



వేదములు

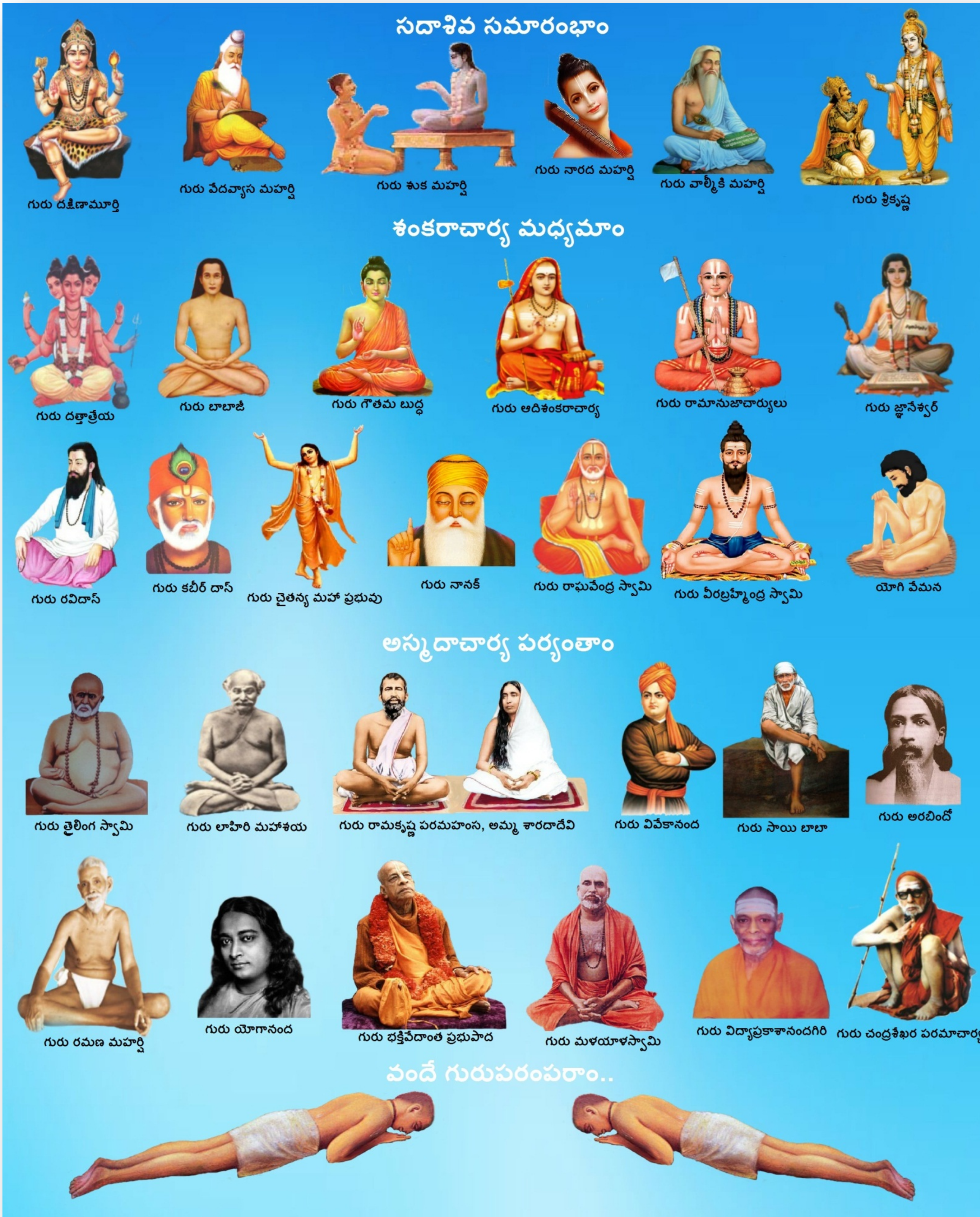
విచారణ

యజుర్వేద భాష్యము



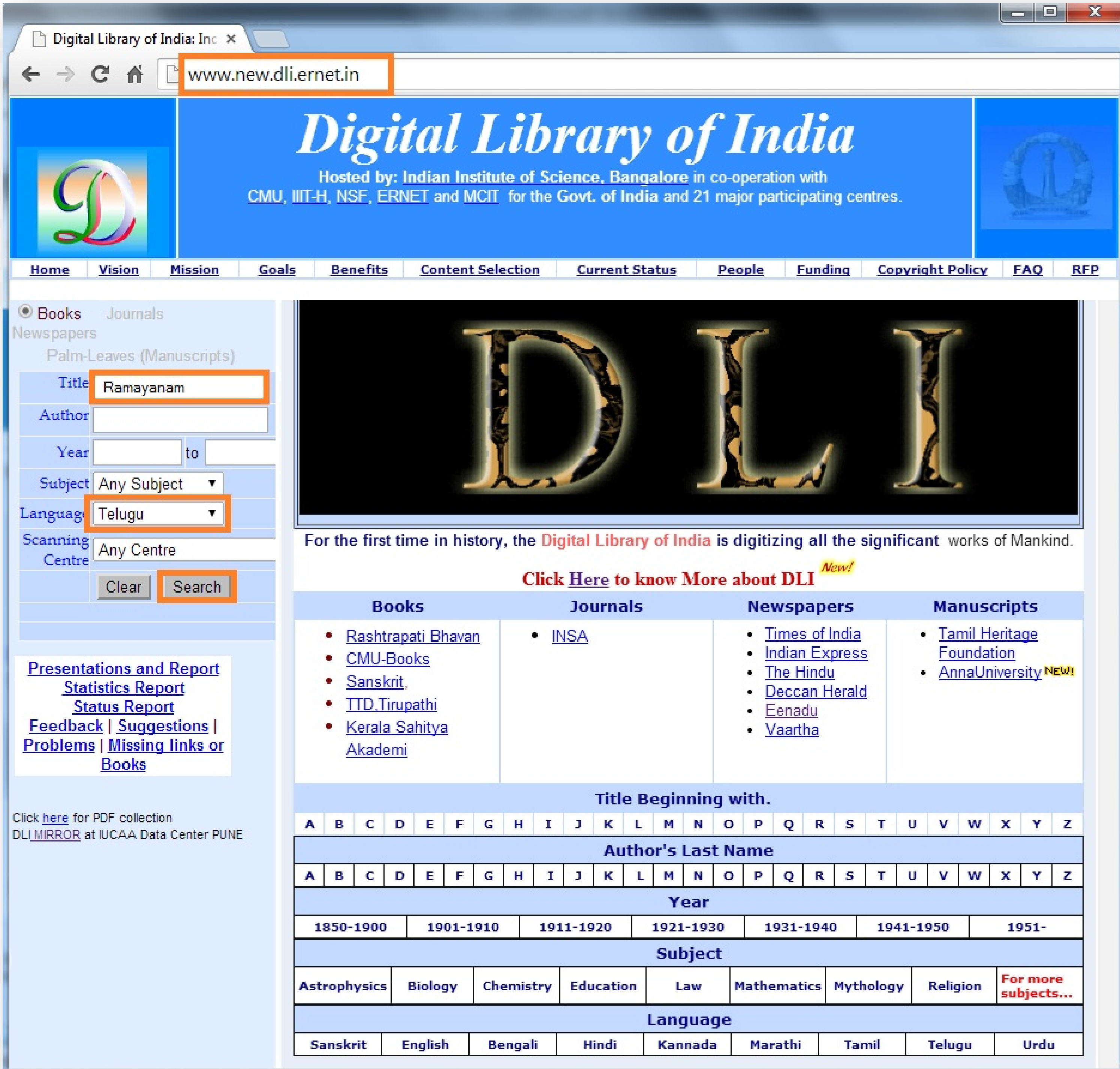





సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in



అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.



రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

ఓమ్

యజుర్వేద భాష్యము

(౨౧-౩౦ అధ్యాయములు)

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీ మద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య

సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితస్య

వి. శ. ౧౯౫౧ సంవత్సరే

శ్రీ మత్పరోపకారిణీ సభయా ప్రకాశితస్య

యజుర్వేద భాష్యస్య

ఆంధ్రానువాదః

అనువాదకౌ

పాలడుగు శేషాచలాచార్యః

అన్నే శేషాచార్యశాస్త్రీ

ప్రథమ సంస్కరణము
శా. శ. ౧౮౮౨ శార్వరి
దయానందాబ్దము ౧౩౬
వైశాఖ పూర్ణిమ

ముద్రణ :
నాగేంద్ర ప్రింటింగ్ ప్రెస్
సికింద్రాబాదు

వెల : రు. 50-00

మనవి

ఇందు ప్రతి పదము (1) మూలమంత్రములోను, (2) పదవిభాగములోను (3) సంస్కృత పదార్థములోను, (4) సంస్కృతాన్వయములోను, (5) తెలుగు పదార్థమునందును మొత్తము ౫ సార్లు ఆవృత్తమగుచున్నది. కావున ప్రమాదముచే దొరలిన తప్పులను విజ్ఞులు ఈ 5 చోటులందు చూచుకొని సవరించుకొందురు గాక! మిగతా తప్పులను కూడ పాఠకులు సవరించుకొని మా లోపములను విస్మరించెదరు గాక అని మా వేడుకోలు.

—ఆచార్యులు

పుస్తకములు వలయువారు :

పం. పి. యస్. ఆచార్య
గురుకులము
కుందేరు పోస్టు
కృష్ణాజిల్లా

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి
3-5-1003
నారాయణగూడ
హైదరాబాదు

ప్రకాశకుడు :
అన్నే మాధవరావు
ఆర్య గ్రంథాలయము
ముదునూరు పోస్టు
కృష్ణాజిల్లా

ఓమ్

ఛన్దో వివరణము

21వ అధ్యాయము—20వ మంత్రము బొంబాయి ప్రతిలో 'తురీపో అద్భుత' అని అవగ్రహరహితపాఠమున్నది. 42లో త్రిపాద్గాయత్రీ పోను 86 అక్షరములుండుటచే 70 అక్షరములను విరాడ్ధృతి, 'సోమ్యం మధు'నుండి చివరి 16 అక్షరములు సామ్నీ అనుష్టుప్, 47వ మంత్రములో (అయాట్) వరకు 90 అక్షరములుండుటచే స్వరాడాకృతి, తర్వాత 87 ఉండుటచే నిచృదాకృతి అనియు భావించుట ఉచితముగా తోచుచున్నది.

22వ అధ్యాయము— 7, 8, 20, 26, 28 మంత్రములలో రెండేసి ఛందస్సు లుండుట చేతను, 33లో 16 ఛందస్సులుండుటచేతను ఇందు 34 మంత్రములున్నను ఛందస్సులు 54 అగుచున్నవి. 26వ మం॥లో 103 అక్షరములున్నవి. మొదటి 5 అక్షరములను (వాతాయ స్వాహా) దైవీ పంక్తిగాను లేదా మొదటినుండి 97 అక్షరములను భురిక్ సంకృతిగను, తర్వాత 6 అక్షరములను దైవీత్రిష్టుప్‌గను భావించవలసి వచ్చును లేదా మొత్తము (103)ను ఒకే ఛందస్సుగా స్వీకరించుచో నిచృదుత్కృతి యగును. 33వ దానిలో 158 అక్షరములున్నవి. 71 అక్షరములను నిచృద్ధృతిగాను, తర్వాత 77 నిచృదతిధృతిగాను, మొదటి 10 అక్షరములు (ఆయుర్యజ్ఞేన కల్పతాం స్వాహా) యాజుషీపంక్తిగాను స్వీకరించవచ్చును. కాని, మేము ప్రతి స్వాహాంతభాగమును యాజుషీ పంక్తిగా భావించి, 9 అక్షరములున్న రెండు భాగములను నిచృద్యాజుషిపంక్తులుగా భావించిఛందస్సుల సంఖ్యను నిర్దేశించితిమి. 23వ అధ్యాయము:— 31లో 32అక్షరములకు బదులు 31 ఉన్నవి. పరికించగా 'న' అచ్చుపడియుండలేదు. పదపాఠమును బట్టి సవరించితిమి. 24వ అధ్యాయము——28లో 37 అక్షరము లుండుటచే భురిగ్ బృహతీ, బొంబాయి ప్రతిలోనైతే 'త్వా' లేదు కనుక బృహతియే అవుతుంది.

25వ అధ్యాయము— 8వ మంత్రములో 'వృక్కాభ్యాం'కు బదులు 'వృక్కా' అని మూలములో అచ్చుపడ్డది. కనుక మేము పదపాఠము ననుసరించియే సవరించి ముద్రించితిమి. మహర్షి మంత్ర గణనలో ఈ అధ్యాయమునందు 47 మంత్రములని, మొత్తము యజుర్వేదములో 1975 మంత్రములున్నవని నిర్ణయించెను. కాని భాష్యమందు 48 మంత్రములను చూపించెను. బొంబాయిదానిలో 47 మంత్రములే ఉన్నవి. ఈ అజ్మీరు ప్రతిలో 'తంత్వా' భాగమును విడదీసి 'సనో బోధి' అను 19 అక్షరముల భాగమును క్రొత్తగా చేర్చి భురిగ్బృహతీ అని ప్రత్యేక మంత్రముగా నిర్దేశించెను.

26వ అధ్యాయము— 28వ మంత్రములో 66 అక్షరములుండుటచే విరాడత్యష్టిగాని స్వరాడష్టిగాని అగును. బొంబాయిదానిలో 'చారణాయ చ' అని 'చ' కారమెక్కువగానున్నది.

29వ అధ్యాయము— బొంబాయిదానిలో 20 మం॥లో అవగ్రహరహిత పాఠముండుటచే నిర్దిష్టానుసారము నిచృత్త్రిష్టుప్పగును. 30వ అధ్యాయము — 22వమంత్రములో 80 అక్షరము లుండుటచే కృతియగును. కాని, బొంబాయిదానిలోనైతే అవగ్రహ సహిత పాఠముండుటచే 79 అక్షరములే అగుచున్నవి. కనుక నిర్దిష్టానుసారము నిచృత్కృతియే యగును,

ఓమ్

ఛందో నిర్దేశములో సవరణలు

పుట	సూ.	శ్లో.	నిర్దిష్టము	నిర్దేశ్యము
21	5	44	నిచృత్త్రిష్టుప్	త్రిష్టుప్
,,	7	22	గాయత్రి	విరాడ్గాయత్రీ
,,	20	31	అనుష్టుప్	నిచృదనుష్టుప్
,,	34	75	భురిగతిధృతి	నిచృదతిధృతి
,,	34	65	భురిగతిధృతి	భురిగష్టి
,,	42	86	అతిధృతి11	1 విరాడ్ధృతి 2సామ్నీ అనుష్టుప్
,,	47	202	భురిగాకృతి	స్వరాడాకృతి
			అకృతి	నిచృదాకృతి
,,	52	52	త్రిష్టుప్	విరాడ్బ్రాహ్మీ బృహతీ
,,	53	53	అతిజగతీ	భురిగతిజగతీ
,,	59	64	ధృతి	అష్టి
22	7	136	అత్యష్టి	రెండు అత్యష్టులు
,,	8	150	నిచృదతిధృతి	రెండు నిచృదతిధృతులు
,,	17	24	నిచృద్గాయత్రీ	గాయత్రీ
,,	26	103	విరాడభికృతి	1 భురిక్ సంకృతి 2 దైవీత్రిష్టుప్
,,	33	158	ప్రకృతి	14 యాజుషీ పంక్తులు 2 నిచృద్యాజుషీ పంక్తులు
23	8	67	అత్యష్టి	నిచృదత్యష్టి
,,	9	31	నిచృదత్యష్టి	నిచృదనుష్టుప్
,,	15	30	నిచృదనుష్టుప్	విరాడనుష్టుప్
,,	25	32	నిచృదనుష్టుప్	అనుష్టుప్
,,	38	43	నిచృత్పంక్తి	నిచృత్త్రిష్టుప్
,,	49	43	అనుష్టుప్	నిచృత్త్రిష్టుప్
24	6	38	విరాడుష్ణిక్	విరాట్పంక్తి
,,	8	38	విరాడ్బృహతీ	విరాట్పంక్తి
,,	10	26	విరాడ్గాయత్రీ	స్వరాడ్గాయత్రీ
,,	11	38	విరాడ్బృహతీ	విరాట్పంక్తి
,,	12	34	విరాడనుష్టుప్	స్వరాడనుష్టుప్
,,	31	36	విరాట్	బృహతీ
,,	22	34	విరాడ్బృహతీ	స్వరాడనుష్టుప్
24	25	42	విరాట్పంక్తి	స్వరాట్పంక్తి
,,	28	37	బృహతీ	భురిగ్బృహతీ
,,	33	53	భురిగ్జగతీ	భురిగతిజగతీ
25	2	121	భురిగతిశక్వర్యా	1 భురిగతి శక్వరీ 2 అతిశక్వరీ
,,	18	47	భురిక్త్రిష్టుప్	నిచృజ్జగతి
,,	24	43	త్రిష్టుప్	నిచృత్త్రిష్టుప్
,,	28	42	నిచృత్త్రిష్టుప్	విరాట్త్రిష్టుప్
,,	34	45	స్వరాట్పంక్తి	భురిక్త్రిష్టుప్
,,	38	41	విరాట్పంక్తి	భురిక్పంక్తి
,,	40	43	భురిక్త్రిష్టుప్	నిచృత్త్రిష్టుప్
,,	44	45	స్వరాట్పంక్తి	భురిక్త్రిష్టుప్
,,	47	37	శక్వరీ	భురిక్బృహతీ
,,	48	38	భురిగ్బృహతీ	స్వరాడ్బృహతీ
26	2	66	స్వరాడత్యష్టి	విరాడత్యష్టి
,,	5	49	భురిక్త్రిష్టుప్	భురిగ్జగతీ
,,	7	66	జగతీ	బ్రాహ్మీత్రిష్టుప్
,,	9	50	జగతీ	స్వరాడ్జగతీ
,,	11	36	విరాడనుష్టుప్	బృహతీ
,,	12	30	విరాడ్గాయత్రీ	ఆర్చీ పంక్తి (స్వరాడుష్ణిక్)
,,	18	22	స్వరాడ్గాయత్రీ	విరాడ్గాయత్రీ
,,	25	24	నిచృద్గాయత్రీ	గాయత్రీ
27	4	45	త్రిష్టుప్	భురిక్త్రిష్టుప్
,,	17	27	విరాడుష్ణిక్	నిచృదుష్ణిక్
,,	25	47	స్వరాట్ త్రిష్టుప్	నిచృజ్జగతీ
,,	36	39	స్వరాట్పంక్తి	నిచృత్పంక్తి
28	2	51	నిచృజ్జగతీ	నిచృదతిజగతీ
,,	4	43	త్రిష్టుప్	నిచృత్త్రిష్టుప్
,,	30	57	నిచృదతిశక్వరీ	భురిక్ శక్వరీ
29	4	43	నిచృత్పంక్తి	నిచృత్త్రిష్టుప్
,,	20	42	నిచృత్త్రిష్టుప్	విరాట్ త్రిష్టుప్
30	12	94	విరాట్పంక్తి	1 విరాట్పంక్తి 2 శక్వరీ
,,	22	80	నిచృత్కృతి	కృతి

ఓమ్

* అథైక వింశతి తమోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

ఓమ్. విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని ప రా సువ। యద్భద్రం తన్న ఆ సువ॥

౧-౨౧-౨. ఇమమిత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, వరుణో దేవతా, నిచృద్ గాయత్రీ ఛందః†, షడ్జః స్వరః.
అథ విద్వద్విషయ మాహ.

** ఇరువదియొకటవ యధ్యాయ మారంభించ బడుచున్నది. దాని ప్రథమ మంత్రమందు విద్వాంసుల విషయము వర్ణించ బడినది.

ఇమం మే వరుణ శ్రుధీ హవ మద్యా చ మృడయ।
త్వామవస్యు రాచకే॥ ॥౧॥

ఇమమ్, మే, వరుణ, శ్రుధి, హవమ్, అద్య, చ, మృడయ, త్వామ్, అవస్యుః, ఆ, చకే ॥౧॥

*(విషయ సూచిక)

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]	[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
౧. విద్వద్విషయము	౧,౨,౩,౪,౯,౧౦,౧౧,౧౨,౧౩,౧౪,౧౫, ౧౯,౨౦	౯. విద్వాంసు లెటుల ప్రవర్తించ వలెను!	౪౮
౨. భూమాతను గురించి	౫	౧౦. విద్వాంసుల యుపదేశ మెటు లుండును!	౪౯
౩. జలయాన విషయము	౬,౭,౮.	౧౧. మానవు లెటుల మెలగవలయును	౫౦,౫౨,౫౩,౫౬,౫౭,౫౮,౫౯,౬౧
౪. వాయ్వాది పదార్థముల ప్రయోజనము	౧౬,౧౭	౧౨. మానవు లెటులుందురు?	౫౧
౫. వైద్యునివలె సామాన్య మానవులు ఆచరించవలయును	౧౮	౧౩. మాతాపితరులు స్వసంతానమును ఎటువంటివారిగా నొనర్చ వలయును?	౫౪,౫౫
౬. ప్రజల విషయము	౨౧,౨౨,౨౩	౧౪. మానవులేమి యొనర్చి యేమి చేయవలయును?	౬౦
౭. మధ్యమ బ్రహ్మచర్యము	౨౪		
౮. ఉత్తమ బ్రహ్మచర్యము	౨౫,౨౬,౨౭, ౨౮,౨౯,౩౦,౩౧,౩౨,౩౩,౩౪,౩౫,౩౬,౩౭, ౩౮,౩౯,౪౦,౪౧,౪౨,౪౩,౪౪,౪౫,౪౬,౪౭		

† ఈ అధ్యాయములో ౬౧ మంత్రములు, ౬౯ ఛందస్సులు, ౧౪౪౦ పదములు, ౩౬౧౦ అక్షరములు ఉన్నవి.

** 1981 విక్రమ శక ప్రతికి అనుకృతి.

[అనువాదకులు]

పదార్థః :- (ఇమమ్) (మే) మమ (వరుణ) ఉత్తమ విద్వన్ ! (శ్రుధి) శృణు, అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః. (హవమ్) స్తవనమ్. (అద్య) అస్మిన్నహని. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః. (చ) (మృడయ) (త్వామ్)(అవస్యుః) ఆత్మనో ఽవ ఇచ్ఛుః (ఆ) (చకే) కామయే, ఆచక ఇతి కాంతి కర్మా, నిఘం, ౨.౬. ॥౧॥

అన్వయః- హే వరుణ! యో ఽవస్యు రహ మిమం త్వామాచకే. స త్వం మే హవం శ్రుధి. అద్య మాం మృడయ చ. ॥౧॥

భావార్థః :- సర్వైర్విద్యా కామై రనూచానో విద్వాన్ కమనీయః స విద్యార్థినాం స్వాధ్యాయం శ్రుత్వా సుపరీక్ష్య సర్వానానన్దయేత్, ॥౧॥

పదార్థము :- వరుణ=ఉత్తమ విద్వాంసుడా! అవస్యుః=స్వ రక్షణము నభిలషించు నేను, ఇమమ్=ఈ, త్వామ్=నిన్ను, ఆ చకే=కామించుచున్నాను. అట్టి నీవు, మే హవమ్=నేనొనర్చుస్తుతిని, శ్రుధి=వినుము. చ=మరియు, అద్య=నేడు నాకు, మృడయ=సుఖము సమకూర్చుము. [౧]

భావార్థము :- విద్యాభిలాషులందరు అనుక్రమముగ నుపదేశించగలుగు అనూచాన విద్వాంసుని కామించవలయును. అతను విద్యార్థుల స్వాధ్యాయమును శ్రవణమొనర్చి, శ్రేష్ఠముగ పరీక్షించి యందరికి మోదము కలిగింప వలయును. [౧] ౧౨౧౨

౧౨౧౩. తదిత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, వరుణో దేవతా,నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ.

మరల నా విషయమే చెప్పబడినది.

తత్త్వా యామి బ్రహ్మణా వన్దమాన స్తదాశాస్తే యజమానో హవిర్భిః।
అహేడమానో వరుణేహ బోధ్యు రుశꣳస మా న ఆయుః ప్రమోషీః ॥౨॥

తత్, త్వా, యామి, బ్రహ్మణా, వందమానః, తత్, ఆ, శాస్తే, యజమానః, హవిర్భిరితి హవిః+భిః, అహేడమానః, వరుణ, ఇహ, బోధి, ఉరుశꣳసేత్యురు+శꣳస, మా, నః, ఆయుః, ప్ర, మోషీః ॥౨॥

పదార్థః :- (తత్)తమ్ (త్వా)త్వామ్ (యామి)ప్రాప్నోమి (బ్రహ్మణా)వేదవిజ్ఞానేన (వన్దమానః)స్తువన్(తత్) (ఆ) (శాస్తే)ఇచ్ఛతి (యజమానః)(హవిర్భిః) హోతుం దాతు మర్హైః పదార్థైః (అహేడమానః) సత్క్రియమాణః (వరుణ)అత్యుత్తమ (ఇహ)అస్మిన్ సంసారే(బోధి)బోధయ (ఉరుశంస)బహుభిః ప్రశంసిత(మా) (నః)అస్మాకమ్ (ఆయుః)జీవనం విజ్ఞానం వా (ప్ర) (మోషీః) చోరయేః. ॥౨॥

అన్వయః :- హే వరుణ విద్వజ్జన! యథా యజమానో హవిర్భి స్తదాశాస్తే, తథా బ్రహ్మణా వన్దమానోఽహం తత్వా యామి, హే ఉరుశంస! మయాఽహేడమాన స్త్వమిహ న ఆయుశ్మా ప్ర మోషీః. శాస్త్రం బోధి. ॥౨॥

భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః, యో యస్మాద్విద్యా మాప్నుయాత్ స తం పూర్వ మభివాదయేత్, యో యస్యాధ్యాపకః స్యాత్స తస్మై విద్యాదానాయ కపటం న కుర్యాత్. కదాచిత్కేనచిదాచార్యో నాఽవమంతవ్యః. ॥౨॥

పదార్థము :- వరుణ=అత్యుత్తమ విద్వాంసుడా! యజమానః=యజమానుడు, హవిర్భిః=ఇయ్యదగిన పదార్థములతో,తత్=దానినెటుల, ఆ శాస్తే=ఆశించుచున్నాడో, అటులనే, బ్రహ్మణా=వేదవిజ్ఞానముచే, వందమానః=స్తవన మొనర్చు నేను, తత్ త్వా=ఆ నిన్ను, యామి=పొందుచున్నాను. ఉరుశంస=అనేకుల ప్రశంసల నందుకొన్న పురుషా! నీవు, అహేడమానః=నాచే సత్కరించ బడుచున్న వాడవై, ఇహ=ఈ లోకమున, నః=మా యొక్క, ఆయుః=జీవనమును విజ్ఞానమును, మా ప్ర మోషీః=దొంగిలించకుము, బోధి=శాస్త్రమును బోధించుము. [౨]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్య నెవని నుండి పొందుచున్నాడో యతనికి ప్రప్రథమమున నమస్కరించవలయును. ఎవనికి తాను చదువు చెప్పనో ఆ విద్యార్థికి విద్యగఱపుట యందు కపట మొనర్చ గూడదు. ఎన్నటికి నెవడును ఆచార్యుని నవమానింప కూడదు. [౨] ౧౨౧౩

౧౨౧౪. త్వమిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నివరుణౌ దేవతే, స్వరాట్పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నావిషయమే చెప్పబడెను.

త్వం నోఽఅగ్నే వరుణస్య విద్వాన్ దేవస్య హేడోఽఅవ యాసిసీష్ఠాః।
యజిష్ఠో వహ్నితమః శోశుచానో విశ్వా ద్వేషాంసి ప్ర ముముగ్ధ్యస్మత్ ॥३॥

త్వమ్, నః, అగ్నే, వరుణస్య, విద్వాన్, దేవస్య, హేడః, అవ, యాసిసీష్ఠాః, యజిష్ఠః, వహ్నితమ ఇతి వహ్ని+తమః శోశుచానః, విశ్వా, ద్వేషాంసి, ప్ర, ముముగ్ధి, అస్మత్ ॥३॥

పదార్థః :- (త్వమ్) (నః) అస్మాకమ్ (అగ్నే) పావకవత్ప్రకాశమాన ! (వరుణస్య) శ్రేష్ఠస్య (విద్వాన్) విద్యాయుక్తః (దేవస్య) విదుషః (హేడః) అనాదరః (అవ)నిషేధే (యాసిసీష్ఠాః)యాయాఃప్రాప్నుయాః(యజిష్ఠః)అతిశయేన యష్టా(వహ్నితమః)అతిశయేన వోఢా(శోశు

చానః)శుద్ధః శోధయన్ సన్. (విశ్వా)సర్వాణి (ద్వేషాంసి) ద్వేషాదియుక్తాని కర్మాణి. (ప్ర) (ముముగ్ధి)ప్రమోచయ, (అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్. ॥౩॥

అన్వయః :- హే అగ్నే! యజిష్ఠో వహ్నితమః, శోశుచానో విద్వాంస్త్వం వరుణస్య దేవస్య యో హేడస్తమవ యాసిసీష్ఠా మా కుర్యాః. హే అగ్నే! త్వం యో నోఽస్మాకం హేడో భవేత్తం మా స్వీకుర్యాః. హే శిక్షక! త్వమస్మద్ విశ్వా ద్వేషాంసి ప్రముముగ్ధి. ॥౩॥

భావార్థః :- కోఽపి మనుష్యో విదుషా మనాదరం, కోఽపి విద్వాన్ విద్యార్థినా మసత్కారం చ న కుర్యాత్సర్వే మిలిత్వేర్ష్యా క్రోధాది దోషాంస్త్యక్త్వా సర్వేషాం సఖాయో భవేయుః

పదార్థము :- అగ్నే=అగ్నివలె ప్రకాశించువాడా! యజిష్ఠః=బాగుగా యజన మొనర్చువాడవు, వహ్నితమః=చక్కగా ధారణ మొనర్చువాడవు, శోశుచానః=శుద్ధ మొనర్చువాడవు, విద్వాన్=విద్వాంసుడవు నగు, త్వమ్=నీవు, వరుణస్య=శ్రేష్ఠుడు దేవస్య=విద్వాంసుడు నగు వానిని, హేడః=అనాదరము, అవ యాసిసీష్ఠాః=ఒనర్చకుము. ఓ తేజస్వి!నః=మాకు కలుగు ననాదరమునకు కూడ నీవు సమ్మతించకుము. ఓ శిక్షకా! నీవు, అస్మత్=మానుండి, విశ్వా ద్వేషాంసి=ద్వేషాదియుక్త సమస్త కర్మలను, ప్రముముగ్ధి=దూరమొనర్చుము. [౩]

భావార్థము :- ఏ మానవుడు విద్వాంసుని తిరస్కరించకూడదు. విద్వాంసుడెవడును విద్యార్థులనవమాన పఱచకూడదు. అందఱుకలిసి యీర్ష్యాక్రోధాది దోషములను వీడి సకలజనులకు సఖులు కావలయును. [౩] ౧_౨౧౪

౧_౨౧౫ స త్వమిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నివరుణౌ దేవతే, స్వరాట్పంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః

పున స్తమేవ విషయమాహ.

మఱల విషయ మదియే.

స త్వం నోఽఅగ్నేఽవమో భవోతీ నేదిష్ఠోఽఅస్యా ఉషసో వ్యుష్టౌ।
అవ యక్ష్వ నో వరుణꣳ రరాణో వీహి మృడీకꣳ సుహవో న ఏధి ॥౪॥

సః, త్వమ్, నః, అగ్నే, అవమః, భవ, ఊతీ, నేదిష్ఠః, అస్యాః, ఉషసః, వ్యుష్టావితి వి+ఉష్టౌ, అవ, యక్ష్వ, నః, వరుణమ్, రరాణః, వీహి, మృడీకమ్, సుహవ ఇతి సు+హవః, నః,ఏధి ॥౪॥

పదార్థః :- (సః) (త్వమ్) (నః)అస్మాకమ్ (అగ్నే) (అవమః) రక్షకః (భవ) (ఊతీ) ఊత్యా (నేదిష్ఠః) అతిశయేనాంతికః (అస్యాః) (ఉషసః) ప్రత్యూషవేలాయాః (వ్యుష్టౌ) వివిధే దాహే (అవ) (యక్ష్వ) సంగమయ. అత్ర బహులం ఛందసీతి వికరణాభావః. (నః) అస్మాకమ్ (వరుణ)మ్

ఉత్తమమ్ (రరాణః) రమమాణః (వీహి) వ్యాప్నుహి (మృడీకమ్)సుఖప్రదమ్ (సుహావః) శోభనో హావో దానం యస్య సః(నః) అస్మాన్ (ఏధి) భవ ॥౪॥

అన్వయః :- హేఽగ్నే! యథాఽస్యా ఉషసో వ్యుష్టౌ వహ్ని ర్నేదిష్ఠో రక్షకశ్చ భవతి తథా స త్వమూతీ నోఽవమో భవ, నో వరుణ మవయక్ష్వ, రరాణః సన్ మృడీకం వీహి, నః సుహావ ఏధి ॥౪॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా ప్రాతఃసమయే సూర్యః సన్నిహితః సన్ సర్వాన్ సన్నిహితాన్ మూర్తాన్ పదార్థాన్ వ్యాప్నోతి, తథాఽన్తే వాసినాం సన్నిధావధ్యాపకో భూత్వైతానాత్మనో విద్యయా వ్యాప్నుయాత్. ॥౪॥

పదార్థము :- అగ్నే=అగ్నితుల్యుడవైన విద్వాంసుడా! అస్యాః ఉషసః=ఈ ప్రభాత సమయపు, వ్యుష్టౌ=నానావిధ దాహ కర్మలందు అగ్ని యెటుల, నేదిష్ఠః=చాలా దగ్గఱది, రక్షకము నగుచున్నదో అటులనే, సః త్వమ్=అట్టి నీవు, నః=మమ్ములను, ఊతీ=ప్రీతితో, అవమః=రక్షించువాడవు, భవ=కమ్ము, నః=మమ్ములను, వరుణమ్=ఉత్తమ గుణముతో, ఉత్తమ విద్వాంసునితో, ఉత్తమ గుణవంతునితో, అవ యక్ష్వ=సంగత మొనరించుము. రరాణః=రమణమొనర్చు నీవు, మృడీకమ్=సుఖమునిచ్చువాని [సమీపమునకు], వీహి=వ్యాపించుము, నః=మాకు,సుహావః=శుభదానమొనర్చువాడవు ఏధి=కమ్ము [౪]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ప్రాతః కాలమున సూర్యుడెటుల సమీపస్థుడై సన్నిహిత మూర్తపదార్థము లన్నిటియందు వ్యాప్తుడగు చున్నాడో, అటులనే శిష్యుల సన్నిధి శిక్షకుడుండి వారిని స్వకీయ విద్యచే వ్యాప్త మొనర్చును గాక! [౪] ౧-౨౧౫

మహీ మిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, ఆదిత్యా దేవతాః, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ పృథివ్యా విషయమాహ.

పృథ్వీవిషయము చెప్పబడినది.

మహీమూ షు మాతరꣳ సువ్రతానా మృతస్య పత్నీ మవసే హువేమ।
తువిక్షత్రా మజర న్తీ మురూచీꣳ సుశర్మాణ మదితిꣳ సుప్రణీతిమ్ ॥౫॥

మహీమ్, ఊꣳ ఇత్యూꣳ, సు, మాతరమ్, సువ్రతానామ్, ఋతస్య, పత్నీమ్, అవసే, హువేమ, తువిక్షత్రామితి తువి+క్షత్రామ్, అజరంతీమ్, ఉరూచీ

మ్, సుశర్మాణమితి సు+శర్మాణమ్, అదితిమ్, సుప్రణీతిమ్, సుప్రనీతి మితి సు+ప్రనీతిమ్॥ ॥౫॥

పదార్థః :- (మహీం) భూమిమ్ (ఉ) ఉత్తమే (సు) శోభనే (మాతరమ్) మాతరమివ వర్తమానామ్ (సువ్రతానామ్) శోభనాని వ్రతాని సత్యాచరణాని యేషామ్ తేషామ్ (ఋతస్య) ప్రాప్తసత్యస్య (పత్నీమ్) స్త్రీవద్వర్తమానామ్ (అవసే) రక్షణాద్యాయ (హువేమ) అదద్యామ· (తువిక్షత్రామ్) తువి బృహు క్షత్రం ధనం యస్యాం తామ్ (అజరంతీమ్) వయోహానిరహితామ్ (ఉరూచీమ్) యా ఉరూణి బహూన్యంచతి ప్రాప్నోతి తామ్ (సుశర్మాణమ్) శోభనాని శర్మాణి గృహాణి యస్యాస్తామ్ (అదితిమ్) అఖండితామ్ (సుప్రణీతిమ్) శోభనాః ప్రకృష్టా నీతయో యస్యాం తామ్. ॥౫॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథా వయం మాతర మివ సువ్రతానా మృతస్య పత్నీం తువిక్షత్రా మజరంతీ మురూచీ సుశర్మాణం సుప్రణీతిము మహీ మదితి మవసే సుహువేమ తథా యూయ మపి గృహ్ణీత. ॥౫॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా మాతా అపత్యాని పతివ్రతా పతిం చ పాలయతి, తథేయం భూమిః సర్వాన్ రక్షతి. ॥౫॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! మేము, మాతరమ్=మాతృవత్ స్థితయు, సువ్రతానామ్=శుభసత్యాచరణములు గల వారియొక్క, ఋతస్య=సత్యమునకు, పత్నీమ్=పత్నివలె వర్తమానయు, తువిక్షత్రామ్=అమితధనవతియు, జరంతీమ్=జీర్ణత్వరహితయు, ఉరూచీమ్=అశేషపదార్థములను లభింపజేయునదియు, సుశర్మాణమ్=సుశోభనగృహాయుక్తయు, సుప్రణీతిమ్= ఉత్తమ నీతియుక్తయు, ఉ=ఉత్తమయు, అదితిమ్=అఖండితయును నగు, మహీమ్=పృథివిని, అవసే=రక్షణాదుల నిమిత్తము, సు హువేమ=ఎటుల గ్రహించుచున్నామో అటులనే మీరును గ్రహించుడు. [౫]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. తల్లి స్వసంతానమును, పతివ్రతయైన పత్ని స్వపతిని ఎటుల పాలించునో అటులనే యీ పృథివియు సకల [జీవులను] పాలించుచున్నది. [౫] ౧_౨౧౬

సుత్రామాణ మిత్యస్య గయప్లాత ఋషిః, అదితి ర్దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ జలయాన విషయ మాహ.

జలయాన విషయము చెప్పెను.

సుత్రామాణం పృథివీం ద్యామనేహసం సుశర్మాణ మదితిం సుప్రణీతిమ్।
దైవీం నావం స్వరిత్రా మనాగస మస్రవన్తీ మారుహేమా స్వస్తయే ॥౬॥

సు॒త్రామా॑ణ॒మితి॑ సు+త్రామా॑ణమ్, పృ॒థి॒వీమ్, ద్యామ్, అ॒నే॒హస॑మ్, సు॒శ॑ర్మా॒ణ॒మితి॑ సు॒+శర్మా॑ణమ్, అది॑తిమ్, సు॒ప్ర॒ణీ॒తిమ్, సు॒ప్ర॒ణీ॒తి॒మితి॑ సు॒+ప్ర॒ణీ॒తిమ్, దైవీ॑మ్, నావ॑మ్, స్వ॒రి॒త్రా॒మితి॑ సు+అ॒రి॒త్రామ్, అనా॑గసమ్, అ॒స్రవ॑న్తీమ్, ఆ, రు॒హే॒మ॒, స్వ॒స్తయే॑ ॥౬॥

పదార్థః :- (సుత్రామాణమ్) శోభనాని త్రామాణి రక్షణాదీని యస్యాస్తామ్ (పృథివీమ్) విస్తీర్ణామ్ (ద్యామ్) సుప్రకాశామ్ (అనేహసమ్) అహింసనీయామ్, నఞి హన ఏహ చ. ఉ. ౪. ౨౨౪. (సుశర్మాణమ్) సుశోభితగృహామ్ (అదితిమ్) (సుప్రణీతిమ్) బహుధా రాజప్రజాఽఖండితనీతియుక్తామ్. (దైవీమ్) దేవానా మాప్తానాం విదుషా మియం తామ్ (నావమ్) నోదయంతి ప్రేరయంతి యయా తామ్ (స్వరిత్రామ్) శోభనాన్యరిత్రాణి యస్యాం తామ్. (అనాగసమ్) అవిద్యమానాఽపరాధామ్ (అస్రవంతీమ్) అచ్ఛిద్రామ్ (ఆ)(రుహేమ) అధితిష్ఠేమ. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః. (స్వస్తయే) సుఖాయ. ॥౬॥

అన్వయః :- హే శిల్పినో! యథా వయం స్వస్తయే సుత్రామాణం పృథివీం ద్యామనేహసం సుశర్మాణ మదితిం సుప్రణీతిం స్వరిత్రా మనాగస మస్రవంతీం దైవీం నావ మారుహేమ, తథా యూయ మిమా మారోహత. ॥౬॥

భావార్థః - అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యా యస్యాం బహూని గృహాణి బహూని సాధనాని బహూని రక్షణాని బహువిధః ప్రకాశో బహవో విద్వాంసశ్చ స్యుస్తస్యామచ్ఛిద్రాయాం మహత్యాం నావి స్థిత్వా, సముద్రాది జలాశయేష్వవారపారౌ దేశాంతర ద్వీపాంతరౌ చ గత్వాఽగత్య భూగోలస్థాన్ దేశాన్ ద్వీపాంశ్చ విజ్ఞాయ శ్రీమంతో భవంతు ॥౬॥

పదార్థము :- ఓ శిల్పులారా! మేము, స్వస్తయే=సుఖముకొరకై, సుత్రామాణమ్=సురక్షణాదులచే యుక్తమును, పృథివీమ్=విస్తారమును, ద్యామ్=సుశోభన పతియు, అనేహసమ్=అహింసనీయమును, సుశర్మాణమ్=సుశోభితనిలయముగల స్థానమును, అదితిమ్=అఖండితమును, సుప్రణీతిమ్=రాజుయొక్కయు ప్రజలయొక్కయు పూర్ణనీతితో కూడినదియు, స్వరిత్రామ్=శోభనారిత్రములు కలిగి యున్నదియు, అనాగసమ్=అపరాధ రహితమును, అస్రవంతీమ్=ఛిద్రరహితమును; దైవీమ్=విద్వాంసులగు పురుషులకు చెందినదియు, నావమ్=ప్రేరేపించునదియు నగు నావమీద నెటుల, ఆ రుహేమ=ఎక్కుచున్నామో అటులనే మీరును అధిరోహించుడు. [౬]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఎందు అనేక గృహములు, అసంఖ్యాసాధనములు, రక్షకులనేకులు, ఎన్నియో రకముల ప్రకాశము, ఎక్కువమంది విద్వాంసులు ఉందురో, అట్టి ఛిద్రరహితమగు నావ

యందధిరోహించి సముద్రాదిజలములందు ఆ వైపుతీరములకు,దేశాంతరములకు, ద్వీపాంతరములకు వచ్చుచు బోవుచు, భూగోళస్థ దేశములను ద్వీపములను తెలుసుకొనుచు లక్ష్మీవంతులు కావలయును. [౬] ౧-౨౧౩

౧-౨౧౪ సునావమిత్యస్య గయప్లాత ఋషిః, స్వర్గ్యా నౌ ర్దేవతా, యవమధ్యా గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ.

మఅల నావిషయమే.

సునావ మారుహేయ మస్రవన్తీ మనాగసమ్। శతారిత్రాఀ స్వస్తయే ॥౭॥

సునావమితి సు+నావమ్, ఆ, రుహేయమ్, అస్రవన్తీమ్, అనాగసమ్, శతారిత్రామితి శత+అరిత్రామ్, స్వస్తయే, ॥౭॥

పదార్థః - (సునావమ్) శోభనాం సునిర్మితాం నావమ్ (ఆ) (రుహేయమ్) (అస్రవంతీమ్) ఛిద్రాది దోషరహితామ్ (అనాగసమ్) నిర్మాణ దోషరహితామ్ (శతారిత్రామ్) శతమరిత్రాణి యస్యాస్తామ్(స్వస్తయే) సుఖాయ. ॥౭॥

అన్వయః - హే మనుష్యా యథాఽహం స్వస్తయేఽస్రవంతీ మనాగసం శతారిత్రాం సునావ మారుహేయం తథాఽస్యాం యూయ మప్యారోహత. ॥౭॥

భావార్థః - అత్రవాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యా మహతీ ర్నావః సుపరీక్ష్య తాసు స్థిత్వా సముద్రాదిపారావారౌ గచ్ఛేయుః. యత్ర బహూన్యరిత్రాదీని స్యుస్తా నావోఽతీవోత్తమాః స్యుః. ॥౭॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! స్వస్తయే=సుఖమునకై, అస్రవంతీమ్=ఛిద్రాది దోషరహితమును, అనాగసమ్=నిర్మాణమునందే దోషము లేనిదియు, శతారిత్రామ్=ఎన్నియో లంగరులు గలదియునగు, సునావమ్=చక్కగా నిర్మించబడిన నావను నేనెట్టుల, ఆ రుహేయమ్=ఆరోహించుదునో అటులనే దానిమీద మీరును ఎక్కుడు. [౭]

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మనుష్యులు పెద్దనావలను చక్కగా పరీక్షించి, వాని నధిరోహించి, సముద్రాదులను దాటవలయును. ఎక్కువ లంగరులు మొదలగు అరిత్రములున్న నావలు అత్యుత్తములు. [౭]

౧-౨౧౫ ఆ న ఇత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, మిత్రావరుణౌ దేవతే, నిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ.

మణుల విషయమదియే.

ఆ నో మిత్రావరుణా ఘృతై ర్గవ్యూతి ముక్షతమ్।
మధ్వా రజాంసి సుక్రతూ ॥౮॥

ఆ, నః, మిత్రావరుణా, ఘృతైః, గవ్యూతిమ్, ఉక్షతమ్, మధ్వా, రజాంసి, సుక్రతూ ఇతి సు+క్రతూ ॥౮॥

పదార్థః - (ఆ) సమంతాత్ (నః) అస్మాకమ్ (మిత్రావరుణా) ప్రాణోదానావివ (ఘృతైః) ఉదకైః (గవ్యూతిమ్) క్రోశద్వయమ్ (ఉక్షతమ్) సించతమ్ (మధ్వా) మధునా ...లేన (రజాంసి) లోకాన్ (సుక్రతూ) శోభనాః ప్రజ్ఞాః కర్మాణి వా యయో స్తౌ, ॥౮॥

అన్వయః - హే మిత్రావరుణా ప్రాణోదానవద్వర్తమానౌ సుక్రతూ శిల్పినౌ యువాం ఘృతై ర్నో గవ్యూతి ముక్షత మా మధ్వా రజాంస్యుక్షతమ్. ॥౮॥

భావార్థః - అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యది శిల్పినౌ యానాని జలాదిషు చాల యేయు స్తర్హి త ఊర్ధ్వాఽధోమార్గేషు గంతుం శక్నుయుః ॥౮॥

పదార్థము :- మిత్రావరుణా=ప్రాణోదాన వాయువులవలె ప్రవర్తించు వార లారా! సుక్రతూ=శుభమైన బుద్ధులు,కర్మలు గలిగిన శిల్పిజనులారా! మీరు, ఘృతైః= జలములచే, నః=మాయొక్క, గవ్యూతిమ్=రెండుక్రోశముల[మార్గమును],ఉక్షతమ్= సించనమొనర్చుడు,మరియు, ఆ మధ్వా=అన్నిదిక్కులనుండి మధుర జలములచే, రజాంసి=లోకముల నార్ద్రిమొనరించుడు, [౮]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. శిల్ప విద్యలనెఱిగినవారు నావలను జలాది మార్గములందు నడపించుచున్నట్లైతే వారు మీది క్రింది మార్గములందును వెళ్లుటకు సమర్థులు కాగలుగుదురు. [౮]౧౭౨౯

౧౭౩౦ ప్ర బాహవేత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా; త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః, పునర్విద్వద్విషయమాహ,

విద్వాంసుల విషయము.

ప్ర బాహవా సిసృతం జీవసే న ఆ నో గవ్యూతి ముక్షతం ఘృతేన।
ఆ మా జనే శ్రవయతం యువానా శ్రుతం మే మిత్రావరుణా హవేమా॥౯॥

ప్ర, బాహవా. సిసృతమ్. జీవసే. నః. ఆ. నః. గవ్యూతిమ్. ఉక్షతమ్.

ఘృతేన, ఆ, మా, జనే, శ్రవయతమ్, యువానా, శ్రుతమ్, మే, మిత్రావరుణా, హవా, ఇమా ॥౯॥

పదార్థః - (ప్ర) (బాహవా) బాహూ ఇవ. అత్ర సుపాం సు లుగిత్యాకారాదేశః (సిసృతమ్) ప్రాప్నుతమ్ (జీవసే) జీవితుమ్ (నః) అస్మాన్ (ఆ) (నః) అస్మాకమ్ (గవ్యూతిమ్) క్రోశయుగ్మమ్ (ఉక్షతమ్) సించేతామ్ (ఘృతేన) జలేన (ఆ) (మా) మామ్ (జనే) (శ్రవయతమ్) శ్రావయతమ్ - వృద్ధ్యభావశ్ఛాందసః (యువానా) యువానౌ మిశ్రితామిశ్రితయోః కర్తారౌ (శ్రుతమ్) శృణుతమ్. (మే) మమ (మిత్రావరుణా) మిత్రశ్చ వరుణశ్చ తౌ, (హవా) హవాని హవనాని (ఇమా) ఇమాని. ॥౯॥

అన్వయః:- హే మిత్రావరుణా బాహవా యువానా యువాం నో జీవసే మా ప్రసిసృతం, ఘృతేన నో గవ్యూతి మోక్షతం, నానాకీర్తి మా శ్రవయతం, మే జన ఇమా హవా శ్రుతమ్. ॥౯॥

భావార్థః - అధ్యాపకోపదేష్టారౌ ప్రాణోదానవత్సర్వేషాం జీవనహేతూ భవేతాం, విద్యోపదేశాభ్యాం సర్వేషామాత్మనో జలేన వృక్షానివ సించేతామ్. ॥౯॥

పదార్థము :- మిత్రావరుణా=మిత్రుడా! వరుణుడా! ఉత్తమ పురుషులారా!, బాహవా=బాహుద్వయమువలె నుండు వారలారా! యువానా=సంయుక్త వియుక్తములొనర్చువారలారా! మీరు, నః=మాయొక్క, జీవసే=జీవనమునకై, మా=నాకు, ప్ర సిసృతమ్=లభించుడు. ఘృతేన=జలముచే, నః గవ్యూతిమ్=మారెండు క్రోశముల పర్యంత [మార్గమును], ఆ ఉక్షతమ్=చక్కగా ఆర్ద్రమొనరించుడు. నానావిధముల కీర్తిని, ఆ శ్రావయతమ్=చక్కగా శ్రవణమొనరింపజేయుడు. మఱియు, మే జనే=నామనుష్యగణమునందు [జరుగు], ఇమా హవా=ఈ వాద వివాదములను. శ్రుతమ్=వినుడు. [౯]

భావార్థము :- అధ్యాపకుడు ఉపదేశకుడు ప్రాణోదానములవలె అందఱి జీవనమునకు కారణములగుదురుగాక! జలముతో వృక్షముల సిక్తమొనర్చుచున్నటుల విద్యావలనను, ఉపదేశమువలనను సకల జనుల యాత్మలను అభిషిక్తమొనర్చుదురుగాక! [౯]

౧౦-౨-౨౧ శమిత్యస్యాత్రేయ ఋషిః, ఋత్విజో దేవతాః, భురిక్ పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల విషయమదియే.

శన్నో భవన్తు వాజినో హవేషు దేవతాతా మితద్రవః స్వర్కాః।
జమ్భ యన్తోఽహిం వృకꣳ రక్షాꣳసి సనేమ్యస్మద్యుయవన్నమీవాః॥౧౦॥

శమ్, నః, భవన్తు, వాజినః, హవేషు, దేవతాతేతి, దేవ+తాతా, మితద్

ద్రవ ఇతి మిత+ద్రవః, స్వర్కా-+ఇతి సు+అర్కాః, జమ్భయన్తః, అహిమ్, వృకమ్, రక్షాంసి, సనేమి, అస్మత్, యుయవన్, అమీవాః ॥౧౧॥

పదార్థ. – (శమ్) సుఖకారకాః (నః) అస్మభ్యమ్ (భవంతు) (వాజినః) ప్రశస్తవిజ్ఞానయుక్తాః (హవేషు) దానాఽదానేషు (దేవతాతా) దేవతా విద్వాంస ఇవ వర్తమానాః (మితద్రవః) యే మితం ద్రవంతి తే (స్వర్కాః) సుష్ఠ్వర్కా అన్నాని వజ్రో వా యేషాం తే (జంభయంతః) వినాశయంతః (అహిమ్) మేఘం సూర్య ఇవ(వృకమ్) స్తేనమ్ (రక్షాంసి) దుష్టాన్ జీవాన్(సనేమి)సనాతనం పురాణం, సనేమి ఇతి పురాణ నామ...నిఘం. ౩.౨౭(అస్మత్)(యుయవన్) పృథక్కుర్వంతు. (అమీవాః) రోగాన్ ॥౧౧॥

అన్వయ. - హే స్వర్కా-మితద్రవో దేవతాతా వాజినో హవేషు విద్వాంసో భవంతో ఽహిం సూర్య ఇవ వృకం రక్షాంసి చ జంభయంతో నః సనేమి శం భవంతు. అస్మద మీవా యుయవన్. ॥౧౧॥

భావార్థః -అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా సూర్యోఽంధకారం నివర్త్య సర్వాన్ సుఖయతి. తథా విద్వాంసః ప్రాణినాం సర్వాన్ శరీరాత్మరోగాన్ నివార్యానందయేయుః ।౧౧॥

పదార్థము:-స్వర్కాః=మంచి యన్నమును,వజ్రమును కలిగియున్న వారలారా! మితద్రవః=మితముగా పయనించు వారలారా! దేవతాతః=విద్వాంసులవలె ప్రవర్తించు వారలారా! వాజినః=అత్యుత్తమ విజ్ఞానయుతులారా! హవేషు=ఆదానప్రదానక్రియలందు చతురులారా! మీరు, అహిమ్=మేఘమును సూర్యునివలె, వృకమ్=దొంగను, రక్షాంసి=దుష్టజీవులను, జంభయంతః=వినాశమొనరించు వారలై, నః=మాకు, సనేమి=సర్వదా, శమ్=సుఖము చేకూర్చువారలు, భవంతు=కండు. మఱియు, అస్మత్=మా నుండి, అమీవాః=రోగములను, యుయవన్=దూరమొనర్చుడు. [౧౧]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. సూర్యుడెటుల అంధకారమును పారద్రోలి యందఱిని సుఖులుగా నొనర్చుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులు సకల ప్రాణులయొక్క శారీరికాత్మిక రోగములన్నిటిని తొలగించి ఆనందయుక్తములుగ నొనర్చవలయును [౧౧] ౧-౨-౨౧

౧౨-౨౨ వాజే వాజ ఇత్యస్య అత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మదియే.

వాజేవాజేఽవత వాజినో నో ధనేషు విప్రా అమృతా ఋతజ్ఞాః।

అస్యమధ్వః పిబత మాదయధ్వం తృప్తా యాత పథిభి ర్దేవయానైః ॥౧౧॥

వాజేవాజ ఇతి వాజే+వాజే, అవత, వాజినః, నః, ధనేషు, విప్రాః, అమృతాః, ఋతజ్ఞాఇత్యృతజ్ఞాః, అస్య, మధ్వః, పిబత, మాదయధ్వమ్, తృప్తాః, యాత, పథిభిరితి పథి+భిః, దేవయానై రితి దేవ+యానైః. ॥౧౧॥

పదార్థః - (వాజే వాజే) యుద్ధే యుద్ధే (అవత) రక్షత (వాజినః) విజ్ఞానవంతః (నః) అస్మాన్ (ధనేషు) (విప్రాః) మేధావినః (అమృతాః) ఆత్మస్వరూపేణ నిత్యాః (ఋతజ్ఞాః) య ఋతం సత్యం జానంతి తే (అస్య) (మధ్వః) మధురస్య రసస్య. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (పిబత) (మాదయధ్వమ్) ఆనందయత (తృప్తాః) ప్రీతాః (యాత) గచ్ఛత (పథిభిః) (దేవయానైః) దేవా విద్వాంసో యాంతి యేషు తైః. ॥౧౧॥

అన్వయః :- హే అమృతా ఋతజ్ఞా వాజినో విప్రా యూయం వాజే వాజే ధనేషు నోఽవతాస్య మధ్వః పిబత తేన మాదయధ్వ మనేన తృప్తాః సంతో దేవయానైః పథిభి ర్యాత.॥౧౧॥

భావార్థః :- యథా విద్వాంసో విద్యాదానోపదేశాభ్యాం సర్వాన్ సుఖయంతి తథైవ రాజపురుషా రక్షాఽభయదానాభ్యాం సర్వాన్ సుఖయంతు. ధర్మ్యమార్గేషు గచ్ఛంతోఽర్థ కామ మోక్షాన్ ప్రాప్నువంతు. ॥౧౧॥

పదార్థము :- అమృతాః=ఆత్మస్వరూపముచే వినాశనములేనివారలారా! ఋతజ్ఞాః=సత్యమును ఎఱుగువారలారా! వాజినః=విజ్ఞానవంతులారా! విప్రాః=బుద్ధిమంతులారా! మీరు, వాజే వాజే=ప్రతియుద్ధములోను,ధనేషు=ధనములందును, నః=మమ్ములను, అవత=రక్షించుడు. అస్య మధ్వః=ఈ మధుర రసములను, పిబత=పానమొనర్చుడు. దానిచే, మాదయధ్వమ్=విశేషానందమును పొందుడు, మఱియు దీనివలన, తృప్తాః=తృప్తులై, దేవయానైః=విద్వాంసులు వెళ్లుటకు యోగ్యములగు, పథిభిః=మార్గములగుండ, యాత=వెళ్లుడు. [౧౧]

భావార్థము :- విద్వాంసులెటుల విద్యాదానము చేతను, ఉపదేశముచేతను అందఱిని సుఖులుగా నొనర్చుదురో అటులనే రాజపురుషులుకూడ రక్షించియు, అభయదానమొసగియు నందఱిని సుఖులుగ నొనర్చవలయును. ధర్మయుక్తమార్గములందు సంచరించుచు అర్థ కామ మోక్షములను పురుషార్థత్రయముల ఫలములను పొందవలయును. [౧౧]

౧౨॥ సమిద్ధ ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్విద్వద్విషయ మాహ.

విద్వాంసుని గుఱించి చెప్పెను.

సమిద్ధోఽఅగ్నిః సమిధా సుసమిద్ధో వరేణ్యః।

గాయత్రీ ఛన్ద ఇన్ద్రియం త్ర్యవి ర్గౌ ర్వయో దధుః ॥౧౨॥

సమిద్ధ ఇతి సమ్+ఇద్ధః, అగ్నిః, సమిధేతి సమ్+ఇధా, సుసమిద్ధ ఇతి సు+సమిద్ధః, వరేణ్యః, గాయత్రీ, ఛందః, ఇంద్రియమ్, త్ర్యవిరితి త్రి+అవిః, గౌః, వయః, దధుః ॥౧౨॥

పదార్థః :- (సమిద్ధః) సమ్యక్ప్రదీప్తః (అగ్నిః) వహ్నిః (సమిధా)సమ్యక్ ప్రకాశేన. (సుసమిద్ధః) సుష్ఠుప్రకాశితః సూర్యః (వరేణ్యః) వరణీయో జనః (గాయత్రీ) (ఛందః) (ఇంద్రియమ్) మనః (త్ర్యవిః) త్రయాణాం శరీరేంద్రియాత్మనామవి రక్షణం యస్మాత్ సః. (గౌః)స్తోతా (వయః)జీవనమ్ (దధుః) దధీరన్. ॥౧౨॥

అన్వయః :- యథా సమిద్ధోఽగ్నిః సమిధా సుసమిద్ధో వరేణ్యో గాయత్రీ ఛందశ్చేంద్రియం ప్రాప్నోతి, యథా చ త్ర్యవి ర్గౌ ర్వయో దధాతి తథా విద్వాంసో దధుః. ॥౧౨॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. విద్వాంసో విద్యయా సర్వేషా మాత్మనః ప్రకాశ్య సర్వాన్ జితేంద్రియాన్ కృత్వా దీర్ఘాయుషః సంపాదయంతు. ॥౧౨॥

పదార్థము :- సమిద్ధః=చక్కగా వెలుగు, అగ్నిః=అగ్ని; సమిధా=మంచి వెలుతురుతో, సుసమిద్ధః=ఎక్కువగా ప్రకాశించు సూర్యుడు; వరేణ్యః=అంగీకరించదగిన జనుడు, గాయత్రీ ఛందః=గాయత్రీఛందస్సు, ఇంద్రియమ్=మనస్సును ఎటులపొందు చున్నవో, మఱియు, త్ర్యవిః=శరీరేంద్రియాత్మల మూటిని రక్షించువాడును, గౌః=ప్రశంసాస్తుతుల నొనర్చువాడును,ఎటుల,వయః=జీవనమును ధరించునో అటులనే విద్వాంసులును, దధుః=ధారణమొనర్చెదరు గాక! (౧౨)

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులు విద్యచే నందఱియాత్మలను ప్రకాశితమొనర్చియు, నందఱిని జితేంద్రియులుగ నొనర్చియు పురుషులను దీర్ఘాయుష్మంతులుగ నొనర్చవలయును. ౧౨౩[౧౨]

---

౧౨౪ తనూనపాదిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

తనూనపా చ్ఛుచివ్రత స్తనూపాశ్చ సరస్వతీ।

ఉష్ణిహా ఛన్ద ఇన్ద్రియం దిత్యవాడ్ గౌ ర్వయో దధుః ॥౧౩॥

తనూనపాదితి తనూ+నపాత్, శుచి+వ్రతః, తనూపా+ఇతి తనూ+పాః, చ, సరస్వతీ, ఉష్ణిహా, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, దిత్యవాడితి దిత్య+వాట్, గౌః, వయః, దధుః ॥౧౩॥

పదార్థః :-(తనూనపాత్) య స్తనూం న పాతయతి సః (శుచివ్రతః) పవిత్రధర్మాచరణ శీలః (తనూపాః)యస్తనూః పాతి(చ)(సరస్వతీ) వాణీ (ఉష్ణిహా) (ఛందః) (ఇంద్రియమ్) ఇంద్రస్య జీవస్య లింగమ్ (దిత్యవాట్)దితయే హితం వహతి. (గౌః)స్తోతా (వయః) కామనామ్ (దధుః). ॥౧౩॥

అన్వయః :- యథా శుచివ్రత స్తనూనపా త్తనూపాః సరస్వతీ చోష్ణిహా ఛంద ఇంద్రియం దధాతి. యథా చ దిత్యవాడ్ గౌ ర్వయో వర్ధయతి తథైతత్సర్వం విద్వాంసో దధుః. ॥౧౩॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే పవిత్రాచరణా యేషాం వాణీ విద్యాసుశిక్షాయుక్తాఽస్తి, తే పూర్ణం జీవనం ధర్తు మర్హంతి. ॥౧౩॥

పదార్థము :- శుచివ్రతః=పవిత్రధర్మమును ఆచరించువాడు. తనూనపాత్=శరీరమును పడనీయకుండువాడు, తనూనపాః = శరీరరక్షకుడు, సరస్వతీ=వాణియు, ఉష్ణిహా ఛందః=ఉష్ణిక్ ఛందస్సు, ఇంద్రియమ్=జీవచిహ్నమును ఎటులధారణమొనర్చు చున్నవో, దివ్యవాట్=ఖండనీయపదార్థములకు హితముచేకూర్చువాడును, గౌః=స్తుతి నొనర్చువాడును, వయః=కామనను ఎటుల పెంపొందజేయునో అటులనే ఈ సకలమును విద్వాంసులు, దధుః=ధారణమొనర్చుదురుగాక! (౧౩)

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. పవిత్రాచరణవంతులై, విద్యాసుశిక్షులచే సుసంస్కృతమైన వాణిని కలిగియున్న వారే పూర్ణ జీవనమును ధరించుటకు యోగ్యులు. (౧౩)౧-౨-౨౪

---

* ౧-౨-౨౫ ఇడాభిరిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఇడాభి రగ్ని రీడ్యః సోమో దేవోఽఅమ ర్త్యః।

అనుష్టుప్ ఛన్ద ఇన్ద్రియం పఞ్చావి ర్గౌ ర్వయో దధుః॥ ॥౧౪॥

ఇడాభిః, అగ్నిః, ఈడ్యః, సోమః, దేవః, అమర్త్యః, అనుష్టుప్, అనుస్తు బిత్యను+స్తుప్, ఛందః, ఇన్ద్రియమ్, పంచావి రితి పంచ+అవిః, గౌః, వయః, దధుః ॥౧౪॥

పదార్థః :- (ఇడాభిః) (అగ్నిః) పావక ఇవ.(ఈడ్యః)స్తుత్యోఽధ్యన్వేషణీయః (సోమః) ఐశ్వర్యవాన్ (దేవః) దివ్యగుణః (అమర్త్యః) స్వస్వరూపేణ మృత్యురహితః (అనుష్టుప్) (ఛందః) (ఇంద్రియమ్) జ్ఞానాదివ్యవహారసాధకమ్. (పంచావిః)యః పంచభి రవ్యతే రక్ష్యతే సః (గౌః) విద్యయా స్తోతవ్యః. (వయః) తృప్తిమ్ (దధుః) దధ్యుః. ॥౧౪॥

అన్వయః :- యథాఽగ్నిరమర్త్యః సోమ ఈడ్యో దేవః పంచావి ర్గౌ ర్విద్వానిడాభి రనుష్టుప్ ఛంద ఇంద్రియం వయశ్చ దధ్యాత్తథైతత్సర్వే దధుః. ॥౧౪॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే ధర్మేణ విద్యైశ్వర్యే ప్రాప్నువంతి తే సర్వాన్ మనుష్యానేతే ప్రాపయితుం శక్నువంతి. ॥౧౪॥

పదార్థము :- అగ్నిః=అగ్నివలె ప్రకాశవంతుడు, అమర్త్యః=స్వస్వరూపముతో నాశరహితుడు, సోమః=ఐశ్వర్యవంతుడు, ఈడ్యః=స్తుతింపను,అన్వేషింపను యోగ్యుడు, దేవః=దివ్యగుణములుగలవాడు, పంచావిః=ఐదింటిచే రక్షణ పొందువాడు, గౌః =విద్యచే స్తుతిపొందనర్హుడు, ఇడాభిః=ప్రశంసలచే, అనుష్టుప్ ఛందః=అనుష్టుప్ ఛందస్సును, ఇంద్రియమ్=జ్ఞానాది వ్యవహారములసాధించు మనస్సును,వయః=తృప్తిని ఎటులధారణ మొనర్చునో అటులనే దీనినందరు, దధుః=ధరించెదరు గాక! (౧౪)

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ధర్మముచే విద్యను ఐశ్వర్యమును పొందు మానవులే అందఱికిని విద్యైశ్వర్యములను లభింపజేయ గలుగుదురు. (౧౪)౧౨౫

---

౧౨౬ సుబర్హిరిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

సుబర్హి రగ్నిః పూషణ్వాన్ త్స్తీర్ణబర్హి రమర్త్యః।

బృహతీ ఛన్ద ఇన్ద్రియం త్రివత్సో గౌ ర్వయో దధుః ॥౧౫॥

సుబర్హి రితి సు+బర్హిః, అగ్నిః, పూషణ్వానితి పూషణ్+వాన్, స్తీర్ణ

బర్హి రితి స్తీర్ణ+బర్హిః, అమర్త్యః, బృహతీ, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, త్రివత్స ఇతి త్రి+వత్సః, గౌః, వయః, దధుః ॥౧౫॥

పదార్థః :- (సుబర్హిః) సుశోభనం బర్హి రంతరిక్షం యస్మాత్ సః (అగ్నిః)పావకః (పూష ణ్వాన్) పూషాణః పుష్టికరా గుణా విద్యంతే యస్మిన్(స్తీర్ణబర్హిః) స్తీర్ణం బర్హిరంతరిక్షం యేన సః (అమర్త్యః) స్వస్వరూపేణ మృత్యుధర్మరహితః (బృహతీ,)(ఛందః)(ఇంద్రియమ్)(త్రివత్సః) త్రీణి దేహేంద్రియమనాంసి వత్సా ఇవానుచరాణి యస్య సః (గౌః) ధేనుః(వయః) యేన వ్యేతి వ్యాప్నోతి తత్ (దధుః) దధ్యుః. ॥౧౫॥

అన్వయః:-యథా పూషణ్వాన్ స్తీర్ణబర్హి రమర్త్యః సుబర్హి రగ్నిరివ జనా బృహతీఛం దశ్చేంద్రియం దధ్యాత్ త్రివత్సో గౌరివ వయో దధ్యాత్ తథైతద్ దధుః. ॥౧౫॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథాగ్ని రంతరిక్షే చరతి తథాఽను కూలో విద్వాంసః సూక్ష్మనిరాకారపదార్థవిద్యాయాం చరంతి. యథా గౌరను వత్సో భవతి తథా విద్వదనుకూలా అవిద్వాంస శ్చరంత్వింద్రియాణి చ వశ మానయేయుః. ॥౧౫॥

పదార్థము :- పూషణ్వాన్=బలముకలిగించు గుణములతో కూడియున్నవాడు, స్తీర్ణబర్హిః=ఆకాశమున వ్యాప్తమైనవాడు, అమర్త్యః=స్వస్వరూపముచే నవినాశి, సుబర్హిః=ఆకాశమును శుద్ధమొనర్చువాడు, అగ్నిః = అగ్నితో తుల్యుడునగు పురుషుడు, బృహతీ ఛందః = బృహతీఛందస్సును, ఇంద్రియమ్ = జీవముయొక్క చిహ్నములను ధరించునో మరియు, త్రివత్సః = త్రివత్సుడనగా దేహేంద్రియ మనములు వత్సములవలె అనుసరించు చున్నవాడు, గౌః = గౌతుల్యుడు నగు మానవుడు, వయః = తృప్తి నెటుల పొందునో అటులనే దీనిని సకల జనులు, దధుః=ధరించెదరుగాక ! (౧౫)

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. అగ్ని యంతరిక్షమున నడచుచున్నటుల విద్వాంసులు సూక్ష్మములు నిరాకారములు నగు పదార్థముల విద్యయందు నడచుదురు. దూడ ఆవును వెంబడించునటుల పామరులు విద్వాంసుల ననుగమించి, ఇంద్రియములను వశపఱచు కొనవలయును. (౧౫)౧-౨-౧౬

౧-౨-౨ దురో దేవీ రిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః,

అథ వాయు ప్రభృతి పదార్థప్రయోజన ముపదిశ్యతే.

వాయ్వాది పదార్థముల ప్రయోజనము చెప్పబడుచున్నది,

దురో దేవీ ర్దిశో మహీ ర్బ్రహ్మా దేవో బృహస్పతిః పఙ్క్తిశ్ఛన్ద ఇహే న్ద్రియం తుర్యవాడ్ గౌ ర్వయో దధుః ॥౧౬॥

దురః, దేవీః, దిశః, మహీః, బ్రహ్మా, బృహస్పతిః, పంక్తిః, ఛన్దః,
ఇహ, ఇన్ద్రియమ్, తుర్యవాడితి తుర్య+వాట్, గౌః, వయః, దధుః॥ ॥౧౬॥

పదార్థః :- (దురః) ద్వారాణి (దేవీః) దేదీప్యమానాః (దిశః)(మహీః) మహత్యః (బ్రహ్మా) (దేవః) దేదీప్యమానః (బృహస్పతిః)బృహతాం పాలకః సూర్యః (పంక్తిః)(ఛందః)(ఇహ)(ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (తుర్యవాట్) యస్తుర్యం చతుర్థం వహతి ప్రాప్నోతి సః(గౌః)ధేనుః (వయః) జీవనమ్ (దధుః) దధీరన్. ॥౧౬॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథేహ దేవీ ర్మహీ ర్దురో దిశో బ్రహ్మా దేవో బృహస్పతిః పంక్తిశ్ఛంద ఇంద్రియం తుర్యవాడ్ గౌ ర్వయశ్చ దధు స్తథా యూయ మపి ధరత. ॥౧౬॥

భావార్థః :- నహి కశ్చిదప్యంతరిక్షస్థ వాయ్వాదిభి ర్వినా జీవితుం శక్నోతి. ॥౧౬॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! ఇహ=ఈలోకమున. దేవీః=దేదీప్యమానములు, మహీః=గొప్పవియు నగు, దురః=ద్వారములు, దిశః=దిశలను: బ్రహ్మా=అంతరిక్షస్థపవనము, దేవః=ప్రకాశమానుడు, బృహస్పతిః=పెద్దవానిని పాలించువాడునగు సూర్యుడు, మఱియు, పంక్తిశ్ఛందః=పంక్తిఛందస్సు, ఇంద్రియమ్=ధనమును; మఱియు, తుర్యవాట్=నాల్గపదానిని పొందునటువంటి, గౌః=గోవు, వయః=జీవనమును, దధుః=ఎటుల ధరించునో ఆటులనే మీరును జీవనమును ధారణమొనర్చెదరు గాక! [౧౬]

భావార్థము :- అంతరిక్షస్థ వాయ్వాదులు లేనిదే ఏమానవుడు జీవించజాలడు.

౧౭౨౨ ఉష ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః.
నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

ఉషే యహ్వీ సుపేశసా విశ్వే దేవా అమర్త్యాః।
త్రిష్టుప్ ఛన్ద ఇహే న్ద్రియం పష్ఠవాడ్ గౌ ర్వయో దధుః॥ ॥౧౭॥

ఉషేఽఇత్యుషే, యహ్వీ ఇతి యహ్వీ, సుపేశసేతి సు+పేశసా, విశ్వే, దేవాః, అమర్త్యాః, త్రిష్టుప్, త్రిస్తుబితి త్రి+స్తుప్, ఛన్దః, ఇహ, ఇన్ద్రియమ్, పష్ఠవాడితి పష్ఠ+వాట్, గౌః, వయః, దధుః॥ ॥౧౭॥

పదార్థః :- (ఉషే) దహన కర్త్ర్యా వివ స్త్రియౌ (యహ్వీ) మహతీ మహత్త్వే (సుపేశసా) సుష్ఠు పేశో రూపం యయో స్తా వధ్యాపికోపదేశికే, విభక్తే రాత్వమ్. (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) దేదీప్యమానాః పృథివ్యాదయః (అమర్త్యాః) తత్త్వ స్వరూపేణ నిత్యాః (త్రిష్టుప్) (ఛందః) (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (పష్ఠవాట్)యః పష్ఠేన పృష్ఠేన వహతి సః. ఇదం పృషోదరాదినా సిద్ధమ్. (గౌః) వృషభః (వయః) ప్రజననమ్ (దధుః) దధ్యుః. ॥౧౭॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథేహ సుపేశసోషే యహ్వీ అమర్త్యా విశ్వే దేవా స్త్రిష్టుప్ ఛందః పష్ఠవాడ్ గౌ ర్వయ ఇన్ద్రియం దధు స్తథా యూయ మప్యాచరత. ॥౧౭॥

భావార్థః :- యథా పృథివ్యాదయః పదార్థాః పరోపకారిణః సన్తి. తథాఽత్ర మనుష్యై ర్భవితవ్యమ్. ॥౧౭॥

పదార్థము:- మానవులారా! ఇహ=ఈ లోకములో, సుపేశసా=సుందర రూప యుక్తలగు అధ్యాపికయు, ఉపదేశికయు, యహ్వీ ఉషే=దహనమొనర్చు ప్రభాత కాలమువలె నుండు పెద్దస్త్రీ లిరువురు,అమర్త్యాః=తత్వస్వరూపముతో నిత్యములైన,విశ్వే దేవాః=దేదీప్యమానములగు పృథ్వి మొ॥ సకల లోకములు,త్రిష్టుప్ ఛందః=త్రిష్టుప్ఛందస్సు, పష్ఠవాట్=వీపుతో వహనమొనర్చునదగు, గౌః=వృషభము, వయః=ఉత్పత్తిని, ఇంద్రియమ్=ధనమును ఎటుల ధరించుచున్నవో,అటులనే,దధుః=మీరును ఆచరించుడు.

భావార్థము :- పృథివ్యాది పదార్థములవలె మానవులును ఈ జగత్తునందు పరోపకార పరాయణులు కావలయును. [౧౭] ౧-౨-౨౦

దైవ్యేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః' విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః స్వరః
అథః భిషగ్వ దితరై రాచరితవ్య మిత్యుపదిశ్యతే.

వైద్యునివలె నితరులును ఆచరించవలయునని యుపదేశించబడుచున్నది,

దైవ్యా హోతారా భిషజేన్ద్రేణ సయుజా యుజా।
జగతీ ఛన్ద ఇన్ద్రియ మనడ్వాన్ గౌ ర్వయో దధుః॥ ॥౧౮॥

దైవ్యా, హోతారా, భిషజా, ఇన్ద్రేణ, సయుజేతి స+యుజా, యుజా, జగతీ, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, అనడ్వాన్, గౌః, వయః, దధుః॥ ॥౧౮॥

పదార్థః :- (దైవ్యా) దేవేషు విద్వత్సు కుశలౌ (హోతారా) దాతారౌ (భిషజా) సద్వైద్యౌ (ఇంద్రేణ) ఐశ్వర్యేణ (సయుజా)యౌ సమానం యుంక్త స్తౌ. (యుజా) సమాహితౌ (జగతీ)(ఛందః)(ఇంద్రియమ్)ధనమ్ (అనడ్వాన్) వృషభః (గౌః)(వయః) కమనీయమ్ (దధుః) దధ్యుః. ॥౧౮॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథేంద్రేణ సయుజా యుజా దైవ్యా హోతారా భిషజాఽనడ్వాన్ గౌర్జగతీ ఛందశ్చ వయ ఇంద్రియం దధు స్తథైతద్భవంతో దధీరన్. ॥౧౮॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా వైద్యైః స్వేషాం పరేషాం చ రోగాన్నివార్య స్వేఽన్యే చైశ్వర్యవంతః క్రియంతే తథా సర్వైర్మనుష్యై ర్వర్త్తితవ్యమ్. ౧౮

పదార్థము :- ఓ మూనవులారా! ఇంద్రేణ=ఐశ్వర్యముతో, సయుజా=ఓషధ్యాదులను తగినట్లు[సం]యోగమొనర్చు వారలు, యుజా=సావధాన చిత్తులు, దైవ్యా=విద్వాంసులలో నిపుణులు, హోతారా=విద్యాదులనిచ్చువారు, భిషజా=ఉత్తమములగు వైద్యులిరువురు, అనడ్వాన్=వృషభము, గౌః=గోవు, మఱియు, జగతీఛందః=జగతీఛందస్సు, వయః=సౌందర్యమును. ఇంద్రియమ్=ధనమును, దధుః=ఎటుల ధారణమొనర్చుదురో అటులనే దీనిని మీరు ధరించుడు. [౧౮]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. వైద్యులు తమరోగములను, పరులరోగములను పోగొట్టి, తాము ఇతరులు ఐశ్వర్యవంతులు అగునటులనొనర్చుచున్నారు. అటులనే సకలమనుష్యులు ప్రవర్తించవలయును. [౧౮]

---

౧౯ త్రిస్ర ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః పునర్విద్వద్విషయ మాహ.

మఱల విద్వాంసులను గుఱించి చెప్పబడుచున్నది.

త్తి॒స్ర ఇడా॒ సర॑స్వతీ॒ భార॑తీ॒ మ॒రుతో॒ విశః॑।

వి॒రాట్ ఛన్ద॑ ఇ॒హేన్ద్రి॒యం ధే॒ను ర్గౌ ర్న వయో॒ దధుః॥ ॥౧౯॥

తి॒స్రః, ఇడా, సర॑స్వతీ, భార॑తీ, మ॒రుతః, విశః, వి॒రాడితి॑ వి+రాట్, ఛన్ద॑ః, ఇ॒హ, ఇ॒న్ద్రి॒యమ్, ధే॒నుః, గౌః, న, వయః, ద॒ధుః॥ ॥౧౯॥

పదార్థః :- (తిస్రః)త్రిత్వసంఖ్యావత్యః (ఇడా)భూమిః (సరస్వతీ) వాణీ (భారతీ) ధారణావతీ ప్రజ్ఞా (మరుతః) వాయవః (విశః) మనుష్యాద్యాః ప్రజాః (విరాట్) యద్వివిధం రాజతే తత్ (ఛందః) బలమ్ (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (ధేనుః) యా ధాపయతి సా(గౌః) (న) ఇవ (వయః) ప్రాప్తవ్యం వస్తు (దధుః)దధ్యుః. ॥౧౯॥

అన్వయః :- యథేహేడా సరస్వతీ భారతీ చ తిస్రో మరుతో విశో విరాట్ ఛంద ఇంద్రియం ధేను ర్గౌ ర్న వయశ్చ దధు స్తథా సర్వే మనుష్యా ఏతద్ధృత్వా వర్త్తేరన్. ॥౧౯॥

భావార్థః :- అత్రోపమావాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. యథా విద్వాంసః సుశిక్షితయా వాచా విద్యయా ప్రాప్తైః పశుభిశ్చైశ్వర్యం లభంతే. తథాఽన్యై ర్లబ్ధవ్యమ్. ॥౧౯॥

పదార్థము :- ఇహ=ఈ జగత్తునందు, ఇడా=పృథివి, సరస్వతీ=వాణి,మఱియు, భారతీ=ధారణాశక్తిగలబుద్ధి, తిస్రః=ఈ మూడు, మరుతః=పవనగణము, విశః=మనుష్యాదులు, విరాట్=అనేకప్రకారముల దేదీప్యమానమగు, ఛందః=బలము, ఇంద్రియమ్=ధనము, మఱియు, ధేనుః గౌః న=పానమొనరింపజేయు గోవువలె, పయః=పొందయోగ్యమగు వస్తువును, దధుః=ఎటుల ధారణమొనర్చెదరో అటులనే మానవు లందరు దీనిని ధారణమొనర్చి ప్రవర్తిల్లుదురు గాక! [౧౯]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములుగలవు. సుశిక్షితమగు వాణి వలనను, ప్రాణమువలనను, పశువులవలనను విద్వాంసులెటుల ఐశ్వర్యమును పొందుచున్నారో అటులనే ఇతరులందరును పొందవలయును. [౧౯] ౧౨౩౦

౧౨౩౧ త్వష్టేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః,విశ్వే దేవా దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః,

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మదియే.

త్వష్టా తురీపో॒ఽద్భుత ఇన్ద్రా॒గ్నీ పుష్టి॒వర్ధనా।

ద్విప॑దా॒ ఛన్ద ఇన్ద్రి॒య ము॒క్షా గౌ ర్న వయో॒ దధుః॥ ॥౨౦॥

త్వష్టా, తురీపః, అద్భుతః, ఇన్ద్రాగ్నీ ఇతి ఇన్ద్రాగ్నీ, పుష్టివర్ధనేతి పుష్టి+వర్ధనా, ద్విపదేతి ద్వి+పదా, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, ఉక్షా, గౌః, న, వయః, దధుః ౨౦

పదార్థః :- (త్వష్టా) తనూకర్తా (తురీపః) తూర్ణ మాప్నోతి సః (అద్భుతః) ఆశ్చర్యగుణ కర్మస్వభావః (ఇంద్రాగ్నీ) ఇంద్రశ్చాగ్నిశ్చ తౌ వాయ్వగ్నీ (పుష్టివర్ధనా) యౌ పుష్టిం వర్ధయతస్తౌ (ద్విపదా) ద్వౌ పాదౌ యస్యాం సా (ఛందః) (ఇంద్రియమ్) శ్రోత్రాదికమ్ (ఉక్షా) సేచనసమర్థః (గౌః)(న)ఇవ (వయః) జీవనమ్ (దధుః) ధరేయుః. ॥౨౦॥

అన్వయః :- హేమనుష్యా యేఽద్భుత స్తురీప స్త్వష్టా పుష్టి వర్ధనేంద్రాగ్నీ ద్విపదా ఛంద ఇంద్రియ ముక్షా గౌ ర్న వయో దధు స్తాన్ విజానీత. ॥౨౦॥

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా ప్రసిద్ధోఽగ్ని ర్విద్యుజ్జాఠరో బడవానల ఏతే చత్వారః ప్రాణ ఇంద్రియాణి గవాదయః పశవశ్చ సర్వస్య జగతః పుష్టిం కుర్వంతి. తథైవ మనుష్యై బ్రహ్మచర్యాదినా స్వస్య పరేషాం చ బలం వర్ధనీయమ్ ॥౨౦॥

పదార్థము :- ఓ మనుష్యులారా! అద్భుతః=ఆశ్చర్యములగు గుణకర్మ స్వభావములచే యుక్తుడు, తురీయః=శీఘ్రముగ లభించువాడు, త్వష్టా=సూక్ష్మముగ నొనర్చువాడు, మఱియు; పుష్టివర్ధనా=పుష్టిని పెంపొందజేయునవియగు, ఇంద్రాగ్నీ=పవ

నానలములు రెండును; ద్విపదా=రెండు చరణములు గల, ఛందః=ఛందస్సు; ఇంద్రియమ్=శ్రోత్రాదీంద్రియములను, మఱియు. ఉక్షా=సేచనమొనర్చగల, గౌః న=వృషభమువలె; వయః=జీవనమును, దధుః=ధరించుచున్నవి. వానిని ఎఱుగుడు. [౨౦]

భావార్థము :- ఈ మంత్ర మందుపమాలంకారమున్నది. ప్రసిద్ధాగ్ని, విద్యుదగ్ని, జాఠరాగ్ని, బడబానలము అను నాలుగును, ప్రాణము, ఇంద్రియములు, గవాది పశువులును సకల జగత్తును పుష్టమొనర్చుచున్నవి. అటులనే మానవులు బ్రహ్మచర్యాదులచే స్వపరబలములను పెంపొందజేయ వలయును. ౧౨౩౧ (౨౦)

౧౨౩౨ శమితేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః ప్రజా విషయ మాహ.

ప్రజావిషయ మీమంత్రమందు చెప్పబడినది.

శమితా నో వనస్పతిః సవితా ప్రసువన్ భగమ్।
కకుప్ఛన్ద ఇహేన్ద్రియం వశా వేహద్వయో దధుః॥ ॥౨౧॥

శమితా, నః, వనస్పతిః, సవితా, ప్రసువన్నితి ప్ర+సువన్, భగమ్, కకుప్, ఛన్దః, ఇహ, ఇన్ద్రియమ్, వశా, వేహత్, వయః, దధుః ॥౨౧॥

పదార్థః :- (శమితా) శాంతిప్రదః (నః) అస్మాకమ్ (వనస్పతిః) ఓషధిరాజో వృక్షాణాం పాలకశ్చ (సవితా) సూర్యః (ప్రసువన్) ఉత్పాదయన్ (భగమ్) ధనమ్ (కకుప్) (ఛందః) (ఇహ) సంసారే (ఇంద్రియమ్) జీవలింగమ్ (వశా) అప్రసూతా (వేహత్) యా ప్రసవం విహంతి సా (వయః) ప్రాప్తవ్యమ్ (దధుః). ॥౨౧॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యః శమితా వనస్పతిః సవితా భగం ప్రసువన్ కకుప్ ఛంద ఇంద్రియం వశా వేహచ్చేహ నో వయో దధు స్తాన్ యూయం విజ్ఞాయోపకురుత. ॥౨౧॥

భావార్థః :- యేన మనుష్యేణ సర్వరోగప్రణాశికా ఓషధయ ఆవరకాణ్యుత్తమాని వస్త్రాణి చ సేవ్యంతే స చిరంజీవీ భవతి. ॥౨౧॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! శమితా=శాంతిప్రదుడు, వనస్పతిః=ఓషధుల రాజు, లేక వృక్షముల పాలకుడు నగు, సవితా=సూర్యుడు, భగమ్=ధనమును, ప్రసువన్=ఉత్పన్న మొనర్చువాడు, కకుప్ ఛందః=కకుప్పు ఛందస్సు, ఇంద్రియమ్= జీవచిహ్నము, వశా=గొడ్డుబోతు, వేహత్=గర్భమును స్రావమొనర్చుకొనునది, [ఇవి యన్నియు], ఇహ=ఈ లోకమున, నః=మా యొక్క, వయః=ప్రాప్తయోగ్య వస్తువును దధుః=ధారణమొనర్చును. వానిని మీ రెరిగి యుపకారమొనర్చుడు. [౨౧]

భావార్థము :- సర్వరోగ నివారకములగు సౌషధములను, చక్కగా ఆచ్ఛాదన మొనర్చు నుత్తమ వస్త్రములను సేవించు మానవుడు చిరంజీవి కాగలడు.౧౨౩౨[౨౧]

స్వాహేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మదియే.

స్వాహా యజ్ఞం వరుణః సుక్షత్రో భేషజం కరత్।
అతిఛన్దా ఇన్ద్రియం బృహదృషభో గౌ ర్వయో దధుః॥ ॥౨౨॥

స్వాహా, యజ్ఞమ్, వరుణః, సుక్షత్ర ఇతి సు+క్షత్రః, భేషజమ్, కరత్, అతిఛన్దా ఇత్యతి+ఛన్దాః, ఇన్ద్రియమ్, బృహత్, ఋషభః, గౌః, వయః, దధుః॥

పదార్థః :- (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా (యజ్ఞమ్) సంగతిమయమ్ (వరుణః) శ్రేష్ఠః (సుక్షత్రః) శోభనం క్షత్రం ధనం యస్య సః. క్షత్రమితి ధన నామ...నిఘం...౨.౧౦. (భేషజమ్) ఔషధమ్ (కరత్) కుర్యాత్ (అతిఛందాః) (ఇంద్రియమ్) ఐశ్వర్యమ్ (బృహత్) మహత్ (ఋషభః) శ్రేష్ఠః (గౌః) (వయః) కమనీయం నిజవ్యవహారమ్ (దధుః) ధరేయుః. ॥౨౨॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యూయం యథా వరుణః సుక్షత్రః స్వాహా యజ్ఞం భేషజం చ కరద్యోఽతిఛందా ఋషభో గౌ ర్బృహదింద్రియం వయశ్చ ధత్త స్తథైవ సర్వే దధు రేతజ్జానీత. ॥౨౨॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే సుపథ్యౌషధ సేవనేన రోగాన్ ఘ్నంతి పురుషార్థేన ధన మాయుశ్చ ధరంతి, తేఽతులం సుఖం లభంతే. ॥౨౨॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! వరుణః=శ్రేష్ఠుడు, సుక్షత్రః=ఉత్తమ ధనవంతుడు, స్వాహా=సత్యక్రియచే, యజ్ఞమ్=సంగతి మయమగు యజ్ఞమును, భేషజమ్=ఔషధమును, కరత్=ఎటుల చేయునో, మఱియు, అతిఛందాః=అతి ఛందస్సు మఱియు ఋషభః=ఉత్తమమగు, గౌః=వృషభము, బృహత్ = గొప్ప, ఇంద్రియమ్=ఐశ్వర్యమును, మఱియు, వయః=సుందరమగు స్వవ్యవహారమును ధారణమొనర్చు చున్నవో అటులనే అందరు, దధుః=ధరించవలయును. దీనిని మీరెఱుగుడు. [౨౨]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. సుపథ్యము చేతను, ఔషధ సేవనము చేతను రోగములను నాశనమొనరించువారును, పురుషార్థముచే ధనమును, ఆయువును ధారణమొనర్చువారును అతుల సుఖమును పొందుచున్నారు. ౧౨౩౩ [౨౨]

వసంతేనేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, భురిగనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
పెండియు విషయ మదియే.

వసన్తేన ఋతునా దేవా వసవ స్త్రివృతా స్తుతాః।

రథన్తరేణ తేజసా హవిరిన్ద్రే వయో దధుః॥ ॥౨౩॥

వసన్తేన, ఋతునా, దేవాః, వసవః, త్రివృతేతి త్రి+వృతా, స్తుతాః, రథన్త

రేణేతి రథమ్+తరేణ, తేజసా, హవిః, ఇన్ద్రే, వయః, దధుః॥ ॥౨౩॥

పదార్థః :- (వసంతేన) వసంతి సుఖేన యస్మింస్తేన (ఋతునా) ప్రాప్తవ్యేన (దేవాః) దివ్యాః (వసవః) పృథివ్యాదయోఽష్టౌ ప్రాథమకల్పికా విద్వాంసో వా(త్రివృతా)య స్త్రిషు కాలేషు వర్తతే తేన(స్తుతాః) ప్రాప్తస్తుతయః(రథంతరేణ) యత్ర రథేన తరతి తత్ తేన (తేజసా) తీక్ష్ణస్వరూపేణ (హవిః)దాతవ్యం వస్తు (ఇంద్రే) సూర్యప్రకాశే (వయః) ఆయుర్వర్ధనమ్ (దధుః). ॥౨౩॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యే వసవో దేవా స్తుతా స్త్రివృతా వసంతేనర్తునా సహ వర్తమానా రథంతరేణ తేజసేంద్రే, హవి ర్వయో దధు స్తాన్ స్వరూపతో విజ్ఞాయసంగచ్ఛధ్వమ్.

భావార్థః :- యే మనుష్యా వాసహేతూన్ దివ్యాన్ పృథివ్యాదీన్ విదుషో వా వసంతే సంగచ్ఛేరన్స్తే వాసంతికం సుఖం ప్రాప్నుయుః. ॥౨౩॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! వసవః=పృథివ్యాద్యష్ట వసువులు, ప్రథమశ్రేణికి చెందిన విద్వాంసులు, దేవాః=దివ్యగుణయుక్తులు, స్తుతాః=స్తుతినిపొందినవారు, త్రివృతా=త్రికాలములందు విద్యమానమైన, వసంతేన ఋతునా = [ప్రాణులు] సుఖముగ వసించగల వసంతర్తువుతో వర్తమానము, రథంతరేణ=రథముచే తరించదగినది యగు తేజసా=తీక్ష్ణస్వరూపముతో, ఇంద్రే=సూర్యుని ప్రకాశమునందు, హవిః=ఇవ్వదగినది, వయః=ఆయువును పెంచునదియునగు వస్తువును, దధుః=ధారణమొనర్చెదరు. వానిని స్వరూపముచే నెఱిగి సంగతి యొనర్చుడు. [౨౩]

భావార్థము :- ఏ మానవులు నివసించుటకు హేతువులు దివ్యములునగు పృథివ్యాది లోకములతోను, విద్వాంసులతోను వసంతమున సంగతి యొనర్చుదురో వారు వసంతమునకు చెందిన సుఖమును పొందగలరు. ౧౨౩౪ [౨౩]

గ్రీష్మేణేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
మధ్యమ బ్రహ్మచర్య విషయ మాహ.

మధ్యమ బ్రహ్మచర్యమును గుఱించి చెప్పెను.

గ్రీష్మేణ ఋతునా దేవా రుద్రాః పఞ్చదశే స్తుతాః।
బృహతా యశసా బలꣳ హవి రిన్ద్రే వయో దధుః॥ ॥౨౪॥

గ్రీష్మేణ, ఋతునా, దేవాః, రుద్రాః, పఞ్చదశ ఇతి పఞ్చ+దశే, స్తుతాః,
బృహతా, యశసా, బలమ్, హవిః, ఇన్ద్రే, వయః, దధుః॥ ॥౨౪॥

పదార్థః :- (గ్రీష్మేణ) సర్వరసగ్రహీత్రా (ఋతునా) ఔష్ణ్యంప్రాపకేన (దేవాః)దివ్యగుణాః (రుద్రాః) దశప్రాణా ఏకాదశ ఆత్మా మధ్యమవిద్వాంసో వా(పంచదశే) (స్తుతాః) ప్రశస్తాః (బృహతా) మహతా (యశసా) కీర్త్యా (బలమ్) (హవిః) ఆదాతవ్యమ్ (ఇంద్రే) జీవే (వయః)జీవనమ్ (దధుః) దధ్యుః. ॥౨౪॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యే స్తుతా రుద్రా దేవాః పంచదశే గ్రీష్మేణర్తునా బృహతా యశసేంద్రే హవి ర్బలం వయశ్చ దధుస్తాన్ యూయం విజానీత. ॥౨౪॥

భావార్థః :- యే చతుశ్చత్వారింశద్వర్షయుక్తేన బ్రహ్మచర్యేణ జాతవిద్వాంసోఽన్యేషాం శరీరాత్మ బలమున్నయంతి తే భాగ్యశాలినో జాయంతే. ॥౨౪॥

పదార్థము ,- ఓ మానవులారా ! స్తుతాః= ప్రశంసితములగు, రుద్రాః=దశప్రాణములు పదకొండవదియైన జీవాత్మ, లేక మధ్యమతరగతికి చెందిన, దేవాః=దివ్యగుణయుక్తులగు నే విద్వాంసులు, పంచదశే=పదిహేనవ వ్యవహారమునందు, గ్రీష్మేణ=సకల రసములను గ్రహించు, ఋతునా=ఉష్ణత్వము లభింపజేయు గ్రీష్మఋతువుతోను, బృహతా యశసా=గొప్ప యశస్సుతోను, ఇంద్రే=జీవాత్మలో, హవిః = గ్రహించ యోగ్యమగు, బలమ్ = బలమును, వయః = జీవనమును, దధుః = ధారణమొనర్చుచున్నారో, వారిని మీరెఱుగుడు. [౨౪]

భావార్థము :- నలుబదినాలుగు వర్షములవరకు బ్రహ్మచర్యమును ధరించి విద్వాంసులై ఇతర మానవుల శరీరబలమును, ఆత్మబలమును వృద్ధిపఱచు చున్నవారే భాగ్యశాలురు కాగలుగుచున్నారు. ౧౨౩౫ [౨౪]

౧౨౩౬ వర్షాభి రిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

అథోత్తమ బ్రహ్మచర్య విషయ మాహ

ఉత్తమ బ్రహ్మచర్యము చెప్పబడుచున్నది.

వర్షాభి రృతునాదిత్యా స్తోమే సప్తదశే స్తుతాః। వైరూపేణ విశౌజసా హవి రిన్ద్రే వయో దధుః॥ ॥౨౫॥

వర్షాభిః, ఋతునా, ఆదిత్యాః, స్తోమే, సప్తదశ ఇతి సప్తదశే, స్తుతాః, వైరూపేణ, విశా, ఓజసా, హవిః, ఇన్ద్రే, వయః, దధుః॥ ॥౨౫॥

పదార్థః :- (వర్షాభిః) వర్షంతి మేఘా యాసు తాభిః (ఋతునా) (ఆదిత్యాః) ద్వాదశమాసా ఉత్తమా విద్వాంసో వా (స్తోమే) స్తుతివ్యవహారే (సప్తదశే) ఏతత్సంఖ్యాకే (స్తుతాః) ప్రశంసితాః (వైరూపేణ) వివిధానాం రూపాణాం భావేన (విశా) ప్రజయా (ఓజసా) బలేన (హవిః) దాతవ్యమ్ (ఇంద్రే) జీవే (వయః) కాలవిజ్ఞానమ్ (దధుః) దధ్యుః. ॥౨౫॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యే వర్షాభి రృతునా వైరూపేణౌజసా విశా సహ వర్తమానా ఆదిత్యాః సప్తదశే స్తోమే స్తుతా ఇంద్రే హవి ర్వయో దధు స్తాన్ యూయం విజ్ఞాయోపకురుత. ॥౨౫॥

భావార్థః :- యే మనుష్యా విద్వత్సంగేన కాలస్య స్థూలసూక్ష్మగతీ విజ్ఞాయైకక్షణ మపి వ్యర్థం న నయంతి, తే విచిత్ర మైశ్వర్య మాప్నువంతి. ॥౨౫॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! వర్షాభిః=మేఘములు వర్షించు, ఋతునా = ప్రాప్తి యోగ్యమగు వర్ష ఋతువుచేతను, వైరూపేణ=అనేక రూపములుండుటచే, ఓజసా= బలముతో గూడినవి, విశా=ప్రజతో పాటు ఉండునటువంటివి, ఆదిత్యాః=ప ద్వాదశమాసములు లేక పయుత్తము విద్వాంసులు, సప్తదశే స్తోమే=పదియేడవ స్తుతివ్యవహారమున స్తుతాః=స్తుతి యొనర్చబడినవారలై, ఇంద్రే = జీవాత్మలో, హవిః వయః=ఇవ్వదగిన, కాలవిజ్ఞానమును, దధుః = ధారణ మొనర్చుచున్నారో, వారిని మీ రెఱిగి ఉపకార మొనర్చుడు. [౨౫]

భావార్థము - విద్వాంసుల సంపర్కముచే కాలముయొక్క స్థూల సూక్ష్మగతులను ఎఱిగి ఒక క్షణము కూడ వ్యర్థముగ గడపనివారే నానావిధములగు ఐశ్వర్యములను పొందుచున్నారు. ౧౨౩౬ [౨౫]

శారదేనేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, విరాడ్ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

శారదేన ఋతునా దేవా ఏకవింశ ఋభవః స్తుతాః। వైరాజేన శ్రియా శ్రియఀ హవి రిన్ద్రే వయో దధుః॥ ॥౨౬॥

శారదేన, ఋతునా, దేవాః, ఏకవింశ ఇత్యేక+వింశే, ఋభవః, స్తుతాః,

వై రాజేన, శ్రియా, శ్రియమ్, హవిః, ఇన్ద్రే, వయః, దధుః॥ ॥౨౬॥

పదార్థః :- (శారదేన) శరది భవేన (ఋభునా) (దేవాః) (ఏకవింశే) ఏకవింశతిసంఖ్యాకే (ఋభవః) మేధావినః (స్తుతాః) (వైరాజేన) విరాజి భవేనార్థేన (శ్రియా) శోభయా లక్ష్మ్యా వా (శ్రియమ్) లక్ష్మీమ్ (హవిః) దాతవ్య మాదాతవ్యమ్ (ఇంద్రే) జీవే (వయః) కమనీయం సుఖం (దధుః) దధ్యుః. ॥౨౬॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా య ఏకవింశే స్తుతా ఋభవో దేవాః శారదేనర్తునా వైరాజేన శ్రియా సహ వర్తమానా ఇంద్రే శ్రియం హవి ర్వయశ్చ దధుస్తాన్ యూయం సేవధ్వమ్.

భావార్థః :- యే సుపథ్యకారిణో జనాః శరద్యరోగా భవంతి, తే శ్రియ మాప్నువంతి.

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! ఏకవింశే=ఇరువదియొకటవ వ్యవహారములో స్తుతాః=స్తుతి యొనర్చబడినవారు, ఋభవః=బుద్ధిమంతులునగు, దేవాః=ఏ దివ్యగుణయుక్తులు, శారదేన ఋతునా=శరదృతువు చేతను, వైరాజేన=విరాట్ ఛందస్సునందు ప్రకాశమానమగు అర్థముతోను, శ్రియా=శోభాలక్ష్ములతోను ప్రవర్తించు నే జనులు, ఇంద్రే=జీవాత్మలో, శ్రియమ్=లక్ష్మిని, హవిః=ఇవ్వదగిన వయః=వాంఛితసుఖమును, దధుః=ధరించుచున్నారో, వారిని మీరు సేవించుడు. [౨౬]

భావార్థము :- చక్కగా పథ్యము నొనర్చువారలై శరదృతువునందు రోగరహితులుగ నుండువారు లక్ష్మిని పొందుచున్నారు. ౧.౨౩౪ [౨౬]

హేమంతేనేత్యస్య అత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, భురిగనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నద్విషయమే.

హేమంతేన ఋతునా దేవా స్త్రిణవే మరుతః స్తుతాః।

బలేన శక్వరీః సహో హవి రిన్ద్రే వయో దధుః॥ ॥౨౭॥

హేమంతేన, ఋతునా, దేవాః, త్రిణవే, త్రినవ ఇతి త్రి+నవే, మరుతః, స్తుతాః, బలేన, శక్వరీః, సహః, హవిః, ఇన్ద్రే, వయః, దధుః॥ ॥౨౭॥

పదార్థః :-(హేమంతేన) వర్ధంతే దేహా యస్మింస్తేన (ఋతునా) (దేవాః) దివ్యగుణాః (త్రిణవే) త్రిగుణా నవ యస్మింస్తస్మిన్ సప్తవింశే వ్యవహారే (మరుతః) మనుష్యాః (స్తుతాః) (బలేన) మేఘేన (శక్వరీః) శాక్తనిమిత్తా గాః (సహః) బలమ్ (హవిః)(ఇంద్రే) (వయః) ఇష్టసుఖమ్ (దధుః). ॥౨౭॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యే త్రిణవే హేమంతేనర్తునా సహ వర్తమానా స్తుతా దేవా మరుతో బలేన శక్వరీః సహో హవి ర్వయ ఇంద్రే దధు స్తాన్ సేవధ్వమ్. ॥౨౭॥

భావార్థః :- యే సర్వరసపరిపాచకే హేమంతే యథాయోగ్యం వ్యవహారం కుర్వంతి తే బలిష్ఠా జాయంతే. ॥౨౭॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! త్రిణవే=ఇరువదియేడవ వ్యవహారమునందు, హేమంతేన = ఎందు జీవుల దేహవృద్ధి జరుగునో అట్టి, ఋతునా = పొందదగినదగు హేమంతర్తువుతోపాటు ప్రవర్తించువారు, స్తుతాః=ప్రశంసాయోగ్యులు, దేవాః=దివ్య గుణయుక్తులగు, మరుతః=ఏ మనుష్యులు, బలేన=మేఘముతోను, శక్వరీః=శక్తికి నిమిత్తములగు గోవులను, సహః=బలమును, మఱియు, హవిః=ఇచ్చుకొన పుచ్చుకొన దగు, వయః=వాంఛిత సుఖమును, ఇంద్రే = జీవాత్మలో, దధుః=ధారణమొనర్చు చున్నారో, వానిని మీరును సేవించుడు. [౨౭]

భావార్థము :- అన్ని రసముల పక్వమొనరింపజేయు హేమంతర్తువు నందు యథాయోగ్యముగ వ్యవహారమొనరించువారలే అత్యంత బలసంపన్నులగుచున్నారు.

శైశిరేణేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, భురిగనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
పెండియు విషయమయ్యదియే.

శైశిరేణ ఋతునా దేవా స్త్రయ స్త్రింశేఽమృతా స్తుతాః।
సత్యేన రేవతీః క్షత్రꣳ హవి రిన్ద్రే వయో దధుః॥ ॥౨౮॥

శైశిరేణ ఋతునా దేవాః త్రయస్త్రింశ ఇతి త్రయః+త్రింశే, అమృతాః, స్తుతాః, సత్యేన, రేవతీః, క్షత్రమ్, హవిః, ఇన్ద్రే, వయః, దధుః॥ ॥౨౮॥

పదార్థః :- (శైశిరేణ) శిశిరేణ (ఋతునా) (దేవాః) దివ్యగుణకర్మ స్వభావాః (త్రయస్త్రింశే) వస్వాది సమూహే(అమృతాః)స్వస్వరూపేణ నిత్యాః(స్తుతాః) ప్రశంసితాః (సత్యేన) (రేవతీః) ధనవతీః శత్రుసేనోల్లంఘికాః ప్రజాః (క్షత్రమ్) ధనం రాజ్యం వా (హవిః)(ఇంద్రే) (వయః) (దధుః). ॥౨౮॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యేఽమృతాః స్తుతాః శైశిరేణర్తునా దేవాః సత్యేన సహ త్రయస్త్రింశే విద్వాంసో రేవతీ రింద్రే హవిః క్షత్రం వయశ్చ దధు స్తేభ్యో భూమ్యాదివిద్యా గృహ్ణీత. ॥౨౮॥

భావార్థః :- యే పూర్వోక్తానష్టౌ వసూనేకాదశ రుద్రాన్ ద్వాదశాదిత్యాన్ విద్యుతం యజ్ఞం చేమాన్ త్రయస్త్రింశద్ దివ్యాన్ పదార్థాన్ జానంతి తే ఽక్షయ్యం సుఖమశ్నువంతి॥౨౮॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! అమృతాః = స్వస్వరూపమునే నిత్యులు, స్తుతాః=ప్రశంసాయోగ్యులు: శైశిరేణ ఋతునా=పొందయోగ్యమగు శిశిర ఋతువుచే, దేవాః = దివ్యగుణకర్మ స్వభావయుక్తులు, సత్యేన=సత్యముతో పాటు, త్రయస్త్రింశే=ముప్పది మూడు వసువులందు విద్వాంసులు, రేవతీః=ధనయుక్తసమగు శత్రుసేనను లంఘించి పోవు ప్రజలు, ఇంద్రే = జీవమునందు, హవిః = గ్రహింపదగు, క్షత్రమ్=ధనమును లేక రాజ్యమును, వయః=వాంఛితసుఖమును, దధుః=ధారణ మొనర్చుదురో అట్టివారినుండి పృథివ్యాదుల విద్యను గ్రహించుడు. [౨౮]

భావార్థము :- పూర్వోక్తములగు అష్టవసువులు, ఏకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు, విద్యుద్యజ్ఞములు అను నీ ముప్పదిమూడు దివ్యపదార్థముల నెఱుగువారక్షయ సుఖమును పొందుచున్నారు. ౧. ౨౮ [౨౮]

౧౨౯౦ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యశ్వీంద్ర సరస్వత్యాద్యా లింగోక్తా దేవతాః, నిచృదష్టి శ్ఛందః మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మయ్యదియే.

హోతా యక్షత్ సమిధాగ్ని మిడస్పదేఽశ్వినేన్ద్రꣳ సరస్వతీ మజో ధూమ్రో న గోధూమైః కువలై ర్భేషజం మధు శష్పై ర్న తేజ ఇన్ద్రియం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౨౯॥

హోతా, యక్షత్, సమిధేతి సమ్+ఇధా, అగ్నిమ్, ఇడః, పదే, అశ్వినా, ఇన్ద్రమ్, సరస్వతీమ్, అజః, ధూమ్రః, న, గోధూమైః, కువలైః, భేషజమ్, మధు, శష్పైః, న, తేజః, ఇన్ద్రియమ్, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యంతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౨౯॥

పదార్థః :- (హోతా) దాతా (యక్షత్) యజేత్ సంగచ్ఛేత్ (సమిధా) ఇంధనాదిసాధనేన (అగ్నిమ్) పావకమ్ (ఇడస్పదే) పృథివ్యన్నస్థానే (అశ్వినా) సూర్యాచంద్రమసౌ (ఇంద్రమ్) [illegible] (సరస్వతీమ్) సుశిక్షితాం వాచమ్ (అజః) ప్రాప్తవ్యో మేషః (ధూమ్రః) ధూమ్రవర్ణః (న) ఇవ (గోధూమైః) (కువలైః)కుత్సితం బలం [illegible] రుపదర్శితైః

అత్ర కుళద్ది ఇత్యస్మాద్ధాతో రౌణాదికః కలన్ ప్రత్యయః. (భేషజమ్) ఔషధమ్ (మధు) మధురముదకమ్ (శష్పైః) హింసనైః (న) ఇవ (తేజః) ప్రాగల్భ్యమ్.(ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (పయః) దుగ్ధమన్నం వా (సోమః) ఓషధిగణః (పరిస్రుతా) పరితః సర్వతః స్రుతా ప్రాప్తేన రసేన (ఘృతమ్) ఆజ్యమ్ (మధు) క్షౌద్రమ్ (వ్యంతు) ప్రాప్నువంతు(ఆజ్యస్య)ఘృతమ్. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (హోతః) (యజ) ॥౨౯॥

అన్వయః :- సో హోత ర్యథా హోతేడస్పదే సమిధాగ్ని మశ్వినేంద్రం సరస్వతీ మజో ధూమ్రో న కర్కంధుభిర్భేషజం యతథా శష్పై ర్న యాని తేజోమధ్వింద్రియం పయః పరిస్రుతా న సోమో ఘృతం మధు వ్యంతు. తైః సహ వర్తమానమాజ్యస్య యజ.

భావార్థః :- అత్రోపమావాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. యేఽస్య సంసారస్య మధ్యే సాధనోపసాధనైః పృథివ్యాదివిద్యాం జానంతి తే సర్వే ఉత్తమాన్ పదార్థాన్ ప్రాప్నువంతి. ॥౨౯॥

పదార్థము :- హోతః=యజ్ఞమొనర్చు పురుషుడా! ఎటుల, హోతా = ఇచ్చువాడు, ఇడస్పదే=భూమికి బదులుగ, అన్నమునకు బదులుగ, సమిధా=ఇంధనాది సాధనములతో, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అశ్వినా=సూర్యచంద్రులను, ఇంద్రమ్ = ఐశ్వర్యమును, జీవనమును, సరస్వతీమ్ = సుశిక్షాయుక్తమగు వాణిని, అజః ధూమ్రః న=పొందదగు ధూమ్రవర్ణముగల గొఱ్ఱె వలె నుండు ఏదో జీవము, గోధూమైః=గోధుమలతోను కువలైః=బలమును నాశనమొనర్చు రేగుపండ్లతోను,భేషజమ్=ఔషధమును, యతత్= ఎటుల కలుపునో అటులనే, శష్పైః = హింసల, న = వలెనుండు సాధనములచే, తేజః=ప్రాగల్భ్యమును, మధు=మధురజలమును, ఇంద్రియమ్=ధనమును, పయః=దుగ్ధమును లేక అన్నమును,పరిస్రుతా=సకల దిశలనుండి లభించిన రసముతోకూడినసోమః= ఓషధుల సమూహము, ఘృతమ్=నేయి, మధు=తేనెమొదలగువేనిని, వ్యంతు=పొందుచున్నారో. అట్టివారితోకూడి, ఆజ్యస్య=ఘృతమును,యజ=హోమమొనర్చుము.[౨౯]

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు ఉపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఈ లోకములో సాధనోపసాధనములచే పృథివ్యాదుల విద్య నెఱుగువారు సంపూర్ణోత్తమ పదార్థములను పొందుచున్నారు. ౧౨౪౧ [౨౯]

౧౨౪౧ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో లింగోక్తా దేవతాః, భురిగత్యష్టిశ్ఛందః గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

హోతా యక్ష త్తనూ నపాత్ సరస్వతీ మవి ర్మేషో న భేషజం పథా మధుమతా భరన్న శ్వినేంద్రాయ వీర్య్యం బదరై రుపవాకాభి ర్భేషజం తోక్మభిః పయః

సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౦॥

హోతా, యక్షత్, తనూనపాదితి తనూ+నపాత్, సరస్వతీమ్, అవిః, మేషః, న, భేషజమ్, పథా, మధుమతేతి మధు+మతా, భరన్, అశ్వినా, ఇన్ద్రాయ, వీర్యం, బదరైః, ఉపవాకాభి రిత్యుప+వాకాభిః, భేషజమ్, తోక్మభి రితి తోక్మభిః, పయః సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౦॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా, (యక్షత్) యజేత్ (తనూనపాత్) య స్తన్వా ఊనం పాతి సః (సరస్వతీమ్) బహుజ్ఞానవతీం వాచమ్ (అవిః) (మేషః) (న) ఇవ (భేషజమ్) ఔషధమ్ (పథా) మార్గేణ (మధుమతా) బహూదకయుక్తేన (భరన్) భరన్ (అశ్వినా) (ఇంద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ (వీర్యమ్) పరాక్రమమ్(బదరైః) బదర్యాః ఫలైః(ఉపవాకాభిః) ఉపదేశక్రియాభిః (భేషజమ్) (తోక్మభిః) అపత్యైః (పయః) జలమ్(సోమః) ఓషధిగణః (పరిస్రుతా) పరితః స్రుతా ప్రాప్తేన (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) హవనకర్తః (యజ) ॥౩౦॥

అన్వయః :- హే హోతర్యథా తనూనపాద్ధోతా సరస్వతీ మవి ర్మేషో న మధుమతా పథా భేషజం భరన్నింద్రాయాఽశ్వినా వీర్యం బదరై రుపవాకాభి ర్భేషజం యక్షత్తథా యానితోక్మభిః పయః పరిస్రుతా సహ సోమో ఘృతం మధు చ వ్యంతు తైస్సహ వర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ.

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. యే సంగంతారో విద్యా సుశిక్షా సహితాం వాచం ప్రాప్య పథ్యాహారవిహారై ర్వీర్యం వర్ధయిత్వా పదార్థవిజ్ఞానం ప్రాప్యైశ్వర్యం వర్ధయంతి తే జగద్భూషకా భవంతి. ॥౩౦॥

పదార్థము :- హోతః=హవనమొనర్చు మానవుడా! ఎటుల, తనూనపాత్ = దేహములోని న్యూనతను రక్షించువాడు అనగా ఆ లోటును ఏదోవిధముగ పూరించు వాడు, హోతా=గ్రహించువాడు, సరస్వతీమ్=గొప్పజ్ఞానముకలవాణిని, అవిః మేషః న=గొఱెవలె, మేకవలె, మధుమతా=గొప్ప బలయుక్తమగు, పథా=మార్గముతో, భేషజమ్=ఔషధమును, భరన్=ధరించుచు, ఇంద్రాయ=ఐశ్వర్యమునకై, అశ్వినా= సూర్యచంద్రులను, వీర్యమ్=పరాక్రమమును, బదరైః=రేగుపండ్లతోను, ఉపవాకాభిః=ఉపదేశరూపక్రియలతోను, భేషజమ్=ఔషధమును, యక్షత్=సంగత మొనర్చునో అటులనే తోక్మభిః=సంతానముతోపాటు, పయః=ఏ జలము, మరియు, పరిస్రుతా= సకలదిశలనుండి లభించిన రసముతోపాటు, సోమః = ఏ ఔషధముల సమూహము, ఘృతమ్=నేతిని, మధు=తేనెను, వ్యంతు=పొందునో, అట్టివానితోపాటు ఉండు నీవు, ఆజ్యస్య=ఘృతమును, యజ=హవనమొనరించుము. ॥౩౦॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు ఉపమా, వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. సంగతమొనర్చు జనులు సువిద్యతోను, సుశిక్షతోను యుక్తమగు వాణిని పొంది పథ్యాహార విహారములచే పరాక్రమమును పెంపొంద జేసి, పదార్థముల జ్ఞానమును పొంది ఐశ్వర్యమును వృద్ధి యొనర్చువారు జగద్భూషకులగుదురు. ౧_౨౧ ॥౩౦॥

౧_౨౩ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, అతిధృతి శ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్త మేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

హోతా యక్షన్నరాశఀసం న నగ్నహుం పతిఀ సురయా భేషజం మేషః సరస్వతీ భిషగ్రథో న చన్ద్ర్యశ్వినో ర్వపా ఇన్ద్రస్య వీర్యం బదరై రుపవాకాభి ర్భేషజం తోక్మభిః పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౧॥

హోతా, యక్షత్, నరాశఀసమ్, న, నగ్నహుమ్, పతిమ్, సురయా, భేషజమ్, మేషః, సరస్వతీ, భిషక్, రథః, న, చన్ద్రీ, అశ్వినోః, వపాః, ఇన్ద్రస్య, వీర్యమ్, బదరైః, ఉపవాకాభి రిత్యుప+వాకాభిః, భేషజమ్, తోక్మభి రితి తోక్మ+భిః, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య హోతః, యజ॥ ॥౩౧॥

పదార్థః (హోతా) దాతా (యక్షత్] యజేత్ (నరాశంసమ్) యో నరై రాశస్యతే స్తూయతే తమ్ (న) ఇవ (నగ్నహుమ్) యో నగ్నాన్ దుష్టాన్ జుహోతి కారాగృహే ప్రక్షిపతి తమ్. అత్ర హు ధాతో ర్బాహులకా దౌణాదికో డుః ప్రత్యయః (పతిమ్) స్వామినమ్ (సురయా) ఉదకేన. సురేత్యుదక నామ, నిఘం. ౧.౧౨ (భేషజమ్) ఔషధమ్ (మేషః) ఉపదేష్టా (సరస్వతీ) విద్యాసంబంధినీ వాక్ (భిషక్) వైద్యః (రథః) (న) ఇవ (చంద్రీ) చంద్రం బహువిధం సువర్ణం విద్యతే యస్య (అశ్వినోః) ద్యావా పృథివ్యోః (వపాః) వపంతి యాభిః క్రియాభి స్తాః (ఇంద్రస్య) దుష్టజన విదారకస్య సకాశాత్. (వీర్యమ్) వీరేషు సాధు (బదరైః) బదరీఫలై రివ (ఉపవాకాభిః) ఉపగతాభి ర్వాగ్భిః (భేషజమ్) చికిత్సకమ్ (తోక్మభిః) అపత్యైః (పయః) దుగ్ధమ్ (సోమః) (పరిస్రుతా) పరితః స్రుతా ప్రాప్తేన (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ) ॥౩౧॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతా నరాశంసం న నగ్నహుం పతిం సురయా

సహ వర్తమానం భేషజ మింద్రస్య వీర్యం యక్షత్. మేషః సరస్వతీ మిషగ్రథో న చంద్ర్యశ్వినో ర్వపా బదరై రుపవాకాభిః సహ భేషజం యక్షత్తథా యాస తోక్మభిః సహ పయః సరిస్రుతా సహ సోమో ఘృతం మధు చ వ్యంతు, తైః సహ వర్తమాన స్త్వ మాజ్యస్య యజ. ॥౩౧॥

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ, యేనిర్లజ్జాన్ దండయంతి, ప్రశంసనీ యాన్ స్తువంతి, జలేన సహౌషధం సేవంతే తే బలాఽరోగ్యే ప్రాప్యైశ్వర్యవంతో జాయంతే.

పదార్థము ,- హోతః=ఓహవనకర్తా! హోతా=ఇచ్చువాడు, నరాశంసమ్ న=నరులచే స్తుతించబడువానివలె, నగ్నహుమ్ = నగ్నులగు దుష్టులను గాంగాగాంచము సం దుంచు, పతిమ్=స్వామిని, చేక,సురయా=జలముతోపాటు,భేషజమ్=ఔషధమును, చేక ఇంద్రస్య=దుష్టగణమును చీల్చిచెండాడువానియొక్క, వీర్యమ్=శ్రేష్ఠులగు శూరవీరుల బలమును, యక్షత్=ఏటులపొందునో మఱియు, మేషః=ఉపదేశకుడు, సరస్వతీ=విద్యా సంబంధియగు వాణి, భిషక్=వైద్యుడు, మఱియు, రథః న=రథమువలె, చంద్రీ=ఎక్కు వబంగారము గలవాడు, అశ్వినోః=భూమ్యాకాశముల మధ్య, వపాః=క్రియలను, చేక, బదరైః=రేగుపండ్లవలె, ఉపవాకాభిః=సమీపమున లభించిన వాణులతో, భేషజమ్= ఔషధమును సంగత మొనర్చునో అటులనే ఎవరు, తోక్మభిః = సంతానముతోపాటు, పయః=పాలు, పరిస్రుతా=అన్నిదిక్కులనుండి లభించు రసముతోపాటు, సోమః=ఓషధి గణము, ఘృతమ్=నేయి, మఱియు, మధు=తేనె వీనినన్నిటిని, వ్యంతు=పొందుదురో వారితోపాటు ఉండు నీవు, ఆజ్యస్య=ఘృతమును, యజ = హవన మొనర్చుము. ॥౩౧॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు ఉపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఏ మానవులు లజ్జాహీన మానవులను దండించువారును, స్తవనీయులను స్తుతించువా రును, జలముతోపాటు ఔషధమును సేవించువారును నై యుందురో వారు బలమును ఆరోగ్యమును పొంది ఐశ్వర్యవంతులగుచున్నారు. ౧౨౪౨ ॥౩౧॥

౧౨౪౩ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, సరస్వత్యాదయో దేవతాః, విరాడతిధృతి శ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

హోతా యక్షదిడేడిత ఆ జుహ్వానః సరస్వతీ మిన్ద్రం బలేన వర్ధయన్నృష భేణ గవేన్ద్రియ మశ్వినేన్ద్రాయ భేషజం యవైః కర్కన్ధుభి ర్మధు లాజై ర్న మాస రం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౨॥

హోతా, యక్షత్, ఇడా, ఈడితః, ఆజుహ్వాన ఇత్యా+జుహ్వానః, సరస్వ

తీమ్, ఇన్ద్రమ్, బలేన, వర్ధయన్, ఋషభేణ, గవా, ఇన్ద్రియమ్, అశ్వినా, ఇన్ద్రాయ, భేషజమ్, యవైః, కర్కన్ధుభి రితి కర్కన్ధు+భిః, మధు, లాజైః, న, మాసరమ్, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౨॥

పదార్థః :- (హోతా) ప్రశంసితుం యోగ్యః (యక్షత్) యజేత్ (ఇడా) ప్రశంసితయా వాచా(ఈడితః) ప్రశంసితః(ఆజుహ్వానః)సత్కారేణాహూతః(సరస్వతీమ్)వాచమ్(ఇంద్రమ్)ఐశ్వర్యమ్ (బలేన)(వర్ధయన్) (ఋషభేణ) గంతుం యోగ్యేన (గవా) (ఇంద్రియమ్) ధనమ్(అశ్వినా) (ఇంద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ (భేషజమ్) (యవైః) యవాదిభి రన్నైః(కర్కంధుభిః)యే కర్కం బదరక్రియాం దధతి తైః (మధు) (లాజః) ప్రస్ఫుల్లితై రన్నైః (న)ఇవ (మాసరమ్) ఓదనమ్ (పయః) రసః (సోమః) ఓషధిగణః (పరిస్రుతా) సర్వతః ప్రాప్తేన రసేన (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౩౨॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా ఇడేడిత ఆజుహ్వానో హోతా బలేన సరస్వతీ మింద్ర మృషభేణ గవేంద్రియ మశ్వినా యవై రింద్రాయ భేషజం వర్ధయన్ కర్కంధుభి ర్మధు లాజై ర్న మాసరం యక్షత్తథా యాని పరిస్రుతా సహ సోమః పయో ఘృతం మధు వ్యంతు తైస్సహ వర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ. ॥౩౨॥

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. మనుష్యా బ్రహ్మచర్యేణ శరీరాత్మ బలం విద్వత్సేవయా విద్యా పురుషార్థేనైశ్వర్యం ప్రాప్య పథ్యౌషధ సేవనాభ్యాం రోగాన్ హత్వాఽఽరోగ్య మాప్నుయుః. ॥౩౨॥

పదార్థము :- హోతః=హవన మొనర్చుమానవుడా! ఎటుల, ఇడా=స్తుతియొనర్పదగు వాణిచే, ఈడితః = ప్రశంసాయుక్తుడు, ఆజుహ్వానః = సత్కారయుక్తముగ నాహ్వానింపబడిన వాడునగు, హోతా = ప్రశంసించదగిన హోత, బలేన=బలముతో, సరస్వతీమ్=వాణిని, ఇంద్రమ్ = ఐశ్వర్యమును, ఋషభేన గవా=నడువగల ఉత్తమ వృషభముచే, ఇంద్రియమ్=ధనమును,అశ్వినా=భూమ్యాకాశములను, యవైః=యవాద్యన్నములచే, ఇంద్రాయ=ఐశ్వర్యమునకై భేషజమ్=ఔషధమును, వర్ధయన్=పెంచువాడై, కర్కంధుభిః=రేగుచెట్టుక్రియను ధరించువారిచే, లాజైః న=వికసించిన వడ్లవలె, మధు=తియ్యని, మాసరమ్=అన్నమును, యక్షత్=సంగత మొనర్చునో, అటులనే ఎవరు, పరిస్రుతా=అన్నిదిక్కుల నుండి లభించుచున్న రసముతో పాటు, సోమః=ఓషధిసమూహమును, పయః = రసమును, ఘృతమ్ = నేతిని, మరియు, మధు=తేనెను, వ్యంతు=పొందుదురో, వారితో పాటు ఉండుచున్న నీవు, ఆజ్యస్య=ఘృతమును, యజ=హవన మొనర్చుము. ॥౩౨॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు శరీరాత్మల బలమును పొంది, విద్వాంసులను సేవించి విద్యను పొంది, పురుషార్థముచే ఐశ్వర్యమును పొంది,పథ్యముచేతను ఔషధ సేవనము చేతను రోగములను పోగొట్టి ఆరోగ్యమును పొందుదురు గాక! ౧౨౪౩ ॥౩౨॥

హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, నిచృదష్టిశ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

హోతా యక్షద్బర్హి రూర్ణ్రమదా భిషఙ్ నాసత్యా భిషజాశ్వినాశ్వా శిశుమతీ భిషగ్ధేనుః సరస్వతీ భిషగ్దుహఽఇన్ద్రాయ భేషజం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౩॥

హోతా, యక్షత్, బర్హిః, ఊర్ణ్రమదా ఇత్యూర్ణ+మ్రదాః, భిషక్, నాసత్యా, భిషజా, అశ్వినా, అశ్వా, శిశుమతీతి శిశు+మతీ, భిషక్, ధేనుః, సరస్వతీ, భిషక్, దుహే, ఇన్ద్రాయ, భేషజమ్, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౩॥

పదార్థః :- (హోతా) దాతా (యక్షత్)(బర్హిః)అంతరిక్షమ్ (ఊర్ణమ్రదాః)య ఊర్ణానాచ్ఛాదకాని మృద్నంతి తే. (భిషక్) వైద్యః (నాసత్యా) సత్యకర్తారౌ (భిషజా) సద్వైద్యౌ (అశ్వినా) వైద్యక విద్యావ్యాపినౌ (అశ్వా) ఆశుగమనశీలా బడవా (శిశుమతీ) ప్రశస్తాః శిశవో విద్యంతే యస్యాః సా (భిషక్) రోగనివారకా (ధేనుః) దుగ్ధదాత్రీ గౌః (సరస్వతీ) సరో విజ్ఞానం విద్యతే యస్యాం సా (భిషక్) వైద్యః (దుహే) దోహనాయ (ఇంద్రాయ) జీవాయ (భేషజమ్) ఉదకమ్. భేషజమిత్యుదక నామ......నిఘం...౧.౧౨. (పయః) దుగ్ధమ్ (సోమః) ఓషధిగణః (పరిస్రుతా) (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౩౩॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతోర్ణమ్రదా భిషక్ శిశుమత్యశ్వా చ దుహే బర్హి ర్యక్షత్.నా సత్యాఽశ్వినా భిషజా యజేతాం, భిషగ్ధేనుః సరస్వతీ భిషగింద్రాయ యక్షత్తథా యాని పరిస్రుతా భేషజంపయః సోమోఘృతం మధు వ్యంతు తైః సహ వర్తమాన స్త్వ మాజ్యస్య యజ. ॥౩౩॥

భావార్థః :- అత్రవాచకలుప్తోపమాలంకారః.యది మనుష్యా విద్యాసంగతిభ్యాం సర్వేభ్యః పదార్థేభ్య ఉపకారాన్ గృహ్ణీయు స్తర్హి వాయ్వగ్నివత్ సర్వవిద్యా సుఖాని వ్యాప్నుయుః.

పదార్థము :- హోతః=హవన మొనర్చు మానవుడా! ఎటుల, హోతా=ఇచ్చు

వాడు, ఊర్ణమ్రదాః=ఆచ్ఛాదన మొనరించువానిని మర్దన మొనరించువారు, భిషక్= వైద్యుడు, శిశుమతీ=మంచి శిశువులుగలదియు, అశ్వా=శీఘ్రముగ పోవునదియు నగు· ఆడగుఱ్ఱము, దుహే=పరిపూర్ణ మొనరించుటకు, బర్హిః=అంతరిక్షమును, యక్షత్=సంగత మొనర్చునో, లేక ఎటుల, నాసత్యా=సత్యవ్యవహారమాచరించువారు, అశ్వినా= వైద్యవిద్యావ్యాప్తులు నగు, భిషజా=ఉత్తమ వైద్యులు కలియుదురో, లేక ఎటుల, భిషక్=రోగమును దూరమొనర్చునదియు, ధేనుః = పాలనిచ్చునదియు నగు మొదవు, సరస్వతీ=ఉత్తమ విజ్ఞానయుత యగు వాణి, భిషక్ = సామాన్యవైద్యుడు, ఇంద్రాయ=జీనవమునకై సంగతమొనర్చెదరో అటులనే, పరిస్రుతా=లభించిన రసముతో కూడినవారై ఎవరు, భేషజమ్=జలము, పయః=పాలు, సోమః=ఓషధులు, ఘృతమ్= నేయి, మధు=తేనె, వ్యంతు=పొందుదురో, వారితోపాటు ఉండుచున్న నీవు, ఆజ్యస్య= ఘృతమును, యజ=హవనమొనర్చుము. ॥33॥

భావార్థము ,- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు విద్యద్వారా సంగతి ద్వారా సకలపదార్థములనుండి యుపకారముల గ్రహించుచో వాయ్వగ్నులవలె సర్వవిద్యా సుఖములను పొందగలరు. ౧౨౪౪ ॥33॥

౧౨౪౫ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః అశ్వ్యాదయో దేవతాః, భురిగతిధృతిశ్ఛందః, షడ్జః స్వరః,
పున స్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల నదే విషయము.

హోతా యక్షద్ దురో దిశః కవష్యో న వ్యచస్వతీ రశ్విభ్యాం న దురో దిశ ఇన్ద్రో న రోదసీ దుఘే దుహే ధేనుః సరస్వత్యశ్వినేన్ద్రాయ భేషజꣳ శుక్రం న జ్యోతి రిన్ద్రియం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥34॥

హోతా, యక్షత్, దురః, దిశః, కవష్యః, న, వ్యచస్వతీః, అశ్విభ్యామిత్యశ్వి+భ్యామ్, న, దురః, దిశః, ఇన్ద్రః, న, రోదసీ ఇతి రోదసీ, దుఘ ఇతి దుఘే, దుహే, ధేనుః, సరస్వతీ, అశ్వినా, ఇన్ద్రాయ, భేషజమ్, శుక్రమ్, న, జ్యోతిః, ఇన్ద్రియమ్, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥34॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్)(దురః)ద్వారాణి(దిశః)(కవష్యః)సచ్ఛిద్రాః (న) ఇవ (వ్యచస్వతీః)(అశ్విభ్యామ్)ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్(న)ఇవ(దురః) ద్వారాణి (దిశః)(ఇంద్రః) విద్యుత్ (న) ఇవ (రోదసీ) ద్యావాపృథివ్యౌ (దుఘే) అత్ర వా ఛందసీతి కేవలాదపి కప్ ప్రత్యయః (దుహే) దోహనాయ ప్రపూరణాయ (ధేనుః) ధేను రివ (సరస్వతీ) విజ్ఞానవతీ వాక్ (అశ్వినా) సూర్యాచంద్రమసౌ (ఇంద్రాయ) జీవాయ (భేషజమ్) ఔషధమ్ (శుక్రమ్) వీర్య కర ముదకమ్. శుక్రమిత్యుదక నామ...నిఘం...౧.౧౨. (న) ఇవ (జ్యోతిః) ప్రకాశకమ్ (ఇంద్రియమ్) మన ఆది (పయః) దుగ్ధమ్. (సోమః) ఓషధిగణః (పరిస్రుతా) (ఘృతమ్)(మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) దాతః (యజ). ॥౩౪॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతా కవష్యో న దురో వ్యచస్వతీ ర్దిశోఽశ్విభ్యాం న దురో దిశ ఇంద్రో న దుఘే రోదసీ ధేనుః సరస్వతీంద్రాయాశ్వినా శుక్రం న భేషజం జ్యోతి రింద్రియం దుహే యక్ష త్తథా యాని పరిస్రుతా పయః సోమో ఘృతం మధు వ్యంతు తైః సహ వ ర్తమాన స్త్వ మాజ్యస్య యజ. ॥౩౪॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. యే మనుష్యాః సర్వదిగ్ద్వారాణి సర్వర్తు సుఖ కరాణి గృహాణి నిర్మిమీరం స్తే పూర్ణసుఖం ప్రాప్నుయుః. నై తేషామభ్యుదయిక సుఖ న్యూనతా కదాచిజ్జాయేత. ॥౩౪॥

పదార్థము :- హోతః=ఇచ్చువాడా! ఎటుల, హోతా=తీసుకొనువాడు, కవష్యః న=ఛిద్రములుగల వస్తువుల వలె, దురః=ద్వారములను, వ్యచస్వతీః=వ్యాప్తిసుగు, దిశః=దిక్కులను, లేక, అశ్విభ్యామ్=ఇంద్రుడు, అగ్ని ఎటుల ఉన్నవో, న=అటులనే, దురః=ద్వారములను, దిశః=దిక్కులను, లేక, ఇంద్రః న=విద్యుత్తుతో సమానముగ, దుఘే=పరిపూర్ణత్వమును చేయు, రోదసీ=ఆకాశము పృథివి, ధేనుః=ఆవు, సరస్వతీ= విజ్ఞానవతియగు రాణి,ఇంద్రాయ=జీవమునకై,అశ్వినా=సూర్యచంద్రులు, శుక్రమ్న= వీర్యమును నభివృద్ధి పఱచు జలము వలె, భేషజమ్=ఔషధములను, జ్యోతిః=ప్రకాశ మొనర్చు, ఇంద్రియమ్=మనస్సాదులను, దుహే=పరిపూర్ణత్వముకొఱకు, యక్షత్= సంగత మొనర్చునో, అటులనే ఎవరు, పరిస్రుతా=అన్నిదిక్కులనుండి లభించు రసముతో పాటు, పయః=పాలు, సోమః=ఓషధుల సమూహము, ఘృతమ్=నేయి, మధు=తేనె, [వీని నన్నిటిని] వ్యంతు=పొందుదురో వారితోపాటు ఉన్ననీవు, ఆజ్యస్య యజ=ఘృత ముతో హవన మొనరించుము. [౩౪]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. అన్నిదిక్కులకు ద్వారములు కలిగి, అన్ని ఋతువులందు సుఖమును సమకూర్చు గృహ ములను నిర్మించుకొనువారు పూర్ణసుఖమును పొందగలరు, వారికి అభ్యుదయిక సుఖ ములందే మాత్రము న్యూనత్వమెన్నటికి సంభవించదు. ౧౨౩౫ [౩౪]

హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః; భురిగతిధృతిశ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల విషయ మదియే.

హోతా యక్షత్సుపేశసోషే నక్తం దివాశ్వినా సమంజాతే సరస్వత్యా త్విషి
మిన్ద్రే న భేషజఀ శ్యేనో న రజసా హృదా శ్రియా న మాసరం పయః సోమః
పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥32॥

హోతా, యక్షత్, సుపేశసేతి సు+పేశసా, ఉషేఽఇత్యుషే, నక్తమ్,
దివా, అశ్వినా, సమ్, అంజాతేఽఇత్యఞ్జాతే, సరస్వత్యా, త్విషిమ్, ఇన్ద్రే, న, భేష
జమ్, శ్యేనః, న, రజసా, హృదా, శ్రియా, న, మాసరమ్, పయః, సోమః, పరి
స్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥32॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) యజేత్ (సుపేశసా) సుఖరూపే స్త్రియౌ (ఉషే) కామం దహంత్యౌ (నక్తమ్) (దివా) (అశ్వినా) వ్యాప్తిమంతౌ సూర్యాచంద్రమసౌ (సమంజాతే) సమ్యక్ ప్రకాశయతః (సరస్వత్యా) విజ్ఞానయుక్తయా వాచా (త్విషిమ్) ప్రదీప్తిమ్ (ఇంద్రే) పరమైశ్వర్యవతి ప్రాణిని (న) ఇవ (భేషజమ్) జలమ్ (శ్యేనః) శ్యాయతి విజ్ఞాపయతీతి శ్యేనో విద్వాన్ (న) ఇవ (రజసా) లోకైః సహ (హృదా) హృదయేన (శ్రియా) లక్ష్మ్యా శోభయా వా (న) ఇవ(మాసరమ్)ఓదనమ్. ఉపలక్షణమేతత్, తేన సుసంస్కృత మన్నమాత్రం గృహ్యతే. (పయః) సర్వౌషధ రసః (సోమః) సర్వౌషధిగణః (పరిస్రుతా) సర్వతః ప్రాప్తేన రసేన(ఘృతమ్)ఉదకమ్(మధు)క్షౌద్రమ్(వ్యంతు)(ఆజ్యస్య)(హోతః)(యజ). ॥32॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా సుపేశసోషే నక్తం దివాఽశ్వినా సరస్వత్యేంద్రే త్విషిం భేషజం సమంజాతే న చ రజసా సహ శ్యేనో న హోతా శ్రియా న హృదా మాసరం యక్షత్తథా యాని పరిస్రుతా పయః సోమో ఘృతం మధు వ్యంతు తైఃసహ వర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ.

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. హే మనుష్యా యథాఽహర్నిశం సూర్యాచంద్రమసౌ సర్వం ప్రకాశయతో రూపయౌవన సంపన్నాః పత్న్యః పతిం పరిచరంతి చ యథా వా పాకవిద్యావిద్విద్వాన్ పాక కర్మోపదిశతి, తథా సర్వప్రకాశం సత్వపరిచరణం చ కురుత భోజన పదార్థాంశ్చోత్తమతయా నిర్మిమీధ్వమ్. ॥32॥

పదార్థము :- హోతః = ఇచ్చువాడవుడా! ఎటుల, సుపేశసా = సుందరమగు స్వరూపము గలవారు, ఉషే= కామమును దహనమొనర్చువారునగు స్త్రీలు, నక్తం దివా=రేయింబవళ్ళు,అశ్వినా=వ్యాప్తులగుసూర్యచంద్రులు,సరస్వత్యా=విజ్ఞానయుక్త

మగు వాణితోను, ఇంద్రే=పరమైశ్వర్యవంతమగు ప్రాణియందు, త్విషమ్=ప్రదీప్తిని, భేషజమ్=జలమును, సమంజాతే=బాగుగా ప్రకాశన మొనర్చు చున్నారో, న=వారి వలెను, మఱియు, రజసా=లోకములతోపాటు ఉండునది, శ్యేనః=విశేషజ్ఞాన మొసగు విద్వాంసుని, న=వలెను,హోతా=తీసుకొనువాడు, శ్రియా న=లక్ష్మితో లేక శోభతో సమానముగ, హృదా=మనస్సుతో, మాసరమ్=అన్నమును లేక బాగుగా సంస్కార మొనర్చబడిన భోజన పదార్థములను, యక్షత్=సంగత మొనర్చుదురో అటులనే పరిస్రుతా=అన్నిదిశములనుండి లభించిన రసములతో కూడియున్న, పయః=సకలౌషధముల రసము, సోమః=ఔషధి గణము, ఘృతమ్=నేయి, మధు=తేనె, వీనినన్నిటిని వేవి,వ్యంతు=పొందునో,వానితోపాటు ఉండు చున్న నీవు, ఆజ్యస్య యజ=ఘృతముతో హవన మొనర్చుము. ॥౩౫॥

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు ఉపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఓ మానవులారా ! సూర్యచంద్రులెటుల పగలు రాత్రులందు సకల పదార్థములను ప్రకాశిత మొనర్చుదురో, సుందర రూపయౌవన సంపన్నలైన స్వధర్మపత్నులు తమ పతుల నెటుల సేవించుదురో లేక పాకవిద్యా నిపుణవిద్వాంసు డెటుల పాకకర్మ నుపదేశించునో, అటులనే అన్నిటిని ప్రకాశపఱచుడు, అన్నిటిని సేవించుడు, భోజనపదార్థములను శ్రేష్ఠముగ పక్వమొనర్చుడు. ౧౨౪౮ [౩౫]

హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, నిచృదష్టిశ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల నదేవిషయమే.

హోతా యక్షద్దైవ్యా హోతారా భిషజాశ్వినేన్ద్రం న జాగృవి దివా నక్తం న భేషజైః। శూషꣳ సరస్వతీ భిషక్ సీసేన దుహ ఇన్ద్రియం పయః। సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోతర్యజ॥ ॥౩౬॥

హోతా, యక్షత్, దైవ్యా, హోతారా, భిషజా, అశ్వినా, ఇన్ద్రమ్, న, జాగృవి, దివా, నక్తమ్, న, భేషజైః, శూషమ్, సరస్వతీ, భిషక్, సీసేన, దుహే, ఇన్ద్రియమ్, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౬॥

పదార్థః:- (హోతా) దాతా (యక్షత్) (దైవ్యా) దేవేషు లబ్ధౌ (హోతారా) ఆదా

తారౌ (భిషజా) వైద్యవద్రోగాపహారకౌ (అశ్వినా) అగ్నివాయూ (ఇంద్రమ్) విద్యుతమ్ (న) ఇవ (జాగృవి) జాగరూకా కార్యసాధనేఽప్రమత్తా. అత్ర సుపాం సు లుగితి సోర్లోపః (దివా) (నక్తమ్) (న) (భేషజైః) జలైః (శూషమ్) బలమ్. శూషమితి బల నామ... నిఘం. ౨.౯. (సరస్వతీ) వైద్యకశాస్త్రవిత్ ప్రశస్తజ్ఞానవతీ స్త్రీ (భిషక్) వైద్యః (సీసేన) ధనుర్విశేషేణ (దుహే) దుగ్ధే. లట్ప్రయోగః. లోపస్త...ఇతి తలోపః(ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (పయః) (సోమః) (పరిస్రుతా) (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ) ॥౩౯॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతా దైవ్యా హోతారా భిషజాశ్వినేంద్రం నయతు ద్దివా నక్తం జాగృవి సరస్వతీ భిషగ్ భేషజైః సీసేన శూషం న ఇంద్రియం దుహే తథా యాని పరిస్రుతా పయః సోమో ఘృతం మధు వ్యంతు తైః సహావర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ. ॥౩౯

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. హే విద్వాంసో యథా సద్వైద్యాః స్త్రియః కార్యాణి సాధయితు మహర్నిశం ప్రయతంతే యథా వా వైద్యా రోగాన్నివార్య శరీరబలం వర్ధయంతి తథా వర్తిత్వా సర్వై రానందితవ్యమ్. ॥౩౯॥

పదార్థముః :-హోతః=ఇచ్చువాడా! హోతా=తీసుకొనువాడు,దైవ్యా=దివ్వగుణములు గల వారిలో ప్రాప్తులు, హోతారా=గ్రహణమొనర్చు వారలు, భిషజా=వైద్యునివలె రోగములను దూరమొనర్చువారు నగు, అశ్వినా = అగ్నివాయువులను, ఇంద్రమ్ న=విద్యుత్తుతో సమానముగ, యతుత్=ఎటుల సంగతమొనర్చునో, లేక,దివా నక్తమ్=పగలు రాత్రులందు, జాగృవి=మేలుకొనుచుండునది, అనగా కార్యసాధనము నందతిచైతన్యవతి, సరస్వతీ=వైద్యశాస్త్రమును ఎఱుగునది, ఉత్తమ జ్ఞానవతియునగు స్త్రీ, మరియు, భిషక్=వైద్యుడు, భేషజైః=జలములతోను, సీసేన=ధనుస్సుయొక్క విశేషవ్యవహారముతోను, శూషమ్ న=బలమువలె, ఇంద్రియమ్=ధనమును, దుహే = [ఎటుల] పరిపూర్ణమొనర్చుచున్నారో అటులనే ఎవరు, పరిస్రుతా=సకలదిశలనుండి లభించురసముతోపాటు, పయః=పాలు,సోమః=ఓషధిగణము,ఘృతమ్=నేయి, మధు=తేనె, వీనినన్నిటిని, వ్యంతు=పొందుదురో, వారితోపాటు ఉండుచున్న నీవు, ఆజ్యస్య యజ=ఘృతముతో యజనమొనరించుము, [౩౯]

భావార్థము :- ఇందుపమ వాచకలుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. ఓ విద్వాంసులారా!ఎటుల సద్వైద్యురాండ్రైన స్త్రీలు రేయుంబవళ్ళు కార్యములను సాధించుటకు ప్రయత్నించుచుదురో, వైద్యులెటుల రోగముల నివారించి శారీరికబలమును వర్ధింపజేయుదురో అటులనే ప్రవర్తించి అందరు ఆనందమును పొందవలయును, ౧౨౪౭ [౩౯]

౧౨౪౮ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, ధృతిశ్ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మదియే.

హోతా యక్షత్తి్రస్రో దేవీ ర్న భేషజం త్రయ స్త్రిధాతవో ఽపసో రూప మిన్ద్రే హిరణ్యయ మశ్వినేడా న భారతీ వాచా సరస్వతీ మహ ఇన్ద్రాయ దుహ ఇన్ద్రియం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥

హోతా, యక్షత్, తి్రస్రః, దేవీః, న, భేషజమ్, త్రయః, త్రిధాతవ ఇతి త్రి+ధాతవః, అపసః, రూపమ్, ఇన్ద్రే, హిరణ్యయమ్, అశ్వినా, ఇడా, న, భారతీ, వాచా, సరస్వతీ, మహః, ఇన్ద్రాయ, దుహే, ఇన్ద్రియమ్, పయః, సోమః, పరిస్రు తేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౨॥

పదార్థః :- (హోతా) విద్యాదాతా (యక్షత్) సంగమయేత్ (తి్రస్రః) (దేవీః) దేదీప్యమానా నీతీః(న)ఇవ(భేషజమ్)ఔషధమ్ (త్రయః)తదస్మద్యుష్మత్పదవాచ్యాః(త్రిధాతవః)దధతి సర్వాన్ విషయానితి ధాతవ స్త్రయో ధాతవో యేషాం తే జీవాః (అపసః) కర్మవంతః. అత్ర వివ్ ప్రత్యయస్య లుక్. (రూపమ్)చక్షు ర్విషయమ్ (ఇంద్రే)విద్యుతి (హిరణ్యయమ్)(అశ్వినా) సూర్యాచంద్రమసౌ (ఇడా) స్తోతు మర్హా. (న) ఇవ (భారతీ) ధారణావతీ ప్రజ్ఞా (వాచః) విద్యాసుశిక్షాయుక్త వాణ్యా (సరస్వతీ) పరమవిదుషీ స్త్రీ (మహః) మహత్ (ఇంద్రాయ) ఐశ్వర్యవతే (దుహే) ప్రపూరయతి(ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (పయః) రసః(సోమః) ఓషధిగణః (పరిస్రుతా) సర్వతః ప్రాప్తేన (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (అజ్యస్య) (హోతః) యజ. ॥౩౨॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతా తి్రస్రో దేవీ ర్న భేషజం యక్షద్ యథాఽపస స్త్రిధాతవ స్త్రయో హిరణ్యయం రూపమింద్రే యజేరన్. అశ్వినేడా భారతీ న సరస్వతీ వాచేంద్రాయ మహ ఇంద్రియం దుహే తథా యాని పరిస్రుతా పయ స్సోమో ఘృతం మధు వ్యంతు తైః సహ వర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ. ॥౩౨॥

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లు... హే మనుష్యా యథాఽస్థి మజ్జ వీర్యాణి శరీరే కర్మసాధనాని సంతి, యథా చ సూర్యాదయో వాణీ చ సర్వజ్ఞాపకాః సంతి, తథా భూత్వా సృష్టివిద్యాం ప్రాప్య శ్రీమంతో భవత. ॥౩౨॥

పదార్థము :- హోతః=విద్యగఅవు విద్వాంసుడా! ఎటుల, హోతా=విద్య గ్రహించువాడు, తి్రస్రః దేవీః=మూడు దివ్యమైన నీతుల, న=వలె, భేషజమ్=ఔషధమును, యక్షత్=పొందునో, లేక ఎటుల, అపసః=కర్మవంతులు, త్రిధాతవః త్రయః= విషయముల నన్నిటిని ధారణమొనర్చు సత్వరజస్తమోగుణములు గలిగియున్న ముగ్గురు అనగా అస్మద్ [నేను] యుష్మద్ [నీవు] తత్ప [అన్యపురుష] దవాచ్యములగు జీవములు, హిరణ్యయమ్=జ్యోతిర్మయమును, రూపమ్=నేత్ర విషయమగు రూపమును,

ఇంద్రే=విద్యుత్తులో పొందుదురో, లేక, అశ్వినా=సూర్యచంద్రులు, మఱియు, ఇడా=స్తుతియొనర్చ యోగ్యమగు, భారతీ=ధారణావతియగు బుద్ధి, న=వలె, సరస్వతీ=గొప్ప విదుషి, వాచా=విద్యా సుశిక్షులచే యుక్తమగు వాణితో, ఇంద్రాయ=ఐశ్వర్యవంతునికై, మహః=అత్యంతమగు, ఇంద్రియమ్=ధనమును, దుహే=ఎటుల పరిపూర్ణత్వమొనర్చునో,అటులనే,పరిస్రుతా=అన్నిదిశములనుండి లభించు రసముతోపాటు, పయః=పాలు,సోమః=ఓషధి సమూహము,ఘృతమ్=నేయి,మధు=తేనె వీటినన్నిటిని,వ్యంతు=పొందెదరో వారితోపాటు ఉన్న నీవు, ఆజ్యస్య యజ=ఘృతమును హోమమొనర్చుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుపమ వాచకలుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. మానవులారా! అస్థి మజ్జా వీర్యాదులు శరీరములో కార్యములకు సాధనములై ఎటులున్నవో,లేక ఎటుల సూర్యాదులు మరియు వాణి అన్నిటిని తెలియజేయునవిగానున్నవో, అటులనే అయి సృష్టివిద్యను గ్రహించి లక్ష్మీవంతులు గండు. ౧౨౪౮ [౩౨]

హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః; అశ్వ్యాదయో దేవతాః, భురిక్ కృతిశ్ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

హోతా యక్షత్ సురేతస మృషభం నర్యాపసం త్వష్టార మిన్ద్ర మశ్వినా భిషజం న సరస్వతీ మోజో న జూతి రిన్ద్రియం వృకో న రభసో భిషగ్ యశః సురయా భేషజꣳ శ్రియా న మాసరం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౦॥

హోతా, యక్షత్, సురేతసమితి సు+రేతసమ్, ఋషభమ్, నర్యాపసమితి నర్య+అపసమ్, త్వష్టారమ్, ఇన్ద్రమ్, అశ్వినా, భిషజమ్, న, సరస్వతీమ్, ఓజః, న, జూతిః, ఇన్ద్రియమ్, వృకః, న, రభసః, భిషక్, యశః, సురయా, భేషజమ్, శ్రియా, న, మాసరమ్, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్; మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౦॥

పదార్థః :-(హోతా) ఆ దాతా (యక్షత్) ప్రాప్నుయాత్ (సురేతసమ్) సుష్ఠు వీర్యమ్ (ఋషభమ్) బలీవర్దమ్ (నర్యాపసమ్) నృషు సాధ్వయః కర్మ యస్య తమ్ (త్వష్టారమ్) దుఃఖ

చ్ఛేత్తారమ్ (ఇంద్రమ్) పరమైశ్వర్యవంతమ్ (అశ్వినా)వాయువిద్యుతౌ (భిషజమ్)వైద్యవరమ్ (న)ఇవ (సరస్వతీమ్) బహువిజ్ఞానయుక్తాం వాచమ్ (ఓజః) బలమ్(న)ఇవ(జూతిః) వేగః (ఇంద్రియమ్) మనః (వృకః) వజ్రః. వృక ఇతి వజ్ర నా...నిఘం. ౨. ౨౦.(న) (రభసః)వేగమ్. ద్వితీయార్థే ప్రథమా (భిషక్) వైద్యః యశః ధన మన్నం వా (సురయా) జలేన (భేషజమ్) ఓషధమ్ (శ్రియా) లక్ష్మ్యా (న) ఇవ (మాసరమ్) సంస్కృత భోజ్యమన్నమ్ (పయః) పాతుం యోగ్యమ్ (సోమః) ఐశ్వర్యమ్ (పరిస్రుతా) సర్వతోఽభిగతేన పురుషార్థేన (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౩౮॥

అన్వయః :- హే హోత స్త్వం యథా హోతా సురేతస మృషభం నర్యాపసం త్వష్టారమింద్ర మశ్వినా భిషజం న సరస్వతీ మోజో న యతద్భిషగ్వృకో న జూతి రింద్రియం రభసో యశః సురయా భేషజం శ్రియా న క్రియయా మాసరం యత్ తథా పరిస్రుతా పయః సోమో ఘృతం మధు చ వ్యంతు తైః సహ వర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ. ॥౩౮॥

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథా విద్వాంసో బ్రహ్మచర్యేణ ధర్మాచరణేన విద్యయా సత్సంగాదినా చాఽఖిలం సుఖం ప్రాప్నువంతి తథా మనుష్యైః పురుషార్థేన లక్ష్మీః ప్రాప్తవ్యా. ॥౩౮॥

పదార్థము :- హోతః=తీసుకొనువాడా! ఎటుల, హోతా=గ్రహీత, సురేతసమ్=శ్రేష్ఠపరాక్రమవంతుని, ఋషభమ్=ఎద్దును, నర్యాపసమ్=మానవులందు సుకర్మలాచరించువానిని, త్వష్టారమ్=దుఃఖహర్తను, ఇంద్రమ్=పరమైశ్వర్యవంతుని,అశ్వినా=వాయు విద్యుత్తులను, భిషజమ్ న=ఉత్తమ వైద్యుని వలెను, సరస్వతీమ్=బహువిజ్ఞానయుక్తవాణిని, ఓజః న=బలమువలె,యతత్=పొందునో, భిషక్=వైద్యుడు,వృకః=వజ్రము, న=వలె, జూతిః=వేగమును,ఇంద్రియమ్=మనస్సును,రభసః=వేగమును, యశః=ధనము లేక అన్నమును, సురయా=జలముతో,భేషజమ్=ఔషధమును,శ్రియా న=ధనముతోసమానమగుక్రియచే,మాసరమ్=చక్కగా ఉడికిన అన్నమును పొందునో,అటులనే, పరిస్రుతా=సకల దిక్కులనుండి లభించిన పురుషార్థముతో, పయః=పానయోగ్యమగు రసము, సోమః=ఐశ్వర్యము, ఘృతమ్=నేయి,మధు=తేనె వీనినన్నిటిని,వ్యంతు=పొందుదురో, వారితోపాటు ఉండుచున్న నీవు, ఆజ్యస్య యజ=ఘృతముతో హవన మొనర్చుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. విద్వాంసులు బ్రహ్మచర్యముచేతను, ధర్మాచరణముచేతను, విద్యచేతను, సత్సంగము చేతను, అఖిలసుఖములను పొందు చున్నటులనే, మనుష్యులును పురుషార్థముతో లక్ష్మిని పొందవలయును. ౧౨౪౮ [౩౮]

హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, నిచృదత్యష్టి శ్ఛందః,గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మదియే.

హోతా యక్షద్వనస్పతిꣳ శమితారꣳ శతక్రతుం భీమం న మన్యుꣳ రాజానం వ్యాఘ్రం నమసాశ్వినా భామꣳ సరస్వతీ భిషగిన్ద్రాయ దుహ ఇన్ద్రియం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౯॥

హోతా, యక్షత్, వనస్పతిమ్, శమితారమ్, శతక్రతుమితి శత+క్రతుమ్, భీమమ్, న, మన్యుమ్, రాజానమ్, వ్యాఘ్రమ్, నమసా, అశ్వినా, భామమ్, సరస్వతీ, భిషక్, ఇన్ద్రాయ, దుహే, ఇన్ద్రియమ్, పయః, సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౯॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) (వనస్పతిమ్) కిరణానాం పాలకమ్ (శమితారమ్) శాంతిప్రదమ్ (శతక్రతుమ్) అసంఖ్యప్రజ్ఞం బహుకర్మాణం వా (భీమమ్) భయంకరమ్ (న) ఇవ (మన్యుమ్) క్రోధమ్ (రాజానమ్) రాజమానమ్ (వ్యాఘ్రమ్) సింహమ్ (నమసా) వజ్రేణ (అశ్వినా) సభాసేనేశౌ (భామమ్) క్రోధమ్ (సరస్వతీ) ప్రశస్త విజ్ఞానవతీ (భిషక్) వైద్యః (ఇంద్రాయ) ధనాయ (దుహే) ప్రపూరయేత్ (ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (పయః) రసమ్ (సోమః) చంద్రః (పరిస్రుతా) (ఘృతమ్) (మధు) మధురం వస్తు (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) ప్రాప్తు మర్హస్య (హోతః) (యజ).

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా భిషగ్ఘోతా ఇంద్రాయ వనస్పతి మివ శమితారం శతక్రతుం భీమం న మన్యుం నమసా వ్యాఘ్రం న రాజానం యక్షత్ సరస్వత్యశ్వినా భామం దుహే తథా పరిస్రుతేంద్రియం పయః సోమో ఘృతం మధు వ్యంతు తైః సహ వర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ.

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యే మనుష్యా విద్యయా వహ్నిం శాంత్యా విద్వాంసం పురుషార్థేన ప్రజ్ఞాం న్యాయేన రాజ్యం చ ప్రాప్యైశ్వర్యం వర్ధయంతి త ఐహిక పారమార్థికే సుఖే ప్రాప్నువంతి. ॥౩౯॥

పదార్థము :- హోతః=గ్రహించువాడా, ఆదాతా! ఎటుల, భిషక్=వైద్యుడు, లేక, హోతా=తీసుకొను వాడు, ఇంద్రాయ=ధనమున కై, వనస్పతిమ్=కిరణములపాలించు వానివలె, శమితారమ్=శాంతి ప్రదాతను, శతక్రతుమ్=అనంతబుద్ధులు లేక అనేక కర్మలు కలిగియున్న వానిని, భీమమ్ న = భయంకరునివలెను, మన్యుమ్=క్రోధమును, లేక, నమసా=వజ్రముచే, వ్యాఘ్రమ్[న]=వ్యాఘ్రము[వలె]నున్న, రాజానమ్=దేదీప్యమానుడగు రాజును, యక్షత్=పొందునో, లేక, సరస్వతీ=ఉత్తమ విజ్ఞానము గల స్త్రీ, మఱియు, అశ్వినా=సభాపతి సేనాపతులు, భామమ్=క్రోధమును, దుహే=పరిపూర్ణమొనర్తురో, అటులనే, పరిస్రుతా=పొందిన పురుషార్థముతో పాటు, ఇంద్రియమ్=ధనము,

పయః=రసము, సోమః=చంద్రుడు, ఘృతమ్=నేయి, మధు=మధురమైన వస్తువు వీని నన్నిటిని, వ్యంతు=పొందుదురో! వారితోపాటు ఉండుచున్న నీవు, అజ్యస్య యజ=ఘృతముతో యాగమొనర్చుము. [౩౯]

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఏ మానవులు విద్యచే నగ్నిని, శాంతిచే విద్వాంసుని, పురుషార్థముచే బుద్ధిని, న్యాయముచే రాజ్యమును, పొంది ఐశ్వర్యమును వృద్ధిపఱచుదురో వారే ఈ జన్మయందును,పర జన్మయందును సుఖమును పొందుచున్నారు. ౧౨౧౦ [౩౯]

౧౨౧౧ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః,
నిచృదత్యష్ట్యౌ ఛందసీ, గాంధారః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల విషయ మదియే.

హోతా యక్షదగ్నిꣳ స్వాహాజ్యస్య స్తోకానాꣳ స్వాహా మేదసాం పృథక్ స్వాహా ఛాగమశ్విభ్యాꣳ స్వాహా మేషꣳ సరస్వత్యై స్వాహాఽఋషభ మిన్ద్రాయ సిꣳహాయ సహసఽఇన్ద్రియꣳ స్వాహాగ్నిం న భేషజꣳ స్వాహా సోమమిన్ద్రియꣳ స్వాహేంద్రꣳ సుత్రామాణꣳ సవితారం వరుణం భిషజాం పతిꣳ స్వాహా వనస్పతిం ప్రియం పాథో న భేషజꣳ స్వాహా దేవా ఆజ్యపా జుషాణో ఽఅగ్ని ర్భేషజం పయః సోమః పరిస్రుతా ఘృతం మధు వ్యన్త్వా జ్యస్య హోతర్యజ॥ ॥౪౦॥

హోతా, యక్షత్, అగ్నిమ్, స్వాహా, ఆజ్యస్య, స్తోకానామ్, స్వాహా, మేదసామ్, పృథక్, స్వాహా, ఛాగమ్, అశ్విభ్యామిత్యశ్వి+భ్యామ్, స్వాహా, మేషమ్, సరస్వత్యై, స్వాహా, ఋషభమ్, ఇన్ద్రాయ, సిꣳహాయ, సహసే, ఇన్ద్రియమ్, స్వాహా, అగ్నిమ్, న, భేషజమ్, స్వాహా, సోమమ్, ఇన్ద్రియమ్, స్వాహా, ఇన్ద్రమ్, సుత్రామాణమితి సు+త్రామాణమ్, సవితారమ్, వరుణమ్

భిషజామ్, పతిమ్, స్వాహా, వనస్పతిమ్, ప్రియమ్, పాథః, న, భేషజమ్, స్వాహా, దేవాః, ఆజ్యపాఽఇత్యాజ్యఽపాః, జుషాణః, అగ్నిః, భేషజమ్, పయః సోమః, పరిస్రుతేతి పరి+స్రుతా, ఘృతమ్, మధు, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) యజేత్ (అగ్నిమ్) పావకమ్ (స్వాహా) సుష్ఠుక్రియయా (ఆజ్యస్య) ప్రాప్తుమర్హస్య (స్తోకానామ్) స్వల్పానామ్ (స్వాహా) సుష్ఠు రక్షణ క్రియయా (మేదసామ్) స్నిగ్ధానామ్ (పృథక్) (స్వాహా) ఉత్తమకీర్త్యా (ఛాగమ్) దుఃఖ ఛేత్తు మర్హమ్ (అశ్విభ్యామ్) రాజ్యస్వామి పశుపాలాభ్యామ్. (స్వాహా) (మేషమ్) సేచనకర్తారమ్ (సరస్వత్యై) విజ్ఞానయుక్తాయై వాచే (స్వాహా)పరమోత్తమయా క్రియయా (ఋషభమ్) శ్రేష్ఠం పురుషార్థమ్ (ఇంద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (సింహాయ) యో హినస్తి తస్మై (సహసే) బలాయ (ఇంద్రియమ్) ధనమ్ (స్వాహా) శోభనయా వాచా (అగ్నిమ్) పావకమ్ (న)ఇవ (భేషజమ్) ఔషధమ్ (స్వాహా) ఉత్తమయా క్రియయా (సోమమ్) సోమలతాద్యోషధిగణమ్ (ఇంద్రియమ్) మనః ప్రభృతీంద్రియ మాత్రమ్ (స్వాహా) సుష్ఠు శాంతిక్రియయా విద్యయా చ (ఇంద్రమ్) సేనేశమ్ (సుత్రామాణమ్) సుష్ఠురక్షకమ్ (సవితారమ్) ఐశ్వర్యకారకమ్ (వరుణమ్) శ్రేష్ఠమ్ (భిషజామ్) వైద్యానామ్ (పతిమ్) పాలకమ్ (స్వాహా) నిదానాదివిద్యయా (వనస్పతిమ్) వనానాం పాలకమ్ (ప్రియమ్) కమనీయమ్ (పాథః) పాలక మన్నమ్ (న) ఇవ (భేషజమ్) ఔషధమ్ (స్వాహా) సుష్ఠువిద్యయా (దేవాః) విద్వాంసః (ఆజ్యపాః) య ఆజ్యం విజ్ఞానం పాంతి రక్షంతి తే (జుషాణః) సేవమానః (అగ్నిః) పావక ఇవ ప్రదీప్తః (భేషజమ్) చికిత్సనీయమ్ (పయః) ఉదకమ్ (సోమః) ఓషధిగణః (పరిస్రుతా) (ఘృతమ్) (మధు) (వ్యంతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) దాతః (యజ). ॥౪౦॥

అన్వయః:- హే హోత ర్యథా హోతాఽఽజ్యస్య స్వాహా స్తోకానాం మేదసాం స్వాహాఽగ్నిం పృథక్స్వాహాఽశ్విభ్యాం ఛాగం సరస్వత్యై స్వాహా మేష మింద్రాయ స్వాహర్షభం సహసే సింహాయ స్వాహేంద్రియం స్వాహాఽగ్నిం న భేషజం సోమ మింద్రియం స్వాహా సుత్రామాణ మింద్రం భిషజాం పతిం సవితారం వరుణం స్వాహా వనస్పతిం స్వాహా ప్రియం పాథో న భేషజం యక్షద్యథా వాఽజ్యపా దేవా భేషజం జుషాణోఽగ్నిశ్చ యక్షత్ తథా యాని పరిస్రుతా పయః సోమో ఘృతం మధు వ్యంతు తైః సహ వర్తమాన స్త్వమాజ్యస్య యజ. ॥౪౦॥

భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యే మనుష్యా విద్యాక్రియా కౌశలయుక్తై రగ్న్యాది విద్యాం విజ్ఞాయ గవాదీన్ పశూన్ సంపాల్య సర్వోపకారం కుర్వంతి. తే వైద్యవత్ ప్రజాదుఃఖధ్వంసకా జాయంతే. ॥౪౦॥

పదార్థము:- హోతః=ఇచ్చువాడా! ఎట్టుల,హోతా=గ్రహించువాడు, ఆజ్యస్య=పొందయోగ్యమగు నేతియొక్క, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియతోను,లేక,స్తోకానమ్=స్వల్పమగు, మేదసామ్=స్నిగ్ధపదార్థముల, స్వాహా=చక్కని రక్షణ క్రియచేతను, అగ్నిమ్=

అగ్నిని,పృథక్=వేర్వేరు,స్వాహా=ఉత్తమరీతులతోను,అశ్విభ్యామ్=రాజ్య స్వామితోను, పశుపాలకులతోను,ఛాగమ్=దుఃఖమును ఛేదన మొనర్చుటకు,సరస్వత్యై=విజ్ఞానయుక్త వాణికొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియతో, మేషమ్=సిక్త మొనర్చువానిని.ఇంద్రాయ= పరమైశ్వర్యముకొరకు, స్వాహా=ఉత్కృష్ట క్రియచేతను, ఋషభమ్=శ్రేష్ఠపురుషార్థ మును, సహసే=బలమునకై, సింహాయ=శత్రుహంతకుని కొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమ వాణితో, ఇంద్రియమ్=ధనమును, స్వాహా=ఉత్తమక్రియతో,అగ్నిమ్ న=అగ్నివలె,భేష జమ్=ఔషధమును సోమమ్=ఓషధిసమూహమును,ఇంద్రియమ్=మనస్సు మొ॥ఇంద్రియ ములను, స్వాహా=శాంత్యాది క్రియలచేతను, విద్యచేతను, సుత్రామాణమ్=మంచి రక్ష కుని, ఇంద్రమ్=సేనాపతిని, భిషజామ్ పతిమ్=వైద్యులను పాలించువాడును, సవితా రమ్=ఐశ్వర్యకర్తయునగు, వరుణమ్=శ్రేష్ఠపురుషుని,స్వాహా=నిదానాది విద్యలచే, వన స్పతిమ్=వనములను పాలనమొనర్చువానిని, స్వాహా=ఉత్తమ విద్యతోను, ప్రియమ్= ప్రీతియొనర్చ దగిన, పాథః=పాలనమొనర్చు అన్నము, న=వలె, భేషజమ్=ఉత్తమౌషధ మును, యక్షత్=పొందునో, లేక ఎటుల, ఆజ్యపాః=విజ్ఞానపాలకులు, దేవాః=విద్వాం సులు, భేషజమ్=చికిత్స చేయుయోగ్యుని, జుషాణః=సేవించుచు, అగ్నిః = పావకము తో సమానుడగు తేజస్వి సంగతమొనర్చుదురో, అటులనే ఎవరు, పరిస్రుతా=నలుగడల నుండి లభించిన రసముతో, పయః=పాలు,సోమః=ఓషధిసమూహము,ఘృతమ్=నేయి, మధు=తేనె, వీనినన్నిటిని, వ్యంతు=పొందుదురో, వారితోపాటు ఉండుచున్న నీవు, ఆజ్యస్య యజ=నేతితో హవనమొనర్చుము, ॥౪౦॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమావాచక లుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. విద్యచేతను, క్రియాకౌశల్యముచేతను, ప్రయత్నముచేతను. అగ్న్యాదివిద్యలనుసాధించి, గవాదిపశువులను బాగుగా పాలించి, అందఱికి నుపకారమొనర్చుమానవులే వైద్యునివలె ప్రజల దుఃఖములను నాశనమొనర్చు వారగుదురు. ౧౨౫౧ ॥౪౦॥

౧౨౫౨ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, అతిధృతిశ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

వెండియు విషయ మదియే.

హోతా యక్షదశ్వినౌ ఛాగస్య వపాయా మేదసో జుషేతాᳬ హవి ర్హోత ర్యజ। హోతా యక్షత్సరస్వతీం మేషస్య వపాయా మేదసో జుషతాᳬ హవి ర్హోత ర్యజ। హోతా యక్షదిన్ద్ర మృషభస్య వపాయా మేదసో జుషతాᳬ హవి ర్హోత ర్యజ॥ ॥౪౧॥

హోతా, యక్షత్, అశ్వినౌ, ఛాగస్య, వపాయాః, మేదసః, జుషేతామ్, హవిః, హోతః, యజ, హోతా, యక్షత్, సరస్వతీమ్, మేషస్య, వపాయాః, మేదసః, జుషతామ్, హవిః, హోతః, యజ, హోతా, యక్షత్, ఇన్ద్రమ్, ఋషభస్య, వపాయాః, మేదసః, జుషతామ్, హవిః, హోతః, యజ॥ ॥४०॥

పదార్థః :- (హోతా) దాతా (యక్షత్) (అశ్వినౌ) పశుపాల కృషీవలౌ (ఛాగస్య) అజాదేః (వపాయాః) బీజతంతు సంతానికాయాః క్రియాయాః(మేదసః)స్నిగ్ధస్య (జుషేతామ్) సేవేతామ్ (హవిః) హోతవ్యమ్ (హోతః) దాతః (యజ) (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) (సరస్వతీమ్) విజ్ఞానవతీం వాచమ్ (మేషస్య) అవేః (వపాయాః) బీజవర్ధికాయాః క్రియాయాః (మేదసః) స్నేహయుక్తస్య పదార్థస్య (జుషతామ్) సేవతామ్ (హవిః) ప్రక్షేప్తవ్యం సుసంస్కృత మన్నాదికమ్ (హోతః) (యజ) (హోతా)(యక్షత్) (ఇంద్రమ్) పరమైశ్వర్య కారకమ్ (ఋషభస్య) వృషభస్య (వపాయాః) వర్ధికాయా రీత్యాః (మేదసః) స్నేహస్య (జుషతామ్) సేవతామ్ (హవిః) దాతవ్యమ్ (హోతః) (యజ). ॥४०॥

అన్వయః :- హే హోత స్త్వం యథా హోతా యక్ష దశ్వినౌ ఛాగస్య వపాయా మేదసో హవి ర్జుషేతామ్ తథా యజ. హే హోత స్త్వం యథా హోతా మేషస్య వపాయా మేదసో హవిః సరస్వతీం చ జుషతాం యక్ష త్తథా యజ. హే హోత స్త్వం యథా హోత ర్షభస్య వపాయా మేదసో హవి రింద్రం చ జుషతాం యక్ష త్తథా యజ. ॥४०॥

భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః పశుసంఖ్యాం బలం చ వర్ధయంతి తే స్వయమపి బలిష్ఠా జాయంతే. యే పశుజం దుగ్ధం తజ్జ మాజ్యం చ స్నిగ్ధం సేవంతే తే కోమల ప్రకృతయో భవంతి. యే కృషికరణాద్యాయైతా న్వృషభా న్యుంజంతి తే ధన ధాన్య యుక్తా జాయంతే. ॥४०॥

పదార్థము ,- హోతః=ఇచ్చువాడా! నీవు ఎటుల,హోతా=ప్రదాత,యక్షత్= అనేక ప్రకారముల వ్యవహారములను సంగతి యొనర్చునో,అశ్వినౌ=పశుపాలకులు, వ్యవసాయకులు, ఛాగస్య=మేక, ఆవు, గేదెలు మొ॥ పశుసంబంధములు, వపాయాః=విత్తనములు నాటుట, లేక బట్టలునేయుట మరియు, మేదసః=చిక్కని పదార్థయుక్తములు, హవిః=ఆదానప్రదానము లొనర్చ యోగ్యములు నగు వ్యవహారములను, జుషేతామ్= సేవించుదురో అటులనే, యజ=అట్టి వ్యవహారములతో సంగతి యొనర్చుము. హోతః= ఇచ్చువాడా! నీవు ఎటుల, హోతా=తీసుకొనువాడు, మేషస్య=గొఱ్ఱపోతు యొక్క, వపాయాః=బీజమునువృద్ధిజేయుక్రియకుసంబధించినవియు, మేదసః=స్నిగ్ధపదార్థములకు సంబంధించినవియు, హవిః=అగ్న్యాదులందు విడచుటకు యోగ్యముగ సంస్కరించబడినవియు నగు అన్నాది పదార్థములను, సరస్వతీమ్=విశేషజ్ఞానవంతమగు వాణిని, జుష

తామ్=సేవించునో, లేక, యక్షత్ = ఉక్తపదార్థములను యథాయోగ్యముగ మేలన మొనర్చునో, అటులనే, యజ=సకల పదార్థములను సమ్మేళనమొనర్చుము. హోతః= ఓ ఇచ్చువాడా! నీవు ఎటుల, హోతా = తీసుకొనువాడు, ఋషభస్య= ఎద్దునకు, వపాయాః=పెంచురీతికిని, మఱియు, మేదసః=స్నిగ్ధపదార్థములకును సంబంధించిన, హవిః= ఇవ్వదగిన పదార్థమును, మఱియు, ఇంద్రమ్=పరమైశ్వర్యమొసర్చువానిని, జుషతామ్= సేవించునో, లేక యథాయోగ్యముగ, యక్షత్=ఉక్తపదార్థములను సమ్మేలన మొనర్చునో, అటులనే, యజ=యథాయోగ్య పదార్థములను సమ్మేళనమొనర్చుము. ' [౪౧]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. పశువుల సంఖ్యను, బలమును పెంచువాడు తానుకూడ బలవంతుడగును, పశువులనుండి లభించు పాలను, దానినుండి లభించు నేతిని ఉపయోగించు మానవులు కోమలస్వభావము గల వారగుదురు. వ్యవసాయాది కర్మలందు నీవృషభములను వినియోగించువారు ధనధాన్య వంతులగుదురు. [౪౧]

౧-౫౩ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, హోతాద్రయో దేవతాః, పూర్వస్య త్రిపాద్ గాయత్రీ ఛందః, సురామాణ ఇత్యతిధృతి శ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహా.

మఱల నవ్విషయమే.

హోతా యక్షదశ్వినా సరస్వతీ మిన్ద్రగ్ం సుత్రామాణ మిమే సోమాః। సురామాణ శ్ఛాగై ర్న మేషై ర్వృషభైః సుతాః శష్పై ర్న తోక్మభి ర్లాజై ర్మహస్వన్తో మదా మాసరేణ పరిష్కృతాః శుక్రాః। పయస్వన్తో ఽమృతాః ప్రస్థితా వో మధుశ్చుత స్తానశ్వినా సరస్వతీన్ద్రః సుత్రామా వృత్రహా జుషన్తాగ్ం సోమ్యం మధు పిబన్తు మదన్తు వ్యన్తు హోత ర్యజ॥ ॥౪౨॥

హోతా, యక్షత్, అశ్వినా, సరస్వతీమ్, ఇన్ద్రమ్, సుత్రామాణమితి సు+ త్రామాణమ్, ఇమే, సోమాః, సురామాణః, ఛాగైః, న, మేషైః, ఋషభైః, సుతాః, శష్పైః, న, తోక్మభిరితి తోక్మ+భిః, లాజైః, మహస్వన్తః, మదాః, మాసరేణ, పరిష్కృతాః, శుక్రాః, పయస్వన్తః, అమృతాః, ప్రస్థితా ఇతి ప్ర+ స్థితాః, వః, మధుశ్చుత ఇతి మధు+శ్చుతః, తాన్, అశ్వినా, సరస్వతీ, ఇన్ద్రః,

సుతా॒మా, వృ॒త్ర॒హా, జు॒షంతా॑మ్, సో॒మ్య॑మ్, మధు॑, పిబ॑న్తు, మద॑న్తు, వ్య॑న్తు, హో॑తః, య॑జ॥ ॥౪౨॥

పదార్థః :- (హోతా) దాతా (యక్షత్) యజేత్ (అశ్వినా) అధ్యాపకోపదేష్టారౌ (సరస్వతీమ్) విజ్ఞానవతీం వాచమ్ (ఇంద్రమ్) పరమైశ్వర్యయుక్త రాజానమ్ (సుత్రామాణమ్) ప్రజాయాః సుష్ఠురక్షకమ్ (ఇమే) (సోమాః) ఐశ్వర్యవంతః సభాసదః (సురామాణః) సుష్ఠుదాతారః (ఛాగైః) (న) ఇవ (మేషైః) (ఋషభైః) (సుతాః) అభిషేకక్రియాజాతాః (శష్పైః) హింసకైః. అత్రౌణాదికో బాహులకాత్కర్తరి యత్ (న) ఇవ (తోక్మభిః) అపత్యైః (లాజైః) భర్జితైః (మహస్వంతః) మహాంసి పూజనాని సత్కరణాని విద్యంతే యేషాం తే. (మదాః) ఆనందాః (మాసరేణ) ఓదనేన (పరిష్కృతాః) పరితః శోభితాః. సంపర్యుపేభ్యః కరోతౌ భూషణ ఇతి సుట్. (శుక్రాః) శుద్ధాః (పయస్వంతః) ప్రశస్తజల దుగ్ధాదియుక్తాః (అమృతాః) అమృతాత్మక రసాః (ప్రస్థితాః) కృతప్రస్థానాః (వః) యుష్మభ్యమ్ (మధుశ్చుతః) మధురాదిగుణా విశ్లిష్యంతో యేభ్యః (తాన్) (అశ్వినా) సుసత్కృతౌ పురుషౌ (సరస్వతీ) ప్రశస్త విద్యాయుక్తా స్త్రీ (ఇంద్రః) (సుత్రామా) సుష్ఠు రక్షకః (వృత్రహా) మేఘస్య హంతా సూర్య ఇవ (జుషంతామ్) సేవంతామ్ (సోమ్యమ్) సోమార్హమ్ (మధు) మధుర రసమ్ (పిబంతు) (మదంతు) ఆనందంతు (వ్యంతు) వ్యాప్నువంతు. (హోతః) (యజ). ॥౪౨॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతాఽశ్వినౌ సరస్వతీం సుత్రామాణ మింద్రం యక్షద్య ఇమే సురామాణః సోమాః సుతా శ్ఛాగై ర్న మేషై ర్ఋషభైః శష్పై ర్న తోక్మభి ర్లాజై ర్మహస్వంతో మదా మాసరేణ పరిష్కృతాః శుక్రాః పయస్వంతోఽమృతా మధుశ్చుతః ప్రస్థితా వో నిర్మితా స్తాన్ యక్షద్యథాఽశ్వినా సరస్వతీ సుత్రామా వృత్రహేంద్రశ్చ సోమ్యం మధు జుషంతాం పిబంతు, మదంతు. సకలా విద్యా వ్యంతు తథా యజ. ॥౪౨॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే సృష్టిపదార్థవిద్యాం సత్యాం వాచం సురక్షకం రాజానం చ ప్రాప్యపశూనాం పయ ఆదిభిఃపుష్యంతి తే సురసాన్‌సుసంస్కృతాన్నాదీన్ సుపరీక్షితాన్ భోగాన్ యుక్త్యా భుక్త్వా రసాన్ పీత్వా ధర్మార్థకామమోక్షార్థే ప్రయతంతే తే సదా సుఖినో భవంతి. ॥౪౨॥

పదార్థము:-హోతః=తీసుకొనువాడా! ఎటుల, హోతా=ఇచ్చువాడు, అశ్వినౌ=చదువు చెప్పువానిని, ఉపదేశము నిచ్చువానిని ఇరువురను, సరస్వతీం=విజ్ఞానయుక్త వాణిని, సుత్రామాణమ్=ప్రజలను చక్కగా రక్షించువాడు, ఇంద్రమ్=పరమైశ్వర్యయుక్తుడు నగు రాజును, యక్షత్=పొందునో, లేక, సురామాణః=బాగుగా నిచ్చువారు. సోమాః=ఐశ్వర్యవంతులు నగు సభాసదులు, సుతాః=అభిషేకమును పొందినవారు, ఛాగైః న=వినాశమొనర్చుటకు తగిన పదార్థములవలెను, లేక మేషాది పశువులవలెను, మేషైః=చూడతగిన పదార్థములచేతను, లేక మేషములచేతను, ఋషభైః=శ్రేష్ఠపదార్థము

లచేతను లేక వ్యాపకములచేతను, శష్పైః=హింసకులచేతను, న=ఎటులనో అటుల,తోక్మ భిః=సంతానము చేతను, మఱియు, లాజైః=ధాన్యపు పేలాలచేతను, మహస్వతః= సత్కారార్హులైన మానవులు, మదాః=ఆనందములు, మాసరేణ=పక్వాన్నములతో పాటు, పరిష్కృతాః=శోభాయమానములు, శుక్రాః=శుద్ధములు, పయస్వంతః=ప్రశం సనీయములగు జల దుగ్ధములచే యుక్తములు, అమృతాః=ఏకరసముగ అమృతముగల వియు, మధుశ్చ్యుతః=మధురాదిగుణములు ఉపకరించుచున్నవియు, ప్రస్థితాః=ఒక స్థాన మునుండి మఱొకస్థానమునకు పోవునవియు నగు, ఇమే వః=మీకై నిర్మించి యున్న వ యీ పదార్థములున్నవో, తాన్=వానినన్నిటిని పొందునో, లేక ఎటుల, అశ్వినా= చక్కగ సత్కారమును పొందిన పురుషులు,సరస్వతీ=ప్రశంసితమైన విద్యగల విదుషీ స్త్రీ, సుత్రామా=చక్కగ రక్షణ మొనర్చువాడు, వృత్రహా=మేఘమును ఛిన్నభిన్న మొన ర్చు సూర్యునివలె నున్నవాడు, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడైన సజ్జనుడు, సోమ్యమ్= శీతలత్వమునకు తగినదానిని, మధు=మాధుర్యమును, జుషంతామ్=సేవింతురో, పిబం తు=త్రాగుదురో, మదంతు=ముదితులగుదురో మఱియు సమస్తవిద్యలను పొందుదురో, అటులనే నీవును, యజ=సకలపదార్థములను యథాయోగ్యముగ సంగతియొనర్చుము.

భావార్థము:-మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. సృష్టిలోనిపదా ర్థముల విద్యను, సత్యమైన వాణిని, సురక్షణమొనర్చు రాజును పొంది, పశువులయొక్క దుగ్ధాది పదార్థములచే పుష్టులగుచున్నవారలై మంచి రసయుక్తములు,చక్కగా సంస్క రించబడినవి సుపరీక్షితములునగు అన్నాది పదార్థములను, యుక్తిపూర్వకముగ సేవించి, రసములను పాన మొనరించి ధర్మార్థకామమోక్షముల నిమిత్తము బాగుగ ప్రయత్న మొనర్చువారు సదైవ సుఖు లగుదురు. ౧౨౫౩[౪౨]

౧౨౫౪ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః; హోత్రాదయో దేవతాః, ఆద్యస్య యాజుషీ పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః, ఉత్తరస్యాత్యకృతిశ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

హోతా యక్షదశ్వినా ఛాగస్య హవిష ఆత్తామద్య మధ్యతో మేద ఉద్భృ తం పురా ద్వేషోభ్యః పురా పౌరుషేయ్యా గృభో ఘస్తాం నూనం ఘాసేఽఅజ్రా ణాం యవసప్రథమానాఀ సుమత్క్షరాణాఀ శతరుద్రియాణా మగ్నిష్వాత్తానాం పీవోపవసనానాం పార్శ్వతః శ్రోణితః శితామత ఉత్సాదతోఽఙ్గాదఙ్గా దవత్తానాం కరత ఏవాశ్వినా జుషేతాఀ హవి ర్హోత ర్యజ॥ ॥౪౩॥

హోతా, యక్షత్, అశ్వినా, ఛాగస్య హవిషః, ఆత్తామ్, అద్య, మధ్యతః, మేదః, ఉద్భృతమిత్యుత్+భృతమ్, పురా, ద్వేషోభ్య ఇతి ద్వేషః+భ్యః, పురా, పౌరుషేయ్యాః, గృభః, ఘస్తామ్, నూనమ్, ఘాసేఽజ్రాణామితి ఘాసే+అజ్రాణామ్, యవసప్రథమానామితి యవస+ప్రథమానామ్, సుమత్క్షరాణామితి, సుమత్+క్షరాణామ్, శతరుద్రియాణామితి శత+రుద్రియాణామ్, అగ్నిష్వాత్తానామ్, అగ్నిష్వాత్తానామిత్యగ్ని+ష్వాత్తానామ్, పీవోపవసనానామితి పీవః+ఉపవసనానామ్, పార్శ్వతః, శ్రోణితః, శితామతః, ఉత్సాదత ఇత్యుత్+సాదతః, అఙ్గాదఙ్గాదిత్య ఙ్గాత్+అఙ్గాత్, అవత్తానామ్, కరతః, ఏవ, అశ్వినా, జుషేతామ్, హవిః, హోతః, యజ॥ ॥౪౩॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) (అశ్వినా) అధ్యాపకోపదేశకౌ (ఛాగస్య) (హవిషః) ఆదాతుమర్హస్య (ఆత్తామ్) (అద్య) (మధ్యతః) మధ్యాత్ (మేదః) స్నిగ్ధమ్ (ఉద్భృతమ్) ఉత్కృష్టతయా ధృతమ్ (పురా) (ద్వేషోభ్యః) దుష్టేభ్యః (పురా) (పౌరుషేయ్యాః) పురుషాణాం సమూహే సాధ్వ్యాః (గృభః) గ్రహీతుం యోగ్యాయాః (ఘస్తామ్) భక్షయతామ్. (నూనమ్) నిశ్చితమ్ (ఘాసే అజ్రాణామ్) భోజనేఽగ్రే ప్రాప్తవ్యానామ్ (యవస ప్రథమానామ్) యవసో యవాన్నం ప్రథనం యేషాం తేషాం (సుమత్ క్షరాణామ్) సుష్ఠు మదాం క్షరః సంచలనం యేషాం తేషామ్ (శతరుద్రియాణామ్) శతం రుద్రాః శతరుద్రాః శతరుద్రా దేవతా యేషాం తేషామ్ (అగ్నిష్వాత్తానామ్) అగ్నిః సుష్వాత్తో గృహీతో యై స్తేషామ్ (పీవోపవసనానామ్) పీవాంస్యుపవసనాన్యాచ్ఛాదనాని యేషాం తేషామ్ (పార్శ్వతః) ఉభయతః (శ్రోణితః) కటిప్రదేశాత్ (శితామతః) శిత స్తీక్ష్ణ ఆమోఽపరిపక్వం యస్మిం స్తస్మాత్ (ఉత్సాదతః) ఉత్సాదనం కుర్వతః (అంగాదంగాత్) ప్రత్యంగాత్ (అవత్తానామ్) సమీభూతానా ముత్కృష్టానామంగానామ్. (కరతః) కుర్యాతామ్ (ఏవ) (అశ్వినా) సద్వైద్యౌ (జుషేతామ్) (హవిః) అత్తుమర్హమ్ (హోతః) (యజ) ॥౪౩॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతాఽశ్వినౌ యక్షత్తౌ చాద్య ఛాగస్య మధ్యతో హవిషో మేద ఉద్భృత మాత్తాం యథా వా పురా ద్వేషోభ్యో గృభః పౌరుషేయ్యాః పురా నూనం ఘస్తాం యథా వా యవసప్రథమానాం ఘాసే అజ్రాణాం సుమత్క్షరాణాం శతరుద్రియాణాం పీవోపవసనానా మగ్నిష్వాత్తానాం పార్శ్వతః శ్రోణితః శితామత ఉత్సాదతో ఽఙ్గాదంగాదవత్తానా మేవాశ్వినా కరతో హవి ర్జుషేతాం తథా త్వం యజ. ॥౪౩॥

భావార్థః :- యే ఛాగాదీనాం రక్షాం విధాయ తేషాం దుగ్ధాదికం సుసంస్కృత్య భుక్త్వా

ద్వేషాదియుక్తాన్ పురుషాన్నివార్య, సువైద్యానాం సంగం కృత్వా,శోభనం భోజనాఽచ్ఛాదనం కుర్వంతి తే ప్రత్యంగాద్రోగాన్నివార్య సుఖినో భవంతి. ॥౪౩॥

పదార్థము:-హోతః=ఇచ్చువాడా!ఎటుల ,హోతా=తీసుకొనువాడు,అశ్వినౌ=విద్యగలవారితో,ఉపదేశించువారితో,యక్షత్=సంగతమొనర్చునో,మఱియువారు,అద్య=నేడు,ఛాగస్యమధ్యతః=మేకలుమొదలైనపశువులమధ్యనుండి,హవిషః=గ్రహించదగు పదార్థములోని, మేదః=ఘృతాది స్నిగ్ధభాగమును, ఉద్భృతమ్=ఉద్ధరించబడినదానిని, ఆత్తామ్=తీసుకొనెదరో, లేక ఎటుల, ద్వేషోభ్యః=దుష్టులకంటె,పురా=ప్రథమమునను గృభః=గ్రహణమొనర్చ యోగ్యయగు, పౌరుషేయ్యాః=పురుష సమూహమందలి యుత్తమ స్త్రీ కంటె, పురా=ప్రథమమునను,నూనమ్=నిశ్చయముగ, ఘస్తామ్=తినెదరో, లేక ఎటుల,యవస ప్రథమానామ్=యవలు మొదటి యన్నముగా గలవారును, ఘాసేఽజ్రాణామ్=భోజనమందు ముందుగా లభించునవియు, సుమత్ క్షరాణామ్=శ్రేష్ఠానందమును క్షరింపజేయునవియు,శతరుద్రియాణామ్=దుష్టులను ఏడిపించు వందల కొలది రుద్రులు దేవతలుగా గలవియు, పీవోప వసనానామ్=మొద్దుగుడ్డలను గలవారును,అగ్నిష్వాత్తానామ్=అగ్ని విద్యను బాగుగా నెఱిగిన వారును,అగు నీ ప్రాణులన్నిటియొక్క, పార్శ్వతః=ఇరువైపులనుండి, శ్రోణితః=కటి ప్రదేశమునుండి,శితామతః=తీక్షణమైన అపక్వాన్నముగల ప్రదేశమునుండి, ఉత్సాదతః=ఉత్సాదన మొనర్చు,అంగాదంగాత్=ప్రత్యంగము నుండి వ్యవహారమును,లేక,అవత్తానామ్ ఏవ=నమ్రములగు ఉత్తమాంగములకే చెందిన వ్యవహారమును, అశ్వినా=మంచి వైద్యులు, కరతః=చేయుదురో మఱియు, హవిః=ఉక్తపదార్థములనుండి తినదగు పదార్థములను,జుషేతామ్= సేవించుదురో, అటులనే, యజ=సకల పదార్థములను, వ్యవహారములను సంగత మొనర్చుము.

భావార్థము :- ఛాగాదిపశువులను రక్షించి, వాని దుగ్ధాదులను సుసంస్కరించి, భుజించి, వైరభావమును జూపు పురుషులను నివారించి, సువైద్యుల సంగతి యొనర్చి, శోభనములగు ఆహార వసనాదులను ఒనర్చువారు ప్రత్యవయవము నుండి రోగములను నివారించి సుఖులుగా నుందురు. ౧౨౫౪ [౪౩]

౧౨౫౫ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, పూర్వస్య యాజుషీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః, హవిష ఇత్యుత్తరస్య స్వరాడుత్కృతిశ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

హోతా యక్షత్ సరస్వతీం మేషస్య హవిష ఆవయదద్య మధ్యతో మేదఽఉద్భృతం పురా ద్వేషోభ్యః పురా పౌరుషేయ్యా గృభో ఘసన్నూనం ఘాసే ఽ

అ(జాణాం యవస(ప్రథమానాగ్ుం సుమత్క్షరాణాగ్ుం శతరు(ద్రియాణా మగ్నిష్వాత్తా
నాం పీవోపవసనానాం పార్శ్వతః, (శోణితః, శితామత ఉత్సాదతో ఽఙ్గాదఙ్గాద
వత్తానాం కరదేవఀు సరస్వతీ జుషతాగ్ుం హావి ర్హోత ర్యజ॥ ॥౪౪॥

హోతా, యక్షత్, సరస్వతీమ్, మేషస్య, హవిషః, ఆ, అవయత్, అద్య,
మధ్యతః, మేదః, ఉద్భృతమిత్యుత్+భృతమ్, పురా, ద్వేషోభ్య ఇతి ద్వేషః+
భ్యః, పురా, పౌరుషేయ్యాః, గృభః, ఘసత్, నూనమ్, ఘాసే అజ్రాణామితి
ఘాసే+అజ్రాణామ్, యవస(ప్రథమానామితి యవస+ప్రథమానామ్, సుమత్క్షరాణా
మితి సుమత్+క్షరాణామ్, శతరు(ద్రియాణామితి శత+రుద్రియాణామ్, అగ్నిష్వా
త్తానామిత్యగ్ని+స్వాత్తానామ్, పీవోపవసనానామితి పీవః+ఉపవసనానామ్, పార్శ్వ
తః, శ్రోణితః, శితామతః, ఉద్సాదత ఇత్యుత్+సాదతః, అఙ్గాదంగాదిత్యంగాత్+
అంగాత్, అవత్తానామ్, కరత్, ఏవమ్, సరస్వతీ, జుషతామ్,హవిః,హోతః,యజ॥

పదార్థః-(హోతా)దాతా(యక్షత్)(సరస్వతీమ్)వాచమ్(మేషస్య)ఉపదిష్టస్య (హవిషః)
దాతుమర్హస్య (ఆ) (అవయత్) వేతి (ప్రాప్నోతి (అద్య) (మధ్యతః) మధ్యే భవాత్ (మేదః)
స్నిగ్ధమ్(ఉద్భృతమ్)ఉద్ధృతమ్(పురా)(ద్వేషోభ్యః)శత్రుభ్యః (పురా)(పౌరుషేయ్యాః) పురుష
సంబంధిన్యాః (గృభః) గ్రహీతుం యోగ్యాయాః (ఘసత్) (నూనమ్) నిశ్చితమ్ (ఘాసే అజ్రా
ణామ్) భోజనే కమనీయానామ్ (యవస ప్రథమానామ్) మిశ్రితామిశ్రితాద్యానామ్ (సుమత్
క్షరాణామ్) శ్రేష్ఠానంద వర్షకరాణామ్ (శతరు(ద్రియాణామ్) బహూనాం మధ్యే విద్వదధిష్ఠా
తృణామ్ (అగ్నిష్వాత్తానామ్) సుసంగృహీతాగ్నివిద్యానామ్, (పీవోప వసనానామ్) స్థూల
వస్త్రధారిణామ్(పార్శ్వతః)సమీపాత్ ((శ్రోణితః) కటిప్రదేశాత్ (శితామతః) తీక్ష్ణ స్వభావాత్
(ఉత్సాదతః)గాత్రోత్సదనాత్(అంగాదంగాత్)(అవత్తానామ్)గృహీతానామ్(కరత్) కుర్యాత్
(ఏవమ్)అమునా ప్రకారేణ(సరస్వతీ)విదుషీ స్త్రీ (జుషతామ్) (హవిః)ఆదాతవ్యమ్ (హోతః)
(ఆదాతః)(యజ) ॥౪౪॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతాఽద్య మేషస్య శితామతో హవిషో మధ్యతో య
న్మేద ఉద్భృతం తత్ సరస్వతీం చావయత్యక్షత్ ద్వేషోభ్యః పురా గృభః పౌరుషేయ్యా పురా
నూనం ఘసద్ ఘాసే అజ్రాణాం యవస(ప్రథమానాం సుమత్క్షరాణాం పీవోపవసనానా మగ్ని
ష్వాత్తానాం శతరు(ద్రియాణాం పార్శ్వతః (శోణిత ఉత్సాదతో ఽఙ్గాదంగాదవత్తానాంసకాశా
ద్విద్యాం కరదేవమేత త్సరస్వతీ జుషతాం తథా త్వం చ హవి ర్యజ. ॥౪౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః సజ్జనసంగేన దుష్టాన్ నివార్య యుక్తాహార విహారాభ్యా మారోగ్యం ప్రాప్య ధర్మం సేవంతే తే కృతకృత్యా జాయంతే. ॥౪౪॥

పదార్థము :- హోతః=ఓ తీసుకొనువాడా! ఎటుల, హోతా=ఇచ్చువాడు అద్య=నేడు, మేషస్య=ఉపదేశమును పొందిన మానవుని యొక్క, శితామతః=తీక్ష్ణస్వభావమునుండి, హవిషః మధ్యతః=ఇష్టదగు పదార్థమునందు ప్రసిద్ధమగు వ్యవహారము నుండి, మేదః=ప స్నిగ్ధపదార్థము, ఉద్భృతమ్=తీయబడియున్నదో దానిని, మఱియు, సరస్వతీమ్=వాణిని, ఆ అవయత్=పొందునో, మఱియు,యక్షత్=సత్కరించునో, ద్వేషోభ్యః,పురా=శత్రువులకంటె ముందు,మఱియు గృభః=గ్రహణ యోగ్యయగు,పౌరుషేయ్యాః=పురుష సంబంధిని యగు స్త్రీ కంటె, పురా=ముందు,నూనమ్=నిశ్చయముగ, ఘసత్=తినునో, ఘాసే అజ్రాణామ్=భోజనమొనర్చుటకు కమనీయములు,యవస ప్రథమానామ్=కలిసినవి, కలియనవి,సుమత్ క్షరాణామ్=శ్రేష్ఠానందమును వర్షింప జేయువారు, పీవోపవసనానామ్=మొద్దుగుడ్డలను ధరించువారు, అగ్నిష్వాత్తానామ్=అగ్నివిద్యను బాగుగా ఎఱిగినవారు, శతరుద్రియాణామ్=అనేకులముందట విద్వాంసుల యభిప్రాయమును ఉంచగలుగువారును, నగువీరందరియొక్క, పార్శ్వతః=సమీపమునుండియు,శ్రోణితః=కటి భాగము నుండియు,ఉత్సాదతః=శరీరమునుండి త్యజించబడు దాని నుండియు, లేక, అంగాదంగాత్=ప్రత్యంగమునుండియు, అవత్తానామ్=గ్రహించబడిన వ్యవహారముల విద్యను, కరత్=గ్రహించునో,ఏవమ్=ఇటులనే, సరస్వతీ=పండితురాలగు స్త్రీయును, దానిని, జుషతామ్=సేవించునో, అటులనే నీవును, హవిః=గ్రహించదగు వ్యవహారమును, యజ=సంగతి యొనర్చుము. [౪౪]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. సజ్జన సాంగత్య మొనర్చి, దుష్టులను నివారించి,యుక్తాహార విహారములచే నారోగ్యమును పొంది ధర్మమును సేవించువారు కృత కృత్యులగుదురు. ౧౨౫౫ [౪౪]

౧౨౫౬ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః; యజమాన ర్త్విజో దేవతాః, పూర్వస్య భురిక్ ప్రాజాపత్యోష్ణిక్ ఆవయదిత్యుత్తరస్య భురిగభికృతిశ్ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నద్విషయమే.

హోతా యక్షదిన్ద్రమృషభస్య హవిష ఆవయదద్య మధ్యతో మేద ఉద్భృతం పురా ద్వేషోభ్యః పురా పౌరుషేయ్యా గృభో ఘసన్నూన ఘాసే అజ్రాణాం యవసప్రథమానాం సుమత్క్షరాణాం శతరుద్రియాణా మగ్నిష్వాత్తానాం పీవోపవసనా

నాం పార్శ్వతః శ్రోణితః శితామత ఉత్సాదతో ఽఙ్గాదఙ్గాదవత్తానాం కరదేవ మిన్ద్రో జుషతాꣳ హవి ర్హోత ర్యజ॥ ॥౪౩॥

హోతా, యక్షత్, ఇన్ద్రమ్, ఋషభస్య, హవిషః, ఆ, అవయత్, అద్య, మధ్యతః, మేదః, ఉద్భృతమిత్యుత్+భృతమ్, పురా, ద్వేషోభ్య ఇతి ద్వేషః+భ్యః, పురా, పౌరుషేయ్యాః, గృభః, ఘసత్, నూనమ్, ఘాసే+అజ్రాణామ్, యవస ప్రథమానామితి యవస+ప్రథమానామ్, సుమత్క్షరాణామితి సుమత్+క్షరాణామ్, శత రుద్రియాణామితి శతఽరుద్రియాణామ్, అగ్నిష్వాత్తానామ్, అగ్నిష్వాత్తానామితి అగ్ని+స్వాత్తానామ్, పీవోపవసనానామితి పీవః+ఉపవసనానామ్, పార్శ్వతః, శ్రోణితః, శితామతః, ఉత్సాదత ఇత్యుత్+సాదతః, అఙ్గాదఙ్గాదిత్యఙ్గాత్+అఙ్గాత్, అవ త్తానామ్, కరత్, ఏవమ్, ఇన్ద్రః, జుషతామ్, హవిః, హోతః, యజ॥ ॥౪౩॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) సత్కుర్యాత్ (ఇంద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్ (ఋషభస్య) ఉత్తమస్య (హవిషః) ఆదాతుమర్హస్య (ఆ)(అవయత్.) వ్యాప్నుయాత్ (అద్య) (మధ్యతః) మధ్యే భవాత్ (మేదః) స్నిగ్ధమ్ (ఉద్భృతమ్) ఉత్కృష్టతయా పోషితమ్ (పురా) పురస్తాత్ (ద్వేషోభ్యః) విరోధిభ్యః (పురా) (పౌరుషేయ్యాః) పురుషసంబంధిన్యా విద్యాయాః (గృభః) గ్రహీతుం యోగ్యాయాః (ఘసత్) అద్యాత్ (నూనమ్) (ఘాసే అజ్రాణామ్) (యవస ప్రథమానామ్) యవసస్య విస్తారకాణామ్, (సుమత్క్షరాణామ్) సుష్ఠు ప్రమాదనాశకానామ్ (శతరుద్రియాణామ్) శతానాం రుద్రాణాం దుష్టరోదకానామ్. (అగ్నిష్వాత్తానాం) అగ్నినా జాఠరాగ్నినా సుష్ఠు గృహీతాన్నానామ్ (పీవోపవసనానామ్) స్థూలదృఢాఽచ్ఛాదనానామ్ (పార్శ్వతః) ఇత స్తతోఽఙ్గాత్ (శ్రోణితః) క్రమశః (శితామతః) తీక్ష్ణత్వేనోచ్ఛిన్నరోగాత్ (ఉత్సాదతః) త్యాగమాత్రాత్ (అంగాదంగాత్) ప్రత్యంగాత్ (అవత్తానామ్) ఉద్దారచేతసామ్ (కరత్) కుర్యాత్ (ఏవమ్)(ఇంద్రః) పరమైశ్వర్యవాన్ రాజా (జుషతామ్) సేవతామ్ (హవిః) రోగనాశకం వస్తు (హోతః)(యజ). ॥౪౩॥

అన్వయః :- హే హోత ర్యథా హోతా ఘాసే అజ్రాణాం యవసప్రథమానాం సుమత్క్షరాణా మగ్నిష్వాత్తానాంపీవోపవసనానాంశతరుద్రియాణానువత్తానాం పార్శ్వతః శ్రోణితః శితామత ఉద్సాదతోఽఙ్గాదఙ్గాద్దవి రింద్రం చ కరదింద్రో జుషతాం యథాఽద్యర్షభస్య హవిషో మధ్యతో మేద ఉద్భృతమావపత్ ద్వేషోభ్యః పురా గృభః పౌరుషేయ్యాః పురా నూనం యక్షు దేవం ఘసత్ తథా త్వం యజ. ॥౪౩॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా విదుషాం సంగేన దుష్టా న్ని వార్య శ్రేష్ఠాన్ సత్కృత్య గ్రహీతవ్యం గృహీత్వాఽన్యాన్ గ్రాహయిత్వా సర్వానున్నయంతి తే పూజ్యా జాయంతే. ॥౪౫॥

పదార్థము :- హోతః=ఇచ్చేవాడా! ఎటుల, హోతా=తీసుకొనువాడు, ఘాసే అజ్రాణామ్=భోజన మొనర్చుటకు లభించు నవియు, యవస ప్రథమానామ్=యవాద్యన్నములను, మిశ్రణామిశ్రణపదార్థములను విస్తరింప జేయునవియు, సుమత్ క్షరాణామ్=బాగుగా ప్రమాదమును నశింపజేయునవియు, అగ్నిష్వాత్తానామ్=ఉదరమునందున్న జాఠరాగ్నిచే గ్రహించబడిన అన్నములు,పీవోపవసనానామ్=దృఢములునుస్థూలములునగు వసనములను, ధరించువారును, శతరుద్రియాణామ్=వందల కొలది దుష్టులను ఏడిపించువారును,అవత్తానామ్=ఉదారచిత్తులగువిద్వాంసులును,వీరందరియొక్క,పార్శ్వతః=సమీపాంగమునుండియు,శ్రోణితః=క్రమముగా,శితామతః=తీక్ష్ణత్వముచే ఛిన్న మొనర్చ బడిన రోగము గల యంగము నుండియు, ఉత్సాదతః=త్యాగమాత్రమగు, అంగాదంగాత్=ప్రత్యంగము నుండియు, హవిః=రోగమును వినాశ మొనర్చు వస్తువును, మఱియు, ఇంద్రమ్=పరమైశ్వర్యమును, కరత్=సిద్ధ మొనర్చునో, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడగు రాజు దానిని, జుషతామ్=సేవించునో, మఱియు నారాజెటుల, అద్య=నేడు, ఋషభస్య=ఉత్తమమగు, హవిషః=తీసుకొన దగు పదార్థముయొక్క,మధ్యతః=మధ్య ఉత్పన్నమైన, మేదః=స్నిగ్ధపదార్థము, ఉద్భృతమ్=శ్రేష్ఠముగ పుష్టమొనర్చబడిన దానిని అనగా సంభావించ బడిన దానిని, ఆ అవయత్=వ్యాప్తుడగునో, సకల దిశలనుండి పొందువాడగునో,ద్వేషోభ్యః=వైరులకంటె,పురా=ముందు,గృభః=గ్రహించయోగ్యమగు,పౌరుషేయ్యాః=పురుషసంబంధినియగు విద్యాసంబంధమునకు, పురా=పూర్వము, నూనమ్=నిశ్చయముగ,యక్షత్=సత్కరించునో, లేక, ఏవమ్=ఈ విధముగ, ఘసత్=భోజన మొనర్చునో, అటులనే నీవు, యజ=సకల వ్యవహారములతో సంగతి యొనర్చుము. [౪౫]

భావార్థము - ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.విద్వాంసుల సాంగత్యముచే దుష్టులను నివారించియు, ఉత్తమ శ్రేష్ఠులను సత్కరించియు, గ్రహణ యోగ్యపదార్థముల గ్రహించియు, పరులకు గ్రహణమొనరింప జేసియు అందఱి యున్నతి యొనర్చువారు సత్కారము పొందుటకు యోగ్యులు. ౧-౨౫౬ [౪౫]

౧-౨౫౭ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, భురిగతిశ్కృతి ఛందసీ, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

వెండియు విషయ మదియే.

హోతా యక్షద్వనస్పతి మభి హి పిష్టతమయా రభిష్ఠయా రశనయాధిత। యత్రాశ్వినో శ్ఛాగస్య హవిషః ప్రియా ధామాని యత్ర సరస్వత్యా మేషస్య హవిషః ప్రియా ధామాని యత్రేన్ద్రస్యఽఋషభస్య హవిషః ప్రియా ధామాని యత్రాఽగ్నేః ప్రియా ధామాని యత్ర సోమస్య ప్రియా ధామాని యత్రేన్ద్రస్య సుత్రామ్ణః ప్రియా ధామాని యత్ర సవితుః ప్రియా ధామాని యత్ర వరుణస్య ప్రియా ధామాని యత్ర వనస్పతేః ప్రియా పాథాꣳసి యత్ర దేవానా మాజ్యపానాంప్రియా ధామాని యత్రాఽగ్నే ర్హోతుః ప్రియా ధామాని తత్రైతాన్ప్రస్తుత్యేవోపస్తుత్యేవోపావస్రక్షద్రభీయసఽఇవ కృత్వీ కరద్దేవ స్దేవో వనస్పతి ర్జుషతాꣳ హవి ర్హోత ర్యజ॥

హోతా, యక్షత్, వనస్పతిమ్, అభి, హి, పిష్టతమయేతి పిష్ట+తమయా, రభిష్ఠయా, రశనయా, అధిత, యత్ర, అశ్వినోః, ఛాగస్య, హవిషః, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, సరస్వత్యాః, మేషస్య, హవిషః, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, ఇన్ద్రస్య ఋషభస్య, హవిషః, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, అగ్నేః, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, సోమస్య, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, ఇన్ద్రస్య, సుత్రామ్ణఽఇతి సు+త్రామ్ణః, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, సవితుః. ప్రియా, ధామాని, యత్ర, వరుణస్య, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, వనస్పతేః, ప్రియా, పాథాꣳసి, యత్ర, దేవానామ్, ఆజ్యపానామిత్యాజ్య+పానామ్, ప్రియా, ధామాని, యత్ర, అగ్నేః, హోతుః, ప్రియా, ధామాని, తత్ర,ఏతాన్, ప్రస్తుత్యేవేతి ప్ర+స్తుత్య+ఇవ, ఉపస్తుత్యేవేత్యుపఽస్తుత్య ఇవ, ఉపావస్రక్షదిత్యుప+అవస్రక్షత్, రభీయస+ఇవేతి రభీయసః +ఇవ, కృత్వీ, కరత్, ఏకమ్, దేవః, వనస్పతిః, జుషతామ్, హవిః, హోతః, యజ॥ ॥౪౬॥

పదార్థః :- (హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) (వనస్పతిమ్) వటాదికమ్. (అభి) (హి) కిల (పిష్టతమయా) (రభిష్ఠయా) (రశనయా) రశ్మినా (అధిత) దధ్యాత్ (యత్ర) (అశ్వినోః) సూర్యాచంద్రమసోః (ఛాగస్య) ఛేదకస్య (హవిషః) దాతు మర్హస్య (ప్రియా) కమనీయాని (ధామాని) జన్మస్థాన నామాని

(యత్ర)(సరస్వత్యాః) నద్యాః, సరస్వతీతి నదీ నా...నిఘం.౧.౧౩, (మేషస్య) అవేః(హవిషః) ఆదాతు మర్హస్య (ప్రియా) (ధామాని) (యత్ర) (ఇంద్రస్య) ఐశ్వర్యయుక్తస్య (ఋషభస్య) ప్రాప్తుం యోగ్యస్య(హవిషః)దాతుం యోగ్యస్య(ప్రియా)(ధామాని)(యత్ర)(అగ్నేః)పావకస్య (ప్రియా)(ధామాని)(యత్ర)(సోమస్య)ఓషధిగణస్య (ప్రియా) (ధామాని)(యత్ర) (ఇంద్రస్య) ఐశ్వర్యయుక్తస్య(సుత్రామ్ణః)సుష్ఠురక్షకస్య(ప్రియా)(ధామాని) (యత్ర) (సవితుః) ప్రేరకస్య (ప్రియా)(ధామాని)(యత్ర) (వరుణస్య) శ్రేష్ఠస్య (ప్రియా)(ధామాని) (యత్ర) (వనస్పతేః) వటాదేః(ప్రియా)(పాథాంసి)అన్నాని (యత్ర)(దేవానామ్)పృథివ్యాదీనాం దివ్యానామ్ (ఆజ్యపానామ్)గత్యాపాలకానామ్(ప్రియా)(ధామాని)(యత్ర)(అగ్నేః) విద్యయా ప్రకాశమానస్య (హోతుః)దాతుః(ప్రియా) (ధామాని) (తత్ర) (ఏతాన్) (ప్రస్తుత్యేవ)ప్రకరణేన సంశ్లాఘ్యేవ. (ఉపస్తుత్యేవ)సమీపేన స్తుత్యేవ(ఉపావస్రక్షత్)ఉపావసృజేత్(రభీయస ఇవ)అతిశయేనారబ్ధస్యేవ (కృత్వీ)కృత్వా(కరత్)కుర్యాత్)(ఏవమ్)(దేవః)దివ్యగుణః(వనస్పతిః)రశ్మిపాలకోఽగ్నిః (జుషతామ్)సేవతామ్(హవిః)సంస్కృత మన్నాదికమ్(హోతః)(యజ). ॥౪౮॥

అన్వయః:-హే హోత ర్యథా హోతా పిష్టతమయా రభిష్ఠయా రశనయా యత్రాఽశ్వినోశ్ఛాగస్య హవిషః ప్రియా ధామాని యత్ర సరస్వత్యా మేషస్య హవిషః ప్రియా ధామాని, యత్రేంద్రస్యర్షభస్య హవిషః ప్రియా ధామాని,యత్రాగ్నేః ప్రియా ధామాని,యత్ర సోమస్య ప్రియా ధామాని;యత్ర సూత్రామ్ణ ఇంద్రస్య ప్రియా ధామాని,యత్ర సవితుః ప్రియా ధామాని,యత్ర వరుణస్య ప్రియా ధామాని, యత్ర వనస్పతేః ప్రియా పాథాంసి, యత్రాజ్యపానాం దేవానాం ప్రియా ధామాని,యత్ర హోతు రగ్నేః ప్రియా ధామాని సంతి, తత్రైతాన్ ప్రస్తుత్యేవో పస్తుత్యేవోపావస్రక్ష ద్రభీయస ఇవ కృత్వీ కార్యేషూపయుంజీతైవం కరద్యథా వనస్పతి ర్దేవో హవి ర్జుషతాం హి వనస్పతి మభియక్షదధిత తథా త్వం యజ. ॥౪౮॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ.యది మనుష్యా ఈశ్వరేణ సృష్టానాం పదార్థానాం గుణకర్మస్వభావాన్ విదిత్వైతాన్ కార్యసిద్ధయే ప్రయుంజీరꣳ స్తర్హి స్వేష్టాని సుఖాని లభేరన్. ॥౪౮॥

పదార్థము:-హోతః=ఇచ్చువాడా! ఎటుల,హోతా=తీసుకొనువాడు. పిష్టతమయా=బాగుగా విసరబడినవియు,రభిష్ఠయా=అతిశీఘ్రముగ పెరుగునవియు,అనేకవిధముల ఆరంభమగునవియునగు వస్తువులు,రశనయా=రశ్మితో పాటు,యత్ర=ఎక్కడ, అశ్వినోః=సూర్యచంద్రుల సంబంధముచే పాలితములు,ఛాగస్య=గడ్డిని ఛేదించి తిను మేక మొదలగు పశువులయొక్క, హవిషః=ఇవ్వదగు పదార్థమునకు సంబంధించిన, ప్రియా=మనోహరములగు,ధామాని=ఉత్పన్నమగుటకు,నివసించుటకుస్థానములు,నామములు లేక, యత్ర=ఎచ్చట,సరస్వత్యాః=నదియొక్కయు,మేషస్య=మగగొఱ్ఱెయొక్కయు,హవిషః=గ్రహించదగు పదార్థమునకు సంబంధించిన, ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మస్థాన నామములు లేక,యత్ర=ఎచ్చట,ఇంద్రస్య=ఐశ్వర్య యుక్తమును, ఋషభస్య=ప్రాప్త యోగ్యమును, హవిషః=ఇవ్వదగినదియు నగు పదారము యొక్క ప్రియా

ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములు లేక, యత్ర=ఎక్కడ, అగ్నేః=ప్రసిద్ధమును, విద్యుద్రూపమునగు అగ్ని యొక్క, ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములు, లేక యత్ర=ఎక్కడ, సోమస్య=ఓషధుల యొక్క, ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములు లేక,యత్ర=ఎక్కడ,సుత్రామ్ణః=చక్కగా రక్షించు వాడగు, ఇంద్రస్య=ఐశ్వర్యయుక్తుడగు పురుషుని యొక్క, ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములు,లేక, యత్ర=ఎక్కడ, సవితుః=అందరికి ప్రేరణమునిచ్చు పవనము యొక్క,ప్రియాధామాని=మనోహరములగు ఉత్పత్తిస్థితుల స్థానములు నామములు, లేక, యత్ర=ఎక్కడ, వరుణస్య=శ్రేష్ఠపదార్థముల యొక్క. ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములు లేక,

యత్ర=ఎక్కడ, వనస్పతేః=వటాది వృక్షముల యొక్క, ప్రియా=ఉత్తమమైన, పథాంసి=అనగా అవి త్రాగు జలము లేక,యత్ర=ఎక్కడ, ఆజ్యపానామ్=గతి అనగా స్వకక్షయందు భ్రమణ మొనర్చుటచేజీవులను పాలించునవియగు,దేవానామ్=పృథివ్యాది దివ్య లోకముల యొక్క, ప్రియా ధామాని=ఉత్తమములగు ఉత్పత్తి స్థితి స్థానరములు నామములు లేక,యత్ర=ఎక్కడ, హోతుః=ఉత్తమ సుఖము నిచ్చునదియు, అగ్నేః=విద్యచే ప్రకాశమానమును నగు అగ్ని యొక్క, ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములు ఉన్నవో, తత్ర=అక్కడ, ఏతాన్=ఈ ఉక్తపదార్థముల నన్నిటిని, ప్రస్తుత్యేవ=సమయసమయములందు ప్రకరణమును బట్టి అభిలషించి నటులను, ఉపస్తుత్యేవ=వానిసమీపమున ప్రశంస మొనర్చినటులను ఒనర్చి, ఉపావస్రక్షత్=వానిగుణ కర్మ స్వభావములను బట్టి యథాయోగ్య కార్యములందు ఉపార్జన మొనర్చవలయును. ఈ పదార్థములను సంచయ మొనర్చవలయును.రభీయస ఇవ=అనేక విధములుగ అతీవారంభమువలె, కృత్వీ=చేసి కార్యములందుపయోగించవలెను, ఏవమ్ కరత్=ఈ విధముగ వానిచే వ్యవహార మొనర్చవలయును.లేకఎటుల,వనస్పతిః=సూర్యాది లోకముల యొక్క కిరణములను పాలించునది, దేవః=దివ్య గుణయుక్తయు నగు అగ్ని, హవిః=సంస్కార మొనర్చబడిన, శ్రేష్ఠముగ తయారు చేయబడిన పదార్థములను, జుషతామ్=సేవించునో మఱియు హి=నిశ్చయముగ,వనస్పతిమ్=వటాదివృక్షములను, అభియక్షత్=నలువైపుల నుండి చేరునో, అనగా విద్యుద్రూపమున లభించునో,ఆధిత=వానిని.ధారణ మొనర్చునో, అటులనే నీవు, యజ=సకల వ్యవహారములను సంగతి యొనర్చుము [౪౬]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందువాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.మనుష్యులు ఈశ్వరుడు సృజించిన పదార్థముల యొక్క గుణకర్మస్వభావములను ఎఱిగివానిని కార్యసిద్ధికై ప్రయోగించ వలయును.వారే యభీష్ట శ్రేష్ఠ సుఖములను పొందగలరు. [౪౬]

౧౽౫౪౮ హోతేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, పూర్వస్య భురిగాకృతి రయాడిత్యుత్తరస్యాకృతిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మదియే.

హోతా యక్షదగ్నిꣳస్విష్టకృత మయాడగ్ని రశ్వినో శ్ఛాగస్య హవిషః ప్రియా ధామాన్యయాట్ సరస్వత్యా మేషస్య హవిషః ప్రియా ధామాన్యయా డిన్ద్రస్య ఋషభస్య హవిషః ప్రియా ధామాన్యయాడగ్నేః ప్రియా ధామాన్యయాట్ సోమస్య ప్రియా ధామాన్యయాడిన్ద్రస్య సుత్రామ్ణః ప్రియా ధామాన్యయాట్ సవితుః ప్రియా ధామాన్యయాడ్ వరుణస్య ప్రియా ధామాన్యయాడ్ వనస్పతేః ప్రియా పాథాꣳస్యయాడ్ దేవానా మాజ్యపానాం ప్రియా ధామాని యక్షదగ్నే ర్హోతుఃప్రియా ధామాని యక్షత్ స్వం మహిమానమాయజతా మేజ్యాఽఇషః కృణోతు సోఽ అధ్వరా జాతవేదా జుషతాꣳ హవి ర్హోత ర్యజ॥ ॥౪౭॥

హోతా, యక్షత్, అగ్నిమ్, స్విష్టకృతమితి స్విష్ట+కృతమ్, అయాట్, అగ్నిః, అశ్వినోః, ఛాగస్య, హవిషః, ప్రియా, ధామాని, అయాట్, సరస్వత్యాః, మేషస్య, హవిషః, ప్రియా, ధామాని, అయాట్, ఇన్ద్రస్య, ఋషభస్య, హవిషః, ప్రియా, ధామాని,అయాట్,అగ్నేః, ప్రియా, ధామాని, అయాట్, అగ్నేః,ప్రియా, ధామాని, అయాట్, సోమస్య, ప్రియా, ధామాని, అయాట్, ఇన్ద్రస్య, సుత్రామ్ణ ఽఇతి సు+త్రామ్ణః, ప్రియా, ధామాని, అయాట్, సవితుః, ప్రియా, ధామాని, అయాట్, వరుణస్య, ప్రియా, ధామాని, అయాట్, వనస్పతేః, ప్రియా,పాథాꣳసి, అయాట్, దేవానామ్, ఆజ్యపానామిత్యాజ్యఽపానామ్, ప్రియా, ధామాని, యక్షత్, అగ్నేః, హోతుః, ప్రియా, ధామాని, యక్షత్, స్వమ్, మహిమానమ్, ఆ, యజతామ్, ఏజ్యా+ఇత్యా+ఇజ్యాః, ఇషః, కృణోతు, సః, అధ్వరా, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః, జుషతామ్, హవిః, హోతః, యజ॥ ॥౪౭॥

పదార్థః :-(హోతా)ఆదాతా (యక్షత్) సంగచ్ఛేత్ (అగ్నిమ్) పావకమ్ (స్విష్టకృతమ్) స్విష్టేన కృతమ్ స్విష్టకృతమ్ (అయాట్) యజేత్(అగ్నిః)పావకః (అశ్వినోః) వాయువిద్యుతోః (ఛాగస్య)(హవిషః)ఆదాతు మర్హస్య(ప్రియా) (ధామాని) (అయాట్) యజేత్ (సరస్వత్యాః) వాణ్యాః (మేషస్య)(హవిషః)ఆదాతుమర్హస్య(ప్రియా) (ధామాని)(అయాట్)యజేత్(ఇంద్రస్య)పరమైశ్వర్యయుక్తస్య(ఋషభస్య)ఉత్కృష్టగుణకర్మస్వభావస్య రాజ్ఞః (హవిషః) గ్రహీతుమర్హస్య(ప్రియా)(ధామాని)(అయాట్) (అగ్నేః) విద్యుతః (ప్రియా) (ధామాని)(అయాట్) (సోమస్య)ఐశ్వర్యస్య(ప్రియా)(ధామాని)(అయాట్)(ఇంద్రస్య) సేనేశస్య (సుత్రామ్ణః)సుష్ఠురక్షకస్య(ప్రియా)(ధామాని) (అయాట్) (సవితుః) (ప్రియా) (ధామాని) (అయాట్) (వరుణస్య) సర్వోత్కృష్టస్య జలస్య వా (ప్రియా)(ధామాని) (అయాట్)(వనస్పతేః)వటాదేః(ప్రియా)తర్పకాణి(పాథాంసి)ఫలాదీని(అయాట్)(దేవానామ్)విదుషామ్(ఆజ్యపానామ్)జ్ఞాతవ్యరక్షకాణాం రసానాం వా (ప్రియా)(ధామాని)(యక్షత్)యజేత్(అగ్నేః)ప్రకాశకస్య సూర్యస్య(హోతుః) ఆదాతుః(ప్రియా)(ధామాని)(యక్షత్)(స్వమ్)స్వకీయమ్ (మహిమానమ్)మహత్వమ్ (ఆ) సమంతాత్(యజతామ్)గృహ్ణాతు (ఏజ్యాః)సమంతాత్ యష్టుం సంగంతుం యోగ్యాః క్రియాః(ఇషః) ఇచ్ఛాః(కృణోతు)కరోతు(సః)(అధ్వరా) అహింసనీయాన్ యజ్ఞాన్ (జాతవేదాః) ప్రాప్తప్రజ్ఞః (జుషతామ్) సేవతామ్(హవిః)సంగంతవ్యం వస్తు(హోతః)యజ. ॥౪౨॥

అన్వయః:-హే హోత ర్యథా హోతా స్విష్టకృతమగ్నిం యక్షదయాడగ్ని రశ్వినో శ్ఛాగస్య హవిషః ప్రియా ధామాన్యయాట్,సరస్వత్యా మేషస్య హవిషః ప్రియా ధామాన్యయాడింద్రస్యర్షభస్య హవిషః ప్రియా ధామాన్యయాడగ్నేః ప్రియా ధామాన్యయాట్, సోమస్య ప్రియా ధామాన్యయాట్,సుత్రామ్ణ ఇంద్రస్య ప్రియా ధామాన్యయాట్,సవితుఃప్రియాధామాన్య యాడ్,వరుణస్య ప్రియా ధామాన్యయాడ్,వనస్పతేః ప్రియా పాథాంస్యయా డాజ్యపానాం దేవానాం ప్రియా ధామాని యక్షత్,హోతు రగ్నేఃప్రియా ధామాని యక్షత్ స్వం మహిమానమాయజతాం యథా జాతవేదా య ఏజ్యా ఇషః కృణోతు,సోఽధ్వరా హవిశ్చ జుషతాం తథా త్వం యజ. ॥౪౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే స్వేష్టసాధకాగ్న్యాదీన్ సృష్టిస్థాన్ పదార్థాన్ సమ్యగ్విజ్ఞాయ ప్రియాణి సుఖాన్యాప్నువంతి తే స్వం మహిమానం ప్రథంతే. ॥౪౨॥

పదార్థము:-హోతః=ఇచ్చువాడా!ఎటుల,హోతా=తీసుకొనువాడు,స్విష్టకృతమ్=బాగుగా కోరబడు పదార్థముచే ప్రసిద్ధ పరచబడినదియగు,అగ్నిమ్=అగ్నిని,యక్షత్=పొందునో, మఱియు, అయాట్=దానిని ప్రశంసించునో, లేక ఎటుల, అగ్నేః = ప్రసిద్ధాగ్ని,అశ్వినోః=వాయు విద్యుత్తులయొక్కయు,ఛాగస్య=మేకలు మొదలగు పశువులయొక్కయు,హవిషః=తీసుకొనదగు పదార్థములయొక్కయు, ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములను,అయాట్=పొందునో,లేక,సరస్వత్యాః=వాణియొక్కయు,మేషస్య=తడపుటకును,ఇతరులను జయించుటకును ఇచ్ఛగించు ప్రాణియొక్కయు,హవిషః=గ్రహణ యోగ్యమగు పదార్థము యొక్కయు,ప్రియా ధామాని=

మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములను,అయాట్=ప్రశంసించునో,లేక,ఇంద్రస్య=పర మైశ్వర్యయుక్తుడగు, ఋషభస్య=ఉత్తమ గుణ కర్మ స్వభావములుగల రాజు యొక్క యు, హవిషః=గ్రహణయోగ్యమగు పదార్థము యొక్కయు ప్రియా ధామాని=మ నోహరములగు జన్మ స్థాన నామములను,అయాట్=ప్రశంసించునో,లేక, అగ్నేః=విద్యు ద్రూపాగ్ని యొక్క,ప్రియా ధామాని=మనోహరములగుజన్మ స్థాన నామములను,అ యాట్=ప్రశంసించునో,లేక, సోమస్య=ఐశ్వర్యముయొక్క, ప్రియా ధామాని=మనో హరములగు జన్మ స్థాన నామములను, అయాట్=ప్రశంసించునో, లేక, సుత్రామ్ణః= చక్కగా రక్షించు వాడగు,ఇంద్రస్య=సేనాపతి యొక్క,ప్రియా ధామాని=మనోహర ములగు జన్మ స్థాన నామములను,అయాట్=ప్రశంసించునో,లేక,సవితుః=సమస్తైశ్వర్య ముల నుత్పన్నమొనర్చు ఉత్తమ పదార్థ జ్ఞానముయొక్క,ప్రియా ధామాని=మనోహ రములగు జన్మ స్థాన నామములను,అయాట్=ప్రశంసించునో,లేక, వరుణస్య=సర్వోత్త ముడగుపురుషునియొక్కయు జలముయొక్కయు,ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములను,అయాట్=ప్రశంసించునో,లేక, వనస్పతేః=వటాది వృక్షముల యొక్క,ప్రియా పాథాంసి=తృప్తినొసగు ఫలములను, అయాట్=పొందునో,లేక,ఆజ్య పానామ్=తెలుసుకొనదగు పదార్థములను,రక్షించువారును, రసపాన మొనరించు వారు నగు,దేవానామ్=విద్వాంసులయొక్క,ప్రియా ధామాని=మనోహరములగు జన్మ స్థాన నామములు,యక్షత్=కలుపునో,లేకప్రశంసించునో,లేక, హోతుః=జలాదులను గ్రహణ మొనర్చువాడు,అగ్నేః=ప్రకాశించు వాడునునగు సూర్యునియొక్క,ప్రియా ధామాని =మనోహరములగు జన్మస్థాన నామములను,యక్షత్=ప్రశంసించునో, స్వమ్ మహిమా నమ్=స్వకీయ మహాత్మ్యమును, ఆ యజతామ్=గ్రహించునో,లేక ఎటుల, జాతవేదాః =ఉత్తమ బుద్ధిని పొందిన పురుషుడు,పజ్యాః=మంచివిధముగ సంగయోగ్యములగుఉత్త మ క్రియలను,ఇషః=కామనలను,కృణోత్=చేయునో, సః=అతను, అధ్వరా=త్యజించు టకు, వినాశమొనర్చుటకును యోగ్యములు గాని యజ్ఞములను, హవిః=సంగయోగ్య మగు పదార్థమును,జుషతామ్=సేవించునో,అటులనే నీవు,యజ=సకల వ్యవహారములను సంగత మొనర్చుము. [౪౬]

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు స్వేష్టసాధకములగు అగ్న్యాది సృష్టిస్థ పదార్థములను బాగుగా నెఱిగి ప్రియసుఖములను పొందుదురో వారే స్వమహిమను విస్తరింప జేయుదురు. ౧౨౮౦ [౪౬]

౧౨౮౧ దేవం బర్హి రిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, సరస్వత్యాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ విద్వాంసః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

విద్వాంసు డెటుల ప్రవర్తించవలెను ?

దేవం బర్హిః సరస్వతీ సుదేవ మిన్ద్రే అశ్వినా । తేజో న చక్షు రక్ష్యో ర్బర్హిషా దధు రిన్ద్రియం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౪౮॥

దేవమ్, బర్హిః, సరస్వతీ, సుదేవమితి సు+దేవమ్, ఇన్ద్రే, అశ్వినా, తేజః, న, చక్షుః, అక్ష్యోః, బర్హిషా, దధుః, ఇన్ద్రియమ్, వసువన ఇతి వసుఽవనే, వసు+ధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౪౮॥

పదార్థః :-(దేవమ్)దివ్యమ్(బర్హిః)అంతరిక్షమ్(సరస్వతీ)ప్రశస్తవిజ్ఞానయుక్తా స్త్రీ (సుదేవమ్)శోభనం విద్వాంసమ్(ఇంద్రే) పరమైశ్వర్యే (అశ్వినా) అధ్యాపకోపదేశకౌ (తేజః) (న) ఇవ (చక్షుః)నేత్రమ్(అక్ష్యోః)అక్ష్ణోః(బర్హిషా)అంతరిక్షేణ(దధుః)(ఇంద్రియమ్)ధనమ్(వసువనే) ధన ప్రాపణాయ(వసుధేయస్య)వసు ధేయం యస్మిం స్తస్య(వ్యంతు)ప్రాప్నువంతు (యజ)యజతే.

అన్వయః :-హేవిద్వన్ యథా సరస్వతీంద్రే దేవం సుదేవం బర్హి రశ్వినా చక్షు స్తేజో న యజ యథా చ విద్వాంసో వసుధేయస్య వసువనేఽక్ష్యో ర్బర్హిషేంద్రియం దధు ర్వ్యంతు చ తథైతత్ త్వం ధేహి ప్రాప్నుహి చ. ॥౪౮॥

భావార్థః :-అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. హే మనుష్యా యథా విదుషీ బ్రహ్మచారిణీ కుమారీ స్వార్థం హృద్యం పతిం ప్రాప్యానందతి,తథా విద్యాసృష్టిపదార్థబోధం ప్రాప్య భవద్భి రప్యానందితవ్యమ్. ॥౪౮॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎటుల,సరస్వతీ=ప్రశంసితమగు విజ్ఞానముగల స్త్రీ, ఇంద్రే=పరమైశ్వర్యముకొఱకు, దేవమ్=దివ్యుడు, సుదేవమ్=సుందరుడు, విద్వాంసుడు నగుపతిని,బర్హిః=అంతరిక్షము,అశ్వినా=చదివించువాడు,ఉపదేశించువాడు.చక్షుః తేజోన =కంటియొక్క తేజస్సువలె,యజ=ప్రశంసించుచున్నదో,సంగతి యొనర్చుచున్నదో,మఱియు నెటుల విద్వాంసుడు,వసుధేయస్య=ధనమును ధారణ మొనర్చయోగ్యమైన వ్యవహార సంబంధమగు,వసువనే=ధనమును లభింపజేయుట కొఱకు,అక్ష్యోః=కండ్లయొక్క, బర్హిషా=అంతరిక్షావకాశముచే అనగా దృష్టిచే చూచి,ఇంద్రియమ్=ఉక్తధనమును,దధుః =ధరించుదురో, మఱియు, వ్యంతు=పొందుచున్నారో, అటులనే దీనిని నీవుధరించుము, మఱియు పొందుము. [౪౮]

భావార్థము:-ఈ మంత్రములో ఉపమావాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఓ మానవులారా!విదుషియగు బ్రహ్మచారిణి కన్య తనకై మనోహరుడగు పతినిపొంది,ఎటుల ఆనందించు చున్నదో అటులనే విద్యాజ్ఞానము, సాంసారిక పదార్థముల జ్ఞానమును పొంది

మీరును ఆనందితులు కావలయును. ౧౨౫౯ [౪౮]

౧౨౬౦ దేవీ ర్ద్వార ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః,
బ్రాహ్మ్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.
పున ర్విద్వదుపదేశః కీదృశో భవతీత్యాహ.
విద్వాంసుల యుపదేశ మెటులుండును?

దేవీ ర్ద్వారోఽఅశ్వినా భిషజేన్ద్రే సరస్వతీ। ప్రాణం న వీర్యం నసి ద్వారో దధు రిన్ద్రియం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౪౯॥

దేవీః, ద్వారః, అశ్వినా, భిషజా, ఇన్ద్రే, సరస్వతీ, ప్రాణమ్, న, వీర్యమ్, నసి, ద్వారః, దధుః, ఇన్ద్రియమ్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయ స్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౪౯॥

పదార్థః :-(దేవీః)దేదీప్యమానాః(ద్వారః)ప్రవేశనిర్గమార్థాని ద్వారాణి(అశ్వినా)వాయుసూర్యా(భిషజా)వైద్యా(ఇంద్రే)ఐశ్వర్యే(సరస్వతీ)విజ్ఞానవతీ స్త్రీ(ప్రాణమ్) జీవనహేతుమ్(న) ఇవ(వీర్యమ్)(నసి)నాసికాయాం(ద్వారః)(దధుః) (ఇంద్రియమ్)ధనమ్(వసువనే)ధనసేవనాయ (వసుధేయస్య)ధనకోశస్య(వ్యంతు)(యజ). (౪౯)

అన్వయః:-హే విద్వన్ యథాఽశ్వినా సరస్వతీ భిషజేంద్రే దేవీర్ద్వారః ప్రాప్నువతో నసి ప్రాణం న వీర్యం ద్వారశ్చ దధుర్వసువనే వసుధేయస్యేంద్రియం విద్వాంసో వ్యంతు తథా త్వం యజ. ॥౪౯॥

భావార్థః:- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథా సూర్యాచంద్రప్రకాశో ద్వారేభ్యో గృహం ప్రవిశ్యాంతః ప్రకాశతే తథా విద్వదుపదేశః శ్రోత్రాద్ప్రవిశ్యాత్మని ప్రకాశతే. ఏవం యే విద్యాయై ప్రయతంతే తే శ్రీమంతో జాయంతే. ॥౪౯॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా!ఎటుల,అశ్వినా=వాయువ సూర్యులు, సరస్వతీ=విశేష జ్ఞాన వతియగుస్త్రీ,భిషజా=వైద్యులు,ఇంద్రే=ఐశ్వర్యము కొఱకు,దేవీః=బాలా ఎక్కువగా దీపించు,తళతళ మెఱయు, ద్వారః=ప్రవేశించుటకు నిష్క్రమించుటకు నిర్మించబడిన ద్వారములను పొందుచున్న ప్రాణుల యొక్క,నసి=ముక్కునందు,ప్రాణమ్ న=జీవనహేతువగు శ్వాసము వలె,వీర్యమ్=బలమును,మఱియు, ద్వారః=ద్వారములను అనగా శరీరమునందు ప్రసిద్ధములగు నవరంధ్రములను, దధుః=ధారణ మొనర్చుదురో, వసువనే=ధనమును సేవించుట కొఱకు,వసుధేయస్య=ధన కోశము యొక్క, ఇంద్రియమ్=ధనమును విద్వాం

సులు,వ్యంతు=పొందుదురో,అటులనే నీవు,యజ=సజల వ్యవహారములను సంగతి యొన ర్చుము. [౪౯]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు ఉపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. సూర్య చంద్రుల ప్రకాశము ద్వారములగుండ ప్రవేశించి గృహాంతరముల నెటుల ప్రకాశ మొనర్చుచున్నదో,అటులనేవిద్వాంసుల యుపదేశము కర్ణములద్వారా లోపల ప్రవేశించి అంతఃకరణములను ప్రకాశింపజేయు చున్నది. ఇటులనే విద్యచే సుప్రయత్నములొనర్చు వారు శ్రీమంతులగుదురు. ౧౨౬౦ [౪౯]

దేవీ ఉషాసావిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః,
పున ర్మనుష్యాః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.
మనుష్యు లెటుల వర్తించవలయును ?

దేవీ ఉషాసా వశ్వినా సుత్రామేన్ద్రే సరస్వతీ। బలం న వాచమాస్యఉషాభ్యాం దధు రిన్ద్రియం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౫౦॥

దేవీఽఇతి దేవీ, ఉషాసా, ఉషసావిత్యుషసా, అశ్వినా, సుత్రామేతి సు+త్రామా, ఇన్ద్రే, సరస్వతీ, బలమ్, న, వాచమ్, ఆస్యే, ఉషాభ్యామ్, దధుః, ఇన్ద్రియమ్, వసువనఽఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥

పదార్థః :-(దేవీ)దేదీప్యమానే(ఉషాసా)సాయం ప్రాతః సంధివేలే. అత్రాన్యేషామపీత్యుపధాదీర్ఘః.(అశ్వినా)సూర్యాచంద్రమసౌ(సుత్రామా)సుష్ఠు రక్షకౌ(ఇంద్రే)పరమైశ్వర్యే(సరస్వతీ)విజ్ఞాననిమిత్తా స్త్రీ(బలమ్)(న)ఇవ(వాచమ్)(ఆస్యే)ముఖే(ఉషాభ్యామ్) ఉభయ వేలాభ్యామ్. అత్ర ఛాందసో వర్ణలోపో వేతి స లోపః.(దధుః)దధ్యుః(ఇంద్రియమ్)ధనమ్(వసువనే)ధనసేవినే(వసుధేయస్య)ధనాధారస్య(వ్యంతు)(యజ). ॥౫౦॥

అన్వయః- హేవిద్వన్! యథా దేవీఉషాసా సుత్రామా సరస్వత్యశ్వినా వసువనే వసుధేయస్యేంద్రే బలం నాస్యే వాచముషాభ్యామింద్రియం చ దధుః,సర్వాన్ వ్యంతు చ తథాత్వంయజ

భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే పురుషార్థినో మనుష్యాః సూర్యచంద్ర. సంధ్యావన్నియమేన ప్రయతంతే,సంధివేలాయాం శయనాఽలస్యాదికం విహాయేశ్వరస్యధ్యానం కుర్వంతి తే పుష్కలాం శ్రియం ప్రాప్నువంతి. ॥౫౦॥

పదార్థము:-ఓవిద్వాంసుడా!ఎటుల,దేవీ=దేదీప్యమానములగు,ఉషాసౌ=ఉదయ సాయంత్రములు,సుత్రామా=మంచి రక్షకులు, సరస్వతీ=విశేష జ్ఞానమునకు హేతువగు

స్త్రీ,అశ్వినా=సూర్య చంద్రులు,వసువనే=ధనమును సేవించు వారికొరకు, వసుధేయస్య=ధనాధారమైన వ్యవహారము యొక్క,ఇంద్రే=ఉత్తమైశ్వర్యమునందు,బలమ్ న=బలమువలె, ఆస్యే=ముఖమునందు,వాచమ్=వాణిని, ఉషాభ్యామ్=ప్రాతఃసాయంకాలములచే,ఇంద్రియమ్=ధనమును,దధుః=ధరించెదరో,మరియు, అన్నిటిని, వ్యంతు=పొందుదురో,అటులనే నీవు, యజ=సకలవ్యవహారములతో సంగత మొనర్చుము. [౩౦]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ పురుషార్థపరులుసూర్యచంద్రులవలెను. ఉదయసాయంకాలసమయములవలెను. నియమపూర్వకముగా శ్రేష్ఠప్రయత్నములొనర్చుదురో మఱియు, సంధ్యావేళలందు నిద్రపోవుట,సోమరితనముగనుండుట మొదలైనవానిని వదలి ఈశ్వరుని ధ్యాన మొనర్చుదురో వారు చాల ధనమును పొందుదురు. ౧౨౬౧ [౩౦]

దేవీ జోష్ట్రీ ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున ర్మనుష్యాః కీదృశా భవ న్తీత్యాహ.
మనుష్యు లెటులుందురో మరల చెప్పబడినది.

దేవీ జోష్ట్రీ సరస్వత్యశ్వినేన్ద్ర మవర్ధయన్। శ్రోత్రం న కర్ణయో ర్యశో జోష్ట్రీభ్యాం దధు రిన్ద్రియం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౩౧॥

దేవీఽఇతి దేవీ, జోష్ట్రీ ఇతి జోష్ట్రీ, సరస్వతీ, అశ్వినా, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయన్, శ్రోత్రమ్, న, కర్ణయోః, యశః, జోష్ట్రీభ్యామ్, దధుః, ఇన్ద్రియమ్, వసువన ఇతి వసుఽవనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౩౧॥

పదార్థః :-(దేవీ) ప్రకాశదాత్రీ (జోష్ట్రీ) సేవనీయా (సరస్వతీ) విజ్ఞానవిద్యాయుక్తా (అశ్వినా) వాయువిద్యుతౌ (ఇంద్రమ్)సూర్యమ్ (అవర్ధయన్)వర్ధయంతి (శ్రోత్రమ్) యేన శృణోతి తత్ (న)ఇవ(కర్ణయోః) శ్రోత్రయోః (యశః) కీర్తిమ్ (జోష్ట్రీభ్యామ్) సేవికాభ్యాం వేలాభ్యామ్ (దధుః)దధతి(ఇంద్రియమ్)ధనమ్(వసువనే)ధనసేవినే(వసుధేయస్య)ధనకోశస్య(వ్యన్తు) (యజ).

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా దేవీ జోష్ట్రీ సరస్వత్యశ్వినేంద్రమవర్ధయన్ మనుష్యా వా జోష్ట్రీభ్యాం కర్ణయో ర్యశః శ్రోత్రం న దధు ర్వసుధేయస్య వసువన ఇంద్రియం వ్యన్తు తథా త్వం యజ. ॥౩౧॥

భావార్థః :-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యే సూర్యకారణాని విదంతి తే యశస్వినో భూత్వా శ్రీమంతో భవంతి. ॥౩౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎటుల, దేవీ=ప్రకాశ దాత్రులు, జోష్ట్రీ=సేవించ,

యోగ్యములునగు,సరస్వతీ=విశేష జ్ఞాన నిమిత్తలగు ప్రాతఃసాయంకాల వేళలు,అశ్వినా=వాయు విద్యుద్రూపాగ్నులు, ఇంద్రమ్=సూర్యుని, అవర్ధయన్=వృద్ధి పఱచుచున్నారో, లేక మనుష్యులు,జోష్ట్రీభ్యామ్=సంసారమునకు సేవ యొనర్చునట్టి ఉదయసాయంకాల వేళలచే,కర్ణయోః=కర్ణములందు,యశః=కీర్తిని,శ్రోత్రమ్=వచనములనువినుటకు సాధనమగు శ్రోత్రము,న=వలె,దధుః=ధరించుచున్నారో,మఱియు, వసుధేయస్య=ధనము దాచబడిన కోశసంబంధమగు,వసువనే=ధనమును సేవించువారి కొరకు,ఇంద్రియమ్=ధనమును,వ్యంతు=విశేషముగ పొందుదురో,అటులనే నీవు,యజ=సకలవ్యవహారములను సంగతి యొనర్చుము. [౫౧]

భావార్థము:—ఈ మంత్రమునందు ఉపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి సూర్యుని కారణములను ఎఱుగువారే యశస్వులు,ధనవంతులు, కాంతిమంతులు, శోభాయమానులు అగుదురు. ౧౨౬౨[౫౧]

౧౨౬౩ దేవీ ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః
పునర్మనుష్యైః, కథం, వర్తితవ్య మిత్యాహ.
మానవులెటుల ప్రవర్తించవలయునను విషయము మఱల చెప్పబడినది.

దేవీ ఊర్జాహుతీ దుఘే సుదుఘేన్ద్రే సరస్వత్యశ్వినా భిషజావతః । శుక్రం న జ్యోతి స్తనయో రాహుతీ ధత్త ఇన్ద్రియం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ౫౨

దేవీ ఇతి దేవీ, ఊర్జాహుతీ ఇత్యూర్జాఽఆహుతీ, దుఘే ఇతి దుఘే, సుదుఘేతి సు+దుఘా, ఇన్ద్రే, సరస్వతీ, అశ్వినా, భిషజా, అవతః, శుక్రమ్, జ్యోతిః, స్తనయోః, ఆహుతీ ఇత్యాఽహుతీ, ధత్త, ఇన్ద్రియమ్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౫౨॥

పదార్థః :-(దేవీ)కమనీయే(ఊర్జాహుతీ)అన్నస్యాహుతీ(దుఘే)ప్రపూరకే ప్రాతఃసాయం వేళే(సుదుఘా)ప్రపూరకౌ(ఇంద్రే)పరమైశ్వర్యే(సరస్వతీ)విశేషజ్ఞానవతీ (అశ్వినా)అధ్యాపకోపదేశకౌ(భిషజా)సద్వైద్యౌ(అవతః)రక్షతః(శుక్రమ్) శుద్ధం జలమ్ (న)ఇవ (జ్యోతిః)ప్రకాశమ్ (స్తనయోః)(ఆహుతీ)ఆదాతవ్యే(ధత్త) ధరత (ఇంద్రియమ్)ధనమ్ (వసువనే) ధనసేవినే (వసుధేయస్య)ధనాధారస్య సంసారస్య మధ్యే(వ్యంతు)(యజ). ॥౫౨॥

అన్వయః :- హే విద్వాంసో యూయం యథా దేవీ దుఘే. ఇంద్ర ఊర్జాహుతీ సరస్వతీ సుదుఘా భిషజాఽశ్వినా చ.శుక్రం న జ్యోతి రవత స్తథా స్తనయో రాహుతీ ధత్త,వసుధేయస్య

వసువన ఇంద్రియం ధత్త,యేనైతాని సర్వే వ్యంతు. హే గుణగ్రాహిన్ తథా త్వం యజ.॥ ౫౨॥

భావార్థః :-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ.యథా సద్వైద్యాః స్వాని పరేషాం చ శరీరాణి రక్షయిత్వా వర్ధయంతి,తథా సర్వై ర్ధనం రక్షయిత్వా వర్ధనీయం యేనాఽస్మిన్సంసారేఽతులం సుఖం భూయాత్. ॥౫౨॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసులారా!ఎటుల,దేవీ=మనోహరములగు,దుఘే=శ్రేష్ఠత్వమును పూరించు ప్రాతఃసాయంవేళలు,ఇంద్రే=పరమైశ్వర్య నిమిత్తములు,ఊర్జాహుతీ=అన్నాహుతులు,సరస్వతీ=విశేషజ్ఞానమునుకలిగించుస్త్రీ,సుదుఘా=సుఖమునుపూరించువారు,భిషజా=సద్వైద్యులు,అశ్వినా=చదువు చెప్పువారు,ఉపదేశించువారు నగువిద్వాంసులు; శుక్రమ్ న=శుద్ధ జలమువలె,జ్యోతిః=ప్రకాశమును, అవతః=రక్షించుచున్నారో, అటులనే మీరు,స్తనయోః=శరీరములో స్తనములయొక్క,ఆహుతీ=గ్రహించ యోగ్యములగు నే క్రియలున్నవో వానిని,ధత్త=ధరించుడు.మఱియు,వసుధేయస్య=ధనమునకు ఆధారమగుసంసారము మధ్య,వసువనే=ధనమును సేవించుటకై,ఇంద్రియమ్=ధనమును అందఱుపైన ఉదహరించబడిన సమస్త పదార్థములను,వ్యంతు=పొందునటుల ధరించుడు! గుణ గ్రాహకుడా! అటులనే నీవు సకల వ్యవహారములను, యజ=సంగత మొనర్పుము.

భావార్థము:-ఈమంత్రమునందు ఉపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. మంచివైద్యుడు స్వశరీరమును, ఇతరుల శరీరమును రక్షించి వృద్ధిపొంది, మఱియు వృద్ధిని కలిగింపజేయుచున్నాడో అటులనే అందఱు ధనమును రక్షించి దానివి వృద్ధి పఱచ వలయును,దానివలన సంసారము నందతులసుఖము వర్ధిల్లుగాక! ౧-౨౧.౩[౫౨]

౧.౨౧.౪ దేవా దేవానామిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, అతిజగతీ చ్ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ.
మానవులెటుల ప్రవర్తించవలయును ?

దేవా దేవానాం భిషజా హోతారావిన్ద్ర మశ్వినా । వషట్కారైః సరస్వతీ త్విషిం న హృదయే మతిꣳ హోతృభ్యాం దధు రిన్ద్రియం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౫౩॥

దేవా, దేవానామ్, భిషజా, హోతారా, ఇన్ద్రమ్, అశ్వినా, వషట్కారై రితి వషట్+కారైః, సరస్వతీ, త్విషిమ్, న, హృదయే, మతిమ్, హోతృభ్యామితి హోతృ+భ్యామ్, దధుః, ఇన్ద్రియమ్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయ స్యేతి వసు+

ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౫౩॥

పదార్థః:-(దేవా) వైద్యవిద్యయా ప్రకాశమానౌ(దేవానామ్)సుఖదాతౄణాం విదుషాం (భిషజా)చికిత్సకౌ(హోతారౌ)సుఖస్య దాతారౌ(ఇంద్రమ్)పరమైశ్వర్యమ్(అశ్వినా)విద్యావ్యాపినౌ(వషట్కారైః)శ్రేష్ఠైః కర్మభిః(సరస్వతీ)ప్రశస్త విద్యా సుశిక్షా యుక్తా వాఙ్మతీ(త్విషిమ్) ప్రకాశమ్(న)ఇవ(హృదయే)అంతఃకరణే(మతిమ్)(హోతృభ్యామ్)దాతృభ్యామ్(దధుః)(ఇంద్రియమ్)శుద్ధం మనః(వసువనే)ధనసంవిభాజకాయ(వసుధేయస్య)కోశస్య(వ్యంతు)(యజ). ॥౫౩॥

అన్వయః :-హే విద్వాంసో భవంతో యథా దేవానాం హోతారౌ దేవా భిషజాఽశ్వినా వషట్కారై రింద్రం దధ్యాతాం సరస్వతీ త్విషిం న హృదయే మతిం దధ్యాత్తథాహోతృభ్యాం సహైతా వసుధేయస్య వసువన ఇంద్రియం దధు ర్వ్యంతు, చ హే మనుష్య తథాత్వమపియజ॥౫౩

భావార్థః :-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ-యథా విద్వత్సు విద్వాంసౌ సద్వైద్యౌ సత్క్రియయా సర్వానరోగి కృత్య శ్రీమతః సమాందయతో యథా వా విదుష్యో వాగ్విద్యార్థినాం స్వాంతే ప్రజ్ఞా మున్నయతి తథాఽన్యైర్విద్యాధనే సంచయనీయే. ॥౫౩॥

పదార్థము:-ఓవిద్వాంసులారా!మీరుఎటుల,దేవానామ్=సుఖముకలిగించువిద్వాంసుల మధ్య,హోతారౌ=శారీరిక సుఖమును కలిగించువారు, దేవా=వైద్యవిద్యచేప్రకాశమానులు, భిషజా=వైద్యులు, అశ్వినా=విద్యావ్యాపకులు,వషట్కారైః=శ్రేష్ఠకార్యములతో,ఇంద్రమ్=పరమైశ్వర్యమును ధరించెదరో,సరస్వతీ=ప్రశంసిత విద్యను మఱియు సుశిక్షాయుతమగు వాణిని కలిగియున్నస్త్రీ,త్విషిమ్ న=ప్రకాశమువలె,హృదయే=అంతఃకరణమునందు, మతిమ్=బుద్ధిని ధరించునో, అటులనే, హోతృభ్యామ్=ఇచ్చు వారితో పాటు పైనచెప్పబడ్డ సద్వైద్యులతోసహా వాణీవతులగు స్త్రీలును,వసుధేయస్య=కోశము యొక్క, వసువనే=ధనమును వితరణ మొనర్చువారి కొఱకు, ఇంద్రియమ్=శుద్ధమనస్సును,దధుః=ధరించెదరుగాక! మఱియు, వ్యంతు=పొందుదురుగాక!ఓ పురుషుడా!అటులనే, నీవున్నుయజ=సకల వ్యవహారములను సంగతి యొనర్చుము. [౫౩]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు ఉపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఎటుల విద్వాంసులందు విద్వాంసులగు వైద్యులు శ్రేష్ఠక్రియచే నందఱిని నీరోగులుగా నొనర్చి శ్రీమంతులుగను,కాంతిమంతులుగను,ధనవంతులుగను ఒనర్చెదరో,ఎటులవిద్వాంసుల వాణి విద్యార్థుల మనస్సునందు ఉత్తమజ్ఞానమును వృద్ధి యొనర్చుచున్నదో, అటులనే సాధారణమానవులు కూడ విద్యాధనములను సమకూర్చవలయును. ౧౬౯౪[౫౩]

౧౬౯౫ దేవీరిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పున ర్జననీజనకాః స్వసంతానాన్ కీదృశాన్ కుర్యు రిత్యాహ.

తల్లిదండ్రులు తమ సంతానముల నెటువంటి వారిగా నొనర్చవలయును ?

దేవీ స్తిస్రి స్తిస్రో దేవీ రశ్వినేడా సరస్వతీ । శూషం న మధ్యే నాభ్యామి

న్ద్రాయ దధు రిన్ద్రియం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౫౪॥

దేవీః, తిస్రః, తిస్రః, దేవీః, అశ్వినా, ఇడా, సరస్వతీ, శూషమ్, న,మధ్యే,

నాభ్యామ్, ఇన్ద్రాయ, దధుః, ఇన్ద్రియమ్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి

వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౫౪॥

పదార్థః :-(దేవీః)దేదీప్యమానాః(తిస్రః)త్రిత్వసంఖ్యాకాః(తిస్రః)(దేవీః)విద్యయా ప్రకాశితాః(అశ్వినా)అధ్యాపకోపదేశకౌ (ఇడా) స్తావికా (సరస్వతీ) ప్రశస్తవిద్యాయుక్తా (శూషమ్) బలం సుఖం వా(న)ఇవ(మధ్యే)(నాభ్యామ్)తుందే(ఇంద్రాయ)జీవాయ(దధుః)దధ్యుః(ఇంద్రియమ్) అంతఃకరణమ్(వసువనే)ధనేచ్ఛుకాయ(వసుధేయస్య) ధేయాని వసూని యస్మింస్తస్య జగతః(వ్యంతు)(యజ). ॥౫౪॥

అన్వయః- హే విద్యార్థిన్ యథా తిస్రో దేవీ ర్వసుధేయస్య మధ్యే వసువన ఇంద్రాయ తిస్రో దేవీ ర్దధు ర్యథాఽశ్వినేడా సరస్వతీ చ నాభ్యాం శూషన్నేంద్రియం దధ్యుర్య ఏతే ఏతాని వ్యంతు తథా త్వం యజ. ॥౫౪॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథా జనన్యధ్యాపికోపదేష్ట్రీ చ తిస్రో విదుష్యః కుమారీ ర్విదుషీః కృత్వా సుఖయంతి తథా జనకాధ్యాపకోపదేష్టారః కుమారాన్ విద్యార్థినో విపశ్చితః కృత్వా సుసభ్యాన్ కుర్యుః. ॥౫౪॥

పదార్థము:-ఓ విద్యార్థీ!ఎటుల,తిస్రః=తల్లి,అధ్యాపిక,ఉపదేశిక అను నీ ముగ్గురు, దేవీః=దేదీప్యమానలైన స్త్రీలు, వసుధేయస్య మధ్యే=వసువుల నుంచదగిన సంసారము మధ్యమున వసువనే=ఉత్తమధనమును కోరునటువంటి, ఇంద్రాయ=జీవమునకై, తిస్రః= ఉత్తమ మధ్యమ నికృష్టులైన ముగ్గురు,దేవీః=విద్యచే ప్రకాశమును పొందిన కన్యలను, దధుః=ధారణమొనర్చుదురో,ఎటుల అశ్వినా=చదివించువారు, ఉపదేశించువారు,ఇడా= స్తుతించు స్త్రీ,మరియు,సరస్వతీ=ప్రశంసిత విజ్ఞానయుక్తయైన స్త్రీ, నాభ్యామ్=నాభి యందు శూషమ్ న=బలమువలె లేక సుఖమువలె,ఇంద్రియమ్=మనస్సును ధరించుదురో, లేక ఎటుల వీరందరు ఉక్తపదార్థములను, వ్యంతు=పొందుదురో, అటులనే నీవు,యజ= సకల వ్యవహారములను సంగతి యొనర్చుము. [౫౪]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందుపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి.ఎటుల తల్లి,అధ్యాపిక, ఉపదేశికపండితురాండ్రైన ఈముగ్గురు స్త్రీలు, కన్యలను పండితురాండ్రగా నొనర్చి సుఖవంతులనుగానొనర్చుదురో అటులనే విద్వాంసులగుతండ్రి,అధ్యాపకుడు,ఉపదేశకుడు

కుమారులను విద్వాంసులగ నొనర్చి వారిని సుసభ్యులుగ నొనర్చవలయును. ౧౨౬॥[౩౪]

---

౧౨౭ దేవ ఇంద్ర ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః. అశ్వ్యాదయో దేవతాః.
స్వరాట్ శక్వరీ ఛందః. ధైవతః స్వరః.
పున స్త మేవ విషయ మాహ.
మఱల నవ్విషయమే.

దేవ ఇన్ద్రో నరాశంస స్త్రివరూథ స్సరస్వత్యా శ్విభ్యా మీయతే రథః। రేతో న రూప మమృతం జనిత్ర మిన్ద్రియ త్వష్టా దధ దిన్ద్రియాణి వసువనే వసుధే యస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౩౫॥

దేవః, ఇన్ద్రః, నరాశంసః, త్రివరూథ ఇతి త్రి+వరూథః, సరస్వత్యా, అశ్విభ్యామిత్యశ్వి+భ్యామ్, ఈయతే, రథః, రేతః, న, రూపమ్, అమృతమ్, జనిత్రమ్, ఇన్ద్రియ, త్వష్టా, దధత్, ఇన్ద్రియాణి, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౩౫॥

పదార్థః:-(దేవః)విద్వాన్ (ఇంద్రః)పరమైశ్వర్యవాన్(నరాశంసః) యే నరాణాం శంసంతి తాన్(త్రివరూథః)త్రిషు భూమ్యధోఽన్తరిక్షేషు వరూథాని గృహాణి యస్య సః (సరస్వత్యా) సుశిక్షితయా వాచా(అశ్విభ్యామ్)అగ్నివాయుభ్యామ్(ఈయతే)గమ్యతే(రథః) యానమ్(రేతః) వీర్యమ్(న)ఇవ(రూపమ్)ఆకృతిమ్(అమృతమ్)జలమ్ (జనిత్రమ్) జనకమ్ (ఇంద్రాయ) జీవాయ (త్వష్టా)దుఃఖవిచ్ఛేదకః(దధత్)దధ్యాత్ (ఇంద్రియాణి)శ్రోత్రాదీని (వసువనే) ధనసేవినే(వసుధేయస్య)సంసారస్య(వ్యంతు)(యజ). ॥౩౫॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా త్రివరూథ ఇంద్రో దేవః సరస్వత్యా నరాశంసోఽశ్విభ్యాం రథ ఈయతే ఇవ సన్మార్గే గమయతి.యథా వా జనిత్ర మమృతం రేతో న రూపం వసుధేయస్య వసువనే ఇంద్రాయేంద్రియాణి త్వష్టా దధద్యాత్తైత ఏతాని వ్యంతు తథా త్వం యజ. ॥౩౫॥

భావార్థః :-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. హే మనుష్యా యది యూయం ధర్మ్యేణ వ్యవహారేణ శ్రియం సంచినుయాత తర్హి జలాగ్నిభ్యాం చాలితో రథ ఇవ సద్యః సర్వాణి సుఖాని ప్రాప్నుయాత. ॥౩౫॥

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసుడా! ఎటుల, త్రివరూథః=భూమిమీదను, భూమిక్రిందను, అంతరిక్షమునందును ఇండ్లుగలిగియున్నవాడు,ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడునగు, దేవః= విద్వాంసుడు,సరస్వత్యా=సుశిక్షితుసుబడసినవాణిచే,నరాశంసః=మానవులకు సుశిక్షగఉప

చారిని,అశ్విభ్యామ్=అగ్ని వాయువులద్వారా,రథః=రమణీయరథము, ఈయతే=చేర్చబడుచున్నటుల,మంచిమార్గమునకుపట్టించుచున్నాడో,లేక ఎటుల,త్వష్టా=దుఃఖమునునాశనమొనర్చువాడు,జనిత్రమ్=ఉత్తమ సుఖమును గలిగించునవియగు, అమృతమ్=జలము, మఱియు, రేతః న=వీర్యములవలె,రూపమ్=రూపమును,వసుధేయస్య=సంసారముమధ్య వసువనే=ధనమును సేవించు, ఇంద్రాయ=జీవమునకొఱకు,ఇంద్రియాణి=కర్ణనాసికాదీంద్రియములను,దధత్=ధారణమొనర్చునో,లేక ఎటుల పైపదార్థములను వీరందరు,వ్యంతు=పొందుదురో,అటులనే నీవు,యజ=సకలవ్యవహారములతో సంగతి యొనర్చుచుండుము.

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు ఉపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఓ మానవులారా!మీరు ధర్మయుక్తవ్యవహారములచే లక్ష్మిని సంపాదించుచో, అగ్నిజలముల ద్వారా నడపింపబడు రథమువలె శీఘ్రముగ సకల సుఖములను పొందగలరు. [౨౫]

---

౧౨౬ దేవో దేవైరిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, నిచృదత్యష్టిశ్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునర్మనుష్యాః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

మానవులెటుల ప్రవర్తించవల్లయును?

దేవో దేవై ర్వనస్పతి ర్హిరణ్యవర్ణో ఽఅశ్విభ్యాం సరస్వత్యా సుపిప్పల ఇన్ద్రాయ పచ్యతే మధు । ఓజో న జూతి రృషభో న భామం వనస్పతి ర్నో దధ దిన్ద్రియాణి వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౨౬॥

దేవః, దేవైః, వనస్పతిః, హిరణ్యవర్ణ ఇతి హిరణ్య+వర్ణః, అశ్విభ్యా మిత్యశ్వి+భ్యామ్, సరస్వత్యా, సుపిప్పల ఇతి సు+పిప్పలః, ఇన్ద్రాయ, పచ్యతే, మధు, ఓజః, న, జూతిః, ఋషభః, న, భామమ్, వనస్పతిః, నః, దధత్, ఇన్ద్రియాణి, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయ స్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ ॥౨౬॥

పదార్థః-(దేవః) ద్యోతమానః(దేవైః)ప్రకాశకైః(వనస్పతిః)రశ్మిపాలకః(హిరణ్యవర్ణః) తేజఃస్వరూపః(అశ్విభ్యామ్)జలాగ్నిభ్యామ్(సరస్వత్యా)గతిమత్యా నీత్యా (సుపిప్పలః) శోభనాని పిప్పలాని ఫలాని యస్య సః(ఇంద్రాయ)జీవాయ(పచ్యతే)(మధు) మధురం ఫలమ్(ఓజః)జలమ్ (న)ఇవ(జూతిః)వేగః(ఋషభః)బలిష్ఠః(న)ఇవ(భామమ్)క్రోధమ్(వనస్పతిః)వటాదిః(నః)అస్మభ్యమ్(దధత్)దధాతి(ఇంద్రియాణి)ధనాని(వసువనే)ధనేచ్ఛుకాయ (వసుధేయస్య) సర్వపదార్థాధారస్య సంసారస్య(వ్యన్తు)(యజ).

అన్వయః :- హే విద్వన్ ! యథాఽశ్విభ్యాం దేవైః సహ దేవో హిరణ్యవర్ణో వనస్పతిః సరస్వత్యా సుపిప్పల ఇంద్రాయ మధ్విప పచ్యతే. జూతి రోజో న భామ మృషభో న వనస్పతి ర్వసుధేయస్య నో వసువన ఇంద్రియాణి దధద్యథై తానేతాని వ్యంతు తథా త్వం యజ. ॥౫౮॥

భావార్థః :-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. హే మనుష్యా భవంతో యథా సూర్యో వృష్ట్యా నదీ స్వజలేన చ వృక్షాన్ సంరక్ష్య, మధురాణి ఫలాని జనయతి, తథా సర్వార్థం సర్వం వస్తు జనయంతు. యథా చ ధార్మికో రాజా దుష్టాయ క్రుధ్యతి తథా దుష్టాన్ ప్రత్యప్రీతిం కృత్వా శ్రేష్ఠేషు ప్రేమ ధరంతు. ॥౫౮॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా!ఎటుల,అశ్విభ్యామ్=జలముచేతను,విద్యుద్రూపాగ్ని చేతను, దేవైః=ప్రకాశింపజేయు గుణములతోకూడ, దేవః=ప్రకాశమానము, హిరణ్య వర్ణః=తేజః స్వరూపమునగు,వనస్పతిః=కిరణములను రక్షించు సూర్యలోకము,లేక, సర స్వత్యా=అభివృద్ధిజెందు నీతితో కూడ,సుపిప్పలః=చక్కని పండ్లు గలిగినరావిమొదలైన వృక్షము, ఇంద్రాయ=ప్రాణికొరకు, మధు=తియ్యని ఫలములను,పచ్యతే=పండవలసిన టులపండించుచున్నదో,మఱియుసిద్ధమగుచున్నదో,లేక,జూతిః=వేగము,ఓజః న=జలము వలె,భామమ్=అటులనే క్రోధమును,ఋషభః న=బలముగల ప్రాణివలె,వనస్పతిః=మఱ్ఱి చెట్లు మొదలైనవి, వసుధేయస్య=సర్వాధారమగు సంసారము మధ్య, వసువనే=ధనము గోరువారమగు,నః=మాకై, ఇంద్రియాణి=ధనములను, దధత్=ధారణమొనర్చుచున్న వో,ఎటుల ఈపదార్థములన్నిటిని వీరందరు పొందుచున్నారో,అటులనే నీవును సర్వపదార్థ ములను,యజ=సంగత మొనర్చుము. [౫౮]

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందుపమ,వాచకలుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. ఓ మనుష్యులారా!ఎటుల సూర్యుడు వర్షమువలనను,నదులు స్వజలములచేతను వృక్షములను సంరక్షణమొనర్చి అన్నివైపులనుండి మధురఫలములను ఉత్పన్నమొనర్చుచున్నవో, అటు లనే అందఱికొఱకు అన్నివస్తువుల నుత్పత్తి యొనర్చుడు. మఱియు ధార్మికరాజు దుష్టు నిపై క్రోధముంచునటులనే దుష్టుల యెడ అప్రీతి యొనర్చి శ్రేష్ఠజనులపట్ల ప్రేమను ధరించుడు. ౧౨౬౭[౫౮]

౧౨౬౮ దేవం బర్హి రిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, అతిశక్వరీ ఛందః, పంచమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

దేవం బర్హి ర్వారితీనా మధ్వరే స్తీర్ణ మశ్విభ్యా మూర్ణమ్రదాః సరస్వత్యా స్స్యోన మిన్ద్ర తే సదః। ఈశాయై మన్యుఌ రాజానం బర్హిషా దధు రిన్ద్రియం వస్తు

వనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౫౭॥

దేవమ్, బర్హిః, వారితీనామ్, అధ్వరే, స్తీర్ణమ్, అశ్విభ్యామిత్యశ్వి+భ్యామ్, ఊర్ణమ్రదా ఇత్యూర్ణ+మ్రదాః, సరస్వత్యా, స్యోనమ్, ఇన్ద్ర, తే, సదః, ఈశాయై, మన్యుమ్, రాజానమ్, బర్హిషా, దధుః, ఇన్ద్రియమ్, వసువన ఇతి వసు+వనే,వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౫౭॥

పదార్థః :-(దేవమ్)దివ్యమ్(బర్హిః)అంతరిక్షమ్(వారితీనామ్)వారిణి జలే ఇతి గతి ర్యేషాం తేషాం(అధ్వరే)అహింసనీయే యజ్ఞే(స్తీర్ణమ్) ఆచ్ఛాదకమ్ (అశ్విభ్యామ్) వాయువిద్యుద్భ్యామ్ (ఊర్ణమ్రదాః)య ఊర్ణై రాచ్ఛాదకై ర్మృదంతే తే(సరస్వత్యా) ఉత్తమవాణ్యా (స్యోనమ్) సుఖమ్(ఇంద్ర)ఇంద్రియస్వామిన్ జీవ (తే) తవ(సదః)సీదంతి యస్మిం స్తత్(ఈశాయై)యదైశ్వర్యం ప్రాప్నోతి తస్మై (మన్యుమ్) మననమ్ (రాజానమ్) రాజమానమ్ (బర్హిషా) అంతరిక్షేణ (దధుః)(ఇంద్రియమ్)ధనమ్ (వసువనే) పృథివ్యాదిసేవకాయ (వసుధేయస్య) పృథివ్యాద్యాధారస్య(వ్యంతు)(యజ). ॥౫౭॥

అన్వయః :-హే ఇంద్ర యస్య తే సరస్వత్యా సహ స్యోనం సదోఽస్తి యథోర్ణమ్రదా అశ్విభ్యా మధ్వరే వారితీనాం స్తీర్ణం దేవం బర్హి రీశాయై మన్యుం రాజాన మివ బర్హిషా వసుధేయస్య వసువన ఇంద్రియం దధు రేతాని వ్యంతు తథా త్వం యజ. ॥౫౭॥

భావార్థః :-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యది మనుష్యా ఆకాశవదక్షోభా ఆనందప్రదా ఏకాంతప్రాసాదా అభంగాజ్ఞాః పురుషార్థినోఽభవిష్య న్తర్హ్యస్య సంసారస్య మధ్యే శ్రీమంతః కుతో నాభవిష్యన్? ॥౫౭॥

పదార్థము:-ఇంద్ర=స్వకీయేంద్రియముల కధిపతియైనజీవమా! తే=ఏ నీయొక్క, సరస్వత్యా=ఉత్తమవాణితోపాటు,స్యోనమ్=సుఖము మఱియు,సదః=కూర్చొనుటకుపయుక్తమగు నావాధిష్ఠానము ఉన్నదో, మఱియు, ఎట్లు,ఊర్ణమ్రదాః=ఆచ్ఛాదనమొనర్చు పదార్థములచే శిల్పవస్తువులను మర్దనమొనర్చు విద్వాంసులు,అశ్విభ్యామ్=వాయువిద్యుత్తులచే, అధ్వరే=వినాశమొనర్చుటకు యోగ్యముకాని శిల్పయజ్ఞమునందు, వారితీనామ్=జలమునందు గతి కలగియున్నపదార్థములను, స్తీర్ణమ్=కప్పునటువంటి, దేవమ్=దివ్యమైన, బర్హిః=అంతరిక్షమును, ఈశాయై=మానవులుఐశ్వర్యమునుపొందు క్రియకై, మన్యుమ్=విచారణకై అనగాసకలపదార్థముల యొక్కగుణదోషములను,వాని క్రియలను ఆలోచించుటకు,రాజానమ్=ప్రకాశవంతుడగు రాజుతో సమానముగ,లేక, బర్హిషా=అంతరిక్షముతో,వసుధేయస్య=పృథివ్యాద్యాధారముమధ్య, వసువనే=పృథివ్యాదిలోకములకు

సేవఁయొనర్చు జీవముకొఱకు,ఇంద్రియమ్=ధనమును,దధుః=ధరిం
వ్యంతు=పొందెదరో,అటులనే నీవు సకలపదార్థములను,యజ=సత్క్రియయొనర్చుము॥[౪౭]

భావార్థము -ఈ మంత్రమందుపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి.మాన వులు ఆకాశమువలె క్షోభరహితులుగను, కంపములేనివారుగను, ఆనందమొనగూర్చు నే కాంతస్థానయుక్తులుగను,'మొక్కవోని ఆజ్ఞగల పురుషార్థులుగ నగుచో నీ సంసారము మధ్య శ్రీమంతులెందుకు కాజాలరు? ౧౨౭౫[౪౭]

౧౨౭౬ దేవో అగ్ని రిత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, ఆద్యస్యాత్యష్టిశ్ఛందః, గాంధారః స్వరః, స్విష్టోఽగ్ని రిత్యుత్తరస్య నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మయ్యాదియే.

దేవోఽఅగ్నిః స్విష్టకృద్దేవా న్యక్షద్యథాయథꣳ హోతారా విన్ద్ర మశ్వినా వాచా వాచꣳ సరస్వతీ మగ్నిꣳ సోమꣳ స్విష్టకృత్ స్విష్ట ఇన్ద్రః సుత్రామాసవితా వరుణో భిషగిష్టో దేవో వనస్పతిః స్విష్టా దేవా ఆజ్యపాః స్విష్టోఽఅగ్నిరగ్నినా హోతా హోత్రే స్విష్టకృద్యశో న దధదిన్ద్రియ మూర్జ మపచితిꣳ స్వధాం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౪౮॥

దేవః, అగ్నిః, స్విష్టకృదితి స్విష్ట+కృత్, దేవాన్, యక్షత్, యథాయథ మితి యథా+యథమ్, హోతారౌ, ఇన్ద్రమ్, అశ్వినా, వాచా, వాచమ్, సరస్వతీమ్, అగ్నిమ్, సోమమ్, స్విష్టకృదితి స్విష్ట+కృత్, స్విష్ట ఇతి సు+ఇష్టః, ఇన్ద్రః, సుత్రా మేతి సు+త్రామా, సవితా, వరుణః, భిషక్, ఇష్టః, దేవః, వనస్పతిః, స్విష్టా ఇతి సు+ఇష్టాః, దేవాః,ఆజ్యపా ఇత్యాజ్య+పాః, స్విష్ట ఇతి సు+ఇష్టః,అగ్నిః, అగ్ని నా, హోతా, హోత్రే, స్విష్టకృదితి స్విష్ట+కృత్, యశః, న, దధత్, ఇన్ద్రియమ్, ఊర్జమ్, అపచితిమిత్యప+చితిమ్, స్వధామ్, వసువవ ఇతి వసు+వనే, వసుధేయ

స్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౫౮॥

పదార్థః :-(దేవః)దివ్యః(అగ్నిః) పావకః (స్విష్టకృత్) యః శోభన మిష్టం కరోతి సః (దేవాన్) దివ్యగుణకర్మస్వభావాన్ పృథివ్యాదీన్ (యక్షత్) యజేత్ సంగచ్ఛేత (యథాయథమ్) యథాయోగ్యమ్ (హోతారా) ఆదాతారౌ (ఇంద్రమ్) సూర్యమ్ (అశ్వినా) వాయువిద్యుతౌ (వాచా)వాణ్యా(వాచమ్)వాణీమ్(సరస్వతీమ్)విజ్ఞానయుక్తామ్ (అగ్నిమ్) పావకమ్(సోమమ్) చంద్రమ్(స్విష్టకృత్)సుష్ఠు సుఖకారీ(స్విష్టః)శోభనశ్చాసావిష్టశ్చ సః(ఇంద్రః)పరమైశ్వర్యయుక్తా రాజా(సుత్రామా)సుష్ఠు పాలకః (సవితా)సూర్యః(వరుణః)జలసముదాయః(భిషక్)రోగవినాశకః (ఇష్టః)సంగంతు మర్హః(దేవః)దివ్యస్వభావః(వనస్పతిః)పిప్పలాదిః(స్విష్టాః)శోభనమిష్టం యేభ్యస్తే(దేవాః)దివ్యస్వరూపాః (ఆజ్యపాః)య ఆజ్యం పాతు మర్హం రసం పిబంతి తే(స్విష్టః)శోభనమిష్టం యస్మాత్సః(అగ్నిః)వహ్నిః(అగ్నినా)విద్యుతా(హోతా) దాతా(హోత్రే) దాత్రే (స్విష్టకృత్)శోభనేష్టకారీ(యశః)కీర్తికరం ధనమ్ (న)ఇవ(దధత్)ధరేత్(ఇంద్రియమ్)ఇంద్రస్య లింగం శ్రోత్రాది. (ఊర్జమ్)బలమ్ (అపచితిమ్) సత్కృతిమ్ (స్వధామ్) అన్నమ్ (వసువనే) ఐశ్వర్యసేవకాయ(వసుధేయస్య)సంసారస్య(వ్యంతు)(యజ). ॥౫౮॥

అన్వయః :-హేవిద్వన్ యథా వసుధేయస్య వసువనే స్విష్టకృద్దేవోఽగ్ని ర్దేవాన్ యథాయథం యక్షద్యథా హోతారా వశ్వినేంద్రం వాచా సరస్వతీం వాచ మగ్నిం సోమం చ యథాయథం గమయతో యథా స్విష్టకృత్స్విష్టఃసుత్రామేంద్రః సవితా వరుణో భిషగిష్టో దేవో వనస్పతిః స్విష్టా ఆజ్యపా దేవా అగ్నినా స్విష్టో హోతా స్విష్టకృదగ్నిహోత్రే యశో నేంద్రియ మూర్జమపచితిం స్వధాం యథాయథం దధద్యథైతానేతాని వ్యంతు తథా యథాయథం యజ. ॥౫౮॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. యే మనుష్యా ఈశ్వర నిర్మితా నేతన్మంతోక్త యజ్ఞాదీన్ పదార్థాన్ విద్యయోపయోగాయ దధతి తే స్విష్టాని సుఖాని లభంతే. ॥౫౮॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎటుల,వసుధేయస్య=సంసారముమధ్య, వసువనే=ఐశ్వర్యమును సేవించు సజ్జనమనుష్యునకై ,స్విష్టకృత్=చక్కగాకోరినసుఖముల చేకూర్చునది, దేవః=దివ్యసుందరమునగు,అగ్నిః=అగ్ని, దేవాన్=ఉత్తమ గుణకర్మ స్వభావములు గల పృథివ్యాదులను,యథాయథమ్=యథాయోగ్యముగ, యక్షత్=పొందునో, ఎటుల, హోతారా=పదార్థములను గ్రహించు,అశ్వినా=వాయువిద్యుద్రూపాగ్నులు, ఇంద్రమ్=సూర్యుని, వాచా=వాణిచే, సరస్వతీమ్=విశేష జ్ఞానయుక్తమగు, వాచమ్=వాణిని అగ్నిమ్=అగ్నిని,సోమమ్=చంద్రుని యథాయోగ్యముగనడపించుచున్నవో, లేక ఎటుల, స్విష్టకృత్=మంచిసుఖమును కలుగజేయువాడు, స్విష్టః=సుందరుడు, అందరిచే కోరబడువాడు, సుత్రామా=చక్కగాపాలించువాడు,ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యయుక్తుడునగు రాజు, సవితా=సూర్యుడు, వరుణః=జలసముదాయము, భిషక్=రోగముల నాశన మొనర్చువైద్యుడు,ఇష్టః=సంగమొనర్చుటకు తగినవాడు, దేవః=దివ్యస్వభావముగలవాడు, వనస్పతిః=రావిమొదలగునవి, స్విష్టాః=సుందరమగు నభీష్ట సుఖము సిద్ధింపజేయువారు,ఆజ్యపాః

=పానయోగ్యరసమును పానమొనర్చువారు, దేవాః=దివ్యస్వరూపులునగువిద్వాంసులు, అగ్నినా=విద్యుత్తుతోపాటు, స్విష్టః=[శోభనమగుఇష్టమును నెఱవేర్చువాడు]స్విష్టుడు, హోతా=కోరినటువంటి సుందరకార్యము సఫలమగునటుల దానమిచ్చువాడు,స్విష్టకృత్ =శ్రేష్ఠమ్మైన అభీష్టకార్యమునుచేయువాడు,అగ్నిః=అగ్ని,హోత్రే=ఇచ్చువానికొఱకు, యశః న=కీర్తినొసగుధనమువలె, ఇంద్రియమ్=జీవమునకు చిహ్నములగుకర్ణాదీంద్రియములు,ఊర్జమ్=బలమును, అపచితిమ్=సత్కారమును, స్వధామ్=అన్నమును, దధత్= ప్రతిదానిని ధరించునో, లేక ఎటులఉక్తపదార్థముల నన్నిటిని అందరు, వ్యంతు=పొందుదురో,అటులనే నీవు, యజ=సకలవ్యవహారములను సంగతి యొనర్చుము. [౫౭]

భావార్థము: - ఈ మంత్రము నందుపమావాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఈశ్వరుడు నిర్మించినవానిని,ఈమంత్రమందు చెప్పబడిన యజ్ఞాదిపదార్థములను విద్యచేఉపభోగమునకై ధారణమొనర్చువారేఅఖిలషితములగుసుఖములనుపొందువారగుచున్నారు.

అగ్ని మద్యేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, ధృతి శ్ఛందః. ఋషభః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

అగ్ని మద్య హోతార మవృణీతాయం యజమానః పచన్ పక్తీః పచన్ పురోడాశాన్ బధ్న న్నశ్విభ్యాం ఛాగꣳ సరస్వత్యై మేషమిన్ద్రాయఽఋషభꣳ సున్వన్నశ్విభ్యాꣳ సరస్వత్యాఽఇన్ద్రాయ సుత్రామ్ణే సురాసోమాన్॥ ॥౫౮॥

అగ్నిమ్, అద్య, హోతారమ్, అవృణీత, అయమ్, యజమానః, పచన్, పక్తీః, పచన్, పురోడాశాన్, బధ్నన్,అశ్విభ్యామిత్యశ్వి+భ్యామ్, ఛాగమ్,సరస్వత్యై మేషమ్, ఇన్ద్రాయ, ఋషభమ్, సున్వన్, అశ్విభ్యా మిత్యశ్వి+భ్యామ్, సరస్వత్యై, ఇన్ద్రాయ, సుత్రామ్ణ ఇతి సు+త్రామ్ణే, సురాసోమానితి సురా+సోమాన్॥ ॥౫౮॥

పదార్థః:-(అగ్నిమ్)పావకమ్(అద్య)ఇదానీమ్ (హోతారమ్)సుఖానాం దాతారం(అవృణీత)వృణోతి(అయమ్)(యజమానః)(పచన్)(పక్తీః)(పచన్) (పురోడాశాన్) పాకవిశేషాన్(బధ్నన్)బధ్నంతి(అశ్విభ్యామ్)ప్రాణాపానాభ్యామ్(ఛాగమ్)(సరస్వత్యై)విజ్ఞానయుక్తాయై వాచే (మేషమ్)అవిమ్(ఇంద్రాయ)పరమైశ్వర్యాయ(ఋషభమ్) వృషభమ్(సున్వన్)సునుయుః (అశ్విభ్యామ్)(సరస్వత్యై)(ఇంద్రాయ) రాజ్ఞే(సుత్రామ్ణే)(సురాసోమాన్)సురయా రసేన యుక్తాన్ సోమాన్ పదార్థాన్. ॥౫౮॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథాఽయం పక్తీః పచన్ పురోడాశాన్ పచన్ యజమానో హోతారమగ్ని మవృణీత. యథాఽశ్విభ్యాం ఛాగం సరస్వత్యై మేష మింద్రాయ ఋషభం బధ్నన్నశ్విభ్యాం సరస్వత్యై సుత్రామ్ణ ఇంద్రాయ సురాసోమాన్ సున్వ౦ స్తథా యూయ మద్య కురుత.

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారో. హే మనుష్యా యథా సంగంతారో వైద్యా అపానార్థం ఛాగదుగ్ధం వాగ్వృద్ధ్యర్థ మవిపయ ఐశ్వర్యాయ గోః పయో రోగనివారణాయౌషధి రసాంశ్చ సంపాద్య సుసంస్కృతాన్యన్నాని భుక్త్వా బలవంతో భూత్వా దుష్టాన్ శత్రూన్ బధ్నంతి [తథా] తే పరమైశ్వర్యం లభంతే. ॥౫౯॥

పదార్థము:- ఓ మనుష్యులారా! ఎటుల, పక్తీః=పక్వమొనర్చు ప్రకారములను, పచన్=పక్వమొనర్చువాడు, సిద్ధమొనర్చువాడు, మఱియు, పురోడాశాన్=యజ్ఞాదికర్మలందు ప్రసిద్ధపాకములను, పచన్=పక్వమొనర్చువాడునగు, అయమ్ యజమానః=యజ్ఞమొనర్చు నితడు, హోతారమ్=సుఖములనిచ్చు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అవృణీత=స్వీకరించునో, లేక ఎటుల, అశ్విభ్యామ్=ప్రాణాపానములకొఱకు, ఛాగమ్=ఆడమేకను, సరస్వత్యై=విశేష జ్ఞానయుక్తమగు వాణికొఱకు, మేషమ్=గొఱ్ఱెను, ఇంద్రాయ=పరమైశ్వర్యమునకై ఋషభమ్=ఎద్దును, బధ్నన్=బంధించుచు, లేక, అశ్విభ్యామ్=ప్రాణాపానములకొఱకు, సరస్వత్యై=విశేషజ్ఞానయుక్తమగువాణికొఱకు, మఱియు, సుత్రామ్ణే=చక్కగారక్షించు ఇంద్రాయ=రాజుకొఱకును, సురాసోమాన్=ఉత్తమరసయుక్త పదార్థముల [నుండి] సున్వన్=సారముతీయుచున్నారో, అటులనే మీరు, అద్య=నేడు ఒనర్చుడు, [౫౯]

భావార్థము:- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఎటుల పదార్థములను సమ్మేళనమొనర్చు వైద్యులు అపానమునకై మేకపాలను, వాణీవృద్ధికై గొఱ్ఱెపాలను, ఐశ్వర్యవృద్ధికై వృషభమును, రోగనివారణార్థము ఔషధముల రసమును సంపాదించి, సుసంస్కృతాన్నముల భుజించి, బలవంతులై, దుష్టశత్రువులను బంధించుదురో అటులనేవారు పరమైశ్వర్యమునుకూడ పొందుదురు. ౧_౨౭౦[౫౯]

౧_౨౭౧ సూపస్థా ఇత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః. లింగోక్తా దేవతాః, ధృతి శ్ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కృత్వా కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

మానవులేమి యొనర్చి యేమి యొనర్చ వలయును.

సూపస్థా అద్య దేవో వనస్పతి రభవదశ్విభ్యాం ఛాగేన సరస్వత్యై మేషే ణేన్ద్రాయ ఋషభేణాక్ష౦స్తాన్ మేదస్తః ప్రతి పచతా గృభీషతా వీవృధన్త పురోడాశై రపురశ్వినా సరస్వతీన్ద్రః, సుత్రామా, సురాసోమాన్॥ ॥౬౦॥

సూపస్థా ఇతి సు+ఉపస్థాః, అద్య, దేవః, వనస్పతిః, అభవత్, అశ్విభ్యా

మిత్త్యశ్వి+భ్యామ్, ఛాగేన, సరస్వత్యై, మేషేణ, ఇన్ద్రాయ, ఋషభేణ, అక్షన్, తాన్ మేదస్తః, ప్రతి, పచతా, అగృభీషత, అవీవృధన్త, పురోడాశైః, అపుః, అశ్వినా సరస్వతీ, ఇన్ద్రః, సుత్రామేతి సు+త్రామా, సురాసోమానితి సురా+సోమాన్॥ ౬౦

పదార్థః:-(సూపస్థాః)యే సుష్ఠూపతిష్ఠంతి తే(అద్య)(దేవః)దివ్యగుణః(వనస్పతిః)వటాదిః (అభవత్)భవేత్(అశ్విభ్యామ్)ప్రాణాపానాభ్యామ్(ఛాగేన)దుఃఖఛేదకేన(సరస్వత్యై) వాచే(మేషేణ)(ఇంద్రాయ)(ఋషభేణ)(అక్షన్) భుంజీరన్ (తాన్) (మేదస్తః) మేదసః స్నిగ్ధాన్ (ప్రతి) (పచతా)పచతాని పక్తవ్యాని.అత్రాణాదికోఽతచ్.(అగృభీషత)గృహ్ణంతు (అవీవృధంత) వర్ధంతామ్(పురోడాశైః)సంస్కృతాన్నవిశేషైః(అపుః)పిబంతు(అశ్వినా)ప్రాణాఽపానౌ (సరస్వతీ) ప్రశస్తా వాక్(ఇంద్రః)పరమైశ్వర్యో రాజా(సుత్రామా)సుష్ఠు రక్షకః(సురాసోమాన్)యే సురయాఽభిషవేన సూయంతే తాన్. ॥౬౦॥

అన్వయః:-హేమనుష్యా యథాఽద్య సూపస్థా దేవో వనస్పతి రివ యేన యేనాశ్విభ్యాం ఛాగేన సరస్వత్యై మేషేణేంద్రాయ ఋషభేణాక్షంస్తాన్ మేదస్తః ప్రతిపచతా ఽగృభీషత పురోడాశై రవీవృధ న్తాశ్వినా సరస్వతీ సుత్రామేంద్రఃసురాసోమా నపు స్తథా భవానభవద్భవేత్.

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యే మనుష్యా శ్ఛాగాది దుగ్ధాదిభిః ప్రాణాఽపానరక్షణాయ స్నిగ్ధాన్ పక్వాన్ పదార్థాన్ భుక్త్వోత్తమాన్ రసాన్ పీత్వా వర్ధంతే తే సుసుఖం లభంతే.

పదార్థము:-ఓమానవులారా!ఎటుల,అద్య=నేడు,సూపస్థాః=చక్కగాసమీపమున స్థితులైనవారు,దేవః=దివ్యగుణవంతుడగు పురుషుడు,వనస్పతిః=వటవృక్షాదులవలె, అశ్విభ్యామ్=ప్రాణాపానములకొఱకు,ఛాగేన=దుఃఖమును వినాశనమొనర్చు మేక మొ॥ప పశువుచేతను,సరస్వత్యై=వాణికొఱకు, మేషేణ=పగొఱ్ఱెచేతను,ఇంద్రాయ=పరమైశ్వర్యముకొఱకు,ఋషభేన=పెయెద్దుచేతను,అక్షన్=ఉపభోగమొనర్చుదురో,తాన్ మేదస్తః ప్రతి=సుందరములును, స్నిగ్ధములునగు నాపశువుల[కొఱకు],పచతా=పక్వయోగ్యములగువస్తువులను, అగృభీషత=గ్రహించునో, పురోడాశైః=ప్రథమముగ ఉత్తమ సంస్కారములొనర్చబడిన విశేషాన్నములచే, అవీవృధంత=వృద్ధిని పొందిరో, అశ్వినా=ప్రాణాపానములు,సరస్వతీ=ప్రశంసితవాక్కు, సుత్రామా=చక్కగా రక్షించువాడు, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడగురాజు,సురాసోమాన్=అరకుగాతీయబడిన ఔషధుల రసములను, అపుః=పానమొనర్చెదరో,అటులనే మీరును,అభవత్=కండు. [౬౦]

భావార్థము :- ఈమంత్రమందువాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఏమనుష్యులు ఛాగాదులయొక్క దుగ్ధాదులచే ప్రాణాపానముల రక్షణకై స్నిగ్ధములు పక్వములు నగు పదార్థములభుజించి, ఉత్తమరసములను పానమొనర్చి వృద్ధిపొందుదురో, వారే శ్రేష్ఠసుఖమును పొందుదురు. ౧౨౩౧[౬౦]

౧౨౪౨ త్వామద్యేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, లింగోక్తాః దేవతాః, భురిగ్ వికృతిశ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పునర్మనుష్యాః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

మానవులెటుల ప్రవర్తించవలయును?

త్వామద్య ఽఋషఽఆర్షేయఽఋషీణాం నపాద వృణీతాయం యజమానో బహుభ్య ఽఆసఙ్గతేభ్య ఽఏష మే దేవేషు వసు వార్యా యక్ష్యతఽఇతి తా యా దేవా దేవదానా న్యదుస్తాన్యస్మా ఽఆ చ శాస్స్వా చ గురస్వేషిత శ్చ హోతరసి భద్రవాచ్యాయ ప్రేషితో మానుషః సూక్తవాకాయ సూక్తా బ్రూహి॥ ॥౬౧॥

త్వామ్, అద్య, ఋషే, ఆర్షేయ, ఋషీణామ్, నపాత్, అవృణీత, అయమ్, యజమానః, బహుభ్య ఇతి బహు+భ్యః, ఆ, సంగతేభ్య ఇతి సమ్+గతేభ్యః, ఏషః, మే, దేవేషు, వసు, వారి, ఆ, యక్ష్యతే, ఇతి, తా, యా, దేవాః, దేవ, దానాని, అదుః, తాని, అస్మై, ఆ, చ, శాస్స్వ, ఆ, చ, గురస్వ, ఇషితః, చ, హోతః, అసి, భద్రవాచ్యాయేతి భద్ర+వాచ్యాయ, ప్రేషితఽఇతి ప్ర+ఇషితః, మానుషః, సూక్తవాకాయేతి సూక్తఽవాకాయ, సూక్తేతి సు+ఉక్తా, బ్రూహి॥ ॥౬౧॥

పదార్థః:-(త్వామ్)(అద్య)(ఋషే) మంత్రార్థవిత్ (ఆర్షేయ) ఋషిషు సాధు స్తత్సంబుద్ధౌ. అత్ర ఛాందసో ఢక్. (ఋషీణామ్)మంత్రార్థవిదామ్.(నపాత్)అపత్యమ్ (అవృణీత)వృణోతు(అయమ్)(యజమానః)యజ్ఞకర్తా (బహుభ్యః)(ఆ)(సంగతేభ్యః)(యోగేభ్యః)(ఏషః)(మే) మమ (దేవేషు)విద్వత్సు(వసు)ధనమ్(వారి)జలమ్(ఆ)(యక్ష్యతే)(ఇతి)(తా)తాని(యా)యాని(దేవాః)విద్వాంసః(దేవ)విద్వన్(దానాని) దాతవ్యాని (అదుః) దదతి (తాని)(అస్మై)(ఆ)(చ)(శాస్స్వ)శిక్ష (ఆ)(చ)(గురుస్వ) ఉద్యమస్వ (ఇషితః)ఇష్టః(చ)(హోతః)(అసి)భవ(భద్రవాచ్యాయ)భద్రం వాచ్యం యస్మై తస్మై(ప్రేషితః)ప్రేరితః(మానుషః)మనుష్యః(సూక్తవాకాయ)సూక్తానివాకేషు యస్య తస్మై(సూక్తా)సుష్ఠు వక్తవ్యాని(బ్రూహి) ॥౬౧॥

అన్వయః:- హే ఋషే ఆర్షేయ ఋషీణాం నపాద్ యజమానోఽయ మద్య బహుభ్యః సంగతేభ్య స్త్వా మా వృణీతైష దేవేషు మే వసు వారి చావృణీత. హే దేవ య ఆయక్ష్యతే. దేవా యా యాని దానాన్యదుస్తాని చాస్మై ఆశాస్స్వ. ప్రేషితః సన్నాగురస్వ చ. హే హోత రిషితో మానుషో భద్రవాచ్యాయ సూక్తవాకాయ సూక్తా బ్రూహీతి తా ప్రాప వాంశాసి. ॥౬౧

భావార్థ:-యే మనుష్యా బహూనాం విదుషాం సకాశాద్విద్వాంసం వృత్వా వేదాదివిద్యా అధీత్య మహార్షయో భవేయు స్తేఽన్యానధ్యాపయితుం శక్నుయుః. యే చ దాతారః ఉద్యమినః స్యు స్తే విద్యాం వృత్వా అవిదుషా ముపరి దయాం కృత్వా విద్యాగ్రహణాయ రోషేణ సంతాడ్యైతాన్ సుసభ్యాన్ కుర్యు స్తేఽత్ర సత్కర్తవ్యాః స్యు రితి. ॥౬౧॥

పదార్థము:-ఋషే=మంత్రార్థమును ఎరుగువాడా!లేక, ఆర్షేయ=మంత్రార్థజ్ఞులలో శ్రేష్ఠుడా!ఋషీణామ్=మంత్రార్థములనెఱుగువారియొక్క,నపాత్=సంతానము, యజమానః=యజ్ఞమొనర్చువాడుననగు,అయమ్=ఇతడు,అద్య=నేడు,బహుభ్యః సంగతేభ్యః=అనేకయోగ్యపురుషులచే, త్వామ్=నిన్ను,ఆ అవృణీత=స్వీకరించునుగాక!ఏషః =ఇతను, దేవేషు=విద్వాంసులలో, మే=నాయొక్క, వసు=ధనమును, చ=మఱియు, వారి=జలమును స్వీకరించునుగాక,దేవ=ఓవిద్వాంసుడా!ఆయత్యతే=ఏది అన్నిదిక్కుల నుండి సంగతమొనర్చబడునో,చ=మఱియు,దేవాః=విద్వాంసులు,యాదానాని=ఏఇవ్వదగిన పదార్థములను, అదుః=ఇచ్చుచున్నారో, తాని=వానినన్నిటిని,అస్మై=ఈయజ్ఞమొనర్చువానికై , ఆ శాస్వ=బాగుగాచెప్పుము.ప్రేషితః=చదివించబడిన నీవు,ఆ గురస్వ =బాగుగా ఉద్యమమొనర్చుము, చ=మఱియు. హోతః=ఓఇచ్చువాడా! ఇషితః=అందఱిచే కోరబడిన,మానుషః=నీవు; భద్రవాచ్యాయ=భద్రము వాచ్యముగా నున్నవానికి, సూక్తవాకాయ=సుకథనము,వ్యాఖ్యానముగల వాక్కులను కలిగి ఉండునట్టి భద్రపురుషునికొఱకు,సూక్తా=చక్కని ఉక్తులను,బ్రూహి=పలుకుము, ఇతి=ఇందు కొరకై ఈ కారణముచే, పైవిధముగ,తా=ఆ యుత్తమపదార్థములను పొందువాడవు, అసి=అగుచున్నావు. [౬౧]

భావార్థము:-ఏ మానవులు అనేకవిద్వాంసులలో నుత్తమవిద్వాంసుని స్వీకరించి, వేదాదివిద్యలను చదివి,మహర్షులగుదురో, వారితరులను చదివించుట కర్హులగుదురు. ఏదాతలు, పురుషార్థపరులై విద్యనుపొంది అవిద్వాంసుల యెడ కరుణించి విద్యాగ్రహణార్థము రోషముతో ఆమూర్ఖులను తాడించుదురో, వారిని సుసభ్యులుగా నొనర్చుదురో,అటువంటివారే యీలోకమున సమ్మానార్హులగుదురు. [౬౧]

అత్ర వరుణాగ్ని విద్వద్రాజ ప్రజా శిల్పవాగ్గృహాశ్వ్యృతు హోత్రాది గుణవర్ణనాదేతదధ్యాయోక్తార్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతిర స్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయములో వరుణుడు, అగ్ని, విద్వాంసుడు, రాజు,ప్రజ, శిల్పము, వాణి,గృహము, అశ్వినులు, ఋతువులు, హోత మొదలైన పదార్థముల గుణముల వర్ణనయుండుటచే ఈఅధ్యాయమందుచెప్పబడ్డ అర్థమునకుపూర్వాధ్యాయములో చెప్పబడ్డ అర్థముతో సంగతియున్నదని గ్రహించవలయును.

★

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీమన్మహావిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం విభూషితే యజుర్వేద భాష్యే ఏకవింశోఽధ్యాయః సమాప్తి మగమత్.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమండలి యిరువదియొకటవఅధ్యాయముసమాప్తము

ఓమ్

౨౨వ అధ్యాయపు విషయసూచిక.

1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈ అధ్యాయములో ౩౪ మంత్రములు. ౫౪ ఛందస్సులు,౮౩౯ పదములు, ౨౧౨౪ అక్షరములున్నవి.

ఓమ్

అథ ద్వావింశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

ఇప్పుడు ఇరువదిరెండవ అధ్యాయము ఆరంభించ బడుచున్నది,

ఓం విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ యద్భద్రం తన్న ఆసువ॥

౧-౨౩ తేజోఽసీత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృత్ పంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

తత్రాదావాప్తో విద్వాన్ కథం వర్తేతేత్యాహ.

సకల శాస్త్రవేత్తయగు నాప్త విద్వాంసుడెటుల ప్రవర్తించవలయును ?

తేజోఽసి శుక్ర మమృతమాయుష్పా ఽఆయుర్మే పాహి । దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యా మాదదే॥ ॥౧॥

తేజః, అసి, శుక్రమ్, అమృతమ్, ఆయుష్పాః, ఆయుఃపాఽఇత్యాయుః+పాః, ఆయుః, మే, పాహి, దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవఽఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, ఆ, దదే ॥౧॥

పదార్థః :-(తేజః)ప్రకాశః(అసి)(శుక్రమ్)వీర్యమ్(అమృతమ్)స్వస్వరూపేణనాశరహితమ్ (ఆయుష్పాః)యః ఆయుః పాతి సః(ఆయుః)జీవనమ్(మే)మమ(పాహి)(దేవస్య)సర్వప్రకాశకస్య (త్వా)త్వామ్(సవితుః)సకలజగదుత్పాదకస్య(ప్రసవే) ప్రసూయంతే ప్రాణినో యస్మిన్ సంసారే తస్మిన్ (అశ్వినోః)వాయువిద్యుతోః(బాహుభ్యామ్)(పూష్ణః)పుష్టికర్తుః సూర్యస్య(హస్తాభ్యామ్) (ఆ)(దదే)గృహ్ణామి, ॥౧॥

అన్వయః:-హే విద్వన్నహం దేవస్య సవితు ర్జగదీశ్వరస్య ప్రసవే ఽశ్వినో ర్ధారణాకర్షణాభ్యామివ బాహుభ్యాం పూష్ణః కిరణై రివ హస్తాభ్యాం య స్త్వమాదదే య స్త్వమమృతం,శుక్రం తేజ ఇవ ఆయుష్పా అసి, స త్వం స్వం దీర్ఘాయుః కృత్వా మే మమాఽయుః పాహి. ॥౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథా శరీరస్థా విద్యుచ్ఛరీరం రక్షతి,యథా బాహ్యౌ సూర్యవాయూ జీవనహేతూ స్తః, తథేశ్వరరచితేఽస్మిన్ జగతి ఆప్తో విద్వాన్ భవతీతి, స సర్వై ర్వేద్యమ్. ॥౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా!నేను, దేవస్య=సర్వమును ప్రకాశించువాడు,సవితుః =సకలజగదుత్పత్తియొనర్చువాడునగుజగదీశ్వరునిచే,ప్రసవే=ఉత్పన్నమొనర్చబడిన[ప్రాణ్యాదులుత్పన్నమగు] సంసారమునందు,అశ్వినోః=వాయువిద్యుద్రూపాగ్నుల ధారణాకర్షణ గుణముల వలె [నుండు], బాహుభ్యామ్=భుజములచేతను, పూష్ణః=పుష్టినొసగు సూర్యుని కిరణములవలె [నుండు],హస్తాభ్యామ్=చేతులతోను,త్వా=ఏ నిన్ను,ఆదదే=

గ్రహించుచున్నానో,ఏ నీవు,అమృతమ్=స్వస్వరూపముచే వినాశరహితుడవు, శుక్రమ్=వీర్యవంతుడవు,తేజః=ప్రకాశముతోసమానుడవు,ఆయుష్పాః=ఆయువును రక్షించువాడవునై,అసి=ఉన్నావో,అట్టినీవు సొంతఆయువును దీర్ఘముగా నొనర్చుకొని,మే=నాయొక్క,ఆయుః=ఆయుస్సును,పాహి=రక్షించుము. [౧]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. శరీరమునందుండు విద్యుత్తు శరీరమును రక్షించుచున్నటుల బయటనున్న సూర్యుడు,పవనము జీవనమునకు హేతువులై యున్నవి. అటుల నేఈశ్వరునిచే రచించబడినజగత్తులో సకలశాస్త్రముల నెఱిగిన ఆప్తవిద్వాంసుడును ఉన్నాడని అందఱు గ్రహించవలయును. ౧౨౩[౧]

ఇమామిత్యస్య యజ్ఞపురుష ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, నిచృత్‌త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పున ర్మనుష్యై రాయుః కథం వ ర్తితవ్య మిత్యాహ.

మానవు లాయువు నెటుల గడపవలయును ?

ఇమా మగృభ్ణన్ రశనా మృతస్య పూర్వఽఆయుషి విదథేషు కవ్యా ।
సా నో ఽఅస్మిన్త్సుతఽఆబభూవఽఋతస్య సామన్త్సర మారపన్తీ॥ ॥౨॥

ఇమామ్, అగృభ్ణన్, రశనామ్। ఋతస్య, పూర్వే, ఆయుషి, విదథేషు, కవ్యా, సా, నః, అస్మిన్, సుతే, ఆ, బభూవ, ఋతస్య, సామన్, సరమ్, ఆరపన్తీత్యా+రపన్తీ॥ ॥౨॥

పదార్థః :-(ఇమామ్)(అగృభ్ణన్)గృహ్ణీయుః(రశనామ్)వ్యాపికాం రజ్జు మివ. (ఋతస్య) సత్యస్య కారణస్య(పూర్వే) పూర్వస్మిన్ (ఆయుషి) ప్రాణధారణే(విదథేషు)యజ్ఞాదిషు(కవ్యా) కవయః.అత్ర సుపాం సు ఇతి విభక్తేర్డ్యాదేశః,(సా)(నః)అస్మాకమ్(అస్మిన్)(సుతే)ఉత్పన్నే జగతి (ఆ)(బభూవ)భవతి(ఋతస్య)సత్యస్య కారణస్య (సామన్) సామన్యంతే కర్మణి (సరమ్) ప్రాప్తవ్యమ్(ఆరపంతీ)వ్యక్తశబ్దం వదన్తీ. ॥౨॥

అన్వయః :-హే మనుష్యా యా ఋతస్య సరమారపంత్యా బభూవ. యామిమా మృతస్య రశనాం విదథేషు పూర్వ ఆయుషి కవ్యా అగృభ్ణన్, సాఽస్మిన్ సుతే నః సామన్నా భూవ. ॥౨॥

భావార్థః :-యథా రశనయా బద్ధాః ప్రాణిన ఇత స్తతః పలాయితుం న శక్నువంతి తథా యుక్త్యా భృత మాయు రకాలే న పలాయతే. ॥౨॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! ఏ[బుద్ధి],ఋతస్య=సత్యకారణమునొక్క,సరమ్=పొందదగిన శబ్దమును,ఆరపంతీ=చక్కగా వ్యక్తముగాపలుకుచు,ఆ బభూవ=చక్కగా

విఖ్యాతమగుచున్నదో, ఇమామ్=ఏ దీనిని, ఋతస్య=సత్యకారణముయొక్క, రసనామ్=వ్యాప్తమగు త్రాడువలె,విదథేషు=యజ్ఞాదులందు;పూర్వ్యే=మొదట, ఆయుషి=ప్రాణమును ధారణమొనర్చునాయువునిమిత్తము,కవ్యాః=కవులగు మేధావులు,అగృహ్ణన్=గ్రహించెదరో, సా=ఆబుద్ధి,అస్మిన్ సుతే=ఉత్పన్నమైన యీజగత్తునందు,నః=మాయొక్క, సామన్=అంతిమకార్యమునందు ప్రసిద్ధమగుచున్నది. అనగా కార్యమును సమాప్తి వరకు చేర్చుచున్నది. [౨]

భావార్థము:-రజ్జువుచే బంధింపబడిన ప్రాణులు ఇటునటు పారిపోజాలవు. అటులనే యుక్తిపూర్వకముగ ధారణమొనర్చబడిన ఆయువు అకాలమున పాఱిపోజాలదు.౧_౨౨౪

౧_౨౨౫ అభిధా ఇత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, అగ్ని ర్దేవతా, భురిగనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునర్విద్వాన్ కీదృశో భవతీత్యాహ.

విద్వాంసు డెటులుండును ?

అభిధా అసి భువనమసి యన్తాఽసి ధర్తా ।

స త్వమగ్నిం వైశ్వానరꣳసప్రథసఙ్గచ్ఛ స్వాహాకృతః॥ ॥3॥

అభిధాఽఇత్యభి+ధాః, అసి, భువనమ్, అసి, యన్తా, అసి, ధర్తా, సః, త్వమ్, అగ్నిమ్, వైశ్వానరమ్, సప్రథసమితి స+ప్రథసమ్, గచ్ఛ, స్వాహాకృత ఇతి స్వాహా+కృతః॥ ॥3॥

పదార్థః :-(అభిధాః)యోఽభిదధాతి సః(అసి)(భువనమ్)ఉదకమ్. భువన మిత్యుదక నా. నిఘం. ౧-౧౨. (అసి) (యంతా) నియంతా (అసి) (ధర్తా) సకలవ్యవహారధారకః (సః) త్వమ్) (అగ్నిమ్)పావకమ్(వైశ్వానరమ్)విశ్వేషు వస్తుషు నాయకమ్. (సప్రథసమ్)ప్రఖ్యాతత్వేన సహ వర్తమానమ్. (గచ్ఛ)(స్వాహాకృతః)సత్యక్రియయా నిష్పన్నః. ॥3॥

అన్వయః :-హే విద్వన్ య స్త్వం భువన మివా స్యభిధా అసి, యన్తాసి, స స్వాహాకృతో ధర్తా త్వం సప్రథసం వైశ్వానర మగ్నిం గచ్ఛ జానీహి. ॥3॥

భావార్థః:-యథా సర్వేషాం ప్రాణ్యప్రాణినాం జీవన మూలం జలమగ్నిశ్చాస్తి, తథా విద్వాంసం సర్వే జానీయుః. ॥3॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఏ నీవు,భువనమ్ అసి=జలమువలెశీతలుడవు,అభిధాః అసి=అభివక్తవు,యంతా అసి=నియమించువాడవునై యున్నావో,సః=అట్టినీవు,స్వాహాకృతః=సత్యక్రియచే సిద్ధుడవు,ధర్తా=సకలవ్యవహారములను ధారణమొనర్చువాడవునై, సప్రథసమ్=విఖ్యాతితోపాటువర్తమానము,వైశ్వానరమ్=సమస్తపదార్థములకు నేతయు

నగు,అగ్నిమ్=అగ్నిని, గచ్ఛ=ఎఱుగుము. [౩]

భావార్థము:-ఎటుల సకలప్రాణులు,అప్రాణులు మనుటకు అగ్నిజలములు మూల కారణములై యున్నవో అటులనే విద్వాంసుని కూడఅంద ఱెఱుగవలయును.[౩]౧-౨౩౫

౧-౨౩౬ స్వగేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః,జగతీ ఛందః,నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

స్వగా త్వా దేవేభ్యః ప్రజాపతయే బ్రహ్మన్నశ్వం భన్త్స్యామి దేవేభ్యః ప్రజాపతయే తేన రాధ్యాసమ్ । తం బధాన దేవేభ్యః ప్రజాపతయే తేన రాధ్నుహి॥

స్వగేతి స్వ+గా, త్వా,దేవేభ్యః,ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే,బ్రహ్మన్, అశ్వమ్, భన్త్స్యామి, దేవేభ్యః, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, తేన, రాధ్యాసమ్, తమ్, బధాన, దేవేభ్యః,ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, తేన, రాధ్నుహి॥

పదార్థః :-(స్వగా)స్వయం గచ్ఛతీతి స్వగా స్తం స్వయంగామినమ్. అత్ర విభక్తే ర్డాదేశః (త్వా)త్వామ్(దేవేభ్యః)విద్వద్భ్యః(ప్రజాపతయే)ప్రజాయాః పాలకాయ (బ్రహ్మన్) విద్యయా వృద్ధ(అశ్వమ్)మహాంతమ్(భంత్స్యామి)బద్ధం కరిష్యామి(దేవేభ్యః)దివ్యగుణేభ్యః(ప్రజాపతయే) ప్రజాపాలకాయ గృహస్థాయ(తేన)(రాధ్యాసమ్)సమ్యక్సిద్ధో భవేయమ్. (తమ్)(బధాన)(దేవేభ్యః) దివ్యగుణకర్మస్వభావేభ్యః (ప్రజాపతయే) ప్రజాపాలకాయ (తేన) (రాధ్నుహి) సమ్యక్ సిద్ధో భవ. ॥౪॥

అన్వయః :- హే బ్రహ్మన్నహం త్వా స్వగా కరోమి దేవేభ్యః ప్రజాపతయేఽశ్వం భంత్స్యామి. తేన దేవేభ్యః ప్రజాపతయే రాధ్యాసం తం త్వం బధాన, తేన దేవేభ్యః ప్రజాపతయే రాధ్నుహి. ॥౪॥

భావార్థః :-సర్వై ర్మనుష్యై ర్విద్యా సుశిక్షా బ్రహ్మచర్య సత్సంగైః శరీరాత్మనో ర్మహ ద్బలం సంపాద్య దివ్యాన్ గుణాన్ గృహీత్వా విద్వద్భ్యః సుఖం దత్వా స్వస్య పరేషాం చ వృద్ధిః కార్యా. ॥౪॥

పదార్థము:-బ్రహ్మన్=విద్యచే వృద్ధినిపొందినవాడా!నేను,త్వా=నిన్ను,స్వగా= స్వయముగ గమనమొనర్చువానిగ చేయుచున్నాను,దేవేభ్యః=విద్వాంసులకొఱకు,ప్రజాపతయే=సంతానమునురక్షించు గృహస్థుని కొరకు,అశ్వమ్=సర్వవ్యాపకమగు నుత్తమ గుణమును, భన్త్స్యామి=బద్ధమొనర్చుచున్నాను. తేన=దానిచేత,దేవేభ్యః=దివ్యగుణముల కొఱకు,ప్రజాపతయే=సంతానమును పాలించుగృహస్థుని కొరకు,రాధ్యాసమ్=[చక్క

గా సంసిద్ధుడ]నగుదునుగాక!తమ్=దానిని నీవు,బధాన=బంధించుము, తేన=దానిచే,దేవేభ్యః=దివ్యగుణకర్మస్వభావములు గలవారికి,ప్రజాపతయే=ప్రజలనుపాలించువానికొరకు సాధ్నుహి=బాగుగ సిద్ధమగుము. [౪]

భావార్థము:-సమస్తమానవులు విద్యా సుశిక్షలచేతను, బ్రహ్మచర్య సత్సంగముల చేతను,శరీరాత్మలయొక్క గొప్పబలమును సంపాదించి, దివ్యగుణముల ధరించి,విద్వాంసులకు సుఖముచే కూర్చి, తనయొక్కయు,పరులయొక్కయు అభివృద్ధిని ఒనర్చవలయును.

ప్రజాపతయ ఇత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, ఇంద్రాదయో దేవతాః, అతిధృతి శ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పున ర్మనుష్యాః కాన్ వర్ధయేయు రిత్యాహ.
మానవులెవరిని వర్ధింప జేయవలయును ?

ప్రజాపతయే త్వా జుష్టం ప్రోక్షామీన్ద్రాగ్నిభ్యాం త్వా జుష్టం ప్రోక్షామి వాయవే త్వా జుష్టం ప్రోక్షామి విశ్వేభ్య స్త్వా దేవేభ్యో జుష్టం ప్రోక్షామి సర్వేభ్య స్త్వా దేవేభ్యో జుష్టం ప్రోక్షామి । యోఽఅర్వన్తం జిఘాꣳసతి తమభ్యమీతి వరుణః పరో మర్తః పరః శ్వా॥ ॥౫॥

ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, త్వా, జుష్టమ్, ప్ర, ఉక్షామి, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యామితీన్ద్రాగ్ని+భ్యామ్, త్వా, జుష్టమ్, ప్ర, ఉక్షామి, వాయవే, త్వా, జుష్టమ్, ప్ర, ఉక్షామి, విశ్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః, జుష్టమ్, ప్ర, ఉక్షామి, సర్వేభ్యః, త్వా, దేవేభ్యః, జుష్టమ్, ప్ర, ఉక్షామి, అర్వన్తమ్, జిఘాꣳసతి, తమ్, అభి, అమీతి, వరుణః, పరః, మర్తః, పరః, శ్వా॥ ॥౫॥

పదార్థః :-(ప్రజాపతయే)ప్రజాపాలకాయ (త్వా) త్వామ్ (జుష్టమ్) ప్రీతమ్ (ప్రోక్షామి) ప్రకృష్టతయా ఽభిషించామి. (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్)జీవాగ్నిభ్యామ్(త్వా) (జుష్టమ్) (ప్రోక్షామి) (వాయవే)పవనాయ(త్వా)(జుష్టమ్)(ప్రోక్షామి)(విశ్వేభ్యః)అఖిలేభ్యః(త్వా)త్వామ్(దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యః(జుష్టం)(ప్రోక్షామి)(సర్వేభ్యః)సమగ్రేభ్యః(త్వా)(దేవేభ్యః)దివ్యేభ్యః పృథివ్యాదిపదార్థేభ్యః (జుష్టమ్) (ప్రోక్షామి) (యః)[*](అర్వంతమ్)శీఘ్రగామిన మశ్వమ్ (జిఘాంసతి) హంతుమిచ్ఛతి(తమ్)(అభి) (అమీతి) ప్రాప్నోతి(వరుణః) శ్రేష్ఠః (పరః) ఉత్కృష్టః (మర్తః) మనుష్యః (పరః)(శ్వా)కుక్కురః. ॥౫॥

అన్వయః :- హే విద్వన్ యః పరో వరుణో మర్త్యో ఽర్వంతం జిఘాంసతి తమభ్యమీతి,యః పరః శ్వేవ వర్తతే,యస్తం నివారయతి తం ప్రజాపతయే జుష్టం త్వా ప్రోక్షామింద్రాగ్నిభ్యాం జుష్టం త్వాప్రోక్షామి,వాయవే త్వా జుష్టం ప్రోక్షామి, విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం త్వా ప్రోక్షామి, సర్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం త్వా ప్రోక్షామి. ॥౫॥

భావార్థః:- యే మనుష్యా ఉత్తమాన్ పశూన్ హింసితు మిచ్ఛేయు స్తే సింహావద్ధంతవ్యాః, య పతాన్ రక్షితుం యతేరం స్తే, సర్వరక్షణాయాధికర్తవ్యాః. ॥౫॥

పదార్థము:-ఓవిద్వాంసుడా!పరః=ఉత్తముడు,వరుణః=శ్రేష్ఠుడునగు,యః మర్తః =ఏమానవుడు,అర్వంతమ్=శీఘ్రముగ నడచుహయమును,జిఘాంసతి=కొట్టినడవదలచు చున్నాడో, తమ్=అతనికి, అభి అమీతి=అన్నివైపులనుండి లభించుచున్నది, మఱియు, పరః=ఏ ఇతరమానవుడు,శ్వా=కుక్కవలె దుష్కర్మియైయున్నాడో,అతనినిఎవడు నిరోధించుచున్నాడో అట్టి, ప్రజాపతయే=ప్రజలను పాలించువానికి,జుష్టమ్=ప్రీతికలిగించిన త్వా=నిన్ను,ప్రోక్షామి=బాగుగా సిక్తమొనర్చుచున్నాను. ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్=జీవముకొఱకు,అగ్నికొఱకు,జుష్టమ్=ప్రీతికల్పించిన, త్వా=నిన్ను, ప్రోక్షామి=చక్కగా ప్రోక్షించుచున్నాను,వాయవే=పవనముకొఱకు, జుష్టమ్ త్వా=ప్రీతియొనర్చిన నిన్ను, ప్రోక్షామి=బాగుగా ప్రోక్షించుచున్నాను. విశ్వేభ్యః=సకల విద్వాంసులకు, జుష్టమ్ త్వా= ప్రీతియొనర్చిన నిన్ను,ప్రోక్షామి=అభిషిక్త మొనర్చుచున్నాను.సర్వేభ్యఃదేవేభ్యః=దివ్యములగు పృథివ్యాదులకు,జుష్టమ్ త్వా=ప్రీతి చేకూర్చిననిన్ను,ప్రోక్షామి=అభిషిక్తమొనర్చుచున్నాను. [౫]

భావార్థము:-ఉత్తమపశువులను హింసించగోరు మానవులు సింహామువలె హంతవ్యులగుచున్నారు. వీనిని [ఈ పశువులను] రక్షించుటకు ప్రయత్నించువారలే అందఱిని రక్షించు అధికారము పొంద యోగ్యులగుదురు. [౫] ౧౨౨

అగ్నయ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, భురిగతిజగతీ ఛందః,నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కథం వర్త్తేరన్నిత్యాహ.

మానవులెటుల ప్రవర్తించవలయును?

అగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహాపాం మోదాయ స్వాహా సవిత్రే స్వాహా వాయవే స్వాహా విష్ణవే స్వాహేన్ద్రాయ స్వాహా బృహస్పతయే స్వాహా మిత్రాయ స్వాహా వరుణాయ స్వాహా॥ ॥౬॥

అగ్నయే, స్వాహా, సోమాయ, స్వాహా, అపామ్, మోదాయ, స్వాహా,

స॒వి॒త్రే, స్వాహా॑, వా॒యవే॑, స్వాహా॑, వి॒ష్ణవే॑, స్వాహా॑, ఇన్ద్రా॑య, స్వాహా॑, బృహ॒స్పత॑యే, స్వాహా॑, మి॒త్రాయ॑, స్వాహా॑; వరు॑ణాయ, స్వాహా॑॥ ॥౯॥

పదార్థః :-(అగ్నయే)పావకాయ (స్వాహా) శ్రేష్ఠయా క్రియయా (సోమాయ) ఓషధిగణ శోధనాయ(స్వాహా)(అపామ్)జలానామ్(మోదాయ)ఆనందాయ(స్వాహా)సుఖప్రాప్తికా క్రియా (సవిత్రే)సూర్యాయ (స్వాహా) (వాయవే) (స్వాహా) (విష్ణవే) వ్యాపకాయ విద్యుద్రూపాయ (స్వాహా)(ఇంద్రాయ)జీవాయ(స్వాహా)(బృహస్పతయే)బృహతాం పాలకాయ(స్వాహా)(మిత్రాయ)సఖ్యే(స్వాహా)సత్క్రియా(వరుణాయ)శ్రేష్ఠాయ(స్వాహా)ఉత్తమక్రియా. ॥౯॥

అన్వయః:-యది మనుష్యా అగ్నయే స్వాహా, సోమాయ స్వాహాఽపాం మోదాయ స్వాహా, సవిత్రే స్వాహా, వాయవే స్వాహా, విష్ణవే స్వాహేంద్రాయ స్వాహా, బృహస్పతయే స్వాహా, మిత్రాయ వరుణాయ స్వాహా క్రియేరం స్తర్హి కిం కిం సుఖం న ప్రాప్యేత. ॥౯॥

భావార్థః :- హే మనుష్యా యదగ్నౌ సంస్కృతం ఘృతాదికం హవి ర్హూయతే, తదోషధి జలం సూర్యతేజో వాయువిద్యుతౌ చ సంశోధ్యైశ్వర్య వర్ధన ప్రాణాపాన ప్రజారక్షణ శ్రేష్ఠ సత్కారనిమిత్తం జాయతే, కించిదపి ద్రవ్యం స్వరూపతో నష్టం న భవతి. కింతు అవస్థాంతరం ప్రాప్య సర్వత్రైవ పరిణతం జాయతే. అతఏవ సుగంధ మిష్టపుష్టిరోగనాశకగుణై ర్యుక్తాని ద్రవ్యాణ్యగ్నౌ ప్రక్షిప్యౌషధ్యాది శుద్ధిద్వారా జగదారోగ్యం సంపాదనీయమ్. ॥౯॥

పదార్థము:-మానవులు,అగ్నయే=అగ్నికొఱకు,స్వాహా=శ్రేష్ఠక్రియను, సోమాయ=ఔషధములను శోధించుటకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, అపామ్=జలసంబంధమున కలుగు,మోదాయ=ఆనందమునకై,స్వాహా=సుఖముచేకూర్చుక్రియను,సవిత్రే=సూర్యమండలార్థము, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, వాయవే=పవనముకొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, విష్ణవే=[వ్యాపకమగు]విద్యుద్రూపాగ్నికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఇంద్రాయ=జీవునకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, బృహస్పతయే=పెద్దలను పాలించువారికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, మిత్రాయ=మిత్రునికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,వరుణాయ=శ్రేష్ఠపురుషునకై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను ఆచరించుచో,ఏ యే యుత్తమసుఖములు లభించవు ? [౯]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! సంస్కృత మొనర్చబడిన యే ఘృతాది హవిస్సు అగ్నియందు హోమమొనర్చబడునో,అయ్యది ఓషధులను, జలమును,సూర్యునితేజస్సును, వాయువిద్యుత్తులను చక్కగా సంశోధనమొనర్చి ఐశ్వర్యవృద్ధికి కారణమగుచున్నది. మఱియు ప్రాణాపానములరక్షణ,ప్రజారక్షణ అను శ్రేష్ఠసత్కారములకు నిమిత్తమగుచున్నది. ద్రవ్యమెద్దియు స్వరూపముతో నేమాత్రము నశించదు. కాని అవస్థాంతరమును పొంది సర్వత్ర పరిణతము జెందును.కనుకనే సుగంధపుష్టి మిష్ట రోగనాశక గుణములుగల పదార్థ

ముల నగ్నియందు వ్రేల్చి ఓషధ్యాది పదార్థముల శుద్ధిద్వారా సంసారమున కారోగ్యము సంపాదించవలయును. [౬]౧౨౨౨

౧౨౨౮ హింకారాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః; ప్రాణాదయో దేవతాః,అత్యష్టి శ్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యై ర్జగత్ కథం శోధనీయ మిత్యాహ.

మానవులు జగత్తునెటుల శుద్ధమొనర్చ వలయును ?

హింకారాయ స్వాహా హింకృతాయ స్వాహా క్రన్దతే స్వాహాఽవ క్రన్దాయ స్వాహా ప్రోథతే స్వాహా ప్రప్రోథాయ స్వాహా గన్ధాయ స్వాహా ఘ్రాతాయ స్వాహా నివిష్టాయ స్వాహోప విష్టాయ స్వాహా సన్దితాయ స్వాహా వల్గతే స్వాహా ఽఽసీనాయ స్వాహా శయానాయ స్వాహా స్వపతే స్వాహా జాగ్రతే స్వాహా కూజతే స్వాహా ప్రబుద్ధాయ స్వాహా విజృమ్భ మాణాయ స్వాహా విచృతాయ స్వాహా సꣳహానాయ స్వాహోపస్థితాయ స్వాహాఽయనాయ స్వాహా ప్రాయణాయస్వాహా॥

హింకారాయేతి హిమ్+కారాయ, స్వాహా, హింకృతాయేతి హిమ్+కృతాయ, స్వాహా, క్రన్దతే, స్వాహా, అవక్రన్దాయేత్యవ+క్రన్దాయ, స్వాహా, ప్రోథతే, స్వాహా,ప్రప్రోథాయేతి ప్ర+ప్రోథాయ,స్వాహా,గన్ధాయ,స్వాహా,ఘ్రాతాయ,స్వాహా, నివిష్టాయేతి ని+విష్టాయ, స్వాహా, ఉపవిష్టాయేత్యుప+విష్టాయ, స్వాహా, సన్దితాయేతి సమ్+దితాయ, స్వాహా, వల్గతే, స్వాహా, ఆసీనాయ, స్వాహా, శయానాయ, స్వాహా, స్వపతే, స్వాహా, జాగ్రతే, స్వాహా, కూజతే, స్వాహా, ప్రబుద్ధాయేతి ప్ర+బుద్ధాయ, స్వాహా, విజృమ్భమాణాయేతి వి+జృమ్భమాణాయ, స్వాహా, విచృతాయేతి వి+చృతాయ, స్వాహా, సꣳహానాయేతి సమ్+హానాయ,స్వాహా, ఉపస్థితాయేత్యుప+స్థితాయ, స్వాహా, ఆయనాయేత్యా+అయనాయ, స్వాహా, ప్రాయణాయ, ప్రాయనాయేతి ప్ర+అయనాయ, స్వాహా॥ ॥౭॥

పదార్థః :- (హింకారాయ) యో హిం కరోతి తస్మై (స్వాహా) (హింకృతాయ) హింకృతం యేన తస్మై (స్వాహా) (క్రందతే) ఆహ్వానం రోదనం వా కుర్వతే. (స్వాహా)(అవక్రం

దాయ)నీచైః కృతావ్హానాయ(స్వాహా)(ప్రోథతే)పర్యాప్తాయ(స్వాహా)(ప్రప్రోథాయ)అత్యం తం పర్యాప్తాయ(స్వాహా)(గంధాయ)(స్వాహా)(ఘ్రాతాయ)యోఽఘ్రాయి తస్మై (స్వాహా) (నివిష్టాయ)యో నివిశతే తస్మై(స్వాహా) (ఉపవిష్టాయ)య ఉపవిశతి తస్మై(స్వాహా)(సందితాయ)యః సమ్యగ్ దీయతే ఖండ్యతే తస్మై(స్వాహా) (వల్గతే)గచ్ఛతే (స్వాహా) (ఆసీనాయ) స్థితాయ (స్వాహా) (శయానాయ) శేతే తస్మై (స్వాహా) స్వపతే ప్రాప్తసుషుప్తయే (స్వాహా) (జాగ్రతే)(స్వాహా)(కూజతే)అప్రకటశబ్దోచ్చారకాయ(స్వాహా)(ప్రబుద్ధాయ) ప్రకృష్టజ్ఞానవతే (స్వాహా)(విజృంభమాణాయ)విశేషేణాంగ వినామకాయ(స్వాహా) (విచృతాయ) గ్రంథకాయ (స్వాహా)(సంహానాయ)సంహన్యతే యస్మిం స్తస్మై(స్వాహా)(ఉపస్థితాయ)ప్రాప్తసమీపత్వాయ (స్వాహా)(ఆయనాయ)సమంతాద్విజ్ఞానాయ(స్వాహా)(ప్రాయణాయ)(స్వాహా). ॥౭॥

అన్వయః :-యై ర్మనుష్యై ర్హింకారాయ స్వాహా,హింకృతాయ స్వాహా,క్రందతే స్వాహా ఽవక్రందాయ స్వాహా,ప్రోథతే స్వాహా, ప్రప్రోథాయ స్వాహా, గంధాయ స్వాహా, ఘ్రాతాయ స్వాహా, నివిష్టాయ స్వాహోపవిష్టాయ స్వాహా, సందితాయ స్వాహా, వల్గతే స్వాహాఽఽసీనాయ స్వాహా,శయానాయ స్వాహా,స్వపతే స్వాహా,జాగ్రతే స్వాహా,కూజతే స్వాహా,ప్రబుద్ధాయ స్వాహా, విజృంభమాణాయ స్వాహా,విచృతాయ స్వాహా, సంహానాయ స్వాహోపస్థితాయ స్వాహాఽయనాయ స్వాహా,ప్రాయణాయ స్వాహా క్రియంతే, తై ర్దుఃఖాని వియోజ్య సుఖాని లభ్యంతే. ॥౭॥

భావార్థః :-మనుష్యై రగ్నిహోత్రాది యజ్ఞై ర్యావద్ధూయతే తావత్సర్వం ప్రాణినాం సుఖకారకం భవతి. ॥౭॥

పదార్థము:-ఏ మానవులు,హింకారాయ=హిం అని శబ్దమొనర్చువానికై,స్వాహా =ఉత్తమక్రియను, హింకృతాయ=హిం అను శబ్దమొనర్చినవానికై, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను,క్రందతే=పిలుచువానికై లేక ఆక్రందనమొనర్చువానికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,అవక్రందాయ=క్రిందనుండి[హీనస్వరముతో]పిలుచువానికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ప్రోథతే=సర్వకర్మలయందు పరిపూర్ణునికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, (ప్రప్రోథాయ) అత్యంత పూర్ణునికై. స్వాహా) ఉత్తమ క్రియను. గంధాయ=సుగంధమునకై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,ఘ్రాతాయ=ఘ్రాణమొనర్చిన వానికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, నివిష్టాయ=నిరంతరముప్రవేశించువానికై,కూర్చొనువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఉపవిష్టాయ=కూర్చొన్నవానికి,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, సందితాయ=బాగుగా నివ్వబడిన[లేక ఖండించబడిన]దానికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,బల్గతే=నడచువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఆసీనాయ=కూర్చొన్నవానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, శయనాయ=నిద్రించువానికై, స్వాహా=ఉత్త మక్రియను, స్వపతే=నిద్రను పొందినవానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను. ఆగ్రతే=మేలుకొన్నవానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, కూజతే=కూజించువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ప్రబుద్ధాయ=ఉత్తమ జ్ఞానవంతునకై ,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, విజృంభమాణాయ=బాగుగ ఆవలించుటకై. స్వాహా=

ఉత్తమక్రియను,విచృతాయ=విశేషరచన యొనర్చువానికై,స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, సంహానాయ=సంఘాత పదార్థములను సమూహముగ నొనర్చువానికై, స్వాహా= ఉత్తమక్రియను, ఉపస్థితాయ=సమీపమున స్థితుడై యున్నవానికి, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, అయనాయ=చక్కని విశేషజ్ఞానమునకై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,మఱియు, ప్రాయణాయ=చేర్పించువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను ఒనర్చెదరో, ఆమానవులకు దుఃఖములు తొలగి సుఖములు సమకూరును. [౭]

భావార్థము:-మానవులచే నగ్నిహోత్రాదులందెంత ప్రేల్చబడునో యది ప్రాణుల కంత సుఖము సమకూర్చునది యగుచున్నది. [౭]౧-౨౭౯

౧-౨౮౦ యతే స్వాహేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రయత్న వంతో జీవాదయో దేవతాః, నిచృదతిధృతి శ్ఛందః; షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మదియే.

యతే స్వాహా ధావతే స్వాహోద్ద్రావాయ స్వాహోద్ద్రుతాయ స్వాహా శూకారాయ స్వాహా శూకృతాయ స్వాహా నిషణ్ణాయ స్వాహోత్థితాయ స్వాహా జవాయ స్వాహా బలాయ స్వాహా వివర్తమానాయ స్వాహా వివృత్తాయ స్వాహా విధూన్వానాయ స్వాహా విధూతాయ స్వాహా శుశ్రూషమాణాయ స్వాహా శృణ్వతే స్వాహేక్షమాణాయ స్వాహేక్షితాయ స్వాహా వీక్షితాయ స్వాహా నిమేషాయ స్వాహా యదత్తి తస్మై స్వాహా యత్ పిబతి తస్మై స్వాహా యన్మూత్రం కరోతి తస్మై స్వాహా కుర్వతే స్వాహా కృతాయ స్వాహా॥ ॥౮॥

యతే, స్వాహా, ధావతే, స్వాహా, ఉద్ద్రావాయేత్యుత్+ద్రావాయ,స్వాహా, ఉద్ద్రుతాయేత్యుత్+ద్రుతాయ, స్వాహా, శూకారాయ, స్వాహా, శూకృతాయ, స్వాహా, నిషణ్ణాయ, నిసన్నాయేతి ని+సన్నాయ, స్వాహా. ఉత్థితాయ, స్వాహా, జవాయ, స్వాహా, బలాయ, స్వాహా, వివర్తమానాయేతి వి+వర్తమానాయ,స్వాహా, వివృత్తాయేతి వి+వృత్తాయ, స్వాహా, విధూన్వానాయేతి విధూన్వానాయ, స్వాహా, విధూతాయేతి వి+ధూతాయ, స్వాహా,శుశ్రూషమాణాయ,స్వాహా,శృణ్వతే,స్వాహా,

ఈక్షమాణాయ, స్వాహా, ఈక్షితాయ, స్వాహా, వీక్షితాయేతి వి+ఈక్షితాయ, స్వాహా, నిమేషాయేతి ని+మేషాయ, స్వాహా, యత్, అత్తి, తస్మై, స్వాహా, యత్, పిబతి, తస్మై, స్వాహా, యత్, మూత్రమ్, కరోతి, తస్మై, స్వాహా, కుర్వతే స్వాహా, కృతాయ, స్వాహా॥ ॥౮॥

పదార్థం :-(యతే)ప్రయతమానాయ(స్వాహా) సత్క్రియా (ధావతే) (స్వాహా)(ఉద్ద్రావాయ)ఊర్ధ్వం గతాయ ద్రవీభూతాయ(స్వాహా) (ఉద్ద్రుతాయ) ఉత్కర్షం గతాయ (స్వాహా) (శూకారాయ)శీఘ్రకారిణే(స్వాహా)(శూకృతాయ)శీఘ్రం కృతాయ(స్వాహా) (నిషణ్ణాయ)నిశ్చయేనస్థితాయ(స్వాహా)(ఉత్థితాయ)కృతోత్థానాయ(స్వాహా)(జవాయ)వేగాయ(స్వాహా)(బలాయ) (స్వాహా)(వివర్తమానాయ)విశేషేణ వర్తమానాయ(స్వాహా) (విపృత్తాయ) వివిధతయా కృతవర్తమానాయ(స్వాహా)(విధూన్వానాయ)యో వివిధం ధునోతి తస్మై (స్వాహా)(విధూతాయ) యేన వివిధం ధూతం కంపితం తస్మై(స్వాహా)(శుశ్రూషమాణాయ)శ్రోతు మిచ్ఛతే (స్వాహా) (శృణ్వతే)యః శృణోతి తస్మై(స్వాహా)(ఈక్షమాణాయ)దర్శకాయ (స్వాహా) (ఈక్షితాయ) అన్యేన దృష్టాయ (స్వాహా) (వీక్షితాయ) విశేషేణ కృతదర్శనాయ (స్వాహా) (నిమేషాయ) (స్వాహా)(యత్)(అత్తి) భక్షయతి(తస్మై)(స్వాహా)(యత్)(పిబతి)(తస్మై) (స్వాహా)(యత్) (మూత్రమ్) (కరోతి)(తస్మై)(స్వాహా)(కుర్వతే)(స్వాహా)(కృతాయ)(స్వాహా). ॥౮॥

అన్వయః :-యే మనుష్యా యతే స్వాహా, ధావతే స్వాహోద్ద్రావాయ స్వాహోద్ద్రుతాయ స్వాహా,శూకారాయ స్వాహా,శూకృతాయ స్వాహా,నిషణ్ణాయ స్వాహోత్థితాయ స్వాహా, జవాయ స్వాహా,బలాయ స్వాహా,వివర్తమానాయ స్వాహా,విపృత్తాయ స్వాహా, విధూన్వానాయ స్వాహా,విధూతాయ స్వాహా,శుశ్రూషమాణాయ స్వాహా,శృణ్వతే స్వాహేక్షమాణాయ స్వాహేక్షితాయ స్వాహా, వీక్షితాయ స్వాహా, నిమేషాయ స్వాహా, యదత్తి తస్మై స్వాహా, యత్ పిబతి తస్మై స్వాహా,యన్మూత్రం కరోతి తస్మై స్వాహా కుర్వతే,స్వాహా,కృతాయ స్వాహా, కుర్వంతి తే సర్వాణి సుఖాని లభంతే. ॥౮॥

భావార్థః:-యే ప్రయత్నధావనాదీనాం సాధకాని సుగంధ్యాది హోమ ప్రభృతీని చ కర్మాణి కుర్వంతి. తే సర్వాణీష్టాని వస్తూని ప్రాప్నువంతి. ॥౮॥

పదార్థము:-ఏ మనుష్యులు,యతే=యత్నశీలురకై,స్వాహా=సత్క్రియను, ధావతే=పరుగిడువానికై, స్వాహా=శ్రేష్ఠక్రియను, ఉద్ద్రావాయ=పైకిపోయిన ఆర్ద్రపదార్థములకై, స్వాహా=సుందరమైన క్రియను, ఉద్ద్రుతాయ=ఉత్కర్షమును పొందినవానికి, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, శూకారాయ=శీఘ్రత్వమొనర్చువానికి, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, శూకృతాయ=శీఘ్రమొనర్చినవానికి, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, నిషణ్ణాయ=నిశ్చయముగ కూర్చొన్నవానికి, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఉత్థితాయ=లేచినవానికై,

స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,జవాయ=వేగమునకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, బలాయ=బలమునకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, వివర్తమానాయ=విశేషరీతితో ప్రవర్తమానుడై యుండువానికై,స్వాహా=సత్క్రియను, వివృత్తాయ=విశేషరీతిగ ప్రవర్తించినవానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,విధూన్వాయ=పదార్థమును విధూనన మొనర్చువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,విధూతాయ=అనేకవిధముల విధూనన మొనర్చినవానికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, శుశ్రూషమాణాయ=వినగోరువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, శృణ్వతే=వినుచున్నవానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఈక్షమాణాయ=వీక్షించువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఈక్షితాయ=వీక్షించినవానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,వీక్షితాయ=బాగుగా వీక్షించినవానికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, నిమేషాయ=కనురెప్పలు మూయుటకై, తెరచుటకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, యత్ అత్తి=ఎవడు తినుచున్నాడో, తస్మై స్వాహా=అతనికై ఉత్తమక్రియను,యత్ పిబతి=ఎవడు త్రాగుచున్నాడో,తస్మైస్వాహా=అతనికై ఉత్తమక్రియను,యత్ మూత్రం కరోతి=ఎవడు మూత్రమును విడచుచున్నాడో,తస్మై=అతనికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, కుర్వతే=చేయువానికై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, కృతాయ=చేసినవానికై, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను చేయుచున్నారో వారందరు సకలసుఖములు పొందుచున్నారు. [౮]

భావార్థము:-ఎవరు సుప్రయత్నములను, ధావనాదిక్రియలను సాధించుకార్యములను,సుగంధ్యాది వస్తువుల హోమకర్మలను చేయుచున్నారో, వారు సకలసుఖములను అభీష్టవస్తువుల నన్నిటిని పొందుచున్నారు. [౮]

తత్సవితు రిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృద్ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః

అథేశ్వర విషయమాహ.

ఈశ్వరుని గురించి చెప్పబడినది.

తత్సవితు ర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి ధియో యో నః ప్రచోదయాత్॥

తత్, సవితుః, వరేణ్యమ్, భర్గః, దేవస్య, ధీమహి,

ధియః, యః,నః, ప్రచోదయాదితి ప్ర+చోదయాత్॥ ॥౯॥

పదార్థః:-(తత్)(సవితుః)సకలజగదుత్పాదకస్య(వరేణ్యమ్)వరేణ్యం వర్తుమర్హ మత్యుత్తమమ్(భర్గః)సర్వదోషప్రదాహకం తేజోమయం శుద్ధమ్ (దేవస్య)స్వప్రకాశస్వరూపస్య (సర్వైః) కమనీయస్య సర్వసుఖప్రదస్య(ధీమహి)దధీమహి(ధియః)ప్రజ్ఞాః(యః)పరమాత్మా(నః)అస్మాకమ్ (ప్రచోదయాత్). ॥౯॥

అన్వయః:- హే మనుష్యాః సవితు ర్దేవస్య యద్వరేణ్యం భర్గో వయం ధీమహి. తదేవ యూయంధరత.యో నః సర్వేషాం ధియః ప్రచోదయాత్ సోఽంతర్యామీ సర్వై రుపాసనీయః.

భావార్థః:-సర్వైర్మనుష్యైః సచ్చిదానందస్వరూపం నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్త స్వభావం సర్వాంతర్యామిణం పరమాత్మానం విహాయైతస్య స్థానేఽన్యస్య కస్యచిత్పదార్థస్యోపాసనాస్థాపనం కదాచిన్నైవ కార్యం కస్మై ప్రయోజనాయ? యోఽస్మాభిరుపాసితః సన్నాస్మాకం బుద్ధీరధర్మాచరణాన్నివర్త్య ధర్మాచరణే ప్రేరయేత్. యేన శుద్ధాః సంతో వయం తం పరమాత్మానం ప్రాప్యైహిక పారమార్థికే సుఖే భుంజీమహీత్యస్మై. ॥౯॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! సవితుః=సకలజగదుత్పాదకుడు, దేవస్య=స్వయం ప్రకాశుడు, అందఱుకోరదగు సమస్తసుఖములనిచ్చు వాడునగు పరమేశ్వరునియొక్క, వరేణ్యమ్=స్వీకరించదగినది, అత్యుత్తమమునగు, భర్గః=సమస్తదోషములను దహనమొనర్చు పశుద్ధస్వరూపమును మేము, ధీమహి=ధారణమొనర్చెదమో, తత్=దానిని మీరు ధారణమొనర్చుడు, యః=ఎవడు, నః=మనయందఱియొక్క, ధియః=బుద్ధులను, ప్రచోదయాత్=ప్రేరేపించునో అనగా వారిని [మనలనందఱను]సత్కర్మలయందు ప్రవేశమొనరింపజేయునో, ఆ అంతర్యామియైన పరమాత్మ అందఱికి ఉపాసించ యోగ్యుడు.

భావార్థము:- మానవులందరు సచ్చిదానంద స్వరూపుడు, నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్త స్వభావుడు,సర్వాంతర్యామియునగు పరమాత్మను వదలి అతనికిబదులుగా ఇతరవస్తువును దేనినెన్నటికి ఉపాసించకూడదు. ఏ ప్రయోజనముకొఱకు? మేముపాసించిన పరమాత్మ మాబుద్ధులను అధర్మాచరణమునుండితొలగించి ధర్మాచరణమునందుప్రవృత్తమొనరించుటకును, అటుల శుద్ధులైనమేము ఆపరమాత్మనుపొంది ఐహికపారలౌకిక సుఖములను భోగించగలుగుటకును. ఈ ప్రయోజనములకొఱకు. [౯]౧౨౩౧

౧౨౩౨ హిరణ్యపాణిత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, సవితా దేవతా, గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః

పునస్తమేవ విషయమాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

హిరణ్యపాణిమూతయే సవితారముపహ్వయే। స చేత్తా దేవతా పదమ్॥

హిరణ్యపాణిమితి హిరణ్య+పాణిమ్, ఊతయే, సవితారమ్,

ఉప, హ్వయే,సః,చేత్తా, దేవతా, పదమ్॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:-(హిరణ్యపాణిం)హిరణ్యాని సూర్యాదీని తేజాంసి పాణౌ స్తవనే యస్య తమ్ (ఊతయే)రక్షణాద్యాయ(సవితారమ్)సకలైశ్వర్యప్రాపకమ్(ఉప)(హ్వయే) ధ్యానయోగేనాహ్వయే(సః)(చేత్తా)సమ్యగ్జ్ఞానస్వరూపత్వేన సత్యాఽసత్యజ్ఞాపకః(దేవతా)ఉపాసనీయ ఇష్టదేవ ఏవ(పదమ్)ప్రాప్తుమర్హమ్. ॥౧౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యమహమూతయే హిరణ్యపాణిం పదం సవితారముపహ్వయే స చేత్తా దేవతాఽస్తీతి యూయం విజానీత. ॥౧౦॥

భావార్థః:-మనుష్యై రితః పూర్వమంత్రార్థస్య వివరణం వేదితవ్యమ్.చేతనస్యరూపస్య పరమాత్మన ఉపాసనాం విహాయ కస్యాప్యన్యస్య జడస్యోపాసనా కదాపి నైవ కార్యా.నహి జడముపాసితం సద్ధానిలాభకారకం రతకం చ భవతి.తస్మాచ్చేతనైః సర్వైర్జీవైశ్చేతనో జగదీశ్వర ఏవోపాసనీయో నేతరో జడత్వాదిగుణయుక్తః పదార్థః ॥౧౦॥

పదార్థము:—ఓ మానవులారా! నేను, ఊతయే=రక్షాదుల నిమత్తము, హిరణ్యపాణిమ్=సూర్యాదితేజము లెవనిని స్తవనమొనర్చుచున్నవో,పదమ్=పొందయోగ్యుడు, సవితారమ్=సకలైశ్వర్యములను లభింపజేయువాడునగునట్టి యే జగదీశ్వరుని, ఉపహ్వయే=ధ్యానయోగముచే పిలుచుచున్నానో, సః=అతను, చేత్తా=మంచిజ్ఞాన స్వరూపుడగుటచేసత్యమును, మిథ్యను తెలియజేయువాడు, దేవతా=ఉపాసించయోగ్యుడు, ఇష్టదేవుడునై యున్నాడని మీరందఱు గ్రహించుడు. [౧౦]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునుండి గురుమంత్రమనబడు పూర్వోక్తగాయత్రీ మంత్రముయొక్క వివరణమే యనియు,దానిఅర్థముయొక్క తాత్పర్యమిటులుండుననియు గ్రహించవలయును, చేతనస్వరూపుడగు పరమాత్ముని యుపాసనను వదలి ఇతర యే జడమును ఉపాసించజనదు, ఏలయన ఉపాసించబడిన జడపదార్థము హానిలాభముల [నొనర్చుట]కు కారకముగారని,రక్షించునదిగాని కాజాలదు. కనుక చేతనములగు సకలజీవులకు చేతన స్వరూపుడగు జగదీశ్వరుడే ఉపాసించయోగ్యుడు. ఇతరములైనజడత్వాదిగుణములతో కూడిన పదార్థములు ఉపాసనీయములు కావు. [౧౦]౧౨౮

---

౧౨౮ దేవస్యేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, సవితా దేవతా, గాయత్రీ ఛందః,షడ్జః స్వరః,
పున స్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల విషయ మయ్యదియే.

దేవస్య చేతతో మహీం ప్ర సవితు ర్హవామహే। సుమతిꣳ సత్యరాధసమ్॥

దేవస్య, చేతతః, మహీమ్, ప్ర, సవితుః, హవామహే,

సుమతిమితి సు+మతిమ్, సత్యరాధసమితి.సత్య+రాధసమ్॥ ॥౧౧॥

పదార్థః-(దేవస్య)స్తోతుమర్హస్య(చేతతః)చేతనస్వరూపస్య(మహీమ్) మహతీమ్ (ప్ర) (సవితుః)సర్వసంసారోత్పాదకస్య(హవామహే)ఆదద్యామ(సుమతిమ్) శోభనాం ప్రజ్ఞామ్ (సత్యరాధసమ్)సత్యం రాధ్నోతి యయా తామ్. ॥౧౧॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా వయం సవితుశ్చేతతో దేవస్యేశ్వరస్యోపాసనాం కృత్వా మహీం సత్యరాధసం సుమతిం ప్రహవామహే తథైతముపాస్యైతాం యూయంప్రాప్నుత.॥౧౧॥

భావార్థః-హేమనుష్యా యేన చేతనస్వరూపేణ జగదీశ్వరేణాఖిలంజగదుత్పాదితం తస్యైవారాధనేన సత్యవిద్యాయుక్తాం ప్రజ్ఞాం యూయం ప్రాప్తుం శక్నుథ నేతరస్య జడస్యారాధనేన

పదార్థము:-ఓమానవులారా! మేము,సవితుః=సమస్తలోకములనుత్పన్నమొనర్చు వాడు,చేతతః=చేతనస్వరూపుడు,దేవస్య=స్తవనీయుడునగు ఈశ్వరుని ఉపాసించి, మహీమ్=గొప్పదియు, సత్యరాధసమ్=జీవమునకు సత్యమును సాధించుసాధనమునగు, సుమతిమ్=సుందరబుద్ధిని, ప్ర హవామహే=ఎటులగ్రహించుచున్నామో అటులనే, ఆవరేశు నుపాసించి యాబుద్ధిని మీరు పొందుడు. [౧౧]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! సమస్త సంసారమును సృజించిన చేతన స్వరూప జగదీశ్వరుని నారాధించి, ఉపాసించి మీరందరు సత్యవిద్యాయుక్తమగు నుత్తమబుద్ధిని పొందగలుగుదురు గాని యితర జడపదార్థముల నారాధించి యెన్నటికి పొందజాలరు.

౧౨ల సుష్టుతి మిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సవితా దేవతా, గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మెండియు విషయ మదియే.

సుష్టుతిం సుమతీ వృధో రాతిం సవితురీమహే ।.ప్ర దేవాయ మతీ విదే॥

సుష్టుతిమ్ సు స్తుతిమితి సు+స్తుతిమ్, సుమతీవృధః,సుమతివృధఇతి సుమతి+వృధః, రాతిమ్, సవితుః, ఈమహే, ప్ర, దేవాయ, మతీవిదే, మతివిద ఇతి మతి+విదే॥ ॥౧౨॥

పదార్థః:-(సుష్టుతిమ్)శోభనాం స్తుతిమ్(సుమతీవృధః)యః సుమతిం వర్ధయతి తస్య.అత్ర సంహితాయాం దీర్ఘః(రాతిమ్)దానమ్(సవితుః)సర్వోత్పాదకస్య(ఈమహే)యాచామహే (ప్ర) (దేవాయ)విద్యాం కామయమానాయ(మతీవిదే)యో మతిం జ్ఞానం విందతి తస్మై.అత్ర సంహితాయా మితి దీర్ఘః. ॥౧౨॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా వయం సుమతీవృధః సవితు రీశ్వరస్య సుష్టుతిం కృత్వా తస్మాన్మతీవిదే దేవాయ రాతిం ప్రేమహే,తథైతా మస్మద్యాయమపి యాచధ్వమ్. ॥౧౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యదా యదా పరమేశ్వరస్య ప్రార్థనా కార్యా తదా తదా స్వార్థా పదార్థా వా సర్వశాస్త్రవిజ్ఞానయుక్తా ప్రజ్ఞైవయాచనీయా,యస్యాం ప్రాప్తా యాం జీవాః సర్వాణి సుఖసాధనాని ప్రాప్నువంతి. ॥౧౨॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! మేము,సుమతీవృధః=ఉత్తమమతి నభివృద్ధిపఱచు వాడు,సవితుః=సమస్తము నుత్పన్నమొనర్చువాడునగు నాపరమేశ్వరునియొక్క,సుష్టుతిమ్=సుందర స్తవనమొనర్చి,ఈవిధముగనే,మతీవిదే=జ్ఞానమును పొందినవాడు,దేవాయ=

విద్యాదిగుణముల కామించువాడునగు మనుష్యునికి, రాతిమ్=ఇచ్చుటను, ప్రేమహే= ఎటుల చక్కగాకోరుచున్నామో, అటులనే మీరును ఈదానక్రియను ఈశ్వరుడగు నితని యాచించుడు. [౧౨]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎప్పుడు పరమాత్మని ప్రార్థించవలసివచ్చినను తనకుగాని, ఇతరులకుగాని సమస్త సుఖసాధన ములను జీవము పొందగలుగునటువంటి యుత్తమబుద్ధినే కోఅవలయును. [౧౨]౧౨౮౪

౧౨౮౫ రాతి మిత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, సవితా దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నద్విషయమే.

రాతిꣳ సత్పతిం మహే సవితార ముపహ్వయే । ఆసవం దేవవీతయే॥౧౩॥

రాతిమ్, సత్పతిమితి సత్+పతిమ్, మహే, సవితారమ్, ఉప,
హ్వయే, ఆసవమిత్యా+సవమ్, దేవవీతయ ఇతి దేవ+వీతయే॥ ॥౧౩॥

పదార్థః:-(రాతిమ్)దాతారమ్(సత్పతిమ్)సతాం జీవానాం పదార్థానాం వా పాలకమ్ (మహే)మహత్యై (సవితారమ్)సకల జగదుత్పాదకమ్ (ఉప)(హ్వయే) ఉపస్తుయామ్ (ఆసవమ్) సమంతాదైశ్వర్యయుక్తమ్ (దేవవీతయే)దివ్యానాం గుణానాం విదుషాం వా ప్రాప్తయే॥౧౩॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథాఽహం మహే దేవవీతయే రాతి మాసవం సత్పతిం సవి తార ముపహ్వయే తథా యూయమప్యేనం ప్రశంసత. ॥౧౩॥

భావార్థః -- అత్ర వాచకలుప్తోమాలంకారౌ. యది మనుష్యా ధర్మార్థ కామసిద్ధిం కామ యేరꣳస్తర్హి పరమాత్మానమేవోపాస్య తదా జ్ఞాయాం వర్తేరన్. ॥౧౩॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! నేను, మహే=గొప్ప, దేవవీతయే=దివ్యగుణముల ప్రాప్తికై,విద్వాంసులప్రాప్తికై, రాతిమ్=దాతయు, ఆసవమ్=సకలైశ్వర్యయుక్తుడు, సత్పతిమ్=సత్యములు నిత్యవిద్యమానములునగు జీవముల, లేక పదార్థముల పాలకుడు, సవితారమ్=సకలజగదుత్పాదకుడు నగు జగదీశ్వరుని, ఉపహ్వయే=ధ్యానయోగమున సమీపముగ ఎటుల స్తుతి యొనర్చెదనో అటులనే మీరును అతనిని కీర్తించుడు. [౧౩]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు ధర్మార్థకామములసిద్ధి కామించుచో పరమాత్మని ఉపాసించి అతని ఆజ్ఞయందు మెలగ వలయును. ౧౨౮౫[౧౩]

దేవస్యేత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, సవితా దేవతా, పిపీలికామధ్యా నిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ

అదే విషయము మఱల చెప్పబడెను.

దే॒వస్య॑ సవి॒తు ర్మ॒తి మా॑స॒వం వి॒శ్వదే॑వ్యమ్ । ధి॒యా భగ॑ం మనామహే॥

దే॒వస్య॑, స॒వి॒తుః, మ॒తిమ్, ఆ॒స॒వమిత్యా॑+స॒వమ్,

వి॒శ్వదే॑వ్య॒మితి॑ వి॒శ్వ+దే॑వ్యమ్, ధి॒యా, భగ॑మ్, మ॒నా॒మ॒హే॒॥ ॥౧౪॥

పదార్థః.(దేవస్య)సకల సుఖప్రదాతుః (సవితుః) సకలైశ్వర్య ప్రదాతుః (మతిమ్) ప్రజ్ఞామ్(ఆసవమ్)సకలైశ్వర్య హేతుమ్(విశ్వదేవ్యమ్)విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో హితమ్.(ధియా)ప్రజ్ఞయా (భగమ్)ఉత్తమైశ్వర్యమ్(మనామహే)యాచామహే. ॥౧౪॥

అన్వయః:-హేమనుష్యా యథా వయం సవితు ర్దేవస్య పరమాత్మనః సకాశాన్మతి మాసవం చ ప్రాప్య తయా ధియా సర్వం విశ్వదేవ్యం భగం మనామహే తథా యూయ మపి కురుత.॥౧౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. సర్వై ర్మనుష్యైః పరమేశ్వరోపాసనయా ప్రజ్ఞాం ప్రాప్యైతయా పూర్ణ మైశ్వర్యం విధాయ సర్వప్రాణిహితం సంసాధనీయమ్. ॥౧౪॥

పదార్థము:-ఓ మానవులరా! మేము,సవితుః=సకలైశ్వర్యప్రదాతయు,దేవస్య=సమస్త సుఖప్రదాతయునగు పరమాత్మునినుండి, మతిమ్=బుద్ధిని, ఆసవమ్=సమస్తైశ్వర్యముల హేతువును పొంది,ధియా=ఆబుద్ధిచే, విశ్వదేవ్యమ్=సకలవిద్వాంసులకు హితమొనగూర్చు,భగమ్=ఉత్తమైశ్వర్యమును,మనామహే=ఎటుల యాచించుచున్నామో, అటులనే మీరును కోరుడు. [౧౪]

భావార్థము:-ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.పరమేశ్వరోపాసనచే నుత్తమబుద్ధి పొంది,దానిచే పూర్ణైశ్వర్యమును గడించి,సకలప్రాణులహితమును చక్కగా సాధించుట మానవులందఱి కర్తవ్యము. [౧౪]౧౨౭౮

౧౨౭౯ అగ్నిమిత్యస్య సుతంభర ఋషిః, నిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ యజ్ఞ కర్మ విషయమాహ.

యజ్ఞకర్మ విషయమును వివరించెను.

అ॒గ్నిం స్తోమే॑న బోధయ సమిధా॒నో ఽఅమ॑ర్త్యమ్ ।

హ॒వ్యా దే॒వేషు॑ నోదధత్॥ ॥౧౫॥

అ॒గ్నిమ్, స్తోమే॑న, బో॒ధ॒య॒, స॒మి॒ధా॒న ఇతి॑

సమ్+ఇ॒ధా॒నః, అమ॑ర్త్యమ్, హ॒వ్యా, దే॒వేషు॑, నః, ద॒ధ॒త్॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(అగ్నిం)పావకమ్(స్తోమేన)ఇంధనసమూహేన(బోధయ) (సమిధానః) ప్రదీప్యమానః(అమర్త్యమ్)కారణరూపేణ మరణధర్మరహితమ్(హవ్యా)ఆదాతుం దాతు మర్హాణి(దేవే

షు)దివ్యేషు వాయ్వాదిషు(నః)అస్మభ్యమ్(దధత్)దధాతి. ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యః సమిధానోఽగ్నిం దేవేషు హవ్యా మనో దధత్ తమ మర్త్య మగ్నిం స్తోమేన బోధయ ప్రదీపయ. ॥౧౫॥

భావార్థః:-యద్యగ్నౌ సమిధః ప్రక్షిప్య సుగంధ్యాదిద్రవ్యం జుహుయు స్తర్హ్యయం తద్వాయ్వాదిషు విస్తార్య సర్వాన్ ప్రాణినః సుఖయతి. ॥౧౫॥

పదార్థము;-ఓ విద్వాంసుడా!సమిధానః=చక్కగాదీపించు నే యగ్ని,దేవేషు= దివ్యవాయ్వాది పదార్థములందు, హవ్యా=ఆదానప్రదానములొనర్చదగు పదార్థమును, నః=మాకై, దధత్=ధారణమొనర్చుచున్నదో,అమర్త్యమ్=కారణస్వరూపము అనగా పరమాణుభావముచే వినాశధర్మరహితమగు, అగ్నిమ్=ఆ యగ్నిని, స్తోమేన=ఇంధన సమూహముచే,బోధయ=మేల్కొలుపుము. బాగుగా ప్రజ్వలింపజేయుము. [౧౫]

భావార్థము:-అగ్నియందు సమిధల నుంచి దివ్యములగు సుగంధ పదార్థములను వ్రేల్చుచో నయ్యగ్ని యాపదార్థమును వాయ్వాదులందు వ్యాపింపజేసి సకలప్రాణులకు సుఖము సమకూర్చుచున్నది. ౧-౨౦-౩[౧౫]

స హవ్యవాళిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః

పున రగ్నిః, కీదృశోఽస్తీత్యాహ

అగ్ని యెటు వంటిది ?

స హవ్యవాడమర్త్య ఉశిగ్దూత శ్చనోహితః । అగ్ని ర్ధియా సమృణ్వతి॥

సః, హవ్యవాడితి హవ్యవాట్, అమర్త్యః, ఉశిక్, దూతః, చనోహిత ఇతి చనః+హితః, అగ్నిః, ధియా, సమ్, ఋణ్వతి॥ ॥౧౬॥

పదార్థః:-(సః)(హవ్యవాట్)యో హవ్యం వహతి దేశాంతరం ప్రాపయతి సః(అమర్త్యః) మృత్యుధర్మరహితః(ఉశిక్)కాంతిమాన్(దూతః)ఇవ వర్తమానః(చనోహితః)యశ్చనాంసిఅన్నా ని హినోతి ప్రాపయతి సః(అగ్నిః)పావకః(ధియా)కర్మణా(సమ్)(ఋణ్వతి)ప్రాప్నోతి. ॥౧౬॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యోఽమర్త్యో హవ్యవాడుశిగ్ దూత శ్చనోహితోఽగ్ని రస్తి స ధియా సమృణ్వతి. ॥౧౬॥

భావార్థః:-యథా కార్యార్థం ప్రేషితో దూతః కార్యసాధకో భవతి తథా సం ప్రయోజితోఽగ్నిః సుఖకార్యసిద్ధికరో భవతి. ॥౧౬॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! అమర్త్యః=మృత్యుధర్మరహితము,హవ్యవాట్= హుతద్రవ్యము నొకచోటునుండి మఱియొకచోటునకు చేర్చునది, ఉశిక్=ప్రకాశమాన ము,దూతః=దూతవలెవర్త మానమైనది,చనోహితః=అన్నప్రాప్తికలిగింపజేయునదియు

నగు,అగ్నిః=ఏయగ్ని యున్నదో, సః=అది,ధియా=కర్మచే అనగా తదుపయోగకరము లగు శిల్పాదికార్యములచే, సమ్ ఋణ్వతి=బాగుగా లభించుచున్నది.

భావార్థము:-కార్యనిమిత్తమై పంపబడినదూత చేయదగిన పనులనే చేయువాడగును. అటులనే చక్కగా నియుక్తమొనర్చబడిన యగ్నియు సుఖ[కర] కార్యములను సిద్ధింపజేయునది యగుచున్నది. [౧౬]

౧౭౪౦ అగ్నిం దూత మిత్యస్య విశ్వరూప ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా. నిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః
అథాగ్నిగుణా ఉచ్యంతే.

అగ్నిగుణములు చెప్పబడుచున్నవి.

అ॒గ్నిం దూతం పు॒రో ద॑ధే హవ్య॒వాహ॒ ముప॑ బ్రువే।
దే॒వాꣳ౨॥ ఆసా॑దయాది॒హ॥ ॥౧౭॥

అ॒గ్నిమ్, దూ॒తమ్, పు॒రః, ద॒ధే, హ॒వ్య॒వాహ॒మితి హ॒వ్య॒+వాహ॑మ్, ఉప, బ్రు॒వే, దే॒వాన్, ఆ, సా॒ద॒యా॒త్, ఇ॒హ॥ ॥౧౭॥

పదార్థః:-(అగ్నిమ్)వహ్నిమ్(దూతమ్)దూతవత్కార్యసాధకమ్(పురః)అగ్రతః(దధే)ధరామి(హవ్యవాహమ్)యో హవ్యాని అత్తు మర్హాణి వహతి ప్రాపయతి తమ్(ఉప)(బ్రువే)ఉపదిశామి (దేవాన్)దివ్యాన్ భోగాన్(ఆ)సమంతాత్ (సాదయాత్)సాదయేత్ ప్రాపయేత్ (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే. ॥౧౭॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా య ఇహ దేవానాసాదయాత్తం హవ్యావాహం దూత మగ్నిం పురోదధే యుష్మాన్ ప్రత్యుపబ్రువే యూాయమప్యేవం కురుతేతి. ॥౧౭॥

భావార్థః:-హేమనుష్యా యథాఽగ్ని ర్దివ్యసుఖప్రదోఽస్తి తథా, వాయ్వాదయోఽపి వర్తంత ఇతి వేద్యమ్. ॥౧౭॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా!ఇహ=ఈలోకములో నేది,దేవాన్=దివ్యభోగములను, ఆ సాదయాత్=ఏది లభింపజేయుచున్నదో అట్టి, హవ్యవాహమ్=భోజనమొనర్చదగుపదార్థములను లభింపజేయునది, దూతమ్=దూతవలె కార్యసిద్ధి యొనర్చునదియు నగు,అగ్నిమ్=అగ్నిని, పురః=సమక్షమున, [నేను], దధే=ఉంచుచున్నాను, మఱియు, ఉపబ్రువే=మీరును ఇటులొనర్చుడని మీకు నుపదేశమొనర్చు చున్నాను. [౧౭]

భావార్థము:-మానవులారా! అగ్నివలెనే వాయ్వాదులును దివ్యసుఖప్రదములని యెఱుగుదురుగాక! [౧౭]౧౭౪౦

౧౭౪౧ అజీజన ఇత్యస్యారుణ త్రసదస్యూ ఋషీ. పవమానో దేవతా, పిపీలికామధ్యా

విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః సూర్యరూపోఽగ్నిః, కీదృశ ఇత్యాహ.

సూర్యరూపాగ్ని యెటులున్నది?

అజీజనో హి పవమాన సూర్యం విధారే శక్మనా పయః।

గోజీరయా రంహమాణః పురన్ధ్యా॥ ॥౧౮॥

అజీజనః, హి, పవమాన, సూర్యమ్, విధారఇతి వి+ధారే, శక్మనా, పయః,

గోజీరయేతి గో+జీరయా, రంహమాణః, పురన్ధ్యేతి పురమ్+ధ్యా॥ ॥౧౮॥

పదార్థః:-(అజీజనః)జనయతి(హి)ఖలు(పవమాన)పవిత్రకారక(సూర్యమ్)సవితృమండలమ్ (విధారే)ధారయామి(శక్మనా)కర్మణా.శక్మేతి కర్మ నామ.నిఘం.౨.౧. (పయః)ఉదకమ్(గోజీరయా)గవాం జీరయా జీవనక్రియయా(రంహమాణః)గచ్ఛన్(పురంధ్యా)యయా పురం దధాతి తయా. ॥౧౮॥

అన్వయః;- హే పవమానాగ్నివత్పవిత్ర జన యోఽగ్నిః పురంధ్యా రంహమాణః సూర్యమజీజన స్తం శక్మనా గోజీర యా పయశ్చాహం విధారే హి. ॥౧౮॥

భావార్థః:-యది విద్యుత్సూర్యస్య కారణం న స్యాత్తర్హి సూర్యోత్పత్తిః కథం స్యాద్యది సూర్యో న స్యాత్తర్హి భూగోల ధృతి ర్వృష్ట్యా గవాదిపశుజీవనం చ కథం స్యాత్. ॥౧౮॥

పదార్థము:-పవమాన=పవిత్రమొనర్చు నగ్నివలె పవిత్రుడగు పురుషుడా! నీవు ఏ యగ్ని,పురంధ్యా=పురమును ధారణమొనర్చుక్రియచే,రంహమాణః=పోవుచు,సూర్యమ్ =సూర్యుని,అజీజనః=ప్రకటింపజేయుచున్నదో,దానిని మఱియు,శక్మనా=కర్మచేతను, గోజీరయా=గవాది పశువుల జీవనక్రియచేతను, పయః=జలమునుకూడ నేను,విధారే హి=విశేషించి ధారణమొనర్చుచునే యున్నాను.

భావార్థము:- విద్యుత్తుసూర్యునికి కారణము కానిచో సూర్యుని యుత్పత్తి యెటుల జరుగును? సూర్యుడు లేకున్నచో భూగోళధారణము మఱియు వర్షముచే గవాది పశువుల జీవనము ఎటుల గడచును? [౧౮]౧౨౯౧

౧౨౯౦ విభూరిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, భురిగ్వికృతి శ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః,

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మఱల నా విషయమే

విభూ ర్మాత్రా ప్రభూః పిత్రా శ్వోఽసి హయోఽస్యత్యోఽసి మయోఽస్యర్వాసి సప్తిరసి వాజ్యసి వృషాసి నృమణా అసి। యయు ర్నామాసి శిశు ర్నా

మాస్యాదిత్యానాం పత్వాన్విహి । దేవా ఆశాపాలా ఏతం దేవేభ్యోఽశ్వం మేధాయ ప్రోక్షితꣳ రక్షతా । ఇహ రన్తి రిహ రమతా మిహ ధృతి రిహ స్వధృతిః స్వాహా॥

విభూ రితి వి+భూః, మ్మాత్రా, ప్రభూ రితి ప్ర+భూః, పిత్రా, అశ్వః,అసి, హయః, అసి, అత్యః, అసి, మయః, అసి, అర్వా, అసి, సప్తిః, అసి, వాజీ, అసి, వృషా, అసి, నృమణాః, నృమనా ఇతి నృ+మనాః, అసి, యయుః,నామ, అసి, శిశుః, నామ, అసి, ఆదిత్యానామ్, పత్వా, అను, ఇహి, దేవాః, ఆశాపాలా ఇత్యాశా+పాలాః, ఏతమ్, దేవేభ్యః, అశ్వమ్, మేధాయ, ప్రోక్షిత మితి ప్ర+ఉక్షితమ్, రక్షత,+ఇహ, రన్తిః, ఇహ, రమతామ్, ఇహ, ధృతిః, ఇహ, స్వధృతి రితి స్వః+ధృతిః, స్వాహా॥ ॥౧౯॥

పదార్థః:-(విభూః)వ్యాపకః(మాత్రా)జననీవద్వర్తమానయా పృథివ్యా(ప్రభూః) సమర్థః (పిత్రా)వాయునా (అశ్వః) యోఽశ్నుతే వ్యాప్నోతి మార్గాన్ సః(అసి)అస్తి. అత్ర సర్వత్ర వ్యత్యయః(హయః)హయ ఇవ శీఘ్రగామీ(అసి)(అత్యః)యోఽతి సతతం గచ్ఛతి సః(అసి) (మయః) సుఖకారీ(అర్వా)యః సర్వాన్నృచ్ఛతి సః(అసి)(సప్తిః)మూర్తద్రవ్యసంబంధీ(అసి)(వాజీ)వేగవాన్ (అసి)(వృషా)వృష్టికర్తా(అసి)(నృమణాః) యో నృషు నేతృషు పదార్థేషు మన ఇవ సద్యోగామీ (అసి)(యయుః)యో యాతి సః (నామ) అభ్యసనీయః (అసి) (శిశుః)యః శ్యతి తనూకరోతి సః (నామ) వాగ్. నామేతి వాఙ్నామ...నిఘం-౧. ౧౧. (అసి) (ఆదిత్యానామ్) మాసానామ్ (పత్వా) యోఽధః పతతి సః (అను) (ఇహి)ఏతి(దేవాః) విద్వాంసః (ఆశాపాలాః)య ఆశా దిశః పాలయంతి (ఏతమ్)వహ్నిమ్. (దేవేభ్యః)దివ్య భోగేభ్యః (అశ్వమ్) వ్యాప్తిశీలమ్. (మేధాయ) సంగమాయ బుద్ధిప్రాపణాయ దుష్టహింసనాయ వా (ప్రోక్షితమ్) జలేన సిక్తమ్ (రక్షత)(ఇహ) (రంతిః)రమణమ్. (ఇహ) (రమతామ్) క్రీడతు (ఇహ) (ధృతిః) (ధైర్యమ్) (ఇహ) (స్వధృతిః) స్వేషాం ధారణమ్ (స్వాహా)సత్యయా క్రియయా, ॥౧౯॥

అన్వయః:-హే ఆశాపాలా దేవాయూయం యో మాత్రా విభూ,పిత్రా ప్రభూ రశ్వోఽసి. హయోఽస్యత్యోఽసి, మయోఽస్యర్వాఽసి.సప్తి రసి, వాజ్యసి, వృషాఽసి, నృమణా అసి. యయు ర్నామాఽసి.శిశుర్నామాస్యాదిత్యానాం పత్వా ఽన్విహి. ఏత మశ్వం స్వాహా.దేవేభ్యో మేధాయ ప్రోక్షితం రక్షత.యేనేహ రంతి రిహ రమతా మిహ ధృతి రిహ,స్వధృతిః స్యాత్.॥౧౯॥

భావార్థః-యే మనుష్యాః పృథివ్యాదిషు వ్యాపకం సర్వేభ్యో వేగవద్భ్యోఽతిశయేన వేగవంతం వహ్నిం గుణకర్మస్వభావతో విజానంతి. తే సుఖేనేహ క్రీడంతి. ॥౧౯॥

పదార్థము:- ఆశాపాలాః=దిక్కులను పాలించువారలారా! దేవాః=విద్వాంసు

లారా! మీరు,ఏది, మాత్రా=తల్లితో సమానముగ నుండుపృథ్వీచే, విభూః=వ్యాపకము పిత్రా=తండ్రివలె నున్న పవనముచే,ప్రభూః=సమర్థము, అశ్వః=మార్గములందు వ్యాప్త మునై యున్నదో,హయః అసి=గుఱ్ఱముతో సమానముగ శీఘ్రముగ నడచునదై యున్న దో,అత్యః అసి=నిరంతరము పోవునదై యున్నదో,మయః అసి=సుఖముసమకూర్చునదై యున్నదో, అర్వా అసి=అందఱికి అందునదై యున్నదో, సప్తిః=మూర్తిమంతములగు పదార్థములతో సంబంధముంచునదై యున్నదో,వాజీ అసి=వేగవంతమై యున్నదో,వృషా అసి=వర్షించునదై యున్నదో, నృమణాః=అన్నివిధముల వ్యవహారములను చేకూర్చు పదార్థములందు మనస్సువలె శీఘ్రముగ వెళ్లునదై యున్నదో,యయుః=ప్రాప్తికలిగించు నదియు,వెళ్లునదియు,నామ అసి=పేరుగలదియునై యున్నదో,శిశుః=వ్యవహార యోగ్య విషయములను సూక్ష్మమొనర్చునదియు,నామ=ఉత్తమవాణియునై,అసి=ఏది యున్న దో, ఆదిత్యానామ్=నెలలయొక్క,పత్వా=అధఃపతనమగునదై, అన్విహ=అన్వితమగు చున్నదో,లభించుచున్నదో,ఏతమ్ అశ్వమ్=ఆ యీ వ్యాప్తమగు నగ్నిని,స్వాహా=సత్య క్రియచే,దేవేభ్యః=దివ్యభోగములకొఱకును, మేధాయ=సుగుణముల కలిగించుట కొఱ కును,బుద్ధినిపొందుట కొఱకును,దుష్టులను సంహరించుటకును,ప్రోక్షితమ్=జలసిక్తముగ, రక్షత=ఉంచుడు.దానివలన,ఇహ=ఈలోకమున,రంతిః=ఉత్తమసుఖమున రమించునటుల, ఇహ=ఈలోకమున,రమతామ్=క్రీడించుడు మఱియు,ఇహ=ఇచ్చట, ధృతిః=సామాన్య ధారణయు, ఇహ=ఇచ్చట,స్వధృతిః=స్వపదార్థముల ధారణయు కలుగుగాక! [౧౯]

పదార్థము:-ఏ మానవులు పృథివ్యాది లోకములందు వ్యాప్తములు, సమస్త వేగ వంతములు నగు పదార్థములందతి వేగవంతమగు నగ్నిని గుణకర్మస్వభావముచే నెఱుగు చున్నారో వారీలోకమున సుఖముగ నుండుచున్నారు. [౧౯]౧౨౯౧

౨౦-౨ కాయేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ప్రజాపత్యాదయో దేవతాః; ఆద్యస్య విరాడతిధృతిః, ఉత్తరస్య నిచృదతిధృతిశ్ఛందః, షడ్జః స్వరః

అథ కస్మై ప్రయోజనాయ హోమః కర్తవ్య ఇత్యాహ.

ఏ ప్రయోజనమునకై హోమ మొనర్చవలయును?

కాయ స్వాహా కస్మై స్వాహా కతమస్మై స్వాహా స్వాహాధిమాధీతాయ స్వాహా మనః ప్రజాపతయే స్వాహా చిత్తం విజ్ఞాతాయాదిత్యై స్వాహాదిత్యై మహ్యై స్వాహాదిత్యై సుమృడీకాయై స్వాహా సరస్వత్యై స్వాహా సరస్వత్యై పావకాయై స్వాహా సరస్వత్యై బృహత్యై స్వాహా పూష్ణే స్వాహా పూష్ణే ప్రపథ్యాయ స్వాహా

పూష్ణే నరన్ధిషాయ స్వాహా త్వష్ట్రే స్వాహా త్వష్ట్రే తురీపాయ స్వాహా త్వష్ట్రే పురురూపాయ స్వాహా విష్ణవే స్వాహా విష్ణవే నిభూయపాయ స్వాహా విష్ణవే శిపివిష్టాయ స్వాహా॥ ॥౨౦॥

కాయ, స్వాహా, కస్మై, స్వాహా, కతమస్మై, స్వాహా, స్వాహా, ఆధిమిత్యా+ధిమ్, ఆధీతాయేత్యా+ధీతాయ, స్వాహా, మనః, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, స్వాహా, చిత్తమ్, విజ్ఞాతాయేతి వి+జ్ఞాతాయ, అదిత్యై, స్వాహా, అదిత్యై, మహ్యై, స్వాహా, అదిత్యై, సుమృడీకాయా ఇతి సు+మృడీకాయై, స్వాహా, సరస్వత్యై, స్వాహా సరస్వత్యై, పావకాయై, స్వాహా, సరస్వత్యై, బృహత్యై, స్వాహా, పూష్ణే, స్వాహా, పూష్ణే, ప్రపథ్యాయేతి ప్ర+పథ్యాయ, స్వాహా, పూష్ణే, నరన్ధిషాయ, స్వాహా, త్వష్ట్రే, స్వాహా, త్వష్ట్రే, తురీపాయ, స్వాహా, త్వష్ట్రే, పురురూపాయేతి పురు+రూపాయ, స్వాహా, విష్ణవే, స్వాహా, విష్ణవే, నిభూయపాయేతి నిభూయ+పాయ, స్వాహా, విష్ణవే, శిపివిష్టాయేతి శిపి+విష్టాయ, స్వాహా॥ ॥౨౦॥

పదార్థః-(కాయ)సుఖసాధకాయ విదుషే(స్వాహా)సత్యక్రియా.(కస్మై)సుఖస్వరూపాయ (స్వాహా)(కతమస్మై)బహూనాం మధ్యే వర్తమానాయ (స్వాహా)(స్వాహా) (ఆధిమ్) యః సమంతాద్ధధాతి తమ్ (ఆధీతాయ) సమంతాద్విద్యావృద్ధయే(స్వాహా)(మనః)(ప్రజాపతయే)(స్వాహా) సత్యా క్రియా (చిత్తమ్) స్మృతిసాధకమ్ (విజ్ఞాతాయ) (అదిత్యై) పృథివ్యై. అదితి రితి పృథివీ నా.నిఘం.౧౧(స్వాహా)(అదిత్యై)నాశరహితాయై(మహ్యై)మహత్యైవాచే(స్వాహా)(అదిత్యై) జనన్యై(సుమృడీకాయై) సుష్ఠు సుఖకారికాయై (స్వాహా)(సరస్వత్యై) నద్యై (స్వాహా) (సరస్వత్యై)విద్యాయుక్తాయై వాచే.(పావకాయై)పవిత్రకర్త్ర్యై(స్వాహా)(సరస్వత్యై)విదుషాం వాచే (బృహత్యై)మహత్యై (స్వాహా) (పూష్ణే)పుష్టికర్త్రే(స్వాహా)(పూష్ణే) పుష్టాయ(ప్రపథ్యాయ) ప్రకర్షేణపథ్యకరణాయ(స్వాహా)(పూష్ణే)పోషకాయ(నరంధిషాయ)యో నరాన్ దిదేష్ట్యుపదిశతి తస్మై (స్వాహా)(త్వష్ట్రే)ప్రకాశాయ. త్విష ఇతో౽త్త్వమ్. ఉణాదౌ.పా. ౨.౯౫. అనేనాయం సిద్ధః (స్వాహా) (త్వష్ట్రే) విద్యా ప్రకాశకాయ (తురీపాయ) నౌకానాం పాలకాయ(స్వాహా) (త్వష్ట్రే)ప్రకాశకాయ,(పురురూపాయ)బహురూపాయ(స్వాహా)(విష్ణవే)వ్యాపకాయ(స్వాహా) (నిభూయపాయ)యో నితరాం రక్షితో భూత్వా౽న్యాన్ పాలయతి తస్మై (స్వాహా) (విష్ణవే) (శిపివిష్టాయ) శిపి స్వాక్రోశత్సు ప్రాణిషు వ్యాప్త్యా ప్రవిష్టాయ (స్వాహా) ॥౨౦॥

అన్వయః :- యై ర్మనుష్యైః కాయ స్వాహా, కస్మై స్వాహా, కతమస్మై స్వాహా ఽధిం ప్రాప్య స్వాహా ఽ ఽధీతాయ స్వాహా, ప్రజాపతయే మనః స్వాహా, విజ్ఞాతాయ చిత్తమదిత్యై స్వాహా, మహ్యా ఽఅదిత్యై స్వాహా, సమృడీకాయా అదిత్యై స్వాహా, సరస్వత్యై స్వాహా, పావకాయై సరస్వత్యై స్వాహా, బృహత్యై సరస్వత్యై స్వాహా, పూష్ణే స్వాహా, ప్రపథ్యాయ పూష్ణే స్వాహా, నరంధిషాయ పూష్ణే స్వాహా, త్వష్ట్రే స్వాహా, తురీపాయ త్వష్ట్రే స్వాహా, పురురూపాయ త్వష్ట్రే స్వాహా, విష్ణవే స్వాహా. నిభూయపాయ విష్ణవే స్వాహా, శిపివిష్టాయ విష్ణవే స్వాహా కృతా స్తే కథం న సుఖినః స్యుః? ॥౨౦॥

భావార్థః :—యే విద్వత్సుశిక్షాఽధ్యయనాంతఃకరణ విజ్ఞాన వాగ్వాయ్వాదిశుద్ధయే యజ్ఞక్రియాః కుర్వంతి. తే సుఖినో భవంతి. ॥౨౦॥

పదార్థము:-ఏ మానవులు, కాయ=సుఖమును సాధించువానికొఱకు, స్వాహా= సత్యక్రియను, కస్మై=సుఖస్వరూపునికొఱకు,స్వాహా=సత్యక్రియను, కతమస్మై=అనేకులలో వర్తమానుడై యున్నవానికై, స్వాహా=సత్యక్రియను,అధిమ్=బాగుగా పదార్థములను ధారణమొనర్చువానినిపొంది,స్వాహా=సత్యక్రియను,అధీతాయ=సకలదిక్కులనుండి విద్యావృద్ధికై, స్వాహా=సత్యక్రియను, ప్రజాపతయే=ప్రజలకై పాలించువానికొఱకును,మనః స్వాహా=మనస్సుయొక్క సత్క్రియను,విజ్ఞాతాయ=విశేషించి ఎఱిగినవానికొఱకు,చిత్తమ్=స్మృతిసాధకముఅనగాచేతనమిచ్చుచైతన్యమైనమనస్సు,అదిత్యై =భూమికై,స్వాహా=సత్యక్రియను,మహ్యాఅదిత్యై=వినాశరహితమగుబృహద్వాణికై స్వాహా=సత్యక్రియను, సుమృడీకాయై = బాగుగ సుఖము చేకూర్చు, అదిత్యై=తల్లికొఱకై,స్వాహా=సత్యక్రియను, సరస్వత్యై=నదికొఱకు, స్వాహా=సత్యక్రియను, పావకాయై సరస్వత్యై=పవిత్రమునుకలిగించు విద్యాయుక్తవాణికొఱకు, స్వాహా=సత్యక్రియను,బృహత్యై సరస్వత్యై=గొప్పదైన విద్వాంసులవాణికొఱకు,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, పూష్ణే=పుష్టిని కలిగించువానికొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,ప్రపథ్యాయ పూష్ణే=ఉత్తమముగ పథ్యమునకుతగిన భోజనమొనర్చుటచే కలుగు పుష్టికొఱకు,స్వాహా =సత్యక్రియను

నరంధిషాయ పూష్ణే=మనుష్యుల కుపదేశించువానికై, పుష్టినొసగు వానికొఱకు, స్వాహా=సత్యక్రియను, త్వష్ట్రే=ప్రకాశమొనర్చువానికొఱకు, స్వాహా=సత్యక్రియను, తురీపాయ=నౌకలను పాలించువాని కొఱకును, త్వష్ట్రే=విద్యాప్రకాశమొనర్చువానికొఱకును,స్వాహా=సత్యక్రియను,పురురూపాయ=బహురూపములు గలవానికి, త్వష్ట్రే =ప్రకాశమొనర్చువానికొఱకు,స్వాహా=సత్యక్రియను,విష్ణవే=వ్యాప్తుడగువానికొఱకు, స్వాహా=సత్యక్రియను, (నిభూయపాయ) నిరంతరము స్వయముగ రక్షితుడై ఇతరులను పాలించువాడును,విష్ణవే = సర్వవ్యాపకుడు నగువానికై, స్వాహా=సత్యక్రియను, శిపివిష్టాయ=ఆక్రోశించు ప్రాణులందువ్యాప్తిచే ప్రవేశించియున్న,విష్ణవే=వ్యాపకుడైనపర

మాత్మనికై ,స్వాహా=సత్యక్రియను చేసియుందురో,వారేల సుఖవంతులు కారు?[౨౦]

భావార్థము:-విద్వాంసుల సుఖముకొఱకు,చదువుటకొఱకు,అంతఃకరణపు విశేష జ్ఞానముకొఱకు,వాణీపవనాది పదార్థముల శుద్ధికొఱకు యజ్ఞ క్రియలనొనర్చువారు సుఖముగా నుండు వారగుదురు. [౨౦]౧౨౯౨

౧౨౯౩ విశ్వో దేవస్యేత్యస్య స్వస్త్యాత్రేయ ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
పున ర్మనుష్యైః కిం క ర్తవ్య మిత్యాహ.
మానవుల క ర్తవ్యమేమిటి?

విశ్వో దేవస్య నేతు ర్మర్తో వురీత సఖ్యమ్ ।
విశ్వో రాయ ఇషుధ్యతి ద్యుమ్నం వృణీత పుష్యసే స్వాహా ॥౨౧॥

విశ్వః, దేవస్య, నేతుః, మ ర్తః, వురీత, సఖ్యమ్, విశ్వః, రాయే, ఇషుధ్యతి, ద్యుమ్నమ్, వృణీత, పుష్యసే, స్వాహా॥ ॥౨౧॥

పదార్థః:-(విశ్వః)సర్వః (దేవస్య)విదుషః (నేతుః)(నాయకస్య(మ ర్తః)మనుష్యః(వురీత) వృణుయాత్. అత్ర వ్యత్యయే నాత్మనేపదమ్. బహులం ఛందసీతి శపో లుక్. లిఙ్ ప్రయోగో ఽయమ్.(సఖ్యమ్)మిత్రత్వమ్ (విశ్వః)(రాయే)ధనాయ(ఇషుధ్యతి)యాచతే శరాన్ ధరతి వా (ద్యుమ్నమ్) ధనం యశో వా (వృణీత)(పుష్యసే)పుష్టయే (స్వాహా) ॥౨౧॥

అన్వయః:-యథా విశ్వోమ ర్తో నేతు ర్దేవస్య సఖ్యం వురీత.యథా వా విశ్వో మర్త్యోరాయ ఇషుధ్యతి. తథా స్వాహా పుష్యసే ద్యుమ్నం వృణీత. ॥౨౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోమాలంకారః. సర్వే మనుష్యా విద్వద్భిః సహ సుహృదో భూత్వా విద్యాం యశశ్చ గృహీత్వా శ్రీమంతో భూత్వా సుపథ్యేన పుష్టాః సంతు. ॥౨౧॥

పదార్థము:-ఎటుల, విశ్వః మ ర్తః=సకలమనుష్యులు, నేతుః దేవస్య=-సకలవ్యవహారములను చక్కజేయువిద్వాంసనాయకునియొక్క, సఖ్యమ్=మైత్రిని,వురీత=స్వీకరించుదురో, లేక ఎటుల, విశ్వః=సకలమానవులు,రాయే=ధనమునకై ,ఇషుధ్యతి=యాచించుదురో, లేక బాణములను తమతమ ధనుస్సులందు ధరించుదురో,అటులనే, స్వాహా =సత్యక్రియచేతను, సత్యవాణిచేతను, పుష్యసే=పుష్టికొఱకు, ద్యుమ్నమ్=ధనమును యశస్సును, వృణీత=స్వీకరించవలయును. [౨౧]

పదార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మనుష్యులందరు విద్వాంసులతో మైత్రి యొనర్చి విద్యాయశస్సులను సంపాదించి, ధనవంతులు

శ్రీమంతులునై, ఉత్తమ యోగ్యాహారముచే,సుమార్గముచే పుష్టులగుదురుగాక! [౨౧]

౨౨॥ ఆబ్రహ్మన్నిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, లింగోక్తా దేవతాః, స్వరాడుత్కృతి శ్ఛందః, షడ్జః స్వరః
పున ర్మనుష్యైః కిమేష్టవ్యమిత్యాహ.
మానవు లేమేమి యభిలషించవలయును?

ఆ బ్రహ్మన్ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవర్చసీ జాయతా మా రాష్ట్రే రాజన్యః శూర ఇషవ్యోఽతి వ్యాధీ మహారథో జాయతాం దోగ్ధ్రీ ధేను ర్వోఢా నడ్వానాశుః సప్తిః పురన్ధి ర్యోషా జిష్ణూ రథేష్ఠాః సభేయో యువాఽస్య యజమానస్య వీరో జాయతాం నికామే నికామే నః పర్జన్యో వర్షతు ఫలవత్యో నఽఓషధయః పచ్యన్తాం యోగక్షేమో నః కల్పతామ్॥ ॥౨౨॥

ఆ, బ్రహ్మన్, బ్రాహ్మణః, బ్రహ్మవర్చసీతి బ్రహ్మ+వర్చసీ, జాయతామ్, ఆ, రాష్ట్రే, రాజన్యః, శూరః, ఇషవ్యః, అతివ్యాధీత్యతి+వ్యాధీ, మహారథ ఇతి మహా+రథః, జాయతామ్, దోగ్ధ్రీ, ధేనుః, వోఢా, అనడ్వాన్, ఆశుః, సప్తిః, పురన్ధిరితి పురమ్+ధిః, యోషా, జిష్ణుః, రథేష్ఠాః, రథేస్థా ఇతి రథే+స్థాః, సభేయః, యువా,ఆ, అస్య, యజమానస్య, వీరః, జాయతామ్, నికామే నికామ ఇతి నికామే+నికామే,నః, పర్జన్యః, వర్షతు,ఫలవత్య ఇతి ఫల+వత్యః, నః, ఓషధయః,పచ్యన్తామ్, యోగక్షేమ ఇతి యోగ+క్షేమః, నః, కల్పతామ్॥ ॥౨౨॥

పదార్థః:-(ఆ) సమంతాత్ (బ్రహ్మన్) విద్యాదినా సర్వేభ్యో మహన్! పరమాత్మన్! (బ్రాహ్మణః) వేదేశ్వరవిత్ (బ్రహ్మవర్చసీ) వేదవిద్యాప్రదీప్తః (జాయతామ్) ఉత్పద్యతామ్ (ఆ) (రాష్ట్రే) రాజ్యే (రాజన్యః) రాజపుత్రః (శూరః)నిర్భయః(ఇషవ్యః)ఇషుషు సాధుః(అతివ్యాధీ) అతిశయేన వ్యద్ధుం శత్రూన్ స్తాడయితుం శీలం యస్య సః (మహారథః) మహాంతో రథా వీరా వా యస్య సః (జాయతామ్) (దోగ్ధ్రీ) ప్రపూరికా (ధేనుః)గౌః(వోఢా)వాహకః(అనడ్వాన్) వృషభః (ఆశుః)శీఘ్రగామీ (సప్తిః)అశ్వః (పురంధిః) యా పురూన్ బహూన్ దధాతి సా (యోషా) (జిష్ణుః) జయశీలః (రథేష్ఠాః) యో రథే తిష్ఠతి సః (సభేయః) సభాయాం సాధుః (యువా) ప్రాప్తయౌవనః (ఆ) (అస్య) (యజమానస్య) యో యజతే దేవాన్ విదుషః సత్క-

రోతి సంగచ్ఛతే సుఖాని దదాతి వా తస్య (వీరః) విజ్ఞానవాన్ శత్రుణాం ప్రక్షేప్తా (జాయతామ్) (నికామే నికామే) నిశ్చితే ప్రత్యేకకామనాయామ్ (నః) అస్మాకమ్ (పర్జన్యః) మేఘః(వర్షతు)(ఫలవత్యః) బహూత్తమఫలాః (నః) అస్మభ్యమ్ (ఓషధయః) యవాదయః(పచ్యంతామ్) పరిపక్వా భవంతు.(యోగక్షేమః)అప్రాప్తస్య ప్రాప్తిలక్షణో యోగ స్తస్య రక్షణం క్షేమః(నః) అస్మభ్యమ్ (కల్పతామ్) సమర్థో భవతు. ॥౨౨॥

అన్వయః:- హే బ్రహ్మన్! యథా నో రాష్ట్రే బ్రహ్మవర్చసీ బ్రాహ్మణ ఆజాయతా మిషవ్యో ఽ తివ్యాధీ మహారథః శూరో రాజన్య ఆజాయతాం దోగ్ధ్రీ ధేను ర్వోఢాఽనడ్వానాశుః స_ప్తిః పురంధి ర్యోషా రథేష్ఠా జిష్ణుః సభేయో యువా ఽఽజాయతామస్య యజమానస్య రాష్ట్రే వీరో జాయతాం నో నికామే నికామే పర్జన్యో వర్షత్వోషధయః ఫలవత్యో నః పచ్యంతాం నో యోగక్షేమః కల్పతాం తథా విధేహి ॥౨౨॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. విద్వద్భి రీశ్వరప్రార్థనయా సహైవమనుష్ఠేయం యతః పూర్ణవిద్యాః శూరవీరా మనుష్యాః స్త్రియశ్చ సుఖప్రదాః పశవః సభ్యా మనుష్యా ఇష్టా వృష్టి ర్మధురఫలయుక్తా అగ్న్యో [అన్నౌ ఇతి సాధు]షధయో భవంతు కామశ్చ పూర్ణః స్యాదితి.

పదార్థము:-బ్రహ్మన్=విద్యాది గుణములచే అందఱికంటె పెద్దవాడవైన పరమేశ్వరా! ఏ విధమున రాష్ట్రే=మారాజ్యములో, బ్రహ్మవర్చసీ=వేదవిద్యచే వర్చస్వియైన, బ్రాహ్మణః=వేదమును మఱియు నీశ్వరునిబాగుగనెఱిగిన బ్రాహ్మణుడు,ఆజాయతామ్=ఉత్పన్నుడగునో, ఇషవ్యః=బాణము వేయుటలో నుత్తమగుణవంతుడు, అతివ్యాధీ=తీవ్రశత్రువులను వేదించు తాడించు స్వభావముకలవాడు,మహారథః=పెద్ద పెద్దరథములు, గొప్పవీరులు కలవాడు, శూరః=నిర్భయుడు, రాజన్యః=రాజపుత్రుడు, ఆ జాయతామ్=అన్నివిధముల నెటుల జన్మించునో, దోగ్ధ్రీ=కామనలచేతను. దుగ్ధముచేతను,పూరింప జేయునదియగు ధేనుః=వాణి లేక గోవు, వోఢా=భారవహనసమర్థమైన, అనడ్వాన్=వృషభము,ఆశుః=శీఘ్రగమనమొనర్చు, స_ప్తిః=గుఱ్ఱము, పురంధిః యోషా=బహువ్యవహారములను ధారణమొనర్చుస్త్రీ,

రథేష్ఠాః=రథముమీదస్థిరుడైనవాడు, జిష్ణుః=శత్రువులను జయించువాడు, సభేయః=సభయందుత్తమ సభ్యుడు, యువా=యువకుడు, ఆ జాయతామ్=పుట్టునో, అస్య యజమానస్య=విద్వాంసుల సత్కరించువాడు, సుఖములసంగతి యొనర్చువాడు, సుఖములు చేకూర్చువాడునగు రాజు రాజ్యమందు, వీరః=విశేషజ్ఞానవంతుడు; శత్రువులను నిర్మూలన మొనరించువాడుజన్మించునో,నః=మాకు,నికామే నికామే=నిశ్చితమగు ప్రతికామనయందు, కార్యమందు, పర్జన్యః=మేఘము, వర్షతు=వర్షించునో,ఓషధయః=ఔషధులు.ఫలవత్యః=అత్యుత్తమఫలవంతములై, నః=మాకొఱకై, పచ్యంతామ్=ఫలించునో,నః=మాయొక్క, యోగక్షేమః=అప్రాప్తమును ప్రాప్తమొనరింపజేయునది

యోగము[దాని రక్షణము క్షేమము]రక్షు, అనగా మానిర్వాహమునకు యోగ్యములగు పదార్థముల ప్రాప్తి ఎటుల, కల్పతామ్=సమర్థమగునో ఆవిధానమును జేపట్టుము.అటువంటి వ్యవహారమును ప్రకటించుము. [౨౨]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులీశ్వర ప్రార్థనతో పాటు పూర్ణవిద్వాంసులు, శూరవీరులు, అటువంటి గుణవంతులగు స్త్రీలు, సుఖప్రదములగు పశువులు, సభ్యులైన మానవులు, మధురఫలయుక్తములగు అన్నౌషధములు కలుగునటులుగను, కామనలు పూర్ణములగునటులుగను అనుష్ఠించవలయును. [౨౨]

ప్రాణాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,ప్రాణాదయో దేవతాః,స్వరాడనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారఃస్వరః..

పునః కిమర్థో హోమో విధేయ ఇత్యాహ.

హోమము నెందుకు విధాన మొనర్చవలయును?

ప్రాణాయ స్వాహా౽పానాయ స్వాహా వ్యానాయ స్వాహా చక్షుషే స్వాహా శ్రోత్రాయ స్వాహా వాచే స్వాహా మనసే స్వాహా॥ ॥౨౩॥

ప్రాణాయ, స్వాహా, అపానాయ, స్వాహా, వ్యానాయేతి వి+అనాయ, స్వాహా, చక్షుషే, స్వాహా, శ్రోత్రాయ, స్వాహా, వాచే, స్వాహా, మనసే, స్వాహా॥

పదార్థః:-(ప్రాణాయ) య ఆభ్యంతరాద్బహిర్నిస్సరతి తస్మై(స్వాహా) యోగయుక్తా క్రియా. (అపానాయ) యో బహి ర్దేశాదాభ్యంతరం గచ్ఛతి తస్మై (స్వాహా) (వ్యానాయ) యో వివిధేష్వంగేష్వనితి వ్యాప్నోతి తస్మై(స్వాహా) వైద్యక విద్యాయుక్తా వాక్(చక్షుషే) చష్టే పశ్యతి యేన తస్మై (స్వాహా)ప్రత్యక్షప్రమాణయుక్తా వాణీ(శ్రోత్రాయ)శృణోతి యేన తస్మై (స్వాహా) ఆప్తోపదేశయుక్తా గీః (వాచే) వక్తి యయా తస్యై (స్వాహా) సత్యభాషణాదియుక్తా భారతీ(మనసే)మనననిమిత్తాయ సంకల్ప వికల్పాత్మనే(స్వాహా)విచారయుక్తావాణీ.

అన్వయః:-యై ర్మనుష్యైః ప్రాణాయ స్వాహా౽పానాయ స్వాహా,వ్యానాయ స్వాహా, చక్షుషే స్వాహా,శ్రోత్రాయ స్వాహా,వాచే స్వాహా,మనసే స్వాహా,చ ప్రయుజ్యతే తే విద్వాంసో జాయంతే. ॥౨౩॥

భావార్థః:-యే మనుష్యా యజ్ఞేన శోధితాని జలౌషధి వాయ్వన్న పత్ర పుష్ప ఫల రస కందాదీన్యశ్నంతి తే౽రోగా భూత్వా ప్రజ్ఞాబలారోగ్యాయుష్మంతో జాయంతే. ॥౨౩॥

పదార్థము:-ప్రాణాయ=లోపలినుండిబయటకువెడలు పవనముకొఱకు, స్వాహా =యోగవిద్యాయుక్త క్రియను, అపానాయ=బయటనుండి లోపలకువచ్చు పవనము కొఱకు,స్వాహా=వైద్యకవిద్యాయుక్తక్రియను,వ్యానాయ=సర్వాంగములందు వ్యాప్త

మగు పవనముకొఱకు, స్వాహా=వైద్యవిద్యావాణిని, చక్షుషే=ప్రాణులదృష్టికి సాధనమగు నేత్రేంద్రియముకొఱకు, స్వాహా=ప్రత్యక్ష ప్రమాణయుక్తవాణిని, శ్రోత్రాయ=వినుటకు సాధనమగు కర్ణేంద్రియముకొఱకు, స్వాహా=శాస్త్రజ్ఞుడగు విద్వాంసుని ఉపదేశయుక్తమగువాణిని, వాచే=మాటలాడుటకుసాధనమైనవాణికొఱకు,స్వాహా=సత్యభాషణాదివ్యవహారయుక్తమైన నడవడికను, మనసే=విచారణకు నిమిత్తమైనదిసంకల్పవికల్పములుగలదియునగు మనస్సుకొఱకు, స్వాహా=ఆలోచనలతో నిండియున్నవాణిని ఏ మానవులు ప్రయోగించుదురో, అనగా ఎవరు చక్కగా ఉచ్చారణమొనర్చుదురో వారు విద్వాంసు లగుదురు. [౨౩]

భావార్థము:-ఏ మానవులు యజ్ఞముచే శుద్ధమొనర్చబడిన జలములను, ఔషధిని, పవనమును, అన్నమును, పత్రపుష్పములను, ఫలములను, రసములను, పెండలము కంద బంగాళా చిలగడ చామ మొ॥ దుంపలను సేవించుదురో ఆరగించుదురో,వారు రోగరహితులై,బుద్ధిబలారోగ్యాయుష్మంతులగుదురు. ౧౨౯౫[౨౩]

౧౨౯౬ ప్రాచ్యై దిశో ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,దిశో దేవతాః, నిచృదతి ధృతి శ్ఛందః షడ్జః స్వరః

పునః కిమర్థో హోమః కర్తవ్య ఇత్యాహ.

హోమమెందుల కొనర్చవలయును?

ప్రాచ్యై దిశే స్వాహార్వాచ్యై దిశే స్వాహా దక్షిణాయై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహా ప్రతీచ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహోదీచ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహోర్ధ్వాయై దిశే స్వాహార్వాచ్యై దిశే స్వాహాఽవాచ్యై దిశే స్వాహార్వాచ్యై దిశే స్వాహా॥ ॥౨౪॥

ప్రాచ్యై, దిశే, స్వాహా, అర్వాచ్యై, దిశే, స్వాహా, దక్షిణాయై, దిశే,స్వాహా అర్వాచ్యై, దిశే, స్వాహా, ప్రతీచ్యై, దిశే, స్వాహా, అర్వాచ్యై దిశే, స్వాహా, ఉదీచ్యై, దిశే, స్వాహా, అర్వాచ్యై, దిశే, స్వాహా, ఊర్ధ్వాయై, దిశే, స్వాహా, అర్వాచ్యై, దిశే, స్వాహా, అర్వాచ్యై, దిశే, స్వాహా, అర్వాచ్యై, దిశే, స్వాహా॥౨౪॥

పదార్థః:-(ప్రాచ్యై) యా ప్రాఞ్చతి ప్రథమాదిత్య సంయోగాత్ తస్యై(దిశే) (స్వాహా) జ్యోతిః శాస్త్రవిద్యాయుక్తా వాక్ (అర్వాచ్యై) యాఽర్వాగధోఽఞ్చతి తస్యై (దిశే)(స్వాహా) (దక్షిణాయై) యా పూర్వముఖస్య పురుషస్య దక్షిణబాహుసన్నిధౌ వర్తతే తస్యై (దిశే) (స్వాహా)(అర్వాచ్యై)అధస్తాద్వర్తమానాయై (దిశే) (స్వాహా) (ప్రతీచ్యై)యా ప్రత్యక్ అంచతి

పూర్వముఖస్థితపురుషస్యపృష్ఠభాగాత స్త్యై(దిశే)(స్వాహా)(అర్వాచ్యై)(దిశే)(స్వాహా)(ఉదీచ్యై) యోదక్ పూర్వాభిముఖస్య జనస్య వామభాగ మఞ్చతి తస్యై (దిశే) (స్వాహా) (అర్వాచ్యై) (దిశే)(స్వాహా)(ఊర్ధ్వాయై)ఊర్ధ్వవర్తమానాయై(దిశే)(స్వాహా) (అర్వాచ్యై) యా అవ విరుద్ధ మంచతి తస్యై ఉపదిశే (దిశే)(స్వాహా)(అవాచ్యై)(దిశే)(స్వాహా)(అర్వాచ్యై)(దిశే)(స్వాహా).

అన్వయః:- యైర్విద్వద్భిః ప్రాచ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహా, దక్షిణాయై. దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహా, ప్రతీచ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహోదీచ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహోర్ధ్వాయై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహాఽవాచ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహా చ విధీయతే తే సర్వతః కుశలినో భవంతి. ॥౨౪॥

భావార్థః:- హేమనుష్యాశ్చతస్రో ముఖ్యా దిశః సంతి.తథా చతస్ర ఉపదిశోఽపి వర్తంత ఏవమూర్ధ్వాఽర్వాచీ చ దిశౌ వర్తేతే. తా మిలిత్వా దశ జాయంతే ఇతి వేద్యమ్. అనవస్థితా ఇమా విభ్వ్యశ్చ సంతి. యత్ర స్వయం స్థితో భవేత్ తద్దేశమారభ్య సర్వాసాం కల్పనా భవతీతి విజానీత. ॥౨౪॥

పదార్థము:-ఏవిద్వాంసులు,ప్రాచ్యైదిశే=ప్రథమముగ లభించుదిశకై, అనగాము న్ముందు సూర్యమండలముతోసంయోగమొనరించుదిశకై,స్వాహా=జ్యోతిశ్శాస్త్ర విద్యాయుక్త వాణిని, అర్వాచ్యైదిశే=క్రిందనుండి సూర్యమండలమునకు లభించుదిక్కునకై, విషువద్రేఖనుండి ఉత్తర[మధ్యాహ్న]సూర్యుడు క్రిందికిపోవుదిక్కునకై,స్వాహా=జ్యోతిశ్శాస్త్రయుక్తవాణిని, దక్షిణాయై దిశే=పూర్వదిశముఖస్థ పురుషునికి దక్షిణ భుజమునకుసమీపముగనుండు దక్షిణపు దిక్కుకొఱకు,స్వాహా=ఉక్తవాణిని, అర్వాచ్యై దిశే=క్రిందనున్న దిక్కునకై, స్వాహా=ఉక్తవాణిని, ప్రతీచ్యై దిశే=సూర్యమండలమునకు ప్రతిముఖమును, తిరిగివచ్చు సమయమున లభించునదియు, పూర్వముఖస్థ పురుషునికి పృష్ఠమున నుండునదియునగు పశ్చిమ దిక్కునకై,స్వాహా=జ్యోతిః శాస్త్రయుక్తవాణిని, అర్వాచ్యైదిశే=పశ్చిమమునకు క్రిందనున్న, దిక్కునకై, స్వాహా=జ్యోతిశ్శాస్త్రయుక్తవాణిని, ఉదీచ్యైదిశే=పూర్వాభిముఖునికి వామపార్శ్వమును పొందు నుత్తర దిక్కునకు, స్వాహా=జ్యోతిః శాస్త్రయుక్తవాణిని, అర్వాచ్యై దిశే=భూగోళమునందు త్తరదిశక్రింద నుండు దిక్కునకై, స్వాహా=జ్యోతిశ్శాస్త్రయుక్తవాణిని, ఊర్ధ్వాయై= పైనున్న,దిశే=దిక్కునకై, స్వాహా=జ్యోతిశ్శాస్త్రయుక్తవాణిని, అర్వాచ్యై=విరుద్ధముగప్రాప్తించునది, ఊర్వదిక్కునకు క్రిందనుండునది అనగా ఒకప్పుడు పూర్వముగను, మఱొకప్పుడు దక్షిణముగను,ఒకప్పుడు ఉత్తరముగను,ఒకప్పుడు పశ్చిమముగను భావించబడు, దిశే=దిక్కునకై, ,స్వాహా=జ్యోతిశాస్త్ర యుక్తవాణిని,అర్వాచ్యై దిశే=అన్నిటి కంటెక్రిందనుండు, దిక్కునకై, స్వాహా=జ్యోతిశ్శాస్త్ర విచారయుక్తమగువాణిని,అవాచ్యైదిశే=భూగోళమునందు చెప్పబడు ప్రతికోణదిక్కునకు క్రిందనుండుదిక్కునకై,స్వాహా=జ్యోతిశ్శాస్త్రవిద్యాయుక్తమగు వాణిని విధించుదురో,ప్రయోగించుదురో వారం

దరు కుశలులు, ఆనందయుతులును అగుదురు. [౨౪]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! నాలుగు ప్రధానదిశలు, నాలుగు ఉపదిశలు అనగా మూలలు ఉన్నవి. ఇటులనే క్రిందను మీదను దిశలున్నవి. అవి యన్నియు కలిపి పది దిక్కులున్నవని గ్రహించవలయును. ఒక క్రమమున నిర్ణయించ బడజాలనివి అయినను వాని కల్పనకు సమర్థములునునై యున్నవి. వానిని స్థిరపఱచుకొను విషయమున మనుష్యుడు తాను నిలబడియున్న తావు నుండియే సకలదిశలను కల్పనయొనర్చు కొనురీతిని చేపట్ట వలయును. [౨౪]

---

౧౭౬ అద్భ్య ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, జలాదయో దేవతాః, అష్టి శ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మయ్యాదియే.

అద్భ్యః స్వాహా, వార్భ్యః స్వాహోదకాయ స్వాహా తిష్ఠన్తీభ్యః స్వాహా స్రవన్తీభ్యః స్వాహా స్యన్దమానాభ్యః స్వాహా కూప్యాభ్యః స్వాహా సూద్యాభ్యఃస్వాహా, ధార్యాభ్యః స్వాహా ఉర్ణవాయ స్వాహా సముద్రాయ స్వాహా సరిరాయ స్వాహా॥

అద్భ్య ఇత్యత్+భ్యః, స్వాహా,వార్భ్య ఇతి వాః+భ్యః, స్వాహా, ఉదకాయ, స్వాహా, తిష్ఠన్తీభ్యః, స్వాహా, స్రవన్తీభ్యః, స్వాహా, స్యన్దమానాభ్యః, స్వాహా, కూప్యాభ్యః, స్వాహా,సూద్యాభ్యః, స్వాహా,ధార్యాభ్యః, స్వాహా, అర్ణవాయ,స్వాహా, సముద్రాయ, స్వాహా, సరిరాయ, స్వాహా॥ ॥౨౫॥

పదార్థః:- (అద్భ్యః) జలేభ్యః (స్వాహా) శుద్ధికారికా క్రియా (వార్భ్యః) వరణీయేభ్యః (స్వాహా) (ఉదకాయ) ఆర్ద్రీకారకాయ (స్వాహా) (తిష్ఠంతీభ్యః)స్థిరాభ్యః(స్వాహా)(స్రవంతీభ్యః) సద్యో గామినీభ్యః (స్వాహా) (స్యందమానాభ్యః)ప్రస్రుతాభ్యః (స్వాహా)(కూప్యాభ్యః)కూపేషు భవాభ్యః (స్వాహా) సూద్యాభ్యః సుష్ఠు క్లేదికాభ్యః(స్వాహా)(ధార్యాభ్యః)ధర్తుం యోగ్యాభ్యః (స్వాహా) (అర్ణవాయ) బహూన్యర్ణాంసి విద్యంతే యస్మిం స్తస్మై (స్వాహా)(సముద్రాయ) సముద్రవంత్యాపో యస్మిం స్తస్మై (స్వాహా) (సరిరాయ) కమనీయాయ (స్వాహా) ॥౨౫॥

అన్వయః:-యైర్మనుష్యై ర్యజ్ఞేషు సుగంధ్యాది ద్రవ్యహవనాయాఽద్భ్యఃస్వాహా,వార్భ్యః స్వాహోదకాయ స్వాహా, తిష్ఠంతీభ్యః స్వాహా, స్యందమానాభ్యః స్వాహా, కూప్యాభ్యః స్వాహా, ధార్యాభ్యః స్వాహాఽర్ణవాయ స్వాహా,సరిరాయ స్వాహా చ విధీయతే. తే సర్వేషాం సుఖప్రదా జాయంతే. ॥౨౫॥

భావార్థః:- యే మనుష్యా అగ్నౌ సుగంధ్యాది ద్రవ్యాణి జుహుయుః స్తే జలాదిశుద్ధి

కారకా భూత్వా పుణ్యాత్మానో జాయంతే జలశుద్ధ్యైవ సర్వేషాం శుద్ధి ర్భవతీతి వేద్యమ్. ॥౨౫॥

పదార్థము:-ఏ మానవులు యజ్ఞకర్మలందు సుగంధ్యాది పదార్థములను హోమ మొనర్చుటకై, అద్భ్యః=సామాన్యజలములకై, స్వాహా=పరిశుద్ధమొనరించు క్రియను, వార్భ్యః=స్వీకరించదగు నత్యుత్తమ జలమునకై, స్వాహా=శుద్ధిపఱచు క్రియను, ఉదకాయ=పదార్థముల నార్ద్రిమొనర్చుదానికై, లేక సూర్యకిరణములచే పైకిపోవుచున్న జలమునకై, స్వాహా=శుద్ధమొనర్చు క్రియను, తిష్ఠంతీభ్యః=నిలవయున్న జలములకై, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, స్రవంతీభ్యః=శీఘ్రముగ ప్రవహించు జలములకై, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, స్యందమానాభ్యః=మెల్లమెల్లగా నడచు [కారుచున్న] జలములకై, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను,కూప్యాభ్యః=నూతులలోని జలములకై,స్వాహా=ఉక్త క్రియను, సూద్యాభ్యః=బాగుగ తడపునవియగు వర్షాదుల జలములకై, స్వాహా=శుద్ధ మొనర్చు క్రియను,ధార్యాభ్యః=ధారణమొనర్చుటకు యోగ్యములుగ నున్న జలములకై,స్వాహా=ఉక్త క్రియను, అర్ణవాయ=జలములుండు పెద్ద పెద్ద నదముల కొఱకు, స్వాహా=ఉక్త క్రియను,సముద్రాయ=నదుల,మహానదుల,నదముల,మహానదముల,సరస్సుల,సెలయేరుల జలములు పోయి చేరు సాగరమునకై, లేక మహాసాగరమునకై, స్వాహా=శుద్ధమొనర్చు క్రియను, సరిరాయ=అతిసుందరము మనోహరము నగు జలమునకై, స్వాహా=దానిని రక్షించు క్రియను. విధాన ప్రయోగముల నొనర్చుదురో,వారు అందఱికి సుఖము చేకూర్చు వారలగుచున్నారు. [౨౫]

భావార్థము:-ఏ మానవులు అగ్నియందు సుగంధ్యాది పదార్థములను హోమమొనర్చుదురో, వారు జలాది పదార్థములను శుద్ధమొనర్చువారై పుణ్యాత్ములగుచున్నారు, జలశుద్ధివలననే సకల పదార్థముల శుద్ధి జరుగునని గ్రహించవలయును. ౧౨౯౭[౨౫]

వాతాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, వాతాదయో దేవతాః, విరాడభికృతి శ్ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

వాతా॑య॒ స్వాహా॑ ధూ॒మాయ॒ స్వాహా॑ ఽభ్రాయ॒ స్వాహా॑ మే॒ఘాయ॒ స్వాహా॑ వి॒ద్యోత॑మానాయ॒ స్వాహా॑ స్త॒నయ॑తే॒ స్వాహా॑ఽవస్ఫూ॒ర్జ॑తే॒ స్వాహా॑ వర్ష॑తే॒ స్వాహా॑ ఽవ॒వర్ష॑తే॒ స్వాహో॒గ్రం వర్ష॑తే॒ స్వాహా॒ శీ॒ఘ్రం వర్ష॑తే॒ స్వాహో॒ద్గృ॒హ్ణ॒తే॒ స్వాహో॒ద్గృ॒హీ॒తాయ॒ స్వాహా॑ ప్రుష్ణ॒తే స్వాహా॑ శీకా॒య॒తే స్వాహా॒ ప్రుష్వా॒భ్యః॒ స్వాహా॑

హ్రాదునీభ్యః స్వాహా నీహారాయ స్వాహా॥ ॥౨౬॥

వాతాయ, స్వాహా, ధూమాయ, స్వాహా, అభ్రాయ, స్వాహా, మేఘాయ, స్వాహా, విద్యోతమానాయేతి వి+ద్యోతమానాయ,స్వాహా, స్తనయతే,స్వాహా,అవస్ఫూర్జత ఇత్యవ+స్ఫూర్జతే, స్వాహా, వర్షతే, స్వాహా, అవవర్షత ఇత్యవ+వర్షతే, స్వాహా, ఉగ్రమ్, వర్షతే, స్వాహా, శీఘ్రమ్, వర్షతే, స్వాహా, ఉద్గృహ్ణత ఇత్యుత్+గృహ్ణతే, స్వాహా, ఉద్గృహీతాయేత్యుత్+గృహీతాయ, స్వాహా,ప్రుష్ణతే,స్వాహా, శీకాయతే, స్వాహా, ప్రుష్వాభ్యః, స్వాహా, హ్రాదునీభ్యః, స్వాహా, నీహారాయ, స్వాహా॥ ॥౨౬॥

పదార్థః:-(వాతాయ) యో వాతి తస్మై (స్వాహా) (ధూమాయ) (స్వాహా)(అభ్రాయ) మేఘనిమిత్తాయ (స్వాహా) (మేఘాయ) యో మేహతి సించతి తస్మై (స్వాహా)(విద్యోతమానాయ) విద్యుతః ప్రవర్తకాయ (స్వాహా) (స్తనయతే) దివ్యం శబ్దం కుర్వతే (స్వాహా) (అవస్ఫూర్జతే) అధో వజ్రవద్ ఘాతం కుర్వతే (స్వాహా) (వర్షతే) యో వర్షతి తస్మై (స్వాహా) (అవవర్షతే) (స్వాహా) (ఉగ్రమ్) తీవ్రమ్ (వర్షతే) (స్వాహా) (శీఘ్రమ్) తూర్ణమ్ (వర్షతే) స్వాహా)(ఉద్గృహ్ణతే) య ఊర్ధ్వం గృహ్ణాతి తస్మై (స్వాహా)(ఉద్గృహీతాయ)ఊర్ధ్వంగృహీతం జలం యేన తస్మై (స్వాహా)(ప్రుష్ణతే) పుష్టిం పూరయతే(స్వాహా)(శీకాయతే) యః శీకం సేచనం కరోతి తస్మై (స్వాహా)(ప్రుష్వాభ్యః)పూర్ణాభ్యః(హ్రాదునీభ్యః)అవ్యక్తం శబ్దం కుర్వతీభ్యః (స్వాహా) (నీహారాయ) కుహకాయ (స్వాహా) ॥౨౬॥

అన్వయః:-యై ర్మనుష్యై ర్వాతాయ స్వాహా,ధూమాయ స్వాహాఽభ్రాయ స్వాహా, మేఘాయ స్వాహా, విద్యోతమానాయ స్వాహా, స్తనయతే స్వాహాఽవస్ఫూర్జతే స్వాహా, వర్షతే స్వాహాఽవవర్షతేస్వాహోగ్రం వర్షతేస్వాహా,శీఘ్రం వర్షతే స్వాహోద్గృహ్ణతే స్వాహోద్గృహీతాయస్వాహా, ప్రుష్ణతేస్వాహా, శీకాయతేస్వాహా, ప్రుష్వాభ్యఃస్వాహా హ్రాదునీభ్యఃస్వాహా, నీహారాయస్వాహా,చ ప్రయుజ్యతే తే ప్రాణప్రియా జాయంతే ॥౨౬॥

భావార్థః:-యే యథావిధ్యగ్నిహోత్రాదీన్ కుర్వంతి తే వాయ్వాదిశోధకా భూత్వా సర్వేషాం హితకరా భవంతి. ॥౨౬॥

పదార్థము:- ఏ మనుష్యులు, వాతాయ=వీచుచున్న పవనముకొఱకు, స్వాహా=శుద్ధమొనర్చు యజ్ఞక్రియను, ధూమాయ=ధూమమునకై, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, అభ్రాయ=మేఘకారణమునకై,స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, మేఘాయ=మేఘముకొఱకై, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, విద్యోతమానాయ=విద్యుత్తును ప్రవృత్తమొనర్చు కాఱుమబ్బుల

కొంటకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, స్తనయతే=ఉత్తమ శబ్దము నొనర్చు విద్యుత్తునకై. స్వాహా=యజ్ఞక్రియను,అవస్ఫూర్జతే=ఒకదాని కొకటి రాసుకొనుటచే వజ్రమువలె క్రింద దెబ్బకొట్టు విద్యుత్తునకై, స్వాహా=శుద్ధమొనర్చు క్రియను, వర్షతే=వర్షించు మేఘము నకై,స్వాహా=యజ్ఞక్రియను,అవవర్షతే=కలగలుపుచే క్రిందమీదగుచున్న మేఘములందు క్రిందనున్న మేఘమునకై, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, ఉగ్రమ్=అతితీక్ష్ణముగ, వర్షతే= వర్షించు మేఘమునకై, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, శీఘ్రమ్=శీఘ్రముగ జడిగా విసరుచు, వర్షతే=వర్షించు మేఘమునకై, స్వాహా=ఉక్తక్రియను,ఉద్గృహ్ణతే=పైపైన మేఘము లను గ్రహించు మేఘమునకై, స్వాహా=ఉక్తక్రియను,ఉద్గృహీతాయ=పైపైననే జల ములను గ్రహించు మేఘమునకై,స్వాహా=శుద్ధియొనర్చు యజ్ఞక్రియను, పుష్ణతే=పుష్టి నొనర్చు మేఘమునకై, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, శీకాయతే=తడపునట్టిదియు, మెల్ల మెల్లగా కురియునట్టిదియునగు మేఘమునకై,స్వాహా=యజ్ఞ క్రియను, ప్రుష్వాభ్యః= పూర్ణముగ ఘనఘోరముగ వర్షించు మేఘముల అవయవములకై, స్వాహా=యజ్ఞక్రియ ను, హ్రాదునీభ్యః=అవ్యక్తముగ గడగడమను శబ్దమొనర్చు మేఘములకై,స్వాహా=శుద్ధి యొనర్చు యజ్ఞక్రియను, నీహారాయ=మంచుకొంటకు, స్వాహా=శుద్ధమొనరించు యజ్ఞ క్రియను చేయుదురో,వారు,జగత్తంతటికి ప్రాణప్రియులగుదురు.

భావార్థము:- ఏ మానవులు యథావిధిగా అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములనొనర్చు చున్నారో వారు పవనాది పదార్థములను శోధించువారలై అందఱికి హితము నొనగూర్చు వారలగుచున్నారు. [౨౬]౧౨౯౭

అగ్నయే స్వాహేత్యస్య ప్రజాపతి ర్‌ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, జగతీ ఛ్ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

వెండియు విషయ మదియే.

అగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేన్ద్రాయ స్వాహా పృథివ్యై స్వాహాఽన్తరిక్షాయ స్వాహా దివే స్వాహా, దిగ్భ్యః స్వాహాఽఽశాభ్యః స్వాహోర్వ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహా॥ ॥౨౭॥

అగ్నయే, స్వాహా, సోమాయ, స్వాహా, ఇన్ద్రాయ, స్వాహా, పృథివ్యై, స్వాహా, అన్తరిక్షాయ, స్వాహా, దివే, స్వాహా, దిగ్భ్య ఇతి దిక్+భ్యః, స్వాహా, ఆశాభ్యః, స్వాహా, ఉర్వ్యై, దిశే, స్వాహా, అర్వాచ్యై, దిశే, స్వాహా॥ ॥౨౭॥

పదార్థః:-(అగ్నయే)జాఠరాగ్నయే (సోమాయ) ఉత్తమాయ రసాయ(స్వాహా)(ఇంద్రాయ)జీవాయ విద్యుతే పరమైశ్వర్యాయ వా(స్వాహా)(పృథివ్యై)(స్వాహా) (అంతరిక్షాయ) ఆకాశాయ(స్వాహా)(దివే)ప్రకాశాయ(స్వాహా)(దిగ్భ్యః)(స్వాహా) (ఆశాభ్యః)వ్యాపికాభ్యః(స్వాహా)(ఉర్వ్యై)బహురూపాయై(దిశే)(స్వాహా)(అర్వాచ్యై)నిమ్నాయై(దిశే)(స్వాహా) ॥౨౭॥

అన్వయః:-మనుష్యై రగ్నయే స్వాహా, సోమాయ స్వాహేంద్రాయ స్వాహా, పృథివ్యై స్వాహాఽన్తరిక్షాయ స్వాహా,దివే స్వాహా,దిగ్భ్యః స్వాహాఽశాభ్యః స్వాహోర్వ్యై దిశే స్వాహాఽర్వాచ్యై దిశే స్వాహా చాఽవశ్యం విధేయాః. ॥౨౭॥

భావార్థః:-యే మనుష్యా అగ్నిద్వారా ఓషధ్యాదిషు సుగంధ్యాదిద్రవ్యం విస్తారయేయుస్తే జగద్ధితకరాః స్యుః. ॥౨౭॥

పదార్థము:- మనుష్యులు, అగ్నయే=పొట్టలోపలి యన్నమును జీర్ణమొనరింపజేయు జాఠరాగ్నికై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,సోమాయ=ఉత్తమరసమునకై స్వాహా=సుందరమైన క్రియను, ఇంద్రాయ=జీవముకొఱకు, విద్యుత్తుకొఱకు, పరమైశ్వర్యముకొఱకు, స్వాహా=ఉక్తక్రియను, పృథివ్యై=పృథివి కొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, అంతరిక్షాయ=ఆకాశమునకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, దివే=ప్రకాశము కొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,దిగ్భ్యః=పూర్వాది దిశలకై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఆశాభ్యః=ఒకదానిలో నొకటి వ్యాప్తమైయున్న ఈశాన్యాది కోణదిశలకొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఉర్వ్యై=సమయమునకనేక రూపములను ప్రదర్శించునది, గ్రీష్మవర్షాశీతకాలములందు వేర్వేరు రూపములుగ ప్రతీత మగుచున్నదియునగు,దిశే=దిక్కునకై స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, అర్వాచ్యై దిశే=క్రింది దిశకై,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, అవశ్యముగ జరుపవలయును. [౨౭]

భావార్థము:-అగ్నిద్వారా అనగా అగ్నియందు హోమమొనరించి యోషధ్యాది పదార్థములందు సుగంధ్యాది పదార్థములను విస్తరింపజేయువారు జగదుపకారకులగుచున్నారు. [౨౭]౧౨౯౯

నక్షత్రేభ్య ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, నక్షత్రాదయో దేవతాః. భురిగష్టి ఛందసీ, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

నక్షత్రేభ్యః స్వాహా నక్షత్రియేభ్యః స్వాహాఽహోరాత్రేభ్యః స్వాహాఽర్ధమాసేభ్యః స్వాహా మాసేభ్యః స్వాహాఽఋతుభ్యః స్వాహార్తవేభ్యః స్వాహా సంవత్సరాయ స్వాహా ద్యావాపృథివీభ్యాం స్వాహా చన్ద్రాయ స్వాహా సూర్యాయ

స్వాహా రశ్మిభ్యః స్వాహా వసుభ్యః స్వాహా రుద్రేభ్యః స్వాహాఽదిత్యేభ్యః స్వాహా మరుద్భ్యః స్వాహా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా మూలేభ్యః స్వాహా శాఖాభ్యః స్వాహా వనస్పతిభ్యః స్వాహా పుష్పేభ్యః స్వాహా ఫలేభ్యః స్వాహౌషధీభ్యః స్వాహా॥౨౮

నక్షత్రేభ్యః, స్వాహా, నక్షత్రియేభ్యః, స్వాహా, అహోరాత్రేభ్యః, స్వాహా, అర్ధమాసేభ్య ఇత్యర్ధ+మాసేభ్యః, స్వాహా, మాసేభ్యః, స్వాహా,ఋతుభ్య ఇత్యృతు+భ్యః, స్వాహా, ఆర్తవేభ్యః, స్వాహా,సంవత్సరాయ, స్వాహా, ద్యావాపృథివీభ్యామ్, స్వాహా, చన్ద్రాయ, స్వాహా, సూర్యాయ, స్వాహా, రశ్మిభ్య ఇతి రశ్మి+భ్యః, స్వాహా, వసుభ్య ఇతి వసు+భ్యః, స్వాహా, రుద్రేభ్యః, స్వాహా, ఆదిత్యేభ్యః, స్వాహా, మరుద్భ్య ఇతి మరుత్+భ్యః, స్వాహా, విశ్వేభ్యః, దేవేభ్యః, స్వాహా, మూలేభ్యః, స్వాహా, శాఖాభ్యః, స్వాహా, వనస్పతిభ్య ఇతి వనస్పతి+భ్యః, స్వాహా, పుష్పేభ్యః, స్వాహా, ఫలేభ్యః, స్వాహా, ఓషధీభ్యః,స్వాహా॥౨౮॥

పదార్థః:-(నక్షత్రేభ్యః)అక్షీణేభ్యః (స్వాహా)(నక్షత్రియేభ్యః)నక్షత్రాణాం సమూహేభ్యః (స్వాహా)(అహోరాత్రేభ్యః)అహర్నిశేభ్యః(స్వాహా)(అర్ధమాసేభ్యః)(స్వాహా)(మాసేభ్యః) (స్వాహా)(మాసేభ్యః)(స్వాహా)(ఋతుభ్యః)(స్వాహా)(ఆర్తవేభ్యః)ఋతుజాతేభ్యః (స్వాహా)(సంవత్సరాయ)(స్వాహా)(ద్యావాపృథివీభ్యామ్)భూమిప్రకాశాభ్యామ్ (స్వాహా) (చంద్రాయ)(స్వాహా) (సూర్యాయ)(స్వాహా)(రశ్మిభ్యః)కిరణేభ్యః(స్వాహా)(వసుభ్యః)పృథివ్యాదిభ్యః (స్వాహా) (రుద్రేభ్యః)ప్రాణజీవేభ్యః(స్వాహా)(ఆదిత్యేభ్యః) అవినాశిభ్యః కాలవాయవేభ్యః (స్వాహా) మరుద్భ్యః) (స్వాహా)(విశ్వేభ్యః)సర్వేభ్యః(దేవేభ్యః)దివ్యగుణేభ్యః(స్వాహా)(మూలేభ్యః) (స్వాహా) (శాఖాభ్యః)(స్వాహా)(వనస్పతిభ్యః)(స్వాహా)(పుష్పేభ్యః) (స్వాహా)(ఫలేభ్యః) (స్వాహా) (ఓషధిభ్యః) (స్వాహా). ॥౨౮॥

అన్వయః:-మనుష్యై ర్నక్షత్రేభ్యః స్వాహా నక్షత్రియేభ్యః స్వాహాఽహోరాత్రేభ్యః స్వాహా ఽర్ధమాసేభ్యఃస్వాహా మాసేభ్యః స్వాహర్తుభ్యః స్వాహాఽఽర్తవేభ్యః స్వాహా, సంవత్సరాయ స్వాహా,ద్యావాపృథివీభ్యః స్వాహా,చంద్రాయ స్వాహా,సూర్యాయ స్వాహా,రశ్మిభ్యః స్వాహా,వసుభ్యః స్వాహా,రుద్రేభ్యః స్వాహాఽఽదిత్యేభ్యః స్వాహా, మరుద్భ్యః స్వాహా, విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా, మూలేభ్యః స్వాహా, శాఖాభ్యః స్వాహా, వనస్పతిభ్యః స్వాహా, పుష్పేభ్యః స్వాహా, ఫలేభ్యః స్వాహౌషధీభ్యః స్వాహా చావశ్య మనుష్ఠేయాః. ॥౨౮॥

భావార్థః:-మనుష్యా నిత్యం సుగంధ్యాదిద్రవ్య మగ్నౌ ప్రక్షిప్య తద్వాయురశ్మిద్వారా

వనస్పత్యోషధిమూలశాఖాపుష్పఫలాదిషు ప్రవేశ్య సర్వేషాం పదార్థానాం శుద్ధిం కృత్వాఽరోగ్యం సంపాదయంతు. ॥౨౮॥

పదార్థము:-మానవులు, నక్షత్రేభ్యః=ఎన్నటికి నష్టముకాని పదార్థములకొఱకు, స్వాహాఽఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, నక్షత్రియేభ్యః=ఉక్తపదార్థముల సమూహమునకై, స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను, అహోరాత్రేభ్యః=అహోరాత్రములకై, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, అర్ధ మాసేభ్యః=కృష్ణశుక్లపక్షములకై, స్వాహా=ఉక్తక్రియను, మాసేభ్యః=నెలలకొఱకు, స్వాహా=ఉక్తక్రియను, ఋతుభ్యః=వసంతాది షడృతువులకొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, ఆర్తవేభ్యః=ఋతువులందు జనించు ప్రతి ఋతువుల పదార్థములకై, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, సంవత్సరాయ=వర్షములకొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, ద్యావాపృథివీభ్యామ్=ప్రకాశముకొఱకు, భూమికొఱకును, స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను, చంద్రాయ=చంద్రలోకమునకై, స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను, సూర్యాయ=సూర్యలోకమునకై, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, రశ్మిభ్యః=సూర్యాదుల కిరణములకై, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, వసుభ్యః=పృథివ్యాది లోకములకై, స్వాహా=ఉక్తక్రియను, రుద్రేభ్యః=దశ ప్రాణములకొఱకు మరియు [జీవముకొఱకు], స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, అదిత్యేభ్యః=అవినాశములగు కాలావయవములకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, మరుద్భ్యః=పవనములకొఱకు, స్వాహా=అనుకూలక్రియను, విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః=సకల దివ్యగుణములకై, స్వాహా=సుందరక్రియను, మూలేభ్యః=అన్నిటి జడములకై, వ్రేళ్లకై, స్వాహా=తదనుకూలక్రియను, శాఖాభ్యః=శాఖలకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను. పుష్పేభ్యః=పూవులకొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఫలేభ్యః=ఫలములకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, మఱియు, ఓషధిభ్యః=ఓషధులకు, స్వాహా=నిత్యము శ్రేష్ఠక్రియను తప్పక యొనర్పవలయును. [౨౮]

భావార్థము:- మనుష్యులెల్లప్పుడు సుగంధ్యాది ద్రవ్యములను అగ్నియందు వ్రేల్చి వాయువుద్వారాను, సూర్యరశ్మిలద్వారాను, వనస్పత్యోషధి మూలశాఖాపుష్పఫలాదులందు ప్రవేశింపజేసి, సకలపదార్థములను శుద్ధమొనరించి అరోగ్యమును సంపాదింతురు గాక ! [౧౩౦౦]౨౮

పృథివ్యా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, లింగోక్తా దేవతాః, నిచృదత్యష్టి శ్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహా.

మఱల విషయ మదియే.

పృథివ్యై స్వాహాఽన్తరిక్షాయ స్వాహా దివే స్వాహా సూర్యాయ స్వాహా చన్ద్రాయ స్వాహా నక్షత్రేభ్యః స్వాహాఽద్భ్యః స్వాహౌషధీభ్యః స్వాహా వనస్పతి

భ్యః స్వాహా పరిప్లవేభ్యః స్వాహా చరాచరేభ్యః స్వాహా సరీసృపేభ్యః స్వాహా॥

పృథివ్యై, స్వాహా, అన్తరిక్షాయ, స్వాహా, దివే, స్వాహా, సూర్యాయ, స్వాహా, చన్ద్రాయ, స్వాహా, నక్షత్రేభ్యః, స్వాహా, అద్భ్య ఇత్యత్+భ్యః, స్వాహా, ఓషధీభ్యః, స్వాహా, వనస్పతిభ్య ఇతి వనస్పతి+భ్యః, స్వాహా, పరిప్లవేభ్య ఇతి పరి+ప్లవేభ్యః, స్వాహా, చరాచరేభ్యః, స్వాహా, సరీసృపేభ్యః, స్వాహా॥ ॥౨౯॥

పదార్థః:-(పృథివ్యై)విస్తృతాయై ధరిత్ర్యై(స్వాహా)ఉత్తమయజ్ఞక్రియా(అంతరిక్షాయ) ఆకాశాయ(స్వాహా)ఉక్తా క్రియా (దివే)విద్యుతః శుద్ధయే (స్వాహా) యజ్ఞక్రియా (సూర్యాయ) ఆదిత్యమండలాయ(స్వాహా)తదనురూపా క్రియా(చంద్రాయ) చంద్రమండలాయ(స్వాహా) ఉత్తమక్రియా(నక్షత్రేభ్యః)తారకేభ్యః (స్వాహా) (అద్భ్యః)(స్వాహా) (ఓషధీభ్యః) (స్వాహా) (వనస్పతిభ్యః)(స్వాహా)(పరిప్లవేభ్యః)తారకేభ్యః(స్వాహా)(చరాచరేభ్యః) స్థావరజంగమేభ్యః (స్వాహా) (సరీసృపేభ్యః)సర్పాదిభ్యః(స్వాహా). ॥౨౯॥

అన్వయః:-యది మనుష్యాః పృథివ్యై స్వాహాఽన్తరిక్షాయ స్వాహా,దివే స్వాహా,సూర్యాయ స్వాహా,చంద్రాయ స్వాహా, నక్షత్రేభ్యః స్వాహాఽద్భ్యః స్వాహౌషధీభ్యః స్వాహా,వనస్పతిభ్యః స్వాహా, పరిప్లవేభ్యః స్వాహా, చరాచరేభ్యః స్వాహా, సరీసృపేభ్యః స్వాహా ప్రయుంజీరꣳస్తర్హి సర్వం శుద్ధం కర్తుం ప్రభవేయుః. ॥౨౯॥

భావార్థః:-యే సుగంధ్యాదిద్రవ్యం పృథివ్యాదిష్వగ్నిద్వారా విస్తార్య వాయుజలద్వారా ఓషధీషు ప్రవేశ్య సర్వం సంశోధ్యాఽరోగ్యం సంపాదయంతి త ఆయుర్వర్ధకా భవంతి. ॥౨౯॥

పదార్థము:-మనుష్యులు,పృథివ్యై=విస్తృతముగనున్న పృథివికొఱకై,స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను, అంతరిక్షాయ=అవకాశముకొఱకు, పదార్థములమధ్య పోలుగనున్న భాగముకొఱకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, దివే=విద్యుత్తుయొక్క శుద్ధికొఱకు స్వాహా=యజ్ఞక్రియను,సూర్యాయ=సూర్యమండలపు ఉత్తమత్వము కొఱకు,స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను,చంద్రాయ=చంద్రునికొఱకు,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,నక్షత్రేభ్య=అశ్విన్యాది నక్షత్రలోకముల శ్రేష్ఠత్వముకొరకు,స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను,అద్భ్యః=జలములకై, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, ఓషధీభ్యః=ఓషధులకై, స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను,వనస్పతిభ్యః=వటవృక్షాదులకొఱకు,స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను, పరిప్లవేభ్యః=అన్నివైపులనుండి సంచరించు తారాగణములకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, చరాచరేభ్యః=స్థావరజంగమ జీవములకొరకు, జడపదార్థములకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, సరీసృపేభ్యః=ప్రాకులాడు సర్పాది జీవములకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను బాగుగా జరుపునట్లయితే, సర్వమును శుద్ధియొనర్పుటకు

వారు సమర్థులగుదురు. [౨౯]

భావార్థము:-సుగంధితపదార్థములను పృథివ్యాదులందగ్నిద్వారా విస్తరింపజేసి, వ్యాపింపజేసి, పవనజలముల ద్వారా ఓషధ్యాదులందు ప్రవేశమొనరింపజేసి, సర్వమును చక్కగా పరిశుద్ధమొనర్చి ఆరోగ్యమును సాధించువారు ఆయుర్వర్ధకు లగుచున్నారు.

౧౩౦౨ అసవ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, వస్వాదయో దేవతాః, కృతిశ్ఛందః నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహా

మఱల నా విషయమే

అసవే స్వాహా వసవే స్వాహా విభువే స్వాహా వివస్వతే స్వాహా గణశ్రియే స్వాహా గణపతయే స్వాహాఽభిభువే స్వాహాఽధిపతయే స్వాహా శూషాయ స్వాహా సꣳసర్పాయ స్వాహా చన్ద్రాయ స్వాహా జ్యోతిషే స్వాహా మలిమ్లుచాయ స్వాహా దివా పతయే స్వాహా॥ ॥౩౦॥

అసవే, స్వాహా, వసవే, స్వాహా, విభువ ఇతి వి+భువే, స్వాహా, వివస్వతే, స్వాహా, గణశ్రియ ఇతి గణ+శ్రియే, స్వాహా, గణపతయ ఇతి గణ+పతయే, స్వాహా, అభిభువ ఇత్యభి+భువే, స్వాహా, అధిపతయ ఇత్యధి+పతయే, స్వాహా, శూషాయ, స్వాహా, సꣳసర్పాయేతి సమ్+సర్పాయ, స్వాహా, చన్ద్రాయ, స్వాహా జ్యోతిషే, స్వాహా, మలిమ్లుచాయ, స్వాహా, దివా, పతయే, స్వాహా॥ ॥౩౦॥

పదార్థః:-(అసవే)ప్రాణాయ(స్వాహా)(వసవే)యోఽస్మిన్ శరీరే వసతి తస్మై జీవాయ (స్వాహా)(విభువే)వ్యాపకాయ వాయవే(స్వాహా)(వివస్వతే)సూర్యాయ(స్వాహా) (గణశ్రియే) యా గణానాం సమూహానాం శ్రీః శోభా తస్యై విద్యుతే(స్వాహా)(గణపతయే)సమూహానాం పాలకాయ వాయవే(స్వాహా)(అభిభువే) అభిముఖం భావుకాయ(స్వాహా)(అధిపతయే)సర్వస్వామినే రాజ్ఞే(స్వాహా)(శూషాయ)బలాయ సైన్యాయ(స్వాహా)(సంసర్పాయ)యః సమ్యక్ సర్పతి గచ్ఛతి తస్మై(స్వాహా)(చంద్రాయ)సువర్ణాయ. చంద్రమితి హిరణ్యా నా. నిఘం. ౧.౨.(స్వాహా) (జ్యోతిషే)ప్రదీపనాయ(స్వాహా)(మలిమ్లుచాయ)స్తేనాయ. మలిమ్లుచ ఇతి స్తేన నా. ని. ౩.౨౪. (స్వాహా)(దివాపతయే)దినస్య పాలకాయ సూర్యాయ(స్వాహా). ॥౩౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యూయ మసవే స్వాహా, వసవే స్వాహా, విభువే స్వాహా, వివస్వతే స్వాహా, గణశ్రియే స్వాహా, గణపతయే స్వాహాఽభిభువే స్వాహాఽధిపతయే స్వాహా, శూషాయ

స్వాహా,సంసర్ప్యాయ స్వాహా,చంద్రాయ స్వాహా,జ్యోతిషే స్వాహా,మలిమ్లుచాయ స్వాహా, దివాపతయే స్వాహా,చ ప్రయుఙ్క్ధ్వమ్. ॥30॥

భావార్థః:-మనుష్యైః ప్రాణాదిశుద్ధయేఽగ్నౌ పుష్టికరాది ద్రవ్యం హోతవ్యమ్. ॥30॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! మీరు, అసవే=ప్రాణములకొరకు,స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, వసవే=శరీరమున నివసించు జీవమునకై, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞ క్రియను, విభువే=వ్యాప్తమగు పవనమునకై, స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను,వివస్వతే=సూర్యుని కొరకు,స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను, గణశ్రియే=పదార్థములశోభకు కారణభూతమైన విద్యుత్తుకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞక్రియను, గణపతయే=పదార్థ సమూహములను పాలించు పవనముకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, అభిభువే = సమ్ముఖుడగు వానికై ,స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను,అధిపతయే=అందరికిస్వామియగు రాజునకై , స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, శూషాయ=బలముకొరకు, తీక్ష్ణముకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, సంసర్ప్యాయ=బాగుగా ప్రాకులాడు జీవమునకై,స్వాహా=ఉత్తమయజ్ఞ క్రియను, చంద్రాయ=సువర్ణమునకై , స్వాహా=ఉక్తక్రియను, జ్యోతిషే=సూర్యచంద్ర తారాగణముల ప్రకాశము కొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను, మలిమ్లుచాయ= దొంగకై ,స్వాహా=అతనిని వ్యవస్థీకరించు ప్రబంధక్రియను,దివాపతయే=దినమునుపాలించుసూర్యునికొరకు,స్వాహా=ఉత్తమ యజ్ఞక్రియను,బాగుగా ప్రయోగించుడు. [30]

భావార్థము:-ప్రాణాదులశుద్ధికై పుష్టిని కలిగించు పదార్థములను అగ్నియందు హోమ మొనర్చుట మానవులకుచితము. ౧౩౦_౨[30]

మధవే స్వాహేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, మాసా దేవతాః, భురిగత్యష్టి శ్ఛందః, గాంధారః స్వరః. పునస్త మేవ విషయ మాహా.

మఱల నవ్విషయమే.

మధవే స్వాహా మాధవాయ స్వాహా శుక్రాయ స్వాహా శుచయే స్వాహా నభసే స్వాహా నభస్యాయ స్వాహేషాయ స్వాహోర్జాయ స్వాహా సహసే స్వాహా సహస్యాయ స్వాహా తపసే స్వాహా తపస్యాయ స్వాహా ౦హసస్పతయే స్వాహా॥

మధవే, స్వాహా, మాధవాయ, స్వాహా, శుక్రాయ, స్వాహా, శుచయే, స్వాహాః నభసే, స్వాహా, నభస్యాయ, స్వాహా, ఇషాయ, స్వాహా, ఊర్జాయ, స్వాహా, సహసే, స్వాహా, సహస్యాయ, స్వాహా, తపసే, స్వాహా, తపస్యాయ, స్వాహా, అంహసః, పతయే, స్వాహా॥ ॥31॥

పదార్థః:-(మధవే)మధురాదిగుణోత్పాదకాయ చైత్రాయ(స్వాహా)(మాధవాయ)వైశాఖాయ(స్వాహా)(శుక్రాయ) శుద్ధికరాయ జ్యైష్ఠాయ (స్వాహా) (శుచయే) పవిత్రకరాయాఽషాఢాయ(స్వాహా)(నభసే)జలవర్షకాయ శ్రావణాయ(స్వాహా)(నభస్యాయ)నభసి భవాయ భాద్రాయ(స్వాహా) (ఇషాయ) అన్నోత్పాదకాయాఽశ్వినాయ (స్వాహా) (ఊర్జాయ) బలాన్నోత్పాదకాయ కార్తికాయ(స్వాహా)(సహసే)బలప్రదాయ మార్గశీర్షాయ(స్వాహా)(సహస్యాయ)సహసి సాధవే పౌషాయ(స్వాహా)(తపసే)తప ఉత్పాదకాయ మాఘాయ(స్వాహా) (తపస్యాయ) తపసి సాధవే ఫాల్గునాయ(స్వాహా)(అంహసః)శ్లిష్టస్య(పతయే) పాలకాయ(స్వాహా). ॥౩౦॥

అన్వయః:- హేమనుష్యా భవంతో మధవే స్వాహా,మాధవాయ స్వాహా,శుక్రాయ స్వాహా, శుచయే స్వాహా,నభసే స్వాహా,నభస్యాయ స్వాహేషాయ స్వాహోర్జాయ స్వాహా,సహసే స్వాహా, సహస్యాయ స్వాహా,తపసే స్వాహా,తపస్యాయ స్వాహాంహసస్పతయే స్వాహా చానుతిష్ఠంతు.

భావార్థః:-యే ప్రతిదిన మగ్నిహోత్రాదియజ్ఞం యుక్తాహార విహారం చ కుర్వంతి. తేఽరోగా భూత్వా దీర్ఘాయుషో భవంతి. ॥౩౦॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, మధవే=మాధుర్యమును సృజింపజేయు చైత్రమాసము కొరకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను,మాధవాయ=మాధుర్యములందు శ్రేష్ఠమగు వైశాఖ మాసముకొరకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, శుక్రాయ=జలాదులను పవన వేగముచే శుద్ధపరచు జ్యేష్ఠముకొరకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, శుచయే=వర్షా సంపర్కముచే భూమ్యాదులను పవిత్రమొనరించు ఆషాఢము కొరకు, స్వాహా =యజ్ఞక్రియను, నభసే=చక్కగా కాఱుమబ్బుల గర్జనలను వినిపింపజేయు శ్రావణము కొరకు,స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, నభస్యాయ=ఆకాశమునందు వర్షముచే ప్రసిద్ధమగు భాద్రపదముకొరకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, ఇషాయ=అన్నమునుత్పన్నమొదర్చు ఆశ్వయుజ మాసముకొఱకు. స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, ఊర్జాయ=బలమును మఱియు అన్నమును ఉత్పన్నమొనర్చునదియు, ఆశ్వయుజమునందు పుష్పించిన సజ్జలు మొదలైన పైరులను పండింపజేసి పుష్టమొనర్చునదియు నగు కార్తీకమాసముకొఱకు,స్వాహా=యజ్ఞక్రియను,సహసే=బలమునొసగు మార్గశిరమాసముకొఱకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, సహస్యాయ=బలమునొసగుటలో శ్రేష్ఠమైన పుష్యమాసముకొరకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, తపసే=ఋతు పరివర్తనముచే నెమ్మది నెమ్మదిగా శీతమును నివృత్తపఱచునదియు, జీవులశరీరములందు ఉష్ణమును ప్రవృత్తమొనర్చునదియునగు మాఘమాసముకొఱకు,స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, తపస్యాయ=జీవుల శరీరములందు ఉష్ణమును కలిగించుటలో నుత్తమమగు ఫాల్గుణమాసముకొఱకు, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను, అంహసః=నెలలందు శీఘ్రమైయుండు అధికమ్మాసముకొరకు, పతయే=పాలించువాని కొరకును, స్వాహా=యజ్ఞక్రియను అనుష్ఠానమొనర్పుడు. [౩౦]

భావార్థము:-ప్రతిదినము అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములనొనర్చుచు,స్వప్రకృతి వను

సరించి ఆహార - విహారాదుల నొనర్చువారు రోగరహితులై అధిక కాలము జీవించు వారలగుదురు. [౩౧]౧౩౦౮

౧౩౦౯ వాజాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, వాజాదయో దేవతాః, అత్యష్టిశ్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నవ్విషయ మిచట చెప్పబడుచున్నది.

వాజాయ స్వాహా ప్రసవాయ స్వాహాపిజాయ స్వాహా క్రతవే స్వాహా స్వః స్వాహా మూర్ద్ధ్నే స్వాహా వ్యశ్నువినే స్వాహాన్త్యాయ స్వాహాఽన్త్యాయ భౌవనాయ స్వాహా భువనస్య పతయే స్వాహాధిపతయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా ॥

వాజాయ, స్వాహా, ప్రసవాయేతి ప్ర+సవాయ, స్వాహా, అపిజాయ, స్వాహా, క్రతవే, స్వాహా, స్వరితి స్వః, స్వాహా, మూర్ద్ధ్నే, స్వాహా, వ్యశ్నువిన ఇతి వి+అశ్నువినే, స్వాహా, ఆన్త్యాయ, స్వాహా, ఆన్త్యాయ, భౌవనాయ, స్వాహా, భువనస్య, పతయే, స్వాహా, అధిపతయ ఇత్యధిపతయే, స్వాహా, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, స్వాహా॥ ॥౩౨॥

పదార్థః:-(వాజాయ) అన్నాయ (స్వాహా) (ప్రసవాయ) ఉత్పాదకాయ(స్వాహా) (అపిజాయ)ఉత్పన్నాయ(స్వాహా)(క్రతవే)ప్రజ్ఞాయై కర్మణే వా(స్వాహా) (స్వః) సుఖాయ (స్వాహా) (మూర్ద్ధ్నే) మస్తకశుద్ధయే (స్వాహా)(వ్యశ్నువినే) వ్యాపినే వీర్యాయ (స్వాహా) (ఆంత్యాయ) (స్వాహా)(ఆంత్యాయ)అంతే భవాయ(భౌవనాయ)భువనే భవాయ(స్వాహా)(భువనస్య పతయే) సర్వజగత్స్వామినే(స్వాహా)(అధిపతయే)సర్వాధిష్ఠాత్రే(స్వాహా) (ప్రజాపతయే) సర్వప్రజాపాలకాయ(స్వాహా). ॥౩౨॥

అన్వయః:-భో మనుష్యా యూయం వాజాయ స్వాహా, ప్రసవాయ స్వాహాఽపిజాయ స్వాహా,క్రతవేస్వాహా,స్వః స్వాహా,మూర్ద్ధ్నే స్వాహా,వ్యశ్నువినే స్వాహా,ఽఽన్త్యాయ స్వాహాఽఽన్త్యాయ భౌవనాయ స్వాహా,భువనస్య పతయే స్వాహాఽధిపతయేస్వాహా,ప్రజాపతయే స్వాహా,చ సదా ప్రయుంజీధ్వమ్. ॥౩౨॥

భావార్థః :- యే మనుష్యా అన్నావత్య గృహ ప్రజ్ఞా మూర్ధాదిశోధనేన సుఖవర్ధనాయ సత్యాం క్రియాం కుర్వంతి తే పరమాత్మాన ముపాస్య ప్రజాఽధిపతయో భవంతి. ॥౩౨॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా!మీరు,వాజాయ=అన్నము కొరకు,స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, ప్రసవాయ=పదార్థముల నుత్పన్నమొనర్చుటకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,

అపిజాయ=గృహముకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, క్రతవే=బుద్ధికై లేక కర్మకై స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, స్వః=అత్యంతసుఖము కొరకు, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, మూర్ధ్నే=శిరస్సు శుద్ధియగుటకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,వ్యశ్నువినే=వ్యాప్తమగు వీర్యముకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఆన్త్యాయ=వ్యవహారములందంతమున జరుగు వ్యవహారముకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, [ఆన్త్యాయ=] అంతమున జరుగు, భౌవనాయ=భువనములందు ప్రసిద్ధమగుదానికొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, భువనస్య=భువనములను,పతయే=పాలించు పతికొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, అధిపతయే=అందఱి అధిష్ఠాతకొరకు, అందఱికి శిక్షగరపువానికొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను,ప్రజాపతయే=సకల ప్రజలను పాలించువాని కొరకు,స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, సర్వకాలములందు ప్రయోగించుచుండుడు. [౩౨]

భావార్థము:-అన్నమును, సంతానమును, ఇంటిని, బుద్ధిని, శిరస్సును మొ॥వానిని శోధించుటచే సుఖమును వృద్ధిపరచుటకై సత్యక్రియను ఒనరించువారు పరమాత్మనుపాసించి, ప్రజలను చక్కగా పాలించువార లగుచున్నారు. ౧౩౦౪[౩౨]

ఆయు ర్యజ్ఞేనేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఆయు రాదయో దేవతాః, ప్రకృతి శ్ఛందః, ధైవతః స్వరః

మనుష్యైః స్వకీయం సర్వస్వం కస్యానుష్ఠానాయ సమర్పణీయ మిత్యాహ.

మానవులు తమ సర్వస్వమును, కలిగియున్న సకలపదార్థములను

దేనిననుష్ఠించుటకై సమర్పించవలయును?

ఆయు ర్యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహాఽపానో యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా వ్యానో యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహోదానో యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా సమానో యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా చక్షుర్యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా శ్రోత్రం యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా వాగ్యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా మనో యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహాఽఽత్మా యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా బ్రహ్మా యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా జ్యోతిర్యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా స్వ ర్యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా పృష్ఠం యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా యజ్ఞో యజ్ఞేన కల్పతాᳪ స్వాహా॥ ॥౩౩॥

ఆయుః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, ప్రాణః,యజ్ఞేన,కల్పతామ్,స్వాహా, అపాన ఇత్యపఽఅనః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా,

వ్యాన ఇతి వి+ఆనః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా,ఉదానఇత్యుత్+ఆనః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, సమాన ఇతి సమ్+ఆనః, యజ్ఞేన,+కల్పతామ్, స్వాహా చక్షుః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, శ్రోత్రమ్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, వాగ్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, మనః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, ఆత్మా యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, బ్రహ్మా, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, జ్యోతిః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, స్వరితి స్వః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా,పృష్ఠమ్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా, యజ్ఞః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వాహా॥ ॥౩౩॥

పదార్థః:-(ఆయుః)ఏతి జీవనం యేన తత్ (యజ్ఞేన)పరమేశ్వరస్య విదుషాం చ సత్కారణేన సంగతేన కర్మణా విద్యాదిదానేన సహ(కల్పతామ్)సమర్పయతు.(స్వాహా)సత్క్రియయా.(ప్రాణః)జీవనమూలో వాయుః(యజ్ఞేన)యోగాభ్యాసాదినా.(కల్పతామ్)(స్వాహా)(అపానః) అపానయతి దుఃఖం యేన సః(యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (స్వాహా) (వ్యానః) సర్వసంధిషు వ్యాప్తశ్చేష్టానిమిత్తః(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(స్వాహా)(ఉదానః)ఉదానితి బలయతి యేన సః(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(స్వాహా)(సమానః) సమానయతి రసం యేన సః(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(స్వాహా)(చక్షుః)నేత్రమ్(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్) (స్వాహా) (శ్రోత్రమ్) జ్ఞానేంద్రియాణాముపలక్షణమ్.(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(స్వాహా)(వాక్)కర్మేంద్రియాణాముపలక్షణమ్(యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (స్వాహా) (మనః) అంతఃకరణమ్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (స్వాహా) (ఆత్మా) జీవః (యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(స్వాహా)(బ్రహ్మా)చతుర్వేదవిత్(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(స్వాహా) (జ్యోతిః) జ్ఞానప్రకాశః (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (స్వాహా) (స్వః) సుఖమ్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (స్వాహా) (పృష్ఠమ్)ప్రశ్నం శిష్టం చ(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్) (స్వాహా)(యజ్ఞః)వ్యాపకః పరమేశ్వరః.యజ్ఞో వై విష్ణుః ఇతి శతపథే(యజ్ఞేన)పరమాత్మనా (కల్పతామ్)(స్వాహా). ॥౩౩॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి రేవ మేషితవ్య మస్మాక మాయుః స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం,ప్రాణః స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతా మపానః స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం వ్యానః స్వాహా,యజ్ఞేన సహ కల్పతా ముదానః స్వాహా,యజ్ఞేన సహ కల్పతాం,సమానః స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం చక్షుః స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం శ్రోత్రం స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం వాక్ స్వాహా, యజ్ఞేన సహ కల్పతాం మనః స్వాహా యజ్ఞేన సాకం కల్పతా మాత్మా స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం బ్రహ్మా స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం జ్యోతిః స్వాహా, యజ్ఞేన సహ కల్పతాం స్వః స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం పృష్ఠం స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతాం యజ్ఞః స్వాహా యజ్ఞేన సహ కల్పతామితి. ॥౩౩॥

భావార్థః:-మనుష్యైర్యావజ్జీవనం శరీరం ప్రాణా అంతఃకరణ మింద్రియాణి సర్వోత్తమా

సామగ్రీ చ యజ్ఞాయ విధేయా యేన నిష్పాపాః కృతకృత్యా భూత్వా పరమాత్మానం ప్రాప్యే హాఽముత్ర సుఖ మాప్నుయుః. ॥౩౩॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! మీరిటువంటి కోరికను కలిగియుండవలయును, మా యొక్క, ఆయుః=జీవించుకాలము, ఆయువు, స్వాహా=మంచిక్రియతో,యజ్ఞేన= పరమేశ్వరునియొక్కయు,విద్వాంసునియొక్కయు సత్కారముతో కలిసియున్న కర్మ తోడను,విద్యాదుల దానమిచ్చుటతోడను,కల్పతామ్=సమర్పితమగు గాక!ప్రాణః=జీవ నమునకుమూలమును,ముఖ్యమును కారణమునగు పవనము,స్వాహా=మంచిక్రియతోను, యజ్ఞేన=యోగాభ్యాసముతోను, కల్పతామ్=సమర్పితమగుగాక! అపానః=దుఃఖమును దూరపరచువాయువు,స్వాహా=ఉత్తమక్రియతోను,యజ్ఞేన=శ్రేష్ఠకార్యముతోను, కల్ప తామ్=సమర్పితమగుగాక!వ్యానః=అన్నిసంధులలో వ్యాప్తమును,శరీరమును నడిపించు కర్మ చేయించుటకు నిమిత్తమునగు వ్యానవాయువు,స్వాహా=మంచిక్రియతోను,యజ్ఞేన =ఉత్తమకార్యముతోను,కల్పతామ్=సమర్పితమగుగాక! ఉదానః=బలమును చేకూర్చు పవనము,స్వాహా=మంచి క్రియతోను,యజ్ఞేన=ఉత్తమకర్మతోను, కల్పతామ్=సమర్పిత మగుగాక! సమానః=అంగాంగమునకు అన్న[రస]మును చేర్పించు పవనము, స్వాహా= ఉత్తమక్రియతోను, యజ్ఞేన=యజ్ఞముతోను, కల్పతామ్=సమర్పితమగుగాక!చక్షుః= నేత్రము, స్వాహా=ఉత్తమక్రియతోను, యజ్ఞేన=సత్కర్మతోను, కల్పతామ్=సమర్పిత మగుగాక! శ్రోత్రమ్=పదార్థముల జ్ఞానము కలిగించు కర్ణాదింద్రియములు, స్వాహా= మంచిక్రియతోను, యజ్ఞేన=సత్కర్మతోను, కల్పతామ్=సమర్పితములగుగాక! వాక్= వాణ్యాది కర్మేంద్రియములు, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియతోను, యజ్ఞేన=మంచి కార్యము తోను, కల్పతామ్=సమర్పితములగు గాక! మనః=మనస్సు, అంతఃకరణము, స్వాహా= ఉత్తమక్రియతోను, యజ్ఞేన=సత్కర్మతోను, కల్పతామ్=సమర్పితమగుగాక! ఆత్మా= జీవము,స్వాహా=ఉత్తమక్రియతోను, యజ్ఞేన=సత్కర్మముతోను,కల్పతామ్=సమర్పిత మగుగాక ! బ్రహ్మా=నాలుగు వేదముల నెఱుగువాడు స్వాహా=ఉత్తమ క్రియతోను, యజ్ఞేన=యజ్ఞాదిసత్కర్మతోను,కల్పతామ్=సమర్థుడగు గాక!జ్యోతిః=జ్ఞానప్రకాశము, స్వాహా=ఉత్తమక్రియతోను, యజ్ఞేన=యోగముతోను, కల్పతామ్=సమర్పితమగుగాక! స్వః=సుఖము,స్వాహా=ఉత్తమక్రియతోను, యజ్ఞేన=యజ్ఞముతోను,కల్పతామ్=సమ ర్పితమగుగాక ! పృష్ఠమ్=ప్రశ్నలు, అవశిష్ట పదార్థము, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియతోను యజ్ఞేన=యజ్ఞముతోను, కల్పతామ్=సమర్పితమగు గాక!యజ్ఞః=వ్యాపకుడైన పర మాత్మ,స్వాహా=ఉత్తమక్రియతోను,యజ్ఞేన=తనతోను,కల్పతామ్=సమర్పితుడగు గాక .

భావార్థము:-జీవితము, శరీరము, ప్రాణము, అంతఃకరణము, దశేంద్రియములు, సర్వోత్తమ సామగ్రి, మానవులు కలిగియున్న సమస్తము యజ్ఞమునకు సమర్పించవల యును.ఇట్లొనర్చిన అతడు పాపరహితుడు,కృతకృత్యుడునై పరమాత్మనుపొంది,ఈ జన్మ

యందును, ద్వితీయ జన్మయందును సుఖమును పొందగలుగును. ౧౩౦౫[౩౩]

౧౩౦౬ ఏకస్మై ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, భురిగుష్ణిక్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పునః కిమర్థో యజ్ఞోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యాహ.
ఎందులకు యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చవలయును?

ఏకస్మై స్వాహా ద్వాభ్యాꣳ స్వాహా శతాయ స్వాహైకశతాయ స్వాహా

వ్యుష్ట్యై స్వాహా స్వర్గాయ స్వాహా॥ ॥౩౪॥

ఏకస్మై, స్వాహా, ద్వాభ్యామ్, స్వాహా, శతాయ, స్వాహా, ఏకశతాయేత్యేక+శతాయ, స్వాహా, వ్యుష్ట్యా ఇతి వి+ఉష్ట్యై, స్వాహా, స్వర్గాయేతి స్వః+గాయ, స్వాహా॥ ॥౩౪॥

పదార్థః:-(ఏకస్మై)అద్వితీయాయ పరమాత్మనే (స్వాహా) సత్యా క్రియా(ద్వాభ్యామ్) కార్యకారణాభ్యామ్(స్వాహా)(శతాయ)అసంఖ్యాతాయ పదార్థాయ (స్వాహా) (ఏకశతాయ) ఏకాధికాయ శతాయ (స్వాహా) (వ్యుష్ట్యై) ప్రదీప్తాయై దాహక్రియాయై (స్వాహా) (స్వర్గాయ) సుఖగమకాయ పురుషార్థాయ(స్వాహా). ॥౩౪॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి రేకస్మై స్వాహా ద్వాభ్యాం స్వాహా శతాయ స్వాహై కశతాయ స్వాహా వ్యుష్ట్యై స్వాహా స్వర్గాయ స్వాహా చ సంప్రయోజ్యా. ॥౩౪॥

భావార్థః:-మనుష్యైర్భక్తి విశేషేణాఽద్వితీయ ఈశ్వరః ప్రేమపురుషార్థాభ్యా మసంఖ్యాతా జీవాశ్చ ప్రసన్నాః కార్యా యేనాఽభ్యుదయికనైఃశ్రేయసికే సుఖే ప్రాప్యేతామితి.॥౩౪॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! మీరందఱు, ఏకస్మై=అద్వితీయ పరమాత్మునొక్కనికై, స్వాహా=సత్క్రియను, ద్వాభ్యామ్=కార్యకారణద్వయమునకై, స్వాహా =సత్యక్రియను, శతాయ=అనేక పదార్థములకొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, ఏకశతాయ=నూట ఒక్క వ్యవహారములకై లేక పదార్థములకై, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, వ్యుష్ట్యై=ప్రకాశితములైన పదార్థముల [దాహ] కాల్చుక్రియకై, స్వాహా=ఉత్తమ క్రియను, స్వర్గాయ=సుఖమును పొందుట కొరకు, స్వాహా=ఉత్తమక్రియను, బాగుగా సంప్రయుక్త మొనర్చవలయును. [౩౪]

భావార్థము:-మానవులు భక్తివిశేషముచే నద్వితీయుడైన పరమాత్మను, ప్రేమతోను పురుషార్థముతోను అసంఖ్యాజీవములను ప్రసన్నములుగ నొనర్చి ఆభ్యుదయిక నైఃశ్రేయసిక [మోక్ష]సుఖములను, పొందవలయును. [౧౪]౧౩౦౬

అత్రాయు ర్వృద్ధ్యగ్ని యజ్ఞ గాయత్ర్యర్థ పదార్థశోధనవిధానాది వర్ణనా దేతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతి ర్వేద్యా.

ఈ అధ్యాయమునందు ఆయుర్వృద్ధి [౨,౩,౪], అగ్ని యొక్క గుణకర్మములు [౬,౧౬,౧౭,౧౮,౧౯], యజ్ఞము ౧౫,౨౦,౨౩,౨౪,౨౫,౨౬,౨౭,౨౮,౨౯,౩౦,౩౧,౩౨,౩౪] గాయత్రి అర్థము [౯,౧౦,౧౧,౧౨,౧౩,౧౪,] సకల వస్తుశోధన విధానము (౧,౫,౭,౮,౨౧,౨౨,౨౩,] మొదలగు వాని వర్ణనయుండుటచే ఈఅధ్యాయమందు చెప్పబడ్డఅర్థమునకు పూర్వాధ్యాయములోచెప్పబడ్డఅర్థముతోసంగతియున్నదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీమన్మహావిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషా భాష్యం విభూషితే యజుర్వేద భాష్యే ద్వావింశోఽధ్యాయః సమాప్తః

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి యిరువదిరెండవ అధ్యాయము సమాప్తము

ఓమ్

౨౩వ అధ్యాయపు విషయసూచిక.

1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈ అధ్యాయములో ౬౫మంత్రములు. ౬౬ ఛందస్సులు, 1094 పదములు, 2459 అక్షరములున్నవి.

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]	[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
౧ పరమాత్మ మహిమ	౧,౨,౩,౪,౫,౬	౮ స్త్రీపురుషుల పరస్పర గుణములు	౪౦,౪౧,౪౪,౪౫,౪౬,
౨ సృష్టిగుణము	౭	౯ ప్రశ్నోత్తరములు	౯,౧౦,౧౧,౧౨,౪౭,౪౮,౪౯,౫౦,౫౧,౫౨,౫౩,౫౪,౫౫,౫౬,౫౭,౫౮,౫౯,౬౦,౬౧,౬౨
౩ యోగప్రశంస		౧౦ ఈశ్వరుని గుణములు	౬౩,౬౪,౬౫
౪ సృష్టిపదార్థముల ప్రశంస	౧౬,౧౭	౧౧ యజ్ఞమునకు వ్యాఖ్య	౫౭, ౫౮
౫ రాజుయొక్కయు, ప్రజలయొక్కయు గుణముల వర్ణన	౨౦,౩౩,	౧౨ రేఖాగణితాదుల వర్ణన	౬౧,౬౨
౬ శాస్త్రోపదేశము	౧౩,౧౪,౧౫		
౭ పఠన పాఠనములు	౩౪,౩౯,౪౨,౪౩		

ఓమ్

అథ త్రయోవింశోఽధ్యాయారంభః

ఇప్పుడిరువదిమూడవ యధ్యాయ మారంభము.

ఓమ్ విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆసువ॥

౧౩౦౭ హిరణ్యగర్భేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, పరమేశ్వరో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథేశ్వరః కిం కరోతీత్యాహ.

ఈశ్వరుడేమి చేయుచున్న దిందు చెప్పబడినది.

హిరణ్యగర్భః సమవర్త్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్ । స దాధార పృథివీం ద్యాముతేమాం కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥ ॥౧॥

హిరణ్యగర్భ ఇతి హిరణ్య+గర్భః, సమ్, అవర్త్తత,అగ్రే, భూతస్య,జాతః, పతిః, ఏకః, ఆసీత్, సః, దాధార, పృథివీమ్, ద్యామ్, ఉత,ఇమామ్, కస్మై,దేవాయ, హవిషా, విధేమ॥ ॥౧॥

పదార్థః :- (హిరణ్యగర్భః) హిరణ్యాని సూర్యాదీని జ్యోతీంషి గర్భే యస్య కారణ రూపస్య సః(సమ్)సమ్యక్(అవర్త్తత)(అగ్రే)సృష్టేః ప్రాక్(భూతస్య)ఉత్పన్నస్య కార్యరూపస్య (జాతః)ప్రాదుర్భూతః(పతిః)స్వామీ(ఏకః) అసహాయోఽద్వితీయేశ్వరః (ఆసీత్)(సః)(దాధార) ధృతవాన్ ధరతి ధరిష్యతి వా. అత్ర తుజాదీనామిత్యభ్యాస దైర్ఘ్యమ్. (పృథివీమ్) విస్తీర్ణాం భూమిమ్(ద్యామ్)సూర్యాదికాం సృష్టిమ్(ఉత) (ఇమామ్) ప్రత్యక్షామ్. (కస్మై) సుఖస్వరూపాయ (దేవాయ)సర్వసుఖప్రదాత్రే పరమాత్మనే (హవిషా) ఆత్మాది సర్వస్వదానేన(విధేమ) పరిచరేమ సేవేమహి. విధేమేతి పరిచరణ కర్మా...నిఘం. ౩.౫. ॥౧॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యో భూతస్య జగతోఽగ్రే హిరణ్యగర్భః సమవర్త్తతాఽస్య సర్వస్యైకో జాతః పతి రాసీత్స ఇమాం పృథివీ ముత ద్యాం దాధార తస్మై కస్మై దేవాయ యథా వయం హవిషా విధేమ తథా యూయమపి విధత్త. ॥౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా సృష్టిః ప్రలయం గత్వా ప్రకృతిస్థా భవతి పునరుత్పద్యతే.తస్యా అగ్రే య ఏకః పరమాత్మా జాగ్రన్ సన్ భవతి.తదానీం సర్వే జీవా మూర్ఛితా ఇవ భవంతి. స కల్పాంతే ప్రకాశరహితాం పృథివ్యాది రూపాం ప్రకాశసహితాం సూర్యాదిలోక ప్రభృతిం సృష్టిం విధాయ ధృత్వా సర్వేషాం కర్మానుకూలతయా జన్మాని దత్వా సర్వేషాం నిర్వాహాయ సర్వాన్ పదార్థాన్ విధత్తే. స ఏవ సర్వై రుపాసనీయో దేవోఽస్తీతి వేద్యమ్. ॥౧॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా!ఎవడు,భూతస్య=ఉత్పన్నమైన కార్యరూపజగత్తుకు, అగ్రే=పూర్వము, హిరణ్యగర్భః=సూర్యచంద్రనక్షత్రాది జ్యోతులను గర్భరూపమున లోపల కలిగియున్నవాడు, సూర్యుడు మొ॥కారణరూప పదార్థములలో గర్భమువలె వ్యాపకుడు, స్తవనీయుడు,సమవర్తత=బాగుగ విద్యమానుడు,ఈ సమస్తజగత్తునకు, ఏకః జాతః పతిః=ప్రసిద్ధుడైనఒకేయొక పతియునై, ఆసీత్=ఉన్నాడో, సః=అతడు, ఇమామ్ పృథివీమ్=ఈ విస్తారమైన పృథివిని,ఉత=మఱియు,ద్యామ్=సూర్యుడు మొదలగు లోకములను రచించి వానిని,దాధార=త్రికాలములందు ధారణమొనర్చుచున్నాడు. కస్మై =అట్టిసుఖస్వరూపుడు,దేవాయ=సుఖదుడునగు పరమాత్మునికి మేమెట్టుల,హవిషా=సర్వస్వము దానమొనర్చి,విధేమ=అతనిని సేవించుచున్నామో,అటులనే మీరునుఒనర్చుడు.

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. సృష్టి ప్రళయమును పొంది ప్రకృతి యందు స్థిరమై పోవును. మరల ఉత్పన్నమగును. తత్పూర్వము పరమాత్మయొకడే జాగరూకుడై యుండగ జీవములన్నియు మూర్ఛితములవలె నుండును.అతడు కల్పాంతమున ప్రకాశరహితములగుపృథివ్యాదులయొక్కయు,ప్రకాశ సహితములగు సూర్యాది లోకముల యొక్కయు సృష్టినినిర్మించి,ధారణమొనర్చి,కర్మానుకూలముగ అందరికి జన్మలనిచ్చి, అందఱి నిర్వాహార్థము సకలపదార్థములను విధించుచున్నాడు.అతనే అందఱికి ఉపాసనీయుడగు దేవుడని తెలుసుకొనవలయును. ౧౩౦॥[౧]

౧౩౧॥ ఉపయామ గృహీత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, పరమేశ్వరో దేవతా, నిచృదాకృతి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

ఉపయామ గృహీతోఽసి ప్రజాపతయే త్వా జుష్టం గృహ్ణామ్యేష తే యోనిః సూర్యస్తే మహిమా యస్తేఽహన్త్సంవత్సరే మహిమా సమ్బభూవ యస్తే వాయావన్తరిక్షే మహిమా సమ్బభూవ యస్తే దివి సూర్యే మహిమా సమ్బభూవ తస్మై తే మహిమ్నే ప్రజాపతయే స్వాహా దేవేభ్యః॥ ॥౨॥

ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, త్వా, జుష్టమ్, గృహ్ణామి, ఏషః, తే, యోనిః,సూర్యః, తే,మహిమా, యః,తే, అహన్,సంవత్సరే,మహిమా,సమ్బభూవేతి సమ్+బభూవ,యః,తే వాయౌ

అ్న్తరి॑క్షే॒మ॒హి॒మా॒ స॒మ్బ॒భూ॒వేతి॑ సమ్+బ॒భూవ॑,యః, తే॒, ది॒వి, సూర్యే॑, మ॒హి॒మా,
స॒మ్బ॒భూ॒వేతి॑ సమ్+బ॒భూవ॑, తస్మై॑, తే॒, మ॒హి॒మ్నే, ప్ర॒జాప॑తయ॒ ఇతి॑ ప్ర॒జా+
ప॑తయే, స్వాహా॑, దే॒వేభ్యః॥ ॥౨॥

పదార్థః :- (ఉపయామగృహీతః) యో యామై ర్యమసంబంధిభిః కర్మభి రుపసమీపే గృహీతః సాక్షాత్కృతః(అసి)ప్రజాపాలకాయ రాజ్ఞే(త్వా)త్వామ్!(జుష్టమ్) ప్రీతం సేవితం వా (గృహ్ణామి)(ఏషః)(తే)తవ(యోనిః) జగత్కారణం ప్రకృతిః (సూర్యః) సవితృమండలమ్ (తే) తవ (మహిమా)మాహాత్మ్యమ్(యః)(తే)తవ(అహన్) దినే (సంవత్సరే) వర్షే (మహిమా)(సంబభూవ)సంభూతో౽స్తి(యః)(తే)(వాయౌ)(అంతరిక్షే)(మహిమా)(సంబభూవ)(యః)(తే)(దివి) విద్యుతి సూర్యప్రకాశే వా (సూర్యే)(మహిమా)(సంబభూవ)(తస్మై)(తే)తుభ్యమ్(మహిమ్నే) మహితో భావాయ(ప్రజాపతయే)ప్రజాపాలకాయ(స్వాహా)సద్విద్యాయుక్తా ప్రజ్ఞా (దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యః. ॥౨॥

అన్వయః:-హే భగవన్ జగదీశ్వర! య స్త్వ ముపాయామగృహీతో౽సి, తం జుష్టం త్వా ప్రజాపతయే౽హం గృహ్ణామి. యస్య తే ఏష యోని ర స్తి. య స్తే సూర్యో మహిమా, య స్తే ౽హన్ సంవత్సరే మహిమా సంబభూవ. య స్తే వాయా వంతరిక్షే మహిమా సంబభూవ.య స్తే దివి సూర్యే మహిమా సంబభూవ. తస్మై మహిమ్నే ప్రజాపతయే తే దేవేభ్యశ్చ స్వాహా సర్వైః సంగ్రాహ్యా. ॥౨॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా యస్య పరమేశ్వర స్యేదం సర్వం జగన్మహిమానం ప్రకాశయతి తస్యోపాసనాం విహాయాన్యస్య కస్యచి త్తస్య స్థానే చోపాసనా నైవ కార్యా. యః కశ్చిద్ బ్రూయాత్ పరమేశ్వరస్య సత్త్వే కిం ప్రమాణమితి తం ప్రతి యదిదం జగద్వ ర్తతే తత్సర్వం పరమేశ్వరం ప్రమాణయతీ త్యుత్తరం దేయమ్॥ ॥౨॥

పదార్థము:-ఓ భగవంతుడా!జగదీశ్వరా!ఏనీవు,ఉపయామగృహీతః అసి=యోగాభ్యాస సంబంధమైన యమాదికర్మలవలన సమీపమున సాక్షాత్కరింపబడిన వాడవు,అనగా హృదయాకాశమున ప్రకటితుడవై యున్నావో,అట్టి, జుష్టమ్=ప్రీతుడవు, సేవించబడిన వాడవునగు, త్వా=నిన్ను, ప్రజాపతయే=ప్రజాపాలన మొనరించు రాజురక్షణకై నేను, గృహ్ణామి=గ్రహించుచున్నాను.ఏషః యోనిః=జగత్కారణమగు నీప్రకృతి తే=,ఏనీదై యున్నదో, సూర్యః=ఏ సూర్యుడు,తే మహిమా=నీమహిమయో, అహన్=ఏ దినము లోను, సంవత్సరే=సంవత్సరములోను నియమబంధనముద్వారా,తే యః మహిమా=నీ యొక్కఏమహిమ,సంబభూవ=ఉన్నదో, వాయౌ=వాయువునందు, అంతరిక్షే=అంతరిక్షమునందు,తే యః మహిమా సంభభూవ=నీయొక్కఏమహిమ ప్రకటితమైయున్నదో దివి=విద్యుత్సూర్యాదుల ప్రకాశమునను,సూర్యే=సూర్యుని యందును, తే యః మహిమా సంబభూవ=నీయొక్క ఏమహిమ ప్రత్యక్షమై యున్నదో,మహిమ్నే ప్రజాపతయే

=ప్రజాపాలనరూపమైన మహిమ గలిగియున్న,తస్మై తే=అట్టి నీకొఱకు, దేవేభ్యః=విద్వాంసులకొఱకును,స్వాహా=ఉత్తమవిద్యాయుక్తబుద్ధిని అందఱు గ్రహించవలయును.

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! ఏ పరమేశ్వరుని మహిమను ఈ జగత్తంతయు వెల్లడి పఱచుచున్నదో ఆపరమేశ్వరుని ఉపాసననువదలి,ఏ ఇతరుని అతనికి బదులుగ ఉపాసించకూడదు.ఎవరైనా పరమేశ్వరుడున్నాడనుటకు ప్రమాణమేమిటి అని అడిగినచో కనబడుచున్న ఈ జగత్తంతయు అతనినే ఋజువు పఱచుచున్నదని చెప్పవలయును. [౨]

౧౩౦౧-యః ప్రాణత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, పరమేశ్వరో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

వెండియు విషయ మదియే.

యః ప్రాణతో నిమిషతో మహిత్వైక ఇద్రాజా జగతో బభూవ । య ఈశే ऽఅస్య ద్విపద శ్చతుష్పదః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥ ॥౩॥

యః, ప్రాణతః, నిమిషత ఇతి ని+మిషతః, మహిత్వేతి మహి+త్వా,ఏకః, ఇత్, రాజా, జగతః, బభూవ, యః, ఈశే, అస్య, ద్విపద ఇతి ద్వి+పదః, చతుష్పదః, చతుఃపద ఇతి చతుః+పదః, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ॥ ॥౩॥

పదార్థః:-(యః) పరమాత్మా(ప్రాణతః)ప్రాణినః(నిమిషతః)నేత్రాదినా చేష్టాం కుర్వతః (మహిత్వా) స్వమహిమ్నా (ఏకః) అద్వితీయోऽసహాయః (ఇత్)ఏవ(రాజా)అధిష్ఠాతా(జగతః) సంసారస్య(బభూవ)(యః)(ఈశే) ఈష్టే (అస్య) (ద్విపదః) మనుష్యాదేః (చతుష్పదః) గవాదేః (కస్మై)ఆనందరూపాయ(దేవాయ)కమనీయాయ(హవిషా)భక్తివిశేషేణ(విధేమ)పరిచరేమ.

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా వయం య ఏక ఇన్మహిత్వా నిమిషతః ప్రాణతో ద్విపదశ్చతుష్పదోऽస్య జగతో రాజా బభూవ. యోऽస్యేశే, తస్మై కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ. తథాऽస్య భక్తివిశేషో భవద్భి ర్విధేయః. ॥౩॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా య ఏక ఏవ సర్వస్య జగతో మహారాజాధిరాజోऽఖిలజగన్నిర్మాతా సకలైశ్వర్యయుక్తో మహాత్మా న్యాయధీశోऽస్తి తస్యైవోపాసనేన ధర్మార్థకామమోక్షఫలాని ప్రాప్య సర్వే భవంతః సంతుష్యంతు. ॥౩॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా!యః ఏకః ఇత్=ఏయొక్కడే, మహిత్వా=స్వమహిమచే,నిమిషతః ప్రాణతః=నేత్రాదులచేచేష్టయొనర్చు ప్రాణులకు,ద్విపదః=రెండుకాళ్ళుగల మనుష్యాదులు, చతుష్పదః=నాలుగుపాదములు గల గవాదిపశువులున్న,జగతః=ఈ జగత్తునకు, రాజా=అధిష్ఠాతయై,బభూవ=ఉన్నాడో, యః=ఎవడు,అస్య=ఈ సంసా

రమునకు, ఈశే=సర్వోపరిస్వామియై యున్నాడో, కస్మై=అట్టి ఆనందస్వరూపుడును, దేవాయ=అతి మనోహరుడు నగు పరమేశ్వరుని, హవిషా=విశేషభక్తితో, విధేమ=మేమెటుల సేవించెదమో, అటులనే విశేషభక్తిభావముతో అతనిని మీరును సేవించవలయును. [౩]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఏ ఒక్కడే జగత్తంతటికి మహారాజాధిరాజు, సకల జగదుత్పాదకుడు, సకలైశ్వర్యయుక్తుడు, మహాత్ముడు, న్యాయాధీశుడునై యున్నాడో, అతనినే ఉపాసించి మీరు ధర్మార్థ కామమోక్షముల ఫలములను పొంది సంతుష్టులగుడు. ౧౩౦౯[౩]

ఉపయామ గృహీత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, పరమేశ్వరో దేవతా, వికృతి శ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మయ్యదియే.

ఉపయామ గృహీతోఽసి ప్రజాపతయే త్వా జుష్టం గృహ్ణామ్యేష తే యోని శ్చన్ద్రమా స్తే మహిమా। య స్తే రాత్రౌ సంవత్సరే మహిమా సమ్బభూవ య స్తే పృథివ్యా మగ్నౌ మహిమా సమ్బభూవ యస్తే నక్షత్రేషు చన్ద్రమసి మహిమా సమ్బభూవ తస్మై తే మహిమ్నే ప్రజాపతయే దేవేభ్యః స్వాహా॥ ॥౪॥

ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, త్వా, జుష్టమ్, గృహ్ణామి, ఏషః, తే, యోనిః, చన్ద్రమాః, తే, మహిమా, యః, తే, రాత్రౌ, సంవత్సరే, మహిమా, సమ్బభూవేతి సమ్+బభూవ, యః, తే, పృథివ్యామ్, అగ్నౌ, మహిమా, సమ్బభూవేతి సమ్+బభూవ, యః, తే, నక్షత్రేషు, చన్ద్రమసి, మహిమా, సమ్బభూవేతి సమ్+బభూవ, తస్మై, తే, మహిమ్నే, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, దేవేభ్యః, స్వాహా॥ ॥౪॥

పదార్థః:- (ఉపయామ గృహీతః) ఉపయామేన సత్కర్మణా యోగాభ్యాసేన గృహీతః స్వీకృతః (అసి) (ప్రజాపతయే) ప్రజాపాలకాయ (త్వా) త్వామ్ (జుష్టమ్) సేవితమ్ (గృహ్ణామి) (ఏషః) (తే) తవ సృష్టౌ (యోనిః) జలమ్. యోని రిత్యుదక నా..నిఘం.౧.౧౨.(చంద్రమాః) చంద్రలోకః (తే) తవ (మహిమా) (యః) (తే) తవ (రాత్రౌ) (సంవత్సరే) (మహిమా) (సంబభూవ) (యః) (తే)

(పృథివ్యామ్)అంతరిక్షే భూమౌ వా(అగ్నౌ)(మహిమా)(సంబభూవ)(యః)(తే)తవ(నక్షత్రేషు కారణరూపేణ నాశరహితేషు లోకాంతరేషు.(చంద్రమసి)చంద్రలోకే(మహిమా)(సంబభూవ)(తస్మై)(తే)తవ(మహిమ్నే)(ప్రజాపతయే)(దేవేభ్యః)(స్వాహా)సత్యాచరణయుక్తా క్రియా. ॥౪॥

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర! య స్త్వముపయామగృహీతోఽసి,తం త్వా జుష్టం ప్రజాపతయే ఽహం గృహ్ణామి. యస్య తే సృష్టావేష యోని ర్జలం యస్య తే సృష్టా చంద్రమా మహిమా యస్య తే యో రాత్రౌ సంవత్సరే మహిమా చ సంబభూవ, య స్తే సృష్టౌ పృథివ్యా మగ్నౌ మహిమా సంబభూవ,యస్య తే సృష్టౌ యో నక్షత్రేషు చంద్రమసి చ మహిమా సంబభూవ, తస్య తే తస్మై మహిమ్నే ప్రజాపతయే దేవేభ్యశ్చ స్వాహోఽస్మాభి రనుష్ఠేయా. ॥౪॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యస్య మహిమ్నా సామర్థ్యేన సర్వం జగద్విరాజతే యస్యానంతో మహిమాఽస్తి యస్య సిద్ధౌ రచనావిశిష్టం సర్వం జగద్దృష్టాంత మస్తి తమేవ సర్వే మనుష్యా ఉపాసీరన్. ॥౪॥

పదార్థము:- ఓ జగదీశ్వరా! ఏ నీవు, ఉపయామ గృహీతః అసి=సత్కర్మ చేతను యోగాభ్యాసాది ఉత్తమకర్మల చేతను స్వీకరించ బడియున్నావో, త్వా జుష్టమ్=సేవించ బడిన నిన్ను,ప్రజాపతయే=ప్రజాపాలకుడగు రాజుయొక్కరక్షణకై,గృహ్ణామి=గ్రహణ మొనర్చుచున్నాను. మనస్సునందు ధరించుచున్నాను. తే సృష్టౌ=ఏ నీ సృష్టియందు, ఏషః యోనిః=ఈ జలమున్నదో, తే=ఏ నీయొక్క సంసారము నందు, చంద్రమాః= చంద్రలోకము, మహిమా=మహిమయై ఉన్నదో,తే=ఏ నీయొక్క,రాత్రౌ సంవత్సరే= రాత్రి యందును, సంవత్సరమునందును,యః మహిమా సంబభూవ=ఏ మహిమ సంభవించెనో,సంభవించుచున్నదో,సంభవించునో,తే=ఏనీసృష్టియందు,పృథివ్యామ్=అంతరిక్షము నందు, భూమియందు, అగ్నౌ=అగ్నియందు, యః మహిమా సంబభూవ=ఏ మహిమ సంభవించెనో, సంభవించుచున్నదో, సంభవించునో,తే=ఏ నీసృష్టిలో, నక్షత్రేషు=కారణ రూపమున నాశనము జెందని లోక లోకాంతరములందు,చంద్రమసి=చంద్రలోకములో, యః మహిమా=ఏగొప్పతనము,సంబభూవ=సంభవించెనో,సంభవించుచున్నదో,సంభవించు నో,తే=అట్టినీకు తస్మై మహిమ్నే=ఆమహిమకు,ప్రజాపతయే=ప్రజాపాలకుడగురాజు నకు, దేవేభ్యః=విద్వాంసులకు,స్వాహా=సత్యాచరణయుక్త క్రియను మేము అనుష్ఠించ వలయును. [౪]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! ఎవనిమహిమ చేతను,సామర్థ్యము చేతను జగత్స ర్వము విరాజమానమై యున్నదో, ఎవని మహిమ అనంతమో, ఎవనిని సిద్ధింపజేయుటకు రచనావిశిష్టమగు సకల జగత్తు దృష్టాంతముగ నున్నదో, అతనినే సమస్తజనులు పాసించ వలయును. [౪]

---

౫ మంత్రం యుంజంతీత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, పరమేశ్వరో దేవతా, గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునరీశ్వరః కీదృశోఽస్తీత్యాహ.

మఱల నాయీశ్వరు డెటులున్నాడు?

యుఞ్జన్తి వ్రధ్న మరుషం చరన్తం పరి తస్థుషః। రోచన్తే రోచనా దివి॥౫

యుఞ్జన్తి, వ్రధ్నమ్, అరుషమ్, చరన్తమ్, పరి, తస్థుషః, రోచన్తే, రోచనాః, దివి॥ ॥౫॥

పదార్థః:- (యుంజంతి) యుక్తం కుర్వంతి (వ్రధ్నమ్) మహాంతమ్ (అరుషమ్) అరుఃషు మర్మసు సీదంతమ్ (చరంతమ్) ప్రాప్నువంతమ్ (పరి) సర్వతః (తస్థుషః) స్థావరాన్ (రోచంతే) ప్రకాశంతే (రోచనాః) దీప్తయః (దివి). ॥౫॥

అన్వయః:- యే పరి తస్థుషశ్చరంతం విద్యుతమివ వర్తమాన మరుషం వ్రధ్నం పరమాత్మాన మాత్మనా సహ యుంజంతి. తే దివి సూర్యే రోచనాః కిరణా ఇవ రోచంతే. ॥౫॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా ! యథా ప్రతిబ్రహ్మాండే సూర్యః ప్రకాశతే తథా సర్వస్మిన్ జగతి పరమాత్మా ప్రకాశతే యే యోగాభ్యాసేనాఽన్తర్యామిణం పరమాత్మానం స్వమాత్మనా యుంజతే తే సర్వతః ప్రకాశితా జాయంతే. ॥౫॥

పదార్థము:- ఏ పురుషులు, పరితః=అన్ని దిక్కుల నుండి, తస్థుషః=స్థావరజీవములను, చరన్తమ్=పొందుచు విద్యుత్తువలె వర్తమానుడు, అరుషమ్=దెబ్బ తగిలినంత మాత్రముననే ప్రాణ వియోగము సంభవించు మర్మస్థలముల రక్షణకై స్థిరుడు, వ్రధ్నమ్=అంతీకంటె గొప్పవాడు, సర్వోపరి విరాజమానుడునగు పరమాత్ముని స్వకీయాత్మలతో, యుంజంతి=సంప్రయుక్త మొనర్చుచున్నారో వారు, దివి=సూర్యుని యందు, రోచనాః=కిరణములవలె, పరమాత్మయందు, రోచంతే=ప్రకాశమాను లగుచున్నారు. [౫]

భావార్థము:- ఓ మానవులారా! ప్రతిబ్రహ్మాండము నందెటుల సూర్యుడు ప్రకాశించుచున్నాడో, అటులనే సర్వజగత్తునందు పరమాత్మ ప్రకాశించుచున్నాడు. ఎవరు యోగాభ్యాసముచే అంతర్యామి యగు పరమాత్మను స్వాత్మతో సంయుక్తమొనర్చుచున్నారో, వారన్ని దిక్కులలో ప్రకాశితు లగుచున్నారు. [౫]౧౩౧౧

౧౩౧౨ యుంజంత్యస్యేతి ప్రజాపతి ర్‌ఋషిః, సూర్యో దేవతా, విరాడ్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ కేనేశ్వరః ప్రాప్తవ్య ఇత్యాహ.

ఎవడీశ్వరుని పొందగలడు?

యుఞ్జన్త్యస్య కామ్యా హరీ విపక్షసా రథే। శోణా ధృష్ణూ నృవాహసా॥౬॥

యుఞ్జన్తి, అస్య, కామ్యా, హరీ+ఇతి హరీ, విపక్షసేతి వి+పక్షసా, రథే,

శోణా, ధృష్ణూ ఇతి ధృష్ణూ, నృవాహసేతి నృ+వాహసా॥ ॥౬॥

పదార్థః:- (యుంజంతి) అస్య జీవస్య (కామ్యా)కమనీయా(హరీ)హరణశీలా(విపక్షసా) వివిధైః పరిగృహీతా (రథే) యానే (శోణా) రక్తగుణవిశిష్టౌ (ధృష్ణూ) దృఢౌ (నృవాహసా) నృణాం వాహకౌ. ॥౬॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా శిక్షకాః కామ్యా హరీ విపక్షసా శోణా ధృష్ణూ నృవాహసా రథే యుంజంతి,తథా యోగినోఽస్య పరమేశ్వరస్య మధ్య ఇంద్రియాణి మనః ప్రాణాంశ్చ యుంజంతి. ॥౬॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథా మనుష్యాః సుశిక్షితైర్హయై రుక్తేన యానేన స్థానాంతరం సద్యః ప్రాప్నువంతి తథైవ విద్యాసత్సంగయోగాభ్యాసైః పరమాత్మానం క్షిప్రం ప్రాప్నువంతి. ॥౬॥

పదార్థము:- మానవులారా! శిక్షకులెటుల, కామ్యా=మనోహరములు, హరీ=కొంపోవునవి,విపక్షసా=వివిధవిధములుగ గ్రహించబడినవి, శోణా=రక్తగుణవిశిష్టములు, ధృష్ణూ=అతిదృఢములు, నృవాహసా=మానవులను ఒకచోటునుండి మఱొకచోటునకు చేర్చునవియగు హయద్వయమును, రథే=రథమునకు, యుంజంతి=జోడించుచున్నారో, అటులనే యోగులు, అస్య=ఈ పరమేశ్వరుని యందు ఇంద్రియములను, అంతఃకరణములను, ప్రాణములను సంలగ్న మొనర్చుచున్నారు. [౬]

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.మానవులు సుశిక్షితములగు ఘోటకములను పూన్చిన రథము ద్వారా ఒకస్థానము నుండి మఱొక స్థానమునకు ఎటుల పోవుచున్నారో అటులనే విద్యచేతను,సత్యముచేతను, యోగాభ్యాసము చేతను పరమాత్మను శీఘ్రముగా పొందుచున్నారు. [౬]౧౩౧౭

యద్వాత ఇత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, ఇంద్రో దేవతా, నిచృద్ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పున ర్మనుష్యః కస్య సంగం కుర్యాదిత్యాహ.

మనుష్యుడెవనితో సంగమొనర్చవలయును?

యద్వాతోఽఅపోఽఅగనీగన్ ప్రియామిన్ద్రస్య తన్వమ్ ।
ఏతꣳ స్తోత రనేన పథా పునరశ్వమా వర్తయాసి నః॥ ॥౭॥

యత్, వాతః, అపః, అగనీగన్, ప్రియామ్, ఇన్ద్రస్య, తన్వమ్, ఏతమ్, స్తోతః, అనేన, పథా, పునః, అశ్వమ్, ఆ, వర్తయాసి; నః॥ ॥౭॥

పదార్థః:-(యత్) యం కలాయంత్రాశ్వమ్ (వాతః) వాయుః(అపః)జలాని(అగనీగన్)

ప్రాప్నువంతి (ప్రియామ్)కమనీయమ్(ఇంద్రస్య) విద్యుతః(తన్వమ్) వి స్తృతం శరీరమ్(ఏతమ్) (స్తోతః)స్తావక(అనేన)(పథా)మార్గేణ(పునః)(అశ్వమ్)ఆశుగామినమ్ (ఆ)(వ ర్తయాసి)వ ర్తయేః (నః) అస్మాన్. ॥౭॥

అన్వయః:- హే స్తోత ర్యథా శిల్పిజనా ఇంద్రస్య ప్రియాం తన్వం వాత ఇవ ప్రాప్య యద్ యమపోऽగనీగన్ స్తథైత మశ్వ మనేన పథా త్వం ప్రాప్నోషి. పున ర్నోऽస్మానావ ర్తయాऽసి. తం భవంతం వయం సత్కుర్యామ. ॥౭॥

భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హేమనుష్యా యే యుష్మాన్ సుమార్గేణ గమయంతి, తత్సంగేన యూయం వాయువిద్యుదాదివిద్యాం ప్రాప్నుత. ॥౭॥

పదార్థము:- స్తోతః=స్తుతించు పురుషుడా! ఎటుల శిల్పులు, ఇంద్రస్య=విద్యుత్తు యొక్క, ప్రియామ్=అతిసుందరమైన, తన్వమ్=విస్తారయుక్త శరీరమును, వాతః= పవనమువలె పొంది,యత్=కలాయంత్రరూపమగు నే యశ్వమును,అపః=ఏ జలములను, అగనీగన్=పొందుచున్నారో, అటులనే, ఏతమ్ అశ్వమ్=శీఘ్రముగనడచు నీ కలాయం త్రాశ్వమును, అనేన పథా=విద్యుద్రూపమగు మార్గమున నీవు పొందుచున్నావు. పునః=మరల, నః=మమ్ములను, ఆ వర్తయాసి=చక్కగా పరిభ్రమణ మొనరింప జేయు దువు.ఇటు నటు తీసుక పోయెదవు.అట్టి నిన్ను మేము సత్కరించెదము గాక!

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారము కలదు. ఎవరు మిమ్ములను సుమార్గమున నడపించుదురో వారి సంగతిచే మీరు వాయువిద్యుదాది విద్య లను పొందుడు. ౧౩౧౩ [౭]

౧౩౧౪ వసవ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, వాయ్వాదయో దేవతాః, అత్యష్టి శ్ఛందః, గాంధారః స్వరః

పునర్విద్వాంసః కిం కుర్వంతీ త్యాహ

విద్వాంసు లేమి యొనర్చుదురు?

వసవ స్త్వాऽఞ్జన్తు గాయత్రేణ ఛన్దసా రుద్రా స్త్వాऽఞ్జన్తు త్రైష్టుభేన ఛన్దసాదిత్యా స్త్వాऽఞ్జన్తు జాగతేన ఛన్దసా। భూర్భువః స్వ ర్లాజీ ३ఞ్ఛాచీ ३ న్యవ్యే గవ్య ఏతదన్న మత్త దేవా ఏతదన్న మద్ధి ప్రజాపతే॥ ॥౮॥

వసవః, త్వా, అఞ్జన్తు, గాయత్రేణ, ఛన్దసా, రుద్రాః, త్వా, అఞ్జన్తు, త్రైష్టుభేన, త్రైస్తుభేనేతి త్రై+స్తుభేన, ఛన్దసా, ఆదిత్యాః, త్వా, అఞ్జన్తు, జాగతేన, ఛన్దసా, భూః, భువః, స్వః, లాజీ३న్, శాచీ३న్, యవ్యే, గవ్యే, ఏతత్, అన్నమ్, అత్త,

దేవాః, ఏతత్, అన్నమ్, అద్ధి, ప్రజాపత ఇతి ప్రజా+పతే॥ ॥౮॥

పదార్థః:- (వసవః) ప్రథమకల్పా విద్వాంసః(త్వా)త్వామ్ (అంజంతు) కామయంతామ్ (గాయత్రేణ)గాయత్రీఛందోవాచ్యేన(ఛందసా)అర్థేన(రుద్రాః)మధ్యమకల్పా విద్వాంసః(త్వా) త్వామ్ (అంజంతు) (త్రైష్టుభేన) త్రిష్టుప్ ప్రకాశితేనార్థేన (ఛందసా) (ఆదిత్యాః) ఉత్తమా విద్వాంసః(త్వా)(అంజంతు)(జాగతేన)జగతీఛందః ప్రకాశితేనార్థేన(ఛందసా)స్వచ్ఛందేన(భూః) ఇమంలోకమ్(భువః)అంతరిక్షస్థాన్(స్వః)ప్రకాశసాంల్లోకాన్(లాజీన్)స్వస్వకక్షాయాం చలితాన్ (శాచీన్)వ్యక్తాన్(యవ్యే)యవానాం భవనే క్షేత్రే జాతమ్(గవ్యే)గోర్వికారే (ఏతత్)(అన్నమ్) (అత్త) భక్షయత(దేవాః)విద్వాంసః(ఏతత్)(అన్నమ్) (అద్ధి) భుంక్ష్వ(ప్రజాపతే) ప్రజారక్షక!

అన్వయః :- హే ప్రజాపతే వసవో గాయత్రేణ ఛందసా యం త్వాఽఞ్జంతు, రుద్రాస్త్రైష్టుభేన ఛందసా యం త్వాఽఞ్జంత్వాదిత్యా జాగతేన ఛందసా యం త్వాఽఞ్జంతు, స త్వమేతదన్న మద్ధి. హే దేవా యూయం యవ్యే గవ్య ఏతదన్నమత్త.లాజీన్ శాచీన్ భూర్భువః స్వ ర్లోకాను ప్రాప్నుత చ. ॥౮॥

భావార్థః :- యే విద్వాంసః సాంగోపాంగాన్ వేదాన్ మనుష్యా నధ్యాపయంతి తే ధన్యవాదార్హా భవంతి. ॥౮॥

పదార్థము:-ప్రజాపతే=ప్రజలను పాలించు రాజా!వసవః=ప్రథమశ్రేణికి జెందిన విద్వాంసులు, గాయత్రేణ=గాయత్రీఛందోవాచ్యమగు, ఛందసా=అర్థముతో, త్వామ్ =ఏ నిన్ను,అంజంతు=కోరెదరో,రుద్రాః=మధ్యమకక్షకు చెందిన, విద్వాంసులు,త్రైష్టుభేన=త్రిష్టుప్ ఛందస్సుతో ప్రకటించబడు,ఛందసా=స్వచ్ఛందమగు నర్థముతో,త్వా= ఏ నిన్ను, అంజంతు=కోరెదరో, ఆదిత్యాః=ఉత్తమ విద్వాంసులు,జాగతేన=జగతీ ఛందస్సుచే ప్రకాశింపబడునర్థముచే, ఛందసా=స్వచ్ఛందముగ,త్వామ్=ఏ నిన్ను, అంజంతు =కోరెదరో, అట్టి నీవు,ఏతత్ అన్నమ్=ఈ అన్నమును, అద్ధి=ఆరగించుము,దేవాః=ఓ విద్వాంసులారా! మీరు, యవ్యే=యవలు పండుపొలములో పండించినపదార్థములలోను, గవ్యే=గోదుగ్ధఘృతాదులలోను చక్కగా కలిసిపోయిన,ఏతత్ అన్నమ్=ఈ అన్నమును అత్త=ఆరగించుడు మఱియు, లాజీన్=స్వకక్షలందు భ్రమణ మొనర్చునవి, శాచీన్= ప్రకటితములు, సువ్యక్తములునగు, భూః=ఈ ప్రత్యక్షలోకమును, భువః=అంతరిక్షస్థ లోకములను, స్వః=ప్రకాశస్థములగు సూర్యాదిలోకములను పొందుడు.

భావార్థము:-ఏ విద్వాంసులు సాంగోపాంగముగ చతుర్వేదములను మనుష్యులకు చదివించుదురో, వారు ధన్యవాదమునకు అర్హులగుచున్నారు. ౧౩౧౪ [౮]

౧౩౧౫ కః స్విదిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః జిజ్ఞాసు ర్దేవతా, నిచృదత్యష్టి శ్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ విద్వాంసః కిం కిం ప్రష్టవ్యా ఇత్యాహ

విద్వాంసుల నేనేమి ప్రశ్నించవలయును?

కః స్విదేకాకీ చరతి క ఉ స్విజ్జాయతే పునః ।
కిꣳ స్విద్ధిమస్య భేషజం కిమ్వావపనం మహత్॥ ॥౯॥

కః స్విత్, ఏకాకీ, చరతి, కః, ఉ ఇత్యూ, స్విత్, జాయతే, పునరితి పునః, కిమ్, స్విత్, హిమస్య, భేషజమ్, కిమ్, ఊం ఇత్యూం, ఆవపనమిత్యా + వపనమ్, మహత్॥ ॥౯॥

పదార్థః:- (కః)(స్విత్)ప్రశ్నే(ఏకాకీ)అసహాయః(చరతి)గచ్ఛతి(కః)(ఉ)వితర్కే (స్విత్)(జాయతే)(పునః) (కిమ్) (స్విత్) (హిమస్య) శీతస్య (భేషజమ్) ఔషధమ్ (కిమ్)(ఉ)(ఆవపనమ్) సమంతాద్వపతి యస్మిం స్తత్ (మహత్)విస్తీర్ణమ్. ॥౯॥

అన్వయః:- హే విద్వాంసో వయం యుష్మాన్ కః స్విదేకాకీ చరతి?క ఉ స్విత్ పునః పునర్జాయతే? కిం స్విద్ధిమస్య భేషజం? కిము మహాదావపనమ స్తీతి పృచ్ఛామః. ॥౯॥

భావార్థః:- ఏతేషాం ప్రశ్నానా ముత్తరస్మిన్మంత్ర ఉత్తరాణి కథితానీతి వేద్యమ్. మనుష్యా ఈదృశానేవ ప్రశ్నాన్ కుర్యుః. ॥౯॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసులారా! మేము మిమ్ముల నడుగుచున్నాము. కః స్విత్=ఎవడు,ఏకాకీ=ఏకాకిగ,ఒంటరిగ,చరతి=విచరించుచున్నాడు? ఉ=మరియు, కః స్విత్ ఎవడు, పునః=మాటిమాటికి, జాయతే=ప్రకటితుడగుచున్నాడు? కిమ్ స్విత్=ఏది,హిమస్య=శీతమునకు, భేషజమ్=ఔషధము? కిమ్ ఉ=ఏది, మహత్ ఆవపనమ్=బీజవపనమునకు గొప్ప స్థానము? [౯]

భావార్థము:-ఉక్త ప్రశ్నల సమాధానములు ముందు మంత్రమునందు చెప్పబడినవని గ్రహించవలయును. మనుష్యులిటువంటి జిజ్ఞాసల నొనర్చుచుండవలయును? [౯]

---

౧౦. సూర్య ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, సూర్యో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పూర్వోక్త ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యాహ

పూర్వమంత్రమునందలి ప్రశ్నలకు సమాధానమిచ్చుచున్నాడు.

సూర్య ఏకాకీ చరతి చన్ద్రమా జాయతే పునః ।
అగ్నిర్హిమస్య భేషజం భూమి రావపనం మహత్॥ ॥౧౦॥

సూర్యః, ఏకాకీ, చరతి, చన్ద్రమాః, జాయతే, పునరితి పునః, అగ్నిః,

హిమస్య, భేషజమ్, భూమిః, ఆవపనమిత్యా+వపనమ్, మహత్॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:- (సూర్యః)సవితా(ఏకాకీ)(చరతి)(చంద్రమాః)చంద్రలోకః(జాయతే)(పునః)(అగ్నిః)పావకః(హిమస్య)(భేషజమ్)(భూమిః)(ఆవపనమ్)(మహత్). ॥౧౦॥

అన్వయః:- హే జిజ్ఞాసవో మనుష్యాః! సూర్య ఏకాకీ చరతి. పునశ్చంద్రమాః ప్రకాశితో జాయతే. అగ్ని ర్హిమస్య భేషజం, భూమి ర్మహదావపనమ స్తీతి యూయం వి త్త. ॥౧౦॥

భావార్థః:-అస్మిన్ సంసారే సూర్యః స్వాకర్ష ణేన స్వస్యైవ కక్షాయాం వర్తతే. తస్యైవ ప్రకాశేన చంద్రాదయో లోకాః ప్రకాశితా భవంతి. అగ్నినా తుల్యం శీతనివారకం వస్తు, పృథివ్యా తుల్యం మహత్ క్షేత్రం కిమపి నా స్తీతి మనుష్యై ర్వేదితవ్యమ్. ॥౧౦॥

పదార్థము:-ఓ జిజ్ఞాసువులారా!సూర్యుడు,ఏకాకీ=స్వావలంబుడై స్వకక్ష యందు చరతి=సంచరించు చున్నాడు.పునః=ఆ సూర్యుని ప్రకాశముచేతనే, చంద్రమాః=చంద్రలోకము, జాయతే=ప్రకాశితమగు చున్నది. అగ్నిః=నిప్పు, హిమస్య=శీతమునకు, భేషజమ్=ఓషధి, భూమిః=పృథివి, మహత్ ఆవపనమ్=వపనయోగ్యమగు గొప్ప స్థానము, అని మీరు గ్రహించుడు. [౧౦]

భావార్థము:-ఈ సంసారమున సూర్యుడు స్వకీయాకర్షణశక్తిచే స్వకీయకక్ష యందు మెలగు చున్నాడు. అతని ప్రకాశముచేతనే చంద్రాదిలోకములు ప్రకాశితము లగు చున్నవి. అగ్నితో సమానమైన శీతనివారకమగువస్తువు, పృథ్వితో సమానమగు బీజవపనమునకు మహాక్షేత్రమును ఇతర మెద్దియు లేదు అని మానవులు గ్రహించవలయును. ౧౩౧౬ [౧౦]

౧౩౧౭ కా స్విదాసీ దిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, జిజ్ఞాసు ర్దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః పునః ప్రశ్నానాహ.

మఱల ప్రశ్నల జెప్పుచున్నాడు

కా స్విదాసీత్పూర్వచి త్తిః కిꣳస్విదాసీద్బృహద్వయః ।

కా స్విదాసీత్పిలిప్పిలా కా స్విదాసీత్పిశఙ్గిలా॥ ॥౧౧॥

కా, స్విత్, ఆసీత్, పూర్వచిత్తి రితి పూర్వ+చిత్తిః, కిమ్, స్విత్, ఆసీత్, బృహత్, వయః, కా, స్విత్, ఆసీత్, పిలిప్పిలా, కా, స్విత్, ఆసీత్, పిశఙ్గిలా॥

పదార్థః:- (కా)(స్విత్)(ఆసీత్)అ స్తి(పూర్వచిత్తిః)పూర్వా చాసౌ చిత్తిః ప్రథమా స్మృతి విషయా(కిమ్)(స్విత్) (ఆసీత్) (బృహత్) మహత్ (వయః) యో వేతి గచ్ఛతి స పక్షీ (కా) (స్విత్) (ఆసీత్)(పిలిప్పిలా)ఆర్ద్రీభూతా చిక్కణా శోభనా.శ్రీ ర్వై పిలిప్పిలా.శ.౧౩.౨.౬.౧౬.

(కా)(స్విత్)(ఆసీత్)(పిశంగిలా)యా పిశం ప్రకాశరూపం గిలతి సా. పిశమితి రూప నామ.

అన్వయః:- హే విద్వాంసో వయం యుష్మాన్ ప్రతి కాస్విత్ పూర్వచిత్తి రాసీత్?కింస్విద్ బృహద్వయ ఆసీత్? కాస్విత్ పిలిప్పిలాఽఽసీత్కాస్విత్ పిశంగిలాఽఽసీదితి పృచ్ఛామః. ॥౧౧॥

భావార్థః:- ఏతేషా ముత్తరాణ్యుత్తరత్ర మంత్రే సంతి. యది విదుషః ప్రతి ప్రశ్నా న్న కుర్యు స్తర్హి విద్వాంసోఽపి న భవేయుః. ॥౧౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసులారా! మేము మిమ్ము ప్రశ్నించుచున్నాము.కా చిత్ =ఏది, పూర్వచిత్తిః ఆసీత్=ప్రప్రథమ స్మృతి విషయమై యున్నది? కిమ్ స్విత్ బృహత్ వయః ఆసీత్=ఎగురు గొప్పవిహంగమ మెద్ది?కాస్విత్=ఏది,పిలిప్పిలా ఆసీత్=ఆర్ద్రీభూతమై నున్నగా శోభాయమానమైన వస్తువు ? కా స్విత్ పిశంగిలా=ప్రకాశరూపమును మ్రింగు వస్తువేది? [౧౧]

భావార్థము:-వీని సమాధానములు తర్వాత మంత్రమునందున్నవి. విద్వాంసుల నిటుల ప్రశ్నించనిచో తాము విద్వాంసులు కాజాలరు. ౧౩౧౭ [౧౧]

౧౩౧౮ ద్యౌరాసీదిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, విద్యుదాదయో దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ ప్రాక్ప్రశ్నో త్తరాణ్యాహ.

పూర్వ ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరములు

ద్యౌ రాసీత్పూర్వచిత్తి రశ్వ ఆసీద్బృహద్వయః ।

అవి రాసీత్ పిలిప్పిలా రాత్రి రాసీత్ పిశఙ్గిలా॥ ॥౧౨॥

ద్యౌః, ఆసీత్, పూర్వచిత్తి రితి పూర్వ+చిత్తిః, అశ్వః, ఆసీత్, బృహత్, వయః, అవిః, ఆసీత్, పిలిప్పిలా, రాత్రిః, ఆసీత్, పిశఙ్గిలా॥ ॥౧౨॥

పదార్థః:- (ద్యౌః)దివ్యగుణప్రదా వృష్టిః. ద్యౌ ర్వై వృష్టిః. శత. కాం.౧౩.౨.౬.౧౪. (ఆసీత్) అస్తి (పూర్వచిత్తిః) ప్రథమస్మృతివిషయా (అశ్వః) యోఽశ్నుతే మార్గాన్ సోఽగ్నిః (ఆసీత్)(బృహత్)మహత్(వయః)యో వేతి గచ్ఛతి సః (అవిః)రక్షణాదికర్త్రీ పృథివీ (ఆసీత్) (పిలిప్పిలా)(రాత్రిః)(ఆసీత్)(పిశంగిలా). ॥౧౨॥

అన్వయః:- హే జిజ్ఞాసవః పూర్వచిత్తి ర్ద్యౌరాసీద్ బృహద్వయోఽశ్వ ఆసీత్. పిలిప్పిలాఽవి రాసీత్పిశంగిలా రాత్రి రాసీ దితి యూయం బుధ్యధ్వమ్. ॥౧౨॥

భావార్థః:- హే జనా సూర్యరూపాద్యగ్నినా సేన సర్వగుణసంపన్నాఽన్నాదినా సంస్కార

స్థితినిమిత్తా వృష్టి ర్జాయతే తతః సర్వరత్నాఢ్యా భూర్భవతి. సూర్యాగ్నినిమిత్తైనైవ ప్రాణినాం శయనాయ రాత్రి ర్జాయతే. ॥౧౨॥

పదార్థము:-జిజ్ఞాసువులారా ! పూర్వచిత్తిః=ప్రప్రథమస్మృతి విషయము, ద్యౌః ఆసీత్=దివ్యగుణప్రదమగు వృష్టియై ఉన్నది. బృహత్ వయః=ఎగురునటువంటిది,అశ్వః ఆసీత్=మార్గమున వ్యాపించు పక్షివలె నగ్ని ఉన్నది.పిలిప్పిలా=వర్షముచే తడిసి నున్నగా శోభాయమానముగా నుండునది,అవిః ఆసీత్=అన్నాదులచే రక్షాద్యుత్తమగుణములను ప్రకటించు పృథివియై యున్నది.పిశంగిలా=ప్రకాశమును మ్రింగివేయునది, అంధకారమును వ్యాపింపజేయునది,రాత్రిః ఆసీత్=రాత్రి అయియున్నది.అని గ్రహించుడు.[౧౨]

భావార్థము:-హవన సూర్యరూపాదులగు అగ్నియొక్క తాపముచేతను, సర్వగుణ సంపన్నములగు అన్నాదులచేతను సంసారస్థితికి హేతుభూతమగువృష్టి సంభవించుచున్నది. ఆ వర్షముచే పృథివి ఓషధ్యాద్యుత్తమ పదార్థయుక్త యగుచున్నది. సూర్యరూపాగ్ని వలననే ప్రాణుల విశ్రాంతి కొఱకు రాత్రి కలుగుచున్నది. ౧౩౧౮[౧౨]

వాయు రిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, బ్రహ్మాదయో దేవతాః, భురిగతిజగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

అథ విద్వద్భి ర్మనుష్యాః క్వ యోజనీయా ఇత్యాహ

మానవులు విద్వాంసుల నెక్కడ నియోగించవలయును?

వాయు ష్ట్వా పచతై రవత్వసితగ్రీవ శ్ఛాగై ర్న్యగ్రోధ శ్చమసైః శల్మలి ర్వృద్ధ్యా। ఏష స్య రాథ్యో వృషా పడ్భి శ్చతు ర్భి రేదగన్ బ్రహ్మాకృష్ణశ్చ నోఽవతు నమోఽగ్నయే॥ ॥౧౩॥

వాయుః, త్వా, పచతైః, అవతు, అసితగ్రీవ ఇత్యసిత+గ్రీవః, ఛాగైః, న్యగ్రోధః, చమసైః, శల్మలిః, వృద్ధ్యా, ఏషః, స్యః, రాథ్యః, వృషా, పడ్భిరితి పడ్+భిః, చతుర్భి రితి చతుః+భిః; ఆ, ఇత్, అగన్, బ్రహ్మా,అకృష్ణః,చ,నః,అవతు, నమః, అగ్నయే॥ ॥౧౩॥

పదార్థః:-(వాయుః)అతిమః స్థూలః కార్యరూపః(త్వా)త్వామ్(పచతైః)పరిపక్వైః పరిణామైః(అవతు)రక్షతు(అసితగ్రీవః)అసితా కృష్ణా గ్రీవా శిఖా యస్య సః (ఛాగైః) ఛేదనైః (న్యగ్రోధః)వటః(చమసైః) మేఘైః (శాల్మలిః) వృక్షవిశేషః (వృద్ధ్యా) వర్ధనేన(ఏషః) (స్యః) సః (రాథ్యః) రథేషు హితా రథ్యాస్తాసు కుశలః (వృషా)వర్షకః (పడ్భిః)పాదైః. అత్ర వర్ణవ్యత్యయేన దస్య డః. (చతుర్భిః)(ఆ) (ఇత్) ఏవ (అగన్)గచ్ఛతి. (బ్రహ్మా) చతుర్వేదవిత్ (అకృష్ణః) అవిద్యాంధకారరహితః(చ)(నః)అస్మాన్(అవతు)ప్రవేశయతు(నమః)అన్నమ్(అగ్నయే)ప్రకాశ

మానాయ విదుషే. ॥౧౩॥

అన్వయః :- హే విద్యార్థిన్ పచతై ర్వాయు శ్ఛాగై రసితగ్రీవ శ్చమసై ర్న్యగ్రోధో వృద్ధ్యా శాల్మలి స్త్వాఽవతు. య ఏష రాథ్యో వృషా స్య చతుర్భిః పడ్భి రిత్ త్వాఽగన్ యో ఽకృష్ణో బ్రహ్మా చ నోఽస్మానవతు.తస్మా అగ్నయే విద్యయా ప్రకాశమానాయ నమో దేయమ్.

భావార్థః:- హే మనుష్యా వాయుః ప్రాణేనాగ్ని పాచనేన సూర్యో వృష్ట్యా వృక్షాః ఫలాదిభి రశ్వాదయో గత్యా విద్వాంసః శిక్షయా యుష్మాన్ రక్షంతి. తాన్ యూయం విజానీత విదుష స్సత్కురుత చ. ॥౧౩॥

పదార్థము:-ఓ విద్యార్థీ! పచతైః=సుపాకములచే, వాయుః=స్థూలకార్యరూపమైన పవనము, ఛాగైః=ఛేదన క్రియలచే, అసితగ్రీవః=నల్లని శిఖలుగల అగ్ని,చమసైః=మేఘములచే, న్యగ్రోధః=వటవృక్షము, వృధ్యా=పెంపుచే, శల్మలిః=బూరుగుచెట్టుః త్వా=నిన్ను,అవతు=పాలించుగాక! ఏషః=ఏయియ్యది, రాథ్యః=మార్గములందు సంచరించుటయందు కుశలము,వృషా=సుఖవర్షకము నై ఉన్నదో,స్యః=అయ్యది.చతుర్భిః ఇత్=గమన మొనర్చు నాలుగు కాళ్లచే నిన్ను,అగన్=పొందుగాక! చ=మఱియు, అకృష్ణః=అవిద్యాంధకారముక్తుడగు, బ్రహ్మా=చతుర్వేదవిత్తగునే యుత్తమ విద్వాంసుడు, నః=మమ్ముసకల సద్గుణములందు,అవతు=ప్రవేశమొనరించునో,అగ్నయే=విద్యచే ప్రకాశమానుడు చతుర్వేదములను చదివినవాడు నగునా విద్వాంసునకు,నమః=అన్నమీయవలయును. [౧౩]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! పవనము ప్రాణాది శ్వాసములచేతను, అగ్ని అన్నాదుల పచనముద్వారాను,సూర్యుడు వృష్టిచేతను,వృక్షములు ఫలాదులచేతను,అశ్వాదులు గతి ద్వారాను,విద్వాంసులు సుశిక్షచేతను మిమ్ము రక్షించుచున్నారు.వారిని మీరెఱుగుడు. విద్వాంసులను సత్కరించుడు. ౧౩౧౯[౧౩]

సంశితో రశ్మినేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, బ్రహ్మా దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వర
పున ర్విద్వాంసః కిం కుర్యు రిత్యాహ
విద్వాంసు లేమి చేయవలయును?

సంశితో రశ్మినా రథః సంశితో రశ్మినా హయః ।

సంశితో ఽఅప్స్వప్సుజా బ్రహ్మా సోమపురోగవః॥ ॥౧౪॥

సంశిత ఇతి సమ్+శితః, రశ్మినా,రథః, సంశిత ఇతి సమ్+శితః, రశ్మినా, హయః, సంశిత ఇతి సమ్+శితః, అప్స్విత్యప్+సు, అప్సుజా ఇత్యప్సు+జాః, బ్రహ్మా, సోమపురోగవ ఇతి సోమ+పురోగవః॥ ॥౧౪॥

పదార్థః:-(సంశితః)సమ్యక్ సూక్ష్మీకృతః(రశ్మినా) కిరణసమూహేన (రథః)రమణసాధనః (సంశితః)(రశ్మినా)(హయః)అశ్వః(సంశితః) స్తుతః(అప్సు)ప్రాణేషు(అప్సుజాః)ప్రాణేషు జాయమానః(బ్రహ్మా)మహాన్ యోగీ విద్వాన్ (సోమపురోగవః)సోమ ఓషధిగణబోధ ఐశ్వర్యయోగో వా పురోగామీ యస్య సః. ॥౧౪॥

అన్వయః:-యది మనుష్యై రశ్మినా రథః సంశితో రశ్మినా హయః శంసితోఽప్స్వప్సుజాః సోమపురోగవో బ్రహ్మా సంశితః క్రియేత తర్హి కిం కిం సుఖం న లభ్యేత? ॥౧౪॥

భావార్థః:—యే మనుష్యా పదార్థవిజ్ఞానేన విద్వాంసో భవంతి. తేఽన్యాన్ కారయిత్వా ప్రశంసాం ప్రాప్నువంతు. ॥౧౪॥

పదార్థము:-మానవులు,రశ్మినా=కిరణ సమూహముచే, రథః=ఆనందమును సిద్ధమొనర్చు యానమును, సంశితః=చాల బాగుగ సూక్ష్మ శిల్పముచే నిర్మించినట్లయితేను, రశ్మినా=కళ్లెపు త్రాడుచే, హయః=గుఱ్ఱము,శంసితః=చక్కగానడచుటలో తీక్ష్ణము, శ్రేష్టక్రియయు గలదియునై,[స్తుతమగుచో] అప్సు=ప్రాణములందు,అప్సుజాః=ప్రాణవాయువు రూపమున సంచరించు పవనము లేక బాష్పము,సోమపురోగవః=ఓషదిగణబోధను ఐశ్వర్యయోగమును [పురోగామి] ప్రప్రథమమున ప్రాప్తించువాడగు, బ్రహ్మా=విద్వాంసుడైన పెద్దయోగి,సంశితః=అతిప్రశంసితుడుగా నొనర్చబడినచో లభించనిసుఖము లేవియుండును?

భావార్థము:-ఏ మానవులు పదార్థవిజ్ఞానముచే విద్వాంసులగుదురో, వారు ఇతరులను విద్వాంసులుగ నొనర్చి ప్రశంసను పొందుదురుగాక! ౧౩-౨౦[౧౪]

౧౩.౨౧ స్వయమిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ జిజ్ఞాసవః కీదృశా భవేయు రిత్యాహ

చదువవలెనని ఉత్తమ విద్య నభ్యసించవలయునని కోరుచూ రెటులుందురు?

స్వయం వాజింస్తన్వం కల్పయస్వ స్వయం యజస్వ స్వయం జుషస్వ ।
మహిమా తేఽన్యేన న సన్నశే॥ ॥౧౫॥

స్వయమ్, వాజిన్, తన్వమ్, కల్పయస్వ, స్వయమ్, యజస్వ, స్వయమ్, జుషస్వ, మహిమా, తే, అన్యేన, న, సన్నశ ఇతి సమ్+నశే॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(స్వయమ్)(వాజిన్)జిజ్ఞాసో(తన్వమ్)శరీరమ్(కల్పయస్వ) సమర్థయస్వ (స్వయమ్) (యజస్వ)సంగచ్ఛస్వ(స్వయమ్)(జుషస్వ) సేవస్వ(మహిమా)ప్రశంసా(తే) తవ(అన్యేన)(న)(సన్నశే)సమ్యక్ నశ్యేత్. ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే వాజింస్త్వం స్వయం తన్వం కల్పయస్వ స్వయం విదుషో యజస్వ. స్వయం జుషస్వ చ యత స్తే మహిమా ఽన్యేన సహ న సంనశే. ॥౧౫॥

భావార్థః :- యథాఽగ్నిః స్వయం ప్రకాశః స్వయం సంగతః స్వయం సేవమానోఽస్తి తథా యే జిజ్ఞాసవః స్వయం పురుషార్థయుక్తా భవంతి తేషాం మహిమా కదాచిన్న నశ్యతి.

పదార్థము:- వాజిన్=ఓ జ్ఞానాపేతుగల జనుడా ! నీవు, స్వయమ్=స్వయముగ, తన్వమ్=స్వశరీరమును,కల్పయస్వ=సమర్థవంతముగ నొనర్చుకొనుము. స్వయమ్=స్వయముగ సువిద్వాంసులను,యజస్వ=కలియుము, స్వయమ్=స్వయముగ వారిని,జుషస్వ=సేవించుము.ఇటులొనర్చుటచే,తే మహిమా=నీయొక్కమహిమ,ప్రతాపము,అన్యేన సహ =ఇతరునితోపాటు,న సన్నశే=వినష్టము చెందకుండును గాక ! [౧౫]

భావార్థము:-ఎటుల అగ్ని తనంతటతాను ప్రకాశితమగునో, తానే లభించునో, తానే సేవకు లబ్ధమగునో అటులనే జ్ఞానపిపాసువులు స్వయముగ పురుషార్థయుక్తులగుదురు. వారిప్రతాపము, గొప్పతనమెన్నటికి విలీనముజెందదు. ౧౩-౨౧[౧౫]

౧౩-౨౨. న వా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సవితా దేవతా, విరాడ్ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

అథ మనుష్యాః కీదృశా భవేయు రిత్యాహ

మానవు లెటులుండవలయును?

నవా ఉ ఉ ఏతన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాఀ ఇదేషి పథిభిః సుగేభిః ।
యత్రాసతే సుకృతో యత్ర తే యయు స్తత్ర త్వా దేవః సవితా దధాతు ॥౧౬॥

న, వై, ఊం ఇత్యూం, ఏతత్, మ్రియసే, న, రిష్యసి, దేవాన్, ఇత్,ఏషి, పథిభి రితి పథి+భిః, సుగేభి రితి సు+గేభిః, యత్ర, ఆసతే,సుకృత ఇతి సు+కృతః, యత్ర, తే, యయుః, తత్ర, త్వా, దేవః, సవితా, దధాతు॥ ॥౧౬॥

పదార్థః-(న)నిషేధే(వై)నిశ్చయేన(ఉ)వితర్కే-(ఏతత్)(మ్రియసే) (న) (రిష్యసి) హింధి (దేవాన్)దివ్యాన్ గుణాన్ విదుషో వా (ఇత్) ఏవ (ఏషి) ప్రాప్నోషి (పథిభిః)మార్గైః(సుగేభిః) సుఖేన గంతుం యోగ్యైః(యత్ర)(ఆసతే)ఉపవిశంతి(సుకృతః)ధర్మాత్మానః(యత్ర) (యత్ర) (తే)యోగినో విద్వాంసః(యయుః)యాంతి. (తత్ర)(త్వా) త్వామ్(దేవః)స్వప్రకాశః(సవితా) సకల జగదుత్పాదకః పరమేశ్వరః(దధాతు)ధరతు. ॥౧౬॥

అన్వయః:- హే విద్యార్థిన్ యత్ర తే సుకృత ఆసతే, సుఖం యయు ర్యత్ర సుగేభిః పథిభి స్త్వం దేవానేషి.యత్రైతదు వర్తతే స్థిత స్త్వంన మ్రియసే న వై రిష్యసి,తత్రేత్ త్వా సవితా దేవో దధాతు. ॥౧౬॥

భావార్థః:-యది మనుష్యా స్వస్వరూపం జానీయు స్తర్హి తేఽవినాశిత్వం విద్యుః.,యది ధర్మ్యేణ మార్గేణ గచ్ఛేయు స్తర్హి సుకృతా మానందం ప్రాప్నుయుః. యది పరమాత్మానం సేవేరం స్తర్హి సత్యే మార్గే జీవాన్ దధ్యుః. ॥౧౬॥

పదార్థము:-ఓ విద్యార్థీ! యత్ర=ఎచ్చట, తే సుకృతః=ధర్మాత్ములు, యోగులు నగు నా విద్వాంసులు, ఆసతే=కూర్చొనెదరో,మఱియు సుఖమును, యయుః=పొందెదరో,యత్ర=ఎక్కడ, సుగేభిః=సుఖముగవెళ్ళదగిన, పథిభిః=మార్గములద్వారా నీవు, దేవాన్=దివ్యములు శ్రేష్ఠములునగు గుణములను,లేక విద్వాంసులను,ఏషి=పొందుచున్నావో, మఱియు నెక్కడ,ఏతత్=ఈ పూర్వోక్తవృత్తాంత మంతయు,ఉ=ఉన్నదో, మఱియు స్థితుడవైన నీవు,న మ్రియసే=నశింపవో,న వై రిష్యసి=ఇతరులను నాశనమొనరించవో,తత్ర ఇత్=అక్కడనే,త్వా=నిన్ను,సవితా=సకలజగత్తు నుత్పన్న మొనర్చు పరమేశ్వరుడు,దేవః=స్వప్రకాశుడు,దధాతు=స్థాపించుగాక! [౧౬]

భావార్థము:-మనుష్యులు స్వరూపముల నెఱుగుచో అవినాశిత్వమును ఎఱుగగలరు.ధర్మయుక్త మార్గమున చరించుచో సుకర్మలనాచరించువారు పొందునానందమును పొందగలరు. పరమాత్మను సేవించు వారగుచో జీవములను సత్యమార్గము నందు నడపగలరు. ౧౩.౨.౨[౧౬]

అగ్నిరిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, అతిశక్వర్యౌ ఛందసీ, పంచమః స్వరః.
అథ కే పశవ ఇత్యాహ.

పశు వేదియను విషయము చెప్పబడుచున్నది.

అగ్నిః పశు రాసీత్తేనాయజన్త స ఏతం లోకమజయద్ యస్మిన్నగ్నిః స తే లోకో భవిష్యతి తఞ్జేష్యసి పిబైతా అపః । వాయుః పశురాసీత్తేనాయజన్త స ఏతం లోకమజయద్యస్మిన్వాయుః స తే లోకో భవిష్యతి తం జేష్యసి పిబైతాఽఅపః। సూర్యః పశురాసీత్తేనా యజన్త స ఏతం లోకమజయద్ యస్మిన్త్సూర్యః స తే లోకో భవిష్యతి తం జేష్యసి పిబైతాఽఅపః॥ ॥౧౭॥

అగ్నిః, పశుః, ఆసీత్, తేన, అయజన్త, సః, ఏతమ్, లోకమ్, అజయత్, యస్మిన్, అగ్నిః, సః, తే,లోకః, భవిష్యతి, తమ్, జేష్యసి, పిబ, ఏతాః,

అపః, వాయుః, పశుః, ఆసీత్, తేన, అయజంత, సః, ఏతమ్, లోకమ్, అజయత్, యస్మిన్, వాయుః, సః, తే, లోకః, భవిష్యతి, తమ్, జేష్యసి, పిబ, ఏతాః, అపః, సూర్యః, పశుః, ఆసీత్, తేన అయజంత. సః, ఏతమ్, లోకమ్, అజయత్, యస్మిన్, సూర్యః, సః, తే, లోకః, భవిష్యతి, తమ్, జేష్యసి, పిబ, ఏతాః, అపః॥

పదార్థః:-(అగ్నిః) వహ్నిః (పశుః) దృశ్యః (ఆసీత్) అస్తి(తే)(అయజంత)యజంతు(సః)(ఏతమ్)(లోకమ్)ద్రష్టవ్యమ్ (అజయత్) జయతి(యస్మిన్) లోకే (అగ్నిః)(సః)(తే)తవ(లోకః)(భవిష్యతి)(తమ్)(జేష్యసి)(పిబ) (ఏతాః)(అపః)జలాని(వాయుః)(పశుః)ద్రష్టవ్యః(ఆసీత్)(తేన)(అయజంత)(సః)(ఏతమ్)వాయ్వధిష్ఠాత్మకమ్(లోకమ్) (అజయత్)జయతి(యస్మిన్)(వాయుః)(సః)(తే)(లోకః)(భవిష్యతి)(తమ్)(జేష్యసి)ఉత్కర్షయసి(పిబ)(ఏతాః)(అపః)ప్రాణాన్ (సూర్యః) (పశుః)దృశ్యః(ఆసీత్)(తేన)(అయజంత) (సః)(ఏతమ్)సూర్యాధిష్ఠితమ్ (లోకమ్) (అజయత్)జయతి(యస్మిన్)(సూర్యః)(సః)(తే)(లోకః) (భవిష్యతి)(తమ్)(జేష్యతి)(పిబ) (ఏతాః)(అపః)వ్యాప్తావ్ ప్రకాశాన్. ॥౧౭॥

అన్వయః:-హే జిజ్ఞాసో యస్మిన్ సోఽగ్నిః పశురాసీత్తేనాఽయజంత. తేన త్వం యజ. యథా స విద్వాంస్తేనైతం లోకమజయత్తథైతం జయ, తం చేజ్జేష్యసి తర్హి సోఽగ్నిస్తే లోకో భవిష్యతి. అత స్త్వమేతా యజ్ఞేన శోధితా అపః పిబ. యస్మిన్ స వాయుః పశురాసీద్యేన యజమానా అయజంత. తేన త్వం యజ యథా స ఏతం లోకమజయత్తథా త్వం జయ. యది తం జేష్యసి. తర్హి స వాయుస్తే లోకో భవిష్యతి. అత స్త్వమేతా అపః పిబ. యస్మిన్స సూర్యః పశురాసీత్తేనాఽయజన్త యథా స ఏతం లోకమజయత్ తథా త్వ జయ. యది త్వం తం జేష్యసి తర్హి స సూర్యస్తే లోకో భవిష్యతి. తస్మాత్త్వమేతా అపః పిబ. ॥౧౭॥

భావార్థః:- హే మనుష్యాః సర్వేషు యజ్ఞేష్వగ్న్యాదీనేవ పశూన్ జానంతు నైవ ప్రాణినోఽత్ర హింసనీయా హోతవ్యా వా సంతి య ఏవం విదిత్వా సుగంధ్యాది ద్రవ్యాణి సుసంస్కృత్యాఽగ్నౌ జుహ్వతి తాని వాయుం సూర్యం చ ప్రాప్య వృష్టిద్వారా నివర్త్య ఓషధీః ప్రాణాన్ శరీరం బుద్ధిం చ క్రమేణ ప్రాప్య సర్వాన్ప్రాణిన ఆహ్లాదయంతి.ఏతత్కర్తారః పుణ్యస్య మహత్త్వేన పరమాత్మానం ప్రాప్య మహీయంతి. ॥౧౭॥

పదార్థము:-విద్యా జిజ్ఞాసూ! అస్మిన్=చూడదగినవయీజగత్తులో,సః అగ్నిః=ఆ యగ్ని,పశుః ఆసీత్=చూడతగినదై యున్నదో. తేన=దానిచే యజ్ఞకర్త లెటుల,అయజంత=యజ్ఞమొనర్చెదరో,ఆ విధముగ నీవును యజన మొనరించుము. సః=ఆ విద్వాంసు డెటుల,ఏతమ్ లోకమ్=దృశ్యమానమగు నీలోకమును,అజయత్=జయించు చున్నాడో అటులనే దీనిని జయించుము.తమ్=దానిని,జేష్యసి=జయించినచో తే,అగ్నిః=ఆ యగ్ని, తే లోకః=నీకుచూడదగినదిగ,భవిష్యతి=కాగలదు.కనుక నీవు, ఏతాః అపః=యజ్ఞముచే శుద్ధమొనర్చబడిన యీ జలములను,పిబ=త్రాగుము, యస్మిన్=ఎందు, సః వాయుః=ఆ

పవనము,పశుః ఆసీత్=చూడదగినదై యున్నదో,మఱియు దేనిచే యజ్ఞ మొనరించువారు, అయజంత=యజ్ఞ మాచరించు చున్నారో,తేన=దానిచే నీవు యాగమొనరించుము.సః= ఆ విద్వాంసుడు ఎటుల,ఏతమ్ లోకమ్=ఈ వాయుమండలముండు లోకమును,అజయత్ =జయించునో అటులనే నీవు జయించుము.తమ్ జేష్యసి=దానిని జయించుచో,వాయుః =ఆపవనము,తే లోకఃభవిష్యతి=నీకుచూడదగినదిఅగును.కావున నీవు,ఏతాఃఅపః=యజ్ఞ శోధితములు ప్రాణరూపములునగు నీపవనములను,పిబ=ధారణమొనరించుము.యస్మిన్ =ఎచ్చట,సూర్యః పశుః ఆసీత్=సూర్యమండలము చూడదగినదై యున్నదో,తేన అయ జంత=దానిచే యజ్ఞకర్తలు యజ్ఞమాచరించవలయును.సః=అవిద్వాంసుడెటుల, ఏతత్ లోకమ్ అజయత్=సూర్యమండలాధిష్ఠితమగు నీ లోకమును జయించుచున్నాడో అటు లనే నీవు జయించుము. తమ్ జేష్యసి=దానిని నీవు జయించుచో, సః సూర్యః=ఆ సూర్య మండలము, తే లోకః భవిష్యతి=నీకు చూడదగినదిగా కాగలదు, కావున నీవు, ఏతాః అపః=యజ్ఞముచే శుద్ధములై సంసారమున వ్యాప్తమగుచున్న ఈసూర్యప్రకాశములను, పిబ=గ్రహించుము. [౧౭]

భావార్థము :- ఓ మానవులారా! సకలయజ్ఞములందు అగ్న్యాదులనే పశువులు గా నెఱుగుడు.కాని ప్రాణులీయజ్ఞమున చంపదగినవి కావు. హోమ మొనర్పదగినవియు కావు. ఎవరైనా యిటుల తెలుసుకొని సుగంధ్యాది మంచిపదార్థములను చక్కగా సం స్కరించి అగ్నియందు హోమ మొనర్చుచో, ఆ పదార్థములు వాయువును, సూర్యుని పొంది వృష్టిద్వారా తిరిగివచ్చి ఓషధులను, ప్రాణములను, శరీరమును, బుద్ధిని క్రమము గా పొంది సకల ప్రాణములను ఆహ్లాద పఱచుచున్నవి. ఈ యజ్ఞకర్మ నాచరించువారు పుణ్యాధిక్యముచే పరమాత్మను పొంది సత్కారార్హులు కాగలుగుదురు. ౧౩-౨౩[౧౭]

౧౩-౨౪ అథ ప్రాణాయేత్యస్య మంత్రస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రాణాదయో దేవతాః, విరాడ్ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కిం విజ్ఞేయ మిత్యాహ.

మానవు లేమేమి తెలుసుకొనవలయును ?

ప్రాణాయ స్వాహాఽపానాయ స్వాహా వ్యానాయ స్వాహా।
అమ్బేఽఅమ్బికేఽమ్బాలికే న మా నయతి కశ్చన।
సస స్త్యశ్వకః సుభద్రికాం కామ్పీలవాసినీమ్॥ ॥౧౮॥

ప్రాణాయ, స్వాహా,అపానాయ,స్వాహా, వ్యానాయేతి వి+అనాయ,స్వాహా అమ్బే, అమ్బికే, అమ్బాలికే,న,మా, నయతి,కః,చన,ససస్తి అశ్వకః,సుభద్రికా

మితి సు+భద్రికామ్,కామ్పీలవాసినీమితి కామ్పీల+వాసినీమ్ ॥౧౮॥

పదార్థః:-(ప్రాణాయ) ప్రాణపోషణాయ (స్వాహా) సత్యవాక్ (అపానాయ)(స్వాహా) (వ్యానాయ)(స్వాహా)(అంబే) మాతః (అంబికే) పితామహి (అంబాలికే)ప్రపితామహి(న)విషేధే (మా)మామ్(నయతి)వశే స్థాపయతి(కః)(చన)కోఽపి(ససస్తి)స్వపితి(అశ్వకః)అశ్వ ఇవ గంతా జనః (సుభద్రికామ్) సుష్ఠు కళ్యాణకారికామ్. (కాంపీలవాసినీమ్) కం సుఖం పీలతి బధ్నాతి గృహ్ణాతీతి కంపీలః, స్వార్థేఽణ్, తం వాసయితుం శీలమస్యా స్తాం లక్ష్మీమ్. ॥౧౮॥

అన్వయః:-హే అంబేఽంబికేఽమ్బాలికే కశ్చనాశ్వకో యాః కాంపీలవాసినీం సుభద్రికామాదాయ ససస్తి న మా నయతి,అతోఽహం ప్రాణాయ స్వాహాఽపానాయ స్వాహా వ్యానాయ స్వాహా చ కరోమి. ॥౧౮॥

భావార్థః :- హే మనుష్యా యథా మాతా పితామహీ ప్రపితామహ్యపత్యాని సుశిక్షాం నయతి తథా యుష్మాభి రపి స్వసంతానాః శిక్షణీయాః. ధనస్య స్వభావోఽస్తి. యత్రేదం సంచీయతే తాన్నిద్రాలూనలసాన్ కర్మహీనాన్ కరోతి అతో ధనం ప్రాప్యాపి పురుషార్థ ఏవ కర్తవ్యః. ॥౧౮॥

పదార్థము:- అంబే=అమ్మా , అంబికే=అయ్యమ్మా!, అంబాలికే=మునినాయనమ్మా! కశ్చన అశ్వకః=అశ్వముతో సమానుడైన యొకానొక శీఘ్రగామి జనుడు, కాంపీలవాసినీమ్=సుఖగ్రాహులగు మానవులను నివసింపజేయు శీలముగలదియు, సుభద్రికామ్=ఉత్తమ కల్యాణమొనగూర్చునదియునగు లక్ష్మిని పొంది,ససక్తి=నిద్రించుచున్నాడు. కాని అది [లక్ష్మి]మా=నన్ను,న నయతి=వశమొనర్చుకొనజాలదు. కావున నేను, ప్రాణాయ=ప్రాణపోషణమునకై, స్వాహా=సత్యవాణిని, అపానాయ=దుఃఖమును తొలగించుటకై, స్వాహా=సుశిక్షితవాణిని, వ్యానాయ=శరీరమంతట వ్యాప్తముగు నాత్మకై, స్వాహా=సత్యవాణిని వినియోగించుచున్నాను. [౧౮]

భావార్థము:- ఓమానవులార్రా! ఎటుల తల్లి, నాయనమ్మ, మునినాయనమ్మ సంతానమునకు సుశిక్ష గఱపుదురో, అటులనే మీరును మీ సంతానమునకు శిక్ష గఱపవలయును. తాను సంచయమై యున్నచోటనున్న వారిని నిద్రాళువులుగను, సోమరులుగను, కర్తవ్యహీనులుగను నొనర్చుట' ధనముయొక్క స్వభావమైయున్నది. కావున ధనమును పొందియు మానవుడు పురుషార్థమునే ఆచరించవలయును. [౧౮]

౨౩-౧౯ గణానాం త్వేత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః,గణపతి ర్దేవతా,శక్వరీ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కీదృశః పరమాత్మోపాసనీయ ఇత్యాహ.

మానవు లెటువంటి పరమాత్మ నుపాసించవలయును ?

గణానాం త్వా గణపతిꣳ హవామహే ప్రియాణాం త్వా ప్రియపతిꣳ హ

వామహే నిధీనాం త్వా నిధిపతిం హవామహే వసో మమ ఆహ మజాని గర్భధ మా త్వ మజాసి గర్భధమ్॥ ॥౧౯॥

గణానామ్, త్వా, గణపతి మితి గణ+పతిమ్, హవామహే, ప్రియాణామ్, త్వా, ప్రియపతిమితి ప్రియ+పతిమ్, హవామహే, నిధీనామితి ని+ధీనామ్, త్వా, నిధిపతి మితి, నిధి+పతిమ్, హవామహే, వసో ఇతి వసో, మమ, ఆ, అహమ్, అజాని, గర్భధమితిగర్భ+ధమ్, ఆ, త్వమ్, అజాసి, గర్భధమితి గర్భ+ధమ్॥

పదార్థః :- (గణానామ్)సమూహానామ్ (త్వా) త్వామ్ (గణపతిమ్) సమూహపాలకమ్ (హవామహే)స్వీకుర్మహే(ప్రియాణామ్)కమనీయానామ్(త్వా)(ప్రియపతిమ్)కమనీయం పాలకమ్.(హవామహే)(నిధీనామ్)విద్యాదిపదార్థపోషకాణామ్(త్వా)(నిధిపతిమ్)నిధీనాంపాలకమ్ (హవామహే) (వసో) వసంతి భూతాని యస్మిన్త్స వసు స్తత్సంబుద్ధౌ (మమ) (ఆ) (అహమ్) (అజాని)జానీయామ్ (గర్భధమ్) యో గర్భం దధాతి తమ్.(ఆ) (త్వమ్) (అజాసి)ప్రాప్నుయాః (గర్భధమ్)ప్రకృతిమ్. ॥౧౯॥

అన్వయః :- హే జగదీశ్వర వయం గణానాం గణపతిం త్వా హవామహే. ప్రియాణాం ప్రియపతిం త్వా హవామహే. నిధీనాం నిధిపతిం త్వా హవామహే. హే వసో మమ న్యాయాధీశో భూయాః. యం గర్భధం త్వమాజాసి, తం గర్భధ మహమాజాని. ॥౧౯॥

భావార్థః :- హే మనుష్యా యః సర్వస్య జగతో రక్షక ఇష్టానాం విధాతైశ్వర్యాణాం ప్రదాతా ప్రకృతేః పతిః సర్వేషాం బీజాని విదధాతి తమేవ జగదీశ్వరం సర్వ ఉపాసీరన్.॥౧౯॥

పదార్థము:-ఓజగదీశ్వరా! మేము, గణానామ్=గణముల మధ్య, గణపతిమ్ త్వా =గణముల పాలించుడవగు నిన్ను, హవామహే=స్వీకరించుచున్నాము. ప్రియాణామ్=అతి ప్రియులగు సుందరుల మధ్య,ప్రియపతిమ్ త్వా=అతిప్రియులు సుందరులు నగు వారిని పాలించు నిన్ను, హవామహే=ప్రశంసించుచున్నాము. నిధీనామ్=విద్యాదిపదార్థముల బలపఱచువారి మధ్య, నిధిపతిమ్ త్వా=విద్యాదిపదార్థముల రక్షించువ్వాడవగు నిన్ను,హవామహే=స్వీకరించుచున్నాము.వసో=సకలప్రాణులుఎవనియందు వసించుచున్నవో అట్టి ఓ జగదీశ్వరా ! నీవు, మమ=నాకు న్యాయాధీశుడవుకమ్ము,గర్భధమ్=గర్భమువలె సంసారమును ధారణమొనర్చు నేప్రకృతిని,త్వమ్= ధారణమొనర్చుచు నీవు,ఆ అజాసి=జన్మాది దోషరహితుడవై చక్కగా పొందుచున్నావో,గర్భధమ్=అట్టి ప్రకృతిని ధరించు నిన్ను,అహమ్=నేను,ఆ అజాని=బాగుగా నెఱుగుదునుగాక ! [౧౯]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా ! ఎవడు సకలజగత్తుకు రక్షకుడో,అభీష్టసుఖముల నొసగుచున్నాడో, ఐశ్వర్యములను ప్రదానమొనర్చు చున్నాడో, ప్రకృతిని పాలించు

చున్నాడో, సకలబీజములను విధించుచున్నాడో అట్టి యా జగదీశ్వరునినే అందఱు ఉపాసించవలయును. ౧౩_౨౫[౧౯]

౧౩_౨౦ తా ఉభా వితృస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, రాజప్రజే దేవతే, స్వరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ రాజప్రజాజనాః పరస్పరం కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

రాజు ప్రజలు పరస్పరమెటుల మెలగవలయును ?

తా౨ఉభౌ చతురః పదః సమ్ప్రసారయావ స్వర్గే లోకే ప్రోర్ణువాథాం వృషా వాజీ రేతోధా రేతో దధాతు॥ ॥౨౦॥

తౌ, ఉభౌ, చతురః, పదః, సమ్ప్రసారయావేతి సమ్+ప్రసారయావ, స్వర్గ ఇతి స్వః+గే, లోకే, ప్ర, ఊర్ణువాథామ్, వృషా, వాజీ, రేతోధా ఇతి రేతః+ధాః, రేతః, దధాతు॥ ॥౨౦॥

పదార్థః:- (తౌ) ప్రజా రాజానౌ (ఉభౌ) (చతురః) ధర్మార్థకామమోక్షాన్ (పదః) ప్రాప్తవ్యాన్ (సంప్రసారయావ) విస్తారయావః (స్వర్గే) సుఖమయే (లోకే) ద్రష్టవ్యే (ప్ర) (ఊర్ణువాథామ్) ప్రాప్నుయాథామ్. (వృషా) దుష్టానాం శక్తిబంధకః (వాజీ) విజ్ఞానవాన్ (రేతోధాః) యో రేతః శ్లేష మాలింగనం దధాతి సః (రేతః) వీర్యం పరాక్రమమ్ (దధాతు). ॥౨౦॥

అన్వయః:- హే రాజప్రజే యువాం ఉభౌ తౌ యథా స్వర్గే లోకే చతురః పదః ప్రోర్ణువాథాం తథైతానావామధ్యాపకోపదేశకౌ సంప్రసారయావ. యథా రేతోధా వృషా వాజీ రాజా ప్రజాసు రేతో. వీర్యం దధ్యాత్తథా ప్రజాపి దధాతు. ॥౨౦॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది రాజప్రజే పితాపుత్రవద్వర్తేయాతాం తర్హి ధర్మార్థకామమోక్షఫలసిద్ధిం యథావత్ప్రాప్నుయాతాం యథా రాజా ప్రజాసుఖబలే వర్ధయేత్తథా ప్రజా అపి రాజ్ఞః సుఖబలే ఉన్నయేత్. ॥౨౦॥

పదార్థము:- ఓరాజా ! ప్రజలారా ! ఉభా=మీరిరువురు, తౌ=రాజుప్రజలు, ఎటుల స్వర్గే లోకే=సుఖమయము, ద్రష్టవ్యమునగు వ్యవహారమున లేక పదార్థమున, చతురః పదః=పొందదగిన ధర్మార్థ కామమోక్షములను పదములను, ప్రోర్ణువాథామ్=పొందుదురో, అటులనే అధ్యాపకులము, ఉపదేశకులమునగు మేము, సంప్రసారయావ=విస్తరింపజేయుదుముగాక ! ఎటుల, రేతోధాః=ఆలింగనము అనగా ఇతరులను కలుపుకొను స్వభావము గలవాడు, వృషా=దుష్టులసామర్థ్యమును నిరోధించువాడు, వాజీ=విశిష్టజ్ఞానవంతుడునగు రాజు ప్రజలలో, రేతః=స్వపరాక్రమమును స్థాపించునో, అటులనే ప్రజలును, దధాతు=స్థాపించెదరుగాక ! [౨౦]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. రాజు ప్రజలు పితాపుత్రులవలె మెలగుచో ధర్మార్థ కామ మోక్షముల సిద్ధి యథావతు పొంద గలరు. రాజు ప్రజలయొక్క సుఖమును బలమును వృద్ధిపఱచునటులనే ప్రజలును రాజు యొక్క సుఖమును బలమును పెంపొందింప జేయవలయును. ౧౩-౨౯[-౨౦]

౧౩-౨౭ ఉత్సక్థ్యా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, న్యాయాధీశో దేవతా, భురిగ్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునా రాజ్ఞా దుష్టాచారాః సమ్యగ్ దండనీయా ఇత్యాహ.

దుష్టాచారులను రాజు బాగుగా దండించవలయును.

ఉత్సక్థ్యా అవ గుదం ధేహి సమఞ్జిం చారయా వృషన్।

యః స్త్రీణాం జీవభోజనః॥ ॥౨౦॥

ఉత్సక్థ్యా ఇత్యుత్+ సక్థ్యాః, అవ, గుదమ్, ధేహి, సమ్, అఞ్జిమ్, చారయ, వృషన్, యః, స్త్రీణామ్, జీవభోజన ఇతి జీవ+భోజనః॥ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(ఉత్సక్థ్యాః)ఊర్ధ్వం సక్థినీ యస్యాస్తస్యాః ప్రజాయాః (అవ)(గుదమ్)క్రీడామ్ (ధేహి)(సమ్)(అంజిమ్)ప్రసిద్ధన్యాయమ్(చారయ)ప్రాపయ. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (వృషన్)శక్తిమన్(యః)(స్త్రీణామ్)(జీవభోజనః)జీవా భోజనం భక్షణం యస్య సః. ॥౨౦॥

అన్వయః :- హే వృషన్ యః స్త్రీణాం జీవభోజనో వ్యభిచారీ వ్యభిచారిణీ వా స్త్రీ వర్తేత. తం తాం చ నిగృహ్యోత్సక్థ్యా స్తాడయ స్వప్రజాయాం చ గుదమవ ధేహ్యాఞ్జిం సంచారయ. ॥౨౦॥

భావార్థః:- హే రాజన్ యే విషయసేవాయాం క్రీడంతో జనాః క్రీడంత్యః స్త్రియో వా వ్యభిచారం వర్ధయేయుస్తే తాశ్చ తీవ్రేణ దండేన శాసనీయాః. ॥౨౦॥

పదార్థము:-వృషన్=ఓశక్తిమంతుడా! స్త్రీణామ్=స్త్రీలమధ్య, యః జీవభోజనః= ప్రాణుల మాంసమును తినేవాడు, వ్యభిచారియగు పురుషుడు ఎవడుండునో, అటులనే పురుషులమధ్య వ్యభిచారిణియగు నే స్త్రీ యుండునో, ఆ స్త్రీపురుషుల[నిరువుర]నుబంధించి, ఉత్సక్థ్యాః=తలక్రిందుగా వ్రేలాడవేసి ధండించి, స్వప్రజలమధ్య, అవ గుదమ్=ఉత్తమ సుఖమును, ధేహి=ధరింప జేయుము, మఱియు, అంజమ్=ప్రసిద్ధన్యాయమును, సంచారయ= చక్కగా నడుపుము. [-౨౦]

భావార్థము:-ఓ రాజా ! విషయలోలుపులై చరించు పురుషులు, స్త్రీలు వ్యభిచారమును పెంచుచున్నచో ఆ స్త్రీపురుషులను తీవ్రదండనముచే శిక్షించలయును.

౧౩_౨౮ యకాసకావిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,రాజప్రజే దేవతే,విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహా.
మఱల నవ్విషయమే.

యకాసకౌ శకున్తికా హలగితి వఞ్చతి ।
ఆహన్తి గభే పసో నిగల్గలీతి ధారకా॥ ॥౨౨॥

యకా, అసకౌ, శకున్తికా, ఆహలక్, ఇతి, వఞ్చతి, ఆ, హన్తి, గభే, పసః, నిగల్గలీతి, ధారకా ॥౨౨॥

పదార్థః:- (యకా)యా(అసకౌ)అసౌ ప్రజా(శకుంతికా)అల్పా పక్షిణీవ నిర్బలా(ఆహలక్) సమంతాద్ధలం విలేఖనమఞ్చతి సః(ఇతి)అనేన ప్రకారేణ(వంచతి)ప్రలంభతే (ఆ) (హంతి) (గభే)ప్రజాయామ్(పసః)రాష్ట్రమ్(నిగల్గలీతి)భృశం నిగలతీవ వర్తతే.(ధారకా)సుఖస్య ధర్త్రీ.

అన్వయః:- యస్యాం గభే రాజా పసో రాష్ట్రమాహంతి సా ధారకా ప్రజా నిగల్గలీతి యతో యకాఽసకౌ శకుంతికా శకుంతికేవ వర్తతే తస్మాదిమామాహలగ్రాజా వఞ్చతీతి.॥౨౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది రాజా న్యాయేన ప్రజాయా రక్షణం న కుర్యాదకృత్వా కరం గృహ్ణీయాత్తర్హి యథా ప్రజాః క్రమశః క్షీణా భవంతి తథా రాజాఽపి నష్టో భవతి. యది విద్యావినయాభ్యాం ప్రజాః సంరక్షేత్తర్హి రాజప్రజే సర్వతోవర్ధేతామ్.

పదార్థము:-గభే=ఏ ప్రజలయందు రాజు, పసః=స్వకీయరాజ్యమును, ఆహంతి=ఎఱుగునో,లేక పొందునో,ధారకా=సుఖము ధరింపగలుగు నా ప్రజ,నిగల్గలీతి=నిరంతర సుఖమును మింగుచున్నదానివలె ఉండగలుగుచున్నది.ఏలయన, యకా అసకౌ=ఏయీ ప్రజ యున్నదోఅది,శకుంతికా=అల్పవిహంగమువలె నిర్బలమైయున్నది.కావున నీప్రజను, ఆహలక్=భూమియందంతట చక్కగా నాగలిని నడిపించు రాజు అనగా నాగలిచే దున్న బడు భూమినుండి శిస్తును పొందు రాజు,వంచతి ఇతి=ప్రజలకు సుఖము లభించు విధము గానే తన కరధనమును తాను పొందుచున్నాడు. [౨౨]

పదార్థము:-ఈ మంత్రమములో వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నదీ.ఒకవేళ రాజు న్యాయముతో ప్రజను రక్షించక ప్రజనుండి కప్పమును గ్రహించుచో, ప్రజల నశించు టతోపాటు రాజును నశించిపోవును. విద్యావినయములచే ప్రజలను చక్కగా రక్షించు చో రాజు ప్రజలు[ఇరువురు] సకలవిధముల వృద్ధిపొందుదురు. ౧౩_౨౮[౨౨]

౧౬౩_౨౯ యకోఽసకావిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,రాజప్రజే దేవతే,బృహతీ ఛందః,మధ్యమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహా.
మఱల నా విషయమే.

యకో౽సకౌ శకున్తక ఆహలగితి వఞ్చతి ।

వివక్షత ఇవ తే ముఖ మధ్వర్యో మా న స్త్వమభిభాషథాః ॥౨౩॥

యకః, అసకౌ, శకున్తకః, ఆహలక్, ఇతి, వఞ్చతి, వివక్షత ఇవేతి వివ

క్షతః+ఇవ, తే, ముఖమ్, అధ్వర్యో౽ఇత్యధ్వర్యో,మా,నః, త్వమ్, అభి, భాషథాః॥

పదార్థః:-(యకః)యః(అసకౌ)అసౌ రాజా (శకుంతకః)నిర్బలః పక్షీవ (ఆహలక్)సమంతాద్విలిఖితం యథాస్యా త్తథా(ఇతి) (వఞ్చతి)వంచితో భవతి(వివక్షత ఇవ)వక్తు మిచ్ఛోరివ(తే) తవ(ముఖమ్)ఆస్యమ్(అధ్వర్యో)యో౽ధ్వరమివాచరతి తత్సంబుద్ధౌ(మా)(నః)అస్మాన్(త్వమ్) (అభి)(భాషథాః)వదేః. ॥౨౩॥

అన్వయః:- హే అధ్వర్యో త్వం నో మాభిభాషథా మిథ్యాభాషణం వివక్షత ఇవ తే ముఖం మా భవతు. యద్యేవం యకో౽సకౌ కరిష్యసి తర్హి శకుంతక ఇవ రాజా౽౽హలగితి న వంచతి.

భావార్థః:-అత్ర లుప్తోపమాలంకారః.రాజా కదాచిన్మిథ్యాప్రతిజ్ఞః పరుషవాదీ న స్యాన్న కంచిద్వంచయేత్. యద్యయమన్యాయం కుర్యాత్తర్హి స్వయమపి ప్రజాభి ర్వంచితః స్యాత్.

పదార్థము:- అధ్వర్యో=యజ్ఞమువలె నాచరించు రాజా, త్వమ్=నీవు, నః=మమ్ముల గుఱించి, మా అభిభాషథాః=అసత్యమాడకుము. వివక్షత ఇవ=అవకతవకగా గప్పాలు కొట్టువాని ముఖమువలె, తే ముఖమ్=నీ ముఖము కాకుండును గాక! ఈవిధముగ, యకః అసకౌ=ఏ యీరాజు ప్రగల్భములాడుచో [అతను] శకుంతకః=నిర్బల ఖగమువలె,ఆహలక్=సమూలముగ ఉచ్చిన్నుడై నటులగును. ఇతి=ఈ విధముగ, వంచతి =వంచింపబడును. [౨౩]

భావార్థము:- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారము. రాజు ఎన్నటికి అసత్యప్రతిజ్ఞ యొనర్చువాడుగాని, కటువచనము పలుకువాడుగాని కాగూడదు.ఎవరిని వంచించగూడదు.రాజే అన్యాయమొనరించుచో తానుగూడ ప్రజలవలన వంచించబడును.

మాతా చేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, భూమి సూర్యా దేవతే, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

మాతా చ తే పితా చ తే౽గ్రం వృక్షస్య రోహతః ।

ప్రతిలామీతి తే పితా గభే ముష్టి మతంసయత్॥ ॥౨౪॥

మా॒తా, చ॑ తే॒, పి॒తా, చ॒,తే॒,అగ్రం॑, వృ॒క్షస్య॑, రో॒హ॒తః, ప్ర॒తి॒లా॒మి, ఇతి॑,
తే॒,పి॒తా, గ॒భే, ము॒ష్టిమ్, అ॒త॒ꣳస॒య॒త్॥ ॥౨౪॥

పదార్థః:-(మాతా)పృథివీవ వర్తమానా మాతా(చ) (తే) తవ(పితా)సూర్య ఇవ వర్త మానః పితా(చ)(తే)తవ(అగ్రమ్)ముఖ్యాంశ్రియమ్(వృక్షస్య)వ్రశ్చితుం ఛేత్తుం యోగ్యస్య సంసారాఖ్యస్య రాజ్యస్య(రోహతః)(ప్రతిలామి)స్నిహ్యామి. (ఇతి)(తే) తవ(పితా)(గభే) ప్రజాయామ్ (ముష్టిమ్)ముష్ట్యా ధనగ్రాహకం రాజ్యమ్(అతంసయత్)తంసయత్యలంకరోతి. ॥౨౪॥

ఇయం వై మాతాఽసౌ పితా తాభ్యామేవైనం స్వర్గం లోకం గమయత్యగ్రం వృక్షస్య రోహత ఇతి. శ్రీర్వై రాష్ట్రస్యాగ్రꣳ శ్రియమేవైనꣳ రాష్ట్రస్యాగ్రం గమయతి ప్రతిలామీతి తే పితా గభే ముష్టి మతꣳసయదితి. విడ్ వై గభో రాష్ట్రం ముష్టీ రాష్ట్రమేవావిశ్యాహంతి తస్మాద్ రాష్ట్రీ విశం ఘాతుకః. ॥శ. కాం.౧౨;అ ౨,బ్రాహ్మ,౩,కం.౭.॥

అన్వయః:- హే రాజన్ యది తే పృథివీవ మాతా చ సూర్య ఇవ తే పితా చ వృక్షస్యాగ్రం రోహతః. యది తే పితా గభే ముష్టి మతంసయత్తర్హి ప్రజాజనోఽహం ప్రతిలామీతి.॥౨౪॥

భావార్థః :- యౌ మాతాపితరౌ పృథివీ సూర్య వద్ధైర్యవిద్యా ప్రకాశితౌ న్యాయేన రాజ్యం పాలయిత్వాగ్ర్యాం శ్రియం ప్రాప్య ప్రజా భూషయిత్వా స్వస్య పుత్రం రాజనీత్యా యుక్తం కుర్యాతాం తౌ రాజ్యం కర్తు మర్హేతామ్. ॥౨౪॥

పదార్థము:-ఓరాజా;తే మాతా=పృథివివలె సహనశీలయు గౌరవించునదియు నగు నీ తల్లి, చ=మఱియు, తే పితా=సూర్యునివలె తేజస్వియు, పాలకుడునగు నీతండ్రి, చ=కూడ, వృక్షస్య=ఛేదించ యోగ్యమగు సంసారమను వృక్షరూప రాజ్యముయొక్క, అగ్రమ్=ముఖ్యమగు శ్రీని, శోభను, లక్ష్మిని, రోహతః=ఆరూఢులగుచో, పితా= నీతండ్రి, గభే=ప్రజలలో, ముష్టిమ్=పిడికిలి నిండా ధనము సేకరించబడగలుగు రాజ్యమును, అతంసయత్=ప్రకాశింపచేయుచున్నచో, ఇతి=ఈ విధపు ప్రజయైన నేను, ప్రతిలామి=ఆ రాజును బాగుగ ప్రేమించువాడనయ్యెదను. [౨౪]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ తల్లి దండ్రులు భూమి తరణులవలె ధైర్యవిద్యాప్రకాశకులై న్యాయముతో రాజ్యమును పాలించి,ఉత్తమ శ్రీని,లక్ష్మిని పొంది ప్రజలను సుశోభిత మొనరించి, తన కొడుకును రాజనీతి విజ్ఞునిగా చేయుదురో వారిరువురు రాజ్యమొనర్చుట కర్హులు. [౨౪]

మాతా చేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, భూమి సూర్యౌ దేవతే, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః స్వరః

పున ర్మాతా పితరౌ కీదృశౌ భవేతా మిత్యాహ.

తల్లిదండ్రు లెటులుండవలయునను.

మా॒తా చ॑ తే॒ పి॒తా చ॒ తేఽగ్రే॑ వృ॒క్షస్య॑ క్రీ॒డ॑తః ।

వివక్షత ఇవ తే ముఖం బ్రహ్మన్ మా త్వం వదో బహు॥ ॥౨౫॥

మాతా, చ, తే పితా, చ, తే, అగ్రే, వృక్షస్య, క్రీడతః, వివక్షత ఇవేతి వి+వ

క్షతః+ఇవ, తే, ముఖమ్, బ్రహ్మన్, మా, త్వమ్, వదః, బహు॥ ॥౨౫॥

పదార్థః:-(మాతా)పృథివీవజ్జననీ(చ)(తే)(పితా) సూర్యవద్వర్తమానః (చ)(తే)(అగ్రే) విద్యారాజలక్ష్మ్యాం(వృక్షస్య)రాజ్యస్యమధ్యే(క్రీడతః)(వివక్షత ఇవ)(తే)తవ)ముఖమ్)(బ్రహ్మన్) చతుర్వేదవిత్(మా)(త్వమ్)(వదః)వదేః(బహు). ॥౨౫॥

అన్వయః:- హే బ్రహ్మన్ యస్య తే మాతా చ యస్య తే పితా చ వృక్షస్యాగ్రే క్రీడత స్తస్య తే వివక్షత ఇవ యన్ముఖం తేన త్వం బహు మా వదః. ॥౨౫॥

భావార్థః:-యౌ మాతాపితరౌ సుశీలౌ ధర్మాత్మానౌ శ్రీమంతౌ కులీనౌ భవేతాం తాభ్యాం శిక్షిత ఏవం పుత్రో మితభాషీ భూత్వా కీర్తి మాప్నోతి. ॥౨౫॥

పదార్థము:- బ్రహ్మన్=నాలుగు వేదముల నెఱిగిన సజ్జనుడా! తే=సూర్యునితో సమానుడవు తేజస్వివియగు నే నీయొక్క,మాతా చ=పృథివితో సమానమైన తల్లియు, తే పితా చ=ఏ నీయొక్క తండ్రియు, వృక్షస్య=సంసారరూప రాజ్యమునందు, అగ్నే =విద్యారాజ్యముల శోభ యందు, క్రీడతః=రమించుచున్నారో, తే=అట్టి నీ యొక్క, వివక్షత ఇవ=అధికముగ చెప్పగోరు మనుష్యుని ముఖమువలె, ముఖమ్=ముఖమున్నది. దానిచే, త్వమ్=నీవు, బహు=ఎక్కువగా, మా వదః=మాటలాడకుము. [౨౫]

భావార్థము:- సుశీలురు, ధర్మాత్ములు, శ్రీమంతులు, కులీనులునగు తల్లిదండ్రుల ద్వారా శిక్షితుడైన పుత్రుడు మితభాషియై కీర్తిని పొందగలుగుచున్నాడు. [౨౫]

౧౩౩౨ ఊర్ధ్వ మిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, శ్రీర్దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పునా రాజపురుషః కాముత్కృష్టాం కుర్యు రిత్యాహ.

మరల రాజపురుషులు ఎవరిని అభివృద్ధిపఱచవలెను.

ఊర్ధ్వా మేనా ముచ్ఛ్రాపయ గిరౌ భారఀ హరన్నివ।
అథాస్యై మధ్య మేధతాఀశీతే వాతే పున న్నివ॥ ॥౨౬॥

ఊర్ధ్వామ్, ఏనామ్, ఉత్, శ్రాపయ, గిరౌ, భారమ్, హరన్నివేతి హరన్+ఇవ, అథ, అస్యై, మధ్యమ్, ఏధతామ్, శీతే, వాతే పునన్నివేతి పునన్+ఇవ॥ ॥౨౬॥

పదార్థః:-(ఊర్ధ్వామ్) ఉత్కృష్టామ్, ఏనామ్=రాజ్యశ్రియా యుక్తాం ప్రజామ్, (ఉత్)

స్థాపయ = ఊర్ధ్వం నయ, గిరౌ = పర్వతే (భారమ్) (హరన్నివ) (అథ) అస్యై = అస్యాః, (మధ్యమ్) ఏధతామ్ = వర్ధతామ్, (శీతే) వాతే = వాయౌ, పునన్నివ = పృథక్ కుర్వన్నివ. ॥౨౮॥

ఊర్ధ్వమేనా ముచ్ఛ్రాపయేతి. శ్రీర్వై రాష్ట్రమశ్వమేధః శ్రియమేవాస్మై రాష్ట్ర మూర్ధ్వ ముచ్ఛ్రయతి, గిరౌ భారꣳహరన్నివేతి. శ్రీర్వై రాష్ట్రస్య భారః శ్రియమేవాస్మై రాష్ట్రꣳ సంనహ్యత్యథో శ్రియమేవాస్మిన్ రాష్ట్రమధినిదధాతి, అథాస్యై మధ్యమేధతామితి శ్రీర్వై రాష్ట్రస్య మధ్యꣳ శ్రియమేవ రాష్ట్రే మధ్యతోఽన్నాద్యం దదాతి శీతే వాతే పునన్నివేతి, క్షేమో వై రాష్ట్రస్య శీతం క్షేమమేవాస్మై కరోతి. శత. కాం. ౧౩ బ్రా. ౨. క౦. ౧, ౨, ౩, ౪.

అన్వయః:- హేరాజన్ త్వం గిరౌ భారం హరన్నివైనామూర్ధ్వా ముచ్ఛ్రాపయ. అథాస్యై మధ్యం ప్రాప్య శీతే వాతే పునన్నివ భవానేధతామ్. ॥౨౮॥

భావార్థః:- అత్రోపమాలంకారః. యథాకశ్చిద్భారవాట్ శిరసి పృష్ఠే వా భారముత్థాప్య గిరి మారుహ్యోపరి స్థాపయేత్తథా రాజా శ్రియ మున్నతిభావం నయేత్. యథా వా కృషీవలా బుసాదిభ్యోఽన్నం పృథక్ కృత్య భుక్త్వా వర్ధంతే, తథా సత్యన్యాయేన సత్యాసత్యే పృథక్ కృత్య న్యాయకారీ రాజా నిత్యం వర్ధతే. ॥౨౮॥

పదార్థము:- ఓ రాజా! గిరౌ = పర్వతము మీదకు, భారమ్ = భారమును, హరన్నివ = చేర్చువానివలె, ఏనామ్ = ఈ రాజ్యలక్ష్మీ యుక్తులు, ఊర్ధ్వామ్ = ఉత్తమశ్రేణికి జెందినవారు నగు ప్రజలను, ఉచ్ఛ్రాపయ = సదా అధికాధికముగ నున్నతి పఱచుము. అథ = ఇప్పుడు, అస్యై మధ్యమ్ = ఈ ప్రజలయొక్క మధ్యభాగమగు లక్ష్మిని పొంది, శీతే వాతే = శీతలపవనమునందు, పునన్నివ = వ్యవసాయ మొనర్చువాని క్రియచే ధాన్యాదు లెటుల శుద్ధములగునో, పవనయోగముచే జలము లెటుల స్వచ్ఛములగునో అటులనే నీవును, ఏధతామ్ = వృద్ధిని పొందుము. [౨౮]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు ఉపమాలంకారములు రెండున్నవి. భారవాహకుడెటుల తన తలమీదనో, వీపుమీదనో బరువు నెత్తుకొని పర్వతము నెక్కి యా బరువును పైన స్థాపించుచున్నాడో, అటులనే రాజు లక్ష్మిని ఉన్నతి పఱచవలయును. కర్షకులు ధాన్యమును తప్పతాలునుండి వేఱుజేసి భుజించి వృద్ధియగుచున్నటుల సత్యము చేతను న్యాయముచేతను సత్యాసత్యములను వేఱుపఱచి, న్యాయమొనర్చురాజు నిత్యము వృద్ధిని పొందుచున్నాడు. ౧౩౪౨[౨౮]

౦౩౨౩ ఊర్ధ్వమేన మిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, శ్రీర్దేవతా అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

ఊర్ధ్వమే॑న॒ ముచ్ఛ్ర॑యతాద్ గి॒రౌ భా॒రꣳ హర॑న్నివ।

అథాస్య మధ్యమేజతు శీతే వాతే పునన్నివ ॥౨౭॥

ఊర్ధ్వమ్, ఏనమ్, ఉత్, శ్రియతాత్, గిరౌ, భారమ్, హరన్నివేతి హరన్+ఇవ, అథ, అస్య, మధ్యమ్, ఏజతు, శీతే, వాతే, పునన్నివేతి పునన్+ఇవ॥ ॥౨౭॥

పదార్థః:-ఊర్ధ్వమ్=అగ్రగామినమ్, ఏనమ్=రాజానమ్, ఉచ్ఛ్రయతాత్=ఉచ్ఛ్రితం కుర్యాత్, గిరౌ=పర్వతే, (భారమ్) (హరన్నివ) (అథ) అస్య=రాష్ట్రస్య(మధ్యమ్)ఏజతు=సత్కర్మసు చేష్టతామ్,(శీతే)(వాతే)(పునన్నివ). ॥౨౭॥

అన్వయః:-హే ప్రజా విద్వన్ భవాన్ గిరౌ భారం హరన్నివైనం రాజాన మూర్ధ్వ ముచ్ఛ్రయతాత్.అథాస్య మధ్యం ప్రాప్య శీతే వాతే పునన్నివైజతు. ॥౨౭॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారౌ. యథా సూర్యో మేఘమండలే జలభారం నీత్వా వర్షయిత్వా సర్వానున్నయతి తథైవ ప్రజా రాజపురుషానున్నయే దధర్మాచరణాద్బిభీయాచ్చ.

పదార్థము:- ప్రజాస్థవిద్వాంసుడా! నీవు, గిరౌ భారమ్ వహన్నివ=పర్వతము మీదకు భారమును చేర్చువానివలె, ఏనమ్=ఈరాజును, ఊర్ధ్వమ్=సకల వ్యవహారము లందు అగ్రగామిగ, ఉచ్ఛ్రయతాత్=ఉన్నతి యుక్తునిగ నొనర్చుము, అథ=దీని తర్వాత, అస్య మధ్యమ్=ఈ రాజ్యపు మధ్యభాగమగు లక్ష్మిని పొంది, శీతే వాతే=శీతలవాయువునందు, పునన్నివ=శుద్ధములగుచున్న అన్నాదులవలె, ఏజతు=ఉత్తమ కర్మలందు చేష్టలొనర్చుచుండుము. [౨౭]

భావార్థము:- ఈ మంత్రము నందుపమాలంకారములు రెండున్నవి. సూర్యుడు మేఘమండలమునకు జలమును చేర్పించి యటనుండి వర్షింపజేసి యందఱిని అభివృద్ధి పఱచుచున్నటులనే ప్రజలు రాజ పురుషులను వృద్ధిపఱచవలయును. అధర్మాచరణమునకు వెఱవవలయును. ౧౩౩౩[౨౭]

యదస్యా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మఱల నా విషయమే

యదస్యాఽఅꣳహుభేద్యాః కృధు స్థూలముపాతసత్।
ముష్కావిదస్యా ఏజతో గోశఫే శకులావివ॥ ॥౨౮॥

యత్, అస్యాః, అꣳహుభేద్యా ఇత్యꣳహు+భేద్యాః,కృధు,స్థూలమ్,ఉపాతసదిత్యుప+అతసత్, ముష్కౌ, ఇత్, అస్యాః, ఏజతః, గోశఫ ఇతి గో+శఫే,

[శ్రా]పయ = ఊర్ధ్వం నయ, గిరౌ = పర్వతే (భారమ్) (హరన్నివ) (అథ) అస్యై = అస్యాః, (మధ్యమ్) ఏధతామ్ = వర్ధతామ్, (శీతే) వాతే = వాయౌ, పునన్నివ = పృథక్ కుర్వన్నివ. ॥౨౬॥

ఉర్ధ్వమేనా ముచ్ఛ్రాపయేతి. శ్రీర్వై రాష్ట్రమశ్వమేధః శ్రియమేవాస్మై రాష్ట్రమూర్ధ్వ ముచ్ఛ్రయతి, గిరౌ భారꣳహరన్నివేతి. శ్రీర్వై రాష్ట్రస్య భారః శ్రియమేవాస్మై రాష్ట్రꣳ సంనహ్యత్యథో శ్రియమేవాస్మిన్ రాష్ట్రమధినిదధాతి, అథాస్యై మధ్యమేధతామితి శ్రీర్వై రాష్ట్రస్య మధ్యꣳ శ్రియమేవ రాష్ట్రే మధ్యతోఽన్నాద్యం దదాతి శీతే వాతే పునన్నివేతి, క్షేమో వై రాష్ట్రస్య శీతం క్షేమమేవాస్మై కరోతి. శత. కాం. ౧౩ బ్రా. ౨. కం. ౧, ౨, ౩, ౪.

అన్వయః:- హే రాజన్ త్వం గిరౌ భారం హరన్నివైనామూర్ధ్వా ముచ్ఛ్రాపయ. అథాస్యై మధ్యం ప్రాప్య శీతే వాతే పునన్నివ భవానేధతామ్. ॥౨౬॥

భావార్థః:- అత్రోపమాలంకారః. యథా కశ్చిద్భారవాట్ శిరసి పృష్ఠే వా భారముత్థాప్య గిరి మారుహ్యోపరి స్థాపయేత్తథా రాజా శ్రియ మున్నతిభావం నయేత్. యథా వా కృషీవలా బుసాదిభ్యోఽన్నం పృథక్ కృత్య భుక్త్వా వర్ధంతే, తథా సత్యన్యాయేన సత్యాసత్యే పృథక్ కృత్య న్యాయకారీ రాజా నిత్యం వర్ధతే. ॥౨౬॥

పదార్థము:- ఓ రాజా! గిరౌ = పర్వతము మీదకు, భారమ్ = భారమును, హరన్నివ = చేర్చువానివలె, ఏనామ్ = ఈ రాజ్యలక్ష్మి యుక్తులు, ఊర్ధ్వామ్ = ఉత్తమ శ్రేణికి జెందినవారు నగు ప్రజలను, ఉచ్ఛ్రాపయ = సదా అధికాధికముగ నున్నతి పఱచుము. అథ = ఇప్పుడు, అస్యై మధ్యమ్ = ఈ ప్రజలయొక్క మధ్యభాగమగు లక్ష్మిని పొంది, శీతే వాతే = శీతలపవనమునందు, పునన్నివ = వ్యవసాయ మొనర్చువాని క్రియచే ధాన్యాదు లెటుల శుద్ధములగునో, పవనయోగముచే జలములెటుల స్వచ్ఛములగునో అటులనే నీవును, ఏధతామ్ = వృద్ధిని పొందుము. [౨౬]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు ఉపమాలంకారములు రెండున్నవి. భారవాహకుడెటుల తన తలమీదనో, వీపుమీదనో బరువు నెత్తుకొని పర్వతము నెక్కి యా బరువును పైన స్థాపించుచున్నాడో, అటులనే రాజు లక్ష్మిని ఉన్నతి పఱచవలయును. కర్షకులు ధాన్యమును తప్పాలునుండి వేఱుజేసి భుజించి వృద్ధియగుచున్నటుల సత్యము చేతను న్యాయముచేతను సత్యాసత్యములను వేఱుపఱచి, న్యాయమొనర్చురాజు నిత్యము వృద్ధిని పొందుచున్నాడు. ౧౩౪౨[౨౬]

౧౩౪౩ ఊర్ధ్వమేన మిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, శ్రీర్దేవతా అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

ఊర్ధ్వమేన ముచ్ఛ్రయతాద్ గిరౌ భారꣳ హరన్నివ ।

అథాస్య మధ్యమేజతు శీతే వాతే పునన్నివ ॥౨౮॥

ఊర్ధ్వమ్, ఏనమ్, ఉత్, శ్రియతాత్, గిరౌ, భారమ్, హరన్నివేతి హరన్+ఇవ, అథ, అస్య, మధ్యమ్, ఏజతు, శీతే, వాతే, పునన్నివేతి పునన్+ఇవ॥ ॥౨౮॥

పదార్థః:-ఊర్ధ్వమ్ = అగ్రగామినమ్, ఏనమ్ = రాజానమ్, ఉచ్ఛ్రయతాత్ = ఉచ్ఛ్రితం కుర్యాత్, గిరౌ = పర్వతే, (భారమ్) (హరన్నివ) (అథ) అస్య = రాష్ట్రస్య(మధ్యమ్)ఏజతు = సత్కర్మసు చేష్టతామ్,(శీతే)(వాతే)(పునన్నివ). ॥౨౮॥

అన్వయః:-హే ప్రజా విద్వన్ భవాన్ గిరౌ భారం హరన్నివైనం రాజాన మూర్ధ్వ ముచ్ఛ్రయతాత్.అథాస్య మధ్యం ప్రాప్య శీతే వాతే పునన్నివై జతు. ॥౨౮॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారౌ. యథా సూర్యో మేఘమండలే జలభారం నీత్వా వర్ష యిత్వా సర్వానున్నయతి తథైవ ప్రజా రాజపురుషానున్నయే దధర్మాచరణాద్బిభీయాచ్చ.

పదార్థము:- ప్రజాస్థవిద్వాంసుడా! నీవు, గిరౌ భారమ్ వహన్నివ=పర్వతము మీదకు భారమును చేర్చువానివలె, ఏనమ్=ఈరాజును, ఊర్ధ్వమ్=సకల వ్యవహారము లందు అగ్రగామిగ, ఉచ్ఛ్రయతాత్=ఉన్నతి యుక్తునిగ నొనర్చుము, అథ=దీని తర్వాత, అస్య మధ్యమ్=ఈ రాజ్యపు మధ్యభాగమగు లక్ష్మిని పొంది, శీతే వాతే=శీతలవాయువునందు, పునన్నివ=శుద్ధములగుచున్న అన్నాదులవలె, ఏజతు=ఉత్తమ కర్మలందు చేష్టలొనర్చుచుండుము. [౨౮]

భావార్థము:- ఈ మంత్రము నందుపమాలంకారములు రెండున్నవి. సూర్యుడు మేఘమండలమునకు జలమును చేర్పించి యటనుండి వర్షింపజేసి యందఱిని అభివృద్ధి పఱచుచున్నటులనే ప్రజలు రాజ పురుషులను వృద్ధిపఱచవలయును. అధర్మాచరణము నకు వెఱవవలయును. ౧౩౩౩[౨౮]

యదస్యా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ

మఱల నా విషయమే

యదస్యాऽఅꣳహుభేద్యాః క్రృధు స్థూలముపాతసత్।

ముష్కావిదస్యా ఏజతో గోశఫే శకులావివ॥ ॥౨౯॥

యత్, అస్యాః, అꣳహుభేద్యా ఇత్యꣳహు+భేద్యాః,క్రృధు,స్థూలమ్,ఉపాతసదిత్యుప+అతసత్, ముష్కౌ, ఇత్, అస్యాః, ఏజతః, గోశఫ ఇతి గో+శఫే,

శక్తులా వివేతీ శకులౌ+ఇవ॥ ॥౨౮॥

పదార్థః:-యత్ = యః, అస్యాః = ప్రజాయాః, అంహుభేద్యాః = అంహుమపరాధం యా భినత్తి తస్యాః,కృధు = హ్రస్వమ్,కృధ్వితి హ్రస్వ నామ...౩ ౨.స్థూలమ్ = మహత్ కర్మ, ఉపాతసత్ = ఉపఘాపయేత్ (ముష్కా)మూషకౌ,ఇత్ = ఏవ. (అస్యాః) ఏజతః = కంపయతః గోశఫే = గోఖురచిహ్నే,శకులావివ = హ్రస్వౌ మత్స్యావివ. ॥౨౮॥

అన్వయః:-యద్యో రాజా రాజపురుషశ్చాస్యా అంహుభేద్యాః కృధు స్థూలం కర్మోపాతసత్తావస్యా ఏజతో గోశఫే శకులావివ ముష్కావిదేజతః. ॥౨౮॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యథా ప్రీతిమంతౌ మత్స్యావల్పేఽపి జలాశయే నివసత స్తథా రాజరాజపురుషావల్పేఽపి కరలాభే న్యాయేన ప్రీత్యా వర్తేయాతాం, యది దుఃఖచ్ఛేదికాయాః ప్రజాయాః స్వల్పమహదుత్తమం కర్మ ప్రశంసయేతాం తర్హి తౌ ప్రజా ఉపరక్తాః కృత్వా స్వవిషయే ప్రీతిం కారయేతామ్. ॥౨౮॥

పదార్థము:- యత్ = ఏరాజు, లేక రాజపురుషుడు, అస్యాః అంహుభేద్యాః = అపరాధముల వినాశనమొనరించు ఈ ప్రజల యొక్క, కృధు = సూక్ష్మ కర్మను,స్థూలమ్ = గొప్ప కర్మను, ఉపాతసత్ = సుశోభిత మొనరించునో, ఆయిరువురు, అస్యాః = ఇతనిచే, ఏజతః = కర్మచేయించుచున్నారు. మఱియు వారు స్వయముగా, గోశఫే = ఆవు గిట్టచే భూమిమీద నేర్పడిన గుంటలోని, శకులావివ = రెండు చిన్న చేపలవలె, ముష్కా = ప్రజల నుండి పొందిన కరమును దొంగిలించుచు కంపితులగుదురు. [౨౮]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు ఉపమాలంకారమున్నది. ఒకదానితో నొకటి ప్రేమించుకొను చేపలు చిన్నచిన్న గుంటలలోను జలాశయములందును వసించున్నటుల రాజు, రాజపురుషులు అల్పకరము పొందినప్పటికిని న్యాయపూర్వకముగ ప్రీతితో ప్రవర్తించవలయును.దుఃఖములను తొలగించు ప్రజల అల్పకర్మనే గాని, గొప్ప కర్మనే గాని ప్రశంసించు వారగుచో వా రిరువురు ప్రజలను ప్రసన్నులుగా నొనర్చి తమ విషయము నందును వారికి ప్రీతి జనింప జేయువారగుదురు. ౧౩౩౪[౨౮]

యద్దేవాస ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మయ్యదియే.

యద్దేవాసో లలామగుం ప్రవిష్టీమిన్త మావిషుః సక్థ్నా దేదిశ్యతే నారీ సత్యస్యాక్షిభువో యథా॥ ॥౨౯॥

యత్, దేవాసః, లలామ గుమితి లలామ+గుమ్, ప్ర, విష్టిమినమ్,ఆవిషుః,

సక్థ్నా, దేదిశ్యతే, నారీ, సత్యస్య, అక్షిభువ ఇత్యక్షి+భువః, యథా॥ ॥౨౯॥

పదార్థః:-యత్=యమ్,దేవాసః=విద్వాంసః,లలామగుమ్=యేన న్యాయేనేప్సాం గచ్ఛంతి ప్రాప్నువంతి తమ్,(ప్ర)విష్టిమినమ్=విశిష్టా బహవః ష్టిమా ఆర్ద్రీభూతాః పదార్థా విద్యంతే యస్మింస్తమ్, ఆవిషుః=వ్యాప్నుయుః, సక్థ్నా=శరీరావయవేన,దేదిశ్యతే=భృశ ముపదిశ్యేత,నారీ=నరస్య స్త్రీ,(సత్యస్య)(అక్షిభువః)యదక్షిణి భవతి ప్రత్యక్షం తస్య,(యథా).

అన్వయః:- హే రాజన్!యథా సత్యస్యాక్షిభువో మధ్యే వర్తమానా దేవాసః సక్థ్నా నారీవ యద్విష్టిమినం లలామగుం న్యాయం ప్రావిషు ర్యథా చాఽనేన సత్యమేవ దేదిశ్యతే తథా త్వమాచర. ॥౨౯॥

భావార్థః:- అత్రోపమాలంకారః. యథా శరీరాంగైః స్త్రీపురుషౌ లక్ష్యేతే తథా ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైః సత్యం లక్ష్యతే.తేన సత్యేన విద్వాంసో యథా ప్రాప్తవ్య మార్ద్రీభావం ప్రాప్నుయు స్తథేతరే రాజప్రజాస్థాః స్త్రీపురుషా విద్యయా వినయం ప్రాప్య సుఖ మన్విచ్ఛంతు.

పదార్థము:- ఓరాజా! యథా=ఎటుల, సత్యస్య=సత్యమును, అక్షిభువః=కండ్ల యెదుట ప్రకటితమునగు ప్రత్యక్ష వ్యవహారము మధ్య వ్యవహరించు, దేవాసః=విద్వాంసులు,సక్థ్నా=తొడచే లేక స్వశరీరాంగముచే, నారీ=స్త్రీవలె,విష్టిమినమ్=సుందరమును ఆర్ద్రమునగు పదార్థములు గలదియు,లలామగుమ్=మనోవాంఛిత ఫలములను లభింప జేయునదియునగు, యత్=ఏ న్యాయమును,ప్రావిషుః=పొందుదురో, శాస్త్రవేత్తలగు విద్వాంసులెటుల సత్యమును, దేదిశ్యతే=నిరంత ముపదేశించుదురో, అటులనే మీరును ఆచరించుడు. [౨౯]

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందుపమాలంకారము గలదు.శరీరాంగములచే స్త్రీ పురుషులు లక్షింపబడు చున్నటులుగనే ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే సత్యము లక్షింప బడుచున్నది.ఆ సత్యముచే విద్వాంసులు పొందనగు కోమలత్వమును ఎటుల పొందెదరో అటులనే రాజుకు ప్రజలకు సంబంధించిన స్త్రీ పురుషులు విద్యచే వినయమును పొంది సుఖమును కోరుదురుగాక ! ౧౩౩౫[౨౯]

౧౩౩౬ యద్ధరిణ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, రాజా దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పునః రాజా కథ మాచరే దిత్యాహ

ఆ రాజెటుల ఆచరించవలయును ?

యద్ధరిణో యవమత్తి న పుష్టం పశు మన్యతే ।

శూ॒ద్రా యదర్య॑జారా॒ న పోషా॑య ధనాయతి ॥ ॥30॥

యత్, హ॒రి॒ణః, యవమ్, అ॒త్తి, న, పు॒ష్టమ్, ప॒శు, మన్యతే, శూ॒ద్రా, యత్, అర్య॑జా॒రేత్యర్య+జారా, న, పోషా॑య, ధ॒నా॒య॒తి॥ ॥30॥

పదార్థః-యత్ = యః, హారిణః = పశుః, (యవమ్)(అత్తి)(న)(పుష్టమ్) పశు = పశుమ్, (మన్యతే) శుద్రా = శూద్రస్య స్త్రీ, యత్ = యా, అర్యజారా అర్యో స్వామి వైశ్యో జారయతి వయసా హంతి సా, న = నిషేధే, పోషాయ = పుష్టయే, ధనాయతి = ఆత్మనో ధనమిచ్ఛతి. ॥30॥

అన్వయః-యత్ యో రాజా హారిణో యవమత్తీవ పుష్టం పశు న మన్యతే స యద్యర్య జారా శూద్రేవ పోషాయ న ధనాయతి. ॥30॥

భావార్థః-యో రాజా పశువద్వ్యభిచారే వర్తమానః ప్రజాపుష్టిం న కరోతి. స ధనాఢ్యా శూద్రా రాజా దాసీవ సద్యో రోగీ భూత్వా పుష్టిం వినాశ్య ధనహీనతయా దరిద్రః సన్ మ్రియతే. తస్మాద్రాజా కదాచిదీర్ష్యాం వ్యభిచారం చ నాచరేత్. ॥30॥

పదార్థము:-యత్=ఏరాజు, హారిణః=హారిణము ఎటుల, యవమ్=పొలములో మొలచిన యవాదిసస్యములను, అత్తి=తినుచున్నదో, అటులనే, పుష్టమ్=పుష్టమైన, పశుమ్= చూడదగిన తన ప్రజను హృష్టపుష్టులుగా నుండుట మాచి, యత్=ఎవడు, న మన్యతే= [సంతసించక]తినునో, అతను, యత్ అర్యజారా=యజమానుని, లేక వైశ్యుని[పడుచు తనపు]వయస్సునుండి వృద్ధులుగా నొనర్చు, శూద్రా=దాసియైనశూద్రస్త్రీవలె, పోషాయ =పుష్టికొఱకు, న=కాదు ధనాయతి=[కేవలము] తనకొఱకే ధనమును వాంఛించు వాడగును. [30]

భావార్థము:-ఏరాజు పశువువలె వ్యభిచారమునందురతుడై ప్రజలను బలపఱచడో వాడు ధనాఢ్యురాలయ్యును జారకర్మయొనరించుచు దాసియై చరించు శూద్రకులస్త్రీ వలె శీఘ్రముగ రోగియై తన బలమును పోగొట్టుకొని, ధనాభావముచే దరిద్రుడై చని పోవును. కావున రాజు ఎన్నటికి ఈర్ష్యనుగాని, వ్యభిచారమును గాని ఆచరించగూడదు.

౧౩౩౨ యద్ధరిణ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రాజప్రజే దేవతే, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పునః స రాజా కేన హేతునా నశ్యతీత్యాహ

ఆ రాజేకారణముచే నశించిపోవును?

యద్ధ॒రి॒ణో యవ॒ మత్తి॒ న పు॒ష్టం బ॒హు మన్య॑తే ।

శూ॒ద్రో యద॒ర్య్యా॒యై జారో॒ న పోష॑ మనుమన్యతే ॥

యత్, హ॒రి॒ణః, యవమ్, అత్తి, న, పు॒ష్టమ్, బ॒హు, మన్యతే, శూ॒ద్రః

యత్, అర్యాయై, జారః, న, పోషమ్, అను, మన్యతే॥ ॥౩౦॥

పదార్థః:-(యత్)యః,(హారిణః)(యవమ్)(అత్తి)భక్షయతి. (న) (పుష్టమ్) ప్రజాజనమ్ (బహు)అధికమ్(మన్యతే)జానాతి(శూద్రః)మూర్ఖకులోత్పన్నః(యత్) యః (అర్యాయై) అర్యాయాః స్వామినో వైశ్యస్య వా స్త్రియాః (జారః) వ్యభిచారేణ వయో హంతా (న) నిషేధే (పోషమ్)పుష్టిమ్(అను)(మన్యతే). ॥౩౦॥

అన్వయః : యద్యః శూద్రోఽర్యాయై జారో భవతి న యథా పోషం నాఽనుమన్యతే యత్ యో రాజా హారిణో యవమత్తీవ పుష్టం ప్రజాజనం బహు న మన్యతే. స సర్వతః క్షీణో జాయతే. ॥౩౦॥

భావార్థః: అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది రాజా రాజపురుషాశ్చ పరస్త్రీ వేశ్యాగమనాయ పశువద్వర్తంతే తాన్ సర్వే విద్వాంసః శూద్రానివ జానంతి. యథా శూద్ర అర్య్యకులే జారో భూత్వా సర్వాన్ సంకరయతి తథా బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యాః శూద్రకులే వ్యభిచారం కృత్వా వర్ణసంకరనిమిత్తా భూత్వా నశ్యంతి. ॥౩౦॥

పదార్థము:-యత్ శూద్రః=మూర్ఖులకులములో పుట్టిన ఏ మూఢుడు,అర్యాయై =స్వస్వామి భార్యతోనో లేక వైశ్య స్త్రీతోనో, జారః=వ్యభిచరించి తన ఆయువును క్షీణింప జేసుకొనుచున్నాడో,అతడు ఎటుల,పోషమ్=బలమును,పుష్టిని,న అనుమన్యతే= అనుమానమొనర్చజాలడో,లేక,యత్=ఏరాజు, హారిణః=మృగము, యవమ్=మొలచిన యవాదిసస్యములను తినుచున్నటుల,పుష్టమ్=ధనసంతాన స్త్రీసుఖైశ్వర్యములచే పుష్టమైయున్న తన ప్రజను,బహు న మన్యతే=అధికముగా భావించడో,ఆరాజు అన్నివిధముల క్షీణించి నశించిపోవును. [౩౦]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ రాజు లేక రాజపురుషులు పరస్త్రీ వేశ్యాగమనములకై పశువులవలె వ్యవహరించుదురో వారిని విద్వాంసులు శూద్రతుల్యులుగా నెంచెదరు.ఎటుల మూర్ఖశూద్రుడు శ్రేష్ఠకులములందు వ్యభిచరించి యందఱిని వర్ణసంకరమొనర్చు వాడగునో అటులనే బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులును శూద్రకులముతో వ్యభిచరించి వర్ణసంకరమునకు కారకులై నశించిపోవు చున్నారు.

౧౩౩౭ దధిక్రావ్ణ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,రాజా దేవతా,అనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః స్వరః.

పునః స రాజాఽకస్యేవ కిం వర్ధయేదిత్యాహ.

ఆరాజు ఎవరివలె దేనినభివృద్ధిపఱచవలయును ?

దధిక్రావ్ణో అకారిషం జిష్ణోరశ్వస్య వాజినః।

సురభి నో ముఖా కరత్ ప్ర ణ ఆయూంషి తారిషత్॥ ॥౩౨॥

దధిక్రావ్ణ ఇతి దధి+క్రావ్ణః, అకారిషమ్, జిష్ణోః, అశ్వస్య, వాజినః,సురభి, నః, ముఖా, కరత్, ప్రవః, ఆయూంషి, తారిషత్॥ ॥౩౨॥

పదార్థః:-(దధిక్రావ్ణః)యో దధీన్ పోషకాన్ ధారకాన్ వా కామ్యతి తస్య, (అకారిషమ్)కుర్యామ్(జిష్ణోః)జయశీలస్య(అశ్వస్య)ఆశుగామినః(వాజినః)బహువేగవతః,(సురభి)ప్రశస్త సుగంధియుతాని,(నః)అస్మాకమ్, (ముఖా)ముఖాని, (కరత్)కుర్యాత్, (ప్ర) (నః) (అస్మాకమ్) (ఆయూంషి)(తారిషత్)సంతారయేత్. ॥౩౨॥

అన్వయః:-హేరాజన్ యథాఽహం దధిక్రావ్ణో వాజినో జిష్ణోరశ్వస్యేవ వీర్యమకారిషం తథా భవాన్ నః సురభి ముఖేవ వీర్యం ప్రకరన్న ఆయూంషి తారిషత్. ॥౩౨॥

భావార్థః:-యథాఽశ్వశిక్షకా అశ్వాన్ వీర్యరక్షణనియమేన బలిష్ఠాన్ సంగ్రామే విజయ నిమిత్తాన్ కుర్వంతి తథైవాధ్యాపకోపదేశకాః కుమారాన్ కుమారీంశ్చ పూర్ణేన బ్రహ్మచర్య సేవనేన విద్యాయుక్తాన్ విదుషీశ్చ కృత్వా శరీరాత్మబలాయ ప్రవర్త్య దీర్ఘాయుషో యుద్ధ శాలీనాన్ సంపాదయేయుః. ॥౩౨॥

పదార్థము:—ఓ రాజా! నేనెటుల, దధిక్రావ్ణః=ధరించు వారికి, పోషించు వారికి లభించునది, వాజినః=అధిక వేగముగలది, జిష్ణోః=జయించునది, అశ్వస్య=శీఘ్రగమనము గలదియునగు గుఱ్ఱమువలె పరాక్రమమును,అకారిషమ్=చేయుదునో,అటులనే నీవు,నః= మాయొక్క,సురభి=సుగంధి యుక్తములైన,ముఖా=ముఖములవలె పరాక్రమమును, ప్ర కరత్=అభివృద్ధిపఱచుము.నః=మాయొక్క,ఆయూంషి=ఆయువులను,తారిషత్= వాని యవధులకు చేర్చుము. [౩౨]

భావార్థము:-అశ్వశిక్షకులెటుల హయములను పరాక్రమరక్షణ నియమములచే బలిష్ఠములుగను, సంగ్రామమునందు విజయము చేకూర్చునవిగను నొనర్చుచున్నారో, అటులనే అధ్యాపకోపదేశకులు బాలబాలికలను పూర్ణబ్రహ్మచర్య సేవనముచే విద్వాంసులుగాను, విదుషీమణులుగాను చేసి వారిని శరీరాత్మబలములకై ప్రవృత్తులుగ నొనర్చి దీర్ఘాయుష్మంతులుగాను,యుద్ధవిద్యాకుశలులుగాను ఒనర్చెదరు గాక! ౧౩౩౮[౩౨]

౧౨౩౯ గాయత్రీత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,విద్వాంసో దేవతాః,ఉష్ణిక్ ఛందః,ఋషభః, స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

గాయత్రీ త్రిష్టుబ్జగత్యనుష్టుప్పఙ్క్త్యా సహ।
బృహత్యుష్ణిహా కకుప్సూచీభిః శమ్యన్తు త్వా॥ ॥౩౩॥

గాయత్రీ, త్రిష్టుప్, త్రిష్టుబితి త్రి+స్తుప్,జగతీ,అనుష్టుప్,అనుష్టుబిత్యను

+ష్టుప్, పంక్త్యా, సహ, బృహతీ ఉష్ణిహా, కకుప్, సూచీభిః, శమ్యన్తు, త్వా ॥౩౩॥

పదార్థః:-(గాయత్రీ)గాయంతం త్రాయమాణా (త్రిష్టుప్) యాఽధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికాని త్రీణి సుఖాని స్తోభతే స్తభ్నాని సా(జగతీ)జగద్వద్విస్తీర్ణా (అనుష్టుప్) యయాఽనుష్టోభతే సా,(పంక్త్యా)విస్తృతయా క్రియయా,(సహ)(బృహతీ)మహదర్థా,(ఉష్ణిహా)యయా ఉషః స్నిహ్యాతితయా,(కకుప్)లాలిత్యయుక్తా,(సూచీభిః)సీవన సాధికాభిః,(శమ్యంతు)(త్వా) త్వామ్,

అన్వయః:- హే విద్వన్ యే విద్వాంసః పంక్త్యా సహ గాయత్రీ త్రిష్టుబ్జగత్యనుష్టుబుష్ణిహా సహ బృహతీ కకుప్సూచీభి రివ త్వా త్వాం శమ్యంతు. తాంస్త్వం సేవస్వ. ॥౩౩॥

భావార్థః :- యే విద్వాంసో గాయత్ర్యాదిఛందోఽర్థవిజ్ఞాపనేన మనుష్యాన్ విదుషః కుర్వంతి సూచ్యా ఛిన్నం వస్త్రమివ భిన్నమతా న్యనుసందధత్యైకమత్యే స్థాపయంతి తే జగత్కల్యాణకారకా భవంతి. ॥౩౩॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! ఏ విద్వాంసులు,పంక్త్యా సహ=విస్తారయుక్తమగు పంక్తి ఛందస్సుతోపాటు, గాయత్రీ=పాటపాడు వానిని రక్షించుగాయత్రి, త్రిష్టుప్=ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికములగు త్రివిధ దుఃఖములను నివారించు త్రిష్టుప్, జగతీ=జగత్తువలె విస్తీర్ణముగ వ్యాపించు జగతీ ఛందస్సు, అనుష్టుప్=వెనుకనుండి సంసార దుఃములను స్తంభింపజేయు అనుష్టుప్పు, ఉష్ణిహా=ఉషఃకాలమును లభింపజేయు ఉష్ణిక్కు [ఈ ఛందస్సు] తోపాటు, బృహత్=గంభీరాశయముగల బృహతి,కకుప్=లలితపదముల యర్థముతో యుక్తమైన కకుప్ఛందస్సు[తో],సూచీభిః=సూదులచే వస్త్రము కుట్టబడునటుల,త్వా=నిన్ను,శమ్యంతు=శాంతియుక్తులుగ నొనర్చుదురో,సకల విద్యలను బోధగఅపుదురో వారిని నీవు సేవించుము. [౩౩]

భావార్థము:- ఏ విద్వాంసులు గాయత్ర్యాది ఛందస్సుల అర్థమును విప్పిచెప్పి మానవులను విద్వాంసులుగ నొనర్చెదరో,మఱియు సూది చినిగిపోయిన గుడ్డలను కుట్టినటుల భిన్న భిన్న మతములను సత్యమునందు కలిపివేసి వారినందఱిని [సత్యమైన] ఏకమతమునందు స్థాపించుచున్నారో వారు జగత్తునకు కళ్యాణము సమకూర్చు వారగుచున్నారు. ౧౩౩౯[౩౩]

౧౩౪౦ ద్విపదా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ప్రజా దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పునర్విద్వాంసః కిం కుర్యు రిత్యాహ

విద్వాంసు లేమి యొనర్చుదురు?

ద్విపదా యా శ్చతుష్పదా స్త్రిపదా యాశ్చ షట్పదాః।

విచ్ఛన్దా యాశ్చ సచ్ఛన్దాః సూచీభిః శమ్యన్తు త్వా॥ ॥౩౪॥

ద్విపదా ఇతి ద్వి+పదాః, యాః, చతుష్పదా ఇతి చతుః+పదాః, త్రిపదా ఇతి త్రి+పదాః, యాః, చ, షట్పదా ఇతి షట్+పదాః, విచ్ఛందా ఇతి వి+ఛందాః, యాః, చ, సచ్ఛందా ఇతి సచ్ఛందాః, సూచీభిః, శమ్యన్తు, త్వా॥ ॥౩౪॥

పదార్థః:-(ద్విపదాః)ద్వే పదే యాసు తాః(యాః)(చతుష్పదాః)చత్వారి పదానియాసు తాః,(త్రిపదాః)త్రీణి పదాని యాసు తాః(యాః) (చ) (షట్పదాః) షట్పదాని యాసు తాః, (విచ్ఛందాః)వివిధాని ఛందాంస్యూర్జనాని యాసు తాః (యాః) (చ) (సచ్ఛందాః) సమానాని ఛందాంసి యాసు తాః,(సూచీభిః)అనుసంధాన సాధికాభిః,క్రియాభిః,(శమ్యన్తు)(త్వా) ॥౩౪॥

అన్వయః :- యే విద్వాంసః సూచీభిర్యా ద్విపదా యా శ్చతుష్పదా యా స్త్రిపదా యాశ్చ షట్పదా యా విచ్ఛందా యాశ్చ సచ్ఛందా స్త్వాం గ్రాహయిత్వా శమ్యంతు శమం ప్రాపయంతు. తాన్ నిత్యం సేవస్వ. ॥౩౪॥

భావార్థః:-యే విద్వాంసో మనుష్యాన్ బ్రహ్మచర్యనియమేన వీర్యవృద్ధిం ప్రాపయ్యారోగాన్ జితేంద్రియాన్ విషయాసక్తివిరహాన్ కృత్వా ధర్మ్యే వ్యవహారే చాలయంతి తే సర్వేషాం పూజ్యా భవంతి. ॥౩౪॥

పదార్థము,- ఏ విద్వాంసులు, సూచీభిః=సంధులను కలిపివేయు క్రియలచే, ద్విపదాః=రెండు పాదములు గలవియు, చతుష్పదాః=నాలుగుపాదములు గలవియు త్రిపదాః=మూడుపాదములు గలవియు, యాః=ఏవియున్నవో, షట్పదాః=ఆరు పాదములు గలవియు, విచ్ఛందాః=అనేకవిధముల పరాక్రమము గలవియు, యాః=ఏవియున్నవో, చ=మఱియు, సచ్ఛందాః=ఒకేవిధమైన ఛందస్సులు గలవి, యాః=ఏవియున్నవో,ఆయా క్రియలను, త్వా=నీకు గ్రహింపజేసి, శమ్యంతు=శాంతిసుఖములను లభింపజేయు చున్నారో,వారిని నిత్యము సేవించుము. [౩౪]

భావార్థము:-ఏ విద్వాంసులు మానవులను బ్రహ్మచర్యనియమముచే వీర్యవృద్ధిని కలిగించి, నీరోగులుగను, జితేంద్రియులుగను, విషయాసక్తిరహితులుగను ఒనర్చి ధర్మయుక్త వ్యవహారమునందు నడపుచున్నారో వారందఱికి పూజ్యులు, సత్కరించుటకు తగినవారు నగుచున్నారు. ౧౩౩౦[౩౪]

౧౩౪౦ మహానామ్న్యే ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః,ప్రజా దేవతా భురిగుష్ణిక్ ఛందః,ఋషభః స్వరః.

పునర్విద్వాంసః కీదృశా భవేయు రిత్యాహ.

విద్వాంసు లెటులుండవలయును ?

మహానామ్న్యే రేవత్యో విశ్వా ఆశాః ప్రభూవరీః।
మైఘీ ర్విద్యుతో వాచః సూచీభిః శమ్యన్తు త్వా ॥౩౫॥

మహానామ్న్య ఇతి మహా+నామ్న్యః, రేవత్యః, విశ్వాః, ఆశాః, ప్రభూవరీతి ప్ర+భూవరీః, మైఘీః,విద్యుత ఇతి వి+ద్యుతః,వాచః,సూచీభిః,శమ్యన్తు,త్వా॥

పదార్థః :- (మహానామ్న్యః) మహన్నామ యాసాం తాః, (రేవత్యః) బహుధనయుక్తాః, (విశ్వాః)అఖిలాః,(ఆశాః)దిశః,(ప్రభూవరీః)ప్రభుత్వయుక్తాః(మైఘీః)మేఘానామిమాః, (విద్యుతః)(వాచః)(సూచీభిః)(శమ్యంతు)(త్వా)త్వామ్. ॥౩౫॥

అన్వయః:- హే జిజ్ఞాసో సూచీభి ర్యా మహానామ్న్యో రేవత్యః ప్రభూవరీ ర్విశ్వా ఆశా ఇవ మైఘీ ర్విద్యుత ఇవ చ వాచ స్త్వా శమ్యంతు. తా స్త్వం గృహాణ. ॥౩౫॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః యేషాం వాచో దిగ్వత్సర్వాసు విద్యాసు వ్యాపికా మేఘస్థా విద్యుదివ సర్వార్థప్రకాశికాః సంతి తే శాంత్యా జితేంద్రియత్వం ప్రాప్య మహాకీర్తయో జాయంతే. ॥౩౫॥

పదార్థము:- ఓజిజ్ఞాసువా! సూచీభిః=సంధానమొనర్చు క్రియలవలన, మహానామ్న్యః=పెద్దపేరు గడించినవి, రేవత్యః=అనేక విధములగు ధనములుగలవి, ప్రభూవరీః =ప్రభుత్వముతో కూడినవియు నగు, విశ్వాః ఆశాః=ఏ సకలదిశలున్నవో వానివలెను, మైఘీః=మేఘ సంబంధములగు, విద్యుతః=ఏ విద్యుత్తులున్నవో వానివలెను, వాచః= వాణులు, త్వా=నిన్ను,శమ్యంతు=శాంతియుక్తము లొనర్చుగాక.వానిని నీవు గ్రహించుము. [౩౫]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమా లంకారమున్నది. ఎవరి వాణి దిశలవలె సకలవిద్యలందు వ్యాప్తము, మేఘమునందుండు విద్యుత్తువలె అర్థమును ప్రకాశపఱచునదియునై యున్నదో, ఆ విద్వాంసులు శాంతితో జితేంద్రియత్వమును పొంది గొప్ప కీర్తిమంతులగుదురు. ౧౩౪౧[౩౫]

౧౩౪౨ నార్య ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, స్త్రియో దేవతాః, భురిగుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః, స్వరః

అథ కన్యాః కియద్ బ్రహ్మచర్యం కుర్యు రిత్యాహ.

కన్యలెంత బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించవలయును?

నార్య స్తే పత్న్యో లోమ విచిన్వన్తు మనీషయా।

దేవానాం పత్న్యో దిశః సూచీభిః శమ్యన్తు త్వా॥ ॥౩౬॥

నార్యః, తే, పత్న్యః, లోమ,వి,చిన్వన్తు, మనీషయా, దేవానామ్,పత్న్యః, దిశః, సూచీభిః, శమ్యన్తు, త్వా॥ ॥౩౬॥

పదార్థః:- (నార్యః)నరాణాం స్త్రియః(తే)తవ,(పత్న్యః) స్త్రియః,(లోమ) అనుకూలం రచనమ్,(వి) (చిన్వంతు) సంచితం కుర్వంతు. (మనీషయా) మనన ఈషణకర్త్ర్యా ప్రజ్ఞయా, (దేవానామ్)విదుషామ్,(పత్న్యః)స్త్రి యః,(దిశః)(సూచీభిః)అను సంధానక్రియాభిః,(శమ్యంతు) (త్వా)త్వామ్. ॥౩౬॥

అన్వయః:- హే విదుష్యధ్యాపికే యాః కుమార్యో మనీషయా తే లోమ విచిన్వంతు తా దేవానాం నార్యః పత్న్యో భవంతు. హే కుమారి యా దేవానాం పత్న్యో భూత్వా సూచీభిః దిశ ఇవ శుద్ధా విదుష్యః సంతి తాస్త్వా త్వాం శమ్యంతు. ॥౩౬॥

భావార్థః:- యాః కన్యా ఆద్యే వయసి ఆషోడశాదాచతుర్వింశద్వర్ష బ్రహ్మచర్యేణ విద్యా సుశిక్షాః ప్రాప్య స్వసదృశానాం పత్న్యః స్యు స్తాః దిశ ఇవ సుప్రకాశితకీర్తయో భవంతి. ॥౩౬॥

పదార్థము:- ఓ విదుషీ ! అధ్యాపకులారా ! ఏ కన్యలు, మనీషయా=తీక్ష్ణబుద్ధితో, తే లోమ=నీయొక్క అనుకూలములగు ఆజ్ఞలను,వచనములను,విచిన్వంతు=సంచయన మొనర్చెదరో,ఆకన్యలు, దేవానామ్=పండితులకు, నార్యః=ధర్మపత్నులగుదురు గాక! ఓ కుమారీ! ఏమహిళలు విద్వాంసులకు,పత్న్యః=పత్నులై ,సూచీభిః=అనుసంధింపజేయు క్రియలచే,దిశః=దిక్కులవలె శుద్ధమగు పాకవిద్యను చదివియున్నారో,వారు,త్వా=నీకు, శమ్యంతు=శాంతిజ్ఞానముల లభింపజేయుదురు గాక ! [౩౬]

భావార్థము:- ఏకన్యలు ప్రథమ వయస్సులో అనగా ౧౬నుండి౨౪ సం॥ల వయస్సు వరకు బ్రహ్మచర్యముతో విద్యను,ఉత్తమశిక్షను పొంది స్వసదృశపురుషులకు పత్నులగుదురో వారు దిక్కులవలె ఉత్తమ ప్రకాశవంతమగు కీర్తిగలవారలగుదురు. ౧౩౪౨[౩౬]

౧౩౪౩ రజతా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః. స్త్రియో దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పున స్తాః కీదృశో భవేయు రిత్యాహ.

ఆ కన్యలెటులుండవలెను?

రజతా హరిణీః సీసా యుజో యుజ్యన్తే కర్మభిః ।

అశ్వస్య వాజిన స్త్వచి సిమాః శమ్యన్తు శమ్యన్తీః॥ ॥౩౭॥

రజతాః, హరిణీః,సీసాః, యుజః యుజ్యన్తే,కర్మభి రితి కర్మ+భిః,అశ్వస్య, వాజినః, త్వచి, సిమాః,శమ్యన్తు, శమ్యన్తీః॥ ॥౩౭॥

పదార్థః;--(రజతాః)అనురక్తాః,(హరిణీః)ప్రశస్తో హారో హరణం విద్యతే యాసాం తాః॥ (సీసాః)ప్రేమబంధికాః. అత్ర 'షిఞ్ బంధనే'ఇత్యస్మాదౌణాదికః క్వః ప్రత్యయో౽న్యేషామపి దీర్ఘః(యుజః)సమాహితాః,(యుజ్యంతే) (కర్మభిః) ధర్మ్యైభిః క్రియాభిః, (అశ్వస్య) వ్యాప్తు, శీలస్య(వాజినః)ప్రశస్తబలవతః,(త్వచి)సంవరణే,(సిమాః)ప్రేమ్ణా బద్ధాః,(శమ్యంతు)ఆనందంతు,

(శమ్యంతీః)శమం ప్రాప్నువతీః ప్రాపయంత్యో వా. ॥౩౭॥

అన్వయః:-యథా స్వయంవరా వాజినోఽశ్వస్య త్వచి సంయుజ్యంతే తథా కర్మభీ రజతా హారిణీః సీసా యుజః శమ్యంతీః సిమా హృద్యాన్ పతీన్ ప్రాప్య శమ్యంతు. ॥౩౭॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యే సుశిక్షితాః స్వయంవరా భూత్వా స్త్రీపురుషాః స్వేచ్ఛయా పరస్పరస్మిన్ ప్రీతా వివాహం కుర్వంతి. తే భద్రాన్ లావణ్యగుణస్వభావయుక్తాన్ సంతానానుత్పాద్య సదానందంతి. ॥౩౭॥

పదార్థము,-స్వయంవరవిధానముచే పెండ్లియాడిన స్త్రీలెటుల,వాజినః=ప్రశంసితమగు బలము గలవాడును, అశ్వస్య=ఉత్తమ గుణములందు వ్యాప్తుడు నగుపతికి, త్వచి=సంవరణమొనర్చుటలో,యుజ్యంతే=సంలగ్నులుగనొనర్చబడుదురో, అనగాభర్తను వస్త్రాదులచే నాచ్ఛాదనమొనర్చుట మొదలగు సేవలందు పాల్గొందురో, అటులనే, కర్మభిః =ధర్మయుక్త క్రియలచే, రజతాః=అనురాగమును,ప్రీతిని పొందిన వారును,హారిణీః= ప్రశంసనీయమైనస్వీకరణము గలవారును, సీసాః=ప్రేమగలవారును,యుజః=సావధాన చిత్తలై యోగ్యకార్యము లొనరించువారును, శమ్యంతీః=శాంతిని పొందినవారును, లభింపజేయువారును, సిమాః=ప్రేమచే బద్ధురాండ్రును నగు[స్త్రీలు]తమహృదయము లకంపెప్రియులైన పతులను పొంది,శమ్యంతు=ఆనందము ననుభవించెదరు గాక![౩౭]

భావార్థము :- ఓ మనుష్యులారా ! సుశిక్షితులు, స్వయంవరమును ఒనర్చిన వారలునగునే స్త్రీపురుషులు స్వేచ్ఛగ పరస్పరము ప్రీతులై వివాహ మొనర్చుకొను చున్నారో వారు అందము,గుణము, సుస్వభావములు గల సంతానమును కని సదా ఆనందించుదురు. ౧౩౪౩[౩౭]

౧౩౪౪ కువిదంగేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సభానదో దేవతాః, నిచృత్పంక్తి, ఛ్ఛందః, పంచమః స్వరః

అథాధ్యాపకాధ్యేతారః కీదృశః స్యు రిత్యాహ.

చదువువారు, చెప్పువారు ఎటువంటివారుగా నుండవలయును.

కువిదఙ్గ యవమన్తో యవఞ్చిద్యథా దాన్త్యనుపూర్వం వియూయ ।
ఇహేహైషాఙ్ కృణుహి భోజనాని యే బర్హిషో నమఉక్తిం యజన్తి. ॥౩౮॥

కువిత్, అఙ్గ, యవమన్త ఇతి యవ+మంతః, యవమ్, చిత్, యథా, దాన్తి, అనుపూర్వ మిత్యను+పూర్వమ్, వియూయేతి వి+యూయ, ఇహేహేతీహ +ఇహ,ఏషామ్, కృణుహి, భోజనాని, యే, బర్హిషః, నమఃఉక్తిమితి నమః+ఉ

క్తిమ్, యజన్తి ॥౩౮॥

పదార్థః:-(కువిత్)బహువిజ్ఞానయుక్తః, (అంగ) మిత్ర (యవమంతః)బహుయవాదిధాన్య యుక్తాః(యవమ్)ధాన్యసమూహమ్,(చిత్)అపి,(యథా) (దాంతి) ఛిందంతి(అనుపూర్వమ్)ఆను కూల్యమనతిక్రమ్య, (వియూయ) వియోజ్య సమ్మిశ్రయ్య చ, (ఇహేహ)అస్మిన్నస్మిన్వ్యవహారే, (ఏషామ్)జనానామ్,(కృణుహి)కురు, (భోజనాని)పాలనార్థాన్యన్నాని, (యే)(బర్హిషః) జలస్య (నమఉక్తిమ్)నమసోఽన్నస్య వచనమ్,(యజంతి)సంగచ్ఛంతే. ॥౩౮॥

అన్వయః:- హే అంగ ! కువిత్ త్వమిహేహైషాం యథా యవమంతో కృషీవ యవం వియూయ చిదప్యనుపూర్వం దాంతి యే చ బర్హిషో నమ ఉక్తిం యజంతి. తేషాం భోజనాని కృణుహి. ॥౩౮॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. హే అధ్యాపకాధ్యేతారో యూయం యథా కృషీవ లాః పరస్పరస్య క్షేత్రాణి పర్యాయేణ లునంతి. బుసాదిభ్యోఽన్నాని పృథక్కృత్వాన్యాన్ భోజయిత్వా స్వయం భుంజతే, తథైవేహ విద్యావ్యవహారే నిష్కపటతయా విద్యార్థిభి రధ్యా పకానాం సేవా మధ్యాపకై ర్విద్యార్థినాం విద్యావృద్ధిం చ కృత్వా పరస్పరాన్ భోజనాదినా సత్కృత్య సర్వ ఆనందంతు. ॥౩౮॥

పదార్థము:-అంగ=ఓ మిత్రుడా ! కువిత్=బహువిజ్ఞానవంతుడా ! నీవు,ఇహేహ= ఈ యీ వ్యవహారమునందు, ఏషాం=ఏ యీ మనుష్యులు, యవమంతః=యవాదిసస్య యుక్త వ్యవసాయమొనర్చువారు,యథా=ఎటుల,యవమ్=యవాదిధాన్యమును పొట్టు నుండి,వియూయ=వేరుచేసి,చిత్=మరియు,అనుపూర్వమ్=క్రమముగ,దాంతి=ఛేదించు చున్నారో వారి యొక్కయు మఱియు, యే=ఎవరైతే, బర్హిషః=జలములకు, నమ ఉక్తిమ్=అన్నమునకు సంబంధించిన వాక్కును,యజంతి=ఉచ్చరించి సత్కరించుచున్నారో వారలయొక్కయు,భోజనాని=భోజనములను,కృణుహి=చేయుము,[వారి భోజనము లను ఆరగించుము]. [౩౮]

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందుపమాలంకారము కలదు. ఓ అధ్యాపకులారా! అధ్యేతలారా ! మీరు కృషీవలులెటుల పరస్పర క్షేత్రములను వంతులప్రకారముగా కోసు కొని, పొట్టునుండి ధాన్యమును వేరుచేసి, ఇతరులకు భోజనము పెట్టి తాము భుజించు దురో అటులనే ఇచట విద్యావ్యవహారమునందు నిష్కపటముగ విద్యార్థులు అధ్యాపకుల సేవను,అధ్యాపకులు విద్యార్థుల విద్యావృద్ధిని నొనర్చి,ఒకరినొకరు భోజనాదులచే సత్క రించుకొని యందఱు ఆనందము ననుభవించవలయును. ౧౩౪౪[౩౮]

౧౩౪౫ కత్వా భ్యతీ త్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అధ్యాపకో దేవతా,భురిగ్గాయత్రీ ఛందః షడ్జః స్వరః

పునరధ్యాపకా విద్యార్థినాం కీదృశీం పరీక్షాం గృహ్ణీయు రిత్యాహ.

శిక్షకులు విద్యార్థులనెటుల పరీక్షించవలయును.

క స్త్వా ఛ్యతి క స్త్వా విశా స్తి క స్తే గాత్రాణి శమ్యతి।
క ఉ తే శమితా కవిః ॥ ॥౩౯॥

కః, త్వా, ఆఛ్యతి, కః, త్వా, వి, శా స్తి, కః, తే,గాత్రాణి, శమ్యతి, కః,ఉఀ

ఇత్యుఀ, తే, శమితా, కవిః ॥౩౯॥

పదార్థః:-(కః)(త్వా)త్వామ్,(ఆఛ్యతి)సమంతాచ్ఛినత్తి,(కః)(త్వా)త్వామ్,(వి)(శాస్తి) విశేషేణోపదిశతి .(కః) (తే) తవ, (గాత్రాణి) అంగాని, (శమ్యతి)శామ్యతి శమం ప్రాపయతి. అత్ర వా ఛందసీతి దీర్ఘత్వాభావః. (కః)(ఉ)వితర్కే-(తే)తవ,(శమితా)యజ్ఞస్య కర్తా,(కవిః) సర్వశాస్త్రవిత్. ॥౩౯॥

అన్వయః:-హే అధ్యేతస్త్వా త్వాం క ఆఛ్యతి. కస్త్వా విశాస్తి? క స్తే గాత్రాణి శమ్యతి? క ఉ తే శమితా? కవి రధ్యాపకోఽస్తి?. ॥౩౯॥

భావార్థః:- అధ్యాపకా అధ్యేతౄన్ ప్రత్యేవం పరీక్షాయాం పృచ్ఛేయుః. కే యుష్మాక మధ్యయనం ఛిందంతి ? కే యుష్మానధ్యయనాయోపదిశంతి?. కేఽంగానాం శుద్ధిం యోగ్యాం చేష్టాం చ జ్ఞాపయంతి?. కోఽధ్యాపకోఽస్తి? కిమధీతం?, కిమధ్యేతవ్యమస్తీత్యాది పృష్ట్వా సుపరీక్ష్యోత్తమానుత్సాహ్యాధమాన్ ధిక్కృత్వా విద్యామున్నయేయుః. ॥౩౯॥

పదార్థము:-అధ్యయన మొనరించు విద్యార్థీ ! త్వా=నిన్ను,కః=ఎవడు,ఆఛ్యతి= ఛేదించుచున్నాడు ? కః=ఎవడు,త్వా=నిన్ను,విశాస్తి=బాగుగ చదివించు చున్నాడు? కః=ఎవడు,తే గాత్రాణి=నీ యంగములకు,శమ్యతి=శాంతి చేకూర్చు చున్నాడు ? కః ఉ=ఎవడు,తే శమితా=నీకు యజ్ఞకర్త, కవిః=సకలశాస్త్రముల నెఱిగి చదివించు వాడెవడు ? [౩౯]

భావార్థము:-ఎవరు మీ యధ్యయనమును భంగపఱచు చున్నారు? ఎవరు విద్యాధ్యయనమునకై మీకు ఉపదేశించుచున్నారు ? ఎవరు అంగముల శౌచమును, యోగ్య చేష్టను తెలియజెప్పుచున్నారు ? చదివించు వారెవరు ? ఏమిచదివితిరి ? ఏమి చదువవల యును ? ఇటుల అధ్యాపకులు చదువువారిని పరీక్షలో ప్రశ్నించి చక్కగ పరీక్షించి, ఉత్తమ విద్యార్థుల కుత్సాహము గొలిపియు,దుష్టస్వభావముగల వారిని ధిక్కరించియు, అవమానపఱచియు,విద్యావృద్ధి యొనరించవలయును. ౧౩౪౫[౩౯]

౧౩౪౬ ఋతవ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ప్రజా దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః స్త్రీపురుషాః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

స్త్రీపురుషులెటుల ప్రవర్తించవలయును ?

ఋతవ స్త ఋతుథా పర్వ శమితారో విశాసతు ।

సంవత్సరస్య తేజసా శమీభిః శమ్యన్తు త్వా॥ ॥४०॥

ఋతవః, తే, ఋతుథేత్యృతు+థా, పర్వ, శమితారః, వి, శాసతు,సంవత్సరస్య, తేజసా, శమీభిః, శమ్యన్తు, త్వా ॥४०॥

పదార్థః:-(ఋతవః)వసంతాద్యాః,(తే)తవ,(ఋతుథా)ఋతుభ్యః,(పర్వ)పాలనమ్, (శమితారః)అధ్యయనాధ్యాపనాఖ్యే యజ్ఞే శమాదిగుణానాం ప్రాపకాః, (వి శాసతు) విశేషేణోపదిశంతు, (సంవత్సరస్య) (తేజసా) జలేన తేజ. ఇత్యుదక నా.నిఘం.౧.౧౨. (శమీభిః) కర్మభిః, (శమ్యంతు)త్వా=త్వామ్. ॥४०॥

అన్వయః:-హే విద్యార్థిన్ యథా తే ఋతవ ఋతుథా పర్వేవ శమితారోఽధ్యేతారం విశాసతు.సంవత్సరస్య తేజసా శమీభి స్త్వా త్వాం శమ్యంతు తాం స్త్వం సదైవ సేవస్వ.॥४०॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథా ఋతవః పర్యాయేణ స్వాని స్వాని లింగాన్యభిపద్యంతే,తథైవ స్త్రీపురుషాః పర్యాయేణ బ్రహ్మచర్య గృహస్థ వానప్రస్థ సంన్యాసాశ్రమాన్ కృత్వా బ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణ్యశ్చా ధ్యాపయేయుః. క్షత్రియాః ప్రజా రక్షంతు. వైశ్యాః కృష్యాదిక మున్నయంతు.శూద్రశ్చైతాన్ సేవంతామితి. ॥४०॥

పదార్థము:-ఓ విద్యార్థీ ! ఎటుల,తే=నీయొక్క,ఋతవః=వసంతాది ఋతువులు, ఋతుథా=ప్రతి ఋతువుయొక్క గుణముచే,పర్వ=పాలించునో అటులనే,శమితారః=అధ్యయనాధ్యాపనాఖ్య యజ్ఞమందు శమదమాది గుణముల లభింపజేయు నధ్యాపకులు చదువువారికి,వి శాసతు=విశేషించి ఉపదేశించవలయును.మఱియు,సంవత్సరస్య=సంవత్సరపు,తేజసా=జలముచేతను,శమీభిః=కర్మలచేతను,త్వా=నీకు,శమ్యంతు=శాంతి నిచ్చెదరు గాక ! వారిని నీవెల్లప్పుడు సేవించుము. [४०]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఋతువు లెటుల వంతులప్రకారము తమ తమ చిహ్నములను పొందుచున్నవో అటులనే స్త్రీ పురుషులు క్రమముగ బ్రహ్మచర్య గృహస్థాశ్రమములందు ప్రవేశించి వానప్రస్థులై వనమునందుండి తపమొనర్చిసంన్యాసమునుస్వీకరించవలయును.బ్రాహ్మణుడు,బ్రాహ్మణి చదివించవలయును, క్షత్రియులగు స్త్రీ పురుషులు ప్రజలను రక్షించవలయును. వైశ్య స్త్రీపురుషులు వ్యవసాయమును అభివృద్ధి పఱచవలయును.శూద్ర స్త్రీపురుషులు బ్రాహ్మణాదులకు సేవయొనర్చవలయును. ౧౩४౮[४०]

౧౩४౯ అర్థమాపా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రజా దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

అథ బాలకేషు మాత్రాదయః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

బాలురందు మాతాదు లెటుల మెలగవలయును ?

అర్ధమాసాః పరూంషి తే మాసా ఆచ్ఛ్యన్తు శమ్యన్తః ।
అహోరాత్రాణి మరుతో విలిష్టꣳ సూదయన్తు తే॥ ॥౪౧॥

అర్ధమాసా ఇత్యర్ధ+మాసాః, పరూంషి, తే, మాసాః, ఆ, ఛ్యన్తు,శమ్యన్తః, అహోరాత్రాణి, మరుతః, విలిష్టమితి విలిష్టమ్, సూదయన్తు, తే ॥౪౧॥

పదార్థః:-(అర్ధమాసాః)కృష్ణశుక్లపక్షాః,(పరూంషి)కఠోరాణి వచనాని,(తే)తవ.(మాసాః) చైత్రాదయః,(ఆ)సమంతాత్. (ఛ్యన్తు)ఛిందంతు, (శమ్యంతః)శాంతిం ప్రాపయంతః, (అహోరాత్రాణి)(మరుతః)మనుష్యాః, (విలిష్టమ్)విరుద్ధమల్పమపి వ్యసనమ్ (సూదయంతు) దూరీకారయంతు,(తే)తవ. ॥౪౧॥

అన్వయః:- హే విద్యార్థిన్నహో రాత్రాణ్యర్ధమాసా మాసాశ్చాయుూంషీవ తే తవ పరూంషి శమ్యంతో మరుతః దుర్వ్యసనాన్యాఛ్యన్తు. తే తవ మాసా విలిష్టం సూదయంతు.

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది మాతా పితృధ్యాపకోపదేశకాతిథయో బాలానాం దుర్గుణాన్న నివర్తయేయు స్తర్హి తే శిష్టా కదాచిన్న భవేయుః ॥౪౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్యార్థులారా! అహోరాత్రాణి=దివారాత్రములు, అర్ధమాసాః =శుక్ల కృష్ణపక్షములు,మాసాః=చైత్రాదిమాసము లెటుల ఆయువును హరించుచున్నవో అటులనే,తే=నీయొక్క,పరూంషి=కఠోరవచనములకు, శమ్యంతః=శాంతి కలిగించుచు, మరుతః=ఉత్తమ మానవులు దుష్కర్మలను, ఆఛ్యంతు=వినాశమొనరించుదురు గాక! మఱియు, తే విలిష్టమ్=కించిన్మాత్ర మైనను నీకున్న దుర్వ్యసనమును, సూదయంతు =తొలగింప జేయుదురుగాక! [౪౧]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. తల్లిదండ్రులు,అధ్యాపకోపదేశకులు,అతిథులు బాలుర దుర్గుణములను నివారణమొనరించనిచో వారెన్నటికి శిష్టులు కాజాలరు. ౧౭౪౭[౪౧]

౧౭౪౮ దైవ్యా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః భురిగుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః, స్వరః,
అథాధ్యాపకాదయః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.
చదివించువారు మొ॥ సజ్జనులెటుల ప్రవర్తించవలయును ?

దైవ్యా అధ్వర్యవస్త్వా ఛ్యన్తు వి చ శాసతు ।
గాత్రాణి పర్వశస్తే సిమాః కృణ్వన్తు శమ్యన్తీ॥ ॥౪౨॥

దైవ్యాః, అధ్వర్యవః, త్వా, ఆ, ఛ్యన్తు, వి, చ, శాసతు,గాత్రాణి,

పర్వ్వశ ఇతి పర్వ+శః, తే, సిమాః, కృణ్వన్తు, శమ్యన్తీః ॥౪౨॥

పదార్థః:-(దైవ్యాః)దేవేషు విద్వత్సు కుశలాః,(అధ్వర్యవః) ఆత్మనోఽహింసాఖ్యయజ్ఞమిచ్ఛంతః,(త్వా)త్వామ్,(ఆ)(చ్యంతు)ఛిందంతు,(వి)(చ) (శాసతు) ఉపదిశంతు, (గాత్రాణి) అంగాని(పర్వశః)సంధింతః(తే)తవ,(సిమాః)ప్రేమబద్ధాః,(కృణ్వంతు)(శమ్యంతీః)దుష్టస్వభావం నివారయంత్యః. ॥౪౨॥

అన్వయః:-హే విద్యార్థిన్ విద్యార్థిని వా దైవ్యా అధ్వర్యవ స్త్వా విశాసతు చ తే తవ దోషానాచ్ఛ్యంతు పర్వశో గాత్రాణి పరీక్షంతాం సిమాః శమ్యంతీః సత్యో మాతరోఽప్యేవం శిక్షాం కృణ్వంతు. ॥౪౨॥

భావార్థః:-అధ్యాపకోపదేశకాఽతిథయో యదా బాలకాన్ శిక్షయేయు స్తదా దుర్గుణాన్ వినాశ్య విద్యాం ప్రాపయేయు రేవమధ్యాపకోపదేశికా విదుష్యః స్త్రియోఽపి కన్యాః ప్రత్యాచరేయుః.వైద్యకశాస్త్రరీత్యా శరీరావయవాన్ సమ్యక్ పరీక్ష్యౌషధాన్యపి ప్రదద్యుః.

పదార్థము:-ఓవిద్యార్థీ,ఓవిద్యార్థినీ! దైవ్యాః=విద్వాంసులలో కుశలులు,అధ్వర్యవః =స్వరక్షారూపమగు యజ్ఞము నభిలషించు వారునగు అధ్యాపకోపదేశకులు, త్వా= నీకు,వి శాసతు=విశేషోపదేశ మొనరింతురు గాక! చ=మఱియు,తే=నీదోషములను,ఆచ్యంతు=వినాశమొనరించుదురు గాక! పర్వశః=సంధిసంధుల నుండి, గాత్రాణి=అంగములను పరికించుదురు గాక! సిమాః=ప్రేమతో బద్ధురాండ్రై,శమ్యంతీః=దుష్టస్వభావమును దూరమొనర్చు తల్లి మొదలగు సాధ్వీమహిళలు ఇటువంటి శిక్షనే,కృణ్వంతు= గఱపుదురు గాక! [౪౨]

భావార్థము:-అధ్యాపకోపదేశకులు,అతిథులు బాలకులకు శిక్షగఱపునప్పుడు వారి దోషములను వినాశమొనరించి వారికి విద్యాప్రాప్తిని కలిగించ వలయును. అటులనే అధ్యాపికలు,ఉపదేశికలునైన విదుషీమతల్లులు కన్యలనుగుఱించియు ఆచరించవలయును. వైద్యకశాస్త్రరీత్యా శరీరావయవములను చక్కగా పరీక్షించి ఔషధములను గూడ ఇవ్వవలయును. ౧౩౪౮[౪౨]

౧౩౪౯ ద్యౌరిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రాజా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః
పునరధ్యాపకాదయః కీదృశా భవేయు రిత్యాహ.
అధ్యాపకాదు లెటువంటివారుగా నుండవలయును ?

ద్యౌ స్తే పృథివ్యన్తరిక్షం వాయుశ్ఛిద్రం పృణాతు తే ।
సూర్య స్తే నక్షత్రైః సహ లోకం కృణోతు సాధుయా॥ ॥౪౩॥

ద్యౌః, తే, పృథివీ, అన్తరిక్షమ్, వాయుః, ఛిద్రమ్, పృణాతు,తే,సూర్యః,తే,

నక్షత్రైః, సహ, లోకమ్, కృణోతు, సాధుయేతి సాధు+యా ॥४३॥

పదార్థః:-(ద్యౌః)ప్రకాశరూపా విద్యుత్ (తే)తవ,(పృథివీ)భూమిః,(అంతరిక్షమ్) ఆకాశమ్,(వాయుః)పవనః(ఛిద్రమ్) ఇంద్రియమ్(పృణాతు) సుఖయతు (తే) తవ, (సూర్యః) సవితా (తే)తవ,(నక్షత్రైః)(సహ)(లోకమ్)దర్శనీయమ్,(కృణోతు)(సాధుయా)సాధు సత్యమ్. ॥४३॥

అన్వయః:- హే శిష్యేఽధ్యాపికే వా యథా ద్యౌః పృథివ్యంతరిక్షం వాయుః సూర్యో నక్షత్రైః సహ చంద్రశ్చ తే ఛిద్రం పృణాతు. తే తవ వ్యవహారం సాధ్నోతు.తథా తే తవ సాధుయా లోకం కృణోతు: ॥४३॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా పృథివ్యాదయః సుఖప్రదాః సూర్యాదయః ప్రకాశకాః పదార్థాః సంతి తథైవాధ్యాపకా ఉపదేశకాశ్చాధ్యాపికా అప్యుపదేశికాశ్చ సర్వాన్ సన్మార్గస్థాన్ కృత్వా విద్యాప్రకాశం జనయంతు. ॥४३॥

పదార్థము:-ఓ శిష్యులారా ! అధ్యాపికలారా ! ఎటుల,ద్యౌః=ప్రకాశరూపమైన విద్యుత్తు,పృథివీ=భూమి,అన్తరిక్షమ్=ఆకాశము, వాయుః=పవనము, సూర్యః=సూర్య లోకము,మఱియు,నక్షత్రైః సహ=నక్షత్రములతోపాటు చంద్రలోకము,తే ఛిద్రమ్= నీ ప్రత్యేకేంద్రియమునకు, పృణాతు=సుఖము సమకూర్చునో, తే=నీవ్యవహారమును సిద్ధమొనర్చునో అటులనే, తే సాధుయా=నీయొక్క ఉత్తమసత్యము, లోకమ్=దర్శనీయ లోకమును,కృణోతు=సాధించును గాక ! [४३]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. పృథివ్యాదులు సుఖమిచ్చునవిగను,సూర్యాదులు ప్రకాశము కలిగించునవిగను ఎటులున్నవో అటులనే అధ్యాపకోపదేశకులగు స్త్రీపురుషులిరువురు అందఱిని సన్మార్గస్థులుగ నొనర్చి విద్యాప్రకాశమును కలిగింపవలెను. ౧౩४౯[४३]

౧౩౫౦ శంత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రాజా దేవతా, ఉష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః

పునర్మాత్రాదిభిః కిం కర్తవ్యమిత్యాహ.

మాత్రాదులేమి యొనర్చవలయును ?

శం తే పరేభ్యో గాత్రేభ్యః శమస్త్వవరేభ్యః।

శమస్థభ్యో మజ్జభ్యః శమ్వస్తు తన్వై తవ॥ ॥४४॥

శమ్, తే, పరేభ్యః, గాత్రేభ్యః, శమ్, అస్తు, అవరేభ్యః, శమ్, అస్థభ్య ఇత్యస్థ+భ్యః, మజ్జభ్య ఇతి మజ్జ+భ్యః, శమ్, ఊ ఇత్యూ,అస్తు,తన్వై, తవ

పదార్థః:-(శమ్)సుఖమ్,(తే)తుభ్యమ్,(పరేభ్యః)ఉత్కృష్టేభ్యః(గాత్రేభ్యః)(శమ్)(అస్తు)

(అవరేభ్యః)మధ్యస్థేభ్యో నికృష్టేభ్యో వా,(శమ్)(అస్థభ్యః)అస్థిభ్యః,ఛందస్యపి దృశ్యత ఇత్యనేన హలాదావప్యనజ్,(మజ్జభ్యః)(శమ్)(ఉ)(అస్తు)(తన్వై)శరీరాయ(తవ). ॥౪౪॥

అన్వయః:-హే విద్యామిచ్ఛో యథా పృథివ్యాదితత్త్వం తవ తన్వే శమస్తు, పరేభ్యో గాత్రేభ్యః శం వరేభ్యో గాత్రేభ్యః శమస్తు.అస్థభ్యో మజ్జభ్యఃశమస్తు,తథా స్వకీయై రుత్తమగుణకర్మస్వభావై రధ్యాపకాస్తే శంకరా భవంతు. ॥౪౪॥

భావార్థః:-అత్రవాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా మాతా పిత్రాఽధ్యాపకోపదేశకైః సంతానానాం దృఢాంగాని పుష్టా ధాతవశ్చ స్యు ర్యైః కల్యాణం కర్తు మర్హేయుస్తథా ఽధ్యాపనీయ ముపదేష్టవ్యం చ. ॥౪౪॥

పదార్థము:-ఓ విద్యాభిలాషీ ! పృథివ్యాది తత్వము లెటుల,తవ తన్వై=నీ శరీరమునకై,శమ్ అస్తు=సుఖహేతువులగునో,పరేభ్యః=అత్యంతోత్తమములగు,గాత్రేభ్యః=అంగములకై,శమ్=సుఖ [హేతువులగునో] ఉ=మఱియు, అవరేభ్యః=ఉత్తమములైన వానికంటె తక్కువనియు, మధ్యమములు నికృష్టములునగు అంగములకై,శమ్ అస్తు=సుఖరూపములగునో ! అస్థభ్యః=ఎముకలకు,మజ్జభ్యః=శరీరమునందుండు క్రొవ్వునకు,శమ్=సుఖహేతువులగునో, అటులనే ఉత్తమగుణకర్మ స్వభావములచే నధ్యాపకులు, తే=నీకు సుఖముచే కూర్చువారలగుదురు గాక ! [౪౪]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. తల్లిదండ్రులు,అధ్యాపకోపదేశకులు తమ సంతానముల అంగములు ధాతువులు ఇతరులకుకళ్యాణ మొనర్చుటకు యోగ్యములు పుష్టములునెటుల కాగలుగునోఅటుల చదివించవలయును, ఉపదేశించవలయును. ౧౩౫౦[౪౪]

౨౩.౪౫ కః స్విదిత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, జిజ్ఞాసు ర్దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ విదుషః ప్రతి ప్రశ్నా ఏవం కర్తవ్యా ఇత్యాహ.

విద్వాంసులనిటుల ప్రశ్నల నడుగవలయును.

కః స్విదేకాకీ చరతి క ఉ స్విజ్జాయతే పునః।
కిꣳ స్విద్ధిమస్య భేషజం కిమ్వావపనం మహత్॥ ॥౪౫॥

కః,స్విత్, ఏకాకీ, చరతి, కః,ఊఁ ఇత్యూఁ, స్విత్, జాయతే,పునరితి పునః, కిమ్, స్విత్, హిమస్య, భేషజమ్, కిమ్,ఊఁ ఇత్యూఁ,ఆవపనమిత్యా+వపనమ్, మహత్ ॥౪౫॥

పదార్థః:-(కః)(స్విత్)(ఏకాకీ)అసహాయోఽద్వితీయః (చరతి) ప్రాప్నోఽస్తి (కః) (ఉ)

(స్విత్)అపి,(జాయతే)(పునః)(కిమ్)(స్విత్)(హిమస్య)శీతస్య, (భేషజమ్) ఔషధమ్, (కిమ్) (ఉ) (ఆవపనమ్)సమన్తాత్సర్వాధారమ్;(మహత్). ॥౪౫॥

అన్వయః:- హేవిద్వన్ అస్మిన్ సంసారే కః స్విదేకాకీ చరతి? క ఉ స్విత్ పున ర్జాయతే? కిం స్విద్ధిమస్య భేషజం ? కిము మహదావపన మస్తీతి ? వదస్వ. ॥౪౫॥

భావార్థః:- అసహాయః కో భ్రమతి? శీతనివారకః కః? కః పునః పునరుత్పద్యతే మహదుత్పత్తిస్థానమ్ కిమస్తీత్యేతేషాం ప్రశ్నానా ముత్తరేణ మంత్రేణ సమాధానాని వేది తవ్యాని.

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఈ లోకమునందు, కః స్విత్=ఎవడు,ఏకాకీ=ఒంటరిగా,అసహాయుడుగ,చరతి=నడచుచున్నాడు ? లభించుచున్నాడు ? ఉ=మరియు, కః స్విత్=ఎవడు, పునః=మాటిమాటికి, జాయతే=ఉత్పన్నమగు చున్నాడు ? కిం స్విత్= ఏది,హిమస్య=శీతమునకు,భేషజమ్=ఔషధము? కిమ్ ఉ=మఱియునెద్ది, మహత్ ఆవపనమ్=చక్కగా సకలబీజములను విత్తుటకు గొప్ప ఆధారము? వీనిని చెప్పుము. [౪౫]

భావార్థము:-సహాయము లేకుండ భ్రమణమొనర్చున దెవరు ? మాటిమాటి కెవడు పుట్టుచున్నాడు ? శీతనివృత్తి మొనర్చున దెద్ది ? గొప్ప ఉత్పత్తి స్థానమెయ్యది ? ఈ ప్రశ్నల సమాధానము ముందు మంత్రమునందు గాంచవచ్చును. ౧౩౫౧[౪౫]

౧౩౫౨ సూర్య ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,సూర్యాదయో దేవతాః,అనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః స్వరః
పునః పూర్వోక్త ప్రశ్నోత్తరాణ్యాహ.

పూర్వోక్త ప్రశ్నలకిచ్చుట ప్రత్యుత్తరము లివ్వబడుచున్నవి.

సూర్య ఏకాకీ చరతి చంద్రమా జాయతే పునః ।
అగ్ని ర్హిమస్య భేషజం భూమి రావపనం మహత్॥ ॥౪౬॥

సూర్యః, ఏకాకీ, చరతి, చంద్రమాః జాయతే, పునరితి పునః
అగ్నిః హిమస్య, భేషజమ్, భూమిః, ఆవపనమిత్యా+వపనమ్,మహత్.

పదార్థః:-(సూర్యః)సూర్యలోకః,(ఏకాకీ)అసహాయః, (చరతి) (చంద్రమాః) ఆహ్లాదకరశ్చంద్రః,(జాయతే) ప్రకాశితో భవతి,(పునః) పశ్చాత్(అగ్నిః)పావకః, (హిమస్య) శీతస్య,(భేషజమ్)ఔషధమ్,(భూమిః) భవంతి భూతాని యస్యాం సా పృథివీ,(ఆవపనమ్) సమంతాద్వపంతి యస్మిన్ స్తత్,(మహత్)విస్తీర్ణమ్. ॥౪౬

అన్వయః:- హే జిజ్ఞాసో ! సూర్య ఏకాకీ చరతి. చంద్రమాః పునర్జాయతేఽగ్నిర్హిమస్య భేషజం, మహదావపనం భూమిరస్తీతి. ॥౪౬॥

భావార్థః:- హే విద్వాంసో! సూర్యః స్వస్యైవ పరిధౌ భ్రమతి.న కస్య చిల్లోకస్య పరితః.

చంద్రాదిలోకా స్తేనైవ ప్రకాశితా భవంతి.అగ్నిరేవ శీతవినాశక స్సర్వబీజవపనార్థం మహత్ క్షేత్రం భూమిరేవా స్తీతి.యూయం విజానీత. ॥౪౬॥

పదార్థము:- ఓ జిజ్ఞాసూ ! సూర్యః=సూర్యలోకము, ఏకాకీ=ఒంటరిగా,చరతి=స్వపరిధియందు తిరుగుచున్నది.చంద్రమాః=ఆనందమిచ్చు చంద్రుడు,పునః=మాటిమాటికి జాయతే=ప్రకాశించుచున్నాడు.అగ్నిః=పావకము,హిమస్య భేషజమ్=శీతమున కౌషధము.మఱియు, మహత్=గొప్పదగు, ఆవపనమ్=సకలబీజములు చక్కగా వపనమైన ర్పుటకాధారమైనది,భూమిః=భూమియై యున్నది. [౪౬]

భావార్థము:-విద్వాంసులారా ! సూర్యుడు తనపరిధిలోనే భ్రమించుచున్నాడు. ఏలోకాంతరముచుట్టు తిరుగుట లేదు.చంద్రాదిలోకములు ఆ సూర్యుని ప్రకాశముచేతనే ప్రకాశితములు. అగ్నియే శీతనాశకము, మఱియు సకలబీజముల వపనమునకు గొప్ప క్షేత్రము భూమియై యున్నదని గ్రహించుడు. ౨౩।౪౬[౪౬]

౨౩।౪౭ కిం స్విదిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,జిజ్ఞాసు ర్దేవతా,అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః ప్రశ్నానాహ.

మఱల ప్రశ్నలను చెప్పెను.

కిꣳస్విత్సూర్యసమం జ్యోతిః కిꣳ సముద్రసమꣳ సరః ।

కిꣳస్విత్ పృథివ్యై వర్షీయః కస్య మాత్రా న విద్యతే॥ ॥౪౭॥

కిమ్, స్విత్, సూర్యసమమితి సూర్య+సమమ్, జ్యోతిః కిమ్, సముద్ర సమమితి సముద్ర+సమమ్, సరః, కిమ్, స్విత్, పృథివ్యై, వర్షీయః కస్య, మాత్రా, న విద్యతే ॥౪౭॥

పదార్థః:-(కిమ్)(స్విత్)(సూర్యసమమ్)సూర్యేణ తుల్యమ్, (జ్యోతిః)ప్రకాశస్వరూపమ్, (కిమ్)(సముద్రసమమ్)(సరః)సరంతి జలాని యస్మిన్ తడాగే తత్. (కిమ్)(స్విత్)(పృథివ్యై) పృథివ్యాః.అత్ర పంచమ్యర్థే చతుర్థీ.(వర్షీయః)వృద్ధమ్,(కస్య)(మాత్రా)మీయతే యయా సా, (న)(విద్యతే)భవతి. ॥౪౭॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ కింస్విత్ సూర్యసమం జ్యోతిః? కిం సముద్రసమం సరః? కింస్విత్ పృథివ్యైవర్షీయః ? కస్య మాత్రా న విద్యత ఇతి. ॥౪౭॥

భావార్థః:-ఆదిత్యవత్తేజస్వి, సముద్రవదుదధి,భూమే రధికం చ కిం,కస్య చ పరిమాణం వా స్తీత్యేతేషాం ప్రశ్నానాముత్తరాణి పరస్మిన్ మంత్రే వేదితవ్యాని. ॥౪౭॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! కిం స్విత్=ఏది,సూర్యసమమ్=సూర్యునికి సమమైన, జ్యోతిః=ప్రకాశస్వరూపము ? కిమ్=ఏది,సముద్రసమమ్=సముద్రముతో సమానమైన, సరః=జలముప్రవహించుటకు,పడుటకు,వచ్చుటకు.పోవుటకు ఆధారమగు జలాశయమేద్ది? కిం స్విత్=ఏది,పృథివ్యై=పృథివికంటె,వర్షీయః=చాలా పెద్దది? కస్య=దేనికి,మాత్రా= తూచబడు పరిమాణము, న విద్యతే=లేదు? [౪౭]

భావార్థము:-ఆదిత్యునితో తుల్యమైన తేజస్వి,సముద్రముతో సమమైన జలాధారము,భూమికంటె పెద్దది ఏవి? దేనికి పరిమాణము లేదు ? ఈ నాలుగు ప్రశ్నలకు సమాధానము ముందు మంత్రమున తెలుసుకొనవచ్చును. ౧౩౫౩[౪౭]

౧౩౫౪ బ్రహ్మేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, బ్రహ్మాదయో దేవతాః అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః, స్వరః.

అథైతేషా ముత్తరాణ్యాహ.

ఉక్తప్రశ్నలకు సమాధానము లిందు చెప్పబడుచున్నవి.

బ్రహ్మ సూర్యసమం జ్యోతి ర్ద్యౌః సముద్ర సమ౯ సరః।
ఇన్ద్రః పృథివ్యై వర్షీయాన్ గోస్తు మాత్రా న విద్యతే॥ ॥౪౮॥

బ్రహ్మ; సూర్యసమమితి సూర్య+సమమ్, జ్యోతిః, ద్యౌః, సముద్రసమమితి సముద్ర+సమమ్, సరః, ఇన్ద్రః, పృథివ్యై, వర్షీయాన్, గోః, తు, మాత్రా, న, విద్యతే, ॥౪౮॥

పదార్థః:-(బ్రహ్మ)బృహత్ సర్వేభ్యో మహదనంతమ్. (సూర్యసమమ్) (జ్యోతిః)ప్రకాశకమ్, (ద్యౌః) అంతరిక్షమ్, (సముద్రసమమ్) సముద్రేణ సమానః, (సరః) (ఇంద్రః) సూర్యః, (పృథివ్యై)పృథివ్యాః,(వర్షీయాన్)అతిశయేన వృద్ధో మహాన్, (గోః)వాచః, (తు)(మాత్రా) (న)(విద్యతే)భవతి. ॥౪౮॥

అన్వయః:-హే జిజ్ఞాసో త్వం సూర్యసమం జ్యోతి ర్బ్రహ్మ, సముద్రసమం సరో ద్యౌః, పృథివ్యై వర్షీయానింద్రో, గోస్తు మాత్రా న విద్యత ఇతి విజానీహి. ॥౪౮॥

భావార్థః:-న కించిత్ స్వప్రకాశేన బ్రహ్మణా సమం జ్యోతి ర్విద్యతే, సూర్యప్రకాశేన యుక్తేన మేఘేన తుల్యో జలాశయః, సూర్యేణ తుల్యో లోకేశో, వాచా తుల్యం వ్యవహార సాధకం కించిదపి వస్తు నభవతీతి సర్వే నిశ్చిన్వంతు. ॥౪౮॥

పదార్థము:-ఓజిజ్ఞాసువా!నీవు,సూర్యసమమ్=సూర్యునితో సమానమగు,జ్యోతిః= స్వప్రకాశస్వరూపము, బ్రహ్మ=అన్నిటికంటె పెద్ద అనంతుడైన పరమేశ్వరుడు.సముద్ర సమమ్=సముద్రముతోసమానమగు,సరః=సరస్సు,ద్యౌః=అంతరిక్షము,పృథివ్యై=పృథివి

కంటె,వర్షీయాన్=పెద్దది,ఇంద్రః=సూర్యలోకము,గోః=వాణికి, తు=అయితే,మాత్రా =మానము పరిమాణము,న విద్యతే=లేదని ఎఱుగుము. [౪౮]

భావార్థము:-స్వయంప్రకాశుడగు బ్రహ్మతో నుద్దియగు జ్యోతియెద్దియు లేదు. సూర్యప్రకాశముతో యుక్తమైన మేఘమునకు సాటియైన జలాశయమును లేదు.సూర్య సముడగు లోకేశుడు లేడు.వాణితో తుల్యమగు వ్యవహార సాధకమగు పదార్థమెద్దియు లేదు.అని అందరు నిశ్చయించుకొనవలయును. ౧౩౫౪[౪౮]

పృచ్ఛామీత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,ప్రష్ట్ర సమాధాతారౌ దేవతే;అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.
పునః ప్రశ్నానాహ.

మఱల నీమంత్రమందు ప్రశ్నలను చెప్పుచున్నాడు.

పృచ్ఛామి త్వా చితయే దేవసఖ యది త్వమత్ర మనసా జగన్థ।
యేషు విష్ణుస్త్రిషు పదేష్వేష్ట స్తేషు విశ్వం భువన మావివేశా౩॥౨॥ ॥౪౯॥

పృచ్ఛామి, త్వా, చితయే, దేవసఖేతి దేవ+సఖ, యది, త్వమ్, అత్ర, మనసా, జగన్థ, యేషు, విష్ణుః, త్రిషు, పదేషు, ఆ ఇష్ట ఇత్యా+ఇష్టః, తేషు, విశ్వమ్, భువనమ్, ఆ, వివేశ॥ ॥౪౯॥

పదార్థః:-(పృచ్ఛామి)(త్వా)త్వామ్,(చితయే)చేతనాయ,(దేవసఖ)దేవానాం విదుషాం సుహృద్,(యది)(త్వమ్)(అత్ర)(మనసా)అంతఃకరణేన,(జగంథ)(యేషు)(విష్ణుః)వ్యాపకేశ్వరః (త్రిషు)త్రివిధేషు,(పదేషు)నామస్థానజన్మాఖ్యేషు,(ఏష్టః)(తేషు)(విశ్వమ్)(భువనమ్)(ఆ)(వివేశ) ఆవిష్టో వ్యాప్తోఽస్తి. ॥౪౯॥

అన్వయః:-హే దేవసఖ యది త్వమత్ర మనసా జగంథ.తర్హి త్వా చితయే పృచ్ఛామి యో విష్ణుర్యేషు త్రిషు పదేష్వేష్టోఽస్తి తేషు వ్యాప్తః సన్ విశ్వం భువన మావివేశ.తం చ పృచ్ఛామి.

భావార్థః:-హే విద్వన్ యశ్చేతనః సర్వవ్యాపీ పూజితుం యోగ్యః పరమేశ్వరోఽస్తి తం మహ్య ముపదిశ. ॥౪౯॥

పదార్థము:-దేవసఖ=విద్వాంసుల మిత్రమా!యది=ఒకవేళ,త్వమ్=నీవు,అత్ర= ఈ విషయమున, మనసా=అంతఃకరణముచే, జగంథ=ఎఱుగుచున్నచో, త్వా=నిన్ను, చితయే=చేతనార్థము, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను. విష్ణుః=ప్రవిష్టుడు, వ్యాపకుడైన పరమాత్మ,యేషు త్రిషు=పమూడురకములైన, పదేషు=పొంద యోగ్యములగు జన్మ, నామ,స్థానములలందు,ఏష్టః=చక్కగా ఇష్టుడైయున్నాడో, తేషు=అందు వ్యాప్తుడగుచు,

విశ్వమ్ భువనమ్=సకల భువనములందు, ఆ వివేశ=చక్కగా ప్రవేశించు చున్నాడో, ఆ పరమాత్మని గుఱించిగూడ నిన్ను ప్రశ్నించు చున్నాను. [౪౯]

భావార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! చేతనుడు, సర్వవ్యాపకుడు, పూజార్హుడు[ఉపాసనీయుడు, ప్రశంసనీయుడు, స్తవనీయుడు] నైన యే పరమేశ్వరుడున్నాడో అతనిని గుఱించి నాకుపదేశించుము. ౧౩౹౪౯[౪౯]

—∘∘✽∘∘—

౧౩౹౫౦ అపీత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథై తేషా ముత్తరాణ్యాహ.

వీనికి ప్రత్యుత్తరములు.

అపి తేషు త్రిషు పదేష్వస్మి యేషు విశ్వం భువన మావివేశ।

సద్యః పర్యేమి పృథివీ ముత ద్యామేకేనాఙ్గేన దివో అస్య పృష్ఠమ్ ॥౫౦॥

అపి, తేషు, త్రిషు, పదేషు, అస్మి, యేషు, విశ్వమ్, భువనమ్, ఆవివేశేత్యా+వివేశ, సద్యః, పరి, ఏమి, పృథివీమ్, ఉత, ద్యామ్, ఏకేన, అఙ్గేన, దివః, అస్య, పృష్ఠమ్॥ ॥౫౦॥

పదార్థః:-(అపి)(తేషు)పూర్వోక్తేషు,(త్రిషు)(పదేషు)ప్రాప్తుం యోగ్యేషు నామస్థాన జన్మాఖ్యేషు(అస్మి)(యేషు)(విశ్వమ్)అఖిలమ్, (భువనమ్)జగత్, (ఆవివేశ) సమంతాద్విష్టమస్తి (సద్యః)(పరి)సర్వతః,(ఏమి)ప్రాప్తోఽస్మి.(పృథివీమ్)భూమి మంతరిక్షం వా,(ఉత)(ద్యామ్) సర్వ ప్రకాశమ్(ఏకేన)(అంగేన)కమనీయేన,(దివః)ప్రకాశమానస్యసూర్యాదిలోకస్య(అస్య)(పృష్ఠమ్) ఆధారమ్. ॥౫౦॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యోజగత్స్రష్టేశ్వరోఽహం యేషు త్రిషు పదేషు విశ్వం భువన మావివేశ తేష్వప్యహం వ్యాప్తోఽస్మి.అస్య దివః పృష్ఠం పృథివీ ముత ద్యాంచైకేనాంగేన సద్యః పర్యేమి. తం మాం సర్వే యూయ ముపాధ్వమ్. ॥౫౦॥

భావార్థః:-యథా సర్వాన్ జీవాన్ ప్రతీశ్వర ఉపదిశతి. అహం కార్యకారణాత్మకే జగతి వ్యాప్తోఽస్మి. మయా వినైకః పరమాణు రవ్యాప్తో నాస్తి. సోఽహం యత్ర జగన్నాస్తి. తత్రాప్యనంతస్వరూపేణ పూర్ణోఽస్మి.యదిదం జగదతివిస్తీర్ణం భవంతః పశ్యంతి. తదిదం మత్సన్నిధావేకాణుమాత్రమపి నాస్తీతి తత్రైవ విద్వాన్ విజ్ఞాపయేత్. ॥౫౦॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! జగత్స్రష్టయైన నేను, యేషు త్రిషు పదేషు=జన్మనామ స్థానములు అను పొందదగిన యేపదములందు, విశ్వమ్ భువనమ్=సకలజగత్తు, ఆవివేశ=నలుపైపులనుండి ప్రవేశించుచున్నదో, తేషు=ఆ జన్మనామ స్థానములందు, అపి=కూడ,

అస్మి=వ్యాపృడనై యున్నాను, అస్య దివః=ప్రకాశమానమగు నీ సూర్యాదిలోకముల, పృష్ఠమ్=ఉపరితల భాగమును,పృథివీమ్=భూమి లేక అంతరిక్షమును, ఉత=మఱియు, ద్యామ్=సమస్తప్రకాశమును,ఏకేన అంగేన=అతిమనోహరమును,పొందదగినదియునగు నొకే వ్యవహారముచే, లేక దేశముచే, సద్యః=శీఘ్రముగ, పరి ఏమి=అన్నిదిక్కులనుండి ప్రాప్తుడనగుచున్నాను.అట్టి నా యుపాసనయే మీరందరొనర్పుడు. [౫౦]

భావార్థము:-జీవులన్నిటికి పరమాత్మ ఉపదేశించుచున్నాడు.నేను కార్యకారణాత్మకముగ నున్న జగత్తున వ్యాపృడనై యున్నాను.నేను వ్యాప్తముకాని ఒక్కపరమాణువు కూడ లేదు. జగత్తులేనిచోట గూడ నేననంతస్వరూపముతో పరిపూర్ణుడనై యున్నాను.మీరు చూచుచున్న అతి విస్తారమైన యీ జగత్తు నాయెదుట అణుమాత్రమైనను కాజాలదు.ఈ సంగతి అటులనే విద్వాంసులందరికి తెలియజెప్పవలయును. ౧౩౫౮[౫౦]

౧౩౮౭ కేష్వంత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః,పరమేశ్వరో దేవతా,పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

అథేశ్వర విషయే ప్రశ్నానాహ.

ఈశ్వరుని గుఱించి రెండు ప్రశ్నలను చెప్పెను.

కేష్వ౨న్తః పురుష ఆ వివేశ కాన్య౨న్తః పురుషే అర్పితాని ।
ఏతద్ బ్రహ్మన్నుప వల్హామసి త్వా కిఌస్విన్నః ప్రతివోచాస్యత్ర॥ ॥౫౧॥

కేషు,అన్తరిత్య౨న్తః,పురుష,ఆ, వివేశ,కాని,అన్తరిత్య౨న్తః,పురుషే,అర్పితాని,
ఏతత్, బ్రహ్మన్,ఉప,వల్హామసి,త్వా,కిమ్,స్విత్, నః, ప్రతి, వోచాసి, అత్ర॥ ॥౫౧॥

పదార్థః:-(కేషు)(అంతః)మధ్యే,(పురుషః)సర్వత్ర పూర్ణః, (ఆ) (వివేశ) ప్రవిష్టోఽస్తి (కాని)(అంతః)మధ్యే,(పురుషే)(అర్పితాని)స్థాపితాని,(ఏతత్)(బ్రహ్మన్)బ్రహ్మవిద్విద్వన్,(ఉప) (వల్హామసి)ప్రధానాభవామః(త్వా)త్వామ్,(కిమ్)(స్విత్)(నః)అస్మాన్,(ప్రతి)(వోచాసి)ఉచ్యాః, అత్ర వేటి మధ్యమైకవచనే వా ఛందసి సర్వే విధయో భవంతీ త్యుమాగమః. ॥౫౧॥

అన్వయః:-హే బ్రహ్మన్ ! కేషు పురుషోఽన్తరావివేశ? కాని పురుషేఽన్త రర్పితాని ? యేన వయ ముపవల్హామసి.ఏతత్త్వా త్వాం ప్రచ్ఛామ స్తత్కింస్విదస్త్యత్ర నః ప్రతివోచాసి.

భావార్థ:-చతుర్వేద విద్విద్భ్యానితరై ర్జనై రేవం ప్రష్టవ్యః.హే వేదవిద్విద్వన్ ! పూర్ణః పరమేశ్వరః కేషు ప్రవిష్టోఽస్తి ? కాని చ తదంతర్గతాని సంతి? ఏతత్ పృష్టో భవాన్ యథార్థ్యేన బ్రవీతు.యేన వయం ప్రధానపురుషా భవేమ. ॥౫౧॥

పదార్థము:-బ్రహ్మన్=వేదమునెఱిగిన విద్వాంసుడా ! అంతః పురుషః=సర్వత్ర

పూర్ణుడై యున్న పరమేశ్వరుడు, కేషు=ఎందు లోపల, ఆ వివేశ=ప్రవేశించుచున్నాడు? కాని=ఏవి,పురుషే=పూర్ణేశ్వరునియందు, అంతః=లోపల,అర్పితాని=స్థాపనయొనర్చబడి యున్నవి?, ఏ జ్ఞానముచే మేము,ఉపవల్హోమసి=ప్రధానులము కాగలుగుదుమో:ఏతత్= ఆ యీ జ్ఞానమును,త్వా=నిన్ను ప్రశ్నించు చున్నాము.కిం స్విత్=అది,ఏదై యున్నదో, అత్ర=ఈ విషయమునందు,నఃప్రతి=మాకు,వోచాసి=చెప్పుము. [౫౧]

భావార్థము:-నాలుగు వేదముల నెఱిగిన విద్వాంసుని నితరులిటుల ప్రశ్నించ వలయును.ఓ వేదజ్ఞుడా ! విద్వాంసుడా! పూర్ణుడైన పరమాత్మ వేనిలో ప్రవిష్టుడై యున్నాడు ? ఏవి యతని యందంతర్గతములై యున్నవి ? ఈ మాట మిమ్ముల నడుగు చున్నాము. ఏజ్ఞానముచే మేముత్తమపురుషులము కాగలుగుదుమో దానిని యదార్థముగ వచింపుడు. ౧౩౫౭[౫౧]

పంచస్వంత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, పరమేశ్వరో దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పూర్వమంత్రోక్త ప్రశ్నయో రుత్తర మాహ.

పూర్వమంత్రములో నడిగిన ప్రశ్నలకిందు ప్రత్యుత్తరములు.

పఞ్చస్వ౧న్తః పురుష ఆవివేశ తాన్య౧న్తః పురుషే అర్పితాని ।

ఏతత్త్వాత్ర ప్రతిమన్వానో అస్మి న మాయయా భవస్యుత్తరో మత్ ॥౫౨॥

పఞ్చస్వితి పఞ్చ+సు, అన్తరిత్యన్తః,పురుషః,ఆ,వివేశ,తాని,అన్తరిత్యన్తః, పురుషే, అర్పితాని, ఏతత్, త్వా, అత్ర, ప్రతిమన్వాన ఇతి ప్రతి+మన్వానః,అస్మి,న, మాయయా, భవసి, ఉత్తర ఇత్యుత్+తరః,మత్॥ ॥౫౨॥

పదార్థః-(పంచసు) భూతేషు తన్మాత్రాసు వా.(అంతః)(పురుషః)పూర్ణః పరమాత్మా, (ఆ)(వివేశ)స్వవ్యాప్త్యాఽవిష్టోఽస్తి.(తాని) భూతాని తన్మాత్రాణి వా (అంతః) మధ్యే(పురుషే) పూర్ణే పరమాత్మని, (అర్పితాని) స్థాపితాని.(ఏతత్)(త్వా)త్వామ్, (అత్ర)(ప్రతిమన్వానః) ప్రత్యక్షేణ విజానన్; (అస్మి)(న) (మాయయా) ప్రజ్ఞయా. మాయేతి ప్రజ్ఞా నా...నిఘం.౩.౨. (భవసి)(ఉత్తరః) ఉత్కృష్టం తారయతి సమాదధాతి సః (మత్) మమ సకాశాత్ ॥౪౨॥

అన్వయః- హేజిజ్ఞాసో పంచస్వంతః పురుష ఆ వివేశ. తాని పురుషేఽన్త రర్పితాని.ఏతదత్ర త్వా ప్రతిమన్వానోఽహం సమాధాతాఽస్మి.యది మాయయా యుక్తస్త్వం భవసి.తర్హి మదుత్తరః సమాధాతా కశ్చిన్నాస్తీతి విజానీహి. ॥౫౨॥

భావార్థః-పరమేశ్వర ఉపదిశతి.హే మనుష్యామదుత్తరః కోఽపి నాస్తి.అహమేవ సర్వేషామాధారః సర్వమభివ్యాప్య ధరామి. మయి వ్యాప్తే సర్వాణి వస్తూని స్వస్వనియమే స్థితాని సంతి.హే.పరోపోత్తమా యోగినో విద్వాంసో భవంతో మహ్యేదం విజ్ఞానం విజ్ఞాపయత. ॥౫౨॥

పదార్థము:-ఓజిజ్ఞాసువా! పంచసు అంతః=పంచభూతములందును,పంచతన్మాత్ర లందును, పురుషః = పూర్ణపరమాత్మ, ఆ వివేశ=స్వవ్యాప్తిచే చక్కగా వ్యాప్తుడగు చున్నాడు. తాని=ఆ పంచభూతములు తన్మాత్రలు, పురుషే=పూర్ణపురుషుడైన పర మాత్మయొక్క,అంతః=లోపల,అర్పితాని=స్థాపితములై యున్నవి. ఏతత్=ఇది,అత్ర= ఈ జగత్తునందు,త్వా=నీకు,ప్రతిమన్వానః=ప్రత్యక్షముగ నెఱుగుచు సమాధాన మిచ్చు వాడనై,అస్మి=ఉన్నాను. ఒకవేళనీవు, మాయయా=ఉత్తమ బుద్ధియుక్తుడవు, భవసి= అగుచో, మత్=నాకంటె, ఉత్తరః=శ్రేష్ఠుడైన సమాధానకర్త ఎవడును, న=లేడని యెఱుగుము. [౫౨]

భావార్థము:-పరమేశ్వరు డుపదేశించుచున్నాడు.మానవులారా! నాపైనఎవడూ లేడు. నేనే అందరికాధారుడనై, అన్నిటిలో వ్యాప్తుడనై ధారణమొనర్చు చున్నాను. నేను వ్యాప్తుడనై యుండుటచేతనే సకల పదార్థములు స్వస్వనియమములందు స్థితములై యున్నవి.సర్వోత్తములగు యోగులారా! విద్వాంసులారా! మీరు నాయీ విజ్ఞాన మును తెలియజేయుడు. ౧౩౫౮[౫౨]

౧౩౫౯ కాస్విదిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ప్రష్టా దేవతా, అనుష్టుప్, ఛందః, గాంధారః, స్వరః.

పునః ప్రశ్నానాహ.

మఱల ప్రశ్నలు.

కా స్విదాసీత్పూర్వచిత్తిః కిꣴస్విదాసీద్ బృహద్వయః ।

కా స్విదాసీత్పిలిప్పిలా కా స్విదాసీత్ పిశఙ్గిలా ॥ ॥౫౩॥

కా, స్విత్, ఆసీత్, పూర్వచిత్తిరితి పూర్వ+చిత్తిః, కిమ్, స్విత్, ఆసీత్, బృహత్, వయః, కా, స్విత్, ఆసీత్, పిలిప్పిలా,కా,స్విత్,ఆసీత్,పిశఙ్గిలా॥ ॥౫౩॥

పదార్థః:-(కా)(స్విత్)(ఆసీత్)(పూర్వచిత్తిః)పూర్వస్మిన్నానాదౌ సంచయనాఖ్యా,(కిమ్) (స్విత్)(ఆసీత్)(బృహత్)మహత్,(వయః)ప్రజననాత్మకమ్, (కా)(స్విత్) (ఆసీత్) (పిలిప్పిలా) ఆర్ద్రీభూతా,(కా)(స్విత్)(ఆసీత్)(పిశంగిలా)అవయవాంతః కర్త్రీ. ॥౫౩॥

అన్వయః:-హే విద్వన్నత్ర జగతి కా స్విత్ పూర్వచిత్తి రాసీత్ ? కిం స్విద్ బృహద్వయ ఆసీత్? కాస్విత్ పిలిప్పిలా ఆసీత్? కాస్విత్ పిశంగిలా ఆసీదితి భవంతం పృచ్ఛామి. ॥౫౩॥

భావార్థః:-అత్ర చత్వారః ప్రశ్నా స్తేషాం సమాధానాని పరస్మిన్మంత్రే ద్రష్టవ్యాని.

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఈ జగత్తునందు,కా-స్విత్=ఏది,పూర్వచిత్తిః-ఆసీత్ =అనాది సమయమున సంచితమై యున్నది ? కిం స్విత్=ఏది,బృహత్ వయః=గొప్ప

ఉత్పన్న స్వరూపమై,ఆసీత్=ఉన్నది? కా స్విత్=ఏది,పిలిప్పిలా=తడిసి జిగటగా బురదగా, ఆసీత్=ఉన్నది ? కా స్విత్=ఏది,పిశంగలా=అవయవములను లోపలకు ముడుచుకొను నదై ,ఆసీత్=ఉన్నది ? నిన్నిది అడుగుచున్నాను. [౫౩]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు నాలుగు ప్రశ్నలున్నవి.వాని సమాధానములు ముందు మంత్రములో చూడవచ్చును. ౧౩౫౯[౫౩]

౧౩౬౦ద్యౌరాసీదిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,సమాధాతా దేవతా,నిచృదనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః,స్వరః.

పూర్వప్రశ్నానా ముత్తరాణ్యాహ.

పూర్వప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరములు.

ద్యౌ రాసీత్పూర్వ చిత్తి రశ్వ ఆసీద్ బృహద్వయః ।

అవి రాసీత్పిలిప్పిలా రాత్రి రాసీత్పిశఙ్గిలా ॥ ॥౫౪॥

ద్యౌః, ఆసీత్, పూర్వచిత్తిరితి పూర్వ+చిత్తిః, అశ్వః, ఆసీత్, బృహత్, వయః, అవిః, ఆసీత్, పిలిప్పిలా, రాత్రిః, ఆసీత్, పిశఙ్గిలా ॥ ॥౫౪॥

పదార్థః:-(ద్యౌః)విద్యుత్,(ఆసీత్)(పూర్వచిత్తిః) ప్రథమం చయనమ్, (అశ్వః)మహత్త్వమ్,(ఆసీత్)(బృహత్)మహత్, (వయః)ప్రజననాత్మకమ్, (అవిః) రక్షికా ప్రకృతిః, (ఆసీత్), (పిలిప్పిలా)(రాత్రిః) రాత్రివద్వర్తమానః ప్రలయః (ఆసీత్) (పిశంగిలా) సర్వేషామవయవానాం నిగలికా. ॥౫౪॥

అన్వయః:- హేజిజ్ఞాసో ద్యౌః పూర్వచిత్తి రాసీదశ్వో బృహద్వయ ఆసీదవిః పిలిప్పిలాఽఽసీద్రాత్రిః పిశంగిలాఽఽసీదితి త్వం విజానీహి. ॥౫౪॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యాఽతీవసూక్ష్మా విద్యుత్సా ప్రథమా పరిణతి ర్మహదాఖ్యం ద్వితీయా పరిణతిః,ప్రకృతిర్మూలకారణ మపరిణతిః,ప్రలయః సర్వస్థూల వినాశకోఽస్తీతి విజానీత.

పదార్థము:-ఓ జిజ్ఞాసువా ! ద్యౌః=విద్యుత్తు, పూర్వచిత్తిః ఆసీత్ = ప్రప్రథమ సంచయమైయున్నది.అశ్వః=మహత్తత్వము,బృహత్ వయఃఆసీత్=పెద్ద ఉత్పత్తిస్వరూపమై యున్నది. పిలిప్పిలా=తడిసి జిగటగా బురదగానున్నది.అవిఃఆసీత్=రక్షించు ప్రకృతియై యున్నది. రాత్రిః=రాత్రివలెనుండు ప్రలయము,పిశంగిలా=సకలావయవములను [సర్వస్వరూపములను]మింగునదై,ఆసీత్=ఉండెను.అని నీవెఱుగుము. [౫౪]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా ! అతిసూక్ష్మమైన యేవిద్యుత్తు ఉన్నదో యది ప్రథమపరిణామము, మహత్తత్వము ద్వితీయ పరిణామము, మఱియు అన్నిటికి మూల

కారణమైన ప్రకృతి పరిణామరహితమైనది. ప్రళయము సకలస్థూల జగత్తును వినాశన మొనర్చునదై యున్నదని గ్రహించుడు. ౧౩౬౩[౫౪]

౧౩౬౪ కా ఈమిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,ప్రష్టా దేవతా, అనుష్టుప్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః ప్రశ్నానాహ.

మఱల ప్రశ్నలను చెప్పుచున్నాడు.

కా ఈమరే పిశఙ్గిలా కా ఈం కురుపిశఙ్గిలా ।

క ఈమాస్కన్ద మర్షతి క ఈం పన్థాం విసర్పతి॥ ॥౫౫॥

కా, ఈమ్, అరే, పిశంగిలా, కా, ఈమ్, కురుపిశంగిలేతి కురు+పిశఙ్గిలా,

కః,ఈమ్,ఆస్కందమిత్యా+స్కందమ్,అర్షతి, కః, ఈమ్,పన్థామ్,వి,సర్పతి ॥౫౫॥

పదార్థః-(కా)(ఈమ్)సముచ్చయే,(అరే)నీచసంబోధనే,(పిశంగిలా)రూపావరణకారిణీ, (కా)(ఈమ్)(కురుపిశంగిలా)(కః)(ఈమ్)(ఆస్కందమ్)(అర్షతి)ప్రాప్నోతి.(కః)(ఈమ్)ఉదకస్య, (పంథామ్)మార్గమ్,(వి)(సర్పతి). ॥౫౫॥

అన్వయః-అరే స్త్రి! కా ఈం పిశంగిలా? కా ఈం కురుపిశంగిలా? క ఈమాస్కందమర్షతి? క ఈం పంథాం విసర్పతీతి సమాధేహి. ॥౫౫॥

భావార్థః-కేన రూప మావ్రియతే ? కేన కృష్యాది ర్నశ్యతే ? కః శీఘ్రం ధావతి ? కశ్చ మార్గే ప్రసరతీతి చత్వారః ప్రశ్నాస్తేషాముత్తరాణి పరస్మిన్మంత్రే వేదితవ్యాని. ॥౫౫॥

పదార్థము:-అరే=ఓ విదుషీ స్త్రీ ! కా ఈమ్=ఏది మాటిమాటికి,పిశంగిలా=రూపముల నావరణమొనర్చునదై యున్నది ? కా ఈమ్=ఏది సారెసారెకు,కురుపిశంగలా=ఓషధ్యన్నములను మ్రింగునదై యున్నది? కా ఈమ్=ఏది మాటిమాటికి,ఆస్కందమ్=విలక్షణగతిని, అర్షతి=పొందుచున్నది ? మఱియు, కః=ఏది, ఈమ్=జలముయొక్క, పంథామ్=మార్గమున, వి సర్పతి=విశేషముగ వ్యాపించి నడచున్నది? [౫౫]

భావార్థము:-దేనిచే రూపమావరించ బడుచున్నది ? దేనిచే కృష్యాదులు వినష్టము లగుచున్నవి ? ఏది శీఘ్రఫలాయన మొనర్చును ? ఎయ్యది దారిలో వ్యాపించును ? ఇవి నాలుగుప్రశ్నలు.వీని సమాధానములను ముందు మంత్రములో తెలుసుకొనవచ్చును.

౧౩౬౫ అజేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సమాధాతా దేవతా,స్వరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పూర్వప్రశ్నానా ముత్తరాణ్యాహ.

పూర్వమంత్రములోని ప్రశ్నలకు సమాధానములు,

అజారే పిశఙ్గిలా శ్వావిత్ కురుపిశఙ్గిలా ।
శశ ఆస్కన్ద మర్షత్యహిః పన్థాం వి సర్పతి॥ ॥౫౬॥

అజా,అరే,పిశఙ్గిలా,శ్వావిత్, శ్వావిదితి శ్వా+విత్, కురుపిశఙ్గిలేతి కురు+ ... ఙ్గిలా, శశః, ఆస్కన్దమిత్యా+స్కన్దమ్, అర్షతి, అహిః, వి, సర్పతి॥ ॥౫౬॥

పదార్థః:-(అజా) జన్మరహితా ప్రకృతిః, (అరే) సంబోధనే, (పిశంగిలా) (శ్వావిత్) పశువిశేష ఇవ,(కురుపిశంగిలా)కురోః కృతస్య కృష్యాదేః పిశాన్యంగాని గిలతి సా, (శశః)పశు విశేష ఇవ వాయుః, (ఆస్కందమ్)సమంతాదుత్ప్లుత్య గమనమ్, (అర్షతి) ప్రాప్నోతి, (అహిః) మేఘః,(పంథామ్)పంథానమ్,(వి సర్పతి)వివిధతయా గచ్ఛతి. ॥౫౬॥

అన్వయః:-అరే మనుష్యా అజా పిశఙ్గిలా శ్వావిత్కురుపిశంగిలాఽస్తి. శశ ఆస్కంద మర్షత్యహిః, పంథాం విసర్పతీతి విజానీత. ॥౫౬॥

భావార్థః:-హేమనుష్యా అజా యాఽజా ప్రకృతిః సర్వకార్యప్రలయాధికారిణీ కార్య కార్యణాఖ్యా స్వకార్యం స్వస్మిన్ ప్రచాలయతి. యా సేధా కృష్యాదికం వినాశయతి యో వాయుః శశ ఇవ గచ్ఛన్ సర్వం శోషయతి,యో మేఘః సర్ప ఇవ గచ్ఛతి.తాన్ విజానీత.

పదార్థము:-అరే=ఓ మానవులారా ! అజా=జన్మరహిత ప్రకృతి, పిశంగిలా= విశ్వముయొక్క రూపమును ప్రలయకాలమున మింగునది,శ్వావిత్=ఏదుపంది,కురుపిశం గిలా=కృషియొనర్చబడిన వ్యవసాయపు టంగములను నాశనమొనరించునది. శశః= చెవులపిల్లివలె వేగయుక్తమును,కృష్యాదులను ఖరఖరలాడించునదియు నగు వాయువు, ఆస్కందమ్=బాగుగా గంతులువేయుచు,ఒక పదార్థమునుండి మఱియొక పదార్థమును శీఘ్రముగ,అర్షతి=పొందుచున్నది.మఱియు, అహిః=మేఘము, పంథామ్=మార్గమున, వి సర్పతి=వివిధగతులచే వ్యాపించుచు పోవును.ఈ విషయము నెఱుగుడు. [౫౬]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! ఏప్రకృతి కార్యరూపమున నున్న జగత్తంతటిని ప్రలయమొనర్చి కార్యకారణరూపమున నున్న స్వకార్యమును తనలోనే లయమొనర్చు కొనునదై యున్నదో, ఏ యేదుపంది కృష్యాదులను నాశనమొనర్చునో, ఏ వాయువు శశమువలె వీచుచు అన్నిటిని ఎండింపజేయునో, ఏ మేఘము సర్పమువలె భూమి మీఁద పోవునో వానినన్నిటిని తెలుసుకొనుడు. ౧౩౬౨[౫౬]

౫౭ కత్యస్యేత్యస్య ప్రజాపతిః ఋషిః, ప్రష్టా దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః
పునః ప్రశ్నానాహ.

మఱల ప్రశ్నలు.

కత్యస్య విష్ఠాః కత్యక్షరాణి కతి హోమాసః కతిధా సమిద్ధః।
యజ్ఞస్య త్వా విదథా పృచ్ఛమత్ర కతి హోతార ఋతుశో యజన్తి ॥౫౭॥

కతి,అస్య,విష్ఠాః, విష్ఠా ఇతి వి+స్థాః, కతి, అక్షరాణి, కతి, హోమాసః, కతిధా, సమిద్ధ ఇతి సమ్+ఇద్ధః, యజ్ఞస్య, త్వా,విదథా, పృచ్ఛమ్,అత్ర,కతి, హోతారః, ఋతుశ ఇత్యృతుశః, యజన్తి ॥౫౭॥

పదార్థః:(కతి)(అస్య) (విష్ఠాః) విశేషేణ తిష్ఠతి యజ్ఞో యాసు తాః(కతి) (అక్షరాణి) ఉదకాని.అక్షర మిత్యుదక నా...నిఘం.౧.౧౨.(కతి)(హోమాసః)దానాఽఽదానాని,(కతిధా) కతి ప్రకారైః, (సమిద్ధః) జ్ఞానాదిప్రకాశకాః సమిద్రూపాః. అత్ర ఛాందసోవర్ణాగమ స్తేన ధస్య ద్విత్వం సంపన్నమ్(యజ్ఞస్య)సంయోగాదుత్పన్నస్య జగతః,(త్వా)త్వామ్, (విదథా)విజ్ఞానాని,(పృచ్ఛమ్)పృచ్ఛామి,(అత్ర)(కతి)(హోతారః)(ఋతుశః)ఋతుమృతుం ప్రతి,(యజంతి) సంగచ్ఛంతే. ॥౫౭॥

అన్వయః:-హే విద్వన్నస్య యజ్ఞస్య కతి విష్ఠాః? కత్యక్షరాణి? కతి హోమాసః? కతిధా సమిద్ధః? కతి హోతార ఋతుశో యజంతీత్యత్ర విషయే విధథా త్వాఽహం పృచ్ఛమ్

భావార్థః:-ఇదం జగత్ క్వ తిష్ఠతి? కత్యస్య నిర్మాణసాధనాని? కతి వ్యాపారయోగ్యాని కతివిధం జ్ఞానాదిప్రకాశకం? కతి వ్యవహర్తార ఇతి పంచ ప్రశ్నా స్తేషాము త్తరాణ్యుత్తరత్ర వేద్యాని. ॥౫౭॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! అస్య యజ్ఞస్య=సంయోగజన్యము సంసారరూపము నగు ఈయజ్ఞమునకు,కతి విష్ఠాః=సంసారరూపయజ్ఞము విశేషించి స్థితమైయున్న విష్ఠలు ఎన్ని ? కతి అక్షరాణి=జలాదిసాధనములెన్ని ? కతి హోమాసః=ఆదానప్రదానములకు యోగ్యములైన పదార్థములెన్ని ? కతిధా సమిద్ధః=జ్ఞానాదుల సాధకముల్లగు సమిద్రూపములు ఎన్నివిధములు, కతి హోతారః=ఆదానప్రదానములొనర్చు హోతలెంత మంది,ఋతుశః=వసంతాది ఋతువులందు,యజంతి=సంగతమొనర్చు చున్నారు ?ఈ విధముగ,అత్ర=ఈ విషయములో,విదథా=విజ్ఞానములను,త్వా=నిన్ను, నేను, పృచ్ఛమ్=ప్రశ్నించుచున్నాను. [౫౭]

భావార్థము:-ఈ జగత్తెక్కడ స్థితమైయున్నది ? దీనియుత్పత్తి సాధనములెన్ని? వ్యాపారయోగ్యములగు వస్తువు లెన్ని ? జ్ఞానాదిప్రకాశక వస్తువు లెన్నివిధములు ? వ్యవహర్త లెందరు ? ఈ అయిదు ప్రశ్నల సమాధానములు తర్వాత మంత్రములో తెలుసుకొనదగును. ౧౩౬౩[౫౭]

౧౩౬౫ షడస్యేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సమిధా [సమాధాతా అని ఉండుట యుచితము].
దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పూర్వప్రశ్నానా ముత్తరాణ్యాహ
పూర్వమంత్ర కథిత ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరములు

షడస్య విష్ఠాః శతమక్షరాణ్యశీతి ర్హోమాః సమిధో హ తిస్రః ।
యజ్ఞస్య తే విదథా ప్ర బ్రవీమి సప్త హోతార ఋతుశో యజన్తి ॥౫౮॥

షట్, అస్య, విష్ఠాః, విష్ఠా ఇతి వి+స్థాః, శతమ్, అక్షరాణి, అశీతిః, హోమాః, సమిధ ఇతి సమ్+ఇధః, హ, తిస్రః, యజ్ఞస్య, తే, విదథా, ప్ర, బ్రవీమి, సప్త, హోతారః, ఋతుశ ఇతి ఋతు+శః యజన్తి ॥౫౮॥

పదార్థః:-(షట్)ఋతవః,(అస్య)(విష్ఠాః)(శతమ్)(అక్షరాణి) ఉదకాని,(అశీతిః)ఉపలక్షణమేతదసంఖ్యస్య,(హోమాః)(సమిధః)సమిధ్యతే,ప్రదీప్యతే జ్ఞానం యాభి స్తాః,(హ)కిల, (తిస్రః)(యజ్ఞస్య)(తే)తుభ్యమ్,(విదథా)(విజ్ఞానాని),(ప్ర)ప్రకర్షేణ,(బ్రవీమి)(సప్త) పంచప్రాణా మన ఆత్మా చ,(హోతారః)దాతార ఆదాతారః,(ఋతుశః)(యజంతి). ॥౫౮॥

అన్వయః:- హే జిజ్ఞాసవోఽస్య యజ్ఞస్య షడ్ విష్ఠాః శతమక్షరాణ్యశీతి ర్హోమా స్తిస్రో హ సమిధః సప్త హోతార ఋతుశో యజంతి తస్య విదథా తేఽహం ప్రబ్రవీమి. ॥౫౮॥

భావార్థః:- హే జ్ఞాన మీప్సవో జనా యస్మిన్ యజ్ఞే షడ్ ఋతవః స్థితిసాధకా అసంఖ్యాని జలాదీని వస్తూని వ్యవహారసాధకాని బహవో వ్యవహారయోగ్యాః పదార్థాః సర్వేప్రాణ్యప్రాణినో హోత్రాదయః సంగచ్ఛంతే.యత్ర చ జ్ఞానాదిప్రకాశికా త్రివిధా విద్యాః సంతి తం యజ్ఞం యూయం విజానీత. ॥౫౮॥

పదార్థము:-ఓ.జిజ్ఞాసువులారా! అస్య యజ్ఞస్య=ఈసంగతమగు జగత్తునకు,షట్=ఆరు రుతువులు, విష్ఠాః=విశేషస్థితికి నాధారములైన విష్ఠలు, శతమ్ అక్షరాణి=జలాదుల యుత్పత్తి సాధనము లసంఖ్యాకములు,అశీతిః హోమాః=ఆదానప్రదాన యోగ్యవస్తువు లసంఖ్యాకములు,తిస్రః=ఆధ్యాత్మికాది భౌతికాధి దైవికములు అనుమూడు,హ సమిధః =ప్రసిద్ధికెక్కిన జ్ఞానాదుల ప్రకాశకములగు విద్యలు,సప్త=పంచప్రాణములు, మనస్సు, ఆత్మ ఈ యేడు,హోతారః=ఇచ్చిపుచ్చుకొను వ్యవహారములకు కర్తలు,ఋతుశః=వసంతాది ప్రతి రుతువునందు,యజంతి=సంగతులగుచున్నారు.ఆ జగత్తుయొక్క,విదథా=విజ్ఞానములను,తే=నీకు,నేను,ప్రబ్రవీమి=చెప్పుచున్నాను. [౫౮]

భావార్థము:-జ్ఞానమునభిలషించు జనులారా! ఏ జగద్రూప యజ్ఞమునందు స్థితిసాధకములగు షడ్ఋతువులు,అసంఖ్యములగు జలాదివస్తువులు,వ్యవహార యోగ్య పదార్థము

లున్నవో,ఎచట సకలప్రాణులు, అప్రాణులు, హోతలు మున్నగువారు సంగతులగుచు న్నారో, ఎక్కడ జ్ఞానాది ప్రకాశములగు త్రివిధ విద్యలున్నవో ఆ యజ్ఞమును మీరు తెలుసుకొనుడు. ౧౩౬౪[౫౮]

౧౩౬౫ కోఽస్యేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ప్రష్టా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః, స్వరః

పునః ప్రశ్నానాహ

మఱల ప్రశ్నల నడుగుచున్నాడు.

కో అస్య వేద భువనస్య నాభిం కో ద్యావాపృథివీ అన్తరిక్షమ్ ।
కః సూర్యస్య వేద బృహతో జనిత్రం కో వేద చన్ద్రమసం యతోజాః ॥

కః, అస్య, వేద, భువనస్య, నాభిమ్, కః, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అన్తరిక్షమ్, కః, సూర్యస్య, వేద, బృహతః, జనిత్రమ్, కః, వేద, చన్ద్రమసమ్, యతోజా ఇతి యతః+జాః॥ ॥౫౯॥

పదార్థః:-(కః)(అస్య)(వేద)జానాతి,(భువనస్య) సర్వాధికరణస్య సంసారస్య, (నాభిమ్) మధ్యమాంగం బంధనస్థానమ్,(కః)(ద్యావాపృథివీ)సూర్యభూమీ, (అంతరిక్షమ్)ఆకాశమ్, (కః) (సూర్యస్య)సవితృమండలస్య,(వేద)జానాతి,(బృహతః)మహతః,(జనిత్రమ్)కారణం జనకం వా (కః)(వేద)(చంద్రమసమ్)చంద్రలోకమ్,(యతోజాః)యస్మాజ్జాతః. ॥౫౯॥

అన్వయః:- హే విద్వన్నస్య భువనస్య నాభిం కో వేద? కో ద్యావాపృథివీ అంతరిక్షం వేద ? కో బృహతః సూర్యస్య జనిత్రం వేద ? యో యతోజాస్తం చంద్రమసం చ కో వేదేతి వదతా ధేహి. ॥౫౯॥

భావార్థః:- అస్య జగతో ధారకం బంధనం భూమిసూర్యాంతరిక్షాణి మహతః సూర్యస్య కారణం యస్మాదుత్పన్నశ్చంద్రస్తం చ కో వేదేతి చతుర్ణాం ప్రశ్నానాముత్తరాణి పరస్మిన్మంత్రే సంతీతి వేదితవ్యమ్. ॥౫౯॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! అస్య భువనస్య=సకలమునకాధార భూతమగు నీ జగత్తుయొక్క, నాభిమ్=బంధనస్థానమగు మధ్యభాగమును, కః వేద=ఎవడు ఎరుగు చున్నాడు? కః=ఎవడు,ద్యావాపృథివీ=సూర్యుని మఱియు పృథివిని,అంతరిక్షమ్=ఆకాశమును ఎఱుగును? కః=ఎవడు,బృహతః సూర్యస్య=గొప్ప సూర్యమండలముయొక్క, జనిత్రమ్=ఉపాదానమునులేక నిమిత్తకారణమును,వేద=ఎఱుగుచున్నాడు? మఱియు యతోజాః=దేనినుండి ఉదయించెనో,చంద్రుని యొక్క ఆ ఉత్పాదకమును,మఱియు,చంద్రమసం=చంద్రలోకమును,కః వేద=ఎవడెఱుగుచున్నాడు ? దీనికి సమాధానము చెప్పగలవాడు

భావార్థము:-ఈ జగత్తుయొక్క ధారణకర్తను,బంధనమును, భూమి సూర్యాన్తరిక్షములను, మహాంతుడైన సూర్యునికారణమును, దేనినుండి చంద్రుడుపుట్టెనో దానిని ఎవడు ఎఱుగుచున్నాడను నీనాలుగు ప్రశ్నలకు జవాబులు ముందు మంత్రమునందెఱుగదగును. ౧౩౮౫[౫౯]

౧౩౮౬ వేదాహమిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సమాధాతా దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛందః ధైవతః స్వరః

పూర్వ ప్రశ్నానా ముత్తరాణ్యాహ

పూర్వమంత్రోక్త ప్రశ్నలకు సమాధానములు

వేదాహ మస్య భువనస్య నాభిం వేద ద్యావాపృథివీ అన్తరిక్షమ్।
వేద సూర్యస్య బృహతో జనిత్రి మథో వేద చన్ద్రమసం యతోజాః॥౬౦॥

వేద, అహమ్, అస్య, భువనస్య, నాభిమ్, వేద, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావా+పృథివీ, అంతరిక్షమ్, వేద, సూర్యస్య, బృహతః, జనిత్రమ్, అథో ఇత్యథో, వేద, చంద్రమసమ్, యతోజా ఇతి యతః+జాః॥ ॥౬౦॥

పదార్థః- (వేద) (అహమ్)(అస్య)(భువనస్య) (నాభిమ్) బంధనమ్, (వేద)(ద్యావాపృథివీ) ప్రకాశాప్రకాశౌ లోకసమూహౌ (అంతరిక్షమ్) ఆకాశమ్, (వేద) సూర్యస్య) (బృహతః) బృహత్పరిమాణయుక్తస్య, (జనిత్రమ్) (అథో) (వేద) (చంద్రమసమ్) (యతోజాః) ॥౬౦॥

అన్వయః- హే జిజ్ఞాసోఽస్య భువనస్య నాభిమహం వేద ద్యావాపృథివీ అంతరిక్షం వేద బృహతః సూర్యస్య జనిత్రం వేద, అథో యతోజాస్తం చంద్రమసఞ్చాహం వేద. ॥౬౦॥

పదార్థము:-ఓ జిజ్ఞాసూ ! అస్య భువనస్య=సకలమున కధికరణమగు నీ భువనముయొక్క,నాభిమ్=బంధనస్థానమును,కారణరూప మధ్యభాగమునగు పరబ్రహ్మను,అహమ్=నేను, వేద=ఎఱుగుదును,మఱియు, ద్యావాపృథివీ=ప్రకాశితములు అప్రకాశితములు నగు లోకసమూహములను, అంతరిక్షమ్=ఆకాశమునుకూడ, వేద=నేనెఱుగుచున్నాను బృహతః సూర్యస్య=గొప్పదగు సూర్యలోకమునకు, జనిత్రమ్=ఉపాదాన కారణమగు ప్రకృతిని,నిమిత్తకారణమగు బ్రహ్మను. వేద=ఎఱుగుచున్నాను?అథో=దీనియనంతరము, యతోజాః=ఏ పరమాత్మనుండి చంద్రుడుదయించెనో ఆపరమాత్మని, మఱియు, చంద్రమసమ్=చంద్రుని,వేద=నేనెఱుగుచున్నాను. [౬౦]

భావార్థము:-విద్వాంసుడుత్తర మిచ్చును:-ఓ జిజ్ఞాసువా! ఈజగత్తుయొక్క బంధనము అనగా స్థితికికారణము, ప్రకాశితములు-అప్రకాశితములు, మధ్యస్థమైన ఆకాశము అను నీలోకత్రయముల కారణమును,సూర్యచంద్రుల ఉపాదాననిమిత్తకారణములను,

ఏతత్సమస్తమును నేనెఱుగుదును. బ్రహ్మ యే ఈ సకలమునకు నిమిత్తకారణము, మఱియు ప్రకృతి ఉపాదానకారణమునై యున్నది. ౧౩౬౬[౬౦]

౧౩౬౭ పృచ్ఛామీత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రష్టా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పునః ప్రశ్నానాహ

మరల ప్రశ్నల వేయుచున్నాడు

పృచ్ఛామి త్వా పరమన్తం పృథివ్యాః పృచ్ఛామి యత్ర భువనస్య నాభిః।
పృచ్ఛామి త్వా వృష్ణో అశ్వస్య రేతః పృచ్ఛామి వాచః పరమం వ్యోమ॥

పృచ్ఛామి, త్వా, పరమ్, అన్తమ్, పృథివ్యాః, పృచ్ఛామి, యత్ర, భువనస్య, నాభిః, పృచ్ఛామి, త్వా, వృష్ణః, అశ్వస్య, రేతః, పృచ్ఛామి, వాచః, పరమమ్, వ్యోమేతి వి+ఓమ॥ ॥౬౧॥

పదార్థః-(పృచ్ఛామి) (త్వా) త్వామ్, (పరమ్) పరభాగస్థమ్, (అన్తమ్) సీమానమ్, (పృథివ్యాః) (పృచ్ఛామి) (యత్ర) (భువనస్య) (నాభిః) మధ్యాకర్షణేన బంధకమ్, (పృచ్ఛామి) (త్వా) త్వామ్, (వృష్ణః) సేచకస్య, (అశ్వస్య) బలవతః, (రేతః) వీర్యమ్, (పృచ్ఛామి) (వాచః) వాణ్యాః (పరమమ్) ప్రకృష్టమ్, (వ్యోమ) ఆకాశరూపం స్థానమ్. ॥౬౧॥

అన్వయః- హే విద్వన్నహం త్వా త్వాం పృథివ్యా అంతం పరం పృచ్ఛామి. యత్ర భువనస్య నాభి రస్తి తం పృచ్ఛామి యద్ వృష్ణో ఽశ్వస్య రేతో ఽస్తి, తత్ పృచ్ఛామి, వాచః పరమం వ్యోమ త్వా పృచ్ఛామీతి వదోత్తరాణి. ॥౬౧॥

భావార్థః:-పృథివ్యాః సీమా లోకస్యాకర్షణేన బంధనం బలినో జనస్య పరాక్రమో వాక్ పారగశ్చ కో ఽస్తీత్యేతేషాం ప్రశ్నానా ముత్తరాణి పరస్మిన్ మంత్రే వేదితవ్యాని. ॥౬౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! నేను, త్వా=నిన్ను, పృథివ్యాః=పృథివియొక్క, పరమ్ అంతమ్=పరభాగమగు అవధిని, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను. యత్ర=ఎచ్చట, భువనస్య=లోకముయొక్క, నాభిః=మధ్యభాగమున నుండి ఆకర్షించి బంధనమొనర్చుచున్నదానిని, పృచ్ఛామి=ప్రశ్నించుచున్నాను. వృష్ణః=[వర్షింపజేసి] సేచనమొనర్చువాడును, అశ్వస్య=బలవంతుడునగు పురుషునియొక్క, రేతః=పరాక్రమమున్నదో దానిని, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను. వాచః=వేదత్రయరూపములోనున్న వాణియొక్క, పరమమ్=ఉత్తమమగు, వ్యోమ=ఆకాశరూపస్థానమును, త్వా=నిన్ను, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను. నీవు ప్రత్యుత్తరమిమ్ము. [౬౧]

భావార్థము:-పృథివియొక్క సీమయెద్ది? లోకమును ఆకర్షించు బంధనమేది? బల

వంతుని పరాక్రమమేది ? వాక్పారగుడు ఎవడు? అను నీ ప్రశ్నల కు త్తరము తర్వాత మంత్రమునందు తెలుసుకొనవచ్చును. ౧౩౬౭[౬౧]

౧౩౬౮ ఇయమిత్యస్య ప్రజాపతి ర్‌ఋషిః, సమాధాతా దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః,స్వరః

పూర్వ ప్రశ్నానా ముత్తరాణ్యాహ

పూర్వమంత్రోక్త ప్రశ్నలకు సమాధానములు

ఇయం వేదిః పరో అన్తః పృథివ్యా అయం యజ్ఞో భువనస్య నాభిః ।
అయꣳ సోమో వృష్ణో అశ్వస్య రేతో బ్రహ్మాయం వాచః పరమం వ్యోమ॥౬౨॥

ఇయమ్, వేదిః, పరః, అంతః, పృథివ్యాః, అయమ్, యజ్ఞః, భువనస్య, నాభిః, అయమ్, సోమః, వృష్ణః, అశ్వస్య, రేతః, బ్రహ్మా, అయమ్, వాచః, పరమమ్, వ్యోమేతి వి+ఓమ ॥౬౨॥

పదార్థః:-(ఇయః)(వేదిః) మధ్యరేఖా (పరః) (అంతః) (పృథివ్యాః) భూమేః, (అయమ్) (యజ్ఞః)సర్వైః పూజనీయో జగదీశ్వరః, (భువనస్య) సంసారస్య, (నాభిః) అయమ్) (సోమః) ఓషధిరాజః, (వృష్ణః) వీర్యకరస్య; (అశ్వస్య) బలేన యుక్తస్య జనస్య, (రేతః) (బ్రహ్మా) చతుర్వేద విత్, (అయమ్) (వాచః) వాణ్యాః. (పరమమ్) (వ్యోమ) స్థానమ్. ॥౬౨॥

అన్వయః- హే జిజ్ఞాసో ఇయం వేదిః పృథివ్యాః పరోఽన్తోఽయం యజ్ఞో భువనస్య నాభిరయం సోమో వృష్ణోఽశ్వస్య రేతోఽయం బ్రహ్మా వాచః పరమం వ్యోమాఽస్తీతి విద్ధి. ॥౬౨॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా యద్యస్య భూగోలస్య మధ్యస్థారేఖా క్రియేత తర్హి సా ఉపరిష్టాత్ భూమేరంతం ప్రాప్నువతీ సతీ వ్యాససంజ్ఞాం లభతే.అయమేవ భూమేరంతోఽస్తి.సర్వేషాం మధ్యాకర్షణం జగదీశ్వరః సర్వేషాం ప్రాణినాం వీర్యకర ఓషధిరాజః సోమో వేదపారగో వాక్పారగోఽస్తీతి యూయం విజానీత. ॥౬౨॥

భావార్థము:-ఓ జిజ్ఞాసూ! ఇయమ్ వేదిః=ఈమధ్యరేఖ,పృథివ్యాః=భూమియొక్క, పరః అంతః=పరభాగమైన యవధి,అయమ్ యజ్ఞః=ప్రత్యక్షగుణములుగలవాడును,అందరికి పూజనీయుడునగు నీ జగదీశ్వరుడు, భువనస్య=సంసారమునకు, నాభిః=నియతస్థితికి బంధకుడు,అయమ్‌సోమః=ఓషధులలోనుత్తమము అంశుమంతమునగునీసోమము,వృష్ణః అశ్వస్య=పరాక్రమవంతుడు బలవంతుడునైన జనునియొక్క, రేతః=పరాక్రమము. అయమ్ బ్రహ్మా=చతుర్వేదవిత్తగు నీబ్రహ్మ,వాచః=వేదత్రయరూపముగనున్న వాణికి, పరమమ్ వ్యోమ=ఉత్తమమైన స్థానము అని నీవు గ్రహించుము. [౬౨]

భావార్థము:-ఓ మనుష్యులారా! ఈ భూమికి మధ్యస్థముగ నొక రేఖను గీయుచో అది పైనుండి భూమియంతమును స్పర్శించును. అది వ్యాసమనబడును. అదియే భూమికి అంతావధి అనియు,సకలలోకములకు మధ్య ఆకర్షణకర్త జగదీశ్వరుడనియు,సర్వప్రాణులకు పరాక్రమ కర్త,ఔషధములందుత్తమము అంశుమంతమునైనది సోమము అనియు, వేదపారగుడగు పురుషుడు వాణీపారంగతుడు అనియు మీరెఱుగుడు, ౧౩౮౮[౮౨]

౧౩౮౯ సుభూరిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, సమాధాతా దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారశ్స్వరః

ఈశ్వరః కీదృశ ఇత్యాహ

ఈశ్వరుడెటువంటివాడు ?

సుభూః స్వయమ్భూః ప్రథమోఽన్తర్మహత్యర్ణవే ।

దధే హ గర్భ మృత్వియం యతో జాతః ప్రజాపతిః ॥ ॥౮౩॥

సుభూ రితి సు+భూః, స్వయమ్భూరితి స్వయమ్+భూః, ప్రథమః,అన్తః, మహతి, అర్ణవే, దధే, హ, గర్భమ్, ఋత్వియమ్, యతః, జాతః, ప్రజాపతి రితి ప్రజా+పతిః॥ ॥౮౩॥

పదార్థః:-(సుభూః)యః సుష్ఠు భవతీతి,(స్వయంభూః)యః స్వయంభవత్యుత్పత్తి నాశ రహితః,(ప్రథమః)ఆదిమః,(అంతః)మధ్యే,(మహతి) (అర్ణవే) యత్రార్ణాంస్యుదకాని సంబద్ధాని సంతి తస్మిన్సంసారే(దధే)దధాతి, (హ)కిల, (గర్భమ్) బీజమ్,(ఋత్వియమ్)ఋతుసమాప్తోఽస్య తమ్,(యతః)యస్మాత్,(జాతః)(ప్రజాపతిః)ప్రజాపాలకః సూర్యః. ॥౮౩॥

అన్వయః:-హే జిజ్ఞాసో యతః ప్రజాపతి ర్జాతో యశ్చ సుభూః స్వయంభూః ప్రథమో జగదీశ్వరో మహత్యర్ణవేఽన్తరృత్వియం గర్భం దధే తం హ సర్వే జనా ఉపాసీరన్, ॥౮౩॥

భావార్థః- యది యే మనుష్యాః సూర్యాదీనాం పరం కారణం ప్రకృతిం తత్ర బీజధారకం పరమాత్మానం చ విజానీయు స్తర్హి తేఽస్మిన్సంసారే విస్తీర్ణసుఖా భవేయుః. ॥౮౩॥

పదార్థము:-ఓ జిజ్ఞాసూ! యతః=ఏజగదీశ్వరుని నుండి,ప్రజాపతిః=విశ్వరక్షకుడగు సూర్యుడు,జాతః=ఉత్పన్నమయ్యెనో,సుభూః=చక్కగ విద్యమానుడు, స్వయంభూః= స్వయంప్రసిద్ధుడు, ఉత్పత్తి నాశరహితుడు, ప్రథమః=అందఱికంటె నుత్తముడునైన, ఏ పరమాత్మ, మహతి అర్ణవే అంతః=విశాలమును, జలములచే సంబద్ధమును నగు లోకము యొక్క మధ్య,ఋత్వియమ్ గర్భమ్=సమయానుకూలముగ ప్రాప్తమగు బీజమును,దధే =ధారణమొనర్చు చున్నాడో,హ=ఆతనినే అందఱు ఉపాసించవలయును. [౮౩]

భావార్థము:-ఏ మానవులు సూర్యాదిలోకముల కుత్తమ కారణమగు ప్రకృతిని,

ఆ ప్రకృతియందుత్పత్తి శక్తిని ధారణమొనర్చు పరమాత్ముని ఎఱుగుదురో వారే యీ లోకమున విస్తారమైన సుఖమును పొందువారగుదురు. ౧౩౬౯[౬౩]

౧౩౭౦ హోతా యక్షదిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, విరాడుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభఃస్వరః

ఈశ్వరః కథముపాస్య ఇత్యాహ

ఈశ్వరు నెటుల నుపాసించవలయును?

హోతా యక్షత్ ప్రజాపతిꣳసోమస్య మహిమ్నః।

జుషతాం పిబతు సోమꣳహోత ర్యజ॥ ॥౬౪॥

హోతా, యక్షత్, ప్రజాపతి మితి ప్రజా+పతిమ్, సోమస్య, మహిమ్నః,

జుషతామ్, పిబతు, సోమమ్, హోతః, యజ॥ ॥౬౪॥

పదార్థః- (హోతా) ఆదాతా, (యక్షత్) యజేత్ పూజయేత్, (ప్రజాపతిమ్) విశ్వస్య పాలకం స్వామినమ్. (సోమస్య) సకలైశ్వర్యయుక్తస్య (మహిమ్నః) మహతో భావస్య సకాశాత్, (జుషతామ్) (పిబతు) (సోమమ్) సర్వౌషధిరసమ్, (హోతః) దాతః, (యజ)పూజయ.

అన్వయః- హే హోతర్యథా హోతా సోమస్య మహిమ్నః ప్రజాపతిం యక్షజ్జుషతాం చ, సోమం చ పిబతు తథా త్వం యజ పిబ చ. ॥౬౪॥

భావార్థః- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథా విద్వాంసోఽస్మిఞ్జగతి రచనాది విశేషైః పరమాత్మనో మహిమానం విదిత్వైనముపాసతే.త.థైతం యూయ ముపాధ్వం యథేమే యుక్త్యౌషధాని సేవిత్వా ఽరోగా జాయంతే తథా భవంతోఽపి భవంతు.

పదార్థము:-హోతః=దానమిచ్చువాడా! ఎటుల,హోతా=గ్రహించుపురుషుడు, సోమస్య=సకలైశ్వర్యయుక్తుడు,మహిమ్నః=గొప్పవాడగుటచే, ప్రజాపతిమ్=విశ్వపాలకుడై యున్న స్వామిని, యజేత్=పూజించునో లేక యతనిని, జుషతామ్=సేవించి ప్రసన్నునిగ నొనర్చునో,మఱియు,సోమమ్=సర్వోత్తమములగు ఓషధులరసమును,పిబతు =పానమొనర్చునో,అటులనే, నీవు, యజ=అతనిని పూజించుము, మఱియు ఉత్తమౌషధి రసమును పానమొనర్చుము. [౬౪]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓమానవులారా ! విద్వాంసులెటుల ఈ జగద్రచనాది విశేషచిహ్నములచే పరమాత్ముని మహిమను ఎఱిగి యతని నుపాసించెదరో, అటులనే మీరును అతనిని ఉపాసించుడు.ఎటుల ఈవిద్వాంసులు యుక్తిపూర్వకముగ పథ్యపదార్థములను సేవించి రోగరహితులగు చున్నారో అటులనే మీరును ఉండుడు. ౧౩౭౦[౬౪]

౧౩౫౧ ప్రజాపతే నేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వా రూపాణి పరి తా బభూవ। యత్కామా స్తే జుహుమ స్తన్నో అస్తు వయం స్యామ పతయో రయీణామ్॥ ॥౬౫॥

ప్రజాపత ఇతి ప్రజా+పతే, న, త్వత్, ఏతాని, అన్యః, విశ్వా, రూపాణి, పరి, తా, బభూవ, యత్కామా ఇతి యత్+కామాః, తే, జుహుమః, తత్, నః, అస్తు, వయమ్, స్యామ, పతయః, రయీణామ్ ॥౬౫॥

పదార్థః- (ప్రజాపతే) సర్వస్యాః ప్రజాయాః పాలక స్వామిన్నీశ్వర (న) (త్వత్) తవ సకాశాత్ (ఏతాని) పృథివ్యాదీని భూతాని (అన్యః) భిన్నః, (విశ్వా) సర్వాణి, (రూపాణి) స్వరూపయుక్తాని, (పరి) (తా) తాని, (బభూవ) భవతి, (యత్కామాః) యః పదార్థః కామో యేషాం తే, (తే) తవ, (జుహుమః) ప్రశంసామః, (తత్) కమనీయం వస్తు (నః) అస్మభ్యమ్, (అస్తు) భవతు (వయమ్) (స్యామ) భవేమ, (పతయః) స్వామినః పాలకాః, (రయీణామ్) విద్యా సువర్ణాది ధనానామ్. ॥౬౫॥

అన్వయః- హే ప్రజాపతే పరమాత్మన్కశ్చిత్ త్వదన్యస్తా తాన్యేతాని విశ్వా రూపాణి వస్తూని న పరి బభూవ. యత్కామా వయం త్వాం జుహుమ స్తన్నోఽస్తు తే కృపయా వయం రయీణాం పతయః స్యామ. ॥౬౫॥

భావార్థః-యది పరమేశ్వరాదుత్తమం బృహదైశ్వర్యయుక్తం సర్వశక్తి మద్వస్తు కించిదపి నాస్తి తర్హి తుల్యమపి న. యో విశ్వాత్మా విశ్వస్రష్టాఽఖిలైశ్వర్యప్రద ఈశ్వరోఽస్తి తస్యైవ భక్తివిశేషేణ పురుషార్థేనైహిక మైశ్వర్యం యోగాభ్యాసేన పారమార్థికం సామర్థ్యం ప్రాప్నుయామ. ॥౬౫॥

పదార్థము:-ప్రజాపతే=సకలప్రజలకు రక్షకుడవగు స్వామీ ! ఈశ్వరా! తా ఏతాని =అయా పృథివ్యాది భూతములమీదను మఱియు, విశ్వా రూపాణి=స్వరూపయుక్తములగు సకల వస్తువులమీదను, త్వత్ అన్యః=నీకంటెనన్యుడెవడును, న పరిబభూవ=బలవంతుడుగా లేడు. యత్కామాః=ఏయేకామనలు కలిగినవారమై, వయమ్=మేము, నిన్ను, జుహుమః=ప్రశంసించెదమో, తత్=ఆయా కామనలకు యోగ్యమగు వస్తువులు, నః=మాకు, అస్తు=లభించుగాక ! తే=భవత్కృపచే మేము, రయీణామ్=విద్యాసువర్ణాది ధనములకు, పతయః=రక్షకులగు స్వాములము, స్యామ=అగుదుముగాక ! [౬౫]

భావార్థము:-పరమేశ్వరుని కంటె ఉత్తమము, గొప్పదియు, ఐశ్వర్యయుక్తము,

సర్వశక్తివంతమునగు పదార్థమెద్దియు లేనప్పుడు అతనికి తుల్యమైనదియు నేదియులేదు. విశ్వాత్ముడు,విశ్వస్రష్ట, అఖిలైశ్వర్యప్రదుడునగు నే యీశ్వరుడున్నాడో, యతనిశక్తి విశేషముచేతను,స్వపురుషార్థము చేతను ఇహలోకాభ్యుదయమును, యోగాభ్యాసమును సేవించి పరలోకసామర్థ్యమును మేము పొందెదముగాక ! ౧౩౭౧[౬౫]

అత్ర పరమాత్మ మహిమా, సృష్టిగుణవర్ణనం, యోగప్రశంసా, ప్రశ్నోత్తరాణి,
సృష్టిపదార్థ ప్రశంసనం, రాజప్రజాగుణవర్ణనం, శాస్త్రోద్యుపదేశోఽధ్య
యన మధ్యాపనం, స్త్రీ పురుష.గుణవర్ణనం, పునః ప్రశ్నోత్తరాణి
పరమేశ్వర గుణవర్ణనం, యజ్ఞవ్యాఖ్యా, రేఖాగణితాది
చోక్తమత ఏతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన
సహ సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్

★

ఈ అధ్యాయమునందు ౧ పరమాత్మ మహిమ [౧,౨,౩,౪ ౫,౬], ౨ సృష్టిగుణము [౭], ౩ యోగప్రశంస, ౪. ప్రశ్నోత్తరములు [౯, ౧౦, ౧౧, ౧౨, ౫, సృష్టిపదార్థముల ప్రశంస [౧౬,౧౭], ౬ రాజుయొక్కయు. ప్రజల యొక్కయు గుణముల వర్ణన [౨౦, ౩౩], ౭ శాస్త్రోపదేశము [౧౩, ౧౪, ౧౫], ౮ పఠన పాఠనములు [౩౪, ౩౯, ౪౨, ౪౩], ౯ స్త్రీపురుషుల పరస్పరగుణములు [౪౦, ౪౧, ౪౪, ౪౫, ౪౬,], ౧౦ ప్రశ్నోత్తరములు ౪౮, ౪౯, ౫౦,౫౧,౫౨ ౫౩.౫౪, ౫౫, ౫౬, ౫౭, ౫౮, ౫౯, ౬౦, ౬౧, ౬౨,], ౧౧. ఈశ్వరుని గుణములు [౬౩,౬౪. ౬౫] ౧౨ యజ్ఞమునకు వ్యాఖ్య[౫౭, ౫౮] ౧౩ రేఖాగణితాదుల వర్ణన [౬౧. ౬౨] యుడుటచే ఈ అధ్యాయమందు చెప్పబడ్డ అర్థమునకు పూర్వాధ్యాయములోచెప్పబడ్డ అర్థముతోసంగతియున్నదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీమద్విరజానంద
సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ దయానందసరస్వతీ స్వామినా విరచితే
సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే
యజుర్వేద భాష్యే త్రయోవింశోఽధ్యాయః
సమాప్తః

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు
శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు
అన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద
సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి యిరువదిమూడవ అధ్యాయము సమాప్తము

యజుర్వేదము

౨౪వ అధ్యాయము

లోని

కృమి కీట పశు పక్షి తిర్యక్కుల విజ్ఞానము

ఈ 24 వ అధ్యాయములో పశుపక్షుల, సర్పాదుల, వన్యమృగముల, జలచరముల, కీటాదుల గుణములు వర్ణించబడినవని మహర్షి దయానందు డధ్యాయాంతమున నిర్దేశించి యుండెను. ఇంతియగాక వెనుకటి ౨౩ వ అధ్యాయముతో సంగతియు నున్నదని సూచించెను.

సకల విద్యలు వేదమున బీజరూపమున నున్నవి. మానవులకు సకలజీవులతో సంపర్కమున్నది. కావున వానినుండి యేయేలాభములు, హానులు సంభవించునో ఇందు నిర్దేశించబడినవి. ఇందు ఆయాతిర్యక్ప్రాణులు గుణమునుబట్టి, రంగునుబట్టి, ఆకారమునుబట్టి, స్వభావకర్మలను బట్టి సూచించబడినవి. ఈ జంతువిద్య యందలి రహస్యమును పరిశీలించి సంఘోపయోగముగ విషయములను వెల్లడించుట చాలా అవసరము.

గుఱ్ఱములకు, ఎడ్లకు, ఆవులకు, గేదలకు, కోళ్ళకు, గొఱ్ఱెలకు, మేకలకు ఉన్న రంగులను బట్టి, సుడులనుబట్టి వాని గుణములను, మంచిచెడులను నిర్ణయించుకొనుట రైతాంగమునందును ప్రజానీకమునందును ప్రచలితమైయున్నది. వారును, ఆధునిక జంతుశాస్త్రజ్ఞులును ఇరువురు ఈ విషయముమీద పరిశోధించి నూతన ఫలితములను లోకమున కందించగలరని నమ్ముచున్నాము.

ఈ అధ్యాయమును సరళముగ అర్థముచేసుకొనుటకై ముందు మహర్షి దయానందుని వ్యాఖ్యానమునుండి కొన్ని వాక్యముల నుదహరించు చున్నాము.

అత్ర సర్వత్ర దేవతాపదేన తత్తద్గుణయోగాత్ పశవో వేదితవ్యాః(౧)యా యస్య పశో ర్దేవతాఽస్తి స తద్గుణోఽస్తీతి వేద్యమ్. (మం.౧౩,౧౯) యే పశవః పక్షిణశ్చ వాయుగుణాః సూర్యగుణాః సంతి తైస్తదనుకూలాని కార్యాణి సాధనీయాని. (౪) యే మనుష్యా వాయ్వ గ్న్యాదిగుణా న్పశూన్ పాలయంతి తే సర్వోపకారకా భవంతి. (మం. ౮). చంద్రాది గుణ యుక్తాః పశవః సంతి తైస్తత్తత్కార్యం మనుష్యైః సాధ్యమ్ (మం.౨).

అని పలుతావులందు నిర్దేశించబడినది. ఇందు ఏయే దేవతలు గలవిగా ఏయే జంతువులు చెప్పబడియున్నవో ఆయా దేవతాగుణము లాయా పశువులందుండుననియు, వానిని చక్కగా గమనించి ఉపకారమును పొందమనియు సూచించెను.

ఇందు "ఆలభతే" అను ప్రయోగమును గాంచి యనేకులు యజ్ఞము నం దాయా దేవతల నుద్దేశించి ఆయా పశువుల బలినొసగుటయే మంత్రాశయమని భావించువారును గలరు.

వారికొక చిన్న మనవి:- యజ్ఞమునకు మరొక నామధేయము అధ్వరము. హింసారహితమైనది అని అధ్వరశబ్దార్థము అట్టిచో యజ్ఞమునందు హింస జరుగదని వేరుగా చెప్పనవస

రము లేదుగదా ! ఆలభతే పదమునకు చంపుట అను అర్థము రాజాలదు. ఎవరైనా అటుల గ్రహించుచో వైదికసాహిత్యమును వారెరుగరని భావించవలయును. వేదమునందు పదేపదే పశువులను పెంచవలయును, పోషించవలయునని బోధించబడినది, ' యజ్ఞమునందు ముఖ్యముగా వీరిచే బలివస్తువుగ భావించబడు గోవు 'అఘ్న్య'గా కీర్తించబడినది. అది చంపదగినది కాదు, కొట్టతగినదియు కాదని ఆ శబ్దమే నిర్దేశించుచున్నది. కావున వైదిక ధర్మమును మననమొనర్చి సిద్ధాంతీకరించుకొనవలసి యున్నది.

ఆలభతే శబ్దము(౧౧, ౧౬, ౨౦-౨౯) మొత్తము ౧౨ మంత్రములలో కనబడుచున్నది. ౩౦ వ అధ్యాయపు ౨౨ వ మంత్రములో కూడ ఉన్నది. ఈ మంత్రములన్నిటిలో చతుర్థీ విభక్త్యంతములకు ద్వితీయా బహువచనాంతములు జోడించబడినవి.౧౧ వ మంత్రములో ఋతువు లాటింటికి ధూమ్ర శ్వేత కృష్ణ అరుణ పిశంగవర్ణములు చెప్పబడినవి. రంగులు బలియివ్వ బడుటకు సాధనములు కాజాలవుగదా ! ఇక ఆయారంగులుగల జంతువులను గ్రహించుచో అవి యేవియగును ? ఇచ్చట సంస్కృత పదార్థములో ఆ=సమంతాత్, లభతే=ప్రాప్నోతి, చక్కగ పూర్తిగ లభించుట, పొందుట అని యర్థమొనర్చబడినది. మిగతా తావులలో నిదియే యర్థమొనర్చబడినవి. ఆయాకార్యములకై ఆయా వస్తువులు లేక ప్రాణులు ఉపయోగకరములు గావున బుద్ధిమంతులు వాని వలన లాభము పొందవలయునని ఉపదేశము. మిగతా పదకొండు మంత్రములందు సరిగా ఐదేసి విషయములకై ఐదేసి వస్తువులు చెప్పబడినవి. కాని సర్వత్ర ఒకే సారి 'ఆలభతే' ప్రయోగించబడినది. అన్నిటికి దానినే అన్వయము చేసుకొనవలయును.

౧౬వ మంత్రములో భిన్నభిన్నమరుత్తులకు - మర్త్యులకు విద్వాంసులేమి గ్రహించెదరో అటులనే మీరును గ్రహించుడనెను. ౨౦వ మంత్రములో పిట్టల పేరులున్నవి కావున పక్షివిజ్ఞుని అనుకరించుడనియు, ౨౧లో జలచరముల పేర్లుండుటచే జలజంతుపాలనవిత్తును అనుకరించుడనియు, ౨౨,౨౩,౨౪ మంత్రములలో పక్షుల పేర్లున్నవి కావున పక్షిగుణ విజ్ఞానిని పక్షికర్మవిత్తును అనుకరించుడనియు, ౨౫వ మంత్రములో కాల వాచక శబ్దములుండుటచే కాలవిదుని అనుకరించుడనియు, ౨౬వ మంత్రములో భూచర జంతువుల పేరులుండుటచే స్థలచరజంతుగుణవిత్తును అనుకరించుడనియు ఉపదేశించబడినది. ౨౯వ మంత్రములో 'ప్రజాపతయే పురుషాన్ హస్తిన:' ప్రజాపాలకుడగు రాజునకై పురుషులను గజములను ఆలభించుమనియున్నది. అయితే వానిని బలి యొనర్చి యజ్ఞముచేయమనియే భావించవలసినదేనా? కనుక యజ్ఞమునందు పశు వధ యుండదని విచారశీలురు గ్రహించవచ్చును.

ఇంతియగాక ఈ వేదములోని ౨౩ వ అధ్యాయపు ౧౭ వ మంత్రములో "అగ్నిః పశురాసీత్; వాయుః పశురాసీత్, సూర్యః పశురాసీత్" అగ్నివాయు సూర్యులు పశువులనియు, యజ్ఞకర్తలు "తేన అయజంత" వానితో యజ్ఞమొనరించిరనియు, 'సః ఏతమ్ అజయత్'అతడీ లోకమును జయించెననియు అటులనే నీవు 'తం జేష్యసి' వానిని జయించుచో, ఆ అగ్న్యాదులు "తే లోకః భవిష్యతి" నీ లోకములు - నీకు దర్శనీయములగుననియు చెప్పబడియున్నది. కావున నీ ౨౪వ అధ్యాయములో పశుహింసాయుక్త యజ్ఞమేదియు బోధించబడలేదనియు

౧ందు జలస్థలాకాశచరములగు పశుపక్షి తిర్యక్కుల విజ్ఞానము ప్రకటించ బడెననియు, మానవులావిద్యను గ్రహించి లాభమును గ్రహించవలయుననియు మహర్షి దయానందుడు వేదమునకు తగిన యర్థము యోగజన్య దివ్యదృష్టిచే నొనర్చియుండెను. బీజ రూపముగ నిచ్చుట నిర్దేశించ బడిన విజ్ఞానమును విశదీకరించుట జంతుశాస్త్రవిశేషజ్ఞుల పనియై యున్నది.

ఆయా కాలములకై ఆయాజంతువులను పరిగ్రహించ వలసినదిగా చెప్పబడిన మంత్రము లున్నవి. కొన్నిచోటులందు "కొఱకు" అని అర్థము వచ్చు చతుర్థీవిభక్త్యంత శబ్దములు, కొన్ని చోటులందు ఫలానా నిమిత్తము అని సూచించుటకై షష్ఠీవిభక్త్యంత శబ్దములు ప్రయోగించ బడినవి. ఆయా దేవతలు గలవి యని ప్రథమాంతములుగను, ఆయా జంతువులను గ్రహించ వలయునని ద్వితీయా విభక్త్యంతములుగను శబ్దములు వాడబడినవి.

౧,౨,౩,౪,౫,౬,౭,౮,౯,౧౦,౧౪,౧౫,౧౭,౧౯,౩౧ మంత్రములందు ఏ యే జంతువుల కే యే దేవతలలో ప్రథమాంత శబ్దములతో నిర్దేశించబడినది. ౧౧,౧౨,౧౩,౧౬,౨౦,౨౧,౨౨,౨౩, ౨౪,౨౫,౨౬,౨౭,౨౮,౨౯.౩౦,౩౨,౩౩,౩౪ మంత్రములలో ఏ యే ప్రయోజనముల కే యే పశువు లుపయోగపడునది చతుర్థీ విభక్త్యంత శబ్దములతో చెప్పబడినది. ౧౮,౩౫,౩౬,౩౭,౩౮,౩౯,౪౦. మంత్రములలో దేని నిమిత్త ముపయోగపడునో షష్ఠ్యంత శబ్దములలో చెప్పబడినది.

మేమును నిచట స్వాధ్యాయశీలుర కుపయోగపడునటుల జంతువిశేషములను తెలుపు యౌగికములగు ప్రథమా ద్వితీయా విభక్త్యంత శబ్దములను విడిగాను, ఏ యే దేవతగుణములు గలవి యున్నవో వానిని దైవతములని ప్రత్యేకముగను, ఏ యే ప్రయోజనములకు, కార్యములకు ఆ యా జంతువులు పేర్కొనబడినవో ఆ యా చతుర్థ్యంత షష్ఠ్యంత శబ్దములను వేర్వేరు అనుక్రమణికలుగనిచ్చుచున్నాము.

వాని సహాయమున ఎక్కడ ఏజంతువు ఏ గుణము గలదిగ, ఎందుల కుపయోగపడునదిగ నిర్దేశించబడియున్నదో సరళముగ సమన్వయ పఱచుకొనగలరని ఆశించుచున్నాము.

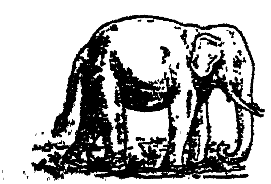
ఈ అధ్యాయముసందలి విజ్ఞానమును మననమొనర్చువారికి ఈ అనుక్రమణికలు ఎక్కువగా తోడ్పడగలవని భాష్యము మధ్య విశేషానుబంధముగ మేము చేర్చుచున్నాము.

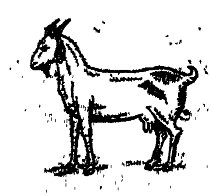
ఈ అనుక్రమణిక యందాయా మంత్రముల సంఖ్య నిర్దేశించబడినది.

వికారి ౧౮౮౧
మకరసంక్రాంతి.

ఇట్లు బుధజన విధేయులు
శేషాచలార్య, కేశవార్యశాస్త్రి







౨౪ వ అధ్యాయములోని తిర్యక్కుల అనుక్రమణిక

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్త్యంతములు.

★

దైవతములు

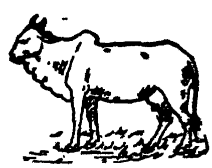
★

చతుర్థీ విభక్త్యంతములు

షష్ఠీ విభక్త్యంతములు











ఓమ్

అథ చతుర్వింశోఽధ్యాయారమ్భః

ఇప్పుడు ఇరువది నాల్గవ అధ్యాయము * ఆరంభము

ఓమ్ విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ యద్భద్రం తన్న ఆ సువ॥౧॥

అశ్వ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, భురిక్ సంకృతిశ్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ మనుష్యైః పశుభ్యః కీదృశ ఉపకారో గ్రాహ్య ఇత్యాహ.

మానవులు పశువులనుండి ఎటువంటి యుపకారమును గ్రహించవలయును ?

అశ్వస్తూపరో గోమృగ స్తే ప్రాజాపత్యాః కృష్ణగ్రీవ ఆగ్నేయో రరాటే పురస్తాత్ సారస్వతీ మేష్య ధస్తాద్ధన్వో రాశ్వినా వధోరామౌ బాహ్వోః సోమాపౌష్ణః శ్యామో నాభ్యాꣳ సౌర్యయామౌ శ్వేతశ్చ కృష్ణశ్చ పార్శ్వయో స్త్వాష్ట్రౌ లోమశ సక్థౌ సక్థ్యో ర్వాయవ్యః శ్వేతః పుచ్ఛ ఇన్ద్రాయ స్వపస్యాయ వేహద్వైష్ణవో వామనః

అశ్వః, తూపరః, గోమృగ ఇతి గో+మృగః, తే, ప్రాజాపత్యా ఇతి ప్రాజా+పత్యాః, కృష్ణగ్రీవ ఇతి కృష+గ్రీవః, ఆగ్నేయః, రరాటే, పురస్తాత్, సారస్వతీ, మేషీ, అధస్తాత్, హన్వోః, ఆశ్వినౌ, అధోరామావి త్యధః+రామౌ, బాహ్వోః, సోమాపౌష్ణః శ్యామః, నాభ్యామ్, సౌర్యయామౌ, శ్వేతః, చ, కృష్ణః, చ, పార్శ్వయోః, త్వాష్ట్రౌ, లోమశ సక్థావితి లోమశ+సక్థౌ, సక్థ్యోః, వాయవ్యః, శ్వేతః, పుచ్ఛే, ఇంద్రాయ, స్వపస్యా యేతి సు+అపస్యాయ, వేహత్, వైష్ణవః, వామనః॥౧॥

పదార్థః:- అశ్వః = ఆశుగామీ తురంగః, తూపరః, = హింసకః, గోమృగః = గౌరివ వర్త మానో గవయః, (తే) ప్రాజాపత్యాః = ప్రజాపతిః సూర్యో దేవతా యేషాం తే, కృష్ణగ్రీవః = కృష్ణా గ్రీవా యస్య సః, ఆగ్నేయః = అగ్నిదేవతాకః, రరాటే = లలాటే, పురస్తాత్ = ఆదితః

*1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈ అధ్యాయములో ౪౦ మంత్రములు. ౭. ఛందస్సులు, ౬౨౪ పదములు, ౧౪౭౩ అక్షరములున్నవి.

సారస్వతీ=సరస్వతీ దేవతా యస్యాః సా,మేషీ=శబ్దకర్త్రీ మేషస్య స్త్రీ,(అధస్తాత్)హన్వోః =ముఖావయవయోః,ఆశ్వినౌ=అశ్విదేవతాకౌ,అధోరామౌ=అధో రమణయోయో స్తౌ, (బాహ్వోః)సౌమాపౌష్ణః=సోమపూషదేవతాకః, శ్యామః=కృష్ణవర్ణః, నాభ్యామ్=మధ్యే, సౌర్యయామౌ=సూర్యయమ సంబంధినౌ,శ్వేతః=శ్వేతవర్ణః,(చ)(కృష్ణః)(చ)పార్శ్వయోః =వామదక్షిణభాగయోః, త్వాష్ట్రౌ=త్వష్టృదేవతాకౌ, లోమశ సక్థౌ=లోమాని విద్యంతే యస్య తల్లోమశం సక్థి యయో స్తౌ,సక్థ్యోః=పాదావయవయోః, వాయవ్యః=వాయుదేవ తాకః, శ్వేతః=శ్వేతవర్ణః, (పుచ్ఛే) ఇంద్రాయ=ఐశ్వర్య యుక్తాయ, స్వపత్యాయ=శోభ నాన్యపాంసి కర్మాణి యస్య తస్మై,వేహత్=అకాలే వృషభోపగమనేన గర్భఘాతినీ,వైష్ణవః =విష్ణుదేవతాకః,వామనః=వక్రాంగః. ॥౧॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యూయమశ్వస్తూపరో గోమృగస్తే ప్రాజాపత్యాః కృష్ణగ్రీవ ఆగ్నేయః పురస్తాద్రరాటే మేషీ సారస్వతీ అధస్తాద్ధన్వోర్బాహ్వోరధో రామా వాశ్వినౌ సౌమా పౌష్ణః శ్యామో నాభ్యాం పార్శ్వయోః శ్వేతశ్చ కృష్ణశ్చ సౌర్యయామౌ సక్థ్యో ర్లోమశౌ సక్థౌ త్వాష్ట్రౌ పుచ్ఛే శ్వేతో వాయవ్యో వేహద్వైష్ణవో వామనశ్చ స్వపస్యాయేంద్రాయ సంయోజయత. ॥౧॥

భావార్థః:- యే మనుష్యా అశ్వాదిభ్యః కార్యాణి సంసాధ్యైశ్వర్యమున్నీయ ధర్మ్యాణి కర్మాణి కుర్యుస్తే సౌభాగ్యవంతో భవేయుః.అత్ర సర్వత్ర దేవతాపదేన తత్తద్ గుణయోగాత్ పశవో వేదితవ్యాః. ॥౧॥

పదార్థము :-ఓ మానవులారా! అశ్వః=శీఘ్రముగ నడచు గుఱ్ఱము, తూపరః= హింసించు పశువు,గోమృగః=గోవువలెనుండు గవయము,తే ప్రాజాపత్యాః=అవి ప్రజా పాలకుడగు సూర్యుడు దేవతగాగలవి అనగా సూర్యలోకపు గుణములుగలవి, కృష్ణగ్రీవః =నల్లనికంఠముగల పశువు, ఆగ్నేయః=అగ్ని దేవతగాగలది;పురస్తాత్=ప్రథమమునుండి, రరాటే=లలాటము నిమిత్తము, మేషీ=[శబ్దకర్త్రియగు] ఆడగొఱ్ఱె, సారస్వతీ=సరస్వ తి దేవతగాగలది, అధస్తాత్=క్రిందనుండి,హన్వోః=వామదక్షిణభాగములుగ నున్నముఖా వయవమగు గడ్డమునిమిత్తము,బాహ్వోః=భుజములనిమిత్తము,అధోరామౌ=క్రిందరమిం చునవి,ఆశ్వినౌ=అశ్వినులు దేవతలుగాగల పశువులు,సౌమాపౌష్ణః=సోముడు పూషుడు దేవతలుగాగలది, శ్యామః=నల్లని రంగుగల పశువు, నాభ్యామ్=బొడ్డునందు మఱియు, పార్శ్వయోః=ఎడమ కుడి వైపులందు, శ్వేతః చ కృష్ణః చ=తెల్లరంగు, నల్ల రంగు గలవి, సౌర్యయామౌ=సూర్యునికి యమునికి సంబంధములగు పశువులు, సక్థ్యోః = కాళ్లయొక్క సంధులదగ్గఱి భాగములలో, లోమశ సక్థౌ=ఎక్కువరోమములున్న సక్థు లుగలవి త్వాష్ట్రౌ=త్వష్టదేవతగా గల పశువులు; పుచ్ఛే=తోకలో, శ్వేతః=తెల్లరంగు గలది, వాయవ్యః=వాయువు దేవతగా గలది. వేహత్=కామోద్దీపనము కాకుండగనే [ఎదగాక పూర్వమే]ఆబోతు దగ్గఱకుపోయి గర్భము [చూలు]ను పోగొట్టుకొనుగోవు, వైష్ణవః=విష్ణుదేవతగా గలది, వామనః=మఱియు పొట్టిశరీరముపలె కొద్దిగా వంగిన

అవయవములు గల పశువు, వీని నన్నిటిని, స్వపస్యాయ=అతి సుందరములగు కర్మలుగల వాడు, ఇంద్రాయ=ఐశ్వర్యయుక్తుడు నగు పురుషునకై సంయోగపఱచుము. అనగా ఆ యా ప్రత్యేకాంగముల కానంద నిమిత్తకములగు ఉక్తగుణములు గల పశువులను నియమించుడు. [౧]

భావార్థము :- అశ్వాదిపశువులచే కార్యములను సాధించి, ఐశ్వర్యము నభివృద్ధి పఱచి ధర్మానుకూలముగ పని యొనర్చు వారుత్తమ భాగ్యవంతులగుదురు.

ఈ ప్రకరణము నందంతట దేవతాపదముచే నా యా గుణములు గలిగియుండు [నాయా] పశువులను గ్రహించవలయును. ౧౩౭౨[౧]

రోహిత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సోమాదయో దేవతాః,నిచృత్ సంకృతి శ్ఛందః,గాంధారః స్వరః.
పునః కే పశవః కీదృశగుణా ఇత్యాహ.

ఏ పశువు లెటువంటి గుణములు గలవను విషయము చెప్పబడు చున్నది.

రోహితో ధూమ్రరోహితః కర్కన్ధురోహిత స్తే సౌమ్యా బభ్రు రరుణబభ్రుః శుకబభ్రుస్తే వారుణాః శితిరన్ధ్రో౽న్యతః శితిరన్ధ్రః సమన్తశితి రన్ధ్రస్తే సావిత్రాః శితి బాహురన్యతః శితిబాహుః సమన్త శితిబాహుస్తే బార్హస్పత్యాః పృషతీ క్షుద్రపృషతీ స్థూలపృషతీ తా మైత్రావరుణ్యః॥ ॥౨॥

రోహితః, ధూమ్రరోహిత ఇతి ధూమ్ర+రోహితః, కర్కన్ధురోహిత ఇతి కర్కన్ధు+రోహితః, తే, సౌమ్యాః, బభ్రుః, అరుణబభ్రురితి అరుణ+బభ్రుః,శుక బభ్రురితి శుక+బభ్రుః, తే, వారుణాః, శితిరన్ధ్ర+ఇతి శితి+రన్ధ్రః, అన్యతః శితి రన్ధ్ర ఇత్యన్యతః+శితిరన్ధ్రః,సమన్త శితిరన్ధ్ర ఇతి సమన్త+శితిరంధ్రః, తే, సావిత్రాః, శితిబాహు రితి శితి+బాహుః,అన్యతః శితిబాహు రిత్యన్యతః+శితిబాహుః, సమన్త శితి బాహురితి సమన్త+శితిబాహుః, తే, బార్హస్పత్యాః,పృషతీ, క్షుద్రపృషతీతి, క్షుద్ర+పృషతీ, స్థూల పృషతీతి స్థూల+పృషతీ,తాః, మైత్రావరుణ్యః॥ ॥౨॥

పదార్థః-రోహితః=రక్తవర్ణః, ధూమ్రరోహితః=ధూమ్రరక్తవర్ణః,కర్కంధురోహితః=కర్కంధు ర్బదరీఫలమివ రోహితః, (తే)సౌమ్యాః=సోమదేవతాకాః, బభ్రుః=నకుల

సదృశవర్ణః, అరుణబభ్రుః = అరుణేన యుక్తో బభ్రు ర్వర్ణో యస్య సః, శుకబభ్రుః = శుకస్యేవ బభ్రు ర్వర్ణో యస్య సః, (తే)(వారుణాః)వరుణదేవతాకాః, (శితిరంధ్రః)శితిః శ్వేతతా రంధ్రే యస్య సః,అన్యంతః శితిరధ్రః = అన్యతోఽన్యస్మిన్ రంధ్రాణీవ శితయో యస్య సః, సమంత శితిరంధ్రః = సమంతతో రంధ్రాణీవ శితయః శ్వేతచిహ్నాని యస్య సః,(తే)సావిత్రాః = సవితృ దేవతాకాః,శితిబాహుః = శితయో బాహ్వో ర్యస్య సః,అన్యతఃశితిబాహుః = అన్యతఃశితయో బాహ్వో ర్యస్య సః, సమంతశితిబాహుః = సమంతాచ్ఛితయో బాహ్వో ర్భుజస్థానయో ర్యస్య సః, (తే)బార్హస్పత్యాః = బృహస్పతి ర్దేవతాకాః, పృషతీ = అంగైః సుసిక్తా, క్షుద్రపృషతీ = క్షుద్రాణి పృషంతి యస్యాః సా, స్థూలపృషతీ = స్థూలాని పృషంతి యస్యాః సా,(తాః)మైత్రావరుణ్యాః = ప్రాణోదాన దేవతాకాః. ॥౨॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యే రోహితో ధూమ్రరోహితః కర్కంధురోహితశ్చ సంతి తే సౌమ్యాః. యే బభ్రు రరుణభభ్రు శుకభభ్రుశ్చ సంతి తే వారుణాః. యే శితిరంధ్రోఽన్యత శ్శితిరంధ్రః, సమంతశితిరంధ్రశ్చ సంతి తే సావిత్రాః. యే శితిబాహురన్యతః శితిబాహుః సమంతశితిబాహుశ్చ సంతి తే బార్హస్పత్యాః,యాః పృషతీ క్షుద్రపృషతీ స్థూలపృషతీ చ సంతి తా మైత్రావరుణ్యో భవంతీతి బోధ్యమ్. ॥౨॥

భావార్థః:-యే చంద్రాది గుణయుక్తాః పశవః సంతి తైస్తత్తత్కార్యం మనుష్యైః సాధ్యమ్. ॥౨॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీకు, రోహితః=సామాన్యపు ఎఱుపు గలది, ధూమ్రరోహితః=ధూమ్రవర్ణపు ఎఱుపుగలది, కర్కంధు రోహితః=పండిన రేగుపండు వంటి ఎరుపుగలది, తే=ఆ యా పశువులు, సౌమ్యాః=సోమదేవతలు అనగా సోమగుణ ముగలవి. బభ్రుః=ముంగిసవలె ధూమ్రవర్ణము గలది, అరుణ బభ్రుః=ఎఱుపుకు తిరిగిన ముంగిసవంటి రంగుగలది, శుకబభ్రుః=చిలుకవంటి రంగుగలది, తే=ఆ యా పశువులు, వారుణాః=వరుణుడు దేవతగా గలవి అనగా శ్రేష్ఠమైనవి. శితిరంధ్రః=శితిరంధ్రము అనగా మర్మస్థానాదులందు తెలుపుగలది, అన్యతః శితిరంధ్రః=ఇతరచోట్ల, ఇతర అంగములందును రంధ్రములవలె తెలుపుగుర్తులుగలది. సమన్త శితిరంధ్రః=అన్నిచోట్ల రంధ్రములవలె శ్వేతచిహ్నములుగలది, తే=ఆ యా పశువులు, సావిత్రాః=సవితదేవతగా గలవి. శితిబాహుః=ముందు భుజ[పాద]ములందు తెల్లపొడలుగలది, అన్యతః శితిబాహుః=ఇతర అంగములందు తెల్లనిమచ్చలుగలది, సమంత శితిబాహుః=అంతట ముంగాళ్ళయందు తెల్ల పొడలుగలది,తే=ఆ యా పశువులు, బార్హస్పత్యాః=బృహస్పతి దేవతగాగలవి,పృషతీ= అన్ని అవయవములచే, చక్కగ సిక్తమైనది, క్షుద్రపృషతీ=రంగురంగుల చిన్నచిన్న పొడలు గలది, స్థూలపృషతీ=పెద్దపెద్ద పొడలుగలది, తాః=అవన్నీ, మైత్రావరుణ్యాః= ప్రాణోదానములు దేవతలుగా గలవి అని ఎఱుగవలయును. [౨]

భావార్థము:-చంద్రాదుల ఉత్తమ గుణములుగల పశువులతో వానివాని గుణా

నుకూలములగు పనులను మానవులు సాధించవలయును. ౧౩౭౩[౨]

శుద్ధవాల ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అశ్వ్యాదయో దేవతాః, నిచృదతిజగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః
పునః కీదృశగుణాః పశవః ఇత్యాహ.

ఎటువంటిగుణములు గల పశువులున్నవి ?

శుద్ధవాలః సర్వశుద్ధవాలో మణివాలస్త ఆశ్వినాః శ్యేతః శ్యేతాక్షో౽రుణస్తే రుద్రాయ పశుపతయే కర్ణా యామా అవలిప్తా రౌద్రా నభోరూపాః పార్జన్యాః॥

శుద్ధవాల ఇతి శుద్ధ+వాలః,సర్వశుద్ధవాల ఇతి సర్వ+శుద్ధవాలః,మణివాల ఇతి మణి+వాలః,తే,ఆశ్వినాః, శ్యేతః, శ్యేతాక్ష ఇతి శ్యేత+అక్షః,అరుణః,తే,రుద్రాయ, పశుపతయ ఇతి పశు+పతయే, కర్ణాః, యామాః, అవలిప్తా ఇత్యవ+లిప్తాః,రౌద్రాః నభోరూపా ఇతి నభః+రూపాః, పార్జన్యాః॥ ॥౩॥

పదార్థః:-శుద్ధవాలః=శుద్ధా వాలా యస్య సః, సర్వశుద్ధవాలః=సర్వే శుద్ధా వాలా యస్య సః, మణివాలః=మణిరివ వాలా యస్య సః, (తే)ఆశ్వినాః=సూర్యచంద్రదేవతాకాః, శ్యేతః=శ్వేతవర్ణః,శ్యేతాక్షః=శ్యేతే అక్షిణీ యస్య సః,అరుణః=రక్తవర్ణః,(తే)రుద్రాయ =దుష్టానాం రోదకాయ, పశుపతయే=పశూనాం పాలకాయ, కర్ణాః=యైః కార్యాణి కుర్వంతి తే,యామాః=వాయుదేవతాకాః,అవలిప్తాః=అవలిప్తాన్యుపచితాన్యంగాని యేషాం తే, రౌద్రాః=ప్రాణాదిదేవతాకాః, నభోరూపాః=నభ ఇవ రూపం యేషాం తే, పార్జన్యాః =మేఘదేవతాకాః. ॥౩॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యే శుద్ధవాలః సర్వశుద్ధవాలో మణివాలశ్చ సంతి తే ఆశ్వినాః.యే శ్యేతః శ్యేతాక్షో౽రుణశ్చ సంతి తే పశుపతయే రుద్రాయ.యే కర్ణాః సంతి తే యామాః. యే౽వలిప్తాః సంతి తే రౌద్రాః. యే నభోరూపాః సంతి తే పార్జన్యాశ్చ వేదితవ్యాః. ॥౩॥

భావార్థః:-యో యస్య పశో ర్దేవతా౽స్తి.స తద్గుణో౽స్తీతి వేద్యమ్. ॥౩॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! శుద్ధబాలః=శుద్ధమైన వెంట్రుకలు, లేక శుద్ధములగు చిన్నచిన్న అంగములు గలది, సర్వశుద్ధబాలః=అంతయు శుద్ధములైన వెంట్రుకలు గలది, మణిబాలః=మణులవలె నిగనిగలాడు వెంట్రుకలుగలది అగు నేపశువులు, తే=అవన్నీ, ఆశ్వినాః=సూర్యచంద్రులు దేవతలుగా గలవి అనగా సూర్యునివలె చంద్రునివలె దివ్యగుణములుగలవి. శ్యేతః=శ్వేతవర్ణముగలది, శ్యేతాక్షః=శ్వేతనయనములు గలది

అరుణః=ఎఱ్ఱని రంగుగలది, తే=అవి, పశుపతయే=పశువుల రక్షించువానికి మఱియు,రుద్రాయ=దుష్టులనేడ్పించువానికి [అయియున్నవి] కర్ణాః=వేనిచే కార్యములొనర్చుచున్నారో అవి, యామాః=వాయువు దేవతగా గలవి. అవలిప్తాః=ఉన్నతావయవములు గలవి, స్థూలశరీరముగలవి, రౌద్రాః=ప్రాణవాయువు మొదలైనవి దేవతలుగా గలవి. నభోరూపాః=ఆకాశమువలె నీలిరంగుగల పశువులు, అవన్నీ, పార్జన్యాః=మేఘముదేవతలుగా గలవి అని ఎఱుగవలయును. [౩]

భావార్థము:- ఏ పశువున కేది దేవతయో అది ఆ దేవతాగుణములు గలిగియున్నదని గ్రహించవలయును, ౧౩౨౪[౩]

పృశ్ని రిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, మారుతాదయో దేవతాః,విరాడభిధృతి శ్ఛందః,షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

పృశ్ని స్తిరశ్చీన పృశ్ని ర్ఊర్ధ్వపృశ్ని స్తే మారుతాః ఫల్గూర్లోహితోర్ణీ పలక్షీ తాః సారస్వత్యః ప్లీహాకర్ణః శుణ్ఠాకర్ణోఽధ్యాలోహ కర్ణ స్తే త్వాష్ట్రాః కృష్ణగ్రీవః శితికక్షో ఽఞ్జిసక్థ స్త ఐన్ద్రాగ్నాః కృష్ణాఞ్జి రల్పాఞ్జి ర్మహాఞ్జి స్త ఉషస్యాః॥

పృశ్నిః, తిరశ్చీన పృశ్ని రితి తిరశ్చీన+పృశ్నిః,ఊర్ధ్వపృశ్ని రిత్యూర్ధ్వ+పృశ్నిః, తే, మారుతః, ఫల్గుః, లోహితోర్ణీతి లోహిత+ఊర్ణీ, పలక్షీ, తాః, సారస్వత్యః, ప్లీహాకర్ణః, ప్లీహాకర్ణ ఇతి ప్లీహ+కర్ణః, శుణ్ఠా+కర్ణః,శుంఠకర్ణ ఇతి శుణ్ఠ+కర్ణః,అధ్యాలోహకర్ణ ఇత్యధ్యాలోహ+కర్ణః,తే, త్వాష్ట్రాః, కృష్ణగ్రీవ ఇతి కృష్ణ+గ్రీవః,శితికక్ష ఇతి శితి+కక్షః,అఞ్జిసక్థ ఇత్యఞ్జి+సక్థః, తే, ఐన్ద్రాగ్నాః, కృష్ణాఞ్జి రితి కృష్ణ+అఞ్జిః,అల్పాఞ్జి రిత్యల్ప+అఞ్జిః,మహాఞ్జి రితి మహా+అఞ్జిః,తే,ఉషస్యాః

పదార్థః:-పృశ్నిః=ప్రష్టవ్యః,తిరశ్చీనపృశ్నిః=తిరశ్చీనః పృశ్నిః స్పర్శో యస్య సః, (తే)మారుతాః=మరుద్దేవతాకాః, ఫల్గుః=యా ఫలాని గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి సా, లోహితోర్ణీ ఊర్ధ్వపృశ్నిః=ఊర్ధ్వ ఉత్కృష్టః పృశ్నిః స్పర్శో యస్య సః, =లోహితా ఊర్ణా యస్యాః సా, పలక్షీ=పలే చంచలే అక్షిణీ యస్యాః సా, (తాః) సారస్వత్యః=సరస్వతీ దేవతాకాః, ప్లీహాకర్ణః=ప్లీహేవ కర్ణే యస్య సః, శుంఠాకర్ణః=శుంఠౌ శుష్కౌ కర్ణౌ యస్య సః, అధ్యా

లోహాకర్ణః=అధిగతం చ తల్లోహం చ సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః, లోహమితి హిరణ్యానా...నిఘం.౧.౨.(తే)త్వాష్ట్రాః=త్వష్టృదేవతాకాః, కృష్ణగ్రీవః=కృష్ణా గ్రీవా యస్య సః, శితికక్షః=శితీ శ్వేతౌ కక్షౌ పార్శ్వౌ యస్య సః, అంజిసక్థః=అంజీని ప్రసిద్ధాని సక్థీని యస్య సః, (తే)ఐంద్రాగ్నాః=వాయువిద్యుద్దేవతాకాః,కృష్ణాంజిః=కృష్ణా విలిఖితా అంజి గ్గతిర్యస్య సః, అల్పాంజిః=అల్పగతిః,మహాంజిః=మహాగతిః ,(తే) ఉషస్యాః=ఉషాదేవతాకాః. ॥౪౫॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యే పృశ్ని స్తిరశ్చీనపృశ్ని రూర్ధ్వపృశ్నిశ్చ సంతి తే మారుతాః.యాః ఫల్గూ ర్లోహితోర్ణీ పలక్షీ చ సంతి తాః సారస్వత్యః. యే ప్లీహాకర్ణః శుంఠాకర్ణో ఽధ్యాలోహాకర్ణశ్చ సంతి తే త్వాష్ట్రాః. యే కృష్ణగ్రీవః శితికక్షో ఽఞ్జిసక్థశ్చ సంతి త ఐంద్రాగ్నాః.యే కృష్ణాంజి రల్పాంజి ర్మహాంజిశ్చ సంతి త ఉషస్యాశ్చ భవంతీతి వేద్యమ్. ॥౪॥

భావార్థః:-యే పశవః పక్షిణశ్చ వాయుగుణా, యే నదీగుణా, యే సూర్యగుణా, యే వాయువిద్యుద్గుణా, యే చోషోగుణాః సంతి, తై స్తదనుకూలాని కార్యాణి సాధనీయాని. ॥౪॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ప్రశ్నిః=అడగదగినది, తిరశ్చీనపృశ్నిః=అడ్డముగ స్పర్శించునది, ఊర్ధ్వపృశ్నిః=ఉన్నతము, ఉత్తమమునగు స్పర్శముగలది. తే=అవి,మారుతాః=మరుద్దేవతాగుణము గలవి, ఫల్గూః=ఫలములను పొందునది.లోహితోర్ణీ=లోహితవర్ణపు ఉన్ని వెంట్రుకలు గలది, పలక్షీ=చంచలములు చపలములునగు నయనములు గలది, తాః=అవి, సారస్వత్యః=సరస్వతి దేవతగా గలవి, ప్లీహాకర్ణః=ప్లీహారోగ చిహ్నములు గల చెవులుగలది, శుంఠాకర్ణః=శుష్కకర్ణములుగలది, అధ్యాలోహాకర్ణః=చక్కగా లభించిన సువర్ణముతో సమానములైన కర్ణములుగలది. తే=ఆ పశువులు, త్వాష్ట్రాః =త్వష్టదేవతగాగలవి.కృష్ణగ్రీవః=నల్లని మెడగలది,శితికక్షః=పార్శ్వభాగములలో తెల్లని రంగుగలది, అంజిసక్థః=లావుగా స్పష్టముగా కనబడు దృఢములైన తొడలుగలది, తే= అటువంటి పశువులు, ఐంద్రాగ్నాః=పవనము విద్యుత్తు దేవతలుగాగలవి, కృష్ణాఞ్జిః= ఎగిరెగిరి నడచునది, అల్పాంజిః=మందగమనముగలది, మహాంజిః=పెద్ద నడకగలది,తే= ఆ పశువులు, ఉషస్యాః=ఉషస్సు దేవతగాగలవి అని ఎఱుగవలయును. [౪]

భావార్థము,- ఏ పశుపక్షులు పవనగుణములు గలవో, ఏవి నదీగుణములుగలవో ఏవి సూర్యగుణములు గలవో, ఏవి పవన విద్యుత్తుల గుణములు గలవో, ఏవి ప్రాతః కాలపు గుణములు గలవో వానిచేత వాని యనుకూలములగు కార్యములనే సాధించవలయును. ౧౩౭౫[౪]

శిల్పా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృద్బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

శిల్పా వైశ్వదేవ్యో రోహిణ్య స్త్ర్యవయో వాచేఽవిజ్ఞాతా అదిత్యై సరూపా

ధా॒త్రే వ॑త్స॒త॒ర్యో॒ దే॒వానాం॒ పత్నీ॒భ్యః॥ ॥౫॥

శి॒ల్పాః, వై॒శ్వ॒దే॒వ్య ఇతి వై॒శ్వ+దే॒వ్యః, రోహి॑ణ్యః,త్ర్య॒వ॒య ఇతి త్రి॒+అవ॑యః, వా॒చే, అవి॑జ్ఞాతా ఇత్యవి+జ్ఞాతాః, అది॑త్యై, సరూ॑పా ఇతి స+రూ॑పాః, ధా॒త్రే, వ॒త్స॒త॒ర్యః, దే॒వానా॑మ్,పత్నీ॒భ్యః॥ ॥౫॥

పదార్థః:-శిల్పాః=సురూపాః శిల్పకార్యసాధికాః, వైశ్వదేవ్యః=విశ్వదేవదేవతాకాః రోహిణ్యః=ఆరోహుమర్హాః,త్ర్యవయః=త్రివిధాశ్చ తా అవయాశ్చ తాః(వాచే).అవిజ్ఞాతాః =విశేషేణాజ్ఞాతాః,అదిత్యై=పృథివ్యై,సరూపాః=సమానం రూపం యాసాంతాః,ధాత్రే =ధారకాయ,వత్సతర్యః=అతిశయేన వత్సా అల్పవయసః, దేవానామ్=దివ్యగుణానాం విదుషామ్, పత్నీభ్యః=భార్యాభ్యః. ॥౫॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యాః శిల్పా వైశ్వదేవ్యో వాచే రోహిణ్యస్త్ర్య వయోఽదిత్యా అవిజ్ఞాతాః ధాత్రే సరూపా దేవానాం పత్నీభ్యో వత్సతర్యశ్చ తా విజ్ఞేయాః.

భావార్థః:-యే సర్వే విద్వాంసః శిల్పవిద్యయాఽనేకాని యానాదీని రచయేయుః పశూనాం చ పాలనం కృత్వోపయోగం గృహ్ణీయు స్తే శ్రీమంతః స్యుః. ॥౫॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, శిల్పాః=అందమైన రూపముగలవి. శిల్ప కార్యములను సాధించునవి, వైశ్యదేవ్యః=విశ్వేదేవతలు దేవతలుగాగలవి, వాచే=వాణి కొఱకు, రోహిణ్యః=క్రిందినుండి మీదికి ఎక్కగలిగినవి యగు, త్ర్యవయః=మూడు రక ముల గొఱ్ఱెలు, అదిత్యై=భూమికొఱకు, అవిజ్ఞాతాః=విశేషించి అజ్ఞాతములైన గొఱ్ఱె లు మొదలైనవి, ధాత్రే=ధారణమొనర్చుటకు, సరూపాః=ఒకేరూపముగలవి, దేవా నామ్ పత్నీభ్యః=దివ్యగుణములు గల విద్వాంసుల స్త్రీలకొఱకు, వత్సతర్యః=చాలా లేతవయస్సుగల పెయ్యిదూడలు అని ఎఱుగవలయును, [౫]

భావార్థము:- ఏ విద్వాంసులు శిల్పవిద్యచే ననేక యానాదుల నిర్మించి పశువు లను పాలించి వానితో పని తీసుకొందురో వారే ధనవంతులు కాగలరు. ౧౩౨౮[౫]

కృష్ణగ్రీవా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, విరాడుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే

కృ॒ష్ణగ్రీ॑వా ఆగ్నే॒యాః శి॑తి॒భ్రవో॒ వసూ॑నా॒ం రోహి॑తా రు॒ద్రాణా॑ꣳ శ్వే॒తా అ॑వ॒లో॒కిన॑ ఆది॒త్యానా॒ం నభో॑రూపాః పార్జ॒న్యాః ॥ ॥౬॥

కృష్ణగ్రీవా ఇతి కృష్ణ+గ్రీవాః ఆగ్నేయాః, శితిభ్రవ ఇతి శితిభ్రవః, వసూనామ్, రోహితాః, రుద్రాణామ్, శ్వేతాః, అవరోకిణ ఇత్యవ+రోకిణః,ఆదిత్యానామ్, నభోరూపా ఇతి నభః+రూపాః, పార్జన్యాః॥ ॥౬॥

పదార్థః:-కృష్ణగ్రీవాః=కృష్ణా కర్షికా గ్రీవా నిగరణం యేషాం తే,ఆగ్నేయాః=అగ్నిదేవతాకాః, [శితిభ్రవః]=శితి శ్వేతాః భ్రూ భ్రుకుటి ర్యాసాం తాః,వసూనామ్=పృథివ్యాదీనామ్, రోహితాః=రక్తవర్ణాః, రుద్రాణామ్=ప్రాణాదీనామ్, శ్వేతాః=శ్వేతవర్ణాః, అవరోకిణః=అవరోధకా, ఆదిత్యానామ్=సూర్యసంబంధినాం మాసానామ్, నభోరూపాః=నభ ఉదకమివ రూపం యేషాం తే,పార్జన్యాః=మేఘదేవతాకాః. ॥౬॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యే కృష్ణగ్రీవా స్త ఆగ్నేయాః.యే శితిభ్రవ స్తే వసూనాం, యే రోహితా స్తే రుద్రాణాం.యే శ్వేతా అవరోకిణ స్త ఆదిత్యానాం, యే నభోరూపా స్తే చ పార్జన్యాః బోధ్యాః. ॥౬॥

భావార్థః:-మనుష్యై రగ్నేరాకర్షణక్రియా పృథివ్యాదీనాం ధారణక్రియా వాయూనాం ప్రరోహణక్రియా ఆదిత్యానా మవరోధికా మేఘానాం చ జలవర్షికాః క్రియా విదిత్వా కార్యేషూపయోజ్యాః. ॥౬॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! కృష్ణగ్రీవాః=ముడుచుకొన్న మెడగలవి, లాగుకొని మేతను మింగునవి,ఆగ్నేయాః=అగ్ని దేవతగా గలవి,శితిభ్రవః=తెల్లని కనురెప్పలు గలవి, వసూనామ్=పృథివ్యాది వసువులకు చెందినవి,రోహితాః=ఎఱ్ఱరంగుగలవి, రుద్రాణామ్=ప్రాణాది ఏకాదశరుద్రులకుఃచెందినవి, శ్వేతాః=తెల్లరంగు గలవి, అవరోకిణః=అవరోధించునవి, ఆదిత్యానామ్=సూర్యసంబంధములగు మాసములకు చెందినవి. నభోరూపాః=జలమువలె రూపముగలవి, పార్జన్యాః=మేఘము దేవతగాగలవి,అనగా మేఘసదృశ గుణములు గలవని గ్రహించవలయును. [౬]

భావార్థము:- అగ్నియొక్క ఆకర్షణ క్రియను, పృథివ్యాదుల ధారణక్రియను వాయువుయొక్క ప్రరోహణక్రియను, ఆదిత్యుల అవరోధక్రియను, మేఘములయొక్క వర్షణక్రియను, ఎరిగి కార్యములందు చక్కగా వినియోగించవలయును. ౧౩౭౭[౬]

ఉన్నత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఇంద్రాదయో దేవతాః, అతిజగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

ఉన్నత ఋషభో వామన స్త ఐన్ద్రావైష్ణవా

ఉన్నతః శితిబాహుః శితిపృష్ఠస్త ఐన్ద్రాబార్హస్పత్యాః

శుకరూపా వాజినాః కల్మాషా ఆగ్నిమారుతాః శ్యామాః పౌష్ణాః ॥౨॥

ఉన్నత ఇత్యుత్+నతః, ఋషభః, వామనః, తే, ఐన్ద్రావైష్ణవాః, ఉన్నత, ఇత్యుత్+నతః, శితిబాహురితి శితి+బాహుః, శితి పృష్ఠ ఇతి శితి+పృష్ఠః, తే, ఐన్ద్రాబార్హస్పత్యాః, శుకరూపా ఇతి శుక+రూపాః, వాజినాః, కల్మాషాః, ఆగ్నిమారుతా ఇత్యాగ్ని + మారుతాః, శ్యామాః, పౌష్ణాః ॥౨॥

పదార్థః:- ఉన్నతః = ఉచ్ఛ్రితః, ఋషభః = శ్రేష్ఠః, వామనః = వక్రాంగః, (తే)ఐంద్రావైష్ణవాః = విద్యుద్వాయుదేవతాకాః, (ఉన్నతః) శితిబాహుః = శితీ తనూ కర్తారౌ బాహూ ఇవ బలం యస్య సః, శితిపృష్ఠః = శితి తనూకరణం పృష్ఠం యస్య సః, (తే) ఐంద్రాబార్హస్పత్యాః = వాయుసూర్యదేవతాకాః, శుకరూపాః = శుకస్య రూపమివ రూపం యేషాం తే, వాజినాః = వేగవంతః, కల్మాషాః = శ్వేతకృష్ణవర్ణాః, ఆగ్నిమారుతాః = అగ్నివాయుదేవతాకాః, శ్యామాః = శ్యామవర్ణాః, పౌష్ణాః = పుష్టినిమిత్తమేఘదేవతాకాః. ॥౨॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా భవద్భిర్యే ఉన్నత ఋషభో వామనశ్చ సంతి.త ఐంద్రావైష్ణవాః.య ఉన్నతః శితిబాహుః శితి పృష్ఠశ్చ సంతి త ఐంద్రాబార్హస్పత్యాః. యే శుకరూపా వాజినః కల్మాషాః సంతి త ఆగ్నిమారుతాః. యే శ్యామాః సంతి తే చ పౌష్ణాః విజ్ఞేయాః.

భావార్థః:- యే మనుష్యాః పశూనా మున్నతిం పుష్టిం చ కుర్వంతి తే నానావిధాని సుఖాని లభంతే. ॥౨॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ఉన్నతః=ఎత్తైనది, ఋషభః=శ్రేష్ఠమైనది, వామనః=వక్రాంగములు గలిగి పొట్టిగానుండునది. తే=అవన్నీ, ఐంద్రావైష్ణవాః=విద్యుద్వాయువులు దేవతలుగాగలవై యున్నవి, ఉన్నతః=ఉన్నతమైనది,శితిబాహుః=ఇతరపదార్థములను ఛేదించు బాహువుల వంటిబలముగలది, శితిపృష్ఠః=కుఱుచవీపుగలది,తే=ఆ పశువులన్నియు, ఐంద్రాబార్హస్పత్యాః=వాయువు సూర్యుడు దేవతలుగాగలవి. శుకరూపాః=చిలుకలవలె రూపములను కలిగినవి, వాజినాః=వేగముగలవి, కల్మాషాః=బొట్టురంగుగలవి, ఇవన్నీ, ఆగ్నిమారుతాః=అగ్నిపవనములు దేవతలుగ గలవి,శ్యామాః=నల్లరంగుకలవి,పౌష్ణాః=పుష్టినిమిత్తకము మేఘము దేవతగాగలవిఅనిగ్రహించవలయును.

భావార్థము:- పశువులయున్నతి, పుష్టి కలిగించువారలు నానా ప్రకారముల సుఖమును పొందగలరు. ౧౩౭౮[౨]

ఏతా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః,ఇంద్రాగ్న్యాదయో దేవతాః,విరాట్ బృహతీ ఛందః,మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ.

మఱల నదేవిషయము.

ఏతా ఐన్ద్రాగ్నా ద్విరూపా అగ్నీషోమీయా వామనా అనడ్వాహ ఆగ్నావైష్ణవా వశా మైత్రావరుణ్యోఽన్యత ఏన్యో మైత్ర్యః॥ ॥౮॥

ఏతాః, ఐన్ద్రాగ్నాః,ద్విరూపా ఇతి ద్వి+రూపాః, అగ్నీషోమీయాః,వామనాః అనడ్వాహః, ఆగ్నావైష్ణవాః, వశాః, మైత్రావరుణ్యః, అన్యత ఏన్య ఇత్యన్యతః+ఏన్యః, మైత్ర్యః॥ ॥౮॥

పదార్థః:-(ఏతాః) పూర్వోక్తాః (ఐంద్రాగ్నాః)వాయు విద్యుత్సంగినః (ద్విరూపాః) ద్వే రూపే యాసాం తాః,(అగ్నీషోమీయాః)సోమాగ్ని దేవతాకాః, (వామనాః) వక్రావయవాః, (అనడ్వాహః) వృషభాః, (ఆగ్నావైష్ణవాః) అగ్నివాయు దేవతాకాః, (వశాః) వంధ్యాగావః, (మైత్రావరుణ్యః)ప్రాణోదానదేవతాకాః, (అన్యత ఏన్యః)యా అన్యతో యంతి ప్రాప్నువంతి తాః(మైత్ర్యః)మిత్రస్య ప్రియే వర్తమానాః. ॥౮॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యా ఏతా ద్విరూపాః సంతి తా ఐంద్రాగ్నాః. యే వామనా అనడ్వాహః సంతి తేఽగ్నీషోమీయా ఆగ్నావైష్ణవాశ్చ. యా వశాః సంతి తా మైత్రావరుణ్యః. యా అన్యతఏన్యః సంతి తాశ్చ మైత్ర్యో విజ్ఞేయాః. ॥౮॥

భావార్థః:-యే మనుష్యా వాయ్వగ్న్యాది గుణాన్ పశూన్ పాలయంతి తే సర్వోపకారకా భవంతి. ॥౮॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ఏతాః ద్విరూపాః=పూర్వోక్తములైన రెండు రెండు రూపములుగల యీ పశువులు, ఐంద్రాగ్నాః=వాయు విద్యుత్తులకు తోడుగా నుండునవి, వామనాః=వంకర అవయవములుగలవి, పొట్టివియగు, అనడ్వాహః=ఎద్దులు అగ్నీషోమీయాః=సోముడు అగ్ని దేవతలుగాగలవి, మఱియు, ఆగ్నావైష్ణవాః=అగ్ని మఱియు వాయువు దేవతలుగా గలవి, వశాః=గొడ్డుటావులు, మైత్రావరుణ్యః=ప్రాణము మఱియు ఉదానము దేవతలుగాగలవి, అన్యత ఏన్యః=ఇతరచోటులనుండి లభించునవి, మైత్ర్యః=మిత్రుని ప్రియవ్యవహారమునందుండునవి అని తెలుసుకొనదగును. [౮]

భావార్థము:-వాయువు అగ్ని మొదలైనవాని గుణములుగల గవాదిపశువులను పాలించువారు అందరికి ఉపకారమొనర్చువారలగుచున్నారు. ౧౩౭౯[౮]

కృష్ణగ్రీవా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,అగ్న్యాదయో దేవతాః,నిచృత్పంక్తి శ్ఛందః,పంచమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

కృష్ణగ్రీవా ఆగ్నేయా బభ్రవః సౌమ్యాః శ్వేతా వాయవ్యా అవిజ్ఞాతా అదిత్యై సరూపా ధాత్రే వత్సతర్యో దేవానాం పత్నీభ్యః॥ ॥౯॥

కృష్ణగ్రీవా ఇతి కృష్ణ+గ్రీవాః, ఆగ్నేయాః, బభ్రవః, సౌమ్యాః, శ్వేతాః, వాయవ్యాః, అవిజ్ఞాతా ఇత్యవి+జ్ఞాతాః, అదిత్యై,సరూపా ఇతి స+రూపాః,ధాత్రే, వత్సతర్యః, దేవానామ్, పత్నీభ్యః॥ ॥౯॥

పదార్థః:-(కృష్ణగ్రీవాః)కృష్ణకంఠాః,(ఆగ్నేయాః)అగ్నిదేవతాకాః,(బభ్రవః)నకులవర్ణవద్వర్ణయుక్తాః (సౌమ్యాః) సోమదేవతాకాః(శ్వేతాః)(వాయవ్యాః) వాయుదేవతాకాః (అవిజ్ఞాతాః)న విశేషేణ జ్ఞాతా విదితాః, (అదిత్యై)అఖండితాయై జనిత్వక్రియాయై. అదితి ర్జనిత్వమితి మంత్రప్రామాణ్యాదత్రాదితి శబ్దేన గృహ్యతే.(సరూపాః)సమానం రూపం యాసాం తాః (ధాత్రే)ధారకాయ వాయవే(వత్సతర్యః) అతిశయేన వత్సాః (దేవానామ్) సూర్యాదీనామ్, (పత్నీభ్యః)పాలికాభ్యః క్రియాభ్యః. ॥౯॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యే కృష్ణగ్రీవా స్త ఆగ్నేయాః. యే బభ్రవ స్తే సౌమ్యాః. యే శ్వేతా స్తే వాయవ్యాః.యేఽవిజ్ఞాతా స్తేఽదిత్యై,యే సరూపా స్తే ధాత్రే, యా వత్సతర్య స్తాశ్చ దేవానాం పత్నీభ్యో విజ్ఞేయాః. ॥౯॥

భావార్థః:-యే పశవః కర్షకా నిగలకా అగ్నివద్వర్తమానా, య ఓషధీవద్ధారకాః. య ఆవరకా స్తే వాయువద్వర్తమానాః. యేఽవిజ్ఞాతా స్తే ప్రజననాయ, యే ధాతృగుణా స్తే ధారణాయ,యే సూర్యకిరణవద్వర్తమానాః పదార్థాః సంతి తే వ్యవహారసాధనే ప్రయోజ్యాః.

పదార్థము:- ఓ మానవులారా ! మీరు, కృష్ణగ్రీవాః=నల్లనిమెడ గల పశువులు, ఆగ్నేయాః=అగ్ని దేవతగాగలవి; బభ్రవః=ముంగిసరంగువలె రంగుగలవి, సౌమ్యాః=సోముడు దేవతగాగలవి, శ్వేతాః=తెల్లగానున్నవి,వాయవ్యాః=వాయువు దేవతగాగలవి. అవిజ్ఞాతాః=ఏవి విశేష చిహ్నముచే నేమియు ఎఱుగబడనివై యున్నవో అవి, అదిత్యై =అఖండితమగు జనన క్రియకు, సరూపాః=సమానములగు రూపములుగలవి, ధాత్రే=ధారణమొనర్చు పవనముకొఱకు, మఱియు, వత్సతర్యః=చిన్న చిన్న లేగదూడలు, దేవానామ్=సూర్యాదిలోకములయొక్క, పత్నీభ్యః=పాలించు క్రియలకొఱకు [అని] ఎరుగవలయును. [౯]

భావార్థము,- దున్నునవి, మ్రింగునవి యగు నే పశువులు అగ్నివలెనున్నవో, ఏవి

ఓషధులవలె గుణములను ధరించునవి,ఏవి కష్పనవియునైయున్నవో,అవి వాయువు వలె నున్నవి. ఏవి అవిజ్ఞాతములో ఎఱుగబడజాలనివో అవి [సంతాన] ఉత్పత్తి కొఱకు, ఏవి ధాతృగుణములు గలవై యున్నవో అవి ధారణమొనర్చుటకును, ఏ పదార్థములుసూర్య కిరణములవలె నున్నవో అవి వ్యవహారములను సాధించుటయందును ప్రయోగించ బడ వలయును. ౧౩౬౦[F]

కృష్ణా భౌమా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,అంతరిక్షాదయో దేవతాః,విరాడ్ గాయత్రీ ఛందః,షడ్జః స్వరః

పువస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

కృ॒ష్ణా భౌ॒మా ధూ॒మ్రా ఆ॑న్తరి॒క్షా బృ॑హ॒న్తో ది॒వ్యాః
శ॒బలా॒ వైద్యు॒తాః సి॒ధ్మా స్తా॒రకాః॥ ॥౧౦॥

కృ॒ష్ణాః భౌ॒మాః, ధూ॒మ్రాః, ఆ॒న్తరి॒క్షాః, బృ॒హ॒న్తః,ది॒వ్యాః,శ॒బలాః,వై॒ద్యు తాః, సి॒ధ్మాః, తా॒రకాః॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:-(కృష్ణా)కృష్ణవర్ణా విలేఖననిమిత్తా వా(భౌమాః)భూమిదేవతాకాః(ధూమ్రాః) ధూమ్రవర్ణాః (ఆంతరిక్షాః) అంతరిక్షదేవతాకాః (బృహంతః) వర్ధకాః (దివ్యాః) దివ్యగుణకర్మ స్వభావాః (శబలాః) కించిచ్ఛ్వేతాః (విద్యుతాః) విద్యుద్దేవతాకాః (సిధ్మాః) మంగలకారిణః (తారకాః)దుఃఖస్య పారే కారిణః. ॥౧౦॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యే కృష్ణా స్తే భౌమాః. యే ధూమ్రా స్త ఆంత రిక్షాః.యే దివ్యా బృహంతః శబలా స్తే వైద్యుతాః,యే సిధ్మా స్తే చ తారకా విజ్ఞేయాః.

భావార్థః:-యది మనుష్యాః కర్షణాది కార్యసాధకాన్ పశ్వాది పదార్థాన్ భూమ్యాదిషు సంయోజయేయు స్తర్హి తే మంగల మాప్నుయుః. ॥౧౦॥

పదార్థము,—ఓ మానవులారా! కృష్ణాః=నల్లరంగుగలవి, క్షేత్రాదులను దున్ను నవి, భౌమాః=భూమి దేవతగాగలవి, ధూమ్రాః=ధూమ్రవర్ణముగలవి, ఆంతరిక్షాః=అం తరిక్షము దేవతగాగలవి. దివ్యాః=దివ్యగుణకర్మ స్వభావయుక్తములై, బృహంతః=వర్ధ కములునై, శబలాః=కొద్దిగా తెల్లగానున్నవి,వైద్యుతాః=విద్యుత్తు దేవతగా గలవియై యున్నవి. సిధ్మాః=మంగళమును సమకూర్చునవి, తారకాః=దుఃఖమును తరింపజేయగ నవై యున్నవి. [౧౦]

భావార్థము:- దున్నుటమొదలైన కార్యములను సాధించుపశువులను పదార్థము లను, భూమ్యాదులందు సంయోగమొనరించుచో మానవులు ఆనంద మంగళములను పొందగలరు. ౧౩౬౦[౧౦]

ధూమ్రానిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, వసంతాదయో దేవతాః, విరాడ్ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల అదే విషయము.

ధూమ్రాన్ వసన్తాయాలభతే శ్వేతాన్ గ్రీష్మాయ కృష్ణాన్ వర్షాభ్యో

ఽరుణాఞ్ఛరదే పృషతో హేమంతాయ పిశఙ్గాఞ్ఛిశిరాయ॥ ॥౧౧॥

ధూమ్రాన్, వసంతాయ, ఆ, లభతే, శ్వేతాన్, గ్రీష్మాయ, కృష్ణాన్, వర్షాభ్యః,

అరుణాన్, శరదే, పృషతః, హేమంతాయ, పిశఙ్గాన్, శిశిరాయ॥ ॥౧౧॥

పదార్థః:-(ధూమ్రాన్) ధూమ్రవర్ణాన్ పదార్థాన్ (వసంతాయ) వసంతర్తౌ సుఖాయ (ఆ) సమంతాత్ (లభతే) ప్రాప్నోతి (శ్వేతాన్) శ్వేతవర్ణాన్ (గ్రీష్మాయ) గ్రీష్మర్తౌ సుఖాయ (కృష్ణాన్) కృష్ణవర్ణాన్ కృషిసాధకాన్ వా (వర్షాభ్యః) వర్షర్తౌ కార్యసాధనాయ (అరుణాన్) ఆరక్తాన్ (శరదే) శరదృతౌ సుఖాయ (పృషతః) స్థూలాన్, (హేమంతాయ) హేమంతర్తౌ కార్యసాధనాయ (పిశంగాన్) రక్తపీతవర్ణాన్ (శిశిరాయ) శిశిరర్తౌ వ్యవహారసాధనాయ. ॥౧౧॥

అన్వయః:-యో మనుష్యో వసంతాయ ధూమ్రాన్, గ్రీష్మాయ శ్వేతాన్, వర్షాభ్యః కృష్ణాన్, శరదేఽరుణాన్, హేమంతాయ పృషతః, శిశిరాయ పిశంగానాలభతే. స సతతం సుఖీ భవతి. ॥౧౧॥

భావార్థః:-మనుష్యై ర్యస్మిన్నృతౌ యే పదార్థాః సంచయనీయాః సేవనీయాశ్చ స్యుస్తాన్ సంచిత్య సంసేవ్యారోగా భూత్వా ధర్మార్థ కామ మోక్షసాధనాన్యనుష్ఠాతవ్యాని. ॥౧౧॥

పదార్థము:- ఏమనుష్యుడు, వసంతాయ=వసంత ఋతువునందలి సుఖమునకై, ధూమ్రాన్=ధూమ్రమరంగుగలపదార్థములను, గ్రీష్మాయ=గ్రీష్మఋతువునందలి ఆనందమునకై, శ్వేతాన్=తెల్లనిరంగుగలవానిని, వర్షాభ్యః=వర్షర్తువునందు కార్యసిద్ధికై, కృష్ణాన్=నల్లనిరంగుగలవానిని, లేక వ్యవసాయకార్యములను సాధించువానిని, శరదే=శరదృతువునందలి సుఖమునకై, అరుణాన్=ఎఱ్ఱనిరంగుగలవానిని, హేమంతాయ=హేమంత ఋతువునందు కార్యమును సాధించుటకు, పృషతః=స్థూలమైనవానిని, శిశిరాయ=శిశిరర్తుసంబంధములైన కార్యములను సాధించుటకు, పిశంగాన్=కొంచెమెఱుపుగానుండు పసుపురంగుగల పదార్థములను, ఆ లభతే=చక్కగా పొందునో, అతను నిరంతరము సుఖమును పొందగలుగుచున్నాడు. [౧౧]

భావార్థము:- ఆ యా ఋతువులందు ఏయేపదార్థములు సంచయమొనర్చదగినవో, సేవనీయములో వానిని మానవులు సమకూర్చుకొని చక్కగా సేవించి, నీరోగులై ధర్మార్థ కామ మోక్షములను సాధించు వ్యవహారముల నాచరించవలయును. [౧౧]

త్ర్యవయ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,అగ్న్యాదయో దేవతాః, విరాడనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

త్ర్యవయో గాయత్త్ర్యై పఞ్చావయ స్త్రిష్టుభే దిత్యవాహో।

జగత్త్యై త్రివత్సో అనుష్టుభే తుర్యవాహ ఉష్ణిహే॥ ॥౧౨॥

త్ర్యవయ ఇతి త్రి+అవయః,గాయత్త్ర్యై,పంచావయ ఇతి పంచ+అవయః, త్రిష్టుభే, త్రిస్తుభ ఇతి త్రి+స్తుభే, దిత్యవాహ ఇతి దిత్య+వాహః,జగత్త్యై,త్రి+వత్సా ఇతి త్రి+వత్సాః,అనుష్టుభే,అనుస్తుభ ఇత్యను స్తుభే,తుర్యవాహ ఇతి తుర్య+వాహ, ఉష్ణిహే॥ ॥౧౨॥

పదార్థః:-(త్ర్యవయః)త్రిస్రోఽవయో యేషాం తే (గాయత్త్ర్యై)గాయత్రీం రక్షికాయై (పంచావయః)పంచ అవయో యేషాం తే.(త్రిష్టుభే)త్రయాణాం శారీరవాచిక మానసానాం సుఖానాం స్తంభనాయ స్థిరీకరణాయ(దిత్యవాహః)దితౌ ఖండనే భవా దిత్యా న దిత్యా అదిత్యా స్తాన్ యే వహంతి ప్రాపయంతి తే దిత్యవాహః(జగత్త్యై)జగద్రక్షణాయై క్రియాయై(త్రివత్సాః) త్రయో వత్సా స్త్రిషు వా నివాసో యేషాం తే(అనుష్టుభే)అను స్తంభాయ,(తుర్యవాహః)యే తుర్యం చతుర్థం వహంతి తే(ఉష్ణిహే)ఉత్కృష్టతయా స్నిహ్యతి యయా తస్యై క్రియాయై.

అన్వయః:- యే త్రవయో గాయత్త్ర్యై పంచావయ స్త్రిష్టుభే దిత్యవాహో జగత్త్యై త్రివత్సా అనుష్టుభే తుర్యవాహ ఉష్ణిహే చ ప్రయతేరఀస్తే సుఖినః స్యుః. ॥౧౨॥

భావార్థః: యథా విద్వాంసో ఽధీతై ర్గాయత్ర్యాదిఛందోఽర్థైః సుఖాని వర్ధయంతే తథా పశుపాలకా ఘృతాదీని వర్ధయేయుః. ॥౧౨॥

పదార్థము:- త్రవయః=మూడు గొఱ్ఱెలుగలవారు, గాయత్త్ర్యై=పాడువానిని రక్షించు నామెకొఱకును: పంచావయః=ఐదు గొఱ్ఱెలు గలవారు, త్రిష్టుభే=శారీరిక వాచిక మానసికసుఖములను స్థిర మొనర్చుటకును, దిత్యవాహః=వినాశమందు * ప్రసిద్ధ ముకాని వానిని లభింపజేయువారు,జగత్త్యై=సంసారమును రక్షించు క్రియకొఱకును, త్రివత్సాః=మూడు దూడలు గలవారు లేక మూడు స్థానములందు నివాసముగలవారు అనుష్టుభే=వెనుకనుండి ఆపుక్రియ కొఱకును, తుర్యవాహః=తన పశువులలో నాల్గవ దానిని లభింపజేయువారు, ఉష్ణిహే=ఉత్తమరీతిగ ప్రసన్నత లభించు క్రియకొఱకును,

* మంత్రపదపాఠములందును, పదార్థాదులందును "దిత్యవాహ" అనుపాఠమును చూపించుచు అర్థము "అదిత్యవాహ్యా" అని చేయబడినది. ఇక్కడ అకారము పూర్వము చెందవచ్చును గాని అటులను సూచించబడలేదు. —(అనువాదకులు)

చక్కగా ప్రయత్నమొనర్చుచో వారందఱు సుఖులు కావచ్చును. [౧౨]

భావార్థము:-విద్వాంసులెటుల చదివిన గాయత్ర్యాది ఛందస్సుల అర్థములతో సుఖములను పెంపొందజేయుచున్నారోఅటులనే పశుపాలకులును ఘృతాదులను వర్ధింప జేయవలయును. ౧౩౬౩[౧౨]

పష్ఠవాడిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,విరాజాదయో దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

పష్ఠవాహో విరాజ ఉక్షణో బృహత్యా ఋషభాః ।
కకుభేఽనడ్వాహః పఙ్క్త్యై ధేనవోఽతిఛన్దసే॥ ॥౧౩॥

పష్ఠవాహ ఇతి పష్ఠ+వాహః, విరాజ ఇతి వి+రాజే, ఉక్షణః, బృహత్యై, ఋషభాః, కకుభే, అనడ్వాహః, పఙ్క్త్యై, ధేనవః, అతిఛన్దస ఇత్యతి+ఛందసే.

పదార్థః:-(పష్ఠవాహః)యే పష్ఠేన పృష్ఠేన వహంతి తే,(విరాజే)విరాట్ ఛందసే (ఉక్షాణః)వీర్య సేచనసమర్థాః(బృహత్యై)బృహతీఛందోఽర్థాయ(ఋషభాః(బలిష్ఠాః(కకుభే) కకుబుష్ణిక్ ఛందోఽర్థాయ(అనడ్వాహః)శకటవహనసమర్థాః (పంక్త్యై) పంక్తిఛందోఽర్థాయ (ధేనవః) దుగ్ధ ధాత్ర్యః(అతిఛందసే)అతిజగత్యాది ఛందోఽర్థాయ. ॥౧౩॥

అన్వయః:-యై ర్మనుష్యై ర్విరాజే పష్ఠవాహో బృహత్యా ఉక్షాణః కకుభే ఋషభాః పంక్త్యా అనడ్వాహోఽతి ఛందసే ధేనవః స్వీక్రియంతే,తేఽతిసుఖం లభంతే. ॥౧౩॥

భావార్థః:-యథా విద్వాంసో విరాడాది ఛందోభ్యో బహూని విద్యాకార్యాణి సాధ్నువంతి తథోష్ట్రాదిభ్యః పశుభ్యో గృహస్థా అఖిలాని కార్యాణి సాధ్నుయుః. ॥౧౩॥

పదార్థము:- ఏ మనుష్యులచే, విరాజే=విరాట్ ఛందస్సునకై, పష్ఠవాహః= వీపుతో భారవహన మొనర్చునవి, బృహత్యై=బృహతీ ఛందస్సులోని అర్థమునకై ఉక్షాణః=వీర్యసించన మొనర్చుటకు సమర్థములైనవి, కకుభే=కకుబుష్ణిక్ఛందస్సులయొక్క అర్థమునకై, ఋషభాః=అత్యంత బలముగల ప్రాణులు,పంక్త్యై=పంక్తి ఛందస్సుయొక్క అర్థమునకై, అనడ్వాహః=శకటవహన సమర్థములగు ఎద్దులు, అతి ఛందసే= అతిజగత్యాది ఛందస్సుల అర్థమునకై, ధేనవః=పాడియావులు స్వీకరించబడునో వారు అత్యంతసుఖమును పొందుదురు. [౧౩]

భావార్థము:- విరాడాది ఛందస్సులద్వారా విద్వాంసులు ఎటుల బహువిద్యా

కార్యములను సాధించుదురో అటులనే ఉష్ట్రాది పశువులచే గృహస్థులును అఖిలకార్యము లనుసాధించవలయును. ౧౩౭౪[౧౩]

కృష్ణగ్రీవా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,అగ్న్యాదయో దేవతాః,భురిగతిజగతీ ఛందః,నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

కృష్ణగ్రీవా ఆగ్నేయా బభ్రవః సౌమ్యా ఉపధ్వస్తాః సావిత్రా వత్సతర్యః సారస్వత్యః శ్యామాః పౌష్ణాః పృశ్నయో మారుతా బహురూపా వైశ్వదేవా వశా ద్యావాపృథివీయాః॥ ॥౧౪॥

కృష్ణగ్రీవా ఇతి కృష్ణ+గ్రీవాః, ఆగ్నేయాః, బభ్రవః, సౌమ్యాః, ఉపధ్వస్తా ఇత్యుప+ధ్వస్తాః, సావిత్రాః,వత్సతర్యః,సారస్వత్యః,శ్యామాః, పౌష్ణాః, పృశ్నయః, మారుతాః, బహురూపా ఇతి బహు+రూపాః,వైశ్వదేవా ఇతి వైశ్వ+దేవాః, వశాః, ద్యావా పృథివీయాః॥ ॥౧౪॥

పదార్థః:-(కృష్ణగ్రీవాః) కృష్ణకంఠాః (ఆగ్నేయాః) అగ్నిదేవతాకాః,(బభ్రవః) సర్వస్య ధారకాః పోషకా వా(సౌమ్యాః) సోమదేవతాకాః (ఉపధ్వస్తాః) ఉపాధఃపతితాః(సావిత్రాః) సవితృదేవతాకాః (వత్సతర్యః) హ్రస్వా వత్సా యాసాం తాః (సారస్వత్యః) వాగ్దేవతాకాః (శ్యామాః)శ్యామవర్ణాః(పౌష్ణాః)పుష్టికరమేఘదేవతాకాః(ప్రశ్నయః)ప్రష్టవ్యాః (మారుతాః) మనుష్యదేవతాకాః(బహురూపాః)బహూని రూపాణి యేషాం తే(వైశ్వదేవాః)విశ్వేదేవతాకాః (వశాః)దేదీప్యమానాః(ద్యావాపృథివీయాః)ద్యావాపృథివీ దేవతాకాః. ॥౧౪॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యే కృష్ణగ్రీవా స్త ఆగ్నేయాః. యే బభ్రవ స్తే సౌమ్యాః. య ఉపధ్వస్తా స్తే సావిత్రాః. యా వత్సతర్య స్తాః సారస్వత్యః. యే శ్యామా స్తే పౌష్ణాః. యే పృశ్నయ స్తే మారుతాః. యే బహురూపా స్తే వైశ్వదేవాః, యే వశా స్తే చ ద్యావాపృథివీయా విజ్ఞేయాః. ॥౧౪॥

భావార్థః: యథా శిల్పినో ఽగ్న్యాదిభ్యః పదార్థేభ్యోఽనేకాని కార్యాణి సాధ్నువంతి తథా కృషీవలాః పశుభి ర్బహూని కార్యాణి సాధ్నుయుః. ॥౧౪॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, కృష్ణగ్రీవాః=ఏవి నల్లని మెడగలవో అవి, ఆగ్నేయాః=అగ్ని దేవతగా గలవి. బభ్రవః=అందరిని ధరించిపోషించున వేవి యున్నవో అవి, సౌమ్యాః=సోముడు దేవతగాగలవి. ఉపధ్వస్తాః=క్రింద సమీపమున నేవి పడియున్నవో అవి, సావిత్రాః=సవిత దేవతగా గలవి. వత్సతర్యః=ఏ చిన్న చిన్న లేదూడలున్న

వో అవి, సారస్వత్యః=వాణి దేవతగాగలవి, శ్యామాః=ఏవి నల్లనిరంగుగలిగియున్నవో అవి, పౌష్ణాః=పుష్టినొసగు మేఘము దేవతగాగలవి, పృశ్నయః=ప్రశ్నించ యోగ్యములైన వేవి యున్నవో అవి,మారుతాః=మనుష్యుడు దేవతగాగలవి,బహురూపాః=బహురూపములు గలవి. అనేకరూపములు గలవి ఏవి యున్నవో అవి, వైశ్వదేవాః=సకల విద్వాంసులు దేవతలుగా గలవి, వశాః=నిరంతరము దేదీప్యమానములుగ నేవి యున్నవో అవి, ద్యావాపృథివీయాః=ఆకాశపృథువులు దేతతలుగా గలవి, అని ఎఱుగవలయును. [౧౪]

భావార్థము:- శిల్పులెటుల అగ్న్యాదిపదార్థములచే నానావిధ కార్యములను సాధించుచున్నారో అటులనే కృషీవలులు పశువులచే బహుకార్యములను సాధించవలెను.

ఉక్తా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః,ఇంద్రాదయో దేవతాః, విరాడుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల అదే విషయము.

ఉక్తాః సఞ్చరా ఏతా ఐన్ద్రాగ్నాః కృష్ణా వారుణాః

పృశ్నయో మారుతాః కాయా స్తూపరాః॥ ॥౧౫॥

ఉక్తాః, సఞ్చరా ఇతి సమ్+చరాః, ఏతాః,ఐన్ద్రాగ్నాః, కృష్ణాః, వారుణాః, పృశ్నయః, మారుతాః, కాయాః, తూపరాః॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(ఉక్తాః)కథితాః,(సంచరాః)యే సమ్యక్ చరంతి తే, (ఏతాః) (ఐంద్రాగ్నాః) ఇంద్రాగ్ని దేవతాకాః(కృష్ణాః)కర్షకాః(వారుణాః)వరుణదేవతాకాః(పృశ్నయః)విచిత్రచిహ్నాః (మారుతాః)(కాయాః)ప్రజాపతి దేవతాకాః(తూపరాః)హింసకాః. ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి రేతా ఉక్తాః సంచరా ఐంద్రాగ్నాః కృష్ణాః వారుణాః పృశ్నయో మారుతా స్తూపరాః కాయాశ్చ సంతీతి బోధ్యమ్. ॥౧౫॥

భావార్థః:—యే నానాదేశసంచారిణః ప్రాణినస్సంతి తై ర్మనుష్యా యథాయోగ్యానుపకారాన్ గృహ్ణీయుః. ॥౧౫॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా ! మీరు, ఏతాః ఉక్తాః=ఈ చెప్పబడినవి, సంచరాః =బాగుగా నడచునవేవియున్నవో అవి, ఐంద్రాగ్నాః=ఇంద్రుడు అగ్ని దేవతలుగాగలవి కృష్ణాః=లాగునవి, దున్నునవి ఏవియున్నవో అవి, వారుణాః=వరుణుడు దేవతగా గలవి, పృశ్నయః=చిత్రవిచిత్రచిహ్నము గలవేవియున్నవో యవి, మారుతాః=మనుష్యునివలె స్వభావము గలవి, తూపరాః=హింసకములేవియున్నవో అవి, కాయాః=

ప్రజాపతి దేవతగాగలవి అని గ్రహించవలయును. [౧౫]

భావార్థము:-అనేకదేశములందు సంచరించు పశ్వాది ప్రాణులేవియున్నవోవాని నుండి మానవులు యథాయోగ్యముగ నుపకారములను పొందవలయును.౧౩౮౬[౧౫]

అగ్నయ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, శక్వరీ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పునః కస్మై కే రక్షణీయా ఇత్యాహ

దేని కొఱకేది రక్షించ తగియున్నది ?

అగ్నయేఽనీకవతే ప్రథమజానాలభతే మరుద్భ్యః సాన్తపనేభ్యః సవాత్యాన్ మరుద్భ్యో గృహమేధిభ్యో బష్కిహాన్ మరుద్భ్యః క్రీడిభ్యః సꣳసృష్టాన్ మరుద్భ్యః స్వతవద్భ్యోఽనుసృష్టాన్॥ ॥౧౬॥

అగ్నయే, అనీకవత ఇత్యనీక+వతే, ప్రథమజానితి ప్రథమ+జాన్, ఆ, లభతే, మరుద్భ్య ఇతి మరుత్+భ్యః, సాన్తపనేభ్యః ఇతి సామ్+తపనేభ్యః, సవాత్యానితి స+వాత్యాన్, మరుద్భ్య ఇతి మరుత్+భ్యః, గృహమేధిభ్య ఇతి గృహ+మేధిభ్యః బష్కిహాన్, మరుద్భ్య ఇతి మరుత్+భ్యః, క్రీడిభ్య ఇతి క్రీడి+భ్యః, సꣳసృష్టానితి సమ్+సృష్టాన్, మరుద్భ్య ఇతి మరుత్+భ్యః, స్వతవద్భ్య ఇతి స్వతవత్+భ్యః, అనుసృష్టానిత్యను+సృష్టాన్॥ ॥౧౬॥

పదార్థః:-(అగ్నయే) పావక ఇవ వర్తమానాయ సేనాపతయే (అనీకవతే) ప్రశంసిత సేనాయ(ప్రథమజాన్)ప్రథమాద్విస్తీర్ణాత్కారణాదుత్పన్నాన్(ఆ)(లభతే) (మరుద్భ్యః)వాయువద్వర్తమానేభ్యో మనుష్యేభ్యః (సాంతపనేభ్యః) సమ్యక్ తపనం బ్రహ్మచర్యాద్యాచరణం యేషాం తేభ్యః(సవాత్యాన్)సమానవాతే భవాన్(మరుద్భ్యః)ప్రాణ ఇవ ప్రియేభ్యః(గృహమేధిభ్యః)గృహస్థేభ్యః(వష్కిహాన్) చిరప్రసూతాన్, (మరుద్భ్యః) (క్రీడిభ్యః) ప్రశంసిత క్రీడేభ్యః, (సంసృష్టాన్)సమ్యగ్గుణయుక్తాన్,(మరుద్భ్యః)మనుష్యేభ్యః(స్వతవద్భ్యః)స్వతో వాసో యేషాం తేభ్యః(అనుసృష్టాన్)అనుషంగిణః. ॥౧౬॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా విద్వాంసోఽనీకవతేఽగ్నయే ప్రథమజాన్, సాంతాపనేభ్యో మరుద్భ్యః సవాత్యాన్, గృహమేధిభ్యో మరుద్భ్యో బష్కిహాన్,క్రీడిభ్యో మరుద్భ్యః సంసృష్టాన్, స్వతవద్భ్యో మరుద్భ్యోఽనుసృష్టానాలభతే తథైవ యూయమ్ ఏతాన్ ఆలభధ్వమ్.

భావార్థః:-యథా విద్వద్భి ర్విద్యార్థినః పశవశ్చ పాల్యంతే తథైవేతరై ర్మనుష్యైః పాలనీయాః. ॥౧౬॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! విద్వాంసు లెటుల, అనీకవతే=ప్రశంసిత మగు సేనను ఉంచువాడును, అగ్నయే=అగ్నివలె తేజస్వియై వర్తిలువాడునగు సేనాధీశు నకై, ప్రథమజాన్=విస్తారయుక్తకారణములచే ఉత్పన్నములైనవానిని,సాంతపనేభ్యః= శ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మచర్యాద్యాచరణములు గలవారు,మరుద్భ్యః=ప్రాణమువలె ప్రీతినిజనిం పజేయువారునగు నరులకై, సవాత్యాన్=సమానపవనమునందుత్పన్నములైనవారిని, గృహమేధిభ్యః=గృహమునందు ధీరబుద్ధిగల గృహస్థులైన, మరుద్భ్యః=మనుష్యులకై, బమ్కిహాన్=చిరకాల ప్రసూతములను, క్రీడిభ్యః మరుద్భ్యః=ప్రశంసితములగు విహారా నందములు గల మానవులకై, సంసృష్టాన్=మంచిగుణములు గలవానిని, స్వతవద్భ్యః మరుద్భ్యః=స్వతంత్రనివాసము గల మానవులకై, అనుసృష్టాన్=అనుసంగులగువారిని, ఆ లభతే=పొందుచున్నారో అటులనే మీరును వీరిని పొందవలయును. [౧౬]

భావార్థము:- విద్వాంసులు విద్యార్థులను, పశువులను పాలించుచున్నటులనే ఇతర మనుష్యులును పాలించవలయును. ౧౩౮౭[౧౬]

ఉక్తా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఇంద్రాగ్న్యాదయో దేవతాః, భురిగ్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల అదే విషయము.

ఉక్తాః సఞ్చరా ఏతా ఐన్ద్రాగ్నాః ప్రాశృఙ్గా మాహేన్ద్రా బహురూపా వైశ్వకర్మణాః ॥ ॥౧౭॥

ఉక్తాః, సఞ్చరా ఇతి సమ్+చరాః, ఏతాః, ఐన్ద్రాగ్నాః,ప్రాశృఙ్గాః,ప్రశృఙ్గా ఇతి ప్ర+శృఙ్గాః, మాహేంద్రా ఇతి మహా+ఇన్ద్రాః,బహురూపా ఇతి బహు+రూపాః,వైశ్వకర్మణా ఇతి వైశ్వ+కర్మణాః ॥ ॥౧౭॥

పదార్థః:-(ఉక్తాః) నిరూపితాః (సంచరాః) సంచరంతి యేషు తే మార్గాః, (ఏతాః) (ఐంద్రాగ్నాః)వాయువిద్యుద్దేవతాకాః(ప్రాశృంగాః)ప్రకృష్టాని శృంగాణి యేషాం తే; (మాహేంద్రాః)మహేంద్రదేవతాకాః(బహురూపాః) బహువర్ణయుక్తాః (వైశ్వకర్మణాః) విశ్వకర్మ దేవతాకాః. ॥౧౭॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్య ఏతా ఐంద్రాగ్నాః ప్రాశృంగా మహేంద్రా

బహురూపా వైశ్వకర్మణాః సంచరా ఉక్తా స్తేషు గంతవ్యమ్. ॥౧౭॥

భావార్థః:–యథా విద్వద్భిః పశ్వాదిపాలనమార్గా ఉక్తా స్తథైవ వేదే ప్రతిపాదితాః సంతి. ॥౧౭॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ఐంద్రాగ్నాః=వాయువిద్యుత్తులు దేవతలుగా గలవి, ప్రాశృంగాః=ఉత్తమములైన కొమ్ములు గలవి, మాహేంద్రాః=మహేంద్రుడు దేవతగాగలవి,బహురూపాః=అనేకరంగులతో కూడినవై ఏవియున్నవో అవి,వైశ్వకర్మణాః =విశ్వకర్మదేవతగా గలవి, సంచరాః=చక్కని రాకపోకలు గల మార్గములు, ఏతాః ఉక్తాః=ఏవి మీకు చెప్పబడియున్నవో, వానియందు మీరు సంచరించవలయును. [౧౭]

భావార్థము:- పశుపాలనాదులందు విద్వాంసులే మార్గముల జెప్పియున్నారో అటులనే ఆ మార్గములు వేదములందు ప్రతిపాదితములై యున్నవి. ౧౩౮౭[౧౭]

ధూమ్రా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, పితరో దేవతాః భురిగతి జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల అదే విషయము.

ధూమ్రా బభ్రునీకాశాః పితౄణాం సోమవతాం బభ్రవో ధూమ్రనీకాశాః పితౄణాం బర్హిషదాం కృష్ణా బభ్రునీకాశాః పితౄణామగ్నిష్వాత్తానాం కృష్ణాః పృషన్త స్త్రైయమ్బకాః ॥ ॥౧౮॥

ధూమ్రాః, బభ్రునీకాశాః, బభ్రునికాశా ఇతి బభ్రు+నికాశాః,పితౄణామ్,సోమవతామితి సోమ+వతామ్,బభ్రవః,ధూమ్రానీకాశాః, ధూమ్రనికాశా ఇతి ధూమ్ర+నికాశాః, పితౄణామ్, బర్హిషదామ్, బర్హిసదామితి బర్హి+సదామ్, కృష్ణాః, బభ్రునీకాశాః, బభ్రునికాశా ఇతి బభ్రు+నికాశాః, పితౄణామ్, అగ్నిష్వాత్తానామ్, అగ్నిష్వాత్తానా మిత్యగ్ని+స్వాత్తానామ్, కృష్ణాః, పృషన్తః, త్రైయమ్బకాః॥ ॥౧౮॥

పదార్థః:–(ధూమ్రాః)ధూమ్రవర్ణాః(బభ్రునీకాశాః) నకులసదృశాః (పితౄణామ్) జనకజననీనామ్ (సోమవతామ్) సోమగుణయుక్తానామ్, (బభ్రవః) పుష్టికర్తారః, (ధూమ్రనీకాశాః) (పితౄణామ్)(బర్హిషదామ్)యే బర్హిషి సభాయాం సీదంతి తే, (కృష్ణాః)కృష్ణవర్ణాః (బభ్రునీకాశాః)పాలకసదృశాః(పితౄణామ్)(అగ్నిష్వాత్తానామ్)గృహీతాగ్నివిద్యానామ్(కృష్ణాః)కృష్ణవర్ణాః(పృషన్తః)[illegible] (త్రైయమ్బకాః)[illegible] తే.

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభిః సోమవతాం పితౄణాం బభ్రునీకాశాః ధూమ్రా బర్హిషదాం పితౄణాం కృష్ణా ధూమ్రనీకాశా బభ్రవోఽగ్నిష్వాత్తానాం పితౄణాం బభ్రు నీకాశా కృష్ణాః పృషంత స్త్రైయంబకాశ్చ సంతీతి విజ్ఞేయాః. ॥౧౮॥

భావార్థః:- యే జనకా విద్యాజన్మదాతారశ్చ సంతి తేషాం ఘృతాదిభి ర్గవాదిదానైశ్చ యథాయోగ్యం సత్కారః కర్తవ్యః. ॥౧౮॥

పదార్థము:-ఓ మనుష్యులారా ! మీరు, సోమవతామ్=సోమశాంతి గుణయుక్తు లగు,పితౄణామ్=జననీజనకులైన మాతాపితరులకు,బభ్రునీకాశాః ధూమ్రాః=ముంగిస వలె ధూమ్రవర్ణము కలవి, బర్హిషదామ్ పితౄణామ్=సభమధ్యను కూర్చొనువారు పాలించువారునగు విద్వాంసులకు, కృష్ణాః=నల్లరంగు గలవి, ధూమ్రనీకాశాః=పొగవంటి ధూమ్రవర్ణము గలవి, మఱియు, బభ్రవః=పుష్టి నొసగునవియు, అగ్నిష్వాత్తానామ్= అగ్నివిద్యను గ్రహించిన వారును,పితౄణామ్=పాలించువారునగు విద్వాంసులకు,బభ్రు నీకాశాః కృష్ణాః=పెంచువారివలె నున్న నల్లనిరంగు గలవి,పృషంతః=లావుఅంగములు గలవి, త్రైయంబకాః=మూడు అధికారములందు లక్షణములు గలవియునగు పదార్థ ములు లేక ప్రాణులున్నవని గ్రహించవలయును. [౧౮]

భావార్థము:-విద్యను,జన్మను కలిగించు జనకులకు, ఘృతాదిపదార్థముల చేతను, గవాదుల దానముచేతను యథాయోగ్యముగ సత్కారమొనర్చవలయును. [౧౮]

ఉక్త్వాః సంచరా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, వాయు ర్దేవతా, త్రిపాద్గాయత్రీ ఛందః షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

ఉక్త్వాః సఞ్చరా ఏతాః శునాసీరీయాః శ్వేతా వాయవ్యాః శ్వేతాః సౌర్యాః॥

ఉక్త్వాః, సఞ్చరా ఇతి సమ్+చరాః, ఏత్వాః, శునాసీరీయాః, శ్వేతాః, వాయవ్యాః, శ్వేతాః. సౌర్యాః॥ ॥౧౯॥

పదార్థః:-(ఉక్త్వాః) (సంచరాః) (ఏతాః) (శునాసీరీయాః) శునాసీర దేవతాకాః (కృషి సాధకాః)(శ్వేతాః) శ్వేతవర్ణాః, (వాయవ్యాః) వాయువద్దివ్యగుణాః (శ్వేతాః) (సౌర్యాః) సూర్యవత్ప్రకాశమానాః. ॥౧౯॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యూయం య ఏతాః శునాసీరీయాః సంచరా వాయవ్యాః శ్వేతాః సౌర్యాః శ్వేతాశ్చోక్త్వా స్తాన్ కార్యేషు సంప్రయుంధ్వమ్. ॥౧౯॥

భావార్థః:-యో యస్యా పశో ర్దేవతా ఉక్తాః స తద్గుణో గ్రాహ్యాః. ॥౧౯॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! శునాసీరీయాః=శునాసీరము దేవతగాగలవి,స్వవ

సాయమును సాధించునవి, సంచరాః=రాకపోకలొనరించునవి, వాయవ్యాః=గాలివలె దివ్యగుణయుక్తములు, శ్వేతాః=తెల్లనిరంగు గలవి, సౌర్యాః=సూర్యునివలె ప్రకాశమానములు, శ్వేతాః=తెల్లరంగు గలవియునగు, ఏతాః=ఏ యీ పశువులు, ఉక్తాః=చెప్పబడియున్నవో, వానిని మీరు స్వకార్యములందు చక్కగా వినియోగించుకొనవలయును.

భావార్థము:-ఏది ఏ పశువునకు దేవతగా చెప్పబడినదో అది ఆ పశువుయొక్క గుణమని గ్రహించవలయును. ౧౩౯౦[౧౯]

వసంతాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, వసంతాదయో దేవతాః, విరాడ్ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునః కస్మై కే సమాశ్రయితవ్యా ఇత్యాహ.

దేనికొరకు వేనిని సమాశ్రయించ వలయును.

వసన్తాయ కపిఞ్జలానాలభతే గ్రీష్మాయ కలవిఙ్కాన్ వర్షాభ్యస్తిత్తిరీఞ్ఛరదే వర్తికా హేమన్తాయ కకరాఞ్ఛిశిరాయ వికకరాన్॥ ॥౨౦॥

వసన్తాయ, కపిఞ్జలాన్, ఆ, లభతే, గ్రీష్మాయ, కలవిఙ్కాన్, వర్షాభ్యః, తిత్తిరీన్, శరదే, వర్తికాః, హేమన్తాయ, కకరాన్, శిశిరాయ, వికకరానితి వి+కకరాన్॥ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(వసంతాయ)(కపింజలాన్)పక్షివిశేషాన్,(ఆ)(లభతే)(గ్రీష్మాయ)(కలవింకాన్) చటకాన్(వర్షాభ్యః)(తిత్తిరీన్)(శరదే)(వర్తికాః)పక్షివిశేషాః, (హేమంతాయ) (కకరాన్)పక్షివిశేషాన్,(శిశిరాయ)(వికకరాన్)వికిరకాన్ పక్షివిశేషాన్. ॥౨౦॥

అన్వయః:-హే మనుష్యాః పక్షివిజ్జనో వసంతాయ యాకపింజలాన్ గ్రీష్మాయ కలవింకాన్ వర్షాభ్యస్తిత్తిరీఞ్ఛరదే వర్తికా హేమంతాయ కకరాఞ్ఛిశిరాయ వికకరానాలభతే తాన్ యూయం విజానీత. ॥౨౦॥

భావార్థః:-యస్మిన్నస్మిన్నృతౌ యే యే పక్షిణః ప్రముదితా భవంతి తే తే తద్గుణా విజ్ఞేయాః.

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! పక్షుల వెతికిగినవాడు, వసంతాయ=వసంతర్తువునకై, కపింజలాన్=కపింజలమను పక్షులను, గ్రీష్మాయ=గ్రీష్మర్తువునకై, కలవింకాన్=కలవింకములను పక్షులను, వర్షాభ్యః=వర్షర్తువుకొఱకు, తిత్తిరీన్=తిత్తిరిపక్షులను, శరదే=శరదృతువునకై, వర్తికాః=బాతులను, హేమంతాయ=హేమంతర్తువునకై, కకరాన్=కకరములను పక్షులను, మఱియు, శిశిరాయ=శిశిరర్తువుకొరకు, వికకరాన్=వికకరములను విహంగములను, ఆలభతే=సమకూర్చుకొనుచున్నాడు. వానిని మీరును గ్రహించుడు.

భావార్థము:-ఏ యే ఋతువులందే యే ఖగములు ప్రముదితములగునో ఆయా

[పశులా]యా[బుతు]గుణములు గలవని గ్రహించవలయును. ౧౩౯౧[౨౦]

౧౩౯౨ సముద్రాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, వరుణో దేవతాః, విరాట్ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పునః కే కిమర్థాః సేవనీయాః ఇత్యాహ.

ఏవి ఎందులకు సేవించదగినవి ?

స॒ము॒ద్రాయ॑ శిశు॒మారా॒నాల॑భతే ప॒ర్జన్యా॑య మ॒ణ్డూకా॑ న॒ద్భ్యో మత్స్యా॑న్ మి॒త్రాయ॑ కు॒లీప॒యా॑న్ వరు॑ణాయ నా॒క్రాన్॥ ॥౨౧॥

స॒ము॒ద్రాయ॑, శి॒శు॒మారా॒నితి॑ శిశు+మారా॑న్, ఆ, ల॒భ॒తే॒, ప॒ర్జన్యా॑య, మ॒ణ్డూకా॑న్, అ॒ద్భ్య ఇత్య॒త్+భ్యః, మత్స్యా॑న్, మి॒త్రాయ॑, కు॒లీప॒యా॑న్, వరు॑ణాయ, నా॒క్రాన్॥ ॥౨౧॥

పదార్థః:-(సముద్రాయ)మహాజలాశయాయ(శిశుమారాన్)యే స్వ శిశూన్ మారయంతి తాన్(ఆ)(లభతే)(పర్జన్యాయ)మేఘాయ(మండూకాన్)(అద్భ్యః)(మత్స్యాన్)(మిత్రాయ)(కులీపయాన్)(వరుణాయ)(నాక్రాన్). ॥౨౧॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా జలజంతుపాలనవిత్ సముద్రాయ శిశుమారాన్ పర్జన్యాయ మండూకానద్భ్యో మత్స్యాన్ మిత్రాయ కులీపయాన్ వరుణాయ నాక్రానాలభతే తథా యూయమప్యాలభధ్వమ్. ॥౨౧॥

భావార్థః:-యథా జలచరజంతుగుణవిద స్తాన్ వర్ధయితుం నిగృహీతుం వా శక్నువంతి తథాఽన్యేప్యాచరంతు. ॥౨౧॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! జలచరముల పాలన మెఱుగువాడు,సముద్రాయ=మహాజలాశయమునకై ,శిశుమారాన్=ఆత్మశిశువులను మారణమొనర్చు శిశుమారములను,పర్జన్యాయ=మేఘమునకై ,మండూకాన్=మండూకములను,అద్భ్యః=జలములకై , మత్స్యాన్=మత్స్యములను,మిత్రాయ=మిత్రునివలె సుఖము చేకూర్చు సూర్యునికై , కులీపయాన్=కులీపయమను ఆడవిజాతిమృగములను, వరుణాయ=వరుణునికొఱకై , నాక్రాన్=వక్రమకరాది జలజంతువులను,ఆ లభతే=చక్కగా పొందుచున్నాడు. అటులనే మీరును పొందుడు. [౨౧]

భావార్థము:-జలచర జంతువుల గుణముల నెఱుగు వారు వానిని వృద్ధిచేయుటకు, నిగ్రహించుటకు సమర్థులగుచున్నటులనే ఇతరులు నాచరించవలయును. ౧౩౯౨[౨౧]

సోమాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సోమాదయో దేవతాః, విరాడ్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయమాహ.

మఱల నదే విషయము.

సోమా॑య హ॒ꣳసానాల॑భతే వా॒యవే॑ బ॒లాకా॒ ఇన్ద్రా॒గ్నిభ్యాం॒ క్రుఞ్చా॑న్ మి॒త్రాయ॑ మ॒ద్గూన్ వరు॑ణాయ చక్ర॒వాకా॑న్॥ ॥౨౨॥

సోమా॑య, హ॒ꣳసాన్, ఆ, ల॒భ॒తే॒, వా॒యవే॑, బ॒లాకాః॑, ఇ॒న్ద్రా॒గ్నిభ్యా॒మితీన్ద్రా॒గ్ని+భ్యామ్, క్రుఞ్చా॑న్, మి॒త్రాయ॑, మ॒ద్గూన్, వరు॑ణాయ, చ॒క్ర॒వాకా॒నితి చక్ర+వాకాన్॥ ॥౨౨॥

పదార్థః:-(సోమాయ)చంద్రాయౌషధి రాజాయ వా(హంసాన్)పక్షివిశేషాన్(ఆ లభతే) (వాయవే) (బలాకాః) బలాకానాం స్త్రియః, (ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్) (క్రుఞ్చాన్) సారసాన్, (మిత్రాయ)(మద్గూన్)జలకాకాన్(వరుణాయ) (చక్రవాకాన్). ॥౧౨॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా పక్షిగుణవిజ్ఞానీ జనః సోమాయ హంసాన్ వాయవే బలాకా ఇంద్రాగ్నిభ్యాం క్రుంచాన్ మిత్రాయ మద్గూన్ వరుణాయ చక్రవాకా నాలభతే తథా యూయమప్యాలభధ్వమ్. ॥౨౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్య ఉత్తమాః పక్షిణః సంతి తే ప్రయత్నేన సంపాల్య వర్ధనీయాః. ॥౨౨॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! పక్షిగణగుణజ్ఞానముగల పురుషు డెటుల,సోమాయ =చంద్రుని కొఱకు లేక ఉత్తమౌషధియగు సోమముకొఱకు, హంసాన్=హంసలను, వాయవే=గాలికొఱకు,బలాకాః=కొంగలను,ఇంద్రాగ్నిభ్యామ్=ఇంద్రాగ్నుల కొఱకు, క్రుంచాన్=సారసములను,మిత్రాయ=మిత్రునికై, మద్గూన్=నీటికాకులను లేక ఉష్ట్రి పక్షిని,వరుణాయ=వరుణుని కొరకు, చక్రవాకాన్=చక్రవాక మిథునమును,ఆ లభతే= సమకూర్చుచున్నాడో అటులనే మీరును సంపాదించుడు. [౨౨]

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మనుష్యులు ఉత్తమవిహంగములను యత్నపూర్వకముగ పెంచి వృద్ధిజేయవలయును.[౨౨]

అగ్నయ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః అగ్న్యాదయో దేవతాః, పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నావిషయమే.

అగ్నయే కుటరూ నాలభతే వనస్పతిభ్య ఉలూకా నగ్నీషోమాభ్యాం చాషా నశ్విభ్యాం మయూరాన్ మిత్రావరుణాభ్యాం కపోతాన్ ॥ ॥౨౩॥

అగ్నయే, కుటరూన్, ఆ, లభతే, వనస్పతిభ్య ఇతి వనస్పతిభ్యః, ఉలూకాన్, అగ్నీషోమాభ్యామ్, చాషాన్, అశ్విభ్యామిత్యశ్వి+భ్యామ్, మయూరాన్, మిత్రావరుణాభ్యామ్, కపోతాన్॥ ॥౨౩॥

పదార్థః:-(అగ్నయే) పావకాయ (కుటరూన్)కుక్కుటాన్(ఆ) (లభతే) (వనస్పతిభ్యః) (ఉలూకాన్) (అగ్నీషోమాభ్యామ్) (చాషాన్) (అశ్విభ్యామ్) (మయూరాన్) (మిత్రావరుణాభ్యామ్)(కపోతాన్). ॥౨౩॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా పక్షిగుణవిజ్ఞోఽగ్నయే కుటరూన్ వనస్పతిభ్య ఉలూకానగ్నీషోమాభ్యాం చాషా నశ్విభ్యాం మయురాన్ మిత్రావరుణాభ్యాం కపోతానాలభతే. యూయమ ప్యాలభధ్వమ్. ॥౨౩॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యే కుక్కుటాదీనాం పక్షిణాం గుణాన్ జానంతి.తే సదైతాన్ వర్ధయంతి. ॥౨౩॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! పక్షిగణగుణ విదుడగు పురుషుడెటుల, అగ్నయే =అగ్నికొఱకు, కుటరూన్=కోళ్ళను, వనస్పతిభ్యః=పుష్పించకయే ఫలించు వనస్పతి వృక్షములకై, ఉలూకాన్=గుడ్లగూబలను, అగ్నీషోమాభ్యామ్=అగ్ని సోమములకై, చాషాన్=నీలకంఠ పక్షులను, అశ్విభ్యామ్=సూర్యచంద్రుల కొఱకు, మయూరాన్= మయూరములను,మిత్రావరుణాభ్యామ్=మిత్రావరుణులకై ,కపోతాన్=పావురములను, ఆ లభతే=చక్కగా పొందుచున్నాడో,అటులనే వీనిని మీరును పొందుడు. [౨౩]

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. కోడి మొదలగు పక్షుల గుణములను ఎఱిగినవారెల్లప్పుడు వానిని వృద్ధిజేయుదురు. [౨౩]

సోమాయేత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః,సోమాదయో దేవతాః,భురిక్ పంక్తి శ్ఛందః,పంచమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

సోమాయ లబానాలభతే త్వష్ట్రే కౌలీకా న్గోషాదీ ర్దేవానాం పత్నీభ్యః కులీకా దేవజామిభ్యోఽగ్నయే గృహపతయే పారుష్ణాన్॥ ॥౨౪॥

పోమాయ, లబాన్, ఆ, లభతే, త్వష్ట్రే, కాలీకాన్, గోషాదీః, గోసాదీరితి గో+సాదీః, దేవానామ్, పత్నీభ్యః, కులీకాః, దేవజామిభ్య ఇతి దేవ+జామిభ్యః, అగ్నయే, గృహపతయ ఇతి గృహ+పతయే, పారుష్ణాన్॥ ॥౨౪॥

పదార్థః:-(సోమాయ)ఐశ్వర్యాయ,(లబాన్)(ఆ) (లభతే)(త్వష్ట్రే)ప్రకాశకాయ(కాలీకాన్)పక్షివిశేషాన్(గోసాదీః)యా గాః సాదయంతి హింసంతి తాః పక్షిణీః(దేవానామ్) విదుషామ్(పత్నీభ్యః)స్త్రీభ్యః(కులీకాః)పక్షిణీవిశేషాః(దేవజామిభ్యః)విదుషాం భగినీభ్యః(అగ్నయే) అగ్నిరివ వర్తమానాయ(గృహపతయే)గృహపాలకాయ(పారుష్ణాన్)పక్షివిశేషాన్. ॥౨౪॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా పక్షికర్మవిజ్ఞః సోమాయ లబాంస్త్వష్ట్రే కాలీకాన్ దేవానాం పత్నీభ్యో గోసాదీ ర్దేవజామిభ్యః కులీకా అగ్నయే గృహపతయే పారుష్ణానాలభతే తథా యూయ ముప్యాలభధ్వమ్. ॥౨౪॥

భావార్థః;-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః పక్షిణాం స్వభావజాని కర్మాణి విదిత్వా తదనుకరణం కుర్వంతి తే బహుశ్రుత వద్భవంతి. ॥౨౪॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! పక్షులకర్మలను తెలుసుకొనిన పురుషుడెటుల, సోమాయ=ఐశ్వర్యమునకై, లబాన్=లావుకపిట్టలను, త్వష్ట్రే=ప్రకాశము కొఱకు, కాలీకాన్=కాలీక విహంగములను, దేవానామ్ పత్నీభ్యః=విద్వాంసుల స్త్రీలకై, గోసాదీః=గోవులను హింసించు పిట్టలను, దేవజామిభ్యః=విద్వాంసుల తోబుట్టువులకై, కులీకాః=కులీకములను పిట్టలను, అగ్నయే గృహపతయే=అగ్నివలె నుండు గృహపాలకునకై, పారుష్ణాన్=పారుష్ణపిట్టలను,ఆ లభతే=పొందుచున్నాడో,అటులనే మీరును పొందుడు. [౨౪]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోమాలంకారమున్నది. ఏ మనుష్యులు పక్షులయొక్క స్వభావజనితములగు కర్మములను ఎఱిగి వాని ననుసరించుదురో వారు బహుశ్రుతునితో తుల్యులగుదురు. ౧౩౯౫[౨౪]

అహ్నే ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, కాలావయవా దేవతాః,విరాట్పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అహ్నే పారావతా నాలభతే రాత్ర్యై సీచాపూ రహోరాత్రయోః సన్ధిభ్యో జతూర్మాసేభ్యో దాత్యౌహాన్త్సంవత్సరాయ మహతః సుపర్ణాన్ ॥ ॥౨౫॥

అహ్నా, పారావతాన్, ఆ, లభతే, రాత్రై, సీచాపూః, అహోరాత్రయోః, సన్ధిభ్య ఇతి సన్ధి+భ్యః, జతూః, మాసేభ్యః, దాత్యౌహాన్, సంవత్సరాయ మహతః, సుపర్ణానితి సు+పర్ణాన్॥   ॥ ౨౫॥

పదార్థః:-(అహ్నే)దివసాయ(పారావతాన్)కలరవాన్(ఆ)(లభతే)(రాత్ర్యై) (సీచాపూః,) పక్షివిశేషాన్(అహోరాత్రయోః)(సంధిభ్యః)(జతూః) పక్షివిశేషాన్(మాసేభ్యః)(దాత్యౌహాన్) కృష్ణకాకాన్(సంవత్సరాయ)వర్షాయ(మహతః)(సుపర్ణాన్)శోభనపక్షాన్ పక్షిణః.   ॥౨౫॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా కాలవిజ్ఞో ఽహ్నే పారావతా న్రాత్ర్యై సీచాపూ రహోరాత్రయోః సంధిభ్యో జతూ ర్మాసేభ్యో దాత్యౌహా న్త్సంవత్సరాయ మహతః సుపర్ణా నాలభతే తథా యూయమప్యేతానాలభధ్వమ్,   ॥౨౫॥

భావార్థః: అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః స్వస్వ సమయానుకూల. క్రీడకానాం పక్షిణాం స్వభావం విదిత్వా స్వస్వభావం కుర్యుస్తే బహువిద స్స్యుః.   ॥౨౫॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా ! కాలజ్ఞుడైన పురుషుడెటుల, అహ్నే=పగలు నకై, పారావతాన్=కలరవమొనరించు పావురములను, రాత్రై=రాత్రికొఱకై, సీచాపూః=సీచాపుపిట్టలను, అహోరాత్రయోః సంధిభ్యః=దివారాత్రముల సంధులకొఱకు అనగా ఉదయసాయంత్రములకై, జతుః=జతువనుపక్షులను, మాసేభ్యః=నెలలకొఱకు, దాత్యౌహాన్=నల్లనికాకులను, మఱియు, సంవత్సరాయ=సంవత్సరమునకై, మహతః గొప్పగొప్ప, సుపర్ణాన్=సుందరములైన పక్షములుగల పక్షులను, ఆ లభతే=చక్కగా పొందుచున్నాడో, అటులనే మీరును వానిని సమకూర్చుడు.   [౨౫]

భావార్థము,- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. వానివాని సమయమునకనుకూలముగ క్రీడించుపక్షుల స్వభావమును ఎఱిగి ఎవరు స్వస్వభావమును అటుల చేసుకొనెదరో వారు బహువిదులగుదురు,   ౧౩౯౬[౨౫]

భూమ్యా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, భూమ్యాదయో దేవతాః,భురిగనుష్టుప్ ఛందః,గాంధారః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ-

మఱల నా విషయమే.

భూమ్యా ఆఖూనాలభతే ఽన్తరిక్షాయ పాఙ్క్త్రాన్ దివే

కశాన్ దిగ్భ్యో నకులాన్ బభ్రుకా నవాన్తరదిశాభ్యః॥   ॥ ౨౬॥

భూమ్యై, ఆఖూన్, ఆ, లభతే, అన్తరిక్షాయ, పాఙ్క్త్రాన్, దివే, కశాన్, దిగ్భ్యః

ఇతి దిక్+భ్యః, నకులాన్, బభ్రుకాన్, అవా_న్తరదిశాభ్య ఇత్యవా న్తర+దిశాభ్యః॥

పదార్థః:-(భూమ్యై)(ఆఖూన్)మూషకాన్(ఆ)(లభతే) (అంతరిక్షాయ)(పాంక్త్రాన్)పంక్తి రూపేణ గంతృాన్ (పక్షివిశేషాన్)(దివే)ప్రకాశాయ(కశాన్) పక్షివిశేషాన్ (దిగ్భ్యః) పూర్వా దిభ్యః(నకులాన్)(బభ్రుకాన్)నకులజాతి విశేషాన్(అవాంతరదిశాభ్యః)ఉపదిశాభ్యః. ॥౨౬॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా భూమిజంతుగుణవిజ్ఞనో భూమ్యా ఆఖూనంతరిక్షాయ పాంక్త్రాన్ దివే కశాన్ దిగ్భ్యో నకులా నవాంతరదిశాభ్యో బభ్రుకా నాలభతే తథా యూయ మప్యాలభధ్వమ్. ॥౨౬॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా భూమ్యాదివన్మూషకాది గుణాన్ విదిత్వో పకుర్యు స్తే బహు విజ్ఞానా జాయేరన్. ॥౨౬॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! స్థలచరజంతుగుణములను ఎఱుగు పురుషుడు, భూమ్యై=భూమి కై, ఆఖూన్=మూషికములను, అంతరిక్షాయ=అంతరిక్షమున కై, పాంక్త్రాన్=పంక్తిబద్ధమై విహరించు పక్షులను, దివే=ప్రకాశము కొఱకు, కశాన్=కశ ములను పిట్టలను, దిగ్భ్యః=పూర్వాది దిశలకై, నకులాన్=ముంగిసలను,అవాంతరదిశా భ్యః=మూలలకై, బభ్రుకాన్ [నకులాన్]=గోధుమవన్నెగల విశిష్ట ముంగిసలను, ఆ లభతే=పొందుచున్నాడో అటులనే మీరును పొందుడు. [౨౬]

భావార్థము:-భూమ్యాదులవలె నే మానవులు మూషికాదుల గుణముల నెఱిగి ఉపకార మొనరించుదురో వారు బహువిజ్ఞానవంతు లగుదురు. ౧౩౯౭[౨౬]

వసుభ్య ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, వస్వాదయో దేవతాః, నిచృద్ బృహతీ ఛందః. మధ్యమః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల విషయ మయ్యదియే.

వసుభ్య ఋశ్యా నాలభతే రుద్రేభ్యో రురూ నాదిత్యేభ్యో న్యఙ్కూన్, విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః పృషతా న్త్సాధ్యేభ్యః కులుంగాన్॥ ॥౨౭॥

వసుభ్య ఇతి వసు+భ్యః, ఋశ్యాన్, ఆ, లభతే, రుద్రేభ్యః, రురూన్, ఆది త్యేభ్యః, న్యఙ్కూన్, విశ్వేభ్యః, దేవేభ్యః, పృషతాన్, సాధ్యేభ్యః, కులుఙ్గాన్ ॥౨౭॥

పదార్థః:-(వసుభ్యః)అగ్న్యాదిభ్యః(ఋశ్యాన్)మృగజాతివిశేషాన్ పశూన్(ఆ) (లభతే) (రుద్రేభ్యః)ప్రాణాదిభ్యః(రురూన్)మృగవిశేషాన్ (ఆదిత్యేభ్యః)మాసేభ్యః (న్యంకూన్)పశువిశే షాన్(విశ్వేభ్యః)(దేవేభ్యః)దివ్యేభ్యః పదార్థేభ్యో విద్వద్భ్యో వా (పృషతాన్) మృగవిశేషాన్,

(సాధ్యేభ్యః)సాధితుం యోగ్యేభ్యః(కులుంగాన్)పశువిశేషాన్. ॥౨౭॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా పశుగుణవిజ్ఞో వసుభ్య ఋశ్యాన్ రుద్రేభ్యో రురూనాదిత్యేభ్యో న్యంకూన్ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః పృషతాన్త్సాధ్యేభ్యః కులుంగానాలభతే తథైతాన్ యూయమప్యాలభధ్వమ్. ॥౨౭॥

భావార్థః:—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యే మనుష్యా మృగాదీనాం వేగగుణాన్ విదిత్వోపకుర్యు స్తే ఉత్యంతం సుఖం లభేరన్. ॥౨౭॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! పశువుల గుణములనెఱుగు మానవుడు,వసుభ్యః =అగ్న్యాది వసువులకై, ఋశ్యాన్=ఋశ్యజాతి హరిణములను, రుద్రేభ్యః=ప్రాణాది రుద్రులకై,రురూన్=రురుమృగములను,ఆదిత్యేభ్యః=ద్వాదశమాసములకై, న్యంకూన్ =మగజింకలను [లేకదుప్పులను], విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః=సకల దివ్యపదార్థములకై, లేక సకలశ్రేష్ఠవిద్వాంసులకై, పృషతాన్=పృషత్తు (లేడి) జాతివిశేషమృగములను, సాధ్యేభ్యః=సాధించుటకు యోగ్యులైనవారికై, కులుంగాన్=కులుంగములను పశువిశేషములను, ఆ లభతే=చక్కగా పొందుచున్నాడో, అటులనే వీనిని మీరునుపొందుడు,[౨౭]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు మృగాదులయొక్క వేగగుణములను ఎఱిగి ఉపకారమొనర్చుదురో వారు అత్యంత సుఖమును పొందుదురు. ౧౩౯౮[౨౭]

ఈశానాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఈశానాదయో దేవతాః, బృహతీ ఛందః,మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

ఈశానాయ త్వా పరస్వత ఆ లభతే మిత్రాయ గౌరాన్
వరుణాయ మహిషాన్ బృహస్పతయే గవయాఀస్త్వష్ట్ర ఉష్ట్రాన్॥॥౨౮॥

ఈశానాయ, త్వా, పరస్వతః, ఆ, లభతే,మిత్రాయ,గౌరాన్,వరుణాయ,మహిషాన్, బృహస్పతయే, గవయాన్, త్వష్ట్రే, ఉష్ట్రాన్॥ ॥౨౮॥

పదార్థః:—(ఈశానాయ)సమర్థాయ జనాయ, (త్వా)త్వామ్ (పరస్వతః) మృగవిశేషాన్, (ఆ,లభతే)(మిత్రాయ)(గౌరాన్) (వరుణాయ) (మహిషాన్) (బృహస్పతయే) (గవయాన్) (త్వష్ట్రే)(ఉష్ట్రాన్). ॥౨౮॥

అన్వయః:-హే రాజన్ ! యో మనుష్య ఈశానాయ త్వా పరస్వతో మిత్రాయ గౌరాన్

వరుణాయ మహిషాన్ బృహస్పతయే గవయాన్ త్వష్ట్ర ఉష్ట్రానాలభతే స ధనధాన్యయుక్తో జాయతే. ॥౨౮॥

భావార్థః:-యే పశుభ్యో యథావదుపకారాన్ గృహ్ణీయుస్తే సమర్థాః స్యుః. ॥౨౮॥

పదార్థము:- ఓ రాజా! ఏ మనుష్యుడు, ఈశానాయ=సమర్థుడగు మానవునికై త్వా=నిన్ను మఱియు, పరస్వతః=పరస్వతములను మృగవిశేషములను, మిత్రాయ= మిత్రునికై, గౌరాన్=గౌరమృగములను, వరుణాయ=అతిశ్రేష్ఠునికై, మహిషాన్= దున్నలను, బృహస్పతయే=బృహస్పతికై, మహాత్ముల రక్షకుల కొఱకు, గవయాన్= గవయమృగములను, త్వష్ట్రే=త్వష్టకు అనగా పదార్థవిద్యచే పదార్థములను సూక్ష్మ మొనర్చువానికొఱకు, ఉష్ట్రాన్=ఉష్ట్రములను, ఆ లభతే=పొందుచున్నాడో అతను ధనధాన్యయుక్తుడగుచున్నాడు. [౨౮]

భావార్థము:- పశువులనుండి యథావతుగా ఉపకారము పొందువారు సమర్థులగుదురు. ౧౩౯౯[౨౮]

౧౪౦౦ ప్రజాపతయ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ప్రజాపత్యాదయో దేవతాః, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యాదియే.

ప్రజాపతయే పురుషాన్ హస్తిన అ లభతే వాచ ప్లుషీం
శ్చక్షుషే మశకా ఞ్ఛ్రోత్రాయ భృఙ్గాః॥ ॥౨౯॥

ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, పురుషాన్, హస్తినః, ఆ, లభతే, వాచే, ప్లుషీన్, చక్షుషే, మశకాన్, శ్రోత్రాయ, భృఙ్గాః॥ ॥౨౯॥

పదార్థః:-(ప్రజాపతయే) ప్రజాస్వామినే, (పురుషాన్) (హస్తినః) కుంజరాన్, (ఆ,లభతే) (వాచే) (ప్లుషీన్)జంతువిశేషాన్,(చక్షుషే)(మశకాన్)(శ్రోత్రాయ)(భృంగాః). ॥౨౯॥

అన్వయః:-యో మనుష్యః ప్రజాపతయే పురుషాన్ హస్తినో వాచే ప్లుషీంశ్చక్షుషే మశకాన్ ఛ్రోత్రాయ భృంగా ఆలభతే స బలిష్ఠో దృఢేంద్రియో జాయతే. ॥౨౯॥

భావార్థః:-యే ప్రజారక్షణాయ చతురంగిణీం సేనాం జితేంద్రియతాం చ సమాచరంతి. తే శ్రీమంతో భవంతి. ॥౨౯॥

పదార్థము:- ఏ మానవుడు. ప్రజాపతయే=ప్రజలను పాలించు రాజునకై, పురు

షాన్=పురుషులను, మఱియు, హస్తినః=ఏనుగులను, వాచే=వాణికొఱకు, ప్లుషీన్=ప్లుషియను జీవములను, చక్షుషే=న్నేత్రమునకై, మశకాన్=దోమలను, శ్రోత్రాయ=కర్ణమునకై, భృంగాః=తుమ్మెదలను, ఆ లభతే=పొందునో, అతడు బలశాలి, పుష్టావయవములు గలవాడు నగుచున్నాడు. [౨౯]

భావార్థము:-ప్రజారక్షణకై చతురంగిణి సేనగలవారు జితేంద్రియత్వమునుఆచరించువారు శ్రీమంతులగుదురు. ధనవంతులు కాంతిమంతులు నగుదురు. ౧౪౦౦[౨౯]

ప్రజాపతయ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,ప్రజాపత్యాదయో దేవతాః, నిచృదతిధృతి శ్ఛందః,షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల నవ్విషయమే.

ప్రజాపతయే చ వాయవే చ గోమృగో వరుణాయారణ్యో మేషో యమాయ కృష్ణో మనుష్య రాజాయ మర్కటః శార్దూలాయ రోహిదృషభాయ గవయీ క్షిప్ర శ్యేనాయ వర్తికా నీలఙ్గోః కృమిః సముద్రాయ శిశుమారో హిమవతే హస్తీ॥౩౦॥

ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, చ, వాయవే, చ, గోమృగ ఇతి గో+మృగః, వరుణాయ, ఆరణ్యః, మేషః, యమాయ, కృష్ణః, మనుష్యరాజాయేతి మనుష్య+రాజాయ, మర్కటః, శార్దూలాయ, రోహిత్, ఋషభాయ, గవయీ, క్షిప్రశ్యేనాయేతి క్షిప్ర+శ్యేనాయ, వర్తికా, నీలఙ్గోః, కృమిః, సముద్రాయ, శిశుమార ఇతి శిశు+మారః, హిమవత ఇతి హిమ+వతే, హస్తీ॥ ॥౩౦॥

పదార్థః:-(ప్రజాపతయే)ప్రజాపాలకాయ(చ)తత్సంబంధిభ్యః (వాయవే)(చ) తత్సంబంధిభ్యః,(గోమృగః)యో గాం మార్ష్టి శుంధతి సః, (వరుణాయ) (ఆరణ్యః) వనే భవః(మేషః) అవిజాతివిశేషః(యమాయ)న్యాయాధీశాయ(కృష్ణః) కృష్ణగుణవిశిష్టః (మనుష్యరాజాయ) నరేశాయ(మర్కటః) వానరః (శార్దూలాయ) మహాసింహాయ (రోహిత్) రక్తగుణవిశిష్టో మృగః, (ఋషభాయ)శ్రేష్ఠాయ సభ్యాయ,(గవయీ)గవయస్య స్త్రీ(క్షిప్రశ్యేనాయ)క్షిప్రగామినే శ్యేనాఖ్యేవ శీఘ్రగమనాయ(వర్తికా)(నీలఙ్గోః)యో నీలం గచ్ఛతి తస్య(కృమిః)క్షుద్రజంతువిశేషః, (సముద్రాయ) (శిశుమారః) బాలహంతా, (హిమవతే) బహూని హిమాని విద్యంతే యస్య తస్మై,(హస్తీ). ॥౩౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభిః ప్రజాపతయే చ వాయవే చ గోమృగో వరుణాయారణ్యో మేషో యమాయ కృష్ణో మనుష్యరాజాయ మర్కటః శార్దూలాయ రోహిదృషభాయ గవయీ క్షిప్రశ్యేనాయ వర్తికా నీలంగోః కృమిః సముద్రాయ శిశుమారో హిమవతే హస్తీ చ సంప్రయోక్తవ్యః. ॥౩౦॥

భావార్థః:- యే మనుష్యా మనుష్యసంబంధ్యుత్తమాన్ ప్రాణినో రక్షంతి తే సాంగోపాంగబలా జాయంతే. ॥౩౦॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ప్రజాపతయే=ప్రజాపాలకునికై, చ=మఱియు వాని సంబంధీకుల కొఱకు, వాయవే=వాయువుకొఱకు, చ=వాయుసంబంధములగు పదార్థములకొఱకు, గోమృగః=పృథివిని శుద్ధమొనర్చునది, వరుణాయ=అత్యుత్తమునికై, ఆరణ్యః మేషః=అడవిగొఱ్ఱె, యమాయ=న్యాయాధీశునికైః కృష్ణః=కృష్ణ మృగము, మనుష్యరాజాయ=మానవుల రాజునకై, మర్కటః=వానరము, శార్దూలాయ=మహాసింహమగు కేసరికై, రోహిత్=ఎఱ్ఱమృగము, ఋషభాయ=శ్రేష్ఠసభ్య పురుషునికై, గవయీ=ఆడగవయము, క్షిప్రశ్యేనాయ=శీఘ్రగామియగు శ్యేనపక్షి వలె నుండువానికి, వర్తికా=బాతు, నీలంగోః=నీలమును పొందు లఘుకీటకమునకై, కృమిః=సూక్ష్మకీటకము, సముద్రాయ=సముద్రమునకై, శిశుమారః=బాలకులనుహింసించు శిశుమారము, హిమవతే=హిమఖండము లనేకములున్న పర్వతమునకై, హస్తీ =ఏనుగు మీచే చక్కగ సంప్రయోగించబడవలయును. [౩౦]

భావార్థము,- ఏ మానవులు మానవులకు సంబంధించిన ఉత్తమ ప్రాణులను రక్షించుదురో వారు సాంగోపాంగముగ బలవంతులగుదురు. ౧౪౦౧[౩౦]

మయు రిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రాజాపత్యాదయో దేవతాః, స్వరాట్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్వాదియే.

మయుః ప్రాజాపత్య ఉలో హలిక్ష్ణో వృషదంశ స్తే ధాత్రే దిశాం కఙ్కో ధుఙ్క్షాగ్నేయీ కలవిఙ్కో లోహితాహిః పుష్కరసాద స్తే త్వాష్ట్రాయ వాచే క్రుఞ్చః॥

మయుః, ప్రాజాపత్య ఇతి ప్రాజా+పత్యః, ఉలః, హలిక్ష్ణః, వృషదంశ ఇతి వృష+దంశః, తే, ధాత్రే, దిశామ్, కఙ్కః, ధుఙ్క్షా, ఆగ్నేయీ, కలవిఙ్కః, లోహి

త్రాహి రితి లోహిత+అహిః, పుష్కరసాద ఇతి పుష్కర+సాదః, తే, త్వాష్ట్రాః, వాచే, క్రుఞ్చః॥ ॥౩౧॥

పదార్థః:-(మయుః) కిన్నరః (ప్రాజాపత్యః) ప్రజాపతి దేవతాకః, (ఉలః) క్షుద్రకృమిః (హలిక్ష్ణః)మృగేంద్రవిశేషః,(వృషదంశః)మార్జాలః(తే)(ధాత్రే)ధారకాయ(దిశామ్)(కంకః) లోహపృష్ఠః(ధుఙ్క్షా)పక్షివిశేషః(ఆగ్నేయీ)(కలవింకః)చటకః (లోహితాహిః)లోహితశ్చాసావ హిశ్చ(పుష్కరసాదః) యః పుష్కరే సీదతి,(తే)(త్వాష్ట్రాః)త్వష్టృదేవతాకాః(వాచే)(క్రుంచః).

అన్వయః:-హే మనుష్యాః యుష్మాభిః ప్రాజాపత్యో మయు రులో హలిక్ష్ణో వృషదంశశ్చ తే ధాత్రే కంకో దిశాం ధుంక్షా ఆగ్నేయీ కలవింకో లోహితాహిః పుష్కరసాద స్తే త్వాష్ట్రా వాచే క్రుంచశ్చ వేదితవ్యాః. ॥౩౧॥

భావార్థః:-యే శృగాలసర్పాదీన్ వశం నయంతి.తే ధురంధరా స్సంతి. ॥౩౧॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ప్రాజాపత్యః=ప్రజాపతిదేవతగా గలవాడు, మయుః=నిందితమనుష్యుడు కిన్నరుడు, ఉలః=లఘుకీటకము, హలిక్ష్ణః=విశిష్టసింహము, వృషదంశః చ=మఱియు మార్జాలము, తే=మొదలైనవి అవి, ధాత్రే=ధరించు వానికొఱకు, కంకః=లోహపృష్ఠము రాబందు, దిశామ్=దిశలకొఱకు, ధుంక్షా=ధుంక్షఅను పక్షి విశేషము, ఆగ్నేయీ=అగ్ని దేవతగా గలది, కలవింకః =ఊరబిచ్చుక, (పావురము) లోహితాహిః=ఎఱ్ఱటి పాము, మఱియు, పుష్కరసాదః =చెఱువులలో నుండునది, తే =మొదలైనవి, త్వాష్ట్రాః=త్వష్టదేవతగాగలవి, మఱియు, వాచే=వాణికై; క్రుంచః =సారసము అని మీరు గ్రహించవలయును. [౩౧]

భావార్థము:- శృగాల సర్పాదులను వశమొనర్చువారు ధురంధరులగుదురు[౩౧]

సోమాయేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, సోమాదయో దేవతాః, భురిగ్జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యాదియే.

సోమాయ కులుఙ్గ ఆరణ్యోఽజో నకులః శకా తే పౌష్ణాః క్రోష్టా మాయో రిన్ద్రస్య గౌరమృగః పిద్వో న్యఙ్కుః కక్కట స్తే ఽనుమత్యై ప్రతిశ్రుత్కాయై చక్రవాకః॥ ॥౩౨॥

సోమాయ, కులుఙ్గః, ఆరణ్యః, అజః, నకులః, శకా, తే, పౌష్ణాః. క్రోష్టా,

మాయోః, ఇన్ద్రస్య, గౌరమృగ ఇతిగౌర+మృగః, పిద్వః, న్యఙ్కుః, కక్కటః, తే, అనుమత్యా ఇత్యను+మత్యై, ప్రతిశ్రుత్కాయై ఇతి ప్రతి+శ్రుత్కాయై. చక్రవాక ఇతి చక్ర+వాకః॥ ॥౩౨॥

పదార్థః:-(సోమాయ)(కులుంగః)పశువిశేషః (ఆరణ్యః) అరణ్యేభవః, (అజః) ఛాగజాతి విశేషః(నకులః)(శకా)శకః శక్తిమాన్.అత్ర సుపాం సు లుగిత్యాకారాదేశః (తే)(పౌష్ణాః)పుష్టి కరసంబంధినః (క్రోష్టా)శృగాలః (మాయోః) శృగాలవిశేషస్య (ఇంద్రస్య) ఐశ్వర్యయుక్తస్య, (గౌరమృగః)(పిద్వః)మృగవిశేషః(న్యంకుః)మృగవిశేషః (కక్కటః)అయమపి మృగవిశేషః(తే) (అనుమత్యై)(ప్రతిశ్రుత్కాయై)ప్రతిశ్రావికాయై(చక్రవాకః)పక్షివిశేషః. ॥౩౨॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యది యుష్మాభిః సోమాయ కులుంగ ఆరణ్యోఽజో నకులః శకా చ తే పౌష్ణా మాయోః క్రోష్టేంద్రస్య గౌరమృగో యే పిద్వో న్యంకుః కక్కటశ్చ తేఽను మత్యై ప్రతిశ్రుత్కాయై చక్రవాకశ్చ సంప్రయుజ్యతే తర్హి బహుకృత్యం కర్తుం శక్యేత॥౩౨॥

భావార్థః:-య ఆరణ్యేభ్యః పశ్వాదిభ్యోఽప్యుపకారం కర్తుం జానీయుస్తే సిద్ధకార్యా జాయంతే. ॥౩౨॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! సోమాయ=సోమునికై, కులుంగః=కులుంగ పశువు, ఆరణ్యః అజః=అడవిమేక, నకులః=ముంగిస, శకా=శకమను సామర్థ్యము గల పశువిశేషము, తే=ఆ ఇయ్యవి, పౌష్ణాః=పుష్టిని కలిగించువానితో సంబంధము గలవి, మాయోః=శృగాలవిశేషముకొఱకు, క్రోష్టా = సామాన్యగోమాయువు, ఇంద్రస్య= ఐశ్వర్యయుక్త పురుషునికై, గౌరమృగః=తెల్లనిహరిణము, పిద్వః=పిద్వమృగవిశేషము న్యంకుః=వేఱుజాతి హరిణము, కక్కటః=కక్కటమృగవిశేషము ఏవి ఉన్నవో, తే= అవి, అనుమత్యై=అనుమతికొఱకు, మఱియు, ప్రతిశ్రుత్కాయై=విన్నది వినుపించు దానికొఱకు చక్రవాకః=చక్రవాకమిథునము, మీచే చక్కగా నియోగించబడుచో, బహుకార్యములొనర్చుటకు సమర్థులు కాగలుగుదురు. [౩౨]

భావార్థము:- వన్యమృగముల ద్వారా కూడ ఉపకారమొనర్చుట ఎఱుగువారు సిద్ధకార్యులగుదురు. ౧౪౦౩[౩౨]

౧౪౦౪ సౌరీత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, మిత్రాదయో దేవతాః, భురిగ్జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః, పునస్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

సౌరీ బలాకా శార్గః సృఞ్జయః, శయాణ్డకస్తే మైత్రాః.

సరస్వ॒త్యై శారిః పురుష॒వాక్ శ్వావిద్భౌమీ శా॑ర్దూ॒లో వృక॑ః

పృదా॑కు॒స్తే మ॒న్యవే॑ సర॑స్వతే॒ శుకః పురుష॒వాక్ ॥ ॥౩౩॥

సౌరీ, బ॒లాకా॑, శా॒ర్గః, సృ॒జయః, శ॒యాణ్డ॑క॒ ఇతి శయ॒+ఆండకః, తే, మై॒త్రాః, సరస్వ॒త్యై, శారిః, పు॒రు॒ష॒వా॑గితి పురుష॒+వాక్, శ్వా॒విత్,శ్వా॒విదితి శ్వా॒+విత్, భౌ॒మీ, శా॒ర్దూలః, వృకః, పృదాకుః, తే, మ॒న్యవే॑, సర॑స్వతే, శుక॒ః, పు॒రు॒ష॒వా॑గితి పురుష॒+వాక్ ॥ ॥౩౩॥

పదార్థః:-(సౌరీ)సూర్యో దేవతా యస్యాః సా (బలాకా) విశేషపక్షిణీ (శార్గః)శార్ఙ్గశ్చాతకః.అత్ర ఛాందసో వర్ణలోప ఇతి ఙలోపః (సృజయః) పక్షివిశేషః (శయాండకః)పక్షివిశేషః (తే)(మైత్రాః)ప్రాణదేవతాకాః(సరస్వత్యై)నద్యై(శారిః) శుకో(పురుషవాక్) శుకః (శ్వావిత్) సేధా,(భౌమీ)పృథివీదేవతాకాః(శార్దూలః)వ్యాఘ్రవిశేషః(వృకః)చిత్రకః (పృదాకుః) సర్పః (తే)(మన్యవే)క్రోధాయ(సరస్వతే) సముద్రాయ (శుకః) శుద్ధికృత్ పక్షివిశేషః (పురుషవాక్) పురుషస్య వాగివ వాగ్యస్య సః. ॥౩౩॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యా సౌరీ సా బలాకా రయే శార్గః సృజయః శయాండకశ్చ తే మైత్రాః శారిః పురుషవాక్ సరస్వత్యై శ్వావిత్ భౌమీ శార్దూలో వృకః పృదాకుశ్చ తే మన్యవే శుకః పురుషవాక్ చ సరస్వతే విజ్ఞేయాః. ॥౩౩॥

భావార్థః:- యే బలాకాదయః పశుపక్షిణ స్తేషాం మధ్యాత్ కేచిత్పాలనీయాః కేచిత్తాడనీయాః సంతీతి వేద్యమ్. ॥౩౩॥

పదార్థము:- ఓమానవులారా! సౌరీ=సూర్యుడు దేవతగాగల, బలాకా=కొంగ, శార్గః=పాలపిట్ట.సృజయః=సృజయపక్షి, శయాండకః=శయాండకపిట్ట, తే=ఆ యివి, మైత్రాః=ప్రాణము దేవతగాగలవి, శారిః=ఆడచిలుక, పురుషవాక్=మనుష్యుని వలె మాటలాడు చిలుక, సరస్వత్యై=నదికొఱకు, శ్వావిత్=పదుపంది, భౌమీ=భూమి దేవతగా గలది. శార్దూలః=కేసరి సింహము, వృకః=తోడేలు, పృదాకుః=సర్పము, తే=ఆ యివి, మన్యవే=క్రోధముకొఱకు, మఱియు, శుకః=శుద్ధియొనర్చు శుకవిహంగవిశేషము, పురుషవాక్=మనుష్యుని పలుకులవంటి పలుకులుగల పక్షి, సరస్వతే=సముద్రము కొరకని మీరు తెలుసుకొనవలయును. [౩౩]

భావార్థము:- బలాకాది పశుపక్షులందు కొన్ని పాలనీయము లనియు, కొన్ని దండనీయములనియు గ్రహించవలయును. ౧౪౨౪[౩౩]

సుపర్ణ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, స్వరాట్ శక్వరీ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యాదియే.

సుపర్ణః పార్జన్య ఆతి ర్వాహసో దర్విదా తే వాయవే బృహస్పతయే వాచస్పతయే పైఙ్గరాజో౽లజ ఆన్తరిక్షః ప్లవో మద్గుర్మత్స్య స్తే నదీపతయే ద్యావా పృథివీయః కూర్మః॥ ॥౩౪॥

సుపర్ణ ఇతి సు+పర్ణః, పార్జన్యః, ఆతిః, వాహసః, దర్విదేతి దర్వి+దా, తే, వాయవే, బృహస్పతయే, వాచః, పతయే, పైంగరాజ ఇతి పైంగ+రాజః, అలజః, ఆంతరిక్షః, ప్లవః, మద్గుః, మత్స్యః, తే, నదీపతయ ఇతి నదీ+పతయే, ద్యావా పృథివీయః, కూర్మః॥ ॥౩౪॥

పదార్థః:-(సుపర్ణః)శోభనపతనః(పార్జన్యః)పర్జన్యవద్గుణః (ఆతిః) పక్షివిశేషః (వాహసః) అజగరః సర్పవిశేషః(దర్విదా)కాష్ఠఛిత్ పక్షివిశేషః(తే)(వాయవే)(బృహస్పతయే) బృహతాం పాలకాయ(వాచః)(పతయే)పాలకాయ(పైంగరాజః) పక్షివిశేషః(అలజః) పక్షివిశేషః (ఆంతరిక్షః)అంతరిక్షదేవతాకః(ప్లవః)వర్తికా(మద్గుః) జలకాకః (మత్స్యః) (తే) (నదీపతయే) సముద్రాయ(ద్యావాపృథివీయః)ప్రకాశభూమిదేవతాకః(కూర్మః)కచ్ఛపః. ॥౩౪॥

అన్వయః:- హేమనుష్యా యుష్మాభి ర్యః సుపర్ణః స పార్జన్యో య ఆతి ర్వాహసో దర్విదా చ తే వాయవే పైంగరాజో బృహస్పతయే వాచస్పతయే ఽలజ ఆంతరిక్షో యే ప్లవో మద్గుర్మత్స్యశ్చ తే నదీపతయే యః కూర్మః స ద్యావాపృథివీయశ్చ విజ్ఞేయః. ॥౩౪॥

భావార్థః:- యే మేఘాదితుల్యగుణాః పశుపక్షివిశేషాః సంతి తే కార్యోపయోగాయ నియోజనీయాః. ॥౩౪॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! సుపర్ణః=శోభనపతనము లేక శోభనగమనము గల పక్షి, పార్జన్యః=మేఘమువంటి గుణము గలది, ఆతిః=ఆతి యను పక్షి, వాహసః= కొండచిలువ, దర్విదా=కాష్ఠమును ఛిన్నభిన్న మొనర్చు [వడ్రంగి] పక్షి, తే=ఆయి వన్నీ, వాయవే=పవనము కొఱకు, పైంగరాజః=పైంగరాజమనుపక్షి, బృహస్పతయే= గొప్ప గొప్ప పదార్థముల కొఱకు, వాచః పతయే=వాణిని పాలించువాని కొఱకు,

అలజః=అలజపక్షి, అంతరిక్షః=అంతరిక్షము దేవతగాగలది, ప్లవః=నీటిలో నీదులాడు బాతు, మద్గుః=నీరుకోడి, మత్స్య=చేపలు ఏవియున్నవో, తే=అవన్ని, నదీపతయే=సముద్రముకొఱకు, మఱియు, కూర్మః=ఏతాబేలు ఉన్నదో అది, ద్యావాపృథివీయః=ప్రకాశము భూమి దేవతలుగా గలదని మీరెఱుగవలయును. [౨౪]

భావార్థము:- మేఘాదులతో సమానగుణములు గల పశుపక్షులను కార్యముల ఉపయోగమునకై నియమించవలయును. ౧౪౦౫[౨౪]

పురుషమృగ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, చంద్రాదయో దేవతాః, నిచృచ్ఛక్వరీ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యాదియే.

పు॒రు॒ష॒మృ॒గ శ్చ॒న్ద్ర॒మసో॑ గో॒ధా కాల॑కా దార్వాఘా॒ట స్తే॒ వన॒స్పతీ॑నాం కృ॒క॒వాకుః॑ సావి॒త్రో హ॒ꣳసో॑ వాత॑స్య నా॒క్రో మక॑రః కులీ॒పయ॒ స్తేఽకూ॑పార॑స్య హ్రి॒యై శల్య॑కః॥ ॥౩౫॥

పు॒రు॒ష॒మృ॒గ ఇతి॑ పురుష+మృ॒గః, చ॒న్ద్రమ॑సః, గో॒ధా,కాల॑కా, దా॒ర్వా॒ఘా॒టః, దా॒ర్వా॒ఘా॒త ఇతి॑ దారు+ఆఘాతః, తే,వన॒స్పతీ॑నామ్, కృక॒వా॒కురితి॑ కృక॒+వా॑కుః, సా॒వి॒త్రః, హ॒ꣳసః, వాత॑స్య, నా॒క్రః, మక॑రః, కు॒లీ॒పయః॑,తే, అకూ॑పార॑స్య, హ్రి॒యై, శల్య॑కః॥ ॥౩౫॥

పదార్థః:-(పురుషమృగః)యః పురుషాన్ మార్ష్టి స పశువిశేషః(చంద్రమసః) చంద్రస్య, (గోధా) (కాలకా)(దార్వాఘాటః) శతపత్రకః (తే) (వనస్పతీనామ్)(కృకవాకుః)కుక్కుటః (సావిత్రః)సవితృదేవతాకః(హంసః)(వాతస్య)(నాక్రః)నక్రాజ్జాతః(మకరః)(కులీపయః)జలజంతు విశేషః(తే)(అకూపారస్య)సముద్రస్య(హ్రియై)లజ్జాయై(శల్యకః)కంటకపక్షయుక్తః శ్వావిత్.

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యః పురుషమృగః స చంద్రమసో యే గోధా కాలకా ద్వారాఘాటశ్చ తే వనస్పతీనాం యః కృకవాకుః స సావిత్రో యో హంసః స వాతస్య యే నాక్రో మకరః కులీపయశ్చ తేఽకూపారస్య యః శల్యకః స హ్రియై చ విజ్ఞేయాః. ॥౩౫॥

భావార్థః:-యే చంద్రాదిగుణాః పశుపక్షివిశేషా స్తే మనుష్యై ర్విజ్ఞేయాః. ॥౩౫॥

పదార్థము,- ఓ మానవులారా! పురుషమృగః=పురుషులను శుద్ధమొనర్చు నే

మృగవిశేషమున్నదో అది, చంద్రమసః=చంద్రునికొఱకు, గోధా=ఉడుము, కాలకా=కాలక పక్షి, దార్వాఘాటః=చెట్టుగొట్టు పిట్ట ఏవియున్నవో, తే=ఆయవి, వనస్పతీనామ్=వనస్పతులకు సంబంధించినవి, కృకవాకుః=కోడి, సావిత్రః=సవితా దేవతగా గలది, హంసః=హంస, వాతస్య=పవనార్థము, నాక్రః=నక్రశిశువు, మకరః=మొసలి, కులీపయః=మఱియుజలజంతువిశేషము లేవి యున్నవో, తే=అవి, అకూపారస్య=సముద్రముకొఱకు, శల్యకః=ముళ్ళపంది, హ్రియై=లజ్జకొఱకని మీరు గ్రహించవలయును.

భావార్థము:- చంద్రాదుల గుణములతో కూడియున్న విశిష్టపశుపక్షులు ఏవి యున్నవో వానిని మానవులెఱుంగవలయును. ౧౪౦౬[౩౫]

ఏణీత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అశ్విన్యాదయో దేవతాః, నిచృజ్జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునస్త మేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యాదిదియే.

ఏణ్యహ్నో మణ్డూకో మూషికా తిత్తిరి స్తే సర్పాణాం లోపాశ ఆశ్వినః కృష్ణో రాత్ర్యై ఋక్షో జతూః సుషిలీకా త ఇతరజనానాం జహకా వైష్ణవీ॥౩౬॥

ఏణీ, అహ్నః, మణ్డూకః, మూషికా, తిత్తిరిః, తే, సర్పాణామ్, లోపాశః ఆశ్వినః, కృష్ణః, రాత్ర్యై, ఋక్షః, జతూః, సుషిలీకేతి సుషి+లీకా, తే, ఇతరజనానామితీతర+జనానామ్, జహకా వైష్ణవీ॥ ॥౩౬॥

పదార్థః:-(ఏణీ)మృగీ(అహ్నః)దినస్య(మండూకః)(మూషికా) (తిత్తిరిః) (తే) (సర్పాణామ్)(లోపాశః)వనచరపశువిశేషః (ఆశ్వినః) అశ్విదేవతాకః (కృష్ణః) కృష్ణవర్ణః, (రాత్ర్యై) (ఋక్షః)భల్లూకః,(జతూః)(సుషిలీకా)ఏతా చ పక్షివిశేషా (తే) (ఇతరజనానామ్)ఇతరే చ తే జనా ఇతరజనా స్తేషామ్.(జహకా)గాత్రసంకోచినీ(వైష్ణవీ)విష్ణుదేవతాకా. ॥౩౬॥

అన్వయః:-హేమనుష్యా యుష్మాభి ర్యైణీ సాఽహ్నో,యేమండూకో మూషికా తిత్తిరిశ్చ తే సర్పాణాం, యో లోపాశః స ఆశ్వినో, యః కృష్ణః స రాత్ర్యై య ఋక్షో జతూః సుషిలీకా చ త ఇతరజనానాం యా జహకా సా వైష్ణవీ చ విజ్ఞేయాః. ॥౩౬॥

భావార్థః:-యే దినాదిగుణాః పశుపక్షివిశేషా స్తే త త్తద్ గుణతో విజ్ఞేయాః. ॥౩౬॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ఏణీ=ఏ ఆడహరిణమున్నదో అది, అహ్నః=దినముకొఱకు,మండూకః=మండూకము, మూషికా=మూషికము,తిత్తిరిః=ఆడతిత్తిరి

మొదలైనవి ఏ ప్రాణులున్నవో, తే=అపి, సర్వాణామ్=సర్వములకు, లోపాశః=వన చర పశువిశేషము, అశ్వినః=అశ్విదేవతగాగలది, కృష్ణః=కృష్ణవర్ణమేది యున్నదో అది, రాత్ర్యై=రాత్రికొఱకు, ఋక్షః=ఎలుగుబంటు, జతూః=జతూనామక జంతు విశేషము, సుషిలీకా=సుషిలీకా నామకపక్షి విశేషము ఏవి యున్నవో, తే=అవి, ఇతర జనానామ్=ఇతరమనుష్యుల కొఱకు, జహకా=అంగములను ముడుచుకొను పక్షి విశే షము, వైష్ణవీ=విష్ణువు దేవతగా గలదనియు మీరు గ్రహించవలయును, [౩౮]

భావార్థము:-దినాదుల గుణములు గల యే పశుపక్షివిశేషములున్నవో అవి తత్త ద్గుణములచేతనే తెలుసుకోదగియున్నవి. ౧౫౦౨[౩౮]

అన్వ్యవాప ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః,అర్ధమాసాదయో దేవతాః,భురిగ్జగతీ ఛందః,నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మయ్యాదియే.

అన్వవాపో౽ర్ధమాసానా మృశ్యో మయూరః సుపర్ణ స్తే గన్ధర్వాణా మ పాముద్రో మాసాన్ కశ్యపో రోహిత్ కుణ్డృణాచీ గోలత్తికా తే౽ప్సరసాం మృత్యవే౽సితః॥ ॥౩౯॥

అన్వ్యవాప ఇత్యన్వ+వాపః, అర్ధమాసానామిత్యర్ధ+మాసానామ్, ఋశ్యః,మ యూరః, సుపర్ణ ఇతి సు+పర్ణః, తే, గన్ధర్వాణామ్, అపామ్, ఉద్రః, మాసాన్, క శ్యపః, రోహిత్,కుండృణాచీ,గోలత్తికా,తే,అప్సరసామ్, మృత్యవే,అసితః॥౩౯॥

పదార్థః:-(అన్వవాపః)కోకిలాఖ్యః పక్షివిశేషః(అర్ధమాసానామ్) (ఋశ్యః)మృగవిశేషః, (మయూరః)(సుపర్ణః)పక్షివిశేషః(తే)(గంధర్వాణామ్) గాయకానామ్ (అపామ్) జలానామ్ (ఉద్రః)జలచరః కర్కటాఖ్యః(మాసాన్)మాసానామ్.అత్ర విభక్తివ్యత్యయః (కశ్యపః)కచ్ఛపః (రోహిత్)మృగవిశేషః(కుండృణాచీ)వనచరీ(గోలత్తికా)వనచరవిశేషా(తే)(అప్సరసామ్)కిరణా దీనామ్(మృత్యవే)(అసితః)కృష్ణగుణః పశువిశేషః. ॥౩౯॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యో౽న్వవాపః సో౽ర్ధమాసానాం య ఋశ్యో మయూరః సుపర్ణశ్చ తే గాంధర్వాణామపాం చ య ఉద్రః స మాసాన్ యే కశ్యపో రోహిత్ కుండృణాచీ గోలత్తికా చ తే౽ప్సరసాం యో౽సితః స మృత్యవే చ విజ్ఞేయాః. ॥౩౯॥

భావార్థః:-యే కాలాదిగుణాః పశుపక్షిణ స్త ఉపకారిణః సంతీతి వేద్యమ్. ॥౩౩॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! అన్యవాపః=కోకిలపక్షి యేదియున్నదో అది, అర్ధమాసానామ్=పక్షములకొఱకు, ఋశ్యః=ఋశ్యజాతి మృగము, మయూరః=మయూరము, సుపర్ణః=మంచి ఱెక్కలుగల పక్షివిశేషము మొదలైన వేవియున్నవో, తే=అవి, గంధర్వాణామ్=పాడువారికొఱకు మఱియు, అపామ్=జలములకొఱకునై యున్నవి, ఉద్రః=ఉద్రనామక జలచరవిశేషమేదియున్నదో అది, మాసాన్=నెలల కొఱకు, కశ్యపః=కూర్మము, రోహిత్=మృగవిశేషము, కుండృణాచీ=కుండృణాచీ యను వనచరవిశేషము, గోలత్తికయను పశువిశేషము ఏవియున్నవో, తే=అవి, అప్సరసామ్=కిరణాది పదార్థముల కొఱకు, మఱియు, అసితః=నల్లని గుణముగల పశువిశేషమేది యున్నదో అది, మృత్యవే=మృత్యువుకొఱకు అని మీరు గ్రహించుడు. [౩౭]

భావార్థము:- కాలాదుల గుణములుగల పశుపక్షులేవి యున్నవో అవి ఉపకార మొనర్చునవని గ్రహించవలయును. ౧౪౦౮[౩౭]

వర్షాహూ రిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, వర్షాదయో దేవతాః, సర్వాడ్ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

వర్షాహూ ర్ఋతూనామాఖుః కశో మాన్థాల స్తే పితౄణాం బలాయాజగరో వసూనాం కపిఞ్జలః కపోత ఉలూకః శశ స్తే నిర్ఋత్యై వరుణాయారణ్యో మేషః॥

వర్షాహూ రితి వర్ష+ఆహూః, ఋతూనామ్, ఆఖుః, కశః, మాన్థాలః, తే, పితౄణామ్, బలాయ, అజగరః, వసూనామ్, కపిఞ్జలః, కపోతః, ఉలూకః, శశః, తే, నిర్ఋత్యా+ఇతి నిః+ఋత్యై, వరుణాయ, ఆరణ్యః, మేషః ॥ ॥౩౮॥

పదార్థః:-(వర్షాహూః) యా వర్షా ఆహ్వయతి సా భేకీ (ఋతూనామ్) వసంతాదీనామ్ (ఆఖుః)మూషకః(కశః)శాసనీయః(మాంథాలః)జంతువిశేషః(తే) (పితౄణామ్)పాలకానామ్, (బలాయ)(అజగరః)మహాన్సర్పః(వసూనామ్)(కపింజలః)(కపోతః)(ఉలూకః)(శశః)పశువిశేషః (తే)(నిర్ఋత్యై)(వరుణాయ)(ఆరణ్యః)అరణ్యే భవః,(మేషః)పశువిశేషః ॥౩౮॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యా వర్షాహూః సా ఋతూనామాఖుః కశో మాంథాలశ్చ తే పితౄణాం బలాయాజగరో వసూనాం కపింజలః కపోత ఉలూకః శశశ్చ తే నిర్ఋత్యై

య ఆరణ్యో మేషః స వరుణాయ చ విజ్ఞేయాః. ॥౩౮॥

భావార్థః:- యే ఋత్వాది గుణాః పశుపక్షిణ స్తే తద్గుణా విజ్ఞేయాః. ॥౩౮॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! వర్షాహూః=వర్షమును ఆహ్వానించు నే ఆడ కప్పయున్నదో అది, ఋతునామ్=వసంతాది ఋతువుల కొఱకు, ఆఖుః=మూషము కశః=నేర్పుటకు తగిన కశ యను పశువిశేషము, మాంథాలః=మాంథాలమను జంతు విశేషము మొదలైన వేవియున్నవో, తే=అవి, పితౄణామ్=పాలించువారి కొఱకు బలాయ=బలముకొఱకు, అజగరః=కొండశిలువ, వసూనామ్=అగ్న్యాది వసువులకొరకు, కపింజలః=కపింజలము, కపోతః=పావురము, ఉలూకః=గుడ్లగూబ, శశః=కుందేలు మొదలైన వేవి యున్నవో, తే=అవి, నిర్‌ృత్యై=నిర్‌ృతికొరకు, వరుణాయ=మఱియు వరుణుని కొరకు, ఆరణ్యః మేషః=అడవిగొఱ్ఱపోతు అని మీరు గ్రహించవలయును.

భావార్థము:- ఋత్వాది గుణయుతములగు నే యే పశుపక్షులున్నవో అవి ఆ యా గుణములు గలవని గ్రహించవలయును. ౧౪౦౯[౩౮]

శ్విత్ర ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్‌ఋషిః, ఆదిత్యాదయో దేవతాః, స్వరాట్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

శ్విత్ర ఆదిత్యానా ముష్ట్రో ఘృణీవాన్ వార్ధ్రీనస స్తే మత్యాఽఅరణ్యాయ సృమరో రురూ రౌద్రః క్వయిః కుటరుర్దాత్యౌహ స్తే వాజినాం కామాయ పికః॥౩౯॥

శ్విత్రః,ఆదిత్యానామ్, ఉష్ట్రః,ఘృణీవాన్, ఘృణీవానితి ఘృణీ+వాన్, వార్ధ్రీనసః, తే, మత్యై, అరణ్యాయ, సృమరః,రురుః,రౌద్రః, క్వయిః, కుటరుః, దాత్యౌహః, తే, వాజినామ్,కామాయ, పికః॥ ॥౩౯॥

పదార్థః:-(శ్విత్రః)విచిత్రః పశువిశేషః(ఆదిత్యానామ్)కాలావయవానామ్(ఉష్ట్రః)(ఘృణీవాన్)తేజస్విపశువిశేషః(వార్ధ్రీనసః)కంఠే స్తనవాన్మహానజః(తే)(మత్యై)ప్రజ్ఞాయై(అరణ్యాయ)(సృమరః)గవయః(రురుః)మృగవిశేషః(రౌద్రః) రుద్రదేవతాకః (క్వయిః) పక్షివిశేషః(కుటరుః) కుక్కుటః(దాత్యౌహః)కాకః(తే)(వాజినామ్)(కామాయ)(పికః)కోకిలః. ॥౩౯॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యః శ్విత్రః స ఆదిత్యానామ్. య ఉష్ట్రో ఘృణీవాన్ వార్ధ్రీనసశ్చ తే మత్యై. యః సృమరః సోఽరణ్యాయ. యో రురుః స రౌద్రః యే క్వయిః

కుటరు ర్దాత్యోహాశ్చ తే వాజినామ్. యః పికః స కామాయ చ విజ్ఞేయాః. ॥౩౯॥

భావార్థః:- యే ఆదిత్యాది గుణాః పశుపక్షిణ స్తే త త్తత్ స్వభావాః సంతీతి వేద్యమ్.

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! శ్విత్రః=చిత్రవిచిత్ర రంగులుగల పశువిశేషమేది యున్నదో, అది, ఆదిత్యానామ్=కాలముయొక్క అవయవములకొరకు, ఉష్ట్రః=ఒంటె, ఘృణీవాన్=తేజస్సుగల పశువిశేషము, వార్ధీనసః=కంఠముందు పెద్ద స్తనములుగల మేక మొదలైన వేవియున్నవో అవి, మత్యై=బుద్ధికొరకు, సృమరః=గవయమేది యున్నదో అది, అరణ్యాయ=వనముకొరకు, రురుః=రురువనుమృగవిశేషమేదియున్నదో అది, రౌద్రః=రుద్రుడు దేవతగాగలది, క్వయిః=క్వయి యనుపక్షి, కుటరుః=కోడి పుంజు, దాత్యోహాః=కాకి మొదలైన వేవియున్నవో, తే=అవి, వాజినామ్=గుఱ్ఱములకొరకు, పికః=కోకిలయేదియున్నదో అది, కామాయ=కామముకొరకు అని మీరు బాగుగా గ్రహించవలయును. [౩౯]

భావార్థము:- ఆదిత్యాదుల గుణవిశేషములు కలిగియున్న పశుపక్షులేవియున్నవో, అవి ఆయా స్వభావములు గలవని తెలుసుకొనవలయును. ౧౪౧౦[౩౯]

ఖడ్గ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, విశ్వేదేవాదయో దేవతాః, శక్వరీ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

ఖడ్గో వైశ్వదేవః శ్వా కృష్ణః కర్ణో గర్దభ స్తరక్షు స్తే రక్షసా మిన్ద్రాయ సూకరః సింహో మారుతః కృకలాసః పిప్పకా శకుని స్తే శరవ్యాయై విశ్వేషాం దేవానాం పృషతః॥ ॥౪౦॥

ఖడ్గః, వైశ్వదేవ ఇతి వైశ్వ+దేవః, శ్వా, కృష్ణః, కర్ణః, గర్దభః, తరక్షుః, తే, రక్షసామ్, ఇన్ద్రాయ, సూకరః, సింహః, మారుతః, కృకలాసః, పిప్పకా, శకునిః, తే, శరవ్యాయై, విశ్వేషామ్, దేవానామ్, పృషతః॥ ॥౪౦॥

పదార్థః:-(ఖడ్గః)తుండశృంగః పశువిశేషః(వైశ్వదేవః)విశ్వేషాం దేవానా మయమ్(శ్వా) కుక్కురః(కృష్ణః)కృష్ణగుణవిశేషః(కర్ణః) దీర్ఘకర్ణః(గర్దభః)పశువిశేషః(తరక్షుః)వ్యాఘ్రః(తే) (రక్షసామ్)(ఇన్ద్రాయ)విదారకాయ (సూకరః) యః సుష్టు శుద్ధిం కరోతి స బలిష్ఠో వరాహః

(సింహః)హింసకోవ్యాఘ్రః(మారుతః)మరుద్దేవతాకః(కృకలాసః)సరటః(పిప్పకా)పక్షిణీ(శకునిః) (తే) (శరవ్యాయై) శరేషు కుశలాయై (విశ్వేషామ్) అఖిలానామ్ (దేవానామ్) విదుషామ్ (పృషతః)మృగవిశేషః. ॥౪౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యః ఖడ్గః స వైశ్వదేవో. యే కృష్ణః శ్వా కర్ణో గర్దభ స్తరక్షుశ్చ తే రక్షసాం, యః సూకరః స ఇంద్రాయ,యః సింహః స మారుతో,యే కృకలాసః పిప్పకా శకునిశ్చ తే శరవ్యాయై,యే పృషత స్తే విశ్వేషాం దేవానాం విజ్ఞేయాః. ॥౪౦॥

భావార్థః:-యే సర్వే పశుపక్షిణః సర్వగుణాః సంతి తాన్ విజ్ఞాయ వ్యవహారసిద్ధయే సర్వే మనుష్యా నియోజయంతామితి. ॥౪౦॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ఖడ్గః=పెద్దవియు పదునైనవియు నగు కొమ్ములుగల ఖడ్గమృగ మేదియున్నదో అది, వైశ్వదేవః=సకల విద్వాంసులది, కృష్ణః=నల్ల రంగుగల, శ్వా=కుక్క, కర్ణః=పెద్దచెవులుగల, గర్దభః=గాడిద, మఱియు, తరక్షుః= వ్యాఘ్రము మొదలైన వేవి యున్నవో, తే=అవన్నీ, రక్షసామ్=దుష్టహింసకు లగు రక్కసుల కొఱకు,సూకరః=పంది యేదియున్నదో అది,ఇంద్రాయ=శత్రువులను నుగ్గు చేయురాజుకొఱకు, సింహః=సింహ మేదియున్నదో అది, మారుతః=మరుత్తు దేవతగా గలది,కృకలాసః=తొండ[ఊసరవెల్లి],పిప్పకా=పతన్నామ స్త్రీపక్షివిశేషము, శకునిః= పక్షిమొదలైన వేవియున్నవో,తే=అవి,శరవ్యాయై=శరవులందుకుశలుడైనవానికొఱకు పృషతః=పృషజ్జాతి హరిణవిశేషము లేవియున్నవో అవి,విశ్వేషామ్ దేవానామ్=సకల విద్వాంసులకొఱకు అని మీరు గ్రహించవలయును. [౪౦]

భావార్థము:-సకలగుణములు గలిగిన యే యే పశుపక్షులున్నవో వాని నెఱిగి మానవులందఱు వ్యవహారసిద్ధికై వానిని వినియోగించవలయును. ౧౪౧౧[౪౦]

అస్మిన్నధ్యాయే పశు పక్షి మృగ సరీసృప జలజంతు కృమ్యాదీనాం గుణవర్ణనా దేత దర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతి రస్తీతి బోద్ధవ్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు పశువుల, పక్షుల, మృగముల, సరీసృపముల,జలజంతువుల, కృమికీటకముల గుణవర్ణనములుండుటచే దీని యర్థము నకు పూర్వాధ్యాయమున చెప్పబడ్డ అర్థముతో సంగతియున్నదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీవిరజానంద సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీదయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేద భాష్యే చతుర్వింశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదుమూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు జొన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమండలి యిరువదినాల్గవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథ పంచవింశోఽధ్యాయారమ్భః

ఇప్పుడు ఇరువది యైదవ అధ్యాయము * ఆరంభము

ఓం విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥౧॥

శాద మిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః సరస్వత్యాదయో దేవతాః, పూర్వస్య భురిక్ ఛక్వరీ, ఆదిత్యా నిత్యుత్తరస్య నిచృదతి శక్వరీ ఛందః, ధైవతః స్వరః

అథ కేన కిం కర్తవ్య మిత్యాహ

ఎవడేమి చేయవలయును ?

శాదం దద్భి రవకాం దన్తమూలై ర్మృదం బర్స్వై స్తే గా న్దంష్ట్రాభ్యాꣳ సరస్వత్యా ఽఅగ్రజిహ్వం జిహ్వాయా ఉత్సాదమవక్రన్దేన తాలు వాజꣳ హనుభ్యామప ఆస్యేన వృషణ మాణ్డాభ్యామ్। ఆదిత్యాన్ శ్మశ్రుభిః పన్థానం భ్రూభ్యాం ద్యావాపృథివీ వర్తోభ్యాం విద్యుతం కనీనకాభ్యాꣳ శుక్లాయ స్వాహా కృష్ణాయ స్వాహా పార్యాణి పక్ష్మాణ్యవార్యా ఇక్షవో ఽవార్యాణి పక్ష్మాణి పార్యా ఇక్షవః ॥ ॥౧॥

శాదమ్, దద్భిరితి దత్+భిః, అవకామ్, దన్తమూలైః రితి దన్త+మూలైః, మృదమ్,బర్స్వైః, తే,గామ్,దంష్ట్రాభ్యామ్, సరస్వత్యై, అగ్రజిహ్వ మిత్యగ్ర+జిహ్వమ్, జిహ్వాయాః,ఉత్సాదమిత్యుత్+సాదమ్, అవక్రన్దేనేత్యవ+క్రందేన, తాలు, వాజమ్, హనుభ్యామితి హను+భ్యామ్, అపః, ఆస్యేన, వృషణమ్, ఆణ్డాభ్యామ్,

---

* 1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.
ఈ అధ్యాయములో ౪౭ మంత్రములు. ౫౦ ఛందస్సులు, ౧౦౧౦ పదములు, ౨౪౯౯ అక్షరములున్నవి.

— * వి ష య సూ చి క * —

ఆదిత్యాన్, శ్మశ్రుభిరితి శ్మశ్రు+భిః, పన్థానమ్, భ్రూభ్యామ్, ద్యావాపృథివీ,ఇతి ద్యావాపృథివీ,వర్త్తోభ్యామితి వర్త్తః+భ్యామ్, విద్యుతమితి వి+ద్యుతమ్, కనీనకాభ్యామ్,శుక్రాయ, స్వాహా, కృష్ణాయ, స్వాహా, పార్యాణి, పక్ష్మాణి, అవార్యాః, ఇక్షవః, అవార్యాణి, పక్ష్మాణి,పార్యాః, ఇక్షవః ॥ ॥౧॥

పదార్థః:-(శాదమ్)శీయతే ఛినత్తి యస్మింస్తం శాదమ్(దద్భిః)దంతైః(అవకామ్)రక్షికామ్(దంతమూలైః)దంతానాం మూలైః,(మృదమ్)మృత్తికామ్(బర్స్వైః)సంతప్తైః(తే) తవ(గామ్)వాణీమ్(దంష్ట్రాభ్యామ్)ముఖదంతాభ్యామ్(సరస్వత్యై)ప్రశస్తవిజ్ఞానవత్యై వాచే (అగ్రజిహ్వామ్)జిహ్వాయా అగ్రమ్, (జిహ్వాయాః)(ఉత్సాదమ్)ఊర్ధ్వం సీదంతి యస్మింస్తమ్ (అవక్రందేన)వికలతా రహితేన(తాలు)ఆస్యావయవమ్(వాజమ్)అన్నమ్(హనుభ్యామ్)ముఖైకదేశాభ్యామ్(అపః)జలాని(ఆస్యేన)ఆస్యందంతి క్లేదీభవంతియస్మింస్తేన(వృషణమ్)వర్షయితారమ్ (ఆండాభ్యామ్)(ఆదిత్యాన్)ముఖ్యాన్ విదుషః(శ్మశ్రుభిః)ముఖాభితః కేశైః(పంథానమ్)మార్గమ్ (భ్రూభ్యామ్)నేత్ర గోలకోర్ధ్వాఽవయవాభ్యామ్(ద్యావాపృథివీ) సూర్యభూమీ (వర్త్తోభ్యామ్) గమనాగమనాభ్యామ్ (విద్యుతమ్) తడితమ్ (కనీనకాభ్యామ్) తేజోమయాభ్యాం కృష్ణ గోలక తారకాభ్యామ్(శుక్రాయ) వీర్యాయ (స్వాహా) బ్రహ్మచర్యక్రియయా (కృష్ణాయ) విద్యాకర్షణాయ (స్వాహా) సుశీలతాయుక్తయా క్రియయా(పార్యాణి)పరితుం పూరయితుం యోగ్యాని (పక్ష్మాణి)పరిగ్రహీతుం యోగ్యాని కర్మాణి నేత్రోర్ధ్వలోమాని వా(అవార్యాః)అవారే భవాః (ఇక్షవః)ఇక్షుదండాః(అవార్యాణి) అవారేషు భవాని (పక్ష్మాణి) పరిగ్రహణాని లోమాని వా (పార్యాః)పరితుం పాలయితుం యోగ్యాః(ఇక్షవః)గుడాదినిమిత్తాః. ॥౧॥

అన్వయః:- హే జిజ్ఞాసో విద్యార్థిన్ !తేదద్భిః శాదం దంతమూలైర్బర్స్వైశ్చావకాం మృదం దంష్ట్రాభ్యాం సరస్వత్యై గాం జిహ్వాయా అగ్రజిహ్వా మవక్రందే నోత్సాదం తాలు హనుభ్యాం వాజమాస్యేనాఽప ఆండాభ్యాం వృషణం శ్మశ్రుభి రాదిత్యాన్ భ్రూభ్యాం పంథానం వర్త్తోభ్యాం ద్యావాపృథివీం కనీనకాభ్యాం విద్యుత్తమహం బోధయామి.త్వయా శుక్రాయ స్వాహా కృష్ణాయ స్వాహా పార్యాణి పక్ష్మాణ్యవార్యా ఇక్షవో ఽవార్యాణి పక్ష్మాణి పార్యా ఇక్షవశ్చ సంగ్రాహ్యాః. ॥౧॥

భావార్థః:-అధ్యాపకాః శిష్యాణా మంగాన్యుపదేశేన పుష్టాని కృత్వాఽఽహార విహారాదికం సంబోధ్య సర్వా విద్యాః ప్రాపయ్యాఖండితం బ్రహ్మచర్యం సేవయిత్వైశ్వర్యంప్రాపయ్య సుఖినః సంపాదయేయుః. ॥౧॥

పదార్థము:- సుజ్ఞానమునభిలషించు విద్యార్థీ! తే=నీకు,దద్భిః=దంతములచే, పండ్లచే, శాదమ్=కొఱుకు వ్యవహారమును, దంతమూలైః=మూలదంతములతో,మఱియు

వర్త్స్వైః=పృష్ఠదంతములతో, అవకామ్ మృదమ్=రక్షించు మట్టిని, దంష్ట్రాభ్యామ్=కోఱలచే, సరస్వత్యై=విశేషజ్ఞానము గలవాణి కొఱకు, గామ్=వాణిని, జిహ్వాయాః=జిహ్వవలన,అగ్రజిహ్వామ్=జిహ్వాగ్రభాగమును,అవక్రందేన=వ్యాకులత్వరహిత వ్యవహారములచే, ఉత్సాదమ్ తాలు=ఊర్ధ్వమున స్థితమైన తాలువును, హనుభ్యామ్=గడ్డము యొక్క ప్రక్కభాగములచే,దవడలచే,వాజమ్=అన్నమును,ఆస్యేన=భోజనాది పదార్థముల నార్ద్రమొనర్చు నోటిచే, అపః=జలములను, ఆండాభ్యామ్=వీర్యమును చక్కగా ధారణమొనర్చు అండకోశములచే, వృషణమ్=వీర్యమును వర్షింపజేయు నంగమును, శ్మశ్రుభిః=ముఖము నందున్న గడ్డపు వెంట్రుకలచే. ఆదిత్యాన్=ముఖ్య విద్వాంసులను, భ్రూభ్యామ్=కనుగ్రుడ్లమీద నున్న కనుబొమలచే, పంథానమ్=మార్గమును,వర్త్మభ్యామ్=రాకపోకలచే, ద్యావాపృథివీ=సూర్యుని మఱియు భూమిని, కనీనకాభ్యామ్=తేజస్సుతో నిండియున్న నల్లగుడ్డుగల కనుగ్రుడ్లచే, విద్యుతమ్=విద్యుత్తును నేను బోధించుచున్నాను. నీవు, శుక్రాయ=వీర్యమునకై, స్వాహా=బ్రహ్మచర్యము చేతను, కృష్ణాయ=విద్యనాకర్షించుటకై, స్వాహా=సుందర శీలయుతమైన క్రియచేతను, పార్యాణి పక్ష్మాణి=పూరింపదగిన, పరిగ్రహింపదగిన కర్మలను, లేక కనురెప్పవెంట్రుకలను, అవార్యాః ఇక్షవః=నది యివతల తీరమున పండిన చెఱుకుగడలను, అవార్యాణి=నది యొక్క యీ తీరమున పండిన పదార్థములను,పక్ష్మాణి=పరిగ్రహణములను లేక రోమములను,పార్యాః ఇక్షవః=పాలించదగిన బెల్లపుచెఱకు మొదలగు పదార్థములను సంగ్రహించవలయును.. [౧]

భావార్థము:- అధ్యాపకులు శిష్యుల యవయవములను ఉపదేశముద్వారా సుపుష్టములుగ నొనర్చి, ఆహారవిహారాదికములను చక్కగా బోధించి, సకలవిద్యలు లభింపజేసి, అఖండిత బ్రహ్మచర్యమును సేవింపజేసి, ఐశ్వర్యప్రాప్తి యొనరింపజేసి [వారిని] సుఖులుగ నొనర్చవలయును, ౧౪౧౨[౧]

వాతమిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ప్రాణాదయో దేవతాః, భురిగతి శక్వర్యౌ ఛందసీ, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నయ్యదియే.

వాతం ప్రాణేనాపానేన నాసికేఽఉపయామ మధరేణౌష్ఠేన సదుత్తరేణ ప్రకాశేనాన్తర మనూకాశేన బాహ్యం నివేష్యం మూర్ధ్నా స్తనయిత్నుం నిర్బాధేనాశనిం మస్తిష్కేణ విద్యుతం కనీనకాభ్యాం కర్ణాభ్యాఁ శ్రోత్రం శ్రోత్రాభ్యాం

కర్ణా తేదనీ మధరకణ్ఠేనాపః శుష్కకణ్ఠే న చిత్తం మన్యాభి రదితిం శీర్ష్ణా నిరృతిం నిర్జర్జల్పేన శీర్ష్ణా సంక్రోశైః ప్రాణాన్ రేష్మాణꣳస్తుపేన ॥ ॥౨॥

వాతమ్, ప్రాణేన,అపానేనేత్యప+ఆనేన, నాసికే ఇతి నాసికే, ఉపయామమిత్యుప+యామమ్, అధరేణ, ఓష్ఠేన సత్, ఉత్తరేణేత్యుత్+తరేణ,ప్రకాశేనేతి ప్ర+కాశేన, అన్తరమ్, అనూకాశేన, అనుకాశేనేత్యను+కాశేన, బాహ్యమ్, నివేష్యమితి ని+వేష్యమ్, మూర్ధ్నా, స్తనయిత్నుమ్,నిర్బాధేనేతి నిః+బాధేన, అశనిమ్, మస్తిష్కేణ, విద్యుతమితి వి+ద్యుతమ్, కనీనకాభ్యామ్, కర్ణాభ్యామ్, శ్రోత్రమ్, శ్రోత్రాభ్యామ్, కర్ణౌ, తేదనీమ్, అధరకణ్ఠేనేత్యధర+కణ్ఠేన, అపః, శుష్కకణ్ఠేనేతి, శుష్కకణ్ఠేన, చిత్తమ్, మన్యాభిః, అదితిమ్, శీర్ష్ణా,నిరృతిమితి,నిః+ఋతిమ్,నిర్జర్జల్పేనేతి నిః+జర్జల్పేన, శీర్ష్ణా, సంక్రోశైరితి సమ్+క్రోశైః,ప్రాణాన్, రేష్మాణమ్, స్తుపేన ॥ ॥౨॥

పదార్థః-(వాతమ్)వాయుమ్(ప్రాణేన)(అపానేన)(నాసికే)నాసికాఛిద్రే(ఉపయామమ్) ఉపగతం నియమమ్(అధరేణ)ముఖాదధస్థేన(ఓష్ఠేన)(సత్)(ఉత్తరేణ)ఉపరిస్థేన(ప్రకాశేన)(అంతరమ్)మధ్యస్థ మాభ్యంతరమ్(అనూకాశేన)అనుప్రకాశేన (బాహ్యమ్) బహిర్భవమ్ (నివేష్యమ్) నిశ్చయేన వ్యాప్తుం యోగ్యమ్(మూర్ధ్నా)మస్తకేన (స్తనయిత్నుమ్) శబ్దనిమిత్తాం విద్యుతమ్ (నిర్బాధేన)నితరాం బాధేన హేతునా(అశనిమ్)వ్యాపికాం ఘోషయుక్తామ్(మస్తిష్కేణ)శిరస్థ మజ్జా తంతు సమూహేన(విద్యుతమ్)విశేషేణ ద్యోతమానామ్(కనీనకాభ్యామ్) ప్రదీప్తాభ్యాం కమనీయాభ్యామ్(కర్ణాభ్యామ్)శ్రవణసాధకాభ్యామ్ (శ్రోత్రమ్) శృణోతి యేన తత్(శ్రోత్రాభ్యామ్)శృణోతి యాభ్యాం గోలకాభ్యాం తాభ్యాం (కర్ణౌ) కరోతి శ్రవణం యాభ్యాం తౌ (తేదనీమ్)శ్రవణక్రియామ్(అధరకంఠేన) అధస్థేన కంఠేన(అపః)జలాని(శుష్కకంఠేన)(చిత్తమ్) విజ్ఞానసాధికా మంతఃకరణ వృత్తిమ్(మన్యాభిః)విజ్ఞానక్రియాభిః(అదితిమ్)అవినాశికాం ప్రజ్ఞామ్ (శీర్ష్ణా)శిరసా,(నిరృతిమ్)భూమిమ్(నిర్జర్జల్పేన) నితరాం జర్జరీభూతేన (శీర్ష్ణా)శిరసా (సంక్రోశైః) సమ్యగాహ్వానైః,(ప్రాణాన్)(రేష్మాణమ్)హింసకమ్(స్తుపేన)హింసనేన. ॥౨॥

అన్వయః:- హే జిజ్ఞాసో మదుపదేశగ్రహణేన త్వం ప్రాణేనాపానేన వాతం నాసికే ఉపయామ మధరేణౌష్ఠేనోత్తరేణ ప్రకాశేన సదంతర మనూకాశేన బాహ్యం మూర్ధ్నా నివేష్యం నిర్బాధేన సహ స్తనయిత్ను మశనిం మస్తిష్కేణ విద్యుతం కనీనకాభ్యాం కర్ణాభ్యాం కర్ణౌ శ్రోత్రాభ్యాం చ శ్రోత్రం తేదనీ మధరకంఠేనాపః శుష్కకంఠేన చిత్తం మన్యాభిరదితిం శీర్ష్ణా నిరృతిం నిర్జర్జల్పేన శీర్ష్ణా సంక్రోశైః ప్రాణాన్ ప్రాప్నుహి. స్తుపేన హింసనేన రేష్మాణమవిద్యాదిరోగం హింధి. ॥౨॥

భావార్థః:-సర్వైర్మనుష్యైః ప్రథమవయసి సర్వైః శరీరాదిభిః సాధనైః శరీరాత్మబలే సంపాదనీయే అవిద్యా కుశిక్షా కుశీలాదయో రోగాః సర్వథా హంతవ్యాః. ॥౨॥

పదార్థము:- ఓ జిజ్ఞాసూ ! నా యుపదేశగ్రహణముచే నీవు, ప్రాణేన=ప్రాణముచేతను, అపానేన=అపానముచేతను, వాతమ్=గాలిని, నాసికే=నాసికాపుటములు, ఉపయామమ్=ప్రాప్తించిన నియమమును, అధరేణ ఓష్ఠేన=క్రింది పెదవిచేతను, ఉత్తరేణ ప్రకాశేన=ప్రకాశించు పై పెదవి చేతను, సదంతరమ్=మధ్యనున్న ముఖాదిస్థానమును అనూకాశేన=వెనుకనుండి ప్రకాశించు అంగముతో, బాహ్యమ్=బయటి యంగమును, మూర్ధ్నా=శిరస్సుతో, నివేష్యమ్=నిశ్చయముగా వ్యాపించ యోగ్యమైనదానిని, నిర్బాధేన=సతతము తాడనమొనరించు కారణముతోపాటు, స్తనయిత్నుమ్=శబ్దమొనరించు, అశనిమ్=విద్యుత్తును, మస్తిష్కేణ=నెత్తిలోని క్రొవ్వుచేతను, నరములచేతను, విద్యుతమ్=ఎక్కువగా ప్రకాశించువిద్యుత్తును, కనీనకాభ్యామ్=ప్రదీప్తములును కమనీయములునగు, కర్ణాభ్యామ్=శబ్దమును వినిపింపజేయు పవనములద్వారా, కర్ణౌ=శ్రవణ సాధనములగు శ్రోత్రములను, శ్రోత్రాభ్యామ్=వినుకర్ణకుహరములచేత, శ్రోత్రమ్=శ్రవణేంద్రియమును, మఱియు, తేదనీమ్=శ్రవణమొనర్చు క్రియను, అధరకంఠేన=కంఠము యొక్క క్రిందిభాగముచేత, అపః=జలములను, శుష్కకంఠేన=ఎండిపోవుచున్న కంఠముచే, చిత్తమ్=విశేషజ్ఞానమును సిద్ధింపజేయు నంతఃకరణముయొక్క ప్రవర్తనమును, మన్యాభిః=విశేషజ్ఞానముయొక్క క్రియలచే, అదితిమ్=వినాశనమును పొందనటువంటి ఉత్తమ బుద్ధిని, శీర్ష్ణా=శిరస్సుచే, నిరృతిమ్=భూమిని, నిర్జర్జల్పేన=నిరంతరము జీర్ణమై అన్ని విధముల పరిపక్వము చెందిన, శీర్ష్ణా= శిరస్సుచేతను, సంక్రోశైః=చక్కని ఆహ్వానములచేతను, ప్రాణాన్=ప్రాణములను పొందుము, మఱియు, స్తుపేన=హింసచేత, రేష్మాణమ్=హింసకుని, అవిద్యాది[హింసక] రోగములను నాశనమొనరించుము. [౨]

భావార్థము:- మానవులు ప్రథమవయస్సునందు సంపూర్ణశరీరాది సాధనములచే శారీరికాత్మిక బలములను చక్కగా సంపాదించవలయును. అవిద్య. కుశిక్ష, నిందనీయ స్వభావము మొదలైన రోగములను అన్ని విధముల హనన మొనర్పవలయును. [౨]

మశకా నిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఇంద్రాదయో దేవతాః, భురిక్కృతి శ్ఛందః, నిషాదః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.
విషయ మయ్యేదియే.

మశకాన్ కేశై రిన్ద్రꣳ స్వపసా వహేన బృహస్పతిꣳ శకునిసాదేన కూర్మాఞ్ఛఫై రాక్రమణꣳ స్థూరాభ్యా మృక్షలాభిః కపిఞ్జలాన్ జవం జఙ్ఘాభ్యా మధ్వానం బాహుభ్యాం జామ్బీలేనారణ్య మగ్ని మతి రుగ్భ్యాం పూషణం దోర్భ్యా మశ్వినా వꣳసాభ్యాꣳ రుద్రꣳ రోరాభ్యామ్ ॥ ॥౩॥

మశకాన్, కేశైః, ఇన్ద్రమ్, స్వపసేతి సు+అపసా, వహేన, బృహస్పతిమ్, శకునిసాదేనేతి శకుని+సాదేన, కూర్మాన్, శఫైః, ఆక్రమణమిత్యా+క్రమణమ్, స్థూరాభ్యామ్, ఋక్షలాభిః, కపిఞ్జలాన్, జవమ్, జఙ్ఘాభ్యామ్, అధ్వానమ్, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, జామ్బీలేన, అరణ్యమ్, అగ్నిమ్, అతిరుగ్భ్యామిత్యతిరుగ్+భ్యామ్, పూషణమ్, దోర్భ్యామితి దోః+భ్యామ్, అశ్వినౌ, అꣳసాభ్యామ్ రుద్రమ్, రోరాభ్యామ్ ॥ ॥౩॥

పదార్థః:-(మశకాన్)(కేశైః)శిరస్థై ర్వాలైః(ఇంద్రమ్)ఐశ్వర్యమ్(స్వపసా)సుష్ఠుకర్మణా (వహేన)ప్రాపణేన(బృహస్పతిమ్)బృహత్యా వాచః స్వామినం విద్వాంసమ్(శకునిసాదేన)యేన శకునీన్సాదయతి తేన (కూర్మాన్) కచ్ఛపాన్ (శఫైః) ఖురైః (ఆక్రమణమ్) (స్థూరాభ్యామ్) స్థూలాభ్యామ్(ఋక్షలాభిః)గత్యాదానైః (కపింజిలాన్) పక్షివిశేషాన్ (జవమ్) వేగమ్,(జంఘాభ్యామ్)(అధ్వానమ్)మార్గమ్(బాహుభ్యామ్)భుజాభ్యామ్(జాంబీలేన) ఫలవిశేషేణ (అరణ్యమ్) వనమ్(అగ్నిమ్)పావకమ్(అతిరుగ్భ్యామ్)రుచీచ్ఛాభ్యామ్ (పూషణమ్) పుష్టిమ్ (దోర్భ్యామ్) భుజదండాభ్యామ్(అశ్వినౌ) ప్రజారాజానౌ (అంసాభ్యామ్) భుజమూలాభ్యామ్ (రుద్రమ్) రోదయితారమ్(రోరాభ్యామ్)కథనశ్రవణాభ్యామ్. ॥౩॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యూయం కేశై రింద్రం శకునిసాదేన కూర్మాన్ మశకాన్ స్వపసా వహేన బృహస్పతిం స్థూరాభ్యా మృక్షలాభిః కపింజలాన్ జంఘాభ్యా మధ్వానం జవ మంసాభ్యాం బాహుభ్యాం శఫై రాక్రమణం జాంబీలేనారణ్య మగ్ని మతిరుగ్భ్యాం పూషణం దోర్భ్యా మశ్వినౌ ప్రాప్నుత రోరాభ్యాం రుద్రం చ. ॥౩॥

భావార్థః:-మనుష్యై ర్బహుభి రుపాయై రుత్తమా గుణాః ప్రాపణీయా విఘ్నాశ్చ నివారణీయాః. ॥౩॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! [మీరు] కేశైః=శిరోజములచే, ఇంద్రమ్=ఐశ్వర్యమును, శకునిసాదేన=పక్షులను నిలబెట్టు వ్యవహారముచే, కూర్మాన్=తాబేళ్ళను మఱియు, మశకాన్=దోమలను, స్వపసా = ఉత్తమ కార్యముచేతను, వహేన=ప్రాపణముచేతను, బృహస్పతిమ్=బృహద్వాణియొక్క స్వామియైన విద్వాంసుని, స్థూరాభ్యామ్=స్థూలములగు, ఋక్షలాభిః=గతులచేతను, గ్రహణాది క్రియలచేతను, కపింజలాన్=కపింజలమను పక్షులను, జంఘాభ్యామ్=జంఘలచే, అధ్వానమ్=మార్గమును, మఱియు, జవమ్=వేగమును, అంసాభ్యామ్=భుజమూలములచేతను, బాహుభ్యామ్=భుజములచేతను, మఱియు, శప్ఫైః=డెక్కలచేతను, ఆక్రమణమ్=నడకను, జాంబీలేన=నేరేడు మొదలైన ఫలములచే. అరణ్యమ్=అడవిని, మఱియు, అగ్నిమ్=అగ్నిని,అతిరుగ్భ్యామ్=అతీవరుచితోను, ప్రీతితోను, ఇచ్ఛతోను, పూషణమ్=పుష్టిని మఱియు, దోర్భ్యామ్=భుజదండములచే, అశ్వినౌ=ప్రజలను, రాజును పొందుడు. మఱియు, రోరాభ్యామ్=కథన శ్రవణములచేత, రుద్రమ్=ఏడ్పించువానిని పొందుడు. [౩]

భావార్థము:- మనుష్యులు అశేషోత్తమోపాయములచే నుత్తమ గుణములను పొందవలయును. విఘ్నములను దూరమొనర్చవలయును. ౧౪౧౪[౩]

అగ్నే రిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః. అగ్న్యాదయో దేవతాః, స్వరాడ్ ధృతిశ్ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునః కస్య కా క్రియా కర్తవ్యే త్యాహ.

ఎవరే క్రియ యొనర్చవలయును ?

అగ్నేః పక్షతి ర్వాయో ర్నిపక్షతి రిన్ద్రస్య తృతీయా సోమస్య చతుర్థ్యదిత్యై పఞ్చమీన్ద్రాణ్యై షష్ఠీ మరుతాᳪ సప్తమీ బృహస్పతే రష్టమ్యర్యమ్ణో నవమీ ధాతు ర్దశమీన్ద్రస్యైకాదశీ వరుణస్య ద్వాదశీ యమస్య త్రయోదశీ ॥ ॥౪॥

అగ్నేః, పక్షతిః, వాయోః, నిపక్షతి రితి ని+పక్షతిః, ఇన్ద్రస్య, తృతీయా, సోమస్య, చతుర్థీ, అదిత్యై, పఞ్చమీ, ఇన్ద్రాణ్యై షష్ఠీ, మరుతామ్, సప్తమీ, బృహస్పతేః, అష్టమీ, అర్యమ్ణః, నవమీ, ధాతుః, దశమీ, ఇన్ద్రస్య, ఏకాదశీ, వరుణస్య,

ద్వాదశీ, యమస్య, త్రయోదశీతి త్రయః+దశీ ॥ ॥౪॥

పదార్థః:-(అగ్నేః)పావకస్య(పక్షతిః)పక్షస్య పరిగ్రహస్య మూలమ్(వాయోః)పవనస్య (నిపక్షతిః)నిశ్చితస్య మూలమ్(ఇంద్రస్య) సూర్యస్య (తృతీయా) త్రయాణాం పూరణా క్రియా (సోమస్య)చంద్రస్య(చతుర్థీ)చతుర్ణాం పూరణా (అదిత్యై) అంతరిక్షస్య (పంచమీ)పంచానాం పూరణా(ఇంద్రాణ్యై)ఇంద్రస్య విద్యుద్రూపస్య స్త్రీవ వర్తమానాయై దీప్త్యై (షష్ఠీ)షణ్ణాం పూరణా(మరుతాం)వాయూనామ్(సప్తమీ)సప్తానాం పూరణా(బృహస్పతేః)బృహతాం పాలకస్య మహత్తత్వస్య(అష్టమీ) అష్టానాం పూరణా (అర్యమ్ణః) అర్యాణాం స్వామినాం సత్కర్తుః (నవమీ)నవానాం పూరణా(ధాతుః)ధారకస్య(దశమీ)దశానాం పూరణా (ఇంద్రస్య) ఐశ్వర్యవతః(ఏకాదశీ)ఏకాదశానాం పూరణా(వరుణస్య) శ్రేష్ఠస్య (ద్వాదశీ) ద్వాదశానాం పూరణా (యమస్య) న్యాయాధీశస్య(త్రయోదశీ)త్రయోదశానాం పూరణా. ॥౪॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి రగ్నేః పక్షతి ర్వాయో ర్నిపక్షతి రింద్రస్య తృతీయా సోమస్య చతుర్థ్యాదిత్యై పంచమీంద్రాణ్యై షష్ఠీ మరుతాం సప్తమీబృహస్పతే రష్టమ్యర్యమ్ణో నవమీ ధాతు ర్దశమీంద్రస్యైకాదశీ వరుణస్య ద్వాదశీ యమస్య త్రయోదశీక్రియాః కర్తవ్యాః.

భావార్థః- హే మనుష్యా యుష్మాభిః క్రియావిజ్ఞాన సాధనై రగ్న్యాదీనాం గుణాన్ విదిత్వా సర్వాణి కార్యాణి సాధనీయాని. ॥౪॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, అగ్నేః=అగ్నియొక్క, పక్షతిః=సకల దిక్కులనుండి గ్రహించదగు యోగ్యవ్యవహారముయొక్క మూలము, వాయోః=పవనముయొక్క, నిపక్షతిః=నిశ్చితవిషయము యొక్క మూలము, ఇంద్రస్య=సూర్యుని యొక్క, తృతీయా=మూడవక్రియను, సోమస్య=చంద్రునియొక్క, చతుర్థీ=నాలుగవ క్రియను, అదిత్యై=అంతరిక్షముయొక్క, పంచమీ=ఐదవక్రియను, ఇంద్రాణ్యై=స్త్రీవలె నుండు విద్యుద్రూపాగ్ని జ్వాలయొక్క, షష్ఠీ=ఆరవక్రియను, మరుతామ్=పవనములయొక్క, సప్తమీ=ఏడవక్రియను, బృహస్పతేః=పెద్దవానిని పాలించు మహత్తత్వముయొక్క, అష్టమీ=ఎనిమిదవక్రియను. అర్యమ్ణః=యజమానులను సత్కరించు వానియొక్క, నవమీ=తొమ్మిదవ క్రియను, ధాతుః=ధరించువానియొక్క, దశమీ=పదియవక్రియను, ఇంద్రస్య=ఐశ్వర్యవంతునియొక్క, ఏకాదశీ=పదునొకండవ క్రియను, వరుణస్య=శ్రేష్ఠపురుషునియొక్క, ద్వాదశీ=పండ్రెండవక్రియను, యమస్య=న్యాయాధీశుడగు రాజుయొక్క, త్రయోదశీ= పదమూడవ క్రియను ఆచరించవలెను. [౪]

భావార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు క్రియలయొక్క విశేషజ్ఞానముల చేతను, సాధనములచేతను, అగ్న్యాది పదార్థముల గుణముల నెఱిగి సకలకార్యములను సాధించవలయును, ౧౪౧౫[౪]

ఇంద్రాగ్న్యో రిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, ఇంద్రాదయో దేవతాః, స్వరాడ్వికృతి శ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పునః కిమర్థా కా భవతీత్యాహ.

దేని కొఱకేది యున్నది?

ఇన్ద్రాగ్న్యోః పక్షతిః సరస్వత్యై నిపక్షతి ర్మిత్రస్య తృతీయాఽపాం చతుర్థీ నిర్ఋత్యై పఞ్చమ్యగ్నీషోమయోః షష్ఠీ సర్పాణాꣳ సప్తమీ విష్ణోరష్టమీ పూష్ణో నవమీ త్వష్టు ర్దశమీన్ద్రస్యైకాదశీ వరుణస్య ద్వాదశీ యమ్యై త్రయోదశీ ద్యావా పృథివ్యో ర్దక్షిణం పార్శ్వం విశ్వేషాం దేవానా ముత్తరమ్ ॥ ॥౫॥

ఇన్ద్రాగ్న్యోః, పక్షతిః, సరస్వత్యై, నిపక్షతి రితి ని+పక్షతిః, మిత్రస్య, తృతీయా, అపామ్, చతుర్థీ, నిర్ఋత్యా ఇతి నిః+ఋత్యై, పఞ్చమీ, అగ్నీషోమయోః, షష్ఠీ, సర్పాణామ్, సప్తమీ, విష్ణోః, అష్టమీ, పూష్ణః, నవమీ, త్వష్టుః, దశమీ, ఇన్ద్రస్య ఏకాదశీ, వరుణస్య, ద్వాదశీ, యమ్యై, త్రయోదశీతి త్రయః+దశీ, ద్యావా పృథివ్యోః, దక్షిణమ్, పార్శ్వమ్, విశ్వేషామ్, దేవానామ్, ఉత్తరమ్ ॥ ॥౫॥

పదార్థః-(ఇంద్రాగ్న్యోః) వాయుపావకయోః, (పక్షతిః) (సరస్వత్యై) (నిపక్షతిః) (మిత్రస్య) సఖ్యుః, (తృతీయా) (అపామ్) జలానామ్, (చతుర్థీ) (నిర్ఋత్యై) భూమ్యై. (పంచమీ) (అగ్నీషోమయోః) శీతోష్ణకారకయో ర్జలాగ్న్యోః, (షష్ఠీ) (సర్పాణామ్) (సప్తమీ) (విష్ణోః) వ్యాపకస్య, (అష్టమీ) (పూష్ణః) పోషకస్య, (నవమీ) (త్వష్టుః) ప్రదీప్తస్య, (దశమీ) (ఇంద్రస్య) జీవస్య, (ఏకాదశీ) (వరుణస్య) శ్రేష్ఠజనస్య, (ద్వాదశీ) (యమ్యై) యమస్య, న్యాయకర్తుః స్త్రియై, (త్రయోదశీ) (ద్యావాపృథివ్యోః) ప్రకాశభూమ్యోః, (దక్షిణమ్) (పార్శ్వమ్) (విశ్వేషామ్) సర్వేషామ్, (దేవానామ్) విదుషామ్, (ఉత్తరమ్) ॥౫॥

అన్వయః- హే మనుష్యా యూయ మింద్రాగ్న్యోః పక్షతిః సరస్వత్యై నిపక్షతి ర్మిత్రస్య తృతీయాఽపాం చతుర్థీ నిర్ఋత్యై పంచమ్యగ్నీషోమయోః షష్ఠీ సర్పాణాం సప్తమీ విష్ణో రష్టమీ పూష్ణో నవమీ త్వష్టు ర్దశమీంద్రస్యైకాదశీ వరుణస్య ద్వాదశీ యమ్యై త్రయోదశీ చ క్రియా ద్యావాపృథివ్యో ర్దక్షిణపార్శ్వం విశ్వేషాం దేవానా ముత్తరం చ విజానీత. ॥౫॥

భావార్థః-మనుష్యై రేతేషాం విజ్ఞానాయ వివిధాః క్రియాః కృత్వా కార్యాణి సాధనీయాని.

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, ఇంద్రాగ్న్యోః=పవనము యొక్కయు, అగ్ని యొక్కయు, పక్షతిః=సకలదిక్కులనుండి గ్రహించదగిన యోగ్యవ్యవహారమునకు మూలమగు మొదటిక్రియ, సరస్వత్యై=వాణికొఱకు, నిపక్షతిః=నిశ్చిత పక్షమునకు మూలమగు రెండవక్రియ, మిత్రస్య=మిత్రునియొక్క, తృతీయా=మూడవక్రియ, అపామ్=జలములయొక్క, చతుర్థీ=నాలుగవక్రియ, నిర్ ృత్యై=భూమియొక్క, పంచమీ=ఐదవక్రియ, అగ్నిషోమయోః=వేడిని, చలిని కలిగింపజేయు అగ్నియొక్కయు, జలములయొక్కయు, షష్ఠీ=ఆఱవక్రియ, సర్పాణామ్=పాములయొక్క, సప్తమీ=ఏడవక్రియ, విష్ణోః=వ్యాపకేశ్వరునియొక్క, అష్టమీ=ఎనిమిదవక్రియ. పూష్ణః=పుష్టిని కలిగించువానియొక్క, నవమీ=తొమ్మిదవక్రియ, త్వష్టుః=ప్రదీప్తమైనదానియొక్క, దశమీ=పదియవక్రియ, ఇంద్రస్య=జీవముయొక్క, ఏకాదశీ=పదనొకండవక్రియ, వరుణస్య=శ్రేష్ఠ జనుని యొక్క, ద్వాదశీ=పండ్రెండవ క్రియ, యమ్యై=న్యాయమొనర్చువానియొక్క స్త్రీ కొఱకు, త్రయోదశీ=పదమూడవక్రియ [ఇటుల] ఏ యే క్రియలున్నవో, వాని నన్నిటిని, మఱియు, ద్యావా పృథివ్యోః=ప్రకాశముయొక్కయు,భూమియొక్కయు,దక్షిణమ్ పార్శ్వమ్=దక్షిణపార్శ్వమును,మఱియు,విశ్వేషామ్ దేవానామ్=సకల విద్వాంసులయొక్క ఉత్తరమ్=ఉత్తర దిశను ఎఱుగుడు. [౫[

భావార్థము:-మానవు లీ పదార్థముల విజ్ఞానమునకై వివిధక్రియల నొనర్చి కార్యములను సాధించవలయును. ౧౪౧౬[౫]

మరుతామిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, మరుతాదయో దేవతాః, నిచృదతిధృతి శ్ఛన్దః. షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

అన్విషయమే.

మరుతాᳩ స్కన్ధా విశ్వేషాం దేవానాం ప్రథమా కీకసా రుద్రాణాం ద్వితీయాదిత్యానాం తృతీయా వాయోః పుచ్ఛ మగ్నీషోమయో ర్భాసదౌ క్రుఞ్చౌ శ్రోణిభ్యామిన్ద్రాబృహస్పతీ ఊరుభ్యాం మిత్రావరుణా వల్గాభ్యా మాక్రమణᳪ స్థూరాభ్యాం బలం కుష్ఠాభ్యామ్ ॥ ॥౬॥

మరుతామ్, స్కన్ధాః, విశ్వేషామ్, దేవానామ్, ప్రథమా,కీకసా,రుద్రాణామ్ ద్వితీయా, ఆదిత్యానామ్, తృతీయా, వాయోః, పుచ్ఛమ్, అగ్నీషోమయోః, భాసదౌ,

క్రుఞ్చౌ, శ్రోణీభ్యా మితి శ్రోణి+భ్యామ్, ఇన్ద్రాబృహస్పతీ ఇతీన్ద్రా+బృహస్పతీ, ఊరు భ్యామిత్యూరు+భ్యామ్, మిత్రావరుణౌ, అల్గాభ్యామ్, ఆక్రమణమిత్యా+క్రమణమ్, స్థూరాభ్యామ్, బలమ్, కుష్ఠాభ్యామ్ ॥ ॥౯॥

పదార్థః- (మరుతామ్) మనుష్యాణామ్, (స్కన్ధాః) భుజదండమూలాని, (విశ్వేషామ్) (దేవానామ్) విదుషామ్ (ప్రథమా) ఆదిమా (కీకసా) భృశం శాసనాని, (రుద్రాణామ్) (ద్వితీయా) తాడనక్రియా, (ఆదిత్యానామ్) అఖండిత న్యాయాధీశానామ్ (తృతీయా) న్యాయక్రియా, (వాయోః) (పుచ్ఛమ్) పశోరవయవమ్ (అగ్నీషోమయోః) (భాసదౌ) యౌ భాసం ప్రకాశం దద్యాతాం తౌ, (క్రుఞ్చౌ) పక్షివిశేషౌ (శ్రోణిభ్యామ్) కటిప్రదేశాభ్యామ్ (ఇంద్రాబృహస్పతీ) వాయుసూర్యౌ, (ఊరుభ్యామ్) జానున ఊర్ధ్వాభ్యాం పాదావయవాభ్యామ్ (మిత్రావరుణౌ) ప్రాణోదానౌ (అల్గాభ్యామ్) అలం గంతృభ్యామ్, అత్ర ఛాందసో వర్ణలోప ఇతి టిలోపః (ఆక్రమణమ్) స్థూరాభ్యామ్) స్థూలాభ్యామ్, అత్ర కపిలకాదిత్వాల్లత్వవికల్పః, (బలమ్) (కుష్ఠాభ్యామ్) నిష్కర్షాభ్యామ్

అన్వయః- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్మరుతాం స్కంధా విశ్వేషాం దేవానాం ప్రథమా కీకసా రుద్రాణాం ద్వితీయాఽఽదిత్యానాం తృతీయా వాయోః పుచ్ఛమగ్నీషోమయో ర్భాసదౌ క్రుంచౌ శ్రోణిభ్యామింద్రా బృహస్పతీ ఊరుభ్యాం మిత్రావరుణా వల్గాభ్యామా క్రమణం కుష్ఠాభ్యాం స్థూరాభ్యాం బలం చ నిష్పాదనీయమ్ ॥౯॥

భావార్థః- మనుష్యై ర్భుజబలం స్వాంగపుష్టి దుష్టతాడనం న్యాయప్రకాశాదీని చ కర్మాణి సదా కర్తవ్యాని. ॥౯॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, మరుతామ్=మనుష్యులయొక్క, స్కంధాః=స్కంధములుగానున్న, విశ్వేషామ్ దేవానామ్=సకల విద్వాంసులయొక్క, ప్రథమా=మొదటిక్రియ, మఱియు, కీకసా=గొప్పశాసనములైన, రుద్రాణామ్=ఏడ్పించు విద్వాంసులయొక్క, ద్వితీయా=ద్వితీయమైన తాడనరూప క్రియ, ఆదిత్యానామ్=అఖండితమగు న్యాయము నొనర్చు విద్వాంసులయొక్క, తృతీయా=మూడవ న్యాయ క్రియ, వాయోః=పవనసంబంధమగు, పుచ్ఛమ్=పశువులు తన శరీరమునకు గాలి విసరుకొను సాధనమగు పుచ్ఛము, అగ్నీషోమయోః=అగ్నిజలముల సంబంధమైన, భాసదౌ క్రుంచౌ=ప్రకాశమునొసగు విహంగ విశేషములు లేక సారసములు, శ్రోణిభ్యామ్=పిఱుదలచే, ఇంద్రాబృహస్పతీ=పవన పతంగములు, ఊరుభ్యామ్=తొడలచే, మిత్రావరుణౌ=ప్రాణోదానములు, అల్గాభ్యామ్=పరిపూర్ణముగ నడచుప్రాణులచే, ఆక్రమణమ్=నడక, మఱియు, కుష్ఠాభ్యామ్=నిష్కర్షములచేతను, స్థూరాభ్యామ్=స్థూలపదార్థములచేతను, బలమ్=బలము [వీనినన్నిటిని] సాధించవలయును, [౯]

భావార్థము:- మానవులు భుజబలము, స్వాంగపుష్టి, దుష్టతాడనము, న్యాయప్రకా

శము మొదలైన కార్యములు సదా యొనరించవలయును. ౧౪౧౩[౬]

పూషణమిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, పూషాదయో దేవతాః, నిచృదష్టి శ్ఛందః, మధ్యమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల విషయ మయ్యదియే.

పూషణం వనిష్ఠునాన్ధాహీన్త్ స్థూలగుదయా సర్పాన్ గుదాభి ర్విహ్రుత ఆన్త్రై రపో వస్తినా వృషణ మాణ్డాభ్యాం వాజినం శేపేన ప్రజాం రేతసా చాషాన్ పిత్తేన ప్రదరాన్ పాయునా కూశ్మా ఞ్ఛకపిణ్డైః ॥ ॥౭॥

పూషణమ్, వనిష్ఠునా, అన్ధాహీనిత్యన్ధ+అహీన్, స్థూలగుదయేతి స్థూల+గుదయా, సర్పాన్, గుదాభిః, విహ్రుత ఇతి వి+హ్రుతః, ఆన్త్రైః, అపః, వస్తినా, వృషణమ్, ఆణ్డాభ్యామ్, వాజినమ్, శేపేన, ప్రజామితి ప్ర+జామ్, రేతసా, చాషాన్, పిత్తేన, ప్రదరానితి ప్ర+దరాన్, పాయునా, కూశ్మాన్, శకపిణ్డై రితి శక+పిణ్డైః ॥ ॥౭॥

పదార్థః:—(పూషణమ్)పుష్టికరమ్(వనిష్ఠునా)యాచనేన(అంధాహీన్) అంధాన్ సర్పాన్ (స్థూలగుదయా)స్థూలయా గుదయా సహ,(సర్పాన్)(గుదాభిః)(విహ్రుతః) విశేషేణ కుటిలాన్ (ఆంత్రైః)ఉదరస్థై ర్నాడీవిశేషైః(అపః)జలాని(వస్తినా)నాభే రధో భాగేన (వృషణమ్) వీర్యాధారమ్(ఆండాభ్యామ్)అండాకారాభ్యాం వృషణావయవాభ్యామ్(వాజినమ్) అశ్వమ్ (శేపేన) లింగేన(ప్రజామ్)సంతతిమ్(రేతసా)వీర్యేణ (చాషాన్)భక్షణాని (పిత్తేన) (ప్రదరాన్) ఉదరావయవాన్(పాయునా)పతదింద్రియేణ(కూశ్మాన్)శాసనాని. అత్ర కశ ధాతో ర్మక ప్రత్యయోఽన్యేషామపీతి దీర్ఘశ్చ(శకపిండైః)శక్తైః సంఘాతైః. ॥౭॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యూయం వనిష్ఠునా పూషణం స్థూలగుదయా సహ వర్తమానానంధాహీన్ గుదాభిః సహితాన్ విహ్రుతః సర్పానాన్త్రై రపో వస్తినా వృషణమాండాభ్యాం వాజినం శేపేన రేతసా ప్రజాం పిత్తేన చాషాన్ ప్రదరాన్ పాయునా శకపిండైః కూశ్మాన్ నిగృహ్ణీత. ॥౭॥

భావార్థః:- యేన యేన యద్యత్కార్యం సిధ్యేత్తేన తేనాంగేన పదార్థేన వా తత్తత్సాధనీయమ్. ॥౭॥

పదార్థము,- ఓ మానవులారా ! మీరు, వనిష్ఠునా=యాచనముచే, పూషణమ్=

పుష్టిచేయుదానిని, స్థూలగుదయా=స్థూలగుదేంద్రియముతో పాటు, అంధాహీన్=వర్త మానము లైన అంధభుజంగములను, గుదాభిః=గుదేంద్రియములతో పాటు, వర్తమా నములైన; విహ్రుతఃసర్పాన్=కుటిలనాగములను, ఆంత్రైః=ప్రేవులచే, అపః=జలము లను, వస్తినా=నాభిక్రింది భాగముచే, వృషణమ్=అండకోశమును, ఆండాభ్యామ్= అండద్వయముచే, వాజినమ్=గుఱ్ఱమును, శేపేన=లింగముచేతను, మఱియు, రేత సా=వీర్యముచేతను, ప్రజామ్=సంతానమును, పిత్తేన=పిత్తముచే, చాషాన్=భోజన ములను, ప్రదరాన్=పొట్టయొక్క అంగములను, పాయునా=గుదేంద్రియము చేతను, మఱియు, శకపిండైః=శక్తుల సంమాతములచేతను,కూశ్మాన్=శాసనములను, శిశులను నిరంతరము గ్రహించుడు. [౭]

భావార్థము:- దేని దేనిచే నే యే కార్యములు సిద్ధములగునో, ఆ యా యంగ ముచే లేక పదార్థముచే నా యా కార్యము సాధించవలయును. ౧౪౧౮[౭]

ఇంద్రస్యేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఇంద్రాదయో దేవతాః, నిచృదభికృతి శ్ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునః కస్య కస్య గుణాః పశుషు సంతీత్యాహ.

పశువులలో నెవరెవరి గుణములున్నవి ?

ఇన్ద్రస్య క్రోడోఽదిత్యై పాజస్యం దిశా జత్రవోఽదిత్యై భసజ్జీమూతాన్ హృదయౌపశేనాన్తరిక్షం పురీతతా నభ ఉదర్యేణ చక్రవాకో మతస్నాభ్యాం దివం వృక్కాభ్యాంగిరీన్ ప్లాశిభిరుపలాన్ ప్లీహ్నా వల్మీకాన్ క్లోమభి ర్గ్లౌభి ర్గుల్మాన్ హిరాభిః స్రవన్తీ ర్హ్రదాన్ కుక్షిభ్యాం సముద్రముదరేణ వైశ్వానరం భస్మనా॥౮॥

ఇన్ద్రస్య, క్రోడః, అదిత్యై, పాజస్యమ్, దిశామ్, జత్రవః, అదిత్యై, భసత్, జీమూతాన్, హృదయౌపశేన, అన్తరిక్షమ్, పురీతతా,పురితతేతి పురి+తతా, నభః, ఉదర్యేణ, చక్రవాకా వితి చక్ర+వాకౌ, మతస్నాభ్యామ్, దివమ్, వృక్కా భ్యామ్, గిరీన్, ప్లాశిభి రితి ప్లాశి+భిః, ఉపలాన్, ప్లీహ్నా, వల్మీకాన్, క్లోమభి రితి క్లోమ+భిః, గ్లౌభిః, గుల్మాన్, హిరాభిః, స్రవంతీః, హ్రదాన్, కుక్షిభ్యామితి కుక్షి

+భ్యామ్, సముద్రమ్, ఉదరేణ, వైశ్వానరమ్, భస్మనా॥ ॥౮॥

పదార్థః:-(ఇంద్రస్య)విద్యుతః(క్రోడః)నిమజ్జనమ్(అదిత్యై)పృథివ్యై (పాజస్యమ్) పాజస్యన్నేషు సాధు(దిశామ్)(జత్రవః)సంధయః(అదిత్యై)దివే ప్రకాశాయ,అదితి ర్ద్యౌ రితి ప్రమాణాత్.(భసత్)దీపనమ్(జీమూతాన్) మేఘాన్, అత్ర జీమూతాట్ చోదాత్త ఇత్యనేనాయం సిద్ధః. (హృదయౌపశేన) యే హృదయే ఆ సమంతాదుపశేతే స హృదయౌపశో జీవ స్తేన. (అంతరిక్షమ్)అవకాశమ్(పురీతతా)హృదయస్థయా నాడ్యా(నభః) ఉదకమ్ (ఉదర్యేణ) ఉదరే భవేన (చక్రవాకౌ)పక్షివిశేషావివ(మతస్నాభ్యామ్)గ్రీవోభయభాగాభ్యామ్(దివమ్)ప్రకాశమ్ (వృక్కాభ్యామ్)యాభ్యాం వర్జంతి తాభ్యామ్(గిరీన్)శైలాన్ (ప్లాశిభిః) ప్రకష్టైరాశన క్రియాభిః (ఉపలాన్)మేఘాన్,ఉపల ఇతి మేఘనామసు...నిఘ.౧ ౧౦(ప్లీహ్నా)హృదయస్థావయవేన(వల్మీకాన్) మార్గాన్(క్లోమభిః)క్లేదనైః(గ్లాభిః)హర్షక్షయైః(గుల్మాన్)పక్షిణపార్శ్వోదరస్థితాన్(హిరాభిః) వృద్ధిభిః(స్రవంతీః)నదీః(హ్రదాన్)జలాశయాన్(కుక్షిభ్యామ్)(సముద్రమ్) (ఉదరేణ) (వైశ్వానరమ్)సర్వేషాం ప్రకాశకమ్(భస్మనా)దగ్ధశేషేణ నిస్సారేణ. ॥౮॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యుష్మాభిః ప్రయత్నేనేంద్రస్య క్రోడోఽదిత్యై పాజస్యం దిశాం జత్రవోఽదిత్యై భసచ్చ విజ్ఞేయాః.జీమూతాన్ హృదయౌపశేన పురీతతాఽంతరిక్షముదర్యేణ నభశ్చక్రవాకౌ మతస్నాభ్యాం దివం వృక్కాభ్యాం గిరీన్ ప్లాశిభి రుపలాన్ ప్లీహ్నా వల్మీకాన్ క్లోమభిర్గ్లాభిశ్చ గుల్మాన్ హిరాభిః స్రవంతీర్హ్రదాన్ కుక్షిభ్యాం సముద్రముదరేణ భస్మనా చ వైశ్వానరం యూయం విజానీత. ॥౮॥

భావార్థః:-యది మనుష్యా అనేకాన్ విద్యాబోధాన్ ప్రాప్య యుక్తాహారవిహారైః సర్వాణ్యంగాని సంపోష్య రోగాన్నివారయేయు స్తర్హి తే ధర్మార్థ కామమోక్షానాప్నుయుః. ॥౮॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు ప్రయత్నముచే, ఇంద్రస్య=విద్యుత్తు యొక్క, క్రోడః=నిమజ్జనము, అదిత్యై=పృథివికై, పాజస్యమ్=ఉత్తమాన్నము, దిశామ్=దిక్కులయొక్క,జత్రవః=సంధి అనగా అవి పరస్పరము కలియుట, అదిత్యై=అఖండితమగు ప్రకాశమునకై, భసత్=మంట, వీనినన్నిటిని నెఱుగవలయును, జీమూతాన్=మేఘములను, హృదయౌపశేన=హృదయమునందు శయనించు జీవముచే, పురీతతా=హృదయస్థమగు నాడిచే, అంతరిక్షమ్=హృదయముయొక్క అవకాశమును, ఉదర్యేణ=ఉదరమున కలుగు వ్యవహారముచే,నభః=జలము, మఱియు, చక్రవాకౌ=చక్రవాక మిథునములవలె నుండు పదార్థములను,మతస్నాభ్యామ్=గొంతుకయొక్క రెండు వైపుల భాగములచే, దివమ్=ప్రకాశమును,వృక్కాభ్యామ్=ఏ క్రియలచే అవగుణముల విసర్జనము జరుగునో ఆ క్రియలచే, గిరీన్=పర్వతములను, ప్లాశిభిః=ఉత్తమ భోజనాది క్రియలచే, ఉపలాన్=వేఱువిధముగానుండు మేఘములను, ప్లీహ్నా=హృదయస్థ ప్లీహాంగముచే, వల్మీకాన్=మార్గములను, క్లోమభిః=ఆర్ద్రత్వముచే, మఱియు, గ్లాభిః=హర్ష

గ్లానులచే, గుల్మాన్=కుడిప్రక్కన కడుపులో నుండు పదార్థములను, హిరాభిః=ఉన్న తులచే, స్రవంతీః=నదులను, హ్రదాన్=చిన్న పెద్ద జలాశయములను, కుక్షిభ్యామ్=గర్భములచే, సముద్రమ్=చక్కగా జలముచేరునటువంటి సముద్రమును, ఉదరేణ=పొట్టచే మఱియు, భస్మనా=కాలిన పదార్థముచేత, శేషించిన బూడిదచే, వైశ్వానరమ్=అందఱిని ప్రకాశపఱచు నగ్నిని మీరు తెలుసుకొనుడు. [౮]

భావార్థము:- మానవులనేక విద్యాబోధలను పొంది, యుక్తాహార విహారములచే సర్వాంగములను సంపుష్ట మొనరించి, రోగములను నివారించుచో ధర్మార్థకామ మోక్షములను పొందగలరు. ౧౪౧౯[౮]

విధృతి మిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, పూషాదయో దేవతాః, భురిగత్యష్టిశ్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునః కేన కిం భవతీత్యాహ.

దేనిచే నేమగును ?

విధృతిం నాభ్యా ఘృతꣳ రసేనాపో యూష్ణా మరీచీ ర్విప్రుడ్భి ర్నీహారమూష్మణా శీనం వసయా ప్రుష్వా అశ్రుభి ర్హ్రాదునీ ర్దూషీకాభి రస్నా రక్షాంసి చిత్రాణ్యంగై ర్నక్షత్రాణి రూపేణ పృథివీం త్వచా జుమ్బకాయ స్వాహా ॥౯॥

విధృతి మితి, వి+ధృతిమ్, నాభ్యా, ఘృతమ్, రసేన, అపః, యూష్ణా, మరీచీః, విప్రుడ్భి రితి విప్రుట్+భిః, నీహారమ్, ఊష్మణా, శీనమ్, వసయా, ప్రుష్వాః, అశ్రుభిరిత్యశ్రు+భిః, హ్రాదునీః, దూషీకాభిః, అస్నా, రక్షాంసి, చిత్రాణి, అంగైః, నక్షత్రాణి, రూపేణ, పృథివీమ్, త్వచా, జుంబకాయ, స్వాహా॥ ॥౯॥

పదార్థః:- (విధృతిమ్) విశేషేణ ధారణామ్ (నాభ్యా) శరీరస్య మధ్యావయవేన (ఘృతమ్) ఆజ్యమ్ (రసేన) (అపః) జలాని (యూష్ణా) క్వథితేన రసేన (మరీచీః) కిరణాన్ (విప్రుడ్భిః) విశేషేణ పూర్ణైః (నీహారమ్) ప్రభాతసమయే సోమవద్వర్తమానమ్ (ఊష్మణా) ఉష్ణతయా (శీనమ్) సంకుచితం ఘృతమ్ (వసయా) నివాసహేతునా జీవనేన (ప్రుష్వాః) ప్రుష్ణంతి సించంతి యాభి స్తాః (అశ్రుభిః) రోదనైః (హ్రాదునీః) శబ్దానామవ్యక్తోచ్చారణక్రియాః (దూషీకాభిః) విక్రియాభిః (అస్నా) రుధిరాణి (రక్షాంసి) పాలయితవ్యాని (చిత్రాణి) అద్భుతాని (అంగైః) అవయవైః (నక్షత్రాణి) (రూపేణ) (పృథివీమ్) భూమిమ్ (త్వచా) మాంసరుధిరాదీనాం సంవరకేణేంద్రియేణ (జుంబకాయ) అతివేగవతే (స్వాహా) సత్యాం వాచమ్. ॥౯॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యూయం నాభ్యా విధృతిం ఘృతం రసేనాపో యూష్ణా మరీచీ ర్విప్రుడ్భి ర్నీహార మూష్మణా శీనం వసయా ప్రుష్వా అశ్రుభిర్హ్రాదునీ ర్దూషీకాభి శ్చిత్రాణి రక్షాంస్యస్నాంగై రూపేణ నక్షత్రాణి త్వచా పృథివీం విదిత్వా జుంబకాయ స్వాహా ప్రయుంగ్ధ్వమ్. ॥౯॥

భావార్థః:-మనుష్యై ర్ధారణాభిః కర్మభి ర్దుర్వ్యసనాని రోగాంశ్చ నివార్య సత్యభాషణాది ధర్మలక్షణాని విచార్య ప్రవర్తనీయమ్. ॥౯॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, నాభ్యా=నాభిచే, విధృతిమ్=విశేషధారణను, ఘృతమ్=నేతిని, రసేన=రసముచే, అపః=జలములను, యూష్ణా=కషాయముగ చేయబడిన రసముచే, మరీచీః=కిరణములను, విప్రుడ్భిః=విశిష్టపూరణ పదార్థముల చేత, నీహారమ్=మంచును, ఊష్మణా=వేడిచే, శీనమ్=పేరుకొన్న నేతిని, వసయా=నివాసమునకు హేతువైన జీవనముచే, ప్రుష్వాః=తడుపుక్రియలచే, అశ్రుభిః=కన్నీటిచే, హ్రాదునీః=శబ్దముల అస్పష్టోచ్చారణక్రియలను, దూషీకాభిః=వికారక్రియలచే, చిత్రాణి=చిత్రవిచిత్రములగు, రక్షాంసి=పాలించదగిన, అస్నా=రుధిరాది పదార్థములను, అంగైః=అంగములచే, మఱియు, రూపేణ=రూపముచేతను, నక్షత్రాణి=తారాగణములను మఱియు, త్వచా=మాంస రుధిరాదులను కప్పియుంచు చర్మాదులచే, పృథివీమ్=పృథివిని ఎఱిగి, జుంబకాయ=అతివేగవంతునికై, స్వాహా=సత్యవాణియొక్క ప్రయోగమును ఉచ్చారణ మొనర్చుము [౯]

భావార్థము:- మానవులు ధారణాదికర్మలచే దుర్వ్యసనములను రోగములను నివారించి, సత్యభాషణాది ధర్మలక్షణములను విచారించి ప్రవర్తించవలయును. [౯]

హిరణ్యగర్భ ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, హిరణ్యగర్భో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ పరమాత్మా కీదృశోఽస్తీత్యాహ.

పరమాత్మ యెటువంటి వాడను విషయము చెప్పబడినది.

హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్ ।

స దాధార పృథివీం ద్యాముతేమాం కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥౧౦॥

హిరణ్యగర్భ ఇతి హిరణ్య+గర్భః, సమ్, అవర్తత, అగ్రే, భూతస్య, జాతః, పతిః, ఏకః, ఆసీత్, సః, దాధార, పృథివీమ్, ద్యామ్, ఉత, ఇమామ్, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ ॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:-(హిరణ్యగర్భః)హిరణ్యాని సూర్యాదితేజాంసి గర్భే యస్య స పరమాత్మా, (సమ్)(అవర్తత)వర్తమాన ఆసీత్(అగ్రే)భూమ్యాదిసృష్టేః ప్రాక్(భూతస్య)ఉత్పన్నస్య(జాతః) ప్రాదుర్భూతస్య.అత్ర షష్ఠ్యర్థే ప్రథమా(పతిః) పాలకః (ఏకః) అసహాయః (ఆసీత్) అస్తి (సః) (దాధార)ధరతి,(పృథివీమ్)ఆకర్షణేన భూమిమ్(ద్యామ్)ప్రకాశమ్(ఉత)అపి (ఇమామ్)సృష్టిమ్ (కస్మై)సుఖకారకాయ(దేవాయ) ద్యోతమానాయ (హవిషా) హోతవ్యేన పదార్థేన (విధేమ) పరిచరేమ. ॥౧౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా వయం యో హిరణ్యగర్భో జాతో జాతస్య భూతస్యైకో౨గ్రేపతి రాసీత్ సర్వప్రకాశకో౨వర్తత,స పృథివీముత ద్యాం సందధార.య ఇమాం సృష్టిం కృతవాన్ తస్మై కస్మైదేవాయ పరమేశ్వరాయ హవిషా విధేమ తథా యూయ మపి విధత్త.

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యేన పరమేశ్వరేణ సూర్యాది సర్వం జగన్నిర్మితం స్వసామర్థ్యేన ధృతం చ తస్యైవోపాసనాం కురుత. ॥౧౦॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! హిరణ్యగర్భః=సూర్యాది తేజః పదార్థము లెవని లోపల ఇమిడియున్నవో ఆ పరమాత్మ, జాతః=ప్రాదుర్భూతము, మఱియు, భూతస్య =ఉత్పన్నములైన జగత్తునకు,ఏకః=అసహాయుడైన ఒకే యొకడు, అగ్రే=భూమ్యాది సృష్టికి పూర్వమును, పతిః ఆసీత్=పాలించువాడై యున్నాడు. మఱియు నందఱిని ప్రకాశమొనర్చువాడై, అవర్తత=వర్తమానుడో, సః=అతను,పృథివీమ్=స్వీయాకర్షణ శక్తిచే పృథివిని, ఉత=మఱియు, ద్యామ్=ప్రకాశమును,సమ్ దాధార=చక్కగాధరిం చుచున్నాడు. మఱియు, ఇమామ్=ఎవడీసృష్టిని విరచించి యుండెనో, అట్టి కస్మై= సుఖమొనర్చువాడును, దేవాయ=ప్రకాశమానుడు నగు పరమాత్మునికై, హవిషా= హోమమొనర్చదగు పదార్థముచే, విధేమ=మేమెటుల సేవించెదమో మీరును అటులే సేవించుదురుగాక! [౧౦]

భావార్థము:- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మాన వులారా! ఏ పరమాత్మ స్వసామర్థ్యముచే సూర్యాది సమస్త లోకములను నిర్మించెనో, ధారణమొనరించెనో అతనినే ఉపాసించవలయును. ౧౪-౨౧[౧౦]

యః ప్రాణత ఇత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, ఈశ్వరో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యదియే.

యః ప్రాణతో నిమిషతో మహిత్వైక ఇద్రాజా జగతో బభూవ।

య ఈశే అస్య ద్విపదశ్చతుష్పదః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥

యః,ప్రాణతః,నిమిషత ఇతి ని+మిషతః, మహిత్వేతి మహి+త్వా, ఏకః, ఇత్, రాజా, జగతః, బభూవ, యః, ఈశే, అస్య, ద్విపద ఇతి ద్వి+పదః, చతుష్పదః, చతుః పద ఇతి చతుః+పదః, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ ॥౧౧॥

పదార్థః:-(యః)సూర్యః(ప్రాణతః)ప్రాణినః(నిమిషతః) చేష్టాం కుర్వతః (మహిత్వా) మహత్త్వేన(ఏకః)అసహాయః(ఇత్)ఏవ(రాజా)ప్రకాశకః(జగతః)సంసారస్య(బభూవ)భవతి(యః) (ఈశే)ఐశ్వర్యం కరోతి(అస్య)(ద్విపదః) ద్వౌ పాదౌ యస్య తస్య మనుష్యాదేః (చతుష్పదః) చత్వారః పాదా యస్య గవాదే స్తస్య(కస్మై)సుఖకారకాయ(దేవాయ)దీపకాయ(హవిషా) ఆదానేన(విధేమ)సేవేమహి. ॥౧౧॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా వయం యః ప్రాణతో నిమిషతో జగతో మహిత్వైక ఇద్రాజా బభూవ యోఽస్య ద్విపద శ్చతుష్పద ఈశే తస్మై కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ తథా యూయమప్యనుతిష్ఠత. ॥౧౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది సూర్యో న స్యాత్తర్హి స్థావరం జంగమం చ జగత్ స్వకార్యం కర్తు మసమర్థం స్యాత్. యః సర్వేభ్యో మహాన్ సర్వేషాం ప్రకాశక ఐశ్వర్యప్రాప్తిహేతు రస్తి. స సర్వై ర్యుక్త్యా సేవనీయః. ॥౧౧॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా ! యః=ఏ సూర్యుడు, ప్రాణతః=శ్వాసించు ప్రాణులను, నిమిషతః=చేష్టయొనరించువానిని, జగతః=జగత్తును, మహిత్వా=గొప్పతనముచే, ఏకః=అసహాయుడై, ఇత్=నిశ్చయముగ, రాజా=ప్రకాశమొనర్చువాడై, బభూవ=ఉండుచున్నాడో, యః=ఎవడు, అస్య ద్విపదః చతుష్పదః=రెండుకాళ్లు గల మనుష్యాదులు, నాలుగు కాళ్ళుగల గవాది పశువులు గల యీ జగత్తును, ఈశే=ప్రకాశపరచుచున్నాడో, అట్టి, కస్మై=సుఖము సమకూర్చువాడును, దేవాయ=ప్రకాశకుడునగు జగదీశ్వరునకు, హవిషా=గ్రహించ దగు.పదార్థము ద్వారా, వ్యవహారము ద్వారా, విధేమ=మేమెటుల సేవించెదమో, అటులనే మీరును అనుష్ఠించుడు. [౧౧]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది, సూర్యుడు లేకున్నచో వృక్షాది స్థావరములు, మనుష్యాది జంగములు స్వకార్యముల నొనర్చుటకు సమర్థములు కాజాలవు.ఎవడు సమస్తముకంటె పెద్దవాడో,సర్వమును ప్రకాశపఱచుచున్నాడో, ఐశ్వర్యప్రాప్తికి హేతువై యున్నాడో, అట్టి యీశ్వరు డందఱికి యుక్తి [యోగము] చే సేవనీయుడై యున్నాడు. ౧౪-౨-౨[౧౧]

యస్యేత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, ఈశ్వరో దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పునః సూర్యవర్ణన విషయ మాహ.

సూర్యవర్ణనము.

యస్యేమే హిమవన్తో మహిత్వా యస్య సముద్రꣳ రసయా సహాహుః ।
యస్యేమాః ప్రదిశో యస్య బాహూ కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥ ॥౧౨॥

యస్య, ఇమే, హిమవన్త ఇతి హిమ+వంతః, మహిత్వేతి మహి+త్వా,
యస్య, సముద్రమ్, రసయా, సహ, ఆహుః, యస్య, ఇమాః, ప్రదిశ ఇతి ప్ర+
దిశః, యస్య, బాహూ ఇతి బాహూ, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ ॥౧౨॥

పదార్థః:-(యస్య) (ఇమే) (హిమవంతః) హిమాలయాదయః, పర్వతాః (మహిత్వా) మహత్వేన(యస్య)సముద్రమ్)అంతరిక్షమ్ (రసయా) స్నేహనేన (సహ) (ఆహుః) కథయంతి, (యస్య)(ఇమాః)(ప్రదిశః)దిశో విదిశశ్చ(యస్య)(బాహూ)భుజవద్వర్తమానాః (కస్మై) సుఖ రూపాయ(దేవాయ)కమనీయాయ(హవిషా)హవనయోగ్యేన పదార్థేన(విధేమ)పరిచరేమ.॥౧౨॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యస్య సూర్యస్య మహిత్వా మహత్వేనేమే హిమవంత ఆక ర్షితాః ప్రకాశితాః సంతి యస్య రసయా సహ సముద్ర మాహు ర్యస్యేమా దిశో యస్య ప్రదిశశ్చ బాహూ ఇవాహు స్తస్మై కస్మై దేవాయ హవిషా వయం విధేమ. ఏవం యూయ మపి విధత్త. ॥౧౨॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యః సర్వేభ్యో మహాన్ సర్వప్రకాశకః సర్వేభ్యో రసస్య హర్తా యస్య ప్రతాపేన దిశా ముపదిశాం చ విభాగో భవతి స సవితృలోకో యుక్త్యా సేవితవ్యః.

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! యస్య=ఏ సూర్యునియొక్క,మహిత్వా=మహిమచే, ఇమే హిమవంతః=ఈ హిమాలయాది పర్వతము లాకర్షితములై ప్రకాశితములగుచున్నవో, యస్య=ఎవనియొక్క, రసయా సహ=స్నేహముతోపాటు, సముద్రమ్=చక్కగా జలములు నిలుచునంతరిక్షమును, ఆహుః=చెప్పుచున్నారో, యస్య=ఎవనికి ఇమాః=ఈ దిశలు, యస్య=ఎవనికి, ప్రదిశః=విదిశలు, బాహూ=బాహువులవలె వర్తమానములని చెప్పుచున్నారో,అట్టి,కస్మై=సుఖస్వరూపమును, దేవాయ=మనోహరమునగు సూర్యమండలమునకై, హవిషా=హోమమొనర్పదగు పదార్థముచే మేము,విధేమ=సేవావిధాన మొనర్చుచున్నాము. ఇటులనే మీరును విధానమొనర్చుడు, [౧౨]

భావార్థము:- ఓ మానవులారా! ఎవడందఱికంటె పెద్దవాడో, అన్నిటిని ప్రకాశపఱచువాడో, సకల పదార్థములనుండి రసమును తీసుకొనువాడో, ఎవని ప్రతాప

మున దిశలు విదిశలు విభాగమొనర్చబడుచున్నవో, అట్టి సూర్యుడు యుక్తిచే సేవించ యోగ్యుడై యున్నాడు, ౧౪౨౩[౧౨]

య ఆత్మదా ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున రుపాసిత ఈశ్వరః, కిం దదాతీత్యాహ.

ఉపాసించబడిన పరమాత్మ యేమి ప్రదాన మొనర్చును ?

య ఆత్మదా బలదా యస్య విశ్వఽఉపాసతే ప్రశిషం యస్య దేవాః ।
యస్యచ్ఛాయాఽమృతం యస్యమృత్యుః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥

యః, ఆత్మదా ఇత్యాత్మ+దాః, బలదా ఇతి బల+దాః, యస్య,విశ్వే, ఉపాసత ఇత్యుప+ఆసతే, ప్రశిషమితి ప్ర+శిషమ్, యస్య, దేవాః, యస్య, ఛాయా, అమృతమ్, యస్య, మృత్యుః, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ ॥ ॥౧౩॥

పదార్థః:.(యః)(ఆత్మదాః)య ఆత్మానం దదాతి సః(బలదాః)యో బలం దదాతి సః, (యస్య)(విశ్వే)(ఉపాసతే))(ప్రశిషమ్)ప్రశాసనమ్(యస్య)(దేవాః)విద్వాంసః(యస్య)(ఛాయా) ఆశ్రయః(అమృతమ్)(యస్య)(మృత్యుః)(కస్మై)(దేవాయ)(హవిషా)(విధేమ). ॥౧౩॥

అన్వయః: హే మనుష్యా య ఆత్మదా బలదా యస్య ప్రశిషం విశ్వే దేవా ఉపాసతే, యస్య సకాశాత్ సర్వే వ్యవహారా జాయంతే,యస్యచ్ఛాయాఽమృతం,యస్యాజ్ఞాభంగో మృత్యుస్తస్మై కస్మై దేవాయ వయం హవిషా విధేమ. ॥౧౩॥

భావార్థః: హే మనుష్యా యస్య జగదీశ్వరస్య ప్రశాసనే కృతాయాం మర్యాదాయాం సూర్యాదయో లోకా నియమేన వర్తంతే, యేన సూర్యేణ వినా వర్షా ఆయుఃక్షయశ్చ న జాయతే స యేన నిర్మిత స్తస్యైవోపాసనాం సర్వే మిలిత్వా కుర్వంతు. ॥౧౩॥

పదార్థము,- ఓ మానవులారా! యః=ఎవడు, ఆత్మదాః=ఆత్మను ఇచ్చువాడై యున్నాడో, బలదాః=బలమునిచ్చువాడై యున్నాడో, యస్య= ఎవనియొక్క, ప్రశిషమ్=ఉత్తమ శిక్షను, విశ్వే దేవాః = సమస్త విద్వాంసులు, ఉపాసతే = ఉపాసించుచున్నారో, యస్య=ఎవని సాన్నిధ్యమున సకల వ్యవహారములు సాధించ బడుచున్నవో, యస్య=ఎవనియొక్క, ఛాయా=ఆశ్రయము, అమృతమ్=అమృత స్వరూపమో, యస్య=ఎవని ఆజ్ఞాభంగము, మృత్యుః=మరణమునకు తుల్యమో, అట్టి; కస్మై =సుఖరూపుడును, దేవాయ=స్తుతియోగ్యుడునగు పరమాత్మునికి మేము, హవిషా= హోమపదార్థముచే, విధేమ= సేవావిధాన మొనర్చెదముగాక! [౧౩]

భావార్థము:- ఓ మానవులారా! ఏ జగదీశ్వరుని శ్రేష్ఠశాసనమున నేర్పఱచబడిన మర్యాదయందు సూర్యాదిలోకములు నియమబద్ధములై వర్తమానములైయున్నవో, ఏ సూర్యుడు లేనిదే వర్షము, ఆయుఃక్షయము కాజాలవో అట్టి సవితృమండలమును ఎవడు సృజించెనో ఆ పరమాత్మనే అందరు కలిసి ఉపాసించవలయును. ౧౪-౨౪[౧౩]

౧౪౨౫ ఆ న ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునర్మనుష్యైః కిమేష్టవ్య మిత్యాహ.

మానవులు దేని నభిలషించ వలయును ?

ఆ నో భద్రాః క్రతవో యన్తు విశ్వతోఽదబ్ధాసో అపరీతాస ఉద్భిదః ।
దేవా నో యథా సదమిద్వృధే అసన్నప్రాయువో రక్షితారో దివే దివే॥

ఆ, నః, భద్రాః, క్రతవః, యన్తు, విశ్వతః, అదబ్ధాసః, అపరీతాస ఇత్యపరి+ఇతాసః, ఉద్భిద ఇత్యుత్+భిదః, దేవాః, నః, యథా, సదమ్, ఇత్, వృధే, అసన్, అప్రాయువ ఇత్యప్ర+ఆయువః, రక్షితారః, దివే దివ ఇతి దివే+దివే ॥౧౪॥

పదార్థః:-(ఆ)(నః)అస్మాన్(భద్రాః)కల్యాణకరాః(క్రతవః)యజ్ఞాః ప్రజ్ఞా వా(యంతు) ప్రాప్నువంతు(విశ్వతః)సర్వతః(అదబ్ధాసః)అహింసితాః(అపరీతాసః)అన్యై రవ్యాప్తాః(ఉద్భిదః) య ఉద్భిందంతి(దేవాః)పృథివ్యాదయ ఇవ విద్వాంసః(నః)అస్మాకమ్(యథా)(సదమ్) సీదంతి ప్రాప్నువంతి యస్యాం తామ్(ఇత్)ఏవ(వృధే)వృద్ధయే(అసన్)భవంతు (అప్రాయువః) అనష్టాయుషః (రక్షితారః) రక్షకాః (దివేదివే) ప్రతిదినమ్. ॥౧౪॥

అన్వయః:-హే విద్వాంసో యథా నోఽస్మాన్ విశ్వతో భద్రా అదబ్ధాసో ఽపరీతాస ఉద్భిదః క్రతవ ఆ యంతు యథా నః సదం ప్రాప్తా అప్రాయువో దేవా ఇద్దివే దివే వృధే రక్షితారోఽసన్ తథాఽనుతిష్ఠంతు. ॥౧౪॥

భావార్థః:-సర్వై ర్మనుష్యైః పరమేశ్వరస్య విజ్ఞానాద్విదుషాం సంగేన పుష్కలాః ప్రజ్ఞాః ప్రాప్య సర్వతో ధర్మమాచర్య నిత్యం సర్వేషాం రక్షకై ర్భవితవ్యమ్. ॥౧౪॥

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసులారా! ఎటుల,నః=మాకు, విశ్వతః=సకల దిశలనుండి భద్రాః=కల్యాణమొనగూర్చునవియు, అదబ్ధాసః=వినాశనము నొందనవియు, అపరీతాసః=ఇతరముచే వ్యాప్తములు కానివియు, అనగా సర్వకార్యము లందు ఉత్తమము లును, ఉద్భిదః=దుఃఖములను దళన మొనర్చునవియు నగు, క్రతవః=యజ్ఞములు, లేక బుద్ధిబలము, ఆ యంతు=చక్కగా లభించగలవో, యథా=ఎటుల, సదమ్=ఎందుస్థితులై

పొందుచున్నారో అట్టి సదస్సులను పొందినవారు. అప్రాయువః=ఆయువు నశించని వారు నగు, దేవాః=పృథివ్యాదులవలె నుండు విద్వాంసులు, ఇత్=నిశ్చయముగ,దివే దివే=ప్రతిదినము, నః=మాయొక్క, వృధే=వృద్ధికొఱకు, రక్షితారః=పాలించువారై అసన్=ఉందురో, అటుల ననుష్ఠించుడు. [౧౪]

భావార్థము:- మానవులందరు పరమేశ్వరుని విజ్ఞానమువలనను, విద్వాంసులసాంగత్యము వలనను, పుష్కల ప్రజ్ఞల పొంది, అన్ని విధముల ధర్మమాచరించి నిత్యము సకలమునకు రక్షకులై మెలగవలయును, ౧౪_౨౫[౧౪]

౧౫_౨౬ దేవానా మిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః,జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నవ్విషయమే.

దేవానాం భద్రా సుమతి ర్ఋజూయతాం దేవానాꣳ రాతి రభి నో నివర్తతాం।
దేవానాꣳ సఖ్యముపసేదిమా వయం దేవా న ఆయుః ప్రతిరన్తు జీవసే ॥౧౫॥

దేవానామ్, భద్రా, సుమతి రితి సు+మతిః, ఋజూయతామ్, ఋజూయతా మిత్యృజూ+యతామ్, దేవానామ్, రాతిః, అభి, నః, ని, వర్తతామ్, దేవానామ్, సఖ్యమ్, ఉప, సేదిమ, ఆ, వయమ్, దేవాః, నః, ఆయుః, ప్ర,తిరన్తు,జీవసే॥౧౫॥

పదార్థః:-(దేవానామ్)విదుషామ్(భద్రా)కల్యాణకరీ(సుమతిః)శోభనాప్రజ్ఞా (ఋజూయతామ్)సరలీకుర్వతామ్(దేవానామ్)దాతౄణామ్(రాతిః)విద్యాదిదానమ్ (అభి)సర్వతః (నః) అస్మాన్(ని)(వర్తతామ్)(దేవానామ్) విదుషామ్ (సఖ్యమ్) మిత్రత్వమ్ (ఉప)(సేదిమ) ప్రాప్నుయామ(ఆ)(వయమ్)(దేవాః)విద్వాంసః(నః)అస్మాకమ్(ఆయుః)ప్రాణధారణమ్(ప్ర)(తిరంతు) పూర్ణం భోజయంతు(జీవసే) జీవితుమ్. ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా దేవానాం భద్రా సుమతి రస్మాన్నృజూయతాం దేవానాం రాతి ర్నోఽస్మానభి నివర్తతాం వయం దేవానాం సఖ్యముపసేదిమ దేవా నో జీవస ఆయుః ప్రతిరంతు తథా యుష్మాన్ ప్రతి వర్తంతామ్. ॥౧౫॥

భావార్థః:-సర్వై ర్మనుష్యై రాప్తానాం విదుషాం సకాశాత్ ప్రజ్ఞాః ప్రాప్య బ్రహ్మచర్యేణాయుః సంవర్ధ్య సదైవ ధార్మికైః సహ మిత్రతా రక్షణీయా. ॥౧౫॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ఎటుల, దేవానామ్=విద్వాంసులయొక్క,భద్రా=కళ్యాణమొనగూర్చు, సుమతిః=ఉత్తమబుద్ధి మాకలిన సమస్యలను, ఋజూయతామ్

=సరళమొనర్చునో, దేవానామ్=ఇచ్చునటువంటి విద్వాంసులయొక్క,రాతిః=విద్యాది పదార్థములయొక్క దానము, నః=మాకు, అభి ని వ ర్తతామ్=అన్నివైపులనుండి లభించునో, సకలగుణ సంపన్నులుగ నొనర్చునో, వయమ్=మేము,దేవానామ్=విద్వాంసుల యొక్క, సఖ్యమ్=మిత్రత్వమును, ఉప సేదిమ=చక్కగా పొందుదుమో, దేవాః= విద్వాంసులు,నః=మాకు,జీవసే=జీవించుటకై, ఆయుః=ప్రాణధారణమొనర్చుఆయువును, ప్రతిరంతు=పూర్తిగ భోగింపజేయుదురో అటులనే మీయెడలను ప్రవర్తించెదరుగాక !

భావార్థము:-మానవులందరు పూర్ణశాస్త్రవేత్తలగు విద్వాంసుల సాన్నిధ్యమున ఉత్తమబుద్ధులను పొంది బ్రహ్మచర్యాశ్రమముచే నాయువును వృద్ధిపొందించి, నిరతము ధార్మికజనులతో మైత్రి నెఱపుదురు గాక ! ౧౪-౨౮[౧౫]

౧౪-౨౭ తాన్పూర్వయేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవాః, జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

తాన్పూర్వయా నివిదా హూమహే వయం భగం మిత్ర మదితిం దక్షమ స్రిధమ్। అర్యమణం వరుణꣳ సోమ మశ్వినా సరస్వతీ నః సుభగా మయస్కరత్॥

తాన్, పూర్వయా, నివిదేతి ని+విదా, హూమహే,వయమ్,భగమ్,మిత్రమ్, అదితిమ్, దక్షమ్, అస్రిధమ్, అర్యమణమ్, వరుణమ్, సోమమ్, అశ్వినా,సరస్వతీ, నః, సుభగేతి సు+భగా, మయః, కరత్॥ ॥౧౬॥

పదార్థః: (తాన్)పూర్వోక్తాన్(పూర్వయా)పూర్వైః స్వీకృతయా (నివిదా)వేదవాచా, నివిదితి వాఙ్నా...నిఘం.౧.౧౧.(హూమహే)స్పర్ధేమహి (వయమ్) (భగమ్) ఐశ్వర్యకారకమ్ (మిత్రమ్)సర్వస్య సుహృదమ్(అదితిమ్)అఖండితప్రజ్ఞమ్(దక్షమ్) చతురమ్ (అస్రిధమ్) అహింసనీయమ్(అర్యమణమ్)ప్రజాయాః పాలకమ్(వరుణమ్)శ్రేష్ఠమ్(సోమమ్)ఐశ్వర్యవంతమ్(అశ్వినా) అధ్యాపకోపదేశకౌ(సరస్వతీ)సర్వవిద్యాయుక్తా(నః)అస్మభ్యమ్(సుభగా)సుష్ఠ్వైశ్వర్యా(మయః) సుఖమ్(కరత్)కుర్యాత్. ॥౧౬॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా వయం పూర్వయా నివిదా దక్షమర్యమణ మస్రిధం భగం మిత్ర మదితిం వరుణం సోమ మశ్వినా హూమహే యథా సుభగా సరస్వతీ వో యుష్మభ్యం చ మయస్కరత్తథా తాన్ యూయ మప్యాహ్వయత కురుత చ. ॥౧౬॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్యద్యద్వేదోక్తం కర్మ తత్త

దేవానుష్ఠేయం, యథా సద్విద్యార్థినః స్పర్ధయా విద్యాం వర్ధయంతి తథైవ సర్వై ర్విద్యా వర్ధనీయా. యథా పూర్ణవిద్యా మాతా సంతానాన్ సుశిక్షయా విద్యాః ప్రాపయ్య వర్ధయతి, తథైవ సర్వైః సర్వస్మై సుఖం దత్వా సర్వే వర్ధనీయాః. ॥౧౮॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! వయమ్=మేమెటుల, పూర్వయా=పూర్వసజ్జనులచే స్వీకరించబడిన,నివిదా=వేదవాణిచే,దక్షమ్=దక్షుడును, అర్యమణమ్=ప్రజాపాలకుడును, అస్రిధమ్=వినాశ యోగ్యుడు కానివాడును, భగమ్ = ఐశ్వర్యము కలిగించువాడును, మిత్రమ్=అందఱికి మిత్రుడును, అదితిమ్=అఖండితమగు బుద్ధిగలవాడును, వరుణమ్=శ్రేష్ఠుడును, సోమమ్=ఐశ్వర్యవంతుడునైన వానిని, అశ్వినా=అధ్యేతను, అధ్యాపకుని, హూమహే=పరస్పరము స్పర్ధించుకొనుచు కోరుచున్నామో, ఎటుల, సుభగా=సుందరైశ్వర్యముగలిగియున్న,సరస్వతీ=సమస్తవిద్యలచే పూర్ణమైన వేదవాణి, నః=మా కొఱకు,మీకొఱకు,మయః=సుఖమును,కరత్=కల్పించునో అటులనే,తాన్= ఆ సజ్జనులను మీరును కోరుడు, సుఖము చేకూర్చుడు. [౧౮]

భావార్థము:-ఈ మంత్రము నందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మనుష్యులు వేదోక్తమైన ఏయే కర్మయున్నదో ఆయాకర్మనే అనుష్ఠించవలయును. ఎటుల సద్విద్యార్థులు స్పర్ధచే పోటీపడి విద్యను వృద్ధిపరచుదురో, అటులనే అందరును పెంపొందించవలయును. ఎటుల పూర్ణవిదుషియైన తల్లి సంతానమునకు సుశిక్షచే విద్యలను లభింపజేసి పెంపొందజేయునో అటులనే అందరు అందరికి సుఖము చేకూర్చి అందరిని వృద్ధిపఱచవలయును. ౧౪౨౭[౧౮]

తన్న ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, వాయుర్దేవతా భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః. ధైవతః స్వరః.

పునః కః కిం కుర్యాదిత్యాహ.

మఱల ఎవరు ఏమిచేయవలయునను విషయముచెప్పెను,

తన్నో వాతో మయోభు వాతు భేషజం తన్మాతా పృథివీ తత్పితా ద్యౌః ।
తద్గ్రావాణః సోమసుతో మయోభువ స్తదశ్వినా శృణుతం ధిష్ణ్యా యువమ్॥౧౯॥

తత్, నః, వాతః, మయోభ్వితి మయః+భు, వాతు, భేషజమ్, తత్, మాతా, పృథివీ, తత్, పితా, ద్యౌః, తత్, గ్రావాణః, సోమసుత ఇతి సోమ+సుతః,మయోభువ ఇతి మయః+భువః, తత్, అశ్వినా, శృణుతమ్, ధిష్ణ్యా, యువమ్ ॥౧౯॥

పదార్థః:-(తత్)(నః)అస్మభ్యమ్(వాతః)వాయుః (మయోభు) సుఖకారి (వాతు) ప్రాప

యతు(భేషజమ్)ఔషధమ్(తత్)(మాతా) మాన్యప్రదా (పృథివీ) విస్తీర్ణాభూమిః (తత్) (పితా) పాలనహేతుః(ద్యౌః)సూర్యః(తత్)(గ్రావాణః)మేఘాః(సోమసుతః) ఓషధ్యైశ్వర్యోత్పాదకాః (మయోభువః)సుఖం భావుకాః(తత్)(అశ్వినా)అధ్యాపకోపదేశకౌ(శృణుతమ్)(ధిష్ణ్యా) భూమివద్ధర్త్తారౌ(యువమ్)యువామ్. ॥౧౭॥

అన్వయః:- హే అశ్వినా ధిష్ణ్యా యువమ స్మాభి రధీతం శృణుతం యథా నో వాత స్తన్మయోభు భేషజం వాతు తన్మాతా పృథివీ తత్పితా ద్యౌ ర్వాతు తత్సోమసుతో మయో భువో గ్రావాణో వాన్తు తద్యుష్మభ్యమప్యస్తు. ॥౧౭॥

భావార్థః:- యస్య పృథివీవ మాతా, ద్యౌరివ పితా భవేత్ స సర్వతః కుశలీభూత్వా సర్వానరోగాఞ్చతురాన్ కుర్యాత్. ॥౧౭॥

పదార్థము:— అశ్వినా=అధ్యాపకులారా! అధ్యేతలారా! ధిష్ణ్యా=భూమివలె ధారణమొనర్చు వారగు, యువమ్=మీరిరువురు, మేము చదివినదానిని, శృణుతమ్=వినుడు, ఎటుల,నః=మాకై,వాతః=పవనము,తత్ మయోభు=ఆ సుఖకరమగు, భేషజమ్=ఓషధిని, వాతు=లభింపజేయునో, తత్=ఆ ఓషధిని, మాతా=మాన్యమొసగు, పృథివీ=విస్తారమైనభూమి, మఱియు, తత్=దానిని, పితా=పాలనహేతువగు,ద్యౌః=సూర్యమండలము లభింపజేయునో, మఱియు, తత్=దానిని, సోమసుతః=ఓషధిని ఐశ్వర్యమును ఉత్పన్నమొనర్చునవి, మయోభువః=సుఖభావన మొనర్చునవియగు, గ్రావాణః=మేఘములులభింపజేయునో,తత్=ఆ సకలవ్యవహారములు మీకును లభించుగాక![౧౭]

భావార్థము:- ఎవనికి పృథివితో సమానమైన తల్లి, సూర్యునితో సమానమైన తండ్రి కలరో, అతడన్నివిధముల కుశలుడు, సుఖియునై యుందఱిని నీరోగులుగను, చతురులుగ నొనర్చగలడు. ౧౪_౨౮[౧౭]

తమీశాన మిత్యస్య గోతమ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునరీశ్వరః కీదృశః కిమర్థ ఉపాసనీయ ఇత్యాహ.

ఈశ్వరు డెటువంటివాడు? ఎందులకతడు ఉపాసించుటకు తగినవాడు.

౧౮. తమీశానం జగత స్తస్థుష స్పతిం ధియం జిన్వమవసే హూమహే వయమ్।

పూషా నో యథా వేదసా మసద్వృధే రక్షితా పాయు రదబ్ధః స్వస్తయే ॥౧౮॥

తమ్, ఈశానమ్, జగతః, తస్థుషః, పతిమ్, ధియంజిన్వమితి ధియమ్+జిన్వమ్, అవసే, హూమహే, వయమ్, పూషా, నః, యథా, వేదసామ్, అసత్,

వృధే, రక్షితా, పాయుః, అదబ్ధః, స్వస్తయే ॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(తమ్)(ఈశానమ్)ఈశనశీలమ్(జగతః)జంగమస్య (తస్థుషః)స్థావరస్య(పతిమ్) పాలకమ్ (ధియంజిన్వమ్) యో ధియం ప్రజ్ఞాం జిన్వతి ప్రీణాతి తమ్ (అవసే) రక్షణాద్యాయ (హూమహే)స్తుమః(వయమ్)(పూషా)పుష్టికర్తా(నః)అస్మాకమ్ (యథా) (వేదసామ్) ధనానామ్ (అసత్) భవేత్ (వృధే) వృద్ధయే (రక్షితా) రక్షణకర్తా (పాయుః) సర్వస్య రక్షకః (అదబ్ధః) అహింసకః(స్వస్తయే)సుఖాయ. ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా వయమవసే జగత స్తస్థుషస్పతిం ధియం జిన్వం తమీశానం హూమహే స యథా నో వేదసాం వృధే పూషా రక్షితా స్వస్తయే పాయు రదబ్ధోఽసత్తథా యూయం కురుత స చ యుష్మభ్య మప్యస్తు. ॥౧౫॥

భావార్థః:-సర్వే విద్వాంసః సర్వాన్ప్రత్యేవ ముపదిశేయు ర్యస్య సర్వశక్తిమతో నిరాకారస్య సర్వత్ర వ్యాపకస్య పరమేశ్వరస్యోపాసనం వయం కుర్మ స్తమేవ సుఖైశ్వర్యవర్ధకం జానీమ స్తస్యైవోపాసనం యూయ మపి కురుత తమేవ సర్వోన్నతికరం చ విజానీత. ॥౧౫॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! వయమ్=మేము, అవసే=రక్షాదుల నిమిత్తము, జగతః=జగత్తు యొక్కయు, తస్థుషః=అచరజగత్తు యొక్కయు, పతిమ్=రక్షకుడు, ధియం జిన్వమ్=బుద్ధిని తృప్తముగను, ప్రసన్నముగను, శుద్ధముగ నొనర్చువాడు, తమ్ ఈశానమ్=సర్వమును వశమందుంచువాడునునగు నా పరమాత్ముని, హూమహే=స్తుతి యొనర్చెదము. యథా=అతడెటుల, నః=మాయొక్క, వేదసామ్=ధనములయొక్క, వృధే=వృద్ధికై, పూషా=పుష్టికర్తయు,రక్షితా=రక్షకుడును, స్వస్తయే=సుఖమునకై, పాయుః=సర్వరక్షకుడును, అదబ్ధః=హింసించనివాడునునై ,అసత్=ఉన్నాడో,అటులనే మీరును అతనిని స్తుతించుడు.మఱియు నతడును మీకొఱకును రక్షాదులనొనర్చు వాడును అగుగాక ! [౧౫]

భావార్థము:-విద్వాంసు లందరు సకలమానవుల కిటులుపదేశించవలయును. సర్వశక్తిమంతుడు, నిరాకారుడు, సర్వవ్యాపకుడునగు నేపరమేశ్వరుని మేముపాసించుచున్నామో, అటుల నతనినే సుఖైశ్వరముల పెంపొందజేయువాడని గ్రహించుదుము గాక ! అతనినే మీరును ఉపాసించుడు. అతనినే అందఱికి ఉన్నతి చేకూర్చువాడని యెరుగుడు. ౧౪-౧౫[౧౫]

స్వస్తి న ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, స్వరాడ్ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పునర్మనుష్యైః కిమేష్టవ్య మిత్యాహ.

మానవులు దేనిని కోరవలయును ?

స్వస్తి న ఇన్ద్రో వృద్ధశ్రవాః స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః ।
స్వస్తి న స్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్దధాతు ॥౧౯॥

స్వస్తి, నః, ఇంద్రః, వృద్ధశ్రవా ఇతి వృద్ధ+శ్రవాః, స్వస్తి, నః పూషా, విశ్వవేదా ఇతి విశ్వ+వేదాః, స్వస్తి, నః, తార్క్ష్యః, అరిష్టనేమి రిత్యరిష్ట+నేమిః, స్వస్తి, నః, బృహస్పతిః, దధాతు ॥ ॥౧౯॥

పదార్థః:–(స్వస్తి)సుఖమ్(నః)అస్మభ్యమ్(ఇంద్రః) పరమైశ్వర్యవానీశ్వరః(వృద్ధశ్రవాః) వృద్ధం శ్రవః శ్రవణం యస్య సః(స్వస్తి)(నః) (పూషా) సర్వతః పోషకః (విశ్వవేదాః) విశ్వం సర్వం జగద్వేదో ధనం యస్య సః,(స్వస్తి)(నః)తార్క్ష్యః అశ్వ ఇవ. తార్క్ష్య ఇత్యశ్వ నామ... నిఘం.౧.౧౪.(అరిష్టనేమిః)యోఽరిష్టాని సుఖాని ప్రాపయతి సః.అత్రారిష్టోపపదాణ్ణీఞ్ ప్రాపణే ధాతో రౌణాదికో మిః ప్రత్యయః(స్వస్తి)(నః) (బృహస్పతిః) బృహతాం మహత్తత్త్వాదీనాం స్వామీ పాలకః (దధతు). ॥౧౯॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యో వృద్ధశ్రవా ఇంద్రో నః స్వస్తి,యో విశ్వవేదాః పూషా నః స్వస్తి, యస్తార్క్ష్య ఇవారిష్టనేమిః సన్నః స్వస్తి, యో బృహస్పతి ర్నః స్వస్తి దధాతు,స యుష్మభ్యమపి సుఖం దధాతు. ॥౧౯॥

భావార్థః:-మనుష్యై ర్యథా స్వార్థం సుఖమేష్టవ్యం తథాఽన్యార్థ మప్యేషితవ్యం యథా కశ్చిదపి స్వార్థం దుఃఖం నేచ్ఛతి తథా పరార్థమపి నైషితవ్యమ్. ॥౧౯॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! వృద్ధశ్రవాః=ఎక్కువగా వినువాడు, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడునగునే యీశ్వరుడు, నః=మాకై, స్వస్తి=ఉత్తమసుఖమును, విశ్వవేదాః=జగత్తంతటిలో వేదమే ధనముగా గలవాడును, పూషా=అందఱిని పుష్టిపఱచు వాడునునై యెవడు, నః=మాకై,స్వస్తి=సుఖమును,తార్క్ష్యః=గుఱ్ఱమువలె, అరిష్టనేమిః=సుఖములను లభింపజేయువాడై ఎవడు,నః=మాకై,స్వస్తి=ఉత్తమసుఖమును మఱియు బృహస్పతిః=మహత్తత్త్వమునకు స్వామి,పాలకుడునగు నే పరమేశ్వరుడు నః=మాకై, స్వస్తి=శ్రేష్ఠసుఖమును,దధాతు=ధారణమొనర్చునో,అతను మీకొఱకును సుఖమును ధరించుగాక ! [౧౯]

భావార్థము:-మనుష్యులు తమకై సుఖమభిలషించు నటులనే అన్యులకొఱకు నన్వేషింపవలయును, తమకై యెన్నటికి దుఃఖమెటుల నభిలషించరో యటులనే పరుల కొఱకును కోరకూడదు. ౧౪౩౦[౧౯]

పృషదశ్వా ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునః కే కిం కుర్యు రిత్యాహ.

ఎవరు ఏమి చేయవలయును ?

పృషదశ్వా మరుతః పృశ్నిమాతరః శుభంయావానో విదథేషు జగ్మయః ।
అగ్నిజిహ్వా మనవః సూరచక్షసో విశ్వే నో దేవా అవసా గమన్నిహ ॥౨౦॥

పృషదశ్వా ఇతి పృషత్+అశ్వాః, మరుతః, పృశ్నిమాతర ఇతి పృశ్ని+మాతరః, శుభం యావాన ఇతి శుభమ్+యావానః, విదథేషు,జగ్మయః, అగ్నిజిహ్వా ఇత్యగ్ని+జిహ్వాః, మనవః, సూరచక్షస ఇతి సూర+చక్షసః, విశ్వే,నః, దేవాః, అవసా, ఆ, అగమన్, ఇహ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(పృషదశ్వాః) పృషతః పుష్ట్యాదినా సంసిక్తాంగా అశ్వా యేషాం తే (మరుతః) మనుష్యాః (పృశ్నిమాతరః) పృశ్నిరంతరిక్షం మాతా యేషాం వాయూనాం తే ఇవ. (శుభం యావానః) యే శుభం కల్యాణం యాంతి ప్రాప్నువంతి తే. అత్ర వాచ్ఛందసి సర్వే విధయో భవంతీతి ద్వితీయాయా అలుక్(విదథేషు)సంగ్రామేషు (జగ్మయః) సంగంతారః (అగ్నిజిహ్వాః) అగ్ని రివ సుప్రకాశితా జివ్హా వాణీ యేషాం తే.జిహ్వేతి వాఙ్ నా...నిఘం.౧.౧౧ (మనవః) మననశీలాః(సూరచక్షసః)సూర ఐశ్వర్యే ప్రేరణే వా చక్షో దర్శనం యేషాం తే (విశ్వే)సర్వే (నః)అస్మాన్(దేవాః)విద్వాంసః(అవసా)రక్షణాద్యేన సహ(ఆ)(అగమన్) ప్రాప్నువంతు (ఇహ) అస్మిన్సంసారే వర్తమానసమయే వా. ॥౨౦॥

అన్వయః:-యే పృశ్నిమాతర ఇవ పృషదశ్వా మరుతో విదథేషు శుభంయావానో జగ్మయోఽగ్నిజిహ్వాః సూరచక్షసో విశ్వే దేవా మనవో ఽవసా సహ వర్తంతే త ఇహ నోఽస్మానాగమన్. ॥౨౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్విదుషాం సంగః సదైవ ప్రార్థనీయో యథాఽస్మిఞ్జగతి సర్వే వాయవః సర్వేషాం జీవనహేతవః సంతి తథాఽత్ర జంగమేషు విద్వాంసః సంతి. ॥౨౦॥

పదార్థము:- పృశ్నిమాతరః=మాన్యతనొసగు అంతరిక్షము మాతృతుల్యముగ మెలగువాయువుల వలె నున్నవారు, పృషదశ్వాః=పుష్టిచే సంసిక్తములైన యంగములుగల గుఱ్ఱములను గలిగియున్నవారు, మరుతః=మనుష్యులు, మఱియు, విదథేషు=యుద్ధములందు,శుభంయావానః=ఉత్తమసుఖమును పొందువారు,మఱియు,జగ్మయః=తోడుగ పయనించువారు, అగ్నిజిహ్వాః=అగ్నివలె ప్రకాశితమగు వాణిగలవారు, సూర

చక్షసః=ఐశ్వర్యమునందునో ప్రేరణమునందునో దర్శనమగువారు, విశ్వే దేవాః=సకల దేవతలు, మనవః=జనులు, అవసా=రక్షాదులచే వర్తమానులైనవారు ఎవరు ఉన్నారో వారు, ఇహ=ఈ సంసారమున, లేక ఈ సమయములో, నః=మాకు, ఆ అగమన్=ల భించుదురు గాక! [౨౦]

భావార్థము:- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది, ఎల్లప్పుడు మానవులు విద్వాంసుల సంగమమునే వాంఛించవలయును. ఈ జగత్తునందెటులవాయువు మొదలైన సకల పదార్థములు అందఱికి జీవనహేతువులై ఉన్నవో అటులనే విద్వాంసులు ఈ జగత్తు నందు చేతనములలో ఉన్నారు. ౧౪౩౧[౨౦]

భద్రమిత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పునర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.
మానవు లేమి చేయవలయును ?

భద్రం కర్ణేభిః శృణుయామ దేవా భద్రం పశ్యేమాక్షభి ర్యజత్రాః ।
స్థిరై రంగై స్తుష్టువాఀసస్తనూభి ర్వ్యశేమహి దేవహితం యదాయుః॥

భద్రమ్, కర్ణేభిః, శృణుయామ, దేవాః,భద్రం,పశ్యేమ,అక్షభి రిత్యక్ష+భిః, యజత్రాః, స్థిరైః, అంగైః, తుష్టువాఀసః, తుష్టువాఀస ఇతి తుస్తు+వాఀసః, తనూభిః, వి,అశేమహి, దేవహిత మితి దేవ+హితమ్, యత్, ఆయుః ॥౨౧॥

పదార్థః:-(భద్రమ్)సత్యలక్షణకరం వచః (కర్ణేభిః) శ్రోత్రైః (శృణుయామ) (దేవాః) విద్వాంసః(భద్రమ్)కల్యాణమ్(పశ్యేమ) (అక్షభిః) చక్షుర్భిః (యజత్రాః) సంగంతారః (స్థిరైః) దృఢైః(అంగైః)అవయవైః(తుష్టువాంసః)స్తువంతః(తనూభిః)శరీరైః (వి అశేమహి) ప్రాప్నుయామ(దేవహితమ్)దేవేభ్యో విద్వద్భ్యో హితమ్. (యత్)(ఆయుః)జీవనమ్. ॥౨౧॥

అన్వయః:- హే యజత్రా దేవా విద్వాంసో భవత్సంగేన వయం కర్ణేభి ర్భద్రం శృణుయామాక్షభి ర్భద్రం పశ్యేమ స్థిరై రంగై స్తుష్టువాంసః సంత స్తనూభి ర్యద్దేవహితమాయు స్తద్ వ్యశేమహి. ॥౨౧॥

భావార్థః:-యది మనుష్యా విద్వత్సంగేన విద్వాంసో భూత్వా సత్యం శృణుయుః సత్యం పశ్యేయు ర్జగదీశ్వరం స్తుయు స్తర్హి తే దీర్ఘాయుషో భవేయుః. మనుష్యై రసత్యశ్రవణం కుదర్శనం మిథ్యా స్తుతి ర్వ్యభిచారశ్చ కదాపి నైవ కర్తవ్యః. ॥౨౧॥

పదార్థము:- యజత్రాః=తోడు పయనించువారలారా, దేవాః=విద్వాంసులారా! మీ సాంగత్యముచే మేము. కర్ణేభిః=కర్ణములచే, భద్రమ్=సత్యమును గ్రహించగలుగు శుభవచనమును, శృణుయామ=విందుముగాక,అక్షభిః=కన్నులచే, భద్రమ్=కళ్యాణమును, పశ్యేమ=చూచెదముగాక! స్థిరైః=దృఢములగు, అంగైః=అవయవములచే, తుష్టువాంసః=స్తుతియొనర్చు వారలమై, తనూభిః=శరీరములచే, దేవహితమ్=విద్వాంసులకు సుఖము సమకూర్చు, యత్ ఆయుః=ఏ ఆయువున్నదో దానిని, వి అశేమహి=బాగుగా పొందుదుముగాక! [౨౧]

భావార్థము:- మానవులు విద్వాంసుల సాంగత్య మొనర్చి విద్వాంసులై సత్యమును వినుచో, సత్యమును చూచుచో జగదీశ్వరుని స్తుతించుచో, దీర్ఘాయుష్మంతులగుదురు. మానవు లసత్యమును వినకూడదు. కుదృష్టితో చూడగూడదు, అబద్ధము స్తుతి ప్రార్థనాప్రశంసల నొనర్చగూడదు, ఎన్నటికి వ్యభిచరించగూడదు. ౧౪౩౨[౨౧]

శతమిత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునరస్మదర్థం కే కిం కుర్యు రిత్యాహ.

మనకొరకెవరేమి యొనర్చవలయును?

శతమిన్ను శరదో అన్తి దేవా యత్రా నశ్చక్రా జరసం తనూనామ్ ।
పుత్రాసో యత్ర పితరో భవంతి మా నో మధ్యా రీరిషతాయు ర్గన్తోః ॥౨౨॥

శతమ్,ఇత్,ను,శరదః,అంతి,దేవాః,యత్ర, నః, చక్ర. జరసమ్, తనూనామ్, పుత్రాసః, యత్ర, పితరః, భవంతి, మా, నః, మధ్యా, రీరిషత, రిరిషతేతి రిరిషత ఆయుః, గన్తోః ॥ ॥౨౨॥

పదార్థ:-(శతమ్)శతవార్షికమ్ (ఇత్) ఏవ(ను)సద్యః (శరదః)శరదృత్వంతాని, (అంతి) అంతికే(దేవాః)విద్వాంసః(యత్ర)యస్మిన్, అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః.(నః) అస్మాకమే (చక్ర) కుర్వంతు. అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ్ ఇతి దీర్ఘః. (జరసమ్) జరాః (తనూనామ్) శరీరాణామ్ (పుత్రాసః)వృద్ధావస్థా జన్యదుఃఖాత్ త్రాతారః(యత్ర)(పితరః)పితర ఇవ వర్తమానాః(భవంతి) (మా)(నః)అస్మాకమ్(మధ్యా)పూర్ణాయుషో భోగస్య మధ్యే (రీరిషత)ఘ్నత(ఆయుః) జీవనమ్ (గంతోః)గమనమ్. ॥౨౨॥

అన్వయః:- హే దేవా. భవదంతి స్థితానాం నోఽస్మాకం యత్ర తనూనాం జరసం శతం శరదః స్యు స్తన్ను చక్ర. యత్ర పుత్రాస ఇత్ పితరో భవంతి తన్నో గంతో రాయు ర్మధ్యా మా రీరిషత. ॥౨౨॥

భావార్థః:-మనుష్యై ర్ద్విగుణ మష్టచత్వారింశ ద్వర్షపరిమితం బ్రహ్మచర్యం సదా సేవనీయమ్. యేన పితృషు విద్యమానేషు పుత్రా అపి పితరో భవేయుః. యద్వా శతవార్షిక మాయు ర్వ్యతీయా త్తదైవ శరీరాణాం జరాఽవస్థా భవేత్. యది బ్రహ్మచర్యేణ సహ న్యూనాన్న్యూనాని పంచవింశతి ర్వర్షాణి వ్యతీతాని స్యు స్తతః పశ్చాదత్యతిమైథునేన యే వీర్యక్షయం కుర్వంతి తర్హి తే సరోగా నిర్బుద్ధయో భూత్వా దీర్ఘాయుషః కదాపి న భవంతి. ॥౨౨॥

పదార్థము:- దేవాః=ఓ విద్వాంసులారా! అంతి=మీ సమీపమునయున్న, నః=మాకు, యత్ర=ఏ వ్యవహారమునందు, తనూనామ్=శరీరముల యొక్క, జరసమ్=వృద్ధావస్థ మఱియు,శతమ్ శరదః=నూరు సంవత్సరములు పూర్తియగునో ఆ వ్యవహారమును, ను=శీఘ్రముగ, చక్ర=ఒనర్చుడు. యత్ర=ఎక్కడ,పుత్రాసః=వార్ధక్య దుఃఖమునుండి రక్షించు పుత్రులు, ఇత్=నిశ్చయముగ, పితరః=తండ్రివలె వర్తమానులై, భవంతి=ఉండుచున్నారో, నః=అట్టి మా యొక్క, గంతోః=నడకను మఱియు, ఆయుః=ఆయువును, మధ్యా=పూర్తి వయస్సును, భోగించనీయక మధ్యలోనే, మా రీరిషత=నాశన మొనరించకుము, [౨౨]

భావార్థము:- మానవులెల్లప్పుడు ౪౮ సంవత్సరముల బ్రహ్మచర్యమును సేవించవలయును, తండ్రి జీవించియుండగనే తనయుడును పిత కావలయును. అనగా వారికిని సంతానము కలుగవలయును.నూరు సంవత్సరములు గడచిన తర్వాతనే వృద్ధావస్థ కలుగవలయును. బ్రహ్మచర్యముచే కనీసము ౨౫ సంవత్సరములు జరిపినను తదనంతరము అతి మైథునముచే వీర్యమును నాశన మొనరించువారలగుచో వారు రోగులై నిర్బుద్ధులై యెన్నటికి దీర్ఘాయుష్మంతులు కాజాలరు. ౧౪౩౩[౨౨]

అదితి రిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ద్యౌరిత్యాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథాదితి శబ్దస్యానేకాఽర్థాః సంతీత్యాహ.

అదితి శబ్దమున కనేకార్థములున్నవని చెప్పెను.

అదితి ర్ద్యౌరదితి ర న్తరిక్ష మదితి ర్మాతా స పితా స పుత్రః ।

విశ్వే దేవా అదితిః పఞ్చజనా అదితి ర్జాత మదితి ర్జనిత్వమ్ ॥ ॥౨౩॥

అదితిః, ద్యౌః, అదితిః, అంతరిక్షమ్, అదితిః, మాతా, సః,పితా,సః.పుత్రః, విశ్వే, దేవాః, అదితిః, పఞ్చ, జనాః, అదితిః, జాతమ్, అదితిః, జనిత్వమితి జని+త్వమ్ ॥ ॥౨౩॥

పదార్థః:-(అదితిః)అఖండితా(ద్యౌః)కారణరూపేణ ప్రకాశః (అదితిః)అవినాశి (అంతరిక్షమ్)ఆకాశమ్(అదితిః)వినాశరహితా(మాతా)సర్వస్య జగతో జననీ ప్రకృతిః(సః)పరమేశ్వరః (పితా)నిత్యపాలకః(సః)(పుత్రః)ఈశ్వరస్య పుత్ర ఇవావినాశీ (విశ్వే)సర్వే(దేవాః)దివ్యగుణాదియుక్తాః పృథివ్యాదయః(అదితిః)కారణరూపేణ నాశరహితా(పంచ)ఏతత్సంఖ్యాకాః (జనాః) మనుష్యాః ప్రాణా వా(అదితిః)స్వాత్మరూపేణ నిత్యమ్(జాతమ్) యత్కించిదుత్పన్నం కార్యమ్ (అదితిః)కారణరూపేణ నిత్యమ్(జనిత్వమ్)ఉత్పత్స్యమానమ్. ॥౨౩॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్ద్యౌ రదితి రంతరిక్ష మదితి ర్మాతా స పితా స పుత్రశ్చాదితి ర్విశ్వే దేవా అదితిః పంచ జనా అదితి ర్జాతజ్జనిత్వఞ్చాదితి రస్తీతి వేద్యమ్. ॥౨౩॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా భవంతో యత్ కించిత్ కార్యం జగత్ పశ్యంతి తదదృష్టకారణం విజానంతు. జగన్నిర్మాతారం పరమాత్మానం జీవం పృథివ్యాదీని తత్త్వాని యజ్జాతం యచ్చ జనిష్యతే యా చ ప్రకృతి స్తత్సర్వం స్వరూపేణ నిత్యమస్తి న కదాచ్యస్యాభావో భవతి. న చాభావాద్భావోత్పత్తి ర్భవతీతి విజ్ఞేయమ్. ॥౨౩॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, ద్యౌః=కారణరూపమున నున్న ప్రకాశము, అదితిః=అఖండితము; అంతరిక్షమ్=అంతరిక్షము, అదితిః=అవినాశి,మాతా=సకల జగత్తు నుత్పన్న మొనర్చు ప్రకృతి,సః=ఆ పరమేశ్వరుడు, పితా=నిత్యముపాలించువాడు మఱియు, సః పుత్రః=ఈశ్వరునికి పుత్రునివలె [అవినాశియై] వర్తమానమైయున్న, [జీవము] అదితిః=కారణరూపమున నాశనము చెందనివి, విశ్వే దేవాః=దివ్యగుణములు గల పృథివ్యాది సకలపదార్థములు. అదితిః=కారణరూపమునవినాశరహితములు,పంచ జనాః=పంచమనుష్యులు లేక పంచప్రాణములు, అదితిః=కారణరూపమున అవినాశులు మఱియు, జాతమ్=కార్యరూపము వహించిన జగత్తంతయు, జనిత్వమ్=ఉత్పన్నము కాబోవునదంతయు, అదితిః=కారణరూపముచే నిత్యము అని యెఱుగవలయును ౨౩

భావార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు కార్యరూపమున గాంచు జగత్తంతయు నదృష్టకారణమని యెఱుంగుడు. జగన్నిర్మాతయైన పరమాత్మను, జీవమును, పృథివ్యాదితత్త్వములను, పుట్టినదానిని, పుట్టుచున్నదానిని, పుట్టబోవుదానిని, ప్రకృతిని ఈ సమస్తమును స్వరూపముచే నిత్యమనియు, దీనికెన్నడు అభావము లేదనియు, అభావముచే భావోత్పత్తి యెన్నటికి కాజాలదనియు ఎఱుగవలయును. ౧౪౩౪[౨౩]

మా న ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, మిత్రాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునః కేఽస్మాకం కిం న కుర్యు రిత్యాహ.

ఎవరు మాయొక్క ఏ పనిని చేయకూడదు ?

మా నో మిత్రో వరుణో అర్యమాయు రిన్ద్ర ఋభుక్షా మరుతః పరిఖ్యన్।

యద్వాజినో దేవజాతస్య సప్తేః ప్రవక్ష్యామో విదథే వీర్యాణి ॥ ॥౨౪॥

మా, నః, మిత్రః, వరుణః, అర్యమా, ఆయుః, ఇన్ద్రః, ఋభుక్షాః, మరుతః, పరి+ఖ్యన్, యత్, వాజినః, దేవజాతస్యేతి దేవ+జాతస్య, సప్తేః, ప్రవక్ష్యామ ఇతి ప్ర+వక్ష్యామః, విదథే, వీర్యాణి ॥ ॥౨౪॥

పదార్థః: (మా)నిషేధే(నః)అస్మాకమ్ (మిత్రః) ప్రాణ ఇవ సఖా (వరుణః) ఉదాన ఇవ శ్రేష్ఠః(అర్యమా)న్యాయాధీశ ఇవ నియంతా (ఆయుః) జీవనమ్ (ఇంద్రః) రాజా (ఋభుక్షాః) మహాంతః(మరుతః)మనుష్యాః(పరిఖ్యన్)వర్జయేయుః(యత్) యాని (వాజినః) వేగవతః (దేవజాతస్య)దేవై ర్దివ్యై ర్గుణైః ప్రసిద్ధస్య(సప్తేః)అశ్వస్య(ప్రవక్ష్యామః) ప్రవదిష్యామః (విదథే) యుద్ధే (వీర్యాణి)బలాని. ॥౨౪॥

అన్వయః:- హే విద్వాంసో యథా మిత్రో వరుణో ఽర్యమేంద్రశ్చ ఋభుక్షా మరుతో న ఆయు ర్మా పరిఖ్యన్. యేన వయం దేవజాతస్య వాజినః సప్తే రివ విదథే యద్వీర్యాణి ప్రవక్ష్యామ స్తాని మా పరిఖ్యన్. తథా యూయ ముపదిశత. ॥౨౪॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా సర్వే మనుష్యాః స్వేషాం బలాని వర్ధయితు మిచ్ఛేయు స్తథై వాన్యేషామపి వర్ధయితు మిచ్ఛంతు. ॥౨౪॥

పదార్థము,- ఓ విద్వాంసులారా! ఎటుల, మిత్రః=ప్రాణతుల్య మిత్రుడు, వరుణః=ఉదాన సమ శ్రేష్ఠుడు, అర్యమా=న్యాయాధీశునివలె నియమమొనర్చువాడు, ఇంద్రః=రాజు మఱియు. ఋభుక్షాః=మహాత్ములు,మరుతః=జనులు, నః=మా యొక్క ఆయుః=ఆయువును, మా పరిఖ్యన్=వినాశమొనర్చకుందురో, దేని వలన మేము, దేవజాతస్య=దివ్యగుణములచే ప్రసిద్ధము, వాజినః=వేగవంతమునగు, సప్తేః=గుఱ్ఱముతో తుల్యుడగు శ్రేష్ఠ వీరపురుషునితోడి; విదథే=యుద్ధమందు, యత్=ఏ బలములను, ప్రవక్ష్యామః=ప్రవచించెదమో వానిని నాశనమొనరించకుందురో,అటుల మీరు ఉపదేశించుడు.

భావార్థము,- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులందఱటుల స్వబలముల అభివృద్ధిని ఆకాంక్షించుదురో,అటులనే ఇతరుల బలమునుకూడ పెంపొందజేయ నిచ్ఛగించవలయును ౧౪౩౫[౨౪]

యన్నిర్ణిజేత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ.

మానవు లేమి యొనర్చవలయును ?

యన్నిర్ణిజా రేక్ణసా ప్రావృతస్య రాతిం గృభీతా మ్ముఖతో నయన్తి।
సుప్రాఙజో మేమ్యద్విశ్వరూప ఇన్ద్రాపూష్ణోః ప్రియమప్యేతి పాథః॥ ॥౨౫॥

యత్, నిర్ణిజా, నిర్ణిజేతి నిః+నిజా, రేక్ణసా, పావృతస్య, రాతిమ్, గృభీతామ్, ముఖతః, నయన్తి, సుప్రాఙితి సు-ప్రాఙ్, అజః, మేమ్యత్, విశ్వరూప ఇతి విశ్వ+రూపః, ఇన్ద్రాపూష్ణోః, ప్రియమ్, అపి ఏతి, పాథః॥ ॥౨౫॥

పదార్థః:-(యత్)యే(నిర్ణిజా)సురూపేణ(రేక్ణసా)ధనేన,రేక్ణ ఇతి ధన నా... నిఘం.౨.౧౦.(ప్రావృతస్య)యుక్తస్య (రాతిమ్) దానమ్ (గృభీతామ్) గృహీతామ్ (ముఖతః) అగ్రతః (నయంతి)ప్రాపయంతి(సుప్రాఙ్) యః సుష్ఠు పృచ్ఛతి సః, (అజః) జన్మాదిరహితః (మేమ్యత్) ప్రాప్నువన్(విశ్వరూపః)విశ్వం రూపం యస్య సః,(ఇంద్రాపూష్ణోః)విద్యుద్వాయ్వోః(ప్రియమ్) కమనీయమ్(అపి)(ప్రీతి)ప్రాప్నోతి(పాథః)అన్నమ్. ॥౨౫॥

అన్వయః:-యన్మనుష్యా నిర్ణిజా రేక్ణసా ప్రావృతస్య రాతిం గృభీతాం సతీం ముఖతో నయంతి యో మేమ్యత్ సుప్రాఙ్ విశ్వరూపోఽజ ఇంద్రాపూష్ణోః ప్రియం పాథోఽప్యేతి తే స చ సుఖమాప్నువంతి. ॥౨౫॥

భావార్థః:-యే ధనం ప్రాప్య సత్కర్మసు వ్యయం కుర్వన్తి తే సర్వాన్ కామానాప్నువంతి.

పదార్థము:- యత్=ఏమనుష్యులు, నిర్ణిజా=సౌందర్యముతోను, రేక్ణసా=ధనముచేతను, ప్రావృతస్య=కూడియున్న జనుని యొక్క, రాతిమ్=ఇవ్వవలసిన లేక,గృభీతామ్=తీసుకొన్న వస్తువును, ముఖతః=ముందుగానే. నయంత=లభింపజేయుదురో మఱియు, మేమ్యత్=పొందుచున్నవాడు, సుప్రాఙ్=బాగుగా అడుగువాడు, విశ్వరూపః=సంసారమెవనికి రూపమైయున్నదో అతడు, అజః=జన్మమరణాది దోషములచే రహితుడు, అవినాశియునైన ఏ జీవుడు, ఇంద్రాపూష్ణోః=విద్యుత్తు మఱియు, పవనసంబంధమైన, ప్రియమ్=మనోహరమగు, పాథః=అన్నమును, అప్యేతి=పొందునో, ఆ మానవులు, ఆ జీవుడు అందఱు ఆనందమును పొందుదురు. [౨౫]

భావార్థము:- ధనమును గడించి సత్కర్మలయందు వ్యయమొనర్చు వారలందరికి [అభీప్సిత] సకల కామములు లభించును. ౧౪౩౮[౨౫]

౧౪౩౯ ఏష ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛందః,నిషాదః స్వరః.

పునః కేన సహ కే పాలనీయా ఇత్యాహ.

దేనితోపాటు ఏవి పాలించదగినవి ?

ఏష ఛాగః పురో అశ్వేన వాజినా పూష్ణో భాగో నీయతే విశ్వదేవ్యః । అభి ప్రియం యత్పురోడాశ మర్వతా త్వష్టేదేనꣳ సౌశ్రవసాయ జిన్వతి ॥ ॥౨౬॥

ఏషః, ఛాగః, పురః, అశ్వేన, వాజినా, పూష్ణః, భాగః, నీయతే, విశ్వదేవ్య ఇతి విశ్వ+దేవ్యః, అభిప్రియమిత్యభి+ప్రియమ్, యత్, పురోడాశమ్, అర్వతా, త్వష్టా, ఇత్, ఏనమ్, సౌశ్రవసాయ, జిన్వతి ॥ ॥౨౬॥

పదార్థః:-(ఏషః)(ఛాగః)ఛేదకః(పురః)పురస్తాత్(అశ్వేన)(వాజినా)(పూష్ణః) పోషకస్య, (భాగః) సేవనీయః(నీయతే)ప్రాప్యతే(విశ్వదేవ్యః)విశ్వేషు సర్వేషు దేవేషు సాధుః(అభిప్రియమ్) సర్వతః కమనీయమ్(యత్)యమ్(పురోడాశమ్)(అర్వతా)గంత్రా (త్వష్టా) తనూకర్తా (ఇత్) (ఏనమ్)పూర్వోక్తమ్ (సౌశ్రవసాయ) శోభనం శ్రవః కీర్తి ర్యస్య స సుశ్రవా స్తస్య భావాయ (జిన్వతి)ప్రీణాతి:- ॥౨౬॥

అన్వయః:-విద్వద్భి ర్య ఏష పురో విశ్వదేవ్యః పూష్ణో భాగశ్ఛాగో వాజినాఽశ్వేన సహ నీయతే యదభిప్రియం పురోడాశ మర్వతా సహ త్వష్టైనంసౌశ్రవసాయేజ్జిన్వతి స సదాపాలనీయః.

భావార్థః:-యద్యశ్వాదిభిః సహాన్యా నజాదీన్ పశూన్ వర్ధయేయు స్తర్హి తే మనుష్యాః సుఖమున్నయేయుః. ॥౨౬॥

పదార్థము:- విద్వాంసులు. ఏషః=ఏ ఇయ్యది, పురః=ప్రథమము, విశ్వదేవ్యః= సకల విద్వాంసులకు శ్రేష్ఠము,పూష్ణః భాగః=పుష్టిని సమకూర్చు దానియొక్క సేవించ యోగ్యము నగు, ఛాగః=పదార్థముల భిన్నాభిన్నము ఒనర్చు నే ప్రాణి,వాజినా= వేగవంతమైన, అశ్వేన=గుఱ్ఱముతో నీయతే=పొందబడుచున్నదో. మఱియు, అభిప్రియమ్ =అన్ని వైపులనుండి మనోహరమును, పురోడాశమ్=పురోడాశమను యజ్ఞభాగము నగు, యత్=దేనిని అర్వతా=చేర్పించు గుఱ్ఱముతోపాటు, ఏనమ్=ఉక్త భాగమును, త్వష్టా=పదార్థములను సూక్ష్మమొనర్చువాడు, సౌశ్రవసాయ=ఉత్తమకీర్తిమంతు డగుటకు, ఇత్=నిశ్చయముగ,జిన్వతి=పొంది ప్రసన్నుడగునో,అతను సదైవ పాలించనర్హుడు,

భావార్థము:- అశ్వాదులతో పాటు మేక మొదలగు (ఇతర) పశువులను అభివృద్ధి పఱచుచో ఆ మనుష్యులు సుఖమును అభివృద్ధిపరచగలరు. ౧౪౩౭[౨౬]

యద్వనిష్య మిత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునః కేన కే కిం కుర్వంతీత్యాహ.

దేనిచే నెవరేమి చేయుదురు ?

యద్ధ॑విష్య॑ మృతు॒శో దే॑వ॒యాన॒ం త్రి ర్మాను॑షాః॒ పర్యశ్వ॑న్నయ॑న్తి।
అత్రా॑ పూ॒ష్ణః ప్ర॑థ॒మో భా॒గ ఏ॑తి య॒జ్ఞం దే॒వేభ్యః॑ ప్రతివే॒దయ॑న్న॒జః ॥౨౬॥

యత్, హ॒విష్య॑మ్, ఋతు॒శ ఇత్యృ॑తు+శః, దే॒వ॒యాన॒మితి॑ దే॒వ+యా॒నమ్, త్రిః, మాను॑షాః, పరి॑, అశ్వ॑మ్, న॒య॑న్తి, అత్ర॑, పూ॒ష్ణః, ప్ర॒థ॒మః, భా॒గః, ఏ॒తి, య॒జ్ఞమ్, దే॒వేభ్యః॑, ప్ర॒తి॒వే॒దయ॒న్నితి॑ ప్రతి+వే॒దయ॑న్, అ॒జః ॥ ॥౨౬॥

పదార్థః: (యత్)యే(హవిష్యమ్)హవిర్భ్యో హితమ్(ఋతుశః) ఋత్వర్హమ్ (దేవయానమ్)దేవానాం ప్రాపణసాధనమ్(త్రిః)త్రివారమ్(మానుషాః)(పరి)సర్వతః (అశ్వమ్) ఆశుగామినమ్(నయంతి)ప్రాప్నువంతి(అత్ర)అస్మిన్. అత్ర ఋచి తు ను ఘ.ఇతి దీర్ఘత్వమ్(పూష్ణః)పుష్టేః (ప్రథమః)ఆదిమః(భాగః)సేవనీయః(ఏతి)ప్రాప్నోతి(యజ్ఞమ్) (దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యః (ప్రతివేదయన్)విజ్ఞాపయన్(అజః)పశువిశేషః. ॥౨౬॥

అన్వయః:-యద్యే మానుషాః ఋతుశో హవిష్యం దేవయాన మశ్వం త్రిః పరినయంతి. యోఽత్ర పూష్ణః ప్రథమో భాగో దేవేభ్యో యజ్ఞం ప్రతివేదయన్నజ ఏతి స సదా రక్షణీయః.

భావార్థః:-యే ప్రత్యృత్వాహారవిహారాన్ కుర్వంత్యశ్వాజాది పశుభ్యః సంగతాని కార్యాణి. కుర్వంతి తేఽత్యంతం సుఖం లభంతే. ॥౨౬॥

పదార్థము:- యత్ మనుష్యాః=ఏ మనుష్యులు, ఋతుశః=ఋతుఋతువునకు యోగ్యమగు, హవిష్యమ్=హోమ మొనర్పదగు పదార్థములకు హితకరము, దేవయానమ్=దివ్యగుణవంతులగు విద్వాంసుల సాంగత్యము లభింపజేయునది, అశ్వమ్=శీఘ్రగామియునగు ప్రాణిని, త్రిః=మూడుసారులు, పరి నయంతి=నలువైపులకు చేర్చుచున్నారో, లేక అత్ర=ఈ సంసారమున, పూష్ణః=పుష్టి సంబంధము, ప్రథమః భాగః=ప్రథమముగ సేవనయోగ్యమునై, దేవేభ్యః=విద్వాంసులకై, యజ్ఞమ్=సత్కారమును, ప్రతివేదయన్=తెలియజెప్పుచున్న, అజః=మేక యను నే పశువిశేషము, ఏతి=లభించుచున్నదో అది సదా రక్షణీయము [౨౬]

భావార్థము,- ఏ మానవులు ప్రతిఋతువునందు తత్తదనుగుణాహారవిహారములొనర్చెదరో, అశ్వాజాది పశువులనుండి సంగతములగు కార్యములొనర్చెదరో వారత్యంత సుఖమును పొందుదురు ౧౪౩౯[౨౬]

హోతేత్యస్య గౌతమ ఋషిః. యజ్ఞో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పునర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ.

మానవులేమి యొనర్చవలయును ?

హోతా౭ధ్వర్యు రావయా అగ్నిమిన్ధో గ్రావగ్రాభ ఉత శంస్తా సువిప్రః।
తేన యజ్ఞేన స్వరఙ్కృతేన స్విష్టేన వక్షణా ఆ పృణధ్వమ్ ॥ ॥౨౮॥

హోతా, అధ్వర్యుః, ఆవయా ఇత్యా+వయాః, అగ్నిమిన్ధ ఇత్యగ్నిమ్+ఇన్ధః, గ్రావగ్రాభ ఇతి గ్రావ+గ్రాభః, ఉత, శంస్తా, సువిప్ర ఇతి సు+విప్రః, తేన యజ్ఞేన స్వరఙ్కృతే నేతి సు+అరఙ్కృతేన, స్విష్టేనేతి సు+ఇష్టేన, వక్షణాః, ఆ, పృణధ్వమ్ ॥ ॥౨౮॥

పదార్థః:-(హోతా)ఆదాతా(అధ్వర్యుః)అహింసాయజ్ఞమిచ్ఛుః(ఆవయాః)యేనావయజంతి సః(అగ్నిమింధః)అగ్నిప్రదీపకః(గ్రావగ్రాభః)యో గ్రావాణం మేఘం గృహ్ణాతి సః (ఉత) (శంస్తా)ప్రశంసకః(సువిప్రః)శోభనా విప్రా మేధావినో యస్మిన్ సః(తేన) (యజ్ఞేన) సంగతేన (స్వరంకృతేన) సుష్ఠ్వలంకృతేన, అత్ర కపిలకాదిత్వాద్రేఫః (స్విష్టేన) శోభనేనేష్టేన (వక్షణాః) నదీః, వక్షణా ఇతి నదీ నా···నిఘం.౧.౧౩.(ఆ)(పృణధ్వమ్)సమంతాత్సుఖయత. ॥౨౮॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా హోతా౭౭వయా అగ్నిమింధో గ్రావగ్రాభః సంస్తోత సువిప్రో౭ధ్వర్యు ర్యేన స్వరంకృతేన స్విష్టేన యజ్ఞేన వక్షణా అలంకరోతి తథా తేన యూాయమప్యాపృణధ్వమ్. ॥౨౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా సుగంధ్యాది సుసంస్కృతానాం హవిషాం వహ్నౌ ప్రక్షేపేణ వాయు వర్షాజలాదీని శోధయిత్వా నద్యాది జలాని శోధయంతి తే సదా సుఖయంతి. ॥౨౮॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! హోతా=గ్రహించువాడు, లేక, ఆవయాః=యజ్ఞసంగము, దానములను చక్కగ నొనర్చుతగువాడు, అగ్నిమింధః=అగ్నిని ప్రదీప్తమొనర్చువాడు, గ్రావగ్రాభః=మేఘమును గ్రహించగలుగువాడు, శంస్తా=ప్రశంసించువాడు, ఉత=మఱియు, సువిప్రః=సమీపముననే మంచిబుద్ధిమంతులు కలవాడు, అధ్వర్యుః=అహింసాయజ్ఞము నభిలషించువాడు నగు శ్రేష్ఠజనుడు, స్వరంకృతేన=సుందరముగ సుశోభిత మొనర్చబడిన, స్విష్టేన=సుందరభావముచే నెటులకోరునో, మఱియు, యజ్ఞేన=లభించిన యజ్ఞాద్యుత్తమ కార్యములచే, వక్షణాః=ఎటుల నదులను నిండింపజేయునో అనగా యాగమొనర్చుటచే వర్షించును గాన ఆవర్షాజలములచే నదులను నింపునని భావము. అటుల, తేన=ఆ కార్యముచే మీరును, ఆపృణధ్వమ్=బాగుగ సుఖముననుభవించుడు,

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు సుగంధ్యాదులచే సుసంస్కృతములైన హవిస్సుల నగ్నియందు వ్రేల్చుటచే వాయు వర్షాజలాదులను పరిశుద్ధపఱచుచురో వారెల్లప్పుడు సుఖములననుభవించుదురు.

యూప వ్రస్కా ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తే కిం కుర్యు రిత్యాహ.

వారేమి యొనర్చెదరు ?

యూపవ్రస్కా ఉత యే యూపవాహా శ్చషాలం యే అశ్వయూపాయ తక్షతి। యే చార్వతే పచనꣳ సమ్భరన్త్యుతో తేషా మభిగూర్త్తి ర్న ఇన్వతు॥౨౯॥

యూపవ్రస్కా ఇతి యూప+వ్రస్కాః. ఉత, యే, యూపవాహా ఇతి యూప+వాహాః, చషాలమ్, యే, అశ్వయూపాయేతి అశ్వ+యూపాయ, తక్షతి, యే, చ, అర్వతే, పచనమ్, సమ్భరన్తీతి, సమ్+భరన్తి, ఉతో ఇత్యుతో, తేషామ్, అభిగూర్త్తి రిత్యభి+గూర్త్తిః, నః, ఇన్వతు ॥ ॥౨౯॥

పదార్థః:-(యూపవ్రస్కాః) యూపస్య స్తంభస్య ఛేదకాః (ఉత) అపి (యే) (యూపవాహాః) యే యూపం వహంతి తే. (చషాలమ్)యూపావయవమ్ (యే) (అశ్వయూపాయ) అశ్వస్య బంధనార్థాయ స్తంభాయ (తక్షతి)తక్షంతి తనూకుర్వంతి. అత్ర వచనవ్యత్యయేనైక వచనమ్(యే)(చ)(అర్వతే)అశ్వాయ(పచనమ్) పాకసాధనమ్(సంభరంతి) సమ్యగ్ధరంతి పుష్ణంతి వా (ఉతో) అపి (తేషామ్) (అభిగూర్త్తిః) అభ్యుద్యమః (నః) అస్మాన్ (ఇన్వతు) వ్యాప్నోతు ప్రాప్నోతు. ॥౨౯॥

అన్వయః:-యే యూపవ్రస్కా ఉతాపి యే యూపవాహా అశ్వయూపాయ చషాలం తక్షతి. యే చార్వతే పచనం సంభరంతి. ఉతో యే ప్రయతంతే తేషా మభిగూర్త్తి ర్న ఇన్వతు.

భావార్థః:-యే శిల్పినో ఽశ్వబంధనాదీని కాష్ఠవిశేషజాని వస్తూని నిర్మిమతే,యే చ వైద్యా అశ్వాదీనా మౌషధాని సంభారాంశ్చ సంగృహ్ణంతి తే సహోద్యమినః సంతో ఽస్మాన్ ప్రాప్నువంతు. ॥౨౯॥

పదార్థము:-యే యూపవ్రస్కాః=ఎవరు యజ్ఞస్తంభమును చేయుదురో, అతను మఱియు, యే=ఎవరు, యూపవాహాః=యజ్ఞస్తంభమును చేర్పించుచురో, అశ్వయూపాయ=గుఱ్ఱమును కట్టుటకై,చషాలమ్=స్తంభభాగమును, తక్షతి=నరకి చెక్కుదురో, యే చ=ఎవరు, అర్వతే=గుఱ్ఱమునకై, పచనమ్=పాక మొనరించు కార్యమును, సం

భరంతి=చక్కగా ధారణమొనర్చుదురో లేక బలపఱచెదరో, ఉతో=మఱియు నుత్తమ యత్నమొనర్చుదురో, తేషామ్=వారియొక్క,అభిగూర్తిః=అన్నివిధముల ఉద్యమము, నః=మాకై, ఇన్వతు=వ్యాప్తమగు గాక! ప్రాప్తమగుగాక ! [౨౯]

భావార్థము:- ఏ కారుకశిల్పులు హస్తముచే తయారగు అశ్వబంధనాది వస్తువులను నిర్మించుదురో, ఏ వైద్యులు అశ్వాదులకు ఔషధసంభారములను సేకరించుదురో, వారు సతతము ఉద్యమవంతులై మాకు లభించుదురుగాక! ౧౪౪౦[౨౯]

ఉప ప్రాగా దిత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పునః కే కేషాం సకాశాత్ కిం గృహ్ణీయు రిత్యాహ.
ఎవరు ఎవరినుండి యేమి గ్రహించవలయును ?

ఉప ప్రాగాత్సుమన్మే ధాయి మన్మ దేవానామాశాఽఉప వీతపృష్ఠః ।
అన్వేనం విప్రా ఋషయో మదన్తి దేవానాం పుష్టే చకృమా సుబన్ధుమ్॥

ఉప, ప్ర, అగాత్, సుమదితి సు+మత్, మే, అధాయి,మన్మ, దేవానామ్, ఆశాః, ఉప, వీతపృష్ఠ ఇతి వీత+పృష్ఠః, అను, ఏనమ్, విప్రాః, ఋషయః, మదన్తి, దేవానామ్, పుష్టే, చకృమ, సుబన్ధుమితి సు+బంధుమ్॥ ॥౩౦॥

పదార్థః:-(ఉప)సామీప్యే (ప్ర)(అగాత్) ప్రాప్నుయాత్ (సుమత్) స్వయమ్ (మే) మమ, (అధాయి)ధ్రియతే)(మన్మ)విజ్ఞానమ్(దేవానామ్)విదుషామ్(ఆశాః)దిశః(ఉప)(వీతపృష్ఠః) వీతం వ్యాప్తం పృష్ఠం యస్య సః(అను) (ఏనమ్) (విప్రాః) మేధావినః (ఋషయః) మంత్రార్థవిదః (మదంతి)కామయంతే(దేవానామ్) విదుషామ్ (పుష్టే) పుష్టే జనే (చకృమ) కుర్యామ్, అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(సుబంధుమ్)శోభనా బంధవో భ్రాతరో యస్య తమ్. ॥౩౦॥

అన్వయః:-యేన సుమత్ స్వయం దేవానాం వీతపృష్ఠో యజ్ఞోఽధాయి యేనైతేషాం యేచ మన్మాద్యాశాశ్చోపప్రాగాద్యమేన మనుదేవానాం పుష్టే ఋషయో విప్రా ఉపమదంతి తం సుబంధుం వయం చకృమ. ॥౩౦॥

భావార్థః;-హే విదుషాం సకాశాద్విజ్ఞానం ప్రాప్యర్షయో భవంతి, తే సర్వాన్ విజ్ఞానదానేన పోషయంతి. యేఽన్యోన్యస్యోన్నతిం విధాయ సిద్ధకామా భవంతి. తే జగద్ధితైషిణో జాయంతే. ॥౩౦॥

పదార్థము:- ఎవడు, సుమత్=తానే, దేవానామ్=విద్వాంసులయొక్క, వీతపృష్ఠః=వ్యాప్తపృష్ఠమగు నుత్తమవ్యవహారమును, అధాయి=ధరించెనో, దేనివలన వారి-

యొక్కయు,మే=నాయొక్కయు, మన్మ=విజ్ఞానమును మఱియు. ఆశాః=దిశాదిశాంతరములను,ఉప ప్ర అగాత్=పొందునో! ఏనమ్=ఏ యీ ప్రత్యక్ష వ్యవహారమునకు,అను=అనుకూలముగ,దేవానామ్=విద్వాంసులమధ్య పుష్టుడు బలవంతుడునగు పురుషునికై ఋషయః=మంత్రార్థముల నెఱుగువారు, విప్రాః=ధీరబుద్ధిగల పురుషులు, ఉపమదంతి=సమీపస్థులై ఆనందమును పొందుదురో, అట్టి, సుబంధుమ్=సుందర సోదరులు గల పురుషుని మేము, చకృమ=ఉత్పన్న మొనర్చెదము గాక! [౩౦]

భావార్థము:- విద్వాంసులవద్ద ఉత్తమజ్ఞానమును పొంది ఋషులగువారు అందఱికి విజ్ఞాన దాన మొసగి పోషించుదురు,ఏవరు అన్యోన్యము హితమొనగూర్చి సిద్ధకాములగుదురో వారు జగద్ధితైషులగుదురు. ౧౪౪౧[౩౦]

౧౪౪౨ యద్వాజిన ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవాతా, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పునః కే కైః కిం కుర్యు రిత్యాహ.

ఎవరు వేనిచే నేమి యొనర్చవలయును?

యద్వాజినో దామ సన్దాన మర్వతో యా శీర్షణ్యా రశనా రజ్జు రస్య।
యద్వా ఘాస్య ప్రభృత మాస్యే తృణꣳ సర్వా తా తే అపి దేవేష్వస్తు ॥౩౧॥

యత్, వాజినః, దామ, సన్దానమితి సమ్+దానమ్, అర్వతః,యా, శీర్షణ్యా, రశనా, రజ్జుః, అస్య, యత్,వా,ఘ,అ స్య, ప్రభృత మితి ప్ర+భృతమ్, ఆస్యే, తృణమ్, సర్వా,తా,తే,అపి,దేవేషు, అస్తు ॥ ॥౩౧॥

పదార్థః:-(యత్)(వాజినః)ప్రశస్తవేగవతః(దామ)ఉదరబంధనమ్ (సందానమ్) పాదాదిబంధనాదీని(అర్వతః)బలిష్ఠస్యాశ్వస్య(యా) (శీర్షణ్యా) శిరసి భవా(రశనా) వ్యాప్నువతీ (రజ్జుః)(అస్య)(యత్)(వా)(ఘ)ఏవ(అస్య)(ప్రభృతమ్)ప్రకర్షేణ ధృతమ్(ఆస్యే)ముఖే(తృణమ్) ఘాసవిశేషమ్(సర్వా)సర్వాణి(తా)తాని(తే)తవ అపి(దేవేషు)విద్వత్సు, (అస్తు). ॥౩౧॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ వాజినోఽస్యార్వతో యద్దామ సందానం యా శీర్షణ్యా రశనా రజ్జు ర్యద్వాఽస్యాస్యే తృణం ప్రభృతం తా సర్వా తే సంతు. ఏతత్సర్వం ఘ దేవేష్వప్యస్తు.

భావార్థః:-యేఽశ్వాన్ సుశిక్ష్య సర్వావయవ బంధనాని సుందరాణి భక్ష్యం భోజ్యం పేయం చ శ్రేష్ఠ మౌషధముత్తమం చ కుర్వంతి. తే విజయాదీని కార్యాణి సాద్ధుం శక్నువంతి.

పదార్థము,- ఓ విద్వాంసులారా! వాజినః=ప్రశస్తవేగముగల, అస్య అర్వతః=

బలవంతమగు నీ గుఱ్ఱము యొక్క, యత్ దామ=ఏ ఉదరబంధనము, తంగువారు, మఱియు, సందానమ్=ముందు వెనుక కాళ్ళకు కట్టుత్రాడు, లేక, శీర్షణ్యా=శిరమునం దుండునది, రశనా=నోటిలో వ్యాపించియుండునది అగు, రజ్జుః=త్రాడు మొదలైనవి, ఏవి వా=అథవా, అస్య ఆస్యే=ఈగుఱ్ఱము యొక్క ముఖమందు, యత్ తృణమ్= గడ్డి, గరిక మొదలగు ఏ తృణవిశేషము, ప్రభృతమ్=చక్కగా ధరించబడి యుండునో, తా సర్వా=ఆ పదార్థములన్నీ, తే=నీవి యగుగాక! పైన చెప్పిన ఆ సకల వస్తువులు, ఘ= నిశ్చయముగ, దేవేషు=విద్వాంసులందును, అపి=కూడ, అస్తు=ఉండుగాక! (౩౧)

భావార్థము:- ఎవరు అశ్వములకు సుశిక్ష గఱపి, వాని సకలావయవ బంధనము లను సుందరములుగను, శ్రేష్ఠములగు భక్ష్యభోజ్యపేయములను, ఉత్తమౌషధిని చేయు చున్నారో వారు విజయాది కార్యములను సాధించగలుగుచున్నారు. ౧౪౪_౨[౩౧]

యదశ్వస్యేత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునః కథం కే రక్ష్యా ఇత్యాహ.

ఎవరు ఎటుల రక్షించుటకు తగినవారై యున్నారు?

యదశ్వస్య క్రవిషో మక్షికాశ యద్వా స్వరౌ స్వధితౌ రిప్తమస్తి।

యద్ధస్తయోః శమితుర్యన్నఖేషు సర్వా తా తే అపి దేవేష్వస్తు ॥౩౨॥

యత్, అశ్వస్య, క్రవిషః, మక్షికా, ఆశ, యత్, వా, స్వరౌ, స్వధితావితి స్వ+ధితౌ, రిప్తమ్, అస్తి, యత్, హస్తయోః, శమితుః, యత్, నఖేషు, సర్వా, తా, తే, అపి, దేవేషు, అస్తు ॥ ॥౩౨॥

పదార్థః:-(యత్)యా(అశ్వస్య)ఆశుగామినః(క్రవిషః) గంతుః (మక్షికా) (ఆశ) అశ్నాతి (యత్) యౌ(వా) (స్వరౌ) (స్వధితౌ) వజ్రవద్వర్తమానౌ (రిప్తమ్) ప్రాప్తమ్ (అస్తి) (యత్) (హస్తయోః)(శమితుః)యజ్ఞస్య కర్తుః(యత్)(నఖేషు)(సర్వా)సర్వాణి(తా)తాని(తే)తవ (అపి) (దేవేషు)విద్వత్సు(అస్తు). ॥౩౨॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యద్యా మక్షికా క్రవిషోఽశ్వస్యాఽశ వా యత్ స్వరౌ స్వధితౌ స్తః శమితుర్హస్తయోర్యద్రిప్తం యచ్చ నఖేషు రిప్తమస్తి తాః సర్వాస్తే సంతు. ఏతత్సర్వం దేవేష్వప్యస్తు. ॥౩౨॥

భావార్థః:-మనుష్యై రీదృశాయాం శాలాయామశ్వా బంధనీయా యత్రైషాం రుధి

రాదికం మక్షికాదయో న పిబేయుః.యథా యజ్ఞకర్తు ర్హస్తయో ర్లిప్తం హవిః ప్రక్షాలనాదినా నివారయంతి. తథై వాశ్వాదీనాం శరీరే లిప్తాని ధూల్యాదీని నిత్యం నివారయంతు. ॥౩౨॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! యత్ మక్షికా=ఏ ఈగ, క్రవిషః=నడచునది యు, అశ్వస్య=శీఘ్రముగ పోవునదియునగు గుఱ్ఱమును, ఆశ=భోజనమొనర్చు చున్న దో, అనగా మల[మూత్ర] రుధిరాదులను తినుచున్నదో, వా=లేక, యత్ స్వరౌ=ఏ స్వరములు, స్వధితౌ=వజ్రమువలె ఉన్నవో, లేక, శమితుః=యజ్ఞము చేయువానియొ క్క, హస్తయోః=చేతులలో, యత్=ఏ వస్తువు,రిప్తమ్=ప్రాప్తమైయున్నదో, యత్ =ఏది, నఖేషు=నఖములందు ప్రాప్తమై, అస్తి=ఉన్నదో, తాః సర్వాః=ఆ సకలపదార్థ ములు, తే=నీవి యగుగాక! మఱియు ఈ సమస్త వ్యవహారములు, దేవేషు=విద్వాంసు లందు, అపి=కూడ, అస్తు=కలుగుగాక! [౩౨]

భావార్థము:- గుఱ్ఱముల రుధిరమును దోమలు పీల్చజాలకుండునటుల మంచి అశ్వశాలలందు గుఱ్ఱములను కట్టివేయవలయును,యజ్ఞమొనర్చు వానిచేతికి అంటుకొని యున్న హవిస్సును కడిగి వదలించుకొనునటుల అశ్వాది పశువుల శరీరమునందంటియు న్న దుమ్మును నిత్యము దులుపుచుండవలయును. ౧౪౪౩[౩౨]

యదూవధ్యమిత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునః కే కిమర్థం కిం న కుర్యు రిత్యాహ.

ఎవరు ఎవరికి ఏమి చేయకూడదు ?

యదూవధ్య ముదరస్యాపవాతి య ఆమస్య క్రవిషో గన్ధో అస్తి।
సుకృతా తచ్ఛమితారః కృణ్వన్తూత మేధం శృతపాకం పచన్తు ॥౩౩॥

యత్, ఊవధ్యమ్,ఉదరస్య, అపవాతీత్యప+వాతి, యః, ఆమస్య,క్రవిషః, గన్ధః, అస్తి, సుకృతేతి సు+కృతా, తత్, శమితారః, కృణ్వంతు, ఉత, మేధమ్, శృతపాకమితి శృత+పాకమ్, పచన్తు॥ ॥౩౩॥

పదార్థః:-(యత్)(ఊవధ్యమ్)మలీనమ్(ఉదరస్య)ఉదరస్య సకాశాత్(అపవాతి)అపగచ్ఛతి, (యః) (ఆమస్య) అపరిపక్వస్య (క్రవిషః) భక్షితస్య (గంధః) (అస్తి) (సుకృతా) సుకృతం సుష్ఠు సంస్కృతమ్, అత్రాకారాదేశః (తత్) (శమితారః) శాంతికరాః (కృణ్వంతు) కుర్వంతు (ఉత)

నిస్సారయ(ఇతి)(యే)(చ)(అర్వతః) అశ్వస్య (మాంసభిక్షామ్) మాంసయాచనామ్ (ఉపాసతే) (ఉతో) అపి (తేషాం) అభిగూర్తిః అభ్యుద్యమః (నః) అస్మాన్ (ఇన్వతు) ప్రాప్నోతు. ॥౩౫॥

అన్వయః:- యేఽర్వతో మాంసభిక్షాముపాసతే చ యేఽశ్వమీం హంతవ్య మాహు స్తాన్నిర్హృత దూరే ప్రక్షిప. యే వాజినం పక్వం పరిపశ్యంతి. ఉతో అపి తేషాం సురభి రభిగూర్తి ర్న ఇన్వత్వితి. ॥౩౫॥

భావార్థః:- యేఽశ్వాదిశ్రేష్ఠానాం పశూనాం మాంస మత్తు మిచ్ఛేయు స్తే రాజాదిభిః శ్రేష్ఠై ర్నిరోద్ధవ్యా యతో మనుష్యాణా ముద్యమసిద్ధిః స్యాత్. ॥౩౫॥

పదార్థము:- యే=ఎవరు, అర్వతః=గుఱ్ఱముయొక్క, మాంసభిక్షామ్=మాంస యాచనమును, ఉపాసతే=అభిలషించుదురో, మఱియు, యే=ఎవరు గుఱ్ఱమును, ఈమ్=పొందినవారై చంపదగినదని, ఆహుః=చెప్పుదురో, అటువంటివారిని, ని హర=నిరంతరము దూరమున తొలగించుము, యే=ఎవరు, వాజినమ్=వేగవంతమగు నశ్వమునకు. పక్వమ్=పూర్తిగా నేర్పి, పరిపశ్యంతి=అన్నివిధముల చూచుచున్నారో, ఉతః=మఱియు, తేషామ్=వారియొక్క, సురభిః=సుగంధము, మఱియు, అభిగూర్తిః=అన్నివిధములఉద్యమము, నః=మాకు, ఇన్వతు=లభించునుగాక, వారి సత్కార్యములు మాకు చెందును గాక! ఈ విధముగ దూరము చేర్పుడు, [౩౫]

భావార్థము,- మానవుల ఉద్యమములను సిద్ధింప జేయుటకై రాజు మొదలైన శ్రేష్ఠపురుషులు తురంగాద్యుత్తమ పశువుల మాంసభక్షణమును వాంఛించు వారిని నిరోధించవలయును. ౧౪౫౮[౩౫]

యన్నీక్షణమిత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, భురిక్ పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పునః కేన కిం నిరీక్షణీయ మిత్యాహ.

ఎవరు దేనిని చూడవలయును ?

యన్నీక్షణం మాంస్పచన్యా ఉఖాయా యా పాత్రాణి యూష్ణ ఆసేచనాని। ఊష్మణ్యాపిధానా చరూణామఙ్కాః సూనాః పరిభూషన్త్యశ్వమ్ ॥ ॥౩౬॥

యత్, నీక్షణమితి ని+ఈక్షణమ్, మాంస్పచన్యా ఇతి మాంస్పచన్యాః, ఉఖాయాః, యా, పాత్రాణి, యూష్ణః, ఆసేచనానీత్యా+సేచనాని, ఊష్మణ్యా, అపిధానేత్యపి+ధానా, చరూణామ్, అంకాః, సూనాః, పరి, భూషంతి, అశ్వమ్ ॥౩౬॥

పదార్థః:-(యత్)(నీక్షణమ్) నికృష్టం తదీక్షణం దర్శనం చ తత్ (మాంస్పచన్యాః)

మాంసం పచంతి యస్యాం తస్యాః (ఉఖాయాః) స్థాల్యాః (యా) యాని, (పాత్రాణి) యస్మాకస్య వర్ధకస్య, (ఆసేచనాని) సమంతాత్ సించంతి. రైు స్తాని (ఊష్మణ్యా) ఊష్మసు సాధూని, (అపిధానా) ఆచ్ఛాదనాని, (చరూణామ్) పాత్రాణామ్ (అంకాః) లక్షితాః (సూనాః) ప్రసూతాః (పరి) సర్వతః (భూషన్తి) అలంకుర్వంతి (అశ్వమ్). ॥౩౮॥

అన్వయః:-యా ఊష్మణ్యాఽపిధానాఽఽసేచనాని పాత్రాణి యన్మాంస్పచన్యా ఉఖాయా నీక్షణం చరూణామంకాః సూనా యస్మాకోఽశ్వం పరిభూషంతి తాని స్వీకర్తవ్యాని.

భావార్థః:-యది కేనచిదశ్వాదీనా ముపకారిణాం పశూనాం శుభానాం పక్షిణాం మాంసాహారం కుర్యుస్తర్హి తేభ్యో దండో యథాఽపరాధం దాతవ్య ఏవ. ॥౩౮॥

పదార్థము:- యా=ఏవి, ఊష్మణ్యా=వేడిమిలో ఉపయుక్తము, అపిధానా=కప్పుటకు దగినదియు నైయున్నదో, మఱియు, ఆసేచనాని=తడుపునటువంటి, పాత్రాణి=పాత్రలు ఏవియున్నవో, మాంస్పచన్యాః=మాంసమునువండు, ఉఖాయాః=గిన్నెను, యత్ నీక్షణమ్=ఏ నిక్కృష్ట వీక్షణమున్నదో, చరూణామ్=పాత్రలు, అంకాః=గుర్తులు వేయబడి, సూనాః=ప్రసిద్ధములై ఏవియున్నవో,యస్మాకః=వృద్ధిచెయునట్టువాని యొక్క, అశ్వమ్=గుఱ్ఱమును, పరిభూషంతి=ఏవి అన్ని దిక్కుల నుండి సుశోభితము లొనర్చుచున్నవో, అవియన్నియు స్వీకరించదగినవి. [౩౮]

భావార్థము:-ఎవరైనా గుఱ్ఱము మొదలైన ఉపకారి పశువులయొక్కయు ఉత్తమ విహంగములయొక్కయు మాంసమును తినినట్లైతే వారిని అపరాధము ననుసరించి దండించవలయును. ౧౪౪౭[౩౮]

మా త్వేత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పున ర్మనుష్యై ర్మాంసభక్షణం న కర్తవ్య మిత్యాహ.

మానవులు మాంసమును భక్షించగూడదు ?

మా త్వాగ్ని ర్ధ్వనయీ ద్ధూమగన్ధి ర్మోఖా భ్రాజన్త్యభి విక్త జఘ్రిః ।
ఇష్టం వీతమభిగూర్తం వషట్కృతం తం దేవాసః ప్రతి గృభ్ణన్త్యశ్వమ్॥

మా, త్వా, అగ్నిః, ధ్వనయీత్, ధూమగన్ధిరితి ధూమ+గన్ధిః,మా, ఉఖా, భ్రాజన్తీ, అభి, విక్త, జఘ్రిః, ఇష్టమ్, వీతమ్, అభిగూర్తమిత్యభి+గూర్తమ్, వషట్కృతమితి వషట్+కృతమ్, తమ్, దేవాసః, ప్రతి, గృభ్ణన్తి, అశ్వమ్॥౩౭॥

పదార్థః:-(మా)(త్వా) తమ్ (అగ్నిః) పావకః (ధ్వనయీత్) శబ్దయేత్ (ధూమగంధిః) ధూమే గంధో యస్య సః (మా) (ఉఖా) స్థాలీ (భ్రాజంతీ) ప్రకాశమానా(అభి) సర్వతః (వి_క్త) విజానీత (జఘ్రిః) జిఘ్రతి యస్యాః సా (ఇష్టమ్) అభిప్సితమ్ (వీతమ్) ప్రాప్తమ్ (అభిగూ_ర్తమ్) అభితః కృతోద్యమమ్ (వషట్కృతమ్) క్రియాసిద్ధమ్ (తమ్) (దేవాసః) విద్వాంసః (ప్రతి) (గృభ్ణంతి) గృహ్ణంతి (అశ్వమ్) వేగవంతమ్. ॥౩౨॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా దేవాసో యమిష్టం వీతమభిగూ_ర్తం వషట్కృత మశ్వం ప్రతిగృభ్ణంతి తం యూయ మభి వి_క్త. త్వా తం ధూమగంధి రగ్ని ర్మా ధ్వనయీ_త్తం జఘ్రి ర్భ్రాజంత్యుఖా మా ధ్వనయీత్. ॥౩౨॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా యథా విద్వాంసో మాంసాహారిణో నివార్యాఽశ్వాదీనాం వృద్ధిం రక్షాం చ కుర్వంతి, తథా యూయ మపి కురుత. అగ్న్యాది విఘ్నేభ్యః పృథగ్రక్షత.

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! ఎటుల, దేవాసః=విద్వాంసులు, ఇష్టమ్=కోరబడినది, వీతమ్=ప్రాప్తమైనది,అభిగూ_ర్తమ్=నలుదిశలనుండి ఉద్యమమొనర్చునది,వషట్కృతమ్=క్రియచే సిద్ధించబడినది, అశ్వమ్=వేగవంతమునగునే గుఱ్ఱమును, గృభ్ణంతి=పరిగ్రహించుదురో, దానిని మీరు, అభి=అన్నిదిక్కులనుండి, వి_క్త=ఎఱుగుడు, త్వా=దానిని, ధూమగంధిః=ధూమమునందు గంధమున్న, అగ్నిః=అగ్ని, మా ధ్వనయీత్=శబ్దమొనర్చకుండును గాక ! తమ్=దానిని, జఘ్రిః=వాసన చూచుటకు సాధనమైన వస్తువు, భ్రాజంతీ ఉఖా=ప్రకాశించు వంటపాత్ర,మా=హింసించకుండును గాక ! [౩౨]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా ! విద్వాంసులెటుల మాంసాహారులను నివారించి అశ్వాది పశువులవృద్ధి రక్షణలొనర్చుదురో అటులనే మీరును ఒనర్చుడు. మఱియు అగ్న్యాదివిఘ్నముల నుండి వేరుపఱచుడు. ౧౪౪౮[౩౨]

నిక్రమణమిత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, విరాట్పంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యాదియే.

నిక్రమణం నిషదనం వివర్త్తనం యచ్చ పడ్వీశ మర్వతః ।

యచ్చ పపౌ యచ్చ ఘాసిం జఘాస సర్వా తా తే అపి దేవేష్వస్తు ॥౩౩॥

నిక్రమణమితి ని+క్రమణమ్, నిషదనమ్, నిసదనమితి ని+సదనమ్, వివర్త్తనమితి వి+వర్త్తనమ్, యత్, చ, పడ్వీశమ్, అర్వతః, యత్, చ, పపౌ, యత్, చ, ఘాసిమ్, జఘాస, సర్వా, తా, తే, అపి, దేవేషు, అస్తు ॥ ॥౩౩॥

పదార్థః: (నిష్క్రమణమ్) నిరంతరం క్రమతే యస్మిం స్తత్(నిషదనమ్) నితరాం సీదంతి యస్మిం స్తత్ (వివర్తనమ్) విశేషేణ వర్తంతే యస్మిం స్తత్ (యత్) (చ)(పడ్బీశమ్) యత్పాదేషు విశతి తత్ (అర్వతః)అశ్వస్య (యత్) (చ) (పపౌ) పిబతి (యత్) (చ) (ఘాసిమ్)అదనమ్ (జఘాస) అత్తి (సర్వా) సర్వాణి (తా) తాని (తే) తవ అపి (దేవేషు) దివ్యేషు గుణేషు అస్తు.

అన్వయః:- హే విద్వన్ యత్తేఽర్వతో నిష్క్రమణం నిషదనం వివర్తనం యచ్చ పడ్బీశం యచ్చాయం పపౌ యచ్చ ఘాసిం జఘాస తాః సర్వా యుక్త్యా సంతు తద్దేవేష్వప్యస్తు. ॥౩౮॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా భవంతోఽశ్వాదీనాం సుశిక్షణేన భక్ష్య పేయ దానేన సర్వాణి కార్యాణి సాధ్నువంతు. ॥౩౯॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! తే=నీ యొక్క, అర్వతః=గుఱ్ఱము యొక్క, నిష్క్రమణమ్=వెడలుట, నిషదనమ్=కూర్చొనుట,వివర్తనమ్=విశేషప్రవర్తనము,చ=మఱియు, యత్=ఏది, పడ్బీశమ్=పాదములందున్నదో,యత్ చ=మఱియు నిది దేనిని పపౌ=త్రాగునో, యత్ చ ఘాసిమ్=మఱియు నే గడ్డిని,జఘాస=తినునో, తా సర్వా =ఆ కార్యములన్నియుయుక్తిపూర్వకముగ నుండుగాక! మఱియు ఇదంతయు, దేవేషు అపి=దివ్యములగు ఉత్తమ గుణములు గల వారియందుకూడ, అస్తు=కలుగుగాక!(౩౮)

భావార్థము:- ఓ మనుష్యులారా! మీరు గుఱ్ఱములకు సుశిక్ష గఱపి మంచి భక్ష్యములను పేయములను బెట్టి స్వకీయ కార్యముల నన్నిటిని సాధించుడు. ౧౪౪౯[౩౮]

యదశ్వాయేత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, విరాట్ పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః, పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయ మయ్యదియే.

యదశ్వాయ వాస ఉపస్తృణన్త్యధీ వాసం యా హిరణ్యాన్యస్మై।
సన్దానమర్వన్తం పడ్బీశం ప్రియా దేవేష్వాయామయన్తి॥ ॥౩౯॥

యత్, అశ్వాయ, వాసః,ఉపస్తృణంతీత్యుప+స్తృణంతి, అధీవాసమ్ అధి, వాసమిత్యధి+వాసమ్, యా, హిరణ్యాని, అస్మై, సందానమితి సమ్+దానమ్,అర్వన్తమ్, పడ్బీశమ్, ప్రియా,దేవేషు,ఆ, యామయన్తి, యమయన్తీతి యమయంతి॥

పదార్థః:-(యత్) (అశ్వాయ) (వాసః) వస్త్రమ్ (ఉపస్తృణంతి) ఆచ్ఛాదయంతి (అధీవాసమ్) ఉపరిస్థాపనీయమ్ (యా) యాని (హిరణ్యాని) హిరణ్యై ర్నిర్మితాని ఆభూషణాదీని

(అస్మై) (సందానమ్) శిరోబంధనాది (అర్వంతమ్) గచ్ఛంతమ్ (పడ్వీశమ్) పద్భిర్వీశంతమ్ (ప్రియా) ప్రియాణి (దేవేషు) విద్వత్సు (ఆ) సమంతాత్ (యామయంతి) నియమయంతి. ॥౩౯॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా భవంతో ఽస్మా అశ్వాయ యద్వాసోఽధీవాసం సందానం యా హిరణ్యాన్యుపస్తృణంతి యం పడ్వీశమర్వంత మాయామయంతి తాని సర్వాణి దేవేషు ప్రియాః సంతు. ॥౩౯॥

భావార్థః:-యది మనుష్యా అశ్వాదీన్ పశూన్ యథావద్రక్షయిత్వోపకారం గృహ్ణీయు స్తర్హి బహుకార్యసిద్ధ్యుపకృతాః స్యుః. ॥౩౯॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! మీరు, అస్మై అశ్వాయ=ఈ గుఱ్ఱమునకై, యత్ వాసః=ఏ వస్త్రము, అధీవాసమ్=పైన కప్పబడి యున్నదో, సందానమ్=ముఖ బంధనము మొదలైనవి, యా హిరణ్యాని=సువర్ణముచే తయారైన యే ఆభూషణము లను, ఉపస్తృణంతి=కప్పుదురో,పడ్వీశమ్=కాళ్ళతో ప్రవేశించుచు, అర్వంతమ్=వెళ్ళు చునున్న యే గుఱ్ఱమును,ఆ యామయంతి=చక్కగా నియమమునందుంచుదురో,ఆ కార్యములు పదార్థములు అన్నియు, దేవేషు=విద్వాంసులయందు, ప్రియా=ప్రీతికరము లగు గాక! [౩౯]

భావార్థము:- మానవులు గుఱ్ఱము మొదలగు పశువులను చక్కగా పోషించి రక్షించి ఉపకారము గ్రహించుచో బహుకార్యసిద్ధిచే నుపకారయుక్తు లగుదురు. [౩౯]

యత్త ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః. యజ్ఞో దేవతా. భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః. ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయమదియే.

యత్తే సాదే మహసా శూకృతస్య పార్ష్ణ్యా వా కశయా వా తుతోద।
స్రుచేవ తా హవిషో అధ్వరేషు సర్వా తా తే బ్రహ్మణా సూదయామి॥

యత్, తే, సాదే, మహసా, శూకృతస్య, పార్ష్ణ్యా, వా, కశయా, వా, తుతోద, స్రుచేవేతి స్రుచా+ఇవ, తా, హవిషః, అధ్వరేషు, సర్వా, తా, తే, బ్రహ్మణా, సూదయామి ॥ ॥౪౦॥

పదార్థః:-(యత్) యతః (తే) తవ (సాదే) స్థిత్యధికరణే (మహసా) మహత్త్వేన (శూకృతస్య) శీఘ్రం శిక్షితస్య. శ్వితి క్షిప్ర నా...నిఘం.౨.౧౫.(పార్ష్ణ్యా)పార్ష్ణిషు కక్షాసు సాధూని (వా) (కశయా) తాడనసాధనేన (వా) (తుతోద) తుద్యాత్ (స్రుచేవ) యథా స్రుచా ప్రేర

యంతి తథా తా తాని (హవిషః) హోతుమర్హాస్య (అధ్వరేషు) అహింసనీయేషు యజ్ఞేషు (సర్వా) సర్వాణి (తా) తాని (తే) తుభ్యమ్ (బ్రహ్మణా)ధనేన(సూదయామి)ప్రాపయామి.॥౪౦॥

అన్వయః:- హే విద్వఀస్తే సాదే మహసా శూకృతస్య కశయా వా యత్పార్ష్ణ్యా వా తుతోద తాతాన్యధ్వరేషు హవిషః స్రుచేవ కరోషి తా సర్వా తే బ్రహ్మణాఽహం సూదయామి.

భావార్థః:-అత్రోపమాఽలంకారః. యథా యజ్ఞసాధనై ర్హవీంష్యగ్నౌ ప్రేరయంతి. తథైవాశ్వాదీని సుశిక్షారీత్యా ప్రేరయేయుః. ॥౪౦॥

పదార్థము,- ఓ విద్వాంసుడా! తే=నీ యొక్క, సాదే=కూర్చొను స్థానమున, మహసా=గొప్పతనముచే,వా=లేక, శూకృతస్య కశయా=శీఘ్రముగ నేర్పబడిన గుఱ్ఱముయొక్క కొరడాచే, పార్ష్ణ్యా=ప్రక్కలెముకలు, వా = లేక, ప్రక్కలందు కొట్టుట మొదలగు కార్యములచే,తుతోద=సాధారణముగ తోలుట మొదలగు, యత్ =ఏ కార్యములున్నవో,తా= వానినన్నిటిని,అధ్వరేషు=యజ్ఞములందు,హవిషః=హోమ మొనర్చదగు పదార్థముల సంబంధమైన, స్రుచేవ=స్రుక్కు ఎటుల ప్రేరేపించునో అటుల నొనర్చుచున్నావు,తా సర్వా=ఆ కార్యములన్నియు,తే=నీకై,బ్రహ్మణా=ధనముతో. సూదయామి=లభింపజేయుచున్నాను, [౪౦]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందుపమా లంకారమున్నది. యజ్ఞసాధనములచే హోమయోగ్య పదార్థములను అగ్నియందు[వేల్చుటకు]ప్రేరేపించుచున్నటుల అశ్వాదులను సుశిక్ష ద్వారా ప్రేరేపించవలయును. ౧౪౫౧[౪౦]

చతుస్త్రింశదిత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

విషయ మయ్యాదియే.

చతుస్త్రిఀశద్వాజినో దేవబన్ధో ర్వ జ్రీ్ర్ రశ్వస్య స్వధితి స్సమేతి।

అచ్ఛిద్రా గాత్రా వయునా కృణోతు పరుష్పరురను ఘుష్యా విశస్త॥౪౧॥

చతుస్త్రిఀశదితి చతుః+త్రిఀశత్, వాజినః, దేవబన్ధోరితి దేవ+బన్ధోః, వజ్రీ్రః, అశ్వస్య, స్వధితి రితి స్వ+ధితిః, సమ్, ఏతి,అచ్ఛిద్రా, గాత్రా, వయునా, కృణోతు, పరుష్పరుః, పరుఃపరురితి పరుః+పరుః, అనుఘుష్యేత్యను+ఘుష్య, వి, శస్త॥ ॥౪౧॥

పదార్థః:-(చతుస్త్రింశత్) శిక్షణాని (వాజినః) వేగవతః (దేవ బంధోః) దేవా విద్వాంసో బంధువద్యస్య తస్య (వంక్రీః) కుటిలా గతీః (అశ్వస్య) (స్వధితిః) వజ్ర ఇవ వర్తమానః (సమ్) సమ్యక్ (ఏతి) గచ్ఛతి (అచ్ఛిద్రా) ఛిద్రరహితాని (గాత్రా) గాత్రాణి (వయునా) వయునాని ప్రజ్ఞానాని (కృణోతు) (పరుష్పరుః) మర్మమర్మ (అనుఘుష్య)అనుకూల్యేన ఘోషయిత్వా.అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (వి) విశేషేణ (శస్త) ఛింత. ॥౪౧॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథాఽశ్వశిక్షకో దేవబంధో ర్వాజినోఽశ్వస్య చతుస్త్రింశద్వం క్రీః సమేత్యచ్ఛిద్రా గాత్రా వయునా కృణోతు తస్య పరుష్పరురనుఘుష్య స్వధితి రివ రోగాన్ యూయం విశస్త. ॥౪౧॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యథా చతురోఽశ్వశిక్షక శ్చతుస్త్రింశద్విచిత్రా గతీ రశ్వం నయతి. వైద్య శ్చారోగిణం కరోతి. తథైవాన్యేషాం పశూనాం రక్షణేనోన్నతిః కార్యా.॥౪౧॥

పదార్థము,- ఓ మానవులారా ! ఎటుల అశ్వశిక్షకుడు, దేవబంధోః=విద్వాంసు లను బంధువులవలె కలిగియున్నదియు, వాజినః=వేగవంతమునగు, అశ్వస్య=గుఱ్ఱము యొక్క, చతుస్త్రింశత్=ముప్పదినాలుగు, వంక్రీః=వంకరటింకర నడతలు, సమ్ ఏతి= పొందునో మఱియు, అచ్ఛిద్రా=ఛేదభేదరహితములగు, గాత్రా=గాత్రములను,వయు నా=ఉత్తమజ్ఞానములను, కృణోతు=చేయునో, అటులనే దానియొక్క,పరుష్పరుః= ప్రతి మర్మస్థానమును, అనుఘుష్య=అనుకూలముగ ప్రయోగించి, స్వధితిః=వజ్రమువలె నున్న మీరు రోగములను, వి శస్త=విశేషముగ ఛిన్నభిన్న మొనర్చుడు, [౪౧]

భావార్థము,- ఓ మానవులారా! గుఱ్ఱములకు నేర్పు చతురు డెటుల ౩౪ చిత్ర విచిత్ర గతులను గుర్రమునకు నేర్పునో, వైద్యుడెటుల ప్రాణులను రోగరహితములుగ నొనర్చునో అటులనే ఇతర పశువులను కూడ రక్షించి ఉన్నతిని పొందవలయును, [౪౧]

ఏకస్త్వష్టు రిత్యస్య గోతమ ఋషిః, యజమానో దేవతా, స్వరాట్ పంక్తి శ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పునః కథం పశవః శిక్షణీయా ఇత్యాహ.

పశువులకెటుల శిక్ష గఱపవలయును ?

ఏకస్త్వష్టు॒రశ్వ॑స్యా విశ॒స్తా ద్వా య॒న్తారా॑ భవత॒స్తథ॑ ఋ॒తుః ।
యా తే॒ గాత్రా॑ణామృతు॒థా కృ॒ణోమి॒ తాతా॒ పిణ్డా॑నాం॒ ప్ర జు॑హోమ్య॒గ్నౌ ॥౪౨॥

ఏకః, త్వష్టుః, అశ్వస్య, విశస్తేతి వి+శస్తా, ద్వా, యన్తారా, భవతః,తథా ఋతుః, యా, తే, గాత్రాణామ్, ఋతుథేత్యృతు+థా, కృణోమి, తాతేతి తాతా,

పిణ్డానామ్, ప్ర, జుహోమి అగ్నౌ ॥ ॥౪౨॥

పదార్థః:-(ఏకః) అసహాయః (త్వష్టుః) ప్రదీప్తస్య (అశ్వస్య) తురంగస్య అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (విశస్తా) విచ్ఛేదకః (ద్వా) ద్వౌ (యంతారా) నియామకౌ (భవతః)(తథా) తేన ప్రకారేణ (ఋతుః) వసంతాదిః (యా) యాని (తే) తవ (గాత్రాణామ్) అంగానామ్ (ఋతుథా) ఋతోః (కృణోమి) (తాతా) తాని తాని (పిండానామ్)(ప్ర) (జుహోమి)(అగ్నౌ) పావకే. ॥౪౨॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథైక ఋతు స్త్వష్టు రశ్వస్య విశస్తా భవతి. యౌ ద్వా యంతారా భవత స్తథా, యా తే గాత్రాణాం పిండానామృతుథా వస్తూన్యహం కృణోమి తాతాఽగ్నౌ ప్రజుహోమి. ॥౪౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథాఽశ్వశిక్షకాః ప్రత్యృత్వశ్వాన్ సుశిక్షయంతి. తథా గురవో విద్యార్థినాం చేష్టాకరణాని శిక్షయంతి. యథాఽగ్నౌ పిండాన్ హుత్వా వాయుం శోధయంతి, తథావిద్యాఽగ్నావవిద్యాభ్రమాన్ హుత్వా ఆత్మనః శోధయంతి.

పదార్థము:- ఓ మానవులారా! ఎటుల, ఏకః ఋతుః=ఒకే వసంతాది ఋతువు, త్వష్టుః=శోభాయమానమగు, అశ్వస్య=గుఱ్ఱముయొక్క, విశస్తా=విశేషించి రూపాదుల భేదమును చేయున దగుచున్నదో లేక, ద్వా=ఏ రెండు, యంతారా=నియమించునవి, భవతః=అగుచున్నవో, తథా=అటులనే, తే=నీయొక్క, గాత్రాణామ్=అంగములయొక్క లేక, పిండానామ్=పిండములయొక్క, ఋతుథా=ఋతుసంబంధములగు పదార్థములను, యా=వేనిని నేను, కృణోమి=చేయుదునో, తా తా=వాని నన్నిటిని అగ్నౌ=అగ్నియందు, ప్ర జుహోమి=హోమమొనర్చుచున్నాను. [౪౨]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. గుఱ్ఱములకు నేర్పువారెటుల ప్రతి ఋతువులందు అశ్వములకు బాగుగ నేర్పుదురో, అటులనే గురువులు విద్యార్థులకు క్రియల నాచరించుట నేర్పుచున్నారు, లేక అగ్నియందు పిండముల వ్రేల్చి పవనమును ఎటుల శుద్ధి యొనర్చుచున్నారో అటులనే విద్యారూపాగ్నియందు అవిద్యాభ్రమలను వ్రేల్చి ఆత్మలను శోధించుదురు. ౧౪౫౩[౪౨]

మాత్వేత్యస్య గోతమ ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యై రాత్మాదయః కథం శోధనీయా ఇత్యాహ.

మానవులు ఆత్మాదిపదార్థముల నెటుల శుద్ధపఱచవలయును ?

మా త్వా తపత్ ప్రియ ఆత్మాపియ న్తం మా స్వధితి స్తన్వ ఆ తిష్ఠిప త్తే।

మా తే గృధ్ను రవిశస్తాఽతిహాయ ఛిద్రా గాత్రాణ్యసినా మిథూ కః ॥ ॥౪౩॥

మా, త్వా, తపత్, ప్రియః, ఆత్మా, అపియన్తమిత్యపి+యన్తమ్, మా, స్వధితి రితి స్వ+ధితిః, తన్వః, ఆ, తిష్ఠిపత్, తిష్ఠిపదితి తిష్ఠిపత్, తే, మా, తే, గృధ్నుః, అవిశస్తేత్యవి+శస్తా, అతిహాయేత్యతి+హాయ, ఛిద్రా, గాత్రాణి, అసినా, మిథూ, కరితి కః॥ ॥౪౩॥

పదార్థః:-(మా)నిషేధే(త్వా)త్వామ్ (తపత్) తపేత్ (ప్రియః) యః ప్రీణాతి కామయత ఆనందయతి వా (ఆత్మా) స్వస్వరూపమ్ (అపియంతమ్) యోఽప్యేతి తమ్ (మా) (స్వధితిః) వజ్రః (తన్వః) శరీరస్య మధ్యే (ఆ) (తిష్ఠిపత్)సమంతాత్ స్థాపయేత్(తే) తవ (మా) (తే) తవ (గృధ్నుః)అభికాంక్షకః(అవిశస్తా)అవిచ్ఛేదకః (అతిహాయ)అత్యంతం త్యక్త్వా (ఛిద్రా)ఛిద్రాణి (గాత్రాణి)అంగాని(అసినా)ఖడ్గేన (మిథూ)మిథః(కః) కుర్యాత్. ॥౪౩॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ స్తే ప్రియ ఆత్మాపి యంతం త్వా త్వామతిహాయమా తపత్. స్వధితి స్తే తన్వో మా తిష్ఠిపత్తే ఛిద్రా గాత్రాణ్యవిశస్తా గృధ్నుర్మా తిష్ఠిపదసినా మిథూ మా కః ॥౪౩॥

భావార్థః:-సర్వై ర్మనుష్యైః స్వస్వ ఆత్మా శోకే న నిపాతనీయః.కస్యాప్యుపరి వజ్రో న నిపాతనీయః. కస్యాప్యుపకారో న విచ్ఛేదనీయశ్చ. ॥౪౩॥

పదార్థము:- విద్వాంసుడా ! తే=నీ యొక్క, ప్రియః=ప్రీతిని ఆనందమును కలిగించునది, ఆత్మా=నీ నిజరూపమగు ఆత్మతత్వము, అపియంతమ్=నిశ్చయముగ లభించుచున్న, త్వా=నిన్ను, అతిహాయ=బాగుగ వదలి, మా తపత్=సంతాపమును పొందకుండునుగాక! స్వధితిః=వజ్రము, తే తన్వః=నీ యొక్క శరీరమధ్యమున, మా తిష్ఠిపత్=స్థితమొనరించకుండునుగాక! మీయొక్క, ఛిద్రా=ఛిన్నభిన్నములైన, గాత్రాణి=అంగములను, అవిశస్తా=ప్రత్యేకించి విచ్ఛేదన మొనర్చనివాడు, గృధ్నుః=అభికాంక్షకుడు, మా=స్థితమొనరింపకుండ చేయుగాక! అసినా=కత్తిచే, మిథూ=పరస్పరము, కః=చేష్టయొనర్చకుందురు గాక! [౪౩]

భావార్థము:- మానవులందరు తమ ఆత్మలను శోకమునందు పడనీయకూడదు. ఎవరిమీదను వజ్రమును వదలకూడదు. ఎవని ఉపకారమును విచ్ఛేదన మొనర్చకూడదు.

౧౪౫౫ న వా ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛందః, పంచమః స్వరః.

పునర్మనుష్యైః కీదృశాని యానాని కర్తవ్యానీత్యాహ.

మానవులెటువంటి రథములను నిర్మించవలయును ?

న వా ఉఉఏతన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాఁ॥ఽఇదేషి పథిభిః సుగేభిః। హరీ తే యుఞ్జా పృషతీ ఽఅభూతా ముపాస్థాద్వాజీ ధురి రాసభస్య॥ ॥౪౪॥

ర॒యిమ్। అ॒నా॒గా॒స్త్వం నో॒ऽ అది॑తిః కృణోతు క్ష॒త్రం నో॒ऽఅశ్వో॑ వనతాఀ హ॒విష్మా॑న్ ॥ ॥౪౫॥

సు॒గవ్య॒మితి॑ సు॒+గవ్య॑మ్।న॒ః,వా॒జీ,స్వ॒శ్వ్య॒మితి॑ సు॒+అశ్వ్య॑మ్, పుం॒సః, పు॒త్రాన్, ఉ॒త, వి॒శ్వా॒పుష॑మ్, వి॒శ్వ॒పుష॒మితి॑ వి॒శ్వ॒+పుష॑మ్, ర॒యిమ్, అ॒నా॒గా॒స్త్వ॒ మి॒త్య॒నా॒గః+త్వమ్, న॒ః, అది॑తిః, కృ॒ణో॒తు॒, క్ష॒త్రమ్, న॒ః,అశ్వః, వ॒న॒తా॒మ్, హ॒విష్మా॑న్ ॥ ॥౪౫॥

ప॒దార్థః:-(సుగవ్యమ్)సుష్ఠు గోభ్యో హితమ్ (నః)అస్మాకమ్ (వాజీ) అశ్వః (స్వశ్వ్యమ్) శోభనేష్వశ్వేషు భవమ్ (పుంసః) పుంస్త్వయుక్తాన్ పురుషార్థినః(పుత్రాన్) (ఉత) అపి(విశ్వాపుషమ్)సమగ్రపుష్టికరమ్ (రయిమ్) ధనమ్ (అనాగాస్త్వమ్) అనపరాధత్వమ్ (నః) అస్మాన్ (అదితిః)కారణరూపేణావినాశినీ భూమిః (కృణోతు) (క్షత్రమ్) రాజ్యమ్(నః)అస్మాకమ్(అశ్వః) వ్యాప్తిశీలః (వనతామ్)సంభజతామ్(హవిష్మాన్)ప్రశస్తాని హవీంషి సుఖదానాని యస్మిన్ సః.

అన్వయః:-యో నో వాజీ సుగవ్యం స్వశ్వ్యఙ్కరోతి,యో విద్వాన్ పుంసః పుత్రానుత విశ్వాపుషం రయిం చ ప్రాప్నోతి. యథాऽదితిర్నోऽనాగాస్త్వఙ్కరోతి తథా భవాన్ కృణోతు. యథా హవిష్మానశ్వో నః క్షత్రం వనతాం తథా త్వం సేవస్వ ॥౪౫॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే జితేంద్రియా బ్రహ్మచర్యేణ వీర్యవంతోऽశ్వ ఇవాऽమోఘవీర్యాః పురుషార్థేన ధనం ప్రాప్నువంతో న్యాయేన రాజ్యమున్నయేయుస్తే సుఖినః స్యుః. ॥౪౫॥

పదార్థము,- నః వాజీ=ఏ మా గుఱ్ఱము, సుగవ్యమ్=సుందర గోవులకై సుఖస్వరూపమును, స్వశ్వ్యమ్=మంచి గుఱ్ఱములలో ప్రసిద్ధమునగు కార్యమును చేయుచున్నదో. లేక ఏ విద్వాంసుడు. పుంసః=పురుషత్వముచే యుక్తుడు పురుషార్థి,పుత్రాన్=పుత్రులను, ఉత్=మఱియు, విశ్వాపుషమ్=సమగ్రముగ పుష్టియొనర్చు, రయిమ్=ధనమును పొందునో, లేక ఎటుల, అదితిః=కారణరూపమున అవినాశియగు భూమి, నః=మాకొఱకు, అనాగాస్త్వమ్=అపరాధరహితమగు నటుల చేయుచున్నదో, అటులనే మీరు, కృణోతు=చేయుదురు గాక! లేక ఎటుల, హవిష్మాన్=ప్రశంసిత సుఖమును చేకూర్చు, అశ్వః=వ్యాప్తశీలమైన ప్రాణి, నః క్షత్రమ్=మా యొక్క రాజ్యమును, వనతామ్=సేవించునో, అటుల మీరును సేవించుడు. [౪౫]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు జితేంద్రియులు, బ్రహ్మచర్యముచే వీర్యవంతులు, గుఱ్ఱమువలె అమోఘ వీర్యులునై పురు

పార్థముచే ధనమును గడించినవారై న్యాయముతో రాజ్యమును అభివృద్ధిపఱచుదురో వారుసుఖులగుదురు. ౧౪౫౬[౪౫]

ఇమా ను కమిత్యస్య గోతమ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునః కే శ్రీమంతో భవంతీత్యాహ.
ధనవంతులెవరయ్యెదరు ?

ఇమా ను కం భువనా సీషధామేన్ద్రశ్చ విశ్వే చ దేవాః।
ఆదిత్యై రిన్ద్రః సగణో మరుద్భి రస్మభ్యం భేషజా కరత్।
యజ్ఞం చ న స్తన్వం చ ప్రజాం చాదిత్యై రిన్ద్రః సహ సీషధాతి॥ ॥౪౬॥

ఇమా,ను,కమ్, భువనా, సీషధామ, సీషధామేతి సీసధామ,ఇన్ద్రః,చ, విశ్వే, చ, దేవాః, ఆదిత్యైః, ఇన్ద్రః, సగణ ఇతి స+గణః, మరుద్భి రితి మరుత్+భిః, అస్మభ్యమ్, భేషజా, కరత్, యజ్ఞమ్, చ, నః, తన్వమ్, చ, ప్రజామితి ప్ర-జామ్, చ,ఆదిత్యైః, ఇంద్రః, సహ, సీషధాతి, సిసధాతీతి సిసధాతి॥ ॥౪౬॥

పదార్థః-(ఇమా)ఇమాని (ను)సద్యః(కమ్)సుఖమ్ (భువనా) భువనాని (సీషధామ) సాధయేమ (ఇంద్రః)పరమైశ్వర్యవాన్ రాజా (చ)(విశ్వే)సర్వే (చ) (దేవాః) విద్వాంసః సభాసదః (ఆదిత్యైః)మాసైః(ఇంద్రః) సూర్యః (సగణః) గణైః సహ వర్తమానః (మరుద్భిః)మనుష్యైః సహ(అస్మభ్యమ్)(భేషజా) భేషజాని (కరత్)కుర్యాత్ (యజ్ఞమ్)విద్వత్సత్కారాదికమ్(చ)(నః) (అస్మాకమ్)(తన్వమ్)శరీరమ్(చ)(ప్రజామ్)సంతానాదికమ్(చ)(ఆదిత్యైః) ఉత్తమైర్విద్వద్భిః సహ(ఇంద్రః)ఐశ్వర్యకారీ సభేశః (సహ)(సీషధాతి)సాధయేత్. ॥౪౬॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథేంద్రశ్చ విశ్వే దేవాశ్చేమా విశ్వా భువనా ధరంతి, తథా వయం కం ను సీషధామ. యథా సగణ ఇంద్ర ఆదిత్యైః సహ సర్వాంల్లోకాన్ ప్రకాశయతి. తథా మరుద్భిః సహ వైద్యోఽస్మభ్యం భేషజా కరత్. యథాఽఽదిత్యైః సహేంద్రో నో యజ్ఞం చ తన్వం చ ప్రజాం చ సీషధాతి తథా వయం సాధ్నుయామ. ॥౪౬॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః సూర్యవన్నియమేన వర్తిత్వా శరీరమరోగమాత్మానం విద్వాంసం సంసాధ్య పూర్ణం బ్రహ్మచర్యం కృత్వా స్వయం వృతాం హృద్యాం స్త్రియం స్వీకృత్య,తత్ర ప్రజా ఉత్పాద్య సుశిక్ష్య విదుషీః కుర్వంతి తే, శ్రియః పతయో జాయంతే. ॥౪౬॥

పదార్థము,- మానవులారా! ఎటుల, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్య వంతుడగు రాజు, చ=మఱియు, విశ్వే దేవాః=సకలదేవతలు,చ=కూడ,ఇమా భువనా=ఈసకలలోకముల లను ధరించుచున్నారో అటుల మేమును, కమ్=సుఖమును, ను=శీఘ్రముగ, సీషధామ=సాధించెదముగాక! లేక ఎటుల, సగణః=సహచారులగు గణములతో యుక్తుడై, ఇంద్రః=సూర్యుడు ఆదిత్యైః=మాసములతో కూడినవాడై సమస్తలోకములను ప్రకాశిత మొనర్చునో, అటులనే, మరుద్భిః=మనుష్యులతో కూడియున్న వైద్యుడు, అస్మభ్యమ్=మా కొఱకు, భేషజా=ఔషధములు, కరత్=చేయుగాత! ఎటుల, ఆదిత్యైః సహ=ఉత్తమ విద్వాంసులతో కూడియున్న, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడగు సభాపతి, నః=మాయొక్క,యజ్ఞమ్=విద్వాంసులసత్కారము మొదలగు ఉత్తమకార్యములను, చ=మఱియు, తన్వమ్=శరీరమును,చ=మఱియు,ప్రజామ్=సంతానమును,చ=కూడ, సీషధాతి=సిద్ధింపజేయునో అటులనే మేమును సాధించుదుము గాక! [౪౬]

భావార్థము;- ఇందువాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏమనుష్యులు సూర్యుని వలె నియమముగ ప్రవర్తించి శరీరమును నీరోగముగ నొనర్చి, తాను విద్వాంసుడున్నై పూర్ణబ్రహ్మచర్యము నొనర్చి,స్వయంవృతయు, హృద్యయు నగు స్త్రీని స్వీకరించి,ఆమె యందు సంతానమును గని [వారికి] సుశిక్షగలపి విద్వాంసులుగ నొనర్చుదురో వారు శ్రియః పతులగుదురు. ౧౪౹౩[౪౬]

౧౪౹౪ అగ్నే త్వమిత్యస్య గోతమ ఋషిః,అగ్ని ర్దేవతా, శక్వరీ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునః కే సత్కర్తవ్యాః సంతీత్యాహ.

సత్కరించుటకు తగినవారెవరు ?

అగ్నే త్వన్నో అన్తమ ఉత త్రాతా శివో భవా వరూథ్యః ।

వసురగ్ని ర్వసుశ్రవా అచ్ఛా నక్షి ద్యుమత్తమః రయిం దాః॥ ॥౪౭॥

అగ్నే,త్వమ్,నః,అంతమః, ఉత, త్రాతా, శివః, భవ, వరూథ్యః, వసుః, అగ్నిః, వసుశ్రవా ఇతి వసు+శ్రవాః, అచ్ఛ,నక్షి, ద్యుమత్తమమితి ద్యుమత్+తమమ్, రయిమ్, దాః ॥ ॥౪౭॥

పదార్థః-(అగ్నే) వేదవిదధ్యాపకోపదేశక! (త్వమ్) (నః)అస్మాకమ్(అంతమః) నికటస్థః (ఉత)అపి (త్రాతా)పాలకః(శివః)కల్యాణకారీ(భవ)అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(వరూథ్యః) (వరూథేషు గృహేషు సాధుః (వసుః)విద్యాసు వాసయితా (అగ్నిః) పావక ఇవ(వసుశ్రవాః)

వసూని ధనాని శ్రవణే యస్య సః(అచ్ఛ)అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(నక్షి)ప్రాప్నోషి,ణక్షధాతో రయం ప్రయోగః(ద్యుమత్తమమ్)అతిశయేన ప్రకాశవంతమ్(రయిమ్)ధనమ్(దాః)దద్యాః.॥౪౭॥

అన్వయః:- హే అగ్నే త్వమగ్నిరివ నోఽన్తమ స్త్రాతా శివ ఉత వరూథ్యో వసుశ్రవా వసు ర్భవ. యో ద్యుమత్తమం రయిమస్మభ్యమచ్ఛ దాః.అస్మాన్నక్షి స త్వమస్మాభిః సత్కర్తవ్యోఽసి.

భావార్థః:-మనుష్యైః సర్వోపకారిణో వేదాది శాస్త్రవేత్తారోఽధ్యాప కోపదేశకా విద్వాంసః సదైవ సత్కర్తవ్యాః. తే చ సత్కృతాః సంతః సర్వేభ్యః సదుపదేశా ద్యుత్తమగు ణాన్ ధనాదికం చ సదా ప్రయచ్ఛేయుః, యేన పరస్పరస్య ప్రీత్యుపకారేణ మహాన్ సుఖ లాభః స్యాదితి. ॥౪౭॥

పదార్థము:- అగ్నే=వేదవేత్తవు, అధ్యాపకుడవు, ఉపదేశకుడవునగు విద్వాం సుడా,నీవు,అగ్నిః=అగ్నితుల్యుడవు,నః=మా యొక్క,అంతమః=సమీపస్థుడవు, త్రాతా =రక్షకుడవు, శివః=కళ్యాణకారివి, ఉత=మఱియు, వరూథ్యః=ఇండ్లయందుత్తము డవు, వసుశ్రవాః=శ్రవణమునందు బహుధనములు గలవాడవు, వసుః=విద్యలందు నివ సింపజేయువాడవు భవ=కమ్ము, ఏ[నీవు], ద్యుమత్తమమ్=మిక్కిలి ప్రకాశవంతమైన, రయిమ్=ధనమును మా కొఱకు, అచ్ఛ దాః=చక్కగా నిచ్చెదవో మఱియు మాకు, నక్షి=ప్రాప్తించెదవో అట్టి, త్వమ్=నీవు మాచే సత్కారము పొందనర్హుడవు. [౪౭]

భావార్థము.- మనుష్యులు అందరికి ఉపకారమొనర్చువారిని, వేదశాస్త్రముల నెఱిగిన వారిని, అధ్యాపకులను, ఉపదేశములను, విద్వాంసులను సర్వదా సత్కరించవలయును, మఱియు సత్కారమును పొందిన ఆ విద్వాంసులుకూడ అందరికై ఉత్తమోపదేశాది సద్గుణములను, ధనాది పదార్థములను సదా ప్రసాదించవలయును.ఇటుల పరస్పర ప్రీత్యు పకారములచే గొప్పగొప్ప సుఖముల లాభము పొందుదురుగాక! ౧౪౫౮[౪౭]

తంత్వేత్యస్య గోతమ ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా, భురిగ్బృహతీ ఛందః, మధ్యమః, స్వరః.

పున ర్మనుష్యై రిహ కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ.

మానవు లీ జగత్తు నందెటుల ప్రవర్తించ వలయును ?

తం త్వా శోచిష్ఠ దీదివః సుమ్నాయ నూనమీమహే సఖిభ్యః ।
స నో బోధి శ్రుధీ హవ మురుష్యాణో అఘాయతః సమస్మాత్ ॥౪౮॥

తమ్, త్వా, శోచిష్ఠ, దీదివ ఇతి దీదిఽవః, సుమ్నాయ,నూనమ్,ఈమహే సఖిభ్య ఇతి సఖి+భ్యః,సః, నః, బోధి, శ్రుధీ, హవమ్, ఉరుష్య,నః, అఘాయతః,

అఘుయత ఇత్యఘ+యతః, సమస్మాత్ ॥ ॥౪౮॥

పదార్థః:-(తమ్)(త్వా)త్వామ్ (శోచిష్ఠ) సద్గుణైః ప్రకాశమాన (దీదివః) విద్యాదిగుణైః శోభావన్ ! (సుమ్నాయ)సుఖాయ(నూనమ్)నిశ్చితమ్(ఈమహే) యాచామహే(సఖిభ్యః)మిత్రేభ్యః(సః)(నః)అస్మాన్ (బోధి)బోధయ(శ్రుధీ)శృణు(హవమ్)ఆహ్వానమ్(ఉరుష్య)రక్ష(నః)అస్మాకమ్(అఘాయతః)ఆత్మనోఽఘమాచరతః (సమస్మాత్)అధర్మేణ తుల్యగుణకర్మ స్వభావాత్ ॥౪౮॥

అన్వయః:-హే శోచిష్ఠ దీదివో విద్వన్ యస్త్వం నో బోధి. తం త్వా సుమ్నాయ సఖిభ్యో నూనం వయ మీమహే. స త్వన్నో హవం శ్రుధీ సమస్మా దఘాయత ఉరుష్య చ. ॥౪౮॥

భావార్థః:-విద్యార్థినోఽధ్యాపకాన్ ప్రత్యేవం వదేయు ర్భవంతో యదస్మాభి రధీతం తత్పరీక్షంతామ్. అస్మాన్ దుష్టాచారాత్ పృథగ్రక్షంతు. యతో వయం సర్వైః సహ మిత్రవద్వర్తేమహి ॥౪౮॥

పదార్థము:- శోచిష్ఠ=ఉత్తమ గుణములచే ప్రకాశవంతుడా ! దీదివః=విద్యాది గుణములచే శోభాయుక్తుడవైన విద్వాంసుడా! ఏ నీవు, నః=మాకు, బోధి=బోధించెదవో, తం త్వా=అట్టి నిన్ను, సుమ్నాయ=సుఖముకొఱకు, మఱియు, సఖిభ్యః=మిత్రుల కొఱకు, నూనమ్=నిశ్చయముగ మేము, ఈమహే=యాచించుచున్నాము.సః=ఆ నీవు, నః=మాయొక్క, హవమ్=పిలుపును,శ్రుధీ=వినుము, మఱియు,సమస్మాత్=అధర్మమువంటి గుణకర్మస్వభావములు గలిగిన, అఘాయతః=ఆత్మాపరాధము నాచరించు దుష్టతస్కరాదులనుండి, ఉరుష్య=మమ్ములను రక్షించుము. [౪౮]

భావార్థము:- విద్యార్థులు అధ్యాపకులతో నిటుల చెప్పవలయును, మేము చదివినదానిని పరీక్షించుడు. మమ్ములను దుష్టాచారములనుండి వేఱుపఱచి రక్షించుడు. అందువలన మేమందరితో మిత్రులవలె మెలగగలము, ౧౪౫౯[౪౮]

అస్మిన్నధ్యాయే సృష్టిస్థ పదార్థగుణవర్ణనం పశ్వాదిప్రాణినాం శిక్షారక్షణం స్వాంగరక్షణం పరమేశ్వర ప్రార్థనం యజ్ఞప్రశంసా ప్రజ్ఞాప్రాపణం ధర్మేచ్ఛాఽశ్వగుణకథనం తచ్ఛిక్షణ మాత్మజ్ఞాన ధనప్రాపణయో ర్విధానం చోక్తమత ఏతదధ్యాయోక్తార్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు సంసారములోని పదార్థముల గుణముల వర్ణనము, పశ్వాది ప్రాణులకు శిక్ష గఱపుట నేర్పుట, స్వాంగరక్షణ, పరమేశ్వర ప్రార్థన, యజ్ఞప్రశంస, బుద్ధినిచ్చుట, ధర్మమునందిచ్ఛ, అశ్వగుణ కథనము, దానికి నడక మొదలైనవి నేర్పుట, ఆత్మజ్ఞానము, ధనము ప్రాప్తించు విధానము చెప్పబడినవి. అందుచే నీయధ్యాయమునందు చెప్పబడిన అర్థము యొక్క సంగతి పూర్వాధ్యాయమున చెప్ప బడిన అర్థముతో గలదని తెలిసు కొనవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీయుతపరమవిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీదయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేద భాష్యే పంచవింశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి యిరువదిఐదవ అధ్యాయము సమాప్తము.

అథ షడ్ వింశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

ఇపుడిరువది యాఱవ అధ్యాయము * ప్రారంభమగుచున్నది.

విశ్వానిదేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న అసువ ॥౧॥

౧౪౬౦ అగ్నిరిత్యస్య యాజ్ఞవల్క్య ఋషిః, అగ్న్యాదయో దేవతాః, అభికృతిశ్ఛన్దః, ఋషభః స్వరః

అథ మనుష్యై స్తత్వేభ్య ఉపకారా యథావత్సంగ్రాహ్యా ఇత్యాహ.

మానవులు తత్త్వములతో యథావతుగా నుపకారమును పొందవలయునను విషయము వర్ణించబడెను.

అగ్నిశ్చ పృథివీ చ సన్నతే తే మే సన్నమతా మదో వాయుశ్చాన్తరిక్షం చ సన్నతే తే మే సన్నమతా మదఽఆదిత్యశ్చ ద్యౌశ్చ సన్నతే తే మే సన్నమతా

---

* విషయసూచిక

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]	[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
పురుషార్థ ఫలవర్ణనము	౧	రాణీ సదుపకారము	౧౨
అందరికి వేదపఠన శ్రవణాధికారము	౨	సుసంతాన మెటుల తయారగును?	౨౦.౨౪
పరమేశ్వర నిరూపణము	౩,౧౯	విద్వాంసుని నిరూపణము	౮,౯,౧౩,౧౪,౧౫,౧౬,౧౭,౨౧,౨౨,౨౩,౨౫
మానవు లేమిచేయవలయును?	౫,౬,౭,౯		
రాజు సత్కారము	౧౦	సుందర గృహనిర్మాణము	౨౬
రాజకృత్యము	౧౧		

* 1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈ అధ్యాయములో ౨౬ మంత్రములు. ౨౬ ఛందస్సులు, ౪౫౭ పదములు, ౧౦౬౧ అక్షరములున్నవి.

[అనువాదకులు]

మదఽఆపశ్చ వరుణశ్చ సన్నతే తే మే సన్నమతామదః । స_ప్తసꣳసదో అష్టమీ భూతసాధనీ । సకామాꣳ॥ఽఅధ్వనస్కురు సంజ్ఞానమస్తు మేఽమునా ॥౧॥

అగ్నిః, చ, పృథివీ, చ, సన్నతేఽఇతి సమ్+నతే, తే ఇతి తే, మే,సమ్, నమతామ్, అదః, వాయుః, చ, అ_న్తరిక్షమ్, చ, సన్నతే ఇతి సమ్+నతే, తే ఇతి తే, మే, సమ్, నమతామ్, అదః, ఆదిత్యః, చ, ద్యౌః, చ, సన్నతే ఇతి సమ్+నతే, తే ఇతి తే, మే, సమ్, నమతామ్, అదః, ఆపః, చ, వరుణః, చ, సన్నతే ఇతి సమ్+నతే, తే ఇతి తే, మే, సమ్, నమతామ్, అదః, స_ప్త, సꣳసద ఇతి సమ్ +సదః, అష్టమీ,భూతసాధనీతి భూత+సాధనీ, సకామానితి స+కామాన్, అధ్వ నః, కురు, సంజ్ఞానమితి సమ్+జ్ఞానమ్, అస్తు, మే, అమునా॥ ॥౧॥

పదార్థః:—(అగ్నిః) పావకః(చ)(పృథివీ)(చ)(సన్నతే)(తే)(మే)మహ్యామ్,(సమ్)సమ్యక్ (నమతామ్)అనుకూలం కుర్వాతామ్(అదః)(వాయుః)(చ)(అ_న్తరిక్షమ్)(చ)(సన్నతే)అనుకూలే (తే)(మే)మహ్యామ్.(సమ్)(నమతామ్)(అదః)(ఆదిత్యః)సూర్యః(చ) (ద్యౌః) తత్ప్రకాశః (చ) (సన్నతే)(తే) (మే)మహ్యామ్(సమ్)(నమతామ్)(అదః)(ఆపః) జలాని(చ) (వరుణః) తదవయవీ (చ)(సన్నతే)(తే)(మే)మహ్యామ్(సమ్) (నమతామ్) (అదః) (స_ప్త) (సంసదః) సమ్యక్ సీద_న్తి యాసు తాః (అష్టమీ)అష్టానాం పూరణా (భూతసాదనీ) భూతానాం సాధికా (సకామాన్) సమాన స్తుల్యః కామో యేషాం తాన్ (అధ్వనః) మార్గాన్ (కురు) (సంజ్ఞానమ్)సమ్యగ్జ్ఞాన మ్. (అస్తు) (మే) మహ్యామ్ (అమునా)ఏవం ప్రకారేణ. ॥౧॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా యే మేఽగ్నిశ్చ పృథివీ చ సన్నతే తే అదః సన్నమతాం యే మే వాయుశ్చాన్తరిక్షం చ సన్నతే _స్త స్తే అదః సన్నమతామ్.యే మే ఆదిత్యశ్చ ద్యౌశ్చ సన్నతే తే అదః సన్నమతామ్,యే మే ఆపశ్చ వరుణశ్చ సన్నతే _స్త స్తే అదః సన్నమతాం,యా అష్టమీ భూతసాదనీ స_ప్త సంసదః సకామానధ్వనః కుర్యాత్ తథా కురు.అమునా మే సంజ్ఞాన మస్తు తథైతత్సర్వం యుష్మాకమప్యస్తు. ॥౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యద్యగ్న్యాది పఞ్చభూతాని ∴ యథా వద్విజ్ఞాయ కశ్చిత్ప్రయుఞ్జీత తర్హి తాని వ_ర్తమానమదః సుఖం ప్రాపయ_న్తి. ॥౧॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! ఎట్లు(మే)నాకు (అగ్నిః చ పృథివీ చ)ఏయగ్ని మఱి యు భూమి. (సన్నతే) అనుకూలములో (తే) ఆరెండు (అదః) వీనికి (సన్నమతామ్)

అనుకూల మొనర్చు గాక ! (మే) నాకు (వాయుః చ అన్తరిక్షమ్ చ) ఏ వాయువు మఱియు ఆకాశము (సన్నతే) అనుకూలములై యున్నవో (తే) ఆ రెండు (అదః) వీనికి (సన్నమతామ్) అనుకూల మొనర్చుగాక ! (మే) నాకు (ఆదిత్యః చ ద్యౌః చ) సూర్యుడు మఱియు అతని ప్రకాశము ఏవి (సన్నతే) అనుకూలములై యున్నవో (తే) ఆ రెండు (అదః) వీనికి (సన్నమతామ్) అనుకూలము చేయును గాక ! (మే) నాకు (ఆపః) జలము మఱియు (వరుణః) దాని యొక్క అవయవములు (చ) కూడ ఏవి (సన్నతే) అనుకూలములై యున్నవో (తే) ఆ రెండు (అదః) వీనికి (సన్నమతామ్) అనుకూల మొనర్చును గాక ! (అష్టమీ) ఎనిమిదవ (భూతసాధనీ) ప్రాణుల కార్యములను సిద్ధమొన ర్చునదేది కేక (సప్త) ఏడు (సంసదః) జనులు బాగుగా స్థిరులై యుండునే సభలు (స కామాన్) సమాన కోరికలు గల (అధ్వనః) మార్గములను చేయునో అటులనే మీరును (కురు) చేయుడు. (అమునా) ఈ విధముగా (మే) నాకు (సంజ్ఞానమ్) ఉత్తమ జ్ఞానము (అస్తు) ప్రాప్తమగు గాక ! అటులనే ఇదంతయు మీకును ప్రాప్తమగుగాక ! [౧]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచకలు ప్తోపమాలంకారమున్నది. అగ్ని మొద లగు పంచతత్త్వ(భూత)ములను యథావతుగా దెలిసికొని యెవరైన వానినుపయోగిం చిన యెడల నవి వర్తమానమైన యా యత్యుత్తమ సుఖమును లభింప జేయగలవు.

౧౪౬౧ యథేమామిత్యస్య లౌగాక్షి ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, స్వరాడత్యష్టిశ్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథేశ్వరః సర్వేభ్యో మనుష్యేభ్యో వేద పఠన శ్రవణాధికారం దదాతీత్యాహ.

ఈశ్వరుడు సర్వమానవులకు వేదము చదువుటకు,వినుటకు అధికార మొసంగు చున్నాడు.

యథేమాం వాచం కల్యాణీ మావదాని జనేభ్యః । బ్రహ్మరాజన్యాభ్యాꣳ శూద్రాయ చార్యాయ చ స్వాయ చారణాయ । ప్రియో దేవానాం దక్షిణాయై దాతురిహ భూయాసమయం మే కామః సమృధ్యతాముప మాదో నమతు॥ ॥౨॥

యథా, ఇమామ్, వాచమ్, కల్యాణీమ్, ఆవదానీ త్యా+వదాని,జనేభ్యః, బ్రహ్మరాజన్యాభ్యామ్, శూద్రాయ, చ,అర్యాయ, చ,స్వాయ, చ,అరణాయ,ప్రియః, దేవానామ్, దక్షిణాయై, దాతుః, ఇహ, భూయాసమ్, అయమ్, మే, కామః, సమ్, ఋధ్యతామ్, ఉప, మా, అదః, నమతు॥ ॥౨॥

పదార్థః:(యథా)యేన ప్రకారేణ (ఇమామ్) ప్రత్యక్షీకృతామ్ (వాచమ్) నేచతుష్ట

యాం వాచీమ్(కల్యాణీమ్)కల్యాణనిమిత్తామ్(ఆవదాని)సమన్తాదుపదిశేయమ్ (జనేభ్యః) మనుష్యేభ్యః (బ్రహ్మరాజన్యాభ్యామ్) బ్రహ్మ బ్రాహ్మణశ్చ రాజన్యః క్షత్రియశ్చ తాభ్యామ్ (శూద్రాయ) శూద్రవర్ణాయ (చ) (అర్యాయ) వైశ్యాయ. అర్యః స్వామివైశ్యయో రితి పాణిని సూత్రమ్ (చ) (స్వాయ) స్వకీయాయ (చ) (అరణాయ) సల్లక్షణాయ ప్రాప్తాయాన్త్యజాయ (ప్రియః)కమనీయః(దేవానామ్)విదుషామ్(దక్షిణాయై) దానాయ(దాతుః) దానకర్తుః (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే(భూయాసమ్) (అయమ్)(మే)మమ(కామః) (సమ్) (ఋధ్యతామ్) వర్ధతామ్ (ఉప)(మా)మామ్(అదః)పరోక్షసుఖమ్(నమతు)ప్రాప్నోతు. ॥౨॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథాఽహమీశ్వరో బ్రహ్మరాజన్యాభ్యామర్యాయశూద్రాయ చ స్వాయ చారణాయ చ జనేభ్య ఇహేమాం కల్యాణీం వాచమావదాని యథా భవన్తోఽప్యావదన్తు. యథాఽహం దాతుర్దేహానాం దక్షిణాయై ప్రియో భూయాసం,మేఽయం కామః సమృధ్యతాం, మాఽద ఉపనమతు తథా భవన్తోఽపి భవన్తు. తద్భవతా మప్యస్తు. ॥౨॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. పరమాత్మా సర్వాన్మనుష్యా న్ప్రతీద ముపదిశతీయం వేదచతుష్టయీ వాక్ సర్వమనుష్యాణాం హితాయ మయోపదిష్టా నాఽత్ర కస్యాప్యనధికారోఽస్తీతి. యథాఽహం పక్షపాతం విహాయ సర్వేషు మనుష్యేషు వర్తమానః సన్ప్రియోఽస్మి తథా భవన్తోఽపి భవన్తు. ఏవఙ్కృతే యుష్మాకం సర్వే కామాః సిద్ధా భవిష్యన్తీతి. ॥౨॥

పదార్థము:- ఓ మానవులారా ! ఈశ్వరుడనైన నేనెట్లు (బ్రహ్మ రాజన్యాభ్యామ్) బ్రాహ్మణ క్షత్రియుల కొఱకును (అర్యాయ) వైశ్యుల కొఱకును (శూద్రాయ) శూద్రుల కొఱకును, (చ) మఱియు (స్వాయ) వారి స్త్రీలకొఱకు, భృత్యుల కొఱకు (చ) మఱియు (అరణాయ) ఉత్తమ లక్షణయుక్తుడై లభించిన అంత్యజుని నిమిత్తము (చ) కూడ (జనేభ్యః) చెప్పబడిన యీ మానవులందరి కొఱకును (ఇహ) ఈ సంసారమున (ఇమామ్) ఈ ప్రకటించబడిన, (కల్యాణీమ్) సుఖము నొసగు (వాచమ్) చతుర్విధ వేద రూపవాక్కులను, (ఆవదాని) ఉపదేశించుచున్నానో అటులనే మీరును బాగుగాను పదేశించెదరు గాక ! ఎట్లునేను [దాతుః]దానమొసగు వారి యొక్క సంసర్గముగలవారలగు (దేవానామ్) విద్వాంసులకు (దక్షిణాయై) దానాదుల నిమిత్తము (ప్రియః) మనోహరుడను, ప్రియుడను (భూయాసమ్) అగుదునో మఱియు (మే) నాయొక్క (అయమ్) ఈ (కామః) కోరిక (సమృధ్యతామ్) బాగుగా పెంపొందునో (మా) నాకు (అదః) ఆ పరోక్షసుఖము (ఉప, నమతు) ప్రాప్తమగునో అటులనే మీరును అగుదురు గాక ! మఱియు నా కోరిక, సుఖము, మీకును ప్రాప్తములగును గాక ! [౨]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమందుపమాలంకారమున్నది. పరమాత్మ మానవులందఱ కీవిధముగ నుపదేశించుచున్నాడు."ఈ ఋగ్వేదాది వేదరూప కల్యాణ కారిణియైన వాణిని మానవులందరి హితము నిమిత్తముపదేశించితిని. ఇందుందఱకును అధికారము కలదు, ఎట్లు నేను పక్షపాత రహితుడనై సర్వమానవులలో వర్తమానుడను ప్రియుడ

నునై యున్నానో అటులనే మీరును కండు! అట్లు చేయుటవలన మీ కోరికలన్ని సిద్ధించును ౧౪౬౧[౨]

౧౩౬౩ బృహస్పత ఇత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, భురిగత్యష్టిశ్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పునః స ఈశ్వరః కిం కరోతీత్యాహ.

మరల నా ఈశ్వరుడేమి చేయుచున్నాడను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను,

బృహస్పతే అతి యదర్యో అర్హాద్ద్యుమద్విభాతి క్రతుమజ్జనేషు। యద్దీద యచ్ఛవసఋతప్రజాత తదస్మాసు ద్రవిణం ధేహి చిత్రమ్। ఉపయామ గృహీతోఽసి బృహస్పతయే త్వైష తే యోని ర్బృహస్పతయే త్వా ॥ ॥౩॥

బృహస్పతే, అతి, యత్, అర్యః, అర్హాత్, ద్యుమ దితి ద్యు+మత్, విభాతీతి వి+భాతి, క్రతు మదితి క్రతు+మత్, జనేషు, యత్, దీదయత్, శవసా, ఋతప్రజాతేత్యృత+ప్రజాత, తత్, అస్మాసు, ద్రవిణమ్, ధేహి, చిత్రమ్, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, బృహస్పతయే, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, బృహస్పతయే, త్వా ॥ ॥౩॥

పదార్థః:-(బృహస్పతే) బృహతాం ప్రకృత్యాదీనాం జీవానాం చ పాలకేశ్వరః(అతి) (యత్) (అర్యః) స్వామీశ్వరః. అర్యః స్వామివైశ్యయోః. అర్య ఇతీశ్వరనా...నిఘం.౨.౨౨. (అర్హాత్)యోగ్యాత్(ద్యుమత్) ప్రశస్త ప్రకాశయుక్తం మనః (విభాతి)విశేషతయా ప్రకాశతే (క్రతుమత్)ప్రశస్తప్రజ్ఞాకర్మయుక్తమ్(జనేషు)మనుష్యేషు(యత్)(దీదయత్) ప్రకాశయత్సత్ (శవసా)బలేన (ఋతప్రజాత) ఋతం సత్యం ప్రజాతం యస్మాత్తత్సంబుద్ధౌ (తత్) (అస్మాసు) (ద్రవిణమ్)ధనం యశశ్చ(ధేహి)(చిత్రమ్)ఆశ్చర్యమ్(ఉపయామగృహీతః)ఉపగతయమైర్విదితః (అసి)(బృహస్పతయే)బృహత్యా వాచః పాలనాయ(త్వా)త్వామ్(ఏషః)(తే) తవ (యోనిః) ప్రమాణమ్(బృహస్పతయే)బృహతామాప్తానాం పాలకాయ(త్వా)త్వామ్. ॥౩॥

అన్వయః:-హే బృహస్పతే యస్త్వముపయామ గృహీతోఽసి, తం త్వా బృహస్పతయే యస్యైష తే యోని రస్తి తస్మై బృహస్పతయే త్వా వయం స్వీకుర్మః. హే ఋతప్రజాతార్య స్త్వం జనేష్వర్హాద్యద్ద్యుమత్ క్రతుమదతివిభాతి యచ్ఛవసా దీదయదస్తి తచ్చిత్రం విజ్ఞానం ద్రవిణం చాస్మాసు ధేహి. ॥౩॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యస్మాన్మహాన్దయాలుర్న్యాయకార్యణీ యాన్క-శ్చిదపి పదార్థో నాస్తి యేన వేదావిర్భావద్వారా సర్వే మనుష్యా భూషితా, యేనాద్భుతం విజ్ఞానం ధనం చ విస్తారితం, యో యోగాభ్యాస గమ్యోఽస్తి,స పరేశ్వరోఽస్మాభిః సర్వైరుపాసనీయతమోఽస్తీతి విజానీత. ॥౩॥

పదార్థము:-(బృహస్పతే) గొప్పగొప్ప ప్రకృత్యాది పదార్థములను, జీవములను పాలించు నీశ్వరుడవైనయే నీవు (ఉపయామగృహీతః) ప్రాప్తమైన యమనియమాది యోగసాధనములచే తెలిసికొనబడిన వాడవై (అసి) ఉన్నావో. అట్టి నిన్ను (బృహస్పతయే) గొప్ప వేదవాణిని పాలించుట కొఱకును (తే) ఏ నీయొక్క (ఏషః యోనిః బృహస్పతయే) గొప్ప గొప్ప ఆప్త విద్వాంసులను పాలించు నేయీ ప్రమాణమున్నదో అద్దాని కొఱకును (త్వా) నిన్ను మేము స్వీకరించుచున్నాము.(ఋతప్రజాత)ఎవనినుండి సత్యము ఉత్తమముగనుత్పన్నమయ్యెనో అట్టి (అర్యః) పరమాత్మవైన ఓ భగవంతుడా ! నీవు (జనేషు) మానవులందు (అర్హాత్) యోగ్యమైన కోరికచే (యత్ ద్యుమత్) ప్రశంసితమును ప్రకాశయుక్తమునునగు నేమనస్సు లేక (క్రతుమత్) ప్రశంసితబుద్ధి మఱియు కర్మయుక్తమైన మనస్సు (అతివిభాతి)విశేషించి ప్రకాశమానమై యున్నదో లేక(యత్) ఏది (శవసా) బలముతో (దీదయత్) ప్రకాశింపుచు వర్తమానమై యున్నదో, (తత్) ఆ (చిత్రమ్) ఆశ్చర్యరూపజ్ఞానమును (ద్రవిణమ్) ధనమును, యశస్సును (అస్మాసు) మా యందు(ధేహి)స్థాపించుము. [౩]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా ! ఎవనికంటె గొప్ప దయాళువు న్యాయకారి, అత్యంతసూక్ష్మ పదార్థమెద్దియును లేదో లేక యెవడు వేదములను ప్రకటించుట ద్వారా సర్వమానవులను సుశోభితమొనర్చెనో లేక ఎవడు అద్భుతజ్ఞానమును,ధనమును, సంసారమున విస్తృతమొనర్చెనో, ఎవడు యోగాభ్యాసమువలన పొందుటకు యోగ్యుడునైయున్నాడో ఆ పరమాత్మయే మనకందఱికి నుపాసించుటకు పరమయోగ్యుడై యున్నాడని మీరు తెలిసికొనుడు. ౧౪౬౭[౩]

౧౪౬౮ ఇన్ద్రేత్యస్య రమ్యాక్షీ ఋషిః,ఇన్ద్రో దేవతాః, స్వరాడ్ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః,

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ.

మరల మానవులేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను,

ఇన్ద్ర గోమన్నిహా యాహి పిబా సోమꣳశతక్రతో విద్యద్భిర్గ్రావభిః సుతమ్ । ఉపయామ గృహీతో సీన్ద్రాయ త్వా గోమత ఏష తే యోని రిన్ద్రాయ త్వా గోమతే ॥ ॥౪॥

ఇన్ద్ర, గోమన్నితి గో+మన్, ఇహ, ఆ, యాహి, పిబ, సోమమ్, శతక్రతో ఇతి శత+క్రతో, విద్యద్భిరితి విద్యత్+భిః, గ్రావభిరితి గ్రావ+భిః,సుతమ్, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుప యామ+గృహీతః, అసి, ఇన్ద్రాయ, త్వా, గోమత ఇతి గో+మతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇన్ద్రాయ, త్వా, గోమత ఇతి గో+మతే ॥ ॥౪॥

పదార్థః:-(ఇన్ద్ర) విద్వన్ మనుష్య (గోమన్) ప్రశస్తా గావో వాచః విద్యన్తే యస్య తత్సంబుద్ధౌ (ఇహ)అస్మిన్ సంసారే(ఆ)(యాహి)ప్రాప్నుహి (పిబ) అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (సోమమ్)రసమ్ (శతక్రతో) శతమసంఖ్యాః క్రతుః ప్రజ్ఞా యస్య తత్సంబుద్ధౌ (విద్యద్భిః) విద్యమానైః. అత్ర వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్(గ్రావభిః) మేఘైః (సుతమ్)నిష్పన్నమ్ (ఉపయామగృహీతః)ఉపయామైర్గృహీతాని జితాని ఇన్ద్రియాణి యేన సః(అసి) (ఇన్ద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్ (గోమతే) ప్రశస్తపృథివీరాజ్య యుక్తాయ (ఏషః) (తే) (యోనిః) నిమిత్తమ్ (ఇన్ద్రాయ)ప్రశస్తైశ్వర్యవతే(త్వా)త్వామ్(గోమతే)ప్రశస్తవాగ్వతే. ॥౪॥

అన్వయః:-హే శతక్రతో గోమన్నిన్ద్ర త్వమిహా యాహి విద్యద్భిర్గ్రావభిః సుతం సోమం పిబ యతస్త్వముపయామ గృహీతోఽసి తస్మాత్ గోమత ఇన్ద్రాయత్వా యస్యైష తే యోనిరస్తి తస్మై గోమత ఇన్ద్రాయ త్వా చ వయం సత్కుర్మః. ॥౪॥

భావార్థః:-యే వైద్యశాస్త్ర విద్యాసిద్ధాని మేఘేనోత్పన్నాన్యోషధాని సేవన్తే యోగం చాభ్యస్యన్తి తే సుఖైశ్వర్యయుక్తా జాయన్తే. ॥౪॥

పదార్థము:-(శతక్రతో)వందలకొలది విధముల బుద్ధిగలవాడా ! మఱియు(గోమన్) ప్రశంసిత వాక్కులు గలవాడా ! (ఇన్ద్ర) విద్వాంసుడవైన పురుషుడా ! నీవు (ఆ, యాహి) రమ్ము. (ఇహ) ఈ ప్రపంచమున (విద్యద్భిః) విద్యమానమైయున్న (గ్రావభిః) మేఘముల వలన(సుతమ్)జనించిన (సోమమ్) సోమవల్ల్యాది ఓషధులయొక్క రసమును (పిబ)త్రాగుము. అందువలన నీవు (ఉపయామగృహీతః అసి)యమనియమములచే నింద్రియములను గ్రహించిన వాడవు అనగా నింద్రియములను జయించినవాడవు, కావున (గోమతే) ప్రశస్త పృథివీరాజ్యయుక్తపురుషుని కొఱకును (ఇన్ద్రాయ) ఉత్తమమైన ఐశ్వర్యముకొఱకును(త్వా)నిన్ను, మఱియు (తే) ఏ నీయొక్క(ఏషః)ఈ,(యోనిః)కారణమై యున్నదో, అట్టి (గోమతే) ప్రశంసితమైన వాణికొఱకును, (ఇన్ద్రాయ) ప్రశంసితైశ్వర్యయుక్త పురుషుని కొఱకును,(త్వా)నిన్ను మేము సత్కరించు చున్నాము. [౪]

భావార్థము:-ఎవరు వైద్యశాస్త్ర విద్యవలన సిద్ధములును, మేఘములవలన జనించినవియునగు ఓషధులను సేవించుచున్నారో, మఱియు యోగాభ్యాసము చేయు

చున్నారో వారు సుఖులు ఐశ్వర్యయుక్తులునగుచున్నారు. ౧౪౬౩[౪]

ఇన్ద్రేత్యస్య రమ్యాక్షీ ఋషిః, సూర్యో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం క్రియేత ఇత్యాహ.

మఱల మనుష్యు లేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఇన్ద్రాయాహి వృత్రహన్ పిబా సోమ ఀ శతక్రతో ।
గోమద్భిః గ్రావభిః సుతమ్ । ఉప యామగృహీతోఽసీన్ద్రాయ త్వా
గోమతఽఏష తే యోని రిన్ద్రాయ త్వా గోమతే॥ ॥౫॥

ఇన్ద్ర, ఆ, యాహి, వృత్రహన్నితి వృత్ర+హన్, పిబ, సోమమ్, శతక్రతో ఇతి శత+క్రతో, గోమద్భిరితి గోమత్ + భిః, గ్రావ భి రితి గ్రావ + భిః, సుతమ్, ఉప యామ గృహీత ఇత్యుప యామ+గృహీతః, అసి, ఇన్ద్రాయ, త్వా, గోమత ఇతి గో+మతే, ఏషః, తే, యోనిః, ఇన్ద్రాయ, త్వా, గోమత ఇతి గో+మతే ॥౫॥

పదార్థః:-(ఇన్ద్ర)పరమైశ్వర్యయుక్త(ఆ)సమన్తాత్(యాహి)గచ్ఛ (వృత్రన్)యో వృత్రం మేఘం హన్తి స సూర్యస్తద్వత్(పిబ)అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(సోమమ్)ఐశ్వర్యకారకం రసమ్(శతక్రతో)బహుప్రజ్ఞాకర్మయుక్త(గోమద్భిః)బహవో గావః కిరణా విద్యన్తే యేషు తైః (గ్రావభిః)గర్జనాయుక్తైర్మేఘైః(సుతమ్)నిష్పాదితమ్(ఉపయామగృహీతః)సునియమై ర్నిగృహీతాత్మా(అసి)(ఇన్ద్రాయ)ఐశ్వర్యాయ(త్వా)త్వామ్(గోమతే)బహుధేన్వాది యుక్తాయ (ఏషః) (తే)తవ (యోనిః)గృహమ్(ఇన్ద్రాయ)ఐశ్వర్యమిచ్ఛుకాయ(త్వా)త్వామ్(గోమతే)ప్రశస్తభూమిరాజ్యయుక్తాయ. ॥౫॥

అన్వయః:-హే శతక్రతో వృత్రహన్నిన్ద్ర త్వం గోమద్భిర్గ్రావభిః సహాయాహి. సుతం సోమం పిబ. యతస్త్వం గోమత ఇన్ద్రాయోపయామ గృహీతోఽసి, తం త్వా యస్యైష తే గోమత ఇన్ద్రాయ యోని రస్తి తం త్వా చ వయం సత్కుర్యామ. ॥౫॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్య యథా మేఘహన్తా సూర్యః సర్వస్య జగతో రసం పీత్వా వర్షయిత్వా సర్వం జగత్ప్రీణాతి. తథైవ త్వం మహౌషధిరసాన్ పిబ, ఐశ్వర్యోన్నతయే ప్రయతస్వ చ. ॥౫॥

పదార్థము:-(శతక్రతో) అధిక బుద్ధి, మఱియు కర్మలను గలిగియున్నవాడా !

(వృత్రహన్) మేఘహంతకుడగు సూర్యునివలె శత్రువులను నాశనమొనర్చువాడా! (ఇన్ద్ర) పరమైశ్వర్యయుక్త విద్వాంసుడా! నీవు (గోమద్భిః) అధికముగ ప్రకాశించు కిరణములు విద్యమానములై యుండు పదార్థములతోను (గ్రావభిః) గర్జనలతో గర్జించుచున్న మేఘములతోను (ఆ,యాహి) రమ్ము. మఱియు (సుతమ్) ఉత్పన్నమైన (సోమమ్) ఐశ్వర్యము నొసగు రసమును (పిబ) త్రాగుము. అందువలన నీవు (గోమతే) అధికముగ పాలనొసగు గోవులతో కూడిన (ఇన్ద్రాయ) ఐశ్వర్యముకొఱకు (ఉపయామగృహీతః అసి) ఉత్తమ నియమములతో నాత్మను గ్రహించినవాడవై ఉన్నావు. కావున నట్టి (త్వా) నిన్ను (తే ఏషః) ఏ నీయొయ్యది (గోమతే) ప్రశంసిత భూరాజ్యయుక్తుడును (ఇన్ద్రాయ) ఐశ్వర్యమును గోరువాడుననగు వాని నిమిత్తము (యోనిః) గృహమున్నదో, అట్టి (త్వా) నిన్ను మేము సత్కరించుచున్నాము. [౫]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారము. మనుష్యా! మేఘహంతకుడైన సూర్యుడెటుల సకలజగత్తు నుండి రసమును గ్రహించి, వర్షము కురిపించి సకల జగత్తును ప్రసన్నపఱచు చున్నాడో, అటులనే నీవు గొప్పగొప్ప ఓషధుల రసమును త్రాగుము. మఱియు ఐశ్వర్యోన్నతికై బాగుగ ప్రయత్నమొనర్చుము [౫]

ఋతవానమిత్యస్య ప్రాదురాక్షిర్ ఋషిః, వైశ్వానరో దేవతా, జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

మఱల మానవులేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఋతవానం వైశ్వానర మృతస్య జ్యోతిషస్పతిమ్। అజస్రం ఘర్మమీమహే।
ఉపయామ గృహీతోఽసి వైశ్వానరాయ త్వైష తే యోనిర్వైశ్వానరాయ త్వా॥

ఋతావానమ్, ఋతవాన మిత్యృత+వానమ్, వైశ్వానరమ్, ఋతస్య, జ్యోతిషః, పతిమ్, అజస్రమ్, ఘర్మమ్, ఈమహే, ఉప యామగృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, వైశ్వానరాయ, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, వైశ్వానరాయ త్వా॥

పదార్థః:-(ఋతవానమ్) య ఋతం జలం వనతి సంభజతి తమ్ (వైశ్వానరమ్) విశ్వేషాం నరాణాం మధ్యే రాజమానమ్ (ఋతస్య) జలస్య (జ్యోతిషః) ప్రకాశస్య (పతిమ్) పాలకమ్ (అజస్రమ్) నిరన్తరమ్ (ఘర్మమ్) ప్రతాపమ్. (ఈమహే) యాచామహే (ఉపయామగృహీతః) సునియమైర్నిగృహీతాన్తః కరణః (అసి) (వైశ్వానరాయ) విశ్వస్య నాయకాయ (త్వా) (ఏషః) (తే)

(యోనిః)గృహమ్(వైశ్వానరాయ)(త్వా)త్వామ్. ॥౮॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా వయమృతావానం వైశ్వానరమృతస్య జ్యోతిషస్పతిం ఘర్మమజస్రమీమహే, యథా యూయమప్యేనం యాచత.యస్త్వం వైశ్వానరాయోపయామ గృహీతోఽసి త్వం త్వా యస్యై ష తే యోని రస్తి తం త్వా చ వైశ్వానరాయసత్కుర్మ స్తథా యూయమపి కురుత. ॥౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యోఽగ్నిర్జలాదీని మూర్తాని ద్రవ్యాణి స్వతేజసా భినత్తి నిరన్తరం జలమాకర్షతి చ తం విదిత్వా మనుష్యాః సర్వర్తు సుఖకారకం గృహ మలంకుర్యుః. ॥౮

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! ఎట్లు మేము (ఋతావానమ్) జలమును సేవించునది (వైశ్వానరమ్) సకల మానవులందు ప్రకాశమానము (ఋతస్య) జలమును మఱియు(జ్యోతిషః)ప్రకాశమును,(పతిమ్) పాలించునదియునగు(ఘర్మమ్)ప్రతాపమును, (అజస్రమ్) నిరంతరము (ఈమహే) కోరుచున్నామో, అటులనే మీరును దీనిని గోరుడు. ఏ మీరు (వైశ్వానరాయ) ప్రపంచ నాయకుని నిమిత్తము (ఉపయామగృహీతః)మంచి నియమములతో మనస్సును జయించిన వారై (అసి) ఉన్నారో, (త్వా) అట్టి మిమ్ము మఱియు నే (తే) మీయొక్క (ఏషః) ఈ (యోనిః) గృహమున్నదో అట్టి (త్వా) మిమ్ము (వైశ్వానరాయ) సర్వలోకముల హితము కొఱకు సత్కార యుక్తముగ నొనర్చుచున్నామో అటులనే మీరును చేయుడు. [౮]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. అగ్ని,జలాది మూర్తివంతములగు పదార్థముల నేది తన తేజస్సుతో ఛిన్నభిన్న మొనర్చి నిరంతరము జలము నాకర్షించుచున్నదో దానిని తెలిసికొని మానవులు సకల ఋతువులలో సుఖము నొసగు గృహమును నిర్మించవలయును. ౧౪౮౮[౮]

౧౪౮౯ వైశ్వానరస్యేత్యస్య కుత్సఋషిః, వైశ్వానరోఽగ్నిర్దేవతా,జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ.

మఱల మనుష్యులేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

వైశ్వానరస్య సుమతౌ స్యామ రాజా హి కం భువనానా మభిశ్రీః।

ఇతో జాతో విశ్వమిదం విచష్టే వైశ్వానరో యతతే సూర్యేణ ।

ఉపయామ గృహీతోఽసి వైశ్వానరాయ త్వైష తే యోని ర్వైశ్వానరాయ త్వా॥

వైశ్వానరస్య, సుమతావితి సు+మతౌ, స్యామ, రాజా, హి, కమ్, భువ

నానామ్, అభిశ్రీరిత్య భి+శ్రీః, ఇతః, జాతః, విశ్వమ్, ఇదమ్, వి, చష్టే, వైశ్వానరః, యతతే, సూర్యేణ, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, వైశ్వానరాయ, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, వైశ్వానరాయ, త్వా॥ ॥౭॥

పదార్థః:-(వైశ్వానరస్య) విశ్వస్య నాయకస్య (సుమతౌ)శోభనాయాం బుద్ధౌ(స్యామ) భవేమ(రాజా)ప్రకాశమానః(హి)ఖలు(కమ్) సుఖమ్. (భువనానామ్) (అభిశ్రీః)అభితః సర్వతః శ్రియో యస్య సః(ఇతః)అస్మాత్ కారణాత్(జాతః)ప్రకటః సన్(విశ్వమ్)సర్వం జగత్ (ఇదమ్) (వి,చష్టే)ప్రకాశయతి(వైశ్వానరః)విద్యుదగ్నిః (యతతే) (సూర్యేణ) సూర్యమండలేన (ఉపయామగృహీతః)సునియమైః స్వీకృతః(అసి)(వైశ్వానరాయ)అగ్నయే (త్వా) త్వామ్ (ఏషః) (తే)తవ(యోనిః)గృహమ్(వైశ్వానరాయ)అగ్నికార్యసాధనాయ(త్వా)త్వామ్. ॥౭॥

అన్వయః:-వయం యథా రాజా భువనానామభిశ్రీః కం హి సాధ్నోతి ఇతో జాతఃసన్ విశ్వమిదం విచష్టే. యథా సూర్యేణ సహ వైశ్వానరో యతతే తథా వయం వైశ్వానరస్య సుమతౌ స్యామ. హే విద్వన్ యతస్త్వముపయామగృహీతోఽసి తస్మాద్వైశ్వానరాయ త్వా యస్యైష తే యోనిరస్తి తం త్వా చ వైశ్వానరాయ సత్కరోమి. ॥౭॥

భావార్థః:-యథా సూర్యేణ సహ చన్ద్రమా రాత్రిం సుభూషయతి తథా సురాజ్ఞా ప్రజా ప్రకాశితా భవతి విద్వాన్ శిల్పిజనశ్చ వహ్నినా సర్వోపయోగిని కార్యాణి సాధ్నోతి.

పదార్థము:-ఎటుల (రాజా) ప్రకాశమానుడు (భువనానామ్) లోకముల మధ్య (అభిశ్రీః) సకల దిక్కుల నుండి ఐశ్వర్య శోభాయుక్తుడు నగు సూర్యుడు (కమ్ హి) సుఖము నే సిద్ధపరచుచున్నాడో, మఱియు (ఇతః) ఈ కారణము వలన (జాతః) ప్రసిద్ధుడై (ఇదమ్) ఈ, (విశ్వమ్) విశ్వమును (వి చష్టే) ప్రకాశ పరచుచున్నాడో, లేక ఎట్లు (సూర్యేణ) సూర్యునితో పాటు (వైశ్వానరః) విద్యుద్రూపాగ్ని (యతతే) యత్నవంతముగ నున్నదో, అటులనే మేము (వైశ్వానరస్య) జగన్నాయకుడైన పరమేశ్వరుని యొక్క లేక ఉత్తమ సభాపతి యొక్క (సుమతే) దేశకాలముల నెఱుగు, ఛల కపటాది దోష రహితమునైన అత్యుత్తమ బుద్ధి యందు(స్యామ)ఉందుము గాక! ఓ విద్వాంసుడా! నీవు (ఉపయామగృహీతః) సుందర నియమములతో స్వీకృతుడవై (అసి) ఉన్నావు, కనుక (వైశ్వానరాయ) అగ్ని నిమిత్తము, (త్వా) నిన్ను (తే ఏషః యోనిః) ఏ నీ యీ గృహమున్నదో, అట్టి (త్వా) నిన్ను కూడ (వైశ్వానరాయ) అగ్ని సాధ్య కార్యమును సాధించుటకై సత్కరించుచున్నాను. [౭]

భావార్థము:-సూర్యునితోకూడ చంద్రుడెట్లు రాత్రిని సుశోభిత మొనర్చుచున్నాడో, అటులనే ఉత్తమ రాజువలన ప్రజలు ప్రకాశితులగుచున్నారు. మఱియు విద్వాంసులైన

శిల్పులు అగ్నిచే సర్వోపయోగ కార్యములను సిద్ధింపజేయుచున్నారు. ౧౪౮౮[౭]

౧౪౮౯ వైశ్వానర ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః వైశ్వానరో దేవతా, జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
పున ర్మనుష్యాః కింవత్ కిం కుర్యు రిత్యాహ.

మఱల మానవులు దేనివలె నేమిచేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

వైశ్వానరో న ఊతయఽఆ ప్రయాతు పరావతః। అగ్ని రుక్థేన వాహసా।
ఉపయామగృహీతోఽసి వైశ్వానరాయ త్వైష తే యోని ర్వైశ్వానరాయ త్వా॥౮॥

వైశ్వానరః, నః, ఊతయే, ఆ, ప్ర, యాతు, పరావతః, అగ్నిః, ఉక్థేన, వాహసా, ఉపయామగృహీత ఇత్యుప యామ+గృహీతః, అసి, వైశ్వానరాయ, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, వైశ్వానరాయ, త్వా ॥౮॥

పదార్థః:-(వైశ్వానరః) విశ్వేషు నాయకేషు విద్వత్సు రాజమానః (నః) అస్మాకమ్ (ఊతయే) రక్షణాద్యాయ (ఆ)(ప్ర,యాతు) గచ్ఛతు. (పరావతః) దూరదేశాత్ (అగ్నిః) పావకవద్వర్తమానః (ఉక్థేన) ప్రశంసనీయేన (వాహసా) ప్రాపణేన (ఉపయామగృహీతః) విద్యావిచారసంయుక్తః (అసి) (వైశ్వానరాయ) ప్రకాశమానాయ (త్వా) త్వామ్ (ఏషః) (తే) తవ (యోనిః) గృహమ్ (వైశ్వానరాయ) (త్వా) త్వామ్. ॥౮॥

అన్వయః:-యథా వైశ్వానరః పరావతో న ఊతయ ఆ ప్రయాతు తథాఽగ్నిరుక్థేన వాహసా సహాప్నోతు. య స్త్వం వైశ్వానరాయోపయామగృహీతోఽసి తం త్వా యస్యైష తే వైశ్వానరాయ యోని రస్తి తం త్వా చ స్వీకుర్మః. ॥౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా సూర్యో దూరదేశాత్స్వప్రకాశేన దూరస్థాన్ పదార్థాన్ ప్రకాశయతి తథా విద్వాంసః స్వసూపదేశేన దూరస్థాన్ జిజ్ఞాసూన్ ప్రకాశయన్తి. ॥౮॥

పదార్థము:-ఎట్లు (వైశ్వానరః) సకల నాయక జనులలో ప్రకాశించు విద్వాంసుడు (పరావతః) దూరమునుండి (నః) మాయొక్క (ఊతయే) రక్షణకై (ఆ ప్ర యాతు) బాగుగా వచ్చునో అటులనే [అగ్నిః] అగ్నివలె తేజోవంతుడగు మానవుడు, [ఉక్థేన] ప్రశంసించదగిన (వాహసా) వ్యవహారముతో ప్రాప్తమగు గాక! ఏ నీవు (వైశ్వానరాయ) ప్రకాశమానునికొఱకు (ఉపయామగృహీతః) విద్యా విచార యుక్తుడవై (అసి) ఉన్నావో

అట్టి(త్వా)నిన్ను మఱియు(తే)ప నీయొక్క(ఏషః)ఈ గృహము(వైశ్వానరాయ) సకల నాయకులలో నుత్తముని కొఱకు (యోనిః)గృహమై యున్నదో,[దానిని మఱియు] అట్టి (త్వా) నిన్ను కూడ, మేము స్వీకరింతుము గాక ! [౮]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది.సూర్యుడెట్లు దూరదేశమునుండి తన ప్రకాశముతో దూరస్థ పదార్థములను ప్రకాశపఱచుచున్నాడో, అటులనే విద్వాంసులు తమ సుందరోపదేశములచే దూరస్థ జిజ్ఞాసువులను ప్రకాశితమొనర్చుచున్నారు, [౮]౧౪౬౭

౧౪౬౮ అగ్నిరిత్యస్య కుత్స ఋషిః, వైశ్వానరో దేవతా, జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పునః కైః కస్మాత్ కిం యాచనీయమిత్యాహ.

మఱల నెవరు ఎవనినుండి నేమి కోరవలయును?

అగ్నిర్ఋషిః పవమానః పాఞ్చజన్యః పురోహితః। తమీమహే మహాగయమ్।
ఉపయామగృహీతోఽస్యగ్నయే త్వా వర్చస ఏష తే యోని రగ్నయే త్వా వర్చసే ॥ ॥౯॥

అగ్నిః, ఋషిః, పవమానః, పాఞ్చజన్య ఇతి పాఞ్చ+జన్యః, పురోహిత ఇతి పురః+హితః, తమ్, ఈమహే, మహాగయమితి మహా+గయమ్, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, అగ్నయే, త్వా, వర్చసే, ఏషః, తే, యోనిః, అగ్నయే, త్వా, వర్చసే ॥౯॥

పదార్థః:-(అగ్నిః) పావకవద్విద్యయా ప్రకాశితః (ఋషిః) మన్త్రార్థవేత్తా (పవమానః) పవిత్రః(పాఞ్చజన్యః)పఞ్చానాం పఞ్చసు వా జనేషు సాధుః(పురోహితః)పురస్తాద్ధితకారి(తమ్) (ఈమహే)యాచామహే(మహాగయమ్) మహాన్తో గయా గృహాణి ప్రజా ధనం వా యస్య తం. గయమితి గృహ నా...నిఘం.౩.౪.అపత్యనా...నిఘం.౨.౨, ధన నా...చ నిఘం.౨.౧౦.(ఉపయామగృహీతః)(అసి)(అగ్నయే)విదుషే(త్వా)త్వామ్ (వర్చసే) అధ్యాపనాయ (ఏషః) (తే) (యోనిః)నిమిత్తమ్(అగ్నయే)(త్వా)త్వామ్.(వర్చసే)విద్యాప్రకాశాయ. ॥౯॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యః పాఞ్చజన్యః పురోహితః పవమాన ఋషిరగ్నిరస్తి తం మహాగయం యథా వయమీమహే తథా త్వం వర్చసేఽగ్నయే ఉపయామగృహీతోఽసి.తస్మాత్ త్వా యస్యైష తే యోనిర్వర్చసేఽగ్నయేఽస్తి తం త్వా చ వయ మీమహే తథైతం యా

య మహీమహ్యమ్. ॥౯॥

భావార్థః:-సర్వై ర్మనుష్యై ర్వేదశాస్త్రవిద్భ్యో విద్వద్భ్యః సదా విద్యాప్రాప్తిర్యాచనీయా యేన మహత్త్వం ప్రాప్నుయుః. ॥౯॥

పదార్థము.-ఓ మానవులారా! ఎవడు (పాఞ్చజన్యః) పంచ జనులలో లేక పంచ ప్రాణముల యొక్క క్రియలలో నుత్తముడు (పురోహితః) మొదట హితమొనర్చువాడు (పవమానః) పవిత్రుడు (ఋషిః) మంత్రార్థవేత్త, మఱియు (అగ్నిః) విద్యచే నగ్నివలె ప్రకాశితుడునై యున్నాడో, (తమ్ మహాగయమ్) గొప్ప గృహములు, సంతానము, ధనము గలిగి యున్నవానిని మేము, (ఈమహే) ఎటుల యాచించుచున్నామో,అటులనే మీరును(వర్చసే)చదివించు వానికొఱకు మఱియు(అగ్నయే)విద్వాంసుని నిమిత్తము (ఉపయామగృహీతఃఅసి) సమీప నియమములచే గ్రహించబడిన వాడవై ఉన్నావు. కావున (త్వా) నిన్ను, మఱియు (తే) ఏ నీయొక్క (ఏషః) ఈ (యోనిః) నిమిత్తము (వర్చసే) విద్యాప్రకాశము కొఱకు మఱియు (అగ్నయే) విద్వాంసుని కొఱకునై యున్నదో,అట్టి (త్వా)నిన్ను మేము ప్రార్థించుచున్నాము. గనుక నటులనే మీరును చేయుడు, [౯]

భావార్థము:-అందఱు మహత్త్వమును బడయునటుల విద్యాప్రాప్తికై సకల మానవులు వేదవేత్తలైన విద్వాంసులను సదా ప్రార్థించుచుండ వలయును.౧౯౬౮[౯]

౧౯౬౯ మహానిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథ రాజసత్కారమాహ.

ఇపుడు రాజసత్కార విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడుచున్నది.

మహాఀ౨॥ఇన్ద్రో వజ్రహస్తః షోడశీ శర్మ యచ్ఛతు హన్తు
పాప్మానం యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి। ఉపయామ గృహీతోఽసి
మహేన్ద్రాయ త్వైష తే యోనిర్మహేన్ద్రాయ త్వా॥ ॥౧౦॥

మహాన్, ఇన్ద్రః, వజ్రహస్త ఇతి వజ్ర+హస్తః, షోడశీ, శర్మ, యచ్ఛతు, హన్తు, పాప్మానమ్, యః, అస్మాన్, ద్వేష్టి, ఉపయామ గృహీత ఇత్యుపయామ+గృహీతః, అసి, మహేన్ద్రాయేతి మహా+ఇన్ద్రాయ, త్వా, ఏషః, తే, యోనిః, మహేన్ద్రాయేతి మహా+ఇన్ద్రాయ, త్వా ॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:-(మహాన్)బృహత్తమః(ఇన్ద్రః)పరమైశ్వర్యయుక్తో రాజా (వజ్రహస్తః) వజ్రో హస్తయోర్యస్య సః(షోడశీ)షోడశకలాయుక్తః(శర్మ)శృణ్వన్తి దుఃఖాని యస్మిన్ తద్గృహమ్. శర్మేతి గృహ నా...నిఘం.౩.౧౪.(యచ్ఛతు)దదాతు(హన్తు)(పాప్మానమ్) దుష్టకర్మకారిణమ్. (యః)(అస్మాన్)(ద్వేష్టి)అప్రీతయతి(ఉపయామగృహీతః) (అసి) (మహేన్ద్రాయ) మహద్గుణ విశిష్టాయ(త్వా)త్వామ్. (ఏషః)(తే)(యోనిః)నిమిత్తమ్(మహేన్ద్రాయ)(త్వా)త్వామ్. ॥౧౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా ! వజ్రహస్తః షోడశీ మహానింద్రః శర్మ యచ్ఛతు యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి తం పాప్మానం హన్తు యస్త్వం మహేన్ద్రాయోపయామ గృహీతోఽసి తం త్వా యస్యైష తే మహేన్ద్రాయ యోని రస్తి తం త్వా చవయం సత్కుర్యామ. ॥౧౦॥

భావార్థః:- హే ప్రజాజనా యో యుష్మభ్యం సుఖం దద్యాత్ దుష్టాన్ హన్యాన్మహైశ్వర్యం వర్ధయేత్స యుష్మాభిః సత్కర్తవ్యః. ॥౧౦॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! (వజ్రహస్తః) హస్తములందు వజ్రము గలవాడు (షోడశీ) షోడశ కళాయుక్తుడు (మహాన్) గొప్పవాడు (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యవంతుడు నైన రాజు (శర్మ) దుఃఖములు వినాశనము పొందునట్టి గృహమును (యచ్ఛతు)ఇచ్చును గాక! (యః) ఎవడు (అస్మాన్) మమ్ము (ద్వేష్టి) వైర భావముతో చూచుచున్నాడో, (పాప్మానమ్) చెడు కర్మలొనర్చు నాపాపాత్ముని (హన్తు) చంపుగాక! ఏ నీవు (మహేన్ద్రాయ) గొప్ప గుణయుక్తుడైన వానికొఱకు (ఉపయామగృహీతఃఅసి) ప్రాప్తమైన నియమములతో గ్రహించ బడినవాడవై ఉన్నావో, అట్టి (త్వా) నిన్ను, మఱియు నే (తే ఏషః) నీయొక్క ఇది (మహేన్ద్రాయ) ఉత్తమ గుణములు గల వారి కొఱకు (యోనిః) నిమిత్తమై యున్నదో అట్టి (త్వా) నిన్నును మేము సత్కరించెదము గాక !

భావార్థము:-ఓ ప్రజలారా! ఎవరు మీకు సుఖము నొసగుదురో దుష్టులను చంపుదురో గొప్ప ఐశ్వర్యమును పెంపొంద జేయుదురో, అట్టివారు మీచే నిరంతము సత్కరించదగి యున్నారు. ౧౪౬౯[౧౦]

౧౪౭౦ తం వ ఇత్యస్య నోధా గోతమ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునః రాజా కిం కుర్యాదిత్యాహ.

మఱల రాజు యేమిచేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

తం వో దస్మమృతీషహం వసోర్మన్దానమన్ధసః।

అభివత్సన్న స్వసరేషు ధేనవఽఇన్ద్రంగీర్భిర్నవామహే ॥౧౧॥

తమ్, వః, దస్మమ్, ఋతీషహమ్, ఋతిసహ మిత్యృతి+సహమ్, వసోః మన్దానమ్, అన్ధసః, అభి, వత్సమ్, న, స్వసరేషు, ధేనవః, ఇన్ద్రమ్, గీర్భిరితి గీః+భిః, నవామహే॥ ॥౧౧॥

పదార్థః:-(తమ్) (వః) యుష్మభ్యమ్ (దస్మమ్) దుఃఖోపక్షయితారమ్ (ఋతీషహమ్) గతిసహమ్. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (వసోః) ధనస్య (మన్దానమ్) ఆనన్దన్తమ్ (అన్ధసః) అన్నస్య(అభి)సర్వతః(వత్సమ్)(న)(ఇవ)(స్వసరేషు)దినేషు(ధేనవః)గావః(ఇన్ద్రమ్)పరమైశ్వర్యవన్తమ్(గీర్భిః)వాగ్భిః(నవామహే) స్తువీమహే. ॥౧౧॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా వయం స్వసరేషు ధేనవో వత్సం న యం దస్మమృతీషహం వసోరన్ధసో మన్దానమిన్ద్రం వో గీర్భిరభి నవామహే తథా తం భవన్తోఽపి సదా ప్రీతిభావేన స్తువన్తు. ॥౧౧॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యథా గావః ప్రతిదినం స్వం స్వం వత్సం పాలయన్తి తథైవ ప్రజారక్షకః పురుషః ప్రజా నిత్యం రక్షేత్. ప్రజాయై ధనధాన్యైః సుఖాని వర్ధయేత్.

పదార్థము:—ఓ మానవులారా: మేము (స్వసరేషు)దినములందు (ధేనవః) గోవులు (వత్సమ్) ఎట్లు దూడలను (న) అటులనే, (దస్మమ్) దుఃఖవినాశకుడు (ఋతీషహమ్) నడవడిని సహించువాడు (వసోః) ధనము యొక్కయు (అన్ధసః)అన్నము యొక్కయు (మన్దానమ్)ఆనందమును పొందినవాడు(ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యవంతుడునైన యేసభాపతి (వః) మీకొఱకు (గీర్భిః) వాక్కులతో, (అభినవామహే) సకలదిక్కులనుండి స్తుతించుచున్నామో,అటులనే(తమ్)ఆ సభాపతిని మీరుకూడ సదా ప్రీతిభావముతో స్తుతించుడు.

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందుపమాలంకారమున్నది. గోవులెట్లు ప్రతిదినము తమ తమ దూడలను పోషించుచున్నవో,అటులనే ప్రజారక్షకుడైన పురుషుడు ప్రజలను నిత్యము రక్షించవలయును. ప్రజలకు, ధనధాన్యాన్నాది పదార్థములచే సుఖమును పెంపొంద జేయవలయును. ౧౪౩౦[౧౧]

౧౪౩౧ యద్వాహిష్ఠమిత్యస్య నోధా గోతమ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా,విరాడ్ గాయత్రీ ఛన్దః,షడ్జః స్వరః.
పునః సా రాజ్ఞీ కిం కుర్యాదిత్యాహ.

మఱల నారాణి యేమిచేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

యద్వాహిష్ఠన్తదగ్నయే బృహదర్చ విభావసో।
మహిషీవ త్వద్రయిస్త్వద్వాజా ఉదీరతే॥ ॥౧౨॥

యత్, వాహిష్ఠమ్, తత్, అగ్నయే, బృహత్, అర్చ, విభావసో ఇతి విభా+వసో, మహిషీవేతి మహిషీ+ఇవ, త్వత్, రయిః, త్వత్, వాజాః,ఉత్, ఈరతే॥

పదార్థః: (యత్)(వాహిష్ఠమ్)అతిశయేన వాహయితారమ్(తత్)(అగ్నయే)పావకాయ (బృహత్)మహత్ (అర్చ) సత్కురు (విభావసో) ప్రకాశితధన (మహిషీవ) యథా రాజ్ఞీ తథా (త్వత్)తవ సకాశాత్ (రయిః)ధనమ్(త్వత్)(వాజాః)అన్నాదీని(ఉత్)అపి(ఈరతే)ప్రాప్నువన్తి.

అన్వయః:- హే విభావసో అగ్నయే యద్బృహద్వాహిష్ఠమస్తి తదర్చ. తద్వయమప్యర్చేమ మహిషీవ త్వద్రయిస్త్వద్వాజాశ్చోదీరతే తం వయం సత్కుర్యామ. ॥౧౨॥

భావార్థః:-యథా రాజ్ఞీ సుఖప్రాపికా మహాధనప్రదా భవతి.తథైవ రాజ్ఞః సకాశాత్సర్వే ధనమన్యాన్యుత్తమాని వస్తూని చ ప్రాప్నుయుః. ॥౧౨॥

పదార్థము:- (విభావసో) ప్రకాశిత ధనము గల విద్వాంసుడా! (అగ్నయే)అగ్ని కొఱకు, (బృహత్) గొప్పదియు (వాహిష్టమ్) బాగుగ చేర్పగలిగినదియు నగు, యత్=ఏదియున్నదో దానిని(అర్చ)సత్కరించుము. (తత్) దానిని మేమును సత్కరించెదముగాక! (మహిషీవ)రాణివలె(త్వత్) నీ నుండి (రయిః) ధనమును, మఱియు,(త్వత్) నీనుండి(వాజాః)అన్నాది పదార్థములను(ఉత్) (ఈరతే) లభించుచున్నవి. అట్టి నిన్ను మేము సత్కరించెదము గాక! ॥౧౨॥

భావార్థము:- ఎట్లురాణి సుఖములు కలుగజేయునదియు, అధిక ధన మొసగెడిదియునై యున్నదో,అటులనే రాజువద్దనుండి సకలప్రజలు ధనమును ఉత్తమములైన ఇతర వస్తువులను పొందవలయును. ॥౧౨॥

౧౪౭౩ ఏహీత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా; । విరాడ్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
విద్వద్భిః కిం కార్యమిత్యాహ

విద్వాంసు లేమి చేయవలయుననువిషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఏహ్యూషు బ్రవాణి తేఽగ్న ఇత్థేతరా గిరః। ఏభిర్వర్ధాస ఇన్దుభిః ॥౧౩॥

ఆ, ఇహి,ఊం ఇతి,ఉ, సు, బ్రవాణి, తే, అగ్నే, ఇత్థా, ఇతరాః, గిరః, ఏభిః, వర్ధాసే, ఇన్దుభిరితీన్దు+భిః। ॥౧౩॥

పదార్థః:-(ఆ)సమన్తాత్(ఇహి)ప్రాప్నుహి(ఉ)వితర్కే(సు)శోభనే(బ్రవాణి)ఉపదిశేయమ్ (తే)తుభ్యమ్(అగ్నే)ప్రకాశితప్రజ్ఞ(ఇత్థా)అస్మాద్ధేతోః(ఇతరాః)త్వయాఽజ్ఞాతాః(గిరః) వాచః (ఏభిః)(వర్ధాసే)వృద్ధో భవ (ఇన్దుభిః)జలాదిభిః. ॥౧౩॥

అన్వయః:- హే అగ్నే ఇహమిత్థా త ఇతరా గిరః సు బ్రవాణి యత స్త్వమేతా ఏహి ఉ ఏభి రిన్దుభి ర్వర్ధాసే. ॥౧౩॥

భావార్థః:- యయా శిక్షయా విద్యార్థినో విజ్ఞానేన వర్ధేరం స్తమేవ విద్వాంసఉపదిశేయుః.

పదార్థము,- (అగ్నే) ప్రకాశిత మగు బుద్ధి గలిగిన విద్వాంసుడా! నేను(ఇత్థా) ఈ హేతువుచే (తే) మీకొఱకు (ఇతరాః) మీరు తెలిసికొనని యితరములగు (గిరః) వాక్కులను (సు, బ్రవాణి) సుందరముగ నుపదేశింతును. కావున మీరీ వాక్కులను (ఆ, ఇహి) చక్కగా పొందుడు (ఉ) మఱియు (ఏభిః ఇన్దుభిః) ఈ జలాది పదార్థము లచే (వర్ధాసే) వృద్ధి పొందుడు. ॥౧౩॥

భావార్థము:-ఏశిక్షవలన విద్యార్థులు విజ్ఞానముచే నభివృద్ధి చెందుదురో ఆ శిక్ష (విద్య)నే విద్వాంసు లుపదేశించవలయును. ౧౪౭౨[౧౩]

౧౪౭౩ ఋతవ ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః, సంవత్సరో దేవతా। భురిగ్బృహతీ ఛన్దః,నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఋతవస్తే యజ్ఞం వితన్వన్తు మాసా రక్షన్తు తే హవిః।

సంవత్సరస్తే యజ్ఞం దధాతు నః ప్రజాం చ పరిపాతు నః ॥౧౪॥

ఋతవః, తే, యజ్ఞమ్, వి, తన్వన్తు, మాసాః, రక్షన్తు, తే, హవిః, సంవత్సరః, తే, యజ్ఞమ్, దధాతు, నః, ప్రజామితి ప్ర + జామ్, చ, పరి, పాతు, నః॥

పదార్థః:-(ఋతవః) వసన్తాద్యాః (తే) తవ (యజ్ఞమ్) సత్కారాది వ్యవహారమ్ (వి) (తన్వన్తు)వి స్తృణన్తు(మాసాః) కార్తికాదయః (రక్షన్తు) (తే) తవ (హవిః) హోతవ్యం వస్తు (సంవత్సరః)(తే)తవ(యజ్ఞమ్)(దధాతు)(నః)అస్మాకమ్(ప్రజామ్)(చ) (పరి) (పాతు) రక్షతు (నః)అస్మాకమ్. ॥౧౪॥

అన్వయః:- హేవిద్వం స్తే యజ్ఞమృతవో వితన్వన్తు తే హవి ర్మాసా రక్షన్తు,తే యజ్ఞం నః సంవత్సరో దధాతు.నః ప్రజాం చ పరిపాతు. ॥౧౪॥

భావార్థః:-విద్వద్భిర్మనుష్యైః సర్వాభిః సామగ్రీభిర్విద్యావర్ధకో వ్యవహారః సదా వర్ధనీయో న్యాయేన ప్రజాశ్చ పాలనీయాః. ॥౧౪॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! (తే)నీయొక్క(యజ్ఞమ్)సత్కారాది వ్యవహారము లను,(ఋతవః)వసంతాది ఋతువులు,(వి,తన్వన్తు)విస్తృతమొనర్చును గాక! తే హవిః

నీ హోమ యోగ్యవస్తువులను, మాసాః = కార్తికాదిమాసములు [రక్షన్తు] రక్షించునుగాక ! తే=యజ్ఞమ్ నీ యజ్ఞమును, నః = మాయొక్క, సంవత్సరః=వత్సరము [దధాతు]పుష్టమొనర్చును గాక ! [చ]మఱియు[నః] మాయొక్క [ప్రజామ్] ప్రజలను [పరి,పాతు]సకలదిశలనుండి రక్షించు గాక! [౧౪]

భావార్థము:-విద్వాంసులు సకలసామగ్రితో విద్యావర్ధక వ్యవహారములను సదా వెంపొందజేయవలయును. న్యాయముతో ప్రజలను కాపాడుచుండవలయును. [౧౪]

౧౪౨౪ ఉపహ్వర ఇత్యస్య వత్స ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా। విరాడ్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడినది

ఉపహ్వరే గిరీణాꣳ సఙ్గమే చ నదీనామ్। ధియా విప్రో అజాయత॥౧౫॥

ఉపహ్వర ఇత్యు+పహ్వరే, గిరీణామ్, సఙ్గమ ఇతి సమ్+గమే, చ, నదీనామ్, ధియా, విప్రః, అజాయత ॥౧౫॥

పదార్థః:-(ఉపహ్వరే)నికటే(గిరీణామ్) శైలానామ్ (సఙ్గమే) మేలనే (చ) (నదీనామ్) (ధియా)ప్రజ్ఞయా కర్మణా వా (విప్రః)మేధావీ విప్ర ఇతి మేధావి నామ నిఘం.౩.౧౫ (అజాయత)జాయతే. ॥౧౫॥

అన్వయః:-యో మనుష్యో గిరీణాముపహ్వరే నదీనాం చ సఙ్గమే యోగేనేశ్వరం విచారేణ విద్యాం చోపాసీత, స ధియా విప్రో అజాయత. ॥౧౫॥

భావార్థః:-యే విద్వాంసః పఠిత్వైకాన్తే విచారయన్తి తే యోగిన ఇవ ప్రాజ్ఞా భవన్తి.

పదార్థము:-ఏ మానవుడు[గిరీణామ్]పర్వతములయొక్క[ఉపహ్వరే]సమీపమున [చ]మఱియు[నదీనామ్] నదులయొక్క [సఙ్గమే] సంగమమందు యోగాభ్యాసముచే నీశ్వరుని విచారణచే విద్యను ఉపాసించునో, అతడు[ధియా]ఉత్తమబుద్ధి యుక్తుడు లేక కర్మయుక్తుడునై[విప్రః]విచారశీల బుద్ధిమంతుడు,[అజాయత]అగుచున్నాడు. [౧౫]

భావార్థము:-ఏ విద్వాంసు లధ్యయన మొనర్చి యేకాంతమున ధ్యాన మొనరించుదురో వారు యోగులవలె ఉత్తమ బుద్ధిమంతులగుదురు. ౧౪౨౪[౧౫]

౧౪౨౫ ఉచ్చేత్యస్య మహీయవ ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా: నిచృద్గాయత్రీ ఛందః,షడ్జః స్వరః

పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఉచ్చా తే జాతమన్ధసో దివి సద్భూమ్యాదదే। ఉగ్రꣳశర్మ మహి శ్రవః॥

ఉచ్చా, తే, జాతమ్, అన్ధసః, దివి, సత్, భూమి,

ఆ, దదే, ఉగ్రమ్, శర్మ, మహి, శ్రవః॥ ॥౧౬॥

పదార్థః:-(ఉచ్చా)ఉచ్చమ్(తే)తవ(జాతమ్)నిష్పన్నమ్(అన్ధసః) అన్నాత్ (దివి) ప్రకాశే (సత్) వర్తమానమ్ (భూమి) అత్ర సుపాం సులుగితి విభక్తేర్లుక్ (ఆ, దదే) గృహ్ణామి (ఉగ్రమ్) ఉత్కృష్టమ్(శర్మ)గృహమ్(మహి)మహత్ (శ్రవః) ప్రశంసనీయమ్. ॥౧౬॥

అన్వయః:-హే విద్వన్నహం తే యదుచ్చాఽన్ధసో జాతం దివి సదుగ్రం మహి శ్రవః శర్మాదదే తద్ భూమివ భవతు. ॥౧౬॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః.విద్వద్భి ర్మనుష్యైః సూర్యకిరణ వాయు మత్యన్నాది యుక్తాని మహాన్త్యుచ్చాని గృహాణి రచయిత్వా తవ నివాసేన సుఖం భోక్తవ్యమ్.

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! నేను, [తే]నీయొక్క [ఉచ్చా]ఉచ్చమైన[అన్ధసః] అన్నముతో[జాతమ్]ప్రసిద్ధమైనదియు[దివి]ప్రకాశమున[సత్]వర్తమానమును[ఉగ్రమ్] ఉత్తమమును[మహి] గొప్పదియు [శ్రవః] ప్రశంసాయోగ్యమునునగు [శర్మ] ఏ గృహమును [ఆ, దదే] బాగుగా గ్రహణమొనర్చు చున్నానో, అది [భూమి] భూమివలె దృఢమగుగాక ! [౧౬]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులు సూర్యప్రకాశము, వాయువు బాగుగా ప్రవేశించునట్టివియు, అన్నాదులతో యుక్తమైనట్టివియు, మిగుల యెత్తైనవియునగు గృహములను నిర్మించుకొని,వాని యందువసించి సుఖమనుభవించవలయును. ౧౪౭౫[౧౬]

౧౪౭౬ స న ఇత్యస్య మహీయవ ఋషిః ఇంద్రో దేవతా। నిచృద్ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

స న ఇన్ద్రాయ యజ్యవే వరుణాయ మరుద్భ్యః। వరివోవిత్పరి స్రవ॥౧౭॥

సః, నః, ఇన్ద్రాయ, యజ్యవే, వరుణాయ, మరుద్భ్య ఇతి మరుత్+భ్యః। వరివోవిదితి వరివ+విత్, పరి, స్రవ॥ ॥౧౭॥

పదార్థః:-(సః) (నః) అస్మాకమ్ (ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (యజ్యవే) సంగతాయ

(వరుణాయ) శ్రేష్ఠాయ (మరుద్భ్యః) మనుష్యేభ్యః (వరివోవిత్) పరిచరణవేత్తా (పరి) (స్రవ) ప్రాప్నుహి. ॥౧౨॥

అన్వయః:- హే విద్వంస్త్వం మరుద్భ్యో నః ఇన్ద్రాయ యజ్యవే వరుణాయ వరివోవిత్ సంస్త్వం పరిస్రవ. ॥౧౨॥

భావార్థః:- యేన విదుషా యావత్సామర్థ్యం ప్రాప్యేత తేన తావతా సర్వేషాం సుఖం వర్ధనీయమ్. ॥౧౨॥

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసుడా ! [సః] ఆ నీవు [మరుద్భ్యః] మానవులకొఱకు [నః] మాయొక్క [ఇన్ద్రాయ] ఐశ్వర్యము కొఱకు [యజ్యవే] సంగతికొఱకు, మఱియు [వరుణాయ] శ్రేష్ఠజనముకొఱకు [వరివోవిత్] సేవాకార్యము నెఱుగుచు [పరిస్రవ] సకలదిక్కుల నుండి ప్రాప్తమగుచుండుము. [౧౨]

భావార్థము:- విద్వాంసులు కలిగియున్నంత సామర్థ్యముచే సమస్తప్రజలయొక్క సుఖమును పెంపొందజేయుచుండ వలయును. ౧౪౨౬[౧౨]

౧౪౨౭ ఏనేత్యస్య మహీయవ ఋషిః, విద్వాన్, దేవతా । స్వరాడ్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

ఈశ్వరః కథముపాస్య ఇత్యాహ

ఈశ్వరు నెటులుపాసించవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఏనా విశ్వాన్యర్య ఆ ద్యుమ్నాని మానుషాణామ్ । సిషాసన్తో వనామహే॥

ఏనా, విశ్వాని, అర్యః, ఆ, ద్యుమ్నాని, మానుషాణామ్,

సిషాసన్తః, సిషాసన్త+ఇతి సిసా+సన్తః, వనామహే ॥౧౩॥

పదార్థః:- (ఏనా) ఏనాని (విశ్వాని) సర్వాణి (అర్యః) ఈశ్వరః (ఆ) (ద్యుమ్నాని) ప్రదీప్తాని యశాంసి (మానుషాణామ్) మనుష్యాణామ్ (సిషాసన్తః) సేవితుమిచ్ఛన్తః (వనామహే) యాచామహే. ॥౧౩॥

అన్వయః:- యోఽర్యో మానుషాణామేనా విశ్వాని ద్యుమ్నాని శాస్తి తం సిషాసన్తో వయం సుఖాన్యావనామహే. ॥౧౩॥

భావార్థః:- యేనేశ్వరేణ మనుష్యాణాం సుఖాయ ధనాని వేదా భోజ్యాదీని వస్తూని చోత్పాదితాని తస్యైవోపాసనా సర్వైర్మనుష్యైః సదా కర్తవ్యా. ॥౧౩॥

పదార్థము:- [అర్యః] ఏ యీశ్వరుడు [మానుషాణామ్] మానవులయొక్క [ఏనా విశ్వాని] ఈ సమస్త [ద్యుమ్నాని] శోభాయమానములగు కీర్తులను [illegible]

చున్నాడో అతనిని[సిషాస_న్తః]సేవించ నిచ్ఛగించుచున్న మేము[ఆ,వనామ హే]సుఖము లను గోరుచున్నాము. [౧౮]

భావార్థము:-మానవుల సుఖముకొఱకు వేదములను,ధనములను,తినుటకు,త్రాగుటకు యోగ్యములైన వస్తువుల నుత్పన్నమొనర్చిన నీశ్వరుని సర్వమానవులు సదా ఉపాసించుచుండవలయును. ౧౪౭౭[౧౮]

అనువీరై రిత్యస్య ముద్గల ఋషిః । విద్వాంసో దేవతాః,త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పున ర్మనుష్యైః కిం క_ర్తవ్య మిత్యాహ
మరల మానవు లేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

అను వీరై రను పుష్యాస్మ గోభిరన్వ శ్వైరను సర్వేణ పుష్టైః ।
అను ద్విపదాను చతుష్పదా వయన్దేవా నో యజ్ఞమృతుథా నయన్తు॥౧౯॥

అను, వీరైః, అను, పుష్యాస్మ, గోభిః, అను, అశ్వైః, అను, సర్వేణ, పుష్టైః, అను, ద్విపదేతి ద్వి+పదా, అను, చతుష్పదా, చతుఃపదేతి చతుః+పదా, వయమ్, దేవాః నః, యజ్ఞమ్, ఋతుథేత్యృతు+థా,నయన్తు ॥౧౯॥

పదార్థః:-(అను)(వీరైః)ప్రశ_స్తబలైః (అను) (పుష్యాస్మ)పుష్టా భవేమ(గోభిః) ధేనుభిః (అను)(అశ్వైః)(అను)(సర్వేణ) (పుష్టైః)(అను)(ద్విపదా) మనుష్యాదినా (అను)(చతుష్పదా) గవాదినా(వయమ్)(దేవాః)విద్వాంసః(నః)అస్మాకమ్ (యజ్ఞమ్) ధర్మవ్యవహారమ్ (ఋతుథా) ఋతుభిః (నయన్తు)ప్రాపయన్తు. ॥౧౯॥

అన్వయః:- హే విద్వాంసో యథా వయం పుష్టైర్వీరై రను పుష్యాస్మ, పుష్టైర్గోభిరనుపుష్యామ, పుష్టైరశ్వైరనుపుష్యామ, సర్వేణాను పుష్యామ,ద్విపదాఽను పుష్యామ, చతుష్పదాను పుష్యామ, తథా దేవా నో యజ్ఞమృతుథా నయన్తు. ॥౧౯॥

భావార్థః:-మనుష్యైర్వీరపురుషాన్ పశూంశ్చ సంపోష్యాను పోషణీయమ్. సదా ఋత్వనుకూలో వ్యవహారః క_ర్తవ్యశ్చ. ॥౧౯॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసులారా ! ఎట్లు[వయమ్]మేము[పుష్టైః]పుష్టములు[వీరైః] ప్రశ_స్తమైన బలముగలవారువగు వీరపురుషులయొక్క [అను,పుష్యాస్మ]పుష్టిచే పుష్టివంతులమగుదుమో, బలముగలిగిన[గోభిః]గోవుల యొక్క పుష్టిచే[అను]పుష్టిమంతులమగుదు

మో,బలిష్ఠములైన[అశ్వైః]అశ్వముల యొక్క బలముచే,[అను]పుష్టివంతులమగుదుమో [సర్వేణ]సర్వముయొక్క పుష్టిచే[అను]పుష్టివంతులమగుదుమో,[ద్విపదా]రెండు పాదములు గలిగిన మనుష్యాది ప్రాణుల యొక్క పుష్టిచే[అను]పుష్టివంతులగుదుమో,మఱియు [చతుష్పదా]నాలుగు కాళ్ళుగలిగిన గోవు మొదలగు వానియొక్క[అను]పుష్టిచే పుష్టి వంతులమగుదుమో, అటులనే [దేవాః] విద్వాంసులు [నః]మాయొక్క[యజ్ఞమ్]ధర్మ యుక్త వ్యవహారమును[ఋతుథా]ఋతువులచే[నయన్తు]పొందెదరుగాక ! [౧౯]

భావార్థము:-మానవులు, పిరులను, గోవు మొదలగు పశువులను, బాగుగా బల యుక్తమొనర్చి తదనంతరము తాము, పుష్టిమంతులై సదా వసంతాది ఋతువుల కనుకూల వ్యవహార మొనర్పవలయును. ౧౪౭౯[౧౯]

౧౪౮౦ అగ్న ఇత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః,విద్వాన్ దేవతా. గాయత్రీ ఛందః,షడ్జః స్వరః.

కథ మపత్యాని ప్రశస్తాని స్యు రిత్యాహ

సంతాన మెటుల ఉత్తమము కాగలదు?

అగ్నే పత్నీరిహా వహ దేవానాముశతీ రుప। త్వష్టారꣳసోమపీతయే॥౨౦॥

అగ్నే, పత్నీః, ఇహ, ఆ, వహ, దేవానామ్, ఉశతీః, ఉప,

త్వష్టారమ్, సోమపీతయ ఇతి సోమ+పీతయే॥ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(అగ్నే)అధ్యాపకాఽధ్యాపికే వా (పత్నీః)(ఇహ)(ఆ)(వహ)ప్రాపయ (దేవానామ్)విదుషామ్(ఉశతీః) కామయమానాః (ఉప) (త్వష్టారమ్) దేదీప్యమానమ్ (సోమపీతయే) (సోమస్య) పానాయ. ॥౨౦

అన్వయః:- హే అగ్నే త్వమిహ స్వసదృశాన్ పతీ నుశతీర్దేవానాం పత్నీః సోమపీతయే త్వష్టారముపా వహ. ॥౨౦॥

భావార్థః:-యది మనుష్యాః కన్యాః సుశిక్ష్యవిదుషీః కృత్వా స్వయంవృతాన్ హృద్యాన్ పతీన్ ప్రాపయ్య ప్రేమ్ణా సన్తానానుత్పాదయేయుస్తర్హి తాన్యపత్యాన్యతీవ ప్రశంసితానిభవన్తి.

పదార్థము:-(అగ్నే)అధ్యాపకుడా, లేక అధ్యాపికా ! నీవు,ఇహ=ఈ గృహాశ్రమమందు స్వసదృశగుణయుక్తులగు పతులకు,లేక,ఉశతీః=కామనాయుక్తలైన,దేవానామ్= విద్వాంసులయొక్క,పత్నీః=స్త్రీలకు,మఱియు,సోమపీతయే=ఉత్తమ ఓషధులయొక్క రసమును త్రాగుటకై,త్వష్టారమ్=తేజస్సుగల పురుషుని, ఉప,ఆ,వహ=బాగుగా సమీపమున పొందుము. లేక పొందుదురుగాక ! [౨౦]

భావార్థము:-ఏ మనుష్యులు కన్యకలకు బాగుగా శిక్షగఱపి విదుషీమణులుగ నొనర్చి, స్వయంవర విధిననుసరించి ప్రియమైన పతులను లభింపజేసి, ప్రేమతో సంతానోత్పత్తిని చేయించుదురో, అట్టివారి సంతానము అత్యంత ప్రశంసితమగు చున్నది.

---

౧౯౫ అభియజ్ఞమిత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః। విద్వాన్ దేవతా। గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
కే విద్వాంసో భవేయు రిత్యాహ
ఎవరు విద్వాంసు లగుదురను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

అభి యజ్ఞం గృణీహి నో గ్నావో నేష్టః పిబ ఋతునా।
త్వం హి రత్నధా అసి॥ ॥౨౦॥

అభి, యజ్ఞమ్, గృణీహి, నః, గ్నావః, నేష్టరితి నేష్టః, పిబ, ఋతునా,
త్వమ్, హి, రత్నధా ఇతి రత్న+ధాః, అసి॥ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(అభి)ఆభిముఖ్యే(యజ్ఞమ్)ప్రశస్తవ్యవహారమ్(గృణీహి)స్తుహి (నః) అస్మాకమ్ (గ్నావః)ప్రశస్తవాగ్మిన్. గ్నేతి వాఙ్నా...నిఘం.౧.౧౧.(నేష్టః)నేతః(పిబ)(ఋతునా) వసన్తాద్యేన సహ (త్వమ్)(హి)(రత్నధాః)రమణీయవస్తుధర్తా(అసి). ॥౨౦॥

అన్వయః:-హే గ్నావో నేష్టస్త్వమృతునా సహ నో యజ్ఞమభి గృణీహి, యతస్త్వం హి రత్నధా అసి తస్మాత్సదోషధిరసాన్ పిబ. ॥౨౦॥

భావార్థః:-యే సుశిక్షితాయా వాచః సఙ్గతం వ్యవహారం జ్ఞాతుమిచ్ఛేయుస్తే విద్వాంసో భవేయుః. ॥౨౦॥

పదార్థము:-గ్నావః=ప్రశస్తవాక్కుగల,నేష్టః=నాయకుడా ! నీవు,ఋతునా=వసంతాది ఋతువులతో, నః=మాయొక్క, యజ్ఞమ్=ఉత్తమ వ్యవహారమును, అభిగృణీహి=సమ్ముఖమున స్తుతించుము. ఏలయన, త్వంహి=నీవే, రత్నధాః=ప్రసన్నతకు హేతువైన వస్తువును ధరించు కర్తవై, అసి=ఉన్నావు,కావున నుత్తమ ఓషధులయొక్క రసములను,పిబ=త్రాగుము, [౨౦]

భావార్థము:-ఎవరు మంచి శిక్షను బడసి వాణియొక్క సంగతమగు వ్యవహారమును దెలిసికొనుట కిచ్ఛగింతురో వారు విద్వాంసులగుదురు. ౧౯౫౦[౨౦]

౧౯౫౧ ద్రవిణోదా ఇత్యస్య మేధాతిథిర్ఋషిః। సోమో దేవతా, గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పున ర్విద్వద్భి ర్మనుష్యైః కిం కార్యమిత్యాహ.

విద్వాంసులైన మనుష్యు లేమిచేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

ద్ర॒వి॒ణో॒దాః, పిపీషతి జుహోత॒ ప్ర చ తిష్ఠత। నే॒ష్ట్రాదృ॒తుభి॑రిష్యత॥౨౨॥

ద్ర॒వి॒ణో॒దా ఇతి ద్రవిణః+దాః పి॒పీ॒ష॒తి॒, జు॒హోత॒, ప్ర, చ॒, తి॒ష్ఠ॒త॒,

నే॒ష్ట్రా॒త్, ఋ॒తుభి॒రిత్యృ॒తు+భిః, ఇ॒ష్య॒త॒॥ ॥౨౨॥

పదార్థః:-(ద్రవిణోదాః) యో ద్రవిణో ధనం యశో వా దదాతి సః (పిపీషతి) పాతుమిచ్ఛతి(జుహోత)(ప్ర,చ)(తిష్ఠత)ప్రతిష్ఠాం లభధ్వమ్(నేష్ట్రాత్)వినయాత్(ఋతుభిః)వసన్తాదిభిః సహ(ఇష్యత)ప్రాప్నుత. ॥౨౨॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా ద్రవిణోదా ఋతుభిః సహ నేష్ట్రాద్రసం పిపీషతి తథా యూయం రసమిష్యత జుహోత ప్రతిష్ఠత. ॥౨౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే విద్వాంసో మనుష్యా యథా సద్వైద్యాః పథ్యేనోత్తమ విద్యయా స్వయమరోగాః సన్తోఽన్యాన్ రోగాత్పృథక్కృత్య ప్రశంసాం లభన్తే తథైవ యుష్మాభి రప్యాచరణీయమ్. ॥౨౨॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! ఎట్లు (ద్రవిణోదాః) ధనమును లేక యశము నొసగు జనుడు(ఋతుభిః) వసంతాది ఋతువులతో (నేష్ట్రాత్) వినయముచే రసమును, (పిపీషతి) త్రాగ దలంచుచున్నాడో, అటులనే మీరును రసమును, ఇష్యత=పొందుడు. జుహోత=గ్రహణ మొనర్చుడు లేక హవన మొనర్చుడు. చ=మఱియు, ప్రతిష్ఠత= ప్రతిష్ఠను పొందుడు, ౧౪౭౧[౨౨]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ విద్వాంసులారా! ఉత్తమ వైద్యుడు ఎటుల సుందర పథ్య భోజనము వలనను, ఉత్తమ విద్య వలనను తాము స్వయముగ రోగరహితులై ఇతరులను రోగములనుండి కాపాడి ప్రశంసాపాత్రులగుచున్నారో, అటులనే మీరును అవశ్య మాచరించవలయును.౧౪౭౧[౨౨]

౧౪౭౨ తవాయ మిత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా। భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

తవా॒యం సోమ॒స్త్వమే॒హ్య॒ర్వాఙ్ శ॑శ్వత్త॒మꣳ సు॒మనా॑ అ॒స్య పా॑హి।

అ॒స్మిన్య॒జ్ఞే బ॒ర్హిష్యా॒నిష॒ద్యా ద॑ధి॒ష్వేమం జ॒ఠరఽఇన్దు॑ మిన్ద్ర॥ ॥౨౩॥

తవ, అయమ్, సోమః, త్వమ్, ఆ, ఇహి,అర్వాఙ్,శశ్వత్తమమితి శశ్వత్+తమమ్, సుమనా ఇతి సు+మనాః అస్య, పాహి, అస్మిన్, యజ్ఞే, బర్హిషి, ఆ, నిషద్య, నిసద్యేతి ని+సద్య,దధిష్వ ఇమమ్, జఠరే, ఇన్దుమ్, ఇన్ద్ర॥ ॥౨౩॥

పదార్థః:-(తవ)(అయమ్)(సోమః)ఐశ్వర్యయోగః(త్వమ్)(ఆ,ఇహి) సమన్తాత్ప్రాప్నుహి (అర్వాఙ్) ఆభిముఖ్యం ప్రాప్తః (శశ్వత్తమమ్) అతిశయేన శశ్వదనాదిభూతమ్ (సుమనాః) ధర్మకార్యే ప్రసన్నమనాః (అస్య) (పాహి) (అస్మిన్) (యజ్ఞే) సంగన్తవ్యే (బర్హిషి) ఉత్తమే సాధుని(ఆ)(నిషద్య)నితరాం స్థిత్వా.అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(దధిష్వ)ధర(ఇమమ్)(జఠరే) ఉదరాగ్నౌ (ఇన్దుమ్)రోగహారౌషధిరసమ్(ఇన్ద్ర) పరమైశ్వర్యమిచ్ఛో. ॥౨౩॥

అన్వయః:-హే ఇన్ద్ర విద్వన్యస్తవాయం సోమోఽస్తి, తం త్వమేహి.సుమనా అర్వాఙ్సన్నస్య శశ్వత్తమం పాహి. అస్మిన్బర్హిషి యజ్ఞే నిషద్య జఠర ఇమమిందుం చాదధిష్వ. ॥౨౩॥

భావార్థః:-విద్వాంసః సర్వైః సహాభిముఖ్యం ప్రాప్య ప్రసన్నమనసః సన్తః సనాతనం ధర్మం విజ్ఞానఞ్చోపదిశేయుః పథ్యమన్నాది సేవేరన్ సదైవ పురుషార్థే ప్రయతేరఞ్చ. ॥౨౩॥

పదార్థము:- ఇన్ద్ర=పరమైశ్వర్యమునభిలషించు విద్వాంసుడా!, తవ=నీయొక్క అయమ్ సోమః=ఐశ్వర్యముయొక్క ఏయీ యోగమున్నదో దానిని, త్వమ్=నీవు ఆ, ఇహి=బాగుగా పొందుము, సుమనాః=ధర్మ కార్యమందు ప్రసన్న చిత్తుడవు, అర్వాఙ్=సమ్ముఖమున ప్రాప్తుడవు,అస్య=ఈనీఆత్మయొక్క, శశ్వత్తమమ్=అనాది తమధర్మము లనువిశేషించి, పాహి=రక్షించుము.,అస్మిన్=బర్హిషి=ఈ ఉత్తమమైన యజ్ఞే=పొందదగిన వ్యవహారమందు, నిషద్య=నిరంతరము స్థితమై, జఠరే=జఠరాగ్ని యందు,ఇమమ్=ప్రత్యక్షమైయున్న యీ, ఇన్దుమ్=రోగవినాశకములగు ఓషధుల యొక్క రసమును ఆ,దధిష్వ=బాగుగా ధరించుము. [౨౩]

భావార్థము:-విద్వాంసులందఱికి సమ్ముఖులై ప్రసన్నచిత్తులై సనాతన ధర్మమును, విజ్ఞానమును, ఉపదేశించుచుండవలయును. పథ్యములైన అన్నాదులను తినుచునుండవలయును. సదా పురుషార్థమున ప్రవృత్తులై యుండవలయును, ౧౪౮౭[౨౩]

౧౪౮౮ ఆమేవేత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా। జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఆమేవ నః సుహవా ఆ హి గన్తన ని బర్హిషి సదతనా రణిష్టన।

అథా మదస్వ జుజుషాణో అన్ధస స్త్వష్ట ర్దేవేభి ర్జనిభిః సుమద్గణః ॥౨౪॥

అమేవేత్యమా+ఇవ, నః, సుహవా+ఇతి సు+హవాః, ఆ, హి, గన్తన, ని, బర్హిషి, సదతన, రణిష్టన, అథ, మదస్వ, జుజుషాణః, అన్ధసః, త్వష్టః, దేవేభిః, జనిభిరితి జని+భిః, సుమద్గణ ఇతి సుమత్+గణః॥ ॥౨౪॥

పదార్థః:-(అమేవ)ఉత్తమం గృహమివ(నః) అస్మాన్ (సుహవాః)శోభనాహ్వానాః (ఆ) (హి) కిల (గన్తన)గచ్ఛత(ని)నితరామ్(బర్హిషి)ఉత్తమే వ్యవహారే(సదతన)సీదత (రణిష్టన)వదత (అథ)అనంతరమ్. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(మదస్వ)ఆనన్ద (జుజుషాణః) ప్రసన్నః సేవమానః (అన్ధసః)అన్నాదే ర్మధ్యే(త్వష్టః)దేదీప్యమానః(దేవేభిః)దివ్యగుణైః(జనిభిః)జన్మభిః(సుమద్గణః) సుహర్షగణః. ॥౨౪॥

అన్వయః:-హే త్వష్టో జుజుషాణః సుమద్గణః సం స్త్వం దేవేభి ర్జనిభిః సహాఽన్ధసో మద స్వాథాఽమేవాన్యానానన్దయ. హేవిద్వాంసః సుహవా యూయ మమేవ బర్హిషి న ఆ గన్తన. అత్ర హి నిషదతన రణిష్టనచ. ॥౨౪॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యే స్వయముత్తమే వ్యవహారే స్థిత్వాఽన్యాన్ స్థాపయేయుస్తే సదాఽనన్దేయుః స్త్రీపురుషాః ప్రీత్యా సంయుజ్య యాన్యపత్యాని జనయేయు స్తాని దివ్యగుణాని జాయన్తే. ॥౨౪॥

పదార్థము:- త్వష్టః=తేజోవంతుడవగు విద్వాంసుడా! జుజుషాణః=ప్రసన్న చిత్తుడవై గురువు మొదలగువారిని సేవించుచు, సుమద్గణః=సుందరమైన ప్రసన్న మండలి గల నీవు, దేవేభిః=ఉత్తమ గుణములతోను, జనిభిః=జన్మలతోను, అన్ధసః=అన్నాది ఉత్తమ పదార్థముల యొక్క ప్రాప్తి యందు,మదస్వ=ఆనందితుడవుకమ్ము. అథ=తదనంతరము, అమేవ=ఉత్తమ గృహమువలె నితరులను ఆనందపఱచుము. ఓ విద్వాంసులారా! సుహవాః=సుందరముగ పిలచు మీరు ఉత్తమ గృహమువలె, బర్హిషి=ఉత్తమ వ్యవహారమున,నః=మాకు,ఆగన్తన=బాగుగా లభించుడు ఈస్థానమందు,హి=నిశ్చితముగ, నిసదతన=నిరంతరము కూర్చుండుడు,మఱియు,రణిష్టన=బాగుగా నుపదేశించుడు.[౨౪]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమునందు ఉపమాలంకారమున్నది. ఎవరు స్వయముగ నుత్తమ వ్యవహారమందు స్థితులై, ఇతరులను స్థితమొనర్తురో వారు సదా అనందితులగుచుందురు. స్త్రీపురుషులుత్సాహపూర్వకముగా సంయోగమొనర్చి యే సంతానమును గందురో వారుత్తమ గుణములు గలవారగుదురు. ౧౪౮౩[౨౪]

౧౪౮౪ స్వాదిష్ఠయేత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః,సోమో దేవతా। నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః,షడ్జఃస్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

స్వాదిష్ఠయా మదిష్ఠయా పవస్వ సోమ ధారయా। ఇన్ద్రాయ పాతవే సుతః॥

స్వాదిష్ఠయా, మదిష్ఠయా, పవస్వ, సోమ, ధారయా,

ఇన్ద్రాయ, పాతవే, సుతః ॥౨౫॥

పదార్థః:-(స్వాదిష్ఠయా) అతిశయేన స్వాదుయుక్తయా (మదిష్ఠయా) అతిశయేనానన్దప్రదయా(పవస్వ)పవిత్రో భవ(సోమ)ఐశ్వర్యయుక్త(ధారయా) ధారణకర్త్ర్యా (ఇన్ద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ(పాతవే)పాతుం రక్షితుమ్(సుతః)నిష్పాదితః. ॥౨౫॥

అన్వయః:- హే సోమ ! విద్వన్ త్వం య ఇంద్రాయ పాతవే సుతోఽస్తి తస్య స్వాదిష్ఠయా ధారయా పవస్వ. ॥౨౫॥

భావార్థః:- యే విద్వాంసో మనుష్యాః సర్వరోగప్రణాశక మానందప్రద మోషధిరసం పీత్వా శరీరాత్మానౌ పవిత్రయన్తి. తే ధనాఢ్యా జాయన్తే. ॥౨౫॥

పదార్థము:-సోమ=ఐశ్వర్య యుక్త విద్వాంసుడా! మీరు, ఇన్ద్రాయ=సంపత్తిని, పాతవే=రక్షించుటకై, సుతః=తీయబడిన యే రసమున్నదో, దానియొక్క, స్వాదిష్టయా=అతిస్వాదు యుక్తమును, మదిష్టయా=అత్యానంద మొసగునదియు,ధారయా=ధారణ మొనర్చునదియునగు క్రియచే, పవస్వ=పవిత్రులు కండు. [౨౫]

భావార్థము:-ఏవిద్వాంసులు సర్వరోగముల నాశకము ఆనందప్రదమునగు ఓషధి సమురసను త్రాగి స్వశరీరమును, ఆత్మను పవిత్ర పఱచు చున్నారో,వారు ధనాఢ్యులగు చున్నారు. ౧౯।౨౫[౨౫]

౧౯।౨౬ రక్షోహేత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా। గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

రక్షోహా విశ్వచర్షణిరభి యోని మయోహతే। ద్రోణే సధస్థమాసదత్ ॥౨౬॥

రక్షోహేతి రక్షః+హా, విశ్వచర్షణిరితి విశ్వ+చర్షణిః, అభి, యోనిమ్, అయః+హతే, ద్రోణే, సధస్థమితి సధ+స్థమ్, ఆ, అసదత్॥ ॥౨౬॥

పదార్థః:-(రక్షోహా)యో రక్షాంసి దుష్టాన్ ప్రాణినో హన్తి సః (విశ్వచర్షణిః)విశ్వస్యాఽఖిలస్య ప్రకాశకః(అభి)అభితః(యోనిమ్)గృహమ్(అపోహతే)అపసా సువర్ణేన ప్రాప్తే. అప ఇతి హిరణ్యనా....నిఘం.౧.౨ (ద్రోణే)పాత్రవిశేషే(సధస్థమ్)సమానస్థానమ్(ఆ)(అసదత్)తిష్ఠేత్.

అన్వయః:-హే రక్షోహా విశ్వచర్షణిర్విద్వానపోహతే ద్రోణే సధస్థం యోనిమభ్యాసదత్స సర్వం సుఖమాప్నుయాత్. ॥౨౬॥

భావార్థః:- యేఽవిద్యాహన్తారో విద్యాప్రకాశకాః సర్వర్తుసుఖకారకేషు సువర్ణాదియుక్తేషు గృహేషు స్థిత్వా విచారం కుర్వన్తి సుఖినో జాయన్త ఇతి. ॥౨౬॥

పదార్థము:-రక్షోహా=దుష్టప్రాణులను వధించువాడు, విశ్వచర్షణిః=విశ్వమును ప్రకాశపఱచు వాడునగు నే విద్వాంసుడు,అపోహతే=సువర్ణము వలన లభించిన,ద్రోణే=౨౦ శేర్ల అన్నపాత్రయందు, సధస్థమ్=సమాన స్థితిగల, యోనిమ్=గృహమందు, అభి ఆ అసదత్=బాగుగా స్థితమగునో, అట్టి విద్వాంసుడు సంపూర్ణ సుఖమును పొందును.

భావార్థము:-ఎవరు అవిద్యా అజ్ఞానముల నాశనమొనర్చుదురో, ఎవరు విజ్ఞాన ప్రకాశకులో, సకల ఋతువులలో సుఖకరములు సువర్ణాదియుక్తములు నైన గృహము లందు కూర్చొని ఎవరు విచారింతురో అట్టి వారు సుఖవంతులగుదురు. ౧౪౪౫[౨౬]

అస్మిన్నధ్యాయే పురుషార్థఫల వర్ణనం సర్వేషాం మనుష్యాణాం వేదపఠన శ్రవణాధికారాః
పరమేశ్వర విద్వత్సత్య నిరూపణ మగ్న్యాది పదార్థకథనం యజ్ఞవర్ణనం
సుందర గృహ నిర్మాణ ముత్తమస్థానే స్థితి శ్చోక్తాఽత ఏతదర్థస్య
పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు పురుషార్థఫలవర్ణనము, మానవులందరికి వేదాధ్యయన శ్రవణాధి
కారములు, పరమేశ్వరుని యొక్కయు విద్వాంసుని యొక్కయు సత్యము
యొక్కయు నిరూపణము, అగ్న్యాది పదార్థముల కథనము, యజ్ఞము,
సుందర గృహనిర్మాణము,ఉత్తమస్థానస్థితి మొదలైనవి చెప్పబడినవి,
ఇందువలన ఈఅధ్యాయార్థమునకు పూర్వాధ్యాయమున చెప్ప
బడిన అర్థముతో సంగతి కలదని గ్రహించవలయును

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీపరమవిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ
స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానంద
సరస్వతీస్వామినా విరచితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణ
యుక్తే యజుర్వేద భాష్యే షట్వింశోఽధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు
శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు
అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద
సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి యిరువదియారవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథ సప్తవింశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

ఇప్పుడిరువది యేడవ అధ్యాయము * ఆరంభమగుచున్నది.

విశ్వా॑నిదేవ సవిత ర్దురి॒తాని॒ పరా॑సువ। యద్భ॒ద్రం తన్న॒ ఆసు॑వ ॥౧॥

౧ సమా ఇత్యస్య స్యాగ్నిర్ఋషిః. అగ్నిర్దేవతా। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
అథాప్తైః కథమాచరణీయ మిత్యాహ.

ఆప్తులెట్లు ప్రవర్తించవలయునను విషయము చెప్పబడెను.

సమా॑స్త్వాఽగ్న ఋ॒తవో॑ వర్ధయన్తు సంవత్స॒రాఽఋష॑యో॒ యాని॑ స॒త్యా।
సం ది॒వ్యేన॑ దీదిహి రోచ॒నేన॒ విశ్వా॒ ఆ భా॑హి ప్ర॒దిశ॒ శ్చత॑స్రః॥౧॥

సమాః, త్వా, అ॒గ్నే, ఋ॒తవః, వ॒ర్ధ॒యన్తు, స॒వ॒త్స॒రాః, ఋష॑యః, యాని,

* ౨౭ వ అధ్యాయపు విషయసూచిక

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]	[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
౧. సత్యప్రశంసా విజ్ఞాపనము	౧	౧౬. కారణవర్ణనము	౨౬,౨౫
౨. ఆప్తుని కర్తవ్యము	౩	౧౭. ధనపుటుపయోగము	౩౨
౩. ఉత్తమగుణముల స్వీకారము	౨	౧౮. పరస్పర రక్షణ	౩౫
౪. అనిష్టనివృత్తి	౩,౪	౧౯. వాయుగుణ వర్ణనము	౧౨,౨౩,౨౪, ౨౫,౨౬,౩౧,౩౨,౩౩,౩౪
౫. జీవితమును పొడిగించుట	౫	౨౦. ఈశ్వరగుణవర్ణనము	౧౦,౨౦,౨౯,౩౬,
౬. మిత్రవిశ్వాసము	౬	౨౧. శూరవీర కృత్యకథనము	౩౭
౭. సర్వత్ర కీర్తిపొందుట	౭	౨౨. ప్రసన్నపఱచుట	౩౦
౮. ఐశ్వర్యమును పెంచుట	౮	౨౩. మిత్రుని రక్షించుట	౪౧,౪౨
౯. అల్పమృత్యునివారణము	౯	౨౪. విద్వాంసుల ఆశ్రయము	౨౭,౨౮,౩౩, ౩౮,౩౯,౪౦
౧౦. యజ్ఞమొనర్చుట (సుఖప్రాప్తి)	౧౩	౨౫. స్వాత్మరక్షణ	౨౪,౩౫
౧౧. బహుధనధారణము	౨౨	౨౬. వీర్య రక్షణ	౪౪
౧౨. సుందరవాణీగ్రహణము	౧౯	౨౭. యుక్తాహారవిహారములు	౪౫
౧౩. సద్గుణేచ్ఛ	౨౩		
౧౪. అగ్నిప్రశంసా	౧౧,౧౪,౧౫ ౧౬.౧౭,౧౮,		
౧౫. విద్యాధనములవృద్ధి	౧౯,౨౨		

* 1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈ అధ్యాయములో ౪౫ మంత్రములు. ౪౫ ఛందస్సులు, ౬౯౦ పదములు, ౧౫౯౦ అక్షరములున్నవి.

[అనువాదకులు]

సత్యా,సమ్, దివ్యేన, దీదిహి, రోచనేన, విశ్వాః, ఆ, భాహి, ప్రదిశః ఇతి ప్రదిశః, చతస్రః॥ ॥౧॥

పదార్థః:-(సమాః)వర్షాణి(త్వా) త్వామ్ (అగ్నే) విద్వన్ (ఋతవః) శరదాదయః(వర్ద్ధయన్తు) (సంవత్సరాః) (ఋషయః) మంత్రార్థవిదః (యాని)(సత్యా)సత్సు సాధూని త్రైకాల్యాబాధ్యాని కర్మాణి (సమ్) (దివ్యేన) అతిశుద్ధేన(దీదిహి) కామయ (రోచనేన) ప్రదీపనేన(విశ్వాః) అఖిలాః (ఆ)సమన్తాత్(భాహి)ప్రకాశయ (ప్రదిశః) ప్రకృష్టగుణయుక్తా దిశః(చతస్రః)చతస్సంఖ్యాప్రమితాః. ॥౧॥

అన్వయః:- హే అగ్నే ! సమా ఋతవః సంవత్సరా ఋషయో యాని సత్యా సన్తి తే త్వా వర్ద్ధయన్తు.యథాఽగ్నిర్దివ్యేన రోచనేన విశ్వాశ్చతస్రః ప్రదిశః ప్రకాశయతి తథా విద్యాం సందీదిహి. న్యాయ్యం ధర్మమా భాహి. ॥౧॥

భావార్థః: అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. ఆప్తైః సర్వదా సత్యా విద్యాః కర్మాణి చోపదిశ్య సర్వేషాం శరీరిణామారోగ్యపుష్టి ర్విద్యాసుశీలే చ వర్ద్ధనీయే. యథా సూర్యః స్వసంనిహితాన్ప్రకాశయతి తథా సర్వే మనుష్యాః సుశిక్షయా సదైవానన్దయితవ్యాః. ॥౧॥

పదార్థము:-అగ్నే=విద్వాంసుడా ! సమాః=వర్షములు,ఋతవః=శరదాది ఋతువులు, సంవత్సరాః=ప్రభవాది సంవత్సరములు, ఋషయః=మంత్రార్థముల నెఱుగు విద్వాంసులు[మఱియు] యాని సత్యా=సత్యకర్మ లేవియున్నవో అవి, త్వా=నిన్ను, వర్ధయన్తు=వెంపొందజేయును గాక ! ఎటులగ్ని, దివ్యేన=శుద్ధమైన, రోచనేన=ప్రకాశముతో, విశ్వా ప్రదిశః=సమస్త ఉత్తమ గుణయుక్తములగు, చతస్రః=నలుదిక్కులను ప్రకాశింప జేయుచున్నదో, అటులనే విద్యను, సం దీదిహి=సుందరముగా కోరుము. మఱియు న్యాయయుక్త ధర్మమును, ఆభాహి=బాగుగా ప్రకాశపఱచుము. [౧]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది.సూర్యుడెట్లు తన యెదుటనున్న పదార్థములను ప్రకాశితపఱచునో అటులనే పురుషులు సర్వకాల సర్వావస్థలయందు సత్యవిద్యను, ఉత్తమ కర్మల నుపదేశించుచు సమస్త శరీరధారుల యొక్క ఆరోగ్యమును పుష్టిని, విద్యను, సుశీలత్వమును, వెంపొందజేయవలెను.మఱియు ప్రజ్ఞ సుశిక్షచే మానవులందఱిని సర్వదా ఆనందితులుగ జేయుచుండవలయును. [౧]

౦[illegible]

[illegible] సం చేధ్యస్వాగ్నే ఇత్యస్యాగ్ని ఋషిః సామిధేన్యో దేవతాః । త్రిష్టుప్ ఛన్దః । ధైవతః స్వరః.

విద్వాంస ఏవోత్తమాధికారే యోజనీయా ఇత్యాహ.

[illegible] విద్వాంసులనే ఉత్తమాధికారమునందు నియుక్తపఱచ వలయును.

సం చేధ్యస్వాగ్నే ప్ర చ బోధయైనముచ్చ తిష్ఠ మహతే సౌభగాయ।

మా చ రిషదుపసత్తా తే అగ్నే బ్రహ్మాణస్తే యశసః సన్తు మాఽన్యే॥౨॥

సమ్, చ, ఇధ్యస్వ, అగ్నే, ప్ర, చ, బోధయ, ఏనమ్‌ ఉత్, చ, తిష్ఠ, మహతే, సౌభగాయ, మా, చ, రిషత్, ఉపసత్తేత్యుప+సత్తా, తే, అగ్నే, బ్రహ్మాణః, తే, యశసః, సన్తు, మా, అన్యే॥ ॥౨॥

పదార్థః: (సమ్) సమ్యక్ (చ) (ఇధ్యస్వ) ప్రదీప్తో భవ. (అగ్నే) అగ్నివద్వర్తమాన (ప్ర) (చ) (బోధయ) (ఏనమ్) జిజ్ఞాసుమ్ (ఉత్) (చ) (తిష్ఠ) (మహతే) (సౌభగాయ) శోభనస్య భగస్యైశ్వర్యస్య భావాయ (మా) (చ) (రిషత్) హింస్యాత్, (ఉపసత్తా) య ఉపసీదతి సః (తే) తవ (అగ్నే) (బ్రహ్మాణః) చతుర్వేదవిదః(తే)(యశసః)కీర్తేః (సన్తు)(మా)నిషేధే (అన్యే). ॥౨॥

అన్వయః:- హే అగ్నే త్వం సమిధ్యస్వైనం ప్రబోధయ చ మహతే సౌభగాయ చోత్తిష్ఠ. ఉపసత్తా భవాన్ సౌభగం మా రిషత్. హే అగ్నే తే బ్రహ్మాణోఽన్యే చ మా సన్తు తే యశస ఉన్నతిం చ మా రిషత్. ॥౨॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే విద్వద్భ్యో భిన్నానజ్ఞానానుత్తమాఽధికారే న యోజయన్తి సదోన్నతయే ప్రయతన్తేఽన్యాయేన కంచిన్న హింసన్తి చ తే కీర్త్యైశ్వర్యయుక్తా భవన్తి. ॥౨॥

పదార్థము:- అగ్నే=అగ్నివంటి తేజస్సుగల విద్వాంసుడా ! నీవు, సమ్ ఇధ్యస్వ=బాగుగా ప్రకాశవంతుడవు కమ్ము. చ=మఱియు, ఏనమ్=ఈ జిజ్ఞాసువులకు, ప్రబోధయ=బాగుగా బోధచేయించుము, చ=మఱియు, మహతే=గొప్ప, సౌభగాయ=సౌభాగ్యవంతుడవగుటకై, ఉత్ తిష్ఠ=ఉద్యతుడవు కమ్ము. మఱియు, ఉపసత్తా=సమీపమున కూర్చొను నీవు సౌభాగ్యమును, మా రిషత్=పాడొనర్చకుము. అగ్నే=తేజోవంతుడవైన జనుడా! తే=నీయొక్క, బ్రహ్మాణః=చతుర్వేదముల నెఱుగువారు, అన్యే=భిన్నబుద్ధిగల వారుగ, చ=కూడ, మాసన్తు=కాకుందురుగాక! చ=మఱియు, నీవు, తే యశసః=నీ కీర్తియొక్క ఉన్నతిని నష్టపఱచకుము. [౨]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు విద్వాంసులు కానివారిని ఉత్తమాధికారమందు నియుక్తమొనర్చరో, సదా ఉన్నతికై ప్రయత్నింతురో, మఱియు నన్యాయముగ నెవరిని దండించరో, అట్టివారు కీర్తివంతులు ఐశ్వర్యయుక్తులునగు చున్నారు. ౧౪౮౭[౨]

౧౪౮౮ త్వామిత్యస్యాగ్ని ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా। విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
జిజ్ఞాసుభిః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

జిజ్ఞాసువు లేమి చేయవలయుననని విషయము మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

త్వామగ్నే వృణతే బ్రాహ్మణా ఇమే శివో అగ్నే సంవరణే భవా నః।

సపత్నహా నో అభిమాతి జిచ్చ స్వే గయే జాగృహ్య ప్రయుచ్ఛన్ ॥3॥

త్వామ్, అగ్నే, వృణతే, బ్రాహ్మణాః, ఇమే, శివః, అగ్నే, సంవరణ ఇతి సం+వరణే, భవ, నః, సపత్న హేతి సపత్న+హా, నః,అభిమాతి జిదిత్యభి మాతి +జిత్, చ, స్వే, గయే, జాగృహి, అప్రయుచ్ఛన్నిత్య ప్ర+యుచ్ఛన్ ॥3॥

పదార్థః:-(త్వామ్) (అగ్నే) విద్వన్ (వృణతే) స్వీకుర్వన్తి (బ్రాహ్మణాః) బ్రహ్మవిదః (ఇమే) (శివః) మఙ్గలకారీ (అగ్నే)పావకవత్ ప్రకాశమాన(సంవరణే) సమ్యక్ స్వీకరణే (భవ) అత్ర ద్వచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (నః) అస్మాకమ్ (సపత్నహా) శత్రుదోషహన్తా (నః) అస్మాన్ (అభిమాతిజిత్) అభిమానజిత్, (చ) (స్వే) స్వకీయే (గయే) గృహే (జాగృహి) (అప్రయుచ్ఛన్) ప్రమాదమకుర్వన్. ॥3॥

అన్వయః:-హే అగ్నే పావకవద్వర్తమాన య ఇమే బ్రాహ్మణాస్త్వాం వృణతే, తాన్ ప్రతి త్వం సంవరణే శివో భవ, నోఽస్మాకం సపత్నహా భవ హే అగ్నేఽప్రయుచ్ఛన్నభి మాతి జిచ్చ త్వం స్వే గయే జాగృహి నోఽస్మాంశ్చ జాగృతాన్ కురు. ॥3॥

భావార్థః:-యథా విద్వాంసో బ్రహ్మ స్వీకృత్య మఙ్గలమాప్నువన్తి, దోషాన్ ఘ్నన్తి, తథా జిజ్ఞాసవో బ్రహ్మవిదః ప్రాప్య మఙ్గలాచరణాః సన్తః కుశీలతాం ఘ్నన్త్వాలస్యం విహాయ విద్యాముప్నయన్తు చ. ॥3॥

పదార్థము:-అగ్నే=తేజోవంతుడవగు విద్వాంసుడా! అగ్నివలె వర్తమానుడా! ఇమే బ్రాహ్మణాః=ఏ యీ బ్రహ్మవేత్తలు, త్వామ్=నిన్ను, వృణతే = స్వీకరించు చున్నారో వారికై నీవు, సంవరణే=చక్కగ స్వీకరించుటలో, శివః=మంగళ కారుడవు భవ=కమ్ము,నః సపత్నహా=మా శత్రువులయొక్క దోషములను చంపువాడవు కమ్ము. అగ్నే=అగ్నివలె ప్రకాశించువాడా!, అప్రయుచ్ఛన్=ప్రమాదమొనర్చనివాడవు, చ= మఱియు,అభిమాతిజిత్=అభిమానమును జయించువాడవు వగు నీవు,స్వే గయే=స్వగృహమున, జాగృహి=మేలుకొనుము, అనగా గృహకార్యములను నెరవేర్చుటలో నిద్రాలస్యాదులను త్యజించుము, నః=మమ్ము కూడ చైతన్యవంతులుగ నొనర్చుము [3]

భావార్థము:-విద్వాంసులు బ్రహ్మను స్వీకరించి ఆనంద మంగళములను పొంది దోషములను నెట్లు నిర్మూల మొనర్చుచున్నారో, అటులనే జిజ్ఞాసువులు బ్రహ్మవేత్తలైన విద్వాంసులను బడసి ఆనంద మంగలాచరణము లొనర్చుచు, చెడు స్వభావములను

సమూలముగ నాశమొనర్చి, సోమరితనమును త్యజించి, విద్యను ఉన్నతి పఱచుచుండ వలయును. ౧౪౼౩[౩]

౧౪౼౪ ఇహైవేత్యస్యాగ్ని ర్ఋషిః । అగ్నిర్దేవతా । స్వరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః । ధైవతః స్వరః.

అథ రాజధర్మ విషయ మాహ.

ఇపుడు రాజధర్మవిషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఇహైవాగ్నే౽అధి ధారయా రయిం మా త్వా నిక్రన్పూర్వచితో నికారిణః।
క్షత్ర మగ్నే సుయమ మస్తు తుభ్య ముపసత్తా వర్ధతాం తే౽నిష్టృతః॥౪॥

ఇహ, ఏవ, అగ్నే, అధి, ధారయ, రయిమ్, మా, త్వా, ని, క్రన్, పూర్వచిత ఇతి పూర్వ+చితః, నికారిణ ఇతి ని+కారిణః, క్షత్రమ్, అగ్నే, సుయమమితి సు+యమమ్, అస్తు, తుభ్యమ్। ఉపసత్తేత్యుప+సత్తా, వర్ధతామ్, తే, అనిష్టృతః, అనిస్తృత ఇత్యని+స్తృతః॥ ॥౪॥

పదార్థః:-(ఇహ)అస్మిన్ సంసారే (ఏవ) (అగ్నే) విద్యుద్వద్వర్తమాన (అధి) ఉపరిభావే (ధారయ) అత్ర సంహితాయా మితి దీర్ఘః. (రయిమ్) శ్రియమ్. (మా) (త్వా) త్వామ్ (ని) నీచైః (క్రన్) కుర్యుః (పూర్వచితః) పూర్వైః ప్రాప్తవిజ్ఞానాదిభి ర్వృద్ధాః (నికారిణః) నితరాం కర్తుం స్వభావాః (క్షత్రమ్) ధనం రాజ్యం వా (అగ్నే) వినయప్రకాశిత (సుయమమ్) సుష్ఠు యమా యస్మాత్తత్ (అస్తు) (తుభ్యమ్) (ఉపసత్తా) ఉపసీదన్ (వర్ధతామ్) (తే) తవ (అనిష్టృతః) అనుపహింసితః. ॥౪॥

అన్వయః:-హే అగ్నే త్వమిహ రయిం ధారయ పూర్వచితో నికారిణస్త్వా మాని క్రన్. హే అగ్నే తే సుయమం క్షత్రమస్తు యేనోపసత్తా సన్ననిష్టృతో భూత్వైవ భవాన్నధివర్ధతామ్. తుభ్యం క్షత్రం సుఖదాతృ భవతు. ॥౪॥

భావార్థః:-హే రాజన్నేవం వినయం ధరేర్యేన పూర్వవృద్ధా జనాస్త్వాం బహుమన్యేరన్ రాజ్యే సునియమాన్ ప్రవర్తయ: యేన స్వయం స్వరాజ్యం చ విఘ్నవిరహం భూత్వా సర్వతో వర్ధేత భవాంస్తం సర్వోపరి ప్రజా మన్యేత చ. ॥౪॥

పదార్థము:- హే, అగ్నే=విద్యుత్తువలె వర్తమానమై యున్న వినయవంతుడా! నీవు, ఇహ=ఈ సంసారమున, రయిమ్=లక్ష్మిని, ధారయ=ధరించుము, పూర్వచితః=మొదట పొందిన విజ్ఞానాదులచే శ్రేష్ఠమైనవారు, నికారిణః=నిరంతరము కర్మ చేయు

స్వభావము గలవారు. త్వా=నిన్ను, మా ని క్రన్=నీచగతిని పొందకుండ జేయుదురు గాక! హే, అగ్నే=వినయముచే శోభాయమానముగు సభాపతీ! తే=నీకు, సుయమమ్=సుందరముగ నియమమును నడపునట్టి, క్షత్రమ్=ధనము లేక రాజ్యము, అస్తు=కలుగుగాక, అందువలన, ఉపసత్తా=సమీపమున కూర్చొని యున్నవాడవై, అనిష్టృతః ఏవ=హింసను లేక విఘ్నమును పొందకుండగనే నీవు, అధి వర్ధతామ్=అధికముగ వృద్ధిపొందుము, తుభ్యమ్=నీకు రాజ్యము లేక ధనము సుఖదాయకమగుగాక! [౪]

భావార్థము:- ఓ రాజా! నీవు ప్రాచీనులైన వృద్ధులు నిన్ను బాగుగా కీర్తించునట్టి ఉత్తమ వినయమును ధరించుము, రాజ్యమున మంచి నియమములను ప్రవృత్తపఱచుము, అందువలన నీవు, నీ రాజ్యము విఘ్నరహితమై నలుదిక్కులా వ్యాపింపగలను. ప్రజలు నిన్ను సర్వోపరిగా గౌరవింతురు. ౧౪౮౯[౪]

౧౪౯౦ క్షత్రేణేత్యస్యాగ్నిరృషిః । అగ్నిర్దేవతా । స్వరాట్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః । పంచమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

క్షత్రేణాగ్నే స్వాయుః సꣳరభస్వ మిత్రేణాగ్నే మిత్రధేయే యతస్వ।
సజాతానాం మధ్యమస్థా ఏధి రాజ్ఞామగ్నే విహవ్యో దీదిహీహ ॥౫॥

క్షత్రేణ, అగ్నే, స్వాయు రితి సు, ఆయుః, సమ్, రభస్వ, మిత్రేణ, అగ్నే, మిత్రధేయ ఇతి మిత్ర+ధేయే, యతస్వ, సజాతానా మితి స+జాతానామ్, మధ్యమస్థా ఇతి మధ్యమ+స్థాః, ఏధి, రాజ్ఞామ్, అగ్నే, విహవ్య ఇతి, వి+హవ్యః, దీదిహి, ఇహ॥ ॥౫॥

పదార్థః:-(క్షత్రేణ) రాజ్యేన ధనేన వా (అగ్నే) పావకవత్తేజస్విన్ (స్వాయుః)శోభనం చ తదాయుశ్చ (సమ్) సమ్యక్ (రభస్వ) ఆరంభం కురు (మిత్రేణ) ధార్మికైర్విద్వద్భి ర్మిత్రైః సహ (అగ్నే) విద్యావినయప్రకాశక (మిత్రధేయే) మిత్రైర్ధర్తవ్యే వ్యవహారే (యతస్వ) (సజాతానామ్) సమానజన్మనామ్ (మధ్యమస్థాః) మధ్యే భవా మధ్యమాః పక్షపాతరహితాస్తేషు తిష్ఠతీతి (ఏధి) భవ (రాజ్ఞామ్) ధార్మికాణాం రాజాధిరాజానాం మధ్యే (అగ్నే) న్యాయప్రకాశక (విహవ్యః) విశేషేణ స్తోతుం యోగ్యః (దీదిహి) ప్రకాశితో భవ (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే రాజ్యాధికారే వా. ॥౫॥

అన్వయః:- హే అగ్నే ! త్వమిహ క్షత్రేణ సహ స్వాయుః సంరభస్వ. హే అగ్నే మిత్రేణ

సహ మిత్రధేయే యతస్వ. హే అగ్నే! సజాతానాం రాజ్ఞాం మధ్యే మధ్యమస్థా ఏధి విహవ్యః సన్ దీదిహి చ. ॥५॥

భావార్థః:- రాజా సదా బ్రహ్మచర్యేణ దీర్ఘాయుః సత్యధర్మప్రియై రమాత్యైః సహ మంత్రయిత్వాऽన్యై ర్రాజభిః సహ సుసన్ధిః పక్షపాతం విహాయ న్యాయాధీశః సర్వైః సులక్షణైర్యుక్తః సన్ దుష్టవ్యసనవిరహో భూత్వా ధర్మార్థకామమోక్షాన్ ధైర్యేణ శాన్త్యాऽప్రమాదేన చ శనైశ్శనైః సాధయేత్. ॥५॥

పదార్థము:- హే, అగ్నే=అగ్నివలె తేజోవంతుడవైన విద్వాంసుడా! నీవు, ఇహ=ఈ జగత్తునందు లేక రాజ్యాధికారమునందు, క్షత్రేణ=రాజ్యముతో లేక ధనముతో, స్వాయుః=సుందరమయిన యువావస్థను, సమ్ రభస్వ=బాగుగా ప్రారంభించుము, హే, అగ్నే=విద్యావినయములతో శోభాయమాననుడవగు ఓ రాజా!, మిత్రేణ=ధర్మాత్ములు, విద్వాంసులునైన మిత్రులతో, మిత్రధేయే=మిత్రులచే ధరించతగిన యోగ్యమైన వ్యవహారమునందు, యతస్వ=ప్రయత్న మొనరించుము, అగ్నే=న్యాయమును ప్రకాశపఱచు సభాపతీ! సజాతానామ్=ఒకేపర్యాయము జనించినవారు, సమానవయస్సుగలవారు, రాజ్ఞామ్=ధర్మాత్ములునైన రాజాధికారుల మధ్య, మధ్యమస్థాః=మధ్యస్థుడవు, వాది ప్రతివాదులకు సాక్షివి, ఏధి=కమ్ము, మఱియు, విహవ్యః=విశేషస్తుతికి యోగ్యుడవై, దీదిహి=ప్రకాశవంతుడవు కమ్ము, [५]

భావార్థము:- సభాపతియైన రాజు, సదా బ్రహ్మచర్యముతో దీర్ఘాయుష్మంతుడు, సత్యధర్మమందు ప్రీతినుంచు మంత్రులతో విచారించువాడు, ఇతర రాజులతో చక్కని సంధిచేసుకొనువాడు, పక్షపాతమును త్యజించిన న్యాయాధీశుడు, సకల శుభగుణ యుక్తుడు, దుష్టవ్యసనములకు దూరుడునై ధర్మ, అర్థ, కామ, మోక్షములను, ధైర్యముగా శాంతముగా, ప్రమాదరహితముగా నెమ్మది నెమ్మదిగా సాధించవలయును. ౧౪౯౦[५]

౧౪౯౧ అతి నిహ ఇత్యస్యాగ్నిరృషిః। అగ్నిర్దేవతా। భురిగ్బృహతీ ఛన్దః। మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

అతి నిహో అతి స్రిధోऽత్య చిత్తిమత్యరాతి మగ్నే విశ్వా హ్యగ్నే

దురితా సహ స్వాథాऽస్మభ్యꣳ సహవీరాꣳ రయిన్దాః॥ ॥६॥

అతి, నిహః, అతి, స్రిధః, అతి అచిత్తిమ్. అతి, అరాతిమ్, అగ్నే,

విశ్వా, హి, అగ్నే, దురి తేతి దుః+ఇతా, సహస్వ, అథ, అస్మభ్యమ్, సహ వీరామితి సహ+వీరామ్, రయిమ్, దాః॥ ॥౬॥

పదార్థః:-(అతి) అతిశయేన (నిహాః) యోఽనత్యం నితరాం జహాతి సః (అతి) (స్రిధః) దుష్టాచారాన్ (అతి) అతిక్రమ్య (అచిత్తిమ్) అజ్ఞానమ్ (అతి) (అరాతిమ్) అదానమ్. (అగ్నే) తేజస్విన్సభాపతే (విశ్వా) సర్వాణి (హి) ఖలు (అగ్నే) దృఢవిద్య (దురితాని) దుష్టాచరణాని (సహస్వ) (అథ) (అస్మభ్యమ్) (సహవీరామ్) వీరైః సహవర్తమానాం సేనామ్ (రయిమ్) ధనమ్ (దాః) దద్యాః. ॥౬॥

అన్వయః:-హే అగ్నే త్వమతి నిహాః సన్ స్రిధోఽతి సహస్వాచిత్తి మత్యరాతిం సహస్వ. హే అగ్నే త్వం హి విశ్వా దురితాఽతిసహస్వాఽథాఽస్మభ్యం సహవీరాం రయిం చ దాః.

భావార్థః: యే దుష్టాచారత్యాగినః కుత్సితానాం నిరోధకా అజ్ఞానమదానం చ పృథక్ కుర్వాణా దుర్వ్యసనేభ్యః పృథగ్భూతాః సుఖదుఃఖయోః సోఢారో వీరసేనాశ్రయా యథా గుణానాం జనానాం యోగ్యం సత్కారం కుర్వన్తః సన్తో న్యాయేన రాజ్యం పాలయేయుస్తే సదా సుఖినో భవేయు రితి. ॥౬॥

పదార్థము:- అగ్నే = తేజోవంతుడ వగునో సభాపతీ! నీవు, అతి నిహాః= నిశ్చయముగ అసత్యమును త్యజించువాడవగుచు, స్రిధః=దుష్టాచారములను, అతి సహస్వ=అధికముగ సహించుము. అచిత్తిమ్=అజ్ఞానమును, అతి=అతిక్రమించుము. అరాతిమ్=దాన నిషేధమును [అదానమును] సహించుము. హే, అగ్నే=దృఢమైన విద్య గలవాడా! తేజోవంతుడా! విద్వాంసుడా; నీవు, హి=మాత్రమే, విశ్వాదురితా=సమస్త దుష్టాచరణములను, అతి=అధికముగ సహించుము, అథ=అటుపిమ్మట, అస్మభ్యమ్= మాకు, సహవీరామ్=వీరపురుషులతో గూడిన సైన్యమును, రయిమ్ = ధనమును, దాః=ఒసగుము, [౬]

భావార్థము:- ఎవరు దుష్టాచారములను త్యజించుదురో, కుత్సితుల నడ్డగించుదురో, అజ్ఞానమును అదానమును వేఱు [దూర]పఱచుదురో, దుర్వ్యసనములకు దూరముగ నుందురో, సుఖదుఃఖములను సహించుదురో, వీరపురుషులైన సైనికులతో ప్రీతి గలిగి యుందురో, గుణానుకూలముగ ప్రజలను బాగుగా సత్కరించుదురో, న్యాయసమ్మతముగ రాజ్యమును పరిపాలించుదురో, అట్టి వారు సదాసుఖులు కాగలుగుదురు.

౧౪౯-౭ అనాధృష్య ఇత్యస్యాగ్నిరృషిః। అగ్నిర్దేవతా। నిచృజ్జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

అనాధృష్యో జాతవేదా అనిష్టృతో విరాడగ్నే క్షత్రభృద్దీది హీహ।

విశ్వా ఆశాః ప్రముఞ్చన్మానుషీర్భియః శివేభిరద్య పరి పాహి నో వృధే॥

అనాధృష్యః, జాతవేదా+ఇతి జాత+వేదాః, అనిష్టృతః, అని స్తృత ఇత్యని+స్తృతః, విరాడితి వి+రాట్, అగ్నే, క్షత్రభృదితి, క్షత్ర+భృత్, దీదిహి, ఇహ, విశ్వాః, ఆశాః, ప్రముఞ్చన్నితి ప్ర+ముఞ్చన్, మానుషీః, భియః, శివేభిః, అద్య, పరి, పాహి, నః, వృధే॥ ॥౭॥

పదార్థః:-(అనాధృష్యః) అన్యైర్ధర్షితుమయోగ్యః(జాతవేదాః)జాతవిద్యః (అనిష్టృతః) దుఃఖాత్పృథగ్భూతః (విరాట్) విశేషేణ రాజమానః(అగ్నే)సుసంగృహీతరాజనీతే (క్షత్రభృత్) యః క్షత్రం రాజ్యం బిభర్త్తి సః (దీదిహి) కామయ (ఇహ) అస్మిన్ రాజ్యవ్యవహారే (విశ్వాః) సకలాః (ఆశాః) దిశః (ప్రముఞ్చన్) ప్రకర్షేణ ముక్తా కుర్వన్(మానుషీః) మనుష్యసంబంధినీః (భియః) రోగదోషాదికాః (శివేభిః) కల్యాణకారిభిః సభ్యైః (అద్య) ఇదానీమ్ (పరి) సర్వతః (పాహి) రక్ష (నః) అస్మాన్ (వృధే) వర్ధనాయ. ॥౭॥

అన్వయః:-హే అగ్నే యో౽ద్యేహ మానుషీర్భియో నాశయ శివేభిశ్చ సహానిష్టృతో౽నాధృష్యో జాతవేదా విరాట్ క్షత్రభృదస్తి. స త్వం నో దీదిహి విశ్వా ఆశాః ప్రముఞ్చంస్త్వం నో వృధే పరి పాహి. ॥౭॥

భావార్థః:-యే రాజ రాజపురుషాః ప్రజాః సన్తోష్య మఙ్గలాచరణాః సర్వవిద్యాన్యాయప్రియాః సన్తః ప్రజాః పాలయేయుస్తే సర్వదిక్ప్రవృత్తకీర్త్తయః స్యుః. ॥౭॥

పదార్థము:-హే, అగ్నే=బాగుగా రాజనీతిని సంగ్రహపఱచు నో రాజా! నీవు, అద్య=ఇపుడు, ఇహ=ఈ రాజ్య వ్యవహారమున, మానుషీః=మానవ సంబంధమైన, భియః=రోగ శోకాది భయములను నష్టమొనర్చుము. ఏనీవు, శివేభిః=కల్యాణకారులైన సభ్య సజ్జనులతో పాటు, అనిష్టృతః=దుఃఖముల నుండి వేరైనవాడవు, అనాధృష్యః=ఇతరులచే బెదరించుటకు తగనివాడవు, విరాట్=విశేషప్రకాశ మానుడవు, క్షత్రభృత్=రాజ్యపోషకుడవునై యున్నావో, అట్టి నీవు,నః=మమ్ము, దీదిహి=కోరుము. విశ్వాః ఆశాః=సకల దిశలను, ప్రముఞ్చన్=బాగుగా ముక్తపఱచుచున్న వాడవై, వృధే=మా వృద్ధి నిమిత్తము, పరిపాహి=సర్వదిశల నుండి రక్షించుము. [౭]

భావార్థము:-ఏరాజు లేక రాజపురుషులు ప్రజలను సంతుష్టపరచి మంగళాచరణ మొనర్చుదురో,సకల విద్యాయుక్తులు న్యాయ ప్రియులునై యుండుచు ప్రజలను రక్షించుదురో అట్టిరాజపురుషులు సమస్తదిశలలో వ్యాపించిన కీర్తిగలవారగుదురు.౧౪౯-౨[౭]

దైవ్యేత్యస్యాగ్ని రృషిః, అగ్నిర్దేవతా, భురిగ్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

౧౪౯౩ బృహస్పత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః । విశ్వేదేవా దేవతాః । త్రిష్టుప్ ఛన్దః । ధైవతః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

బృహస్పతే సవిత ర్బోధ యైనꣳ సꣳశితం చిత్సంతరాꣳ సꣳశిశాధి।
వర్ధయైనం మహతే సౌభగాయ విశ్వ ఏన మను మదన్తు దేవాః ॥౮॥

బృహస్పతే, సవితః, బోధయ, ఏనమ్, సꣳశిత మితి సమ్+శితమ్, చిత్, సన్తరామితి సమ్+తరామ్, సమ్, శిశాధి, వర్ధయ, ఏనమ్ మహతే, సౌభగాయ, విశ్వే, ఏనమ్, అను, మదన్తు, దేవాః॥ ॥౮॥

పదార్థః:-(బృహస్పతే) బృహతాం పాలక (సవితః) విద్యైశ్వర్యయుక్త (బోధయ) సచేతనం కురు (ఏనమ్) రాజానమ్ (సంశితమ్) తీక్ష్ణబుద్ధిస్వభావమ్(చిత్)(సన్తరామ్)అతిశరామ్ (సం, శిశాధి) సమ్యక్ శిక్షస్వ (వర్ధయ)(ఏనమ్) (మహతే)(సౌభగాయ) ఉత్తమైశ్వర్యభావాయ (విశ్వే) సర్వే (ఏనమ్) (అను) పశ్చాత్ (మదన్తు) ఆనన్దన్తు (దేవాః) సుసభ్యా విద్వాంసః. ॥౮॥

అన్వయః:- హే బృహస్పతే ! సవితః పూర్ణవిద్యోపదేశక! త్వమేనం సంశితం కుర్వన్ బోధయ సంశిశాధి చిదపి ప్రజాః సన్తరాం శిశాధ్యేనం మహతే సౌభగాయ వర్ధయ విశ్వే దేవా ఏన మనుమదన్తు. ॥౮॥

భావార్థః:-యో రాజసభోపదేశకః, స ఏతాన్ దుర్వ్యసనేభ్యో నివర్త్య సుశీలాన్ సంపాద్య మహైశ్వర్యవృద్ధయే ప్రవర్తయేత్. ॥౮॥

పదార్థము:-బృహస్పతే=సజ్జనులను రక్షించు గొప్పవాడా! సవితః=విద్యైశ్వర్య యుక్తుడా! సంపూర్ణ విద్యోపదేశకుడా! నీవు, ఏనమ్=ఈ రాజును, సంశితమ్=తీక్ష్ణ బుద్ధిస్వభావముగల వానినిగా జేయుచు, బోధయ=చేతనాయుక్తముగ నొనర్పుము. సమ్ శిశాధి=మంచిశిక్ష గఱపుము,చిత్=మఱియు,సన్తరామ్=అతిశయముగ ప్రజలకు శిక్ష గఱపుము, ఏనమ్=ఈరాజును, మహతే=గొప్ప, సౌభగాయ=ఉత్తమైశ్వర్యము కలుగుటకై, వర్ధయ=అభివృద్ధిపఱచుము. మఱియు, విశ్వేదేవాః=సమస్త సుందరులైన సభ్య విద్వాంసులు,ఏనమ్=ఈరాజునకు,అనుమదన్తు=ప్రసన్నులు,అనుకూలురు నగుదురుగాక!

భావార్థము:-రాజసభకుపదేశించువాడే రాజాదులను దుర్వ్యసనములనుండి తొలగించి, సుశీలత్వమును ప్రాప్తింపజేసి మహదైశ్వర్యవృద్ధికై ప్రవృత్తపఱచ వలయును.

౧౪౯౪ అముత్రేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, అశ్వాదయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథాధ్యాపకోపదేశకైః కిం కార్య మిత్యాహ.

అధ్యాపకుడు, ఉపదేశకుడు యేమి చేయవలయును ?

అ॒ము॒త్ర॒భూయా॒దధ॒ యద్య॒మస్య॒ బృహ॑స్పతే అ॒భిశ॑స్తే॒ రము॑ఞ్చః ।

ప్రత్యౌ॑హతా మ॒శ్వినా॑ మృ॒త్యు మ॑స్మాద్దే॒వానా॑ మగ్నే భి॒షజా॒ శచీ॑భిః ॥౮॥

అ॒ము॒త్ర॒భూయా॒ దిత్య॑ముత్ర+భూయా॑త్, అధ, యత్, య॒మస్య॑, బృహ॑స్పతే, అ॒భిశ॑స్తే॒ రిత్య॑భి+శ॑స్తేః, అము॑ఞ్చః, ప్రతి॑, ఔ॒హ॒తా॒మ్, అ॒శ్వినా॑, మృ॒త్యుమ్, అ॒స్మాత్, దే॒వానా॑మ్, అ॒గ్నే॒, భి॒షజా॑, శచీ॑భిః॥ ॥౮॥

పదార్థః:—(అముత్రభూయాత్)పరజన్మని భావినః, అత్రాముత్రోప పదాద్ భూ ధాతోః క్యప్ (అధ) అథ (యత్) (యమస్య) నియన్తుః (బృహస్పతే) మహతాం పాలక (అభిశస్తేః) సర్వతోఽపరాధాత్ (అముఞ్చః)ముచ్యాః(ప్రతి)(ఔహతామ్)వితర్కేణ సాధ్నుతామ్(అశ్వినా) అధ్యాపకోపదేశకౌ (మృత్యుమ్) (అస్మాత్) (దేవానామ్) (అగ్నే) సద్వైద్య(భిషజా)ఔషధాని (శచీభిః) కర్మభిః ప్రజ్ఞాభి ర్వా. ॥౮॥

అన్వయః:-హే బృహస్పతే త్వమముత్ర భూయాదభిశస్తే రేన మముఞ్చః, అధ యద్యో యమస్య శాసనే తిష్ఠే త్తస్య మృత్యు మముఞ్చః, హే అగ్నే త్వం యథాఽశ్వినా శచీభి ర్భిషజా ప్రత్యౌహతాం తథాఽస్మాద్దేవానా మారోగ్యం సమ్పాదయ. ॥౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. త ఏవ శ్రేష్ఠా అధ్యాకోపదేశకా యేఽత్ర పరత్ర చ సుఖాయ సర్వాన్ సుశిక్షయేయు ర్యేన బ్రహ్మచర్యాదీని కర్మాణి సేవయిత్వా మనుష్యా అల్పమృత్యు మానన్దహానిం చ నాప్నుయుః. ॥౮॥

పదార్థము:-హే ! బృహస్పతే=గొప్పవారిని కాపాడు విద్వాంసుడా, నీవు, అముత్రభూయాత్=పరజన్మమునందగు, [పరజన్మయొక్క] అభిశస్తేః=సకలాపరాధముల నుండి, అముఞ్చః=విముక్తినొందుము. అథ=తదనంతరము, యత్=ఎవడు యమస్య=ధర్మాత్ముడు నియమకర్తయునగువాని యొక్క శిక్ష [శాసనము] యందుండునో అతనియొక్క, మృత్యుమ్=మృత్యువును తప్పించుము. అగ్నే=ఉత్తమవైద్యుడా! నీవు, ఎట్లు అశ్వినా=అధ్యాపకోపదేశకులు, శచీభిః=కర్మలచే లేక బుద్ధులచే, భిషజా=రోగనివారక పదార్థములను, ప్రతి ఔహతామ్=విశేష తర్కముతో సిద్ధపఱచుదురో ఆటులే, అస్మాత్=ఇందువలన, దేవానామ్=విద్వాంసులకు ఆరోగ్యమును చేకూర్చుము.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. బ్రహ్మచర్యాది కర్మలను సేవించి అల్పావస్థయందే మృత్యువును, ఆనందముయొక్క హానిని, పొందకుండు

నటుల ఎవరీ లోకమందును పరలోకమందును సుఖము కలుగుటకై సమస్తమునకు మంచి శిక్షనొసగెదరో వారే శ్రేష్ఠులైన అధ్యాపకులు,ఉపదేశకులు నైయున్నారు.౧౯౮[౯]

---

౧౦. ఉద్వయమిత్యస్యాగ్ని ర్ఋషిః, సూర్యో దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
అథేశ్వరోపాసన విషయ మాహ.

ఇపుడీశ్వరోపాసన విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఉద్వయ న్తమసస్పరి స్స్వః పశ్య న్త ఉత్తరమ్।

దేవం దేవత్రా సూర్య మగన్మ జ్యోతి రుత్తమమ్॥ ॥౧౦॥

ఉత్, వయమ్, తమసః. పరి, స్వరితి స్వః, పశ్యన్తః, ఉత్తర మిత్యుత్+తరమ్, దేవమ్, దేవత్రేతి దేవ+త్రా,సూర్యమ్, అగన్మ, జ్యోతిః, ఉత్తమ మిత్యుత్+తమమ్॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:-(ఉత్) ఉత్కృష్టే (వయమ్) (తమసః) అన్ధకారాత్పృథగ్వర్తమానమ్ (పరి) సర్వతః (స్వః) సుఖసాధకమ్ (పశ్యన్తః) ప్రేక్షమాణాః (ఉత్తరమ్)సర్వేషాం లోకానాముత్తారకమ్ (దేవమ్) ద్యోతమానమ్ (దేవత్రా) దేవేషు వర్తమానమ్ (సూర్యమ్) చరాఽచరాత్మానమ్ (అగన్మ) ప్రాప్నుయామ (జ్యోతిః) ప్రకాశమానమ్ (ఉత్తమమ్) అతిశ్రేష్ఠమ్ ॥౧౦॥

అన్వయః: హే మనుష్యా యథా వయం తమసః పృథగ్భూతం జ్యోతిః సవితృమణ్డలం పశ్యన్తః స్వరుత్తరం దేవత్రోత్తమం సూర్యం జగదీశ్వరం దేవం పర్యుదగన్మ తథా తం యూయమపి ప్రాప్నుత. ॥౧౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః సూర్యమివాఽవిద్యాన్ధకారాత్పృథగ్భూతం స్వప్రకాశం మహాదేవం సర్వోత్కృష్టం సర్వాన్తర్యామిణం పరమాత్మానమేవోపాసతే, తే ముక్తిసుఖమపి లభన్తే. ॥౧౦॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! ఎట్లు, వయమ్=మేము, తమసః=అంధకారము నుండి వేరుగా వర్తమానమైన, జ్యోతిః,=ప్రకాశమాన సూర్యమండలమును,పశ్యన్తః=చూచుచు, స్వః=సుఖసాధకుడు, ఉత్తమమ్=సమస్త ప్రజలను దుఃఖములనుండి తరింపజేయువాడు, దేవత్రా=దివ్యపదార్థములందును, విద్వాంసులయందును వర్తమానుడు, ఉత్తమమ్=అతి శ్రేష్ఠుడు, సూర్యమ్=చరాచరముయొక్క ఆత్మ, దేవమ్=ప్రకాశమానుడువగు జగదీశ్వరుని,పరి ఉత్ అగన్మ=సకల దిశలనుండి ఉత్కృష్టతా పూర్వకముగా పొందెదమో, అటులనే మీరును ఆజగదీశ్వరుని పొందుడు. [౧౦]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ జనులు సూర్యునివలె నవిద్యారూపాంధకారమునుండి పృథగ్భూతుడు, స్వయంప్రకాశుడు,గొప్పవాడు, సర్వోత్కృష్టుడు, సర్వాంతర్యామియునైన పరమేశ్వరునే ఉపాసించుచున్నారో వారే ముక్తి సుఖములను నిర్విఘ్నముగ,ప్రీతి పూర్వకముగ,తప్పక పొందుచున్నారు.

౧౪౮౬ ఊర్ధ్వా ఇత్యస్యాగ్ని ర్ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, ఉష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.
అథాఽగ్నిః కీదృశ ఇత్యాహ.

ఇపుడగ్ని యెటులున్నదను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఊర్ధ్వా అస్య సమిధో భవన్త్యూర్ధ్వా శుక్రా శోచీంష్యగ్నేః।
ద్యుమత్తమా సుప్రతీకస్య సూనోః॥ ॥౧౧॥

ఊర్ధ్వాః, అస్య, సమిధ ఇతి సమ్+ఇధః, భవన్తి,ఊర్ధ్వా,శుక్రా,శోచీంషి, అగ్నేః, ద్యుమత్తమేతి ద్యుమత్+తమా, సుప్రతీకస్యేతి సు+ప్రతీకస్య, సూనోః॥

పదార్థః:-(ఊర్ధ్వాః) ఉత్తమాః (అస్య) (సమిధః) సమ్యక్ ప్రదీపికాః (భవన్తి) (ఊర్ధ్వా) ఊర్ధ్వాని (శుక్రా) శుద్ధాని (శోచీంషి) తేజాంసి (అగ్నేః) పావకస్య (ద్యుమత్తమా) అతిశయేన ప్రశస్తప్రకాశయుక్తాని (సుప్రతీకస్య) శోభనాని ప్రతీకాని ప్రతీతికరాణి కర్మాణి యస్య తస్య (సూనోః) ప్రాణిగర్భవిమోచకస్య. ॥౧౧॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యస్యాఽస్య సుప్రతీకస్య సూనో రగ్నే రూర్ధ్వాః సమిధ ఊర్ధ్వా ద్యుమత్తమా శుక్రా శోచీంషి భవన్తి తం విజానీత. ॥౧౧॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా యోఽయమూర్ధ్వగన్తా సర్వదర్శనహేతుః సర్వేషాం పాలన నిమిత్తోఽగ్ని రస్తి, తం విజ్ఞాయ కార్యాణి సతతం సాధ్నుత. ॥౧౧॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! సుప్రతీకస్య=సుందర ప్రతీతికారక కర్మలతో యుక్తుడు,సూనోః=ప్రాణులయొక్క గర్భములను విడిపించువాడునగు, అస్యఅగ్నేః= ఏయీ యగ్నికి,ఊర్ధ్వాః=ఉత్తమములైన,సమిధః=చక్కగాప్రకాశింపజేయు సమిధలు, ఊర్ధ్వా=పైకిబోవునవి,ద్యుమత్తమమ్=అత్యుత్తమప్రకాశయుక్తములు, శుక్రా=శుద్ధములునగు,శోచీంషి=తేజస్సులు,భవన్తి=ఉండుచున్నవో,దానిని మీరు తెలిసికొనుడు.[౧౧]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! పైకిబోవునది,సమస్త జనులు చూచుటకు హేతువైనది, సర్వరక్షణకు కారణమైనదియునగు నే యీయగ్నికలదో, దానిని దెలిసికొని నిరంతరము కార్యములను సాధించుచుండుడు. ౧౪౮౬[౧౧]

౧౪౯౭ తనూనపాదిత్యస్యాఽఽగ్ని ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, ఉష్ణిక్ ఛన్దః ఋషభః స్వరః.
అథ వాయుః కింవత్ కార్యసాధకోఽస్తీత్యాహ.
వాయు వెవనివలె కార్యసాధకమై యున్నది ?

తనూన పాదసురో విశ్వవేదా దేవో దేవేషు దేవః।
పథో అనక్తు మధ్వా ఘృతేన॥ ॥౧౨॥

తనూన పాదితి తనూ+నపాత్, అసురః, విశ్వవేదా ఇతి విశ్వ+వేదాః,
దేవః, దేవేషు, దేవః, పథః, అనక్తు, మధ్వా, ఘృతేన॥ ॥౧౨॥

పదార్థః:-(తనూనపాత్) య స్తనూషు శరీరేషు న పతతి సః (అసురః) ప్రకాశరహితో వాయుః (విశ్వవేదాః) యో విశ్వం విన్దతి సః (దేవః) దివ్యగుణః (దేవేషు) దివ్యగుణేషు వస్తుషు (దేవః) కమనీయః(పథః)మార్గాన్(అనక్తు) (మధ్వా) మధురేణ(ఘృతేన) ఉదకేన సహ.

అన్వయః:- హే!మనుష్యా యో దేవేషు దేవోఽసురో విశ్వవేదా స్తనూన పాద్దేవో మధ్వా ఘృతేన సహ పథోఽనక్తు,తం యూయం విజానీత. ॥౧౨॥

భావార్థః:-యథా పరమేశ్వరో మహాదేవో విశ్వవ్యాపీ సర్వేషాం సుఖకరోఽస్తి తథా వాయురప్యస్తి నహ్యేనేన వినా కశ్చిదపి కుత్రచిద్ గన్తుం శక్నోతి. ॥౧౨॥

పదార్థము,-ఓ మానవులారా! దేవేషు=ఉత్తమ గుణములుగల పదార్థములలో, దేవః=ఉత్తమ గుణము గలది, అసురః=ప్రకాశరహితమైనదియునగు వాయువు, విశ్వవేదాః=సమస్తమునకు లభించెడిదియు, తనూనపాత్=శరీరమునందు పడనిదియు, దేవః=కోరదగినదియునై యేది,మధ్వా=మధురమైన, ఘృతేన=జలముతో, పథః=శ్రోత్రాది మార్గములను, అనక్తు=ప్రకటించునో దానిని మీరు తెలిసికొనుడు. [౧౨]

భావార్థము:-విశ్వవ్యాపియైన పరమేశ్వరుడెట్లు అన్నింటియందును వ్యాపించి సమస్తమునకుసుఖమొసగువాడై యున్నాడో వాయువుకూడ అటులనే అయియున్నది. ఏలయన నీవాయువే లేనిచో నెవరు నెచటికిని బోజాలరు. ౧౪౯౭[౧౨]

౧౪౯౮ మధ్వేత్యస్యాగ్ని ర్ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృదుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.
పునః కీదృశా జనాః సుఖినః స్యు రిత్యాహ.
మఱల నెటువంటి మనుష్యుడు సుఖవంతుడగునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

మధ్వా యజ్ఞం నక్షసే ప్రీణానో నరాశంసో అగ్నే।
సుకృద్దేవః సవితా విశ్వవారః॥ ॥౧౩॥

మధ్వా, యజ్ఞమ్, నక్షసే, ప్రీణానః, నరాశంసః ।
అగ్నే, సుకృదితి సు+కృత్, దేవః, సవితా, విశ్వవార ఇతి విశ్వవారః॥

పదార్థః:-(మధ్వా)మధురేణ వచనేన(యజ్ఞమ్)సంగతం వ్యవహారమ్(నక్షసే)ప్రాప్నోషి (ప్రీణానః) కామయమానః (నరాశంసః) యో నరాన్ శంసతి సః (అగ్నే) విద్వన్ (సుకృత్) యః సుష్ఠు కరోతి సః (దేవః) వ్యవహర్తా (సవితా) ఐశ్వర్యమిచ్ఛుకః (విశ్వవారః) యో విశ్వం వృణోతి సః. ॥౧౩॥

అన్వయః:-హే అగ్నే యో నరాశంసః సుకృద్విశ్వవారః ప్రీణానః సవితా దేవ స్త్వం మధ్వా యజ్ఞం నక్షసే తం వయం ప్రసాదయేమ. ॥౧౩॥

భావార్థః:-యే మనుష్యా యజ్ఞే సుగన్ధాదిహోమేన వాయుజలే శోధయిత్వా సర్వాన్ సుఖయన్తి, తే సర్వాణి సుఖాని ప్రాప్నువన్తి. ॥౧౩॥

పదార్థము:-హే ! అగ్నే=విద్వాంసుడా! నరాశంసః=మానవులను ప్రశంసించు వాడవు, సుకృతమ్=ఉత్తమ కార్యమొనర్చువాడవు, విశ్వవారః=ప్రశంసను స్వీకరించు వాడవు, ప్రీణానః=కోరుచున్న వాడవు, సవితా=ఐశ్వర్యమును కోరువాడవు, దేవః= వ్యవహారమునందు చతురుడవు నైనయే నీవు,మధ్వా=మధుర వాక్కులతో,యజ్ఞమ్= సంగత వ్యవహారమును, నక్షసే=పొందుచున్నావో, అట్టి నిన్ను మేము ప్రసన్న పఱ చెదము గాక! [౧౩]

భావార్థము:-ఏమానవులు యజ్ఞమందు సుగంధ్యాది పదార్థములను హోమమొ నర్చి వాయుజలములను శుద్ధమొనర్చి సమస్తమునకు సుఖమును కలుగజేయుచున్నారో అట్టి మానవులే సకల సుఖములను పొందుచున్నారు. ౧౪౯౮[౧౩]

౧౪౯౯ అచ్ఛేత్యస్యాగ్ని ర్ఋషిః, వహ్ని ర్దేవతా, భురిగుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.
అథాఽగ్నినోపకారో గ్రాహ్య ఇత్యాహ.

ఇపు డగ్నివలననుపకారమును పొందవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

అచ్ఛాయ మేతి శవసా ఘృతేనేడానో వహ్ని ర్నమసా ।
అగ్నిం స్రుచో అధ్వరేషు ప్రయత్సు॥ ॥౧౪॥

అచ్ఛ అయమ్, ఏతి, శవసా, ఘృతేన, ఈడానః, వహ్నిః ।
నమసా, అగ్నిమ్, స్రుచః, అధ్వరేషు, ప్రయత్స్వితి ప్రయత్+సు॥౧౪॥

పదార్థః:-(అచ్ఛ) (అయమ్) (ఏతి) గచ్ఛతి(శవసా)బలేన(ఘృతేన)జలేన సహ(ఈడానః)

స్తువన్ (వహ్నిః) విద్యాయా వోఢా (నమసా) పృథివ్యాద్యన్నేన (అగ్నిమ్)పావకమ్(స్రుచః) హోమసాధనాని (అధ్వరేషు) అహింసనీయేషు (ప్రయత్సు) ప్రయత్నసాధ్యేషు వర్త్తమానేషు.

అన్వయః:- హే మనుష్యా యోఽయమీడానో వహ్నిః ప్రయత్స్వధ్వరేషు శవసా ఘృతేన నమసా సహ వర్త్తమానమగ్నిం స్రుచశ్చాచ్ఛైతి తం యూయం సత్కురుత. ॥౧౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యోఽగ్నిరింధనైర్జలేన యుక్తో యానేషు ప్రయుక్తః సన్ బలేన సద్యో గమయతి.తం విజ్ఞాయోపకురుత. ॥౧౪॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! అయమ్=ఏ యితడు, ఈడానః=స్తుతించువాడు, వహ్నిః=విద్యనుచేర్చువాడునగు విద్వాంసుడు,ప్రయత్సు=ప్రయత్నముచేసాధించతగిన, అధ్వరేషు=విఘ్నములకు భిన్నముగనున్న యజ్ఞమందు, శవసా=బలముతో, ఘృతేన =జలముతో, నమసా=పృథివ్యాది అన్నములతో వర్తమానమైన, అగ్నిమ్=అగ్నిని మఱియు, స్రుచః=హోమ సాధనములైన స్రువాదులను,అచ్ఛ ఏతి=బాగుగా పొందు చున్నాడో, అట్టి విద్వాంసుని మీరు సత్కరించుడు. [౧౪]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. జనులారా ! ఏయగ్ని ఇంధన జలములతో కూడియున్న యానములందు ప్రయుక్త మొనర్పబడి బలముతో శీఘ్రముగా నడిపించుచున్నదో,అట్టి దానిని దెలిసికొని ఉపకారము పొందుడు.

---

౧౫. స యక్షదిత్యస్యాగ్ని ఋషిః, వాయుర్దేవతా, స్వరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

స యక్షదస్య మహిమాన మగ్నేః స ఈం మన్ద్రా సు ప్రయసః ।
వసుశ్చేతిష్ఠో వసుధాతమశ్చ॥ ॥౧౫॥

సః, యక్షత్, అస్య, మహిమానమ్, అగ్నేః, సః,
ఈమ్, మన్ద్రా। సుప్రయస ఇతి సు+ప్రయసః, వసుః,
చేతిష్ఠః। వసుధా తమ ఇతి, వసు+ధాతమః, చ॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(సః) (యక్షత్) యజేత్సఙ్గచ్ఛేత (అస్య) (మహిమానమ్) మహత్త్వమ్(అగ్నేః) పావకస్య (సః) (ఈమ్) జలమ్ (మన్ద్రా) ఆనన్దప్రదాని హవీంషి (సుప్రయసః) శోభనాని ప్రయాంసి ప్రీతాన్యన్నాదీని యస్మాత్తస్య (వసుః) వాసయితా (చేతిష్ఠః) అతిశయేన చేతా సంజ్ఞాతా (వసుధాతమః) యోఽతిశయేన వసూని దధాతి సః (చ) సముచ్చయే. ॥౧౫॥

అన్వయః;-స మనుష్యః సుప్రయసోఽస్యాగ్నే ర్మహిమానం యతుత్స వసుశ్చేతిష్ఠో వసుధాతమశ్చ సన్నీం మన్ద్రాణి యఙుత్. ॥౧౫॥

భావార్థః:-య ఇత్థమగ్నేర్మహత్త్వం విజానీయాత్సోఽతిధనీ స్యాత్. ॥౧౫॥

పదార్థము:-సః=పూర్వోక్తుడైన అవిద్వాంసుడు,సుప్రయసః=ప్రీతి కారకములు సుందరములునగు అన్నాదులకు హేతువైనవాడు,అస్యఅగ్నేః=ఈయగ్నియొక్క,మహిమానమ్=గొప్పతనమును, యతుత్=బాగుగా పొందును గాక! మఱియు, సః=అతడు, వసుః=నివాసమునకు హేతువై, చేతిష్ఠః=అధికముగ తెలిసికొనువాడై, చ=మఱియు వసుధాతమః=అత్యంత ధనములనుధరించువాడై,ఈమ్=జలమును మఱియు,మన్ద్రాణి= ఆనందదాయకములగు హోమ యోగ్య పదార్థములనుపొందునుగాక! [౧౫]

భావార్థము:-ఏపురుషుడీవిధముగా అగ్ని యొక్క గొప్పతనమును తెలిసికొనునో ఆత డధికధనవంతుడగును. ౧౫౦౦[౧౫]

౧౫౦౧ ద్వారో దేవీరిత్యస్యాఽగ్ని ర్ఋషిః, దేవ్యో దేవతాః, నిచృదుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ద్వారో దేవీ రన్వస్య విశ్వే వ్రతా దదన్తే అగ్నేః ।
ఉరువ్యచసో ధామ్నా పత్య మానాః॥ ॥౧౬॥

ద్వారః, దేవీః, అను, అస్య, విశ్వే, వ్రతా, దదన్తే, అగ్నేః, ఉరువ్యచస ఇత్యురు-వ్యచసః, ధామ్నా, పత్యమానాః॥ ॥౧౬॥

పదార్థః:-(ద్వారః) ద్వారాణి (దేవీః) దేదీప్యమానాని (అను) (అస్య) (విశ్వే) సర్వే (వ్రతా) స్వశీభాషణాదీని (దదన్తే)(అగ్నేః)పావకస్య(ఉరువ్యచసః)బహువ్యాపకస్య(ధామ్నా) స్థానేన (పత్యమానాః) స్వామిత్వం కుర్వాణాః. ॥౧౬॥

అన్వయః:-హేవిశ్వే పత్యమానా ఉరువ్యచసోఽస్యాగ్నే ర్ధామ్నా దేవీ ర్ద్వారో వ్రతాఽనుదదన్తే తే సైశ్వర్యా జాయన్తే. ॥౧౬॥

భావార్థః:-యేఽగ్నివిద్యాయా ద్వారాణి జానన్తి తే సత్యాచారాః సన్తోఽనుమోదన్తే.

పదార్థము:-విశ్వే పత్యమానాః=నాయకులైన యేవిద్వాంసులందరు, ఉరు వ్యచసః=అనేకములందు వ్యాపకమైయున్న, అస్య అగ్నేః=ఈయగ్నియొక్క,ధామ్నా= స్థానముచే, దేవీః=ప్రకాశితములగు, ద్వారః=ద్వారములను, మఱియు వ్రతా=సత్య

భాషణాది వ్రతములను, అను దద స్తే=అనుకూలముగ నుపదేశించుదురో, వారు సుంద రై శ్వర్యవంతులగుదురు. [౨౮]

భావార్థము:-ఎవరు అగ్ని విద్యయొక్క ద్వారము[పద్ధతు]లను తెలిసికొనుచు న్నారో వారు సత్యాచరణమొనర్చుచు నత్యంతానందితులగుచున్నారు. ౧౫౦౧[౧౮]

౧౫౦౨ తే అస్యేత్యస్యాగ్ని ర్ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, విరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

తే అస్య యోషణే దివ్యే న యోనా ఉషాసా నక్తా ।
ఇమం యజ్ఞమవతా మధ్వరం నః॥ ॥౧౭॥

తే ఇతి తే, అస్య, యోషణే ఇతి యోషణే, దివ్యే ఇతి దివ్యే, న, యోనౌ, ఉషాసానక్తా, ఉషసానక్తే త్యుషసానక్తా,ఇమమ్,యజ్ఞమ్, అవతామ్,అధ్వరమ్,నః.

పదార్థః:-(తే) (అస్య) (యోషణే) భార్యే వర్తమానే (దివ్యే) దివ్యస్వరూపే (న) ఇవ (యోనౌ) గృహే (ఉషాసానక్తా) రాత్రిన్దివౌ (ఇమమ్) (యజ్ఞమ్) (అవతామ్) రక్షేతామ్ (అధ్వరమ్) అహింసనీయమ్ (నః) అస్మాకమ్. ॥౧౭॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా స్తే ఉషాసానక్తాఽస్య యోనౌ దివ్యే యోషణే న నో యమి మమధ్వరం యజ్ఞమవతాం తం యూయం విజానీత. ॥౧౭॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యథా విదుషీ పత్నీ గృహకృత్యాని సాధ్నోతి తథా వహ్నినా జాతే రాత్ర్యహ్నీ సర్వం వ్యవహారం సాధ్నుతః. ॥౧౭॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! తే ఉషాసానక్తా=దివానక్తములు రెండు, అస్య= ఈపురుషునియొక్క, యోనౌ=గృహంబున,దివ్యే=ఉత్తమ రూపముగల,యోషణే న= ఇరువుర స్త్రీలవలె, నః=మాయొక్క, ఇమమ్=ఈయా, అధ్వరమ్ యజ్ఞమ్=వినాశన మొనర్ప దగని యజ్ఞమును, అవతామ్=రక్షించుదురో. దానిని మీరును తెలిసికొనుడు.

భావార్థము:-ఈ మంత్ర మందుపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు విదుషియైన స్త్రీ గృహకృత్యములను సాధించుచున్నదో, అటులనే అగ్నివలన జనించిన దివా రాత్రములు సమస్త వ్యవహారములను సిద్ధపఱచుచున్నవి. ౧౫౦౨[౧౭]

౧౫౦౩ దైవ్యేత్యస్యాగ్నిర్ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా । భురిగ్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

దైవ్యా హోతారా ఊర్ధ్వమధ్వరం నోఽగ్నేర్జిహ్వా మభి

గృణీతమ్ । కృణుతం నః స్విష్టిమ్॥ ॥౧౮॥

దైవ్యా, హోతారా, ఊర్ధ్వమ్, అధ్వరమ్, నః, అగ్నేః, జిహ్వామ్, అభి,

గృణీతమ్, కృణుతమ్, నః, స్విష్టిమితి సు+ఇష్టిమ్॥ ॥౧౮॥

పదార్థః:-(దైవ్యా) దేవేషు విద్వత్సు భవౌ విద్వాంసౌ (హోతారా)సుఖస్య దాతారౌ (ఊర్ధ్వమ్) ప్రాప్తోన్నతిమ్ (అధ్వరమ్) అహింసనీయం వ్యవహారమ్ (నః) అస్మాకమ్(అగ్నేః) పావకస్య (జిహ్వామ్) జ్వాలామ్ (అభి) (గృణీతమ్) ప్రశంసేతామ్ (కృణుతమ్) కురుతమ్(నః) (స్విష్టిమ్)శోభనా ఇష్టిర్యస్యా స్తామ్. ॥౧౮॥

అన్వయః:-యౌ దైవ్యా హోతారా న ఊర్ధ్వమధ్వర మభిగృణీతం తౌ నః స్విష్టిమగ్నే ర్జిహ్వాం కృణుతమ్. ॥౧౮॥

భావార్థః:-యది జిజ్ఞా స్వధ్యాపకా వగ్నివిద్యాం జానీయాతాం, తర్హి విశ్వస్యోన్నతిం కుర్యాతామ్. ॥౧౮॥

పదార్థము:-దైవ్యా=విద్వాంసులలో ప్రసిద్ధులునగునే యిరువురు విద్వాంసులు, హోతారా=సుఖమునొసగువారు,నః=మాయొక్క, ఊర్ధ్వమ్=ఉన్నతి పొందినదియు అధ్వరమ్=చెడగొట్ట దగనిదియునగు వ్యవహారమును, అభిగృణీతమ్=సమస్తవిధముల ప్రశంసించుచున్నారో, ఆ యిరువురు,నః=మాయొక్క, స్విష్టిమ్=సుందరమైన యజ్ఞము నిమిత్తము,అగ్నేః=అగ్నియొక్క, జిహ్వామ్=జ్వాలను,కృణుతమ్=సిద్ధమొనర్తురుగాక!

భావార్థము:-జిజ్ఞాసువులు, అధ్యాపకులు అగ్నివిద్యను తెలిసికొనినవారగుచో, వారు విశ్వోన్నతి యొనర్పవలయును. ౧౫౦౩[౧౮]

త్రిస్రో దేవీరిత్యస్యాఽగ్ని ర్ఋషిః, ఇడాదయో లిఙ్గోక్తా దేవతాః, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పున ర్మనుష్యైః కీదృశీ వాణీ సేవనీయా ఇత్యాహ

మఱల మానవులెట్టి వాణిని సేవించవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

త్రిస్రో దేవీ ర్బర్హి రేదꣳసద న్త్విడా సరస్వతీ భారతీ। మహీగృణానా॥౧౯॥

త్రిస్రః, దేవీః, బర్హిః, ఆ, ఇదమ్, సదన్తు, ఇడా,

సరస్వతీ, భారతీ, మహీ, గృణానా॥ ॥౧౯॥

పదార్థః:-(తిస్రః)త్రిత్వసంఖ్యాకాః (దేవీః)కమనీయాః(బర్హిః)అన్తరిక్షమ్(ఆ)సమన్తాత్ ఇదమ్) (సదన్తు) ప్రాప్నువన్తు (ఇడా) స్తోతుమర్హా (సరస్వతీ) ప్రశస్తవిజ్ఞానవతీ (భారతీ) సర్వ శాస్త్రధారిణీ (మహీ) మహతీ (గృణానా) స్తువన్తీ. ॥౧౯॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యూయం యా మహీ గృణానేడా సరస్వతీ భారతీ చ తిస్రో దేవీ రిదం బర్హిరాసదన్తు తాం సమ్యగ్విజానీత. ॥౧౯॥

భావార్థః:-యే మనుష్యా వ్యవహారకుశలాం సర్వశాస్త్రవిద్యాన్వితాం సత్యాదివ్యవహారధర్త్రీం వాణీం ప్రాప్నుయుస్తే స్తుత్యాః సన్తో మహాన్తో భవేయుః. ॥౧౯॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! మీరు, మహీ=గొప్పదియు, గృణానా=స్తుతించునదియునగు, ఇడా=స్తుతించదగినది, సరస్వతీ=ప్రశస్త విజ్ఞానము గలది మఱియు, భారతీ=సర్వశాస్త్రములను ధరించునదియగు,తిస్రః దేవీః=కోరదగిన ఏమూడువాక్కులు ఇదమ్ బర్హిః=ఈయంతరిక్షమున, ఆసదన్తు=బాగుగా ప్రాప్తములగునో ఆత్రివిధవాణులను బాగుగా తెలిసికొనుడు. [౧౯]

భావార్థము:-ఏమానవులు వ్యవహారమున చతురము, సకల శాస్త్రవిద్యాయుక్తము, సత్యాది వ్యవహారములను ధరించునదియునగు వాణిని పొందెదరో, వారు స్తుతించదగినవారై గొప్పవారగుదురు. ౧౫౨౪[౧౯]

౧౫౨౫ తన్న ఇత్యస్యాగ్ని ర్ఋషిః, త్వష్టా దేవతా, నిచృదుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

ఈశ్వరాత్ కిం ప్రార్థనీయ మిత్యాహ

ఈశ్వరుని నేమి ప్రార్థించవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

తన్న స్తురీప మద్భుతం పురుక్షు త్వష్టా సువీర్యమ్।

రాయస్పోషం విష్యతు నాభిమస్మే॥ ॥౨౦॥

తమ్, నః, తురీపమ్, అద్భుతమ్, పురుక్షు, త్వష్టా, సువీర్యమితి సు+వీర్యమ్, రాయః, పోషమ్, వి, స్యతు, నాభిమ్, అస్మే+ఇత్యస్మే॥ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(తమ్)ప్రసిద్ధమ్(నః)అస్మాన్(తురీపమ్)యత్తురః సద్య ఆప్నోతి తమ్(అద్భుతమ్) ఆశ్చర్యగుణకర్మ స్వభావమ్ (పురుక్షు) యత్ పురుషు బహుషు క్షియతి వసతి తత్ (త్వష్టా) విద్యయా ప్రకాశిత ఈశ్వరః (సువీర్యమ్) సుష్ఠుబలమ్(రాయః)ధనస్య(పోషమ్)పుష్టిమ్(విస్యతు) విముఞ్చతు (నాభిమ్) మధ్యప్రదేశమ్ (అస్మే)అస్మాకమ్. ॥౨౦॥

అన్వయః:-త్వష్టాఽస్మే నాభిః ప్రతి తురీపమద్భుతం పురుక్షు సువీర్యం తం రాయస్పోషం దదాతు నో దుఃఖాద్విష్యతు చ. ॥౨౦॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా యచ్ఛీఘ్రకార్యాశ్చర్యభూతం బహువ్యాపకం ధనం బలం వాస్తి తద్యూయ మీశ్వర ప్రార్థనయా ప్రాప్యానన్దితా భవత. ॥౨౦॥

పదార్థము:-త్వష్టా=విద్యచే ప్రకాశితుడగు నీశ్వరుడు,అస్మే=మాయొక్క, నాభిమ్=మధ్యప్రదేశమును గుఱించి,తురీపమ్=శీఘ్రత్వమునుపొందెడిది,అద్భుతమ్=ఆశ్చర్యరూపగుణకర్మ స్వభావములతో కూడినది, పురుతు=బహుపదార్థములందు వసించునది, సువీర్యమ్=సుందరబలయుక్తమైనదియునగు,తమ్‌రాయః=అప్రసిద్ధ ధనముయొక్క,పోషమ్=పుష్టినిఒసగుగాక!మఱియు నః=మమ్ము దుఃఖములనుండి, విస్యతు=విడిపించుగాక!

భావార్థము:-ఓ మానవులారా! శీఘ్రకారియు, ఆశ్చర్యరూపమును,అనేకమందు వ్యాపకము నగునే ధనము లేక బలము కలదో దానిని మీరు ఈశ్వరప్రార్థనచే పొంది ఆనందితులగుడు. ౧౫౦౫[-౨౦]

వనస్పత ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః. విరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

జిజ్ఞాసుః కీదృశో భవేదిత్యాహ

జిజ్ఞాసువు ఎటులుండవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

వనస్పతేఽవ సృజా రరాణస్త్మనా దేవేషు। అగ్నిర్హవ్యꣳశమితా సూదయాతి॥

వనస్పతే అవ, సృజ, రరాణః, త్మనా, దేవేషు,
అగ్నిః, హవ్యమ్, శమితా, సూదయాతి॥ ॥౨౧॥

పదార్థః:-(వనస్పతే) వనస్య సమ్భజనీయస్య శాస్త్రస్య పాలక (అవ) (సృజ) అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (రరాణః) రమమాణః (త్మనా) ఆత్మనా (దేవేషు) దివ్యగుణేష్వివ విద్వత్సు (అగ్నిః) పావకః (హవ్యమ్) ఆదాతుమర్హమ్ (శమితా) యజ్ఞసంబన్ధీ (సూదయాతి) సూక్ష్మీకృత్య వాయౌ ప్రసారయతి. ॥౨౧॥

అన్వయః:- హే వనస్పతే యథా శమితాఽగ్ని ర్హవ్యం సూదయాతి తథా త్మనా దేవేషు రరాణః సన్ హవ్యమవసృజ. ॥౨౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథా దివ్యేష్వన్తరిక్షాదిషు వహ్నీ రాజతే, తథా విద్వత్సు స్థితో జిజ్ఞాసుః సుప్రకాశితాత్మా భవతి. ॥౨౧॥

పదార్థము:-వనస్పతే=సేవించదగిన శాస్త్రమునకు రక్షకుడవగు జిజ్ఞాసూ ! శమితా=యజ్ఞసంబంధమైన, అగ్నిః=అగ్ని,హవ్యమ్=గ్రహించదగిన హోమద్రవ్యములను, సూదయాతి=సూక్ష్మపఱచి వాయువునందెటుల వ్యాపింప జేయుచున్నదో అటులనే, త్మనా=నీయాత్మచే,దేవేషు=దివ్యగుణములవలె నున్న విద్వాంసులలో, రరాణః=రమణమొనర్చుచు గ్రహించదగిన పదార్థములను, అవసృజ=బాగుగా నిర్మాణమొనర్చుము.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు శుద్ధమైన ఆకాశాదులందు అగ్నిశోభాయమానమగుచున్నదో, అటులనే విద్వాంసులలో స్థితుడైన జిజ్ఞాసువు సుందరము ప్రకాశితమునగు స్వరూపముగల వాడగుచున్నాడు.

అగ్నే స్వాహేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృదుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః

పున ర్మనుష్యైః కిం కార్య మిత్యాహ

మఱల మనుష్యు లేమిచేయవలయుననుు విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

అగ్నే స్వాహా కృణుహి జాతవేద ఇన్ద్రాయ హవ్యమ్।

విశ్వేదేవా హవిరిదం జుషన్తామ్॥ ॥౨౨॥

అగ్నే, స్వాహా, కృణుహి, జాతవేద ఇతి జాత+వేదః,ఇన్ద్రాయ,

హవ్యమ్, విశ్వే, దేవాః, హవిః, ఇదమ్, జుషన్తామ్॥ ॥౨౨॥

పదార్థః-(అగ్నే) విద్వన్ (స్వాహా) సత్యాం వాచమ్ (కృణుహి) కురు (జాతవేదః) ప్రకటవిద్య (ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (హవ్యమ్) ఆదాతు మర్హమ్ (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) విద్వాంసః (హవిః) గ్రాహ్యం వస్తు (ఇదమ్) (జుషన్తామ్) సేవన్తామ్. ॥౨౨॥

అన్వయః:- హే జాదవేదోఽగ్నే త్వమిన్ద్రాయ స్వాహా హవ్యం కృణుహి. విశ్వేదేవా ఇదం హవిర్జుషన్తామ్. ॥౨౨॥

భావార్థః:-యది మనుష్యా ఐశ్వర్యవర్ధనాయ ప్రయతేరం స్తర్హి సత్యం పరమాత్మానం విదుషశ్చ సేవేరన్. ॥౨౨॥

పదార్థము:-జాతవేదః=విద్యయందు ప్రసిద్ధుడవు,అగ్నే=విద్వాంసుడవునగు పురుషుడా! నీవు, ఇన్ద్రాయ=ఉక్త ఐశ్వర్యముకొఱకు, స్వాహా=సత్యవాణిని మఱియు, హవ్యమ్=గ్రహించ దగిన పదార్థమును, కృణుహి=ప్రసిద్ధపఱచుము, మఱియు, విశ్వేదేవాః=సమస్త విద్వాంసులు, ఇదమ్ హవిః=గ్రహించదగిన యీయుత్తమ వస్తువును, జుషన్తామ్=సేవించెదరుగాక! [౨౨]

భావార్థము:-ఐశ్వర్యమును పెంపొందజేయుటకై ప్రయత్నించు మానవుడు సత్యమును, పరమాత్మను, విద్వాంసులను సేవించుచుండవలయును, ౧౫౦౭[౨౨]

పీవో అన్నేత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

కీదృశం సన్తానం సుఖయతీత్యాహ.

ఎటువంటి సంతానము సుఖింపజేయుననుు విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

పీవో అన్నా రయివృధః సుమేధాః శ్వేతః సిషక్తి నియుతామభిశ్రీః।
తే వాయవే సమనసో వితస్థు ర్విశ్వేన్నరః స్వపత్యాని చక్రుః ॥౨౩॥

పీవో అన్నేతి పీవః+అన్నా, రయివృధ ఇతి రయి+వృధః, సుమేధా ఇతి సు+మేధాః, శ్వేతః, సిషక్తి, సిసక్తీతి సిసక్తి, నియుతామితి ని+యుతామ్, అభిశ్రీరిత్యభి+శ్రీః, తే, వాయవే, సమనసః ఇతి స+మనసః, వి, తస్థుః, విశ్వా, ఇత్, నరః, స్వపత్యానీతి సు+అపత్యాని, చక్రుః॥ ॥౨౩॥

పదార్థః:-(పీవోఅన్నా) పీవాంసి పుష్టికరాణ్యన్నాని యేషు (రయివృధః) యే రయిం వర్ధయన్తి తే (సుమేధాః) శోభనా మేధా ప్రజ్ఞా యేషాన్తే (శ్వేతః) గన్తా వర్ధకో వా(సిషక్తి) సిక్తంతి (నియుతామ్) నిశ్చితగతీనామ్ (అభిశ్రీః) అభితః శోభా యస్య సః (తే) (వాయవే) వాయువిద్యాయై (సమనసః) సమానవిజ్ఞానాః (వి,తస్థుః) తిష్ఠేయుః (విశ్వా) అఖిలాని (ఇత్) ఏవ (నరః) నాయకాః (స్వపత్యాని) శోభనాని చ తాన్యపత్యాని (చక్రుః) కుర్యుః. ॥౨౩॥

అన్వయః:-యే సమనసో రయివృద్ధః సుమేధా నరః పీవోఅన్నా విశ్వా స్వపత్యాని చక్రుః. త ఇద్వాయవే వితస్థు ర్యదా నియుతామభిశ్రీః శ్వేతో వాయుః సర్వాన్ సిషక్తి.తదా స శ్రీమాన్ జాయతే. ॥౨౩॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా వాయుః సర్వేషాం జీవనమూలమస్తి తథోత్తమాన్యపత్యాని సర్వేషాం సుఖనిమిత్తాని జాయన్తే. ॥౨౩॥

పదార్థము:-సమనసః=సమాన జ్ఞానముగలవారు, రయివృధః=ధనమును పెంపొందచేయువారు, సుమేధాః=సుందరబుద్ధిమంతులు, నరః=నాయకులు, పీవోఅన్నా=పుష్టికారకాన్నము గల వారునగు నేపురుషులు,విశ్వా స్వపత్యాని=సుందర సంతానమును, చక్రుః=కనెదరో,తే ఇత్=వారే,వాయవే=వాయువిద్య కొఱకు, వితస్థుః=విశేషముగ స్థితమగుదురు. ఎప్పుడు, నియుతామ్=నిశ్చితగతి గల జనులయొక్క, అభిశ్రీః=సర్వవిధముల శోభాయుక్తమును,శ్వేతః=గమనశీలముగలది,లేక ఉన్నతిని కలుగజేయునదియునగు వాయువు సమస్తమును,సిషక్తి=తడుపుచున్నదో,అప్పుడు అదిశోభాయుక్తమైనదగుచున్నది. [౨౩]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. వాయువెట్లు అందఱి జీవనమునకు మూలాధారమో అటులనే ఉత్తమ సంతానము అందఱి సుఖములకు నిమిత్తమగుచున్నది. ౧౫౦౮[౨౩]

౧౫౫౯ రాయ ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునర్మనుష్యేణ కిం కార్యమిత్యాహ
మరల మానవులేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

రాయే ను యం జజ్ఞతూ రోదసీమే రాయే దేవీ ధిషణా ధాతి దేవమ్ ।
అధ వాయుం నియుతః సశ్చత స్వా ఉత శ్వేతం వసుధితిం నిరేకే॥౨౪॥

రాయే, ను, యమ్, జజ్ఞతుః, రోదసీ ఇతి రోదసీ, ఇమే ఇతీమే, రాయే, దేవీ, ధిషణా, ధాతి, దేవమ్, అధ, వాయుమ్, నియుత ఇతి ని+యుతః, సశ్చత, స్వాః, ఉత, శ్వేతమ్, వసుధితిమితి వసు+ధితిమ్, నిరేకే॥ ॥౨౪॥

పదార్థః:-(రాయే) ధనాయ (ను) సద్యః(యమ్) (జజ్ఞతుః)జనయతః(రోదసీ)ద్యావా పృథివ్యౌ(ఇమే)ప్రత్యక్షే.అత్ర వాచ్ఛన్దసి సర్వే విధయో భవన్తీతి ప్రకృతిభావాఽభావః(రాయే) ధనాయ (దేవీ) దివ్యగుణా (ధిషణా) ప్రజ్ఞేవ వర్త్తమానా (ధాతి)దధాతి (దేవమ్)దివ్యం పతిమ్ (అధ)అథ(వాయుమ్)(నియుతః)నిశ్చయేన మిశ్రణాఽమిశ్రణకర్త్తారః(సశ్చత)ప్రాప్నువన్తి.అత్ర వ్యత్యయః (స్వాః) సమ్బన్ధినః (ఉత) (శ్వేతమ్) వృద్ధమ్ (వసుధితిమ్) పృథివ్యాది వసూనాం ధితి ర్యస్మాత్తమ్ (నిరేకే) నిర్గతశఙ్కే స్థానే. ॥౨౪॥

అన్వయః:- హేమనుష్యా ఇమే రోదసీ రాయే యం జజ్ఞతు ర్దేవీ ధిషణా యం దేవం రాయే ను ధాతి. అధ నిరేకే స్వా నియుతః శ్వేతముత వసుధితిం వాయుం సశ్చత తం యూయం విజానీత. ॥౨౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా భవన్తో బలాదిగుణయుక్తం సర్వస్య ధర్త్తారం వాయుం విజ్ఞాయ ధనప్రజ్ఞం వర్ధయన్తు యద్యేకాన్తే స్థిత్వాఽస్య ప్రాణస్య ద్వారా స్వాత్మానం పరమాత్మానం చ జ్ఞాతుమిచ్ఛేయుస్తర్హ్యేనయోః సాక్షాత్కారో భవతి.

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! ఇమే రోదసీ=ఈ భూమ్యాకాశములు, రాయే= ధనార్థము, యమ్=దేనిని, జజ్ఞతుః=ఉత్పన్న మొనర్చునో,దేవీ=ఉత్తమ గుణముగలది, ధిషణా=బుద్ధివలె నుండునదియగు స్త్రీ, దేవమ్=ఏ యుత్తమ పతిని, రాయే=ధనము కొఱకు, ను=శీఘ్రముగా, ధాతి=ధరించుచున్నదో, అధ=దీని తర్వాత,నిరేకే=నిశ్శంక స్థానమున,స్వాః=తనసంబంధీకులైనవారు,నియుతః=నిశ్చయముగకలిపివేయువారు లేక వేరుచేయువారు, శ్వేతమ్=వృద్ధుని,ఉత=మఱియు, వసుధితిమ్=పృథివ్యాది వస్తువులను ధరించుటకు హేతువునైన,వాయుమ్=వాయువును, సశ్చత=పొందుచున్నారో,దానిని మీరు తెలిసికొనుడు. [౨౪]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవు

లారా!మీరు బలాదిగుణయుక్తమును. సమస్తమును ధరించునదియునగు వాయువును తెలిసికొని ధనమును, బుద్ధిని పెంపొందజేయుదురు గాక ! ఏకాంతమున స్థితులై ఈ ప్రాణము ద్వారా తమ స్వరూపమును,పరమాత్మను తెలిసికొన దలంచినయెడల ఆత్మ, పరమాత్మలు రెండును సాక్షాత్కారములగును. ౧౫౪౮[౨౪]

ఆప ఇత్యస్య హిరణ్యగర్భ ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, స్వరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

ఆపో హ యద్బృహతీ ర్విశ్వమా యన్ గర్భం దధానా జనయన్తీ రగ్నిమ్।
తతో దేవానాంసమవర్తతాసు రేకః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥

ఆపః, హ, యత్, బృహతీః, విశ్వమ్, ఆయన్, గర్భమ్,
దధానాః, జనయన్తీః, అగ్నిమ్, తతః, దేవానామ్, సమ్, అవర్తత,
అసుః, ఏకః, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ॥ ॥౨౫॥

పదార్థః:-(ఆపః) వ్యాపికాస్తన్మాత్రాః (హ) ఖలు (యత్) యమ్ (బృహతీః)బృహత్యః (విశ్వమ్) కృతప్రవేశమ్ (ఆయన్)గచ్ఛన్తి(గర్భమ్)మూలం ప్రధానమ్(దధానాః) ధరన్త్యః సత్యః (జనయన్తీ) ప్రకటయన్త్యః (అగ్నిమ్) సూర్యాద్యాఖ్యమ్ (తతః) తస్మాత్ (దేవానామ్) దివ్యానాం పృథివ్యాదీనామ్ (సమ్) సమ్యక్ (అవర్తత)వర్తయ(అసుః)ప్రాణః(ఏకః)అసహాయః [కస్మై]సుఖనిమిత్తాయ(దేవాయ)దివ్యగుణాయ (హవిషా) ధారణేన(విధేమ)పరిచరేమ.॥౨౫॥

అన్వయః:-బృహతీ ర్జనయన్తీ ర్యద్విశ్వం గర్భం దధానాః సత్య ఆప ఆయంస్తతోఽగ్నిం దేవానామేకోఽసుః సమవర్తత తస్మై హ కస్మై దేవాయ వయం హవిషా విధేమ. ॥౨౫॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా యాని స్థూలాని పఞ్చతత్త్వాని దృశ్యన్తే,తాని సూక్ష్మాత్ప్రకృతి కార్యాత్పఞ్చతన్మాత్రాఖ్యాదుత్పన్నాని విజానీత. యేషాం మధ్యే య ఏకః సూత్రాత్మా వాయురస్తి. స సర్వేషాం ధర్తేతి బుధ్యధ్వమ్.యది తద్ద్వారా యోగాభ్యాసేన పరమాత్మానం జ్ఞాతుమిచ్ఛేత తర్హి తం సాక్షాద్విజానీత. ॥౨౫॥

పదార్థము:-బృహతీః=మహత్పరిమాణము గలవి, జనయన్తీ=పృథివ్యాదులను ప్రకటించునది,యత్ విశ్వమ్=సమస్తమునందు ప్రవేశించియున్నది,గర్భమ్=సమస్తమునకు ప్రధానమూలమైన దానిని, దధానాః=ధరించునవి, ఆపః=వ్యాపక జలముల యొక్క సూక్ష్మమాత్రలు,ఆయన్=ప్రాప్తములగునో,తతః=దానివలన,అగ్నిమ్=సూర్యాది రూ

పాగ్నిని, దేవానామ్=ఉత్తమ పృథివ్యాది పదార్థములయొక్క సంబంధమును, ఏకః= అసహాయమునునైన ఒక,అసుః=ప్రాణమును,సమ్వర్తత=బాగుగా ప్రవృత్త పఱచునో హ=నిశ్చయముగ, కస్మై=అట్టి సుఖమునకు నిమిత్తము, దేవాయ=ఉత్తమ గుణ యుక్తుడునగు నీశ్వరుని మేము, హవిషా=ధారణమొనర్చుటచే, విధేమ=సేవించు వార ముగుదుము గాక! [౧౫౧౦-౨౫]

భావార్థము:- ఓ మానవులారా ! స్థూలపంచతత్త్వము లేవి కనబడుచున్నవో వానియొక్క సూక్ష్మప్రకృతికార్యములు పంచతన్మాత్రములనెడి వానినుండిఉత్పన్నము లయ్యెనని యెఱుంగుడు. వానిమధ్య సూత్రాత్మయైన యే ఒక వాయువున్నదో అది అందఱిని ధరించుచున్నదని తెలిసికొనుడు. ఎవరావాయువు ద్వారా యోగాభ్యాస ముచే పరమాత్మను తెలిసికొన దలంతురో వారు ఆ పరమాత్మను సాక్షాత్తుగా తెలిసి కొనగలరు. [౨౫]

యశ్చిదిత్యస్య హిరణ్యగర్భ ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

కే జనా మోదన్త ఇత్యాహ

ఏ మానవు లానందితులగు చున్నారో చెప్పబడెను.

యశ్చిదాపో మహినా పర్య పశ్యద్దక్షం దధానా జనయన్తీ ర్యజ్ఞమ్ ।
యో దేవేష్వధి దేవ ఏక ఆసీత్కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥౨౬॥

యః, చిత్, ఆపః, మహినా, పర్య పశ్యదితి పరి+అపశ్యత్,
దక్షమ్, దధానాః, జనయన్తీః, యజ్ఞమ్, యః, దేవేషు,
అధి, దేవః, ఏకః, ఆసీత్, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ ॥౨౬॥

పదార్థః:-(యః) పరమేశ్వరః(చిత్)(ఆపః)వ్యాప్తిశీలాః సూక్ష్మాస్తన్మాత్రాః(మహినా) స్వస్య మహిమ్నా వ్యాపకత్వేన (పర్యపశ్యత్) సర్వతః పశ్యతి (దక్షమ్) బలమ్ (దధానాః) ధరన్త్యః (జనయన్తీః) ఉత్పాదయన్త్యః (యజ్ఞమ్) సంగతం సంసారమ్ (యః) (దేవేషు) ప్రకృత్యాది జీవేషు (అధి) ఉపరిభావే(దేవః) దివ్యగుణకర్మ స్వభావః (ఏకః) అద్వితీయః(ఆసీత్) అస్తి (కస్మై) సుఖస్వరూపాయ (దేవాయ)సర్వసుఖప్రదాయ (హవిషా) తదాజ్ఞాయోగాభ్యాస ధారణేన (విధేమ) సేవేమహి. ॥౨౬॥

అన్వయః:-యో మహినా దక్షం దధానా యజ్ఞం జనయన్తీ రాపః సన్తి, తాః పర్యపశ్య

ర్వ్యోదేవేష్వేకో౽ధి ఆసీత్తస్మై చిత్ కస్మై దేవాయ వయం హవిషా విధేమ. ॥౨౬॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యే భవన్తః సర్వస్య ద్రష్టారం ధర్తారం మద్వితీయ మధిష్ఠాతారం పరమాత్మానం జ్ఞాతుం యోగం నిత్యమభ్యస్యన్తి త ఆనన్దితా భవన్తి: ॥౨౬॥

పదార్థము:-యః=ఏ పరమేశ్వరుడు, మహినా=తనవ్యాపకత్వమహిమచే,దక్షమ్=బలమును, దధానాః=ధరించునవియు, యజ్ఞమ్=సంగత సంసారమును, జనయన్తీః=ఉత్పన్నమొనర్చునవియు,ఆపః=వ్యాప్తిశీలములునగు సూక్ష్మజలముల యొక్క సూక్ష్మ తన్మాత్రలేవియున్నవో వానిని,పర్యపశ్యత్=అన్నివైపులనుండి చూచుచున్నాడో,యః=ఏ ఈశ్వరుడు, దేవేషు=ఉత్తమ గుణములు గలిగిన ప్రకృతి మొదలగువాని యందును. జీవములందును, ఏకః=ఒకే, అధి దేవః=ఉత్తమ గుణకర్మ స్వభావములు గలిగినవాడై, ఆసీత్=ఉన్నాడో అతనిని, చిత్=మాత్రమే, కస్మై=సుఖస్వరూపుడును, దేవాయ=సకలసుఖదాతయునగు ఈశ్వరుని మేము, హవిషా=ఆజ్ఞాపాలనముచే మఱియు యోగాభ్యాసముయొక్క ధారణచే, విధేమ=సేవించెదము గాక ! [౨౬]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా ! ఎవరు సర్వద్రష్టయు, ధర్తయు, కర్తయు, అద్వితీయుడు, అధిష్ఠాతయునగు పరమాత్మను దెలిసికొనుటకై నిత్యము యోగాభ్యాసము చేయుచున్నారో వారు ఆనందితులగు చున్నారు. ౧౫౧౧[౨౬]

౧౫౧౨ ప్రయాభిరిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః పఞ్చమః స్వరః.

విదుషా కథం భవితవ్య మిత్యాహ

విద్వాంసు లెటులుండవలయునో ఆ విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

ప్రయాభిర్యాసి దాశ్వాꣳసమచ్ఛా నియుద్భి ర్వాయ విష్టయే దురోణే।
ని నో రయిꣳ సుభోజసం యువస్వ ని వీరం గవ్య మశ్వ్యం చ రాధః॥

ప్ర,యాభిః, యాసి, దాశ్వాꣳసమ్, అచ్ఛ, నియుద్భిరితి నియుత్+భిః, వాయో ఇతి వాయో, ఇష్టయే, దురోణే, ని, నః, రయిమ్, సుభోజ సమితి సు+భోజసమ్, యువస్వ, ని, వీరమ్, గవ్యమ్, అశ్వ్యమ్, చ, రాధః॥౨౭॥

పదార్థః:-(ప్ర) (యాభిః) కమనీయాభిః (యాసి) ప్రాప్నోసి (దాశ్వాంసమ్) సుఖస్య దాతారమ్ (అచ్ఛ) అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (నియుద్భిః) నిశ్చితైర్గుణైః (వాయో) వాయురివ, వర్తమాన (ఇష్టయే) అభీష్టసుఖాయ (దురోణే) గృహే (ని) నితరామ్ (నః) అస్మాకమ్ (రయిమ్) ధనమ్ (సుభోజసమ్) సుష్ఠు భోజాంసి భోజనాని యస్మాత్తమ్(యువస్వ)మిశ్రయస్వ

(ని) (వీరమ్) ప్రాప్తవిజ్ఞానాదిగుణమ్ (గవ్యమ్) గోభ్యో హితమ్ (అశ్వ్యమ్) అశ్వేభ్యో హితమ్ (చ) (రాధః) ధనమ్. ॥౨౨॥

అన్వయః:-హేవిద్వన్ వాయో వాయురివ త్వం ప్రయాభి ర్నియుద్భి రిష్టయేఽచ్ఛయాసి పురోణే నః సుభోజసం రయిం నియువస్వ వీరం గవ్యమశ్వ్యం చ రాధో ని యువస్వ. ॥౨౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా వాయుః సర్వాణి జీవనాదీనిష్టాని కర్మాణి సాధ్నోతి, తథా విద్వానస్మిన్ సంసారే వర్తేత. ॥౨౨॥

పదార్థము:-వాయో=వాయువువలె నున్న విద్వాంసుడా! నీవు, ప్రయాభిః=బాగుగా కోరతగిన,నియుద్భిః=నియతములైన గుణములతో,ఇష్టయే=అభీష్టసుఖార్థము అచ్ఛయాసి=బాగుగా ప్రాప్తమగుచున్నావు.దురోణే=గృహమున, నః=మాయొక్క, సుభోజసమ్=సుందరభోగమునకు హేతువు, దాశ్వాంసమ్=సుఖదమునగు, రయిమ్=ధనమును, ని యువస్వ=నిరంతరము మిశ్రిత మొనర్చుచుండుము, వీరమ్=విజ్ఞానాది గుణములను పొందినది, గవ్యమ్=గోహితకరమైనది, చ=మఱియు, అశ్వ్యమ్=అశ్వము లకు హితమైనదియునగు, రాధః=ధనమును,ని=నిరంతము పొందుచుండుము. [౨౨]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. వాయు వెట్లు సకల జీవనాది ఇష్టకర్మలను సిద్ధపఱచు చున్నదో ఆటులనే విద్వాంసుడీ సంసార మందు వర్తించవలయును. ౧౫౧౨[౨౨]

౧౫౧౩ ఆ న ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్ర మందుచెప్పబడెను

ఆ నో నియుద్భిః శతినీభి రధ్వరꣳ సహస్రిణీభి రుప యాహి యజ్ఞమ్।
వాయో అస్మి న్త్సవనే మాదయస్వ యూయం పాత స్వస్తిభిః సదా నః॥

ఆ, నః, నియుద్భిరితి నియుత్+భిః, శతినీభిః, అధ్వరమ్, సహస్రిణీభిః, ఉప, యాహి, యజ్ఞమ్, వాయో ఇతి వాయో, అస్మిన్, సవనే, మాదయస్వ, యూయమ్, పాత, స్వ స్తిభిరితి స్వ స్తి+భిః, సదా,నః ॥౨౩॥

పదార్థః:-(ఆ) (నః) అస్మాకమ్ (నియుద్భిః) నిశ్చితైర్మిశ్రితామిశ్రితై ర్గమనాగమనైః (శతినీభిః) శతం బహూని కర్మాణి విద్యన్తే యాసు తాభిః (అధ్వరమ్)అహింసనీయమ్(సహస్రిణీభిః) సహస్రాణ్యసంఖ్యా వేగా విద్యన్తే యాసు గతిషు తాభిః (ఉప) (యాహి) ప్రాప్నుహి

(యజ్ఞమ్) సంగతవ్యం వ్యవహారమ్ (వాయో) వాయురివ బలవన్ విద్వాన్ (అస్మిన్) (సవనే) ఉత్పత్త్యధికరణే జగతి (మాదయస్వ) ఆనన్దయస్వ (యూయమ్) (పాత) రక్షత (స్వస్తిభిః) సుఖైః సహ (సదా) సర్వస్మిన్ కాలే (నః) అస్మాన్. ॥౨౮॥

అన్వయః:- హేవాయో యథా వాయుర్నియుద్భిశ్శతినీభిః సహస్రిణీభి ర్గతిభి రస్మిన్సవనే నోఽధ్వరం యజ్ఞముపగచ్ఛతి, తథా త్వమేతమాయాహి మాదయస్వ. హే విద్వాంసో యూయ మేత ద్విద్యయా స్వస్తిభి ర్నః సదా పాత. ॥౨౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. విద్వాంసో యథా వాయవో వివిధాభి ర్గతిభిః సర్వాన్ పుష్ణన్తి. తథైవ సుశిక్షయా సర్వాన్ పోషయన్తు. ॥౨౮॥

పదార్థము:-వాయో=వాయువువలె బలవంతుడవైన విద్వాంసుడా! ఎట్లు వాయువు,నియుద్భిః=నిశ్చితముగ కలసినవి లేక వేఱుగ రాకపోకలొనర్చునవి,శతినీభిః= బహుకర్మలు గలవి, సహస్రిణీభిః=అతివేగముగలవియగు నడకలతో, అస్మిన్సవనే= ఉత్పత్తికాధారమైన యీ జగత్తులో, నః=మాయొక్క, అధ్వరమ్=చెఱుపరానిది, యజ్ఞమ్=సంగతి యోగ్యమునగు వ్యవహారమును, ఉప=సమీపమున పొందుచున్నదో అటులనే నీవు, ఆ యాహి=బాగుగా లభించుము. మాదయస్వ=ఆనందితుడవగుము. ఓ విద్వాంసులారా! యూయమ్=మీరు ఈ విద్యచే,స్వస్తిభిః=సుఖములతో,నః=మమ్ము, సదా=సర్వకాలములందు, పాత=రక్షణచేయుడు. [౨౮]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. వాయు వెట్లు వివిధ గమనములతో సకల పదార్థములను పుష్టపఱచుచున్నదో అటులనే విద్వాం సులు సుశిక్షచే సమస్త జనులను పుష్టపఱచవలయును. ౧౫౧౩[౨౮]

౧౫౧౪ నియుత్వానిత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, వాయుర్దేవతా, నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

అథేశ్వరః కీ దృశ ఇత్యాహ

ఇప్పుడీశ్వరు డెటులున్నాడను విషయ మీ మంత్రమందుచెప్పబడెను

నియుత్వాన్ వాయవా గహ్యయꣳ శుక్రో అయామి తే ।

గన్తాసి సున్వతో గృహమ్॥ ॥౨౯॥

నియుత్వాన్, వాయో+ఇతి వాయో, ఆ, గహి, అయమ్,

శుక్రః, అయామి, తే, గన్తా, అసి, సున్వతః, గృహమ్॥ ॥౨౯॥

పదార్థః:-(నియుత్వాన్) నియన్తా (వాయో) పవన ఇవ (ఆ)(గహి) సమన్తాత్ ప్రాప్నుహి (అయమ్) (శుక్రః) పవిత్రకర్తా (అయామి) ప్రాప్నోమి. (తే) తవ (గన్తా) (అసి) (సున్వతః)

అభిషవం కుర్వతః (గృహమ్). ౨౯

అన్వయః:- హే వాయో నియుత్వానీశ్వర స్త్వం యథా ఽయం శుక్రో గన్తా వాయుః సున్వతో గృహం గచ్ఛతి. తథా మా మాగహి. యత స్త్వమీశ్వరోఽసి, తస్మాత్తే స్వరూపమహమయామి. ౨౯

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా వాయుః సర్వశోధకః సర్వత్ర గన్తా సర్వ ప్రియోఽస్తి తథేశ్వరోఽపి వర్తతే. ౨౯

పదార్థము:- వాయో=వాయువువలెశీఘ్రగామీ!నీవు,నియుత్వాన్=నియమకర్తవు ఈశ్వరుడవు శుక్రః=పవిత్రకర్తయు,గన్తా=గమనశీలముగనగు, అయమ్ ఈ వాయువు, సున్వతః=రసము పిండువానియొక్క, గృహమ్=గృహమును ఎటుల పొందుచున్నదో అటులనే నాకు, అగహి=బాగుగా లభించుము,అసి=నీవు ఈశ్వరుడవు కనుక నీ స్వరూపమును నేను,అయామి=ప్రాప్తించు చున్నాను. [౨౯]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఈశ్వరుడు కూడ వాయువువలె సమస్తమును శోధించువాడు సర్వత్ర గమన మొనర్చువాడు, సమస్తమునకు ప్రాణముకంటెను ప్రియమైనవాడునునై యున్నాడు. ౧౫౧౪[౨౯]

౧౫౧౫ వాయో శుక్ర ఇత్యస్య పురుమీఢ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునర్మనుష్యేణ కిం కార్యమిత్యాహ

మరల మానవు డేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

వాయో శుక్రోఽఅయామి తే మధ్వోఽ అగ్రం దివిష్టిషు ।
ఆ యాహి సోమ పీతయే స్పార్హో దేవ నియుత్వతా॥ ॥30॥

వాయో ఇతి వాయో, శుక్రః, అయామి, తే, మధ్వః, అగ్రమ్, దివిష్టిషు, ఆ, యాహి, సోమపీతయ ఇతి సోమ+ పీతయే, స్పార్హః, దేవ, నియుత్వతా ॥30॥

పదార్థః:-(వాయో) వాయురివ వర్తమాన (శుక్రః) శుద్ధికరః (అయామి) ప్రాప్నోమి. (తే) తవ (మధ్వః) మధురస్య (అగ్రమ్) ఉత్తమం భాగమ్ (దివిష్టుషు) దివ్యాసు సంగతిషు (ఆ, యాహి) (సోమపీతయే) సదౌషధిరసపానాయ (స్పార్హః) యః స్పృహయతి తస్యాఽయమ్ (దేవ) దివ్యగుణసమ్పన్న (నియుత్వతా) వాయునా సహ. ॥30॥

అన్వయః:- హే వాయో యో వాయురివ శుక్ర స్త్వమసి తే మధ్వోఽగ్రం దివిష్టిష్వహమయామి. హే దేవ స్పార్హ స్త్వం నియుత్వతా సహ సోమపీతయ ఆయాహి. ॥30॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథా వాయుః సర్వాన్

రసగన్ధాదీన్ పీత్వా సర్వాన్ పోషయతి, తథా త్వం సర్వాన్ పృషాణ. ॥౩౦॥

పదార్థము:-వాయో=వాయువువలె నుండు విద్వాంసుడా! శుక్రః=నీవు శుద్ధి కారకుడవు, తే మధ్వః=నీ మధుర వచనముయొక్క, అగ్రమ్=ఉత్తమ భాగమును, దివిష్టిషు=ఉత్తమ సంగతులయందు నేను, అయామి=పొందుచున్నాను, దేవ=ఉత్తమగుణ యుక్త విద్వాంసుడా! స్పార్హః=ఉత్తమ గుణాభిలాషయుక్తుని పుత్రుడవైన నీవు, నియుత్వతా=వాయువుతోపాటు, సోమపీతయే=ఉత్తమ ఓషధులయొక్క రసమును త్రాగుటకై, ఆయాహి=చక్కగా సమీపించుము. [౩౦]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవుడా! ఎట్లు వాయువు సమస్తరస, గంధాదుల నారగించి సర్వమును పుష్టివంతముగ కొనర్చుచున్నదో అటులనే నీవును సమస్తమును పుష్టిపఱచు చుండుము. ౧౫౧౫[౩౦]

౧౫౧౬ వాయురిత్యస్యాఽమీఢ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథ విద్వద్భిః కిం కార్య మిత్యాహ

ఇపుడు విద్వాంసు లేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందుచెప్పబడెను

వాయు రగ్రేగా యజ్ఞప్రీః సాకం గన్మనసా యజ్ఞమ్।శివో నియుద్భిః శివాభిః॥

వాయుః, అగ్రేగా+ఇత్యగ్రే+గాః, యజ్ఞ ప్రీరితి యజ్ఞ+ప్రీః, సాకమ్, గన్, మనసా, యజ్ఞమ్। శివః, నియుద్భిరితి నియుత్+భిః, శివాభిః ॥౩౧॥

పదార్థః:-(వాయుః) పవనః (అగ్రేగాః) యోఽగ్రే గచ్ఛతి సః (యజ్ఞప్రీః) యో యజ్ఞం ప్రీతి పూరయతి సః (సాకమ్) సహ (గన్) గచ్ఛతి (మనసా) (యజ్ఞమ్) (శివః) మఙ్గలమయః (నియుద్భిః) నిశ్చితాభిః క్రియాభిః (శివాభిః) మఙ్గలకారిణీభిః. ॥౩౧॥

అన్వయః:-హే విద్వన్!యథా వాయుర్నియుద్భిః శివాభి ర్యజ్ఞం గన్,తథా శివోఽగ్రేగా యజ్ఞప్రీః సం స్త్వం మనసా సాకం యజ్ఞమాయాహి. ॥౩౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. అత్రాయాహీతి పదం పూర్వమన్త్రాదను వర్తతే. యథా వాయురనేకైః పదార్థైస్సహ గచ్ఛత్యాగచ్ఛతి తథా విద్వాంసో ధర్మ్యాణి కర్మాణి విజ్ఞానేన ప్రాప్నువన్తు. ॥౩౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, వాయుః=వాయువు, నియుద్భిః=నిశ్చితములైన, శివాభిః=మంగల కారకములగు క్రియలతో, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, గన్=ప్రాప్తమగుచున్నదో, అటులనే, శివః=మంగల స్వరూపుడవు, అగ్రేగాః=అగ్రగామివి, యజ్ఞప్రీః=యజ్ఞమును పూర్ణపఱచువాడవునగు నీవు, మనసా=మనస్సుయొక్క వృత్తి

తో; సాకమ్=పాటు యజ్ఞమును పొందుము. [౩౦]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఈమంత్రమందు గల(ఆ యాహి)అను పదముల యొక్క అనువృత్తి పూర్వమంత్రమునుండి వచ్చుచున్నది, ఎట్లువాయువు అనేకపదార్థములతోపాటు వచ్చుచు,పోవుచున్నదో,అటులనే విద్వాంసులు కూడ ధర్మయుక్త కర్మలను విజ్ఞానముతో పొందవలయును.౧౫౧౬[౩౦]

౧౫౧౭ వాయ ఇత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, వాయుర్దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్ర మందుచెప్పబడెను

వాయో యే తే సహస్రిణో రథాసస్తేభిరా గహి। నియుత్వాన్త్సోమపీతయే॥

వాయో ఇతి వాయో, యే, తే, సహస్రిణః, రథాసః, తేభిః,

ఆ, గహి, నియుత్వాన్, సోమపీతయ ఇతి సోమ+పీతయే॥ ॥౩౧॥

పదార్థః:-(వాయో) పవనవద్వర్తమాన (యే) (తే) తవ(సహస్రిణః)ప్రశస్తాః సహస్రం జనా విద్యన్తే యేషు తే (రథాసః) రమణీయాని యానాని (తేభిః) తైః(ఆ) (గహి)ప్రాప్నుహి (నియుత్వాన్) సమర్థః సన్ (సోమపీతయే) సోమస్య పానాయ. ॥౩౧॥

అన్వయః:-హే వాయో వాయురివ వర్తమాన విద్వన్ ! యే తే సహస్రిణో రథాసః సన్తి తేభిః సహ నియుత్వాన్త్సంస్త్వం సోమపీతయ ఆ గహి. ॥౩౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథా వాయోరసంఖ్యా రమణీయా గతయః సన్తి, తథా వివిధాభి ర్గతిభిః సమర్థా భూత్వైశ్వర్యం భుఙ్క్ధ్వమ్. ॥౩౧॥

పదార్థము,-వాయో=వాయువు వలెనున్న విద్వాంసుడా! తే=నీయొక్క,సహస్రిణః=వేలకొలది ప్రశస్తమానవులచే యుక్తములు, రథాసః=సుందరములు ఆరామమొసగునవియైన ప్రయాణములున్నవో,తేభిః=వానిని కలిగియున్న,నియుత్వాన్=సమర్థుడవైన నీవు, సోమపీతయే=సోమౌషధి రసమును త్రాగుటకై,ఆగహి=రమ్ము[౩౧]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఎట్లు రమణీయములైన అసంఖ్యాకగతులు వాయువునకున్నవో అటులనే అనేక విధములైన నడకలతో సమర్థులై ఐశ్వర్యమును భోగించుడు. ౧౫౧౭[౩౧]

౧౫౧౮ ఏకయేత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, వాయుర్దేవతా, విచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందుండెను

ఏకయా చ దశభిశ్చ స్వభూతే ద్వాభ్యామిష్టయే విꣳశతీ చ,

తిసృభిశ్చ వహసే త్రిꣳశతా చ నియుద్భిర్వాయ విహ తా వి ముఞ్చ॥३३॥

ఏకయా, చ, దశభిరితి దశ+భిః, చ, స్వభూత+ఇతి స్వ+భూతే,ద్వాభ్యామ్,

ఇష్టయే, విꣳశతీ, చ, తిసృభిరితి తిసృ+భిః, చ, వహసే, త్రిꣳశతా, చ, నియు

ద్భిరితి నియుత్+భిః,వాయో ఇతి వాయో, ఇహ,తా, వి, ముఞ్చ॥ ॥३३॥

పదార్థః:-(ఏకయా) గత్యా (చ) (దశభిః)దశవిధాభిర్గతిభిః(చ)(స్వభూతే)స్వకీయైశ్వర్యే (ద్వాభ్యామ్) విద్యాపురుషార్థాభ్యామ్ (ఇష్టయే) విద్యాసంగతయే (వింశతీ) (చ) (తిసృభిః) (చ) (వహసే) ప్రాప్నోషి (త్రింశతా) ఏతత్సంఖ్యాకైః (చ) (నియుద్భిః)(వాయో) (ఇహ) (తా) తాని (వి,ముఞ్చ) విశేషేణ త్యజ. ॥३३॥

అన్వయః:-హే స్వభూతే వాయో ! యథా పవన ఇహేష్టయే ఏకయా చ దశభిశ్చ ద్వాభ్యామిష్టయే వింశతీ చ తిసృభిశ్చ త్రింశతా చ నియుద్భిః సహ యజ్ఞం వహతి తథా వహసే.స త్వం తా వి ముఞ్చ. ॥३३॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథా వాయు రిన్ద్రియైః ప్రాణై రనేకాభి ర్గతిభిః పృథివ్యాదిలోకైశ్చ సహ సర్వశ్రేష్ఠం సాధ్నోతి,తథా విద్వాంసోఽపి సాధ్నుయుః.

పదార్థము:-స్వభూతే= స్వకీయైశ్వర్యముతో శోభాయమానా ! వాయో = వాయుతుల్య విద్వాంసుడా ! ఎట్లు వాయువు, ఇహ=ఈజగత్తుయొక్క సంగతికై, ఏకయా=ఒక విధమైన నడకచే, చ=మఱియు, దశభిః=పది విధములైన నడకలచే, చ= మఱియు ద్వాభ్యామ్=విద్యా పురుషార్థములచే, ఇష్టయే=విద్యాసంగతికై, వింశతీ= రెండు ఇరువైలు నలుబది, చ=మఱియు తిసృభిః=త్రివిధ గతులతో, చ=మఱియు త్రింశతా=ముప్పది,చ=మఱియు,నియుద్భిః=నిశ్చిత నియమములతో,యజ్ఞమును పొందుచున్నదో అటులనే, వహసే=పొందుచున్నావు. అట్టి నీవు, తా=వానియన్నింటిని, విముఞ్చ=విశేషముగ వెడలించుము. అనగా వానినుపదేశించుము. [३३]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఎట్లు వాయువు ఇంద్రియములతోను ప్రాణముతోను,అనేక నడకలతోను పృథివ్యాది లోకములతోపాటు అందఱి యభీష్టమును సాధించుచున్నదో అటులనే విద్వాంసులు కూడ సాధించవలెను.

---

०१४ तव वाय इत्यस्याऽङ्गिरस ऋषिः, वायुर्देवता, निचृद् गायत्री छन्दः,षड्जः स्वरः.

अथ किंवद्वायुः स्वीकर्त्तव्य इत्याह ·

ఇపుడు చేనివలె వాయువును స్వీకరించవలయునను విషయ మీ మంత్రమందుండెను

తవ వాయ వృతస్పతే త్వష్టుర్జామాతరద్భుత । అవాంస్యా వృణీమహే॥

తవ, వాయో+ఇతి వాయో, ఋతస్పతే, ఋతస్పత ఇత్యృత
+పతే, త్వష్టుః, జామాతః, అద్భుత, అవాంసి, ఆ, వృణీమహే ॥౩౪॥

పదార్థః:-(తవ) (వాయో) బహుబల (ఋతస్పతే) సత్యపాలక (త్వష్టుః) విద్యయా ప్రదీప్తస్య (జామాతః) కన్యాపతి వద్వర్తమాన (అద్భుత) ఆశ్చర్యకర్మన్ (అవాంసి) రక్షణాదీని (ఆ) (వృణీమహే) స్వీకుర్మహే. ॥౩౪॥

అన్వయః:-హే ఋతస్పతే జామాతరద్భుత! వాయో వయం యాని త్వష్టుస్తవాఽవాంస్యా వృణీమహే తాని త్వమపి స్వీకురు. ॥౩౪॥

భావార్థః:-యథా జామాతాఽఽశ్చర్య గుణః సత్యసేవకః స్వీకర్తవ్యోఽస్తి. తథా వాయు రపి వరణీయోఽస్తి. ॥౩౪॥

పదార్థము:-ఋతస్పతే=సత్యరక్షకా! జామాతః=అల్లునివలెనున్నవాడా! అద్భుత=ఆశ్చర్యరూపకర్మ చేయువాడా! వాయో=బహుబలయుక్త విద్వాంసుడా! మేము, త్వష్టుః=విద్యచే ప్రకాశితుడవైన,తవ=నీయొక్క,అవాంసి=పరక్షణాదికర్మలను,ఆ వృణీమహే=స్వీకరించుచున్నామో, వానిని నీవుకూడ స్వీకరించుము. [౩౪]

భావార్థము:-ఎట్లు అల్లుడు శ్రేష్ఠములగు నాశ్చర్యకర గుణములుగలవాడు, సత్యేశ్వరుని సేవకుడునై స్వీకరించ యోగ్యుడగుచున్నాడో, అటులనే వాయువును స్వీకరించుటకు యోగ్యమగుచున్నది. ౧౨౭౯[౩౪]

౧౨౮౦ అభి త్వేత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయుర్దేవతా, స్వరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
అథ రాజధర్మ మాహ

ఇపుడు రాజధర్మ విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

అభి త్వా శూర నోనుమోఽదుగ్ధా ఇవ ధేనవః ।
ఈశాన మస్య జగతః స్వర్దృశ మీశాన మిన్ద్ర తస్థుషః॥ ॥౩౫॥

అభి, త్వా, శూర, నోనుమః, అదుగ్ధా ఇవేత్య దుగ్ధాః+ఇవ, ధేనవః, ఈశానమ్, అస్య, జగతః, స్వర్దృశ మితి స్వః+దృశమ్, ఈశానమ్, ఇన్ద్ర, తస్థుషః ॥౩౫॥

పదార్థః:-(అభి)(త్వా)త్వామ్(శూర)నిర్భయ(నోనుమః)భృశం సత్కుర్యామ ప్రశంసేమ (అదుగ్ధాఇవ) అవిద్యమానపయస ఇవ (ధేనవః) గావః (ఈశానమ్) ఈశాసశీలమ్ (అస్య)జగతః జంగమస్య (స్వర్దృశమ్) సుఖేన ద్రష్టుం యోగ్యమ్ (ఈశానమ్) (ఇన్ద్ర) సభేశ (తస్థుషః) స్థావరస్య. ॥౩౫॥

అన్వయః:- హే శూరేన్ద్ర ధేనవోఽదుగ్ధా ఇవ వయమస్య జగతస్తస్థుష ఈశానం స్వర్దృశ మివేశానం త్వాఽభినోనుమః. ॥౩౫॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. హే రాజన్ ! యది భవాన్ పక్షపాతం విహాయేశ్వర వన్న్యాయాధీశో భవేద్యది కదాచిద్వయం కరమపి న దద్యామ తథాఽప్యస్మాన్ రక్షేత్తర్హి త్వదనుకూలా వయం సదా భవేమ. ॥౩౫॥

పదార్థము:-శూర=నిర్భయుడా! ఇన్ద్ర=సభాపతీ! అదుగ్ధా ధేనవః ఇవ=పాలు లేని గోవులవలెనున్న మేము, అస్య జగతః=ఈచర జగత్తుయొక్కయు,తస్థుషః=అచర జగము యొక్కయు,ఈశానమ్=నియంతవు, స్వర్దృశమ్=సుఖపూర్వకముగ చూడదగిన ఈశ్వరతుల్యుడవు, ఈశానమ్=సమర్థుడవునైన, త్వా=నిన్ను, అభి నోనుమః=సమ్ముఖులమై సత్కరించెదము, లేక ప్రశంసించెదముగాక! [౩౫]

భావార్థము.-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.రాజా!నీవుపక్ష పాతమును విడనాడి ఈశ్వరునివలె న్యాయాధీశుడవై, మేమొకప్పుడు పన్నులనీయకున్న ను, మమ్ముల రక్షింతువేని మేము సదా నీకనుకూలముగ నుందుము. ౧౫౩౦[౩౫]

౧౫౩౧ న త్వావానిత్యస్య శమ్యుర్బార్హస్పత్య ఋషిః. పరమేశ్వరో దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

ఈశ్వర ఏవోపాసనీయ ఇత్యాహ.

ఈశ్వరుడే ఉపాసించదగినవాడను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

న త్వావా౨॥ఽ అన్యో దివ్యో న పార్థివో న జాతో న జనిష్యతే ।
అశ్వాయన్తో మఘవన్నిన్ద్ర వాజినో గవ్యన్తస్త్వా హవామహే ॥౩౬॥

న, త్వావానితి త్వా+వాన్, అన్యః, దివ్యః, న, పార్థివః, న, జాత, న, జనిష్యతే, అశ్వాయన్తః అశ్వయన్త ఇత్యశ్వ+యన్త, మఘ వన్నితి మఘ+వన్, ఇన్ద్ర, వాజినః, గవ్యన్తః,త్వా, హవామహే ॥౩౬॥

పదార్థః:-(న) (త్వావాన్) త్వత్సదృశః (అన్యః) భిన్నః (దివ్యః) శుద్ధః (న) (పార్థివః)

పృథివ్యాం విదితః (న) (జాతః) ఉత్పన్నః (న) (జనిష్యతే) ఉత్పత్స్యతే (అశ్వాయన్తః) ఆత్మనోఽశ్వ మిచ్ఛన్తః (మఘవన్) పరమపూజితైశ్వర్య (ఇన్ద్ర) సర్వదుఃఖ విదారక (వాజినః) వేగవన్తః (గవ్యన్తః) గాం వాణీం చ౦కాఙ్క్షాః (త్వా) (హవామహే) స్తువీమః. ॥3౬॥

అన్వయః:- హే మఘవన్నిన్ద్రేశ్వర వాజినో గవ్యన్తోఽశ్వాయన్తో వయం త్వా హవామహే. యతః కశ్చిదన్యః పదార్థో న త్వావాన్ దివ్యో న పార్థివో న జాతో న జనిష్యతే తస్మాద్ భవానేవాఽస్మాకముపాస్యో దేవోఽస్తి. ॥3౬॥

భావార్థః: న కోపి పరమేశ్వరేణ సదృశః శుద్ధో జాతో వా జనిష్యమాణో వర్తమానో వాఽస్తి అతఏవ సర్వైర్మనుష్యైరేతం విహాయాన్యస్య కస్యాప్యుపాసనాఽస్య స్థానే నైవ కార్యా ఇదమేవ కర్మేహాముత్ర చానన్దప్రదం విజ్ఞేయమ్. ॥3౬॥

పదార్థము:- మఘవన్=పూజితోత్తమైశ్వర్యము కలవాడా ! ఇన్ద్ర=సకల దుఃఖ వినాశక పరమేశ్వరా ! వాజినః=వేగవంతులము, గవ్యన్తః=ఉత్తమవాక్కు పలుకువారము, అశ్వాయన్తః= శీఘ్రత్వమును గోరుచున్న వారమునైన మేము, త్వా=నిన్ను, హవామహే=స్తుతించుచున్నాము. ఏలయన, అన్యః=ఇతర పదార్థమేదియు, త్వావాన్= నీవలె, దివ్యః=శుద్ధమైనది, న=లేదు. పార్థివః=పృథివియందు ప్రసిద్ధమైనది, న జాతః= ఏద్దియును ఉత్పన్నము కాలేదు. న జనిష్యతే=పుట్టనూబోదు. కావున నీవే మాకుపాస్య దేవుడవు. [3౬]

భావార్థము:-పరమేశ్వరునితో సమానుడైన శుద్ధుడు పుట్టలేదు. కనుకనే మానవులతనిని వదలి యితరము దేనిని అతనికి బదులుగా నెన్నడును ఉపాసించ జనదు. ఇహ పరలోకములందీ కర్మనే ఆనందదాయకమని గ్రహించవలయును. ౧౫౨౧[3౯]

త్వామిదిత్యస్య శమ్యుర్బార్హస్పత్య ఋషిః. ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పునా రాజధర్మవిషయ మాహ

మరల రాజధర్మ విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

త్వామిద్ధి హవామహే సాతౌ వాజస్య కారవః ।
త్వాం వృత్రేష్విన్ద్ర సత్పతిం నరస్త్వాం కాష్ఠాస్వర్వతః॥ ॥3౭॥

త్వామ్, ఇత్, హి, హవామహే, సాతౌ, వాజస్య, కారవః, త్వామ్ వృత్రేషు, ఇన్ద్ర సత్పతిమితి సత్ పతిమ్, నరః త్వామ్, కాష్ఠాసు, అర్వతః ॥3౭॥

పదార్థః:-(త్వామ్) (ఇత్) ఏవ (హి) (హవామహే) గృహ్ణీమః (సాతౌ) సంగ్రామే

(వాజస్య) విద్యావిజ్ఞానజన్యస్య కార్యస్య (కారవః) కర్తారః (త్వామ్) (వృత్రేషు) ఘనేషు (ఇన్ద్ర)సూర్య ఇవ జగత్పాలక(సత్పతిమ్)సత్యస్య ప్రచారేణ పాలకమ్(నరః)నేతారః(త్వామ్) (కాష్ఠాసు) దిక్షు (అర్వతః) ఆశుగామినోఽశ్వస్యేవ. ॥32॥

అన్వయః:- హే ఇన్ద్ర వాజస్య హి కారవో నరో వయం సాతౌ త్వాం వృత్రేషు సూర్యమివ సత్పతిం త్వామర్వత ఇవ సేనాయాం పశ్యేమ కాష్ఠాసు త్వామిద్ధవామహే. ॥32॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే సేనాసభేశౌ యువాం సూర్యవన్న్యాయాభయప్రకాశకౌ శిల్పినాం సంగృహీతారౌ సత్యస్య ప్రచారకౌ భవేతమ్. ॥32॥

పదార్థము:-ఇన్ద్ర=సూర్యునివలె జగద్రక్షకా! రాజా! వాజస్య=విద్యచే లేక విజ్ఞానముచేనగు కార్యమును, హి=మాత్రమే, కారవః=చేయువారము, నరః=నాయకులమునైన మేము, సాతౌ=రణమందు,త్వామ్=నిన్ను,వృత్రేషు=మేఘములందు సూర్యునివలె, సత్పతిమ్=సత్యప్రచారముచే రక్షకుడవైన,త్వామ్=నిన్ను, అర్వతః=శీఘ్రగామియైన గుఱ్ఱమువలె సేనయందు చూచెదముగాక! కాష్ఠాసు=దిశలయందు,త్వామ్ ఇత్=నిన్నే గ్రహణమొనర్చెదముగాక! [32]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ సేనాపతీ మఱియు సభాపతీ! మీయిరువురు సూర్యునివలె న్యాయమును, మఱియు అభయమును, ప్రకాశింపజేయువారును, శిల్పులను సంగ్రహపఱచు వారును,సత్యమును ప్రచారమొనర్చువారునునగుదురు గాక! ౧౫.౨.౨[32]

స త్వమిత్యస్య శమ్యుర్బార్హస్పత్య ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, స్వరాడ్బృహతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
విద్వాన్ కిం కరోతీత్యాహ.

విద్వాంసుడేమిచేయుచున్నాడను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

స త్వం నశ్చిత్ర వజ్రహస్త ధృష్ణుయా మహ స్తవానో అద్రివః ।
గామశ్వం రథ్యమిన్ద్ర సంకిర సత్రా వాజం న జిగ్యుషే॥ ॥33॥

సః, త్వమ్, నః, చిత్ర, వజ్రహస్తేతి వజ్ర+హస్త, ధృష్ణుయేతి ధృష్ణు+యా, మహః, స్తవానః, అద్రివ ఇత్యద్రి+వః, గామ్, అశ్వమ్, రథ్యమ్,ఇన్ద్ర, సమ్, కిర, సత్రా, వాజమ్, న, జిగ్యుషే ॥33॥

పదార్థః:-(సః) పూర్వోక్తః (త్వమ్) (నః) అస్మభ్యమ్ (చిత్ర) ఆశ్చర్యస్వరూప (వజ్ర

హ_స్త) (ధృష్ణుయా) ప్రగల్భతయా (మహః) మహత్ (స్తవానః) స్తువన్ (అద్రివః) ప్రశస్తాశ్మమయవస్తుయుక్త (గామ్) వృషభమ్ (అశ్వమ్) (రథ్యమ్) రథస్య వోఢారమ్ (ఇన్ద్ర) (నమ్) (కిర) ప్రాపయ (సత్రా) సత్యమ్ (వాజమ్) విజ్ఞానమ్ (న)ఇవ (జిగ్యుషే)జయశీలాయ. ॥౩౮॥

అన్వయః:- హే చిత్ర వజ్రహస్తాద్రివ ఇన్ద్ర ధృష్ణుయా మహః స్తవానః స త్వం జిగ్యుషే నః సత్రా వాజం న గాం రథ్య మశ్వం సంకిర. ॥౩౮॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యథా మేఘసంబన్ధీ సూర్యో వృష్ట్యా సర్వాన్ సమృద్ధ్నాతి. తథా విద్వాన్ సత్యవిజ్ఞానేన సర్వైశ్వర్యం ప్రకాశయతి. ॥౩౮॥

పదార్థము:- చిత్ర=ఆశ్చర్యరూపా! వజ్రహస్త=వజ్రమును హస్తమునందు ధరించిన వాడా,అద్రివః=ప్రశస్తమైన రాతితో నిర్మించిన వస్తువులు గలవాడా!ఇన్ద్ర=శత్రునాశక! విద్వాంసుడా! ధృష్ణుయా=మొండితనముతో, మహః=అధికముగ, స్తవానః=స్తుతించుచు,సః=అపూర్వోక్తుడవై న,త్వమ్=నీవు జిగ్యుషే=జయించు పురుషునికొఱకు, మఱియు,నః=మా నిమిత్తము, సత్రా=సత్యమైన, వాజమ్ న=విజ్ఞానమువలె గామ్=ఎద్దును, రథ్యమ్=రథమునకు యోగ్యమైన, అశ్వమ్=గుఱ్ఱమును, సంకిర=బాగుగా ప్రాప్తించుము, [౩౮]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు మేఘసంబంధియైన సూర్యుడు వర్షముచేత సమస్తమును సంబద్ధపఱచుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసుడు సత్యముయొక్క విజ్ఞానముచే సకలైశ్వర్యమును ప్రకాశపఱచుచున్నాడు.

౯౩౩౩ కయా న ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, గాయత్రీఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

కయా నశ్చిత్ర ఆ భువదూతీ సదావృధః సఖా । కయా శచిష్ఠయా వృతా॥

కయా, నః, చిత్రః, ఆ, భువత్, ఊతీ, సదావృధ ఇతి

సదా+వృధః। సఖా, కయా, శచిష్ఠయా, వృతా॥ ॥౩౯॥

పదార్థః:-(కయా) (న) అస్మాన్ (చిత్రః) అద్భుతః (ఆ,భువత్) భవేత్ (ఊతీ)రక్షణాది క్రియయా. అత్ర సుపామితి పూర్వసవర్ణాదేశః (సదావృధః)యః సదా వర్ధతే తస్య (సఖా) (కయా) (శచిష్ఠయా) అతిశయి[illegible]యా క్రియయా (వృతా) యా వర్తతే తయా. ॥౩౯॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ ! చిత్రః సదావృధః సఖాఽఽభువత్కయోతీ నో రక్షేః. కయా శచిష్ఠయా వృతాఽఽస్మాన్నియోజయేః. ॥౩౯॥

భావార్థః:- యోఽద్భుతగుణకర్మ స్వభావో విద్వాన్ సర్వస్య మిత్రం భూత్వా కుకర్మాణి నివర్త్య సుకర్మభి రస్మాన్ యోజయేత్సోఽస్మాభిః సత్కర్తవ్యః. ॥౩౯॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! చిత్రః=ఆశ్చర్యకరమైన కర్మచేయువాడు, సదావృధః=సదావృద్ధిని జెందువాడునగు వానికి, సఖా=మిత్రుడవు, ఆభువత్=కమ్ము, కయా ఊతీ=ఏదైనా రక్షణాది క్రియతో,నః=మమ్ము రక్షించుము.కయా శచిష్ఠయా=అత్యంత దగ్గరసంబంధముగల, వృతా=వర్తమాన క్రియతో మమ్ము యుక్తపఱచుము.

భావార్థము:-ఆశ్చర్యకరములైన గుణకర్మస్వభావములు గల యే విద్వాంసుడు సమస్తమునకు మిత్రుడగునో,కుకర్మలనుండి నివృత్త మొనర్చి ఉత్తమకర్మలతో మనలను యుక్తపఱచునో అతనిని మనము సత్కరించవలయును. ౧౫-౨౪[౩౯]

౧౫.౨౫ కస్త్వేత్యస్య వామదేవ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా,నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

కస్త్వా సత్యో మదానాం మంహిష్ఠో మత్సదన్ధసః । దృఢా చిదారుజే వసు॥

కః, త్వా, సత్యః, మదానామ్, మంహిష్ఠః, మత్సత్,

అన్ధసః, దృఢా, చిత్, ఆరుజ+ఇత్యా+రుజే, వసు॥ ॥౪౦॥

పదార్థః: (కః) సుఖప్రదః (త్వా) త్వామ్ (సత్యః) సత్సు సాధుః (మదానామ్)హర్షాణామ్) (మంహిష్ఠః) అతిశయేన మహత్వయుక్తః (మత్సత్) ఆనన్దయేత్ (అన్ధసః) అన్నాత్ (దృఢా) దృఢాని (చిత్) ఇవ (ఆరుజే) సమస్తారోగాయ (వసూ) వసూని ద్రవ్యాణి. అత్ర సుపాం సులుగితి జసో లుక్. ॥౪౦॥

అన్వయః:- హే విద్వన్! యః కః సత్యో మంహిష్ఠో విద్వాంస్త్వాన్ధసో మదానాం మధ్యే మత్సదారుజే ఔషధాని చిదివ దృఢా వసు సంచినుయాత్సోఽస్మాభిః పూజనీయః. ॥౪౦॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః.యః సత్యప్రియ ఆనన్దప్రదో విద్వాన్ పరోపకారాయ రోగనివారణా యౌషధమివ వస్తూని సంచినుయాత్స ఏవ సత్కారమర్హేత్. ॥౪౦॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! కః=సుఖదాత, సత్యః=శ్రేష్ఠులలో నుత్తముడు, మంహిష్ఠః=అతిమహత్వయుక్త విద్వాంసుడునగునెవడు,త్వా=నిన్ను,అన్ధసః=అన్నము వలనకలుగు మదానామ్=ఆనందములమధ్య,మత్సత్=ప్రసన్నపఱచునో, ఆరుజే=సమస్త రోగములకై ఔషధములనెట్లు సమకూర్చునో,చిత్=అటులనే,దృఢా=దృఢముగ,వసు=ద్రవ్యములను సంచయ మొనర్చునో, అట్టివాడు మాకు పూజనీయుడు. [౪౦]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.సత్యప్రియుడు ఆనంద ప్రదుడునగునే విద్వాంసుడు పరోపకారము కొఱకును, రోగనివారణార్థమును ఓషధతుల్య వస్తువులను సంచయమొనర్చునో అట్టి విద్వాంసుడే సత్కారము పొందుటకు యోగ్యుడు. ౧౫-౨౫[౪౦]

అభీషుణ ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః. ఇన్ద్రో దేవతా, పాదనిచృద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
కీ దృశా జనా ధనం లభన్త ఇత్యాహ
ఎటువంటి ప్రజలు ధనమును బడయుదురను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

అభీ షు ణః సఖీనా మవితా జరితౄణామ్। శతం భవా స్యూతయే ॥౪౧॥

అభి, సు, నః, సఖీనామ్, అవితా, జరితౄణామ్, శతమ్, భవాసి, ఊతయే॥

పదార్థః:-(అభి) సర్వతః. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (సు) శోభనే (నః) అస్మాకమ్ (సఖీనామ్) మిత్రాణామ్ (అవితా) రక్షకః (జరితౄణామ్) స్తోతౄణామ్ (శతమ్) (భవాసి) భవేః (ఊతయే) ప్రీత్యాద్యాయ. ॥౪౧

అన్వయః:-హేవిద్వన్ యస్త్వం నః సఖీనాం జరితౄణాం చావితోతయే శతం సుభవాసి సోఽభిపూజ్యః స్యాః. ॥౪౧॥

భావార్థః:-యే మనుష్యాః సుహృదాం రక్షకా అసంఖ్యసుఖప్రదా అనాథానాం రక్షణే ప్రవర్తన్తే తేఽసంఖ్యం ధనం లభన్తే. ॥౪౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఏ నీవు,నః=మాయొక్క, సఖీనామ్=మిత్రులకు మఱియు, జరితౄణామ్=స్తుతించు జనులకు, అవితా=రక్షకుడవు,ఊతయే=ప్రీతి మొదలగువాని నిమిత్తము,శతమ్=శతవిధములుగా,సు భవాసి=సుందరపద్ధతిని నిర్మించువాడవునగుచున్నావో,అట్టినీవు,అభి=అన్నివైపులనుండి సత్కార యోగ్యుడవగుదువు గాక.

భావార్థము:-ఏమానవులు తమమిత్రుల రక్షకులై,అసంఖ్యాకవిధముల సుఖమును చేకూర్చువారై, అనాథులను రక్షించుటకు ప్రయత్నమొనర్చుచున్నారో వారు అమిత ధనమును పొందుచున్నారు. ౧౫-౨౬[౪౧]

౧౫-౨౭ యజ్ఞా యజ్ఞేత్యస్య శమ్యుర్ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయమాహ
మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

యజ్ఞా యజ్ఞా వోఽఅగ్నయే గిరా గిరా చ దక్షసే। ప్ర ప్ర

వ॒సు మ॒మృతం॑ జా॒తవే॑దసం ప్రి॒యం మి॒త్రం న శం॑సిషమ్ ॥౪_౨॥

య॒జ్ఞా య॑జ్ఞేతి య॒జ్ఞా+య॑జ్ఞా, వః, అ॒గ్నయే॑ గి॒రాగి॑రేతి గి॒రా+గి॑రా.

చ, దక్ష॑సే, ప్ర॒ప్రేతి॒ ప్ర+ప్ర, వ॒యమ్, మృ॒తమ్, అ॒జా॒త వే॑ద

స॒మితి॒ జా॒త+వే॑దసమ్, ప్రి॒యమ్, మి॒త్రమ్, న, శ॑ꣳసిషమ్ ॥౪_౨॥

పదార్థః:-(యజ్ఞాయజ్ఞా)యజ్ఞే యజ్ఞే.అత్ర సుపాం సులుగిత్యాకారాదేశః(వః)యుష్మాన్ (అగ్నయే) పావకాయ (గిరాగిరా) వాణ్యావాణ్యా (చ) (దక్షసే) బలాయ (ప్రప్ర) ప్రకర్షేణ (వయమ్) (అమృతమ్) నాశరహితమ్ (జాతవేదసమ్) జాతవిజ్ఞానమ్ (ప్రియమ్) ప్రీతివిషయమ్ (మిత్రమ్) సఖాయమ్ (న) ఇవ (శంసిషమ్) ప్రశంసేయమ్. ॥౪_౨॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథాఽహమగ్నయే గిరాగిరా దక్షసే చ యజ్ఞాయజ్ఞా వో యుష్మాన్ ప్రశంసిషమ్. వయం జాతవేదసమమృతం ప్రియం మిత్రం న వో యుష్మాన్ ప్రశంసేమ. తథా యూయమప్యాచరత. ॥౪_౨॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారౌ. యే మనుష్యాః సుశిక్షితయా వాణ్యా యజ్ఞానుష్ఠాయ బలం వర్ధయిత్వా మిత్రవద్విదుషః సత్కృత్య సంగచ్ఛన్తే, తే బహుజ్ఞా ధన్యాశ్చ జాయన్తే. ॥౪_౨॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! ఎట్లు నేను, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు గిరాగిరా= ప్రతివాక్కుతోను, చ=మఱియు, దక్షసే=బలార్థము, యజ్ఞాయజ్ఞా=ప్రతి యజ్ఞము నందును, వః=మిమ్ము,ప్రప్ర శంసిషమ్=ప్రశంసింతునో,వయమ్=మేము,జాతవేదసమ్= జ్ఞాని, అమృతమ్=ఆత్మరూపముతో అవినాశి, ప్రియమ్=ప్రియుడునగు, మిత్రమ్ న= మిత్రునివలె మిమ్ము నెటులప్రశంసించెదమో, అటులనే మీరును ఆచరించుచుండుడు.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు ఉపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఏ మానవులు ఉత్తమ శిక్షిత వాక్కుతో యజ్ఞానుష్ఠాన మొనర్చి బలము పెంపొందజేసి, మిత్రులవలె విద్వాంసులను సత్కరించి సమాగమమొనర్చు చున్నారో వారు బహుజ్ఞాన ముగలవారు ధనికులునగుచున్నారు. ౧౫_౨౯[౪_౨]

౧౫_౩౦ పాహి న ఇత్యస్య భార్గవఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

ఆప్తాః కిం కుర్యు రిత్యాహ

ఆప్త ధర్మాత్ములు యేమిచేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

పా॒హి నో॑ అగ్న ఏక॑యా పా॒హ్యు॒త ద్వి॒తీయ॑యా।

ప్రాహి గీర్భిస్తి సృభి రూర్జాం పతే ప్రాహి చతసృభి ర్వసో॥ ॥౪౩॥

ప్రాహి, నః, అగ్నే, ఏకయా, ప్రాహి, ఉత, ద్వితీయయా,

ప్రాహి, గీర్భిరితి గీః+భిః, తిసృభిరితి తిసృ+భిః, ఊర్జామ్,

పతే, ప్రాహి, చతసృభిరితి చతస్ర+భిః, వసో ఇతి వసో॥ ॥౪౩॥

పదార్థః:-(పాహి) రక్ష (నః) అస్మాన్ (అగ్నే) పావకవద్విద్వన్ (ఏకయా) సుశిక్షయా (పాహి) (ఉత) అపి (ద్వితీయయా) అధ్యాపనక్రియయా (పాహి) (గీర్భిః) వాగ్భిః (తిసృభిః) కర్మోపాసనా జ్ఞానజ్ఞాపికాభిః (ఊర్జామ్) బలానామ్(పతే) పాలక (పాహి) (చతసృభిః) ధర్మార్థ కామమోక్ష విజ్ఞాపికాభిః (వసో) సువాసప్రద. ।౪౩॥

అన్వయః:-హే వసో అగ్నే త్వమేకయా నోఽస్మాన్ పాహి.ద్వితీయయా పాహి.తిసృభి ర్గీర్భిః పాహి. హే ఊర్జాం పతే త్వం నోఽస్మాన్ చతసృభి రుత పాహి. ॥౪౩॥

భావార్థః:-ఆప్తా నాస్య ముపదేశాధ్యాపనాభ్యాం మనుష్యకల్యాణకరం విజానన్తి. అతో ఽహర్నిశమజ్ఞానమనుకమ్ప్య సదోపదిశ న్త్యధ్యాపయన్తి చ. ॥౪౩॥

పదార్థము:-వసో=సుందర వాసమొసగువాడా, అగ్నే=అగ్నివలె తేజస్వియగు విద్వాంసుడా! నీవు, ఏకయా=ఉత్తమ శిక్షతో, నః=మమ్ము, పాహి=రక్షించుము. ద్వితీయయా=రెండవదగు అధ్యాపనక్రియచే, పాహి=రక్షించుము. తిసృభిః=కర్మోపాసన జ్ఞానములను తెలియజేయు మూడు,గీర్భిః=వాణులచే, పాహి=రక్షించుము. ఊర్జామ్= బలముల యొక్క, పతే=రక్షకుడా! నీవు, చతసృభిః=ధర్మ,అర్థ,కామ మోక్షముల యొక్క విజ్ఞానములను తెలియజేయు చతుర్విధ వాక్కులతో, ఉత=కూడ మమ్ము రక్షించుము. [౪౩]

భావార్థము:-సత్యవాదులు, ధర్మాత్ములు,ఆప్తులు ఉపదేశాధ్యాపనములు దక్క నితరములను మానవులకు కల్యాణకరములైన సాధనములుగ భావించరు. కావుననే వారు అజ్ఞానులపై కనికరించి నిరంతరము ఉపదేశించుచు, చదివించుచున్నారు. ౧౫౨౮

౧౫౨౯ ఊర్జోనపాతమిత్యస్య శమ్యు ఋషిః, వాయుర్దేవతా, స్వరాడ్బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

ఊర్జో నపాత౭౦స హినాయమస్మ యు ర్దాశేమ హవ్యదాతయే ।

భువద్వాజే ష్వవితా భువ ద్వృధఽఉత త్రాతా తనూనామ్॥ ॥౪౪॥

ఊర్జః, నపాతమ్, సః, హిన, అయమ్, అస్మయుః

ఇత్య స్మ+యుః, దాశేమ, హవ్యదాతయ+ఇతి హవ్య+దాతయే, భువత్,

వాజేషు, అవితా, భువత్, వృధే, ఉత, త్రాతా, తనూనామ్॥ ॥౪౪॥

పదార్థః:-(ఊర్జః) పరాక్రమస్య (నపాతమ్) అపాతయితారం విద్యాబోధనమ్ (సః) (హిన) హిను వర్ధయ.అత్ర హి గతౌ వృద్ధౌ చేత్యస్మాల్లోణ్మధ్య మైకవచనే వర్ణవ్యత్యయేన ఉకారస్య అకారః (అయమ్) (అస్మయుః) యోఽస్మాన్ కామయతే (దాశేమ) స్వీకుర్యామ (హవ్యదాతయే) దాతవ్యానాం దానాయ (భువత్) భవేత్ (వాజేషు) సంగ్రామేషు (అవితా) రక్షితా (భువత్) భవేత్ (వృధే) వర్ధనాయ (ఉత) అపి (త్రాతా) (తనూనామ్) శరీరాణామ్. ॥౪౪॥

అన్వయః:-హే విద్యార్థిన్ ! స త్వమూర్జో నపాతం హిన యతోఽయం భవానస్మయుర్వాజేష్వవితా భువదుతాపి తనూనాం వృధే త్రాతా భువత్.తతస్త్వం హవ్యదాతయే వయం దాశేమ. ॥౪౪॥

భావార్థః:-యః పరాక్రమం వీర్యం చ న హాన్యాచ్ఛరీరాత్మనో ర్వర్ధకః సన్ రక్షకః స్యాదాప్తాస్తస్మై విద్యాం దద్యుః.యోఽస్మాద్విపరీతోఽజితేన్ద్రియో దుష్టాచారీ నిన్దకో భవేత్స విద్యాగ్రహణేఽధికారీ న భవతీతి వేద్యమ్. ॥౪౪॥

పదార్థము:-ఓ విద్యార్థీ! సః=ఆనీవు, ఊర్జః=పరాక్రమమును,నపాతమ్=నష్టము చేయని విద్యాబోధను, హిన=వృద్ధిపఱచుము. అందువలన,అయమ్=ప్రత్యక్షముగనున్న నీవు, అస్మయుః=మమ్ముఁను కోరువాడవు మఱియు, వాజేషు=సంగ్రామములందు అవితా=రక్షించువాడవు, భువత్=అగుము, ఉత=మఱియు, తనూనామ్=శరీరముల వృద్ధి, వృధే=పెంపొందుటకై, త్రాతా=పాలించువాడవు, భువత్=అగుదువుగాక! కావున నీకు, హవ్యదాతయే=ఇవ్వదగిన పదార్థములనిచ్చుటకై మేము,దాశేమ=స్వీకరించెదము గాక! [౪౪]

భావార్థము:-ఎవరు బలపరాక్రమములను నష్టమొనర్చక శరీరాత్మల నున్నతిపఱచుచు రక్షకులగుదురో అట్టివారికి ఆప్తులు చదువుచెప్ప వలయును. ఎవరుదీనికి వ్యతిరేకముగ లంపటులు, దుష్టాచారులు, నిందకులు నగుదురో వారు విద్యను గ్రహించుట కధికారులు కారని యెఱుంగుడు. ౧౧.౨౯[౪౪]

౧౫౩౦ సంవత్సర ఇత్యస్య శమ్యు ర్ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిచృదభి కృతిశ్ఛన్దః। ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

సంవత్సరోఽసి పరివత్సరోఽసీదావత్సరోఽసీ ద్వత్సరోసి వత్సరోఽసి।
ఉషసస్తే కల్పన్తా మహో రాత్రాస్తే కల్పన్తా మర్ధమాసాస్తే కల్పన్తాం మాసాస్తే
కల్పన్తా మృతవస్తే కల్పన్తాꣳసంవత్సరస్తే కల్పతామ్। ప్రేత్యాఽఏత్యై సం చాఞ్చ
ప్ర చ సారయ। సుపర్ణ చిదసి తయా దేవతయాఽఙ్గిరస్వ ద్ధ్రువః సీద॥ ॥౪౫॥

సంవత్సరః, అసి, పరివత్సర+ఇతి పరి+వత్సరః, అసి, ఇదావత్సర ఇతీదా
+వత్సరః, అసి, ఇద్వత్సర ఇతీత్+వత్సరః, అసి, వత్సరః, అసి, ఉషసః, తే,
కల్పన్తామ్, అహోరాత్రాః, తే, కల్పన్తామ్, అర్ధమాసా+ఇత్యర్ధమాసా, తే, కల్ప
న్తామ్, మాసాః, తే, కల్పన్తామ్, ఋతవః, తే, కల్పన్తామ్, సంవత్సరః. తే, కల్ప
తామ్, ప్రేత్యా+ఇతి ప్ర+ఇత్యై, ఏత్యా+ఇత్యా+ఇత్యై, సమ్, చ, అఞ్చ, ప్ర, చ,
సారయ। సుపర్ణ చిదితి సుపర్ణ+చిత్, అసి, తయా, దేవతయా, అంగిరస్వదిత్యఙ్
గిరః+వత్, ధ్రువః, సీద॥ ॥౪౫॥

పదార్థః:-(సంవత్సరః)సంవత్సర ఇవ నియమేన వర్తమానః(అసి)(పరివత్సరః)వర్జితవర్షో
వత్సర ఇవ దుష్టాచారత్యాగీ (అసి) (ఇదావత్సరః) నిశ్చయేన సమంతాద్ వర్తమానః సంవత్సర
ఇవ (అసి) (ఇద్వత్సరః) నిశ్చితసంవత్సర ఇవ (అసి) (వత్సరః) వర్ష ఇవ (అసి) (ఉషసః)ప్రభా
తాః (తే) తుభ్యమ్(కల్పన్తామ్) సమర్థా భవన్తు (అహోరాత్రాః)రాత్రి దినాని(తే) (కల్పన్తామ్)
(అర్ధమాసాః) సితాసితాః పక్షాః (తే) (కల్పన్తామ్) (మాసాః) చైత్రాదయః(తే) (కల్పన్తామ్)
(ఋతవః) వసన్తాద్యాః(తే)(కల్పన్తామ్) (సంవత్సరః) (తే) (కల్పతామ్) (ప్రేత్యై)ప్రకృష్టేన
ప్రాప్త్యై(ఏత్యై)సమన్తాద్గత్యై(సమ్) సమ్యక్(చ)(అఞ్చ)ప్రాప్నుహి (ప్ర)(చ) (సారయ)
(సుపర్ణచిత్) యః శోభనాని పర్ణాని పాలనాని చినోతి సః(అసి) (తయా) (దేవతయా)దివ్యగుణ
యుక్తయా సమయరూపయా (అంగిరస్వత్)సూత్రాత్మప్రాణవత్(ధ్రువః)దృఢః(సీద)స్థిరో భవ.

అన్వయః:- హే విద్వన్ జిజ్ఞాసో! యా యతస్త్వం సంవత్సరోఽసి పరివత్సరో సీఽదావత్స
రోఽసీద్వత్సరోఽసి వత్సరోఽసి తస్మాత్తే కల్యాణకర్య ఉషసః కల్పన్తాం తే మఙ్గలప్రదా అహో
రాత్రాః కల్పన్తాం,తేఽర్ధమాసాః కల్పాన్తాం.తే మాసాః కల్పన్తాం తే ఋతవః కల్పన్తాం, తే

సంవత్సరః కల్పతాం. త్వం చ ప్రేత్యై సమఞ్చత్వమేత్యై స్వప్రభావం ప్రసారయ చ యత స్త్వం సుపర్ణచిదసి తస్మాత్తయా దేవతయా సహాఙ్గిరస్వద్ ధ్రువః సీద. ॥౪౫॥

భావార్థః-యే ఆప్తా మనుష్యా వ్యర్థం కాలం న నయన్తి, సునియమైర్వర్తమానాః కర్తవ్యాని కుర్వన్తి,త్యక్తవ్యాని త్యజన్తి, తేషాం సుప్రభాతః శోభనా అహోరాత్రా అర్ధమాసా మాసా ఋతవశ్చ గచ్ఛన్తి, తస్మాత్ప్రకర్షగతయే ప్రయత్య సుమార్గేణ గత్వా శుభాన్ గుణాన్ సుఖాని చ ప్రసారయేయుః. సులక్షణయా వాచా పత్న్యా చ సహితా ధర్మగ్రహణే ఽధర్మ త్యాగే చ దృఢోత్సాహా సదా భవేయు రితి. ॥౪౫॥

పదార్ధము:-విద్వాంసుడా! లేక జిజ్ఞాసువా! నీవు, సంవత్సరః=సంవత్సరమువలె నియమముగ వర్తమానుడవై, అసి=ఉన్నావు,పరివత్సరః=త్యాజ్య వత్సరమువలె దురాచరణత్యాగివై, అసి=ఉన్నావు, ఇదావత్సరః=నిశ్చయముతో బాగుగా వర్తమాన మగు వత్సరమువలె,అసి=ఉన్నావు,ఇద్వత్సరః=నిశ్చితసంవత్సరమువలె,అసి=ఉన్నావు,వత్సరః=సంవత్సరమువలె, అసి=ఉన్నావు, కావున, తే=నీకు, ఉషసః=కల్యాణ కారిణియగు ఉషస్సులు ప్రభాత వేళలు,కల్పన్తామ్=సమర్థములగుగాక! తే=నీకు,అహోరాత్రాః=రాత్రింబగళ్ళుమంగళదాయకములు,కల్పన్తామ్=సమర్థములగుగాక! తే=నీకు, అర్ధమాసాః=శుక్ల కృష్ణ పక్షములు, కల్పన్తామ్=సమర్థములగుగాక! తే=నీకు, మాసాః=చైత్రాది మాసములు, కల్పన్తామ్=సమర్థములగు గాక! తే=నీకు,ఋతవః=వసంతాదిఋతువులు,కల్పన్తామ్=సమర్థములగుగాక! తే=నీకు,సంవత్సరః=సంవత్సరము, కల్పతామ్=సమర్థమగుగాక! చ= మఱియు నీవు, ప్రేత్యై=ఉత్తమత్వప్రాప్తికై, సమ్ అఞ్చ=బాగుగా ప్రాప్తించుము, చ=మఱియు నీవు, ఏత్యై=బాగుగా వెళ్ళుటకై, ప్రసారయ=నీప్రభావమును విస్తరింప జేయుము, సుపర్ణచిత్ అసి=సుందర రక్షణకు సాధనములను సంచయమొనర్చువాడవు, అటులయున్నందువలన, తయా దేవతయా=ఉత్తమగుణయుక్తమైన సమయ రూపదేవతతోపాటు,అంగిరస్వత్=సూత్రాత్మయగు ప్రాణవాయువువలె,ధ్రువః =దృఢనిశ్చయముగ. సీద=స్థిరమగుము. [౪౫]

భావార్థము:-ఆప్తపురుషులెవరు కాలమునువ్యర్థపుచ్చరో,సుందరనియమములతో వర్తించుదురో, కర్తవ్యకర్మలను చేయుదురో, చేయరాని కర్మలను త్యజించుదురో వారియొక్క ప్రభాతకాలము, దివారాత్రములు, పక్షములు,మాసములు,ఋతువులు మున్నగునవన్నియు. బాగుగా జరిగిపోవును. కావున ఉత్తమగతినిమిత్తము ప్రయత్నించి మంచి మార్గమున నడచి శుభగుణములను,సుఖములను విస్తరింపజేయవలయును. సులక్షణముల వాక్కుతో సహితము లేక స్త్రీతో సహితముగ ధర్మగ్రహణమందును త్యజించుట యందును సదా దృఢమైన ఉత్సాహవంతులుగ నుండవలయును, ౧౫౩౦[౪౫]

అస్మిన్నధ్యాయే సత్యప్రశంసా విజ్ఞాపనం, సద్గుణస్వీకారో, రాజ్యవర్ధన మనిష్టనివారణం, జీవన వృద్ధిర్మిత్రవిశ్వాసః, సర్వత్ర కీర్తికరణ మైశ్వర్యవర్ధనమల్పమృత్యు నివారణం, శుద్ధికరణం, సుకృతానుష్ఠానం, యజ్ఞకరణం, బహుధనధారణం, స్వామిత్వ ప్రతిపాదనం, సువాగ్గ్రహణం, సద్గుణేచ్ఛాఽగ్ని ప్రశంసా, విద్యాధనవర్ధనం, కారణవర్ణనం, ధనోపయోగః, పరస్పరేషాం రక్షణం, వాయుగుణవర్ణన మాధారాఽఽధేయ కథన మీశ్వర గుణవర్ణనం, శూరవీర కృత్యకథనం, ప్రసన్నతా సమ్పాదనం, మిత్రరక్షణం, విద్వదాశ్రయః, స్వాత్మపాలనం వీర్యరక్షణం యుక్తాహార విహారశ్చ క్తమత ఏత దధ్యాయోక్తార్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయమందు సత్యప్రశంస నెఱుగుట, ఉత్తమ గుణములను స్వీకరించుట, రాజ్యము నభివృద్ధి పఱచుట, అనిష్టనివృత్తి, జీవితమును పెంచుట, మిత్రునిపై విశ్వాసముంచుట, సర్వత్ర కీర్తిని బడయుట, ఐశ్వర్యము నభివృద్ధిపఱచుట, అల్పమృత్యు నివారణము, శుద్ధియొనర్చుట, సత్కర్మానుష్ఠానము, యజ్ఞమొనర్చుట, బహుధనమును ధరించుట, స్వామిత్వ ప్రతిపాదనము, సుందర వాణీగ్రహణము, సద్గుణేచ్ఛ, అగ్నిప్రశంస, విద్యాధనములను అభివృద్ధిపఱచుట, కారణవర్ణన, ధనోపయోగము, పరస్పర రక్షణ, వాయుగుణ వర్ణన, ఆధారాధేయ కథనము, ఈశ్వరుని గుణవర్ణన, శూరవీరుల కృత్యముల కథనము, ప్రసన్నతా సంపాదనము, మిత్రరక్షణ, విద్వాంసుల నాశ్రయించుట, స్వాత్మపాలనము, వీర్యరక్షణ, యుక్తాహారవిహారములు, మున్నగు విషయములు చెప్పబడి యున్నవి. కావున నీ అధ్యాయమందు చెప్పబడిన అర్థమునకు పూర్వాధ్యాయము నందు చెప్పబడిన అర్థముతో సంబంధమున్నదని యెఱుంగవలయును.

[౨౭ వ అధ్యాయము సమాప్తము]

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీయుతవిరజానంద సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీపరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీస్వామినా విరచితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణ యుక్తే యజుర్వేదభాష్యే సప్తవింశతితమోఽధ్యాయః పూర్తిమగమత్.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి, గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాష్యమందలి యిరువది యేడవ అధ్యాయము సమాప్తము

ఓమ్

అథాష్టావింశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

ఇప్పుడిరువది ఎనిమిదవ అధ్యాయము * ఆరంభమగు చున్నది.

విశ్వానిదేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥౧॥

హోతేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ మనుష్యైర్యజ్ఞేన కథం బలం వర్ధనీయ మిత్యాహ.

మానవులు యజ్ఞమువలన నెట్లు బలమును పెంపొందజేయవలయును?

హోతా యక్షత్సమిధేన్ద్ర మిడస్పదే నాభా పృథివ్యా అధి । దివో

వర్ష్మన్త్సమిధ్యత ఓజిష్ఠశ్చర్షణీసహాం వేత్వాజ్యస్య హోతర్యజ ॥౧॥

హోతా, యక్షత్, సమిధేతి సమ్+ఇధా, ఇన్ద్రమ్, ఇడః, పదే, నాభా, పృథివ్యాః, అధి, దివః, వర్ష్మన్ । సమ్, ఇధ్యతే, ఓజిష్ఠః, చర్షణీసహామ్, చర్షణీసహామితి చర్షణి+సహామ్, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౧॥

పదార్థః-(హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) యజేత్ (సమిధా) జ్ఞానప్రకాశేన (ఇన్ద్రమ్) విద్యుదాఖ్యమగ్నిమ్ (ఇడః) వాణ్యాః. అత్ర జసాదిషు ఛన్దసి వా వచనమితి యాడభావః (పదే) ప్రాప్తవ్యే (నాభా) నాభౌ మధ్యే (పృథివ్యాః) భూమేః (అధి) ఉపరి (దివః) ప్రకాశస్య (వర్ష్మన్) వర్షకే మేఘమండలే (సమ్) (ఇధ్యతే) ప్రదీప్యతే (ఓజిష్ఠః) అతిశయేన బలీ (చర్షణీసహామ్) యే

---

* ౨౮ వ అధ్యాయపు విషయసూచిక

[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]	[క్రమసంఖ్య]	[మంత్రములు]
హోతృగుణములు	౧-౩౪	విద్వాంసుల కర్తవ్యము	౨౦-౨౩
రాజపురుషులు	౨-౪,౪౭	వాణీగుణములు	౩౭ ౩౮
సుఖము పొందుట కర్తలు	౫-౮,౧౦,౧౩-౧౭, ౨౪-౨౭,౨౯	అశ్వినుల గుణములు	౪౧
ఆప్త వైద్యుడు	౯	హోతకర్తవ్యములు	౩,౪౬
ధన ప్రశంస	౧౮,౩౦,౩౩	యజ్ఞ వర్ణనము	౧,౩౯
సుగృహ నిర్మాణము	౧౯,౨౮,౩౬	విద్వత్ప్రశంస	౩౧,౩౨,౩౪,౩౫,౪౦ ౪౨,౪౫.

* 1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈ అధ్యాయములో ౪౬ మంత్రములు, ౪౬ ఛందస్సులు, ౯౬౭ పదములు, ౨౫౦౪ అక్షరములున్నవి

[అనువాదకులు]

చర్షణీన్ మనుష్యసమూహాన్ సహస్తే తేషామ్ (వేతు) ప్రాప్నోతు (ఆజ్యస్య) ఘృతాదికమ్. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (హోతః) యజమాన (యజ) సంగచ్ఛస్వ. ॥౧॥

అన్వయః:- హే హోతస్త్వం యథా హోతా సమిధేడస్పదే పృథివ్యా నాభా దివోఽధి వర్షిష్ఠన్నిన్ద్రం యక్షత్తథౌజిష్ఠః సన్ చర్షణీసహాం మధ్యే సమిధ్యతే ఆజ్యస్య వేతు తథా యజ॥౧॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యైర్వేద మన్త్రైస్సుగన్ధ్యాదిద్రవ్య మగ్నౌ ప్రక్షిప్య మేఘమణ్డలం ప్రాపయ్య జలం శోధయిత్వా సర్వార్థం బలం వర్ద్ధనీయమ్. ॥౧॥

పదార్థము:- హోతః=యజమానుడా! హోతా=శుభగుణ గ్రహణ కర్త, సమిధా=జ్ఞాన ప్రకాశముతో, ఇడః=వాణీసంబంధమైన, పదే= పొందదగిన వ్యవహారమునందు, పృథివ్యాః=భూమి యొక్క, నాభా=మధ్యను మఱియు దివః=ప్రకాశము యొక్క, అధి=పైనను, వర్షిష్ఠన్=వర్షించు మేఘమండలమునందు, ఇన్ద్రమ్=విద్యుద్రూపాగ్నిని, యక్షత్=సంగత మొనర్చునో, దానిచే ఓజిష్ఠః=అతిశయ బలము గలిగిన వాడై, చర్షణీసహామ్=మానవ సమూహములను సహించు యోధులలో, సమ్ ఇధ్యతే=బాగుగా నెటుల ప్రకాశితుడగునో, మఱియు ఆజ్యస్య=ఘృతాదులు, వేతు=ఎటుల ప్రాప్తములగునో, అటుల నీవు, యజ=సమాగమ మొనర్చుచుండుము. [౧]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు వేదమంత్రములతో సుగంధ్యాది ద్రవ్యములను అగ్నియందు వ్రేల్చి మేఘమండలమునకు చేర్పించి, జలమును శుద్ధపఱచి సమస్తమునకు బలమును కలుగజేయవలయును. [౧]

౧౫౩౭ హోతేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ ఋషిః. ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

రాజపురుషాః కీదృశాః స్యురిత్యాహ

రాజపురుషు లెటు లుండవలయునను విషయము.

హోతా యక్షత్తనూనపాతమూతిభిర్జేతారమపరాజితమ్। ఇన్ద్రం దేవꣳ స్వర్విదం పథిభిర్మధుమత్తమైర్నరాశꣳసేన తేజసా వేత్వాజ్యస్య హోతర్యజ॥

హోతా, యక్షత్, తనూనపాతమితి తనూ–నపాతమ్, ఊతిభిరిత్యూతి+భిః, జేతారమ్, అపరాజితమిత్యపరా+జితమ్, ఇన్ద్రమ్, దేవమ్, స్వర్విదమితి స్వః +విదమ్, పథిభిరితి పథి+భిః, మధుమత్తమైరితి మధుమత్+తమైః, నరాశꣳసేన, తేజసా, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౨॥

పదార్థః:-(హోతా) సుఖస్య ప్రదాతా (యక్షత్) సంగచ్ఛేత (తనూనపాతమ్) యః శరీరాణి పాతి తమ్(ఊతిభిః) రక్షాదిభిః (జేతారమ్) జయశీలమ్ (అపరాజితమ్) అన్యైః పరాజేతుమశక్యమ్ (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యకారకం రాజానమ్(దేవమ్) విద్యావినయాభ్యాం సుశోభితమ్ (స్వర్విదమ్) ప్రాప్తసుఖమ్ (పథిభిః) ధర్మ్యైర్మార్గైః (మధుమత్తమైః) అతిశయేన మధురజలాదియుక్తైః (నరాశంసేన) నరైరాశంసితేన (తేజసా) ప్రాగల్భ్యేన (వేతు) ప్రాప్నోతు (ఆజ్యస్య) విజ్ఞేయమ్. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (హోతః) (యజ). ॥౨॥

అన్వయః:- హే హోతస్త్వం యథా హోతోతిభిర్మధుమత్తమైః పథిభిస్తనూనపాతం జేతారమపరాజితం స్వర్విదం దేవమిన్ద్రం యక్షత్ నరాశంసేన తేజసాఽఽజ్యస్య వేతు తథా యజ. ॥౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యది రాజానః స్వయం న్యాయమార్గేషు గచ్ఛన్తి ప్రజానాం రక్షా విదధ్యుస్తేఽపరాజితారః సన్తః శత్రూణాం విజేతారః స్యుః ॥౨॥

పదార్థము:-హోతః = గ్రహించు పురుషుడా ! ఎట్లు, హోతా = సుఖదాత, ఊతిభిః=రక్షణలతో మఱియు, మధుమత్తమైః=అతిమధురమైన జలాదులతో యుక్తములగు, పథిభిః=ధర్మయుక్త మార్గముల, తనూనపాతమ్=శరీరముల రక్షకుడును, జేతారమ్=జయశీలుడును, అపరాజితమ్=శత్రువులకు జయించశక్యముకాని వాడును, స్వర్విదమ్=సుఖమును పొందినవాడును, దేవతమ్=విద్యావినయములచే సుశోభితుడును ఇన్ద్రమ్=పరమైశ్వర్యకారకుడునైన రాజును, యక్షత్= సేవించగలడో,నరాశంసేన= మానవులచే ప్రశంసించబడిన, తేజసా=ప్రతిభచే, ఆజ్యస్య=తెలిసికొనదగిన విషయమును, వేతు=పొందగలవో, అటుల, యజ= సంగమొనరించుము. [౨]

భావార్థము,-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ రాజులు రాజ్యముయొక్క న్యాయమార్గమున తాము నడచుచు ప్రజలను రక్షించుచుందురో, వారు పరాజయమును పొందనివారై శత్రువులను జయించువారగుదురు. ౧౫౩౨[౨]

హోతేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

హోతా యక్షదిడాభి రిన్ద్ర మీడిత మాజుహ్వాన మమర్త్యమ్ ।
దేవో దేవైః సవీర్యో వజ్రహస్తః పురన్దరో వేత్వాజ్యస్య హోతర్యజ ॥౩॥

హోతా, యక్షత్, ఇడాభిః, ఇన్ద్రమ్, ఈడితమ్, ఆజుహ్వాన మిత్యా+జుహ్వా

నమ్ । అమ॒ర్త్యమ్, దే॒వః, దే॒వైః, సవీ॑ర్య ఇ॒తి స+వీ॑ర్యః, వజ్రహ॑స్త॒ ఇ॒తి వజ్ర

+హ॑స్తః, పు॒ర॒న్ద॒ర ఇ॒తి పు॒రమ్+ద॒రః, వే॒తు, ఆజ్య॑స్య, హో॒తః, యజ ॥౩॥

పదార్థః:-(హో॑తా)(యక్షత్)(ఇడాభిః)సుశిక్షితాభిర్వాగ్భిః(ఇన్ద్రమ్)పరమవిద్యైశ్వర్య సమ్పన్నమ్ (ఈడితమ్) ప్రశస్తమ్ (ఆజుహ్వానమ్) స్పర్ధమానమ్ (అమర్త్యమ్) సాధారణమర్త్యైర్మను ష్యైరసదృశమ్ (దేవః) విద్వాన్ (దేవైః) విద్వద్భిః సహ (సువీర్యః) బలోపేతః (వజ్రహస్తః) వజ్రాణి శస్త్రాణి హస్తే యస్య సః (పురన్దరః) యోఽరిపురాణి దృణాతి సః (వేతు) ప్రాప్నోతు (ఆజ్యస్య) విజ్ఞానేన రక్షితుం యోగ్యస్య రాజ్యస్య (హోతః) (యజ). ॥౩॥

అన్వయః:-హే హోతస్త్వం యథా హోతేడాభి రమర్త్యమాజుహ్వాన మీడిత మిన్ద్రం యక్షద్యథాఽయం వజ్రహస్తః పురన్దరః సవీర్యో దేవో దేవైః సహాజ్యస్యావయవాన్ వేతు తథా యజ. ॥౩॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా రాజ రాజపురుషాః పితృవత్ప్రజాః పాలయేయుస్తథైవ ప్రజా ఏతాన్ పితృవత్సేవేరన్. య ఆప్తవిద్వదనుమత్యా సర్వాణి కార్యాణి కుర్యుస్తే భ్రమం నాప్నుయుః. ॥౩॥

పదార్థము:-హోతః=ఓ గ్రహీతా! ఎట్లు హోతా=సుఖదాత, ఇడాభిః=మంచి శిక్షిత వాక్కులతో, అమర్త్యమ్=సాధారణ మనుష్యులకు విలక్షణుడు, ఆజుహ్వానమ్= పోటీచేయువాడు, ఈడితమ్=ప్రశంసితుడు, ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమ విద్యైశ్వర్యయుక్తుడునగు రాజపురుషుని, యక్షత్=పొందునో, ఎట్లు,వజ్రహస్తః=హస్తములందు శస్త్రాస్త్రముల ధరించియున్నవాడు, పురన్దరః=శత్రువుల నగరములను ధ్వంసమొనర్చువాడు, సవీర్యః= బలయుక్తుడునగు,దేవః=ఈవిద్వాంసుడు,దేవైః=విద్వాంసులతోపాటు, ఆజ్యస్య=విజ్ఞాన ముతోరక్షించదగిన రాజ్యావయములను, వేతు=పొందునో అటుల నీవు, యజ=సమాగ మము చేయుము. [౩]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు రాజు రాజపురుషులు తండ్రివలె ప్రజలను పాలించుచుందురో అటులనే ప్రజలును వారిని తండ్రి వలె సేవించవలయును. ఆప్తవిద్వాంసుల అనుమతితో నెవరు సమస్తకార్యములు చేయు దురో వారు భ్రమను పొందజాలరు. ౧౫౩౩[౩]

౧౫౩౪ హోతేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ ఋషిః, రుద్రో దేవతా,త్రిష్టుప్ ఛన్దః,ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షద్బర్హి షీన్ద్రం నిషద్వరం వృషభం నర్యాపసమ్।
వసుభీ రుద్రై రాదిత్యైః సయుగ్భిర్బర్హి రా సదద్వేత్వాజ్యస్య హోతర్యజ॥

హోతా, యక్షత్, బర్హిషి, ఇన్ద్రమ్, నిషద్వరమ్, నిసద్వరమితి నిసత్+వరమ్, వృషభమ్, నర్యాపసమితి నర్య+అపసమ్, వసుభిరితి వసు+భిః, రుద్రైః, ఆదిత్యైః, సయుగ్భిరితి సయుక్+భిః, బర్హిః, ఆ, అసదత్, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౪॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (బర్హిషి) ఉత్తమాయాం విద్వత్సభాయామ్ (ఇన్ద్రమ్) నీత్యా సుశోభమానమ్ (నిషద్వరమ్) నిషీదన్తి వరాః శ్రేష్ఠా మనుష్యా యస్య సమీపే తమ్ (వృషభమ్) సర్వోత్కృష్టం బలిష్ఠమ్ (నర్యాపసమ్) నృషు సాధూన్యపాంసి కర్మాణి యస్య తమ్ (వసుభిః) ప్రథమకల్పైః (రుద్రైః) మధ్యకక్షాస్థైః (ఆదిత్యైః) ఉత్తమకల్పైశ్చ విద్వద్భిః (సయుగ్భిః) యే యుఞ్జన్తే తైః (బర్హిః) ఉత్తమాం సభామ్ (ఆసదత్) ఆసీదతి(వేతు) ప్రాప్నోతు (ఆజ్యస్య) కర్తవ్యస్య న్యాయస్య (హోతః) (యజ). ॥౪॥

అన్వయః:-హే హోతర్హోతా యథా సయుగ్భిర్వసుభీ రుద్రైరాదిత్యైః సహ బర్హిషి నిషద్వరం వృషభం నర్యాపసమిన్ద్రం యక్షదాజ్యస్య బర్హిరాసదత్సుఖం వేతు తథా యజ ॥౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా పృథివ్యాదయో లోకాః ప్రాణాదయో వాయవః కాలావయవాః మాసాః సహ వర్తన్తే తథా యే రాజప్రజాజనాః పరస్పరానుకూల్యే వర్తిత్వా సభయా ప్రజాపాలనం కుర్యుస్తే శ్రేష్ఠాం ప్రశంసాం ప్రాప్నువన్తి. ॥౪॥

హోతః=ఉత్తమ దానమునిచ్చు పురుషుడా! హోతా=సుఖముగోరు పురుషుడెట్లు,సయుగ్భిః=కలిసిమెలిసి యోగము చేయువారు,వసుభిః=ప్రథమ తరగతికి చెందినవారు,రుద్రైః=మధ్యతరగతికి చెందినవారు,ఆదిత్యైః=ఉత్తమతరగతికి చెందినవారునగు విద్వాంసులతోకూడి, బర్హిషి=ఉత్తమ విద్వాంసుల సభయందు, నిషద్వరమ్=శ్రేష్ఠ జనుల సమీపమున కూర్చుండు నట్టి వాడును, వృషభమ్=సర్వోత్తమ బలిష్ఠుడును, నర్యాపసమ్=మానవుల ఉత్తమ కార్యములను సేవించువాడును,ఇన్ద్రమ్=నీతితో శోభించువాడుననగు రాజును,యక్షత్=పొందగలడో,ఆజ్యస్య=చేయదగిన న్యాయముయొక్క, బర్హిః=ఉత్తమ సభయందు,ఆ అసదత్=స్థితమగుచున్నాడో,మఱియు, వేతు=సుఖమును పొందగలడో, అటులనే, యజ=నీవు పొందుము. [౪]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు పృథివ్యాదిలోకములు, ప్రాణాది వాయువులు, కాలముయొక్క అవయవములు, మాసములు

ఒకదానితో ఒకటి కలసి వర్తమానములై యున్నవో, అటులనే వీరాజు ప్రజలు పరస్పరా నుకూలముగ ప్రవర్తించి సభద్వారా ప్రజాపాలనము చేయుదురో వారు ఉత్తమ ప్రశంసను పొందుదురు. ౧౨౩౪[౪]

హోతేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా. నిచృదతి జగతీ ఛన్దః. నిషాదః స్వరః.

పునః కీదృశో జనాః సుఖినో భవన్తీ త్యాహ

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షదోజో న వీర్యꣳసహో ద్వార ఇన్ద్ర మవర్ధయన్ ।
సుప్రాయణా అస్మిన్ యజ్ఞే విశ్రయన్తా మృతావృధో ద్వార
ఇన్ద్రాయ మీఢుషే వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౫॥

హోతా, యక్షత్, ఓజః, న, వీర్యమ్, సహః। ద్వారః, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధ యన్, సుప్రాయణాః, సుప్రాయనా ఇతి సు+ప్రాయనాః, అస్మిన్, యజ్ఞే, వి, శ్రియ న్తామ్, ఋతావృధః, ఋతవృధ+ఇత్యృత+వృధః, ద్వారః, ఇన్ద్రాయ, మీఢుషే, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౫॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (ఓజః) జలవేగః. ఓజ ఇత్యుదకనా... నిఘం.౧.౧౨ (న) ఇవ (వీర్యమ్) బలమ్ (సహః) సహనమ్ (ద్వారః) ద్వారాణి (ఇన్ద్రమ్) ఐశ్వర్యమ్ (అవర్ధయన్) వర్ధయన్తు (సుప్రాయణాః) శోభనాని ప్రకృష్టాన్యయనాని యాసు తాః (అస్మిన్) వర్తమానే (యజ్ఞే) సంగన్తవ్యే సంసారే (వి) (శ్రయన్తామ్) సేవన్తామ్ (ఋతావృధః) యా ఋతం సత్యం వర్ధయన్తి తాః (ద్వారః) విద్యావినయద్వారాణి (ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యయుక్తాయ (మీఢుషే) స్నిగ్ధాయ సేచన సమర్థాయ (వ్యన్తు) ప్రాప్నువన్తు (ఆజ్యస్య) విజ్ఞేయస్య రాజ్యవిషయస్య (హోతః) (యజ). ॥౫॥

అన్వయః:- హే హోతర్యథా యాః సుప్రాయణా ద్వార ఓజో న వీర్యం సహ ఇన్ద్రం చావర్ధయన్ తా ఋతావృధో ద్వారో మీఢుష ఇన్ద్రాయాస్మిన్ యజ్ఞే విద్వాంసో విశ్రయన్తా మాజ్యస్య వ్యన్తు, హోతా చ యక్షత్తథా త్వం యజ. ॥౫॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యే మనుష్యా అస్మిన్ సంసారే విద్యాధర్మద్వారాణ్యుద్ఘాట్య పదార్థవిద్యాం సంసేవ్యైశ్వర్యం వర్ధయన్తి తేఽతులాని సుఖాని ప్రాప్నువన్తి. ॥౫॥

పదార్థము:-హోతః=యజ్ఞముచేయు పురుషుడా! ఎట్లు, సుప్రాయణాః=సుందరావకాశముగలవి,ప్రకృష్టాయనములుగలవియునైన,ద్వారః=ఏద్వారములు,ఓజసా=జలవేగమువలె,వీర్యమ్=బలమును,సహః=సహనమును,మఱియు, ఇన్ద్రమ్=ఐశ్వర్యమును అవర్ధయన్=పెంపొందజేయుచున్నవో, ఋతావృధః=సత్యమును పెంపొందజేయు, ద్వారః=ఆ విద్యావినయద్వారములను, మీఢుషే=స్నిగ్ధ వీర్యవంతుడగు, ఇన్ద్రాయ=ఉత్తమైశ్వర్య యుక్తుడైన రాజునిమిత్తము, అస్మిన్ యజ్ఞే=సంగతియోగ్యమైన యీ సంసారమున విద్వాంసులు, విశ్రయన్తామ్=విశేషముగ సేవించుచున్నారో, ఆజ్యస్య=తెలిసికొనదగిన రాజ్యవిషయములను, వ్యన్తు=పొందుచున్నారో, మఱియు హోతా=గ్రహీతుడు, యక్షత్=యజ్ఞమొనర్చునో, అటులనే,యజ=నీవు యజ్ఞమొనర్చుము.[౫]

భావార్థము:-ఈ మంత్రమందుపమ మఱియు వాచక లుప్తోపమాలంకారము గలవు. ఏమానవులీ సంసారమున విద్యాధర్మములయొక్క ద్వారములను ప్రసిద్ధమొనర్చి, పదార్థవిద్యను బాగుగా సేవించి ఐశ్వర్యమునభివృద్ధి పఱచుచున్నారో,వారు అతులసుఖములను పొందుచున్నారు. ౧౫౩౫[౫]

౧౫౩౬ హోతేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః
పునర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

మఱల మానవు లేమి చేయవలయునను విషయము.

హోతా యక్షదుషే ఇన్ద్రస్య ధేనూ సుదుఘే మాతరా మహీ ।
సవాతరౌ న తేజసా వత్సమిన్ద్ర మవర్ధతాం వీతామాజ్యస్య హోతర్యజ ॥

హోతా యక్షత్, ఉషే+ఇత్యుషే, ఇన్ద్రస్య, ధేనూ+ఇతి ధేనూ, సుదుఘే+ఇతి సు+దుఘే, మాతరా, మహీ+ఇతి మహీ, సవాతరా వితి,స+వాతరౌ,న, తేజసా, వత్సమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధతామ్, వీతామ్, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ ॥౬॥

పదార్థః:-(హోతా) (యజత్) (ఉషే) ప్రతాపయుక్తే (ఇన్ద్రస్య) విద్యుతః (ధేనూ) దుగ్ధదాత్ర్యౌ గావౌ (సుదుఘే) సుష్ఠుకామప్రపూరికే(మాతరా) మాతృవద్వర్తమానే (మహీ) మహత్యౌ (సవాతరౌ) వాయునా సహ వర్తమానౌ (న)ఇవ (తేజసా) తీక్ష్ణప్రతాపేన (వత్సమ్) (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్ (అవర్ద్ధతామ్) వర్ద్ధేత (వీతామ్) ప్రాప్నుతామ్ (ఆజ్యస్య) ప్రక్షేప్తుం యోగ్యస్య (హోతః) (యజ). ॥౬॥

అన్వయః:-హే హోత స్త్వం యథేన్ద్రస్య సుదుఘే మాతరా మహీ ధేనూ సవాతరౌ

నోషే భౌతికసూర్యాఽగ్నీ వ్రత్తైజసేన్ద్రిం వత్సం పీతాం హోతాఽఽజ్యస్య యక్షద్ వర్ధతాం తథా యజ. ॥౬॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. హే మనుష్యా యూయం యథా వాయునా ప్రేరితౌ భౌమవిద్యుతావగ్నీ సూర్యలోకే తేజో వర్ధయతో యథా ధేనువద్వర్తమానే ఉషే సర్వేషాం వ్యవహారాణా మారంభనివృత్తికే భవత స్తథా ప్రయుఙ్ధ్వమ్. ॥౬॥

పదార్థము:-హే హోతః=సుఖదాతా! ఎట్లు, ఇన్ద్రస్య=విద్యుత్తుయొక్క, సుదుఘే మాతరా=సుందరమైన కోరికలను పూర్తిజేయు తల్లులవలెనున్న,మహీ=గొప్ప,సవాతరౌ న=వాయువుతో వర్తమానములై పాలనొసగు రెండు గొప్ప గోవులవలెనున్న,ఉషే=ప్రతాపయుక్తభౌతిక సూర్యరూపాగ్నులు రెండు, తేజసా=తీక్ష్ణప్రతాపముతో,ఇన్ద్రమ్ వత్సమ్=పరమైశ్వర్యయుక్తబాలకుని,పీతామ్=లభించుచున్నవో, మరియు,హోతా=దాత, ఆజ్యస్య యక్షత్=పొందవేయదగిన వస్తువును సంగతమొనర్చునో, మరియు అవర్ధతామ్=వృద్ధియగునో, అట్టుల, యజ=నీవు యజ్ఞమొనర్చుము. [౬]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందుపమయు వాచక లుప్తోపమాలంకారమును గలవు. ఓ మానవులారా! ఎట్లుమీరు వాయువుచే ప్రేరేపించబడిన భౌతికాగ్ని, విద్యుదగ్ని, సూర్యలోకముయొక్క తేజస్సును పెంపొందజేయునో, మరియు నెట్లు దుగ్ధదాత్రీ గోవులవలె వర్తమానములు ప్రతాపయుక్తములునగు దివారాత్రములు సకల వ్యవహారముల ఆరంభనివృత్తులను జేయునవిగాకాగలవో,అట్టుల నీవు యత్నమొనర్చుచుండుము.

౧౫౩౭ హోతేత్యస్య బృహదుక్థో గోతమ ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయము

హోతా యక్షద్దైవ్యా హోతారా భిషజా సఖాయా, హవిషేన్ద్రం భిషజ్యతః।
కవీ దేవౌ ప్రచేతసావిన్ద్రాయ ధత్త ఇన్ద్రియం వీత మాజ్యస్య హోతర్యజ ॥

హోతా, యక్షత్, దైవ్యా, హోతారా, భిషజా, సఖాయా, హవిషా,ఇన్ద్రమ్ భిషజ్యతః కవీ+ఇతి కవీ, దేవౌ, ప్రచేతసా విత్రి ప్ర+చేతసౌ, ఇన్ద్రాయ, ధత్తః, ఇన్ద్రియమ్, వీతామ్, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ ॥ ॥౭॥

పదార్థః:-(హోతా) సుఖప్రదాతా (యక్షత్)(దైవ్యా)దేవేషు విద్వత్సు సాధూ(హో

తారౌ) రోగరనివర్త్య సుఖస్య ప్రదాతారౌ (భిషజా)చికిత్సకౌ(సఖాయా)సుహృదౌ(హవిషా) యథాయోగ్యేన గృహీతవ్యవహారేణ(ఇన్ద్రమ్)పరమైశ్వర్య మిచ్ఛుకం జీవమ్ (భిషజ్యతః) చికిత్సాం కురుతః (కవీ) ప్రాజ్ఞౌ (దేవౌ) వైద్యకవిద్యయా ప్రకాశమానౌ (ప్రచేతసా) ప్రకృష్ట విజ్ఞానయుక్తౌ (ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ(ధత్తః)దధ్యాతామ్(ఇన్ద్రియమ్) ధనమ్ (వీతామ్) ప్రాప్నుతామ్ (ఆజ్యస్య) నిదానాదేః (హోతః) యుక్తాహార విహారకృత్ (యజ) ప్రాప్నుహి.

అన్వయః:- హే హోతస్త్వం యథా హోతాఽఽజ్యస్య యక్షద్దైవ్యా హోతారా సఖాయా కవీ ప్రచేతసా దేవౌ భిషజా హవిషేన్ద్రం భిషజ్యత ఇన్ద్రాయేన్ద్రియం ధత్త,ఆయుర్వీతాం తథా యజ. ॥౭॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యా యథా సద్వైద్యా రోగిణోఽనుకంప్యౌషధాదినా రోగాన్నివార్యైశ్వర్యాయుషీ వర్ధయన్తి,తథా యూయం సర్వేషు మైత్రీం భావయిత్వా సర్వేషాం సుఖాయుషీ వర్ధయత. ॥౭॥

పదార్థము:- హోతః=యుక్తాహార విహారమొనర్చు వైద్యుడా! ఎట్లు, హోతా=సుఖమొసగువాడు, ఆజ్యస్య=తెలిసికొనదగిన నిదానాదివిషయములను,యక్షత్=సంగతమొనర్చునో, దైవ్యా=విద్వాంసులలో నుత్తములు, హోతారా=రోగములనివృత్త పఱచి సుఖమునొసగు వారలు, సఖాయా=పరస్పరమిత్రులు, కవీ=బుద్ధిమంతులు, ప్రచేతసా=ఉత్తమవిజ్ఞానయుక్తులు, దేవౌ=వైద్యవిద్యచే ప్రకాశవంతులునగు, భిషజా=చికిత్సచేయు నిరువురు వైద్యులు, హవిషా=యథాయోగ్యముగ గ్రహించతగిన వ్యవహారముతో, ఇన్ద్రమ్=పరమైశ్వర్యమును గోరు జీవమునకు, భిషజ్యతః=చికిత్సచేయుదురో, ఇన్ద్రాయ=ఉత్తమ ఐశ్వర్యము కొఱకు, ఇన్ద్రియమ్=ధనమును, ధత్తః=ధరించుదురో మఱియు ఆయువును, వీతామ్=పొందుదురో అటులే నీవును, యజ=పొందుము. [౭]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఎట్లు శ్రేష్ఠ వైద్యులు రోగులపై కనికరించి ఔషధాములచే రోగముల నివృత్త పఱచి, ఐశ్వర్యమును ఆయువును పెంపొంద జేయుదురో, అటులనే మీరును సమస్త ప్రాణులందు మిత్రవృత్తితో ప్రవర్తించి సమస్త ఆయుస్సుఖములను పెంపొంద జేయుడు.

---

౯౩౮ హోతేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః,ఇన్ద్రో దేవతా,నిచృజ్జగతీ ఛన్దః,నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మఱల నదే విషయము

హోతా యక్షత్తిస్రో దేవీర్న భేషజం త్రయస్త్రిధాతవోఽపస ఇడా

సరస్వతీ భారతీ మహీః। ఇన్ద్ర పత్నీ ర్హవిష్మ తీర్వ్యన్త్వాజ్యస్య హోతర్యజ॥

హోతా యక్షత్, తిస్రః, దేవీః, న, భేషజమ్, త్రయః, త్రిధాతవ ఇతి త్రి+ధాతవః, అపసః, ఇడా, సరస్వతీ, భారతీ, మహీః, ఇన్ద్రపత్నీరితీ న్ద్ర+పత్నీః హవిష్మతీః, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౮॥

పదార్థః:-(హోతా) విద్యాయా దాతాఽఽదాతా వా (యక్షత్) (తిస్రః) త్రిత్వసంఖ్యాకాః (దేవీః) సకల విద్యాప్రకాశికాః (న) ఇవ (భేషజమ్) ఔషధమ్ (త్రయః) అధ్యాపకోపదేశక వైద్యాః (త్రిధాతవః) త్వఙ్మోఽస్థిమజ్జవీర్యాణి ధాతవో యేభ్యస్తే (అపసః) కర్మతాః (ఇడా) ప్రశంసితుమర్హా(సరస్వతీ)బహువిజ్ఞానయుక్తా(భారతీ)సుష్ఠువిద్యాయా ధారికా పోషికా వా వాణీ (మహీః) మహతీః పూజ్యాః(ఇన్ద్రపత్నీః) ఇన్ద్రస్య జీవస్య పత్నీః స్త్రీవద్వర్తమానాః (హవిష్మతీః) వివిధ విజ్ఞానసహితాః (వ్యన్తు) ప్రాప్నువన్తు. (ఆజ్యస్య) ప్రాప్తుం యోగ్యస్యాఽధ్యాపనాఽధ్యయన వ్యవహారస్య (హోతః) (యజ). ॥౮॥

అన్వయః:-హే హోతర్యథా హోతాఽఽజ్యస్య యక్షత్. యథా త్రిధాతవోఽపసస్త్రయస్తిస్రో దేవీర్న భేషజం మహీ ఇడా సరస్వతీ భారతీ చ హవిష్మతీ రిన్ద్రపత్నీర్వ్యన్తు తథా యజ

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా ప్రశస్తా విజ్ఞానవతీ సుమేధా చ స్త్రియః స్వసదృశాన్ పతీన్ ప్రాప్య మోదన్తే తథాఽధ్యాపకోపదేశక వైద్యా మనుష్యాః స్తుతి విజ్ఞాన యోగధారణా యుక్తా స్త్రివిధా వాచః ప్రాప్యాఽఽనన్దన్తి. ॥౮॥

పదార్థము:-హే, హోతః=సుఖమునుగోరు మానవుడా! ఎట్లు, హోతా=విద్యనొసగు అధ్యాపకుడు, ఆజ్యస్య=చదివి,చదివించురూపములోనున్న పొందదగిన వ్యవహారమును, యక్షత్=పొందునో ఎట్లు, త్రిధాతవః=ఎముకలు, క్రొవ్వు, వీర్యము, అనుధాతువర్ధక త్రయము, అపసః=కర్మలలో పనిచేయుచు, త్రయః= అధ్యాపకుడు,ఉపదేశకుడు వైద్యుడు, తిస్రః దేవీఃన=సర్వవిద్యలను ప్రకాశజేయు మూడువాక్కులవలె, భేషజమ్=ఔషధమును, మహీః=గొప్ప పూజ్యమైనది, ఇడా=ప్రశంసించదగినది, సరస్వతీ=అధిక విజ్ఞానము గలది, మఱియు భారతీ=సుందర విద్యను ధరించునదిలేక పోషించునది, హవిష్మతీః=వివిధ విజ్ఞానములసహితముగ, ఇన్ద్రపత్నీః=జీవాత్మయొక్క పత్నివలె వర్తమానమునైన వాణిని, వ్యన్తు=పొందుదురో అటులనే నీవు, యజ=వారియొక్క సంగతిజేయుచుండుము. [౮]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఎట్లు ప్రశస్తలు, విజ్ఞానవతులు, ఉత్తమ బుద్ధిమతులునైన స్త్రీలు తమకు తగిన పతులనుపొంది ప్రసన్నలగుచున్నారో అటులనే అధ్యాపకులు, ఉపదేశకులు, వైద్యులు స్తుతి జ్ఞానయోగధారణాయుక్తులై త్రివిధవాక్కులను పొంది ఆనందితులగుచున్నారు. ౧౩౩౮[౮]

౧౫౩౮ హోతేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। నిచృదతి జగతీ ఛన్దః। నిషాదఃస్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షత్త్వష్టార మిన్ద్రం దేవం భిషజꣳ సుయజం
ఘృతశ్రియమ్ ।పురురూపꣳ సురేతసం మఘోన
మిన్ద్రాయ త్వష్టా దధదిన్ద్రియాణి వేత్వాజ్యస్య హోతర్యజ॥ ॥౮॥

హోతా, యక్షత్, త్వష్టారమ్, ఇన్ద్రమ్, దేవమ్, భిషజమ్, సుయజమితి సు+యజమ్, ఘృత శ్రియమితి ఘృత+శ్రియమ్, పురురూపమితి పురు+రూపమ్। సురేతస మితి సు+రేతసమ్, మఘోనమ్, ఇన్ద్రాయ। త్వష్టా, దధత్. ఇన్ద్రియాణి, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౮॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (త్వష్టారమ్) దోషవిచ్ఛేదకమ్ (ఇన్ద్రమ్) ఐశ్వర్యవన్తమ్ (దేవమ్) దేదీప్యమానమ్ (భిషజమ్) వైద్యమ్ (సుయజమ్) సుష్ఠుసంగన్తారమ్ (ఘృతశ్రియమ్) ఘృతేనోదకేన శోభమానమ్ (పురురూపమ్) బహురూపమ్ (సురేతసమ్) సుష్ఠువీర్యమ్ (మఘోనమ్) పరమపూజిత ధనమ్ (ఇన్ద్రాయ) జీవాయ (త్వష్టా) ప్రకాశకః (దధత్) ధరన్ సన్ (ఇన్ద్రియాణి)శ్రోత్రాదీని ధనాని వా(వేతు)ప్రాప్నోతు(ఆజ్యస్య)జ్ఞాతుం యోగ్యస్య (హోతః) (యజ).

అన్వయః:-హే హోతర్యథా హోతా త్వష్టారం సురేతసం మఘోనం పురురూపం ఘృతశ్రియం సుయజం భిషజం దేవమిన్ద్రం యక్షదాజ్యస్యేన్ద్రాయేన్ద్రియాణి దధత్సన్ త్వష్టా వేతు తథా యజ. ॥౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యూయమాప్తం రోగ నివారకం శ్రేష్ఠౌషధ దాయకం ధనైశ్వర్యవర్ధకం వైద్యం సేవిత్వా శరీరాత్మాన్తః కరణేన్ద్రియాణాం బలం వర్ధయిత్వా పరమైశ్వర్యం ప్రాప్నుత. ॥౮॥

పదార్థము:-హోతః=శుభగుణప్రదాతా, ఎట్లు, హోతా=పథ్యాహార విహార కర్త, త్వష్టారమ్=ధాతు వైషమ్యము వలన జనించిన దోషములను నష్ట పఱచు సుందర పరాక్రమ యుక్తుడు, మఘోనమ్=పరమప్రశస్త ధనవంతుడు, పురురూపమ్=బహురూపములు గలవాడు,ఘృతశ్రియమ్=జలముతో శోభాయమానుడు,సుయజమ్=సుందర సంగమొనర్చువాడు, భిషజమ్=వైద్యుడు, దేవమ్=తేజస్వి, ఇన్ద్రమ్=ఐశ్వర్యవంతుడునగు పురుషునితో, యక్షత్=సంగమొనర్చుచున్నాడో, మఱియు, ఆజ్యస్య=

తెలిసకొనదగిన వచనమునకు, ఇన్ద్రాయ=ప్రేరకుడైన జీవునికొఱకు,ఇన్ద్రియాణి=చెవి మొదలగు ఇంద్రియములను లేక ధనమును, దధత్=ధరించుచు, త్వష్టా=తేజస్వియగుచు, వేతు=పొందునో, అటులనే నీవును, యజ=పొందుము. [౯]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! మీరు ఆప్తుడు, సత్యవాది, రోగనివారకమగు సుందరమైన మందులనిచ్చువాడు, ధనైశ్వర్యములను పెంపొందజేయువాడునగు వైద్యుని సేవించి,శరీరాత్మాంతః కరణేంద్రియములను పెంపొందజేసి పరమైశ్వర్యమును బడయుడు. ౧౫౩౯[౯]

---

౧౦. హోతేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః। బృహస్పతి ర్దేవతా। స్వరాడతి జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షద్వనస్పతి ఌ శమితార ఌ శత క్రతుం ధియో

జోష్టారమిన్ద్రియమ్। మధ్వా సమఞ్జన్పథిభిః సుగేభిః స్వదాతి

యజ్ఞం మధునా ఘృతేన వేత్వాజ్యస్య హోతర్యజ॥ ॥౧౦॥

హోతా, యక్షత్, వనస్పతిమ్, శమితారమ్, శత క్రతుమితి శత+క్రతుమ్ ధియః, జోష్టారమ్, ఇన్ద్రియమ్. మధ్వా, సమఞ్జన్నితి సమ్+అఞ్జన్, పథిభిరితి పథి+భిః,సుగేభిరితి సు+గేభిః,స్వదాతి, యజ్ఞమ్, మధునా, ఘృతేన, వేతు ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (వనస్పతిమ్) వనానాం కిరణానాం స్వామినం సూర్యమ్ (శమితారమ్) యజమానమ్ (శతక్రతుమ్) అసంఖ్యాత ప్రజ్ఞమ్ (ధియః) ప్రజ్ఞాయాః కర్మణో వా (జోష్టారమ్) ప్రీతం సేవమానమ్ (ఇన్ద్రియమ్) ధనమ్(మధ్వా)మధురేణ విజ్ఞానేన(సమఞ్జన్) సమ్యక్ ప్రకటయన్ (పథిభిః) మార్గైః(సుగేభిః) సుఖేన గమనాధికరణైః (స్వదాతి)ఆస్వాదేత. అత్ర వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్ (యజ్ఞమ్) సంగతం వ్యవహారమ్(మధునా)మధురేణ(ఘృతేన) ఆజ్యేనోదకేన వా (వేతు) వ్యాప్నోతు (ఆజ్యస్య) విజ్ఞేయస్య సంసారస్య (హోతః) దాతర్జన (యజ) ప్రాప్నుహి. ॥౧౦॥

అన్వయః:- హే హోతర్యథా హోతా వనస్పతిమివ శమితారం శతక్రతుం ధియో జోష్టా

రం యథున్మధ్వా సుగేభిః పథిభి రాజ్యస్యేన్ద్రియం సమఞ్జన్ స్వదాతి మధునా ఘృతేన యజ్ఞం వేతు తథా యజ. ॥౧౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః సూర్యవద్విద్యా ప్రజ్ఞా ధర్మైశ్వర్య ప్రాపక ధర్మమార్గె గచ్ఛన్తః సుఖాని భుఞ్జీరంస్తేఽన్యేషామపి సుఖప్రదా భవన్తి.

· పదార్థము:-హోతః=దానమొసగు పురుషుడా! హోతా=యజ్ఞకర్త, వనస్పతిమ్=కిరణములకు స్వామియైన సూర్యునికి తుల్యుడు, శమితారమ్=యజమాని, శతక్రతుమ్=అనేకవిధములైన ప్రజ్ఞలు కలవాడు, ధియః జోష్టారమ్=బుద్ధినిలేక కర్మను ప్రసన్నముగా సేవించువాడునగు పురుషుని,యథుత్=ఎటుల సంగమొనర్చునో,మధ్వా=మధురవిజ్ఞానముతో, సుగేభిః పథిభిః=సుఖపూర్వకముగ గమనమొనర్చుట కాధారమైన మార్గములద్వారా,ఆజ్యస్య=తెలిసికొనదగిన సంసారముయొక్క,ఇన్ద్రియమ్=ధనమును, సమఞ్జన్=బాగుగా ప్రకటించుచు,స్వదాతి=ఆస్వాదించునో,మఱియు మధునా=మధురమైన, ఘృతేన=ఘృతముచే లేక జలముచే, యజ్ఞమ్=సంగతికి యోగ్యమైన వ్యవహారమును, వేతు=పొందునో అటులనే మీరుకూడ. యజ=పొందుడు. [౧౦]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏమానవులు సూర్యుని వలె విద్యాబుద్ధి, ధర్మ, ఐశ్వర్యములను ప్రాప్తింపజేయు ధర్మయుక్తమార్గము లందుచరించుచు సుఖములను భోగింతురో, వారు ఇతరులకు సుఖమునొసగు వారగుచున్నారు, ౧౫౪౦[౧౦]

౧౧౪౧ హోతే త్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। నిచృచ్ఛ క్వరీ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షదిన్ద్రꣳస్వాహాజ్యస్య స్వాహా మేదసః స్వాహా

స్తోకానాꣳస్వాహా స్వాహా కృతీనాꣳస్వాహా హవ్యసూక్తీనామ్ ।

స్వాహా దేవా ఆజ్యపా జుషాణా ఇన్ద్ర ఆజ్యస్య వ్యన్తు హోతర్యజ॥౧౧॥

హోతా, యక్షత్, ఇన్ద్రమ్, స్వాహా, ఆజ్యస్య, స్వాహా, మేదసః, స్వాహా, స్తోకానామ్, స్వాహా,స్వాహా కృతీనామితి స్వాహా+కృతీనామ్,స్వాహా, హవ్యసూక్తీనామితి హవ్య+సూక్తీనామ్, స్వాహా, దేవాః, ఆజ్యపా ఇత్యాజ్య+పాః, జుషాణాః,

ఇన్ద్రి॰, ఆజ్యస్య, వ్యన్తు, హోతః, యజ॥ ॥౧౧॥

పదార్థః: (హోతా) (యక్షత్) (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్ (స్వాహా) సత్యాం వాచమ్ (ఆజ్యస్య) జ్ఞాతుమర్హస్య (స్వాహా) సత్యక్రియయా (మేదసః) స్నిగ్ధస్య (స్వాహా) (స్తోకానామ్) అపత్యానామ్ (స్వాహా) (స్వాహా) (కృతీనామ్) సత్యవాక్క్రియాఽనుష్ఠానానామ్ (స్వాహా) (హవ్యసూక్తీనామ్) బహూని హవ్యానాం సూక్తాని యాసు తాసామ్ (స్వాహా) (దేవాః) (విద్వాంసః) (ఆజ్యపాః) య ఆజ్యం పిబన్తి వాఽఽజ్యేన రక్షన్తి తే (జుషాణాః) ప్రీతాః (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యప్రదః (ఆజ్యస్య) (వ్యన్తు) (హోతః) (యజ). ॥౧౧॥

అన్వయః:-హే హోతర్యథేన్ద్రో హోతాఽఽజ్యస్య స్వాహా, మేదసః స్వాహా, స్తోకానాం స్వాహా, స్వాహాకృతీనాం స్వాహా, హవ్యసూక్తీనాం స్వాహేన్ద్రిం యక్షద్యథా స్వాహాఽఽజ్యస్య జుషాణా ఆజ్యపా దేవా ఇన్ద్రిం వ్యన్తు తథా యజ. ॥౧౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే పురుషా శరీరాత్మాఽపత్య సత్క్రియా విద్యానాం వృద్ధిం చికీర్షన్తి తే సర్వతః సుఖాపన్నా భవన్తి. ॥౧౧॥

పదార్థము:-హోతః=విద్యాదాతా! ఎట్లు, ఇన్ద్రిః=పరమైశ్వర్యదాత యగు, హోతా=విద్యోన్నతిని గ్రహించువాడు, అజ్యస్య స్వాహా=తెలిసికొనదగిన శాస్త్రము యొక్క సత్యవాణిని, మేధసఃస్వాహా=స్నిగ్ధధాతువుయొక్క యథార్థక్రియను, స్తోకానామ్ స్వాహా=చిన్నపిల్లల యొక్క ఉత్తమ ప్రియవాక్కును, స్వాహా కృతీనామ్=సత్యవాగనుష్ఠానముల యొక్కయు క్రియల అనుష్ఠానముల యొక్కయు హోమక్రియను, హవ్యసూక్తీనామ్=అధికముగ గ్రహించ దగిన శాస్త్రములయొక్క సుందర వచన యుక్త బుద్ధుల ఉత్తమ క్రియాయుక్తమైన, ఇన్ద్రిమ్=పరమైశ్వర్యమును, యక్షత్=పొందునో ఎట్లు, స్వాహా=సత్యవాణిచే, ఆజ్యస్య=స్నిగ్ధవచనమును, జుషాణః=ప్రసన్న పఱచినవారు, ఆజ్యపాః=ఘృతాదులను త్రాగువారు లేక దానిచే రక్షణచేయువారు నైన, దేవాః=విద్వాంసులు ఐశ్వర్యమును, వ్యన్తు=పొందుదురో, అటుల నీవు యజ=యజ్ఞము చేయుము. [౧౧]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏపురుషులు శరీర, ఆత్మ, సంతాన, సత్కార, విద్యాదులను వృద్ధిచేయదలంచుచున్నారో వారుసమస్త విధముల సుఖయుక్తులగుచున్నారు. ౧౪౪౧[౧౧]

౧౪౪౨ దేవ మిత్యస్యాశ్వినా ఋషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। నిచృదతి జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

దేవం బర్హిరిన్ద్రిగ్ంసుదేవం దేవైర్వీరవత్స్తీర్ణం వేద్యామవర్ధయత్ ।

వస్తోర్వృతం ప్రాక్తోర్భృతఠిరాయా। బర్హిష్మతోఽ
త్యగా ద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥ ॥౧౨॥

దేవమ్, బర్హిః, ఇన్ద్రమ్, సుదేవమితి సు+దేవమ్, దేవైః, వీరవదితి వీర+వత్, స్తీర్ణమ్, వేద్యామ్, అవర్ధయత్, వస్తోః, వృతమ్, ప్ర, అక్తోః, భృతమ్, రాయా, బర్హిష్మతః, అతి, అగాత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+దేయస్య, వేతు యజ॥ ॥౧౨॥

పదార్థః:-(దేవమ్) దివ్యగుణమ్ (బర్హిః)అన్తరిక్షమివ బర్హిరిత్యన్తరిక్ష నా...నిఘం.౧.౩ (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యకారకమ్ (సుదేవమ్) శోభనం విద్వాంసమ్ (దేవైః) విద్వద్భిః (వీరవత్) వీరైస్తుల్యమ్ (స్తీర్ణమ్) శాస్త్రైరవిషా చాఽఽచ్ఛాదనీయమ్ (వేద్యామ్) హవనాధారే కుణ్డే (అవర్ధయత్) వర్ధయేత్ (వస్తోః) దినే (వృతమ్) స్వీకృతమ్ (ప్ర) (అక్తోః) రాత్రౌ (భృతమ్) ఘృతమ్ (రాయా) ధనేన (బర్హిష్మతః) అన్తరిక్షస్య సమ్బన్ధో విద్యతే యేషాం తాన్ (అతి) (ఉల్లఙ్ఘనే) (అగాత్) గచ్ఛతి (వసువనే) ధనానాం సంవిభాగే(వసుధేయస్య)వసూని ధేయాని యస్మింస్తస్య జగతః (వేతు) (యజ). ॥౧౨॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా బర్హిష్మతోఽత్యగాద్వసుధేయస్య వసువనే వేద్యాం స్తీర్ణం వస్తోర్వృతమక్తో ర్భృతం హుతం ద్రవ్యం నైరోగ్యం ప్రావర్ధయత్సుఖం వేతు తథా బర్హిరివ రాయా సహ దేవం దేవైః సహ వీరవద్వర్తమానం సుదేవమిన్ద్రం యజ. ॥౧౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా యజమానో వేద్యాం సమిత్సు చితం హుతఘృతమగ్నిం వర్ధయిత్వాఽన్తరిక్షస్థాని వాయుజలాదీని శోధయిత్వా రోగనివారణేన సర్వాన్ ప్రాణినః ప్రీణయతి తథైవ సజ్జనా జనా ధనాదినా సర్వాన్ సుఖయన్తి ॥౧౨॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, బర్హిష్మతః=అంతరిక్షముతో సంబంధముగల వాయుజలములను, అతి అగాత్=ఉల్లంఘించునో, వసుధేయస్య=ధనములను ధారణము చేయు జగత్తుయొక్క,వసువనే=ధనములను సేవించుటకై, వేద్యామ్=హవన కుండమందు, స్తీర్ణమ్=సమిధా ఘృతాదులతో రక్షింపదగినది,వస్తోః=పగటియందు, వృతమ్=స్వీకరించ బడినది.అక్తోః=రాత్రియందు, భృతమ్=ధరించి హవనముచేయబడిన ద్రవ్యము నైరోగ్య మును, ప్ర అవర్ధయత్=బాగుగా పెంపొందజేయునో, మఱియు సుఖమును, వేతు= లభింపజేయునో అటులనే, బర్హిః=అంతరిక్షతుల్యుడు,రాయా దేవమ్=ధనముతోపాటు ఉత్తమ గుణములుకలవాడు, దేవైః=విద్వాంసులతో,వీరవత్=వీరులవలె నర్తమానుడు, ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమైశ్వర్యమును కలుగజేయు వాడునగు, సుదేవమ్=సుందరవిద్వాంసుని,

యజ= సేవించుము, [౧౨]

భావార్థము,-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు యజమానుడు వేదియందలి సమిధలందు బాగుగా హోమముచేసి నేయివేసి అగ్నిని ప్రజ్వలింపజేసి, అంతరిక్షవాయుజలాదులను శుద్ధమొనర్చి రోగనివారణమొనర్చి సకలప్రాణులను తృప్తిపఱచుచున్నాడో అటులనే సజ్జనులుధనాదులచేఅందఱినిసుఖవంతులుగనొనర్చుదురు.

---

౧౩. దేవీ రిత్యస్యాశ్వినా వృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః॥
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

దేవీర్ద్వార ఇన్ద్రꣳసఙ్ఘాతే వీడ్వీర్యామన్నవర్ధయన్।
ఆ వత్సేన తరుణేన కుమారేణ చ మీవతాపార్వాణꣳరేణు
కకాటం నుదన్తాం వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౧౩॥

దేవీః, ద్వారః, ఇన్ద్రమ్, సఙ్ఘాతఇతి సమ్+ఘాతే, వీడ్వీః, యామన్, అవర్ధయన్, ఆ, వత్సేన, తరుణేన, కుమారేణ, చ, మీవతా, అప, అర్వాణమ్, రేణుకకాటమితి రేణు+కకాటమ్, నుదన్తామ్, వసువనఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥ ॥౧౩॥

పదార్థః-(దేవీః) దేదీప్యమానాః (ద్వారః) ద్వారాణి (ఇన్ద్రమ్) ఐశ్వర్యమ్ (సంఘాతే) సంబంధే (వీడ్వీః) విశేషేణ స్తోతుం యోగ్యాః (యామన్) యామని మార్గే (అవర్ధయన్) వర్ధయన్తి (ఆ) (వత్సేన) వత్సవద్వర్తమానేన (తరుణేన) యువావస్థేన (కుమారేణ) అకృతవివాహేన (చ) (మీవతా) హింసతా (అప) (అర్వాణమ్) గచ్ఛన్తమశ్వమ్ (రేణుకకాటమ్) రేణుకైర్యుక్తం కూపమ్ (నుదన్తామ్) ప్రేరయన్తు (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వ్యన్తు) ప్రాప్నువన్తు (యజ).

అన్వయః-హే విద్వన్ యథా వీడ్వీ ర్దేవీ ర్ద్వారో రేణుకకాటం యామన్ వర్జయిత్వా తరుణేన మీవతా కుమారేణ వత్సేన చ సహ వర్తమాన మర్వాణ మిన్ద్ర మావర్ధయన్, వసువనే సఙ్ఘాతే వసుధేయస్య విఘ్న మపనుదన్తాం వ్యన్తు, తథా యజ. ॥౧౩॥

భావార్థః-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథా పథికా మార్గే వర్తమానం కూపం నివార్య శుద్ధం మార్గం కృత్వా ప్రాణినః సుఖేన గమయన్తి తథా బాల్యావస్థా

యాం వివాహాదీన్విఘ్నాన్నివార్య విద్యాం ప్రాపయ్య స్వసన్తానాన్ సుఖమార్గే గమయన్తు.

ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, వీడ్వీః=విశేషముగ స్తుతించదగినవి, దేవీః=ప్రకాశమాన ములునగు, ద్వారః=ద్వారములు, రేణుక కాటమ్=ధూళియుక్తకూపమును, అనగా చీకటి బావిని, యామన్=మార్గమునందువదలి, తరుణేన మీవతా=దుష్టులనుహింసించు యువక కూరునితో, చ=మఱియు, కుమారేణ వత్సేన=దూడవలె ప్రజలతో వర్తమానుడగు బ్రహ్మచారితోకూడి, అర్వాణమ్=నడచుచున్న గుఱ్ఱమును, మఱియు ఇన్ద్రియమ్=ఐశ్వర్య మును, ఆ అవర్ధయన్=వెంపొందజేయునో, వసువనే = ధనమును సేవించదగిన, సజ్ఞూతే=సంబంధమున, వసుధేయస్య=ధనధారక సంసారముయొక్క విఘ్నమును, అప నుదన్తామ్=ప్రేరితమొనర్పుము. మఱియు, వ్యన్తు=పొందుము, అటుల, యజ= పొందుము. [౧౩]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవు లారా! ఎట్లు బాటసారులు మార్గమున వర్తమానమైయున్న అంధకూపమును తప్పించి మార్గమును సరిచేయించి ప్రాణులను సుఖముగ చేర్చుచున్నారో అటులనే బాల్యావస్థ యందు వివాహాది విఘ్నములను తొలగించి విద్యను ప్రాప్తింపజేసి స్వసంతానమును సుఖమార్గమున నడిపించవలయును. ౧౫౪౩[౧౩]

౧౫౪౪ దేవీ త్యస్యాశ్వినా వృషి। అహోరాత్రం దేవతే। స్వరాట్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః।పంచమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

దైవీ ఉషాస్తా నక్తేన్ద్రిం యజ్ఞే ప్రయత్య హ్వేతామ్। దైవీర్విశః
ప్రాయా సిష్టాంసుప్రీతే సుధితే వసువనే వసు ధేయస్య వీతాం యజ॥౧౪॥

దైవీ ఇతి దైవీ, ఉషాసానక్తా, ఉషసానక్తే త్యుషసా+నక్తా, ఇన్ద్రమ్, యజ్ఞే ప్రియతీతి ప్ర+యతి, అహ్వేతామ్, దైవీః, విశః, ప్ర, అయాసిష్టామ్, సుప్రీతే ఇతి సు+ప్రీతే, సుధితే ఇతి సు+ధితే, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్, యజ॥ ॥౧౪॥

పదార్థః:-(దేవీ) దేదీప్యమానే (ఉషాసానక్తా) రాత్రిదినే (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యవన్తం యజమానమ్ (యజ్ఞే) సంగంతవ్యే యజ్ఞాదివ్యవహారే(ప్రయతి) ప్రయతన్తే యస్మింస్తత్ర (అహ్వే తామ్) ఆహ్వాయతః (దేవీః) దేవానాం న్యాయకారిణాం విదుషామిమాః (విశః) ప్రజాః (ప్ర)

(అయాసిష్టామ్)ప్రాప్నుతః(సుప్రీతే)సుష్ఠు ప్రీతి ర్యాభ్యాం తే(సుధితే)సుష్ఠు హితకరే(వసువనే) ధనవిభాగే (వసుధేయస్య) కోశస్య (వీతామ్) వ్యాప్నుతామ్ (యజ). ॥౧౮॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా సుప్రీతే సుధితే దేవీ ఉషాసానక్తా ప్రయతి యజ్ఞ ఇన్ద్రమహ్వేతాం వసుధేయస్య వసువనే దేవీర్విశః ప్రాయాసిష్టాం సర్వం జగద్వీతాం వ్యాప్నుతాం తథా యజ. ॥౧౮॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథాఽహోరాత్రం నియమేన వర్తిత్వా ప్రాణినో వ్యవహారయంతి తథా యూయం నియమేన వర్తిత్వా ప్రజా ఆనన్ద్య సుఖయత. ॥౧౮॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, సుప్రీతే=సుందరప్రీతికి హేతువులు,సుధితే= మంచిహితకరములు, దేవీ=ప్రకాశమానములునగు,ఉషాసా నక్తా=రాత్రి పగలు,ప్రయతి =ప్రయత్నమునకు కారణమైన, యజ్ఞే=సంగతికి యోగ్యమగు యజ్ఞాది వ్యవహారము లందు,ఇన్ద్రమ్=పరమైశ్వర్యయుక్తుడగు యజమానుని, అహ్వేతామ్=ఆహ్వానించునో, వసుధేయస్య=ధనమును ధారణమొనర్చిన ధనాగారముయొక్క, వసువనే=ధనవిభాగ మందు, దైవీః=న్యాయస్థులైన విద్వాంసులకు లభించిన ఈ, విశః=ప్రజలకు, ప్ర, అయాసిష్టామ్=ప్రాప్తములగు చున్నవో, మఱియు సర్వజగమునకు, వీతామ్= ప్రాప్తములగునో అటులనీవు, యజ=యజ్ఞమొనర్పుము. [౧౮]

భావార్థము,-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవు లారా!ఎట్లు రాత్రి పగలు నియమముగవర్తించి ప్రాణులయొక్క శబ్దాదివ్యవహారములను చేయించుచున్నవో, అటులనే మీరును నియమముగ ప్రవర్తించి ప్రజలకానందము కలుగ జేసి సుఖము చేకూర్చుడు. ౧౨౪౪[౧౮]

౧౨౪౫ దేవీ ఇత్యస్యాశ్వి నావృషీ। ఇన్ద్రో దేవతా। భురిగతి జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

దేవీ జోష్ట్రీ వసు ధితీ దేవమిన్ద్ర మవర్ధతామ్ ।

అయావ్యన్యాఘా ద్వేషాంస్యాన్యా వక్షద్వసు వార్యాణి

యజమానాయ శిక్షితే వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥ ॥౧౯॥

దేవీ ఇతి దేవీ, జోష్ట్రీ, ఇతి జోష్ట్రీ వసుధితీ ఇతి వసు+ధితీ, దేవమ్,

ఇన్ద్రి॑మ్, అ॒వ॒ర్ధ॒తా॒మ్, అయా॑వి, అ॒న్యా, అ॒ఘా, ద్వేషా॑ꣳసి, ఆ, అ॒న్యా, వ॒క్ష॒త్,

వసు॑, వార్యా॑ణి, యజ॑మానాయ, శి॒క్షి॒త ఇతి॑ శిక్షి॒తే, వ॒సు॒వ॒న ఇతి॑ వసు+వనే, వ॒సు॒

ధే॒య॒స్యేతి॑ వసు+ధేయ॑స్య, వీ॒తా॒మ్, యజ॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(దేవీ) దేదీప్యమానే (జోష్ట్రీ) సేవమానే (వసుధితీ) ద్రవ్యధారికే (దేవమ్) ప్రకాశస్వరూపమ్ (ఇన్ద్రమ్) సూర్యమ్ (అవర్ధతామ్) వర్ధయతః (అయావి) పృథక్కురుతః (అన్యా) భిన్నా (అఘా) అన్ధకారరూపా (ద్వేషాంసి) ద్వేషయుక్తాని జన్తుజాతాని (ఆ)(అన్యా) భిన్నా ప్రకాశరూపోషాః (వక్షత్) వహేత (వసు) ధనమ్ (వార్యాణి) వారిషూదకేషు సాధుని (యజమానాయ) పురుషార్థినే (శిక్షితే) కృతశిక్షే సత్యౌ (వసువనే) పృథివ్యాదీనాం సంవిభాగే జగతి (వసుధేయస్య) అన్తరిక్షస్య మధ్యే (వీతామ్) వ్యాప్నుతామ్ (యజ) యజ్ఞం కురు. ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా వసుధితీ జోష్ట్రీ దేవీ ఉషాసానక్తేన్ద్రం దేవమవర్ధతాన్త యో రన్యాఽఘా ద్వేషాంస్యాయావ్యన్యా చ వసు వార్యాణి చ వక్షత్. యజమానాయ వసుధేయస్య వసువనే శిక్షితే వీతాం తథా యజ. ॥౧౫॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యూయం యథా రాత్రిదినే విభక్తేసతీ మనుష్యాదీనాం సర్వం వ్యవహారం వర్ధయతస్తయో రాత్రిః ప్రాణినః స్వాపయిత్వా ద్వేషాదీన్నివర్తయతి అన్యద్దినఞ్చ తాన్ ద్వేషాదీన్ ప్రాపయతి సర్వాన్ వ్యవహారాన్ ప్రద్యోతయతి చ తథా యోగాభ్యాసేన రాగాదీన్ నివార్య శాన్త్యాదీన్ గుణాన్ ప్రాప్య సుఖాని ప్రాప్నుత. ॥౧౫॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు,వసుధితీ=ద్రవ్యములను ధరించునవి,జోష్ట్రీ=సకల పదార్థములను సేవించునవి, దేవీ=ప్రకాశమానములునగు దివారాత్రములు, దేవమ్=ప్రకాశస్వరూపుడైన, ఇన్ద్రమ్=సూర్యుని, అవర్ధతామ్=పెంపొందజేయుచున్నవో - దివారాత్రములమధ్య,అన్యా=ఒకటియైన, అఘా=అంధకారరూపరాత్రి,ద్వేషాంసి=ద్వేషయుక్తజంతువులను, ఆ అయావి=బాగుగా వేరుచేయునో, అన్యా=ఆరెండింటియందొకటియైన ప్రాతఃకాలము ఉషస్సు, వసు=ధనమును, వార్యాణి=ఉత్తమజలములను, వక్షత్=పొందునో, యజమానాయ=పురుషార్థునికొఱకు, వసుధేయస్య=ఆకాశముమధ్య, వసువనే=పృథివ్యాదుల విభాగమేర్పడునట్టి జగత్తునందు, శిక్షితే=మానవులు శిక్షను గఱపునట్టి దివారాత్రములు,వీతామ్=వ్యాప్తములగునో,యజ=[నీవటుల]యజ్ఞమొనర్చుము. [౧౫]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! మీరు ఎట్లు దివారాత్రములు విభాగమునుపొంది మనుష్యాది ప్రాణులయొక్క సకల వ్యవహారములను పెంపొందజేయుచున్నవో,అందు రాత్రి ప్రాణులను నిద్రింపజేసి

ద్వేషాదులను నివృత్తపఱచుచున్నది. పగలు ఆద్వేషాదులను పొంది సమస్త వ్యవహారము లను ప్రకటించుచున్నది. అటులనే ప్రాతః కాలమున యోగాభ్యాసముచే రాగాదిదోషముల నివృత్తి, శాంతి మొదలగు గుణముల ప్రాప్తియొక్క సుఖములనుపొందుడు. ౧౫౪౫[౧౫]

౧౫౪౬ దేవీ ఇత్యస్యాశ్వినా వృషీ, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిగా కృతి ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.
ఋనస్తేషేవ షేషంచు మాహా.
మరల నదే విషయము.

దేవీ ఊర్జాహుతీ దుఘే సుదుఘే పయసేన్ద్రమవర్ద్ధతామ్ । ఇషమూర్జ మన్యావక్షత్సగ్ధిꣳసపీతి మన్యా నవేన పూర్వం దయమానే పురాణేన నవ మధాతామూర్జ మూర్జాహుతీఽఊర్జయమానే వసు వార్యాణి యజమానాయ శిక్షితే వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥ ॥౧౬॥

దేవీ+ఇతి దేవీ, ఊర్జాహుత్తీ ఇత్యూర్జా+ఆహుతీ, దుఘే, సుదుఘే ఇతి సు+దుఘే, పయసా, ఇన్ద్రమ్, అవర్ద్ధతామ్, ఇషమ్, ఊర్జమ్, అన్యా, వక్షత్, సగ్ధిమ్, సపీతి మితి స+పీతిమ్, అన్యా, నవేన, పూర్వమ్, దయమానే ఇతి దయమానే, పురాణేన, నవమ్, అధాతామ్, ఊర్జమ్, ఊర్జాహుత్తీ+ఇత్యూర్జా ఆహుతీ, ఊర్జయ మానే+ఇత్యూర్జయ మానే, వసు, వార్యాణి, యజమానాయ, శిక్షితే+ఇతి శిక్షితే, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్, యజ ॥౧౬॥

పదార్థః:-(దేవీ) దివ్యగుణప్రాపికే (ఊర్జాహుతీ) బలప్రాణధారికే (దుఘే) సుఖానాం ప్రపూరికే (సుదుఘే) సుష్ఠుకామపర్ద్ధికే (పయసా) జలేన (ఇన్ద్రమ్) ఐశ్వర్యమ్ (అవర్ద్ధతామ్) వర్ధయతః (ఇషమ్) అన్నమ్ (ఊర్జమ్) బలమ్ (అన్యా) రాత్రిః (వక్షత్) ప్రాపయతి (సగ్ధిమ్) సమానం భోజనమ్ (సపీతిమ్) పానేన సహ వర్తమానమ్ (అన్యా) దినాఖ్యా (నవేన) నవీనేన (పూర్వమ్) (దయమానే) రాత్ర్యౌ (పురాణేన) ప్రాచీనేన స్వరూపేణ (నవమ్) నవీనం స్వరూపమ్ (అధాతామ్) దధ్యాతామ్ (ఊర్జమ్) ప్రాణనమ్ (ఊర్జాహుతీ) బలస్యాదాత్ర్యౌ (ఊర్జయమానే) బలం కుర్వాణే (వసు) ధనమ్ (వార్యాణి) వరితుమర్హాణి కర్మాణి (యజమానాయ) సఙ్గత్యై ప్రవర్త్తమానాయ జీవాయ (శిక్షితే) విద్వద్భిరుపదిష్టే (వసువనే) ధనధానాధికరణే (వసుధేయస్య) వస్వైశ్వర్యం ధేయం యత్ర తస్యైశ్వరస్య (వీతామ్) వ్యాప్నుతామ్ (యజ) సంగచ్ఛస్వ. ॥౧౬॥

ఇన్ద్రమ్, అవర్ధతామ్, అయావి, అన్యా, అఘా, ద్వేషాంసి, ఆ, అన్యా, వక్షత్, వసు, వార్యాణి, యజమానాయ, శిక్షిత ఇతి శిక్షితే, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్, యజ॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(దేవీ) దేదీప్యమానే (జోష్ట్రీ) సేవమానే (వసుధితీ) ద్రవ్యధారికే (దేవమ్) ప్రకాశస్వరూపమ్ (ఇన్ద్రమ్) సూర్యమ్ (అవర్ధతామ్) వర్ధయతః (అయావి) పృథక్కురుతః (అన్యా) భిన్నా (అఘా) అన్ధకారరూపా (ద్వేషాంసి) ద్వేషయుక్తాని జన్తుజాతాని (ఆ)(అన్యా) భిన్నా ప్రకాశరూపోషాః (వక్షత్) వహేత (వసు) ధనమ్ (వార్యాణి) వారిషూదకేషు సాధుని (యజమానాయ) పురుషార్థినే (శిక్షితే) కృతశిక్షే సత్యౌ (వసువనే) పృథివ్యాదీనాం సంవిభాగే జగతి (వసుధేయస్య) అన్తరిక్షస్య మధ్యే (వీతామ్) వ్యాప్నుతామ్ (యజ) యజ్ఞం కురు. ॥౧౫॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ యథా వసుధితీ జోష్ట్రీ దేవీ ఉషాసానక్తేన్ద్రం దేవమవర్ధతాం తయోరన్యాఽఘా ద్వేషాంస్యాయావ్యన్యా చ వసు వార్యాణి చ వక్షత్. యజమానాయ వసుధేయస్య వసువనే శిక్షితే వీతాం తథా యజ. ॥౧౫॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యూయం యథా రాత్రిదివే విభక్తే సతీ మనుష్యాదీనాం సర్వం వ్యవహారం వర్ధయతస్తయో రాత్రిః ప్రాణినః స్వాపయిత్వా ద్వేషాదీన్నివర్తయతి అన్యద్దినఞ్చ తాన్ ద్వేషాదీన్ ప్రాపయతి సర్వాన్ వ్యవహారాన్ ప్రద్యోతయతి చ తథా యోగాభ్యాసేన రాగాదీన్ నివార్య శాన్త్యాదీన్ గుణాన్ ప్రాప్య సుఖాని ప్రాప్నుత. ॥౧౫॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు,వసుధితీ=ద్రవ్యములను ధరించునవి,జోష్ట్రీ=సకల పదార్థములను సేవించునవి, దేవీ=ప్రకాశమానములునగు దివారాత్రములు, దేవమ్=ప్రకాశస్వరూపుడైన, ఇన్ద్రమ్=సూర్యుని, అవర్ధతామ్=పెంపొందజేయుచున్నవో ఆ దివారాత్రములమధ్య,అన్యా=ఒకటియైన, అఘా=అంధకారరూపరాత్రి,ద్వేషాంసి=ద్వేషయుక్తజంతువులను, ఆ అయావి=బాగుగా వేరుచేయునో, అన్యా=ఆరెండింటియందొకటియైన ప్రాతఃకాలము ఉషస్సు, వసు=ధనమును, వార్యాణి=ఉత్తమజలములను, వక్షత్=పొందునో, యజమానాయ=పురుషార్థునికొఱకు, వసుధేయస్య=ఆకాశముమధ్య, వసువనే=పృథివ్యాదుల విభాగమేర్పడునట్టి జగత్తునందు, శిక్షితే=మానవులు శిక్షను గఱపునట్టి దివారాత్రములు,వీతామ్=వ్యాప్తములగునో,యజ=[నీవట్టుల]యజ్ఞమొనర్చుము. [౧౫]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! మీరు ఎట్లు దివారాత్రములు విభాగమునుపొంది మనుష్యాది ప్రాణులయొక్క సకల వ్యవహారములను పెంపొందజేయుచున్నవో,అందు రాత్రి ప్రాణులను నిద్రింపజేసి

ద్వేషాదులను నివృత్తపఱచుచున్నది. పగలు అద్వేషాదులను పొంది సమస్త వ్యవహారము లను ప్రకటించుచున్నది. అటులనే ప్రాతఃకాలమున యోగాభ్యాసముచే రాగాదిదోషముల నివృత్తి, శాంతి మొదలగు గుణముల ప్రాప్తియొనర్చి సుఖములనుపొందుడు. ౧౫॥[౧౫]

---

౧౬. దేవీ ఇత్యస్యాశ్వినా వృషి, ఇన్ద్రో దేవతా। భురిగాకృతి ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

దైవీ ఊర్జాహుతీ దుఘే సుదుఘే పయసేన్ద్రమవర్ధతామ్। ఇషమూర్జ
మన్యావక్షత్సగ్ధిసపీతి మన్యా నవేన పూర్వం దయమానే పురాణేన నవ
మధాతామూర్జ మూర్జాహుతీఊర్జయమానే వసు వార్యాణి
యజమానాయ శిక్షితే వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥ ॥౧౬॥

దేవీ+ఇతి దేవీ, ఊర్జాహుతీ ఇత్యూర్జా+ఆహుతీ, దుఘే, సుదుఘే ఇతి సు+దుఘే, పయసా, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధతామ్, ఇషమ్, ఊర్జమ్, అన్యా, వక్షత్, సగ్ధిమ్, సపీతి మితి స+పీతిమ్, అన్యా, నవేన, పూర్వమ్, దయమానే ఇతి దయమానే, పురాణేన, నవమ్, అధాతామ్, ఊర్జమ్, ఊర్జాహుతీ-ఇత్యూర్జా ఆహుతీ, ఊర్జయమానే+ఇత్యూర్జయ మానే, వసు, వార్యాణి, యజమానాయ, శిక్షితే+ఇతి శిక్షితే, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్, యజ ॥౧౬॥

పదార్థః:-(దేవీ) దివ్యగుణప్రాపికే (ఊర్జాహుతీ) బలప్రాణధారికే (దుఘే) సుఖానాం ప్రపూరికే (సుదుఘే) సుష్ఠుకామవర్ద్ధికే (పయసా) జలేన (ఇన్ద్రమ్) ఐశ్వర్యమ్ (అవర్ద్ధతామ్) వర్ద్ధయతః (ఇషమ్) అన్నమ్ (ఊర్జమ్) బలమ్ (అన్యా) రాత్రిః (వక్షత్) ప్రాపయతి (సగ్ధిమ్) సమానం భోజనమ్ (సపీతిమ్) పానేన సహ వర్తమానమ్ (అన్యా) దినాఖ్యా (నవేన) నవీనేన (పూర్వమ్) (దయమానే) రాత్ర్యా (పురాణేన) ప్రాచీనేన స్వరూపేణ (నవమ్) నవీనం స్వరూపమ్ (అధాతామ్) దధ్యాతామ్ (ఊర్జమ్) ప్రాణనమ్ (ఊర్జాహుతీ) బలస్యాదాత్ర్యౌ (ఊర్జయమానే) బలం కుర్వాణే (వసు) ధనమ్ (వార్యాణి) వరితుమర్హాణి కర్మాణి (యజమానాయ) సఙ్గత్యై ప్రవర్త్తమానాయ జీవాయ (శిక్షితే) విద్వద్భిరుపదిష్టే (వసువనే) ధనధాన్యాధికరణే (వసుధేయస్య) వసైశ్వర్యం ధేయం యత్ర తస్యైశ్వరస్య (వీతామ్) వ్యాప్నుతామ్ (యజ) సంగచ్ఛస్వ ॥౧౬॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా వసుధేయస్య వసువనే వర్తమానే విద్వద్భిర్వసు వార్యాణి శిక్షితే రాత్రిదినే యజమానాయ వ్యవహారం పీతాం తథోర్జాహుతీ దేవీ పయసా దుఘే సుదుఘే సత్యావిన్ద్రిమవర్ద్ధతాం తయోరన్యా ఇషమూర్జం వక్షదన్యా సపీతిం సగ్ధిం వక్షద్దయమానే నత్యౌ నవేన పూర్వం పురాణేన నవమధాతా మూర్జయమానే ఊర్జాహుతీ ఊర్జమధాతాం తథా యజ.

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథా రాత్రిదినే వర్త మానస్వరూపేణ పూర్వాపరస్వరూపే జ్ఞాపికే ఆహారవిహారప్రాపికే వర్తేతే,తథాఽగ్నౌ హుతా ఆహుతయః సర్వసుఖప్రపూరికా జాయన్తే. యది మనుష్యాః కాలస్య సూక్ష్మామపి వేలాం వ్యర్థాం నయేయు ర్వాయ్వాది పదార్థాన్న శోధయేయు రదృష్ట మనుమానేన న విద్యు స్తర్హి సుఖమపి నాప్నుయుః. ॥౧౬॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, వసుధేయస్య=ఐశ్వర్యమును ధరించదగిన ఈశ్వరునియొక్క,వసువనే=ధనదానములకుస్థానమైన జగత్తులో వర్తమానులై యున్న విద్వాంసులచే, వార్యాణి=గ్రహించదగిన,వసు=ధనముయొక్క, శిక్షితే=శిక్షనొసగబడు దివారాత్రములు, యజమానాయ=సంగతికై ప్రవృత్తమైన జీవముకొఱకు వ్యవహార మును, వీతామ్=వ్యాపింపజేయుచున్నవో అటులనే, ఊర్జాహుతీ=బల ప్రాణములను ధరించునవి, దేవీ=ఉత్తమగుణములను ప్రాప్తింపజేయునవియగు దివారాత్రములు,పయ సా=జలముతో, దుఘే=సుఖములను పూరించునో, సుదుఘే=సుందరమనోరథములను పెంపొందజేయునో, ఇన్ద్రిమ్=ఐశ్వర్యములను, అవర్ద్ధతామ్=పెంపొందజేయుచున్నవో, అన్యా=వానియందొకటి,ఇషమ్=అన్నమును,ఊర్జమ్=బలమును, వక్షత్=చేర్చుచున్నది మఱియు, అన్యా=దినము, సపీతిమ్=త్రాగుటతో పాటు, సగ్ధిమ్=సరిగాసమానమైన భోజనమును చేర్చుచున్నది, దయమానే=గమనాగమన గుణములుగలిగిన వెనుకటిముం దటి రాత్రులు రెండు ప్రవృత్తములై, నవేన=నూతన పదార్థముతోపాటు,పూర్వమ్= ప్రాచీన వస్తువును, మఱియు పురాణేన=పురాతనముతోపాటు, నవమ్=నవీనమైన వస్తువును, అధాతామ్=ధారణచేయుచున్నవో,ఊర్జయమానే=బలమునొసగునవి, ఊర్జా హుతీ=వయస్సును తగ్గించుటచే బలమునుహరించునవియగు దివారాత్రములు, ఊర్జమ్= జీవనమును ధరించుచున్నవో, అటులనే నీవు, యజ=యజ్ఞమొనర్చుము, [౧౬]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవు లారా! ఎట్లు రాత్రి, పగలు వానివర్తమానరూపముతో పూర్వాపరరూపమును తెలియ జేయునవి, మఱియు ఆహారవిహారములను ప్రాప్తింపజేయునవి యగుచున్నవో, అటు లనే అగ్నియందు హోమమొనర్చబడిన ఆహుతులు సమస్తసుఖములను పూర్ణపఱచెడి వగుచున్నవి.ఏమానవుడు కాలముయొక్కసూక్ష్మభాగమునైననువ్యర్థముగ పోగొట్టునో, వాయువు మొదలగు పదార్థములను పరిశుద్ధమొనర్చడో, అనుమానముతో నదృష్ట

విషయమును తెలిసికొనడో అట్టిమానవుడు సుఖమునెన్నటికి పొందజాలడు. [౧౬]

౧౪౪౭ దేవా ఇత్యస్యా శ్వినా వృషీః అశ్వినౌ దేవతేః భురిగ్జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నదే విషయము.

దేవా దైవ్యా హోతారా దేవమిన్ద్ర మవర్ధతామ్। హతాఘశꣳసావా భార్ష్టాం

వస్తు వార్యాణి యజమానాయ శిక్షితౌ వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥

దేవా, దైవ్యా, హోతారా, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధతామ్, హతా ఘశꣳ

సావితి హత+అఘశꣳసౌ, ఆ, అభార్ష్టామ్, వసు, వార్యాణి,యజమానాయ,శిక్షి

తౌ, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసు ధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్,యజ॥

పదార్థః:-(దేవా) సుఖప్రదాతారౌ (దైవ్యా) దేవేషు దివ్యేషు గుణేషు భవౌ(హోతా రా) ధర్తారౌ వాయుపావకౌ (దేవమ్) దివ్యగుణమ్ (ఇన్ద్రమ్) సూర్యమ్ (అవర్ధతామ్) వర్ధ యతామ్ (హతాఘశంసౌ) హతా అఘశంసాః స్తేనా యాభ్యాన్తౌ(ఆ)(అభార్ష్టామ్)దహాతామ్ (వసు) ధనమ్ (వార్యాణి) వర్తుమర్హాణ్యుదకాని(యజమానాయ)(శిక్షితౌ)విజ్ఞాపితౌ (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వీతామ్) వ్యాప్నుతామ్ (యజ). ॥౧౦౭॥

అన్వయః:-హే విద్వన్యథా దైవ్యా హోతారా దేవా వాయువహ్నీ ఇన్ద్రం దేవమ వర్ధతాం హతాఘశంసౌ రోగానాభార్ష్టాం యజమానాయ శిక్షితౌ సన్తౌ వసుధేయస్య వసువనే వసు వార్యాణి చ వీతాం తథా యజ, ॥౧౦౭॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది మనుష్యా వాయువిద్యుతౌ సూర్య నిమిత్తే విజ్ఞాయోపయుజ్య ధనాని సఞ్చినుయు స్తర్హి స్తేననాశకాః స్యుః. ॥౧౦౭॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా!ఎట్లు, దైవ్యా=ఉత్తమగుణములలో ప్రసిద్ధములు, హోతారా=జగత్తును ధరించునవి, దేవా=సుఖమొసగునవియగు వాయువు అగ్ని, దేవమ్=దివ్యగుణయుక్తమగు, ఇన్ద్రమ్=సూర్యుని, అవర్ధతామ్=పెంపొందజేయుచు న్నవో, హతాఘశంసౌ=దొంగలను నిర్మూలించుటకు హేతువులైన రోగములను, ఆ, అభార్ష్టామ్=బాగుగా నాశనమొనర్చునో,యజమానాయ=కర్మయందు ప్రవృత్తమైన జీవముకొఱకు, శిక్షితౌ=తెలియజేయబడినవో, వసుధేయస్య=సకలైశ్వర్యమున కాధార మైన ఈశ్వరునియొక్క, వసువనే=ధనదానములకు స్థానమైన జగత్తునందు, వసు=ధన

మును మఱియు వార్యాణి=గ్రహింపదగిన జలములను, పీతామ్=వ్యాప్తములగునో, ఆటుల నీవు, యజ=యజ్ఞ మొనర్పుము... ... [౧౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు సూర్యలోకమునకు కారణములైన వాయు, విద్యుత్తులను దెలిసికొని ఉపయోగించి ధనసంచయమొనర్చుచో దొంగలను చంపువారు కాగలరు. ౧౫౪౭[౧౭]

౧౫౪౮ దేవీ ఇత్యస్యా శ్వినా వృషీ। ఇన్ద్రో దేవతా। అతిజగతీ ఛన్దః,నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

దేవీస్తిస్ర స్తిస్రో దేవీః పతి మిన్ద్ర మవర్ద్ధయన్। అస్పృ

క్షద్భారతీ దివ రుద్రైర్యజ్ఞ సరస్వతీడా వసుమతీ

గృహాన్వసు వనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౧౮॥

దేవీః, తిస్రః, తిస్రః, దేవీః, పతిమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయన్, అస్పృక్షత్, భారతీ, దివమ్, రుద్రైః, యజ్ఞమ్, సరస్వతీ, ఇడా, వసుమతీతి వసు+మతీ, గృహాన్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు,యజ॥

పదార్థః:-(దేవీః) దేవ్యః (తిస్రః) త్రిత్వసంఖ్యాకాః (తిస్రః) పునరుక్త్వమతిశయ బోధనార్థమ్ (దేవీః) దివ్యాః క్రియాః (పతిమ్) పాలకమ్ (ఇన్ద్రమ్) సూర్యమివ జీవమ్ (అవర్ధయన్) వర్ద్ధయన్తి (అస్పృక్షత్) స్పృశేత్ (భారతీ) ధారికా (దివమ్) ప్రకాశమ్ (రుద్రైః) ప్రాణైః (యజ్ఞమ్) సఙ్గన్తవ్యం వ్యవహారమ్ (సరస్వతీ) విజ్ఞానయుక్తా వాక్ (ఇడా) ప్రశంసనీయా వాణీ (వసుమతీ) బహూని వసూని ద్రవ్యాణి విద్యన్తే యస్యాం సా (గృహాన్) గృహస్థాన్ గృహాణి వా (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వ్యన్తు) (యజ). ॥౧౮॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ యా రుద్రైర్భారతీ దివం సరస్వతీ యజ్ఞం వసుమతీడా గృహాన్దధాత్ర్యే దేవీస్తిస్రస్తిస్రో దేవీః పతిమిన్ద్రఞ్చావర్ద్ధయన్. వసుధేయస్య వసువనే గృహాన్ వ్యన్తు. తాస్త్వం యజ భవానస్పృక్షత్. ॥౧౮॥

భావార్థః:-యథా జలాగ్నివాయుగతయో దివ్యాః క్రియాః సూర్యప్రకాశం చ వర్ద్ధయన్తి, తథా యే మనుష్యాః సకల విద్యాధారికాం మఙ్గలక్రియా హేతుం సర్వదోషగుణ విజ్ఞాపికాం త్రివిధాం వాచం విజానన్తి తేఽస్మిన్సర్వద్రవ్యాకరే సంసారే శ్రియమాప్నువన్తి. ॥౧౮॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! రుద్రైః=ప్రాణములచే, భారతీ=ధరించునది, దివమ్=ప్రకాశమును, సరస్వతీ=విజ్ఞానయుక్తవాణి, యజ్ఞమ్=సంగతికి యోగ్యమైన వ్యవహారమును,వసుమతీ ఇడా=బహుద్రవ్యములు గలది ప్రశంసించదగిన దియునగు వాణి, గృహాన్=గృహములనులేకగృహస్థులకు ధరించుచున్నది,దేవీః తిస్రః తిస్రః దేవీః=మూడు దివ్యక్రియలు "ఇచట పునరుక్తి అతిశయావశ్యకతను తెలియజేయుటకై యున్నది" పతిమ్ ఇన్ద్రమ్=పాలించువాడును సూర్యునివలె తేజస్వియునైన జీవమును,అవర్ధయన్= వెంపొందజేయుచున్నవో, వసుధేయస్య=ధనకోశముయొక్క, వసువనే=ధనదానము లందు గృహములవద్ద, వ్యన్తు=సమీపించుచున్నవో వానిని మీరు, యజ=పొందుడు. మఱియు మీరు, అస్పృతత్=అభిలషింపుడు. [౧౮]

భావార్థము:-ఎట్లు జల, అగ్ని, వాయువులయొక్క గతులు ఉత్తమక్రియలను. సూర్యుని ప్రకాశమును వెంపొంద జేయుచున్నవో, అటులనే మానవులు సకల విద్యలను ధరించునట్టిదియు, సమస్తక్రియలకు హేతువైనట్టిదియు, సమస్తదోషగుణము లను తెలియజేయునట్టిదియునైన త్రివిధముగానున్న వాణిని తెలియుచున్నారో వారు సకల ద్రవ్యముల కాధారమైన సంసారమందు లక్ష్మిని జడయుచున్నారు. ౧౫౮౯[౧౮]

౧౫౯౦ దేవ ఇత్యస్యా శ్వినా వృషీ। ఇన్ద్రో దేవతా, కృతిశ్ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహా.

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవ ఇన్ద్రో నరాశంస స్త్రివరూథ స్త్రిబన్ధురో దేవమిన్ద్ర

మవర్ద్ధయత్। శతేన శితి పృష్ఠానా మాహితః సహస్రేణ

ప్రవర్తతే మిత్రావరుణే దస్య హోత్ర మర్హతో బృహస్పతి

స్తోత్ర మశ్వినాఽధ్వర్యవం వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥ ॥౧౯॥

దేవః, ఇన్ద్రః, నరాశంసః, త్రివరూథ ఇతి త్రి+వరూథః, త్రిబన్ధుర ఇతి త్రి+బన్ధురః, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయత్ శతేన, శితి పృష్ఠానా మితి శితి+పృష్ఠా నామ్, ఆ హిత ఇత్యాహితః, సహస్రేణ, ప్ర,వర్తతే, మిత్రా వరుణా, ఇత్,అస్య, హోత్రమ్, అర్హతః, బృహస్పతిః, స్తోత్రమ్, అశ్వినా, అధ్వర్యవమ్, వసువన ఇతి

వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వేతు, యజ॥ ॥౧౯॥

పదార్థః:-(దేవః) జీవః(ఇన్ద్రః) ఐశ్వర్యమిచ్ఛుకః(నరాశంసః) యో నరాఞ్ఛంసతి స్తౌతి (త్రివరూథః) త్రీణి త్రివిధసుఖప్రదాని వరూథాని గృహాణి యస్య సః (త్రిబన్ధురః) త్రయో బన్ధురా బన్ధనాని యస్య సః(దేవమ్) దేదీప్యమానమ్(ఇన్ద్రమ్) విద్యుతమ్(అవర్ధయత్) వర్ధయేత్ (శతేన) ఏతత్సంఖ్యాకేన కర్మణా(శితిపృష్ఠానామ్)శితయః తీక్ష్ణా గతయః పృష్ఠే యేషాం తేషామ్ (అహితః) సమన్తాద్ధృతః (సహస్రేణ) అసంఖ్యేన పురుషార్థేన (ప్ర, వర్తతే) (మిత్రావరుణా) ప్రాణోదానౌ (ఇత్) ఏవ (అస్య) జీవస్య (హోత్రమ్) అదనమ్ (అర్హతః) (బృహస్పతిః) బృహతాం పాలకో విద్యుద్రూపోఽగ్నిః(స్తోత్రమ్) స్తువన్తి యేన తత్ (అశ్వినా) సూర్యాచన్ద్రమసౌ (అధ్వర్యవమ్) య ఆత్మనోఽధ్వరమిచ్ఛతి తమ్.అత్ర వాచ్ఛన్దసీత్యమ్యపి గుణావాదేశౌ (వసు వనే) యో వసూని వనుతే యాచతే తస్మై (వసుధేయస్య) సంసారస్య (వేతు) (యజ).॥౧౯॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ ! యథా త్రిబన్ధురస్త్రివరూథో నరాశంసో దేవ ఇన్ద్రం శతేనేన్ద్రం దేవమవర్ధయద్యః శితిపృష్ఠానాం మధ్య ఆహితః సహస్రేణ ప్రవర్తతే మిత్రావరుణా స్యేద్ధోత్రమర్హతో వసుధేయస్య బృహస్పతిః స్తోత్రమశ్వినాఽధ్వర్యవం వసువనే వేతు,తథా యజ.॥౧౯॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాస్త్రివిధసుఖకరాణి త్రైకాల్య ప్రబన్ధాని గృహాణి రచయిత్వాఽసంఖ్యం సుఖమవాప్య పథ్యం భోజనం యాచమానాయ యథాయోగ్యం వస్తు దదాతి, తే కీర్తిం లభన్తే. ॥౧౯॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసులారా ! ఎట్లు, త్రిబన్ధురః=జుష్ట్యాది రూప త్రివిధ బంధనములుగలవాడు, త్రివరూథః=సుఖదాయకములగు మూడుగృహములకు స్వామి,నరాశంసః=మానవులను స్తుతించువాడు,ఇన్ద్రః=ఐశ్వర్యమునుగోరువాడునగు,దేవః=జీవుడు శతేన=శతవిధములైన కర్మలచే, దేవమ్=ప్రకాశమానుడగు, ఇంద్రమ్=విద్యుత్తురూపాగ్నిని, అవర్ధయత్=పెంపొందజేయుచున్నాడో ఎవడు, శితిపృష్ఠానామ్=దేనివీపుపై కూర్చుచుండుటవలన శీఘ్రగమనము జరుగుచున్నదో,అట్టి పశువులమధ్య, ఆహితః=బాగుగాస్థిరుడై,సహస్రేణ=అసంఖ్య పురుషార్థములతో,ప్రవర్తతే=ప్రవృత్తమగుచున్నాడో మిత్రావరుణా=ప్రాణోదానములు,అస్య ఇత్ హోత్రమ్=దీనికే భోజనమై[యున్నవో] అర్హతః=యోగ్యతకలిగియున్న జీవసంబంధమైన, వసుధేయస్య=సంసారముయొక్క, బృహస్పతిః=పెద్దపెద్దపదార్థములను కాపాడు విద్యుత్తురూపాగ్ని, స్తోత్రమ్=స్తుతిసాధనమును,అశ్వినా=సూర్యచంద్రులను,అధ్వర్యవమ్=స్వయముగ యజ్ఞమునుకోరుజనుని, వసువనే=ధనమును కోరువానికై ; వేతు=కమనీయముగ నొనర్చునో అటులనే,యజ=సంగమొనర్చుడు. [౧౯]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏమానవులు పలువిధములైన సుఖమును కలుగజేయు, త్రివిధ (భూత,భవిష్యత్తు, వర్తమాన)కాలము

లకు తగిన ప్రబంధములుండునట్టి గృహములను నిర్మించి యసంఖ్య సుఖములనుపొందుచు, పథ్యమైనభోజన మొనర్చుచు, నడిగినవారికి యథాయోగ్య పదార్థములనొసగుచున్నారో వారుకీర్తినిపొందుచున్నారు. ౧౨౪౯[౧౯]

౧౨౫౦ దేవ ఇత్యస్యాఽఽత్రేయ ఋషిః ఇన్ద్రో దేవతా। నిచృదతి శక్వరీ ఛన్దః। పంచమః స్వరః॥
పునర్విద్వాంసః కిం కుర్వన్తీత్యాహ.

విద్వాంసులేమి చేయుచున్నారను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవో దేవైర్వనస్పతిర్హిరణ్యపర్ణో మధుశాఖః
సుపిప్పలో దేవ మిన్ద్రమవర్ధయత్ । దివమగ్రేణా స్పృక్ష
దాన్తరిక్షం పృథివీమ దృꣳహీద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥౨౦॥

దేవః, దేవైః, వనస్పతిః, హిరణ్య పర్ణ+ఇతి హిరణ్య+పర్ణః, మధుశాఖ+ ఇతి మధు+శాఖః, సుపిప్పల+ఇతి, సు+పిప్పలః, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయత్, దివమ్, అగ్రేణ, అస్పృక్షత్, ఆ, అన్తరిక్షమ్, పృథివీమ్, అదృꣳహీత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసు+ధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వేతు, యజ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(దేవః) దివ్యగుణప్రాపకః (దేవైః) దేదీప్యమానైః (వనస్పతిః) కిరణానాం పాలకః (హిరణ్యపర్ణః) హిరణ్యాని తేజాంసి పర్ణాని యస్య సః (మధుశాఖః) మధురాః శాఖా యస్య (సుపిప్పలః) సున్దరఫలః (దేవమ్) దివ్యగుణమ్ (ఇన్ద్రమ్) దారిద్ర్యవిదారకమ్ (అవర్ధయత్) వర్ధయతి (దివమ్) ప్రకాశమ్ (అగ్రేణ) పురస్సరేణ (అస్పృక్షత్) స్పృశేత్ (ఆ) సమన్తాత్ (అన్తరిక్షమ్) అవకాశమ్ (పృథివీమ్) భూమిమ్ (అదృంహీత్) ధరేత్ (వసువనే) వసుప్రదాయ జీవాయ (వసుధేయస్య) జగతః (వేతు) (యజ), ॥౨౦॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ ! యథా దేవైః సహ వర్తమానో హిరణ్యపర్ణో మధుశాఖః సుపిప్పలో దేవో వనస్పతిర్దేవ మిన్ద్రమవర్ధయదగ్రేణ దివమస్పృక్షదన్తరిక్షం తత్స్థాంల్లోకాన్ పృథివీఞ్చాదృంహీద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు తథా యజ. ॥౨౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా వనస్పతయో మేఘం వర్ధయన్తి, సూర్యశ్చ లోకాన్ధరతి, తథా విద్వాంసో విద్యాయాచినం విద్యార్థినం వర్ధయన్తి. ॥౨౦॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, దేవైః=దివ్యప్రకాశమాన గుణములతో వర్తమానము, హిరణ్యపర్ణః=సువర్ణమువలె ప్రకాశించు ఆకులుగలది, మధుశాఖః=మ

ధురశాఖాయుక్తము, సుపిప్పలాః=సుందర ఫలములుగలది, దేవః=ఉత్తమగుణదాత, వనస్పతిః=సూర్యకిరణములకు జలమును చేర్పించి ఉష్ణత్వమును శాంతపఱచి కిరణములను కాపాడు వనస్పతి, దేవమ్ ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమగుణములుగలదియై దారిద్ర్యమును నాశన మొనర్చు మేఘమును,అవర్ధయత్=పెంపొందజేయుచున్నదో,అగ్రేణ=అగ్రగామియగు టచే, దివమ్=ప్రకాశమును, అస్పృక్షత్=కామించునో, అన్తరిక్షమ్=అవకాశమును, అందు స్థితములైయున్న లోకములను, పృథివీమ్=భూమిని, ఆ అదృంహీత్=బాగుగా ధరించునో,వసుధేయస్య=సంసారమునకు,వసువనే=ధనదాతయైన జీవునికొఱకు,వేతు= ఉత్పన్నమగునో, అట్లుమీరు, యజ=యజ్ఞమొనర్చుడు. [౨౦]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు వనస్పతి జలమును పైకిపంపి మేఘమును పెంపొందజేయుచు, సూర్యుని, ఇతర లోకములను ధరించుచున్నదో అట్లనే విద్వాంసులు విద్యనుకోరు విద్యార్థులను పెంపొందజేయు చున్నారు. ౧౮౦[౨౦]

---

౧౮౧ దేవ మిత్యస్యాశ్వినా వృషీ। ఇన్ద్రో దేవతా। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః॥
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవం బర్హి ర్వారితీనాం దేవమిన్ద్ర మవర్ధయత్। స్వాసస్థ మిన్ద్రేణా

సన్న మన్యా బర్హీంష్య భ్యభూద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ ॥౨౧॥

దేవమ్, బర్హిః, వారితీనామ్, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయత్, స్వాసస్థ మితి

సు+ఆ స్థమ్, ఇన్ద్రేణ, ఆసన్నమిత్యా+సన్నమ్, అన్యా, బర్హీంషి, అభి, అ భూత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధే యస్యేతి వసు+ధేయస్య, వేతు,యజ ॥

పదార్థః:-(దేవమ్) దివ్యమ్ (బర్హిః) అన్తరిక్షమ్ (వారితీనామ్) వరణీయానాం పదార్థా నాం మధ్యే (దేవమ్) దివ్యగుణమ్ (ఇన్ద్రమ్) విద్యుతమ్ (అవర్ధయత్) వర్ధయతి (స్వాసస్థమ్) సుష్ఠ్వాసతే యస్మిం స్తమ్ (ఇన్ద్రేణ) ఈశ్వరేణ(ఆసన్నమ్)సమీపస్థమ్(అన్యా)అన్యాని(బర్హీంషి) అన్తరిక్షావయవాః (అభి) అభితః (అభూత్) భవేత్ (వసువనే) పదార్థవిద్యా యాచినే (వసుధే యస్య) సర్వద్రవ్యాధారస్య జగతో మధ్యే (వేతు) (యజ). ॥౨౧॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ ! యథా దేవం వారితీనాం మధ్యే వర్తమానం స్వాసస్థమిన్ద్రేణ సమాసన్నమిన్ద్రం బర్హిర్దేవమవర్ధయదన్యా బర్హీంష్యభ్యభూద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు, తథా యజ. ।౨౧।

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే విద్వాంసో మనుష్యా యూయం యథాఽభివ్యాప్తమాకాశం సర్వాన్ పదార్థానభివ్యాప్నోతి సర్వేషాం సమీపమస్తి. తథేశ్వరస్య సమీపవర్తినం జీవం విజ్ఞాయాఽస్మిన్సంసారే సుపాత్రాయ యాచమానాయ దానం ప్రదత్త॥౨౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, దేవమ్=దివ్యమైనది, వార్యాణామ్=గ్రహింపదగిన పదార్థములమధ్య వర్తమానమైనది, స్థానస్థమ్=సుందరస్థితికి ఆధారమైనది, ఇన్ద్రేణ=పరమేశ్వరునితోపాటు,ఆసన్నమ్=నికటవర్తియునైన,బర్హిః=ఆకాశము,దేవమిన్ద్రమ్=ఉత్తమగుణములుగల విద్యుత్తును, అవర్ధయత్=వృద్ధిపొందజేయుచున్నదో, అన్యాపి క్షీంపి=అంతరిక్షముయొక్క ఇతరావయవములందు, అభి అక్రాత్=అన్నివైపులనుండి వ్యాప్తమగుచున్నదో, వసుధేయస్య=సమస్తద్రవ్యములకు ఆధారమైన జగత్తుమధ్య,వసువనే=పదార్థవిద్యను గోరువానికి, వేతు=ప్రాప్తమగునో అటులనే మీరును, యజ=ప్రాప్తమొనర్పుడు. [౨౧]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ విద్వాంసులారా! ఎట్లు సకలదిక్కులందు వ్యాప్తమైన ఆకాశము సమస్త పదార్థములలో వ్యాప్తమగుచున్నదో,మఱియు సమస్తమునకు సమీపమునందుండుచున్నదో,అటులనేఈశ్వరునికి నికటవర్తియైన జీవునితెలిసికొని, మీరు ఈసంసారమందు యాచించు సుపాత్రునకు ధనాదులను దానమొసగుడు. ౧౫౧[౨౧]

---

౧౫౨ దేవ ఇత్యస్య స్వస్తిరాత్రేయ ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

దేవో అగ్నిః, స్విష్టకృద్దేవమిన్ద్ర మవర్ధయత్। స్విష్టం కుర్వన్త్స్విష్టకృత్ స్విష్టమద్య కరోతు నో వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥౨౨॥

దేవః, అగ్నిః, స్విష్టకృదితి స్విష్ట+కృత్, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయత్, స్విష్టమితి సు+ఇష్టమ్, కుర్వన్, స్విష్టకృదితి స్విష్ట+ కృత్, స్విష్టమితి సు+ ఇష్టమ్, అద్య, కరోతు, నః, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు +ధేయస్య, వేతు, యజ॥ ॥౨౨॥

పదార్థః:-(దేవః) దివ్యగుణః (అగ్నిః) పావకః (స్విష్టకృత్) యః శోభనమిష్టం కరోతి

సః (దేవమ్) దివ్యగుణమ్ (ఇన్ద్రమ్) జీవమ్ (అవర్ధయత్) వర్ధయేత్ (స్విష్టమ్) శోభనఞ్చ తదిష్టమ్ (కుర్వన్) సమ్పాదయన్ (స్విష్టకృత్) ఉత్తమేష్టకారీ (స్విష్టమ్) అతిశయేనాభీప్సితమ్ (అద్య) (కరోతు) (నః) అస్మభ్యమ్ (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వేతు) (యజ). ॥౨౨॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా స్విష్టకృద్దేవోఽగ్నిరిన్ద్రం దేవ మవర్ధయ ద్యథా చ స్విష్టం కుర్వన్ స్విష్టకృత్సన్నగ్నిః స్విష్టం కరోతి తథాఽద్య నః సుఖం కరోతు,ధనం వేతు వసుధేయస్య వసువనే యజ చ. ॥౨౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా గుణకర్మ స్వభావై ర్విజ్ఞాతః కర్మసు సంప్రయుక్తోఽగ్ని రభీష్టాని కార్యాణి సాధ్నోతి తథా విద్వద్భి ర్వర్తితవ్యమ్. ॥౨౨॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసులారా! ఎట్లు, స్విష్టకృత్=సుందరమైన ఇష్టసాధకము, దేవః=ఉత్తమగుణములుగలదియునగు,అగ్నిః=అగ్ని,ఇంద్రం దేవమ్=ఉత్తమగుణములుగల జీవమును, అవర్ధయత్=పెంపొందజేయునో మఱియు నెటుల, స్విష్టమ్=సుందరమైన అభిలాషను, కుర్వన్=సిద్ధపఱచుచున్న, స్విష్టకృత్=బాగుగాకోరబడుచున్నఅగ్ని, స్విష్టమ్=అధికముగకోరబడిన కార్యమును చేయుచున్నదో, అటులనే,అద్య=నేడు, నః=మానిమిత్తము సుఖమును, కరోతు=చేయుము,వేతు=ధనమును ప్రాప్తింపజేయుము. మఱియు వసుధేయస్య= సకల ద్రవ్యముల కాధారమైన జగత్తుమధ్య, వసువనే= పదార్థవిద్యను కోరుచున్న మానవునకు,యజ=దాన మొసగుము. [౨౨]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు గుణ కర్మ స్వభావముల ననుసరించి తెలిసికొనబడినదై కర్మలందు నియుక్తమొనర్చబడిన అగ్ని అభీష్టకార్యములను సాధించుచున్నదో అటులనేవిద్వాంసులు వర్తించవలయును. [౨౨]

౧౨.౨౩ అగ్ని మిత్యస్యాశ్వినా వృషీ। అగ్నిర్దేవతా। కృతి శ్ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదేవిషయము

అగ్ని మద్య హోతార మవృణీ తాయం యజమానః పచన్ పక్తీః పచన్ పురోడాశం బధ్నన్నిన్ద్రాయ చ్ఛాగమ్। సూపస్థా అద్య దేవో వనస్పతి రభవదిన్ద్రాయ చ్ఛాగేన। అద్యత్తం మేద స్తః ప్రతి పచ తాగ్రభీదవీ వృధ త్పురోడాశేన త్వామద్య ఋషే॥ ॥౨౩॥

అగ్నిమ్, అద్య, హోతారమ్, అవృణీత, అయమ్, యజమానః, పచన్,

పక్తీః, పచన్, పురోడాశమ్, బధ్నన్, ఇన్ద్రాయ, ఛాగమ్, సూపస్థా ఇతి సు+ ఉపస్థాః, అద్య, దేవః, వనస్పతిః, అభవత్, ఇన్ద్రాయ, ఛాగేన, అద్యాత్, తమ్ మేదస్తః, ప్రతి, పచతా, అగ్రభీత్, అవీవృధత్, పురోడాశేన, త్వామ్, అద్య, ఋషే॥

పదార్థః:-(అగ్నిమ్) విద్వాంసమ్ (అద్య) ఇదానీమ్ (హోతారమ్) (అవృణీత) వృణుయాత్ (అయమ్) (యజమానః) (పచన్) (పక్తీః) పాకాన్ (పచన్) (పురోడాశమ్) పాకవిశేషమ్ (బధ్నన్) బద్ధం కుర్వన్ (ఇన్ద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ (ఛాగమ్) ఛ్యతి ఛినత్తి రోగాన్ యేన తమ్ (సూపస్థాః) యే సూప తిష్ఠన్తి తే (అద్య) (దేవః) (వనస్పతిః) వనస్య కిరణసమూహస్య పాలకః సూర్యః (అభవత్) భవేత్ (ఇన్ద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ (ఛాగేన) ఛేదనేన (అద్యాత్) అత్తి (తమ్) (మేదస్తః) మేదసః స్నిగ్ధాత్ (ప్రతి) (పచతా) (అగ్రభీత్) గృహ్ణాతి (అవీవృధత్) (పురోడాశేన) (త్వామ్) (అద్య) (ఋషే) మన్త్రార్థవిత్. ॥౫౯॥

అన్వయః- హే ఋషే విద్వన్ యథాఽయం యజమానోఽద్యేన్ద్రాయ పక్తీః పచన్ పురోడాశం పచఞ్ఛాగం బధ్నన్నగ్నిం హోతారమవృణీత, యథా వనస్పతిర్దేవ ఇన్ద్రాయ ఛాగేనాద్యాభవన్మేదస్తస్తమద్యాత్ పచతా సూపస్థాః స్యుస్తథా ప్రత్యగ్రభీత్పురోడాశేనావీవృధత్తథా త్వామద్యాఽహం వర్ధయేయం త్వం చ తథా వర్తస్వ. ॥౫౯॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా పాచకకర్తారశ్శాకాదీని ఛిత్వా భిత్వాఽన్నవ్యఞ్జనాని పచన్తి, తథా సూర్యః సర్వాన్ పచతి. యథా సూర్యో వృష్టిద్వారా సర్వాన్ వర్ధయతి, తథా సేవాదిద్వారా మన్త్రార్థద్రష్టారో విద్వాంసః సర్వైర్వర్ధనీయాః.॥౫౯॥

పదార్థము:-, ఋషే=మంత్రార్థమునెఱుగు విద్వాంసుడా ! ఎట్లు, అయమ్ యజమానః=యజ్ఞమొనర్చు పురుషుడు, అద్య=నేడు, ఇన్ద్రాయ=ఐశ్వర్యప్రాప్తికై, పక్తీః=పాకములను, పచన్=వండుచు, పురోడాశమ్=హోమముకొఱకు పాకవిశేషమును, పచన్=వండుచు మఱియు, ఛాగమ్=రోగములను నాశనమొనర్చు మేకను, బధ్నన్=కట్టివేయుచూ, హోతారమ్ = యజ్ఞముచేయుటలో కుశలుడు, అగ్నిమ్= తేజస్వియునగు విద్వాంసుని, అవృణీత=స్వీకరించుచున్నాడో, ఎట్లు, వనస్పతిః దేవః= కిరణసమూహమును కాపాడు ప్రకాశయుక్తసూర్యమండలము, ఇన్ద్రాయ=ఐశ్వర్యము కొఱకు, ఛాగేన=ఛేదనమొనర్చుటతోపాటు,అద్య=ఇపుడు,అభవత్=ప్రసిద్ధమగుచున్నదో,మేదస్తః=స్నిగ్ధము లేక నెయ్యిమొండి,తమ్=ఆ హుతపదార్థములను,అద్యాత్=తినుచున్నదో,పచతా=సమస్త పదార్థములను పచనమొనర్చుచున్న సూర్యునిచే,సూపస్థాః= దగ్గర నిలబడునవియగునో అటులనే, ప్రతి అగ్రభీత్=గ్రహించుచున్నాడు, పురోడాశేన= హోమముకొఱకు వండబడిన పదార్థవిశేషముతో, అవీవృధత్=అధికముగ వృద్ధియగుచున్నాడు అటులనే, త్వామ్=మిమ్ము, అద్య=నేను పెంపొందజేయుదును. కావునమీరును

అటులనే ప్ర_ర్తింపుడు. [౨౩]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు వంట చేయువారు కూరగాయలు మొదలగువానిని తరిగి,నూరి,దంచి,రుబ్బి అన్నము,పులుసు, మొదలగు వానిని వండుచున్నారో అటులనే సూర్యుడు సమ_స్త పదార్థములను వండు చున్నాడు. ఎట్లు సూర్యుడు వర్షముద్వారా సర్వ పదార్థములను పెంపొంద జేయుచు న్నాడో, అటులనే సకల మానవులు మం_త్రార్థములను గ్రహించు విద్వాంసులను సేవా దులచే పెంపొందజేయవలయును. ౧౫౨౩[౨౩]

౧౫౨౪ హోతే త్యస్య సరస్వతీ ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా। స్వరాడ్ జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః
పున_స్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదేవిషయము

హోతా యక్షత్స మిధానం మహద్యశః సుసమిద్ధం
వరేణ్య మగ్నిమిన్ద్రం వయోధసమ్। గాయత్రీం ఛన్ద
ఇన్ద్రియం త్ర్యవిం గాం వయో దధ ద్వేత్వాజ్యస్య హోత ర్యజ ॥౨౪॥

హోతా, యక్షత్, సమిధానమితి సమ్+ఇధానమ్, మహత్, యశః। సుస మిద్ధమితి సు+సమిద్ధమ్, వరేణ్యమ్, అగ్నిమ్; ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ ధసమ్, గాయత్రీమ్, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, త్ర్య విమితి త్రి+అవిమ్, గామ్, వయః, దధత్, వేతు. ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౨౪॥

పదార్థః:-(హోతా) దాతా (యక్షత్) సఙ్గచ్ఛేత (సమిధానమ్) సమ్యక్ ప్రకాశమానమ్ (మహత్) (యశః) కీ_ర్తిమ్(సుసమిద్ధమ్)సుష్ఠు ప్రదీప్యమానమ్ (వరేణ్య)మ్వర్తుమర్హమ్(అగ్నిమ్) పావకమ్ (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యకారకమ్ (వయోధసమ్) కమనీయాయుర్ధారకమ్ (గాయ త్రీమ్) సదర్థాన్ ప్రకాశయ_న్తీమ్ (ఛన్దః) స్వాత_న్త్ర్యమ్ (ఇన్ద్రియమ్) ధనం శ్రోత్రాది వా (త్ర్యవిమ్) యా త్రిధాఽవతి తామ్ (గామ్) పృథివీమ్ (వయః) జీవనమ్ (దధత్) ధరన్ (వేతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౨౪॥

అన్వయః:-హే హోత_స్త్వం యథా హోతాగ్నిమివ సమిధానం సుసమిద్ధం వరేణ్యం మహద్యశో వయోధస మిన్ద్రం గాయత్రీం ఛన్ద ఇన్ద్రియం త్ర్యవిం గాం వయశ్చ దధత్సన్నాజ్యస్య వేతు తథా యజ. ॥౨౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే పవిత్రద్యాదిపదార్థానాం దానం కుర్వన్తి, తేఽతులాం కీర్తిం ప్రాప్య సుఖయన్తి. [౨౭]

పదార్థము:-హోతః=విద్యాదులను గ్రహించువాడా! ఎట్లు, హోతా=దాత యగు పురుషుడు, అగ్నిమ్=అగ్నితుల్యము, సమిధానమ్=బాగుగా ప్రకాశించునది, సుసమిద్ధమ్=సుందర శోభాయమానమైనది వరేణ్యం=గ్రహించదగినదియునగు,మహత్ యశః=కీర్తిని, వయోధసమ్=అభీష్టావస్థను ధరింపజేయునది, ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమైశ్వర్యము నొసగునదియునగు యోగమును,గాయత్రీమ్=సత్యమైనఅర్థములను ప్రకాశపరచుగాయత్రిని,ఛన్దః=స్వతంత్రమును,ఇన్ద్రియమ్=ధనమును లేక శ్రోత్రాదీంద్రియములను, త్ర్యవిమ్=త్రివిధములుగ రక్షించు, గామ్=పృథివిని మఱియు,వయః=జీవనమును, దధత్= ధరించుచు, యక్షత్=సంగమొనర్చునో మఱియు, ఆజ్యస్య=విజ్ఞానముయొక్క రహస్యమును, వేతు=పొందునో అటులనే మీరును, యజ=సమాగమమొనర్చుడు. [౨౮]

భావార్థము:-వాచక లుప్తోపమాలంకారమిందున్నది. పవిత్రద్యాది పదార్థములను దానమొనర్చువారతులకీర్తిని బడసి తాముసుఖులై,ఇతరులను సుఖింపజేయుచున్నారు.

---

౨౯. హోతే త్యస్య సరస్వతీ ఋషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। భురిగతి జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్ష త్తనూన పాత ముద్భిదం యం గర్భమదితి ర్దధే

శుచి మిన్ద్రం వయోధసమ్ । ఉష్ణిహం ఛన్ద ఇన్ద్రియం

దిత్యవాహం గాం వయో దధద్వేత్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౨౯॥

హోతా, యక్షత్, తనూన పాతమితి తనూ+న పాతమ్, ఉద్భిద మిత్యుత్ +భిదమ్, యమ్, గర్భమ్, అదితిః, దధే, శుచిమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, ఉష్ణిహమ్, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, దిత్యవాహ మితి దిత్య+వాహమ్, గామ్, వయః, దధత్, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౨౯॥

పదార్థః:-(హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) (తనూనపాతమ్) శరీరాదిరక్షకమ్ (ఉద్భిదమ్) యే ఉద్భిద్య జాయతే తమ్ (యమ్) (గర్భమ్) గర్భ ఇవ స్థితమ్ (అదితిః)మాతా (దధే)దధాతి (శుచిమ్) పవిత్రమ్ (ఇన్ద్రమ్) సూర్యమ్ (వయోధసమ్) వయోవర్ధకమ్ (ఉష్ణిహమ్) ఉష్ణిహో

ప్రతిపాదితమ్ (ఛన్దః) బలకరమ్ (ఇన్ద్రియమ్) ఇన్ద్రస్య జీవస్య లిఙ్గమ్ (దిత్యవాహమ్) యో దిత్యాన్ ఖణ్డితాన్ వహతి గమయతి తమ్ (గామ్) వాచమ్ (వయః) కమనీయాన్ (దధత్) (వేతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౨౫॥

అన్వయః:- హే హోతర్యథా హోతా తనూనపాత ముద్భిద మదితి ర్గర్భమివ యం దధే వయోధసం శుచిమిన్ద్రం యక్షదాజ్యస్యోష్ణిహం ఛన్ద ఇన్ద్రియం దిత్యవాహం గాం వయశ్చ దధత్సన్ వేతు తథై తాన్ యజ. ॥౨౫॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా భవన్తో యథా మాతా గర్భం జాతం బాలం చ రక్షతి తథా శరీరమిన్ద్రియాణి చ రక్షయిత్వా విద్యాయుషీ వర్ధయన్తు. ॥౨౫॥

పదార్థము:- హోతః=జ్ఞాన యజ్ఞ కర్తా! ఎట్లు, హోతా=శుభగుణములను గ్రహించువాడు, తనూనపాతమ్=శరీరాది రక్షకము, ఉద్భిదమ్=శరీరమును భేదించుకొనివచ్చునదియగు, గర్భమ్=గర్భమును, ఎట్లు, అదితిః=తల్లిధరించుచున్నదో, అటులనే, యమ్=దేనిని, దధే=ధరించుచున్నాడో, వయోధసమ్=ఆయుర్వర్ధకుడు, శుచిమ్=పవిత్రుడునగు, ఇన్ద్రమ్=సూర్యునికి, యక్షత్=హవన పదార్థముచేర్చుచున్నాడో, ఆజ్యస్య=విజ్ఞానసంబంధమగు, ఉష్ణిహమ్=ఉష్ణిక్ ఛందస్సుతోచెప్పబడినదానిని, ఛన్దః=బలకరమును, ఇన్ద్రియమ్=జీవముయొక్క శ్రోత్రాదిచిహ్నములను, దిత్యవాహమ్ గామ్=ఖండితములను చేర్చెడు వాణిని మఱియు, వయః=అతి సుందరవిహంగములను, దధత్=ధరించుచు, వేతు=పొందునో అటులనే వీనియన్నింటిని, వీరందఱిని, నీవు యజ=సంగతమొనర్చుము. [౨౫]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఎట్లు తల్లి గర్భమును, పుట్టినశిశువును రక్షించుచున్నదో, అటులనే మీరుశరీరమును ఇంద్రియములను కాపాడుకొని విద్యను, ఆయువును వర్ధింపజేయుడు. ౧౫౫౫[౨౫]

౧౫౫౬ హోతేత్యస్య సరస్వతీ ఋషిః ఇన్ద్రో దేవతా। నిచృచ్ఛక్వరీ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షది దేన్య మీడితం వృత్రహ న్తమ మిడాభి
రీడ్య౹౯సహః సోమ మిన్ద్రం వయోధసమ్। అనుష్టుభం ఛన్ద
ఇన్ద్రియం పఞ్చావిం గాం వయో దధద్వే త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ ॥౨౬॥

హోతా, యక్షత్, ఈడేన్యమ్, ఈడితమ్ వృత్రహ న్త మమితి వృత్రహన్+తమమ్, ఇడాభిః, ఈడ్యమ్, సహః, సోమమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్,

అనుష్టుభమ్, అనుస్తుభ ఇత్యను+స్తుభమ్, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, పఞ్చావిమితి పఞ్చ+అవిమ్, గామ్, వయః, దధత్, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతా, యజ ॥౨౮॥

పదార్థః:-(హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) సంగచ్ఛేత (ఈడేన్యమ్) స్తోతుమర్హమ్ (ఈడితమ్) ప్రశస్తమ్ (వృత్రహన్తమమ్) అతిశయేన వృత్రస్య మేఘస్య హన్తారం సూర్యమివ (ఇడాభిః) సుశిక్షితాభి ర్వాగ్భిః (ఈడ్యమ్) ప్రశంసితుమర్హమ్ (సహః) బలమ్ (సోమమ్) సోమాద్యోషధిగణమ్ (ఇన్ద్రమ్) జీవమ్ (వయోధసమ్) కమనీయానాం ప్రాణానాం ధారకమ్ (అనుష్టుభమ్) అనుస్తమ్భకమ్ (ఛన్దః) స్వాతన్త్ర్యమ్ (ఇంద్రియమ్) శ్రోత్రాది (పఞ్చావిమ్) యా పఞ్చ ప్రాణాన్ రక్షతి తామ్ (గామ్) పృథివీమ్ (వయః) కమనీయమ్ వస్తు (దధత్) ధరన్సన్ (వేతు) (ఆజ్యస్య) విజ్ఞాతుమర్హస్య (హోతః) (యజ). ॥౨౮॥

అన్వయః:- హే హోతర్యథా హోతా వృత్రహన్తమమిడాభి రీడేన్య మీడితం సహ ఈడ్యం సోమం వయోధస మిన్ద్రం యక్షదిన్ద్రియ మనుష్టుభం ఛన్దః పఞ్చావిం గాం వయశ్చాఽఽజ్యస్య మధ్యే దధద్వేతు తథైతాన్ యజ. ॥౨౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా న్యాయేన ప్రశస్తగుణేన సూర్యేణోపమితాః ప్రశస్తా భూత్వా విజ్ఞేయాని వస్తూని విదిత్వా స్తుతి ర్బలం జీవనం ధనం జితేన్ద్రియతాం రాజ్యం చ ధరన్తి తే ప్రశంసార్హా భవన్తి. ॥౨౮॥

పదార్థము:-హోతః=యజ్ఞముచేయువాడా! ఎట్లు, హోతా=శుభగుణములను గ్రహించుపురుషుడు, వృత్రహన్తమమ్=మేఘము నత్యంతముగ ఛిన్నాభిన్నమొనర్చు సూర్యుని వలె, ఇడాభిః= సుశిక్షిత వాక్కులతో, ఈడేన్యమ్= స్తుతించ దగినది, ఈడితమ్=ప్రశంసితమునగు, సహః=బలమును, ఈడ్యమ్=ప్రశంసించదగినదగు, సోమమ్= సోమాద్యోషధిగణమును మఱియు, వయోధసమ్= మనోహరములగు ప్రాణములను ధరించునదియగు, ఇన్ద్రమ్=జీవాత్మను, యక్షత్=సంగతమొనర్చునో మఱియు, ఇన్ద్రియమ్= శ్రోత్రాదులను, అనుష్టుభమ్=అనుకూలముగనవరోధమొనర్చుదానిని, ఛన్దః=స్వతంత్రమును, పఞ్చావిమ్=పంచప్రాణములను రక్షించు, గామ్=పృథివిని మఱియు, ఆజ్యస్య=తెలిసికొనదగిన జగత్తుమధ్య, వయః=అభీష్టవస్తువును, దధత్=ధరించుచు, వేతు=ప్రాప్తమగునో, పొందునో అటులనే మీరు వీనినన్నింటిని, యజ=సంగతమొనర్చుడు. [౨౮]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏమానవులు న్యాయముచేతను ప్రశంసితగుణముచేతను సూర్యునివలె ప్రశంసితులై, తెలుసుకొనదగు యోగ్యములగు వస్తువులను తెలుసుకొని స్తుతి, బల, జీవన, ధనజితేంద్రియత్వములను, రాజ్యమును ధరించుచున్నారో, వారు ప్రశంసాపాత్రులగుచున్నారు. ౧౫౫౮ [౨౮]

౩౨ హోతేత్యస్య సరస్వత్యృషిః ఇంద్రో దేవతా స్వరాడతి జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

ప్రస్తుతమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షత్సు బర్హిషం పూషణ్వన్త మమర్త్యః సీదన్తం

బర్హిషి ప్రియేఽమృతేన్ద్రం వయోధసమ్। బృహతీం ఛన్ద

ఇన్ద్రియం త్రివత్సం గా వయో దధద్వే త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౨॥

హోతా యక్షత్, సుబర్హిషమితి సు+బర్హిషమ్, పూషణ్వన్త మితి పూ

షణ్+వన్తమ్, అమర్త్యమ్, సీదన్తమ్, బర్హిషి, ప్రియే, అమృతా, ఇన్ద్రమ్,

వయోధసమితి వయః+ధసమ్, బృహతీమ్, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, త్రివత్స మితి

త్రి+వత్సమ్, గామ్, వయః, దధత్, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ ॥౩౨॥

పదార్థః-(హోతా) ఆదాతా(యక్షత్)(సుబర్హిషమ్)శోభనం బర్హిరన్తరిక్ష ముదకం వా యస్య తమ్ (పూషణ్వన్తమ్)బహుపుష్టియుక్తమ్(అమర్త్యమ్)మృత్యుధర్మరహితమ్(సీదన్తమ్) తిష్ఠన్తమ్ (బర్హిషి) ఆకాశమివ వ్యాప్తే (ప్రియే) కమనీయే పరమాత్మస్వరూపే (అమృతా) నాశధర్మరహితే. అత్ర విభక్తే రాకారాదేశః (ఇన్ద్రమ్)స్వకీయం జీవస్వరూపమ్ (వయోధసమ్) త్రయః కర్మోపాసనాజ్ఞానాని వత్సా ఇవ యస్య తమ్. (గామ్) ప్రాప్తవ్యం బోధమ్ (వయః) కమనీయం సుఖమ్ (దధత్) (వేతు) ప్రాప్నోతు (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౩౨॥

అన్వయః-హేహోతస్త్వం యథా స హోతాఽమృతా బర్హిషి ప్రియే సీదన్తమమర్త్యం పూషణ్వన్తం సుబర్హిషం వయోధస మిన్ద్రం యక్షత్స ఆజ్యస్య బృహతీం ఛన్ద ఇన్ద్రియం త్రివత్సం గాం వయశ్చ దధత్సన్ కల్యాణం వేతు తథైతాని యజ. ॥౩౨॥

భావార్థః-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం యోగినం సేవన్తే తే సర్వాణ్యభీష్టాని సుఖాని లభన్తే. ॥౩౨॥

పదార్థము:-హోతః=దానమొసగు పురుషుడా! నీవు యెట్లు, హోతా=శుభ గుణములను గ్రహించు ప్రసిద్ధ పురుషుడు,అమృతా=నాశరహితుడు,బర్హిషి=ఆకాశము వలె వ్యాప్తుడు, ప్రియే=కోరదగినవాడునగు పరమేశ్వరుని స్వరూపమున, సీదన్తమ్= స్థిరమైనవాడు, అమర్త్యమ్=శుద్ధస్వరూపముతో మృత్యురహితుడు, పూషణ్వన్తమ్= మిగులదృఢుడు, సుబర్హిషమ్=సుందరమైన ఆకాశము లేక జలములుగలవాడు, వయోధసమ్=వ్యాప్తిని ధరించువాడుననగు, ఇన్ద్రమ్=తన జీవస్వరూపమును,యక్షత్=సంగ మొనర్చునో, అతడు, ఆజ్యస్య=తెలిసికొనదగిన విజ్ఞానమునకు సంబంధించిన, బృహతీమ్

ఛన్దః= బృహతీఛందస్సును, ఇన్ద్రియమ్=శ్రోత్రాదీంద్రియములను, త్రివత్సమ్‌గామ్= కర్మ ఉపాసనా జ్ఞానములను పుత్రతల్యములుగ కలిగియున్న వేదసంబంధమైన పొందవ గినబోధను,మఱియు, వయః=మనోహరమగు సుఖమును, దధత్=ధరించుచున్న కల్యా ణమును, వేతు=పొందుచున్నాడో, అటులనే వీనిని, యజ=సంగతమొనర్చుము. [౨౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. వేదపాఠకుడు, బ్రహ్మనిష్ఠుడునగు యోగిని సేవించువారు సకలాభీష్టసుఖములను పొందుచున్నారు.[౨౭]

౧౫౫౭ హోతే త్యస్య సరస్వత్యృషిః ఇన్ద్రో దేవతా। స్వరాట్ శక్వరీ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షద్వ్యచస్వతీః సుప్రాయణా ఋతావృధో ద్వారో
దేవీ ర్హిరణ్యయీ ర్బ్రహ్మాణ మిన్ద్రం వయోధసమ్। పఙ్క్తిం ఛన్ద
ఇహేన్ద్రియం తుర్యవాహం గాం వయో దధద్వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥

హోతా, యక్షత్, వ్యచస్వతీః, సుప్రాయణాః, సుప్రాయనా ఇతి సు+ప్రాయనాః, ఋతావృధః, ఋత వృధ ఇతి ఋత+వృధః, ద్వారః, దేవీః, హిరణ్యయీః, బ్రహ్మాణమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధస మితి వయః+ధసమ్, పఙ్క్తిమ్, ఛన్దః, ఇహ, ఇన్ద్రియమ్, తుర్యవాహ మితి తుర్య+వాహమ్, గామ్, వయః, దధత్, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౨౮॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (వ్యచస్వతీః) గమనాఽవకాశయుక్తాః (సుప్రాయణాః) సుష్టు ప్రాయణం ప్రకర్షేణ గమనం యాసు తాః (ఋతావృధః) యా ఋతం యథాయోగ్యం సత్యం వర్ధయన్తి తాః (ద్వారః) ద్వారాణి (దేవీః) దివ్యగుణాః (హిరణ్యయీః) సువర్ణాదిభి రనులిప్తాః (బ్రహ్మాణమ్)చతుర్వేదవిదమ్(ఇన్ద్రమ్)విద్యైశ్వర్యమ్(వయోధసమ్)కమనీయానాం విద్యాబోధాదీనాం ధాతారమ్(పఙ్క్తిమ్)(ఛన్దః)(ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (ఇన్ద్రియమ్) ధనమ్ (తుర్యవాహమ్) యస్తుర్యం చతుర్గుణం భారం వహతి తమ్ (గామ్) (వయః) గమనమ్(దధత్) (వ్యన్తు) ప్రాప్నువన్తు (ఆజ్యస్య) ప్రాప్తవ్యస్య ఘృతాదిసమ్బద్ధ పదార్థస్య (హోతః) (యజ).

అన్వయః:-హే హోతస్త్వం యథేహ హోతా వ్యచస్వతీః సుప్రాయణా ఋతావృధో హిరణ్యయీ ర్దేవీ ర్ద్వారో వయోధసమ్ బ్రహ్మాణమిన్ద్రం పఙ్క్తిం ఛన్ద ఇన్ద్రియం తుర్యవాహం

గాం వయశ్చ దధదాజ్యస్యైతాని యక్షత్ యథా చ జనా వ్యన్తు తథైతాని యజ. ॥౩౭॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లు...మనుష్యా అత్యుత్తమాని సున్దర ద్వారాణి సువర్ణాది యుక్తాని గృహాణి రచయిత్వా తత్ర నివాసం విద్యాభ్యాసం చ కుర్యుస్తేఽరోగా జాయన్తే.॥౩౭॥

పదార్థము:-హోతః=యజ్ఞముచేయు పురుషుడా! ఎట్లు, ఇహ=ఈ ప్రపంచమున, హోతా=గ్రహించువాడు,వ్యచస్వతీః=వెలుపలకు వచ్చుటకవకాశము గలవి, సుప్రాయణాః=సుందరముగ బయటికి వచ్చుటకుపైలైనవి, ఋతావృధః=సత్యమును పెంపొందజేయునవి, హిరణ్యయీః=బంగారువన్నె చిత్రముగలవి, దేవీః= ఉత్తమ గుణయుక్తములునగు, ద్వారః=ద్వారములను, వయోధసమ్=కోరదగినవిద్యను మఱియు బోధాదులను ధారణమొనరించువాడు, బ్రహ్మాణమ్=చతుర్వేదజ్ఞాత, ఇన్ద్రమ్=విద్యాయూపైశ్వర్యముగలవాడునగు విద్వాంసుని, పంక్తిమ్‌ఛన్దః=పంక్తి ఛందస్సును, ఇన్ద్రియమ్=ధనమును, తుర్యవాహమ్ గామ్=నాలుగురెట్లు బరువుమోసుకొని పోగలుగు ఎద్దును, మఱియు, వయః=గమనమును,దధత్=ధరించుచు, ఆజ్యస్య=పొందదగిన ఘృతాదులకు సంబంధించిన పదార్థములను, యక్షత్=పొందునో మఱియు నెట్లు మానవునకు,వ్యన్తు=ప్రాప్తములగునో, [అటుల] వీనియన్నింటిని నీవు, యజ=పొందుము. [౩౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు అత్యుత్తమ సుందరద్వారములుగలిగిన సువర్ణాది పదార్థయుక్తములగు గృహములను నిర్మించుకొని అందునివసించి విద్యాభ్యాసముచేయువారు రోగరహితులగుచున్నారు.

---

౦౩౮ హోతేత్యస్య సరస్వత్యృషిః। అహోరాత్రే దేవతే। నిచృదతి శక్వరీ ఛన్దః। పంచమ స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షత్సుపేశసా సుశిల్పే బృహతీ ఉభే నక్తోషాసా

న దర్శతే విశ్వ మిన్ద్రం వయోధసమ్। త్రిష్టుభం ఛన్ద ఇహేన్ద్రియం

పష్ఠ వాహం గాం వయోదధ ద్వీతా మాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౮॥

హోతా, యక్షత్, సుపేశసేతి సు+పేశసా, సుశిల్పే ఇతి సు+శిల్పే, బృహతీ ఇతి బృహతీ, ఉభే+ఇత్యుభే, నక్తోషాసా, నక్తోషసేతి నక్తోషసా, న,దర్శతే+ఇతి దర్శతే, విశ్వమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధస మితి వయః+ధసమ్, త్రిష్టుభమ్,

త్రిస్తుభమితి త్రి+స్తుభమ్, ఛన్దః, ఇహ, ఇన్ద్రియమ్, పష్ఠ వాహమితి పష్ఠ+వాహమ్, గామ్, వయః, దధత్, వీతామ్, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౨౯॥

పదార్థః-(హోతా) ఆదాతా (యక్షత్) (సుపేశసా) సున్దరస్వరూపవన్తౌ విద్వాంసావధ్యాపకౌ (సుశిల్పే) సున్దరాణి శిల్పాని యయోస్తే (బృహతీ)మహత్యౌ(ఉభే)ద్వే(నక్తోషాసా) రాత్రిదినే (న) ఇవ (దర్శతే) ద్రష్టవ్యే(విశ్వమ్) సర్వమ్(ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్(వయోధసమ్) కామనాధారకమ్ (త్రిష్టుభమ్) ఏతచ్ఛన్దోఽర్థమ్ (ఛన్దః) బలమ్ (ఇహ) అస్మిఞ్జగతి (ఇన్ద్రియమ్) (పష్ఠవాహమ్) యః పష్ఠేన పృష్ఠేన వహతి తమ్ (గామ్) వృషమ్ (వయః) (దధత్) (వీతామ్) ప్రాప్నుతామ్ (ఆజ్యస్య) ప్రాప్తుం యోగ్యస్య ఘృతాదిపదార్థస్య సమ్బన్ధినమ్ (హోతః)(యజ).

అన్వయః-హే హోతస్త్వం యథేహ బృహత్యుభే సుశిల్పే దర్శతే నక్తోషాసా న సుపేశసా విశ్వం వయోధసమిన్ద్రం త్రిష్టుభం ఛన్దో వయ ఇన్ద్రియం పష్ఠవాహం గాం న వీతాం యథాఽఽజ్యస్యైతాని దధత్సన్ హోతా యక్షత్తథా యజ. ॥౨౯॥

భావార్థః-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే సకలైశ్వర్యకరాణి శిల్పకర్మాణీహ సాధ్నువన్తి. తే సుఖినో జాయన్తే. ॥౨౯॥

పదార్థము:-హోతః=యజ్ఞముచేయు పురుషుడా! ఎట్లు, ఇహ=ఈజగత్తునందు, బృహతీ ఉభే=గొప్పవైన రెండు, సుశిల్పే=సుందర శిల్పకార్యములుగలవి, దర్శతే=చూడదగినవియగు,నక్తోషాసా న=రేయుంబగళ్ళవలెనున్న, సుపేశసా=సుందరరూపవంతులు,అధ్యాపకోపదేశకులు నగు ఇరువురు విద్వాంసులు,విశ్వమ్=సమస్తమును, వయోధసమ్= కామనలకాధారమగు, ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమైశ్వర్యమును, త్రిష్టుభమ్=త్రిష్టుప్ ఛందస్సుయొక్క అర్థమును, ఛన్దః=బలమును, వయః=ఆయువును, ఇన్ద్రియమ్=శ్రోత్రాదీంద్రియములను మఱియు,పష్ఠవాహమ్ గామ్=వీపుమీద బరువుతీసికొనివెళ్ళు ఎద్దును, వీతామ్=పొందుచున్నారో అటులనే, ఆజ్యస్య=పొందదగిన ఘృతాది పదార్థముల యొక్క సంబంధములైన వీనిని, దధత్ హోతా=ధరించుచు గ్రహణకర్త, యక్షత్ = పొందుచున్నాడో అటులనే నీవును, యజ=యజ్ఞమొనర్చుము. [౨౯]

భావార్థము:-వాచకలుప్తోపమాలంకారమిందున్నది.ఈ జగత్తునందు సంపూర్ణైశ్వర్యమును కలుగజేయు శిల్పకార్యములను సాధించు వారు సుఖులగుచున్నారు. [౨౯]

---

౩౦. ఓం హోతే త్యస్య సరస్వత్యృషిః అశ్వినౌ దేవతే, నిచృదతి శక్వరీ ఛన్దః పంచమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షత్ప్రచేతసా దేవానా ముత్తమం యశో హోతారా

దైవ్యా కవీ సయుజేన్ద్రం వయోధసమ్। జగతీం ఛన్ద ఇన్ద్రియ

మనడ్వాహం గాం వయో దధ ద్వీతా మాజ్యస్య హోతర్యజ॥ ॥౩౦॥

హోతా, యక్షత్, ప్రచేతసేతి ప్ర+చేతసా, దేవానామ్, ఉత్తమ మిత్యుత్

+తమమ్, యశః, హోతారా, దైవ్యా, కవీ ఇతి కవీ, సయుజేతి స+యుజా,

ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, జగతీమ్, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, అనడ్వా

హమ్, గామ్, వయః, దధత్, వీతామ్, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౦॥

పదార్థః:-(హోతా)(యక్షత్)(ప్రచేతసా)ప్రకృష్టం చేతో విజ్ఞానం యయో స్తౌ (దేవానామ్) విదుషామ్ (ఉత్తమమ్) (యశః) కీర్తిమ్ (హోతారా) దాతారౌ (దైవ్యా) దేవేషు దివ్యేషు కర్మసు సాధూ (కవీ) మేధావినౌ (సయుజా) యౌ సహైవ యుఙ్క్తస్తౌ (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్ (వయోధసమ్) కమనీయ సుఖధారకమ్ (జగతీమ్) (ఛన్దః) (ఇన్ద్రియమ్) ధనమ్ (అనడ్వాహమ్) శకటవాహకమ్ (గామ్) వృషభమ్(వయః)విజ్ఞానమ్ (దధత్)(వీతామ్)ప్రాప్నుతామ్ (ఆజ్యస్య) విజ్ఞేయస్య (హోతః) (యజ). ॥౩౦॥

అన్వయః:-హే హోతస్త్వం యథా దేవానాం ప్రచేతసా సయుజా దైవ్యా హోతారా కవీ అధ్యాపకాఽధ్యేతారౌ శ్రోతృశ్రావయితారౌ వోత్తమం యశో వయోధస మిన్ద్రం జగతీం ఛన్దో వయ ఇన్ద్రియ మనడ్వాహం గాం చ వీతాం యథాఽఽజ్యస్య మధ్యే ఏతాని దధత్ సన్ హోతా యక్షత్తథా యజ. ॥౩౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది మనుష్యాః పురుషార్థం కుర్యుస్తర్హి విద్యాం కీర్తిం ధనం చ ప్రాప్య మాననీయా భవేయుః. ॥౩౦॥

పదార్థము:-హోతః=దానమిచ్చుపురుషుడా! ఎట్లు, దేవానామ్=విద్వాంసులకు సంబంధించిన, ప్రచేతసా=ఉత్కృష్ట విజ్ఞానముగలవారు,సయుజా=తోడుగాకలిసి మెలసి యుండువారు, దైవ్యా=ఉత్తమ మార్గములందు సాధువులు, హోతారా=దాతలు, కవీ=బుద్ధిమంతులునై అధ్యాపకాధ్యేతలు లేక వినువారు వినుపించువారు, ఉత్తమమ్ యశః=ఉత్తమకీర్తిని,వయోధసమ్=అభీష్టసుఖమునుధరించునదగు,ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమైశ్వర్యమును, జగతీం ఛన్దః=జగతీఛందస్సును,వయః=విజ్ఞానమును, ఇన్ద్రియమ్=ధనమును అనడ్వాహమ్ గామ్=బండినిలాగు ఎద్దును,వీతామ్=పడయుచున్నారో ఎట్లు,ఆజ్యస్య=తెలిసికొనదగిన పదార్థములమధ్య చెప్పబడిన యీసమస్త పదార్థములను,దధత్,హోతా=ధరించుచున్నగ్రహణకర్త,యక్షత్=పొందుచున్నాడో,అటులనే యజ=నీవునుపొందుము.

భావార్థము,-ఈమంత్రనుందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.మానవులుపురు

పార్థ మొనర్చిన యెడల విద్వాను, కీ ర్తిని,ధనమును బడసి పూజనీయులగుదురు.౧౫౭౦[౩౦]

౧౫౭౧ హోతే త్యస్య సరస్వత్యృషిః। వాణ్యో దేవతాః। భురిక్ ఛక్వరీ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షత్పే శస్వతీ స్తిస్రో దేవీ ర్హిరణ్యయీ ర్భారతీ
ర్బృహతీ ర్మహీః, పతి మిన్ద్రం వయోధసమ్। విరాజం ఛన్ద
ఇహేన్ద్రియం ధేనుం గాం న వయో దధద్వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥౩౧॥

హోతా, యక్షత్, పేశస్వతీః, తిస్రః, దేవీః, హిరణ్యయీః, భారతీః, బృహతీః, మహీః, పతిమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధస మితి వయః+ధసమ్, విరాజమితి వి+రాజమ్, ఛన్దః, ఇహ, ఇన్ద్రియమ్, ధేనుమ్, గామ్, న, వయః, దధత్, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౧॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (పేశస్వతీః) ప్రశ స్తసురూపవతీః (తిస్రః) త్రిత్వసంఖ్యాః (దేవీః) దాత్ర్యః (హిరణ్యయీః) హిరణ్యప్రకారాః (భారతీః) ధారికాః(బృహతీః) (మహీః) మహత్సంయుక్తాః (పతిమ్) పాలకమ్ (ఇన్ద్రమ్) రాజానమ్ (వయోధసమ్) చిరాయుర్ధారకమ్ (విరాజమ్) వివిధానాం పదార్థానాం ప్రకాశకమ్ (ఛన్దః) బలకరమ్(ఇహ) (ఇన్ద్రియమ్) ఇన్ద్రియైర్జుష్టం సుఖమ్ (ధేనుమ్) దుగ్ధధాత్రీమ్ (గామ్)(న)ఇవ (వయః)కమనీయమ్ (దధత్)(వ్యన్తు) ప్రాప్నువన్తు (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౩౧॥

అన్వయః:- హే హోతర్యథేహ యో హోతా తిస్రో హిరణ్యయీః పేశస్వతీర్ భారతీర్బృహతీ ర్మహీ ర్దేవీ స్త్రివిధా వాచో వయోధసం పతి మిన్ద్రం విరాజం ఛన్ద వయ ఇన్ద్రియం చ యక్షత్స ధేనుం గాం న వ్యన్తు, తథై తాని దధత్సన్నాజ్యస్య ఫలం యజ. ॥౩౧

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యే మనుష్యాః కర్మోపాసనాజ్ఞాన విజ్ఞాపికాం వాణీం విజాన న్తి, తే మహతీం కీ ర్తిం ప్రాప్నువ న్తి.యథా ధేను ర్వత్సాన్ తర్పయతి, తథేహ విద్వాంసోఽజ్ఞాన్ బాలకాన్ తర్పయ న్తి. ॥౩౧॥

పదార్థము:-హోతః=యజ్ఞముచేయు పురుషుడా! ఎట్లు, ఇహ=ఈజగత్తునందు హోతా=శుభగుణగ్రహీత,హిరణ్యయీః=సువర్ణముచలెప్రియములు,పేశస్వతీః=సుందర రూపముగలవారు,భారతీః=ధారణమొనర్చువారు,బృహతీః=గొప్పగంభీరరాంద్రుమహీః= మహాపురుషులచేగ్రహించబడినవారు,దేవీః=దానశీలలునగు,తిస్రః=ముగ్గురు స్త్రీలను లేక

త్రివిధవాక్కును, వయోధసమ్, పతిమ్=దీర్ఘాయుష్మంతుడగు, రక్షకుని ఇంద్రమ్=రాజును, విరాజమ్=వివిధపదార్థములు ప్రకాశకమగు, ఛన్దః=విరాట్ ఛందస్సును, వయః=కోరదగిన వస్తువును, ఇన్ద్రియమ్=జీవులు సేవించిన సుఖమును, యక్షత్=పొందునో అతడు, ధేనుమ్ గామ్ న=పాలనిచ్చు ఆవువలె మాకు, వ్యన్తు=ప్రాప్తమగునో అటులనే వీనియన్నింటిని, దధత్=ధరించుచు, ఆజ్యస్య=పొందదగిన విజ్ఞానఫలితమును, యజ=పొందుము. [౩౧]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు కర్మ, ఉపాసన విజ్ఞానములను తెలియజేయు వాణిని ఎఱుగుచున్నారో, వారు గొప్పకీర్తిని పొందుచున్నారు. ఏట్లుగోవులు దూడలను తృప్తిపఱచుచున్నవో అటులనే విద్వాంసులు మూర్ఖులైన బాలబుద్ధిగల ప్రజలను తృప్తిపఱచుచున్నారు. ౧౯౬౧[౩౧]

౧౯౬౨ హోతే త్యస్య సరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। భురిక్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షత్సురేతసం త్వష్టారం పుష్టి వర్ధనం రూపాణి

బిభ్రతం పృథక్ పుష్టి మిన్ద్రం వయో ధసమ్। ద్విపదం ఛన్ద

ఇన్ద్రియ ముక్షాణం గాం న వయో దధ ద్వేత్వాజ్యస్య హోత ర్యజ ॥౩౨॥

హోతా, యక్షత్, సురేతసమితి సు+రేతసమ్, త్వష్టారమ్, పుష్టి వర్ధన మితి పుష్టి+వర్ధనమ్, రూపాణి. బిభ్రతమ్, పృథక్, పుష్టిమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, ద్విపద మితి ద్వి+పదమ్, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, ఉక్షాణమ్, గామ్, న, వయః, దధత్, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥ ॥౩౨॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (సురేతసమ్) శోభనం రేతో వీర్యం యస్య తమ్ (త్వష్టారమ్) దేదీప్యమానమ్ (పుష్టివర్ధనమ్) యః పుష్ట్యా వర్ధయతి తమ్ (రూపాణి) (బిభ్రతమ్) ధరన్తమ్ (పృథక్) (పుష్టిమ్) (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్ (వయోధసమ్) (ద్విపదమ్) ద్వౌ పాదౌ యస్మిన్ తత్ (ఛన్దః) (ఇన్ద్రియమ్) (ఉక్షాణమ్) వీర్యసేచన సమర్థమ్ (గామ్) యువావస్థాపన్నం వృషభమ్ (న) ఇవ (వయః) (దధత్) (వేతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౩౨॥

అన్వయః:- హే హోతస్త్వం యథా హోతా సురేతసం త్వష్టారం పుష్టివర్ధనం రూపాణి

పృథక్ బిభ్రతం వయోధసం పుష్టిమిన్ద్రం ద్విపదం ఛన్ద ఇన్ద్రియము క్షాణం గాం న వయో దధత్సన్నాజ్యస్య యతుద్వేతు తథా యజ. ॥३२॥

భావార్థః:-అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. హే మనుష్యా యథా వృషభో గా గర్భిణీః కృత్వా పశూన్ వర్ధయతి, తథా గృహస్థాః స్త్రీ గర్భవతీః కృత్వా ప్రజా వర్ధయేయుః. యది సన్తానేచ్ఛా స్యాత్తర్హి పుష్టిః సంపాదనీయా. యథా సూర్యో రూపజ్ఞాపకోఽస్తి తథా విద్వాన్ విద్యాసుశిక్షే ప్రకాశయతి. ॥३२॥

పదార్థము:-హోతః=దానమొసగు పురుషుడా! ఎట్లు, హోతా=శుభగుణము లను గ్రహించు పురుషుడు, సురేతసమ్=సుందర పరాక్రమవంతుని, త్వష్టారమ్=ప్రకాశమానుని, పుష్టివర్ధనమ్=పుష్టిచే పెంపొంద జేయువానిని, రూపాణి పృథక్ బిభ్రతమ్= సుందర రూపములను వేరువేరుగ ధరించువానిని, వయోధసమ్=పెద్దవయస్సుగల వానిని, పుష్టిమ్=పుష్టియుక్తుని, ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమైశ్వర్యమును, ద్విపదమ్=రెండుపాద ములుగల మనుష్యాదులను, ఛన్దః=స్వాతంత్ర్యమును, ఇన్ద్రియమ్=శ్రోత్రాదీంద్రియ ములను,ఉక్షాణమ్ గామ్=వీర్యసేచనమొనర్చుటలో సమర్థమైన పడుచుఎద్దువలె,వయః= ఆయువును, దధత్=ధరించుచు ఆజ్యస్య=విజ్ఞానసంబంధమైన పదార్థమును, యక్షత్= హోమమొనర్చునో, మఱియు, వేతు=పొందునో అటులనే, యజ=హోమమొనర్చుము

భావార్థము:-ఈమంత్రమందుపమావాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి.ఓమాన వులారా! ఎట్లు ఆబోతు గోవులకు గర్భాధానమొనర్చి పశువులనభివృద్ధి జేయుచున్నదో, అటులనే గృహస్థులుస్త్రీలను గర్భవతులుగనొనర్చి ప్రజాభివృద్ధియొనర్చవలయును.సంతానమును గోరువారు శరీరాదుల సవశ్యము పుష్టిపఱచవలయును.సూర్యుడెట్లు రూపజ్ఞాపకుడై యున్నాడో అటులనే విద్వాంసుడు విద్యను,శిక్షను ప్రకాశపఱచువాడగుచున్నాడు.

౧౫౮౩ హోతే త్యస్య సరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। నిచృదత్యష్టిశ్ఛన్దః। గాన్ధారః స్వరః,

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

హోతా యక్షద్వనస్పతిꣳ శమితారꣳ శతక్రతుꣳ హిరణ్యపర్ణముక్థినꣳ రశనాం బిభ్రతం వశిం భగమిన్ద్రం వయోధసమ్। కకుభం ఛన్ద ఇహేన్ద్రియం వశాం వేహత్తం గాం వయోదధ ద్వేత్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥३३॥

హోతా, యక్షత్,వనస్పతిమ్, శమితారమ్, శతక్రతు మితి శత+క్రతుమ్,

హిరణ్య పర్ణమితి హిరణ్య+పర్ణమ్, ఉక్థినమ్, రశనామ్, బిభ్రతమ్, వశిమ్, భగమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, కకుభమ్, ఛన్దః, ఇహ, ఇన్ద్రియమ్, వశామ్, వేహతమ్, గామ్, వయః, దధత్, వేతు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (వనస్పతిమ్) కిరణపాలకం సూర్యమ్ (శమితారమ్) శాన్తికరమ్ (శతక్రతుమ్) బహుప్రజ్ఞమ్ (హిరణ్యపర్ణమ్) హిరణ్యాని తేజాంసి పర్ణాని పాలకాని యస్య తమ్ (ఉక్థినమ్) ఉక్థాని వక్తుం యోగ్యాని ప్రశస్తాని వచనాని యస్య తమ్(రశనామ్) అఙ్గులిమ్ రశనేత్యఙ్గులినా...నిఘం.౨.౫. (బిభ్రతమ్) ధరన్తమ్ (వశిమ్) వశకర్తారమ్ (భగమ్) సేవనీయమైశ్వర్యమ్(ఇన్ద్రమ్)జీవమ్(వయోధసమ్)ఆయుర్ధారకమ్(కకుభమ్)స్తమ్భకమ్(ఛన్దః) ఆహ్లాదకరమ్(ఇహ)(ఇన్ద్రియమ్) ధనమ్ (వశామ్) వన్ధ్యామ్ (వేహతమ్) గర్భస్రావికామ్(గామ్) (వయః)కమనీయం వస్తు (దధత్) (వేతు) (ఆజ్యస్య) (హోతః) (యజ). ॥౩౩॥

అన్వయః:- హే హోతస్త్వం యథేహాజ్యస్య హోతా శమితారం హిరణ్యపర్ణం వనస్పతిమివ శతక్రతుముక్థినం రశనాం బిభ్రతం వశిం భగం వయోధస మిన్ద్రం కకుభం ఛన్ద ఇన్ద్రియమ్ వశాం వేహతం గాం వయశ్చ దధత్సన్యక్షద్వేతు తథా యజ. ॥౩౩॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమా...యే మనుష్యా సూర్యవద్విద్యాధర్మసుశిక్షా ప్రకాశకా ధీమన్తఃస్వాఙ్గాని ధరన్తో విద్యైశ్వర్యం ప్రాప్యాఽన్యేభ్యో దదతి తే ప్రశంసామాప్నువన్తి.

పదార్థము:-హోతః=దానమిచ్చు పురుషుడా! ఎట్లు, ఇహ=ఈసంసారమందు, ఆజ్యస్య=ఘృతాది ఉత్తమ పదార్థములను, హోతా=హోమమొనర్చువాడు, శమితారమ్=శాంతికారకుని, హిరణ్యపర్ణమ్=తేజోరూపరక్షణములు గలవానిని, వనస్పతిమ్=కిరణపాలకుడగు సూర్యునివలె, శతక్రతుమ్=అధికబుద్ధిగలవానిని, ఉక్థినమ్=ప్రశస్తములును చెప్పదగినవియు నగు వాక్కులచే యుక్తుని,రశనామ్=అంగుళిని, బిభ్రతమ్= ధరించువానిని, వశిమ్=వశమందుచువానిని, భగమ్=సేవించదగిన ఐశ్వర్యమును, వయోధసమ్= ఆయుర్వర్ధకమును, ఇన్ద్రమ్=జీవమును, కకుభమ్=అర్థనిరోధకుని, ఛన్దః=ప్రసన్నతాకారకుని, ఇన్ద్రియమ్=ధనమును, వశామ్=గొడ్డుటావును మఱియు, వేహతమ్ గామ్=ఈచుకపోవు గోవును మఱియు. వయః=అభీష్ట వస్తువును, దధత్=ధరించుచు, యక్షత్=యజ్ఞమొనర్చునో,వేతు=అభిలషించునో అటులనే నీవు, యజ=యజ్ఞమొనర్చుము. [౩౩]

భావార్థము,-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు సూర్యునివలెప్రకాశపఱచువారుబుద్ధిమంతులునునై తమయంగములనుధరించుచు,విద్యను ఐశ్వర్యమును బడసి ఇతరులకిచ్చుచున్నారో వారు ప్రశంసను పొందుదురు. ౧౫౮౩[౩౩]

౧౩౮౪ హోతేత్యస్య సరస్వత్యృషిః । అగ్నిర్దేవతా । అతిశక్వరీ ఛన్దః । పంచమః స్వరః,

పునస్తమేవ విషయ మాహ

మఱల విషయ మదియే.

హోతా యక్షత్స్వాహా కృతీరగ్నిం గృహపతిం పృథగ్వరుణం భేషజం కవిం క్షత్రమిన్ద్రం వయోధసమ్ । అతిఛన్దసం ఛన్ద ఇన్ద్రియం బృహదృషభం గాం వయో దధద్వ్యన్త్వాజ్యస్య హోత ర్యజ॥ ॥౩౪॥

హోతా, యక్షత్, స్వాహా కృతీ రితి స్వాహా+కృతీః, అగ్నిమ్, గృహపతిమితి గృహ+పతిమ్, పృథక్, వరుణమ్, భేషజమ్, కవిమ్, క్షత్రమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, అతిఛన్దస మిత్యతి+ఛన్దసమ్, ఛన్దః, ఇన్ద్రియమ్, బృహత్, ఋషభమ్, గామ్, వయః, దధత్, వ్యన్తు, ఆజ్యస్య, హోతః, యజ॥౩౪॥

పదార్థః:-(హోతా) (యక్షత్) (స్వాహాకృతీః) వాణ్యాదిభిః క్రియాః (అగ్నిం) పావకమివ వర్తమానం (గృహపతిం) గృహస్య పాలకం (పృథక్) (వరుణం) శ్రేష్ఠం (భేషజం) ఔషధమ్ (కవిమ్) మేధావినమ్ (క్షత్రమ్) రాజ్యమ్ (ఇన్ద్రమ్) రాజానమ్ (వయోధసమ్) కమనీయం జీవనధారకమ్ (అతిఛన్దసమ్)అతిజగత్యాది ప్రతిపాదితమ్(ఛన్దః)(ఇన్ద్రియమ్)శ్రోత్రాదికమ్(బృహత్)(ఋషభమ్)అతిశ్రేష్ఠమ్(గామ్)(వయః)(దధత్)(వ్యన్తు)(ఆజ్యస్య)(హోతః)యజ.

అన్వయః:-హేహోతస్త్వం యథా హోతా స్వాహాకృతీ రగ్నిమివ గృహపతిం వరుణం పృథగ్భేషజం కవిం వయోధస మిన్ద్రం క్షత్ర మతిఛన్దసం ఛన్దో బృహదిన్ద్రియ మృషభం గాం వయశ్చ దధత్సన్నాజ్య స్యాహుతిం యక్షద్యథా జనా ఏతాని వ్యన్తు తథా యజ. ॥౩౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా వేదస్థాని ఛన్దాంస్యతిఛన్దాంసి చాధీత్యార్థవిదో భవన్తి, తే సర్వా విద్యాః ప్రాప్నువన్తి. ॥౩౪॥

పదార్థము:-హోతః=యజ్ఞ మొనర్చు మానవుడా! ఎట్లు, హోతా=గ్రహించు పురుషుడు, స్వాహాకృతీః=వాక్కు మొదలగువానిచే సిద్ధమొనర్చిన [క్రియలను], అగ్నిమ్=అగ్నివలెనున్న తేజస్విని, గృహ పతిమ్=గృహరక్షకుని, వరుణమ్=శ్రేష్ఠుని, భేషజమ్=ఔషధమును, కవిమ్=బుద్ధిశాలిని, వయోధసమ్=మనోహరమైన ఆయువును ధరించువానిని, ఇన్ద్రమ్=రాజును, క్షత్రమ్=రాజ్యమును, అతిఛన్దసమ్=అతిజగతీ మొదలగు ఛందస్సులచే చెప్పబడిన అర్థమును, ఛన్దః=గాయత్రీ మొదలగు ఛందస్సులను,బృహత్=గొప్పవైన,ఇన్ద్రియమ్=చెవి మొదలగు ఇంద్రియములను,ఋషభమ్ గామ్=అతిఉత్తమ

మైన ఎద్దును, మఱియు, వయః=ఆయుష్షును, దధత్=ధరించుచు, అజ్యస్య=ఘృతాహుతితో,యక్షత్=హోమమొనర్చునో,మఱియు నెట్లు ప్రజలు వీనియన్నింటిని, వ్యన్తు=అభిలషించుదురో అట్లు నీవు, యజ=హోమమొనర్చుము. [౩౪]

భావార్థము:-వాచక లుప్తోపమాలంకారమిందున్నది.ఏ మానవులు వేదస్థములైన గాయత్రీ మొదలగు ఛందస్సులను మఱియు నతిజగతీ మొదలగు అతిఛందస్సులనుచదివి అర్థమును తెలిసికొనెడి వారగుచున్నారో వారు సమస్తవిద్యలను పొందుచున్నారు.

౧౫౬౫ దేవమిత్యస్య సరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః

కీదృశా జనా వర్ధన్త ఇత్యాహ

మానవు లెట్లు వృద్ధి యగుచున్నారను విషయ మీమంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవం బర్హిర్వయోధసం దేవమిన్ద్రమవర్ధయత్। గాయత్ర్యా ఛన్దసేన్ద్రియం చక్షురిన్ద్రే వయో దధద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥ ॥౩౫॥

దేవమ్, బర్హిః, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయత్, గాయత్ర్యా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియమ్, చక్షుః, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వేతు, యజ॥ ॥౩౫॥

పదార్థః-(దేవమ్) దివ్యగుణమ్(బర్హిః) అంతరిక్షం (వయోధసం) వయోవర్ధకం (దేవం) దివ్యస్వరూపం (ఇన్ద్రమ్) సూర్యమ్(అవర్ధయత్)వర్ధయతి(గాయత్ర్యా) (ఛన్దసా) (ఇన్ద్రియమ్) ఇన్ద్రస్య జీవస్య లింగమ్(చక్షుః)నేత్రమ్(ఇన్ద్రే)జీవే(వయః)జీవనమ్(దధత్)ధరత్ (వసువనే)ధనవిభాజకాయ(వసుధేయస్య)ద్రవ్యాఽఽధారస్య సంసారస్య(వేతు)ప్రాప్నోతు(యజ) సంగచ్ఛస్వ.

అన్వయః-హే విద్వన్ ! యథా దేవం బర్హిర్వయోధసమ్ దేవమిన్ద్రమవర్ధయద్యథా చ గాయత్ర్యా ఛన్దసా చక్షురిన్ద్రియం వయశ్చేన్ద్రేదధత్సద్వసుధేయస్య వసువనే వేతు తథాయజ.

భావార్థః-అత్ర వాచకలుప్తోప....యథాఽఽకాశే సూర్యప్రకాశో వర్ధతే తథా దేవేషు ప్రజ్ఞా వర్ధతే యేఽస్మిన్సంసారే వేదద్వారా సర్వాః సత్యవిద్యా జానీయుస్తే సర్వతో వర్ధేరన్.

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! ఎట్లు, దేవమ్ = ఉత్తమగుణములు గల, బర్హిః =అంతరిక్షము, వయోధసం=ఆయుర్వర్ధకమును,దేవం=ఉత్తమ రూపముగలదియునగు ఇన్ద్రం= సూర్యుని, అవర్ధయత్ = వెంపొందజేయు చున్నదో అనగా నడచుట కవకాశమొసగుచున్నదో మఱియు నెట్లు, గాయత్ర్యా ఛన్దసా=గాయత్రీఛందస్సుతో, ఇన్ద్రియం=జీవముయొక్క చిహ్నమైన, చక్షుః=నేత్రేంద్రియమును,మఱియు, వయః=జీవన

మును, ఇన్ద్రే=జీవమందు, దధత్=ధరించుచు, వసుధేయస్య=ద్రవ్యముల కాధారమైన సంసారముయొక్క, వసువనే=ధనవిభాగమొసర్చు మానవునికొఱకు, వేతు=ప్రాప్తము గునో,అటుల మీరు, యజ=సమాగమమొసర్చుడు. [౩౫]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఆకాశమునం దెట్లు సూర్యప్రకాశము అభివృద్ధియగుచున్నదో అటులనే వేదాధ్యాయనముకలన బుద్ధి అభివృద్ధియగుచున్నది. ఎవరీజగత్తునందు వేదముద్వారా సమస్త సత్యవిద్యలనెఱుగుదురో వారు అన్నివిధముల నభివృద్ధిపొందుదురు. ౧౫౬౫[౩౫]

౧౫౬౬ దేవీరిత్యస్య సరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

మనుష్యైః కీదృశాని గృహాణి నిర్మాతవ్యానీ త్యాహ

మానవులెటువంటి గృహములను నిర్మించవలయును ?

దేవీ ర్ద్వారో వయోధసꣳశుచిమిన్ద్ర మవర్ధయత్। ఉష్ణిహా ఛన్దసేన్ద్రియం ప్రాణమిన్ద్రే వయో దధద్వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౩౬॥

దేవీః, ద్వారః, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, శుచిమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయత్, ఉష్ణిహా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియమ్, ప్రాణమ్, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధే యస్యేతి వసు+ధేయస్య వ్యన్తు, యజ॥ ॥౩౬॥

పదార్థః:-(దేవీః) దేదీప్యమానాని (ద్వారః)గమనాగమనార్థాని ద్వారాణి(వయోధసమ్) జీవనధారకమ్(శుచిమ్)పవిత్రమ్(ఇన్ద్రమ్)శుద్ధం వాయుమ్(అవర్ధయత్)వర్ధయన్తి(ఉష్ణిహా)(ఛన్దసా)(ఇన్ద్రియమ్)ఇన్ద్రేణ జీవేన జుష్టమ్(ప్రాణమ్)(ఇన్ద్రే)జీవే(వయః)కమనీయం ప్రియమ్(దధత్) ధరన్తస్సన్ (వసువనే) ద్రవ్యయాచినే(వసుధేయస్య)ధనాఽఽధారస్య కోశస్య(వ్యన్తు) (యజ).

అన్వయః:-హే విద్వన్ యథా దేవీర్ద్వారో వయోధసం శుచిమిన్ద్రమిన్ద్రియం ప్రాణమిన్ద్రే వసుధేయస్య వసువనేఽవర్ధయత్ వ్యన్తు. తథోష్ణిహా ఛన్దసై తాన్ వయశ్చ దధత్సన్ యజ.

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యాని గృహాణి సన్ముఖద్వారాణి సర్వతో వాయుసఞ్చారీణి సన్తి.తత్ర నివాసేన జీవనం పవిత్రతా బల మారోగ్యం చ వర్ధతే తస్మాద్బృహన్తి ద్వారాణి బృహన్తి గృహాణి నిర్మాతవ్యాని. ॥౩౬॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు,దేవీః=ప్రకాశమానములైన, ద్వారః=రాకపోకలకైయున్న ద్వారములు, వయోధసమ్=జీవనమునకాధారమైన, శుచిమ్ ఇన్ద్రం

=శుద్ధవాయువును, ఇన్ద్రియః=జీవునిచే సేవించబడిన, ప్రాణమ్=ప్రాణమును, ఇన్ద్రే=జీవనిమిత్తము, వసుధేయస్య=ధనాధారమగు కోశముయొక్క, వసువనే=ధనమును కోరువానికై, అవర్ధయత్=పెంపొందజేయుచున్నవో, వ్యన్తు=శోభాయమానములగునో అటుల, ఉష్ణిహా ఛన్దసా=ఉష్ణిక్ ఛందస్సుచే నీవూరోక్త పదార్థములను మఱియు,వయః=కామించదగిన ప్రియపదార్థములను,దధత్=ధరించుచు నీవుహవనమొనర్చుము.[౩౮]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. వాయువు బాగుగా వచ్చుటకు పోవుటకుపీలుగానుండునట్లు ఎదురుబొదురు ద్వారములుంచి గృహములను నిర్మించి వానియందు నివసించుటవలన నారోగ్యాయువులు, పవిత్రత, బలము వృద్ధియగుచున్నవి. కావున నధికద్వారములుగల పెద్దపెద్దయిండ్లను నిర్మించవలయును

౧౨౮౭ దేవీత్యస్య సరస్వత్యృషిః ఇంద్రో దేవతా । భురిగతిజగతీ ఛన్దః నిషాదః స్వరః.

పునస్తనుష్యాః కథం వర్ద్ధేరన్ని త్యాహ.

మానవు లెటుల వృద్ధిపొందవలయును?

దేవీ ఉషాసానక్తా దేవమిన్ద్రం వయోధసం దేవీ దేవ మవర్ధతామ్। అనుష్టుభా ఛన్దసేన్ద్రియం బలమిన్ద్రే వయో దధద్వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥ ॥౩౭॥

దేవీ+ఇతి దేవీ, ఉషాసానక్తా, ఉషసానక్తేత్యుషసా నక్తా, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్ వయోధసమితి వయః+ధసమ్, దేవీ, దేవమ్, అవర్ధతామ్, అనుష్టుభా, అనుష్టుభేత్యను+స్తుభా, ఛనసా, ఇన్ద్రియమ్, బలం, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+దేయస్య, వీతాం, యజ॥ ॥౩౭॥

పదార్థః-(దేవీ)దేదీప్యమానే(ఉషాసానక్తా)రాత్రిందినేఇవావ్యాపికాఽధ్యేత్ర్యౌస్త్రీయా (దేవమ్) దివ్యగుణమ్ (ఇన్ద్రమ్) జీవమ్(వయోధసమ్)(దేవీ) దివ్యా పతివ్రతా స్త్రీ (దేవమ్) దివ్యం స్త్రీవ్రతం పతిమ్(అవర్ధతామ్)(అనుష్టుభా)(ఛన్దసా)(ఇన్ద్రియమ్)ఇన్ద్రేణ జీవేన సేవితమ్ (బలం) (ఇన్ద్రే) జీవే (వయః) ప్రాణధారణం (దధత్)(వసువనే) (వసుధేయస్య)(వీతాం)యజ.

అన్వయః:-హే విద్వన్ యథోషాసానక్తేవ దేవీ వయోధసం దేవమిన్ద్రం దేవీ దేవమివావర్ధతాం, యథా చ వసుధేయస్య వసువనే వీతాం తథా వయో దధత్సన్ననుష్టుభా ఛన్దసేన్ద్రే ఇన్ద్రియం బలం యజ. ॥౩౭॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.హే మనుష్యా యథా ప్రీత్యా స్త్రీపురుషౌ

వ్యవస్థయాఽహోరాత్రౌ చ వర్ద్ధేతే.తథా ప్రీత్యా ధర్మవ్యవస్థయా చ భవన్తౌ వర్ద్ధేతామ్. ॥౩౭॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, ఉషాసానక్తా=రాత్రింబగళ్ళవలె, దేవీ=సుందరీమణులు శోభాయమానలునగు-వదెదెపించు,చదువుకొను,స్త్రీలివపురు,వయోధసం=దేహమును ధరించునది, దేవం = ఉత్తమగుణయుక్తమునకు, ఇన్ద్రం = జీవమును, దేవీ=ఉత్తమపతివ్రతయైన స్త్రీ, దేవం=ఉత్తమ స్త్రీవ్రతుడు లంపటాది దోషరహితుడు నగు పతిని పెంపొందజేయునో! నటులనే, అవర్ద్ధతాం=పెంపొందజేయు మఱియు, నెట్లు,వసుధేయస్య=ధనాధారమగు కోశముయొక్క, వసువనే=ధనముకోరువానినిమిత్తము, వీతామ్=ఉత్పత్తిచేయునో, అటుల, వయః=ప్రాణములయొక్క ధారణము ను, దధత్ =పుష్టిపఱచుచు, అనుష్టుభా ఛన్దసా=అనుష్టుప్ ఛందస్సుచే, ఇన్ద్రే=జీవాత్మయందు, ఇన్ద్రియం=జీవముచే సేవించబడినదానిని, బలం=బలమును, యజ=సంగత మొనర్చుము. [౩౭]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులారా! ఎట్లు ప్రీతివలన స్త్రీపురుషులును, వ్యవస్థవలన దివారాత్రములును పెంపొందుచున్నవో అటులనే ప్రీతిచేతను ధర్మముయొక్క వ్యవస్థ చేతను మీరు అభివృద్ధి యగుదురుగాక! ౧౫౭౭[౩౭]

౧౫౭౮ దేవీత్యస్య సరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। భురిగతిజగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

అథ స్త్రీ పురుషౌ కిం కుర్యాతా మిత్యాహ

ఇపుడు స్త్రీ పురుషు లేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవీ జోష్ట్రీ వసుధితీ దేవమిన్ద్రం వయోధసం దేవీ దేవ
మవర్ద్ధతామ్। బృహత్యా ఛన్దసేన్ద్రియ శ్రోత్రమిన్ద్రేవయో
దధద్వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥ ॥౩౮॥

దేవీ+ఇతి దేవీ జోష్ట్రీ+ఇతి జోష్ట్రీ, వసుధితీ ఇతి వసు+ధితీ, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, దేవీ+ఇతి దేవీ, దేవమ్, అవర్ద్ధతామ్, బృహత్యా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియమ్, శ్రోత్రమ్, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్, యజ॥ ॥౩౮॥

పదార్థః-(దేవీ) దేదీప్యమానే (జోష్ట్రీ) ప్రీతిమత్యౌ (వసుధితీ) విద్యాధారికే (దేవం)

దివ్యగుణం సన్తానం (ఇన్ద్రం) అన్నదాతారం (వయోధసం) జీవనధారకం (దేవీ)ధర్మాత్మా స్త్రీ(దేవం) ధర్మాత్మానం పతిం (అవర్ధతాం) (బృహత్యా) (ఛన్దసా) (ఇన్ద్రియం) ఇన్ద్రేణేశ్వరేణ సృష్టమ్ (శ్రోత్రం) శబ్దశ్రావకం(ఇన్ద్రే) జీవే(వయః)కమనీయం సుఖం(దధత్) (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వీతామ్) వ్యాప్నుతః (యజ). ॥౩౮॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా దేవీ జోష్ట్రీ వసుధితీ స్త్రియౌ వయోధస మిన్ద్రం దేవం దేవీ దేవమివ ప్రాప్యావర్ధతామ్.బృహత్యా ఛన్దసేన్ద్రే శ్రోత్ర మిన్ద్రియం వీతాం.తథా వసుధేయస్య వసువనే వయో దధత్సన్ యజ. ॥౩౮॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్య యథాఽధ్యాపికోపదేశికే స్త్రియౌ స్వసంతానానన్యాః కన్యాః స్త్రియశ్చ విద్యాశిక్షాభ్యాం వర్ధయత స్తథా స్త్రీపురుషౌ పరమప్రీత్యా విద్యావిచారేణ స్వసన్తానాన్ వర్ధయేతాం స్వయం చ వర్ధేతామ్. ॥౩౮॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! ఎట్లు, దేవీ=తేజస్వినులు, జోష్ట్రీ=ప్రీతిగలవారు వసుధితీ=విద్యనుధరించి చదువను,చదివించనుగల స్త్రీలిరువురు,వయోధసమ్=[జీవనధారకుడగు,ఇంద్రమ్=అన్నదాతను, దేవమ్=ధర్మాత్ముడగుపతిని, దేవీ దేవమ్=ధర్మాత్మురాలైన స్త్రీ దివ్యగుణవంతమగు సంతానమునుపొందినటుల]పొంది,అవర్ధతామ్=ఉన్నతిని పొందుదురో, బృహత్యా ఛన్దసా=బృహతీఛందస్సుచే, ఇన్ద్రే=జీవాత్మయందు, ఇన్ద్రియమ్=ఈశ్వరుడు నిర్మించిన,శ్రోత్రమ్=శబ్దమువినుటకు హేతువైన చెవిని,వీతామ్=వ్యాప్తమగునో అటులనే, వసుధేయస్య=ధనాధారమైన కోశముయొక్క, వసువనే=ధనము కోరునిమిత్తము, వయః=ఉత్తమమనోహరమగు సుఖమును, దధత్=ధరించుచు,యజ=యజ్ఞాదులనొనర్చుము. [౩౮]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.మానవులారా! ఎట్లు చదివించు, ఉపదేశించు స్త్రీలు తమసంతానమును ఇతరకన్యలను లేక స్త్రీలను విద్యాశిక్షణలచే నభివృద్ధిచేయుచున్నారో. అటులనే స్త్రీపురుషులు పరమప్రీతితో విద్యావిచారణతోపాటు తమసంతానములను పెంపొందజేసి తాము అభివృద్ధిజెందవలెను.

---

౧౫౯ దేవీ ఇత్యస్య సరస్వత్యృషిః । ఇన్ద్రో దేవతా। నిచృచ్ఛక్వరీ ఛన్దః । ధైవతః స్వరః
పునర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

మరల మానవు లేమి చేయవలయునను విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవీ ఉరాహుతీ దుఘే సుదుఘే పయసేన్ద్రం వయోధసం
దేవీ దేవమవర్ధతాం। పఙ్క్త్యా ఛన్దసేన్ద్రియꣳ శుక్రమిన్ద్రే
వయోదధద్వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥ ॥౩౯॥

దేవీ+ఇతి దేవీ, ఊర్జాహుతీ+ ఇత్యూర్జా+ఆహుతీ, దుఘే ఇతి దుఘే, సుదుఘే ఇతి సు+దుఘే, పయసా, ఇన్ద్రమ్, వయోధస మితి వయః+ధసమ్, దేవీ +ఇతి దేవీ, దేవమ్, అవర్ధతామ్, పంక్త్యా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియమ్, శుక్రమ్, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్, యజ॥

పదార్థః-(దేవీ) దాత్ర్యౌ (ఊర్జాహుతీ) సుసంస్కృతాన్నాహుతీ (దుఘే) ప్రపూరికే (సుదుఘే) సుష్ఠు కామప్రపూరికే (పయసా) జలవర్షణేన (ఇన్ద్రమ్) జీవమ్ (వయోధసమ్) ప్రాణధారిణమ్ (దేవీ) పతివ్రతా విదుషీ స్త్రీ (దేవమ్) స్త్రీవ్రతం విద్వాంసం (అవర్ధతామ్) పంక్త్యా (ఛన్దసా) (ఇన్ద్రియమ్) ధనమ్ (శుక్రమ్) వీర్యమ్ (ఇన్ద్రే) జీవే (వయః) కమనీయం సుఖమ్ (దధత్) (వసువనే) ధనసేవినే (వసుధేయస్య) (వీతామ్) (యజ). ॥౩౯॥

అన్వయః-హే విద్వన్ యథా దుఘే సుదుఘే దేవీ ఊర్జాహుతీ పయసా వయోధసమిన్ద్రం దేవీ దేవమివావర్ధతాం పంక్త్యా ఛన్దసా ఇన్ద్రే శుక్రమిన్ద్రియం వీతాం, తథా వసుధేయస్య వసువనే వయో దధత్సన్ యజ. ॥౩౯॥

భావార్థః-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథాఽగ్నౌ ప్రాప్తాఽఽహుతి ర్మేఘమండలం ప్రాప్య పునరాగత్య చ శుద్ధేన జలేన సర్వం జగత్పుష్ణాతి తథా విద్యా గ్రహణ దానాభ్యాం సర్వం పోషయత. ॥౩౯॥

పదార్థము,-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, దుఘే=పదార్థములను పూరించునవి, మఱియు సుదుఘే=సుందరమైన కోరికలను పూర్ణపఱచునవి, దేవీ=సుగంధము నొసగునవియగు ఊర్జాహుతీ=మంచిసంస్కారమొనర్చబడిన అన్నముయొక్క రెండాహుతులు, పయసా= జలముయొక్క వర్షముచే, వయోధసమ్=ప్రాణధారియైన, ఇన్ద్రమ్=జీవమును, దేవీ= పతివ్రతయైన విదుషీస్త్రీ ఎటుల, దేవమ్=వ్యభిచారాది దోషరహితుడగుపతిని పెంపొందజేయుచున్నదో, అటులనే, అవర్ధతామ్ = పెంపొందజేయునో పఙ్క్త్యా, ఛన్దసా = పంక్తిఛందస్సుతో, ఇన్ద్రే=జీవాత్మనిమిత్తము, శుక్రమ్=పరాక్రమమును, మఱియు, ఇన్ద్రియమ్=ధనమును, వీతామ్=లభింపజేయునో, అటులనే, వసుధేయస్య=ధనాగారముయొక్క, వసువనే=ధనమును సేవించువానినిమిత్తము, వయః=సుందరమైన గ్రాహ్యసుఖమును, దధత్=ధరించుచు, యజ=యజ్ఞమొనర్పుము. [౩౯]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఎట్లు అగ్నియందు వ్రేల్చబడిన ఆహుతి మేఘమండలమునకు వెళ్ళి తిరిగి వచ్చి శుద్ధి చేయబడిన జలముతో సకలభువనమును పుష్టిపఱచుచున్నదో అటులనే విద్యను గ్రహించి దానమొనర్చి సకలమును బలపఱచుడు. ౧౨౬౯ [౩౯]

౧౫౽౦ దేవా ఇత్యస్య సరస్వత్యృషిః । ఇన్ద్రో దేవతా । అతిజగతీ ఛన్దః । నిషాదః స్వరః.
పునః స్త్రీ పుంసాభ్యాం కిం కర్త్తవ్య మిత్యాహ.
మరల స్త్రీ పురుషులేమి చేయవలయునను విషయ మీమంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవా దైవ్యా హోతారా దేవమిన్ద్రం వయోధసం దేవౌ
దేవమవర్ధతామ్। త్రిష్టుభా ఛన్దసేన్ద్రియం త్విషిమిన్ద్రే
వయో దధద్వసువనే వసుధేయస్య వీతాం యజ॥ ॥౪౦॥

దేవా, దైవ్యా. హోతారా, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, దేవౌ, దేవమ్, అవర్ధతామ్, త్రిష్టుభా, త్రిస్తుభేతి త్రి+స్తుభా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియమ్, త్విషిమ్, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వీతామ్, యజ॥ ॥౪౦॥

పదార్థః:-(దేవా) కమనీయా విద్వాంసౌ (దైవ్యా) కమనీయేషు కుశలా (హోతారా) దాతారా వధ్యాపకోపదేశకౌ(దేవమ్) కామయమానమ్(ఇన్ద్రమ్) జీవమ్ (వయోధసమ్)ఆయుర్ధారకమ్ (దేవౌ) శుభగుణాన్ కామయమానౌ మాతాపితరౌ (దేవమ్)కమనీయం పుత్రమ్ (అవర్ధతామ్) వర్ధయతః (త్రిష్టుభా) (ఛన్దసా) (ఇన్ద్రియమ్) శ్రోత్రాది (త్విషిమ్) ప్రకాశయుక్తమ్. (ఇన్ద్రే) స్వాత్మని (వయః) (దధత్) (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వీతామ్) (యజ) ॥౪౦॥

అన్వయః:- హే హోతారా యథా దైవ్యా దేవా వయోధసం దేవమిన్ద్రం దేవౌ దేవమివాఽవర్ధతాం తథా వసుధేయస్య వసువనే వీతామ్. హే విద్వన్ త్రిష్టుభా ఛన్దసేన్ద్రే త్విషిమిన్ద్రియమ్ వయో దధత్సన్ త్వం యజ. ॥౪౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథాఽధ్యాపకోపదేశకౌ విద్యార్థిశిష్యౌ మాతాపితరావపత్యాని వర్ధయతస్తథా విద్వాంసౌ స్త్రీపురుషౌ వేదవిద్యయాసర్వాన్ వర్ధయేతామ్.

పదార్థము:-హోతారా=దానశీలురైనఅధ్యాపకోపదేశకులారా!ఎట్లు,దైవ్యా=కోరదగినపదార్థములను తయారుచేయుటయందునిపుణులైన,దేవా=కోరదగినఇరువురు విద్వాంసులు,వయోధసమ్=ఆయుర్ధారకము,దేవమ్ ఇన్ద్రమ్=కామించునదియునగు జీవాత్మను, దేవౌ=శుభగుణములను కోరు తల్లిదండ్రులు, దేవమ్=అభీష్టపుత్రుని అభివృద్ధి చేయునవో అటుల, అవర్ధతామ్=పెంపొంద జేయుదురు, వసుధేయస్య=ధనకోశము యొక్క, వసువనే=ధనమును సేవించువానికి, వీతామ్=ప్రాప్తమగుడు. మఱియునో విద్వాంసుడా ! త్రిష్టుభా ఛన్దసా=త్రిష్టుప్ ఛందస్సుచే, ఇన్ద్రే=ఆత్మయందు,త్విషిమ్=

ప్రకాశయుక్తములగు, ఇన్ద్రియమ్=కర్ణాదీంద్రియములను, మఱియు, వయః=సుఖమును, దధత్=ధరించుచు నీవు, యజ=యజ్ఞాది ఉత్తమకర్మలను చేయుము. [౪౦]

భావార్థము:- ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు చదివించువారు ఉపదేశించువారు విద్యార్థులను, శిష్యులను, తలిదండ్రులు సంతానమును పెంపొంద జేయుచున్నారో అటులనే విద్వాంసులైన స్త్రీపురుషులు వేదవిద్యచే అందఱిని పెంపొంద జేయవలయును. ౧౫౬౦[౪౦]

౧౫౬౧ దేవీరిత్యస్య సరస్వత్యృషిః । ఇన్ద్రో దేవతా । భురిగ్ జగతీఛన్దః । నిషాదః స్వరః ।

అథ రాజప్రజాధర్మ విషయ మాహ

ఇపుడు రాజు ప్రజల ధర్మ విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవీ స్తిస్ర స్తిస్రో దేవీ ర్వయోధసం పతి మిన్ద్ర

మవర్ధయన్ । జగత్యా ఛన్ద సేన్ద్రియ శూష మిన్ద్రే వయో

దధద్వసువనే వసుధేయస్య వ్యన్తు యజ॥ ॥౪౧॥

దేవీః, తిస్రః, తిస్రః, దేవీః, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, పతిమ్, ఇన్ద్రమ్, అవర్ధయన్, జగత్యా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియమ్, శూషమ్, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వ్యన్తు, యజ॥

పదార్థః:-(దేవీ) దేదీప్యమానా విదుష్యః (తిస్రః) త్రిత్వసంఖ్యాకాః,(తిస్రః) అధ్యాపకోపదేశక పరీక్షిత్ర్యః (దేవీః) అత్రాదరార్థం ద్విరుక్తిః (వయోధసమ్) జీవనధారకమ్ (పతిమ్) పాలకం స్వామినం (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యవన్తం సమ్రాజమ్ (అవర్ధయన్) వర్ధయేయుః (జగత్యా) (ఛన్దసా) (ఇన్ద్రియమ్) (శూషమ్) బలమ్ (ఇన్ద్రే) స్వాత్మని (వయః) శత్రుబలవ్యాపకమ్ (దధత్) (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వ్యన్తు) వ్యాప్నువన్తు (యజ) ॥౪౧॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా తిస్రో దేవీ స్తిస్రో దేవీర్వయోధసం పతిమిన్ద్రమవర్ధయన్ వ్యన్తు, తథా జగత్యా ఛన్దసేన్ద్రే శూషమిన్ద్రియం వయో దధత్సన్ వసుధేయస్య వసువనే యజ ॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథాఽధ్యాపకోపదేశక పరీక్షకాః స్త్రీపురుషాః ప్రజాసు విద్యాసదుపదేశాన్ ప్రచారయేయు స్తథా రాజా తేషాం యథావద్రక్షణం కుర్యాదేవం రాజప్రజాజనాః పరస్పరం ప్రీతాః సన్తః సర్వతో వృద్ధిం ప్రాప్నువన్తు. ॥౪౧॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! ఎట్లు, త్రిస్రః దేవీః=తేజస్వినులైన విదుషీమణులు ముగ్గురు,త్రిస్రఃదేవీః=చదివించుస్త్రీ,ఉపదేశించుస్త్రీ, పరీక్షించుస్త్రీ ఈ ముగ్గురు విదుషీమ తల్లులు, వయోధసమ్=జీవనమును ధరించువాడగు, పతిమ్=రక్షకుడైన స్వామిని,ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమమైన ఐశ్వర్యముగల చక్రవర్తిరాజును, అవర్ధయన్=పెంపొందజేయుదురో, మఱియు, వ్యన్తు=వ్యాప్తములగుదురో అటులనే, జగత్యా ఛన్దసా=జగతీఛందస్సుచే, ఇన్ద్రే=తనఆత్మయందు, శూషమ్ వయః=శత్రుసేనయందు వ్యాపకమగు తనబలమును, మఱియు, ఇన్ద్రియమ్=చెవి మొదలగు ఇంద్రియములను, దధత్=ధరింపుచు, వసుధేయస్య=ధనాగారము యొక్క, వసువనే=ధనదాతనిమిత్తము, యజ=అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములొనర్పుము. [౪౧]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు చదివించు, ఉపదేశించు, పరీక్షించు, స్త్రీపురుషులు ప్రజలలో విద్యను, శ్రేష్ఠమైన ఉపదేశములనుప్రచారముచేయుదురో అటులనే రాజు వీరిని యథావిధిగ రక్షించవలయును.ఈవిధముగా రాజు,ప్రజలు పరస్పరము ప్రసన్నులై సమస్తవిధముల వృద్ధినొందవలయును.

౧౩౭౪ దేవ ఇత్యస్య సరస్వత్యృషిః । ఇన్ద్రో దేవతా । నిచృదతిజగతీ ఛన్దః । నిషాదః స్వరః.

అథ విద్వద్భిః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ

మరల విద్వాంసు లేమి చేయ వలయునను విషయ మీమంత్రమందు చెప్పబడెను.

దేవో నరాశంసో దేవ మిన్ద్రం వయోధసం దేవో దేవ
మవర్ధయత్ । విరాజా ఛన్దసేన్ద్రియꣳరూపమిన్ద్రే
వయోదధద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥ ॥౪౨॥

దేవః, నరాశꣳసః, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధస మితి వయః+ధసమ్ । దేవః, దేవమ్, అవర్ధయత్, విరాజేతి వి+రాజా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియమ్, రూపమ్, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య వేతు, యజ॥ ॥౪౨॥

పదార్థః-(దేవః) విద్వాన్ (నరాశంసః) యో నరైరాశంస్యతే సః, (దేవమ్) దివ్యగుణకర్మస్వభావమ్ (ఇన్ద్రమ్) రాజానమ్ (వయోధసమ్) చిరంజీవినమ్ (దేవః) విద్వాన్ (దేవమ్) విద్వాంసమ్ (అవర్ధయత్) వర్ధయేత్ (విరాజా)(ఛన్దసా)(ఇన్ద్రియమ్) (రూపమ్) (ఇన్ద్రే) (వయః) (దధత్) (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వేతు) (యజ). ॥౪౨॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా నరాశంసో దేవో వయోధసమ్ దేవమిన్ద్రం దేవో దేవమివావర్ధయద్విరాజా ఛన్దసేన్ద్రే రూపమిన్ద్రియం వేతు. తథా వసుధేయస్య వసువనే వయో దధత్సన్ యజ. ౯౬-౨

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. విద్వద్భిః కదాచిత్పరస్పరస్మిన్ ద్వేష్యైనాఽన్యోఽన్యస్య హానిర్నైవ కార్యా. కిన్తు సదైవ ప్రీత్యా వృద్ధిః సమ్పాదనీయా. ౯౬-౨

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసుడా ! ఎట్లు, నరాశంసః=మానవునిచే ప్రశంసింపదగిన, దేవః=విద్వాంసుడు, వయోధసమ్=అధికవయస్సు గలవాడు, దేవమ్=ఉత్తమగుణకర్మస్వభావయుక్తుడునగు, ఇన్ద్రమ్=రాజును, దేవః=విద్వాంసుడు, దేవమ్= విద్వాంసునివలె, అవర్ధయత్=పెంపొందజేయునో అటులనే, విరాజా, ఛన్దసా=విరాట్ ఛందస్సుచే, ఇన్ద్రే=ఆత్మయందు, రూపమ్=సుందరరూపముగల, ఇన్ద్రియమ్=శ్రోత్రాది ఇంద్రియములను, వేతు=పొందునో, అటులనే, వసుధేయస్య=ధనాగారము యొక్క, వసువనే=ధనమును సేవించు ప్రజలకొఱకు, వయః=అభీష్టసుఖమును, దధత్=ధరించుచున్న నీవు యజ=సంగమమొనర్చుము లేక దానమొనర్చుము. [౪-౨]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులెన్నడును పరస్పరము ద్వేషించుకొని ఒకరికొకరు హానిని కలుగజేసికొనకూడదు. మఱే మనిన ప్రీతితో సదా ఉన్నతి నొందుచుండవలయును. ౧౫౭౨-౨ [౪-౨]

౧౫౪౩ దేవ ఇత్యస్య సరస్వత్యృషిః । ఇన్ద్రో దేవతా । నిచృదతిజగతీ ఛన్దః । నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయ మీ మంత్రమందు చెప్పబడెను

దేవో వనస్పతిర్దేవ మిన్ద్రం వయోధసం దేవో దేవ

మవర్ధయత్ । ద్విపదా ఛన్దసేన్ద్రియం భగ మిన్ద్రే

వయో దధద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥ ॥౪౩॥

దేవః, వనస్పతిః, దేవమ్, ఇన్ద్రమ్, వయోధసమితి వయః+ధసమ్, దేవః, దేవం, అవర్ధయత్, ద్విపదేతి ద్వి+పదా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియం, భగం, ఇన్ద్రే, వయః, దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య. వేతు, యజ॥

పదార్థః:-(దేవః) దివ్యగుణః (వనస్పతిః) వనానాం పాలకో వటాదిః (దేవం) దివ్యగుణం (ఇన్ద్రం) ఐశ్వర్యం (వయోధసం) ఆయుర్ధారకం (దేవః) దివ్యః సభ్యః (దేవం) దివ్యగుణస్వ

భావం విద్వాంసం (అవర్ధయత్) (ద్విపదా) (ఛన్దసా) (ఇన్ద్రియం) ధనం (భగం) ఐశ్వర్యం (ఇన్ద్రే) (వయః) కమనీయం సుఖం (దధత్) (వసువనే) (వసుధేయస్య) (వేతు) (యజ) ॥౪౩॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా వనస్పతి ర్దేవో వయోధసం దేవమిన్ద్రం దేవో దేవమివా వర్ధయత్. ద్విపదా ఛన్దసేన్ద్రే భగ మిన్ద్రియం వేతు తథా వసుధేయస్య వసువనే వయో దధ త్సన్ యజ. ॥౪౩॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. విద్వాంసో మనుష్యా యుష్మాభి ర్యథా వనస్పతయః పుష్కలం జలమధస్తాదాకృష్య వాయౌ మేఘమండలే చ ప్రసార్య సర్వానుద్భిజ్జో రక్షన్తి, యథా చ రాజపురుషా రాజపురుషానవన్తి. తథా వర్తిత్వైశ్వర్యమున్నేయమ్ ॥౪౩॥

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసుడా ! ఏట్లు, వనస్పతిః=వనరక్షకమగు వటాదివృక్షము, దేవః=ఉత్తమగుణములుగలది, వయోధసమ్=అధికవయస్సుగలది, దేవమ్=ఉత్తమగుణ యుక్తమునగు, ఇన్ద్రమ్ = ఐశ్వర్యమును దేవః = ఉత్తమ సభ్యతగల మానవుడు, దేవమ్=ఉత్తమస్వభావముగల విద్వాంసుని, [పెంపొందించినటుల] అవర్ధయత్ = పెంపొందజేయునో, ద్విపదా= రెండుపాదములుగల ఛన్దసా=ఛందస్సుచే, ఇన్ద్రే=ఆత్మయందు, భగమ్=ఐశ్వర్యమును, మఱియు, ఇన్ద్రియమ్=ధనమును, వేతు=పొందునో, అటులనే, వసుధేయస్య=ధనకోశముయొక్క, వసువనే=ధనమొసగువానినిమిత్తము, వయః=అభీష్ట సుఖమును, దధత్=ధరించుచు నీవు, యజ=యజ్ఞమొనర్పుము. [౪౩]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ విద్వాంసులైనమానవులారా! వనస్పతులు పుష్కలజలమును భూమిక్రిందనుండి ఆకర్షించి వాయుమండలమున, మేఘమండలమున, వ్యాపింపజేసి సమస్తతృణాదులను రాజపురుషులు, రాజపురుషులను రక్షించుచున్నటుల వర్తించి ఐశ్వర్యము నభివృద్ధిపఱచవలయును. [౪౩]

౧౪౪౪ దేవమిత్యస్య పరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। భురిగతిజగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల విషయ మదియే.

దేవం బర్హి ర్వారితీనాం దేవ మిన్ద్రం వయోధసం దేవం
దేవమవర్ధయత్। కకుభా ఛన్దసేన్ద్రియం యశ ఇన్ద్రే
వయోదధద్వసువనే వసుధేయస్య వేతు యజ॥ ॥౪౪॥

దేవం, బర్హిః, వారితీనాం, దేవం। ఇన్ద్రం, వయోధసమితి వయః+ధసం, దేవం, దేవం, అవర్ధయత్, కకుభా, ఛన్దసా, ఇన్ద్రియం, యశః, ఇన్ద్రే, వయః,

దధత్, వసువన ఇతి వసు+వనే, వసుధేయస్యేతి వసు+ధేయస్య, వేతు, యజ॥

పదార్థః:-(దేవం) దివ్యం (బర్హిః) ఉదకం. బర్హి రిత్యుదకనా..నిఘం.౧.౧౨. (వారితీనాం) అన్తరిక్షస్థ సముద్రాణాం, (దేవం) దివ్యం (ఇన్ద్రం) రాజానం (వయోధసం) బహువయోధారకం (దేవం) దివ్యగుణం, (దేవం) ప్రకాశమానం (అవర్ధయత్) వర్ధయేత్ (కకుభా, ఛన్దసా) (ఇన్ద్రియం) ఇన్ద్రస్య జీవస్య లింగం (యశః) కీర్తిం (ఇన్ద్రే) పరమైశ్వర్యే (వయః) (దధత్) వసువనే) (వసుధేయస్య) (వేతు) (యజ) ౪౪

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా వారితీనాం దేవం బర్హిర్వయోధసం దేవ మిన్ద్రం దేవం దేవం చావర్ధయత్కకుభా ఛన్దసేన్ద్రం యశ ఇన్ద్రియం వేతు. తథా వసుధేయస్య వసువనే వయో దధద్యజ. ౹౪౪॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే విద్వాంసో మనుష్యా యథోదకం సముద్రాన్ ప్రపూర్య జన్తూన్ సంరక్ష్య ముక్తాదీని రత్నాని జనయతి.తథా ధర్మేణ ధనకోశం ప్రపూర్యాఽన్యాన్ దరిద్రాన్ సంరక్ష్య కీర్తిం వర్ధయత. ౹౪౪౹

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసులారా! ఎట్లు, వారితీనామ్=అంతరిక్షము సముద్రము యొక్క, దేవమ్=ఉత్తమమగు,బర్హిః=జలము,వయోధసమ్=అధికవయస్సుగలవాడు, దేవమ్=ఉత్తముడునగు,ఇన్ద్రమ్= రాజును మఱియు,దేవమ్=ఉత్తగుణవంతుడు,దేవమ్= ప్రకాశంతుడునగు ప్రతిజీవమును, అవర్ధయత్=పెంపొంద జేయుచున్నదో, కకుభా ఛన్దసా=కకుప్ ఛందస్సుచే నుత్తమైశ్వర్యము నిమిత్తము, యశః=కీర్తిని మఱియు, ఇన్ద్రియమ్=జీవమునకు చిహ్నరూపములైన శ్రోత్రాదీంద్రియములను, వేతు==ప్రాప్తమగుచున్నదో, అటులనే, వసుధేయస్య=ధనకోశము యొక్క, వసువనే=ధనమును సేవించువానికొఱకు,వయః=అభీష్టసుఖమును, దధత్=ధరించుచు,యజ=యజ్ఞమొనర్చుడు.[౪౪]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందువాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది విద్వాంసులైన మానవులారా! ఎట్లు జలము సముద్రమును నింపి జీవమునురక్షించి ముత్యము మొదలగురత్నములనుత్పత్తిచేయుచున్నదో అటులనే ధర్మముచే ధనాగారమునునింపి ఇతర దరిద్రులను బాగుగా కాపాడి కీర్తినిపెంపొందజేయుడు. ౧౫౭౪[౪౪]

౧౫౭౫ దేవ ఇత్యస్య సరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। స్వరాడతిజగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

దేవో అగ్నిః స్విష్ట కృద్దేవ మిన్ద్రం వయోధసం దేవో

దేవ మవర్ధయత్। అతిఛన్దసా, ఛన్దసేన్ద్రియం క్షత్ర

మిన్ద్రి॑యం॒ వయో॑ దధ॒ద్వసు॑ధేయస్య వసు॒వనే॑ వేతు॒ యజ॑॥ ॥౪౫॥

దే॒వః, అ॒గ్నిః, స్వి॒ష్ట కృ॒దితి స్విష్ట+కృ॒త్. దే॒వం,ఇ॒న్ద్రం,వ॒యో॒ధస॒మితి వయః+ధసం, దే॒వః, దే॒వం, అ॒వ॒ర్ధ॒య॒త్, అతి॑ఛన్ద॒ సేత్యతి+ఛన్దసా, ఛన్ద॑సా, ఇ॒న్ద్రి॒యం, క్ష॒త్రం, ఇన్ద్రే॑, వయః, దధ॑త్, వసు॒ధేయ॒స్యేతి వసు+ధేయ॑స్య, వ॒సు॒వన॒ ఇతి వసు+వనే, వే॒తు, యజ॥ ॥౪౫॥

పదార్థః:-(దేవః) సర్వజ్ఞః (అగ్నిః) స్వప్రకాశ స్వరూప ఈశ్వరః (స్విష్టకృత్) యః శోభ నమిష్టం కరోతి సః (దేవమ్) ధార్మికమ్ (ఇన్ద్రమ్) జీవమ్ (వయోధసమ్) ఆయుషో ధర్తారమ్ (దేవమ్) విద్వాన్ (దేవమ్) విద్యార్థినమ్ (అవర్ధయత్) వర్ధయతి (అతిఛన్దసా) అతిజగత్యాదినా (ఛన్దసా) ఆహ్లాదకరేణ (ఇన్ద్రియమ్) జీవేన సేవితమ్ (క్షత్రమ్) రాజ్యమ్ (ఇన్ద్రే) విద్యావినయాన్వితే (వయః) కమనీయం వస్తు (దధత్)(వసుధేయస్య)(వసువనే)(వేతు)వ్యాప్నోతు(యజ)॥౪౫॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ యథా స్విష్టకృద్దేవోఽగ్నిర్వయోధసం దేవమిన్ద్రం దేవో దేవమివావర్ధయదతిఛన్దసా ఛన్దసేన్ద్రే వసుధేయస్య వసువనే వయః క్షత్రమిన్ద్రియం దధత్సన్ వేతు తథా యజ. ॥౪౫॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే విద్వాంసో మనుష్యా యథా పరమేశ్వరేణదయయా సర్వాన్ పదార్థాన్ ఉత్పాద్య జీవేభ్యః సపర్ప్య జగద్వృద్ధిః కృతా తథా విద్యావినయసత్సంగపురుషార్థం ధర్మానుష్ఠానై రాజ్యం వర్ధయత. ॥౪౫॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, స్విష్టకృత్=సుందరమైన అభీష్టమును సిద్ధపఱచువాడు, దేవః=సర్వజ్ఞుడు, అగ్నిః=స్వయంప్రకాశ స్వరూపుడునగునీశ్వరుడు,వయోధసమ్=వయస్సును ధరించువాడు,దేవమ్=ధార్మికుడునగు, ఇన్ద్రమ్=జీవమును, దేవః=విద్వాంసుడు, దేవమ్=విద్యార్థిని[వృద్ధిపఱచినటుల]అవర్ధయత్=పెంపొందచేయుచున్నాడో అతిఛన్దసా ఛన్దసా=అతిజగతీ మొదలగుఆనందకారకములగు ఛన్దస్సులతో,ఇన్ద్రే=విద్యావినయయుక్తుడగు రాజునిమిత్తము, వసుధేయస్య=ధనకోశముయొక్క, వసువనే=ధనదాతనిమిత్తము, వయః=మనోహరమైనవస్తువును, క్షత్రమ్=రాజ్యమును,మఱియు,ఇన్ద్రియమ్=జీవునిచే సేవించబడిన ఇంద్రియమును, దధత్=ధరింపుచు, వేతు=వ్యాప్తమగునో అటులనే, యజ=యజ్ఞాద్యుత్తమకర్మలనుచేయుము. [౪౫]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.విద్వాంసులైన మానవులారా ! ఎట్లు పరమేశ్వరుడు తనదయతో సమస్తపదార్థములనుత్పత్తిచేసి జీవములకర్పించి జగత్తునువృద్ధిచేసెనో, అటులనే విద్యావినయ సత్సంగ పురుషార్థ, ధర్మా

నుష్ఠానములవలన రాజ్యమును అభివృద్ధిజేయుడు. ౧౫౭౫[౪౫]

౧౫౭౬. అగ్నిమిత్యస్యసరస్వత్యృషిః। ఇన్ద్రో దేవతా। ఆకృతి శ్ఛన్దః। పంచమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అగ్నిమద్య హోతార మవృణీతాయం యజమానః పచన్ పక్తీః పచన్ పురోడాశమ్బధ్నన్నిన్ద్రాయ వయోధసే ఛాగమ్। సూపస్థా అద్య దేవో వనస్పతి రభవదిన్ద్రాయ వయోధసే ఛాగేన అఘత్తం మేదస్తః ప్రతి పచతాఽగ్రభీద వీవృధ త్పురోడాశేన త్వామద్యఽఋషే॥

అగ్నిం, అద్య, హోతారం, అవృణీత,అయం, యజమానః,పచన్, పక్తీః పచన్, పురోడాశం, బధ్నన్, ఇన్ద్రాయ, వయోధస ఇతి వయః+ధసే, ఛాగం. సూపస్థా+ఇతి సు+ఉపస్థాః, అద్య, దేవః, వనస్పతిః, అభవత్, ఇన్ద్రాయ, వయోధస ఇతి వయః+ధసే, ఛాగేన, అఘత్తం మేదస్తః, ప్రతి, పచతా అగ్రభీత్, అవీవృధత్, పురోడాశేన, త్వాం, అద్య ఋషే॥ ॥౪౬॥

పదార్థః:- (అగ్నిమ్) తేజస్వినమ్ (అద్య) ఇదానీమ్ (హోతారమ్) (అవృణత) వృణు యాత్ (అయమ్) (యజమానః) యజ్ఞకర్తా (పచన్) (పక్తీః) నానావిధాన్ పాకాన్ పచన్ (పురోడాశమ్) (బధ్నన్)(ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (వయోధసే) సర్వేషాం జీవనవర్ధకాయ (ఛాగమ్) ఛేదకమ్ (సూపస్థాః) యే సూపే తిష్ఠన్తి తే (అద్య) (దేవః) విద్వాన్ (వనస్పతిః)వనానాం పాలకః (అభవత్) భవేత్ (ఇన్ద్రాయ) శత్రువినాశకాయ (వయోధసే) (ఛాగేన) ఛేదనేన (అఘత్తమ్) భుంజీయాతామ్ (మేదస్తః)స్నిగ్ధాత్ (ప్రతి)(పచతా) పరిపక్వభావం ప్రాప్తేన(అగ్రభీత్) గృహ్ణీయాత్ (అవీవృధత్) వర్ధేత (పురోడాశేన) (త్వామ్)(అద్య) (ఋషే) మన్త్రార్థవిత్.

అన్వయః:- హే ఋషే యథాఽయం యజమానోఽద్య పక్తీః పచన్ పురోడాశం పచన్నగ్నిం హోతారమద్యావృణీత తథా వయోధస ఇన్ద్రాయ ఛాగం బధ్నన్ వృణుహి. యథాఽద్య వనస్పతిర్దేవో వయోధస ఇన్ద్రాయ ఛాగేనోద్యతోఽభవత్తథా సూపస్థా భవన్తు యథా పచతా పురోడాశేన మేదస్తస్త్వాం ప్రత్యగ్రభీదవీవృధత్తథా, హే యజమానహోతారౌ యువాం పురోడాశమఘత్తమ్. ॥-౭॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా సూదా ఉత్తమాన్యన్నాని వ్యంజ

నాని చ పక్త్వా భోజయేయుస్తథైతాన్ భోక్తారో విద్వాంసో మానయేయుః । యథాఽజా దయః పశవో ఘాసాదికం భుక్త్వా సమ్యక్ పచన్తి.తథైవ భుక్తమన్నం పాచయేయు రితి.॥౪౯॥

పదార్థము:-ఋషే=మంత్రార్థమునెఱుగువిద్వాంసుడా! ఎట్లు, అయమ్=యజమానః=యజ్ఞమొనర్చునితడు, అద్య=ఇపుడు, పక్తీః=నానావిధములైన పాకములను పచన్=వండుచు మఱియు, పురోడాశమ్=యజ్ఞమునందు హోమమొనర్చుపదార్థములను,-పచన్=వండుచు, అగ్నిమ్=తేజస్వియైన, హోతారమ్=హోతను, అద్య=నేడు అవృణీత=వరించునో అటులనే, వయోధసే=అందఱిజీవనములను పెంపొంద జేయునది యగు, ఇన్ద్రాయ=ఉత్తమైశ్వర్యమునకై అగు,ఛాగమ్=ఛేదన మొనర్చు మేక మొదలగు పశువును, బధ్నన్=కట్టివేయుచుస్వీకరించుడు. ఎట్లు నేడు, వనస్పతిః=వనములరక్షకుడగు, దేవః=విద్వాంసుడు వయోధసే=ఆయుర్వర్ధకుడు, ఇన్ద్రాయ = శత్రువినాశకుడునగు రాజ నిమిత్తము, ఛాగేన=ఛేదనముతోనుద్యతుడు, అభవత్=అగునో అటులనే సకల ప్రజలు,సూపస్థాః=సుందరముగ సమీపమునందుండువారుగా కావలయును, ఎటుల,పచతా= వండిన,.పురోడాశేన=యజ్ఞ పాకముతో, మేదస్తః=స్నిగ్ధత్వముతో, త్వామ్=నిన్ను, ప్రతి అగ్రభీత్=గ్రహించునో, అవీ వృధత్=పెంపొంద జేయునో,అటులనే ఓ యజమానుడా! హోతా! మీయిరువురు యజ్ఞముయొక్క శేషభాగమును,అఘత్తమ్=భుజింపుడు.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు వంట వారు ఉత్తమఅన్నమును, వ్యంజనములను తయారుజేసి భోజనము చేయించెదరో,అటులనే తినువారును వారిని సత్కరించవలయును.ఎట్లు మేక మొదలగు పశువులు గడ్డిమొదలగువానిని తిని బాగుగా జీర్ణింపజేసికొనుచున్నవో అటులనే తినిన అన్నాదులను బాగుగాజీర్ణింపజేసికొందురుగాక! ౧౫౪౯[౪౯]

అత్ర । హోతృగుణ వర్ణనం । వాగశ్విగుణ ప్రతిపాదనం । పున । ర్హోతృకృత్య ప్రతిపాదనం ।యజ్ఞ వర్ణనం । విద్వత్ప్రశంసా చోక్తాఽత ఏతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయార్థేన సహ సంగతి రస్తీతి బోధ్యమ్.

ఈ అధ్యాయమందు హోతగుణములును, వాణీగుణములును, అశ్వినుల గుణములును, హోతకర్తవ్యములను,యజ్ఞముయొక్కవ్యాఖ్య విద్వాంసుల ప్రశంసయు వివరించబడెను. కావున నీఅధ్యాయము యొక్క అర్థమునకును, పూర్వాధ్యాయము యొక్క అర్థమునకును సంబంధమున్నదని యెఱుంగవలెను

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీయుతపరమవిదుషాం విరజానంద సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీస్వామినా విరచితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణ యుక్తే యజుర్వేదభాష్యేఽష్టా వింశోఽధ్యాయః పూర్తింప్రాప.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమండలి యిరువది యెనిమిదవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథైకోనత్రింశోఽధ్యాయః ఆరభ్యతే

ఇపుడిరువది తొమ్మిదవ అధ్యాయము * ఆరంభమగు చున్నది.

విశ్వానిదేవ సవితర్దురితాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥౧॥

౧౧౭౪ సమిద్ధ ఇత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ మనుష్యైరగ్నిజలాదినా కిం సాధ్యమిత్యాహ.

మానవులు జలాదుల వలన నేమేమి సిద్ధింపజేయవలెను:

సమిద్ధో అఞ్జన్ కృదరం మతీనాం ఘృతమగ్నే మధుమత్ పిన్వమానః।

వాజీ వహన్ వాజినం జాతవేదో దేవానాం వక్షి ప్రియమా సధస్థమ్ ॥౧॥

సమిద్ధ ఇతి సమ్+ఇద్ధః, అఞ్జన్, కృదరమ్, మతీనాం, ఘృతం, అగ్నే,

మధుమదితి మధు+మత్, పిన్వమానః, వాజీ, వహన్, వాజినం, జాతవేద ఇతి

---

* ౨౯ వ అధ్యాయపు విషయసూచిక

క్రమసంఖ్య	విషయము	మంత్రములు	క్రమసంఖ్య	విషయము	మంత్రములు
౧.	అగ్నినిరూపణము	౧-౪	౧౨.	శిల్పినిరూపణము.	౩౨-౩౪
౨.	విద్వన్నిరూపణము	౧౧,౧౪	౧౩.	శోభ	౩౦
౩.	గృహనిరూపణము	౫,౬	౧౪.	శస్త్రాస్త్రనిరూపణము.	౩౯-౪౩
౪.	అధ్యాపకోపదేశకుల నిరూపణము,	౭-౧౧	౧౫.	సేనానిరూపణము.	౨౨,౩౮,౫౨
౫.	వాణీనిరూపణము.	౧౪,౧౫	౧౬.	జ్ఞానులరక్షణ.	౨౯,౩౭,౪౭
౬.	అశ్వనిరూపణము,	౧౬-౨౧	౧౭.	సృష్టినుండి ఉపకారగ్రహణము.	౫౩,౫౫,౬౦
౭.	అగ్నినిరూపణము.	౧౭,౧౩	౧౮.	విఘ్ననివారణము.	౪౯
౮.	విద్వన్నిరూపణము.	౨౩,౨౫-౨౮,౩౬	౧౯.	శత్రుసేనాపరాజయము.	౪౪-౪౬
౯.	ప్రశస్తపదార్థములు.	౧౯,౨౦,౨౪	౨౦.	స్వసేనారక్షణ	౪౮-౫౧,౫౪,౫౬,౫౭
౧౦.	గృహద్వారనిర్మాణము.	౩౦	౨౧.	పశువులగుణములు.	౫౮,౫౯
౧౧.	రాత్రిందివములు.	౩౧	౨౨.	యజ్ఞవర్ణన.	౩౫,౬౦

* 1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈఅధ్యాయములో ౬౦ మంత్రములు. ౬౧ ఛందస్సులు, ౧౦౬౩ పదములు, ౨౭౧౪ అక్షరములున్నవి.

[అనువాదకులు]

జాత+వేదః, దేవానాం, వక్షి, ప్రియం, ఆ, సధస్థమితి సధ+స్థమ్॥ ॥౧॥

పదార్థః:-(సమిద్ధః)సమ్యక్ ప్రదీప్తః(అఞ్జన్)వ్యక్తో భవన్(కృదరమ్)ఉదరమ్(మతీనామ్) మనుష్యాణామ్ (ఘృతమ్) ఉదకమాజ్యం వా (అగ్నే) అగ్నివద్వర్తమాన (మధుమత్) మధురా దయో గుణా విద్యన్తే యస్మిన్ తత్ (పిన్వమానః) సేవమానః(వాజీ) వేగవాన్ జనః(వహన్) (వాజినమ్) వేగవన్త మశ్వమ్ (జాతవేదః) జాతప్రజ్ఞ (దేవానామ్) విదుషామ్ (వక్షి) వహసి ప్రాపయసి (ప్రియమ్) ప్రీణన్తి యస్మింస్తత్ (ఆ) సమన్తాత్ (సధస్థమ్) సహస్థానమ్. ॥౧॥

అన్వయః:- హే జాతవేదోఽగ్నే విద్వన్ యథా సమిద్ధోఽఞ్జన్నగ్ని ర్మతీనాం కృదరం మధుమద్ఘృతం పిన్వమానో వాజినం వాజీ వహన్నివ దేవానాం సధస్థమావహతి తథా ప్రియం వక్షి ప్రాపయ. ॥౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యది మనుష్యా జాఠరాగ్నిం ప్రదీప్తం రక్షే యు ర్బాహ్యమగ్నిం సంప్రయుఞ్జీరంస్తర్హ్యయమశ్వవద్యానాని దేశాన్తరం సద్యః ప్రాపయేత్.

పదార్థము:-జాతవేదః=ప్రసిద్ధబుద్ధిమంతుడా! అగ్నే=అగ్నివలెతేజోవంతుడవైన విద్వాంసుడా! ఎట్లు, సమిద్ధః=బాగుగామండి, అఞ్జన్=ప్రకటమగుచున్నఅగ్ని, మతీనామ్=మానవులయొక్క, కృదరమ్=ఉదరములను మఱియు, మధుమత్=మిగులనుత్తమ గుణములుగల, ఘృతమ్=జలమును,లేక నేతిని, పిన్వమానః=సేవించునో, ఎట్లు, వాజీ=వేగవంతుడైన మానవుడు,వాజినమ్=శీఘ్రగామియైన గుఱ్ఱమును,వహన్=నడిపించుచున్నాడో, అటులనే, దేవానామ్=విద్వాంసులతో, సధస్థమ్=సహస్థితిని, ఆ=పొందుచున్నాడు అటులనే, ప్రియమ్=ప్రీతికి నిమిత్తమైన స్థానమును, వక్షి=పొందుము. [౧]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మనుష్యుడు జఠరాగ్నిని ప్రదీప్తముగనుంచి బాహ్యాగ్నిని కలాకౌశలాదులందుపయోగించుచో, అట్టి యగ్ని గుఱ్ఱములవలె యానములను దేశాంతరమునకు శీఘ్రముగాచేర్చగలదు.౧౫౭౭[౧]

ఘృతేనేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఘృతేనాఞ్జన్త్సం పథో దేవయానా న్ప్రజానన్వాజ్యప్యేతు దేవాన్।
అను త్వా సప్తే ప్రదిశః సచన్తాꣳ స్వధా మస్మై యజమానాయ ధేహి॥౨॥

ఘృతేన, అఞ్జన్, సమ్, పథః, దేవయానానితి దేవ+యానాన్, ప్రజానన్

న్నితి ప్ర+జానన్, వాజీ, అపి, ఏతు, దేవాన్, అను, త్వా, సప్తే, ప్రదిశ ఇతి ప్ర+దిశః, సచన్తామ్, స్వధామ్, అస్మై, యజమానాయ, ధేహి॥ ॥౨॥

పదార్థః-(ఘృతేన) ఉదకేనాన్నేన వా (అఞ్జన్) ప్రకటీభవన్ (సమ్) సమ్యక్ (పథః) మార్గాన్ (దేవయానాన్) దేవా విద్వాంసో యాన్తి గచ్ఛన్తి యేషు తాన్ (ప్రజానన్) ప్రకర్షేణ బుధ్యమాన (వాజీ) వేగవాన్ (అపి) (ఏతు) ప్రాప్నోతు (దేవాన్) విదుషః (అను) (త్వా) త్వామ్ (సప్తే) అశ్వ ఇవ వేగకారక (ప్రదిశః) సర్వా దిశః (సచన్తామ్) సమవయన్తు (స్వధామ్) అన్నమ్ (అస్మై) (యజమానాయ) (ధేహి). ॥౨॥

అన్వయః-హే సప్తేఽశ్వ ఇవ వర్త్తమాన విద్వన్! యథా వాజ్యప్యగ్నిః ఘృతేనాఞ్జన్ దేవయానాన్పథః సమేతు, తం ప్రజానన్సన్త్వం దేవానేహి యేన త్వాఽనుప్రదిశః సచన్తాం త్వమస్మై యజమానాయ స్వధాం ధేహి. ॥౨॥

భావార్థః-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యోఽగ్నిజలాది ప్రయుక్తైర్యానైః సద్యో మార్గాన్ గత్వాఽఽగత్య సర్వాసు దిక్షు భ్రమేయుస్తే తత్ర పుష్కలాన్యన్నాదీని సంప్రాప్య ప్రజ్ఞయా కార్యాణి సాద్ధుం శక్నువన్తి. ॥౨॥

పదార్థము:-సప్తే=గుఱ్ఱముతో సమానవేగముగలిగియున్న విద్వాంసుడా! ఎట్లు, వాజీఅపి=వేగవంతమైన అగ్నికూడ, ఘృతేన=నేతితో లేక జలముతో, అఞ్జన్=ప్రకటితమై, దేవయానాన్ పథః=విద్వాంసులునడచుచున్న మార్గములను, సమ్,ఏతు=బాగుగాపొందుచున్నదో దానిని, ప్రజానన్=బాగుగానెఱుగుచున్ననీవు,దేవాన్=విద్వాంసులను, ఏహి= పొందుము. అందువలన, త్వా=నిన్ను, అను ప్రదిశః= అనుకూలములైన సమస్తదిక్కులతో విదిక్కులతో, సచన్తామ్=సంబంధమొనర్చుగాక!నీవు,అస్మై యజమానాయ=యజ్ఞముచేయునీపురుషునకు, స్వధామ్=అన్నమును, ధేహి=ధరించుము.[౨]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏపురుషులు అగ్ని, జలాదులతో ప్రయుక్తములై ఆవిరివలన నడచు యానములవలన శీఘ్రముగా మార్గములందు రాకపోకలొనర్చుదురో సమస్తదిశలయందు భ్రమణమొనర్చుదురో,వారు ఆయాప్రదేశములందు సర్వత్ర పుష్కలముగ అన్నాదులను బడసి బుద్ధితో కార్యములను సాధించగలుగుచున్నారు. ౧౫౨౭[౨]

౧౫౨౮ ఈడ్య ఇత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఈడ్యశ్చాసి వన్ద్యశ్చ వాజిన్నాశుశ్చాఽసి మేధ్యశ్చ సప్తే। అగ్నిష్ట్వా

దైవై ర్వసుభిః సజోషాః ప్రీతం వహ్నిం వహతు జాతవేదాః॥ ॥౩॥

ఈడ్యః, చ, అసి, వన్ద్యః, చ, వాజిన్, ఆశుః, చ, అసి, మేధ్యః, చ, సప్తే, అగ్నిః, త్వా, దైవైః, వసుభిరితి వసు+భిః, సజోషా ఇతి స+జోషాః, ప్రీతమ్, వహ్నిమ్, వహతు, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః॥ ॥౩॥

పదార్థః:-(ఈడ్యః) స్తోతుమర్హః (చ)(అసి)(వన్ద్యః) వన్దితుం నమస్కర్తుం యోగ్యః(చ) (వాజిన్) ప్రశస్తవేగవన్ (ఆశుః) శీఘ్రగామీ (చ) (అసి) (మేధ్యః) సంగమనీయః (చ) (సప్తే) అశ్వ ఇవ పురుషార్థిన్ (అగ్నిః) పావకః (త్వా) త్వామ్ (దైవైః) దివ్యగుణైః(వసుభిః)పృథివ్యాదిభిః సహ (సజోషాః) సమానప్రీతిః (ప్రీతమ్) ప్రశస్తమ్ (వహ్నిమ్) వోఢారమ్ (వహతు)(జాతవేదాః) జాతవిత్తః. ॥౩॥

అన్వయః:-హే వాజిన్ సప్తే శిల్పిన్ విద్వన్ యతో జాతవేదాః సజోషాః సన్ భవాన్ వసుభి ర్దైవైః సహ ప్రీతిం వహ్నిం వహతు.యం చ త్వా త్వామగ్ని ర్వహతు.తస్మాత్త్వమీడ్యశ్చాసి వన్ద్యశ్చాసి, ఆశుశ్చాసి, మేధ్యశ్చాసి. ॥౩॥

భావార్థః:-యే మనుష్యాః పృథివ్యాదివికారై ర్యానాదీని రచయిత్వా తత్ర వేగవన్తం వోఢార మగ్నిం సంప్రయుఞ్జీరంస్తే ప్రశంసనీయా మాన్యాః స్యుః. ॥౩॥

పదార్థము:-వాజిన్=ప్రశంసితమైన వేగముగలవాడా! సప్తే=గుఱ్ఱమువలె పురుషార్థియు, ఉత్సాహియు, శిల్పియునైన విద్వాంసుడా! ఏకారణమున, జాతవేదః=ప్రసిద్ధ భోగములుగలవాడవు, సజోషాః=సమానప్రీతియుక్తుడవునైననీవు, వసుభిః=పృథివి మొదలగు, దైవైః=దివ్యగుణములు గల పదార్థములతో, ప్రీతమ్=ప్రశంసనుబడసిన, వహ్నిమ్=యజ్ఞమందు హోమమొనర్చబడిన పదార్థములను మేఘమండలమునకుచేర్చుఅగ్నిని, వహతు=పొందుదువో.మఱియు,త్వా=ఏనిన్ను,అగ్నిః=అగ్ని చేర్చునో,[ఆ]నీవు,ఈడ్యఃచ అపి=స్తుతియోగ్యుడవై ఉన్నావు, వన్ద్యఃచ=నమస్కరించదగిన వాడవు కూడ అయియున్నావు, చ=మఱియు, ఆశుః=శీఘ్రగామివి,చ=మఱియు,మేధ్యః=సమాగమము చేయదగినవాడవునై, అసి=ఉన్నావు. [౩]

భావార్థము:-ఏమానవులు పృథివ్యాది వికారములతో వాహనాదులను నిర్మించుకొని, వానియందు వేగముగా చేర్చుఅగ్నిని సంప్రయుక్తపఱచుదురో వారు ప్రశంసాయోగ్యులైన మాన్యులగుదురు. ౧౨౭౯[౩]

స్తీర్ణమిత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృత పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

స్తీర్ణం బర్హిః సుష్టరీమా జుషాణోరు పృథు ప్రథమానం పృథివ్యామ్ దేవే
భి ర్యుక్త మదితిః సజోషాః స్యోనం కృణ్వానా సువితే దధాతు ॥౪॥

స్తీర్ణం, బర్హిః, సుష్టరీమ, సు స్తరీ మేతి సు+స్తరీమ, జుషాణా, ఉరు,
పృథు ప్రథమానం, పృథివ్యాం, దేవేభిః, యుక్తం, అదితిః, సజోషా ఇతి స+
జోషా, స్యోనం, కృణ్వానా, సువితే, దధాతు॥ ॥౪॥

పదార్థః:-(స్తీర్ణమ్) సర్వతోఽఙ్గో పాఙ్గైరాచ్ఛాదితం యానమ్ (బర్హిః) అన్తరిక్షముద
కం వా (సుష్టరీమ)సుష్ఠు స్తృణీమ. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(జుషాణా) సేవమానా(ఉరు)
బహు (పృథు) విస్తీర్ణమ్ (ప్రథమానమ్) ప్రఖ్యాతమ్ (పృథివ్యామ్) భూమౌ (దేవేభిః) దివ్యైః
పదార్థైః (యుక్తమ్).(అదితిః) నాశరహితా (సజోషా) సమానైః సేవితా (స్యోనమ్) సుఖమ్
(కృణ్వానా) కుర్వతీ (సువితే) ప్రేరితే దధాతు. ॥౪॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ వయం యథా పృథివ్యామురు పృథు, ప్రథమానం స్తీర్ణం బర్హి
ర్జుషాణా సజోషా దేవేభి ర్యుక్తం స్యోనం కృణ్వానాఽదితి ర్విద్యుత్సర్వసువితే దధాతు సుష్ట
రీమ.తథా త్వం ప్రయతస్వ. ॥౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యా పృథివ్యాదిషు వ్యా
ప్తాఽఖణ్డితా విద్యుద్విస్తీర్ణాని కార్యాణి సంసాధ్య సుఖం జనయతి. తాం కార్యేషు ప్రయుజ్య
ప్రయోజనసిద్ధిం సమ్పాదయత. ॥౪॥

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసుడా ! ఎట్లు, పృథివ్యామ్=భూమియందు, ఉరుపృథు
=గొప్పవిరివిగలది, ప్రథమానమ్=ప్రఖ్యాతమైనది, స్తీర్ణమ్=సకలాంగోపాంగములతో
పూర్ణమైనదియునగు, యానమును, బర్హిః=జలమును లేక అంతరిక్షమును, జుషాణా=
సేవించునది, సజోషాః=సమానగుణములుగలవారిచే సేవించబడినది, దేవేభిః=దివ్యపదార్థ
ములతో,యుక్తమ్స్యోనం=కూడిన సుఖమును,కృణ్వానా=చేయునదియునగు,అదితిః=
నాశరహితమగువిద్యుత్తు సమస్తమును, సువితే=ప్రేరేపించిన యంత్రమందు, దధాతు=
ధరించునో, దానిని మేము, సుష్టరీమ=సుందరముగ విస్తరింప జేయుదుమో అటులనే
మీరును ప్రయత్నముచేయుడు. [౪]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవు
లారా! ఏవిద్యుత్తు పృథివ్యాదులందు వ్యాప్తమై,అఖండితమై,విస్తృతముగ గొప్పగొప్ప
కార్యములను సిద్ధపఱచి సుఖమునుత్పత్తిజేయుచున్నదో,దానిని కార్యములందుప్రయు

_క్తపఱచి ప్రయోజనమును సాధించుడు. ౧౫।౮०[४]

౧౫।౮౧ ఏతా ఇత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

కీదృగ్ద్వారవన్తి గృహాణి స్యు రిత్యాహ.

ఎట్టి ద్వారములుగల గృహములుండవలయునను విషయము.

ఏతా ఉ వః సుభగా విశ్వరూపా విపక్షోభిః శ్రయమాణా ఉదాతైః।

ఋష్వాః సతీః కవషాః శుమ్భమానా ద్వారో దేవీః సుప్రాయణా భవన్తు॥

ఏతాః, ఉ+ఇత్యూం, వః, సుభగా+ఇతి సు+భగాః, విశ్వరూపా ఇతి విశ్వ+రూపాః, వి, పక్షోభిరితి పక్ష+భిః, శ్రయమాణాః, ఉత్, ఆతైః, ఋష్వాః సతీః, కవషాః, శుమ్భమానాః, ద్వారః, దేవీః, సుప్రాయణాః సుప్రాయనా ఇతి సు+ప్రాయనాః, భవంతు॥ ॥౫॥

పదార్థః:-(ఏతా) దీప్తయః (ఉ) వితర్కే (వః) యుష్మభ్యమ్ (సుభగాః) సుష్ఠ్వైశ్వర్య ప్రదాః (విశ్వరూపాః) వివిధరూపగుణాః (వి) (పక్షోభిః) పక్షైః (శ్రయమాణాః) సేవమానాః (ఉత్) ఉత్కృష్టతయా (ఆతైః) సతతం గమకైః (ఋష్వాః) మహత్యః. ఋష్వ ఇతి మహన్నా ...నిఘం.౩.౩.(సతీః) విద్యమానాః (కవషాః) శబ్దం కుర్వాణాః (శుమ్భమానాః) సుశోభితాః (ద్వారః) (దేవీః) దేదీప్యమానాః (సుప్రాయణాః) సుఖేన గమనాదికరణాః (భవన్తు) ॥౫

అన్వయః:-హే మనుష్యా యథా వ ఏతాః సుభగా విశ్వరూపా ఋష్వాః కవషాః శుమ్భమానాః సతీ ర్దేవీ ర్ద్వార ఉదాతైః పక్షోభిః శ్రయమాణాః పక్షిపఙ్క్తయ ఇవ సుప్రాయణా భవన్తు తాదృశీరు భవన్తో రచయన్తు. ॥౫॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోప....హే మనుష్యైరీదృశాని గృహద్వారాని ర్మాతవ్యాని, యేభ్యో వాయునిరోధో న స్యాద్యథాఽన్తరిక్షేఽనిరుద్ధాః పక్షిణః సుఖేన గచ్ఛన్త్యాగచ్ఛన్తి, తథా తేషు గన్తవ్యమాగన్తవ్యం చ. ॥౫॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! ఎట్లు, వః=మీయొక్క, ఏతాః=ఈదీప్తములు,సుభగాః=సుందరైశ్వర్యదాయకములు, విశ్వరూపాః=వివిధరూపములుగలవి, ఋష్వాః=చాలయెత్తువెడల్పుగలవి, కవషాః=మాటలాడిన శబ్దమును ప్రతిధ్వనింపచేయునవి, శుమ్భమానాః=సుందరశోభాయుక్తములు,సతీః=అగుచు,దేవీః=రంగులతో మెఱయుచున్నవి, ఉత్ ఆతైః=నిరంతరము బాగుగా వెళ్ళుటకు హేతువులగు, పక్షోభిః=ఇరుగెలకుల నుండి, శ్రయమాణాః=సేవించిన పక్షులయొక్క బారులవలె, సుప్రాయణాః=సుఖముగా

పోవుటకాధారములైన,ద్వారః=ద్వారములు,విశవస్తు=సర్వత్ర గృహములందుండునో అటుల, ఉ=మీరుకూడనిర్మించుదురు గాక! [౫]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు, వాయువు ఆగకుండ బాగుగాపీచుద్వారములుగలగృహములను నిర్మించవలయును.ఆకాశమునందెట్లు ఆటంకములేకుండ పక్షులు సుఖపూర్వకముగ నెగురుచున్నవో అటులనే ఆద్వారములందు రాకపోకలుజరుగవలయును. ౧౨౮౧[౫]

౧౨౮౨ అన్తరేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః, మనుష్యా దేవతాః,త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అ॒న్తరా॑ మి॒త్రా వరు॑ణా॒ చర॑న్తీ॒ ముఖం॑ య॒జ్ఞానా॑మ॒భి సం॑విదా॒నే । ఉ॒షా

సా॑వా॒ꣳ సుహి॒ర॒ణ్యే సు॑శి॒ల్పే ఋ॒తస్య॒ యోనా॑ వి॒హ సా॑దయామి ॥౬॥

అ॒న్తరా॑, మి॒త్రావరు॑ణా, చర॑న్తీ॒+ఇతి॒ చర॑న్తీ, ముఖ॑మ్, య॒జ్ఞానా॑మ్, అ॒భి,

సం॒వి॒దా॒నే+ఇతి॑ సమ్+వి॒దా॒నే, ఉ॒షాసా॑, ఉ॒షసే॒త్యు॒షసా॑, వా॒మ్, సు॒హి॒ర॒ణ్యే+ఇతి॑

సు॑+హి॒ర॒ణ్యే, సు॒శి॒ల్పే+ఇతి॑ సు॑+శి॒ల్పే, ఋ॒తస్య॑, యోనౌ॑, ఇ॒హ, సా॒ద॒యా॒మి॥

పదార్థః:-(అన్తరా) అన్తరా (మిత్రావరుణా) ప్రాణోదానౌ (చరన్తీ)ప్రాప్నువత్యౌ (ముఖమ్) (యజ్ఞానామ్) సఙ్గన్తవ్యానామ్ (అభి) పదార్థానామ్ (సంవిదానే) సమ్యగ్విజ్ఞాపికే (ఉషాసా) ప్రాతఃసాయం వేలే (వామ్) యువామ్ (సుహిరణ్యే) సుష్ఠుతేజోయుక్తే(సుశిల్పే) సుష్ఠుశిల్పక్రియా యయోస్తే (ఋతస్య) సత్యస్య (యోనౌ)నిమిత్తే(ఇహ) అస్మిన్ గృహే (సాదయామి) స్థాపయామి. ॥౬॥

అన్వయః:- హే శిల్పవిద్యా ప్రచారకౌ విద్వాంసౌ యథాహమన్తరా మిత్రావరుణా చరన్తీ యజ్ఞానాం ముఖమభి సంవిదానే సుహిరణ్యే సుశిల్పే ఉషాసా ఋతస్య యోనావిహ సాదయామి తథా వాం మహ్యాం స్థాపయేతమ్. ॥౬॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా ప్రాతః సాయం వేలే శుద్ధస్థాన సేవితే మనుష్యాణాం ప్రాణోదానవత్సుఖకారికే భవతస్తథా శుద్ధదేశే నిర్మితం బహువిస్తీర్ణ ద్వారం గృహం సర్వథా సుఖయతి. ॥౬॥

పదార్థము:-శిల్పవిద్యాప్రచారకులైన విద్వాంసద్వయమా! ఎట్లునేను,అన్తరా=శరీరములోపల, చరన్తీ=ప్రాప్తములగుచున్న,మిత్రావరుణా=ప్రాణోదానములను,య

జ్ఞానాం=సంగతికిదగిన పదార్థములయొక్క, ముఖం=ముఖ్యభాగమును, అభిసంవిదానే=సర్వవిధముల సమ్యక్ జ్ఞానమునకు హేతువులు, సుహిరణ్యే=సుందర తేజోయుక్తములు, సుశిల్పే=సుందరశిల్పనైపుణ్యముగలవియునైన, ఉషాసా=ప్రాతఃసాయంకాల వేళలను, ఋతస్య=సత్యమునకు, యోనౌ=నిమిత్తమైన, ఇహ=ఈగృహమందు, సాదయామి=స్థాపించుచున్నానో, అటులనే, వాం=మీరిరువురు నానిమిత్తము స్థాపించుడు [౬]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు శుద్ధస్థానమున సేవించబడిన ఉదయసాయంకాల వేళలు మానవులకు ప్రాణోదానములవలె సుఖదాయకములగుచున్నవో, అటులనే శుద్ధప్రదేశమున నిర్మించబడిన పెద్దపెద్దద్వారములు గల గృహము సకలవిధముల సుఖమునొసగుచున్నది. ౧౫౮-౨౯[౬]

ప్రథమేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః. అశ్వినౌ దేవతే, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథాఽధ్యయనాధ్యాపనే కథం స్యాతామిత్యాహ.

ఇప్పుడు చదువుట, చదివించుట ఎటులుండవలయునను విషయము.

ప్రథమా వాꣳ సరథినా సువర్ణా దేవౌ పశ్యన్తౌ భువనాని విశ్వా। అపి ప్రియం చోదనా వాం మిమానా హోతారా జ్యోతిః ప్రదిశా దిశన్తా ॥౭॥

ప్రథమా, వాం, సరథినేతి స+రథినా, సువర్ణేతి సు+వర్ణా, దేవౌ, పశ్యన్తౌ, భువనాని, విశ్వా, అపి+ప్రయమ్, చోదనా, వాం, మిమానా, హోతారా, జ్యోతిః, ప్రదిశేతి ప్ర+దిశా, దిశన్తా॥ ॥౭॥

పదార్థః:-(ప్రథమా) ఆదిమౌ (వామ్) యువయోః (సరథినా) రథిభిః సహ వర్తమానౌ (సువర్ణా) శోభనో వర్ణో యయోస్తౌ (దేవౌ) దేదీప్యమానౌ(పశ్యన్తౌ)సమీక్షమాణౌ (భువనాని) నివాసాఽధికరణాని (విశ్వా) సర్వాణి (అపిప్రయమ్) ప్రీణామి. వ్యత్యయేన లుఙ్ ప్రయోగోఽయమ్ (చోదనా) ప్రేరణాని కర్మాణి (వామ్) యువామ్ (మిమానా) నిర్మాతారౌ (హోతారా) దాతారౌ (జ్యోతిః) ప్రదీప్తిః (ప్రదిశా) ప్రకర్షేణ బోధయన్తౌ (దిశన్తా) ఉచ్చారయన్తౌ. ॥౭॥

అన్వయః:- హే విద్యార్థినౌ యౌ ప్రథమా సరథినా సువర్ణా విశ్వా భువనాని పశ్యన్తౌ వాం చోదనా మిమానా జ్యోతిః ప్రదిశా దిశన్తా హోతారా దేవౌ విద్వాంసౌ కుర్యాతాం యథా త్వమహమపి ప్రయన్తథా వాం యువాం తౌ ప్రాప్నుతమ్. ॥౭॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే విద్యార్థినో నిష్కాపట్యేన విదుషః సేవన్తే. తే విద్యాప్రకాశం లభన్తే. యది విద్వాంసః కపటాలస్యే విహాయ సర్వాన్ సత్యముప

దిశేయు స్తర్హి తే సుఖనః కథం న జాయేరన్? ॥౭॥

పదార్థము:- విద్యార్థిస్త్రీయమా! ప్రథమా=మొదటివారు, సరథినా=రథము గలవారితో వర్తమానులు,సువర్ణా=సుందరగౌరవర్ణముగల ఏ యిరువురు విద్వాంసులు, విశ్వాభువనాని=నివసించుట కాధారమైన సమస్తలోకములకు, పశ్యన్తా=చూచుచున్న వారై,వాం=మీయిరువురియొక్క,చోదనా=ప్రేరణారూప కర్మలను,మిమానా=పరీక్షించుచున్న,జ్యోతిః=ప్రకాశమును,ప్రదిశా=బాగుగా తెలిసికొనుచున్న వారునునై మఱియు,దిశన్తా=ఉచ్చరించుచున్న మిమ్ము,హోతారా=దానశీలురు, దేవా=తేజోవంతులు నైన విద్వాంసులుగనొనర్చుదురో,వారిని నేనుఎట్లు,అప్రియం=తృప్తిపఱచుచున్నానో అటులనే, వాం=మీరిరువురు ఆవిద్వాంసులను పొందుడు. [౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏవిద్యార్థులు నిష్కపటముగా విద్వాంసులను సేవించుచున్నారో వారువిద్యాప్రకాశమును పొందుచున్నారు. విద్వాంసులు కపటమును, ఆలస్యమును త్యజించి సర్వులకు సత్యోపదేశము చేయుచో వారుసుఖులెట్లు కాకుందురు? ౧౫౭[౭]

ఆదిత్యైరిత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః, సరస్వతీ దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఆదిత్యై ర్నో భారతీ వష్టు యజ్ఞంసరస్వతీ సహ రుద్రై ర్న ఆవీత్।
ఇడోపహూతా వసుభిః సజోషా యజ్ఞం నో దేవీ రమృతేషు ధత్త ॥౮॥

ఆదిత్యైః, నః, భారతీ, వష్టు, యజ్ఞం, సరస్వతీ, సహ, రుద్రైః, నః, ఆవీత్

ఇడా, ఉపహూతేత్యుప+హూతా, వసుభిరితి వసు+భిః, సజోషా ఇతి సజోషాః, యజ్ఞం, నః, దేవీః, అమృతేషు, ధత్త॥ ॥౮॥

పదార్థః:-(ఆదిత్యైః) పూర్ణవిద్యావద్భిః (నః) అస్మభ్యమ్ (భారతీ) సర్వవిద్యాధర్త్రీ సర్వథా పోషికా(వష్టు)కామయతామ్(యజ్ఞమ్)సంగతం యోగ్యం బోధమ్ (సరస్వతీ)ప్రశస్త విజ్ఞానవతీ వాక్ (సహ) (రుద్రైః) మధ్యమై ర్విద్వద్భిః (నః) అస్మాన్ (ఆవీత్) ప్రాప్నుయాత్ (ఇడా) స్తావికా వాక్ (ఉపహూతా) యథావత్స్వీకృతా (వసుభిః) ప్రథమ కల్పై ర్విద్వద్భిః (సజోషాః) సమానైః సేవితా (యజ్ఞమ్) ప్రాప్తవ్యమానన్దమ్ (నః) అస్మాన్ (దేవీః) త్రివిధా

వాణీః (అమృతేషు) నాశరహితేషు జీవాదిపదార్థేషు (ధత్త) ధరత ధత్త వా. ॥౮॥

అన్వయః:- హే విద్వన్ భవాన్ యా ఆదిత్యై ర్బుధైరుపదిష్టోపహూతా భారతీ నో యజ్ఞం సంపాదయతి,తయా సహ నోఽస్మాన్వష్టు యా రుద్రై ర్మధ్యస్థైరుపదిష్టా సరస్వతీ నోఽస్మానావీత్, యా సజోషా ఇడా వసుభి రుపదిష్టా సతీ యజ్ఞం సాధ్నోతి. హే జనా తా దేవీ రస్మానమృతేషు దధ్యు స్తాయూయ మస్మభ్యం ధత్త. ॥౮॥

భావార్థః:-మనుష్యై ర్యరుత్తమమధ్యమ నికృష్టానాం విదుషాం సకాశాచ్ఛృతా పఠితా వా విద్యా వాణీ స్వీకార్యా. న మూర్ఖాణాం సకాశాత్.సా వాణీ మనుష్యాణాం సర్వదా సుఖసాధికా భవతి. ॥౮॥

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! నీవు,ఆదిత్యైః=పూర్ణవిద్యగల ఉత్తమవిద్వాంసులు ఉపదేశించిన, ఉపహూతా=యథావత్తుగ్రర్థతో గ్రహించబడిన, భారతీ=సర్వవిద్యలను ధరించి సకలవిధముల పుష్టినొసగుసేవాణి, నః=మాకు, యజ్ఞం=సంగతము యోగ్యమునైన బోధను సాధించుచున్నదో, సహ=దానితోకూడ, నః=మమ్ము, వష్టు=కోరువారుగచేయుము, రుద్రైః=మధ్యతరగతి విద్వాంసులుపదేశించిన, సరస్వతీ=ఉత్తమప్రశస్తవిజ్ఞానయుక్తమైన యేవాణి,నః=మాకు, ఆవీత్=ప్రాప్తమగునో, సజోషాః=సమానమైన విద్వాంసులు సేవించిన,ఇడా=స్తుతికి హేతువైన యేవాణి,వసుభిః=ప్రథమతరగతివిద్వాంసులచే నుపదేశించబడినదై,యజ్ఞమ్=పొందదగిన ఆనందమును సాధించుచున్నదో,ఓ మానవులారా! దేవీః=దివ్యరూపములైన ఆ త్రివిధవాక్కులు మమ్ము,అమృతేషు=నాశరహిత జీవనాది నిత్యపదార్థములందు ధరించుగాక! వానిని మీరును మా నిమిత్తము, ధత్త=ధరించుడు. [౮]

భావార్థము:-మానవులు ఉత్తమ,మధ్యమ, నికృష్టవిద్వాంసులనుండి వినియో,చదివియో విద్యను, వాణిని స్వీకరించవలయునే గాని మూర్ఖులనుండి స్వీకరించకూడదు. వాణి మానవులకు సర్వకాలములందును సుఖమొసగెడిదియగుచున్నది. ౨౫౮[౮]

౨౭.౨౦ త్వష్టేత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః। త్వష్టా దేవతా।త్రిష్టుప్ ఛన్దః ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

త్వష్టా వీరం దేవకామం జజాన త్వష్టు రర్వా జాయత ఆశు రశ్వః ।

త్వష్టేదం విశ్వం భువనం జజాన బహోః కర్తార మిహ యక్షి హోతః॥౯॥

త్వష్టా, వీరం, దేవ కామమితి దేవ+కామం, జజాన, త్వష్టుః, అర్వా,

జాయతే, ఆశుః, అశ్వః, త్వష్టా, ఇదం, విశ్వం, భువనం, జజాన, బహోః, కర్తా
రం, ఇహ, యక్షి, హోత రితి హోతః॥ ॥౯॥

పదార్థః:-(త్వష్టా) విద్యాదిసద్గుణైః ప్రకాశమానః (వీరమ్) (దేవకామమ్) యో దేవాన్ విదుషః కామయతే తమ్ (జజాన) జనయతి (త్వష్టుః) ప్రదీప్తాచ్ఛిక్షణాత్ (అర్వా) శీఘ్రంగన్తా (జాయతే) (ఆశుః) తీవ్రవేగః (అశ్వః) తురఙ్గః (త్వష్టా) స్వస్వప్రకాశితః (ఇదమ్) (విశ్వమ్) సర్వమ్ (భువనం) లోకజాతమ్ (జజాన) జనయతి (బహోః) బహువిధస్య సంసారస్య (కర్త్తారమ్) (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (యక్షి) యజసి సఙ్గచ్ఛసే (హోతః) ఆదాతః. ॥౯॥

అన్వయః:-హే హోత స్త్వం త్వష్టా విద్వాన్ దేవకామః వీరం జజాన. యథా త్వష్టు రాశు రర్వాశ్వో జాయతే. యథా త్వష్టేదం విశ్వం భువనం జజాన. తం బహోః కర్త్తార మిహ యక్షి, తథా వయమపి కుర్యామ. ॥౯॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే విద్యాకామాన్మనుష్యాన్విదుషః కుర్యు ర్యే సద్యోజాతశిక్షోఽశ్వ ఇవ తీవ్రవేగేన విద్యాః ప్రాప్నోతి. యథా బహువిధస్య సంసారస్య స్రష్టేశ్వరః సర్వాన్వ్యవస్థాపయతి. తథాఽధ్యాపకాఽధ్యేతారో భవన్తు. ॥౯॥

పదార్థము:-హోతః=గ్రహించుజనుడా! నీవు ఎట్లు, త్వష్టా=విద్యాద్యుత్తమగుణములతో శోభితుడగు విద్వాంసుడు, దేవకామమ్=విద్వాంసులనుకోరువాడగు, వీరమ్=వీరపురుషుని, జజాన=ఉత్పత్తిచేయుచున్నాడో, ఎట్లు, త్వష్టుః=ప్రకాశరూప శిక్షణవలన, ఆశుః=శీఘ్రగామి, అర్వా=వేగవంతమునగు, అశ్వః=గుఱ్ఱము, జాయతే=కలుగుచున్నదో, ఎట్లు, త్వష్టా=స్వరూపముతో ప్రకాశితుడైన ఈశ్వరుడు, ఇదమ్ విశ్వమ్ భువనమ్=ఈసమస్తలోకములను, జజాన=ఉత్పత్తిచేయుచున్నాడో, బహోః=బహువిధములైన సంసారమును, కర్త్తారమ్=రచించు నాపరమాత్మను, ఇహ=ఈజగత్తునందు, యక్షి=పూజించుము. అటులనే మేమును చేయుదుము. [౯]

భావార్థము:-వాచకలుప్తోపమాలంకారమిందున్నది. ఏవిద్వాంసులు విద్యను కోరు మానవులను విద్వాంసులుగ జేయుదురో, ఎవరుశీఘ్రముగ శిక్షనుపొందినగుఱ్ఱమువలె బహు శీఘ్రముగా విద్యనుపొందుచున్నారో, బహువిధములైన లోకములకు స్రష్టయైన ఈశ్వరుడు సమస్తము వ్యవస్థీకరించుచున్నాడో అటుల అధ్యాపకాధ్యేతలు కావలెను. [౯]

అశ్వ ఇత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః। సూర్యో దేవతా। నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః।

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అశ్వో ఘృతేన త్మన్యా సమక్త ఉప దేవాఁ౨॥ఽఋతుశః పాథ ఏతు।

వనస్పతి ర్దేవలోకం ప్రజానన్నగ్నినా హవ్యా స్వదితాని వక్షత్ ॥౧౦॥

అశ్వః, ఘృతేన, త్మన్యా, సమక్త ఇతి సం+అక్తః, ఉప, దేవాన్, ఋతుశ+ఇత్యృతు+శః, పాథః, ఏతు, వనస్పతిః, దేవలోక మితి దేవ+లోకం, ప్రజానన్నితి ప్ర+జానన్, అగ్నినా, హవ్యా, స్వదితాని, వక్షత్॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:-(అశ్వః) ఆశుగామి వహ్నిః (ఘృతేన) ఉదకేన(త్మన్యా)ఆత్మనా. అత్రా కార లోపో విభక్తేర్యాదేశశ్చ (సమక్తః) సమ్యక్ ప్రకటయన్ (ఉప) దేవాన్ దివ్యాన్ వ్యవహారాన్ (ఋతుశః) ఋతావృతా (పాథః) అన్నం (ఏతు) ప్రాప్నోతు (వనస్పతిః)వనానాం కిరణానాం పాలకః సూర్యః (దేవలోకం) దేవానాం విదుషాం లోకం దర్శకం వ్యవహారం (ప్రజానన్) ప్రకర్షేణ విదన్త్సన్ (అగ్నినా) పావకేన(హవ్యా)అత్తుమర్హాణి(స్వదితాని)ఆస్వాదితాని(వక్షత్) వహేత్ ప్రాపయేత్. ॥౧౦॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ దేవలోకం ప్రజానన్త్సన్ యథా ఘృతేన సంయోజితోఽశ్వస్త్మన్యా ఋతుశో దేవాన్త్సమక్తః సన్ పాథ ఉపైతు. అగ్నినా సహ వనస్పతిః స్వదితాని హవ్యా వక్షత్తథా త్మన్యా వర్తస్వ. ॥౧౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే విద్వాంసో మనుష్యాః! యథా సూర్య ఋతూన్ విభజ్యోత్తమాని సేవితవ్యాని వస్తూని జనయతి.తథోత్తమానధమాన్ విద్యార్థినోవిద్యాశ్చాఽవిద్యాశ్చ పృథక్ పరీక్ష్య సుశిక్షితాన్ సంపాదయన్తు అవిద్యాశ్చ నివర్తయన్తు. ॥౧౦॥

పదార్థము:-విద్వాంసుడా! దేవలోకమ్=అందఱికి మార్గముచూపెట్టు విద్వాంసులమార్గమును, ప్రజానన్=బాగుగాతెలిసికొనుచు ఎట్లు, ఘృతేన=జలముతో సంయుక్త పఱచిన, అశ్వః=అతిశీఘ్రగామియగు అగ్ని, త్మన్యా=ఆత్మతో, ఋతుశః=ప్రతిఋతువునందు, దేవాన్=ఉత్తమవ్యవహారములను,సమక్తః=బాగుగాప్రకటపఱచుచు,పాథః=అన్నమును, ఉపఏతు=దగ్గరగాపొందునో, అగ్నినా=అగ్నితోపాటు,వనస్పతిః=కిరణరక్షకుడగు సూర్యుడు, స్వదితాని=స్వాదిష్ఠములు, హవ్యా=తినదగినవియగు అన్నములను, వక్షత్=పొందజేయునో, అటులనే ఆత్మతోవర్తించుడు. [౧౦]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ విద్వాంసులారా!ఎట్లుసూర్యుడు ఋతువులనువిభజించి,ఉత్తమములు సేవనయోగ్యములునగు వస్తువులనుత్పన్నముచేయుచున్నాడో, అటులనే ఉత్తమాధమ,విద్యార్థులను, విద్యావిద్యలను వేఱువేఱుగ పరీక్షించి సుశిక్షితులుగ నొనర్చవలెను, అవిద్యను నివృత్తి మొనర్చవలెను.

౧౧౫౭ ప్రజాపతేరిత్యస్య బృహదుక్థో వామదేవ్య ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా। త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
పునర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

మరల మానవులేమి చేయవలయునను విషయము.

ప్రజా॑పతే॒ తప॑సా వావృధా॒నః స॒ద్యో జా॒తో ద॑ధిషే య॒జ్ఞమ॑గ్నే।
స్వాహా॑కృతేన హ॒విషా॑ పురో॒గా యా॒హి సా॒ధ్యా హ॒విర॑దన్తు దే॒వాః॥

ప్రజా॑పత॒ ఇతి॑ ప్రజా॑+ప॒తే॒, తప॑సా, వా॒వృ॒ధా॒నః, వ॒వృ॒ధా॒న ఇతి॑ వవృధానః, స॒ద్యః, జా॒తః, ద॒ధి॒షే, య॒జ్ఞం, అ॒గ్నే॒, స్వాహా॑కృతే॒నేతి॒ స్వాహా॑+కృ॒తేన హ॒విషా॑, పు॒రో॒గా ఇతి॑ పు॒రః+గాః, యా॒హి, సా॒ధ్యాః, హ॒విః, అ॒ద॒న్తు॒ దే॒వాః॥

పదార్థః:- (ప్రజాపతేః) ప్రజాయాః పాలకస్య (తపసా) ప్రతాపేన (వావృధానః) వర్ధమానః (సద్యః,జాతః) శీఘ్రం ప్రసిద్ధః సన్ (దధిషే) ధరసి (యజ్ఞం)(అగ్నే)పావకవద్వర్తమాన విద్వన్ ! (స్వాహాకృతేన) సుష్ఠుసంస్కారక్రియయా నిష్పాదితేన (హవిషా) దాతుమర్హేణ(పురోగాః)అగ్రగణ్యా అగ్రగామినో వా(యాహి)ప్రాప్నుహి(సాధ్యాః)సాధనసాధ్యాః(హవిః)అత్తవ్యమన్నం (అదన్తు) భుఞ్జతాం (దేవాః) విద్వాంసః. ॥౧౧॥

అన్వయః:-హే అగ్నే ! త్వం సద్యో జాతః ప్రజాపతేస్తపసా వావృధానః స్వాహాకృతేన హవిషా యజ్ఞం దధిషే.యే పురోగాః సాధ్యా దేవా హవి రదన్తు తాన్యాహి ప్రాప్నుహి॥౧౧॥

భావార్థః:-యే మనుష్యాః సూర్యవత్ప్రజాపాలకా ధర్మేణ ప్రాప్తస్య పదార్థస్య భోక్తారో భవన్తి. తే సర్వోత్తమా గణ్యన్తే. ॥౧౧॥

పదార్థము:-విద్వాంసుడా! అగ్నే=అగ్నివలె తేజోవంతుడా! నీవు, సద్యః=శీఘ్రముగ, జాతః=ప్రసిద్ధుడవు, ప్రజాపతేః=ప్రజారక్షకుడగు నీ ఈశ్వరునియొక్క, తపసా=ప్రతాపముచే,వావృధానః=వృద్ధిపొందువాడవునై,స్వాహాకృతేనా=సుందర సంస్కారరూప క్రియతో సిద్ధమైన, హవిషా=హోమమునందు వ్రేల్చదగిన పదార్థముతో, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును,దధిషే=ధరించుచున్నావు.పురోగాః=ముఖ్యులు లేక అగ్రగాములు,సాధ్యాః=సాధనములతో సిద్ధపఱచువారునగు, దేవాః=ఏ విద్వాంసులు, హవిః=గ్రాహ్యమైన అన్నమును, అదన్తు=భోజనముచేయుదురో, వారిని, యాహి=పొందుము. [౧౧]

భావార్థము:-ఏమానవులు సూర్యునివలె ప్రజారక్షకులు ధర్మముచేలభించిన పదార్థమును భోగించువారగుచున్నారో,వారుసర్వోత్తములుగ నెన్నబడుచున్నారు. [౧౧]

౧౨॥ యదక్రన్ద ఇత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః। యజమానో దేవతా। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః॥

పునస్తమేవ విషయమాహ.

మరల నదే విషయము.

యదక్రన్దః ప్రథమం జాయమాన ఉద్యన్త్సముద్రాదుత వా పురీషాత్ ।
శ్యేనస్య పక్షా హరిణస్య బాహూ ఉపస్తుత్యం మహి జాతం తే అర్వన్॥

యత్, అక్రన్దః, ప్రథమం, జాయమానః, ఉద్యన్నిత్యుత్+యన్, సము
ద్రాత్, ఉత, వా, పురీషాత్, శ్యేనస్య, పక్షా, హరిణస్య, బాహూ+ఇతి బాహూ,
ఉపస్తుత్య మిత్యు ప+స్తుత్యం, మహి, జాతం, తే, అర్వన్॥ ॥౧౨॥

పదార్థః:-(యత్) యదా (అక్రన్దః) శబ్దం కురుషే (ప్రథమం) (జాయమానః) (ఉద్యన్) ఉదయం ప్రాప్నువన్(సముద్రాత్)అన్తరిక్షాత్.సముద్ర ఇత్యన్తరిక్ష నా...నిఘం.౧.౩. (ఉత)అపి (వా)(పురీషాత్)పాలకాత్ పరమాత్మనః (శ్యేనస్య)పక్షిణః(పక్షా)పక్షౌ(హరిణస్య)హర్తుం శీలస్య వీరస్య (బాహూ) భుజౌ (ఉపస్తుత్యం) ఉపగతస్తుతివిషయం (మహి) మహత్కర్మ (జాతం) (తే) తవ (అర్వన్) అశ్వ ఇవ వేగవద్విద్వన్. ॥౧౨॥

అన్వయః:- హే అర్వన్ విద్వన్! యత్సముద్రా దుత వా పురీషాత్ప్రథమం జాయమానో వాయురివోద్యంస్త్వమక్రన్దస్తదా తే హరిణస్య బాహూ శ్యేనస్య పక్షేవ ఏతత్ మహి జాత ముపస్తుత్యం భవతి. ॥౧౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథాఽన్తరిక్షాత్ప్రకటో వాయుః కర్మాణి కారయతి తథా శుభాన్గుణాన్ యూయం స్వీకురుత యథా పశూనాం మధ్యేఽశ్వో వేగవానస్తి తథా శత్రూణాం నిగ్రహే వేగవన్తః శ్యేన ఇవ వీరసేనా ప్రగల్భా భవత. యద్యేవం కురుత తర్హి సర్వం యుష్మాకం ప్రశంసితం స్యాత్. ॥౧౨॥

పదార్థము:-అర్వన్=గుఱ్ఱమువలె వేగముగలవిద్వాంసుడా!యత్=ఎపుడు,సముద్రాత్=అంతరిక్షమునుండి, ఉత వా=అథవా,పురీషాత్=రక్షకుడైన పరమాత్మనుండి,ప్రథమమ్=మొదట, జాయమానః=ఉత్పన్నమైన వాయువువలె, ఉద్యన్ = ఉదయించి, అక్రన్దః=ధ్వనిచేయుచున్నావో,అపుడు,హరిణస్య=హరణశీలుడవువీరుడవునైన,తేనీయొక్క, బాహూ=భుజములు, శ్యేనస్య=శ్యేనపక్షియొక్క, పక్షా=ఱెక్కలవలె బలకరములైయున్నవి, మహి=మహత్కర్మ, జాతమ్=ప్రసిద్ధమై, ఉపస్తుత్యమ్=స్తుత్యవిషయమగుచున్నది. [౧౨]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! ఎట్లు అంతరిక్షమునుండి జనించినవాయువు కర్మలను చేయించుచున్నదో అటులనే మానవులయొక్క శుభగుణములను మీరుగ్రహించుడు.ఎట్లుపశువులలో గుఱ్ఱము వేగముగలదైయున్నదో అటులనే శత్రువులనడ్డగించుటలో వేగవంతులు శ్యేనపక్షితుల్యులునగు వీరపురుషుల సేనను గలిగి దృఢమైన సాహసము గలవారగుడు. అటులొనర్చినచో మీ

కర్మలన్నియు ప్రకాశితములగును. ౧౫౮౮[౧౨]

౧౫౮౯ యమేనేత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః అగ్నిర్దేవతా। భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

యమేన దత్తం త్రిత ఏనమాయునగిన్ద్ర ఏణం ప్రథమోఽఅధ్య తిష్ఠత్।
గన్ధర్వోఽ అస్య రశనా మగృభ్ణాత్సూరా దశ్వం వసవో నిరతష్ట ॥౧౩॥

యమేన. దత్తం, త్రితః, ఏనం, ఆయునక్, అయునగిత్య యునక్, ఇంద్రః, ఏనం, ప్రథమః, అధి, అతిష్ఠత్, గన్ధర్వః, అస్య, రశనాం, అగృభ్ణాత్, సూరాత్, అశ్వం, వసవః. నిః, అతష్ట॥ ॥౧౩॥

పదార్థః:-(యమేన)నియన్త్రా వాయునా(దత్తం)(త్రితః)త్రిభ్యః పృథివీజలాన్తరిక్షేభ్యః (ఏనం) వహ్నిం (ఆయునక్) యునక్తి (ఇన్ద్రః)విద్యుత్(ఏనం)అత్ర ఛాన్దసం ణత్వం (ప్రథమః) విస్తీర్ణః ప్రఖ్యాతః (అధి) (అతిష్ఠత్) ఉపరి తిష్ఠతి(గన్ధర్వః)గోః పృథివ్యా ధర్తా(అస్య)సూర్యస్య (రశనాం) రశనావత్కిరణగతిం (అగృభ్ణాత్) గృహ్ణాతి (సూరాత్) సూర్యాత్ (అశ్వం) ఆశుగామినం వాయుం (వసవః) విద్వాంసః (నిః)(అతష్ట) తక్ష్ణోతి తనూకరోతి. ॥౧౩॥

అన్వయః:-హే వసవో య ఇన్ద్రస్త్రితో యమేన దత్తమేనమాయునగేనం ప్రాప్య ప్రథమోఽధ్యతిష్ఠద్. గన్ధర్వః సన్నస్య రశనా మగృభ్ణా దస్మాత్సూరాదశ్వం నిరతష్ట, తం యూయం విస్తారయత. ॥౧౩॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా ఈశ్వరేణేహ యస్మిన్ పదార్థే యాదృశీ పదార్థరచనా కృతా తాం యూయం విద్యయా సంవిత్త్వా తాం సృష్టివిద్యాం గృహీత్వాఽనేకాని సుఖాని సాధ్నుత చ.

పదార్థము:-వసవః=విద్వాంసులారా! ఇన్ద్రః=ఏవిద్యుత్తు, త్రితః=పృథివీజలాకాశములనుండి,యమేన=నియమకర్తయైనవాయువుచే,దత్తమ్=దత్తమైనదో,అనగాఉత్పన్నమైనదో, ఏనమ్=ఈయగ్నిని, ఆయునక్=యుక్తపఱచుచున్నదో,ఏనమ్=దీనినిపొంది, ప్రథమః=విస్తీర్ణమైన ప్రఖ్యాత విద్యుత్తు,అధ్యతిష్ఠత్=సర్వోపరి స్థిత మగుచున్నదో, గన్ధర్వః=పృథివిని ధరించుచు, అస్య=ఈసూర్యుని యొక్క, రశనామ్=పాశమువలెనున్న కిరణములగతిని,అగృభ్ణాత్=గ్రహించుచున్నదో, సూరాత్=ఈసూర్యునినుండి అశ్వం=శీఘ్రగామియైన వాయువును, నిరతష్ట=సూక్ష్మపఱచుచున్నదో, దానినిమీరును విస్తృతపఱచుడు. [౧౩]

భావార్థము:-మానవులారా! ఈశ్వరుడీలోకములను దేవదార్థమునందేరచనయొనర్చె నోదానిని మీరువిద్యవలన నెఱిగి ఈసృష్టివిద్యనుగ్రహించి అన్ని సుఖములనుసాధించుడు.

---

౧౪౦ అసీత్యస్య భార్గవో జామదగ్నిర్ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా। విరాట్ త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః।

పునస్తమేవ విషయ మాహ॥

మరల నదే విషయము.

అసి యమో అస్యాదిత్యో అర్వన్నసి త్రితో గుహ్యేన వ్రతేన।
అసి సోమేన సమయా విపృక్త ఆహుస్తే త్రీణి దివి బన్ధనాని॥ ॥౧౪॥

అసి, యమః, అసి, ఆదిత్యః, అర్వన్, అసి, త్రితః. గుహ్యేన, వ్రతేన, అసి. సోమేన. సమయా, విపృక్త+ఇతి వి+పృక్తః. ఆహుః. తే, త్రీణి. దివి, బన్ధనాని॥ ॥౧౪॥

పదార్థః:-(యమః) నియన్తా న్యాయాధీశ ఇవ(అసి)(ఆదిత్యః) సూర్యవద్విద్యయా ప్రకాశితః (అర్వన్) వేగవాన్ వహ్నిరివ వర్తమాన జన (అసి) (త్రితః) త్రిభ్యః (గుహ్యేన) గుప్తేన (వ్రతేన) శీలేన (అసి) (సోమేన) ఐశ్వర్యేణ (సమయా) సమీపే (విపృక్తః) విశేషేణసమ్బద్ధః (ఆహుః) కథయన్తి (తే) తవ (త్రీణి) (దివి) ప్రకాశే (బన్ధనాని). ॥౧౪॥

అన్వయః:- హే అర్వన్ యతస్త్వం గుహ్యేన వ్రతేన త్రితో యమ ఇవాస్యాదిత్యఇవాసి, విద్వాన్నివాసి, సోమేన సమయా విపృక్తోఽసి, తస్య తే దివి త్రీణి బన్ధనాన్యాహుః. ॥౧౪॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యుష్మాభిర్న్యాయేశాదిత్య సోమాదిగుణైర్భవితవ్యం యథాఽస్య సంసారస్య మధ్యే వాయుసూర్యా కర్షణైర్బన్ధనాని సన్తి తథైవ పరస్పరస్య శరీరవాఙ్మనసాకర్షణైః ప్రేమబన్ధనాని కర్తవ్యాని. ॥౧౪॥

పదార్థము:-అర్వన్=వేగవంతమైనఅగ్నికి సమానమైనజనుడా! నీవు, గుహ్యేన=గుప్తమైన, వ్రతేన=శీలస్వభావముతోను తథా, త్రితః=కర్మ,ఉపాసనా, జ్ఞానములతోను యుక్తుడవై, యమః=నియమకర్తయగు న్యాయాధీశునివలె,అసి=ఉన్నావు,ఆదిత్యః=సూర్యునివలె విద్యతో ప్రకాశితుడవై,అసి=ఉన్నావు, విద్వాంసునివలె, అసి=ఉన్నావు, సోమేన=ఐశ్వర్యమునకు సమీపమున, విపృక్తః=విశేషముగ సంబద్ధుడవై, అసి=ఉన్నావు కావున అట్టి, తే=నీయొక్క, దివి=ప్రకాశమున, త్రీణిబన్ధనాని=మూడు బంధనములను అనగా ఋషి,దేవ,పితృ ఋణముల బంధనములను, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు. [౧౪]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవు

లారా ! మీరు న్యాయాధీశ సూర్యచంద్రాదుల గుణములచే యుక్తులు కావలయును. ఈలోకములో వాయుసూర్యులయొక్క ఆకర్షణములచేబంధనములున్నట్టుల పరస్పరము మనోవాక్కాయములయొక్క ఆకర్షణములచే ప్రేమబంధనము లొనర్పుడు.౧౯౫౦[౧౪]

౧౯౫౧ త్రీణీత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా, భురిక్ పఙ్క్తి శ్ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

త్రీణి త ఆహు ర్దివి బన్ధనాని త్రీణ్యప్సు త్రీణ్యన్తః సముద్రే। ఉతేవ

మే వరుణ శ్ఛన్త్స్యర్వ న్యత్రా త ఆహుః పరమం జనిత్రమ్ ॥౧౫॥

త్రీణి. తే, ఆహుః. దివి. బన్ధనాని. త్రీణి. అప్స్వి త్యప్+సు. త్రీణి. అన్త రిత్యన్తః, సముద్రే, ఉతే వేత్యుత-ఇవ, మే, వరుణః, ఛన్త్సి, అర్వన్, యత్ర, తే, ఆహుః, పరమం, జనిత్రమ్॥ ॥౧౫॥

పదార్థః:-(త్రీణి) (తే) తవ (ఆహుః) కథయన్తి(దివి) విద్యాప్రకాశే(బన్ధనాని) (త్రీణి) (అప్సు) ప్రాణేషు (త్రీణి) (అన్తః) మధ్యే (సముద్రే) అన్తరిక్షే (ఉతేవ) యథోత్ప్రేక్షణం (మే) మమ (వరుణః) శ్రేష్ఠః (ఛన్త్సి) అర్చసి.ఛన్దతీత్యర్చతి కర్మా...నిఘం.౩.౧౪. (అర్వన్) విజ్ఞాన యుక్త (యత్ర) యస్మిన్ జన్మని(తే)తవ. అత్ర ఋచి తు ను ఘేతి దీర్ఘః (ఆహుః) (పరమం) ప్రకృష్టం (జనిత్రమ్) ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే అర్వన్ విద్వన్ యత్ర దివి తే త్రీణి బన్ధనాని విద్వాంస ఆహురప్యత్రాప్సు త్రీణి యత్రాన్తర్మధ్యే సముద్రే చ త్రీణి బన్ధనాన్యాహుస్తే చ పరమం జనిత్ర మాహుః యేన వరుణః సన్ విదుషః ఛన్త్స్యుతేవ తాని మే సన్తు. ॥౧౫॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా ఆత్మమనఃశరీరై ర్బ్రహ్మ చర్యేణ విద్యాసు నియతా భూత్వా విద్యాసుశిక్షే సఞ్చినుత. ద్వితీయం విద్యాజన్మ ప్రాప్యార్చితా భవత. యేన యేన సహ యావాన్ స్వస్య సంబన్ధోఽస్తి తం విజానీత. ॥౧౫॥

పదార్థము:-అర్వన్=విజ్ఞానయుక్తవిద్వాంసుడా!యత్రదివి=ఏవిద్యాప్రకాశమున, తే=నీయొక్క, త్రీణి బన్ధనాని=త్రివిధబంధనములను విద్వాంసులు, ఆహుః=చెప్పుచున్నారో అప్సు=ఏ ప్రాణములందు, త్రీణి=మూడు, అన్తః=ఏమధ్యలో మఱియు, సముద్రే=ఏఅంతరిక్షమున, త్రీణి=మూడుబంధనములను, ఆహుః=చెప్పుచున్నారో, మఱి

యము, తే=నీయొక్క, పరమమ్ జనిత్రమ్=ఉత్తమజన్మను చెప్పుచున్నారో, దానివలన వరుణః=శ్రేష్ఠుడవై విద్వాంసులను, సన్తి=సత్కరించుచున్నావో, అవియన్ని, ఉతేవ =ఉత్ప్రేక్షవలె, మే=నాపియగు గాక! [౧౫]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! శరీరాత్మమనస్సులతో బ్రహ్మచర్యముతో విద్యలందు నియతులై, విద్యను, సుశిక్షను సంచయమొనరచుడు.ద్వితీయ విద్యాజన్మను బడసి పూజితులగుడు.మఱియు దేనితో పింకెంతసంబంధమున్నదో దానిని తెలిసికొనుడు. ౧౫౯౧[౧౫]

౧౫౯౨ ఇమేత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా। నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
మనుష్యైరశ్వ రక్షణేన కిం సాధ్యమిత్యాహ.
మానవులు గుఱ్ఱములనుంచుటవలన నేమిసాధించవచ్చును?

ఇమా తే వాజిన్నవ మార్జనా నీమా శఫానాᳫసనితు ర్నిధానా।
అత్రా తే భద్రా రశనా అపశ్య మృతస్య యా అభిరక్షన్తి గోపాః॥

ఇమా, తే, వాజిన్, అవమార్జ్నానీత్యవ+మార్జనాని, ఇమా, శఫానాం సని, తుః, నిధానేతి ని+ధానా, అత్ర, తే, భద్రాః, రశనాః, అపశ్యం, ఋతస్య, యాః, అభిరక్షన్తీత్యభి+రక్షన్తి, గోపాః॥ ॥౧౬॥

పదార్థః:-(ఇమా) ఇమాని ప్రత్యక్షాణి (తే) తవ (వాజిన్) అశ్వఇవ వేగాదిగుణ సేనాధీశ (అవమార్జనాని) శుద్ధికరణాని(ఇమా)ఇమాని(శఫానాం) ఖురాణాం(సనితుః)రక్షణాని యమస్య (నిధానా) నిధానాని స్థానాని (అత్ర) అస్మిన్ సైన్యే. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(తే) తవ (భద్రాః) శుభకారిణీః (రశనాః) రజ్జవః (అపశ్యం) పశ్యామి (ఋతస్య) యదార్థం, అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (యాః) (అభిరక్షన్తి) సర్వతః పాన్తి (గోపాః) పాలికాః ॥౧౬॥

అన్వయః:- హే వాజిన్ ! యథాఽహం తే తవే మాశ్వస్యావమార్జనానీమా శఫానాం సనితుర్నిధానాఽపశ్యమత్ర తేఽశ్వస్య యా భద్రా గోపా రశనా ఋతస్యాభి రక్షన్తి,తా అపశ్యం తథా త్వం పశ్య. ॥౧౬॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే ప్నా నేనాశ్వాదీనాం శుద్ధిం తచ్ఛఫానాం రక్షణాయాయసో నిర్మితస్య యోజనమన్యాని రశనాదీని చ సంయోజ్య సుశిక్ష్య రక్షన్తి తే యుద్ధాదిషు కార్యేషు కృతసిద్ధయో భవన్తి. ॥౧౬॥

పదార్థము:-వాజిన్=గుఱ్ఱమువలె వేగాదిగుణయుక్త సేనాధీశుడా, ఎట్లు, నేను,

తే=నీయొక్క, ఇమా = ప్రత్యక్షమైయున్నవి, అవమార్జనాని=శుద్ధి క్రియలను, మరియు, శఫానామ్ సనితుః=గిట్టలను చేయువానియొక్క, ఇమా సధానా=ఈ స్థానములను, అపశ్యమ్=చూచుచున్నానో, అత్ర=ఈ సేనయందు, తే=నీ గుఱ్ఱముయొక్క భద్రాః=సుందరములు శుభకారిణులు, గోపాః=ఉపద్రవమునుండి కాపాడు సేవకులు, యాః రశనాః=పగ్గములు, ఋతస్య=సత్యమును, అభిరక్షన్తి=సమస్తవిధముల రక్షించుచున్నవో, వానిని నేను ఎటుల కనుగొందునో అటులనే మీరును కనుగొనుడు. [౧౬]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు స్నానముచే గుఱ్ఱము మొదలగువాని శుద్ధి యొనర్చుచు మరియు వానిగిట్టలరక్షణకై లోహముతో నిర్మించబడిన నాడాలను కొట్టించి మరియు కళ్ళెపుత్రాడు మొదలగు సాధనములను సంయుక్తమొనర్చి మంచిశిక్షణొసగి రక్షించుచున్నారో వారు యుద్ధాది కార్యములందు సిద్ధిపొందెడి వారగుచున్నారు. ౧౫౯-౨[౧౬]

ఆత్మానమిత్యస్య భార్గవో జమదగ్ని ర్ఋషిః అగ్ని ర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

యానరచనేన కిం కార్యమిత్యాహ.

యానరచనతో నేమిచేయవలయునను విషయము

ఆత్మానం తే మనసా రాదజానా మవో దివాపతయన్తం పతంగమ్।
శిరోఽఅపశ్యం పథిభిః సుగేభి రరేణుభి ర్జేహమానం పతత్రి ॥౧౭॥

ఆత్మానమ్, తే, మనసా, ఆరాత్, అజానామ్, అవః, దివా, పతయన్తమ్, పతఙ్గమ్, శిరః, అపశ్యమ్, పథిభిరితి పథి+భిః, సుగేభిరితి సు+గేభిః, అరేణుభిరిత్యరేణుః+భిః, జేహమానమ్, పతత్రి॥ ॥౧౭॥

పదార్థః:-(ఆత్మానం) (తే) తవ (మనసా) విజ్ఞానేన(ఆరాత్) నికటే (అజానాం) జానామి (అవః) అధస్తాత్(దివా)అన్తరిక్షేణ సహ(పతయన్తం)పతన్తం గచ్ఛన్తం సూర్యం ప్రతి (పతఙ్గం) (శిరః) దూరాచ్ఛిర ఇవ లక్ష్యమాణం (అపశ్యం) (పథిభిః) మార్గైః (సుగేభిః) సుఖేన గమనాధికరణైః (అరేణుభిః) అవిద్యమానా రేణవో యేషు తైః (జేహమానం) ప్రయత్నేన గచ్ఛన్తం (పతత్రి) పతనశీలమ్. ॥౧౭॥

అన్వయః:- హేవిద్వన్నహం యథా మనసారాదవో దివా పతఙ్గం ప్రతి పతయన్తం తే పతత్రి శిర ఆత్మానమజానాం. అరేణుభిః సుగేభిః పథిభి ర్జేహమానం పతత్రి శిరోఽపశ్యం తథా త్వం పశ్య. ॥౧౭॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యూయం సర్వేభ్యో వేగవత్తమం సద్యోగమయితారం వహ్నిమివ చాత్మానం పశ్యత సంప్రయుక్తైరగ్న్యాదిభిస్సహితేషు యానేషు స్థిత్వా జలస్థలాన్తరిక్షేషు ప్రయత్నేన గచ్ఛతాఽగచ్ఛత. యథా శిర ఉత్తమాఙ్గమస్తి తథైవ విమానయానముత్తమం మన్తవ్యం. ॥౧౭॥

పదార్థము:-విద్వాంసుడా! నేను, ఎట్లు, మనసా=విజ్ఞానముతో, ఆరాత్=దగ్గఱనుండి, అవః=క్రిందనుండి, దివా=ఆకాశమునుండి, పతయన్తమ్ పతంగమ్=నడచుచున్న సూర్యునకు ప్రతిగా, తే=నీయొక్క [పతత్రి=పక్షివలెనెగురుచున్నదియు,శిరః=దూరమునకు శిరస్సువలె లక్ష్యమానమగు చున్నదియునగు], ఆత్మానమ్=ఆత్మస్వరూపమును అజానామ్=ఎఱుగుచున్నానో మఱియు,అరేణుభిః సుగేభిః పథిభిః=ధూళిరహితములై నిర్మలముగా సుఖపూర్వకముగ నడువవీలగు మార్గములగుండ,జేహమానమ్=ప్రయత్నముతో వెళ్ళుచు, పతత్రి శిరః=పక్షివలె నెగురుచు దూరమునుండి శిరస్సువలె గోళాకారముగ లక్షితములగు విమానాది యానములను, అపశ్యమ్=చూచుచున్నానో అటులనే నీవును చూడుము. [౧౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవులారా! మీరు అన్నిటికంటె నతివేగముగలిగి శీఘ్రముగానడిపించు నగ్నివలెనే మీఆత్మలనుచూడుడు.సంప్రయుక్తమొనర్పబడిన అగ్న్యాదులతోగూడిన యానములందుకూర్చొని జలస్థల ఆకాశములందు ప్రయత్నపూర్వకముగ సంచారమొనర్చుడు. ఎట్లుశిరస్సు ఉత్తమాంగమో అటులనే విమానయానమును ఉత్తమముగభావించవలయును.౧౫౫౩[౧౭]

౧౫౫౪ అత్రేత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

అథ శూరవీరాః కిం కుర్వన్తీత్యాహ.

ఇపుడు శూరవీరులేమి చేయవలయునను విషయము.

అత్రా తే రూపమ్ముత్తమమపశ్యం జిగీషమాణమిష ఆ పదే గోః

యదా తే మర్తో అను భోగమానడాదిద్గ్రసిష్ఠ ఓషధీరజీగః ॥౧౮॥

అత్ర। తే, రూపమ్, ఉత్తమమిత్యుత్+తమమ్, అపశ్యమ్, జిగీషమాణమ్, ఇషః, ఆ, పదే, గోః, యదా, తే, మర్తః, అను, భోగమ్, ఆనట్, ఆత్, ఇత్, గ్రసిష్ఠః, ఓషధీః, అజీగరిత్యజీగః॥ ॥౧౮॥

పదార్థః:-(అత్ర) అస్మిన్ వ్యవహారే. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(తే) తవ (రూపం) (ఉత్తమం) (అపశ్యం) పశ్యేయం (జిగీషమాణం) శత్రూన్ విజయమానం (ఇషః) అన్నాని(ఆ) సమన్తాత్ (పదే) ప్రాపణీయే (గోః) పృథివ్యాః (యదా) (తే) తవ (మర్త్తః) మనుష్యః (అను) ఆనుకూల్యే (భోగం) (ఆనట్)వ్యాప్నోతి. ఆనడితి వ్యాప్తికర్మా నిఘం.౨.౧౮.(ఆత్)అనన్తరం (ఇత్) ఏవ (గ్రసిష్ఠః) అతిశయేన గ్రసితా (ఓషధీః) (అజీగః) నిగలసి. ౧౯

అన్వయః:-హే వీర తే జిగీషమాణ ముత్తమం రూపం గోః పదేఽత్ర ఇషశ్చాఽపశ్యం, తే మర్త్తో యదా భోగమానట్. తదాఽఽదిద్ గ్రసిష్ఠః సంస్త్వమోషధీ రన్వజీగః. ॥౧౯॥

భావార్థః:-హే మనుష్యా యథోత్తమాని పశ్వాదీని సేనాఙ్గాని విజయకరాణి స్యుస్తథా శూరవీరా విజయహేతవో భూత్వా భూమిరాజ్యే భోగాన్ ప్రాప్నువన్తు. ॥౧౯॥

పదార్థము:-ఓ వీరపురుషుడా! తే=నీ,జిగీషమాణమ్ ఉత్తమమ్ రూపమ్=శత్రువు లనుజయించగోరు ఉత్తమరూపమును మఱియు,గోః=పృథివిలో,పదే=పొందదగిన,అత్ర =ఈవ్యవహారమున, ఇషః=అన్నములను,ఆ అపశ్యమ్=బాగుగా చూచెదను గాక! తే=నీ యొక్క,మర్త్తః=మనుష్యుడు,యదా=ఎపుడు,భోగమ్=భోగ్యవస్తువును,ఆనట్=పొందు చున్నాడో, అపుడు, ఆత్ ఇత్=ఆతరువాతనే, గ్రసిష్ఠః=అతిగాతిన్న నీవు,ఓషధీః=ఓష ధులను, అను అజీగః=అనుకూలముగ భోగింతువుగాక! [౧౯]

భావార్థము:-ఓమానవులారా! ఎట్లు ఉత్తమమైన గుఱ్ఱము మొదలగు సేనాంగ ములు విజయమును కలుగజేయునవియగునో,అటులనే శూరవీరులు విజయమునకు హేతు వులై భూలోక రాజ్యమున భోగములను పొందెదరుగాక! ౧౩౬౮[౧౯]

అను త్వేత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిరృషిః। మనుష్యో దేవతా। విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః॥
మనుష్యైః కథం రాజప్రజాకార్యాణి సాధనీయానిత్యాహ.

మానవులెట్లు రాజప్రజల కార్యములను సాధించవలయును ?

అను త్వా రథో అను మర్యో అర్వన్ననుగావోఽను భగః కనీనామ్।
అను వ్రాతాసస్తవ సఖ్యమీయురను దేవా మమిరే వీర్యం తే ॥౨౦॥

అను, త్వా, రథః, అను, మర్యః, అర్వన్, అను, గావః, అను, భగః, కనీనామ్, అను, వ్రాతాసః, తవ, సఖ్యమ్, ఈయుః, అను, దేవాః, మమిరే, వీర్యమ్, తే॥ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(అను) పశ్చాదానుకూల్యే వా (త్వా) త్వాం (రథః) యానాని(అను)(మర్యః) మనుష్యాః (అర్వన్) అశ్వ ఇవ వర్త్తమాన (అను) (గావః)(అను) (భగః) ఐశ్వర్యం (కనీనాం)

కమనీయానాం జనానాం (అను)(వ్రాతాసః) మనుష్యాః. వ్రాతా ఇతి మనుష్య నా...నిఘం. ౨.౩. (తవ) (సఖ్యం) మిత్రస్య భావం వా (ఈయుః) ప్రాప్నుయుః (అను) (దేవాః) విద్వాంసః (మమిరే) మిమీయుః (వీర్యం) పరాక్రమం బలం (తే) తవ. ॥౧౯॥

అన్వయః:- హే అర్వన్ విద్వన్! తే కనీనాం మధ్యే వర్తమానా దేవా వ్రాతాసోఽను వీర్యమనుమమిరే తవ సఖ్యం చాన్వీయుస్త్వాను రథో త్వాఽను మర్యో త్వాఽను గావో త్వాఽను భగశ్చ భవతు. ॥౧౯॥

భావార్థః:-యది మనుష్యాః సుశిక్షితా భూత్వాఽన్యాన్ సుశిక్షితాన్ కుర్యుస్తేషామధ్యా దుత్తమాన్సభాసదః సమ్పాద్య సభాసదాం మధ్యాదత్యుత్తమం సభేశం స్థాపయిత్వా రాజప్రజా ప్రధాన పురుషాణామేకానుమత్యా రాజకార్యాణి సాధయేయుస్తర్హి సర్వేషామనుకూలా భూత్వా సర్వాణి కార్యాణ్యలం కుర్యుః ॥౧౯॥

పదార్థము:- అర్వన్=గుఱ్ఱమువలె వర్తమానుడవైన విద్వాంసుడా! తే=నీకు కనీనామ్=శోభాయమానులగు మానవుల మధ్య వర్తమానులైన, దేవాః=విద్వాంసులు, వ్రాతాసః=మనుష్యులు, అను వీర్యమ్=బలపరాక్రముల కనుకూలముగ, అను మమిరే=ఊహించుదురు గాక! మఱియు, తవ=నీయొక్క, సఖ్యమ్=మైత్రిని, అను ఈయుః=అనుకూలముగ పొందుదురుగాక! త్వా అను=నీకనుకూలముగ, రథః=విమానాదియానములు, త్వా అను=అనుకూలముగ లేక వెనుక ఆశ్రితుడై, మర్యః=సాధారణమనుష్యుడు, త్వా అను=నీకనుకూలములుగ, గావః=గోవులు,త్వా అను=నీ కనుకూలముగ, భగః=ఐశ్వర్యము కలుగు గాత! [౧౯]

భావార్థము:-మానవులు సుశిక్షితులై,ఇతరులను సుశిక్షితులుగనొనర్చి వారియందుత్తములను సభాసదులుగను, సభాసదులలో నత్యుత్తముని సభాపతిగను నియమించి, రాజ ప్రజలు ప్రధాన పురుషులు నొకే యనుమతి [సర్వసమ్మతి] తో రాజకార్యములను సాధించుచో సకలప్రజలనుకూలురై సమస్తకార్యములను పూర్తిచేయుదురు. [౧౯]

౨౦॥ హిరణ్యశృఙ్గ ఇత్యస్య జమదగ్నిరృషిః। అగ్నిర్దేవతా నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

మనుష్యైరగ్న్యాది పదార్థగుణవిజ్ఞానేన కిం సాధ్యమిత్యాహ.

మానవులు అగ్న్యాదిపదార్థములయొక్క గుణజ్ఞానమువలన నేమిసాధించవలెను.

హిరణ్యశృఙ్గోఽయోఽస్య పాదా మనోజవా అవర ఇన్ద్ర ఆసీత్।
దేవా ఇదస్య హవిరద్య మాయన్యోఽఅర్వన్తం ప్రథమో ఽధ్యతిష్ఠత్॥౨౦॥

హిరణ్య. శృఙ్గ+ఇతి హిరణ్య+శృఙ్గః, అయః, అస్య, పాదాః, మనోజ

పాదా ఇతి పాదాః, మనః+జవాః, అవరః, ఇన్ద్రః, ఆసీత్, దేవాః, ఇత్, అస్య, హవిరద్య మితి హవిః+అద్యమ్, ఆయన్, యః, అర్వన్తమ్, ప్రథమః, అధ్యతిష్ఠ దిత్యధి+ అతిష్ఠత్ ॥౨౦॥

పదార్థః:-(హిరణ్యశృఙ్గః) హిరణ్యాని తేజాంసి శృఙ్గాణీవ యస్య సః (అయః) సువర్ణం. అయ ఇతి హిరణ్య నా...నిఘం.౧.౨.(అస్య) (పాదాః) పద్యన్తే గచ్ఛన్తి యైస్తే (మనోజవాః) మనసో జవో వేగ ఇవ జవో వేగో యేషాన్తే (అవరః) నవీనః (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యవాన్ విద్యుదివ సభేశః (ఆసీత్) భవేత్ (దేవాః) విద్వాంసః సభాసదః (ఇత్) ఏవ (అస్య) (హవిరద్యం) దాతుమర్హమత్తుం యోగ్యం చ (ఆయన్) ప్రాప్నుయుః (యః) (అర్వన్తం) అశ్వవత్ప్రాప్తవన్తం వహ్నిం (ప్రథమః) ఆదిమః (అధ్యతిష్ఠత్) ఉపరి తిష్ఠేత్. ॥౨౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యోఽవరో హిరణ్యశృఙ్గ ఇన్ద్ర ఆసీద్యః ప్రథమోఽర్వన్తమ యశ్చాధ్యతిష్ఠదస్య పాదా మనోజవాః స్యుర్దేవా అస్య హవిరద్యమిదాయన్ తం యూయ మాశ్రయత. ॥౨౦॥

భావార్థః:- యే మనుష్యా అగ్న్యాది పదార్థానాం గుణకర్మ స్వభావాన్ యథావజ్జానీ యుస్తే బహూన్యద్భుతాని కార్యాణి సాద్ధుం శక్నుయుః. యే ప్రీత్యా రాజకార్యాణి ప్రాప్నుయుస్తే సత్కారం, యే నాశయేయుస్తే దణ్డం చావశ్యం ప్రాప్నుయుః. ॥౨౦॥

పదార్థము:-మానవులారా! అవరః=నవీనుడు,హిరణ్యశృఙ్గః=శృంగమువలెనున్న తేజస్సుగలవాడు, ఇన్ద్రః=ఉత్తమైశ్వర్య వంతమగు విద్యుత్తువలె సభాపతిగ, యః ఆసీ త్=ఎవడుఅగునో, ప్రథమః=మొదట, అర్వన్తమ్=గుఱ్ఱమువలె మార్గమును పొందుచు న్న అగ్నికి మఱియు, అయః=సువర్ణమునకు, అధ్యతిష్ఠత్ = ఎవడు అధిష్ఠాతయో అనగా అగ్నిప్రయుక్తమగు యానముపై కూర్చుని నడిపించునో,అస్య=ఈరాజుయొక్క పాదాః=పాదములు, మనోజవాః=మనస్సువలె వేగముగలవియగునో అనగా కాలితో నడచుకార్యమును విమానాదులతో జేయవలయును.దేవాః=విద్వాంసులైన సభాసదులు అస్య హవిరద్యమ్=ఈరాజు ఇవ్వదగిన మఱియు భుజింపదగిన అన్నమును, ఇత్ ఆయన్ =తప్పక పొందుదురో అతనినిమీరు తెలిసికొనుడు. [ఆశ్రయించుడు.] [౨౦]

భావార్థము:-ఏమానవులు అగ్న్యాది పదార్థములయొక్క గుణకర్మస్వభావము లను యథావతుగా తెలిసికొందురో వారుమిగుల అద్భుతకార్యములను సాధించగలరు. ఎవరుప్రీతితో రాజకార్యములను సిద్ధపఱచెదరో వారు సత్కారమును,ఎవరునష్టపఱచెదరో వారుశిక్షను తప్పకపొందవలయును. ౧౪౯౬[౨౦]

ఈర్మాన్నాస ఇత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిరృషిః। మనుష్యా దేవతా। భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః॥

కీదృశా రాజపురుషా విజయమాప్నువన్తీ త్యాహ.

ఎటువంటిరాజపురుషులు విజయముపొందుచున్నారను విషయము.

ఈర్మాన్తాసః సిలిక మధ్యమాసః సంశూరణాసో దివ్యాసో అత్యాః।
హంసా ఇవ శ్రేణిశో యతన్తే యదాక్షిషు ర్దివ్య మజ్మమశ్వాః ॥౨౧॥

ఈర్మాన్తాస ఇతీర్మ+అన్తాసః, సిలిక మధ్య మాస ఇతి సిలిక + మధ్యమాసః, సమ్, శూరణాసః, దివ్యాసః, అత్యాః, హంసా ఇవేతి హంసాః +ఇవ, శ్రేణిశ ఇతి శ్రేణి+శః,యతంతే, యత్,అక్షిషుఃదివ్యమ్, అజ్మమ్,అశ్వాః॥

పదార్థః:- (ఈర్మాన్తాసః) ఈర్మః ప్రేరితః స్థితిప్రాన్తో యేషాన్తే (సిలిక మాధ్యమాసః) సిలికః, సం లగ్నో మధ్యదేశో యేషాం తే (సమ్) (శూరణాసః) సద్యో రణో యుద్ధవిజయో యేభ్యస్తే (దివ్యాసః) ప్రాప్తదివ్యశిక్షాః (అత్యాః) సతతగామినః (హంసాఇవ) హంసవద్ గన్తారః (శ్రేణిశః) బద్ధపఙ్క్తయః (యతన్తే) (యత్) యే (ఆక్షిషుః) ప్రాప్నుయుః(దివ్యమ్)శుద్ధమ్(అజ్మమ్)అజన్తి గచ్ఛన్తి యస్మిన్తం మార్గమ్(అశ్వాః) ఆశుగామినః.

అన్వయః:- హే మనుష్యా యద్యేఽగ్న్యాదయ ఇవేర్మాన్తాసః సిలికమధ్యమాసః శూరణాసో దివ్యాసోఽత్యా అశ్వాః శ్రేణిశో హంసా ఇవ యతన్తే దివ్యమజ్మం సమాక్షిషుస్తాన్ యూయం ప్రాప్నుత. ॥౨౧॥

భావార్థః:- అత్రోపమాలంకారః. యేషాం రాజపురుషాణాం సుశిక్షితా దివ్యగతయో విజయహేతవస్సద్యో గామినః ప్రేరణామనుగన్తారో హంసవద్ గతయోఽశ్వా అగ్న్యాదయః పదార్థా ఇవ కార్యసాధకాః సన్తి తే సర్వత్ర విజయమాప్నువన్తి. ॥౨౧॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! అగ్న్యాదిపదార్థములవలె, ఈర్మాన్తాసః=ప్రేరేపించబడినకూర్చుండు స్థానముగలవి, సిలికమధ్యమాసః=గదాదులచేసంలగ్నమైన మధ్య ప్రదేశములు గలవి,శూరణాసః=యుద్ధమందు శీఘ్రముగ విజయమునకు హేతువులైనవి, దివ్యాసః=ఉత్తమశిక్షితములు,అత్యాః=నిరంతరమునడచునవి,యత్ అశ్వాః=శీఘ్రగాములునైన యే గుఱ్ఱములు, శ్రేణిశః=పంక్తులుగతీర్చి, హంసా=హంసలవలె, యతన్తే=ప్రయత్నముచేయుచున్నవో మఱియు,దివ్యమ్ అజ్మమ్=శుద్ధమార్గమున, సమ్ఆక్షిషుః=వ్యాప్తములగుచున్నవో వానిని మీరుపొందుడు, [౨౧]

భావార్థము:—ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏరాజపురుషులయొక్క సుశిక్షితములు ఉత్తమగతిగలవియునగు గుఱ్ఱములు అగ్న్యాదిపదార్థములవలె కార్యసాధకములగుచున్నవో వారుసర్వత్రవిజయమును పొందుచున్నారు. [౨౧]

తవేత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః వాయుర్దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

మనుష్యైః కథమనిత్యం శరీరం ప్రాప్య కిం కార్యమిత్యాహ.

మానవులనిత్య శరీరమును పొంది యేమిచేయవలెను.

తవ శరీరం పతయిష్ణ్వర్వన్తవ చిత్తం వాత ఇవ ధ్రజీమాన్।

తవ శృఙ్గాణి విష్ఠితా పురుత్రారణ్యేషు జర్భురాణా చరన్తి॥ ౨౨॥

తవ, శరీరం, పతయిష్ణు, అర్వన్, తవ, చిత్తమ్, వాత+ఇవేతి వాతః+ఇవ, ధ్రజీమాన్, తవ, శృఙ్గాణి, విష్ఠితా, విస్థితేతి వి+స్థితా, పురుత్రేతి పురు+త్రా. అరణ్యేషు, జర్భురాణా, చరంతి॥ ॥౨౨॥

పదార్థః:-(తవ) (శరీరమ్) (పతయిష్ణు) పతనశీలమ్ (అర్వన్) అశ్వ ఇవ వర్త్తమాన(తవ) (చిత్తమ్) అన్తఃకరణమ్ (వాతఇవ) వాయువత్ (ధ్రజీమాన్) వేగవాన్ (తవ) (శృఙ్గాణి) శృఙ్గాణీవోచ్ఛ్రితాని సేనాఙ్గాని (విష్ఠితా) విశేషేణ స్థితాని (పురుత్రా) పురుషు బహుషు (అరణ్యేషు) జఙ్గలేషు (జర్భురాణా) భృశం పోషకాని ధారకాణి (చరన్తి) గచ్ఛన్తి. ॥౨౨॥

అన్వయః:- హే అర్వన్ వీర ! యస్య తవ పతయిష్ణు శరీరం తవ చిత్తం వాత ఇవ ధ్రజీమాన్ తవ పురుత్రారణ్యేషు జర్భురాణా విష్ఠితా శృఙ్గాణి చరన్తి స త్వం ధర్మమాచర॥౨౨॥

భావార్థః:- అత్రోపమాలంకారః. యే మనుష్యా అనిత్యేషు శరీరేషు స్థిత్వా నిత్యాని కార్యాణి సాధ్నువన్తి తేఽతుల సుఖమాప్నువన్తి యే వనస్థాః పశవ ఇవ భృత్యాః సేనాశ్చ వర్త్తన్తే తేఽశ్వవచ్ఛీఘ్రగామినో భూత్వా శత్రూన్ విజేతుం శక్నువన్తి. ॥౨౨॥

పదార్థము:-అర్వన్=గుఱ్ఱమువలె వర్తమానుడవైన వీరపురుషుడా! తవ=నీ యొక్క, పతయిష్ణు శరీరమ్=నాశనశీలమగు శరీరము, తవచిత్తమ్=నీ అంతఃకరణము యొక్కవృత్తి, వాతఇవ=వాయువువలె, ధ్రజీమాన్=వేగముగలదో అనగా శీఘ్రముగా దూరస్థవిషయముల యొక్క తత్త్వములనెఱుగునో,తవ=నీయొక్క,పురుత్రా=గొప్ప గొప్ప అరణ్యేషు=అడవులలో,జర్భురాణా=శీఘ్రముగధారణపోషణలొనర్చునవి,విష్టితా =విశేషముగ స్థితములు, శృఙ్గాణి=శృంగములవలె యెత్తుగానున్నవియునగు సేనాంగములు,చరన్తి=విచరించుచున్నవో, అట్టినీవు ధర్మాచరణమొనర్చుము. [౨౨]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏమానవులు అనిత్యశరీరములందు స్థితులై నిత్యకార్యములను సాధించుచున్నారో వారతుల సుఖములను పొందుచున్నారు. మఱియు నెవరికివన్యపశువులవలె భృత్యులు, సైనికులున్నారో

వారు గుణములవలె శ్రేష్ఠులుగాముళై శత్రువులను జయించుటకు సమర్థులగుచున్నారు. [౨౨]

ఉప ప్రేత్యస్య భార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః। మనుష్యా దేవతాః భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః.

కీదృశా విద్వాంసో హితైషిణ ఇత్యాహ

విద్వాంసు లెటుల హితైషులగుచున్నారను విషయ మీమంత్రమందుండెను

ఉప ప్రాగాచ్ఛసనం వాజ్యర్వా దేవద్రీచా మనసా దీధ్యానః । అజః
పురో నీయతే నాభిరస్యాను పశ్చాత్ కవయో యన్తి రేభాః॥ ॥౨౩॥

ఉప, ప్ర, అగాత్, శసనమ్, వాజీ, అర్వా, దేవద్రీచా, మనసా, దీధ్యానః।
అజః, పురః, నీయతే, నాభిః, అస్య, అను, పశ్చాత్, కవయః, యన్తి, రేభాః॥౨౩॥

పదార్థః:-(ఉప) సామీప్యే (ప్ర)(అగాత్)గచ్ఛన్తి (శసనమ్)శంసన్తి హింసన్తి యస్మిం స్తద్యుద్ధమ్ (వాజీ) వేగవాన్ (అర్వా) గన్తాఽశ్వః (దేవద్రీచా) దేవానఞ్చతా ప్రాప్నువతా (మనసా) (దీధ్యానః) దీప్యమానః సన్ (అజః) క్షేపణశీలః(పురః) (నీయతే)(నాభిః) మధ్యభాగః (అస్య) (అను) అనుకూల్యే (పశ్చాత్) (కవయః) మేధావినః (యన్తి) ప్రాప్నువన్తి (రేభాః) సర్వవిద్యా స్తోతారః. రేభ ఇతి స్తోతృ నా...నిఘం.౩.౧౬. ॥౨౩॥

అన్వయః:-యో దీధ్యానోఽజో వాజ్యర్వా దేవద్రీచా మనసా శసన ముపప్రాగాత్ విద్వద్భిరస్య నాభిః పురో నీయతే తం పశ్చాత్ రేభాః కవయః అనుయన్తి. ॥౨౩॥

భావార్థః:-యే విద్వాంసో దివ్యేనవిచారేణ తురఙ్గాన్ సుశిక్ష్యాగ్న్యాదీన్ సంసాధ్యైశ్వర్యం ప్రాప్నువన్తి తే జగద్ధితైషిణో భవన్తి. ॥౨౩॥

పదార్థము:-దీధ్యానః=సుందరముగ ప్రకాశమానము, అజః=విసరివేయునది,వాజీ=వేగవంతమైనది,అర్వా=నేర్పరియైనదియునగునేగుఱ్ఱము,దేవద్రీచా=విద్వాంసులకు ప్రాప్తముగుచు, మనసా=మనస్సుతో, శసనమ్=హింసజరుగు యుద్ధమును, ఉప ప్ర అగాత్=బాగుగా సమీపమునపొందుచున్నదో;విద్వాంసులచే,అస్య=దీనియొక్క,నాభిః=మధ్యభాగము అనగా వీపు,పురః=ముందు,నీయతే=పొందబడుచున్నదో అవగా దానిపై కూర్చొనుచున్నారో; దానిని, పశ్చాత్=ఆతరువాత, రేభాః=సకలవిద్యలను స్తుతించు, కవయః=ధీశాలురు బుద్ధిమంతులు,అనుయన్తి=అనుకూలముగ పొందుచున్నారు. [౨౩]

భావార్థము:-ఏవిద్వాంసులు ఉత్తమవిచారణచే గుఱ్ఱములకు మంచిశిక్షనొసగియు, అగ్న్యాదిపదార్థములను సిద్ధపఱచియునైశ్వర్యమును పొందుచున్నారో వారు లోకమునకు మేలుచేయువారగుచున్నారు. ౧౫౬౯[౨౩]

౧౬౦౦ ఉప ప్రేత్యస్య శార్గవో జమదగ్నిర్ఋషిః మనుష్యో దేవతా। నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః॥
కే జనా రాజ్యం శాసితుమర్హన్తీత్యాహ.
ఏ జనులు రాజ్యశాసనము చేయుట కర్హులగుదురను విషయము.

ఉప ప్రాగాత్పరమం యత్సధస్థమర్వాఁ అచ్ఛా పితరం మాతరం చ। అద్యా దేవాఞ్ జుష్టతమో హి గమ్యా అథాశాస్తే దాశుషే వార్యాణి॥

ఉప, ప్ర, అగాత్, పరమమ్, యత్, సధస్థ మితి సధ-స్థమ్, అర్వాన్, అచ్ఛ, పితరమ్, మాతరమ్, చ, అద్య, దేవాన్, జుష్టతమ ఇతి జుష్ట-తమః, హి, గమ్యాః, అథ, ఆ, శాస్తే, దాశుషే, వార్యాణి॥ ॥౨౪॥

పదార్థః-(ఉప) (ప్ర) (అగాత్) ప్రాప్నోతి (పరమమ్) (యత్) యః (సధస్థమ్) సహస్థానమ్(అర్వాన్) జ్ఞానీ జనః.అత్ర నలోపాభావశ్ఛాన్దసః(అచ్ఛ)సమ్యక్.అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (పితరమ్) జనకమ్ (మాతరమ్) జననీమ్ (చ) (అద్య) ఇదానీమ్. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (దేవాన్) విదుషః (జుష్టతమః) అతిశయేన సేవితః (హి) ఖలు (గమ్యాః) ప్రాప్నుహి (అథ) (ఆ) సమన్తాత్ (శాస్తే) ఇచ్ఛతి (దాశుషే) దాత్రే (వార్యాణి) స్వీకార్యాణి భోక్తవ్యాని. ॥౨౪॥

అన్వయః-హే విద్వన్ యద్యోఽర్వాన్ జుష్టతమస్సన్ పరమం సధస్థం పితరం మాతరం దేవాంశ్చాద్యా శాస్తేఽథ దాశుషే వార్యాణ్యుప్రాగాత్ తం హి త్వమచ్ఛ గమ్యాః. ॥౨౪॥

భావార్థః: అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే న్యాయవినయాభ్యాం పరోపకారాన్ కుర్వన్తి తే ఉత్తమం జన్మ శ్రేష్ఠాన్పదార్థాన్ విద్వాంసం పితరం విదుషీం మాతరం చ ప్రాప్య విద్వద్భక్తా భూత్వా మహత్సుఖం ప్రాప్నుయుస్తే రాజ్యమనుశాసితుం శక్నుయుః. ॥౨౪॥

పదార్థము:-ఓవిద్వాంసుడా ! యత్ అర్వాన్=ప్రజ్ఞాని,జుష్టతమః=అతిశయముగ సేవించబడినవాడై, పరమమ్=ఉత్తమమైన, సధస్థమ్=స్నేహితులస్థానమును, పితరమ్=తండ్రిని,మాతరమ్=తల్లిని, చ=మఱియు,దేవాన్=విద్వాంసులను, అద్య=ఇప్పుడు, ఆ, శాస్తే=అధికముగకోరుచున్నాడో, అథ=అటరువాత,దాశుషే=దాతలనిమిత్తము,వార్యాణి=స్వీకరించదగిన, భుజించదగినవస్తువులను,ఉపప్ర అగాత్=ప్రకర్షముగ సమీపమున పొందుచున్నాడో అతనిని, హి=మాత్రమే మీరు, అచ్ఛగమ్యాః=చక్కగా పొందుడు.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఎవరు న్యాయవినయములతో పరోపకారములనుచేయుచున్నారో వారు ఉత్తమజన్మలను శ్రేష్ఠపదార్థములను, విద్వాంసులైన తల్లిదండ్రులను బడసి, విద్వాంసులను సేవించి గొప్ప సుఖములను పొందుదురు. వారు రాజ్యశాసనముచేయుటకు సమర్థులగుదురు. [౨౪]

౧౬౦౧ సమిద్ధ ఇత్యస్య జమదగ్నిర్ఋషిః విద్వాన్ దేవతా। నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
ధార్మికాః కిం కుర్వన్తీత్యాహ.
ధార్మికు లేమి చేయవలయుననను విషయము.

సమిద్ధో అద్య మనుషో దురోణే దేవో దేవాన్యజసి జాతవేదః। ఆ చ
వహ మిత్రమహ శ్చికిత్వాన్త్వం దూతః కవి రసి ప్రచేతాః ॥౨౫॥

సమిద్ధ ఇతి సమ్ + ఇద్ధః, అద్య, మనుషః, దురోణే, దేవః, దేవాన్,
యజసి, జాతవేద ఇతి జాత + వేదః, ఆ, చ, వహ, మిత్రమహ + ఇతి మిత్ర +
మహః, చికిత్వాన్, త్వమ్, దూతః, కవిః, అసి, ప్రచేతా + ఇతి ప్ర + చేతాః ॥౨౫॥

పదార్థః:-(సమిద్ధః) సమ్యక్ ప్రకాశితః (అద్య) ఇదానీమ్(మనుషః)మననశీలః (దురోణే) గృహే (దేవః) విద్వాన్ (దేవాన్) విదుషో దివ్యగుణాన్ వా (యజసి) సఙ్గచ్ఛసే (జాతవేదః) ప్రాప్తప్రజ్ఞ (ఆ) (చ) (వహ) ప్రాప్నుహి (మిత్రమహః) మిత్రాణి మహయతి పూజయతి తత్సం బుద్ధౌ (చికిత్వాన్ విజ్ఞానవాన్ (త్వమ్) (దూతః) యో దునోతి తాపయతి దుష్టాన్సః (కవిః) క్రాన్తప్రజ్ఞో మేధావీ (అసి) (ప్రచేతాః) ప్రకృష్టఞ్చేతః సంజ్ఞానమస్య సః. ॥౨౫॥

అన్వయః:-హే జాతవేదో మిత్రమహో విద్వాంస్త్వమద్య సమిద్ధోఽగ్నిరివ మనుషో దేవః సన్ యజసి చికిత్వాన్దూతః కవి ర్దురోణేఽసి స త్వం దేవాంశ్చావహ. ॥౨౫॥

భావార్థః:-యథాఽగ్నిర్దీపాదిరూపేణ గృహాణి ప్రకాశయతి,తథా ధార్మికా విద్వాంసః స్వాని కులాని ప్రదీపయన్తి. యే సర్వైః సహ మిత్రవద్వర్తన్తే త ఏవ ధార్మికాః సన్తి ॥౨౫॥

పదార్థము:-జాతవేదః=ఉత్తమబుద్ధిని బడిసినవాడా ! మిత్రమహః=మిత్రులకు సత్కారమొనర్చు విద్వాంసుడా! త్వమ్=నీవు,సమిద్ధః=బాగుగా ప్రకాశితమైనఅగ్నివలె, మనుషః=మననశీలుడవు,దేవః=విద్వాంసుడవునై,యజసి=స్నేహముచేయు చున్నావు, చ=మఱియు,చికిత్వాన్=విజ్ఞానవంతుడవు, దూతః=దుష్టులకు దుఃఖమునుకలుగజేయు వాడవు, ప్రచేతాః=ఉత్తమ చేతనముగలవాడవు,కవిః=సకలవిషయములందు అవ్యాహత బుద్ధిగలవాడవునై అసి=ఉన్నావు అట్టి నీవు,దురోణే=గృహమందు,దేవాన్=విద్వాంసులను లేక ఉత్తమగుణములను, ఆవహ=బాగుగాపొందుము. [౨౫]

భావార్థము:-ఎట్లుఅగ్ని దీపకాదిరూపములతోగృహములనుప్రకాశపఱచుచున్నదో అట్లనే ధార్మికులైన విద్వాంసులు తమకులములను ప్రకాశితమొనర్చుచున్నారు.ఎవరు అందఱియెడల మిత్రులవలె వ్యవహరించుచున్నారో వారే ధర్మాత్ములు. ౧౬౦౧[౨౫]

౧౬౦౨ తనూనపాదిత్యస్య జమదగ్నిర్ఋషిః। విద్వాన్ దేవతా। నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః॥

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

తనూనపాత్పథ ఋతస్య యానాన్మధ్వా సమఞ్జన్త్స్వదయా సుజిహ్వ।
మన్మాని ధీభి రుత యజ్ఞ మృన్ధన్ దేవత్రా చ కృణు హ్యధ్వరం నః ॥౨౬॥

తనూనపాదితి తనూ+నపాత్, పథః, ఋతస్య, యానాన్, మధ్వా, సమఞ్జన్నితి సమ్+అఞ్జన్, స్వదయ, సుజిహ్వేతి సు+జిహ్వ, మన్మాని, ధీభిః ఉత, యజ్ఞమ్, ఋన్ధన్, దేవత్రేతి దేవ+త్రా, చ, కృణుహి, అధ్వరమ్, నః ॥౨౬॥

పదార్థః:-(తనూనపాత్) యస్తనూర్విస్తృతాన్ పదార్థాన్ న పాతయతి తత్సమ్బుద్ధౌ (పథః) (ఋతస్య) సత్యస్య జలస్య వా (యానాన్) యాన్తి యేషు తాన్ (మధ్వా) మాధుర్యేణ (సమఞ్జన్) సమ్యక్ ప్రకటీకుర్వన్ (స్వదయ) ఆస్వాదయ.అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (సుజిహ్వ) శోభనా జిహ్వా వాగ్వా యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (మన్మాని) యానాని (ధీభిః) ప్రజ్ఞాభిః కర్మభిర్వా (ఉత) అపి (యజ్ఞమ్) సఙ్గమనీయం వ్యవహారమ్ (ఋన్ధన్) సంసాధయన్ (దేవత్రా) దేవేషు విద్వత్సు స్థిత్వా (చ) (కృణుహి) కురు (అధ్వరమ్) అహింసనీయమ్ (నః) అస్మాకమ్॥౨౬॥

అన్వయః:-హే సుజిహ్వ తనూనపాత్ త్వమృతస్య యానాన్పథోఽగ్నిరివ మధ్వా సమఞ్జన్స్వదయ.ధీభిర్మన్మాన్యుత నోఽధ్వరం యజ్ఞమృన్ధన్ దేవత్రా చ కృణుహి. ॥౨౬॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. ధార్మికైర్మనుష్యైః పథ్యౌషధసేవనేన సుప్రకాశితైర్భవితవ్యమ్.ఆప్తేషు విద్వత్సు స్థిత్వా ప్రజ్ఞాః ప్రాప్యాహింసాఖ్యో ధర్మః సేవితవ్యః.

పదార్థము:-సుజిహ్వ=సుందరమగు జిహ్వ,లేక వాణినికలిగియున్నవాడా!తనూనపాత్=విస్తృత పదార్థములను పోరవేయనివిద్వాంసుడా! నీవు, ఋతస్య=సత్యము లేక జలము యొక్క, యానాన్=నడచుసాధనములను, పథః=మార్గములను అగ్నివలె, మధ్వా=మధుర భావముతో,సమఞ్జన్=చక్కగ బాగుచేయుచు, స్వదయ=ఆస్వాదించుము అనగా ప్రసన్నుడవుకమ్ము, ధీభిః=బుద్ధులచే లేక కర్మలచే, మన్మాని=యానములను. ఉత=మఱియు,నః=మా యొక్క,అధ్వరమ్ యజ్ఞమ్=నష్టమొనర్పదగని,సంగతమొనర్పదగినవ్యవహారమును, ఋన్ధన్=బాగుగాసాధించుచు, చ=కూడ=దేవత్రా=విద్వాంసులలోస్థితుడవై,కృణుహి=చేయుము. [౨౬]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.ధార్మికులైన మానవులు పథ్యకరములైన ఔషధములను సేవించి సుందరముగ ప్రకాశితులై ఆప్తులైన

విద్వాంసులయందు స్థితులై బుద్ధిమంతులై అహింసారూపధర్మమును సేవింతురుగాక!

౧౬౦౩ నరాశంసస్యేత్యస్య జమదగ్నిర్ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః। త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః। స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

నరాశంసస్య మహిమాన మేషా ముప స్తోషామ యజతస్య యజ్ఞైః
యే సుక్రతవః శుచయో ధియన్ధాః స్వదన్తి దేవా ఉభయాని హవ్యా॥౨౭॥

నరాశంసస్య, మహిమానమ్, ఏషామ్, ఉప, స్తోషామ, యజతస్య, యజ్ఞైః,
యే, సుక్రతవ ఇతి సు+క్రతవః, శుచయః, ధియన్ధా ఇతి ధియమ్+ధాః, స్వదన్తి, దేవాః, ఉభయాని, హవ్యా॥ ॥౨౭॥

పదార్థః-(నరాశంసస్య) నరైః ప్రశంసితస్య (మహిమానమ్) మహత్వమ్ (ఏషామ్)(ఉప) (స్తోషామ) ప్రశంసేమ. లేట్ ఉత్తమబహువచనే రూపమ్. (యజతస్య) సఙ్గన్తుం యోగ్యస్య (యజ్ఞైః) సఙ్గాదిలక్షణైః (యే) (సుక్రతవః) శోభనప్రజ్ఞా కర్మాణః (శుచయః) పవిత్రాః (ధియన్ధాః) యే శ్రేష్ఠాం ప్రజ్ఞాముత్తమం కర్మ్మ దధతి తే (స్వదన్తి) భుఞ్జతే (దేవాః) విద్వాంసః (ఉభయాని) శరీరాత్మ సుఖకరాణి (హవ్యా) హవ్యాని అత్తు మర్హాణి. ॥౨౭॥

అన్వయః- హే మనుష్యా యథా వయం యే సుక్రతవః శుచయో ధియన్ధా దేవా ఉభయాని హవ్యా స్వదన్త్యేషాం యజ్ఞైర్నరాశంసస్య యజతస్య వ్యవహారస్య మహిమానముపస్తోషామ తథా యూయమపి కురుత. ॥౨౭॥

భావార్థః- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే స్వయం శుద్ధాః ప్రాజ్ఞా వేదశాస్త్రవిదో న భవన్తి తేఽన్యానపి విదుషః పవిత్రాన్కర్త్తుం న శక్నువన్తి యేషాం యాదృశా గుణా యాదృశాని కర్మాణి స్యుస్తాని ధర్మాత్మభిర్యథావత్ప్రశంసితవ్యాని. ॥౨౭॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! సుక్రతవః=సుందరబుద్ధి,కర్మలుగలవారు,శుచయః=పవిత్రులు,ధియన్ధాః=శ్రేష్ఠధారణావతియైనబుద్ధినికర్మలనుధరించువారునైన,యేదేవాః=ఏవిద్వాంసులు,ఉభయాని=శరీరాత్మలకు రెంటికి సుఖమునొసగు,హవ్యా=భోజనమునకు తగిన పదార్థములను,స్వదన్తి=భోగించుచున్నారో, ఏషామ్ యజ్ఞైః=ఈవిద్వాంసులయొక్క సత్సంగాదిరూపయజ్ఞములచే, నరాశంసస్య=మానవులచే పొగడ్తజెందిన,యజతస్య=సంగమమొనర్పదగిన వ్యవహారముయొక్క,మహిమానమ్=గొప్పతనమును, ఉపస్తోషామ=సమీపమున ప్రశంసించెదమో అటులనే మీరును చేయుడు. [౨౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు స్వయముగ పవిత్రులు బుద్ధిమంతులు,వేదశాస్త్రవేత్తలు కారో వారు ఇతరులను కూడ విద్వాంసులుగను, పవిత్రులుగను చేయజాలరు, ఎవరికెట్టి గుణములు ఎట్టి కర్మలుండునో వానిని ధర్మాత్ములు యథార్థముగ ప్రకటించవలయును. ౧౬౦౩[౨౩]

౧౬౦౪ ఆజుహ్వాన ఇత్యస్య జమదగ్నిర్‌ఋషిః. అగ్నిర్దేవతా। స్వరాడ్బృహతీ ఛన్దః। మధ్యమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

ఆజుహ్వాన ఈడ్యో వన్ద్యశ్చాయా హ్యగ్నే వసుభిః సజోషాః।
త్వం దేవానా మసి యహ్వ హోతా స ఏనాన్యక్షీషితో యజీయాన్॥

ఆజుహ్వానఇత్యా+జుహ్వానః, ఈడ్యః, వన్ద్యః, చ, ఆ, యాహి, అగ్నే, వసుభిరితి వసు+భిః సజోషా ఇతి స+జోషాః, త్వమ్, దేవానామ్, అసి, యహ్వ హోతా, సః, ఏనాన్: యక్షి, ఇషితః, యజీయాన్॥ ॥౨౮॥

పదార్థః:-(ఆజుహ్వానః) సమన్తాత్ స్పర్ధమానః (ఈడ్యః) ప్రశంసితుం యోగ్యః (వన్ద్యః) నమస్కరణీయః (చ) (ఆ) (యాహి) ఆగచ్ఛ (అగ్నే) పావకవత్పవిత్ర విద్వన్ (వసుభిః) వాస హేతు భూతై ర్విద్వద్భిస్సహ (సజోషాః) సమానప్రీతి సేవినః (త్వమ్)(దేవానామ్)విదుషామ్(అసి) (యహ్వ) మహాగుణవిశిష్ట. యహ్వ ఇతి మహన్నామ...నిఘం.౩ ౩ (హోతా)దాతా (సః) (ఏనాన్) (యక్షి) సఙ్గచ్ఛ (ఇషితః) ప్రేరితః (యజీయాన్) అతిశయేన యష్టా సంగన్తా.॥౨౮॥

అన్వయః:-హే యహ్వాఽగ్నే య స్త్వం దేవానాం హోతా యజీయానసి. ఇషితః సన్నేనాన్ యక్షి. స త్వం వసుభిః సహ సజోషా ఆజుహ్వాన ఈడ్యో వన్ద్యశ్చై తానాయాహి.

భావార్థః:-యది మనుష్యాః పవిత్రాత్మానాం ప్రశంసితానాం విదుషాం సఙ్గేన స్వయం పవిత్రాత్మానో భవేయు స్తే ధర్మాత్మానః సన్తః సర్వత్ర సత్కృతాః స్యుః. ॥౨౮॥

పదార్థము:-యహ్వ=గొప్పగుణయుక్తుడా,అగ్నే=అగ్నివలెపవిత్రమైనవిద్వాంసుడా! త్వమ్=ఏనీవు, దేవానామ్=విద్వాంసులమధ్య, హోతా=దానశీలుడవు, యజీయాన్=అతి సమాగమమొనర్చగల వాడవునై, అసి=ఉన్నావో,ఇషితః=ప్రేరేపించబడినవాడవై,ఏనాన్=ఈవిద్వాంసులతో,యక్షి=స్నేహమొనర్చుము,సః=అట్టినీవు,వసుభిః=నివాసమునకు హేతుభూతులైనవిద్వాంసులతో, సజోషాః=సమానప్రీతిని నిర్వహించువారలు, ఆజుహ్వానః=బాగుగాస్పర్థించువాడు. ఈడ్యః వన్ద్యః=ప్రశంసనీయుడు, వందనీయుడునగు నీ విద్వాంసుల సమీపమునకు, ఆ యాహి=వచ్చుచుండుము. [౨౮]

విద్వాంసులయందు స్థితులై బుద్ధులనుబడసి అహింసారూపధర్మమును సేవింతురుగాక!

౧౬౦౩ నరాశꣳసస్యేత్యస్య జమదగ్నిర్ఋషిః, విద్వాన్దేవతా। త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః। స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

నరాశꣳసస్య మహిమాన మేషా ముప స్తోషామ యజతస్య యజ్ఞైః
యే సుక్రతవః శుచయో ధియన్ధాః స్వదన్తి దేవా ఉభయాని హవ్యా॥-౨౭॥

నరాశꣳసస్య, మహిమానమ్, ఏషామ్, ఉప, స్తోషామ, యజతస్య, యజ్ఞైః,
యే, సుక్రతవ ఇతి సు+క్రతవః, శుచయః, ధియన్ధా ఇతి ధియమ్+ధాః, స్వద
న్తి, దేవాః, ఉభయాని, హవ్యా॥ ॥-౨౭॥

పదార్థః:-(నరాశంసస్య) నరైః ప్రశంసితస్య (మహిమానమ్) మహత్త్వమ్ (ఏషామ్)(ఉప) (స్తోషామ) ప్రశంసేమ. లేట్ ఉత్తమబహువచనే రూపమ్. (యజతస్య) సఙ్గన్తుం యోగ్యస్య (యజ్ఞైః) సఙ్గాదిలక్షణైః (యే) (సుక్రతవః) శోభనప్రజ్ఞా కర్మాణః (శుచయః) పవిత్రాః (ధియన్ధాః) యే శ్రేష్ఠాం ప్రజ్ఞాముత్తమం కర్మ దధతి తే (స్వదన్తి) భుఞ్జతే (దేవాః) విద్వాంసః(ఉభయాని) శరీరాత్మ సుఖకరాణి (హవ్యా) హోతవ్యాని అత్తు మర్హాణి. ॥-౨౭॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా వయం యే సుక్రతవః శుచయో ధియన్ధా దేవా ఉభయాని హవ్యా స్వదన్త్యేషాం యజ్ఞైర్నరాశంసస్య యజతస్య వ్యవహారస్య మహిమానముపస్తోషామ తథా యూయమపి కురుత. ॥-౨౭॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే స్వయం శుద్ధాః ప్రాజ్ఞా వేదశాస్త్రవిదో న భవన్తి తేఽన్యానపి విదుషః పవిత్రాన్కర్తుం న శక్నువన్తి యేషాం యాదృశా గుణా యాదృశాని కర్మాణి స్యు స్తాని ధర్మాత్మభి ర్యథావత్ప్రశంసితవ్యాని. ॥-౨౭॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా!సుక్రతవః=సుందరబుద్ధి,కర్మలుగలవారు,శుచయః=పవిత్రులు,ధియన్ధాః=శ్రేష్ఠధారణావతియైనబుద్ధినికర్మలనుధరించువారునైన,యేదేవాః=ఏవిద్వాంసులు,ఉభయాని=శరీరాత్మలకు రెంటికి సుఖముకొనగు,హవ్యా=భోజనమునకు తగిన పదార్థములను,స్వదన్తి=భోగించుచున్నారో, ఏషామ్ యజ్ఞైః=ఈవిద్వాంసులయొక్క సత్సంగాదిరూపయజ్ఞములచే, నరాశంసస్య=మానవులచే పొగడ్తజెందిన,యజతస్య=సంగమమొనర్పదగిన వ్యవహారముయొక్క,మహిమానమ్=గొప్పతనమును, ఉపస్తోషామ=సమీపమున ప్రశంసించెదమో అటులనే మీరును చేయుడు. [-౨౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు స్వయముగ పవిత్రులు బుద్ధిమంతులు,వేదశాస్త్రవేత్తలు కారో వారు ఇతరులను కూడ విద్వాంసులుగను, పవిత్రులుగనుచేయజాలరు, ఎవరికెట్టిగుణములు ఎట్టి కర్మలుండునో వానిని ధర్మాత్ములు యథార్థముగ ప్రశంసించవలయును. ౧౬౦౩[౨౭]

౧౬౦౪ ఆజుహ్వాన ఇత్యస్య జమదగ్నిర్ఋషిః। అగ్నిర్దేవతా। స్వరాడ్బృహతీ ఛన్దః। మధ్యమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

ఆజుహ్వాన ఈడ్యో వన్ద్యశ్చాయాహ్యగ్నే వసుభిః సజోషాః।
త్వం దేవానా మసి యహ్వ హోతా స ఏనాన్యక్షీషితో యజీయాన్॥

ఆజుహ్వానఇత్యా+జుహ్వానః, ఈడ్యః, వన్ద్యః, చ, ఆ, యాహి, అగ్నే, వసుభిరితి వసు+భిః సజోషా ఇతి స+జోషాః, త్వమ్, దేవానామ్, అసి, యహ్వ హోతా, సః, ఏనాన్: యక్షి, ఇషితః, యజీయాన్॥ ॥౨౮॥

పదార్థః:-(ఆజుహ్వానః) సమన్తాత్ స్పర్ధమానః (ఈడ్యః) ప్రశంసితుం యోగ్యః (వన్ద్యః) నమస్కరణీయః (చ) (ఆ) (యాహి) ఆగచ్ఛ (అగ్నే) పావకవత్పవిత్ర విద్వన్ (వసుభిః) వాస హేతు భూతైర్విద్వద్భిస్సహ (సజోషాః) సమానప్రీతి సేవినః (త్వమ్)(దేవానామ్)విదుషామ్(అసి) (యహ్వ) మహాగుణవిశిష్ట. యహ్వ ఇతి మహన్నామ...నిఘం.౩ ౩ (హోతా)దాతా (సః) (ఏనాన్) (యక్షి) సఙ్గచ్ఛ (ఇషితః) ప్రేరితః (యజీయాన్) అతిశయేన యష్టా సంగన్తా.॥౨౮॥

అన్వయః:-హే యహ్వాఽగ్నే యస్త్వం దేవానాం హోతా యజీయానసి. ఇషితః సన్నేనాన్ యక్షి. స త్వం వసుభిః సహ సజోషా ఆజుహ్వాన ఈడ్యో వన్ద్యశ్చ తానాయాహి.

భావార్థః:-యది మనుష్యాః పవిత్రాత్మనాం ప్రశంసితనాం విదుషాం సఙ్గేన స్వయం పవిత్రాత్మానో భవేయుస్తే ధర్మాత్మానః సన్తః సర్వత్ర సత్కృతాః స్యుః. ॥౨౮॥

పదార్థము:-యహ్వ=గొప్పగుణయుక్తుడా,అగ్నే=అగ్నివలెపవిత్రమైనవిద్వాంసుడా! త్వమ్=ఏనీవు, దేవానామ్=విద్వాంసులమధ్య, హోతా=దానశీలుడవు, యజీయాన్=అతి సమాగమమొనర్చగల వాడవునై, అసి=ఉన్నావో,ఇషితః=ప్రేరేపించబడినవాడవై,ఏనాన్=ఈవిద్వాంసులతో,యక్షి=స్నేహమొనర్చుము,సః=అట్టినీవు,వసుభిః=నివాసమునకు హేతుభూతులైనవిద్వాంసులతో, సజోషాః=సమానప్రీతిని నిర్వహించువారలు, ఆజుహ్వానః=బాగుగాస్పర్ధించువాడు, ఈడ్యః వన్ద్యః=ప్రశంసనీయుడు, వందనీయుడునగు నీ విద్వాంసుల సమీపమునకు, ఆ యాహి=వచ్చుచుండుము. [౨౮]

భావార్థము:-మానవులు పవిత్రాత్ములు,ప్రశంసితులునైన విద్వాంసుల స్నేహమున స్వయముగ పవిత్రాత్ములై ధర్మాత్ములగుచో సర్వత్ర సత్కారమునుబడయుదురు.

౨౯॥ ప్రాచీనమిత్యస్య జమదగ్నిర్ఋషిః। అన్తరిక్షం దేవతా। భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః॥

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ప్రాచీనం బర్హిః ప్రదిశా పృథివ్యా వస్తో రస్యా వృజ్యతే అగ్రే అహ్నామ్।
వ్యు ప్రథతే వితరం వరీయో దేవేభ్యో అదితయే స్యోనమ్॥ ॥౨౯॥

ప్రాచీనమ్, బర్హిః, ప్రదిశేతి ప్ర+దిశా, పృథివ్యాః, వస్తోః, అస్యాః, వృజ్యతే, అగ్రే, అహ్నామ్, వి, ఉం ఇత్యూం, ప్రథతే, వితరమితి వి + తరమ్, వరీయః, దేవేభ్యః, అదితయే, స్యోనమ్॥ ॥౨౯॥

పదార్థః:- (ప్రాచీనమ్) ప్రాక్తనమ్ (బర్హిః) అన్తరిక్షవద్ వ్యాపకం బ్రహ్మ (ప్రదిశా) ప్రకృష్టయా దిశా నిర్దేశేన (పృథివ్యాః) భూమేః (వస్తోః) దినాత్ (అస్యాః)(వృజ్యతే)త్యజ్యతే (అగ్రే) ప్రాతఃసమయే (అహ్నామ్) దినానామ్ (వి) (ఉ) (ప్రథతే) ప్రకటయతి (వితరమ్) విశేషేణ సన్తారకమ్ (వరీయః) అతిశయేన వరణీయం వరమ్ (దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యః (అదితయే) అవినాశినే (స్యోనమ్) సుఖమ్. ॥౨౯॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యదస్యాః పృథివ్యా మధ్యే ప్రాచీనం బర్హిర్వస్తోర్ వృజ్యతే అహ్నామగ్రే దేవేభ్య ఉ అదితయే వితరం వరీయః స్యోనం విప్రథతే తద్యూయం ప్రదిశా విజానీత ప్రాప్నుత చ. ॥౨౯॥

భావార్థః:-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే విద్వద్భ్యః సుఖం దద్యుస్తే సర్వోత్తమం సుఖం లభేరన్ యథాఽఽప్రకాశం సర్వాసు దిక్షు పృథివ్యాదిషు చ వ్యాప్తమస్తి. తథా జగదీశ్వరః సర్వత్ర వ్యాప్తోఽస్తి. యే తమీదృశం పరమాత్మనం ప్రాతరుపాసతే తే ధర్మాత్మానః సన్తో విస్తీర్ణసుఖా జాయన్తే. ॥౨౯॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! అస్యాః పృథివ్యాః=ఈభూమిమధ్య, ప్రాచీనమ్=సనాతనము,బర్హిః=అంతరిక్షమువలెవ్యాపకమగుబ్రహ్మము,వస్తోః=దినముయొక్క ప్రకాశమువలన, వృజ్యతే=వేరగుచున్నదో,అహ్నామ్=దినములయొక్క,అగ్రే=ఆరంభమున, దేవేభ్యః=విద్వాంసులనిమిత్తము, ఉ=మఱియు, అదితయే=అవినాశియగుఆత్మకొఱకు, వితరమ్= విశేషించి దుఃఖములనుండి తరింపజేయునో, వరీయః=అతిశ్రేష్ఠమైన, స్యోనమ్=సుఖమును, విప్రథతే=విశేషించిప్రకటించుచున్నదో, దానిని, మీరు, ప్రదిశా=వేద

శాస్త్రనిర్దేశమువలన తెలిసికొనుడు, పొందుడు. [౨౯]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరువిద్వాం సులకు సుఖమొసగుదురో వారు సర్వోత్తమసుఖమును పొందెదరు ఎట్లు ఆకాశము సమస్తదిశలయందును,పృథివ్యాదులయందును వ్యాపించియున్నదో అటులనే జగదీశ్వరుడు సర్వత్ర వ్యాపించి యున్నాడు: ఎవరట్టి ఈశ్వరుని ప్రాతఃకాలమున నుపాసించుదురో వారు ధర్మాత్ములై విస్తీర్ణసుఖములు గలవారగుదురు. ౧౬౦౫[౨౯]

౧౬౦౬ వ్యచస్వతీరిత్యస్య జమదగ్నిర్ఋషిః। స్త్రియో దేవతాః। నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
పునః స్త్రీపురుషౌ కిం కుర్యాతామిత్యాహ.

మరల స్త్రీపురుషు లేమి చేయవలయునను విషయము.

వ్యచస్వతీ రుర్వియా వి శ్రయన్తాం పతిభ్యో న జనయః శుమ్భమానాః।
దేవీ ర్ద్వారో బృహతీ ర్విశ్వ మిన్వా దేవేభ్యో భవత సుప్రాయణాః ॥౩౦॥

వ్యచస్వతీః, ఉర్వియా, వి, శ్రియన్తామ్,పతిభ్య ఇతి పతి+భ్యః,న,జనయ, శుమ్భమానాః, దేవీః, ద్వారః, బృహతీః, విశ్వమిన్వా ఇతి విశ్వమ్+ఇన్వాః, దేవేభ్యః, భవత. సుప్రాయణాః, సుప్రాయనా ఇతి సుప్రాయనాః ॥౩౦॥

పదార్థః:-(వ్యచస్వతీః) శుభగుణేషు వ్యాప్తిమతీః (ఉర్వియా) బహుత్వేన (వి) (శ్రయ న్తామ్) సేవన్తామ్ (పతిభ్యః) గృహీతపాణిభ్యః (న) ఇవ (జనయః) జాయాః (శుమ్భమానాః) సుశోభాయుక్తాః (దేవీః) దేదీప్యమానాః (ద్వారః) ద్వారోఽవకాశరూపాః (బృహతీః)మహతీః (విశ్వమిన్వాః) విశ్వవ్యవహారవ్యాపిన్యః (దేవేభ్యః) దివ్యగుణేభ్యః (భవత) (సుప్రాయణాః) సుష్టుప్రకృష్టమయనం గృహం యాసు తాః. ॥౩౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యథా ఉర్వియా వ్యచస్వతీ ర్బృహతీ ర్విశ్వమిన్వాః సుప్రా యణా దేవీర్ద్వారో నేవ పతిభ్యో దేవేభ్యః శుమ్భమానా జనయః సర్వాన్ స్వస్వపతీన్ విశ్రయ న్తాం తథా యూయం సర్వవిద్యాసు వ్యాపకా భవత. ॥౩౦॥

భావార్థః:—అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథా వ్యాపికా దిశోఽవకాశ ప్రదానేన సర్వేషాం వ్యవహార సాధకత్వేనానన్దప్రదాః సన్తి, తథైవ పరస్పరస్మిన్ప్రీతాః స్త్రీ పురుషా దివ్యాని సుఖాని లబ్ధ్వాఽన్యేషాం హితకరాః స్యుః. ॥౩౦॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా ! ఎట్లు, ఉర్వియా=అధికముగ శుభగుణములచే, వ్యచస్వతీః=వ్యాప్తురాండ్రు, బృహతీః=గొప్పవారు,విశ్వమిన్వాః=సమస్తవ్యవహారము లందు వ్యాప్తురాండ్రు,సుప్రాయణాః=శ్రేష్ఠగృహములను గలవారు,దేవీః=అత్యుత్తమ

దులతో ప్రకాశమానలు,ద్వారః న=దర్వాజాలవలె అవకాశముగలవారు,పతిభ్యః దేవేభ్యః =పాణిగ్రహణ మొనర్చిన దివ్యగుణయుక్త పతుల నిమిత్తము, శుమ్భమానాః=ఉత్తమ శోభాయమానలునై జనయః=సమస్త స్త్రీలు తమపతులను,వి,శ్రయన్తామ్=విశేషముగ సేవింతురో అటులనే మీరును సమస్త విద్యలలో వ్యాపకులు,భవత=కండు. [౩౦]

భావార్థము:-వాచక లుప్తోపమాలంకారమిందున్నది.వ్యాపకమైనదిశలు అవకాశ మొసగునవి, సమస్తవ్యవహార సాధకములునగుటచే,ఆనందమొనగెడివగుచున్నటులనే పర స్పరము ప్రసన్నలైన స్త్రీపురుషులు తమసుఖములనుబడసిఇతరులకుహితకారులగుదురు.

౧౬౦౭౪ ఆ సుష్వయన్తీత్యస్య జమదగ్నిరృషిః। స్త్రియో దేవతాః। త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

అథ రాజప్రజా ధర్మమాహ.

ఇపుడు రాజప్రజా ధర్మ విషయము.

ఆ సుష్వయన్తీ యజతే ఉపాకే ఉషాసానక్తా సదతాం ని యోనౌ ।
దివ్యే యోషణే బృహతీ సురుక్మే అధి శ్రియꣳ శుక్రపిశꣳ దధానే ॥౩౧॥

ఆ, సుష్వయన్తీ, సుష్వయన్తీ ఇతి సు+స్వయన్తీ, యజతే ఇతి యజతే, ఉపాకే, ఇత్యుపాకే, ఉషాసానక్తా, ఉషసానక్తే త్యుషసానక్తా, సదతామ్, ని, యోనౌ, దివ్యే+ఇతి దివ్యే, యోషణే ఇతి యోషణే, బృహతీ+ఇతి బృహతీ, సురుక్మే+ఇతి సు+రుక్మే, అధి, శ్రియమ్, శుక్రపిశమితి శుక్ర+పిశమ్, దధానే ఇతి దధానే॥ ॥౩౧॥

పదార్థః:-(ఆ) సమన్తాత్ (సుష్వయన్తీ) సుష్ఠుశయానే ఇవ. అత్ర వర్ణవ్యత్యయేన పస్య స్థానే యః (యజతే) సఙ్గచ్ఛతే (ఉపాకే) సన్నిహితే (ఉషాసానక్తా) రాత్రిదినే (సదతామ్)గచ్ఛతః (ని) నితరామ్ (యోనౌ) కాలాఖ్యే కారణే (దివ్యే) దివ్యగుణకర్మస్వభావే (యోషణే) స్త్రియావివ (బృహతీ) మహత్యౌ (సురుక్మే) సుశోభమానే(అధి)ఉపరి (శ్రియమ్) శోభాం లక్ష్మీం వా (శుక్రపిశమ్) శుక్రం భాస్వరం పిశం తద్విపరీతం కృష్ణం చ (దధానే) ధారయన్త్యౌ ॥౩౧॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ ! యది దివ్యే యోషణే ఇవ సురుక్మే బృహతీ అధిశ్రియం శుక్ర పిశం చ దధానే సుష్వయన్తీ ఉపాకే ఉషాసానక్తా యోనౌ న్యా సదతాం తే భవాన్ యజతే తర్హ్యతులాం శ్రియం ప్రాప్నుయాత్. ॥౩౧॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథా కాలేన సహ వర్త మానే రాత్రిదినే పరస్పరేణ సమ్బద్ధే విలక్షణ స్వరూపేణ వర్తేతే. తథా రాజప్రజే పరస్పరం

ప్రీత్యా వర్తేయాతామ్. ॥౩౦॥

పదార్థము:-ఓవిద్వాంసులారా! దివ్యే యోషణే=ఉత్తము గుణకర్మస్వభావముగల ఇరువురి స్త్రీలవలె, సురుక్మే=సుందరశోభాయుక్త, బృహతీ=గొప్పవి, అధిశ్రియమ్= అధికశోభను, లేక లక్ష్మిని, శుక్రపిశమ్ = ప్రకాశాంధకార రూపములను, దధానే= ధరించుచు,సుష్వయ స్త్రీ నిద్రించుచున్నవారివలె,ఉపాకే=నికటవర్తినులై,ఉషాసానక్తా= దివారాత్రములు, యోనౌ=కాలరూప కారణమునందు, ని ఆ సదతామ్=నిరంతరము బాగుగానడచుచున్నచో వానితో,యజతే=సంగతమొనర్చుచో సతులశోభను పొందెదరు.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓ మానవు లారా! ఎట్లు కాలముతోపాటు వర్తమానములైన రాత్రింబగళ్ళు ఒకదానికొకటిసంబం ధించి విలక్షణ స్వరూపముతో ప్రవర్తించుచున్నవో, అటులనే రాజు,ప్రజలు పరస్పరము ప్రీతియుక్తముగ వ్యవహరించవలెను. ౧౬౦౪[౩౦]

౧౬౦౫ దైవ్యావిత్యస్య జమదగ్నిర్ ఋషిః విద్వాంసో దేవతాః। అర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
అథ శిల్పిభిః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

ఇపుడు శిల్పులు యేమిచేయవలనను విషయము.

దైవ్యా హోతారా ప్రథమా సువాచా మిమానా యజ్ఞం మనుషో యజధ్యై।
ప్రచోదయన్తా విదథేషు కారూ ప్రాచీనం జ్యోతిః ప్రదిశా దిశన్తా ॥౩౧॥

దైవ్యా, హోతారా, ప్రథమా, సువాచేతి సు+వాచా, మిమానా, యజ్ఞమ్, మనుషః, యజధ్యై, ప్రచోదయన్తేతి ప్ర+చోదయన్తా, విదథేషు. కారూ+ఇతి కారూ ప్రాచీనమ్, జ్యోతిః, ప్రదిశేతి ప్ర+దిశా దిశన్తా॥ ॥౩౧॥

పదార్థః:- (దైవ్యా) దేవేషు కుశలౌ (హోతారా) దాతారౌ (ప్రథమా) ప్రఖ్యాతౌ (సువాచా)ప్రశస్తవాచౌ (మిమానా) విదధతౌ (యజ్ఞమ్)సంగతిమయమ్.(మనుషః)మనుష్యాన్ (యజధ్యై) యష్టుమ్(ప్రచోదయన్తా)ప్రేరయన్తౌ(విదథేషు) విజ్ఞానేషు (కారూ) శిల్పినౌ(ప్రా చీనమ్) ప్రాక్తనమ్ (జ్యోతిః) శిల్పవిద్యాప్రకాశమ్ (ప్రదిశా) వేదాదిశాస్త్రప్రదేశేన నిర్దేశేన ప్రమాణేన (దిశన్తా) ఉపదిశన్తౌ. ॥౩౧॥

అన్వయః: హేమనుష్యా యౌ దైవ్యా హోతారా ప్రథమా సువాచా మిమానా యజ్ఞం యజధ్యై మనుషో విదథేషు ప్రచోదయన్తా ప్రదిశా ప్రాచీనం జ్యోతిర్దిశన్తా కారూ భవేతాం తాభ్యాం శిల్పవిజ్ఞానశాస్త్ర మధ్యేయమ్. ॥౩౧॥

భావార్థః:- అత్ర కారుశబ్దే ద్వివచన మధ్యాపక హస్తక్రియా శిక్షకాభిప్రాయమ్. యే

శిల్పినః స్యుస్తే యావద్విజానీయు స్తావత్సర్వ మన్యేభ్యః శిక్షయేయుః. యత ఉత్తరోత్తరం విద్యాసన్తతి ర్వర్ధేత. ॥౩౨॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! దైవ్యా=విద్వాంసులలో కుశలులు, హోతారా=దానశీలురు, ప్రథమా=ప్రసిద్ధులు, సువాచా=ప్రశంసితవాక్కు గలవారు, మిమానా=విధించువారు, యజ్ఞమ్=సంగతిరూప యజ్ఞమును, యజధ్యై=చేయుటకు, మనుషః=మనుష్యులను, విదథేషు=విజ్ఞానములందు, ప్రచోదయన్తా=ప్రేరేపించువారు, ప్రదిశా=వేదశాస్త్ర ప్రమాణములతో, ప్రాచీనమ్ జ్యోతిః=సనాతన శిల్పవిద్యా ప్రకాశమును, దిశన్తా=ఉపదేశించువారునగు కారూ=ఏయిరువురు శిల్పులుగలరో వారినుండి శిల్పవిజ్ఞానశాస్త్రము చదువవలయును. [౩౨]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందుగల(కారూ)శబ్దములధ్యాపకుడు, చేతిపనులశిక్షకుడు ఈయిరువురు శిల్పులుఅనునభిప్రాయముతో ద్వివచనముగ ఉన్నది.శిల్పులైనవారువారికి తెలిసినశిల్పవిద్యలనన్నింటిని ఇతరులకునేర్పవలయును.అందువలనను త్తరోత్తరము విద్యాసంతతి పెంపొందును. ౧౬౦౮[౩౨]

౧౬౦౯ ఆ న ఇత్యస్య జమదగ్నిరృషిః। వాగ్దేవతా। భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఆ నో యజ్ఞం భారతీ తూయమేత్విడా మనుష్వదిహ చేతయన్తీ। తిస్రో దేవీ ర్బర్హి రేదꣳస్యోనꣳ సరస్వతీ స్వపసః సదన్తు॥ ॥౩౩॥

ఆ, నః. యజ్ఞమ్, భారతీ, తూయమ్, ఏతు, ఇడా, మనుష్వత్, ఇహ, చేతయన్తీ, తిస్రః, దేవీః, బర్హిః, ఆ, ఇదమ్, స్యోనమ్, సరస్వతీ, స్వపస+ఇతి సు+అపసః, సదన్తు॥ ॥౩౩॥

పదార్థః:-(ఆ) సమన్తాత్(నః) అస్మభ్యమ్(యజ్ఞమ్)శిల్పవిద్యా ప్రకాశమయమ్ (భారతీ) ఏతద్విద్యాధారికా క్రియా (తూయమ్) వర్ధకమ్ (ఏతు) ప్రాప్నోతు (ఇడా) సుశిక్షితా మధురా వాక్ (మనుష్వత్) మానవవత్ (ఇహ) అస్మిన్ శిల్పవిద్యా గ్రహణవ్యవహారే (చేతయన్తీ) ప్రజ్ఞాపయన్తీ (తిస్రః) (దేవీః) దేదీప్యమానాః (బర్హిః) ప్రవృద్ధమ్ (ఆ) (ఇదమ్) (స్యోనమ్) సుఖకారకమ్(సరస్వతీ)విజ్ఞానవతీ ప్రజ్ఞా(స్వపసః)సుష్ఠ్వపాంసి కర్మాణి యేషాన్తాన్ (సదన్తు)ప్రాపయన్తు.

అన్వయః:-హే మనుష్యా యా భారతీ ఇడా సరస్వతీహ నస్తూయం యజ్ఞం మనుష్వచ్చేతయన్త్యస్మానైతు. ఇమాస్తిస్రో దేవీ రిదం బర్హిః స్యోనం స్వపసోఽస్మానా సదన్తు. ॥౩౩॥

భావార్థః:-అత్ర శిల్పవ్యవహారే సుష్ఠూపదేశక్రియా విధిజ్ఞాపనం విద్యాధారణం చేష్యతే యదీమాః తిస్రో రీతీర్మనుష్యా గృహ్ణీయుస్తర్హి మహత్సుఖమశ్నువీరన్. ॥౩౩॥

పదార్థము:-మానవులారా ! భారతీ=శిల్పవిద్యను ధరించుక్రియ, ఇడా=సుందర శిక్షిత మధురవాణి, సరస్వతీ=విజ్ఞానముగలబుద్ధి ఇవియేవి,ఇహ=ఈశిల్పవిద్యనుగ్రహించువ్యవహారమున,నః=మాకు,తూయమ్=వర్ధకమైన,యజ్ఞమ్=శిల్పవిద్యారూపయజ్ఞమును, మనుష్వత్=మానవుని వలె, చేతయన్తీ=ఎరుగజేయుచున్నవై, ఆపతు=సకల దిశల నుండిప్రాప్తములగునో; పూర్వోక్తములైన,తిస్రఃదేవీః=ప్రకాశమానములైనయిూ ముగ్గురు, ఇదమ్బర్హిః స్యోనమ్=పెంపొందిన సుఖకరమైనయీపనిని,స్వపసః=సుందరకార్యములుగల మాకు, ఆసదన్తు=బాగుగా లభింపజేయుదురుగాక! [౩౩]

భావార్థము:-ఈశిల్పవ్యవహారమున సుందరమైన ఉపదేశములను, క్రియావిధులను తెలియజేయుట, విద్యాధారణము అభీష్టమైయున్నది.కావున ఈ మూడువిధానములను మానవులుగ్రహించినచో గొప్పసుఖమును అనుభవించగలరు. ౧౬౧౯[౩౩]

౧౬౨౦ య ఇమ ఇత్యస్య జమదగ్నిరృషిః। విద్వాన్ దేవతా। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః॥
పునస్తమేవ విషయ మాహ.
మరల నదే విషయము.

య ఇమే ద్యావా పృథివీ జనిత్రీ రూపైరపింశద్భువనాని విశ్వా।
తమద్య హోత రిషితో యజీయాన్దేవం త్వష్టార మిహ యక్షి విద్వాన్॥

యః, ఇమే ఇతీమే, ద్యావా పృథివీ ఇతి ద్యావా పృథివీ, జనిత్రీ ఇతి జనిత్రీ, రూపైః, అపింశత్, భువనాని, విశ్వా, తమ్, అద్య, హోతః, ఇషితః, యజీయాన్, దేవమ్, త్వష్టారమ్, ఇహ, యక్షి, విద్వాన్॥ ॥౩౪॥

పదార్థః:-(యః) విద్వాన్ (ఇమే) ప్రత్యక్షే(ద్యావాపృథివీ)విద్యుద్భూమీ (జనిత్రీ)అనేక కార్యోత్పాదికే (రూపైః) విచిత్రాభిరాకృతిభిః (అపింశత్) అవయవయతి(భువనాని)లోకాన్ (విశ్వా) విశ్వాని సర్వాన్ (తమ్) (అద్య) ఇదానీమ్ (హోతః) ఆదాతః(ఇషితః)ప్రేరితః (యజీయాన్) అతిశయేన యష్టా సఙ్గన్తా (దేవమ్) (త్వష్టారమ్)వియోగసంయోగాది కర్తారమ్(ఇహ) అస్మిన్ వ్యవహారే (యక్షి) సఙ్గచ్ఛసే (విద్వాన్) సన్ఏతో విద్యావ్యాప్తః ॥౩౪॥

అన్వయః:-హే హోతర్యో యజీయానిషితో విద్వాన్యథేశ్వర ఇహ రూపై రిమే జనిత్రీ ద్యావాపృథివీ విశ్వా భువనాన్యపింశత్ తథా తం త్వష్టారం దేవ మద్య త్వం యక్షి తస్మాత్స త్కర్తవ్యోఽసి. ॥౩౪॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యైరస్యాం సృష్టౌ పరమాత్మనో రచనావిశేషాన్ విజ్ఞాయ తథైవ శిల్పవిద్యా సంప్రయోజ్యా. ॥౩౪॥

పదార్థము:-హోతః=గ్రహించుమానవుడా! యజీయాన్=అతిశయముగ సమాగమమొనర్చువాడవు, ఇషితః=ప్రేరేపించబడినవాడవు, విద్వాన్=సమస్తవిశలనుండి విద్యను గ్రహించువిద్వాంసుడవగుచు,యః=నీవు,ఈశ్వరుడు,ఇహ=ఈ వ్యవహారమున,రూపైః=చిత్రవిచిత్రమైన ఆకారములతో, జనిత్రీ=అనేక కార్యములనుత్పత్తిచేయునవియగు, ఇమే ద్యావా పృథివీ=ఈ విద్యుద్భూములను, విశ్వాభువనాని=సమస్త లోకములను, అపింశత్=అవయవరూపములుగ చేయుచున్నాడు అటుల,త్వష్టారం=వియోగ సంయోగములను, ఉత్పత్తిప్రళయములను చేయువాడగు, తమ్ దేవమ్=ఆయీశ్వరుని, అద్య=నేడు,యక్షి=సంగము మొనర్చుచున్నావు కావున సత్కారయోగ్యుడవై యున్నావు.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులీ సృష్టియందు పరమాత్మ రచనలయొక్క విశేషములను తెలిసికొని శిల్పవిద్యను ప్రయోగించవలయును. ౧౬౧౦[౩౪]

౧౬౧౧ ఉపావసృజేత్యస్య జమదగ్నిరృషిః। అగ్నిర్దేవతా। నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

ప్రత్యృతు హోతవ్య మిత్యాహ.

ప్రతిఋతువునందు హోమము చేయవలయునను విషయము.

ఉపావ సృజ త్మన్యా సమఞ్జన్దేవానాం పాథ ఋతుథా హవీꣳషి ।
వనస్పతిః శమితా దేవో అగ్నిః స్వదన్తు హవ్యం మధునా ఘృతేన॥౩౫॥

ఉపావ సృజేత్యు ప+అవసృజ, త్మన్యా, సమఞ్జన్నితి సమ్+అఞ్జన్, దేవానామ్, పాథః, ఋతుథేత్యృతు+థా,హవీꣳషి, వనస్పతిః, శమితా, దేవః, అగ్నిః, స్వదన్తు, హవ్యమ్, మధునా, ఘృతేన॥ ॥౩౫॥

పదార్థః:-(ఉపావసృజ) యథావద్దేహి (త్మన్యా)ఆత్మనా (సమఞ్జన్) సమ్యక్ మిశ్రీకుర్వన్ (దేవానామ్) విదుషాం (పాథః) భోగ్యమన్నాదికమ్(ఋతుథా)ఋతౌ(హవీంషి)ఆదాతవ్యాని (వనస్పతిః) కిరణానాం స్వామీ (శమితా) శాన్తికరః (దేవః)దివ్యగుణో మేఘః(అగ్నిః)పావకః (స్వదన్తు) ప్రాప్నువన్తు (హవ్యమ్) అత్తవ్యమ్ (మధునా,మధురాదిరసేన(ఘృతేన)ఘృతాదినా.

అన్వయః:-హే విద్వంస్త్వం దేవానాం పాథో మధునా ఘృతేన సమఞ్జన్ త్మన్యా హవీంషి ఋతుథోపావసృజ తేన త్వయా దత్తం హవ్యం వనస్పతిః శమితా దేవోఽగ్నిశ్చ స్వదన్తు.౩౫॥

భావార్థః:-మనుష్యైః శుద్ధానాం పదార్థానామృతావృతా హోమః కర్తవ్యో యేన తద్ధుతం ద్రవ్యం సూక్ష్మం భూత్వా క్రమేణాగ్ని సూర్యమేఘాన్ ప్రాప్య వృష్టిద్వారా సర్వో పకారి స్యాత్. ౹౩౫౹

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా ! నీవు, దేవానామ్=విద్వాంసుల యొక్క, వాఘః =భోగించదగిన అన్నాదులను,మధునా=మధురాది మృదు రసయుక్తము లైన,ఘృతేన =ఘృతాదులతో, సమఞ్జన్=బాగుగాకలుపుచు, త్మన్యా=స్వకీయాత్మచే,హవింషి=తీసి కొనదగిన, తినదగినపదార్థములను, ఋతుథా=ప్రతిఋతువునందు, ఉపావసృజ=యథా విధిగా నిచ్చుచుండుము అనగా హోమము చేయుచుండుము. అట్టి నీవిచ్చిన,హవ్యమ్= భోజనమునకుతగిన పదార్థమును,వనస్పతిః=కిరణములకు స్వామియైన సూర్యుడు, శమి తా=శాంతికర్త, దేవః=ఉత్తమగుణములుగల మేఘము, అగ్నిః=అగ్ని, స్వదన్తు= పొందునుగాక!అనగాహోమ మొనర్చబడినపదార్థములు వానియన్నిటికిచేరునుగాక.[౩౫]

భావార్థము:-మానవులు ప్రతిఋతువునందు హోమము చేయుచుండవలయును. అందువలన నాద్రవ్యములు సూక్ష్మములై క్రమముగా అగ్నిసూర్య మేఘములను పొంది వర్షముద్వారా సమస్తమున కుపకారమొనర్చునవి యగును. ౧౬౧౧[౩౫]

౧౬౧౨ సద్య ఇత్యస్య జమదగ్నిరృషిః। అగ్నిర్దేవతా। నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

కీదృగ్జనః సర్వానానన్దయతీ త్యాహ.

మానవుడెట్లు సమస్తమున కానందము కలుగజేయుచున్నాడను విషయము.

సద్యో జాతో వ్యమిమీత యజ్ఞ మగ్ని ర్దేవా నా మభవత్పురోగాః।
అస్య హోతుః ప్రదిశ్యృతస్య వాచి స్వాహా కృత౯హవి రదన్తు దేవాః॥

సద్యః, జాతః, వి, అమిమీత, యజ్ఞమ్, అగ్నిః, దేవానామ్, అభవత్, పురోగా+ఇతి పురః+గాః, అస్య, హోతుః, ప్రదిశీతి ప్ర+దిశి, ఋతస్య, వాచి, స్వాహా కృతమితి స్వాహా+కృతమ్, హవిః, అదంతు, దేవాః॥ ॥౩౬॥

పదార్థము:- (సద్యః) శీఘ్రమ్ (జాతః) ప్రకటీభూతః సన్ (వి) విశేషేణ (అమిమీత) మిమీతే (యజ్ఞమ్) అనేకవిధ వ్యవహారమ్ (అగ్నిః) విద్యా ప్రకాశితో విద్వాన్ (దేవానామ్) విదుషామ్ (అభవత్) భవతి (పురోగాః) అగ్రగామీ (అస్య) (హోతుః) ఆదాతుః (ప్రదిశి) ప్రది శన్తి యయా తస్యామ్ (ఋతస్య)సత్యస్య(వాచి)వాణ్యామ్(స్వాహాకృతమ్)సత్యేన నిష్పాదితం కృతహోమం వా (హవిః) అత్తవ్యమన్నాదికమ్ (అదన్తు) భుఞ్జతామ్ (దేవాః) విద్వాంసః ॥౩౬॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యస్సద్యో జాతోఽగ్నిర్హోతురృతస్య ప్రదిశి వాచి యజ్ఞం వ్యమి

మీత దేవానాం పురోగా అభవదస్య స్వాహాకృతం హవి ర్దేవా అదన్తు. తం సర్వోపరి విరాజమానం మన్యధ్వమ్. ॥౩౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథా సూర్యః సర్వేషాం ప్రకాశకానాం మధ్యే ప్రకాశకోఽస్తి తథా యో విద్వత్సు విద్వాన్సర్వోపకారీ జనో భవతి స ఏవ సర్వేషామానన్దస్య భోజయితా భవతి. ॥౩౮॥

పదార్థము:-ఓ మానవులారా! సద్యః=శీఘ్రముగా, జాతః=ప్రసిద్ధుడు, అగ్నిః=విద్యచే ప్రకాశితుడునైన ఏవిద్వాంసుడు,హోతుః=గ్రహించుపురుషుని యొక్క,ఋతస్య=సత్యము యొక్క,ప్రదిశి వాచి=నిర్దేశించువాణియందు, యజ్ఞమ్=అనేకవిధములైన వ్యవహారములను, వి అమిమీత=విశేషముగ నిర్మాణమొనర్చుచు, దేవానామ్=విద్వాంసులలో, పురోగాః=అగ్రగామి, అభవత్=అగుచున్నాడో, అస్య=ఇతని యొక్క,స్వాహాకృతమ్=సత్యవ్యవహారముతో సాధించబడిన లేక హోమమొనర్చగా మిగిలిన,హవిః=భోజనమునకుతగిన అన్నాదులను, దేవాః=విద్వాంసులు, అదన్తు=తిందురో అతనిని సర్వోపరి విరాజమానునిగ ఎఱుంగుడు. [౩౮]

భావార్థ:-ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు సూర్యుడు సమస్త ప్రకాశకపదార్థములమధ్య ప్రకాశించుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులలో సర్వోపకారియైన విద్వాంసుడు ఎవడున్నాడో, అతడే అందరికానందమును భోగింపజేయువాడగుచున్నాడు. ౧౮౧౨[౩౮]

౧౮౧౩ కేతుమిత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః। విద్వాంసో దేవతాః। గాయత్రీ ఛన్దః. షడ్జః స్వరః.

ఆప్తాః కీదృశా ఇత్యాహ.

ఆప్తులెటులుందురను విషయము.

కేతుం కృణ్వన్న కేతవే పేశో మర్యా అపేశసే। సముషద్భి రజాయథాః॥

కేతుమ్, కృణ్వన్, అకేతవే, పేశః, మర్యాః, అపేశసే, సమ్, ఉషద్భిరిత్యుషత్+భిః, అజాయథాః॥ ॥౩౯॥

పదార్థః:-(కేతుమ్) ప్రజ్ఞామ్. కేతురితి ప్రజ్ఞా నా....నిఘం.౩.౯.(కృణ్వన్) కుర్వన్(అకేతవే) అవిద్యమాన ప్రజ్ఞాయ జనాయ (పేశః) హిరణ్యామ్ పేశఇతి హిరణ్యా నా...నిఘం.౧.౨. (మర్యాః) మనుష్యాః (అపేశసే) అవిద్యమానం పేశః సువర్ణం యస్య తస్మై నరాయ (సమ్) సమ్యక్ (ఉషద్భిః) య ఉషన్తి హవి ర్దహన్తి తైర్యజమానైః (అజాయథాః) ॥౩౯॥

అన్వయః:-హే విద్వన్ యథా మర్యా అపేశసే పేశోఽకేతవే కేతుం కుర్వన్తి, తైరుషద్భిః సహ ప్రజ్ఞాం శ్రియం చ కృణ్వన్ సంస్త్వం సమజాయథాః. ॥౩౯॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోప....త ఏవ ఆప్తా యే స్వాత్మ వదన్యేషామపి సుఖమిచ్ఛన్తి తేషామేవ సంగేన విద్యాప్రాప్తి రవిద్యాహాని శ్రియో లాభో దరిద్రతాయా వినాశశ్చ భవతి.

పదార్థము:-ఓ విద్వాంసుడా! ఎట్లు, మర్యాః=మానవులు, అపేశసే=సువర్ణము లేనివానికై, పేశః=సువర్ణమును, మఱియు, అకేతవే=బుద్ధిలేనివానికై, కేతుమ్=బుద్ధిని కలుగజేయుచున్నారో అటుల ఉషద్భిః=హోమము మొనర్చు యజమానులతోపాటు బుద్ధిని, ధనమును, కృణ్వన్=చేయుచునీవు, సమ్‌అజాయథాః=బాగుగా ప్రసిద్ధుడవుకమ్ము. [౩౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరుతనఆత్మవలె నితరులకు సుఖమునుకోరుదురో వారే ఆప్తులు. అట్టివారిస్నేహమువలన విద్యాప్రాప్తియు, అవిద్యానాశనమును, ధనలాభమును, దారిద్ర్యవినాశమునుకలుగుచున్నవి.

౧౬౧౪ జీమూతస్యేవేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। విద్వాన్దేవతా। నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

వీరా రాజపురుషా కిం కుర్యు రిత్యాహ.

వీరులైన రాజపురుషు లేమి చేయవలయునను విషయము.

జీమూత్యస్యేవ భవతి ప్రతీకం యద్వర్మీ యాతి సమదా ముపస్థే।
అనావిద్ధయా తన్వా జయ త్వꣳస త్వా వర్మణో మహిమా పిపర్తు॥౩౮॥

జీమూతస్యేవేతి జీమూతస్య+ఇవ, భవతి, ప్రతీకమ్, యత్, వర్మీ, యాతి, సమదామితి స+మదామ్, ఉపస్థ+ఇత్యుప+స్థే అనావిద్ధయా, తన్వా, జయ, త్వమ్, సః, త్వా, వర్మణః, మహిమా, పిపర్తు॥ ॥౩౮॥

పదార్థః:-(జీమూతస్యేవ) యథా మేఘస్య (భవతి) (ప్రతీకమ్) యేన ప్రత్యేతి తల్లిఙ్గమ్ (యత్) (వర్మీ) కవచవాన్ (యాతి) ప్రాప్నోతి (సమదామ్) సహ మదేన హర్షేణ వర్తన్తే యత్ర యుద్ధేషు తేషామ్ (ఉపస్థే) సమీపే (అనావిద్ధయా) అప్రాప్త క్షతయా (తన్వా) శరీరేణ (జయ) (త్వమ్) (సః) (త్వా) త్వామ్ (వర్మణః) రక్షణస్య (మహిమా) మహత్వమ్ (పిపర్తు) పాలయతు.

అన్వయః:-యద్యో వర్మ్యనావిద్ధయా తన్వా సమదాముపస్థే ప్రతీకం యాతి స జీమూతస్యేవ విద్యుద్భవతి. హే విద్వన్ యత్త్వా వర్మణో మహిమా పిపర్తు స త్వం శత్రూన్ జయ.

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యథా మేఘస్య సేనా సూర్యప్రకాశమావృణోతి తథా కవచాదినా శరీరమావృణుయాత్. యథా సమీపస్థయోః సూర్యమేఘయోః సంగ్రామో భవతి తథైవ వీరై రాజపురుషై ర్యోద్ధవ్యమ్ సర్వతో, రక్షాపి విధేయా. ॥౩౮॥

పదార్థము:-యత్‌వర్మీ=కవచముగల యే యోధుడు, అనావిద్ధయా=ఏమాత్రము

దెబ్బతగలని, గాయముపడని, తన్వా=శరీరముతో, సమదామ్=ఆనందముతో నెచట వర్తించునోఅట్టి, ఉపస్థే=యుద్ధసమీపమున,ప్రతీకమ్=నిశ్చయమొనర్చుచిహ్నమును, యాతి=పొందుచున్నాడో, సః=అతడు, జీమూతస్యేవ=మేఘముదగ్గఱ విద్యుత్తువలె, భవతి=అగుచున్నాడు. ఓ విద్వాంసుడా! త్వా=నిన్ను, వర్మణః=రక్షణయొక్క, మహిమా=మహత్వము, పిపర్తు=పాలించునో అట్టి, త్వం=నీవు శత్రువులను, జయ=జయించుము.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఎట్లు మేఘము యొక్క సైన్యము సూర్యప్రకాశమునకు అడ్డుతగులుచున్నదో అటులనే కవచాదులతో శరీరము నాచ్ఛాదనమొనర్చవలయును.ఎట్లు సమీపస్థసూర్యునకు మేఘమునకు సంగ్రామముజరుగుచున్నదో అటులనే వీరులైన రాజపురుషులు యుద్ధము రక్షణమునొనర్చవలెను.

౧౬౧౫ ధన్వనేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ధన్వ॑నా॒ గా ధన్వ॑నా॒జిం జ॑యేమ॒ ధన్వ॑నా తీ॒వ్రాః స॒మదో॑ జయేమ ।
ధ॒నుః శ॒త్రో॑ రపకా॒మం కృ॑ణో॒తి ధన్వ॑నా॒ సర్వాః॑ ప్ర॒దిశో॑ జయేమ॥౩౯॥

ధన్వ॑నా, గాః, ధన్వ॑నా, ఆ॒జిమ్, జ॒యే॒మ॒, ధన్వ॑నా, తీ॒వ్రాః, స॒మద॒ + ఇతి॑ స॒ + మదః॑, జ॒యే॒మ॒, ధ॒నుః, శ॒త్రోః॑, అ॒ప॒కా॒మ మిత్య॑ప+కా॒మమ్, కృ॒ణో॒తి॒, ధన్వ॑నా, సర్వాః॑, ప్ర॒దిశ॒+ఇతి॑ ప్ర॒+దిశః॑, జ॒యే॒మ॒॥ ॥౩౯॥

పదార్థః:-(ధన్వనా) ధనురాదిశస్త్రాస్త్రవిశేషేణ(గాః) పృథివీః(ధన్వనా) (ఆజిమ్)సఙ్గ్రామమ్. ఆజావితి సఙ్గ్రామనా...నిఘం.౨.౧౭. (జయేమ) (ధన్వనా) శతఘ్న్యాదిభిః శస్త్రాస్త్రైః (తీవ్రాః) తీవ్రవేగవతీః శత్రూణాం సేనాః (సమదః)మదేన సహ వర్తమానాః(జయేమ)(ధనుః) శస్త్రాస్త్రమ్ (శత్రోః) అరేః (అపకామమ్) అపగతశ్చాసౌ కామశ్చ తమ్ (కృణోతి) కరోతి (ధన్వనా) (సర్వాః) (ప్రదిశః) దిశోపదిశః (జయేమ). ।౩౯॥

అన్వయః:- హే ధీరా యథా వయం యద్ధనుః శత్రోరపకామం కృణోతి, తేన ధన్వనా గా ధన్వనాఽఽజిం చ జయేమ.ధన్వనా తీవ్రాః సమదో జయేమ.ధన్వనా సర్వా ప్రదిశో జయేమ. తథా యూయమప్యేతేన జయత. ॥౩౯॥

భావార్థః:-యది మనుష్యా ధనుర్వేద విజ్ఞానక్రియా కుశలా భవేయుస్తర్హి సర్వత్రైవ తేషాం విజయః ప్రకాశేత యది విద్యావినయ శౌర్యాది గుణైర్యుక్తా గోలైక రాజ్యమిచ్ఛేయు

స్తర్హి కిమప్యశక్యం న స్యాత్. ॥౩౯॥

పదార్థము:-వీరపురుషులారా ! ధనుః=పశస్త్రము, శత్రోః=శత్రువులయొక్క, అపకామమ్ కృణోతి=కోరికలను నష్టముచేయుచున్నదో, ధన్వనా=ఆధనుస్సు మొదలగు శస్త్రాస్త్రవిశేషములతో ఎట్లు మేము, గాః=పృథివిని మఱియు, ధన్వనా=ఉక్త శస్త్రవిశేషముతో, ఆజిమ్=సంగ్రామమును, జయేమ=జయింతుమో,ధన్వనా=ఫిరంగి మొదలగు శస్త్రాస్త్రములతో, తీవ్రాః=తీవ్ర వేగముగలవి, సమదః=ఆనందముతోకూడినవియగు శత్రువులసేనలను, జయేమ=జయింతుమో, ధన్వనా=ధనువుతో, సర్వాః ప్రదిశః=సకలదిశా ప్రదిశలను, జయేమ=జయించుచున్నామో, అటులనే మీరుకు ఈధనువుమొదలగువానితో జయించుడు. [౩౯]

భావార్థము:-మానవులు ధనుర్వేదవిజ్ఞానక్రియలలో కుశలులగుచో వారుసమస్త దిశలయందును విజయవంతులై ప్రకాశితులగుదురు. విద్యావినయశూరత్వాది గుణములతో భూగోళము నందేకరాజ్యమును కోరినచు ఏమాత్రము అశక్యముకాదు. [౩౯]

౧౬.౧౬ వక్ష్యన్తీవేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః వీరా దేవతాః నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

వక్ష్యన్తీవేదా గనీగన్తి కర్ణం ప్రియꣳ సఖాయం పరిషస్వజానా ।
యోషేవ శిఙ్క్తే వితతాధి ధన్వన్ జ్యా ఇయꣳ సమనే పారయన్తీ॥౪౦॥

వక్ష్యన్తీవేతి వక్ష్యన్తీ ఇవ,ఇత్,ఆగనీగన్తి,కర్ణమ్, ప్రియమ్, సఖాయమ్ పరిషస్వజానా, పరిషస్వజానేతి పరి+సస్వజానా, యోషేవేతి యోషా+ఇవ, శిఙ్క్తే, వితతేతి వి+తత, అధి, ధన్వన్, జ్యా, ఇయమ్, సమనే, పారయన్తీ॥౪౦॥

పదార్థః:-(వక్ష్యన్తీవ) యథా వదిష్యన్తీ విదుషీ స్త్రీ తథా (ఇత్) ఏవ (ఆగనీగన్తి)భృశం బోధం ప్రాపయన్తి (కర్ణమ్) శ్రుతస్తుతిమ్ (ప్రియమ్) కమనీయమ్ (సఖాయమ్) సుహృద్వద్వర్తమానమ్ (పరిషస్వజానా) పరితః సర్వతః సంగం కుర్వాణా (యోషేవ) స్త్రీ (శిఙ్క్తే) శబ్దయతి (వితతా) విస్తృతా (అధి) ఉపరి (ధన్వన్) ధన్వని (జ్యా) ప్రత్యఞ్చా(ఇయమ్) (సమనే)సఙ్గ్రామే (పారయన్తీ) విజయం ప్రాపయన్తీ. ॥౪౦॥

అన్వయః:- హే వీరా యేయం వితతా ధన్వన్నధి జ్యా వక్ష్యన్తీవేదా గనీగన్తి కర్ణం ప్రియం సఖాయం పతిం పరిషస్వజానా యోషేవ శిఙ్క్తే సమనే పారయన్తీ వర్తతే.తాన్నిర్మా

తుం బద్ధుం చాలయితుం చ విజానీత. ॥౪౦॥

భావార్థః:-అత్ర ద్వ్యుపమాలంకార....యది మనుష్యా ధనుర్జ్యాది శస్త్రాస్త్రరచన సమ్బ న్ధచాలనక్రియా విజ్ఞాయేరన్. తర్హి మాముపదేశికాం, మాతరమివ సుఖప్రదాం పత్నీం విజయ సుఖం చ ప్రాప్నుయుః. ॥౪౦॥

పదార్థము:-వీరపురుషులారా! ఇయమ్ వితతా=ఏయీవిస్తారయుక్తమైన, ధన్వ న్=ధనువునందు, అధి=పై నతగిలించబడిన, జ్యా=అల్లెత్రాడు,వక్ష్యన్తీవ=చెప్పుటకుసిద్ధ మైనవిదుషివలె, ఇత్=నిశ్చయముగ, అగనీగన్తి=శీఘ్రబోధనుకలిగించుచు, కర్ణమ్=శ్రు తస్తుతి,ప్రియమ్=ప్రియుడు, సఖాయమ్=మిత్రునివలె వర్తమానుడునైయున్న పతిని, పరిషస్వజానా యోషేవ=సర్వవిధముల సంగమొనర్చు స్త్రీ మాటలాడు చున్నటుల శిఙ్క్తే=శబ్దముచేయుచున్నదో, సమనే=యుద్ధమందు, పారయన్తీ=విజయమును కలు గించుచు వర్తమానమైయున్నదో, అట్టిదానిని నిర్మించుట, ధరించుట, ప్రయోగించుట తెలిసికొనుడు. [౪౦]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు రెండుపమాలంకారములున్నవి. మానవుడు ధనువు యొక్క అల్లెత్రాడు మొదలగు శస్త్రాస్త్రముల నిర్మాణసంబంధమును,దానిని ప్రయోగిం చుట మొదలగు క్రియలను తెలిసికొనుచో ఉపదేశించునది, మఱియు తల్లివలె సుఖమొసగు నదియునగు పత్నిని, విజయసుఖమును పొందుదురు. ౧౬౧౬[౪౦]

౧౬౧౭ తె ఆచరన్తీ ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః। త్రిష్టుప్ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

తే᳚ఽఆచరన్తీ సమనేవ యోషా మాతేవ పుత్రం బిభృతా ముపస్థే।
అప శత్రూ న్విధ్యతాꣳసంవిదానే ఆర్త్నీ᳚ఽఇమే విష్ఫురన్తీ అమిత్రాన్॥

తే ఇతి తే, ఆచరన్తీ ఇత్యా+చరన్తీ సమనేవేతి సమనా+ఇవ, యోషా, మాతేవేతి మాతా,ఇవ, పుత్రమ్, బిభృతామ్, ఉపస్థ ఇత్యుప+స్థే,అప,శత్రూన్, విధ్యతామ్, సంవిదానే ఇతి సమ్+విదానే, అర్త్నీ ఇత్యార్త్నీ, ఇమే+ఇతీమే, విష్ఫురన్తీ, విష్ఫురన్తీ ఇతి వి+స్ఫురన్తీ, అమిత్రాన్॥ ॥౪౧॥

పదార్థః:-(తే) ధనుర్జ్యే (ఆచరన్తీ)సమన్తాత్ప్రాప్నువత్యౌ (సమనేవ) సమ్యక్ ప్రాణ

ఇవ ప్రియా (యోషా) విదుషీస్త్రీ (మాతేవ) జననీవ (పుత్రమ్) సన్తానమ్(బిభృతామ్)ధరేతామ్ (ఉపస్థే) సమీపే (అప) దూరీకరణే (శత్రూన్) అరీన్ (విధ్యతామ్) తాడయేతామ్ (సంవిదానే) సమ్యగ్విజ్ఞాన నిమిత్తే (ఆర్త్నీ) ప్రాప్యమాణే (ఇమే)(విష్ఫురన్తీ) విశేషేణ చాలయన్త్యౌ(అమిత్రాన్) మిత్రభావరహితాన్. ॥౮౦॥

అన్వయః:-హే వీరా యే యోషా సమనేవ పతిం మాతేవ పుత్రం బిభృతాముపస్థే ఆచరన్తీ శత్రూనప విధ్యతామిమే సంవిదానే ఆర్త్నీ అమిత్రాన్ విష్ఫురన్తీ వర్తేతే తే యథావత్ సంప్రయుఙ్గ్ధ్వమ్. ॥౮౦॥

భావార్థః:-అత్ర ద్వావుపమాలంకారౌ. యథా హృద్యా స్త్రీ పతిం విదుషీ చ మాతా పుత్రం సమ్పోషయతస్తథా ధనుర్జ్యే సంవిదితక్రియే శత్రూన్ పరాజిత్య వీరాన్ ప్రసాదయతః

పదార్థము:-వీరపురుషులారా! రెండుధనువులయొక్క నారిత్రాడులు, యోషా సమనేవ=ప్రాణమువలె పతికిబాగుగాప్రియమైనవిదుషీస్త్రీ స్వపతిని మఱియు, మాతేవ పుత్రమ్=మాత తనసంతానమును,బిభృతామ్=ఎటులధరించుదురోఅటులనే,ఉపస్థే=సమీపమున,ఆచరన్తీ=బాగుగా లభించినవై,శత్రూన్=శత్రువులను,అపవిధ్యతామ్=దూరముగ తరుముదురో, సంవిదానే=మంచివిజ్ఞాననిమిత్తములు,ఆర్త్నీ=ప్రాప్తములు, అమిత్రాన్=శత్రువులను,విష్ఫురన్తీ=విశేషించి కంపింపజేయుచున్నవియునగు, ఇమే=ఏ యీ ధనుర్ద్వయము ఉన్నదో, తే=ఆ రెంటిని యథావిధిగా ప్రయోగించుడు. అనగా వానిని ఉపయోగించుడు. [౮౦]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు రెండుపమాలంకారములున్నవి.ఎట్లు హృదయమునకుప్రియమైనస్త్రీ పతిని, మఱియు విదుషియైనతల్లి తనపుత్రుని బాగుగా పుష్టిపఱచుదురో అటులనే బాగుగాప్రసిద్ధములు, ఉపయోగకరములు నగు ధనువుయొక్క అల్లెత్రాళ్ళురెండు శత్రువులను పరాజితపఱచి వీరులనుప్రసన్నపఱచుచున్నవి. ౧౬-౧౩[౮౦]

౧౬-౧౪ బహ్వీనామిత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

బహ్వీనాం పితా బహురస్య పుత్రశ్చిశ్చా కృణోతి సమనావగత్య ।

ఇషుధిః సఙ్కాః పృతనాశ్చ సర్వాః పృష్ఠే నినద్ధో జయతి ప్రసూతః॥

బహ్వీనామ్, పితా, బహుః, అస్య, పుత్రః, చిశ్చా, కృణోతి, సమనా,అవగత్యేత్యవ+గత్య, ఇషుధిరితీషు+ధిః, సఙ్కాః, పృతనాః, చ, సర్వాః, పృష్ఠే,

నినద్ధ ఇతి ని+సద్ధః. జయతి, ప్రసూత+ఇతి ప్ర+సూతః॥ ॥౪౨॥

పదార్థః:-(బహ్వీనామ్) జ్యానామ్ (పితా) పితృవద్రక్షకః (బహుః) బహుగుణః (అస్య) (పుత్రః) సన్తాన ఇవ సమృద్ధి(చిశ్చా)చిశ్చిశ్చేతి శబ్దం (కృణోతి) కరోతి (సమనా) సంగ్రామాన్. అత్రాకారాదేశః (అవగత్య) (ఇషుధిః) ఇషవో ధీయన్తే యస్మిన్సః (సంకాః) సమవేతా వికీర్ణా వా (పృతనాః) సేనాః (చ) (సర్వాః) (పృష్ఠే) పశ్చాద్భాగే (నినద్ధః) నిశ్చయేన సద్ధో బద్ధః (జయతి) (ప్రసూతః) ఉత్పన్నః. ॥౪౨॥

అన్వయః:-హే వీరా యో బహ్వీనాం పితేవాస్య బహుః పుత్ర ఇవ పృష్ఠే నినద్ధ ఇషుధిః ప్రసూతః సన్ సమనావగత్య చిశ్చా కృణోతి యేన వీరః సర్వాః సంకాః పృతనాశ్చ జయతి తం యథావద్రక్షత. ॥౪౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథాఽనేకాసాం కన్యానాం బహూనాం పుత్రాణాం చ పితాఽపత్యశబ్దైః సంకీర్ణో భవతి. తథైవ ధనుర్జ్యేషుధయః సంమిలితా అనేకవిధ శబ్దాన్ జనయన్తి. యస్య వామహస్తే ధనుః పృష్ఠే ఇషుధిర్యో దక్షిణేన హస్తేనేషుం నిఃసార్య ధనుర్జ్యయా సంయోజ్య విముచ్యాఽభ్యాసేన శీఘ్రకారిత్వం కరోతి స ఏవ విజయీ భవతి.

పదార్థము:-ఓ వీరపురుషులారా! బహ్వీనామ్=అనేకవింటినారులయొక్క,పితా=తండ్రివలెనున్న, అస్య=ఈతండ్రియొక్క అనేకగుణములుగల, పుత్రః=పుత్రునివలెసంబంధముగలదై,పృష్ఠే=వెనుకభాగమున,నినద్ధః=నిశ్చయముగకట్టబడిన, ఇషుధిః=అమ్ములపొది, ప్రసూతః=ప్రకటితమై, సమనాః=సంగ్రామములను, అవగత్య=పొంది, చిశ్చా=చిం, చిం,చిం అనుధ్వని, కృణోతు=చేయుచున్నదో మఱియు దేనివలనవీరపురుషుడు, సర్వాః సంకాః పృతనాః=ఏకత్రితమైన లేక వ్యాపించియున్న సకలసేనలను, జయతి=జయించుచున్నాడో దానిని యథావిధి రక్షించుడు. [౪౨]

భావార్థము:-ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఎట్లు అనేకకన్యల,అనేక పుత్రులతండ్రి అపత్యశబ్దముతో సంయుక్తుడగుచున్నాడో అటులనే విల్లు.నారిబాణములు కలసి అనేకవిధములైన ధ్వనులనుత్పత్తిచేయుచున్నవో, ఎవడు వామహస్తమున విల్లు, వీపుపై ఇషుధిధరించి, కుడిచేతితోబాణమునుతీసి వింటినారితో సంధానమొనర్చి అభ్యాస మొనర్చి తొందరగ వేయుశక్తిని వృద్ధిచేసుకొనునోవాడు విజయుడగుచున్నాడు.[౪౨]

౧౬౧౯ రథ ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః, జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

రథే తిష్ఠన్నయతి వాజినః పురో యత్ర యత్ర కామయతే సుషారథిః।

అభీశూనాం మహిమానం పనాయత మనః పశ్చాదను యచ్ఛన్తి రశ్మయః॥

రథే, తిష్ఠన్, నయతి, వాజినః, పురః, యత్రయత్రేతి యత్ర+యత్ర, కామయతే, సుషారథిః, సుసారథి రితి సు+సారథిః. అభీశూనామ్, మహిమానమ్, పనాయత. మనః, పశ్చాత్, అను, యచ్ఛన్తి, రశ్మయః॥ ॥౪౩॥

పదార్థః:-(రథే) రమణీయే భూజలాన్తరిక్షగమకే యానే (తిష్ఠన్) (నయతి) గమయతి (వాజినః) అశ్వానగ్న్యాదీన్వా (పురః) అగ్రే (యత్రయత్ర) యస్మిన్యస్మిన్సంగ్రామే దేశే వా (కామయతే) (సుషారథిః) శోభనశ్చాసౌ సారథిశ్చాఽశ్వానామగ్న్యాదీనాం వా నియన్తా(అభీశూనామ్)అభితః సద్యోగన్తౄణామ్(మహిమానమ్) మహత్త్వమ్(పనాయత) ప్రశంసత (మనః) (పశ్చాత్) (అను) (యచ్ఛన్తి) నిగృహ్ణన్తి (రశ్మయః) రజ్జవః కిరణా వా. ॥౪౩॥

అన్వయః:- హే విద్వాంసః సుషారథీ రథే తిష్ఠన్ యత్రయత్ర కామయతే. తత్ర వాజినః పురో నయతి. యేషాం మనః సుశిక్షితం హస్తగతా రశ్మయః పశ్చాదశ్వాననుయచ్ఛన్తి. తేషామభీశూనాం మహిమానం యూయం పనాయత. ॥౪౩॥

భావార్థః:- యది రాజరాజపురుషాః సామ్రాజ్యం ధ్రువం విజయం చేచ్ఛేయుస్తర్హి సుశిక్షితానమాత్యాన శ్వాద్యన్యా చాలయితౄ్ని అలం సామగ్ర్యధ్యక్షాఞ్ఛస్త్రాఽస్త్రాణి శరీరాత్మ బలం చావశ్యం సమ్పాదయేయుః. ॥౪౩॥

పదార్థము:-ఓవిద్వాంసులారా ! సుషారథిః=మంచిసారథి గుఱ్ఱములను, లేక అగ్న్యాదులను నియమమునందుంచువాడు,రథే=రమించుటకు తగినదై పృథివ్యాకాశజలములందు నడచు యానమందు, తిష్ఠన్=కూర్చొని, యత్రయత్ర=ఏయేసంగ్రామమును, లేక దేశమును, కామయతే=కోరునో ఆయా తావులకు, వాజినః=గుఱ్ఱములను లేక అగ్న్యాదిపదార్థములను, పురః=ముందు, నయతి=నడిపించుచున్నాడు,మనః=ఎవరి మనస్సుసుశిక్షితముగను,రశ్మయః=కళ్ళెపుత్రాళ్ళు లేక కిరణములుహస్తగతములునై ఎవరికున్నవో,పశ్చాత్=తరువాతకూడగుఱ్ఱములను,లేకఅగ్న్యాదులను,అనుయచ్ఛన్తి=అనుకూలముగ నిగ్రహమొనర్చుచున్నారో అట్టి, అభీశూనామ్=సమస్తదిశలనుండి శీఘ్రముగ నడచువారియొక్క, మహిమానమ్=మహత్త్వమును మీరు, పనాయత=ప్రశంసించుడు.

భావార్థము:-రాజు,రాజపురుషులు, చక్రవర్తిరాజ్యమును కోరినచో, సుశిక్షితులగుమంత్రులను,అశ్వాదులను,మఱియు నడిపించుఇతరసామాగ్రినిఅధ్యక్షులను,శస్త్రాస్త్రములను, శరీరాత్మలబలమును తప్పకసాధించవలయును. ౧౬౧౯[౪౩]

౧౬౨౦ త్రివానిత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

తీవ్రాన్ఘోషా న్కృణ్వతే వృషపాణయోఽశ్వా రథేభిః సహ వాజయన్తః।
అవక్రామన్తః ప్రపదైరమిత్రాన్ క్షిణన్తి శత్రూꣳ॥ రనపవ్యయన్తః ॥౪౪॥

తీవ్రాన్, ఘోషాన్, కృణ్వతే, వృషపాణయ ఇతి వృష+పాణయః, అశ్వాః, రథేభిః, సహ, వాజయన్తః, అవక్రామన్త ఇత్యవ+క్రామన్తః, ప్రపదైరితి ప్ర+పదైః, అమిత్రాన్, క్షిణన్తి, శత్రూన్, అనపవ్యయన్త ఇత్యనప+వ్యయన్తః

పదార్థః:-(తీవ్రాన్) తీక్ష్ణాన్ (ఘోషాన్) శబ్దాన్ (కృణ్వతే) కుర్వన్తి (వృషపాణయః) రక్షకా వృషా బలిష్ఠా వృషభాదయ ఉత్తమాః ప్రాణినః పాణివద్యేషాం తే (అశ్వాః) ఆశుగమయితారః (రథేభిః) రమణీయై ర్యానైః (సహ) (వాజయన్తః) వీరాదీన్ సద్యో గమయన్తః (అవక్రామన్తః) ధర్షయన్తః (ప్రపదైః) ప్రకృష్టైః పారగమనైః (అమిత్రాన్) మిత్రభావరహితాన్ (క్షిణన్తి) క్షయం ప్రాపయన్తి (శత్రూన్) అరీన్ (అనపవ్యయన్తః) అపవ్యయమప్రాపయన్తః.

అన్వయః:- హే వీరా యే వృషపాణయో రథేభిః సహ వాజయన్తః ప్రపదైరమిత్రానవక్రామన్తోఽశ్వాస్తీవ్రాన్ ఘోషాన్కృణ్వతేఽనపవ్యయన్తః సన్తః శత్రూన్ క్షిణన్తి తాన్ యూయం ప్రాణవత్పాలయత. ॥౪౪॥

భావార్థః:-యది రాజపురుషా హస్త్యశ్వవృషభాదీన్ భృత్యానధ్యాక్షాంశ్చ సుశిక్ష్యానేకవిధాని యానాని నిర్మాయ శత్రూన్ విజేతుమభిలషన్తి తర్హి తేషాం ధ్రువో విజయో భవతి.

పదార్థము:- ఓవీరపురుషుడా ! వృషపాణయః=కరములవలె రక్షించెడి బలముగల వృషభాద్యుత్తమ ప్రాణులను గలిగియున్న వారు, రథేభిః = రమణమొనర్చు దగిన యానములతో, సహ=కూడ, వాజయన్తః=వీరులను శీఘ్రముగానడిపించగలవి, ప్రపదైః= ఉత్తమగతులతో, అమిత్రాన్=మిత్రత్వము లేని దుష్టులను, అవక్రామన్తః = భయపెట్టునవి, అశ్వాః=శీఘ్రముగానడిపించగలవియునైనయేగుఱ్ఱములు, తీవ్రాన్ఘోషాన్= ఉగ్రశబ్దములను, కృణ్వతే=చేయుచున్నవో, మఱియు, అనపవ్యయన్తః=వ్యర్థముగ ఖర్చుపెట్టించని యే యోధులు, శత్రూన్=వైరులను, క్షిణన్తి = క్షీణపఱచు చున్నారో, వారిని మీరు ప్రాణమువలె కాపాడుడు. [౪౪]

భావార్థము:- రాజపురుషులు గజము, గుఱ్ఱము, వృషభము మొదలగు వానికి భృత్యులకు అధ్యక్షులకు మంచిశిక్షనొసగిఅనేకవిధములైనయానములను నిర్మించి శత్రువులనుజయించుటకభిలషించుచోఅట్టివారికినిశ్చలమైన దృఢవిజయముకలుగుచున్నది. [౪౪]

౧౬-౨౧ రథవాహన మిత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

రథవాహనꣳహవి రస్య నామ యత్రాయుధం నిహిత మస్య వర్మ।
తత్రా రథ ముప శగ్మꣳసదేమ విశ్వాహా వయꣳ సుమనస్యమానాః॥

రథవాహనమ్, రథవాహన మితి రథ+వాహనమ్, హవిః, అస్య, నామ, యత్ర, ఆయుధమ్, నిహిత మితి ని+హితమ్, అస్య, వర్మ, తత్ర, రథమ్, ఉప, శగ్మమ్, సదేమ, విశ్వాహా, వయమ్, సుమనస్యమానా ఇతి సు+మనస్యమానాః॥

పదార్థః:-(రథవాహనమ్) రథాన్వహన్తి గమయన్తి యేన తత్ (హవిః) ఆదాతవ్యాగ్నీన్ధనజలకాష్ఠధాత్వాది (అస్య) యోద్ధుః (నామ)(యత్ర)యానే(ఆయుధమ్)భుశుండిశతఘ్న్యసిధనుర్బాణశక్తి పద్మపాశాది (నిహితమ్) ధృతమ్ (అస్య) యోద్ధుః (వర్మ) కవచమ్ (తత్ర) తస్మిన్. అత్ర ఋచితును...ఇతి దీర్ఘః (రథమ్) రమణసాధనం యానమ్(ఉప) (శగ్మమ్) సుఖమ్ శగ్మమితి సుఖ నా...నిఘం.౩.౬.(సదేమ) ప్రాప్నుయామ్ (విశ్వాహా) సర్వేష్వహస్సు(వయమ్) (సుమనస్యమానాః) సుష్ఠువిచారయన్తః. ॥౪౫॥

అన్వయః:- హే వీరా అస్య యత్ర రథవాహనం హవిరాయుధమస్య వర్మ చ నామ చ నిహితం తత్ర సుమనస్యమానా వయం శగ్మం రథం విశ్వాహోప సదేమ. ॥౪౫॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యస్మిన్యానేఽగ్న్యాదిరశ్వాదిశ్చ యుజ్యతే. తత్ర యుద్ధసామగ్రీః సంస్థాప్య నిత్యమన్వీక్ష్య స్థిత్వా సువిచారేణశత్రుభిఃసహసంయుద్ధ్య నిత్యంసుఖంప్రాప్నుత.

పదార్థము:-ఓ వీరపురుషులారా! అస్య=ఈయోధునియొక్క, యత్ర=ఏయానమందు,రథవాహనమ్=విమానాదియానముల నడిపించునది,హవిః=గ్రహించదగినదియునగు అగ్ని,ఇంధనములు,జలము, కాష్ఠములు, ధాతువు, మొదలగు సామగ్రి, మఱియు, ఆయుధమ్=ఫిరంగి,తుపాకి,ఖడ్గము,ధనువు,బాణములు,శక్తి,పద్మపాశము,మున్నగు శస్త్రములు,అస్యవర్మ=ఈయోధుని కవచము, నామ=నామము, నిహితమ్=స్థితములైయున్నవో, తత్ర=ఆయానమందు, సుమనస్యమానాః=సుందరముగ విచారించుచు, వయమ్=మేము, శగ్మమ్=సుఖమును, మఱియు, రథమ్=రమణయోగ్యమగునా యానమును,విశ్వాహా=సర్వకాలములందు, ఉపసదేమ=దగ్గఱగ పొందెదము గాక! [౪౫]

భావార్థము:-ఓ మానవులారా ! ఏ యానమున అగ్ని, అశ్వాదులు సంయుక్త

మొనర్చబడుచున్నవో దానియందు యుద్ధసామాగ్రినుంచి నిత్యముదానిని కనిపెట్టిచూచుచు, దానిపైకూర్చొని, సుందరవిచారములతో బాగుగానాలోచించుచు,శత్రువులతో చక్కగాయుద్ధమొనర్చి నిత్యము సుఖమును పొందుడు. ౧౬-౨౧[౪౫]

౧౬-౨౨ స్వాదుషంసద ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

స్వాదు షంసదః పితరో వయోధాః కృచ్ఛ్రేశ్రితః శక్తీవన్తో గభీరాః ।

చిత్రసేనా ఇషుబలా అమృధ్రాః సతో వీరా ఉరవో వ్రాతసాహాః ॥౪౬॥

స్వాదుషంసదః, స్వాదుసంసద ఇతి స్వాదు+సంసదః పితరః, వయోధా ఇతి వయః+ధాః, కృచ్ఛ్రేశ్రిత ఇతి కృచ్ఛ్రే+శ్రితః, శక్తీవన్తః, శక్తీవన్త ఇతి శక్తీ+వన్తః, గభీరాః, చిత్రసేనాఇతి చిత్ర+సేనాః, ఇషుబలా ఇతీషు+బలాః, +అమృధ్రాః, సతోవీరా ఇతి సతః+వీరాః, ఉరవః, వ్రాతసాహాః, వ్రాతసహా ఇతి వ్రాత+సాహాః॥ ॥౪౬॥

పదార్థః:-(స్వాదుషంసదః)యే స్వాదుషు భోజ్యాద్యన్నేషు సమ్యక్ సీదన్తి తే(పితరః) పాలనకర్మాః (వయోధాః) యే దీర్ఘం వయో జీవనం దధతి తే(కృచ్ఛ్రేశ్రితః) యే కృచ్ఛ్రే కష్టే శ్రితః కష్టం సేవమానాః(శక్తీవన్తః)సామర్థ్యయుక్తాః. అత్ర ఛన్దసీర ఇతి వత్వమ్(గభీరాః) అగాధాశయాః (చిత్రసేనాః) అద్భుతసైన్యాః (ఇషుబలాః) ఇషుభిః శస్త్రాస్త్రైస్సహ బలం సైన్యం యేషాన్తే (అమృధ్రాః)అకోమలాఙ్గా దృఢాఙ్గాః (సతోవీరాః) సతో విద్యమానస్య సైన్యస్య మధ్యే వీరాః ప్రాప్తయుద్ధ విద్యాశిక్షాః(ఉరవః) విశాలబహునోరస్కాః(వ్రాతసాహాః) యే వ్రాతాన్ వీరాణాం సమూహాన్సహన్తే తే. ॥౪౬॥

అన్వయః:-హే యోద్ధారో వీరా యూయం యే స్వాదుషంసదో వయోధాః కృచ్ఛ్రేశ్రితః శక్తీవన్తో గభీరాశ్చిత్రసేనా ఇషుబలా అమృధ్రా ఉరవో వ్రాతసాహాః సతోవీరాః పితరః స్యుస్తాన్నాశ్రిత్య యుద్ధం కురుత. ॥౪౬॥

భావార్థః:-తేషామేవ సదా విజయో రాజ్యశ్రీః ప్రతిష్ఠా దీర్ఘమాయు ర్బలం విద్యాశ్చ భవన్తి యే స్వాధిష్ఠాతౄణా మాప్తానాం శాసనే తిష్ఠన్తి. ॥౪౬॥

పదార్థము:-యుద్ధము చేయగల వీరపురుషులారా! మీరు,స్వాదుషంసదః=భుజిం

చదగిన అన్నాదిపదార్థములను లెస్సగా సేవించువారు, వయోధాః=అధికవయస్సుగల వారు కృచ్ఛ్రేశ్రితః=ఉత్తమకార్యసిద్ధికై కష్టపడువారు,శక్తీవన్తః=సామర్థ్యముగలవారు, గభీరాః=మహాశయులు, చిత్రసేనాః=ఆశ్చర్యగుణయుక్తసైన్యముగలవారు,ఇషుబలాః=శస్త్రాస్త్రసహిత సైన్యముగలవారు, అమృధ్రాః=దృఢమైనశరీరముగలవారు, ఉరవః=గొప్ప బొమ్మ,జంఘలుగలవారు,వ్రాతసాహాః=వీరులసమూహమును సహించువారు, సతోవీరాః=విద్యమానసేనలమధ్య యుద్ధవిద్యాశిక్షను బడసినవీరులు,పితరః=పాలించగల వారునగు నే రాజపురుషులుందురో వారిని నాశ్రయించి యుద్ధమొనర్పుడు. [౪౬]

భావార్థము:- ఎవరు తమ అధిష్ఠాతలు, ఆప్తులు, సత్యవాదులునైన సజ్జనుల యొక్క శిక్షయందు స్థితమగుచున్నారో, వారికి సదా విజయమును, రాజ్యశ్రీ, ప్రతిష్ఠ అధికవయస్సు,బలము,విద్య ఇవియన్ని లభించుచున్నవి. ౧౬-౨-౨[౪౬]

బ్రాహ్మణాస ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః।ధనుర్వేదాధ్యాపకా దేవతాః।విరాట్ ఛన్దః।నిషాదః స్వరః.

కే సత్కర్తవ్యా ఇత్యాహ.

ఎవరిని సత్కరించవలయునను విషయము.

బ్రాహ్మణాసః పితరః సోమ్యాసః శివే నో ద్యావాపృథివీ అనేహసా।
పూషా నః పాతు దురితాదృతావృధో రక్షా మాకిర్నో అఘశంస ఈశత॥

బ్రాహ్మణాసః, పితరః, సోమ్యాసః, శివే ఇతి శివే, నః, ద్యావా పృథివీ+ఇతి ద్యావా పృథివీ, అనేహసా, పూషా, నః, పాతు, దురితాదితి దుః +ఇతాత్, ఋతావృధః, ఋతా వృధః, ఇత్యృత+వృధః, రక్ష, మాకిః, న, అఘశంస ఇత్యఘ+శంసః, ఈశత॥ ॥౪౭॥

పదార్థః:-(బ్రాహ్మణాసః) వేదేశ్వరవిదః (పితరః) పాలకాః (సోమ్యాసః) యే సోమ గుణానర్హన్తి తే (శివే) కల్యాణకరే(నః) అస్మభ్యమ్(ద్యావాపృథివీ)ప్రకాశభూమీ (అనేహసా) అవినాశినౌ (పూషా) పుష్టికరః (నః) అస్మాన్ (పాతు) (దురితాత్) దుష్టాన్యాయాచరణాత్ (ఋతావృధః) య ఋతం సత్యం వర్ధయన్తి తే(రక్ష)అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(మాకిః) నిషేధే(నః) అస్మాన్ (అఘశంసః) పాపప్రశంసీ స్తేనః (ఈశత) సమర్థో భవేత్. ॥౪౭॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యే సోమ్యాస ఋతావృధః పితరో బ్రాహ్మణాసో విద్వాంసో నః కల్యాణకరా అనేహసా ద్యావాపృథివీ చ శివే భవతః. పూషా పరమాత్మా నో దురితాత్ పాతు యతో నో హింసితు మఘశంసో మాకి రీశత తాన్ రక్ష. స్తేనాఞ్జహి. ॥౪౭॥

భావార్థః:-హేమనుష్యా యే విద్వాంసో యుష్మాన్ ధర్మేకృత్యే ప్రవర్త్య దుష్టాచారాత్ పృథక్ రక్షన్తి,దుష్టాచారిణాం బలం నిరున్ధన్త్యస్మాకం పుష్టిఞ్చ జనయన్తి, తే సదా సత్కర్తవ్యాః.

పదార్థము:-మానవులారా ! సోమ్యాసః=ఉత్తమానందకారక గుణములకుదగిన వారు, ఋతావృధః=సత్యమునభివృద్ధిజేయువారు, పితరః=రక్షకులు, బ్రాహ్మణాసః=వేదమును, ఈశ్వరునిఎఱుగు విద్వాంసులు, నః=మాకు కల్యాణకరు లగుదురు గాక! అనేహసా=కారణరూపముచే అవినాశములగు, ద్యావాపృథివీ=ప్రకాశ పృథువులుశివములగుగాక! పూషా=పుష్టినొసగుపరమాత్మ, నః=మమ్ము.దురితాత్=దుష్టాన్యాయాచరణలనుండి,పాతు=రక్షించుగాక!అందువలన,నః=మమ్ముహింసించుటకు,అఘశంస్య=పాపమును ప్రశంసించుదొంగ, మాకిః ఈశత=సమర్థుడు కాకుండుగాక! అట్టి విద్వాంసులను, నీవురక్షించుము, దొంగలనుహతమార్చుము. [౪౭]

భావార్థము:-ఓమానవులారా! ఏవిద్వాంసులు మిమ్ము ధర్మయుక్త కర్తవ్యమున ప్రవృత్తపఱచి,దుష్టాచరణములనుండితొలగించి,దుష్టాచారులయొక్క బలమునునష్టపఱచి మమ్ము పుష్టిపఱచుదురో, వారు సదా సత్కరించదగి యున్నారు. ౧౬-౪౩[౪౭]

౧౬-౪౮ సువర్ణమిత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పునః రాజధర్మ మాహ.

మరల రాజధర్మ విషయము.

సుపర్ణం వస్తే మృగో అస్యా దన్తో గోభిః సంనద్ధా పతతి ప్రసూతా।

యత్రా నరః సం చ వి చ ద్రవన్తి తత్రాస్మభ్య మిషవః శర్మ యంసన్॥

సుపర్ణ మితి సు+పర్ణమ్,వస్తే, మృగః, అస్యాః. దన్తః, గోభిః: సన్నద్ధేతి సమ్+నద్ధా, పతతి, ప్రసూతేతి ప్ర+సూతా, యత్ర, నరః, సమ్, చ, వి, చ, ద్రవన్తి, తత్ర. అస్మభ్యమ్, ఇషవః, శర్మ, యంసన్॥ ॥౪౮॥

పదార్థః:- (సుపర్ణమ్) శోభనాని పర్ణాని పాలనాని పూరణాని యస్య తం రథాదికమ్ (వస్తే) ధరతి (మృగః) యో మార్ష్టి కస్తూర్యాః సః (అస్యాః) (దన్తః) దామ్యతే జనైః సః (గోభిః) ధేనుభిస్సహ(సన్నద్ధా) సమ్యగ్ బద్ధా(పతతి)(ప్రసూతా)ప్రేరితా సతీ(యత్ర)యస్యామ్ అత్ర ఋచితును...ఇతి దీర్ఘః (నరః) నాయకాః (సమ్) సమ్యక్ (చ) (వి) విశేషేణ (చ) (ద్రవన్తి) గచ్ఛన్తి (తత్ర) (అస్మభ్యమ్) (ఇషవః) బాణాద్యాః శస్త్రవిశేషాః (శర్మ) సుఖమ్ (యంసన్) యచ్ఛన్తు దదతు. ॥౪౮॥

అన్వయః:- హే వీరా యత్ర సేనాయాం నరో నాయకాః న్యు ర్యా సుపర్ణం వ స్తే. యత్ర గోభిస్సహ దన్తో మృగ ఇవ ఇషవో ధావ న్తి యా సన్నద్ధా ప్రసూతా శత్రుషు పతతి. ఇత స్త తశ్చాస్యా వీరాః సంద్రవ న్తి విద్రవ న్తి చ తత్రాస్మభ్యం భవ న్తః శర్మ యంసన్. ॥४౮॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే రాజపురుషా యుష్మాభిః శత్రుభిర ప్రధర్షిణీ రుష్టా పుష్టా సేనా సంపాదనీయా తస్యాం సుశిక్షితా యోద్ధారోఽధ్యక్షాశ్చ రక్షణీ యాస్తైః శస్త్రాస్త్రప్రక్షేపణేషు కుశలై ర్జనై ర్విజయః ప్రా ప్తవ్యః. ॥४౮॥

పదార్థము:- ఓ వీరపురుషులారా ! యత్ర= ఏ సేనయందు,నరః= నాయకులుం దురో ఏ సేన,సుపర్ణమ్=పూర్ణరక్షణకు సాధనములగు రథాదులను,వ స్తే=ధరించుచున్నదో, మఱియు నెచట, గోభిః = గోవులతోపాటు ద న్తః=దమనము చేయబడిన, మృగః= కస్తూరిచే శుద్ధమొనర్చు మృగమువలె,ఇషవః=బాణాది శస్త్రవిశేషములు నడచుచున్నవో ఏ సేన, సన్నద్ధా=బాగుగకట్టబడినదై,ప్రసూతా=ప్రేరేపించబడినదై శత్రువులమీద,పతతి =పడుచున్నదో,చ=మఱియు నిటునటు, అస్యాః=ఈ సేనయొక్క వీరపురుషులు, సమ్ ద్రవ న్తి= లెస్సగానడుచుదురో,చ=మఱియు, వి=విశేషముగ పరుగెత్తుదురో, తత్ర=ఆ సేనయందు,అస్మభ్యమ్=మానిమి త్తముమీరు,శర్మ=సుఖమును,యంసన్=ఒసగుడు. [४౮]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఓరాజపురుషు లారా! మీరు శత్రువులకు లొంగని బలిష్ఠమైనట్టి సేనను సిద్ధపఱచుడు. అందు చక్కగా శిక్షితులైన యోధులను, అధ్యక్షులనుంచుడు,శస్త్రాస్త్రములను నడపుటలో కుశలులైన వారివలన విజయమును పొందుడు. ౧౬-౨४[४౮]

౧౬-౨౫ ఋజీత ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః। స్వరః.

పునర్మనుష్యైః కిం క ర్తవ్య మిత్యాహ.

మరల మానవులేమి చేయవలయునను విషయము.

ఋజీతే పరివృఙ్గ్ధి నోఽశ్మా భవతు న స్తనూః।

సోమో అధి బ్రవీతు నో ఽదితిః శర్మ యచ్ఛతు॥ ॥४౯॥

ఋజీతే, పరి, వృఙ్గ్ధి, నః, అశ్మా, భవతు, నః, తనూః, సోమః, అధి బ్రవీతు, నః, అదితిః। శర్మ, యచ్ఛతు॥ ॥४౯॥

పదార్థః:-(ఋజీతే) సరలే వ్యవహారే (పరి) సర్వతః (వృఙ్గ్ధి) వర్ధయ (నః) అస్మాకమ్ (అశ్మా) యథా పాషాణః (భవతు) (నః) అస్మాకమ్ (తనూః) శరీరమ్(సోమః)ఓషధిరాజః(అధి)

(బ్రవీతు) (నః) అస్మభ్యమ్ (అదితిః) పృథివీ (శర్మ) గృహం సుఖం వా (యచ్ఛతు) దదాతు॥౪౯॥

అన్వయః:- హే విద్వన్స్త్వమృజీతే నోఽస్మాకం శరీరాద్రోగాన్ పరివృఙ్గ్ధి యతో నస్తనూ రశ్మా భవతు. యః సోమోఽస్తి తం యా చాదితి రస్తి తే భవానోఽధి బ్రవీతు. నః శర్మ చ యచ్ఛతు. ॥౪౯॥

భావార్థః:- యది మనుష్యా బ్రహ్మచర్యౌషధిపథ్య సునియమ సేవనేన శరీరాణి రక్షేయుస్తర్హి తేషాం శరీరాణి దృఢాని భవేయుర్యథా శరీరాణాం పార్థివాది గృహమస్తి తథా జీవేస్యేదం గృహమ్. ॥౪౯॥

పదార్థము:- ఓ విద్వాంసుడా ! నీవు, ఋజీతే=సరళవ్యవహారమున, నః=మాశరీరములనుండి రోగములను, పరి,వృఙ్గ్ధి=సకలవిధముల దూరపఱచుము. అందువలన, నః తనూః=మాశరీరములు, అశ్మా భవతు=రాతివలెదృఢములగుగాత! సోమః=ఉత్తమఓషధియేదియున్నదో మఱియు, అదితిః=ఏపృథివియున్నదో, ఆరెండిటియొక్క,అధిబ్రవీతు=అధికారోపదేశమును మీరు[మాకు]ఒనర్చుడు. మఱియు నః=మాకు, శర్మ=సుఖమును, లేక గృహమును,యచ్ఛతు=ఒసగుడు. [౪౯]

భావార్థము:- మానవులు బ్రహ్మచర్య,ఔషధ,పథ్య,సుందర నియమములయొక్క సేవనమువలన శరీరములను కాపాడుకొందురో వారిశరీరములు దృఢములగును.శరీరములకెట్లు పృథివ్యాదులచే నిర్మించబడినగృహమున్నదో అటులనే జీవమునకీశరీరము గృహమై యున్నది. ౧౬-౫౫[౪౯]

౧౬౫౬ ఆజఙ్ఘన్తీత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః, వీరా దేవతాః। విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః। గాన్ధారః స్వరః॥

పునా రాజధర్మ మాహ.

మరల రాజధర్మ విషయము.

ఆ జఙ్ఘన్తి సాన్వేషాం జఘనాం౨॥ఽ ఉపజిఘ్నతే ।
అశ్వాజని ప్రచేతసోఽశ్వాన్త్స మత్సుచోదయ॥ ॥౫౦॥

ఆ, జఙ్ఘన్తి, సాను, ఏషామ్,జఘనాన్,ఉప। జిఘ్నతే, అశ్వాజనీత్యశ్వ+జని, ప్రచేతస ఇతి ప్ర+చేతసః, అశ్వాన్, సమిత్స్వితి సమత్+సు, చోదయ॥

పదార్థః:(ఆ) సమన్తాత్ (జఙ్ఘన్తి) భృశం ఘ్నన్తి తాడయన్తి (సాను) అవయవమ్ (ఏషామ్) అశ్వాదీనామ్ (జఘనాన్) యోనాః (ఉప) (జిఘ్నతే) ఘ్నన్తి గమయన్తి(అశ్వాజని) యా అశ్వాన్ జనయతి సుశిక్షితాన్ కరోతి తత్సమ్బుద్ధౌ (ప్రచేతసః) శిక్షయా ప్రకర్షేణ విజ్ఞాపితాన్ (అశ్వాన్) తురఙ్గాన్ (సమత్సు) సఙ్గ్రామేషు (చోదయ) ప్రేరయ. ॥౫౦॥

అన్వయః:-హే అశ్వాజని విదుషి రాజ్ఞి యథా వీరా ఏషాం సాను ఆజఙ్ఘ న్తి.జఘనా నుప జిఘ్న న్తే తథా త్వం సమత్సు ప్రచేతసోఽశ్వాఞ్చోదయ ॥౨౦॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా రాజా రాజపురుషాశ్చ యానా శ్వచాలన యుద్ధవ్యవహారాన్ జానీయు స్తథా త త్స్త్రియోఽపి విజానన్తు. ॥౨౦॥

పదార్థము:-అశ్వాజని=గుఱ్ఱములకుశిక్షనొసగునో విదుషీ!రాణీ! ఎట్లు వీరపురుషు లు, ఏషామ్=ఈగుఱ్ఱములు మొదలగు వానియొక్క,సాను=అవయవములను, ఆజఙ్ఘ న్తి=బాగుగాశీఘ్రముగా కొట్టుదురో, జఘనాన్=పడుచువారిని, ఉపజిఘ్న న్తే=సమీప మునుండి నడిపించుదురో అటులే నీవు, సమత్సు=సంగ్రామములందు, ప్రచేతసః=శిక్షచే విశేషముగ చేతనము కలుగజేయబడిన,అశ్వాన్=గుఱ్ఱములను,చోదయ=ప్రేరేపించుము.

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు రాజు, రాజపురుషులు విమానాది రథములను, గుఱ్ఱములను నడిపించుట మఱియు యుద్ధవ్యవ హారములనెఱుగుదురో అటులనేవారిస్త్రీలును ఎఱుగవలయును. ౧౬-౨౬[౨౦]

౧౬-౨౭ అహిరివేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। మహావీరః సేనాపతిర్దేవతా। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతస్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అహి రివ భోగైః పర్యేతి బాహుం జ్యాయా హేతిం
పరిబాధ మానః। హస్తఘ్నో విశ్వా వయునాని
విద్వా న్పుమా న్పుమాంసం పరి పాతు విశ్వతః॥ ॥౨౧॥

అహిరివేత్యహిః+ఇవ, భోగైః, పరి, ఏతి, బాహుమ్, జ్యాయాః, హేతిమ్, పరిబాధమాన ఇతి పరి+బాధమానః, హస్తఘ్న ఇతి హస్త+ఘ్నః, విశ్వా, వయునాని, విద్వాన్ పుమాన్, పుమాంసమ్। పరి, పాతు, విశ్వతః॥ ॥౨౧॥

పదార్థః:-(అహిరివ) మేఘ ఇవ గర్జనమ్ అహిరితి మేఘ నా...నిఘం.౧.౧౦. (భోగైః) (పరి) సర్వతః (ఏతి) ప్రాప్నోతు (బాహుమ్) బాధకం శత్రుమ్ (జ్యాయాః) ప్రత్యఞ్చాయాః(హే తిమ్) బాణమ్ (పరిబాధమానః) సర్వతో నివారయన్ (హ స్తఘ్నః) యో హస్తాభ్యాం హ న్తి సః (విశ్వా) సర్వాణి (వయునాని) విజ్ఞానాని (విద్వాన్) (పుమాన్) పురుషార్థీ (పుమాంసమ్) పురుషార్థినమ్ (పరి) సర్వథా (పాతు) రక్షతు (విశ్వతః) సంసారే భవాద్విఘ్నాత్. ॥౨౧॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యో హ స్తఘ్నో విద్వాన్ పుమాన్ భవాన్ జ్యాయా హేతిం

ప్రక్షిప్య బాహుం పరిబాధమానః పుమాంసం విశ్వతః పరి పాతు సోఽహిరివ భోగైర్విశ్వా వయునాని పర్యేతి. ॥౫౧॥

భావార్థః:-అత్రోపమాలంకారః. యో విద్వాన్ బాహుబలంః శస్త్రాస్త్రప్రక్షేపణ విచ్ఛత్రూన్నివారయన్పురుషార్థేన సర్వాన్ సర్వస్మాద్రక్షన్ మేఘవత్సుఖ భోగవర్ధకఃస్యాత్స సర్వాన్ మనుష్యాన్ విద్యాః ప్రాపయితుం సమర్థో భవేత్. ॥౫౧॥

పదార్థము:-ఓ మానవుడా ! హస్తఘ్నః=హస్తములతో కొట్టి చంపువాడవు, విద్వాన్=విద్వాంసుడవు,పుమాన్=పురుషార్థుడవునగునే నీవు,జ్యాయాః=వింటిత్రాటితో హేతిమ్=బాణమును వేసి, బాహుమ్=బాధనుకలుగజేయు శత్రువును,పరిబాధమానః= సకలదిశలనుండి అడ్డగించుచు, పుమాంసమ్=పురుషార్థుని, విశ్వతః=సర్వవిధముల, పరి పాతు=నలువైపులనుండి కాపాడుదువో.అట్టినీవు,అహిరివ=మేఘమువలె గర్జించుచు,భోగైః=ఉత్తమభోగములతో సహితముగ,విశ్వా=వయునాని సమస్తవిజ్ఞానములను, పరి ఏతి=సకలదిశలనుండి పొందెదవు. [౫౧]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఏవిద్వాంసుడు భుజబలము గలిగినవాడై శస్త్రాస్త్రములనునడుపు నేర్పుగలవాడై శత్రువులను నివృత్త పఱచుచు పురుషార్థముతో అందఱిని కాపాడుచు మేఘమువలె సుఖమును,భోగములను పెంపొంద జేయువాడై ఉండునో అట్టివిద్వాంసుడు సకల మానవులకు విద్యను గఱపుటకు సమర్థుడగును. ౧౬౨౭[౫౧

౧౬౨౮ వనస్పత ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। సువీరో దేవతా। భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః:

పునా రాజప్రజాధర్మ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

వనస్పతే వీడ్వఙ్గో హి భూయా అస్మత్సఖా ప్రతరణః సువీరః।
గోభిః సన్నద్ధో అసి వీడయ స్వాస్థాతా తే జయతు జేత్వాని॥ ॥౫౨॥

వనస్పతే, వీడ్వఙ్గ ఇతి వీడు+అఙ్గః, హి,భూయాః, అస్మత్సఖేత్యస్మత్+సఖా, ప్రతరణ ఇతి ప్ర+తరణః, సువీర ఇతి సు+వీరః, గోభిః,సన్నద్ధ ఇతి సమ్+నద్ధః, అసి, వీడయస్వ, ఆస్థాతేత్యా+స్థాతా, తే, జయతు, జేత్వాని॥

పదార్థః:-(వనస్పతే) కిరణానాం రక్షకః సూర్య ఇవ వనాదీనాం పాలకవిద్వన్ రాజన్ (వీడ్వఙ్గః) ప్రశంసితాఙ్గః (హి) (భూయాః) భవేః (అస్మత్సఖా) అస్మాకం మిత్రమ్ (ప్రతరణః)

శత్రుబలనోల్లఙ్ఘకః (సువీరః) శోభనా వీరా యస్య సః (గోభిః) పృథివ్యాదిభిః (సన్నద్ధః) తత్పరః సమృద్ధః (అసి) (వీడయస్వ) దృఢాన్ కురు (ఆస్థాతా) సమన్తాత్ స్థిరః సేనాపతిః(తే) తవ (జయతు) (జేత్వాని) జేతుం యోగ్యాని శత్రుసైన్యాని. ॥౫౨॥

అన్వయః:- హే వనస్పతే త్వమస్మత్సఖా ప్రతరణః సువీరో వీడ్వఙ్గో హి భూయాః.యతో గోభిః సన్నద్ధోఽస్యతోఽస్మాన్ వీడయస్వ త ఆస్థాతా వీరో జేత్వాని జయతు. ॥౫౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా సూర్యేణ కిరణానాం కిరణైః సూర్యస్య నిత్యః సమ్బన్ధోఽస్తి తథా రాజసేనా ప్రజానాం సమ్బన్ధో భవితుం యోగ్యః యది సేనేశాదయో జితేంద్రియాః శూరవీరాః స్యుస్తర్హి సేనాః ప్రజా అపి తాదృశ్యో భవేయుః.

పదార్థము:.వనస్పతే=కిరణరక్షకుడైన సూర్యునివలె వనాదులరక్షకుడవు విద్వాంసుడవునగునో రాజా! నీవు, అస్మత్సఖా=మారక్షకుడవు,మిత్రుడవు, ప్రతరణః=శత్రువుల బలమునుల్లంఘించగల వాడవు, సువీరః=సుందర వీరపురుష యుక్తుడవు, వీడ్వఙ్గః=ప్రశంసిత అవయవములుగలవాడవు, హి=నిశ్చయముగ, భూయాః=కమ్ము, అందువలన నీవు గోభిః=పృథివిమొదలగువానితో,సన్నద్ధః అసి=సంబంధముంచుటకు తత్పరుడవై ఉన్నావు కావున మమ్ము, వీడయస్వ=దృఢపఱచుము. తే=నీయొక్క, ఆస్థాతా=యుద్ధమందు స్థిరముగనుండగల వీర సేనాపతి, జేత్వాని=జయించుటకు యోగ్యులైన శత్రువులను, జయతు=జయించునుగాక! [౫౨]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లుసూర్యునితో కిరణములకు, కిరణములతోసూర్యునకు సంబంధమున్నదో అటులనేరాజునకు,సేనకు ప్రజలకుసంబంధముండుటయోగ్యము. సేనాపతిమొదలగువారు జితేంద్రియులై శూరవీరులైనచో సేన,ప్రజలుఅటువలెనే జితేంద్రియులు కావలయును. ౧౬౫౨[౫౨]

౧౬౫౯ దివ ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరో దేవతాః, విరాట్ జగతీ ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

మరల మానవులేమి చేయవలయునను విషయము.

దివః పృథివ్యాః పర్యోజ ఉద్భృతం వనస్పతిభ్యః పర్యాభృతꣳసహః।

అపామోజ్మానం పరి గోభి రావృత మిన్ద్రస్య వజ్రꣳహవిషా రథం యజ॥

దివః, పృథివ్యాః, పరి, ఓజః, ఉద్భృత మిత్యుత్+భృతమ్, వనస్పతిభ్య ఇతి వనస్పతి+భ్యః, పరి, ఆభృతమిత్యా+భృతమ్, సహః, అపామ్, ఓజ్మానమ్, పరి, గోభిః, ఆవృత మిత్యా+వృతమ్, ఇన్ద్రస్య, వజ్రమ్, హవిషా రథమ్ యజ॥౫౩॥

పదార్థః:-(దివః) సూర్యాత్(పృథివ్యాః)భూమేః(పరి)(ఓజః) పరాక్రమమ్ (ఉద్భృతమ్) ఉత్కృష్టతయా ధృతమ్ (వనస్పతిభ్యః) వటాదిభ్యః (పరి) (ఆభృతమ్) సమన్తాత్ పోషితమ్ (సహః) బలమ్ (అపామ్) జలానాం సకాశాత్ (ఓజ్మానమ్) పరాక్రమయుక్తం రసమ్ (పరి) (గోభిః) కిరణైః (ఆవృతమ్) ఆచ్ఛాదితమ్ (ఇన్ద్రస్య) సూర్యస్య (వజ్రమ్) కులిశమివ (హవిషా) ఆదానేన (రథమ్) యానమ్ (యజ). ॥౫౩॥

అన్వయః:-హే విద్వంస్త్వం దివః పృథివ్యా ఉద్భృతమోజః పరి యజ. వనస్పతిభ్య ఆభృతం సహః పరి యజ. అపాం సకాశాదోజ్మానం పరి యజ ఇన్ద్రస్య గోభిరావృతం వజ్రం రథం హవిషా యజ. ॥౫౩॥

భావార్థః:-మనుష్యైః పృథివ్యాదిభ్యో భూతేభ్యస్తజ్జాయాః సృష్టేశ్చ సకాశాద్ బలపరాక్రమా వర్ధనీయా తద్యోగేన చ విమానాదీని యానాని నిర్మాతవ్యాని. ॥౫౩॥

పదార్థము:-ఓవిద్వాంసుడా! నీవు,దివః=సూర్యునివలన,పృథివ్యాః=భూమివలన, ఉద్భృతమ్=శ్రేష్ఠముగా ధరించబడిన, ఓజః= పరాక్రమమును, పరి యజ=సర్వదిక్కుల నుండియొసగుము, వనస్పతిభ్యః=వటాదివనస్పతుల నుండి, ఆభృతమ్=బాగుగాబలపఱచబడిన, సహః=బలమును, పరి=సమస్తదిశలనుండి ఒసగుము, అపామ్=జలసంబంధమునుండి,ఓజ్మానమ్=పరాక్రమవంతమైన రసమును, పరి=నలువైపులనుండి యొసగుము,మఱియు, ఇన్ద్రస్య=సూర్యునియొక్క, గోభిః=కిరణములతో, ఆవృతమ్=కూడిప్రకాశించు, వజ్రమ్=వజ్రసదృశమగు,రథమ్=యానమును,హవిషా=గ్రహణముతోసంగతమొనర్పుము.

భావార్థము:-మానవులు పృథివిమొదలగు భూతములతోను మఱియు వానినుండి ఉత్పన్నమైన సృష్టిసంబంధముతో బలపరాక్రమములను పెంపొందజేసి వానియోగమున విమానాదియానముల నిర్మించ వలయును. ౧౬-౫౯[౫౩]

౧౬-౩౦ ఇన్ద్రస్యేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరో దేవతాః,నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఇన్ద్రస్య వజ్రో మరుతా మనీకం మిత్రస్య గర్భో వరుణస్య నాభిః ।
సేమాం నో హవ్యదాతిం జుషాణో దేవ రథ ప్రతి హవ్యా గృభాయ॥

ఇన్ద్రస్య, వజ్రః, మరుతామ్, అనీకమ్, మిత్రస్య, గర్భః, వరుణస్య,నాభిః, సః, ఇమామ్, నః, హవ్యదాతి మితి హవ్య+దాతిమ్, జుషాణః, దేవ, రథ, ప్రతి, హవ్యా, గృభాయ॥ ॥౫౪॥

పదార్థః:-(ఇన్ద్రస్య) విద్యుతః (వజ్రః) నిపాతః (మరుతామ్) మనుష్యాణామ్ (అనీకమ్) సైన్యమ్ (మిత్రస్య) సఖ్యుః (గర్భః) అన్తస్థ ఆశయః (వరుణస్య) శ్రేష్ఠస్య (నాభిః) ఆత్మనో మధ్యవర్తీ విచారః (సః) (ఇమామ్) ప్రత్యక్షామ్ (నః) అస్మాన్ (హవ్యదాతిమ్) దాతవ్యానాం దానమ్ (జుషాణః) సేవమానః (దేవ) దివ్యవిద్య (రథ) రమణీయస్వరూప (ప్రతి) (హవ్యా) ఆదాతుమర్హాణి వస్తూని (గృభాయ) గృహాణ. ॥౫౪॥

అన్వయః:- హే దేవ యథేమాం హవ్యదాతిం జుషాణస్స త్వం య ఇన్ద్రస్య వజ్రో మరుతామనీకం మిత్రస్య గర్భో వరుణస్య నాభి రస్తి తం నోఽస్మాన్ హవ్యా చ ప్రతి గృభాయ.

భావార్థః:- యేషాం మనుష్యాణాం సేనాఽతిశ్రేష్ఠా విద్యుద్విద్యా మిత్రాశయ ఆప్తవిచారో విద్యాదిదానఞ్చ స్వీకృతాని సన్త్యన్యేభ్యో దేయాని చ తే సర్వతో మఙ్గలావృతాః స్యుః.

పదార్థము:- దేవ=ఉత్తమ విద్యగలవాడా! రథ=రమణీయస్వరూపా! విద్వాంసా! ఇమామ్ హవ్యదాతిమ్ = ఈ యియ్యదగిన పదార్థముల దానమును, జుషాణః=సేవించుచు, సః=పూర్వోక్తుడవైన నీవు, ఇన్ద్రస్య వజ్రః=విద్యుత్పనము, మరుతామ్ = మానవులయొక్క, అనీకమ్=సేన, మిత్రస్య = మిత్రునియొక్క, గర్భః =అంతఃకరణాశయము, మఱియు, వరుణస్య=శ్రేష్ఠజనునియొక్క,నాభిః=ఆత్మయొక్క మధ్యవర్తివిచారమేదియున్నదో, దానిని మఱియు,నః=మమ్ములను,హవ్యా=గ్రహించదగిన వస్తువులను, ప్రతిగృభాయ=ప్రతిగ్రహించుము. అనగా స్వీకరించుము. [౫౪]

భావార్థము:-ఏమానవులయొక్క సైన్యమతిశ్రేష్ఠమో విద్యుద్విద్యను మిత్రునిఆశయమును,ఆప్తులైన సత్యవక్తలయొక్క విచారమును, మఱియు విద్యాదిదానములను స్వీకరించి ఇతరులకొసగుచుందురో వారుసర్వవిధముల మంగళయుక్తులగుదురు. [౫౪]

౧౬౩౦ ఉపశ్వాశయేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వీరా దేవతాః, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః॥

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఉప శ్వాసయ పృథివీ ముత ద్యాం పురుత్రా తే మనుతా విష్ఠిత ఞ్జగత్।
స దున్దుభే సజూ రిన్ద్రేణ దేవైర్దూరాద్దవీయో అప సేధ శత్రూన్॥ ॥౫౫॥

ఉప, శ్వాసయ, పృథివీమ్, ఉత, ద్యామ్, పురుత్రేతి పురు+త్రా, తే, మనుతామ్, విష్ఠితమ్, విస్థితమితి వి+స్థితమ్. జగత్. సః, దున్దుభే, సజూరితి సజూః, ఇన్ద్రేణ, దేవైః, దూరాత్, దవీయః, అప, సేధ, శత్రూన్॥ ॥౫౫॥

పదార్థః:-(ఉప) (శ్వాసయ) ప్రాణయ (పృథివీమ్) అన్తరిక్షమ్ (ఉత) అపి (ద్యామ్)

విద్యుత్ప్రకాశమ్ (పురుత్రా) బహువిధమ్ (తే) తవ (మనుతామ్) విజానాతు(విష్ఠితమ్)వ్యాప్తమ్ (జగత్) (సః)(దున్దుభే) దున్దుభిరివ గమ్భీరగర్జన (సజూః)సంయుక్తః(ఇన్ద్రేణ)ఐశ్వర్యేణ యుక్తైః (దేవైః) దివ్యైర్విద్వద్భిర్గుణైర్వా (దూరాత్) (దవీయః) అతిదూరమ్ (అప) (సేధ) దూరీకురు (శత్రూన్). ॥౫౫॥

అన్వయః:- హే దున్దుభే త్వమిన్ద్రేణ దేవైః సజూర్దూరాచ్ఛత్రూన్ దవీయోపసేధపురుత్రా పృథివీముత ద్యాముపశ్వాసయ. భవాన్ తాభ్యాం విష్ఠితం. జగన్మనుతాం తస్య తే రాజ్యమానాన్దితం స్యాత్. ॥౫౫॥

భావార్థః:- యే మనుష్యా విద్యుద్విద్యాజైరస్త్రైః శత్రూన్ దూరే ప్రక్షిప్యైశ్వర్యేణవిదుషో దూరాదాహూయ సత్కుర్య్యు రన్తరిక్షే విద్యుద్భ్యాం వ్యాప్తం సర్వం జగద్విజ్ఞాయ వివిధా విద్యాః క్రియాః సాధయేయుస్తే జగదానన్దయితారః స్యుః. ॥౫౫॥

పదార్థము:-దున్దుభే=భేరివలె గర్జించువాడా! సః=అట్టినీవు, ఇన్ద్రేణ=ఐశ్వర్యముతోయుక్తుడవు, దేవైః=ఉత్తమవిద్వాంసులతో లేక ఉత్తమగుణములతో, సజూః=సంయుక్తుడవునై, దూరాత్ దవీయః=దూరాతిదూరమునందున్న, శత్రూన్=శత్రువులను, అపసేధ=తొలగించుము. పురుత్రా= బహువిధమైన, పృథివీమ్= ఆకాశమును, ఉత= మఱియు, ద్యామ్=విద్యుత్ప్రకాశమును,ఉపశ్వాసయ=దగ్గఅగజీవనముధరింపజేయుము, అంతరిక్ష విద్యుత్తులతో,విష్ఠితమ్=వ్యాప్తమై యున్న, జగత్=లోకమును,మనుతామ్= తెలిసికొనుము, తే=అట్టి నీరాజ్యము ఆనందితమగు గాక! [౫౫]

భావార్థము:-ఏమానవులు విద్యుత్తువిద్యచే తయారైనఅస్త్రములతో శత్రువులను దూరపఱచి, ఐశ్వర్యముతో విద్వాంసులను దూరమునుండి రప్పించి సత్కరించుదురో, అంతరిక్షవిద్యుత్తులతో వ్యాప్తమైయున్న సకల జగమును తెలిసికొని వివిధవిధములైనవిద్యలను,క్రియలను సిద్ధపఱచుదురో,అట్టివారు జగత్తునకానందము కలుగజేయువారగుదురు.

ఆక్రన్దయేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వాదయితారో వీరా దేవతాః। భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః। ధైవతః స్వరః

రాజపురుషైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

రాజపురుషులేమి చేయవలయునను విషయము.

ఆ క్రన్దయ బల మోజో న ఆ ధా నిష్టనిహి దురితా బాధమానః ।

అప ప్రోథ దున్దుభే దుచ్ఛునా ఇత ఇన్ద్రస్య ముష్టి రసి వీడయస్వ ॥౫౬॥

ఆ, క్రన్దయ, బలమ్, ఓజః, నః, ఆ, ధాః, నిః, స్తనిహి, దురితేతి దుః+ఇతా. బాధమానః, అప. ప్రోథ, దున్దుభే, దుచ్ఛునాః, ఇతః, ఇన్ద్రస్య, ముష్టిః,

అసి, వీడయస్వ॥ ॥౫౬॥

పదార్థః:-(ఆ) (క్రన్దయ) సమన్తాదాహ్వాయ రోదయ వా (బలమ్)(ఓజః) పరాక్రమమ్ (నః) అస్మభ్యమ్ (ఆ)(ధాః) ధేహి (నిః) నితరామ్ (స్తనిహి) విస్తృణీహి (దురితా) దుష్టాని వ్యసనాని (బాధమానః) నివారయన్ (అప) (ప్రోథ)పరి ప్రాప్నుహి(దున్దుభే)దుందుభి రివ గర్జిత సేన (దుచ్ఛునాః) దుష్టాః శ్వాన ఇవ వర్తమానాః (ఇతః) సేనాయాః (ఇన్ద్రస్య) విద్యుతః (ముష్టిః) ముష్టిరివ (అసి) (వీడయస్వ) దృఢయ. ॥౫౬॥

అన్వయః:-హే దున్దుభే దురితా బాధమానస్త్వం నో బలమాక్రన్దయౌజ ఆధాః సైన్యం నిష్టనిహి యే దుచ్ఛునా స్తానపాక్రన్దయ, యతస్త్వం ముష్టిరసి తస్మాదిత ఇన్ద్రస్య వీడయస్వ సుఖాని ప్రోథ. ॥౫౬॥

భావార్థః:-రాజపురుషైః శ్రేష్ఠాః సత్కర్తవ్యా దుష్టా రోదనీయాః సర్వేషాం దుర్వ్యసనాని దూరీకారయిత్వా సుఖాని ప్రాప్తవ్యాని. ॥౫౬॥

పదార్థము:-దుందుభే=భేరివలె గర్జించునట్టి సేనలుగల సేనాపతీ! దురితా=దుష్టవ్యసనములను,బాధమానః=నివృత్తిచేయుచున్న నీవు,నః=మానిమిత్తము,బలమ్=బలమును, ఆ క్రన్దయ=కలుగజేయుము, ఓజః=పరాక్రమమును, ఆధాః=బాగుగాధరించుము.సైన్యమును, నిష్టనిహి=విస్తృతపఱచుము, దుచ్ఛునాః=దుష్టకుక్కలవలె మెలగుచున్నవారిని, అప=తీవ్రముగ నేడిపించుము,పలయనగ నీవు, ముష్టిః అసి=పిడికిళ్లవలె ప్రబంధకర్తవై ఉన్నావు కావున,ఇతః=ఈసైన్యమువలన,ఇన్ద్రస్య=విద్యుత్తుయొక్కఅవయవములను వీడయస్వ=దృఢపఱచుము. మఱియు సుఖములను, ప్రోథ=పూరించుము. [౫౬]

భావార్థము:-రాజపురుషులు శ్రేష్ఠులనుసత్కరించి, దుర్మార్గులనుదండించి ఏడిపించవలయును.సకలమానవుల దుర్వ్యసనములను దూరపఱచి సుఖమునుపొందవలయును.

ఆమూరిత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। వాదయితారో వీరా దేవతాః। భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః పఞ్చమఃస్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఆమూరజ ప్రత్యా వర్తయేమాః కేతుమద్దున్దుభి ర్వావదీతి।

సమశ్వ పర్ణాశ్చరన్తి నో నరోఽస్మాక మిన్ద్ర రథినో జయన్తు॥ ॥౫౭॥

ఆ, అమూః. అజ, ప్రత్యావర్తయేతి ప్రతి+ఆవర్తయ, ఇమాః, కేతుమదితి కేతుమత్, దున్దుభిః. వావదీతి, సమ్,అశ్వపర్ణా ఇత్యశ్వ+పర్ణాః, చరన్తి. నః, నరః, అస్మాకమ్, ఇన్ద్ర. రథినః. జయన్తు॥ ॥౫౭॥

పదార్థః:-(ఆ) సమన్తాత్ (అమూః) శత్రుసేనాః (అజ) పక్షిప(ప్రత్యావర్తయ)(ఇమాః) స్వసేనాః(కేతుమత్) కేతుః ప్రశస్తా ధ్వజా యాసు తాః. అత్ర స్త్రీప్రత్యయస్య లుక్ (దున్దుభిః) (వావదీతి) (సమ్) (అశ్వపర్ణాః) అశ్వానాం పర్ణాని పాలనాని యాసు సేనాసు తాః (చరన్తి) గచ్ఛన్తి (నః) అస్మాన్ (నరః)నాయకాః (అస్మాకమ్)(ఇన్ద్ర)పరమైశ్వర్యయుక్త!రథినః ప్రశస్త రథయుక్తా వీరాః (జయన్తు). ॥౫౭॥

అన్వయః:- హేఇన్ద్ర త్వమమూ రాజ.ఇమాః కేతుమత్ ప్రత్యావర్తయ, యథా దున్దుభిర్వావదీతి తథా నోఽశ్వపర్ణాః సఞ్చరన్తి.యేఽస్మాకం రథినో నరః శత్రూఞ్జయన్తు తే సత్కృతాః స్యుః. ॥౫౭॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోప...యే రాజపురుషాః శత్రుసేనా నివర్తయితుం స్వసేనా యోధయితుం సమర్థాః స్యుస్తే సర్వత్ర శత్రూఞ్జేతుం శక్నుయుః. ॥౫౭॥

పదార్థము,-ఇన్ద్ర=పరమైశ్వర్యయుక్తుడవైన రాజపురుషుడా! నీవు, అమూః= ఆశత్రుసేనలను, ఆ అజ= చాల దూరముగా పారద్రోలుము, కేతుమత్ =ధ్వజముగల, ఇమాః=ఈసేనలను, ప్రతి ఆ వర్తయ=త్రిప్పితీసికొనిరమ్ము, ఎట్లు, దున్దుభిః=భేరి, వావదీతి=అత్యంతముగ మోగునో,అటులనే, నః=మాకు, అశ్వపర్ణాః=గుఱ్ఱముల పాలించు సేనలు, సమ్, చరన్తి=బాగుగాసంచరించుచున్నవి, అస్మాకమ్=మా యొక్క, రథినః నరః=ఏ వీరనాయకులు ప్రశంసితరథములపైనెక్కి శత్రువులను, జయన్తు=జయింతురో, వారు సత్కారమునుపొందుదురుగాక! [౫౭]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏరాజపురుషులు శత్రుసైన్యములను నివారించుటకు తమసైన్యములను యుద్ధమొనర్చుటకు సమర్థులగనుందురో వారు సర్వత్ర శత్రువులను జయించుటకు సమర్థులుకాగలుగుదురు. [౫౭]

ఆగ్నేయ ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। విద్వాంసో దేవతాః,భురిగత్యష్టిశ్ఛన్దః। గాన్ధారః స్వరః

అథ కీదృశాః పశవః కిం గుణా ఇత్యాహ.

ఏ పశువులెటువంటి గుణములుగలవి?

ఆగ్నేయః కృష్ణగ్రీవః సారస్వతీ మేషీ బభ్రుః సౌమ్యః పౌష్ణః శ్యామః శితిపృష్ఠో బార్హస్పత్యః శిల్పో వైశ్వదేవ ఐన్ద్రోఽరుణో మారుతః కల్మాష ఐన్ద్రాగ్నః సంహితోఽధోరామః సావిత్రో వారుణః కృష్ణ ఏకశితిపాత్పేత్వః ॥౫౮॥

ఆగ్నేయః, కృష్ణగ్రీవ ఇతి కృష్ణ+గ్రీవః, సారస్వతీ, మేషీ, బభ్రుః, సౌమ్యః, పౌష్ణః, శ్యామః, శితిపృష్ఠ ఇతి శితి+పృష్ఠః, బార్హస్పత్యః, శిల్పః, వైశ్వ

దేవ+ఇతి వైశ్వ+దేవః, ఐన్ద్రః, అరుణః, మారుతః. కల్మాషః, ఐన్ద్రాగ్నః,
సంహిత ఇతి సమ్+హితః, అధోరామ+ఇత్యధః+రామః, సావిత్రః, వారుణః,
కృష్ణః, ఏకశితి పా దిత్యేక+శితిపాత్, పేత్వః॥ ॥౨౪॥

పదార్థః:-(అగ్నేయః) అగ్నిదేవతాకః (కృష్ణగ్రీవః) కృష్ణా గ్రీవా యస్య సః(సారస్వతీ) సరస్వతీదేవతాకా(మేషీ) (బభ్రుః)ధూమ్రవర్ణః(సౌమ్యః)సోమదేవతాకః(పౌష్ణః)పూషదేవతాకాః (శ్యామః) శ్యామవర్ణః (శితిపృష్ఠః) కృష్ణపృష్ఠః(బార్హస్పత్యః) బృహస్పతిదేవతాకః (శిల్పః) నానావర్ణః(వైశ్వదేవః)విశ్వదేవదేవతాకః (ఐన్ద్రః) ఇన్ద్రదేవతాకః (అరుణః) రక్తవర్ణః(మారుతః) మరుద్దేవతాకః (కల్మాషః) శ్వేతకృష్ణవర్ణః (ఐన్ద్రాగ్నః) ఇన్ద్రాగ్నిదైవత్యః(సంహితః) దృఢాఙ్గః (అధోరామః) అధఃక్రీడీ (సావిత్రః) సవితృదేవతాకః (వారుణః) వరుణదైవత్యః (కృష్ణః) (ఏకశితిపాత్) ఏకం శితిః పాదోఽస్య(పేత్వః) పతనశీలః. ॥౨౪॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యూయం య అగ్నేయః స కృష్ణగ్రీవో, యా సారస్వతీ సా మేషీ,యః సౌమ్యః స బభ్రుర్యః పౌష్ణః స శ్యామో,బార్హస్పత్యః స శితిపృష్ఠో,యో వైశ్వదేవః సః శిల్పో,య ఐన్ద్రః సోఽరుణో,యో మారుతః స కల్మాషః, య ఐన్ద్రాగ్నః స సంహితో,యః సావిత్రః సోఽధోరామో,య ఏకశితిపాత్పేత్వః కృష్ణః స వారుణశ్చేత్యేతాన్ విజానీత. ॥౨౪॥

భావార్థః:- హే మనుష్యా యుష్మాభి ర్యద్యద్దైవత్యా యే యే పశవో విఖ్యాతాస్తే తత్తద్గుణాఽతిరి సా సన్తీతి వేద్యమ్. ॥౨౪॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! మీరు,ఆగ్నేయః=అగ్నిదేవతగాగలది అనగా అగ్నియొక్క ఉత్తమగుణములతో యేదియుక్తమైయుండునోఅది,కృష్ణగ్రీవః=నల్లనికంఠము గలపశువు.ఏది,సారస్వతీ=సరస్వతి అనగ వాణియొక్క గుణములుగలదో అది,మేషీ=[ఆడగొఱ్ఱె]మేషము, ఏది, సౌమ్యః=చంద్రునియొక్క గుణములుగలదో అది బభ్రుః=ధూమ్రవర్ణముగల పశువు. ఏది, పౌష్ణః=పుష్టిమొదలగు గుణములుగలదో అది, శ్యామః=శ్యామవర్ణయుక్తపశువు.ఏది, బార్హస్పత్యః=గొప్పఆకాశాదులయొక్క పాలనాది గుణయుక్తమైయున్నదో అది,శితిపృష్టః=నల్లనివీపుగల పశువు, ఏది, వైశ్వదేవః=సమస్తవిద్వాంసులయొక్క గుణములు గలదో అది, శిల్పః=అనేక వర్ణయుక్తమైన పశువు, ఇన్ద్రః=ఏదిసూర్యునిగుణములుగలదో అది, అరుణః=రక్తవర్ణయుక్త పశువు, ఏది, మారుతః=వాయువుయొక్క గుణములుగలదో అది, కల్మాషః=కల్మాష (ఖాకీ) వర్ణయుక్త పశువు, ఏది, ఐన్ద్రాగ్నః=సూర్యాగ్నుల యొక్క గుణములుగలదో అది, సంహితః=లావైన దృఢమైన అంగములుగల పశువు, సావిత్రః=ఏది సూర్యునియొక్కగుణములతో కూడియున్నదో అది, అధోరామః=క్రిందతిరిగెడిపక్షి. ఏది, ఏకశితిపాత్=ఒకకాలు నలుపుగలిగినది,పేత్వః=ఎగురునది మఱియు,కృష్ణః=నల్లరంగుగలదియునై యున్నదో అది

వారుణః=జలము యొక్క శాంత్యాదిగుణములు గలిగియున్నది. ఈ విధముగా వీని యన్నింటిని తెలిసికొనుడు. [౫౮]

భావార్థము:-ఓమానవులారా! మీరు, ఏయేదేవతాకములుగ ఏయేపశువులువిఖ్యాతములై యున్నవోఅవిఆయాగుణములుగలవిగా నుపదేశించబడెనని యెఱుంగవలెను.

అగ్నయ ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। ఆగ్న్యాదయో దేవతాః। భురిగతిశక్వరీ ఛన్దః। పఞ్చమఃస్వరః॥

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అగ్నయేఽనీకవతే రోహితాఞ్జి రనడ్వా నధోరామౌ సావిత్రౌ పౌష్ణౌ
రజత నాభీ వైశ్వదేవౌ పిసఙ్గౌ తూపరౌ మారుతః, కల్మాష ఆగ్నేయః
కృష్ణోఽజః సారస్వతీ మేషీ వారుణః పేత్వః॥ ॥౫౯॥

అగ్నయే, అనీకవత+ఇత్యనీక+వతే, రోహితాఞ్జి రితి రోహిత+అఞ్జిః, అనడ్వాన్, అధోరామావిత్యధః+రామౌ, సావిత్రౌ, పౌష్ణౌ, రజతనాభీ+ఇతి రజత+నాభీ, వైశ్వదేవా వితి వైశ్వ+దేవౌ, పిశఙ్గౌ తూపరౌ, మారుతః, కల్మాషః, ఆగ్నేయః, కృష్ణః, అజః, సారస్వతీ, మేషీ, వారుణః, పేత్వః॥ ॥౫౯॥

పదార్థః:-(అగ్నయే) విజ్ఞానాదిగుణప్రకాశాయ (అనీకవతే) ప్రశస్తసేనాయుక్తాయ (రోహితాఞ్జిః)రోహితాః రక్తాఅఞ్జయో లక్షణాని యస్య సః(అనడ్వాన్) వృషభః(అధోరామౌ) అధోభాగే శ్వేతవర్ణౌ (సావిత్రౌ) సవితృగుణౌ (పౌష్ణౌ) పూషదైవత్యౌ (రజతనాభీ) రజతవర్ణనాభియుక్తౌ (వైశ్వదేవౌ) (పిశఙ్గౌ) పీతవర్ణౌ (తూపరౌ) అవిద్యమానశృఙ్గౌ(మారుతః)మరుద్దైవత్యః (కల్మాషః) (ఆగ్నేయః) అగ్నిదైవత్యః-(కృష్ణః) (అజః) (సారస్వతీ) వాక్గుణః (మేషీ) (వారుణః) జలగుణః (పేత్వః) శీఘ్రగామీ. ॥౫౯॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యూయం యేఽనీక వతేఽగ్నయే రోహితాఞ్జిరనడ్వాన్,సావిత్రావధోరామౌ, పౌష్ణౌ రజతనాభీ, వైశ్వదేవౌ తూపరౌ, పిశఙ్గౌమారుతః, కల్మాషః ఆగ్నేయః, కృష్ణోఽజః సారస్వతీ మేషీ వారుణః, పేత్వశ్చ సన్తి. తాన్యథాగుణం సంప్రయోజయ. ॥౫౯॥

భావార్థః:-అత్ర పశూనాం యావన్తో గుణా ఉక్తాస్తే సర్వే గుణా ఏకస్మిన్నగ్నౌ సంహితాః సంతీతి వేద్యమ్. ॥౫౯॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! మీరు, అనీకవతే=ప్రశంసిత సైన్యముగలవాడు,

గ్నయే=విజ్ఞానాదిగుణప్రకాశకుడునైన సేనాపతినిమిత్తము,రోహితాఞ్జిః=రక్తచిహ్న ములుగల, అనడ్వాన్=ఎద్దు, సావిత్రౌ=సూర్యుని యొక్క గుణములుగలవి, అధోరా మౌ=క్రిందిభాగమున తెలుపువర్ణము గలవి, పౌష్ణౌ=పుష్టిమొదలగు గుణయుక్తములు, రజతనాభీ=వెండి వర్ణమువంటి నాభిగలవి, వైశ్వదేవౌ=సమస్త విద్వాంసులతో సం బంధము గలవి, తూపరౌ=కొమ్ములు లేనివి, పిశఙ్గౌ=పసుపుపచ్చని రెండు పశువులు, మారుతః=వాయువు దేవతగా గలది, కల్మాషః=ఖాకీవర్ణయుక్తము, ఆగ్నేయః=అగ్ని దేవతగా గలది,కృష్ణః అజః=నల్లని మేకపోతు,సారస్వతీ=వాక్కుగుణములు గలది, మేషీ=గొఱ్ఱె,మఱియు,వారుణః=జలముయొక్క గుణములుగలది, పేత్వః=శీఘ్రగాములగు ఏ యేపశువు లున్నవో వానియన్నింటిని గుణానుకూలముగ నుపయోగించుకొనుడు.[అన గా వానివాని గుణములను తెలిసికొని ఉపయోగించుకొనవలయును.] [౫౮]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు పశువులయొక్కగుణము లెన్ని చెప్పబడియున్నవో అవియన్నియు నొక్కఅగ్నియందే యున్నవని యెఱుంగవలయును. ౧౬౩౹[౫౮]

౧౬౩౭ అగ్నయ ఇత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః। అగ్న్యాదయో దేవతాః పూర్వస్య విరాట్ ప్రకృతిః।
వైరాజాభ్యామిత్యుత్తరస్య ప్రకృతిశ్ఛన్దః ధైవతః స్వరః.
కీదృశా జనాః కార్యాణి సాద్ధుం శక్నువన్తీ త్యాహ.
ఎటువంటిమానవులు కార్యములను సాధించగలరను విషయము.

అగ్నయే గాయత్రాయ త్రివృతే రాథన్తరాయాష్టాకపాల ఇన్ద్రాయ త్రైష్టుభాయ పఞ్చదశాయ బార్హతాయైకాదశకపాలో విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జాగతేభ్యః సప్తదశేభ్యో వైరూపేభ్యో ద్వాదశకపాలో మిత్రావరుణాభ్యా మానుష్టుభాభ్యా మేకవిꣳశాభ్యాం వైరాజాభ్యాం పయస్యా బృహస్పతయే పాఙ్క్తాయ త్రిణవాయ శాక్వరాయ చరుః సవిత్ర ఔష్ణిహాయ త్రయస్త్రిꣳశాయ రైవతాయ ద్వాదశకపాలః ప్రాజాపత్య శ్చరు రదిత్యై విష్ణుపత్న్యై చరు రగ్నయే వైశ్వానరాయ ద్వాదశకపాలోఽనుమత్యా అష్టాకపాలః॥ ॥౬౦॥

అగ్నయే, గాయత్రాయ, త్రివృత+ఇతి త్రి+వృతే, రాథన్తరాయేతి, రాథమ్+తరాయ, అష్టాకపాల ఇత్యష్టా+కపాలః, ఇన్ద్రాయ, త్రైష్టుభాయ, త్రైష్టు

భాయేతి త్రై+స్తుభాయ, పఞ్చదశాయేతి పఞ్చ+దశాయ బార్హతాయ,ఏకాదశకపాల ఇత్యేకాదశ+కపాలః, విశ్వేభ్యః, దేవేభ్యః, జాగతేభ్యః,సప్తదశేభ్య ఇతి సప్త+దశేభ్యః,వైరూపేభ్యః, ద్వాదశకపాల ఇతి ద్వాదశ+కపాలః, మిత్రావరుణాభ్యామ్, ఆనుష్టుభాభ్యామ్, ఆనుష్టుభాభ్యామిత్యాను+స్తుభాభ్యామ్ । ఏకవింశాభ్యామిత్యేక+వింశాభ్యామ్, వైరాజాభ్యామ్, పయస్యా, బృహస్పతయే, పాఙ్క్తాయ, త్రిణవాయ, త్రిణవాయేతి త్రి+నవాయ, శాక్వరాయ, చరుః,సవిత్రే, ఔష్ణిహాయ, త్రయస్త్రింశాయేతి త్రయః+త్రింశాయ, రైవతాయ, ద్వాదశ కపాల+ఇతి ద్వాదశ+కపాలః,ప్రాజాపత్య+ఇతి ప్రాజా+పత్యః, చరుః, అదిత్యై, విష్ణుపత్న్యా ఇతి విష్ణు+పత్న్యై, చరుః, అగ్నయే, వైశ్వానరాయ, ద్వాదశ కపాల+ఇతి ద్వాదశ+కపాలః, అనుమత ఇత్యను+మత్యై, అష్టాకపాల ఇత్యష్టా+కపాలః॥ 60॥

పదార్థః:- (అగ్నయే) పావకాయ (గాయత్రాయ) గాయత్రాదిఛన్దో విజ్ఞాపితాయ (త్రివృతే) యస్త్రిభిః సత్వరజస్తమో గుణైర్యుక్తస్తస్మై (రాథన్తరాయ) యో రథైః సముద్రాదీంస్తరతి తస్మై అష్టాకపాలః అష్టసు కపాలేషు సంస్కృతః (ఇన్ద్రాయ) ఐశ్వర్యాయ (త్రైష్టుభాయ) త్రిష్టుప్ ఛందసా ప్రఖ్యాతాయ (పఞ్చదశాయ) పఞ్చదశ చయస్మిన్ సన్తి తస్మై (బార్హతాయ) బృహతాం సమ్బన్ధినే (ఏకాదశకపాలః) ఏకాదశసు కపాలేషు సంస్కృతః పాకః (విశ్వేభ్యః) సమస్తేభ్యః (దేవేభ్యః) దివ్యగుణేభ్యో జనేభ్యః (జాగతేభ్యః) జగతీ బోధితేభ్యః (సప్తదశేభ్యః) ఏతత్సఙ్ఖ్యయా సంఖ్యాతేభ్యః (వైరూపేభ్యః) వివిధస్వరూపేభ్యః (ద్వాదశకపాలః) ద్వాదశసు కపాలేషు సంస్కృతః (మిత్రావరుణాభ్యామ్) ప్రాణోదానాభ్యామ్ (ఆనుష్టుభాభ్యామ్) (ఏకవింశాభ్యామ్) ఏతత్సఙ్ఖ్యాయుక్తాభ్యామ్ (వైరాజాభ్యామ్) విరాట్ ఛన్దోజ్ఞాపితాభ్యామ్ (పయస్యా) పయసి జతే కుశలా (బృహస్పతయే) బృహతాం పాలకాయ (పాఙ్క్తాయ) పఙ్క్తిషు సాధవే (త్రిణవాయ) త్రిభిః కర్మోపాసనా జ్ఞానైః స్తుతాయ (శాక్వరాయ) శక్తిజాయ (చరుః) పాకః (సవిత్రే) ఐశ్వర్యోత్పాదకాయ (ఔష్ణిహాయ) ఉష్ణిగ్బోధితాయ (త్రయస్త్రింశాయ) ఏతత్సఙ్ఖ్యాతాయ (రైవతాయ) ధనసమ్బన్ధినే (ద్వాదశకపాలః) ద్వాదశసు కపాలేషు సంస్కృతః (ప్రాజాపత్యః) ప్రజాపతి దేవతాకః (చరుః) స్థాలీపాకః (అదిత్యై) అఖణ్డితాయా అన్తరిక్షరూపాయై (విష్ణుపత్న్యై) విష్ణునా వ్యాపకేన పాలితాయై (చరుః) పాకః (అగ్నయే) విద్యుద్రూపాయ (వైశ్వానరాయ) విశ్వేషు సర్వేషు నరేషు రాజమానాయ (ద్వాదశకపాలః) (అనుమత్యై) యాఽనుమన్యతే తస్యై

(అష్టాకపాలః) అష్టసు కపాలేషు సంసాధితః. ॥౬౦॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యుష్మాభిస్త్రివృతే రాథన్తరాయ గాయత్రాయాగ్నయేఽష్టాకపాలః, పఞ్చదశాయ త్రైష్టుభాయ బార్హతాయేన్ద్రాయైకాదశకపాలో, విశ్వేభ్యో జాగతేభ్యః సప్తదశేభ్యో వైరూపేభ్యో దేవేభ్యో ద్వాదశకపాల ఆనుష్టుభాభ్యామేకవింశాభ్యాం వైరాజాభ్యాం మిత్రావరుణాభ్యాం పయస్యా బృహస్పతయే పాఙ్క్తాయ త్రిణవాయ శాక్వరాయ చరు రౌష్ణిహాయ త్రయస్త్రింశాయ రైవతాయ సవిత్రే ద్వాదశకపాలః. ప్రాజాపత్యశ్చరు, రదిత్యై విష్ణుపత్న్యై చరు, ర్వైశ్వానరాయాగ్నయే ద్వాదశకపాలోఽనుమత్యా అష్టాకపాలశ్చ నిర్మాతవ్యః

భావార్థః:- యేఽగ్న్యాదిప్రయోగాయాష్టావిధాదీని యన్త్రాణి నిర్మిమీరంస్తే సృష్టైశ్వర్యకైః పదార్థైరనేకాని కార్యాణి సాద్ధుం శక్నుయురితి. ॥౬౦॥

పదార్థము:- ఓ మానవుడా! మీరు, త్రివృతే=సత్వ,రజస్,తమోగుణములను మూడు గుణములతో కూడినది, రాథన్తరాయ=రథములతో అనగా జలయానములతో సముద్రాదులను దాటునది, గాయత్రాయ=గాయత్రీఛందస్సుతో తెలియజేయ బడినదియునగు, అగ్నయే=అగ్నినిమిత్తము, అష్టాకపాలః=ఎనిమిదిపాత్రలయందు సంస్కరించబడినది; పఞ్చదశాయ=పదిహేను విధములది, త్రైష్టుభాయ=త్రిష్టుప్ ఛందస్సుతో ప్రఖ్యాతమైనది బార్హతాయ=పెద్దలతో సంబంధముంచునదియునగు, ఇన్ద్రాయ=ఐశ్వర్యముకొఱకు, ఏకాదశకపాలః=పదునొకండుపాత్రలందు సంస్కారముచేయబడిన పాకము; విశ్వేభ్యః జాగతేభ్యః=సకలజగతీ ఛందస్సులతో తెలియజేయబడినవారు, సప్తదశేభ్యః=పదిహేడవవారు, వైరూపేభ్యః=వివిధరూపములుగలవారు, దేవేభ్యః=దివ్యగుణయుక్తులునగు మానవుల నిమిత్తము, ద్వాదశకపాలః=పన్నెండుపాత్రలయందుసంస్కారము చేయబడిన పాకము, ఆనుష్టుభాభ్యామ్=అనుష్టుప్ ఛందస్సుతో ప్రకాశితములు, ఏకవింశాభ్యామ్ వైరాజాభ్యామ్=ఇరువదొకటవ విరాట్ ఛందస్సుతో తెలియజేయ బడినవగు, మిత్రావరుణాభ్యామ్=ప్రాణోదానముల నిమిత్తము, పయస్యా=జలక్రియయందు కుశలులైన ఇరువురు విద్వాంసులు; బృహస్పతయే=పెద్దరక్షకుడు, పాఙ్క్తాయ=పఙ్క్తులలో శ్రేష్ఠుడు, త్రిణవాయ=కర్మ ఉపాసన, జ్ఞానములతో స్తుతించబడినవాడు, శాక్వరాయ=శక్తిచే ప్రకటితుడునైనవానికై, చరుః=పాకము; ఔష్ణిహాయ=ఉష్ణిక్ ఛన్దస్సుతో తెలియజేయబడిన, త్రయస్త్రింశాయ=ముప్పదిమూడవ, రైవతాయ=ధనసంబంధీకుడు, సవిత్రే=ఐశ్వర్యముత్పత్తిచేయువాడు నగువానికై, ద్వాదశకపాలః=పన్నెండుపాత్రలయందువండబడినది, ప్రాజాపత్యః=ప్రజాపతి దేవతగాగల, చరుః=మూతివెడల్పుపాత్రయందు వండబడిన అన్నము; అదిత్యై=అఖండితము, విష్ణుపత్న్యై = వ్యాపకుడగు ఈశ్వరునిచేరక్షితమైన అంతరిక్షమునకై చరుః=పాకము; వైశ్వానరాయ=సకల మానవులలో ప్రకాశమైయున్న, అగ్నయే=విద్యుత్తురూపాగ్నికొఱకు, ద్వాదశకపాలః=పన్నెండుపాత్రలయందు వండబడినది, మఱియు, అనుమత్యై=వెనుక విశ్వసించు వాని నిమిత్తము, అష్టాకపాలః=ఎనిమిది పాత్ర

లందు సిద్ధపఱచిన పాకమును వండవలయును. [౬౦]

భావార్థము:-ఏమానవులు అగ్ని మొదలగువానిని ప్రయుక్తపఱచుటకై ఎనిమిది విధముల యంత్రములను నిర్మింతురో వారు సృష్టించబడిన ప్రసిద్ధపదార్థములతో ననేక కార్యములను సిద్ధపఱచగలరు. ౧౬౩౬[౬౦]

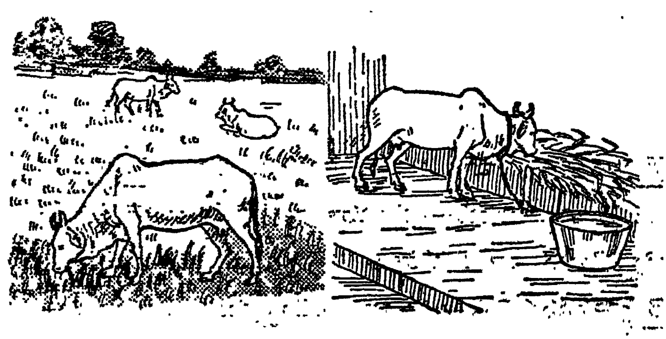
అస్మిన్నధ్యాయే అగ్నివిద్వద్గృహ ప్రాణాపానాఽధ్యాపకోపదేశక వాగశ్వాగ్ని విద్వత్ప్రశంసనీయ పదార్థ గృహద్వార రాత్రిదివశిల్పి శ్రీశస్త్రాస్త్రి సేనాజ్ఞాని రక్షా సృష్ట్యుపకారగ్రహణ విఘ్ననివారణ శత్రుసేనా పరాజయ స్వసేనా సంగరక్షణ పశుగుణయజ్ఞానాం నిరూపణా దేతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతి రస్తీతి బోధ్యమ్.

ఈఅధ్యాయమందు, అగ్ని, విద్వాంసుడు; గృహము, ప్రాణాపానములు,అధ్యాపకోపదేశకులు, వాణి,అశ్వము, అగ్ని, విద్వాంసుడు, ప్రశస్తపదార్థములు, గృహద్వారములు, దివారాత్రములు, శిల్పి, శ్రీశస్త్రాస్త్రులు, సేన, జ్ఞానులరక్షణ, సృష్టివలన నుపకారగ్రహణము, విఘ్ననివారణము, శత్రుసేనాపరాజయము, స్వసైన్య సంరక్షణలు, పశుగుణములు, యజ్ఞము వీని నిరూపణముండుట వలన నీయధ్యాయము యొక్క అర్థము పూర్వాధ్యాయమందు చెప్పబడిన అర్థముతో సంబంధము గలిగియున్నదని యెఱుంగవలయును

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం, పరమవిదుషాం శ్రీ విరజానంద
సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానంద
సరస్వతీస్వామినా విరచితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాంవిభూషితే సుప్రమాణ
యుక్తే యజుర్వేదభాష్యేఏకోన త్రింశోఽధ్యాయః సంపూర్ణః.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు
శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు
అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద
సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి యిరువది తొమ్మిదవ అధ్యాయము సమాప్తము.



ఓమ్

ముప్పదియవ అధ్యాయము - సంఘ నిర్మాణము

మానవసంఘము శ్రేష్ఠమైనది. మానవుడు సంఘజీవి. అతనిజీవనము ప్రాణులన్నిటికన్న మిన్న. అతనికొఱకే లోకము పుట్టినదా అని అనిపించును. కాని ఆతడును ఇంకొకరికై పుట్టి యున్నాడు. ఈ పరస్పరానురాగ భావమే సంఘమునకు ప్రాణము.

౨౪వఅధ్యాయములో ఆయా జంతువులు పిట్టలు ఎటుల ఉపయోగకరములో. ఎటుల హానికరములో వివరించబడినది. ప్రస్తుతమీ 30వ అధ్యాయములో మానవులెటుల ఉపక రించవలయునో చెప్పుచున్నాడు.

నేటివరకు వేదముల ఆశయము.ప్రయో జనము యజ్ఞకర్మఅనియే భావించుచువచ్చిరి కాని మహర్షి వానిని సకలవిద్యల కాకరమని యుద్ఘోషించెను.

యజ్ఞమనగా జంతుబలి ప్రధానమైనదని పౌరాణికులు భావించిరి తదనుసారమీవేద ములోని౨౨-౨౫ అధ్యాయములను అశ్వమే ధయజ్ఞ ప్రకరణముగ భావించిరి. అటులనే యీ౩౦వ అధ్యాయమును పురుష మేధమవి నిర్ణయించిరి. కానిదయానందుడు౩౯వఅధ్యా యమును పురుషమేధముగ భావించి, మృతద హన సంస్కారముగ నిర్దేశించియుండెను.

ఉవ్వటుని భాష్య మీ మంత్రములకులేదు. మహీధరుని భాష్యమున్నది. అందు బ్రాహ్మ ణాది నలుబది యెనమండుగురను ప్రథమ యూపమునందును, మిగతా వారిలో ౧౧ గురు చొప్పున ౧౧ యూపములందును, చివ రకు మిగులు ౧౪మందిని పదమూడవయూప మునను. వివిధ రూపజంతువులను ఎనిమిదిం టిని పదునాలుగవ యూపమున బంధించి యజ్ఞాంతమున బ్రాహ్మణాదులను వదలిపెట్టి. ఎనిమిది పశువులను వధించ వలయుననియు, ఆ తర్వాత యజమాను డడవికి పోయి సంన్య సించవలయుననియు ఉన్నది.అందలి యే శబ్ద ముల కే యర్థము.కార్యనిర్దేశము జరుగగలదో అనూహ్యము. ఇందలిచతుర్థ్యంతములను దేవ తాపదములని మహీధరుడు నిర్దేశించెను. విచారశీలపాఠకుల మననార్థమింత పేర్కొ నుట భావ్యముగ భావించితిమి.

దయానందుడు పౌరాణిక భావములకు స్వస్తిచెప్పి నిష్కళంకమైనభావములను ప్రద ర్శించెను.వేదము పేరుతో అప్పటివరకు నడచు సకలాచారభావములు నాటినుండి పౌరాణిక ములనియు, అవైదికములనియు భావించ బడసాగెను.

అనేక యుపజాతుల నిర్దేశమిందు జరిగిన దని పౌరాణికులమంతవ్యము. దయానందుడు వేదమునుఈశ్వరీయ జ్ఞానముగ భావించుటచే నిందు రూఢిశబ్దములు లేవనియు,యౌగికము లేయున్నవనియు, కనుకనవి నేటిజాత్యుపజా తుల భావమును బలపఱచ జాలవనియు నిరూ పించెను.

ఈయధ్యాయములో సుమారు ౧౭౦భిన్న భిన్నమనఃప్రవృత్తులుల్లేఖించ బడినవి, ఇందు శ్లాఘ్యములు నున్నవి, నింద్యములునున్నవి. సంఘోపయోగమునకై యిరువుర నెటులుప యోగించవలెను? ఇందు మొదటి నాలుగు మంత్రములైతే గాయత్రీ మంత్రవాక్యాలు. ౫ నుండి ౨౧ వరకున్న మంత్రములలో చతు ర్థ్యంత శబ్దములకు ద్వితీయాంత శబ్దములు చేర్చబడియున్నవి.కాని క్రియాపద మెద్దియు నుపయోగించబడలేదు. ౨౨వ మంత్రములో మాత్రము అచ్చటికే అన్వయుంచు నట్టుల "షతా అష్టా...ఆలభేత". అని చెప్పబడినది. వక్తయొక్క ఆశయమును గ్రహించుటకై

కొన్ని అనుక్తశబ్దములను ఊహించవలసియు న్నది. దానినే అధ్యాహారమందురు ఇక్కడ యేశబ్దమునుఅధ్యాహార మొనర్పవలయును?

పరమభక్తుడైన దయానందుడు పరమపిత పరమదయాళువునగు పరమాత్మని యాశయ ము గ్రహించినవాడై ప్రతి మంత్రమునందు రెండు విరుద్ధక్రియలను అధ్యాహార మొనర్చి వ్యాఖ్యానించెను. కొన్ని చతుర్థ్యంతములను ప్రయోజనార్థము నందు వ్యాఖ్యానించి, ఆయాసుకర్మలకై ఆయాసుగుణశీలుర సమ కూర్పవలె ననియు, కొన్ని చతుర్థ్యంతము లకు "ప్రవృత్తుడైన"అను అధ్యాహారమును చేర్చి ద్వితీయాంతమునకు విశేషణముగ వ్యాఖ్యానించి. అయా కుకర్ములను తొల గించవలెననియు రెండువిరుద్ధక్రియలను ప్రతి మంత్రమునందధ్యాహార మొనర్చిరి. విచార శీలురీ యధ్యాహారమును గాంచి పులకితులు కాకమానరు.

ఈఅధ్యాయమునందు దేవతలు వేర్వేరుగ నున్నారు. మానవసంఘ నిర్మాణమును నిర్దే శించిన మంత్రములలో కొన్నిటికి విద్వాం సులు,కొన్నిటికీశ్వరుడు.మఱికొన్నిటికిరానుం డిచివరివరకు ఈశ్వరుడు,రాజు ఇరువురు దేవ తలుగనున్నారు.కనుకదయానందుడువిశేషిం చి వినిప్రతి పదార్థమునందు "ఓ పరమాత్మ! లేక ఓరాజా"అని సంబోధించియున్నాడు.

ఇహపరలోకములకు పరోక్షనియంత పర మాత్మ.ఈలోకపు ప్రత్యక్షనియంత రాజు.సం ఘమును సంస్కరించి సుఖవంతముగ నొనర్చు టకు వీరిసహాయమావశ్యకముగదా!సంఘసం స్కర్త సంఘసేవకు డీయధ్యాయమును సూ క్ష్మముగ విచారించి ఇందలి యాశయములను గ్రహించవలయును.

సంఘనిర్మాణ తత్పరులైన పాఠకులీభావ ములను గ్రహించి తనయింటినుండియే నీసం స్కరణలను అమలునందు బెట్టి లోకోపకార మొనర్పగలరని భావించుచున్నాము. అందు లకై యీయధ్యాయమునందలి మనః ప్రవృ త్తులఅనుక్రమణికయునిందుచేర్చుచున్నాము.

[ఆచార్యులు]

౩౦ వ అధ్యాయపు ద్వితీయాంతముల అనుక్రమణిక

[ఆచారార్యులు]

ఓమ్

అథ త్రింశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

ఇపుడు ముప్పదియవ అధ్యాయము * ఆరంభమగు చున్నది.

విశ్వానిదేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥౧॥

* 1981 విక్రమ శక అజ్మీరు వైదిక యంత్రాలయ సంస్కరణమునకు అనుకృతి.

ఈ అధ్యాయములో ౨౨ మంత్రములు. ౨౩ ఛందస్సులు, ౪౩౮ పదములు, ౧౪౦౮ అక్షరములున్నవి.

[అనువాదకులు]

౧౬౩౪ దేవేత్యస్య నారాయణ ఋషిః। సవితా దేవతా। త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

తత్రాదావీశ్వరాత్కిం ప్రార్థనీయ మిత్యాహ.

ఈశ్వరు నేమి ప్రార్థించవలయును?

దేవ సవితః ప్రసువ యజ్ఞం ప్రసువ యజ్ఞపతిం భగాయ। దివ్యో

గన్ధర్వః కేతపూః కేతన్నః పునాతు వాచస్పతి ర్వాచన్నః స్వదతు ॥౧॥

దేవ, సవితరితి సవితః, ప్ర, సువ, యజ్ఞమ్, ప్ర, సువ, యజ్ఞ పతిమితి యజ్ఞ+పతిమ్, భగాయ, దివ్యః, గన్ధర్వః, కేతపూరితి కేత+పూః, కేతమ్. నః, పునాతు, వాచః, పతిః వాచమ్, నః, స్వదతు॥ ॥౧॥

పదార్థః:-(దేవ) దివ్యస్వరూప (సవితః) సకలైశ్వర్యయుక్త జగదుత్పాదక (ప్ర) ప్రకర్షేణ(సువ) సంపాదయ (యజ్ఞమ్) రాజధర్మాఖ్యమ్ (ప్ర) (సువ)ఉత్పాదయ (యజ్ఞపతిమ్) యజ్ఞస్య రాజ్యస్య పాలకం (భగాయ) ఐశ్వర్యయుక్తాయ ధనాయ. భగ ఇతి ధన నా....నిఘం ౨.౧౦.-(దివ్యః) దివి శుద్ధస్వరూపే భవః (గన్ధర్వః) యో గాం పృథివీం ధరతి సః (కేతపూః) యః కేతం విజ్ఞానం పునాతి సః (కేతమ్) ప్రజ్ఞానమ్. కేత ఇతి ప్రజ్ఞా నా...నిఘం.౩.౯.(నః)అస్మాకమ్ (పునాతు) పవిత్రయతు (వాచస్పతిః) వాణ్యాః పాలకః (వాచమ్) వాణీమ్ (నః) అస్మాకమ్ (స్వదతు) ఆస్వాదయతు. ॥౧॥

అన్వయః:-హే దేవ సవితర్జగదీశ్వర త్వం యో దివ్యో గన్ధర్వః కేతపూ రాజా నః కేతం పునాతు. యో వాచస్పతి ర్నో వాచం స్వదతు,తం యజ్ఞపతిం భగాయ ప్రసువ,యజ్ఞఞ్చ ప్రసువ.

భావార్థః:-యో విద్యాశిక్షావర్ధకః శుద్ధ గుణకర్మ స్వభావో రాజ్యం పాతుం యథా యోగ్యైశ్వర్యవర్ధకో ధార్మికాణాం పాలకః పరమేశ్వరోపాసకః సకలశుభగుణాఢ్యో భవేత్స ఏవ రాజా భవితుం యోగ్యో భవతి. ॥౧॥

పదార్థము:-దేవ=దివ్యస్వరూపా! సవితః=సమస్తైశ్వర్య యుక్తా! జగత్తునుత్పత్తిజేయు జగదీశ్వరా! దివ్యః=శుద్ధస్వరూపుడు,గన్ధర్వః=పృథివిని ధరించువాడు, కేతపూః=విజ్ఞానమును పవిత్ర పఱచువాడునగునేరాజు, నః=మాయొక్క, కేతమ్=బుద్ధిని, పునాతు=పవిత్రపఱచునో మఱియు, వాచః పతిః=వాక్కుయొక్క రక్షకుడై,నః వాచమ్=మావాక్కును,స్వదతు=మధురముగ ప్రియమైనదిగ నొనర్చునో,యజ్ఞపతిమ్=అట్టిరాజ్యరక్షకరాజును, భగాయ=ఐశ్వర్యయుక్త ధనమునిమిత్తము, ప్రసువ=ఉత్పన్నమొనర్చుము. మఱియు, యజ్ఞమ్=రాజ ధర్మరూప యజ్ఞమును కూడ, ప్ర సువ=సిద్ధపఱచుము. [౧]

భావార్థము:-ఎవడు విద్యాశిక్షలను పెంపొందజేయువాడు,శుభగుణకర్మ స్వభావయుక్తుడు, రాజ్యమును రక్షణ జేయుటకై యథాయోగ్యముగ నైశ్వర్యమును పెంపొందజేయు వాడు, ధర్మాత్ములను రక్షించు వాడు, పరమేశ్వరోపాసకుడు, సమస్త శుభగుణయుక్తుడుగ నుండునో అట్టివాడే రాజగుటకు యోగ్యుడగుచున్నాడు. [౧]

౧౬౩౮ తత్సవితురిత్యస్య నారాయణ ఋషిః। సవితా దేవతా,నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః। షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ,

మరల నదే విషయము.

తత్సవితు ర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి।

ధియో యో నః ప్రచోదయాత్॥ ॥౨॥

తత్. సవితుః, వరేణ్యమ్, భర్గః, దేవస్య, ధీమహి, ధియః. నః, ప్రచోదయాదితి ప్ర+చోదయాత్॥ ॥౨॥

పదార్థః:-(తత్)(సవితుః)సమస్తజగదుత్పాదకస్యసకలైశ్వర్యప్రదస్య(వరేణ్యమ్)వర్త్తుమర్హ్మమత్యుత్తమమ్ (భర్గః) భృజ్జన్తి దుఃఖాని యస్మాత్తత్(దేవస్య) సుఖప్రదాతుః(ధీమహి)ధరేమ(ధియః) ప్రజ్ఞాః కర్మాణి వా (యః) (నః) అస్మాకమ్ (ప్రచోదయాత్) ప్రేరయేత్. ॥౨॥

అన్వయః:-హే మనుష్యా యో నో ధియః ప్రచోదయాత్ తస్య సవితుర్దేవస్య యద్వరేణ్యం భర్గో యథా వయం ధీమహి, తథా తద్యూయమపి దధేధ్వమ్. ॥౨॥

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథా పరమేశ్వరో జీవాన శుభాచరణాన్నివర్త్య శుభాచరణే ప్రవర్త్తయతి,తథా రాజాపి కుర్యాత్.యథా పరమేశ్వరే పితృభావం కుర్వన్తి తథా రాజన్యపి కుర్యు ర్యథా పరమేశ్వరో జీవేషు పుత్రభావమాచరతి తథా రాజాపి ప్రజాసు పుత్రభావమాచరేత్ యథా పరమేశ్వరః సర్వదోషక్లేశాఽన్యాయేభ్యోనివృత్తోఽస్తి తథైవ రాజాపి భవేత్. ॥౨॥

పదార్థము:-ఓమానవులారా! యః=ఎవడు, నః ధియః=మాబుద్ధులను లేక కర్మలను, ప్రచోదయాత్=ప్రేరేపించునో అట్టి, సవితుః=సమస్తజగదుత్పాదకుడు,దేవస్య=సకలైశ్వర్యములను, మఱియు, సుఖములనొసగు ఈశ్వరునియొక్క, వరేణ్యం=గ్రహించదగినది అత్యుత్తమమైనది, భర్గః=దుఃఖములను నాశన మొనర్చునదియునగు నేశుద్ధస్వరూపమున్నదో దానిని మేమెటుల, ధీమహి=ధరించుచున్నామో అటులనే, తత్=ఆశుద్ధస్వరూపమును మీరును ధరించుడు. [౨]

భావార్థము,-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. పరమేశ్వరు డెట్లుజీవులనుఅశుభాచరణములనుండి వేఱుపఱచి శుభాచరణములందు ప్రవృత్తపఱచుచు న్నాడో, అటులనే రాజను చేయవలయును. పరమేశ్వరు నెట్లు తండ్రిగా విశ్వసించు చున్నారో అటులనే రాజునుకూడ తలంచవలయును. పరమేశ్వరుడెటుల జీవుల యెడల పుత్రభావముతో వ్యవహరించుచున్నాడో అటులనే రాజుకూడ ప్రజలయెడల పుత్రులవలె ప్రవర్తించవలయును. పరమేశ్వరుడెట్లు సకలదోషక్లేశాన్యాయములకు దూరముగవేరై యున్నాడో అటులనే రాజుకూడ నుండవలయును. [౨]

౧౬.౩౯ విశ్వానీత్యస్య నారాయణ ఋషిః। సవితా దేవతా। గాయత్రీ ఛన్దః। షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహా.

మరల నదే విషయము.

విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరాసువ యద్భద్రం తన్న ఆ సువ॥ ॥౩॥

విశ్వాని, దేవ, సవితః, దురితానీతి దుః+ఇతాని, పరా, సువ, యత్, భద్రమ్, తత్, నః, ఆ, సువ॥ ॥౩॥

పదార్థః:-(విశ్వాని) సమగ్రాని (దేవ) దివ్యగుణకర్మ స్వభావ (సవితః) ఉత్తమగుణకర్మ స్వభావేషు ప్రేరక పరమేశ్వర దుష్టాచరణాని దుఃఖాని వా (పరా) దూరార్థే (సువ) గమయ (యత్) (భద్రమ్) భన్దనీయం ధర్మ్యాచరణం సుఖం వా(తత్) (నః)(అస్మభ్యమ్) (ఆ) సమన్తాత్ (సువ) జనయ. ॥౩॥

అన్వయః:-హే దేవ సవితస్త్వమస్మద్విశ్వాని దురితాని పరా సువ యద్భద్రం తన్నఆ సువ.

భావార్థః:-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథోపాసితో జగదీశ్వరస్స్వభక్తాన్ దుష్టాచారాన్నివర్త్య శ్రేష్ఠాచారే ప్రవర్తయతి. తథా రాజాఽపి ప్రజా అధర్మాన్నివర్త్య ధర్మే ప్రవర్తయేత్,స్వయమపి తథా స్యాత్. ॥౩॥

పదార్థము:-దేవ=ఉత్తమ గుణకర్మస్వభావయుక్త! సవితః=ఉత్తమ గుణకర్మ స్వభావములకై ప్రేరేపించు పరమేశ్వరా! నీవు మాయొక్క, విశ్వాని దురితాని=సమస్త దుష్టాచరణలను, పరాసువ=దూరమొనర్చుము. మఱియు, యత్ భద్రం=కల్యాణకర ధర్మయుక్తాచరణము లేక సుఖమేదియున్నదో, తత్=దానిని,నః=మానిమిత్తము ఆసువ=బాగుగా నుత్పత్తిజేయుము. [౩]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు ఉపాసించబడిన జగదీశ్వరుడు తనభక్తులను దుష్టాచరణలనుండి నివృత్తపఱచి శ్రేష్ఠాచరణములందు ప్రవృత్తపఱచుచున్నాడో అటులనే రాజుకూడ ప్రజల నధర్మమునుండి నివర్తించి

ధర్మమందు ప్రవర్తింపజేసి తానుకూడ నటులనే ప్రవర్తించవలయును. [౩]

౧౬౪౦ విభక్తారమిత్యస్య మేధాతిథిర్ఋషిః సవితా దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

విభక్తారꣳహవామహే వసో శ్చిత్రస్య రాధసః ।
సవితారం నృచక్షసమ్॥ ॥౪॥

విభక్తారమితి వి॒ ‌‌భక్తారమ్, హవామహే, వసోః, చిత్రస్య, రాధసః ।
సవితారమ్, నృ+చక్షసమితి నృ+చక్షసమ్॥ ॥౪॥

పదార్థః:- (విభక్తారమ్) విభాజయితారమ్ (హవామహే) ప్రశంసేమ (వసోః) సుఖానాం వాసహేతోః (చిత్రస్య) అద్భుతస్య (రాధసః) ధనస్య (సవితారం) జనయితారమ్ (నృచక్షసమ్) నృణాం ద్రష్టారం పరమాత్మానమ్. ॥౪॥

అన్వయః:- హే మనుష్యా యం వసోశ్చిత్రస్య రాధసో విభక్తారం సవితారం నృచక్షసం వయం హవామహే తం యూయమప్యాహ్వయత. ॥౪॥

భావార్థః:- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే రాజన్ యథా పరమేశ్వరః స్వస్వ కర్మానుకూలం సర్వజీవేభ్యః ఫలం దదాతి,తథా భవానపి దదాతు యథా జగదీశ్వరో యాదృశం యస్య కర్మ పాపం పుణ్యం యావ చ్చాఽస్తి తావదేవ తాదృశం తస్మై దదాతి.తథా త్వమపి యస్య యావద్వస్తు యాదృశం కర్మ చ తావత్తాదృశం చ తస్మై దేహి.యథా పరమేశ్వరః పక్షపాతం విహాయ సర్వేషు జీవేషు వర్తతే, తథా త్వమపి భవ. ॥౪॥

పదార్థము:- ఓమానవులారా! వసోః=సుఖములకు నివాసహేతువు,చిత్రస్య=ఆశ్చర్యరూపమునగు,రాధసః=ధనముయొక్క,విభక్తారం=విభాగమొనర్చువాడు, సవితారమ్=సమస్తోత్పాదకుడు, నృచక్షసమ్=సకల మానవులందు అంతర్యామిస్వరూపముతో సమస్తకార్యములను చూచువాడునగు నేపరమాత్మను మేము, హవామహే=ప్రశంసించెదమో అతనిని మీరుకూడ ప్రశంసించుడు. [౪]

భావార్థము:- ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఓరాజా!ఎట్లు పరమేశ్వరుడు సమస్తజీవులకు వానివాని కర్మానుకూలముగ ఫలిత మొసగుచున్నాడో అటులనే నీవుకూడ నొసగుము. ఎట్లు జగదీశ్వరుడు ఎవనియొక్క పాపపుణ్య రూపకర్మ లెటులఎంతగాయున్నవో అతనికి అటులనే ఫలితమునొసగుచున్నాడో అటులనే నీవుకూడ నెవనియొక్క వస్తువు లేక కర్మయెటులుండునో వానికటులనే అంతేఫలితమునొసగుము

పరమేశ్వరుడెట్లు పక్షపాతములేకుండ సమస్తజీవులందు వర్తించుచున్నాడో అటులనే నీవును వర్తించుము. [౪]

బ్రహ్మణ ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। పరమేశ్వరో దేవతా। స్వరాడతి శక్వరీ ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః.

ఈశ్వర వద్రాజ్ఞాఽపి కర్తవ్య మిత్యాహ.

ఈశ్వరునివలె రాజుకూడ చేయవలయునను విషయము.

బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణం క్షత్త్రాయ రాజన్యం మరుద్భ్యో వైశ్యం తపసే శూద్రం తమసే తస్కరం నారకాయ వీరహణం పాప్మనే క్లీబమాక్రయాయా అయోగూం కామాయ పుంశ్చలూ మతిక్రుష్టాయ మాగధమ్॥

బ్రహ్మణే, బ్రాహ్మణమ్, క్షత్త్రాయ, రాజన్యమ్, మరుద్భ్య ఇతి మరుత్+భ్యః, వైశ్యమ్, తపసే, శూద్రమ్, తమసే, తస్కరమ్, నారకాయ, వీరహణమ్, వీరహనమితి వీర+హనమ్, పాప్మనే, క్లీబమ్, ఆక్రయాయా ఇత్యా+క్రయాయై, అయోగూమ్, కామాయ, పుంశ్చలూమ్, అతిక్రుష్టాయేత్యతి+క్రుష్టాయ, మాగధమ్॥ ॥౫॥

పదార్థః:-(బ్రహ్మణే) వేదేశ్వరవిజ్ఞానప్రచారాయ(బ్రాహ్మణమ్)వేదేశ్వరవిదమ్(క్షత్త్రాయ) రాజ్యాయ పాలనాయ వా (రాజన్యమ్) రాజపుత్త్రం (మరుద్భ్యః) పశ్వాదిభ్యః ప్రజాభ్యః (వైశ్యమ్) విక్షు ప్రజాసు భవమ్ (తపసే) సన్తాపజన్యాయ సేవనాయ (శూద్రమ్) ప్రీత్యా సేవకం శుద్ధికరమ్ (తమసే) అన్ధకారాయ ప్రవృత్తమ్ (తస్కరమ్) చోరమ్ (నారకాయ) నరకే దుఃఖబన్ధనే భవాయ కారాగారాయ (వీరహణమ్) యో వీరాన్ హన్తి తమ్ (పాప్మనే) పాపాచరణాయ ప్రవృత్తం (క్లీబమ్) నపుంసకమ్ (ఆక్రయాయై)ఆక్రమన్తి ప్రాణినో యస్యాం తస్యై హింసాయై ప్రవర్తమానం (అయోగూం) అయసా శస్త్రవిశేషేణ సహ గన్తారమ్ (కామాయ) విషయసేవనాయ ప్రవృత్తాన్ (పుంశ్చలూమ్) పుంభిః సహ చలితచిత్తాం వ్యభిచారిణీమ్(అతిక్రుష్టాయ) అత్యన్తనిన్దనాయ ప్రవర్తకమ్ (మాగధమ్) నృశంసమ్. ॥౫॥

అన్వయః:- హే పరమేశ్వర రాజన్ వా త్వమత్ర బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణం, క్షత్త్రాయ రాజన్యం,మరుద్భ్యో వైశ్యం,తపసే శూద్రం,సర్వతో జనయ.తమసే తస్కరం,నారకాయ వీరహణం, పాప్మనే క్లీబమాక్రయాయా అయోగూం, కామాయ పుంశ్చలూ మతిక్రుష్టాయ మాగధఞ్చ దూరే గమయ. ॥౫॥

భావార్థః:- హే రాజన్ యథా జగదీశ్వరో జగతి పరోపకారాయ పదార్థాన్ జనయతి దోషా న్నివారయతి, తథా త్వమిహ రాజ్యే సజ్జనానుత్కర్షయ, దుష్టాన్ నిఃసారయ, దణ్డయ, తాడయ చ యతః శుభగుణానాం ప్రవృత్తిర్దుర్వ్యసనానాఞ్చ నివృత్తిః స్యాత్. ॥౫॥

పదార్థము:-ఓపరమేశ్వరా! లేక రాజా! నీవీజగత్తులో, బ్రహ్మణే=వేదముయొక్కయు నీశ్వరునియొక్కయు జ్ఞానప్రచారార్థము, బ్రాహ్మణమ్=వేదేశ్వరులనెఱుగువానిని, క్షత్రాయ=రాజ్యము లేక రాజ్యరక్షణనిమిత్తము, రాజన్యం=రాజపుత్రుని మరుద్భ్యః=పశువు మొదలగు ప్రజలకొఱకు, వైశ్యమ్=ప్రజలలో ప్రసిద్ధుడైనవానిని, తపసే=సంతాపజన్య సేవలకొఱకు, శూద్రమ్=ప్రీతితో సేవచేయువానిని మఱియు శుద్ధిచేయు శూద్రుని నలువైపుల నుత్పన్న మొనర్చుము, తమసే= అంధకారము నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, తస్కరం=చోరుని, నారకాయ=దుఃఖ సంబంధము నందు కలిగన కారాగారమునిమిత్తము, వీరహణం=వీరులను చంపువానిని, పాప్మనే=పాపాచరణకై ప్రవృత్తుడైన, క్లీబం=నపుంసకుని, ఆక్రయాయై=ప్రాణులు భీతాహములై పాఱిపోవునటుల హడలెత్తించుటకై హింసార్థముప్రవృత్తుడైన,అయోగూం=లోహనిర్మితాయుధ విశేషము ధరించి సంచరించు వానిని, కామాయ=విషయ సేవనార్థము ప్రవృత్తురాలు, పుంశ్చలూం=పురుషులసంపర్కముచే చంచలచిత్తురాలై మెలగునట్టివ్యభిచారిణీస్త్రీనిమఱియు,అతిక్రుష్టాయ=అధికముగ నిందించుటకై ప్రవృత్తుడైన, మాగధమ్=భట్టునుగూర మొనర్చుము. [౫]

భావార్థము:-ఓరాజా! ఎట్లు పరమేశ్వరుడు జగత్తులో పరోపకారము నిమిత్తము పదార్థముల నుత్పత్తిచేయుచు దోషములను నివృత్తపఱచుచున్నాడో అటులనే నీవీరాజ్యమందు సజ్జనుల నున్నతిపఱచి దుష్టులను తొలగించి దండించుము. అందువలన శుభగుణ ప్రవృత్తి, దుర్వ్యసన నివృత్తి యగుగాక! ౧౬౪౧[౫]

౧౬౪౨ నృత్తాయేత్యస్య నారాయణ ఋషిః। పరమేశ్వరో దేవతా। నిచృదష్టిశ్ఛన్దః। మధ్యమః స్వరః.

పునా రాజపురుషైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

మరల రాజపురుషు లేమిచేయవలయును?

నృత్తాయ సూతం గీతాయ శైలూషం ధర్మాయ సభాచరం
నరిష్ఠాయై భీమలం నర్మాయ రేభꣳహసాయ కారి మానన్దాయ స్త్రీషఖం
ప్రమదే కుమారీ పుత్రం మేధాయై రథకారం ధైర్యాయ తక్షాణమ్, ॥౬॥

నృత్తాయ, సూతమ్, గీతాయ, శైలూషమ్, ధర్మాయ, సభాచరమితి సభా

+చరమ్, నరిష్ఠాయై, భీమలం, నర్మాయ, రేభమ్, హసాయ, కారిమ్। ఆనన్దాయే త్యానన్దాయ, స్త్రీషఖమ్, స్త్రీసఖమితిస్త్రీ+సఖమ్, ప్రమద ఇతి ప్ర+మదే, కుమారీ పుత్రమితి కుమారీ+పుత్రమ్, మేధాయై, రథకారమితి రథ+కారమ్, ధైర్యాయ, తక్షాణమ్॥ ॥౬॥

పదార్థః:-(నృత్తాయ) నృత్యాయ (సూతమ్) క్షత్రియాద్ బ్రాహ్మణ్యాం జాతమ్(గీతాయ) గానాయ (శైలూషమ్) గాయనమ్ (ధర్మాయ) ధర్మరక్షణాయ (సభాచరమ్) యః సభాయాం చరతి తమ్ (నరిష్ఠాయై) అతిశయితా దుష్టా నరాఃసన్తి యస్యాం తస్యై ప్రవృత్తం (భీమలం) యో భీమాన్ భయంకరాన్ లాత్యాదదాతి తమ్ (నర్మాయ) కోమలత్వాయ (రేభమ్) స్తోతారం. రేభ ఇతి స్తోతృనామ...నిఘం.౩.౧౬ (హసాయ) హసనాయ ప్రవృత్తమ్ (కారిమ్) ఉపహాసకర్తారం(ఆనన్దాయ)(స్త్రీషఖమ్)స్త్రియా మిత్రం పతిమ్(ప్రమదే)ప్రమాదాయ ప్రవృత్తం (కుమారీపుత్రం) వివాహాత్పూర్వం వ్యభిచారేణోత్పన్నం (మేధాయై) ప్రజ్ఞాయై (రథకారమ్) విమానాదిరచకం శిల్పినం (ధైర్యాయ) (తక్షాణం) తనూకర్తారం. ॥౬॥

అన్వయః:-హే జగదీశ్వర రాజన్ వా త్వం నృత్తాయ సూతం, గీతాయ శైలూషం, ధర్మాయ సభాచరం.నర్మాయ రేభమానన్దాయ స్త్రీషఖం,మేధాయై రథకారం, ధైర్యాయ తక్షాణమాసువ.నరిష్ఠాయై భీమలం, హసాయ కారిం, ప్రమదే కుమారీపుత్రం పరాసువ. ॥౬॥

భావార్థః:-రాజపురుషైః పరమేశ్వరోపదేశేన రాజాజ్ఞయా చ సర్వే శ్రేష్ఠా ధార్మికా జనా ఉత్సాహనీయా, హాస్యభయప్రదా నివారణీయా,అనేకాః సభాః నిర్మాయ సర్వా వ్యవస్థాః శిల్పవిద్యోన్నతిశ్చ కార్యా. ॥౬॥

పదార్థము:-ఓజగదీశ్వరా; అథవా రాజా! నీవు,నృత్తాయ=నృత్యముచేయుటకై సూతం=క్షత్రియునివలన బ్రాహ్మణస్త్రీకిపుట్టిన సూతుని,గీతాయ=గానార్థము,శైలూషం=పాడునటుని,ధర్మాయ=ధర్మరక్షణకై ,సభాచరమ్=సభయందుచరించు సభాపతిని, నర్మాయ=కోమలతా నిమిత్తము, రేభం=స్తుతించు వానిని, ఆనన్దాయ=ఆనందమును భోగించునిమిత్తము, స్త్రీ షఖమ్=స్త్రీతో మైత్రి గలిగియుండు పతిని,మేధాయై=బుద్ధి నిమిత్తము, రథకారమ్=విమానాదులను నిర్మించు శిల్పిని,ధైర్యాయ=ధైర్యము నిమిత్తము, తక్షాణమ్=సునిశితమైన కార్యమొనర్చు వడ్రంగిని ఉత్పన్నమొనర్చుము, నరిష్ఠాయై=అతిదుష్టనరుల గోష్ఠి నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, భీమలమ్=భయంకర విషయములను గ్రహించువానిని, హసాయ=నవ్వులకై ప్రవృత్తుడగు, కారిమ్=ఎగతాళిచేయు వానిని, మఱియు, ప్రమదే=ప్రమాదము నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, కుమారీపుత్రమ్= వివాహమునకు పూర్వము వ్యభిచారమువలన నుత్పన్నమైన వానిని దూరపఱచుము.

భావార్థము:- రాజపురుషులు పరమేశ్వరోపదేశమువలనను, రాజాజ్ఞ చేతను సమస్త శ్రేష్ఠ ధర్మాత్ములకుత్సాహమొసగవలయును. పరిహాసము చేయువారిని భయముకలిగించువారిని నివృత్తపఱచి అనేకపక్షలను నిర్మించి సకలవ్యవస్థలను, శిల్పవిద్యను ఉన్నతిపఱచు చుండవలయును. ౧౬-౪-౨.౩

౧౬-౨౩ తపస ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। విద్వాంసో దేవతాః। నిచృదష్టిశ్ఛన్దః। పఞ్చమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

తపసే కౌలాలం మాయాయై కర్మారం ఀరూపాయ మణికారం ఀశుభే వపం ఀశరవ్యాయా ఇషుకారం ఀహేత్యై ధనుష్కారం కర్మణే జ్యాకారం దిష్టాయ రజ్జుసర్జం మృత్యవే మృగయు మన్తకాయ శ్వనినమ్॥ ॥౭॥

తపసే, కౌలాలమ్, మాయాయై, కర్మారమ్, రూపాయ, మణికారమితి మణి+కారమ్, శుభే, వపమ్, శరవ్యాయై, ఇషుకారమితీషు+కారమ్, హేత్యై. ధనుష్కారమ్, ధనుః కారమితి ధనుః+కారమ్, కర్మణే, జ్యాకారమితి జ్యా+కారమ్, దిష్టాయ, రజ్జు సర్జమితి రజ్జు+సర్జమ్, మృత్యవే, మృగయుమితి మృగ+యుమ్, అన్తకాయ, శ్వనినమితి శ్వ+నినమ్॥ ॥౭॥

పదార్థః:-(తపసే) తపనాయ (కౌలాలం) కులాలపుత్రం (మాయాయై) ప్రజ్ఞావృద్ధయే. మాయేతి ప్రజ్ఞా నా....నిఘం.౩.౯. (కర్మారం)యః కర్మాణ్యలం కరోతి తమ్ (రూపాయ) సురూపనిర్మాపకాయ (మణికారం)యో మణీన్ కరోతి తం (శుభే) శుభాచరణాయ (వపం)యో వపతి క్షేత్రాణి కృషీవల ఇవ విద్యాదిశుభాన్ గుణాన్ తం(శరవ్యాయై)శరాణాం నిర్మాణాయ (ఇషుకారం) య ఇషూన్ బాణాన్ కరోతి తమ్ (హేత్యై) వజ్రాది శస్త్ర నిర్మాణాయ (ధనుష్కారం) యో ధనురాదీని కరోతి తం(కర్మణే) క్రియాసిద్ధయే (జ్యాకారం) యో జ్యాం ప్రత్యఞ్చాం కరోతి తమ్ (దిష్టాయ) దిశత్యతిసృజతి యేన తస్మై(రజ్జుసర్జం) యో రజ్జూః సృజతి తం (మృత్యవే) మృత్యుకరణాయ ప్రవృత్తం (మృగయుం) య ఆత్మనో మృగాన్ హన్తుమిచ్ఛతి తం వ్యాధం(అన్తకాయ)యో అన్తం కరోతి తస్మై హితకరం (శ్వనినం) బహుశ్వపాలం.॥౭॥

అన్వయః:-హే జగదీశ్వర నరేశ!వా త్వం తపసే కౌలాలం,మాయాయై కర్మారం,రూపాయ మణికారం, శుభే వపం,శరవ్యాయై ఇషుకారం,హేత్యై ధనుష్కారం,కర్మణే జ్యాకారం,

దుష్టాయ రజ్జుసర్జమాసువ, మృత్యవే మృగయుమ, న్తకాయ శ్వనినం పరాసువ. ॥౭॥

భావార్థః- రాజపురుషైర్యథా పరమేశ్వరేణ సృష్టౌ రచనావిశేషా దర్శితా స్తథా శిల్పవిద్యయా సృష్టిదృష్టా న్తేన చ రచనా విశేషాః క ర్తవ్యాః. హింసకాః శ్వపాలినశ్చాండాలాదయో దూరే నివాసనీయాః. ॥౭॥

పదార్థము:- ఓ జగదీశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, తపసే=కుండలను కాల్చు తాపమును సహించుటకై, కౌలాలమ్=కులాలుని,మాయాయై=బుద్ధిని పెంచుటకై,కర్మారమ్=ఉ త్తమ శోభిత కార్యమొనర్చగల వానిని, రూపాయ=సుందర స్వరూపమును నిర్మాణమొనర్చుటకై, మణికారమ్=మణిని చేయువానిని, శుభే=శుభాచరణార్థము, వపమ్= పొలమునందు వి త్తనములను విత్తు కృషీవలునివలె విద్యాది శుభగుణములను విత్తువానిని, శరవ్యాయై=బాణములుచేయు నిమి త్తము, ఇషుకారమ్=బాణక ర్తను, హేత్యై=వజ్రాది ఆయుధములుచేయు నిమి త్తము, ధనుష్కారమ్=ధనువు మొదలగువాని నిర్మాతను, కర్మణే=క్రియాసిద్ధికై, జ్యాకారమ్=అల్లెత్రాడు చేయువానిని,దిష్టాయ=మఱియు అతిరచనకలిగించు దానినిమి త్తము, రజ్జుసర్జమ్=త్రాడునునిర్మించువానిని నుత్పన్న మొనర్చుడు, మఱియు, మృత్యవే = హత్యచేయుటకు ప్రవృత్తుడైన, మృగయుమ్=వ్యాధుని, మఱియు, అ న్తకాయ=అంత మొనర్చువానికి హితమొనర్చు, శ్వనినమ్=అధికముగ కుక్కలను పెంచువానిని దూరమొనర్చుము. ।౭।

భావార్థము:- పరమేశ్వరు డెట్లు సృష్టియందు రచనా విశేషమును చూపెట్టెనో అటులనే రాజపురుషులు శిల్పవిద్యతో సృష్టియొక్క దృష్టాంతములతో విశేష రచనను చేయుచుండవలయును. మఱియు హింసకులను, కుక్కలను పెంచు చండాలురను దూరముగ నివసింపజేయవలయును. ॥౭॥

౧౬.౭౮ నదీభ్య ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। విద్వాంసో దేవతాః,కృతిశ్ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

నదీభ్యః పౌఞ్జిష్ఠ మృక్షీకాభ్యో నై షాదం పురుష వ్యాఘ్రాయ

దుర్మదం గన్ధర్వా ప్సరోభ్యో వ్రాత్యం ప్రయుగ్భ్య ఉన్మ త్తꣳ

సర్పదేవజనేభ్యోఽ ప్రతి పద మయేభ్యః కితవ మీర్యతాయ అకితవం

పిశాచేభ్యో విదలకారీం యాతు ధానేభ్యః కణ్టకీకారీమ్॥ ॥౮॥

నదీభ్యః, పౌఞ్జిష్ఠమ్, ఋక్షీకాభ్యః, నై షాదమ్,నై సాదమితి నై+సా

దమ్, పురుషవ్యాఘ్రాయేతి పురుష+వ్యాఘ్రాయ, దుర్మదమితి దుః+ మదమ్, గన్ధర్వాప్సరోభ్య ఇతి గన్ధర్వాప్సరః+భ్యః, వ్రాత్యమ్, ప్రయుగ్భ్య + ఇతి ప్రయుక్+భ్యః, ఉన్మత్త మిత్యుత్+మత్తమ్, సర్పదేవ జనేభ్య ఇతి సర్ప+ దేవ జనేభ్యః, అప్రతిపద మిత్య ప్రతి+పదమ్, అయేభ్యః, కితవమ్, ఈర్యతాయై, అకితవమ్, పిశాచేభ్యః, విదలకారీ మితి విదల+కారీమ్, యాతుధానేభ్య + ఇతి యాతు+ధానేభ్యః, కణ్టకీకారీ మితి కణ్టకీ+కారీమ్॥ ॥8॥

పదార్థః:-(నదీభ్యః) సరిద్వినాశాయ ప్రవృత్తం (పౌఞ్జిష్ఠం)పుక్కసం (ఋక్షీకాభ్యః)యా ఋజా గతీః కుర్వన్తి తాభ్యః ప్రవృత్తం (నైషాదం) నిషాదస్య పుత్రం (పురుషవ్యాఘ్రాయ) వ్యాఘ్ర ఇవ పురుషస్తస్మై హితం (దుర్మదం) దుర్గతో దుష్టో మదోఽభిమానం యస్య తం (గన్ధర్వాప్సరాభ్యః)గన్ధర్వాశ్చాప్సరసశ్చ తాభ్యః ప్రవృత్తం(వ్రాత్యం)అసంస్కృతం(ప్రయుగ్భ్యః) యే ప్రయుఞ్జతే తేభ్యః ప్రవృత్తం (ఉన్మత్తం) ఉన్మాదరోగిణం (సర్పదేవజనేభ్యః) సర్పాశ్చదేవజనాశ్చ తేభ్యో హితం (అప్రతిపదం) అనిశ్చితబుద్ధిం (అయేభ్యః) య అయ్యన్తే ప్రాప్యన్తే పదార్థాస్తేభ్యః ప్రవృత్తం (కితవం) ద్యూతకారిణం (ఈర్యతాయై) కమ్పనాయ ప్రవృత్తం(అకితవం) అద్యూతకారిణం (పిశాచేభ్యః) పిశితా నష్టాఽఽశా యేషాం తే పిశాచాః, అథవా పిశితమవయవీభూతం నరక్తం వా మాంసమాచామన్తి భక్షయన్తీతి పిశాచాః.ఉభయథాపృషోదరాదిత్వాత్సిద్ధిః (విదలకారీమ్) యా విగతాన్దలాన్ కరోతి తామ్ (యాతుధానేభ్యః) యాన్తి యేషు తే యాతవో మార్గాస్తేభ్యో ధనం యేషాన్తేభ్యః ప్రవృత్తమ్ (కణ్టకీ కారీమ్) యా కంటకీం కరోతి తామ్ ॥౮॥

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర నృప వా త్వం నదీభ్యః పౌఞ్జిష్ఠమృక్షీకాభ్యో నైషాదం పురుషవ్యాఘ్రాయ దుర్మదం, గన్ధర్వాప్సరోభ్యో వ్రాత్యం,ప్రయుగ్భ్య ఉన్మత్తం,సర్పదేవజనేభ్యోఽప్రతిపదమయేభ్యః కిత వమీర్యతాయా అకితవం, పిశాచేభ్యో విదలకారీం, యాథాతుధానేభ్యః కణ్టకీకారీం పరాసువ ॥౮॥

భావార్థః:- హే రాజన్ యథా పరమేశ్వరో దుష్టేభ్యో మహాత్మనో దూరే వాసయతి. దుష్టాః పరమేశ్వరాద్దూరే వసన్తి తథా:త్వం దుష్టేభ్యో దూరే వస. దుష్టాంశ్చ స్వతో దూరే వాసయ, సుశిక్షయా సాధూన్ సమ్పాదయ వా. ॥౮॥

పదార్థము:- ఓ జగదీశ్వరా! అథవా రాజా! నీవు, నదీభ్యః=నదులను భ్రష్టపఱచు నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, పౌఞ్జిష్ఠమ్=పుక్కసుని, ఋక్షీకాభ్యః=గమనమొనర్చు స్త్రీల నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, నైషాదమ్=నిషాదపుత్రుని, పురుషవ్యాఘ్రాయ=వ్యాఘ్రము వలె హింసకపురుషునకు హితకారియగు, దుర్మదమ్=దుష్టాభిమానిని, గన్ధర్వాప్సరో

భ్యః=పాడుచు నృత్యముచేయు స్త్రీలనిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, వ్రాత్యమ్=సంస్కార రహిత మానవుని, ప్రయుగ్భ్యః=ప్రయోగించువారి నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, ఉన్మత్తమ్=ఉన్మాదరోగిని, సర్పదేవజనేభ్యః=సర్పములకు, మూర్ఖులకు హితకారియగు,అప్రతిపదమ్ = సంశయాత్మని, అయేభ్యః = పొసగు పదార్థముల నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, కితవమ్=జూదరిని:ఈర్యతాయై=కంపన నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, అకితవమ్=జూదమాడనివానిని,పిశాచేభ్యః=దురాచారము లొనర్చుటచే ఆశను నష్టపఱచుకొన్నవానిని, లేక రక్తసహితముగ పచ్చిమాంసము తినుటకై ప్రవృత్తురాలైన, విదలకారీమ్=వేఱువేఱుగముక్కలుచేయు నామెను,మఱియు, యాతుధానేభ్యః=మార్గములనుండి ధనముతెచ్చువాని నిమిత్తము ప్రవృత్తురాలైన, కణ్టకీకారీమ్=కంటకములను ముండ్లను నాటునామెను వేఱుచేయుము. దూరమొనర్చుము. ॥౮॥

భావార్థము:- ఓ రాజా! పరమేశ్వరుడెట్లు దుష్టులనుండి మహాత్ములను దూరముగ నుంచుచున్నాడో, మఱియు దుష్టులు పరమేశ్వరునకు దూరముగ వసించుచున్నారో అటులనే నీవు దుష్టులకు దూరముగనుండి, దుష్టులను నీనుండి దూరముగ వసింపజేయుము. అథవా సుశిక్షచే శ్రేష్ఠులుగ నొనర్చుము. ॥౮॥

౧౬౹౯౫ సన్ధయ ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। విద్వాన్ దేవతా। భురిగత్యష్టిశ్ఛన్దః। మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ.

మరల నదే విషయము.

> సన్ధయే జారం గేహాయోపపతి మార్త్యై పరివిత్తం నిర్‌ఋత్యై పరివివిదానమరాద్ధ్యా ఏదిధిషుఃపతిం నిష్కృత్యై పేశస్కారీꣳ సంజ్ఞానాయ స్మరకారీం ప్రకామోద్యాయోపసదం వర్ణాయానురుధం బలాయోపదామ్॥

సన్ధయ+ఇతి సమ్+ధయే, జారమ్, గేహాయ, ఉపపతి మిత్యుప+పతిమ్, ఆర్త్యా ఇత్యా+ఋత్యై, పరివిత్త మితి పరి+విత్తమ్, నిర్‌ఋత్యా ఇతి నిః ఋత్యై, పరివివిదాన మితి పరి+వివిదానమ్, అరాద్ధ్యై, ఏదిధిషుః పతిమిత్యేదిధిషుః+పతిమ్, నిష్కృత్యై, నిః కృత్యా+ఇతి నిః కృత్యై, పేశస్కారీమ్, పేశః కారీమితి పేశః+కారీమ్, సంజ్ఞానాయేతి సమ్+జ్ఞానాయ, స్మరకారీతి స్మర+కారీమ్,

ప్రకామోద్యాయేతి ప్రకామ+ఉద్యాయ. ఉపసద మిత్యు ప+సదమ్ వర్ణాయ, అను రుధ మిత్యను+రుధమ్, బలాయ, ఉపదామిత్యు ప+దామ్॥ ॥౯॥

పదార్థః:-(సన్ధయే) పరస్త్రీ సమాగమనాయ ప్రవర్తమానమ్ (జారమ్) వ్యభిచారిణమ్(గేహాయ) గృహపత్నీసఙ్గమాయ ప్రవృత్తమ్ (ఉపపతిమ్)యః పత్యుః సమీపే వర్తతే తమ్ (ఆర్త్యై) కామపీడాయై ప్రవృత్తమ్ (పరివిత్తమ్) కృతవివాహే కనిష్ఠే బన్ధావవివాహితం జ్యేష్ఠమ్ (నిరృత్యై)పృథివ్యై ప్రవృత్తమ్.ని రృతిరితి పృథివీనా...నిఘం.౧.౧(పరివివిదానమ్)అప్రాప్తదాయే జ్యేష్ఠే ప్రాప్తదాయం కనిష్ఠమ్ (ఆరాధ్యై) అవిద్యమాన సంసిద్ధయే ప్రవృత్తమ్ (ఏదిధిషుః పతిమ్) అకృతవివాహాయాం జ్యేష్ఠాయాం పుత్ర్యామూఢాకనిష్టా తస్యాః పతిమ్ (నిష్కృత్యై) ప్రాయశ్చిత్తాయ ప్రవర్తమానమ్ (పేశస్కారీమ్) రూపకర్త్రీమ్(సఙ్జ్ఞానాయ) సమ్యక్ జ్ఞానమ్ కామప్రబోధం తస్మై ప్రవృత్తామ్ (స్మరకారీమ్) యా స్మరం కామం కరోతి తాం దూతికామ్ (ప్రకామోద్యాయ) యః ప్రకృష్టైః కామైరుద్యతస్తస్మై (ఉపసదమ్) యః సమీపే సీదతి తమ్ (వర్ణాయ) స్వీకరణాయ ప్రవృత్తమ్ (అనురుధమ్) యోఽనురుణద్ధి తమ్ (బలమ్)బలవృద్ధయే (ఉపదామ్) ఉప సమీపే దీయతే తామ్ ॥౯॥

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర సభేశ రాజన్ వా త్వం సన్ధయే జారం, గేహాయోపపతి మార్త్యై పరివిత్తం, నిరృత్యై పరివివిధానమరాధ్యై ఏదిధిషుః పతిం నిష్కృత్యై పేశస్కారీం సఙ్జ్ఞానాయ స్మరకారీం ప్రకామోద్యాయోపసదం, వర్ణాయానురుధం, బలాయోపదాం పరాసువ.

భావార్థః:- హే రాజన్ యథా పరమేశ్వరో జారాదీన్ దుష్టాన్ దణ్డయతి తథా త్వమేతాన్దణ్డ యం. యథేశ్వరః పాపత్యాగినో నిగృహ్ణాతి తథా త్వం ధార్మికాననుగృహాణ ॥౯॥

పదార్థము:- ఓ జగదీశ్వరా! లేక సభాపతి రాజా! నీవు, సన్ధయే=పరస్త్రీ గమనమునకై ప్రవృత్తుడైన, జారమ్=వ్యభిచారిని, గేహాయ=గృహపత్ని సంగమము నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన,ఉపపతిమ్=పతి కలిగియున్న నామెతో వ్యభిచరించు రెండవపతిని, ఆర్త్యై=కామపీడనిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన,పరివిత్తమ్=తమ్మునకు పెండ్లికాగావివాహము కాని జ్యేష్టుని, నిరృత్యై=పృథివి నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, పరివివిదానమ్=జ్యేష్ఠుడు తనభాగము పంచుకొనకపూర్వమే భాగము పంచుకొనిన చిన్నతమ్ముని, ఆరాధ్యై= అవిద్యమాన పదార్థమును సాధించుటకై ప్రవృత్తుడైన, ఏదిధిషుఃపతిమ్= జ్యేష్ఠపుత్రికకు వివాహము కాకపూర్వమే వివాహితయైన చిన్నకుమార్తెపతిని, నిష్కృత్యై=ప్రాయశ్చిత్తము నిమిత్తము ప్రవృత్తురాలగు, పేశస్కారీమ్=శృంగార విశేషములచే రూపమును చూపెట్టు వ్యభిచారిణిని, సమ్ జ్ఞానాయ=ఉత్తమ కామదేవుని మేలుకొలుపుటకు ప్రవృత్తురాలైన,స్మరకారీమ్= కామమును రేకెత్తించు కుంటెనకత్తెను, ప్రకామోద్యాయ= ఉత్కృష్టకర్మలచే నుద్యతుడైనవానికై,ఉపసదమ్= స్నేహితుని,వర్ణాయ=స్వీకరించుటకు

ప్రవృత్తుడై, అనురుధమ్=వెనుకనుండి అడ్డుతగులువానిని, బలాయ=బలము నభివృద్ధి జేయు నిమిత్తము, ఉపదామ్=కానుకను, (నజరానాలను) అథవా లంచములను దూర పఱచుము. ॥౯॥

భావార్థము:- ఓ రాజా! పరమేశ్వరు డెట్లు జారాది దుష్టులను దండించుచున్నాడో అటులనే నీవును వీరిని దండించుము. మఱియు నీశ్వరు డెటుల పాపకర్మలను విడనాడువానిపై దయ చూపుచున్నాడో అటులనే నీవును ధార్మికుల ననుగ్రహించుచుండుము. [౯]

౧౬౪౯ ఉత్సాదేభ్య ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః విద్వాన్ దేవతా। భురిగత్యష్టిశ్ఛన్దః। గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ఉత్సాదేభ్యః కుబ్జం ప్రముదే వామనం ద్వార్భ్యః స్రామꣳ స్వప్నాయాన్ధమధర్మాయ బధిరం పవిత్రాయ భిషజం ప్రజ్ఞానాయ నక్షత్ర దర్శ మాశిక్షాయై ప్రశ్నిన ముపశిక్షాయా అభిప్రశ్నినం మర్యాదాయై ప్రశ్నవివాకమ్॥

ఉత్సాదేభ్య ఇత్యుత్+సాదేభ్యః కుబ్జమ్, ప్రముద+ఇతి ప్ర+ముదే వామనమ్, ద్వార్భ్య+ఇతిద్వాః+భ్యః, స్రామమ్, స్వప్నాయ, అన్ధమ్, అధర్మాయ, బధిరమ్, పవిత్రాయ, భిషజమ్, ప్రజ్ఞానాయేతి ప్ర+జ్ఞానాయ,నక్షత్ర దర్శమితి నక్షత్ర+దర్శమ్, ఆశిక్షాయా ఇత్యా+శిక్షాయై, ప్రశ్నినమ్, ఉపశిక్షాయా+ఇత్యుప+శిక్షాయై, అభిప్రశ్నిన మిత్యభి+ప్రశ్నినమ్, మర్యాదాయై, ప్రశ్న వివాకమితి ప్రశ్న+వివాకమ్॥ ॥౧౦॥

పదార్థః:- (ఉత్సాదేభ్యః)నాశేభ్యః ప్రవృత్తమ్(కుబ్జమ్)వక్రాఙ్గమ్(ప్రముదే) ప్రకృష్టానన్దాయ (వామనమ్) హ్రస్వాఙ్గమ్ (ద్వార్భ్యః) సవర్ణేభ్య ఆచ్ఛాదకేభ్యః ప్రవృత్తమ్ (స్రామమ్)సతతం ప్రస్రవితజలనేత్రమ్ (స్వప్నాయ) నిద్రాయై (అన్ధమ్) (అధర్మాయ) ధర్మాచరణరహితాయ (బధిరమ్) శ్రోత్రవికలమ్ (పవిత్రాయ) రోగనివారణేన శుద్ధికరణాయ (భిషజమ్) వైద్యమ్ (ప్రజ్ఞానాయ) ప్రకృష్టజ్ఞానవర్ధనాయ (నక్షత్రదర్శమ్) యో నక్షత్రాణి పశ్యతి తైర్దర్శయతి వా తమ్ (ఆశిక్షాయై) సమన్తాద్విద్యోపాదానాయ (ప్రశ్నినమ్) ప్రశస్తాః ప్రశ్నా విద్యన్తే యస్య (ఉ

పశిక్షాయై) ఉపవేదాదివిద్యోపాదానాయ (అభిప్రశ్నినమ్) అభితః బహవః ప్రశ్నా విద్యన్తే యస్య తమ్ (మర్యాదాయై) న్యాయాఽన్యాయవ్యవస్థాయై (ప్రశ్నవివాకమ్) యః ప్రశ్నాన్ వివేచయతి తమ్. ।౧౦॥

అన్వయః:- హే పరమేశ్వర రాజన్! వా త్వముత్సాదేభ్యః కుబ్జం, ప్రముదే వామనం, ద్వార్భ్యః స్రామం, స్వప్నాయాఽన్ధమధర్మాయ బధిరం పరాసువ, పవిత్రాయ భిషజం, ప్రజ్ఞానాయ నక్షత్రదర్శమాశిక్షాయై ప్రశ్నినముపశిక్షాయా అభిప్రశ్నినం, మర్యాదాయై ప్రశ్నవివాకమాసువ.

భావార్థః:- హే రాజన్! యథేశ్వరః పాపాచరణఫలప్రదానేన కుబ్జవామనస్రవితజలనేత్రాన్ధబధిరాన్ మనుష్యాదీన్ కరోతి, భిషగ్జ్యోతిర్విదధ్యాపకపరీక్షకప్రశ్నోత్తరవివేచకేభ్యః శ్రేష్ఠకర్మఫలదానేన పవిత్రతా ప్రజ్ఞావిద్యాగ్రహణాధ్యాపన పరీక్షా ప్రశ్నోత్తరకరణ సామర్థ్యఞ్చ దదాతి, తథైవ త్వం యేన యేనాఙ్గేన నరా విచేష్టన్తే తస్య తస్యాఙ్గస్యోపరి దణ్డనిపాతనేన వైద్యాదీనాం ప్రతిష్ఠాకరణేన చ రాజధర్మం సతతమున్నయ. ॥౧౦॥

పదార్థము:- ఓ పరమేశ్వర! లేక రాజా! నీవు, ఉత్సాదేభ్యః=నాశమొనర్చుటకు ప్రవృత్తుడైన, కుబ్జమ్=గూనివానిని, ప్రముదే=ప్రబల కామాద్యానందము నిమిత్తము, వామనమ్= పొట్టివానిని, ద్వార్భ్యః = ఆచ్ఛాదనార్థము, స్రామమ్=నేత్రములనుండి నిరంతరము నీళ్లు కారువానిని, స్వప్నాయ=నిద్రించుటకై, అన్ధమ్=అంధుని, మఱియు అధర్మాయ=ధర్మాచరణ లేనివాని నిమిత్తము, బధిరమ్=చెవిటివానిని వేఱుచేయుము మఱియు, పవిత్రాయ=రోగమును నివృత్తిపఱచుటకై, భిషజమ్=వైద్యుని, ప్రజ్ఞానాయ=ఉత్తమ జ్ఞానమును పెంపొందజేయు నిమిత్తము, నక్షత్రదర్శమ్=నక్షత్రములను చూచువానిని అథవా నక్షత్రములవలన నుత్తమ విషయములను చూపెట్టు గణితజ్ఞుడైన జ్యోతిష్కుని, ఆశిక్షాయై=బాగుగా విద్యను గ్రహించుటకై, ప్రశ్నినమ్=ప్రశంసిత ప్రశ్నకర్తను, ఉపశిక్షాయై=ఉపవేదాది విద్యలను గ్రహించుటకై, అభిప్రశ్నినమ్=సమస్త దిశలనుండి బహుప్రశ్నలు వేయువానిని, మఱియు, మర్యాదాయై=న్యాయాన్యాయములయొక్క వ్యవస్థనిమిత్తము, ప్రశ్న వివాకమ్=ప్రశ్నలకు వివేచించి సమాధానమొసగువాని నుత్పన్నమొనర్చుము. ॥౧౦॥

భావార్థము:- ఓ రాజా! ఈశ్వరు డెట్లు పాపాచరణముయొక్క ఫలిత మొసగుటచే అవిటి, కుంటి, గ్రుడ్డి (మరుగుజ్జు) ఎల్లప్పుడు కంటియందు పుసికట్టువాడు, చెవిటి, మూగ, మున్నగు మానవులను నిర్మించుచున్నాడో, మఱియు, వైద్యుడు, జ్యోతిష్కుడు, అధ్యాపకుడు, పరీక్షకుడు, ప్రశ్నోత్తర వివేచకుడు మొదలగువారికి శ్రేష్ఠ కర్మలఫలిత మొసగుటకై పవిత్రబుద్ధి, విద్యాగ్రహణము, అధ్యయనము, అధ్యాపనము, పరీక్షించుట ప్రశ్నోత్తరము లొనర్చుట మొదలగుసామర్థ్యముల నొసగుచున్నాడో, అటులనే నీవును ఏయేయంగములతో మానవులు విరుద్ధకార్యము లొనర్చుచున్నారో ఆయా అంగములకు తగినదండన విధించియు, వైద్యాదుల ప్రతిష్ఠగావించియు రాజధర్మమును నిరంత

రము ఉన్నతి పఱచుచుండుము. ॥౧౦॥

౧౬౪౩ అర్మేభ్య ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। విద్వాన్ దేవతా। స్వరాడతిశక్వరీ ఛన్దః।పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అర్మేభ్యో హస్తిపం జవాయాశ్వపం పుష్ట్యై గోపాలం వీర్యాయా

విపాలం తేజసేఽజపాల మిరాయై కీనాశం కీలాలాయ సురాకారం

భద్రాయ గృహపం శ్రేయసే విత్తధమాధ్యక్ష్యాయాను క్షత్తారమ్ ॥౧౧॥

అర్మేభ్యః, హస్తి పమితి హస్తి+పమ్, జవాయ, అశ్వపమిత్యశ్వ+పమ్, పుష్ట్యై గోపాల మితి గో+పాలమ్, వీర్యాయ, అవిపాల మిత్యవి+పాలమ్, తేజసే, అజపాల మిత్యజ+పాలమ్, ఇరాయై, కీనాశమ్, కీలాలాయ, సురాకార మితి సురా+కారమ్. భద్రాయ, గృహపమితి గృహ+పమ్ శ్రేయసే, విత్తధ మితి విత్త+ధమ్, అధ్యక్ష్యాయేత్యధి+అక్ష్యాయ, అనుక్షత్తారమిత్యను+క్షత్తారమ్॥

పదార్థః:- (అర్మేభ్యః) ప్రాపకేభ్యః (హస్తిపమ్) హస్తీనాం పాలకమ్ (జవాయ) వేగాయ (అశ్వపమ్) అశ్వానాం రక్షకం శిక్షకమ్ (పుష్ట్యై) రక్షణాయ (గోపాలమ్) గవాం పాలకమ్ (వీర్యాయ)వీర్యవృద్ధయే (అవిపాలమ్) అవీనాం రక్షకమ్ (తేజసే)తేజోవర్ధనాయ (అజపాలమ్) అజానాం రక్షకమ్ (ఇరాయై) అన్నాదివృద్ధయే. ఇరేత్యన్ననా...నిఘం ౨.౭(కీనాశమ్)కృషీవలమ్ (కీలాలాయ) అన్నాయ. కీలాల ఇత్యన్ననా...నిఘం.౨.౭ (సురాకారమ్)సోమనిష్పాదకమ్ (భద్రాయ) కల్యాణాయ (గృహమ్) గృహాణాం రక్షకమ్ (శ్రేయసే) ధర్మార్థకామప్రాప్తయే (విత్తధమ్) యో విత్తం ధనం దధాతి తమ్(ఆధ్యక్ష్యాయ) అధ్యక్షాణాం భావాయ (అనుక్షత్తారమ్) సారథ్యనుకూలమ్. ॥౧౧॥

అన్వయః:- హే ఈశ్వర రాజన్!త్వా త్వమర్మేభ్యో హస్తిపం జవా యాఽశ్వపం, పుష్ట్యై గోపాలం,వీర్యాయావిపాలం, తేజసేఽజపాలమిరాయై కీనాశం,కీలాలాయ సురాకారం, భద్రాయ గృహపం, శ్రేయసే విత్తధమాధ్యక్ష్యాయాఽనుక్షత్తారమాసువ. ॥౧౧॥

భావార్థః:- రాజపురుషైః సుశిక్షితాన్ హస్తిరక్షకాదీన్ సఙ్గృహ్యైతైర్వ్యవహారాః సాధనీయాః. ॥౧౧॥

పదార్థము:-ఓ ఈశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, అర్మేభ్యః=ప్రాప్తిని కలుగ జేయువారి నిమిత్తము, హస్తిపమ్=గజములరక్షకుని, జవాయ=వేగము నిమిత్తము, అశ్వపమ్=అశ్వ రక్షకుని అశ్వశిక్షకుని, పుష్ట్యై=పుష్టిని కలుగజేయుటకై, గోపాలమ్=గోవులను పాలించు వానిని, వీర్యాయ=వీర్యాభివృద్ధికై, అవిపాలమ్=గొఱ్ఱెలవానిని, తేజసే=తేజోవృద్ధికై, అజపాలమ్=మేకలను పాలించు వానిని, ఇరాయై=అన్నాదుల నభివృద్ధి పరచుటకై, కీనాశమ్=కృషీవలుని, కీలాలాయ=అన్నము నిమిత్తము, సురాకారమ్=సోమఓషధియొక్క రసమును తీయువానిని. మఱియు, భద్రాయ=కల్యాణార్థము, గృహపమ్=గృహరక్షకుని, శ్రేయసే=ధర్మ, అర్థ, కామప్రాప్తి నిమిత్తము, విత్తధమ్=ధనమును ధరించువానిని, మఱియు, ఆధ్యక్ష్యాయ= అధ్యక్షుల స్వత్తము నిమిత్తము, అనుక్షత్తారమ్=అనుకూల సారథిని ఉత్పన్న మొనర్పుము. [౧౧]

భావార్థము:-రాజపురుషులు మంచి శిక్షితులగు హయరక్షకాదులను గ్రహించి వారిచే ననేక వ్యవహారములను సాధించ వలయును. ॥౧౧॥

భాయా ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। విద్వాన్ దేవతా। విరాట్పంక్తిః ఛన్దః। గాంధార స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

భాయై దార్వాహారం ప్రభాయా అగ్న్యేధం బ్రధ్నస్య విష్టపాయాభిషేక్తారం వర్షిష్ఠాయ నాకాయ పరివేష్టారం దేవలోకాయ పేశితారం మనుష్య లోకాయ ప్రకరితార౦ సర్వేభ్యో లోకేభ్య ఉపసేక్తార మవఋత్యై వధాయోపమన్థితారం మేధాయ వాసఃపల్పూలీం ప్రకామాయ రజయిత్రీమ్॥

భాయై,దార్వాహారమితి దారు+ఆహారమ్, ప్రభాయా ఇతి ప్ర+భాయై, అగ్న్యేధ మిత్యగ్ని+ఏధమ్, బ్రధ్నస్య, విష్టపాయ, అభిషేక్తారమ్, అభిషేక్తార మిత్యభి+సేక్తారమ్, వర్షిష్ఠాయ, నాకాయ, పరివేష్టార మితి పరి+వేష్టారమ్, దేవ లోకాయేతి దేవ+లోకాయ, పేశితారమ్, మనుష్యలోకా యేతి, మనుష్య+లోకాయ, ప్రకరితారమితి ప్ర+కరితారమ్, సర్వేభ్యః, లోకేభ్యః ఉపసేక్తారమిత్యుప + సేక్తారమ్, అవ ఋత్యా ఇత్యవ+ఋత్యై, వధాయ, ఉపమన్థితార మిత్యుప+మన్థితా

రమ్, మేధాయ, వాసఃపల్పూలీ మితి వాసః+పల్పూలీమ్, ప్రకామాయేతి ప్ర+క్రామాయ, రజయిత్రీమ్॥ ॥౧౨॥

పదార్థః:- (భాయై) దీప్త్యై (దార్వాహారమ్) యో దారూణి కాష్ఠాన్యాహరతి తమ్ (ప్రభాయై)(అగ్నేర్యథమ్)అగ్నిర్యత్ర ధక్ష్యతి తత్(బ్రధ్నస్య)అశ్వస్య.బ్రధ్న ఇత్యశ్వనా...నిఘం.౧.౧౪ (విష్టపాయ) విశన్తి యత్ర తస్మై మార్గాయ (అభిషేక్తారమ్) అభిషేకకర్తారమ్ (వర్షిష్ఠాయ) అతివృద్ధాయ శ్రేష్ఠాయ (నాకాయ) అవిద్యమానదుఃఖాయ (పరివేష్టారమ్) పరివేషణకర్తారమ్ (దేవలోకాయ) దేవానాం దర్శనాయ (పేశితారమ్) విద్యావయవ వేత్తారమ్ (మనుష్యలోకాయ) మనుష్యత్వదర్శనాయ (ప్రకరితారమ్) విక్షేప్తారమ్ (సర్వేభ్యః) (లోకేభ్యః) సంహతేభ్యః (ఉపసేక్తారమ్) ఉపసేచనకర్తారమ్(అవఋత్యై)విరుద్ధప్రాప్తయే (వధాయ) హననాయ ప్రవృత్తమ్ (ఉపమన్థితారమ్) సమీపే విలోడితారమ్ (మేధాయ) సఙ్గమాయ (వాసఃపల్పూలీమ్) వాససాం శుద్ధికర్త్రీమ్ (ప్రకామాయ) ప్రకృష్టకామనాసిద్ధయే (రజయిత్రీమ్॥ వివిధరాగకారిణీమ్ ॥౧౨)

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర రాజన్ వా త్వం భాయై దార్వాహారం, ప్రభాయా అగ్నేర్యథం, బ్రధ్నస్య విష్టపాయాభిషేక్తారం,వర్షిష్ఠాయ నాకాయ పరివేష్టారం,దేవలోకాయ పేశితారం, మనుష్యలోకాయ ప్రకరితారం, సర్వేభ్యో లోకేభ్య ఉపసేక్తారం, మేధాయ వాసః పల్పూలీం, ప్రకామాయ రజయిత్రీ మాసువ. అవఋత్యై వధాయోపమన్థితారం పరాసువ. ॥౧౨॥

భావార్థః:- రాజపురుషాదిమనుష్యైరీశ్వరసృష్టేః సకాశాత్సర్వాః సామగ్రీర్గ్రాహ్యాస్తాభిః శరీరబలం విద్యాన్యాయప్రకాశో మహత్సుఖం రాజ్యాభిషేకాః దుఃఖవినాశో విద్వత్సఙ్గో మనుష్యస్వభావో వస్త్రాదిపవిత్రతా నిష్పాదనీయా విరోధశ్చ త్యక్తవ్యః. ॥౧౨॥

పదార్థము:-ఓ జగదీశ్వరా! అథవా రాజా! నీవు భాయై=దీప్తికొఱకు, దార్వాహారమ్=ఇంధనములు సమకూర్చు వానిని, ప్రభాయై=కాంతి శోభలకై, అగ్నేర్యథమ్=అగ్నిని, ఇంధనములను, బ్రధ్నస్య=గుఱ్ఱముయొక్క, విష్టపాయ=మార్గము నిమిత్తము, అభిషేక్తారమ్=అభిషేకించి రాజుగా చేయువానిని, వర్షిష్ఠాయ=అతిశ్రేష్ఠము, నాకాయ=సమస్త దుఃఖరహితమునగు సుఖవిశేషము కొఱకు, పరివేష్టారమ్=వడ్డించువానిని, దేవలోకాయ=విద్వాంసుల ధర్మముకొఱకు, పేశితారమ్=విద్యయొక్క అవయవముల నెఱుగు వానిని, మనుష్యలోకాయ=మానవత్వమును చూచుటకు, ప్రకరితారమ్=విక్షేపమొనర్చు వానిని,సర్వేభ్యః లోకేభ్యః=సమస్త లోకముల కొఱకు, ఉపసేక్తారమ్=ఉపసేచన మొనర్చువానిని, మేధాయ=సంగమార్థము, వాసః పల్పూలీమ్=వస్త్రములను శుద్ధిజేయు ఓషధిని, మఱియు,ప్రకామాయ=ఉత్తమకోరిక సిద్ధికొఱకు, రజయిత్రీమ్=ఉత్తమమైన రంగులువేయు ఓషధిని ప్రకటించుము. మఱియు,అవఋత్యై=విరుద్ధముగ ప్రాప్తమగు,వధాయ=హత్యచేయుటకై ప్రవృత్తుడైన, ఉపమన్థితారమ్=తాడనాదులచే పీడనుకలుగజేయుదుష్టునిదూరమొనర్చుము. [౧౨]

భావార్థము:-రాజపురుషాది మానవులు ఈశ్వరనిర్మిత సృష్టినుండి సమస్తసామాగ్రిని గ్రహించి వానితో శారీరికబలమును విద్యాన్యాయములప్రకాశమును, గొప్ప సుఖమును, రాజ్యాభిషేకమును, దుఃఖ వినాశమును, విద్వాంసుల స్నేహమును, మానవులస్వభావమును, వస్త్రాదుల పవిత్రతను బాగుగా సంసిద్ధపఱచవలయును. విరోధమును త్యజించవలయును. ౧౨-౧౨[౧౨]

---

౧౩ ఋతయ ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। ఈశ్వరో దేవతా। కృతిశ్ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయము.

ఋతయే స్తేన హృదయం వైరహత్యాయ పిశునం వివిక్త్యై క్షత్తారమౌ
పద్రష్ట్రాయానుక్షత్తారం బలాయానుచరం భూమ్నే పరిష్కన్దం
ప్రియాయ ప్రియవాదిన మరిష్ట్యా అశ్వసాదꣳ స్వర్గాయ లోకాయ
భాగదుఘం వర్షిష్ఠాయ నాకాయ పరివేష్టారమ్॥ ॥౧౩॥

ఋతయే, స్తేన హృదయ మితి స్తేన+హృదయమ్, వైరహత్యా యేతి వైర+హత్యాయ, పిశునమ్, వివిక్త్యా+ఇతి వి+విక్త్యై, క్షత్తారమ్, ఔపద్రష్ట్రాయేత్యౌప+ద్రష్ట్రాయ, అనుక్షత్తార మిత్యను+క్షత్తారమ్, బలాయ, అనుచరమిత్యను+చరమ్ భూమ్నే, పరిష్కన్దమ్, పరిస్కన్ద మితి పరి+స్కన్దమ్, ప్రియాయ, ప్రియవాదిన మితి ప్రియ+వాదినమ్, అరిష్ట్యై, అశ్వసాద మిత్యశ్వ + సాదమ్, స్వర్గాయేతి స్వః+గాయ, లోకాయ, భాగదుఖమితి భాగ+దుఘమ్, వర్షిష్ఠాయ, నాకాయ, పరివేష్టార మితి పరి+వేష్టారమ్॥ ॥౧౩॥

పదార్థః:- (ఋతయే) హింసాయై ప్రవృత్తమ్ (స్తేనహృదయమ్) చోరస్య హృదయమివ హృదయమస్య తమ్ (వైరాహత్యాయ) వైరం హత్యా చ యస్మిన్ కర్మణి తస్మై ప్రవర్తమానమ్ (పిశునమ్) విరుద్ధసూచకమ్ (వివిక్త్యై) వివేకాయ (క్షత్తారమ్) క్షతాత్తారకం ధర్మాత్మానమ్ (ఔపద్రష్ట్రాయ) ఉపద్రష్టృత్వాయ (అనుక్షత్తారమ్) (బలాయ)(అనుచరమ్) (భూమ్నే) బహుత్వాయ (పరిష్కన్దమ్) సర్వతో రేతసః సేక్తారమ్ (ప్రియాయ) ప్రీత్యై (ప్రియ

వాదినమ్) (అరిష్ట్యై) కుశలప్రాప్తయే(అశ్వసాదమ్) యోఽశ్వాన్ సాదయతి తమ్ (స్వర్గాయ) సుఖవిశేషాయ (లోకాయ) దర్శనాయ సఙ్ఘాతాయ వా (భాగదుఘమ్) యో భాగాన్ దోగ్ధి ప్రపిపర్త్తి తమ్(వర్షిష్ఠాయ) అతిశయేన వృద్ధాయ (నాకాయ) అవిద్యమానదుఃఖాయాఽఽనన్దాయ (పరివేష్టారమ్) పరితః సర్వతో వ్యాప్తవిద్యం విద్వాంసమ్. ॥౧౩॥

అన్వయః:- హే పరమాత్మన్ హే రాజన్ వా త్వమృతయే స్తేనహృదయం, వైరహత్యాయ పిశునం పరాసువ. వివిక్త్యై క్షత్తార మౌపద్రష్ట్ర్యాయానుక్షత్తారం, బలాయాఽనుచరం,భూమ్నే పరిష్కన్దం, ప్రియాయ ప్రియవాదినమరిష్ట్యా అశ్వసాదం,స్వర్గాయ లోకాయ భాగదుఘం, వర్షిష్ఠాయ నాకాయ పరివేష్టార మాసువ. ॥౧౩॥

భావార్థః:- రాజాదిమనుష్యై ర్దుష్టసఙ్గం విహాయ శ్రేష్ఠసఙ్గం విధాయ వివేకాదీన్యుత్పాద్య సుఖయితవ్యమ్. ॥౧౩॥

పదార్థము:-ఓపరమాత్మ! లేక రాజా! నీవు, ఋతయే=హింసచేయుటకు ప్రవృత్తుడైన, స్తేనహృదయం=చోరునివలె కపటము గలవానిని మఱియు, వైరహత్యాయ=వైరమునందు,హత్యకర్మలందుప్రవృత్తుడైన,పిశునమ్=నిందకుని వేఱుపఱచుము,వివిక్త్యై=యథార్థవిజ్ఞాననిమిత్తము,క్షత్తారం=తాడననుండిరక్షించుధర్మాత్ముని, ఔపద్రష్ట్ర్యాయ=ఉపద్రష్టయగుటకై,అనుక్షత్తారం=ధర్మాత్మునకు అనుకూలముగ వర్తించువానిని, బలాయ=బలముకొఱకు, అనుచరం=సేవకుని, భూమ్నే=సృష్టిఅధికమగుటకై,పరిష్కన్దం=సకలదిక్కులనుండి వీర్యముచే తడుపువానిని,ప్రియాయ=ప్రీతినిమిత్తము,ప్రియవాదినం=ప్రియవాదిని, అరిష్ట్యై=కుశలప్రాప్తికై, అశ్వసాదం=గుఱ్ఱముల నడుపువానిని, స్వర్గాయ=సుఖవిశేషమును,లోకాయ=చూచుటకు, లేక సంచితమొనర్చుటకు, భాగదుఘం=అంశములను పూర్ణపఱచువానిని, వర్షిష్ఠాయ=అతిశ్రేష్ఠము,నాకాయ=సమస్తదుఃఖరహితమునగు నానందముకొఱకు,పరివేష్టారం=సమస్తదిశలందు వ్యాపించిన విద్యగల విద్వాంసుని ప్రకటించుము, [౧౩]

భావార్థము:-రాజాద్యుత్తమ మానవులు దుష్టసాంగత్యమును త్యజించి శ్రేష్ఠుల స్నేహమొనర్చి వివేకాదులనుత్పన్న మొనర్చి సుఖులు కావలయును. ౧౬౪౯[౧౩]

౧౬౫౦ మన్యవ ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరా దేవతే। నిచృదత్యష్టిశ్ఛన్దః। గాన్ధారః స్వరః
పునస్తమేవ విషయమాహ.

మరల నదే విషయము.

మన్యవేఽయస్తాపం క్రోధాయ నిసరం యోగాయ యోక్తారః శోకాయాఽభిసర్త్తారం క్షేమాయ విమోక్తార ముత్కూల నికూలేభ్య స్త్రిష్ఠినం వపుషే మానస్కృతః శీలా యాఞ్జనీకారీం నిర్ఋత్యై కోశకారీం యమాయాసూమ్॥

మన్యవే, అయస్తాప మిత్యయః+తాపమ్, క్రోధాయ, నిసరమితి ని+సరమ్, యోగాయ, యోక్తారమ్, శోకాయ, అభిసర్తార మిత్యభి+సర్తారమ్, క్షేమాయ, విమోక్తారమితి వి+మోక్తారమ్, ఉత్కూల నికూలేభ్య ఇత్యుత్కూల+నికూలేభ్యః, త్రిష్ఠినమ్, త్రిష్ఠినమితి త్రి+ష్ఠినమ్, వపుషే, మానస్కృతమ్, మానఃకృతమితి మానః+కృతమ్, శీలాయ,ఆఞ్జనీకారీ మిత్యాఞ్జనీ+కారీమ్, నిరృత్యా+ఇతి నిః+ఋత్యై, కోశకారీమితి కోశ+కారీమ్। యమాయ, అసూమ్॥ ॥ 1 ౪॥

పదార్థః:- (మన్యవే) ఆన్తర్యక్రోధాయ ప్రవృత్తమ్(అయస్తాపమ్)లోహసువర్ణ తాపకమ్ (క్రోధాయ) బాహ్యకోపాయ ప్రవృత్తమ్ (నిసరమ్) యో నిశ్చితం సరతి గచ్ఛతి తమ్ (యోగాయ) యుఞ్జన్తి యస్మిం స్తస్మై (యోక్తారమ్) యోజకమ్ (శోకాయ) (అభిసర్తారమ్) అభిముఖ్యే గన్తారమ్ (క్షేమాయ) రక్షణాయ (విమోక్తారమ్) దుఃఖాద్విమోచకమ్ (ఉత్కూల నికూలేభ్యః) ఊర్ధ్వనీచతటేభ్యః (త్రిష్ఠినమ్) యే త్రిషు జలస్థలాన్తరిక్షేషు తిష్ఠన్తి తే త్రిష్ఠా బహవస్త్రిష్ఠా విద్యన్తే యస్య తమ్(వపుషే)శరీరహితాయ(మానస్కృతమ్) మనస్కృతేషు విచారేషు కుశలమ్ (శీలాయ)జితేన్ద్రియత్వాదిశీలినే (ఆఞ్జనీకారీమ్) ఆఞ్జనీః ప్రసిద్ధాః క్రియాః కర్తుం శీలం యస్యాస్తామ్ (నిరృత్యై) భూమ్యై (కోశకారీమ్) యా కోశం కరోతి తామ్ (యమాయ) దణ్డదానాయ ప్రవృత్తమ్ (అసూమ్) యాఽస్యతి ప్రక్షిపతి తామ్. ॥౧౪॥

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర రాజన్ వా త్వం మన్యవేఽయస్తాపం,క్రోధాయ నిసరం. శోకాయాభిసర్తారం, యమాయాసూం పరాసువ. యోగాయ యోక్తారం, క్షేమాయ విమోక్తారముత్కూలనికూలేభ్యస్త్రిష్ఠినం. వపుషే మానస్కృతం, శీలాయాఽఽఞ్జనీకారీం, నిరృత్యై కోశకారీమాసువ.

భావార్థః:- హే రాజాదయో మనుష్యా యే తప్తం లోహమివ క్రుద్ధా అన్యేషాం పరితాపకా ధర్మనియమానాం వినాశకాః స్యు స్తాన్ దణ్డయిత్వా యోగాభ్యాసకర్త్రాదీన్ సత్కృత్య సర్వత్ర యానగమకాన్ సఙ్గృహ్య యథావత్ సుఖం యుష్మాభి ర్వర్ధనీయమ్. ॥౧౪॥

పదార్థము,-ఓజగదీశ్వరా! అథవా సభాపతియైన రాజా! నీవు, మన్యవే=ఆన్తర్యక్రోధముకొఱకు ప్రవృత్తుడైన, అయస్తాపమ్=లోహమును లేక సువర్ణమును తపింపజేయువానిని, క్రోధాయ=బాహ్యక్రోధము నిమిత్తము ప్రవృత్తుడైన, నిసరమ్=నిశ్చితముగ నడచువానిని, శోకాయ=శోకముకొఱకు ప్రవృత్తుడైన, అభిసర్తారం=సమ్ముఖముగ నడచువానిని మఱియు,యమాయ=దండించుటకు ప్రవృత్తురాలైన,అసూమ్=క్రోధముతోనిటునటు హస్తాదులను జాచునామెను దూరమొనర్పుము. మఱియు,యోగాయ=యోగాభ్యాసముకొఱకు,యోక్తారం=యోగముచేయువానిని,క్షేమాయ=రక్ష

ణకై,విమోక్తారం=దుఃఖములనుండితప్పించువానిని,ఉత్కూలనికూలేభ్యః=పైకిక్రిందకు పార్శ్వములకు ఎక్కించుటకు దింపుటకు,త్రిష్ఠినమ్=జల,స్థల,ఆకాశము లందుండు విమానాది యానములుగల పురుషుని, వపుషే=శరీర హితముకొఱకు, మానస్కృతం=మనస్సుతోనాలోచించుటలో ప్రవీణుడైనవానిని,శీలాయ=జితేంద్రియత్వాద్యుత్తమ స్వభావములుగలవానికై,అంజనీకారీం=ప్రసిద్ధక్రియలొనర్చు స్వభావముగల స్త్రీని, మఱియు, నిర్ఋత్యై=భూమికై,కోశకారీం=కోశసంచయమొనర్చుస్త్రీనిఉత్పత్తిజేయుము.లేక ప్రకటించుము.

భావార్థము:-రాజాదిమానవులారా! ఎవరు తపించిన లోహమువలె క్రోధమును పొంది ఇతరులకు దుఃఖమును కలుగజేసి ధర్మనియమములను నష్టపఱచుదురో వారినిదండించి, యోగాభ్యాసాదులను చేయువారిని సత్కరించి సమస్తప్రదేశములందు వాహనములనునడిపించువారినిసమకూర్చి మీరుసుఖమునుయథావతుగా పెంపొందజేయవలెను.

౧౬.౫౧ యమాయేత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరౌ దేవతే। విరాట్ కృతిశ్ఛన్దః। నిషాదః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

యమాయ యమసూ మథర్వభ్యోఽవతోకాꣳ సంవత్సరాయ పర్యాయిణీం పరివత్సరాయా విజాతా మిదావత్స రాయా తీత్వరీ మిద్వత్సరాయా తిష్కద్వరీం వత్సరాయ విజర్జరాꣳ సంవత్సరాయ పలిక్నీ మృభుభ్యోఽ జినసన్ధꣳసాధ్యేభ్య శ్చర్మమ్నమ్॥ ॥౧౫॥

యమాయ, యమసూమితి యమ+సూమ్, అథర్వభ్య ఇత్యథర్వ+భ్యః, అవతోకా మిత్యవ+తోకాం, సంవత్సరాయ, పర్యాయిణీం, పర్యాయిణీమితి పరి+ఆయినీం, పరివత్సరాయేతి. పరి+వత్సరాయ, అవిజాతా మిత్యవి+జాతాం, ఇదావత్సరాయ, అతీత్వరీ మిత్యతి+ఇత్వరీం, ఇద్వత్సరాయే తీత్+వత్సరాయ, అతిష్కద్వరీం, అతిష్కద్వరీ మిత్యతి+ష్కద్వరీం, వత్సరాయ, విజర్జరామితి వి+జర్జరామ్ సంవత్సరాయ, పలిక్నీం, ఋభుభ్యఇత్యృభు+భ్యః, అజినసన్ధ మిత్యజిన+సన్ధం. సాధ్యేభ్యః. చర్మమ్నమితి చర్మ+మ్నమ్ ॥౧౫॥

పదార్థః :- (యమాయ) నియన్త్రే (యమసూమ్) యా యమాన్ నియన్త్రీన్ సూతే తామ్ (అథర్వభ్యః) అహింసకేభ్యః (అవతోకామ్) నిరపత్యామ్(సంవత్సరాయ) (పర్యాయిణీమ్

పరితః కాలక్రమజ్ఞామ్ (పరివత్సరాయ) ద్వితీయవర్ష నిర్ణయాయ (అవిజాతామ్) అప్రసూతాంబ్ర హ్మచారిణీమ్ (ఇదావత్సరాయ) ఇదావత్సర స్తృతీయ స్తత్రకార్యసంపాదనాయ. అత్రవర్ణవ్యత్య యః (అతీత్వరీమ్) అతిగమనశీలామ్ (ఇద్వత్సరాయ) పఞ్చమాయ వర్షాయ (అతిష్కద్వరీమ్) అతి శయేన యా స్కన్దతి జానాతి తామ్.(వత్సరాయ) సామాన్యాయ (విజర్జరామ్)విశేషేణ జర్జరీ భూతామ్ (సంవత్సరాయ) చతుర్థాయాను వత్సరాయి, అత్రానోః పూర్వపదస్య లోపః (పలి క్నీమ్) శ్వేత కేశామ్ (ఋభుభ్యః) మేధావిభ్యః (అజినసన్ధమ్)జేతుమయోగ్యాన్ సందధాతి తమ్. అత్ర జి ధాతోః కర్మణి నక్ ఉ౩.౨. (సాధ్యేభ్యః) యే సాద్ధుం యోగ్యాస్తేభ్యః (చర్మామ్నమ్) యశ్చర్మ విజ్ఞానం మ్నాత్యభ్యస్యతి తమ్. ॥౧౫॥

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర రాజన్ వా త్వం యమాయ యమసూ మమథర్వభ్యోఽవతో కాం, సంవత్సరాయ పర్యాయిణీం.పరివత్సరాయా విజాతా మిదావత్సరాయా తీత్వరీ మిద్వత్స రాయాతిష్కద్వరీం,వత్సరాయ విజర్జరాం, సంవత్సరాయ పలిక్నీ మ్బుభుభ్యోఽజినసన్ధం, సాధ్యేభ్య శ్చర్మమ్నమాసువ, ॥౧౫॥

భావార్థః:- ప్రభవాదిషష్టిసంవత్సరేషు పఞ్చ పఞ్చ కృత్వా ద్వాదశ యుగాని భవన్తి. ప్రత్యేకయుగే క్రమేణ సంవత్సరపరివత్సరేదావత్సరానువత్సరే ద్వత్సరాః పఞ్చసఞ్జ్ఞా భవన్తి. తాన్ సర్వకాలావయవమూలాన్ విశేషతయా యాః స్త్రియో యథావద్విజ్ఞాయ వ్యర్థన్న నయన్తి.తాః సర్వార్థసిద్ధి మాప్నువన్తి. ॥౧౫॥

పదార్థము:-ఓజగదీశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, యమాయ=నియమకర్త కొఱకు, యమసూమ్=నియంతల నుత్పత్తిజేయునామెను,అథర్వభ్యః=అహింసకుల నిమిత్తము, అవతోకాం=సంతానముదగ్గరలేని స్త్రీని,సంవత్సరాయ=ప్రథమసంవత్సరార్థము, పర్యా యిణీం=సర్వదిశలనుండికాలక్రమమును తెలుసుకొనగలనామెను,పరివత్సరాయ= రెండవ వర్ష మునిర్ణయమునకై,అవిజాతాం=బ్రహ్మచారిణియగు బిడ్డలుగనని కన్యను, ఇదావత్స రాయ=మూడవ ఇదావత్సరమున కార్యసాధనార్థము, అతీత్వరీం=అత్యంతము నడచు నామెను,ఇద్వత్సరాయ=ఐదవఇద్వత్సరజ్ఞానార్థము,అతిష్కద్వరీమ్=అతిశయముగ తెలు సుకొనునామెను,వత్సరాయ=సామాన్య సంవత్సరము కొఱకు, విజర్జరాం=వృద్ధస్త్రీని, సంవత్సరాయ=నాల్గవ అనువత్సరము కొఱకు, పలిక్నీం=శ్వేతకేశములుగల నామెను, ఋభుభ్యః=బుద్ధిమంతుల నిమిత్తము, అజినసన్ధం=జయించుటకు శక్యముగాని పురుషు లతో మైత్రినెఱపువానిని, సాధ్యేభ్యః=మఱియు సాధనయోగ్యకార్యములనిమిత్తము. చర్మమ్నమ్=విజ్ఞానశాస్త్రాభ్యాసముచేయు పురుషుని ఉత్పత్తిచేయుము. [౧౫]

భావార్థము:-ప్రభవాది ౬౦ సంవత్సరములలో నైదేసి చొప్పున ౧౨ పన్నెండు యుగములగుచున్నవి,అప్రతియొక్కయుగమునందుక్రమముగసంవత్సరము,పరివత్సరము ఇదావత్సరము,అనువత్సరము,ఇద్వత్సరము అని ఐదుసంజ్ఞలు కలవు.కావున నాకాలముల యొక్కఅవయవములన్నిటిని, అన్నిమూలసంవత్సరములను విశేషముగ నేస్త్రీలు యథా

వతుగా తెలిసికొని వ్యర్థముగపోగొట్టరో వారు సమస్తప్రయోజనసిద్ధినిపొందుచున్నారు.

౧౬.౫౨ సరోభ్య ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరౌ దేవతే। విరాట్ కృతిశ్ఛన్దః। నిషాదః స్వరః
పునస్తమేన విషయమాహ.

మరల నదే విషయము.

సరోభ్యో ధైవరం ముపస్థావరాభ్యో దాశం వైశన్తాభ్యో వైన్దం నడ్వ
లాభ్యః శౌష్కలం పారాయ మార్గార మవారాయ కేవర్తం తీర్థేభ్య
ఆన్దం విషమేభ్యో మైనాలꣳ స్వనేభ్యః పర్ణకం గుహాభ్యః కిరాతꣳ
సానుభ్యో జమ్భకం పర్వతేభ్యః కిమ్పూరుషమ్ ॥౧౬॥

సరోభ్య+ఇతి సరః + భ్యః, ధైవరమ్, ఉపస్థావరాభ్య ఇత్యుప+స్థావరా
భ్యః, దాశమ్, వైశన్తాభ్యః, వైన్దమ్, నడ్వలాభ్యః, శౌష్కలమ్, పారాయ, మార్గా
రమ్, అవారాయ, కేవర్తమ్, తీర్థేభ్యః, ఆన్దమ్, విషమేభ్య ఇతి వి+సమేభ్యః,
మైనాలమ్, స్వనేభ్యః, పర్ణకమ్, గుహాభ్యః, కిరాతమ్, సానుభ్య, ఇతిసాను+భ్యః
జమ్భకమ్, పర్వతేభ్యః, కిమ్పూరుషమ్, కిమ్పురుష మితి కిమ్+పురుషమ్ ॥౧౬॥

పదార్థః:- (సరోభ్యః) తడాగేభ్యస్తారణాయ (ధైవరమ్) ధీవరస్యాపత్యమ్ (ఉపస్థావరా భ్యః) ఉపస్థితాభ్యోఽవరాభ్యో నికృష్టక్రియాభ్యః. (దాశమ్)దాశత్యస్మై తమ్ (వైశన్తాభ్యః) వేశన్తా అల్పజలాశయాస్తా ఏవ తాభ్యః(వైన్దమ్) నిషాదస్యాపత్యమ్.(నడ్వలాభ్యః) నడా విద్య న్తే యాసు భూమిషు తాభ్యః (శౌష్కలమ్) యశ్శుష్కలైర్మత్స్యైర్జీవతి తమ్(పారాయ) మృగ కర్మసమాప్త్యర్థం ప్రవృత్తమ్. (మార్గారమ్) యో మృగాణామరిర్వ్యాధస్తస్యాపత్యమ్ (అవా రాయ) అర్వాచీన మాగమనాయ (కేవర్తమ్)జలే నౌకాయాః పరావారయోర్గమకమ్(తీర్థేభ్యః) తరన్తి యైస్తీర్యన్తే వా తేభ్యః (ఆన్దమ్) బన్ధితారమ్ (విషమేభ్యః) నికటదేశేభ్యః (మైనాలమ్) యో మైనం కామదేవమలతి వారయతి తం జితేన్ద్రియమ్ (స్వనేభ్యః) శబ్దేభ్యః(పర్ణకమ్)యః పర్ణేషు పాలనేషు కుత్సితస్తమ్ (గుహాభ్యః) కన్దరాభ్యః (కిరాతమ్) జనవిశేషమ్ (సానుభ్యః)శైల శిఖరేభ్యః (జమ్భకమ్) యో జమ్భయతి నాశయతి తమ్.(పర్వతేభ్యః) గిరిభ్యః (కిమ్పూరుషమ్) జాఙ్గలం కుత్సితం మనుష్యమ్. ॥౧౬

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర రాజన్ వా! త్వం సరోభ్యో ధైవరముపస్థావరాభ్యో దాశం"

వై॒శ॒న్తాభ్యో॑ వై॒న్దం, న॒డ్వలాభ్య॒ః శౌష్క॑లం, విష॒మేభ్యో॑ మైనాలమవారాయ కేవ॒ర్తం, తీర్థేభ్య ఆన॒న్దమాసువ. పారాయ మార్గారం, స్వనేభ్య॒ః పర్ణకం, గుహాభ్య॒ః కిరాతం, సానుభ్యో॒ జమ్భకం, పర్వ॒తేభ్య॒ః కిమ్పూ॒రుషం పరాసువ. ॥౧౬॥

భావార్థః:- మనుష్యా ఈశ్వరగుణకర్మస్వభావానుకూలైః కర్మభి ర్ధీవరాదీన్ సంరక్ష్య, వ్యాధాదీన్ పరిత్యజ్యోత్తమం సుఖం ప్రాప్నువన్తు. ॥౧౬॥

పదార్థము,-ఓజగదీశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, సరోభ్యః=తటాక[తరణ]నిమిత్తము, ధైవరమ్=పల్లెవాని కుమారుని, ఉపస్థావరాభ్యః=సమీపస్థ నికృష్టక్రియల నిమిత్తము, దాశమ్=ఏమైనాపొందు సేవకుని, వైశన్తాభ్యః=చిన్నచిన్న జలాశయముల ప్రబంధముకొఱకు, వైన్దం=నిషాదుని సంతానమును, నడ్వలాభ్యః=కీకసగడ్డియున్న భూమికై, శౌష్కలమ్=చేపలతోజీవించువానిని, విషమేభ్యః=వికటదేశములకొఱకు, మైనాలం=కామదేవు నడ్డగించువానిని, అవారాయ=తనవైపు[ఒడ్డు]నకువచ్చుటకై, కేవర్తం=జలమందు నౌకను ఈదరికి ఆదరికి చేర్చువానిని, తీర్థేభ్యః=దాటుసాధనములకొఱకు, ఆన్దం=బంధించువాని నుత్పన్నమొనర్చుము, పారాయ= పారిణాదుల చేష్టలను సమాప్త పఱచుటకు ప్రవృత్తుడైన, మార్గారం=వేటకానిపుత్రుని, స్వనేభ్యః=శబ్దములకొఱకు, పర్ణకం=రక్షించుటలోనిం దితుడగుభిల్లుని, గుహాభ్యః=గుహలనిమిత్తము, కిరాతం=పిట్టలనుకొట్టువానిని, సానుభ్యః= శిఖరములపైనుండుటకై ప్రవృత్తుడైన, జమ్భకం=నాశనమొనర్చు వానిని, మఱియు, పర్వతేభ్యః = కొండలనుండి, కిమ్పూరుషం = కుత్సితుడైన అడవి మనుష్యుని దూర మొనర్చుము. [౧౬]

భావార్థము:-మానవులు ఈశ్వరునియొక్క గుణకర్మ స్వభావములకనుకూలము లగు కర్మలతో ధీవరాదిసేవకులను శిక్షించి కిరాతాది హింసకులనువిడనాడి ఉత్తమ సుఖములను పొందుదురుగాక! ౧౬౫౭[౧౬]

౧౬౫౮ బీభత్సాయా ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరౌ దేవతే।విరాట్ ధృతిశ్ఛన్దః।ఋషభఃస్వరః పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

బీ॒భ॒త్సాయై॑ పౌల్క॒సం వర్ణా॑య హిరణ్యకా॒రం తు॒లాయై॑ వాణి॒జం ప॑శ్చా॒ద్దో॒షాయ॑ గ్లా॒వినం॒ విశ్వే॑భ్యో భూ॒తేభ్య॑ః సిధ్మ॒లం భూత్యై॑ జాగర॒ణమభూ॑త్యై స్వప॒నమార్త్యై॑ జనవా॒దినం॒ వ్యృ॑ద్ధ్యా అపగ॒ల్భꣳ సꣳశ॒రాయ॑ ప్రచ్ఛి॒దమ్॥ ॥1౭॥

బీ॒భ॒త్సాయై॑, పౌ॒ల్క॒సమ్, వర్ణా॑య, హి॒ర॒ణ్య॒కా॒రమితి హిరణ్య+కారమ్, తు॒లాయై॑, వా॒ణి॒జమ్, ప॒శ్చా॒ద్దో॒షాయేతి పశ్చా+దోషాయ, గ్లా॒వినమ్, వి॒శ్వే॑భ్యః,

భూతేభ్యః, సిధ్మలమ్, భూత్యై, జాగరణమ్, అభూత్యై, స్వపనమ్, ఆర్త్యా+ఇత్యా ఋత్యై, జనవాదిన మితి జన+వాదినమ్, వ్యృద్ధ్యా+ఇతి వి+ఋద్ధ్యై. అపగల్భ మిత్యప+గల్భమ్. సంశరాయేతి సమ్+శరాయ, ప్రచ్ఛిదమితి ప్ర+ఛిదమ్॥

పదార్థః:- (బీభత్సాయై) భర్త్సనాయ ప్రవృత్తమ్. (పౌల్కసమ్) పుల్కసస్యాన్యజస్యాఽపత్యమ్. అత్ర పృషోదరాదిత్వాదభీష్టసిద్ధిః (వర్ణాయ) సురూపసంపాదనాయ (హిరణ్యకారమ్) సువర్ణకారం సూర్యం వా (తులాయై) తోలనాయ (వాణిజమ్) వణిగపత్యమ్ (పశ్చాదోషాయ) పశ్చాద్దోషదానాయ ప్రవృత్తమ్ (గ్లావినమ్) అహర్షితారమ్ (విశ్వేభ్యః) సర్వేభ్యః (భూతేభ్యః) (సిధ్మలమ్)సిధ్మాః సుఖసాధకా విద్యన్తే యస్య తమ్(భూత్యై) ఐశ్వర్యాయ (జాగరణమ్) జాగృతిమ్ (అభూత్యై)అనైశ్వర్యాయ (స్వపనమ్)నిద్రామ్. (ఆర్త్యై) పీడా నివృత్తయే (జనవాదినమ్) ప్రశస్తా జనవాదా విద్యన్తే యస్య తమ్ (వ్యృద్ధ్యై) విగతా చాసౌ ఋద్ధిశ్చ వ్యృద్ధిస్తస్యై (అపగల్భమ్) ప్రగల్భతారహితమ్ (సంశరాయ) సమ్యగ్ఘింసనాయ ప్రవృత్తమ్(ప్రచ్ఛిదమ్) యః ప్రచ్ఛినత్తి తమ్. ॥౧౩॥

అన్వయః:- హే ఈశ్వర వా రాజన్! త్వం బీభత్సాయై పౌల్కసం, పశ్చాదోషాయ గ్లావినమభూత్యై స్వపనం, వ్యృద్ధ్యా అపగల్భ సంశరాయ ప్రచ్ఛిదం పరాసువ. వర్ణాయ హిరణ్యాకారం,తులాయై వాణిజం,విశ్వేభ్యో భూతేభ్యః సిధ్మాలం, భూత్యై జాగరణమార్త్యై జనవాదినమాసువ: ॥౧౭॥

భావార్థః:- యే మనుష్యా నీచసఙ్గం త్యక్త్వోత్తమసఙ్గతిం కుర్వన్తి తే సర్వవ్యవహారసిద్ధ్యైశ్వర్యవన్తో జాయన్తే. యేఽనలసాః సన్తః సిద్ధయే యతంతే తే సుఖం, యే చాఽలసాస్తే చ దారిద్ర్యమాప్నువన్తి. ॥౩॥౨

పదార్థము:-ఓజగదీశ్వరా! అథవా రాజా!నీవు,బీభత్సాయై=బెదరించుటకు,భయపెట్టుటకు ప్రవృత్తుడైన, పౌల్కసం=పాకీవానిని, పశ్చాదోషాయ=పరోక్షమున దోషమునాపాదించుటకై ప్రవృత్తుడైన,గ్లావినం=హర్షమును నష్టపఱచువానిని,అభూత్యై=దారిద్ర్యము నిమిత్తము సమర్థమైన, స్వపనం=నిద్రను, వ్యృద్ధ్యై=సంపదను పాడొనర్చుటకు ప్రవృత్తుడైన, అప్రగల్భం=ప్రగల్భరహితపురుషునిమఱియు,సంశరాయ=బాగుగా చంపుటకుప్రవృత్తుడైన,ప్రచ్ఛిదం=అధికముగఛేదనమొనర్చువానిని దూరమొనర్చుము,మఱియు, వర్ణాయ=సుందరమైన రూపమును నిర్మించుటకై,హిరణ్యాకారం=స్వర్ణకారుని అథవా సూర్యుని, తులాయై=తూకమువేయుటకై,వాణిజమ్=వణిక్పుత్రుని,విశ్వేభ్యః భూతేభ్యః=సమస్తప్రాణులకొఱకు, సిధ్మలం=సుఖమును సిద్ధింపజేయువారు, సహాయకులు గలవానిని, భూత్యై=ఐశ్వర్యము కొఱకు, జాగరణం=ప్రబోధించువానిని మఱియు,ఆర్త్యై=పీడానివారణకై,జనవాదినం=మానవులకుప్రశంసించదగినవాదవివాదము చేయునుత్తమమానవుని ఉత్పన్నమొనర్చుము. అథవా ప్రకటించుము, [౧౭]

భావార్థము:-ఏమానవులు నీచులసాంగత్యమును విడనాడి సత్పురుషులసాంగత్యముచేయుచున్నారో వారుసమస్త వ్యవహారములసిద్ధిచే ఐశ్వర్యముకలవారగుచున్నారు, ఎవరు సోమరులై పడియుండక వ్యవహారముల సాధించుటకై యత్నముచేయుచుందురో వారు సుఖవంతులగు చున్నారు. కాని సోమరులైన వారు దారిద్ర్యమును పొందుచు న్నారు.[అనగా దరిద్రులగుదురు.] ౧౬-౫౩[౧౭]

అక్షరాజాయేత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరౌ దేవతే। నిచృత్ప్రకృతిశ్ఛన్దః। ధైవతఃస్వరః॥
పునస్తమేవ విషయమాహ

మరల నదే విషయము.

అక్షరాజాయ కితవం కృతాయాదినవదర్శం త్రేతాయై కల్పినం ద్వాపరాయాధి కల్పిన మాస్కన్దాయ సభాస్థాణుం మృత్యవే గోవ్యచ్ఛ మన్తకాయ గోఘాతం క్షుధే యో గాం వికృన్తన్తం భిక్షమాణ ఉపతిష్ఠతి దుష్కృతాయ చరకాచార్యం పాప్మనే సైలగమ్॥ ॥౧౮॥

అక్షరాజాయేత్యక్ష +రాజాయ, కితవమ్, కృతాయ, ఆది నవదర్శ మిత్యాది నవ+దర్శమ్, త్రేతాయై, కల్పినమ్, ద్వాపరాయ, అధి కల్పిన మిత్య ధి+కల్పినమ్, ఆస్కన్దాయేత్యా+స్కన్దాయ,సభాస్థాణుమితి సభా+స్థాణుమ్, మృత్యవే, గోవ్యచ్ఛ మితి గో+వ్యచ్ఛమ్, అన్తకాయ,గోఘాత మితి గో+ఘాతమ్, క్షుధే,యః, గామ్, వికృన్త న్తమితి వి+కృన్తన్తమ్,భిక్షమాణః, ఉపతిష్ఠతీ త్యుప+తిష్ఠతి, దుష్కృతాయ,దుఃకృతాయేతి దుః+కృతాయ,చరకా చార్య మితిచరక+ఆచార్యమ్, పాప్మనే, సైలగమ్॥ ॥౧౮॥

పదార్థః:- (అక్షరాజాయ) యేఽక్షైః క్రీడన్తి తేషాం రాజా తస్మై హితమ్ (కితవమ్) ద్యూతకారిణమ్ (కృతాయ) (ఆదినవదర్శమ్) య ఆదౌ నవాన్ పశ్యతి తమ్ (త్రేతాయై)త్రయాణాం భవాయ (కల్పినమ్)కల్పః ప్రశస్తం సామర్థ్యం విద్యతే యస్య తమ్(ద్వాపరాయ) ద్వావపరౌ యస్మిన్తస్మై(అధికల్పినమ్)అధిగతసామర్థ్యయుక్తమ్. (ఆస్కన్దాయ) సమన్తాచ్ఛో

షణాయ (సభాస్థాణుమ్) సభాయాం స్థితమ్. (మృత్యవే) మారణాయ (గోవ్యచ్ఛమ్) గోషు విచేష్టితారమ్ (అన్తకాయ) నాశాయ (గోఘాతమ్) గవాం ఘాతకమ్ (క్షుధే) (యః)(గామ్) ధేనుమ్ (వికృన్తన్తమ్) విచ్ఛేదయన్తమ్ (భిక్షమాణః) (ఉపతిష్ఠతి) (దుష్కృతాయ) దుష్టాచారాయ ప్రవృత్తమ్ (చరకాచార్యమ్) చరకాణాం భక్షకాణామాచార్యమ్ (పాప్మనే) పాపాత్మనే హితమ్ (సైలగమ్) సీలాఙ్గస్య దుష్టస్యాపత్యం సైలగమ్. ॥౧౮॥

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర వా రాజన్! త్వమక్షరాజాయ కితవం మృత్యవే గోవ్యచ్ఛమన్తకాయ గోఘాతం,క్షుధే యో గాం ఛినత్తి తం వికృన్తన్తం,యో భిక్షమాణ ఉపతిష్ఠతి,దుష్కృతాయ తం చరకాచార్యం,పాప్మనే సైలగం పరాసువ. కృతాయాఽఽదినవదర్శం, త్రేతాయై కల్పినం ద్వాపరాయాఽధికల్పినమాస్కన్దాయ సభాస్థాణు మాసువ. ॥౧౮॥

భావార్థః:- యే జ్యోతిర్విదాదిసత్యాచరణాన్ సత్కుర్వన్తి దుష్టాచారాన్ గోఽఘ్న్యాదీన్ తాడయన్తి తే రాజ్యం కర్తుం శక్నువన్తి. ॥౧౮॥

పదార్థము:-ఓజగదీశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, అక్షరాజాయ=పాచికలతో నాడువారిలో రాజైనవానికి హితకారియైన, కితవం=జూదమాడువానిని, మృత్యవే=హత్య చేయుటకై,గోవ్యచ్ఛమ్=గోవులయెడల చెడుగా వ్యవహరించు వానిని, అన్తకాయ=నాశనమొనర్చుటకై,గోఘాతం=గోహత్యచేయువానిని,క్షుధే=ఆకలికై,యః=ఎవడు, గామ్=గోవును వధించునో, వికృన్తన్తమ్=అట్టి కోయువానిని, భిక్షమాణః=బిచ్చము అడుగుచు, ఉపతిష్ఠతి=ఎవడుదగ్గరకువచ్చుచున్నాడో,దుష్కృతాయ=దుష్టాచరణకై ప్రవృత్తుడైన, చరకాచార్యం=భక్షణ చేయువారికి గురువగునతనిని, పాప్మనే=పాపికి హితకారియైన, సైలగం=దుష్టుని యొక్క పుత్రుని దూరమొనర్చుము, కృతాయ=చేసినదాని నిమిత్తము,ఆది నవదర్శం=ఆదియందు నవీనులను చూచువానిని, త్రేతాయై=మూడగుటకై,కల్పినం=ప్రశంసిత సామర్థ్యముగలవానిని,ద్వాపరాయ=ఇద్దఱు ఎవరికి ఇటు సంబంధులుగా నుందురో అతనికొఱకు, అధికల్పినం=అధికతర సామర్థ్యయుక్తుని, మఱియు, ఆస్కన్దాయ=బాగుగా నెండబెట్టుటకై,సభాస్థాణుమ్=సభయందు స్థిరముగువానిని ప్రకటించుము, లేక ఉత్పన్నమొనర్చుము. [౧౮]

భావార్థము:-ఏమానవులు జ్యోతిష్కుడు మొదలగు సత్యాచరణగలవారిని సత్కరించుచు, గోహత్యాదులనుచేయు దుర్మార్గులను దండించుచున్నారో వారు రాజ్యము చేయుటకు సమర్థులగుచున్నారు. ౧౬-౪౯[౧౮]

ప్రతి శ్రుత్కాయా ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః రాజేశ్వరా దేవతే, భురిగ్ధృతిశ్ఛన్దః। ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ప్రతి శ్రుత్కాయా అర్తనం ఘోషాయ భషమన్తాయ బహువాదిన

మన్నన్తాయ మూకఔశబ్దాయా డమ్బర ఘాతం మహసే వీణావాదం క్రోశాయతూణ
వధ్మ మవర స్పరాయ శజ్ఖధ్మం వనాయ వనపమన్యతో౽రణ్యాయ దావపమ్॥

ప్రతి శ్రుత్కాయా ఇతి ప్రతి+శ్రుత్కాయై అర్తనమ్, ఘోషాయ, భషం,
అన్తాయ, బహువాదిన మితి బహు+వాదినమ్, అనన్తాయ, మూకం, శబ్దాయ, ఆడ
మ్బరాఘాత మిత్యాడమ్బర+ఆఘాతమ్, మహసే, వీణావాద మితివీణా+వాదం,
క్రోశాయ, తూణవధ్మమితి తూణవ+ధ్మమ్, అవరస్పరాయ, అవరపరాయేతి అవ
ర+పరాయ, శజ్ఖధ్మమితి శజ్ఖ+ధ్మమ్, వనాయ,వనపమితి వన+పమ్,అన్యతో
రణ్యాయేత్యన్యతః+అరణ్యాయ, దావపమితి దావ+పమ్॥ ॥౧౯॥

పదార్థః:- (ప్రతిశుత్కాయై) ప్రతిజ్ఞాత్రై (అర్తనం) ప్రాపకం (ఘోషాయ) (భషం) పరిభాషకం (అన్తాయ) సమీపాయ ససీమాయ వా (బహువాదినం) (అనన్తాయ) నిః సీమాయ (మూకం) అవాచం (శబ్దాయ) ప్రవృత్తం (ఆడమ్బరాఘాతం) ఆడమ్బరస్యాఘాతకం కోలాహలకర్తారం (మహసే) మహతే (వీణావాదం) వాద్యవిశేషం (క్రోశాయ) రోదనాయ ప్రవృత్తం (తూణవధ్మం) యస్తూణవం ధమతి తమ్ (అవరస్పరాయ) యో౽వరేషాం పరస్తస్మై (శఙ్ఖధ్మమ్)యః శఙ్ఖాన్ ధమతి తమ్ (వనాయ)(వనపమ్)జఙ్గలరక్షకమ్ (అన్యతో౽రణ్యాయ) అన్యతో౽రణ్యాని యస్మిన్ దేశే తద్వినాశాయ ప్రవృత్తం. (దావపం) వనదాహకం॥౧౯॥

అన్వయః:- హే పరమేశ్వర! రాజన్ వా త్వం ప్రతిశ్రుత్కాయా అర్తనం,ఘోషాయ భషమన్తాయ బహువాదినమనన్తాయ మూకం,మహసే వీణావాదమవరస్పరాయ శఙ్ఖధ్మం,వనాయ వనపమాసువ.శబ్దాయాడమ్బరాఘాతం,క్రోశాయ తూణవధ్మమన్యతోరణ్యాయదావపమ్పరాసువ.

భావార్థః:- మనుష్యైః స్వకీయైః స్త్రీపురుషాదిభి రధ్యాపన సంవాదాది వ్యవహారాఃసాధనీయాః,

పదార్థము:-ఓపరమేశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, ప్రతిశ్రుత్కాయై=ప్రతిజ్ఞచేయు వానికొఱకు, అర్తనమ్=ప్రాప్తినికలిగించువానిని, ఘోషాయ=చాటించుటకై,భషం=సకలదిశలనుండి మాటలాడువానిని, అన్తాయ=సమీపమునున్న వానికై లేక మర్యాద గలవానికై,బహువాదినం=అధికముగ మాటలాడు వానిని, అనన్తాయ=మర్యాదలేని వానికొఱకు,మూకం=మూగవానిని, మహసే=గొప్పవాని కొఱకు,వీణావాదం=వీణ వాయించువానిని, అవరస్పరాయ=క్రిందిశత్రువులకొఱకు, శఙ్ఖధ్మం=శంఖమూదువానిని మఱియు, వనాయ=వనముకొఱకు, వనపం=అడవిరక్షకుని ఉత్పన్నమొనర్చుము. శబ్దాయ=శబ్దముచేయుటకు ప్రవృత్తుడైన, ఆడమ్బరాఘాతం=కోలాహలముచేయువానిని, క్రోశాయ=తిట్టుటకు ప్రవృత్తుడైన, తూణవధ్మం=వాద్యవిశేషమును వాయించువానిని,

వణాయ (సభాస్థాణుమ్) సభాయాం స్థితమ్. (మృత్యవే) మారణాయ (గోవ్యచ్ఛమ్) గోషు విచేష్టితారమ్ (అన్తకాయ) నాశాయ (గోఘాతమ్) గవాం ఘాతకమ్ (క్షుధే) (యః)(గామ్) ధేనుమ్ (వికృన్తన్తమ్) విచ్ఛేదయన్తమ్ (భిక్షమాణః) (ఉపతిష్ఠతి) (దుష్కృతాయ) దుష్టాచారాయ ప్రవృత్తమ్ (చరకాచార్యమ్) చరకాణాం భక్షకాణామాచార్యమ్ (పాప్మనే) పాపాత్మనే హితమ్ (సైలగమ్) సీలాజ్జన్య దుష్టస్యాపత్యం సైలగమ్. ॥౧౮॥

అన్వయః:- హే జగదీశ్వర వా రాజన్! త్వమక్షరాజాయ కితవం మృత్యవే గోవ్యచ్ఛమన్తకాయ గోఘాతం,క్షుధే యో గాం ఛినత్తి తం వికృన్తన్తం, యో భిక్షమాణ ఉపతిష్ఠతి.దుష్కృతాయ తం చరకాచార్యం,పాప్మనే సైలగం పరాసువ. కృతాయాऽఽదినవదర్శం, త్రేతాయై కల్పినం ద్వాపరాయాऽధికల్పినమాస్కన్దాయ సభాస్థాణు మాసువ. ॥౧౮॥

భావార్థః:- యే జ్యోతిర్విదాదిసత్యాచరణాన్ సత్కుర్వన్తి దుష్టాచారాన్ గోఽఘ్న్యాదీన్ తాడయన్తి తే రాజ్యం కర్తుం శక్నువన్తి. ॥౧౮॥

పదార్థము:-ఓజగదీశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, అక్షరాజాయ=పాచికలతో నాడువారిలో రాజైనవానికి హితకారియైన, కితవం=జూదమాడువానిని, మృత్యవే=హత్యచేయుటకై,గోవ్యచ్ఛమ్=గోవులయెడల చెడుగా వ్యవహరించు వానిని, అన్తకాయ=నాశనమొనర్చుటకై,గోఘాతం=గోహత్యచేయువానిని,క్షుధే=ఆకలికై,యః=ఎవడు, గామ్=గోవును వధించునో, వికృన్తన్తమ్=అట్టి కోయువానిని, భిక్షమాణః=బిచ్చము అడుగుచు, ఉపతిష్ఠతి=ఎవడుదగ్గరకువచ్చుచున్నాడో,దుష్కృతాయ=దుష్టాచరణకై ప్రవృత్తుడైన, చరకాచార్యం=భక్షణ చేయువారికి గురువగునతనిని, పాప్మనే=పాపికి హితకారియైన, సైలగం=దుష్టుని యొక్క పుత్రుని దూరమొనర్చుము, కృతాయ=చేసినదాని నిమిత్తము,ఆది నవదర్శం=ఆదియందు నవీనులను చూచువానిని, త్రేతాయై=మూడగుటకై,కల్పినం=ప్రశంసిత సామర్థ్యముగలవానిని,ద్వాపరాయ=ఇద్దఱు ఎవరికి ఇటు సంబంధులుగా నుందురో అతనికొఱకు, అధికల్పినం=అధికతర సామర్థ్యయుక్తుని, మఱియు, ఆస్కన్దాయ=బాగుగా నెండబెట్టుటకై,సభాస్థాణుమ్=సభయందు స్థిరమగువానిని ప్రకటించుము, లేక ఉత్పన్నమొనర్చుము. [౧౮]

భావార్థము:-ఏమానవులు జ్యోతిష్కుడు మొదలగు సత్యాచరణగలవారిని సత్కరించుచు, గోహత్యాదులనుచేయు దుర్మార్గులను దండించుచున్నారో వారు రాజ్యము చేయుటకు సమర్థులగుచున్నారు. ౧౬-౫౪[౧౮]

ప్రతి శ్రుత్కాయా ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరౌ దేవతే, భురిగ్ధృతిశ్ఛన్దః। ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

ప్రతి శ్రుత్కాయా అర్తనం ఘోషాయ భష మన్తాయ బహువాదిన

మన్నాయ మూకశబ్దాయా డమ్బర ఘాతం మహసే వీణావాదం క్రోశాయతూణ
వధ్మ మవర స్పరాయ శఙ్ఖధ్మం వనాయ వనపమన్యతోఽరణ్యాయ దావపమ్॥

ప్రతి శ్రుత్కాయా ఇతి ప్రతి+శ్రుత్కాయై అర్తనమ్, ఘోషాయ, భషం, అన్తాయ, బహువాదిన మితి బహు+వాదినమ్, అనన్తాయ, మూకం, శబ్దాయ, ఆడ మ్బరాఘాత మిత్యాడమ్బర+ఆఘాతమ్, మహసే, వీణావాద మితివీణా+వాదం, క్రోశాయ, తూణవధ్మమితి తూణవ+ధ్మమ్, అవరస్పరాయ, అవరస్పరాయేతి అవ ర+స్పరాయ, శఙ్ఖధ్మమితి శఙ్ఖ+ధ్మమ్, వనాయ,వనపమితి వన+పమ్,అన్యతో రణ్యాయేత్యన్యతః+అరణ్యాయ, దావపమితి దావ+పమ్॥ ॥౧౯॥

పదార్థః:- (ప్రతిశుత్కాయై) ప్రతిజ్ఞాత్రే (అర్తనం) ప్రాపకం (ఘోషాయ) (భషం) పరిభాషకం (అన్తాయ) సమీపాయ ససీమాయ వా (బహువాదినం) (అనన్తాయ) నిః సీమాయ (మూకం) అవాచం (శబ్దాయ) ప్రవృత్తం (ఆడమ్బరాఘాతం) ఆడమ్బరస్యాఘాతకం కోలా హలకర్తారం (మహసే) మహతే (వీణావాదం) వాద్యవిశేషం (క్రోశాయ) రోదనాయ ప్రవృ త్తం (తూణవధ్మం) యస్తూణవం ధమతి తమ్ (అవరస్పరాయ) యోఽవరేషాం పరస్తస్మై (శఙ్ఖధ్మమ్)యః శఙ్ఖాన్ ధమతి తమ్ (వనాయ)(వనపమ్)జఙ్గలరక్షకమ్ (అన్యతోఽరణ్యాయ) అన్యతోఽరణ్యాని యస్మిన్ దేశే తద్వినాశాయ ప్రవృత్తం. (దావపం) వనదాహకం,॥౧౯॥

అన్వయః:- హే పరమేశ్వర! రాజన్ వా త్వం ప్రతిశ్రుత్కాయా అర్తనం,ఘోషాయ భ షమన్తాయ బహువాదినమనన్తాయ మూకం,మహసే వీణావాదమవరస్పరాయ శఙ్ఖధ్మం,వనాయ వనపమాసువ.శబ్దాయాడమ్బరాఘాతం,క్రోశాయ తూణవధ్మమన్యతోఽరణ్యాయదావపమ్పరాసువ.

భావార్థః:- మనుష్యైః స్వకీయైః స్త్రీపురుషాదిభి రధ్యాపన సంవాదాది వ్యవహారాఃసాధనీయాః,

పదార్థము:-ఓపరమేశ్వరా! లేక రాజా! నీవు, ప్రతిశ్రుత్కాయై=ప్రతిజ్ఞచేయు వానికొఱకు, అర్తనమ్=ప్రాప్తినికలిగించువానిని, ఘోషాయ=చాటించుటకై,భషం= సకలదిశలనుండి మాటలాడువానిని, అన్తాయ=సమీపమునున్న వానికై లేక మర్యాద గలవానికై,బహువాదినం=అధికముగ మాటలాడు వానిని, అనన్తాయ=మర్యాదలేని వానికొఱకు,మూకం=మూగవానిని, మహసే=గొప్పవాని కొఱకు,వీణావాదం=వీణ వాయించువానిని, అవరస్పరాయ=క్రిందిశత్రువులకొఱకు. శఙ్ఖధ్మం=శంఖమూదువానిని మఱియు, వనాయ=వనముకొఱకు, వనపం=అడవిరక్షకుని ఉత్పన్నమొనర్చుము. శబ్దా య=శబ్దముచేయుటకు ప్రవృత్తుడైన, ఆడమ్బరాఘాతం=కోలాహలముచేయువానిని, క్రోశాయ=తిట్టుటకు ప్రవృత్తుడైన, తూణవధ్మం=వాద్యవిశేషమును వాయించువానిని,

అన్యతోరణ్యాయ= అన్యము అనగా నీశ్వరేయసృష్టిలోనే ఎచటవనమున్నదో ఆదేశము యొక్క హానికొఱకు [ప్రవృత్తుడైన], దావపం=వనమును దహనమొనర్చు వానిని దూర మొనర్చుము.

భావార్థము:—మానవులు తమ స్త్రీపురుషాదులతో చదివించుట, సంవాద మొనర్చుట మున్నగు వ్యవహారముల నొనర్చవలయును. ౧౬.౫౪[౧౯]

నర్మాయేత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరౌ దేవతే। భురిగతిజగతీ ఛన్దః। ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము

నర్మాయ పుంశ్చలూం హసాయ కారిం యాదసే శాబల్యాం
గ్రామణ్యం గణక మభిక్రోశకం తాన్మహసే వీణావాదం
పాణిఘ్నం తూణవధ్మం తాన్నృత్తాయా నన్దాయ తలవమ్॥ ॥౨౦॥

నర్మాయ, పుంశ్చలూమ్, హసాయ, కారిమ్, యాదసే, శాబల్యామ్, గ్రామణ్యమ్, గ్రామణ్యమితి గ్రామ+న్యమ్, గణకం, అభిక్రోశక మిత్యభి+క్రోశకం తాన్, మహసే, వీణావాదమితి వీణా+వాదం, పాణిఘ్నమితి పాణి+ఘ్నం తూణవధ్మమితి తూణ వ+ధ్మం, తాన్, నృత్తాయ, ఆనన్దాయేత్యా+నన్దాయ, తలవమ్ ॥౨౦

పదార్థః :- (నర్మాయ) క్రీడాయై ప్రవృత్తామ్. (పుంశ్చలూమ్) వ్యభిచారిణీం స్త్రియమ్ (హసాయ) హసనాయ ప్రవృత్తమ్ (కారిమ్) విక్షేపకమ్ (యాదసే) జలజన్తవే ప్రవృత్తామ్ (శాబల్యామ్) శబలస్య కర్బురవర్ణస్య సుతామ్ (గ్రామణ్యమ్) గ్రామస్య నాయకమ్ (గణకమ్) గణితవిదమ్ (అభిక్రోశకమ్) యోఽభితః క్రోశతి ఆహ్వయతి తమ్ (తాన్) (మహసే) పూజనాయ (వీణావాదమ్) (పాణిఘ్నమ్) యః పాణిభ్యాం హన్తి తమ్ (తూణవధ్మమ్) యస్తూణవం ధమతి తమ్ (తాన్) (నృత్తాయ) నర్తనాయ (ఆనన్దాయ) (తలవమ్) యో హస్తాది తలాని వాతి హినస్తి తమ్. ॥౨౦॥

అన్వయః:- హే పరమేశ్వర రాజన్ వా త్వం నర్మాయ పుంశ్చలూం, హసాయ కారీం, యాదసే శాబల్యాం పరాసువ. గ్రామణ్యాం గణకమభిక్రోశకం తాన్మహసే వీణావాదం పాణిఘ్నం, తూణవధ్మం తాన్నృత్తాయాఽఽనన్దాయ తలవమాసువ. ॥౨౦॥

భావార్థః:- మనుష్యైర్గ్రామ్యస్య వ్యభిచారాది దోషాంస్త్యక్త్వా గానవాదిత్ర నృత్యాది కర్మణాం శిక్షాం ప్రాప్యానందితవ్యమ్ ॥౨౦॥

పదార్థము:-ఓపరమేశ్వరా! లేక రాజా! నీవు,నర్మాయ=క్రీడకై ప్రవృత్తురాలైన

పుంశ్చల్వాం=వ్యభిచారిణి స్త్రీని, హసాయ=నవ్వుటకు ప్రవృత్తుడైన, కారిం=పిచ్చి యెత్తినవానిని,మఱియు, యాదసే=జలజంతువులను చంపుటకు ప్రవృత్తురాలైన, శాబల్యాం=చిత్రవర్ణములుగల మానవుని కన్యను దూరమొనర్చుము, గ్రామణ్యం=గ్రామాధీశుని, గణకం=జ్యోతిష్కుని మఱియు, అభిక్రోశకం= నలువైపుల నుండి పిలుచువానిని, తాన్=వీరినందఱిని, మహసే=సత్కారార్థము, వీణావాదం=వీణవాయించువానిని, పాణిఘ్నం=హస్తములతో వాద్యములను వాయించువానిని మఱియు, తూణవధ్మం=పిల్లనగ్రోవిని వాయించువానిని, తాన్=వారినందఱను, నృత్తాయ=నృత్యముచేయుటకై మఱియు, ఆనన్దాయ=ఆనందమునిమిత్తము, తలవమ్=తాళము మొదలగువానిని వాయించువానినుత్పన్న మొనర్చుము. లేక ప్రసిద్ధపఱచుము. [౨౦]

భావార్థము:-మానవులు ఎగతాళి, వ్యభిచారాది దోషములను త్యజించి పాడుట వాయించుట నృత్యముచేయుట మున్నగుశిక్షలను బడసి ఆనందితులు కావలయును.

అగ్నయ ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరో దేవతా। భురిగత్యష్టిశ్ఛన్దః। గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నదే విషయము.

అగ్నయే పీవానం పృథివ్యై పీఠసర్పిణం వాయవే చాణ్డాలమన్తరిక్షాయ వꣳశనర్తినం దివే ఖలతిꣳ సూర్యాయ హర్యక్షం నక్షత్రేభ్యః కిర్మిరం చన్ద్రమసే కిలాసమహ్నే శుక్లం పిఙ్గాక్షꣳ రాత్ర్యై కృష్ణం పిఙ్గాక్షమ్॥

అగ్నయే, పీవానం। పృథివ్యై, పీఠసర్పిణమితి పీఠ+సర్పిణం, వాయవే, చాణ్డాలం, అన్తరిక్షాయ, వꣳశనర్తినమితి వꣳశ+నర్తినం, దివే, ఖలతిం, సూర్యాయ, హర్యక్షమితిహరి+అక్షం,నక్షత్రేభ్యః,కిర్మిరం,చన్ద్రమసే,కిలాసం, అహ్నే, శుక్లం, పిఙ్గాక్షమితి పిఙ్గ+అక్షం, రాత్ర్యై,కృష్ణం, పిఙ్గాక్షమితి పిఙ్గ+అక్షమ్ ॥౨౧॥

పదార్థః:- (అగ్నయే) పావకాయ (పీవానమ్)స్థూలమ్. (పృథివ్యై)(పీఠసర్పిణమ్)పీఠేన సర్పితుం శీలం యస్య తమ్ (వాయవే) వాయుస్పర్శాయ (చాణ్డాలమ్) (అన్తరిక్షాయ) సూర్యపృథివ్యోర్మధ్యస్థాయాఽఽకాశాయ (వంశనర్తినమ్) వంశే నర్తితుం శీలం యస్య తమ్. (దివే) క్రీడాయై ప్రవృత్తమ్. (ఖలతిమ్) నిర్బాలశిరస్కమ్ (సూర్యాయ) (హర్యక్షమ్) హరీణాం వానరాణామక్షిణీ ఇవాక్షిణీ యస్య తమ్ (నక్షత్రేభ్యః) క్షత్రాణాం విరోధాయ ప్రవృత్తేభ్యః (కిర్మిర

రమ్) కర్బురవర్ణమ్ (చన్ద్రమసే) (కిలాసమ్) ఈషచ్ఛ్వేతవర్ణమ్ (అహ్నే) (శుక్లమ్) శుద్ధమ్ (పిఙ్గాక్షమ్) పిఙ్గే పీతవర్ణేఽక్షిణీ యస్య తమ్ (రాత్ర్యై) (కృష్ణమ్) కృష్ణవర్ణమ్ (పిఙ్గాక్షమ్) పీతాక్షమ్. ॥౨౦॥

అన్వయః:- హే పరమేశ్వర! రాజన్! వా త్వమగ్నయే పీవానం పృథివ్యై పీఠసర్పిణమన్తరిక్షాయ వంశనర్తినం,సూర్యాయ హర్యక్షం, చన్ద్రమసే కిలాసమహ్నే శుక్లం పిఙ్గాక్షమాసువ. వాయవే చాణ్డాలం, దివే ఖలతిం, నక్షత్రేభ్యః కిర్మిరం,రాత్ర్యై కృష్ణం పిఙ్గాక్షం పరాసువ.

భావార్థః:- అగ్నిర్హి స్థూలం దగ్ధుం శక్నోతి న సూక్ష్మం, పృథివ్యాం పీఠసర్పిణః సతతం విచరన్తి, నేతరే విహంగమాశ్చాణ్డాలస్య శరీరాగతో వాయు ర్దుర్గన్ధత్వాన్న సేవనీయ ఇత్యాది.౨౦

పదార్థము:-ఓ పరమేశ్వరా! లేక రాజా! నీవు,అగ్నయే=అగ్నికొఱకు,పీవానం=లావైన పదార్థమును,పృథివ్యై=పృథివికొఱకు, పీఠసర్పిణం=కాళ్లు లేకుండ పొట్టపై పాకుచు నడచు సర్పము మొదలగువానిని,అన్తరిక్షాయ=ఆకాశపృథివులకు మధ్యఅంతరిక్షమునఆడుటకై,వంశనర్తినం=వాసపుగడతోనృత్యమొనర్చునటాదులను,సూర్యాయ=సూర్యునియొక్క వేడి ప్రకాశము లభించుటకై,హర్యక్షం=కోతివంటిచిన్న నేత్రములుగల శీతప్రధానదేశ మానవులను,చన్ద్రమసే=చంద్రునివలె నానందమునొసగుటకై, కిలాసం=కొంచెము తెలుపువర్ణముగలవానిని మఱియు,అహ్నే=పగటికొఱకు, శుక్లం=శుద్ధమైన పిఙ్గలం=పసుపుపచ్చని నేత్రములుగలవాని నుత్పత్తిచేయుము, వాయవే=వాయువుయొక్క స్పర్శకొఱకు, చాణ్డాలమ్=పాకీవానిని,దివే=క్రీడార్థముప్రవృత్తుడైన!ఖలతిం=బట్టతలవానిని, నక్షత్రేభ్యః=రాజ్య విరోధము కొఱకు ప్రవృత్తులైనవారి నిమిత్తము, కిర్మిరం=చిత్రవర్ణముగలవానిని మఱియు,రాత్ర్యై=అంధకారముకొఱకు ప్రవృత్తమైన కృష్ణం=నలుపురంగు గల, పిఙ్గాక్షమ్=పసుపుపచ్చని నేత్రములుగల [పిల్లికండ్ల] వానిని దూరమొనర్చుము. [౨౦]

భావార్థము:-అగ్ని స్థూలపదార్థములను కాల్చుటకు సమర్థతగలదగుచున్నది.కాని సూక్ష్మపదార్థములను కాల్చజాలదు. భూమిమీద నిరంతరము సర్పాదులు తిరుగుచున్నవి కాని పక్ష్యాదులట్లు తిరుగజాలవు. పాకీవాని శరీరము నుండి వచ్చినగాలి దుర్గంధయుక్తమగుటచే సేవించదగినది కాదు. మొదలైన తాత్పర్యముల నెఱుంగవలయును. [౨౧]

౧౬.౩౧ అథైతానిత్యస్య నారాయణ ఋషిః। రాజేశ్వరౌ దేవతే। నిచృత్కృతిశ్ఛన్దః। నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల విషయ మదియే

అథైతానష్టౌ విరూపానాలభతేఽతిదీర్ఘం చాతి హ్రస్వం చాతిస్థూలం చాతికృశం చాతిశుక్లం చాతికృష్ణం చాతికుల్వం చాతిలోమశఞ్చ అశూద్రాఅబ్రాహ్మణాస్తే

ప్రాజాపత్యాః మాగధః పుంశ్చలీ కితవః క్లీబో అశూద్రాః అబ్రాహ్మణాస్తే ప్రాజాపత్యాః

అథ, ఏతాన్, అష్టౌ, విరూపాన్ ఇతి వి+రూపాన్, ఆ, లభతే, అతిదీర్ఘమి త్యతి+దీర్ఘం, చ, అతి హ్రస్వమితి అతి+హ్రస్వం, చ, అతిస్థూల మిత్యతి+స్థూలం, చ, అతి కృశ మిత్యతి+కృశం, చ, అతిశుక్ల మిత్యతి+శుక్లం, చ, అతి కృష్ణ మిత్యతి+కృష్ణం, చ, అతి కుల్వ మిత్యతి+కుల్వం, చ, అతి లోమశ మిత్య తి+లోమశం, చ, అశూద్రాః, అబ్రాహ్మణాః, తే, ప్రాజాపత్యా+ఇతి ప్రాజా+ప త్యాః, మాగధః, పుంశ్చలీ, కితవః, క్లీబః, అశూద్రాః అబ్రాహ్మణాః, తే, ప్రాజా పత్యాఇతి ప్రాజా+పత్యాః॥ ॥౨౨॥

పదార్థః:- (అథ) అనన్తర్యే (ఏతాన్) పూర్వోక్తాన్ (అష్టౌ) (విరూపాన్) వివిధస్వరూ పాన్ (ఆ) సమన్తాత్. (లభతే) ప్రాప్నోతి (అతిదీర్ఘమ్) అతిశయేన దీర్ఘం (చ) (అతిహ్రస్వ మ్) అతిశయేన హ్రస్వం (చ) (అతిశుక్లం) (చ) (అతికృశం) (చ) (అతిశుక్లం) (చ) (అతి కృష్ణం) (చ) (అతికుల్వం) లోమరహితం (చ) (అతిలోమశం) అతిశయేన లోమయుక్తం (చ) (అశూద్రాః) న శూద్రా అశూద్రాః (అబ్రాహ్మణాః) న బ్రాహ్మణాః అబ్రాహ్మణాః (తే) (ప్రాజా పత్యాః) ప్రజాపతి దేవతాకాః (మాగధః) నృశంసః (పుంశ్చలీ) యా పుంభిశ్చలితచిత్తా వ్యభిచారిణీ (కితవః) ద్యూతశీలః (క్లీబః) నపుంసకః (అశూద్రాః) అవిద్యమానః శూద్రో యేషాన్తే (అబ్రాహ్మణాః) అవిద్యమానో బ్రాహ్మణో యేషాన్తే (తే) (ప్రాజాపత్యాః) ప్రజాపతే రిమే తే. ॥౨౨॥

అన్వయః:- హే రాజానో యథా విద్వానతిదీర్ఘం చాతిహ్రస్వం చాతిస్థూలం చాతికృశం చాతిశుక్లం చాతికృష్ణం చాతికుల్వం చాతిలోమశం చైతాన్విరూపానష్టావాలభతే, తథాయూయ మప్యాలభధ్వమ్. అథ యేఽశూద్రా అబ్రాహ్మణాః ప్రాజాపత్యాః సన్తి తేఽప్యాలభేరన్. యో మాగధో యా పుంశ్చలీ కితవః క్లీబోఽశూద్రా అబ్రాహ్మణాస్తే దూరే వాసనీయాః, యే ప్రా జాపత్యాస్తే సమీపే నివాసనీయాః. ॥౨౨॥

భావార్థః:- అత్ర వాచకలు... హే మనుష్యా యథా విద్వాంసః సూక్ష్మమహత్పదా ర్థాన్ విజ్ఞాయ యథాయోగ్యం వ్యవహారం సాధ్నువన్తి తథాఽన్యేపి సాధ్నువన్తు. సర్వైః ప్రజా పతేరీశ్వరస్యోపాసనా నిత్యం కర్తవ్యా ఇతి. ॥౨౨॥

పదార్థము,-ఓరాజులారా! ఎట్లు విద్వాంసుడు, అతిదీర్ఘం=చాలపొడుగైనది, చ= మఱియు, అతిహ్రస్వం=చాలకురుచైనది, చ=మఱియు, అతిస్థూలం=అతిస్థూలమైనది, చ=మఱియు, అతికృశం=మిగుల సన్ననిది, చ=మఱియు, అతిశుక్లం=మిక్కిలి తెల్ల నిది, చ=మఱియు, అతికృష్ణం=మిక్కిలినల్లనిది, చ=మఱియు, అతికుల్వం=ఏమియు

రోమములు లేనిది, చ=మఱియు, అతిలోమశం=అధికరోమములు కలది, చ ఏతాన్ విరూపాన్ అష్టౌ=అనేకవిధములైన రూపములుగల ఈయెనిమిదింటిని,ఆలభతే=బాగుగాపొందుచున్నాడో అటులనే మీరును పొందుడు, అథ=దీని యనంతరము అశూద్రాః=శూద్రులు కానివారు,అబ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు కానివారు,ప్రాజాపత్యాః=ప్రజాపతిదేవతగాగలవారై యెవరున్నారో, తే=వారుకూడ లభించెదరుగాక! మాగధః=మానవులలో నిందితులు,పుంశ్చలీ=వ్యభిచారిణి, కితవః=జూదరి,క్లీబః=నపుంసకుడు, అశూద్రాః=శూద్రులు లేనివారు,అబ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు లేనివారు ఎవరెవరున్నారో వారినందరిని దూరముగా నుంచవలయును మఱియు నెవరు, ప్రాజాపత్యాః=రాజునకు లేక ఈశ్వరునికి సంబంధీకులో, తే=వారు సమీపమున నివసింప జేయబడవలయును. [౨౨]

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది,ఎట్లు విద్వాంసులు చిన్నపెద్దపదార్థములను దెలిసికొని యథాయోగ్యముగ వ్యవహారమును సాధించుచున్నారో అటులనే ఇతర ప్రజలుకూడ చేయవలయును. సకలప్రజలు ప్రజారక్షకుడైన ఈశ్వరుని యొక్కయు రాజు యొక్కయు ఆజ్ఞను సేవించి నిత్యముఉపాసించవలెను.[౨౨]

అస్మిన్నధ్యాయే పరమేశ్వర స్వరూప రాజకృత్యయోర్వర్ణనా దేతదర్థస్య
పూర్వాధ్యాయేన సహ సఙ్గతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయమందు పరమేశ్వరుని స్వరూపవర్ణనయు, రాజు కృత్యము యొక్క వర్ణనయు నుండుటవలన నీ అధ్యాయము యొక్క అర్థమునకు పూర్వాధ్యాయము యొక్క అర్థముతో సంబంధము గలదని యెఱుంగవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీయుత విరజానంద సరస్వతీ
స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ దయానంద
సరస్వతీస్వామినా నిర్మితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం విభూషితే సుప్రమాణ
యుక్తే యజుర్వేదభాష్యే త్రింశోఽధ్యాయః పూర్తిమగాత్.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడుగు
శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు
జాన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానంద
సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి ముప్పదియవ అధ్యాయము సమాప్తము.

191వ పుటలో అ. 23 మం. 60 యొక్క సంస్కృత భావార్థమిది

భావార్థః:- విద్వాన్ బ్రూయాత్-హేజిజ్ఞాసోఽస్య జగతో బన్ధస్థితి కారణం-లోకత్రయస్య।కారణం సూర్యా చన్ద్రమసో శ్చోపాదాననిమిత్తే ఏతత్సర్వమహం జానామి. బ్రహ్మైవాస్య సర్వస్య నిమిత్తం కారణం ప్రకృతి శ్చోపా దానమితి. ౬౦

దయానందాబ్దము ౧౩౬. శార్వరి శ్రీరామనవమి. సృష్టి (ఆర్య) శకము ౧౯౭౨,౯౪౯,౦౭౧

నాగేంద్ర ప్రింటింగ్ ప్రెస్, మహంకాళీ వీథి, సికింద్రాబాదు.

యజుర్వేద భాష్యము

(౩౧-౪౦ అధ్యాయములు)

[చతుర్థదశకము]

★

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
శ్రీ మద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితస్య
సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితస్య
శ్రీ మత్పరోపకారిణీ సభయా ప్రకాశితస్య
యజుర్వేద భాష్యస్య
ఆంధ్రానువాదః

* *
*

అనువాదకులు :

పాలడుగు శేషాచలాచార్య
అన్నె కేశవార్యశాస్త్రి

★

ప్రకాశకులు :

శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదనము
నారాయణగూడ - హైదరాబాదు-౨౯

ప్రథమ ముద్రణ ౧౦౦౦
ఆర్యశకము ౧౯౭,౨౯,౪౯,౦౬౩
శా. శ. ౧౮౮౪ శుభకృత్
వి. శ. ౨౦౧౯
ద. శ. ౧౩౮
క్రీ. శ. ౧౯౬౨ డిశంబరు
మార్గశిర బ॥ ౩౦.

ముద్రణ :
౫౭౬ వ పుటవరకు
నాగార్జున ప్రింటింగ్ వర్క్స్
హైదరాబాదు.
౫౭౭ వ పుటనుండి చివరివరకు
స్వారాజ్య ప్రింటింగ్ వర్క్స్
సికింద్రాబాదు.

వెల 15 రూపాయలు.

— సూచన —

ఇంతదనుక తెలుగులో వాడబడుచున్న "గ్ం" కు బదులు నాగరలిపిలో వాడబడు యమముల ꣳ. ꣴ రూపము లిందు వాడబడినవి. ప్రతిపదము మంత్రములో, పదపాఠములో, సంస్కృత పదార్థములో, అన్వయములో, తెలుగు పదార్థములో మొత్తము ౫ పార్లు గోచరించగలదు. కనుక పాఠకులు గమనించి పొరపాటు యున్న సవరించుకొనగలరని ఆశించుచున్నాము.

లభించు స్థానములు :

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి
శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదనము
౩-౫-౧౦౦౩ - నారాయణగూడ
హైదరాబాదు-౨౯

పి. యస్. ఆచార్య
గురుకులము - కుందేరు పోస్టు
కృష్ణా జిల్లా

స్థిరమయిన విలాసము :
అన్నే మాధవరావు
ఆర్య గ్రంథాలయము
ముదునూరు పోస్టు - కృష్ణా జిల్లా

ఓమ్

యజుర్వేద దేవతలు

ఋషులతో సహా మంత్రసంఖ్యా నిర్దేశయుక్తముగా దేవతానుక్రమణిక విడిగాముద్రించబడినది.

దేవతల పేరులు — అధ్యాయములు.

ఋషులు

(ఇంవలి జంట ఋషులు)

(అనేక ఋషులు)



శ్రీ యఱ్ఱం బిక్కి రెడ్డి గారు,

యఱ్ఱం వారి పాలెం, బాపట్ల తాలూకా, గుంటూరు జిల్లా;

జననము:—1906 అక్టోబరు 15;

తల్లి:—నాగమాంబ; తండ్రి:—కోటిరెడ్డి,

బాల్యమునుండి ఖద్దరుధారి; నిత్యభగవద్గీతా పారాయణ పరుడు;

ధర్మ తత్పరుడు;

1934 లో నూతల పాడు గ్రామములో ధర్మసత్రమును నిర్మించెను.

కృషీవలుడు, ఋజుగామి, సత్యసంధుడు,

సతీమణి శ్రీమతి సౌ॥ చిలకమ్మ, జననము 1910;

అతిథి సేవా తత్పరు రాలు, పురంధ్రి.

వీరు వేదముద్రణకై 400 రూ.లు దానమిచ్చిన ఉదార వదాన్యులు.

భగవంతుడు వీరి కుటుంబము నందాస్తిక్య భావమును పెంపొందజేయు గాక!

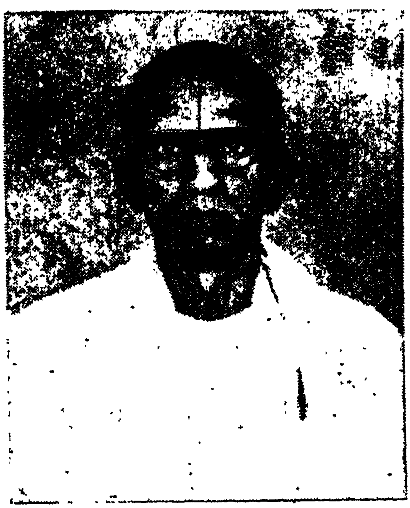
భగవత్ప్రేరితులు



శ్రీ చిలుకూరి రామమూర్తి శర్మగారు
తండ్రి:_ వెంకయ్య: తల్లి:_సుబ్బమ్మ
వయస్సు. 60సం॥ కమ్మవారు.
వైదిక పురోహితులు,
1925నుండి వేదప్రచారకులు.
ఆచంట_పశ్చిమగోదావరి జిల్లా

శ్రీ చలగళ్ల సుబ్బారాయుడు గారు
తండ్రి:_తిరపయ్య: తల్లి:_పద్దమ్మ
80సం॥ ల వయస్సు (1961) లో
పరమ పదించిరి,
మహర్షిదయానందుని భక్తులు, ప్రతిజ్ఞావీరులు,
ఆచంట–పశ్చిమగోదావరి జిల్లా.





శ్రీ వణుకూరు పురుషోత్తమ శర్మగారు
నాయీ బ్రాహ్మణులు
వైదిక ధర్మానుయాయి
సత్పురోహితులు
కుందేరు. కృష్ణాజిల్లా

భగవత్ప్రేరితులు



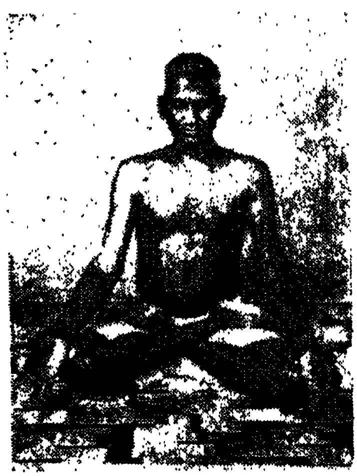
శ్రీ యలమంచిలి గోపాలరావువర్మగారు
తండ్రి : బాలకోటయ్య
తల్లి : రత్తమ్మ (కుందేరు; కృష్ణాజిల్లా)
వైదిక ధర్మాభిమానులు.
(మాచవరం: మెదకుజిల్లా)



శ్రీ వైద్య రామదేవ శాస్త్రిగారు
ఆయుర్వేదరత్న
తండ్రి: అంజయ్య; తల్లి: నరసమ్మ
వయస్సు ౩౨; దృఢమైన ఆర్యులు
ధూలిపేట, హైదరాబాదు.



శ్రీ అన్నే వెంకట్రామయ్యగారు
కూర్మకులావతంసులు;
రైతు. తేనెపరిశ్రమ;
వై దిక ధ ర్మా భి మా ని.
తోట్లవల్లూరు, కృష్ణాజిల్లా.



శ్రీమన్నెకుందూరి సత్యనారాయణగారు
తండ్రి: వీరన్న: తల్లి : సుబ్బమ్మ
కూర్మకులావతంసులు:
శ్రీమద్దయానందుని అనుయాయి;
౧౯౪౦ నుండి ఆర్యధర్మ ప్రచారకులు
దేవ; పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా.



శ్రీ దుర్గా సత్యనారాయణ దంపతులు - తణుకు.

శ్రీ సత్యనారాయణగారి
తలిదండ్రులు :
వెంకటరత్నమ్మ-
సూర్యనారాయణలు.
జన్మస్థానము :
పిఠాపురం (తూ. గో. జిల్లా)
వయస్సు : ౬౨ సం॥లు.

శ్రీమతి కృష్ణవేణిగారి
తలిదండ్రులు :
మానేపల్లి గవరమ్మ-
చంద్రయ్యగారలు.
జన్మస్థానము :
మండపాక (ప. గో. జిల్లా)
వయస్సు : ౩౨ సం॥లు.



శ్రీ గుంటక నరసయ్య పంతులుగారు
(హైదరాబాదు)
తండ్రి : రాజన్న, తల్లి : ఛాయమ్మ
గోపాలపురం _ కరీంనగరు జిల్లా
వయస్సు ౭౮ సం॥లు
పద్మశాలి సంఘ పితామహులు.
వైదిక ధర్మాభిమానులు
వృత్తి : సంఘసేవ.



శ్రీ అన్నే వెంకట్రామయ్య - అప్పమ్మగార్ల ద్వితీయ కుమార్తె
స్వర్గీయ శ కు ం త లా దే వి [తోట్లవల్లూరు]
[జననము 16-12-39 మరణము 20-5-59]

ఓమ్

మ వ వి

—(౦)—

మా అభిమానపాఠకుల సహకార సానుభూతుల వలననే ఈ బృహత్కార్యములో సగమున కెక్కువభాగము నేటికి పూర్తి జేయ గలిగితిమి. కావున మేమెంతయో కృతజ్ఞులము.

యజుర్వేద భాష్యము నాలుగు భాగములుగ పూర్తియగును. అందు రెండు భాగములు (౧, ౩ సంపుటములు) ముద్రించబడి చదువరుల కందించ బడినవి. ఇది మూడవదిగ ప్రకటించ బడుచున్నను వేదభాష్యక్రమములో నాల్గవ సంపుటము - చివరిది. ఇందు పురుషసూక్తము, ఈశోపనిషత్తు మొదలైనవి ఉన్నవి.

ఈ సంపుటము ముద్రణకై చాల శ్రమపడవలసివచ్చినది. రెండు సంవత్సరములకంటె నెక్కువ కాలము పట్టుటయే గాక రెండు ముద్రణాలయములలో పని చేయించ వలసి వచ్చినది.

మిగిలియున్న రెండవసంపుటము (౧౧-౨౦ అధ్యాయములు) ముద్రణకై ప్రత్యేకముగ కంపోజింగుసెక్షన్ పెట్టబడినది. పని సాగుచున్నది. సాధ్యమయినంత త్వరలో పాఠకుల సమక్షమున ఉంచబడగలదు.

వేద భాష్యముతోపాటు అనేక అనుక్రమణికలను కూడ తయారుచేయుట అత్యవసరముగ గోచరించుటచే మంత్రముల దేవతల నిర్దేశముతోసహా "ఋషుల అనుక్రమణిక" ను; అటులనే మంత్రముల-ఋషులనిర్దేశముతో సహా "దేవతానుక్రమణిక"ను వేర్వేర ముద్రించితిని. వీని వలన ఏయే దేవత ఎచ్చటెచ్చట వర్ణించబడెను ? ఆ యా మంత్రములకు ఋషు లెవరో ? తేలికగా గ్రహించగలరు. ఋష్యనుక్రమణిక వలన ఆ యా ఋషు లేయే మంత్రముల కున్నారు ? అచ్చటి దేవతలు ఎవరు ? అను విషయములను సులభముగ గ్రహించగలరు. ఈ రెండు అనుక్రమణికలు కేవల మధ్యాయములనే నిర్దేశించుచు నీసంపుటములోను ప్రకటించబడినవి. ఇటులనే ఏ యే ఛందస్సు ఏ యే తావులందు వాడబడినదో తెలియజేయు "ఛందస్సుల అనుక్రమణికయు" ముద్రించబడినది. ఈ వేదమునం దుపయోగించబడిన ౧౧,౧౦౬ శబ్దములు ఏ యే తావులందు వచ్చినవో తెలుపు "పదానుక్రమణిక"; ఏమంత్ర మెచటనున్నదో తెలుపు "మంత్రానుక్రమణిక"; మహర్షి ప్రతి మంత్రారంభము నందందుండు విషయమును నిర్దేశించియుండెను. వాని నన్నిటిని విడివిడిగా విషయముల ననుసరించి విభజించి సమకూర్చి "మంత్రార్థ విషయ సూచిక" అనునవి ప్రకటించబడినవి. మహర్షి ప్రతి అధ్యాయము చివర ఆ యా యధ్యాయముల లోని విషయములను నిర్దేశించెను. వాని నన్నిటిని అకారాదిక్రమములో సమకూర్చి "యజుర్వేదములో నేమున్నది ?" అను పేరుతో వేరుగ ముద్రించి యున్నాను. అదియు నిచట జత పరచ బడినది. ఏ భాషలో నెవరును సమకూర్చని అనుక్రమణిక లనేకము ఆంధ్రపాఠకుల కందించబడుచున్నవి.

ఆంధ్రభాషా సాహిత్యనిర్మాణము జరిగినదాది నేటివరకు ఆంధ్రభాషలో ప్రతిపదార్థ తాత్పర్యములతో నే యొక్క వేదము పూర్తిగ ప్రకటింపబడి యుండలేదు. ఆంధ్రలిపిలో వెలువడుచున్న యీ భాష్యమును ఆదరించుట, దానివలన లాభము పొందుట, ఆనందించుట కేవలము ఆంధ్రభాషవారి కొక్కరికే చెల్లును. కావున ఈ యపూర్వ కృతిని గ్రహించి ఆంధ్రపాఠకు లందరు కృతిపతులు గావలయునని మా వాంఛ.

"శ్రీమద్దయానంద వేదాను సంధాన సదనము" అను పేరుతో శుద్ధ వైదికసాహిత్యము ఇకముందు ప్రకటించబడును.

ఆంధ్రప్రజలు ఆదరాభిమానములు జూపి యజుర్వేదముకంటె ఐదు రెట్లు పెద్దదియగు మహర్షిరచిత ఋగ్వేద భాష్యమునకు కూడ ఆంధ్రనువాద మొనర్చునటుల ప్రోత్సహించెదరని ఆశించుచున్నాను.

మార్గశిర బ ౩౦
శుభకృత్
ది 26—12—1962
నారాయణగూడ
హైదరాబాదు-౨౭

ఇట్లు విన్నవించు
వైదిక ధర్మానురాగి
వేదభాష్య ప్రకాశన ప్రబంధకర్త
అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి

ఓమ్

అథైకత్రింశత్తమాధ్యాయారమ్భః

—: ం :—

ముప్పదియొకటవ అధ్యాయము ప్రారంభము.

ఓ౩మ్. విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆసువ॥౧॥

౧—౫ సహస్ర శీర్షేత్యస్య నారాయణ ఋషిః; పురుషో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ఛందః, గాంధారః స్వరః,

అథ పరమాత్మన ఉపాసనా స్తుతి పూర్వకం సృష్టి విద్యా విషయ మాహ.

పరమాత్ముని ఉపాసనాస్తుతి పూర్వకముగ సృష్టివిద్యావిషయమును చెప్పెను.

సహస్ర శీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్।

స భూమిꣳ సర్వతః స్పృత్వాऽత్యతిష్ఠ ద్దశాఙ్గులమ్ ॥౧॥

సహస్రశీర్షేతి సహస్ర + శీర్షా, పురుషః,సహస్రాక్ష ఇతి సహస్ర + అక్షః, సహస్రపాదితి సహస్ర + పాత్, సః, భూమిమ్, సర్వతః, స్పృత్వా, అతి, అతిష్ఠత్, దశాఙ్గులమితి దశ + అఙ్గులమ్ ॥౧॥

పదార్థః :—(సహస్రశీర్షా) సహస్రాణ్యసంఖ్యాతాని శిరాంసి యస్మిన్ సః,(పురుషః) సర్వత్ర పూర్ణో జగదీశ్వరః, పురుషః, పురిషాదః పురిశయః పూర్యతే ర్వా పూరయత్యంత రిత్యంతర పురుష మభిప్రేత్య. యస్మాత్ పరం నాపర మస్తి కించిద్యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కిఞ్చిత్ వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేక స్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమిత్యపి నిగమో భవతి నిరు. అ. ౨. ఖం. ౩. (సహస్రాక్షః) సహస్రాణ్యసంఖ్యాతాన్యక్షీణి యస్మిన్ సః, (సహస్రపాత్) సహస్రాణ్యసంఖ్యాతాః పాదా యస్మిన్ సః, (సః) (భూమిమ్) భూగోలమ్, (సర్వతః) సర్వస్మాద్దేశాత్ (స్పృత్వా) అభివ్యాప్య (అతి) ఉల్లంఘనే (అతిష్ఠత్) తిష్ఠతి (దశాంగులమ్) పఞ్చస్థూలసూక్ష్మభూతాని దశాంగులాన్యఙ్గాని యస్య తజ్జగత్ ॥౧॥

అన్వయః :—హేమనుష్యాః యః సహస్రశీర్షా సహస్రాక్షః సహస్రపాత్ పురుషోఽస్తి. స సర్వతో భూమిం స్పృత్వా దశాఙ్గుల మత్యతిష్ఠ త్తమేవోపాసీధ్వమ్. ॥౧॥

భావార్థః —హే మనుష్యా యస్మిన్ పూర్ణే పరమాత్మ న్యస్మదాదీనా మసంఖ్యాతాని శిరాంస్య క్షీణి పదాదీన్యఙ్గాని చ సన్తి. యో భూమ్యా ద్యుపలక్షితం పఞ్చభిః స్థూలై ర్భూతైః సూక్ష్మై శ్చ యుక్తం జగత్ స్వసత్తయా ప్రపూర్య యత్ర జగన్నాస్తి తత్రాఽపి పూర్ణోఽస్తి,తం సర్వ నిర్మాతారం పరిపూర్ణం సచ్చిదానందస్వరూపం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం పరమేశ్వరం విహాయాన్య స్యోపాసనాం యూయం కదాచిన్నైవ కురుత, కిన్త్వస్యోపాసనేన ధర్మార్థకామమోక్షా నలం కుర్యాత. ॥౧॥

పదార్థము :—మానవులారా ! సహస్రశీర్షః=వేలకొలది శిరస్సు లన్నిటిని తనలో గలిగియున్నవాడు, సహస్రాక్షః=వేలకొలది నేత్రములను తనలో గలిగియున్నవాడు,

సహస్రపాత్=సకల ప్రాణుల యసంఖ్యాకములగు పాదములను తనలో కలిగియున్న వాడునై, పురుషః=సర్వత్ర పరిపూర్ణుడు, వ్యాపకుడునై యే జగదీశ్వరుడున్నాడో, సః= అతను, సర్వతః=సకల[ప్ర]దేశములనుండి, భూమిమ్=భూగోళమునందు, స్పృత్వా=అన్ని వైపులనుండి వ్యాప్తుడై, దశాంగులమ్=పంచస్థూల భూతములు. పంచసూక్ష్మ భూతములు అను పది యవయవముల రూపములోనున్న సకల జగత్తును, అతి అతిష్ఠత్=ఉల్లం ఘించి స్థితుడై యున్నాడు. అనగా అన్నిటికంటె వేరుగాగూడ స్థితుడై యున్నాడు. (౧)

భావార్థము :—మానవులారా ! మన మానవులందఱి అసంఖ్య మస్తకములు, నయనములు, పాదములు మొదలైన అవయవములు, ఏ పూర్ణ పరమాత్మయందున్నవో, భూమ్యాదులచే ఉపలక్షితమై పంచస్థూల పంచసూక్ష్మ భూతములతో కూడియున్న జగత్తును తన శక్తిచే నింపి, జగత్తులేని చోటగూడ(వ్యాపించి)ఎవడు పూర్ణుడగుచున్నాడో, అట్టి సకల జగత్స్రష్ట, పరిపూర్ణుడు, సచ్చిదానందస్వరూపుడు, నిత్యశుద్ధబుద్ధ ముక్త స్వభావుడునగు పరమేశ్వరుని వదలి ఇతరుని నెన్నడును ఉపాసించకుడు. మఱేమనిన ఆ యీశ్వరుని ఉపాసనచే ధర్మార్థ కామమోక్షములను పొందుడు. ౧. [౧౭-౫౯]

౧౭.౦ పురుష ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః; ఈశానో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ.

మరల నయ్యదియే.

పురుష ఏవేదఁ సర్వం యద్భూతం యచ్చ భావ్యమ్ ।
ఉతామృతత్వస్యేశానో యదన్నే నాతిరోహతి ॥౨॥

పురుషః, ఏవ, ఇదమ్, సర్వమ్, యత్, భూతమ్, యత్, చ, భావ్యమ్, ఉత, అమృతత్వస్యేత్యమృత + త్వస్య, ఈశానః, యత్, అన్నేన, అతిరోహతీత్యతి + రోహతి ॥౨॥

పదార్థః :—(పురుషః) సత్యై ర్గుణకర్మస్వభావైః పరిపూర్ణః (ఏవ) (ఇదమ్) ప్రత్యక్షా ఽ ప్రత్యక్షాత్మకం జగత్ (సర్వమ్) సంపూర్ణమ్ (యత్) (భూతమ్) ఉత్పన్నమ్ (యత్) (చ) (భావ్యమ్) ఉత్పత్స్యమానమ్ (ఉత) అపి (అమృతత్వస్య) అవినాశినో మోక్షసుఖస్య కారణస్య వా (ఈశానః) అధిష్ఠాతా (యత్) (అన్నేన) పృథివ్యాదినా (అతిరోహతి) అత్యన్తం వర్ధతే. ॥౨॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా యద్భూతం యచ్చ భావ్య ముతాపి యదన్నేనా ఽ తిరోహతి తదిదం సర్వ మమృతత్వస్యేశానః పురుష ఏవ రచయతి. ॥౨॥

భావార్థః :—హే మనుష్యా యేనేశ్వరేణ యదా యదా సృష్టి రభూత్తదా తదా నిర్మితా ఇదానీం ధరతి, పునర్వినాశ్య రచిష్యతి, యదాధారేణ సర్వం వర్తతే, వర్ధతే చ తమేవ సర్వేశం పరమాత్మానముపాసీధ్వం నాఽస్మాదితరమ్ ॥౨॥

పదార్థము :-మానవులారా ! యత్=ఏది, భూతమ్=ఉత్పన్నమైయున్నదో, చ=మఱియు, యత్ భావ్యమ్=ఏది యుత్పన్నమవనున్నదో, ఉత=మఱియు, యత్ అన్నేన=ఏది పృథివ్యాదుల సంబంధముచే, అతిరోహతి=మిక్కిలి వృద్ధిజెందుచున్నదో, ఇదమ్ సర్వమ్=ఆయీ ప్రత్యక్ష పరోక్షరూపములోనున్న జగత్తంతటిని, అమృతత్వస్య=అవినాశియైన మోక్షసుఖమునకు, కారణమునకు, ఈశానః=అధిష్ఠాతయు, పురుషః ఏవ=సత్యములైన గుణకర్మ స్వభావములతో పరిపూర్ణుడునైన బరమాత్మయే సృష్టించుచున్నాడు. ౨.

భావార్థము :-మానవులారా ! ఏ ఈశ్వరుడు సృష్టి జరిగినప్పుడెల్లా సృష్టించి యుండెనో, ఇప్పుడు ధరించుచున్నాడో, ఇకముందును నాశనమొనర్చి రచించునో, ఎవని యాధారముమీద సకలము ఉన్నదో, వృద్ధియగుచున్నదో ఆ పరమేశుడైన పరమాత్మునినే ఉపాసించుడు. అతని తప్ప నితరుని సేవించకుడు. ౨. [౧౬౬౦]

౧౬౬౧ ఏతావానిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నా విషయమే.

ఏతావానస్య మహిమాతో జ్యాయాꣳశ్చ పూరుషః ।
పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి ॥3॥

ఏతావాన్; అస్య, మహిమా, అతః, జ్యాయాన్; చ, పూరుషః, పురుష-ఇతి పురుషః, పాదః, అస్య, విశ్వా, భూతాని, త్రిపాదితి త్రి+పాత్, అస్య అమృతమ్, దివి. ॥3॥

పదార్థః :-(ఏతావాన్) దృశ్యాదృశ్యం బ్రహ్మాండరూపమ్ (అస్య) జగదీశ్వరస్య (మహిమా) మాహాత్మ్యమ్. (అతః) అస్మాత్ (జ్యాయాన్) అతిశయేన ప్రశస్తో మహాన్ (చ) (పూరుషః) పరిపూర్ణః (పాదః) ఏకోంఽశః. (అస్య) (విశ్వా) విశ్వాని సర్వాణి (భూతాని) పృథివ్యాదీని (త్రిపాత్) త్రయః పాదా యస్మిన్ (అస్య) జగత్స్రష్టుః (అమృతమ్) నాశరహితమ్ (దివి) ద్యోతనాత్మకే స్వస్వరూపే. ॥3॥

అన్వయః :-హే మనుష్యాః అస్య పరమేశ్వరస్యైతావాన్ మహిమాఽతోఽయం పూరుషో జ్యాయానస్య చ విశ్వా భూతాన్యేకః పాదోఽస్య త్రిపాదమృతం దివి వర్తతే. ॥3॥

భావార్థః:-ఇదం సర్వం సూర్యచంద్రాదిలోకలోకాంతరం చరాచరం యావజ్జగదస్తి తచ్చిత్రవిచిత్ర రచనానుమానేనేశ్వరస్య మహత్త్వం సంపాద్యోత్పత్తిస్థితి ప్రలయరూపేణ కాలత్రయే హ్రాసవృద్ధ్యాదినాఽపి పరమేశ్వరస్య చతుర్థాంశే తిష్ఠతి, నైవాస్య తురీయాంశస్యావ్యవధింప్రాప్నోతి అస్య సామర్థ్యస్యాంశత్రయం స్వేఽవినాశివి మోక్షస్వరూపే సదైవ వర్తతే,నానేన కథనేనతస్యాఽనంతత్వం విహన్యతే కిన్తు జగదపేక్షయా తస్య మహత్త్వం జగతో న్యూనత్వఞ్చ జ్ఞాప్యతే. ॥3॥

పదార్థము :—మానవులారా ! ఏతావాన్=ఈ దృశ్యాదృశ్య బ్రహ్మాండము, అస్య మహిమా=ఈ జగదీశ్వరుని మహత్వసూచకమైయున్నది. అతః=ఈ బ్రహ్మాండము కంటెను, పురుషః=పరిపూర్ణుడైన పరమాత్మ, జ్యాయాన్=పెద్దవాడు, అతిప్రశంసితుడు, చ=మఱియు, విశ్వాభూతాని = పృథివ్యాదిచరాచరజగత్తంతయు, అస్య పాదః=ఈ ఈశ్వరునియందొక అంశమై యున్నది. మఱియు, అస్య=ఈ జగత్స్రష్టయొక్క, త్రిపాద్=మూడు అంశముల, అమృతమ్=నాశరహితమగు మహిమ, దివి=ద్యోత నాత్మకమగు స్వస్వరూపము నందున్నది. ౩.

భావార్థము :—సూర్యచంద్రాది లోకలోకాంతర చరాచర జగత్తంతయు (తన) చిత్రవిచిత్ర రచనయొక్క అనుమానముచే పరమేశ్వరుని మహిమను ప్రసిద్ధపఱచి, ఉత్పత్తిస్థితి ప్రళయరూపముచే త్రికాలములందు క్షీణించినను, వృద్ధిజెందినను పరమేశ్వరుని ఒక చతుర్థాంశములోనే అంతర్హితమై యుండును గాని, ఆ ఈశ్వరుని చతుర్థాంశపు అవధివి కూడ ముట్టజాలదు. మఱియు నీ యీశ్వరునియొక్క మూడుపాదములు అతని అవినాశియగు మోక్షస్వరూపమున సదైవ ఉండుచున్నవి. ఇటుల చెప్పుటచే జగత్తుకంటె అతని మహత్త్వము, జగత్తుయొక్క న్యూనత్వము గ్రహించబడునుగాని యీశ్వరుని యనంతత్వమునకు భంగమువాటిల్లదు. ౩. [౧౬౬౧]

౧౬౬౨ త్రిపాదిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః,

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః పాదోఽస్యేహాభవత్ పునః।
తతో విష్వఙ్ వ్యక్రామత్సాశనానశనే అభి ॥౪॥

త్రిపాదితి త్రి + పాత్, ఊర్ధ్వః, ఉత్, ఐత్, పురుషః పాదః, అస్య, ఇహ, అభవత్, పునరితి పునః, తతః, విష్వఙ్, వి, అక్రామత్, సాశనానశనే ఇతి సాశనానశనే, అభి. ॥౪॥

పదార్థః :—(త్రిపాత్) త్రయః పాదా అంశాః యస్య సః (ఊర్ధ్వః) సర్వేభ్య ఉత్కృష్టః సంసారాత్ పృథక్ ముక్తిరూపః (ఉత్) (ఐత్) ఉదేతి (పురుషః) పాలకః (పాదః) ఏకో భాగః (అస్య) (ఇహ) జగతి (అభవత్) భవతి (పునః) పునః పునః (తతః) తతోఽనన్తరమ్ (విష్వఙ్) యో విషు సర్వత్రాఞ్చతి ప్రాప్నోతి (వి) విశేషేణ(అక్రామత్)వ్యాప్నోతి(సాశనానశనే)అశనేన భోజనేన సహ వర్తమానం సాశనం, న విద్యతేఽశనం యస్య తదశనం సాశనఞ్చానశనఞ్చ తే ప్రాణ్యప్రాణినౌ (అభి) అభిలక్ష్య. ॥౪॥

అన్వయః :—పూర్వోక్త త్రిపాత్ పురుష ఊర్ధ్వ ఉదైత్. అస్య పాద ఇహ పున రభవత్, తతః సాశనానశనే అభి విష్వఙ్ సన్ వ్యక్రామత్. ॥౪॥

భావార్థః:-అయం పరమేశ్వరః కార్యజగతః పృథగంశత్రయేణ ప్రకాశితః సన్ ఏకాంశస్వసామర్థ్యేన సర్వం జగత్పునః పునరుత్పాదయతి పశ్చాత్ తస్మిన్ చరాఽచరే జగతి వ్యాప్య తిష్ఠతి.॥౪॥

పదార్థము :—త్రిపాత్=పూర్వోక్తాంశత్రయము కలిగియున్నవాడు, పురుషః=పాలకుడు నగు పరమేశ్వరుడు, ఊర్ధ్వః=సర్వోత్తమమైన ముక్తిస్వరూపుడు, సంసారమునకు భిన్నుడునై, ఉత్ ఐత్=ఉదయించుచున్నాడు, అస్య=ఈ పురుషుని, పాదః=ఒకయంశము, ఇహ పునః అభవత్=ఈ జగత్తునందు మాటిమాటికి ఉత్పత్తి ప్రళయ చక్రమువలె కలుగుచున్నది. తతః=దీని యనంతరము, సాశనానశనే అభి=తిను చేతన వస్తువులు, తినజాలని జడవస్తువులు, ఈ రెంటియందు, విష్వఙ్=సర్వత్ర ప్రాప్తుడై, వి అక్రామత్=విశేషించి వ్యాప్తుడగు చున్నాడు. ౪.

భావార్థము :—పూర్వోక్త పరమేశ్వరుడు కార్యజగత్తుకు భిన్నుడై అంశత్రయముచే ప్రకాశితుడయ్యెను.ఏకాంశమగు స్వసామర్థ్యముచే సకలలోకములను మాటిమాటికిసృజించు చున్నాడు. తదనంతరము చరాచర జగత్తులో వ్యాప్తుడై స్థితుడగుచున్నాడు. ౪. [౧౬౬౨]

౧౬౬౩ తతో విరాడిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, స్రష్టా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ.

మరల నా విషయమే.

తతో విరాడజాయత విరాజో అధి పూరుషః।

స జాతో అత్యరిచ్యత పశ్చాద్భూమి మథో పురః ॥౫॥

— తతః, విరాడితి వి+రాట్, అజాయత, విరాజ ఇతి వి+రాజః, అధి, పూరుషః, పురుష ఇతి పురుషః, సః, జాతః అతి, అరిచ్యత, పశ్చాత్, భూమిమ్, అథో ఇత్యథో, పురః. ॥౫॥

పదార్థః :—(తతః) తస్మాత్పూర్ణాదాదిపురుషాత్ (విరాట్) వివిధైః పదార్థై రాజతే ప్రకాశతే స విరాట్ బ్రహ్మాండరూపః (అజాయత) జాయతే (విరాజః) (అధి) ఉపరి అధిష్ఠాతా (పూరుషః) పరిపూర్ణః పరమాత్మా (సః) (జాతః) ప్రాదుర్భూతః (అతి) (అరిచ్యత) అతిరిక్తో భవతి (పశ్చాత్) (భూమిమ్) (అథో) (పురః) పురస్తాద్వర్తమానః. ॥౫॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా స్తతో విరాడజాయత విరాజో అధి పూరుష అథో స పురో జాతోఽత్యరిచ్యత పశ్చాద్భూమిం జనయతి తం విజానీత. ॥౫॥

భావార్థః :—పరమేశ్వరాదేవ సర్వం సమిష్టిరూపం జగజ్జాయతే. స చ తస్మాత్పృథగ్భూతో వ్యాప్తోఽపి తత్కల్మషాలిప్తోఽస్య సర్వస్యాధిష్ఠాతా భవతి.

ఏవం సామాన్యేన జగన్నిర్మాణ ముక్త్వా విశేషతయా భూమ్యాదినిర్మాణం క్రమేణోచ్యతే.॥౫॥

పదార్థము :—మానవులారా ! తతః=ఆ సనాతన పూర్ణపరమాత్మనుండి, విరాట్=వివిధప్రకారములైన పదార్థములచే ప్రకాశవంతమగు విరాడ్బ్రహ్మాండరూప సంసారము, అజాయత=ఉత్పన్నమగుచున్నది. విరాజః=విరాట్సంసారమునకు, అధి=పైన అధిష్ఠాతగ, పూరుషః=పరిపూర్ణ పరమాత్మ ఉండుచున్నాడు. అథో=దీనియనంతరము, సః=ఆ పురుషుడు, పురః జాతః=పూర్వమునుండి ప్రసిద్ధుడై, అతి అరిచ్యత=జగత్తుకంటె అతిరిక్తుడై యుండుచున్నాడు. పశ్చాత్=ఆతర్వాత, వెనుక, భూమిమ్=భూమిని ఉత్పన్న మొనర్చుచున్నాడు. ఈ విషయమును ఎఱుగడు. ౫.

భావార్థము :—పరమేశ్వరుని నుండియే సమష్టిరూపములోనున్న జగత్తంతయు నుత్పన్నమగుచున్నది. అతడే జగత్తుకంటె వేఱుగానుండి వ్యాప్తుడై కూడ ఉన్నాడు. దాని దోషములతో లిప్తుడు కాకుండ దానికంతటికి అధిష్ఠాతయై యున్నాడు.

ఈ విధముగ జగద్రచనావిధానమును సామాన్యముగ చెప్పి విశేషించి భూమ్యాదుల రచనాక్రమమును జెప్పుచున్నాడు. ౫. [౧౬-౬౩]

౧౬-౬౪ తస్మాదిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ.

విషయ మయ్యాదియే.

తస్మాద్యజ్ఞాత్ సర్వహుతః సంభృతం పృషదాజ్యమ్ ।
పశూꣳస్తాꣳశ్చక్రే వాయవ్యా నారణ్యా గ్రామ్యా శ్చ యే ॥౬॥

తస్మాత్; యజ్ఞాత్, సర్వహుత ఇతి సర్వ+హుతః, సంభృతమితి సమ్+భృతమ్, పృషదాజ్యమితి పృషత్+ఆజ్యమ్,పశూన్,తాన్, చక్రే,వాయవ్యాన్, ఆరణ్యాః, గ్రామ్యాః, చ, యే ॥౬॥

పదార్థః :—(తస్మాత్) పూర్వోక్తాత్ (యజ్ఞాత్) పూజనీయాత్ పురుషాత్(సర్వహుతః)సర్వైర్హూయతే ఆదీయతే తస్మాత్ (సంభృతమ్) సమ్యక్ సిద్ధం జాతమ్ (పృషదాజ్యమ్) దధ్యాజ్యాది భోజ్యం వస్తు (పశూన్) (తాన్) (చక్రే) కరోతి (వాయవ్యాన్) వాయువద్గుణాన్ (ఆరణ్యాః) అరణ్యే భవాః సింహాదయః (గ్రామ్యాః) గ్రామే భవా గవాదయః (చ) (యే) ॥౬॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా స్తస్మాత్ సర్వహుతో యజ్ఞాత్సర్వం పృషదాజ్యం సంభృతం య ఆరణ్యా గ్రామ్యాశ్చ తాన్ వాయవ్యాన్ పశూన్ య శ్చక్రే తం విజానీత ॥౬॥

భావార్థః :—యేన సర్వై ర్గృహీతవ్యేన పూజ్యేన జగదీశ్వరేణ సర్వజగద్ధితాయ దధ్యాది భోగ్యం వస్తు గ్రామస్థా వనస్థాశ్చ పశవో నిర్మితా స్తం సర్వ ఉపాసీరన్. ॥౬॥

పదార్థము :—ఓ మానవులారా ! తస్మాత్=పూర్వోక్తుడు, సర్వహుతః=అందఱిచే గ్రహింపబడినవాడు, యజ్ఞాత్=పూజనీయుడు పురుషుడునైన పరమాత్మనుండి,

పృషదాజ్యమ్=దధ్యాది భోగయోగ్యములగు వస్తువులు, సంభృతమ్=చక్కగ ఉత్పన్నమైనవి. ఆరణ్యాః=వన్యములగు సింహాదులు, చ=మఱియు, గ్రామ్యాః=గవాదిగ్రామ్య జంతువులు, యే=ఏవియున్నవో, తాన్ వాయవ్యాన్ పశూన్=వాయుగుణములుగల ఆ పశువులను, చక్రే=ఎవడుత్పన్నము చేయుచున్నాడో అతనిని తెలుసుకొనుడు. ౬.

భావార్థము :—అందఱికి గ్రహీతవ్యుడు, పూజ్యుడు నగునే జగదీశ్వరునిచే జగద్ధితమునకై దధ్యాది భోగ్యవస్తువులు, గ్రామ్యములు వన్యములునగు పశువులు సృజింపబడినవో అతనిని అందరు ఉపాసించవలయును ౬. [౧౬౬౪]

౧౬౬౫ తస్మాదిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, స్రష్టేశ్వరో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నా విషయమే.

తస్మాద్యజ్ఞా త్సర్వహుత ఋచః సామాని జజ్ఞిరే।
ఛందాꣳసి జజ్ఞిరే తస్మాద్యజు స్తస్మాదజాయత ॥౭॥

తస్మాత్, యజ్ఞాత్, సర్వహుత ఇతి సర్వ+హుతః, ఋచః, సామాని జజ్ఞిరే, ఛందాꣳసి, జజ్ఞిరే, తస్మాత్, యజుః, తస్మాత్, అజాయత ॥౭॥

పదార్థః :—(తస్మాత్) పూర్ణాత్ (యజ్ఞాత్) పూజనీయతమాత్ (సర్వహుతః) సర్వే జుహ్వతి సర్వం సమర్పయంతి వా యస్మై (ఋచః) ఋగ్వేదః (సామాని) సామవేదః (జజ్ఞిరే) జాయంతే. (ఛందాంసి) అథర్వవేదః (జజ్ఞిరే) (తస్మాత్) పరమాత్మనః (యజుః) యజుర్వేదః (తస్మాత్) (అజాయత) జాయతే. ॥౭॥

అన్వయః :—హే మనుష్యాః యుష్మాభి స్తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుతః పరమాత్మన ఋచః సామాని జజ్ఞిరే, తస్మాచ్ఛందాంసి జజ్ఞిరే, తస్మాద్యజు రజాయత. స విజ్ఞాతవ్యః. ॥౭॥

భావార్థః :—హే మనుష్యాః భవంతో యస్మాత్సర్వే వేదా జాయంతే, తం పరమాత్మాన ముపాసీరన్, వేదాంశ్చాధీయీరన్, తదాజ్ఞానుకూలం చ వర్తిత్వా సుఖినో భవన్తు. ॥౭॥

పదార్థము :—ఓ మానవులారా! తస్మాత్=అట్టి పూర్ణుడు, యజ్ఞాత్=అత్యంత పూజనీయుడు, సర్వహుతః=అందఱిచే సకలపదార్థములు సమర్పించబడువాడు నగు పరమాత్మనుండి, ఋచః=ఋగ్వేదము, సామాని=సామవేదము, జజ్ఞిరే=ఉత్పన్నములగుచున్నవి. తస్మాత్=ఆ పరమాత్మనుండి, ఛందాంసి=అథర్వవేదము, జజ్ఞిరే=ఉత్పన్నమగుచున్నది. తస్మాత్=ఆ పురుషునినుండి, యజుః=యజుర్వేదము, అజాయత=ఉత్పన్నమగుచున్నది. అతనిని ఎఱుగుడు. (౭) [౧౬౬౫]

భావార్థము :—మానవులారా! వేదములన్నియు నెవనినుండి పుట్టినవో ఆపరమాత్మను ఉపాసించుడు. వేదమును చదువుడు దాని ఆజ్ఞానుకూలముగ ప్రవర్తించి సుఖులు గండు.

౧౬౬౬ తస్మాదిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తదేవ విషయ మాహ.

మఱల నా విషయమే.

తస్మాదశ్వా అజాయన్త యే కే చోభయాదతః ।
గావో హ జజ్ఞిరే తస్మాత్తస్మాజ్జాతా అజావయః ॥౮॥

తస్మాత్, అశ్వాః, అజాయంత, యే, కే, చ, ఉభయాదతః, ఉభయాదత ఇత్యుభయ+దతః, గావః, హ, జజ్ఞిరే, తస్మాత్, తస్మాత్, జాతాః, అజావయః ॥౮॥

పదార్థః :—(తస్మాత్) పరమేశ్వరాత్ (అశ్వాః) తురంగాః (అజాయన్త) ఉత్పన్నాః (యే) (కే) (చ) గర్దభాదయః (ఉభయాదతః) ఉభయో రధ ఊర్ధ్వభాగయో ర్దంతా యేషా న్తే (గావః) ధేనవః, గావ ఇత్యుపలక్షణ మేకదతామ్, హ=కిల, (జజ్ఞిరే) ఉత్పన్నాః (తస్మాత్) (తస్మాత్) (జాతః) ఉత్పన్నాః (అజావయః) అజా శ్చావయ శ్చ తే. ॥౮॥

అన్వయః :—హే మనుష్యాః యుష్మాకమశ్వా యే కే చోభయాదతః స న్తి, తే తస్మాద జాయ న్త. తస్మాద్గావో హ జజ్ఞిరే తస్మాదజావయో జాతా ఇతి వేద్యమ్ ॥౮॥

భావార్థః :—హే మనుష్యా! యూయం గవాశ్వాదయో గ్రామ్యాః సర్వే పశవో యస్మాత్స నాతనాత్ పూర్ణాత్పురుషాదేవోత్పన్నా స్తస్యాజ్ఞోల్లంఘనం కదాపి మా కురుత. ॥౮॥

పదార్థము :—మనుష్యులారా! మీకు, అశ్వాః=గుఱ్ఱములు మఱియు, చ=గర్దభాదులు, ఉభయాదతః=క్రిందమీద దంతములుగలవి, యే కే=ఏవియున్నవో అవి, తస్మాత్=ఆ పరమేశ్వరునినుండి, అజాయ న్త=ఉత్పన్నములైనవి, తస్మాత్=అతనినుండి, గావః=గోవులు. (ఇది క్రింది పల్లుగల పశువులకు ఉపలక్షణము కనుక క్రిందిదంతములు గల ఇతర పశువులన్నియు గ్రహించబడును.) హ=నిశ్చయముగ, జజ్ఞిరే=ఉత్పన్నములైనవి, మఱియు, తస్మాత్=అతనినుండి, అజావయః=గొఱ్ఱెలు మేకలు, జాతః=ఉత్పన్నములైనవి, అని ఈ విధముగ గ్రహించవలయును. (౮) [౧౬౬౬]

భావార్థము :—మానవులారా! మీరు గవాశ్వాది గ్రామ్యపశువులన్ని ఏ పూర్ణ పురుషుడైన పరమాత్మనుండి ఉత్పన్నములయ్యెనో అతని ఆజ్ఞను ఎన్నటికి ఉల్లంఘించకుడు.

౧౬౬౭ తం యజ్ఞమిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నా విషయమే.

తం యజ్ఞం బర్హిషి ప్రౌక్షన్ పురుషం జాతమగ్రతః ।
తేన దేవా అయజ న్త సాధ్యా ఋషయశ్చ యే ॥౯॥

తమ్, యజ్ఞమ్, బర్హిషి, ప్ర, ఔక్షన్, పురుషమ్, జాతమ్, అగ్రతః, తేన, దేవాః, అయజన్త, సాధ్యాః ఋషయః, చ, యే ॥౯॥

పదార్థః :—(తమ్) ఉక్తమ్, (యజ్ఞమ్) సంపూజనీయమ్ (బర్హిషి) మానసే జ్ఞానయజ్ఞే (ప్ర) ప్రకర్షేణ (ఔక్షన్) సించంతి, (పురుషమ్) పూర్ణమ్ (జాతమ్) ప్రాదుర్భూతం జగత్కర్తారమ్ (అగ్రతః)సృష్టేః ప్రాక్(తేన)తదుపదిష్టేన వేదేన (దేవాః) విద్వాంసః(అయజంత)పూజయంతి (సాధ్యాః)సాధనం యోగాభ్యాసాదికం కుర్వంతో జ్ఞానినః(ఋషయః)మంత్రార్థవిదః(చ)(యే) ॥౯॥

అన్వయః :— హే మనుష్యాః ! యే దేవాః సాధ్యా ఋషయశ్చ యమగ్రతో జాతం యజ్ఞం పురుషం బర్హిషి ప్రౌక్షన్ త ఏవ తేనాయజన్త చ తం యూయం విజానీత. ॥౯॥

భావార్థః :—విద్వద్భిర్మనుష్యైః సృష్టికర్తేశ్వరో యోగాభ్యాసాదినా సదా హృదయాంతరిక్షే ధ్యాతవ్యః పూజనీయశ్చ. ॥౯॥

పదార్థము:—మానవులారా! దేవాః=విద్వాంసులు, చ=మరియు, సాధ్యాః=యోగాభ్యాసాది సాధనము లొనర్చువారు, ఋషయః=మంత్రార్థము నెఱుగు జ్ఞానులైనవారు, యే=ఎవరు, అగ్రతః=సృష్టికి పూర్వమునుండి, జాతమ్=ప్రసిద్ధుడు, యజ్ఞమ్=చక్కగా పూజింపయోగ్యుడు, పురుషమ్=పూర్ణుడునగునే పరమాత్మను, బర్హిషి=మానసమగు జ్ఞానయజ్ఞమునందు, ప్ర ఔక్షన్=ధారణమొనర్చుచున్నారో వారలే, తేన=అతడుపదేశించిన వేదముద్వారా, అయజంత=అతనిని పూజించుచున్నారు. అతనిని మీరును ఎఱుగుడు. (౯)

భావార్థము :—విద్వాంసులగు మానవులు సృష్టికర్తయైన ఈశ్వరుని యోగాభ్యాసాదులచే సర్వదా హృదయకాశమునందు ధ్యానించవలయును, పూజించవలయును. ౯. [౧౬౬౭]

౧౬౬౮ యత్పురుష మిత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మఱల విషయమదియే.

యత్పురుషం వ్యదధుః కతిధా వ్యకల్పయన్ ।
ముఖం కిమస్యాసీత్కిమ్బాహూ కిమూరూ పాదా ఉచ్యేతే ॥౧౦॥

యత్, పురుషమ్, వి, అదధుః, కతిధా, వి, అకల్పయన్, ముఖమ్, కిమ్, అస్య, ఆసీత్, కిమ్, బాహూ ఇతి బాహూ, కిమ్, ఊరూ ఇత్యూరూ, పాదౌ, ఉచ్యేతే, ఇత్యుచ్యేతే॥౧౦॥

పదార్థః :—(యత్) యమ్(పురుషమ్)పూర్ణమ్(వి)వివిధప్రకారేణ (అదధుః) ధరంతి(కతిధా) కతిప్రకారైః (వి) విశేషేణ(అకల్పయన్)కథయంతి (ముఖమ్) ముఖస్థానీయం శ్రేష్ఠమ్ (కిమ్) (అస్య) పురుషస్య (ఆసీత్) అస్తి (కిమ్) (బాహూ)భుజబలభృత్(కిమ్) (ఊరూ) జానున ఊర్ధ్వావయవస్థానీయమ్ (పాదౌ) నీచస్థానీయమ్ (ఉచ్యేతే). ॥౧౦॥

అన్వయః :—హే విద్వాంసో భవంతో యద్యం పురుషం వ్యదధు స్తం కతిధా వ్యకల్పయన్నస్య సృష్టౌ ముఖం కిమాసీద్బాహూ కిముచ్యేతే, ఊరూ పాదౌ చ కిముచ్యేతే. ॥౧౦॥

భావార్థ :—హే విద్వాంసో ఽత్ర సంసారేఽసంఖ్యం సామర్థ్య మీశ్వరస్యాస్తి, తత్ర సముదాయే ముఖముత్తమాఙ్గం బాహ్వాదీని చాఙ్గాని కాని సన్తి? ఇతి బ్రూత. ॥౧౦॥

పదార్థము:-విద్వాంసులారా!యత్ పురుషమ్=ఏ పూర్ణ పరమాత్మను మీరు,వి అదధుః=వివిధ ప్రకారముల ధారణ మొనర్చుచున్నారో అతనిని, కతిధా=ఎన్ని విధములుగ, వి అకల్పయన్=విశేషించి చెప్పుచున్నారు[కల్పన యొనర్చుచున్నారు?]అస్య=ఈయీశ్వరుని సృష్టిలో, ముఖమ్=ముఖమువలె శ్రేష్ఠుడు,కిమ్ ఆసీత్=ఎవడు? బాహూ=భుజబలమును ధరించునది, కిమ్=ఎవరు? ఊరూ=ఊరువుల[వలె]కార్య మొనరించువారు,పాదా=పాదములవలె అడుగున పడియున్నవారు,కిమ్ ఉచ్యేతే=ఎవరుగ చెప్పబడుచున్నారు? ౧౦.

భావార్థము :—విద్వాంసులారా ! ఈ విశ్వమందీశ్వరుని సామర్థ్య మసంఖ్యముగానున్నది.ఆ సముదాయమునందు ఉత్తమాంగమగు ముఖము,బాహ్వాద్యంగములు ఎవ్వియో చెప్పుడు. ౧౦. [౧౬౬౮]

౧౬౬౯ బ్రాహ్మణ ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ.

మరల నా విషయమే.

బ్రాహ్మణో౨స్య ముఖ మాసీద్బాహూ రాజన్యః కృతః ।
ఊరూ తదస్య యద్వైశ్యః పద్భ్యాం శూద్రో అజాయత ॥౧౧॥

బ్రాహ్మణః, అస్య,ముఖమ్, ఆసీత్, బాహూ ఇతి బాహూ,రాజన్యః,కృతః, ఊరూ ఇత్యూరూ,తత్, అస్య, యత్, వైశ్యః, పద్భ్యామితి పత్+భ్యామ్. శూద్రః. అజాయత ॥౧౧॥

పదార్థః:-(బ్రాహ్మణః)వేదేశ్వరవి దనయోః సేవక ఉపాసకోవా(అస్య)ఈశ్వరస్య(ముఖమ్) ముఖమివోత్తమః(ఆసీత్)అస్తి (బాహూ)భుజావివ బలవీర్యయుక్తః (రాజన్యః)రాజపుత్రః (కృతః) విష్పన్నః(ఊరూ)ఊరూ ఇవ వేగాదికర్మకారీ(తత్)(అస్య)(యత్)(వైశ్యః)యో యత్ర తత్ర విశతి ప్రవిశతి తదపత్యమ్(పద్భ్యామ్)సేవానిరభిమానాభ్యామ్(శూద్రః) మూర్ఖత్వాదిగుణవిశిష్టో మనుష్యః (అజాయత)జాయతే. ॥౧౧॥

అన్వయః :—హే జిజ్ఞాసవో యూయ మస్య సృష్టౌ బ్రాహ్మణో ముఖ మాసీద్, బాహూ రాజన్యః కృతః, యదూరూ తదస్య వైశ్య ఆసీత్. పద్భ్యాం శూద్రో ఽజాయతేత్యుత్తరాణి యథాక్రమం విజానీత. ॥౧౧॥

భావార్థః :—యే విద్యాశమదమాదిషూత్తమేషు గుణేషు ముఖమివోత్తమాస్తే బ్రాహ్మణాః, యేఽధికవీర్యా బాహువత్కార్యసాధకాస్తే క్షత్రియాః, యే వ్యవహారవిద్యాకుశలాస్తే వైశ్యాః. యే

చ సేవాయాం సాధవో విద్యాహీనాః పాదావివ మూర్ఖత్వాది నీచ గుణయుక్తా స్తే శూద్రాః కార్యా మ న్తవ్యాశ్చ. ॥౧౧॥

పదార్థము :—జిజ్ఞాసువులారా ! అస్య=ఈశ్వరుని సృష్టిలో, బ్రాహ్మణః=వేదమును ఈశ్వరుని ఎఱిగినవాడు. ఈ రెంటిని సేవించువాడు ఉపాసించువాడు, ముఖమ్ ఆసీత్= ముఖతుల్యముగ ఉత్తముడగు బ్రాహ్మణుడై యున్నాడు, బాహూ=భుజమువలె బలపరాక్రమ యుక్తుడు, రాజన్యః=క్షత్రియుడు, కృతః=చేయబడెను, యత్ ఊరూ=తొడల వలె వేగాదికార్యము లొనరించువా డెవడున్నాడో, తత్=అతడు, అస్య వైశ్యః=అన్ని చోట్ల ప్రవేశించు వైశ్యుడై యున్నాడు, పద్భ్యామ్=సేవచేతను, నిరభిమానముచేతను, శూద్రః=మూర్ఖత్వాది గుణయుక్తుడగు శూద్రుడు, అజాయత=ఉత్పన్నుడయ్యెను, ఈ ప్రత్యుత్తరములను క్రమముగ నెఱుగుడు. ౧౧.

భావార్థము ;—విద్యచేత, శమదమాద్యుత్తమ గుణములచేత ముఖమువలె ఉత్తములగువారు బ్రాహ్మణులుగా,అధిక పరాక్రమవంతులు భుజములవలె కార్యముల సాధించువారు క్షత్రియులుగా, వ్యవహారవిద్యయందు ప్రవీణులైనవారు వైశ్యులుగా, సేవయందు ప్రవీణులై విద్యావిహీనులై పాదములవలె మూర్ఖత్వాది నీచగుణయుక్తులై యున్నవారు శూద్రులుగ చేయబడవలెను, తలచబడవలయును. ౧౧. [౧౬౬౯]

౧౬౭౦ చంద్రమా ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, అనుష్టుప్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. విషయ మయ్యాదియే.

చంద్రమా మనసో జాతశ్చక్షోః సూర్యో అజాయత ।
శ్రోత్రాద్వాయు శ్చ ప్రాణ శ్చ ముఖాదగ్ని రజాయత ॥౧౨॥

చంద్రమాః,మనసః, జాతః, చక్షోః, సూర్యః, అజాయత, శ్రోత్రాత్,వాయుః, చ, ప్రాణః, చ, ముఖాత్, అగ్నిః, అజాయత. ॥౧౨॥

పదార్థ :—(చంద్రమాః) చంద్రలోకః (మనసః) మననశీలా త్సామర్థ్యాత్ (జాతః)(చక్షోః) జ్యోతిఃస్వరూపాత్ (సూర్యః) సూర్యలోకః (అజాయత) జాతః (శ్రోత్రాద్) శ్రోత్రావకాశరూప సామర్థ్యాత్ (వాయుః) (చ) ఆకాశప్రదేశాః (ప్రాణః) జీవననిమిత్తః (చ)(ముఖాత్) ముఖజ్యోతిర్మయా ద్భక్షణరూపాత్ (అగ్నిః) పావకః (అజాయత) ॥౧౨॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా ! అస్య బ్రాహ్మణః పురుషస్య మనసశ్చంద్రమా జాత శ్చక్షోః సూర్యో ఽజాయత శ్రోత్రాద్వాయుశ్చ ప్రాణశ్చ ముఖాదగ్ని రజాయతేతి బుధ్యధ్వమ్. ॥౧౨॥

భావార్థః :—యదిదం సర్వం జగత్కారణాదీశ్వరేణోత్పాదితం వర్తతే,తత్ర చంద్రలోకో మనః స్వరూపః సూర్యశ్చక్షుఃస్థానీ వాయుః ప్రాణశ్చ శ్రోత్రవ న్ముఖమివాగ్ని లోమవదోషధి ర్వనస్పతయో నాడీవన్నద్యో ఽస్థివత్పర్వతాది ర్వర్తత ఇతి వేదితవ్యమ్. ॥౧౨॥

పదార్థము :—మానవులారా ! ఈ పూర్ణబ్రహ్మయొక్క, మనసః=జ్ఞానస్వరూపమైన సామర్థ్యమునుండి, చంద్రమాః=చంద్రలోకము, జాతః=ఉత్పన్నమైనది, చక్షోః=జ్యోతిస్వరూపమైన సామర్థ్యముచే, సూర్యః అజాయత=సూర్యమండల ముత్పన్నమైనది. శ్రోత్రాత్=శ్రోత్రమను అవకాశరూప సామర్థ్యమునుండి, వాయుః=వాయువు, చ=మఱియు ఆకాశము, చ=మఱియు, ప్రాణః=జీవనమునకు నిమిత్తమగు దశప్రాణములు మఱియు, ముఖాత్=ముఖ్యజ్యోతిర్మయమగు భక్షణస్వరూప సామర్థ్యమునుండి, అగ్నిః అజాయత=అగ్ని ఉత్పన్నమైనదని మీ రెఱుగవలయును. ౧౨.

భావార్థము :—కారణమునుండి ఈ జగత్తంతటిని ఈశ్వరుడుత్పన్న మొనర్చెను. అందు చంద్రలోకము మనఃస్వరూపము, సూర్యలోకము నేత్రరూపము, వాయుప్రాణములు శ్రోత్రములవంటివి, ముఖము అగ్నితుల్యము, రోమతుల్యములు ఓషధులు వనస్పతులు. నదులు నాడీ తుల్యములు, పర్వతాదులు అస్థిసదృశములు అని యెఱుగవలెను. ౧౨ [౧౮౫౦]

౧౮౫౧ నాభ్యా ఇత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. విషయ మయ్యదియే.

నాభ్యా ఆసీదన్తరిక్షꣳ శీర్ష్ణో ద్యౌః సమవర్తత ।
పద్భ్యాం భూమి ర్దిశః శ్రోత్రాత్తథా లోకాꣳ౨॥ అకల్పయన్. ॥౧౩॥

నాభ్యాః, ఆసీత్, అంతరిక్షమ్, శీర్ష్ణః, ద్యౌః, సమ్, అవర్తత, పద్భ్యామితి పత్+భ్యామ్, భూమిః, దిశః, శ్రోత్రాత్, తథా, లోకాన్, అకల్పయన్ ॥౧౩॥

పదార్థః —(నాభ్యాః) అవకాశమయా న్మధ్యవర్తిసామర్థ్యాత్ (ఆసీత్) అస్తి (అన్తరిక్షమ్) మధ్యవర్త్యాకాశమ్ (శీర్ష్ణః) శిర ఇవోత్తమసామర్థ్యాత్ (ద్యౌః) ప్రకాశయుక్తలోకః (సమ్) (అవర్తత) (పద్భ్యామ్) పృథివీ కారణ రూపసామర్థ్యాత్ (భూమిః) (దిశః) పూర్వాద్యాః (శ్రోత్రాత్) అవకాశమయాత్ (తథా) తేనైవ ప్రకారేణ (లోకాన్) (అకల్పయన్) కథయన్తి. ॥౧౩॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా యథాఽస్య నాభ్యా అన్తరిక్షమాసీ చ్ఛీర్ష్ణో ద్యౌః పద్భ్యాం భూమిః సమవర్తత శ్రోత్రాద్దిశో ఽకల్పయꣳ స్తథాఽన్యాంల్లోకానుత్పన్నాన్ విజానీత. ॥౧౩॥

భావార్థః :—హే మనుష్యా ! యద్యదత్ర సృష్టౌ కార్యభూతం వస్తు వర్తతే తత్తత్సర్వం విరాడాఖ్యస్య కార్యకారణస్యావయవరూపం వర్తత ఇతి వేద్యమ్. ॥౧౩॥

పదార్థము :—మానవులారా ! ఎటుల పురుషుడైన యీ పరమేశ్వరునియొక్క, నాభ్యా=అవకాశరూప మధ్యమ సామర్థ్యమునుండి, అంతరిక్షమ్ ఆసీత్=లోకములమధ్యమున్న ఆకాశము కలిగినదో. శీర్ష్ణః=శిరస్సుతో సమానమగు ఉత్తమ సామర్థ్యమునుండి, ద్యౌః=ప్రకాశయుక్తలోకము, పద్భ్యమ్=పృథివికి కారణరూపమగు సామర్థ్యమునుండి, భూమిః=పృథివి, సమ్ అవర్తత=చక్కగా వెలసినదో, శ్రోత్రాత్=అవకాశరూప సామ

ర్థ్యమునుండి, దిశః=పూర్వాది దిశలు, అకల్పయన్=కల్పించబడినవో, తథా=అటులనే ఈశ్వరుని సామర్థ్యముచే నితరలోకము లుత్పన్నములైనవని గ్రహించుడు. ౧౩.

భావార్థము :-మానవులారా ! ఈ సృష్టియందు కార్యరూపములుగ నే యేవస్తువు లున్నవో అవి యన్నియు విరాడ్రూపకార్యకారణముల అవయవరూపములని గ్రహించ వలయును. ౧౩. [౧౬౭౧]

౧౬౭౨ యత్పురుషేణేత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ. మఱల విషయమదియే.

యత్పురుషేణ హవిషా దేవా యజ్ఞ మతన్వత ।
వసంతోఽస్యాసీదాజ్యం గ్రీష్మ ఇధ్మః శరద్ధవిః ॥౧౪॥

యత్,పురుషేణ,హవిషా,దేవాః, యజ్ఞమ్, అతన్వత, వసన్తః, అస్య,ఆసీత్, ఆజ్యమ్, గ్రీష్మః, ఇధ్మః, శరత్,హవిః. ౧౪

పదార్థః :-(యత్) యదా (పురుషేణ) పూర్ణేన పరమాత్మనా (హవిషా) హోతు మాదాతు మర్హేణ (దేవాః) విద్వాంసః (యజ్ఞమ్) మానసం జ్ఞానమయమ్ (అతన్వత)వి స్తృణంతి (వసన్తః) పూర్వాహ్ణః (అస్య)యజ్ఞస్య (ఆసీత్) అస్తి (ఆజ్యమ్) (గ్రీష్మః) మధ్యాహ్నః (ఇధ్మః) ప్రదీపకః (శరత్) అర్ధరాత్రః (హవిః) హోతవ్యం ద్రవ్యమ్. ॥౧౪॥

అన్వయః :-హే మనుష్యా ! యద్ధవిషా పురుషేణ సహ దేవా యజ్ఞమతన్వత తదాఽస్య వసన్త ఆజ్యం గ్రీష్మ ఇధ్మః శరద్ధవి రాసీదితి యూయ మపి విజానీత. ॥౧౪॥

భావార్థః :-యదా బాహ్యసామగ్ర్యభావే విద్వాంసో సృష్టికర్తురీశ్వరస్యోపాసనాఖ్యం మానసం జ్ఞానయజ్ఞం విస్తారయేయు స్తదా పూర్వాహ్ణాదికాల ఏవ సాధనరూపేణ కల్పనీయః. ॥౧౪॥

పదార్థము :-మానవులారా! యత్=ఎప్పుడు, హవిషా పురుషేణ=గ్రహించుటకు యోగ్యుడగు పూర్ణ పరమాత్మునితోపాటు, దేవాః=విద్వాంసులు, యజ్ఞమ్=మానసజ్ఞాన మైన యజ్ఞమును,అతన్వత=వి స్తృత మొనర్చుచున్నారో, అప్పుడు, అస్య=ఈ యజ్ఞము నకు, వసన్తః=పూర్వాహ్ణకాలము, ఆజ్యమ్=ఘృతము, గ్రీష్మః=మధ్యాహ్నకాలము, మఱియు, శరత్=అర్ధరాత్రి, హవిః=హోమమొనర్చదగిన పదార్థములుగ, ఆసీత్= ఉన్నవి అని గ్రహించుడు. ౧౪.

భావార్థము :-బాహ్యసామగ్రి లభించని స్థితిలో విద్వాంసులు సృష్టికర్తయగు నీశ్వ రుని ఉపాసనారూప మానసజ్ఞానయజ్ఞమును వి స్తృత మొనర్చినప్పుడు పూర్వాహ్ణాది కాల ములనే సాధనరూపములుగ కల్పన యొనర్చుకొనవలయును. ౧౪. [౧౬౭౨]

౧౬౭౩ సప్తాస్యేత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ. మఱల విషయమదియే.

సప్తాస్యాసన్పరిధయ స్త్రిః సప్త సమిధః కృతాః ।
దేవా యద్యజ్ఞం తన్వానా అబధ్నన్పురుషం పశుమ్ ॥౧౫॥

సప్త,అస్య,ఆసన్,పరిధయ ఇతి పరి+ధయః,త్రిః,సప్త,సమిధ ఇతి సమ్+
ఇధః,కృతాః,దేవాః, యత్,యజ్ఞమ్, తన్వానాః,అబధ్నన్, పురుషమ్, పశుమ్. ౧౫

పదార్థః :–(సప్త) గాయత్ర్యాదీని ఛందాంసి (అస్య) (యజ్ఞస్య) (ఆసన్)సన్తి (పరిధయః) పరితః సర్వతఃసూత్రైఃదధ్రియన్తే యే తే (త్రిః) త్రివారమ్ (సప్త) ఏకవింశతిః ప్రకృతిః మహత్తత్వం,అహంకారః,పఞ్చసూక్ష్మభూతాని,పఞ్చ స్థూలాని,పఞ్చజ్ఞానేంద్రియాణి,సత్వరజస్తమాంసి, త్రియో గుణా శ్చేత్యేకవింశతిః (సమిధః)సామగ్రీభూతాః (కృతాః) నిష్పాదితాః(దేవాః)విద్వాంసః (యత్) యమ్ (యజ్ఞమ్) మానసం జ్ఞానమయమ్ (తన్వానాః) విస్తృణవన్తః (అబధ్నన్)బధ్నన్తి (పురుషమ్) పరమాత్మానమ్ (పశుమ్) ద్రష్టవ్యమ్. ॥౧౫॥

అన్వయః :–హే మనుష్యాః ! యద్యం యజ్ఞం తన్వానా దేవాః పశుం పురుషం హృద్య బధ్న న్తస్యాఽస్య సప్త పరిధయ ఆసం త్రిః సప్త సమిధః కృతా స్తం యథావద్ విజానీత. ॥౧౫॥

భావార్థః :– హేమనుష్యా యూయమియ మనేకవిధ కల్పిత పరిధ్యాదిసామగ్రీయుక్తం మానసం యజ్ఞం కృత్వా పూర్ణమీశ్వరం విజ్ఞాయ సర్వాణి ప్రయోజనాని సాధ్నుత. ॥౧౫॥

పదార్థము :–మానవులారా! యత్ యజ్ఞమ్=ఏ మానసజ్ఞాన యజ్ఞమును, తన్వానాః దేవాః=విస్తృతమొనర్చు విద్వాంసులు, పశుమ్=జ్ఞాతవ్యుడైన, పురుషమ్=పరమాత్మను హృదయమునందు, అబధ్నన్=బంధించుచున్నారో, అస్య=ఆయీ యజ్ఞమునకు, సప్త=గాయత్ర్యాది సప్తఛందస్సులు, పరిధయః ఆసన్=నలువంకల దారముతో చుట్టిన ఏడువరుసలవలె నున్నవి. త్రిఃసప్తః=ఇరువది యొకటి అనగా ప్రకృతి, మహత్తత్వము, అహంకారము, పంచస్థూలభూతములు, సూక్ష్మభూతములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, సత్వరజస్తమములను గుణత్రియములు, సమిధః=సామాగ్రిలుగ, కృతాః= చేయబడినవి. ఆ యజ్ఞమును యథావతుగ నెఱుగుడు. ౧౫.

భావార్థము :–మానవులారా ! అనేకవిధముల కల్పిత పరిధి మొదలైన సామగ్రిచే కూడుకొన్న యీ మానసయజ్ఞ మొనర్చి దానివలన పూర్ణ పరమేశ్వరుని గ్రహించి సకలార్థములను సాధించుడు. ౧౫. [౧౬౨౩]

౧౬౨౪ యజ్ఞేనేత్యస్య నారాయణ ఋషిః, పురుషో దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః,

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయమదియే.

యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజన్త దేవాస్తాని ధర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్ ।
తే హ నాకం మహిమానః సచ న్త యత్ర పూర్వే సాధ్యాః సన్తి దేవాః॥౧౬॥

యజ్ఞేన, యజ్ఞమ్, అయజన్త, దేవాః, తాని, ధర్మాణి, ప్రథమాని, ఆసన్, తే, హ, నాకమ్, మహిమానః, సచన్త, యత్ర, పూర్వే, సాధ్యాః, సన్తి, దేవాః ॥౧౬॥

పదార్థః :—(యజ్ఞేన) ఉక్తేన జ్ఞానేన (యజ్ఞమ్) పూజనీయం సర్వరక్షక మగ్నివత్తేజస్వినమ్ (అయజన్త) పూజయన్తి (దేవాః) విద్వాంసః (తాని) ఈశ్వరపూజనాదీని (ధర్మాణి) ధారణాత్మకాని (ప్రథమాని) అనాదిభూతాని ముఖ్యాని (ఆసన్) సన్తి (తే) (హ) ఏవ (నాకమ్) అవిద్యమానదుఃఖం ముక్తిసుఖమ్ (మహిమానః) మహత్త్వయుక్తాః (సచన్త) సమవయన్తి ప్రాప్నువన్తి (యత్ర) యస్మిన్ సుఖే (పూర్వే) ఇతః పూర్వసంభవాః (సాధ్యాః) కృతసాధనాః (సన్తి) (దేవాః) దేదీప్యమానా విద్వాంసః. ॥౧౬॥

నిరుక్తకార ఇమం మంత్రమేవం వ్యాచష్టే—యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త దేవా అగ్నినాగ్నిమయజన్త దేవా అగ్నిః పశు రాసీత్తమాలభన్త, తేనాయజంతేతి చ బ్రాహ్మణమ్. తాని ధర్మాణి ప్రథమా న్యాసన్. తే హ నాకం మహిమానః సమసేవన్త. యత్ర పూర్వే సాధ్యాః సన్తి దేవాః సాధనాద్యుస్థానే దేవగణా ఇతి నైరుక్తాః నిరు. అ. ౧౨. ఖం. ४౧.

అన్వయః :—హే మనుష్యా యే దేవా యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజన్త తాని ధర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్, తే మహిమానః సంతో యత్ర పూర్వే సాధ్యా దేవాః సన్తి, తన్నాకం హ సచన్త తద్యూయ మప్యాప్నుత. ॥౧౬॥

భావార్థః :—మనుష్యై ర్యోగాభ్యాసాదినా సదా పరమేశ్వర ఉపాసనీయః. అనేనానాదికాలీన ధర్మేణ ముక్తిసుఖం ప్రాప్య పూర్వవిద్వద్వదానన్దితవ్యమ్. ॥౧౬॥

పదార్థము :— మానవులారా ! దేవాః=ఏ విద్వాంసులు, యజ్ఞేన=పూర్వోక్తయజ్ఞముచే, యజ్ఞమ్=పూజనీయుడు, సర్వరక్షకుడు, అగ్నివత్తేజస్వియునైన ఈశ్వరుని, అయజంత=పూజించుచున్నారో, తాని ధర్మాణి=ఆ ఈశ్వర పూజాది ధారణరూప ధర్మములు, ప్రథమాని=అనాదిరూపములుగ ముఖ్యములై, ఆసన్=ఉన్నవి. తే=ఆవిద్వాంసులు, మహిమానః=మహత్వముతోకూడినవారు, యత్ర=ఏ సుఖములో, పూర్వే సాధ్యాః=ఇంతకు పూర్వము కృతసాధనులైన, దేవాః=ప్రకాశవంతులైన విద్వాంసులు, సన్తి=ఉన్నారో, నాకమ్ హ=ఆసకల దుఃఖరహిత ముక్తిసుఖమునే, సచన్త=పొందుచున్నారు. దానిని మీరును పొందుడు. ॥౧౬॥

భావార్థము :— యోగాభ్యాసాదులచే మానవులు నిరంతరము ఈశ్వరుని నుపాసించవలయును. అనాదికాలమునుండి ప్రవృత్తమైన యీధర్మమువలన ముక్తిసుఖమును పొంది, పూర్వము ముక్తిపొందిన విద్వాంసులవలె ఆనందమనుభవించుట మానవుల కర్తవ్యము. ౧౬. [౧౬౭४]

---

౧౬. అద్భ్య ఇత్యస్యోత్తర నారాయణ ఋషిః, ఆదిత్యో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః. పునస్తమేవ విషయమాహ. మరల విషయమదియే.

అద్భ్యః సమ్భృతః పృథివ్యై రసాచ్చ విశ్వకర్మణః సమవ ర్తతాగ్రే।
తస్య త్వష్టా విదధద్రూపమేతి తన్మర్త్యస్య దేవత్వ మాజానమగ్రే॥౧౭॥

అద్భ్య ఇత్యత్ + భ్యః, సమ్భృత ఇతి సమ్ + భృతః, పృథివ్యై, రసాత్, చ, విశ్వకర్మణ ఇతి విశ్వ + కర్మణః, సమ్, అవ ర్తత, అగ్రే, తస్య, త్వష్టా, విదధదితి వి + దధత్, రూపమ్, ఏతి, తత్, మ ర్త్యస్య, దేవత్వమితి దేవ + త్వమ్, ఆజాన మిత్యా + జానమ్, అగ్రే ॥౧౭॥

పదార్థ :—(అద్భ్యః) జలేభ్యః (సమ్భృతః) సమ్యక్ పుష్టః(పృథివ్యై)పృథివ్యాః . అత్ర పఞ్చమ్యర్థే చతుర్థీ. (రసాత్) జిహ్వావిషయాత్. (చ) (విశ్వకర్మణః) విశ్వాని సర్వాణి సత్యాని కర్మాణి యస్యాశ్రియేణ తస్మాత్సూర్యాత్ (సమ్) (అవ ర్తత) వర్తతే (అగ్రే) ప్రాక్ (తస్య) (త్వష్టా) తనూకర్తా (విదధత్) విధానం కుర్వన్(రూపమ్)స్వరూపమ్(ఏతి)(తత్)(మ ర్త్యస్య) మనుష్యస్య (దేవత్వమ్)విద్వత్త్వమ్(ఆజానమ్)సమన్తాజ్జనానాం మనుష్యాణామిదంక ర్తవ్యంకర్మ(అగ్రే)ఆదితః.

అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యోఽద్భ్యః పృథివ్యై విశ్వకర్మణశ్చ సమ్భృత స్తస్మాదగ్రే రసాదగ్రే ఇదం సర్వం సమవ ర్తత తస్యాఽస్య జగతో తద్రూపం త్వష్టా విదధదగ్రే మ ర్త్యస్యాజానం దేవత్వ మేతి. ॥౧౭॥

భావార్థః :—హే మనుష్యాః యోఽఖిలకార్యకర్తా పరమాత్మా కారణాత్ కార్యాణి నిర్మిమీతే సకలస్య జగతః శరీరాణాం రూపాణి విదధాతి తజ్జ్ఞానం తదాజ్ఞాపాలనమేవ దేవత్వమస్తీతి జానీత. ॥౧౭॥

పదార్థము :— మానవులారా ! అద్భ్యః=జలములకంటె, పృథివ్యై=పృథివికంటె, విశ్వకర్మణః=సకలకర్మలకాశ్రయుడైన సూర్యునికంటె, సంభృతః=చక్కగా పుష్టమైన, రసాత్ అగ్రే=రసముకంటె పూర్వము ఏ యీ జగత్తంతయు, సమ్ వర్తత=వర్తమానమై యున్నదో, తస్య=ఆ యీ జగత్తుయొక్క, తత్ రూపమ్=ఆ స్వరూపమును, త్వష్టా=సూక్ష్మమొనర్చు ఈశ్వరుడు, విదధత్=విధాన మొనర్చుచు, అగ్రే=ఆదిమకాలములో, మర్త్యస్య=మనుష్యునియొక్క ఆజానమ్=చక్కని కర్తవ్యకర్మను, దేవత్వమ్=విద్వత్తును, ఏతి=పొందుచున్నాడు. ౧౭.

భావార్థము :— మానవులారా ! సంపూర్ణ కార్యమొనర్చు పరాత్పరుడు కారణము నుండి కార్యమును సృజించుచున్నాడు. జగతుయొక్క సకల శరీరరూపములను నిర్మించుచున్నాడు.అతని జ్ఞానము,అతని ఆజ్ఞాపాలనయే దేవత్వము అని ఎఱుగుడు.౧౭. [౧౮౫౯]

---

౧౮. వేదాహమిత్యాస్యోత్తరనారాయణః ఋషిః, ఆదిత్యో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ విజ్ఞానం జిజ్ఞాసవే కథముపదిశేదిత్యాహ.

విద్వాంసుడు జిజ్ఞాసువునకెటుల ఉపదేశించ వలయును

వేదా॒హ మే॒తం పురు॑షం మ॒హాన్తం॒ మా॒దిత్య॑ వర్ణం॒ తమ॑సః ప॒రస్తా॑త్ ।
త॒మేవ వి॑ది॒త్వాతి॑ మృ॒త్యు మే॑తి॒ నాన్యః పన్థా॑ విద్య॒తేఽయ॑నాయ ॥౧౮॥

వేద, అ॒హమ్, ఏ॒తమ్, పురు॑షమ్, మ॒హాన్త॑మ్, ఆ॒ది॒త్య వ॑ర్ణ॒మిత్యా॑దిత్య - వర్ణ॑మ్, తమ॑సః, ప॒రస్తా॑త్, తమ్, ఏ॒వ, వి॒ది॒త్వా, అతి॑, మృ॒త్యుమ్, ఏ॒తి॒, న, అ॒న్యః, పన్థా॑ః, వి॒ద్య॒తే॒, అయ॑నాయ. ॥౧౮॥

పదార్థః :—(వేద)జానామి. (అహమ్)(ఏతమ్) పూర్వోక్తం పరమాత్మానమ్ (పురుషమ్) స్వస్వరూపేణ పూర్ణమ్.(మహాన్తమ్)మహాగుణవిశిష్టమ్ (ఆదిత్యవర్ణమ్)ఆదిత్యస్య వర్ణః స్వరూపమివ స్వరూపం యస్య తం స్వప్రకాశమ్ (తమసః) అజ్ఞానాదంధకారాద్వా (పరస్తాత్) పరస్మిన్ వర్తమానమ్(తమ్)(ఏవ)(విదిత్వా) జ్ఞాత్వా(అతి) ఉల్లంఘనే(మృత్యుమ్) దుఃఖప్రదం మరణమ్ (ఏతి)గచ్ఛతి(న)(అన్యః)భిన్నః (పన్థాః) మార్గః (విద్యతే)భవతి(అయనాయ) అభీష్టస్థానాయ మోక్షాయ.

అన్వయః :—హే జిజ్ఞాసోఽహం యమేతం మహాన్త మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాద్వర్తమానం పురుషం వేద, తమేవ విదిత్వా భవాన్మృత్యు మేతి. అన్యః పన్థా అయనాయ న విద్యతే ॥౧౮॥

భావార్థః :—యది మనుష్యా ఐహికపారమార్థికే సుఖే ఇచ్ఛేయుస్తర్హి సర్వేభ్యో బృహత్తమం స్వప్రకాశానంద స్వరూప మజ్ఞానలేశాద్దూరే వర్తమానం పరమాత్మానం జ్ఞాత్వైవ మరణాద్యగాధ దుఃఖసాగరాత్ పృథగ్భవితుం శక్నువన్త్యయమేవ సుఖప్రదో మార్గోఽస్తి. అస్మాదన్యః కశ్చిదపి మనుష్యాణాం ముక్తిమార్గో న భవతి. ॥౧౮॥

పదార్థము :—జిజ్ఞాసువులారా ! అహమ్= నేను, ఏతత్ = ఈ పూర్వోక్తుడు, మహాన్తమ్=గొప్పగొప్ప గుణములతో యుక్తుడు, ఆదిత్యవర్ణమ్=సూర్యునివలె ప్రకాశస్వరూపుడు, తమసః పరస్తాత్=అంధకారములేక అజ్ఞానమునుండి వేరుగానున్నవాడునగు పురుషమ్=స్వస్వరూపముచే సర్వత్ర నిండియున్న ఏ పరమాత్మను, వేద=ఎరుగుచున్నానో, తత్ ఏవ=అతనినే, విదిత్వా=మీరెఱిగి, మృత్యుమ్ అతి ఏతి=దుఃఖదాయకమగు మరణమును ఉల్లంఘించి పోగలుగుదురు. కాని, అన్యః పంథాః=దీనికంటె భిన్నమైన మార్గము, అయనాయ=అభీష్టస్థానమైన మోక్షమునకై, న విద్యతే=లేనే లేదు. ॥౧౮॥

భావార్థము :—ఐహికాముష్మిక సుఖములను మానవులభిలషించుచూ అన్నిటికంటె మిక్కిలి పెద్దవాడు, స్వయంప్రకాశుడు, మఱియు ఆనందస్వరూపుడు, అజ్ఞానమునుండి పృథగ్వర్తమానుడునగు పరమాత్మను ఎఱిగియే అగాధ దుఃఖసాగరమునుండి వేరు కాగలుగుచున్నాడు. ఇదియే సుఖదాయకమైన మార్గము. దీనికంటె భిన్నముగ మానవులకు ముక్తిమార్గ మితర మెద్దియులేదు. ॥౧౮॥ [౧౬౭౭]

౧౬౭౭ ప్రజాపతి రిత్యస్యోత్తర నారాయణ ఋషిః, ఆదిత్యో దేవతా; భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః; ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయమదియే.

ప్రజాపతి శ్చరతి గర్భే అ న్తరజాయమానో బహుధా వి జాయతే ।
తస్య యోనిం పరి పశ్యంతి ధీరా స్తస్మిన్ హ తస్థు ర్భువనాని విశ్వా॥౧౯॥

ప్రజాపతి రితి ప్రజా + పతిః, చరతి, గర్భే, అ న్తః, అజాయమానః, బహుధా, విః జాయతే, తస్య, యోనిమ్, పరి, పశ్యన్తి, ధీరాః, తస్మిన్, హ, తస్థుః, భువనాని, విశ్వా ॥౧౯॥

పదార్థః :—(ప్రజాపతిః)ప్రజాపాలకో జగదీశ్వరః(చరతి)(గర్భే)గర్భస్థే జీవాత్మని(అ న్తః) హృది (అజాయమానః) స్వస్వరూపేణానుత్పన్నః సన్ (బహుధా) బహుప్రకారైః (వి)విశేషేణ (జాయతే) ప్రకటో భవతి (తస్య) ప్రజాపతేః (యోనిమ్)స్వరూపమ్ (పరి) సర్వతః (పశ్యన్తి) ప్రేక్షన్తే (ధీరాః) ధ్యానవన్తః (తస్మిన్) జగదీశ్వరే (హ) ప్రసిద్ధమ్ (తస్థుః) తిష్ఠన్తి (భువనాని) భవన్తి యేషు తాని లోకజాతాని (విశ్వా) సర్వాణి. ॥౧౯॥

అన్వయః :— హే మనుష్యా యోఽజాయమానః ప్రజాపతి ర్గర్భేఽన్తశ్చరతి, బహుధా విజాయతే, తస్య యం యోనిం ధీరాః పరిపశ్యన్తి, తస్మిన్ హ విశ్వా భువనాని తస్థుః. ॥౧౯॥

భావార్థః :— యోఽయం సర్వరక్షక ఈశ్వరః స్వయ మనుత్పన్నః సన్, స్వసామర్థ్యా జ్జగదుత్పాద్య, తత్రాంతఃప్రవిశ్య, సర్వత్ర విచరతి, యమనేకప్రకారేణ ప్రసిద్ధం విద్వాంస ఏవ జానంతి తం జగదధికరణం సర్వవ్యాపకం పరమాత్మానం విజ్ఞాయ మనుష్యై రానన్దితవ్యమ్. ॥౧౯॥

పదార్థము :-మానవులారా ! అజాయమానః=స్వస్వరూపముచే ఉత్పన్నముకానివాడు, ప్రజాపతిః=ప్రజారక్షకుడునైన యే జగదీశ్వరుడు, గర్భే=గర్భస్థుడైన జీవాత్మయందును, అ న్తః=అందఱి హృదయములలోను, చరతి=విచరించు చున్నాడో, మఱియు, బహుధా వి జాయతే=అనేకవిధముల ప్రకటితమగు చున్నాడో, తస్య=ఆ ప్రజాపతి యొక్క, యోనిమ్=ఏ స్వరూపమును, ధీరాః=ధ్యానశీలురైన విద్వాంసులు, పరిపశ్యన్తి =అన్నివైపులనుండి చూచుచున్నారో, తస్మిన్ హ=అతనిలోనే, విశ్వా భువనాని=సకల లోకలోకాంతరములు, తస్థుః=స్థితములై యున్నవి. ॥౧౯॥ [౧౬౭౭]

భావార్థము :-ఏయీ సర్వరక్షకుడగు ఈశ్వరుడు, తాను పుట్టకయే స్వసామర్థ్యముచే జగత్తును రచించి అందుప్రవేశించి సర్వత్ర విచరించునో, అనేకవిధముల ప్రసిద్ధమైన యే ఈశ్వరుని విద్వాంసులే ఎరుగుచున్నారో, జగత్తున కాధారుడు సర్వవ్యాపకుడునైన ఆ పరమాత్మను ఎఱిగి మానవుడానందమును అనుభవించవలయును. ॥౧౯॥

---

౨౦. యో దేవేభ్య ఇత్యస్యోత్తర నారాయణ ఋషిః; సూర్యో దేవతా; అనుష్టుప్ ఛన్దః; గాంధారః స్వరః.

పున స్తదేవ విషయ మాహ. మఱల విషయమదియే.

యో దే॒వేభ్య॑ ఆ॒తప॑తి॒ యో దే॒వానాం॑ పు॒రోహి॑తః ।
పూర్వో॒ యో దే॒వేభ్యో॑ జా॒తో నమో॑ రు॒చాయ॒ బ్రాహ్మ॑యే ॥౨౦॥

యః, దే॒వేభ్యః, ఆ॒తప॒తీత్యా॑+త॒పతి, యః, దే॒వానా॑మ్, పు॒రోహి॑త॒ ఇతి॑ పు॒రః+హి॑తః, పూర్వః, యః, దే॒వేభ్యః, జా॒తః, నమః, రు॒చాయ॑, బ్రాహ్మ॑యే ॥౨౦॥

పదార్థః:-(యః)సూర్యః,(దేవేభ్యః)దివ్యగుణేభ్యః పృథివ్యాదిభ్యః(ఆతపతి)సమంతాత్తపతి (యః)(దేవానామ్)పృథివ్యాదిలోకానామ్(పురోహితః)పురస్తాద్ధితాయ మధ్యే ధృతః(పూర్వః)(యః) (దేవేభ్యః)పృథివ్యాదిభ్యః(జాతః)ఉత్పన్నః(నమః) అన్నమ్ (రుచాయ) రుచికరాత్ (బ్రాహ్మయే) యో బ్రహ్మణః పరమేశ్వరస్యాపత్యమివ తస్మాత్. అత్రోభయత్ర పఞ్చమ్యర్థే చతుర్థీ. ॥౨౦॥

అన్వయః :— హే మనుష్యాః యో దేవేభ్య ఆతపతి,యో దేవానాం పురోహితో, యో దేవేభ్యః పూర్వో జాత స్తస్మాద్రుచాయ బ్రాహ్మయే నమో జాయతే.॥౨౦॥

భావార్థః :— హే మనుష్యా యేన జగదీశ్వరేణ సర్వేషాం హితాయాన్నాద్యుత్పాదన నిమిత్తః సూర్యో నిర్మిత స్తమేవ సతత ముపాసీధ్వమ్. ॥౨౦॥

పదార్థము :—మానవులారా ! యః=ఏ సూర్యలోకము, దేవేభ్యః=ఉత్తమ గుణములు కలిగిన పృథివ్యాదులకై, ఆతపతి=బాగుగా తపించుచున్నదో, యః=ఏది, దేవానామ్=పృథివ్యాదిలోకములమధ్య,పురోహితః=మొదటినుండియే స్థితమొనర్చబడియున్నదో, యః=ఏది, దేవేభ్యః=పృథివ్యాదులకంటె, పూర్వః=ముందుగ,జాతః=ఉత్పన్నమైయున్నదో, రుచాయ=రుచినికలిగించునది, బ్రాహ్మయే=పరమేశ్వరుని సంతానము వలెనున్నదియునగు ఆ సూర్యలోకమునుండి, నమః=అన్నము ఉత్పన్నమగుచున్నది. ౨౦.

భావార్థము :— ఓ మానవులారా ! అందఱి హితమునకై అన్నాదుల ఉత్పత్తికి నిమిత్తమగు సూర్యుని సృజించిన ఆ పరమేశ్వరునినే ఉపాసించుడు. ॥౨౦॥ [౧౬౪౫]

౧౬౪౬ రుచమిత్యస్యోత్తర నారాయణ ఋషిః; విశ్వే దేవా దేవతాః; అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ. మఱల విషయమయ్యదియే.

రు॒చం బ్రా॒హ్మం జ॒నయ॑న్తో దే॒వా అ॒గ్రే తద॑బ్రువన్
యస్త్వై॒వం బ్రా॑హ్మ॒ణో వి॒ద్యాత్తస్య॑ దే॒వా అ॑స॒న్వశే॑ ॥౨౧॥

రు॒చమ్, బ్రా॒హ్మమ్, జ॒నయ॑ న్తః, దే॒వాః, అ॒గ్రే, తత్, అ॒బ్రు॒వ॒న్, యః, త్వా, ఏ॒వమ్, బ్రా॒హ్మ॒ణః, వి॒ద్యాత్, తస్య॑, దే॒వాః, అ॒స॒న్, వశే॑. ॥౨౧॥

పదార్థః :— (రుచమ్) రుచికరమ్ (బ్రాహ్మమ్) బ్రహ్మోపాసకమ్ (జనయంతః) నిష్పాదయంతః (దేవాః) విద్వాంసః (అగ్రే) (తత్) బ్రహ్మణేవ ప్రకృతిస్వరూపమ్ (అబ్రువన్)బ్రువన్తు

(యః) (త్వా) (ఏవమ్) అమునా ప్రకారేణ (బ్రాహ్మణః) (విద్యాత్) విజానీయాత్ (తస్య) (దేవాః) విద్వాంసః (అసన్) స్యుః (వశే) తదధీనాః. ॥౨౧॥

అన్వయః :— హే బ్రహ్మనిష్ఠః యే రుచం బ్రాహ్మం త్వా జనయంతో దేవా అగ్రే తదబ్రువన్, యో బ్రాహ్మణ ఏవం విద్యాత్తస్య తే దేవా వశే అసన్. ॥౨౧॥

భావార్థః :— ఇదమేవాఽఽద్యం విద్వత్కృత్యమస్తి, యద్వేదేశ్వరధర్మాదిషు రుచి రుపదేశా ధ్యాపన ధార్మికత్వ జితేంద్రియత్వ శరీరాత్మబలవర్ధన మేవం కృతే సతి సర్వే దివ్యా గుణా భోగాశ్చ ప్రాప్తుం శక్యాః ॥౨౧॥

పదార్థము:— ఓ బ్రహ్మనిష్ఠుడా! రుచమ్=రుచికారకుడవు,బ్రాహ్మమ్=బ్రహ్మోపాసకుడవునగు,త్వా=నిన్ను,జనయన్తః=సంపన్న మొనర్చుచు,దేవాః=ఏ విద్వాంసులు, అగ్రే=ముందు, తత్=బ్రహ్మ జీవ ప్రకృతుల స్వరూపమును, అబ్రువన్=చెప్పుదురో, యః బ్రాహ్మణః=ఏ బ్రాహ్మణుడు,ఏవమ్ విద్యాత్=ఇటుల ఎఱుగునో, తస్య=అతనికి దేవాః=ఆ విద్వాంసులు,వశే=వశమునందు,అసన్=ఉందురు గాక! ౨౧. [౧౬-౩౯]

భావార్థము :—వేదేశ్వర ధర్మాదు లందభిరుచి, ఉపదేశము, అధ్యాపనము, ధార్మికత్వము, జితేంద్రియత్వము, శరీరాత్మ బలవర్ధనము ఇవియే విద్వాంసులకు ప్రప్రథమ కర్తవ్యములు.ఇటు లొనర్చుటవలననే సకలోత్తమ గుణములు,భోగములు లభించగలవు.

౧౬-౨౦ శ్రీశ్చ త ఇత్యస్యోత్తర నారాయణ ఋషిః; ఆదిత్యో దేవతా; నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః;ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయమదియే.

శ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యా వహోరాత్రే పార్శ్వే నక్షత్రాణి రూపమశ్వినౌ వ్యాత్తమ్। ఇష్ణన్నిషాణాముం మ ఇషాణ సర్వలోకం మ ఇషాణ ॥౨౨॥

శ్రీః, చ, తే, లక్ష్మీః, చ, పత్న్యౌ, అహోరాత్రే ఇత్యహోరాత్రే, పార్శ్వే, ఇతి పార్శ్వే నక్షత్రాణి,రూపమ్, అశ్వినౌ,వ్యాత్తమితి వి+ఆత్తమ్.ఇష్ణన్ ఇషాణ, అముమ్, మే, ఇషాణ. సర్వలోకమితి సర్వ+లోకమ్, మే, ఇషాణ. ॥౨౨॥

పదార్థః :— (శ్రీః) సకలా శోభా (చ)(తే) తవ (లక్ష్మీః)సర్వమైశ్వర్యమ్ (చ)(పత్న్యౌ) స్త్రీవద్వర్తమానే (అహోరాత్రే) (పార్శ్వే)(నక్షత్రాణి)(రూపమ్)(అశ్వినౌ) సూర్యాచంద్రమసౌ (వ్యాత్తమ్) వికాసితం ముఖమివ. అత్ర వి ఆఙ్ పూర్వాద్దుదాఞ్ ధాతోః క్తః (ఇష్ణన్)ఇచ్ఛన్ (ఇషాణ) కామయ (అముమ్) ఇతః పరం పరోక్షం సుఖమ్ (మే)మహ్యమ్ (ఇషాణ)ప్రాపయ (సర్వలోకమ్) సర్వేషాం దర్శనమ్ (మే) మహ్యమ్ (ఇషాణ) ॥౨౨॥

అన్వయః:—హే జగదీశ్వర! యస్య తే శ్రీశ్చ లక్ష్మీశ్చ పత్న్యా వహోరాత్రే పార్శ్వే,యస్య తే సృష్టా వశ్వినౌ వ్యాత్తం నక్షత్రాణి రూపం, స త్వం మేఽముమిష్ణన్నిషాణ, మే సర్వలోక మిషాణ, మే సర్వాణి సుఖానీషాణ. ॥౨౨॥ [illegible]

భావార్థః :— హే రాజాదయో మనుష్యా యథేశ్వరస్య న్యాయాదయో గుణాః, వ్యాప్తిః కృపా పురుషార్థః సత్యం రచనం సత్యా నియమాశ్చ సన్తి, తథైవ యుష్మాకమపి సన్తు. యతో యుష్మాకముత్తరోత్తరం సుఖం వర్ధేతేతి. ॥౨౨॥

అత్రేశ్వర సృష్టి, రాజగుణ వర్ణనా దేతదధ్యాయోక్తార్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్.

పదార్థము:—జగదీశ్వరా! తే=ఏనీయొక్క, శ్రీః=నిఖిలశోభ, చ=మఱియు, లక్ష్మీః=సర్వైశ్వర్యము, చ=మఱియు, పత్న్యౌ=ఇద్దఱి స్త్రీలవలెనున్నవో, అహోరాత్రే=రేయుంబవళ్లు, పార్శ్వే=వెనుకముందులో, ఏ నీదుసృష్టిలో, అశ్వినౌ=సూర్యచంద్రులు, వ్యాత్తమ్=తెఱచిన ముఖముతో తుల్యములో, నక్షత్రాణి=నక్షత్రములు, రూపమ్=రూపవంతములునై యున్నవో అట్టి నీవు, మే=నాయొక్క, అముమ్=పరోక్షసుఖమును, ఇష్ణన్=కోరువాడవై, ఇషాణ=లభింపజేయుము. మే=నాకు, సర్వలోకమ్=అందఱి దర్శనమును, ఇషాణ=లభింపజేయుము, నాకు సకల సుఖములను, ఇషాణ=సమకూర్చుము. ౨౨.

భావార్థము :—రాజాదిమానవులారా! ఈశ్వరుని న్యాయాది గుణములు, వ్యాప్తి, కృప, పురుషార్థము, సత్యసృష్టి, సత్యనియమములు ఎటులున్నవో, అటులనే మీవి కూడ ఉండవలయును. దానివలన మీకు ఉత్తరోత్తరము సుఖమభివృద్ధి జెందును గాక! ౨౨. [౧౬౦౦]

ఈ అధ్యాయమునందు (౧) ఈశ్వరుని సృష్టి (౨) రాజగుణముల వర్ణన యుండుటచే ఈ అధ్యాయమునందు చెప్పబడిన అర్థమునకు పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పబడ్డ అర్థముతో సంగతి యున్నదని గ్రహింపవలెను.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీ పరమవిదుషాం విరజానంద సరస్వతీ
స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీ మద్దయానంద
సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణ
యుక్తే యజుర్వేదభాష్యే ఏకత్రింశత్తమోఽధ్యాయః సమాప్తః.

★

కృష్ణామండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామ వాస్తవ్యుడగు
పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవ మండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామ వాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యులిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీ మద్దయానంద సరస్వతీ యజుర్వేద భాషాభాష్యమందలి ౩౧వ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథ ద్వాత్రింశత్తమాధ్యాయార్భః

—:o:—

ముప్పదిరెండవ అధ్యాయము ఆరంభము.

ఓ౩మ్.విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆ సువ॥౧॥

౧-౭ం౧ తదేవేత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ పరమేశ్వరః కీదృశ ఇత్యాహ. పరమేశ్వరు డెట్టివాడను విషయమును చెప్పెను.

తదేవాగ్ని స్తదాదిత్య స్తద్వాయు స్తదు చంద్రమాః।
తదేవ శుక్రం తద్ బ్రహ్మ తా ఆపః స ప్రజాపతిః ॥౧॥

తత్,ఏవ,అగ్నిః,తత్,ఆదిత్యః,తత్,వాయుః, తత్, ఉ౦ ఇత్యూ౦, చంద్రమాః,తత్,ఏవ,శుక్రమ్,తత్,బ్రహ్మ,తాః,ఆపః,సః,ప్రజాపతి రితి ప్రజా + పతిః.॥౧॥

పదార్థ :—(తత్)సర్వజ్ఞం సర్వవ్యాపి సనాతన మనాది సచ్చిదానందస్వరూపం నిత్యశుద్ధబుద్ధ ముక్తస్వభావం న్యాయకారి దయాలు జగత్స్రష్టృ జగద్ధర్తృ సర్వాన్తర్యామి(ఏవ)నిశ్చయే,(అగ్నిః) జ్ఞానస్వరూపత్వాత్ స్వప్రకాశత్వాచ్చ(తత్)(ఆదిత్యః)ప్రలయే సరస్యాదాతృత్వాత్(తత్)(వాయుః) అనంతబలత్వ సర్వధర్తృత్వాభ్యామ్ (తత్) (ఉ) (చన్ద్రమాః) ఆనన్దస్వరూపత్వాదాహ్లాదకత్వాచ్చ (తత్)(ఏవ)(శుక్రమ్)ఆశుకారిత్వా చ్ఛుద్ధభావాచ్చ. (తత్)(బ్రహ్మ)సర్వేభ్యో మహత్త్వాత్(తాః) (ఆపః)సర్వత్ర వ్యాపకత్వాత్(సః)(ప్రజాపతిః)సర్వస్యాః ప్రజాయాః స్వామిత్వాత్. ॥౧॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా స్తదేవాగ్ని స్తదాదిత్య స్తద్వాయు స్తచ్చన్ద్రమా స్తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ. తా ఆపః, స ఉ ప్రజాపతి రస్త్యేవం యూయం విజానీత. ॥౧॥

భావార్థః :—హేమనుష్యా యథేశ్వరస్యేమాన్యగ్న్యాదీని గౌణికాని నామాని సన్తి, తథాఽన్యానీన్ద్రాదీన్యపి వర్తన్తే. అస్యైవోపాసనా ఫలవతీ భవతీతి వేద్యమ్. ॥౧॥

పదార్థము :—మానవులారా ! తత్ ఏవ=సర్వజ్ఞుడు,సర్వవ్యాపి,సనాతనుడు, అనాది, సచ్చిదానందస్వరూపుడు,నిత్యుడు,శుద్ధుడు, బుద్ధుడు, ముక్తస్వభావుడు, న్యాయకారి, దయాలువు, జగత్స్రష్ట, ధారణకర్త మఱియు అందఱిలో అంతర్యామియునైన యతడే, అగ్నిః =జ్ఞానస్వరూపుడు, స్వయంప్రకాశితుడునగుటచే అగ్ని, తత్=అతడు,ఆదిత్యః=ప్రలయ సమయమున అన్నిటిని గ్రహించువాడగుటచే ఆదిత్యుడు,తత్=అతడు,వాయుః=అనంత బలశాలి, అన్నిటికి ధర్తయగుటచే వాయువు,తత్=అతడు, చంద్రమాః=ఆనందస్వరూపుడు, ఆనందకారకుడు నగుటచే చంద్రుడు, తత్ ఏవ=అతడే, శుక్రమ్=శీఘ్రకారి లేక శుద్ధభావము గలవాడగుటచే శుక్రుడు, తత్=అతడు, బ్రహ్మ, తాః=అతడు, ఆపః= సర్వవ్యాపకు డగుటచే అప్పు, ఉ=మఱియు, సః=అతడు, ప్రజాపతిః=సకలప్రజలకు స్వామియగుటచే ప్రజాపతియునై యున్నాడని మీరంద రెఱుగవలయును. ౧.

భావార్థము:-మానవులారా! ఈయగ్న్యాదిగౌణనామము లెటుల ఈశ్వరున కున్నవో అటులనే ఇంద్రాదినామములు నున్నవి. అతని ఉపాసనయే ఫలవంతము కాగలదని గ్రహించుడు. ౧. [౧౬౨౧]

౧౬౨౨ సర్వ ఇత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః

పున స్తమేవ విషయమాహ. మరల నా విషయమే.

సర్వే నిమేషా జజ్ఞిరే విద్యుతః పురుషాదధి।
నైన మూర్ధ్వం న తిర్యఞ్చం న మధ్యే పరి జగ్రభత్. ॥౨॥

సర్వే, నిమేషా ఇతి ని+మేషాః, జజ్ఞిరే, విద్యుత ఇతి వి+ద్యుతః, పురుషాత్, అధి, న, ఏనమ్, ఊర్ధ్వమ్, న, తిర్యఞ్చమ్, న, మధ్యే, పరి, జగ్రభత్. ॥౨॥

పదార్థః :-(సర్వే)(నిమేషాః)నేత్రోన్మీలనాది లక్షణాః కలా కాష్ఠాది కాలావయవాః(జజ్ఞిరే) జాయన్తే. (విద్యుతః)విశేషేణ ద్యోతమానాత్(పురుషాత్)పూర్ణాద్విభోః(అధి)(న)నిషేధే(ఏనమ్) పరమాత్మానమ్(ఊర్ధ్వమ్)ఉపరిస్థమ్(న)(తిర్యఞ్చమ్) తిర్యక్ స్థితమధస్థం వా(న)(మధ్యే)(పరి) సర్వతః(జగ్రభత్)గృహ్ణాతి.

అన్వయః :-హే మనుష్యాః యస్మాద్విద్యుతః పురుషా త్సర్వే నిమేషా అధి జజ్ఞిరే,తమేనం కోఽపి నోర్ధ్వం న తిర్యఞ్చం న మధ్యే పరి జగ్రభత్తం యూయం సేవధ్వమ్. ॥౨॥

భావార్థః :-హేమనుష్యా యస్య నిర్మాణేన సర్వే కాలావయవా జాతా, యచ్చోర్ధ్వ మధో మధ్యే పార్శ్వతో దూరే నికటే వా కథయితు మశక్యం, యత్ సర్వత్ర పూర్ణం బ్రహ్మోఽస్తి తద్యోగాభ్యాసేన విజ్ఞాయ సర్వే భవన్త ఉపాసీరన్. ॥౨॥

పదార్థము :-మానవులారా ! విద్యుతః పురుషాత్=విశేషముగ ప్రకాశించు పూర్ణ పరమాత్మనుండి, సర్వే నిమేషాః=నిమేష కాల కాష్ఠాది సకల కాలావయవములు, అధి జజ్ఞిరే=అధికముగ నుత్పన్నమగుచున్నవి. ఏనమ్=అట్టి ఆ పరమాత్ముని ఎవరును, న ఊర్ధ్వమ్=పైనుండిగాని,న తిర్యంచమ్=అడ్డముగాగావి,నలుదిసలనుండి గావి,క్రిందినుండి గాని, న మధ్యే=మధ్యనుండిగావి,పరిజగ్రభత్=సంపూర్ణముగ గ్రహించజాలరు.అతనిని మీరు సేవించుడు. ౨.

భావార్థము :-మానవులారా ! కాలావయవము లెవనిచే నిర్మించబడినవో, ఎవడు పైన,క్రింద,మధ్య,పార్శ్వము,దూరము,సమీపము అని చెప్ప శక్యుడు గాడో, ఏ బ్రహ్మ అంతట నిండియున్నాడో అతనిని ఎఱిగి యోగాభ్యాసముచే ఉపాసించుడు. ౨. [౧౬౨౨]

౧౬౨౩ న తస్యేత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, హిరణ్యగర్భః పరమాత్మా దేవతా, నిచృత్ పంక్తి శ్ఛందః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నావిషయమే.

షో౽తీతానాగతేషు కల్పేషు జగదుత్పాదనాయ పూర్వం ప్రకటో భవతి, స ధ్యానశీలేన మనుష్యేణ జ్ఞాతవ్యో నాన్యేనేతి భావః. ॥౪॥

పదార్థము :—జనాః=విద్వాంసులారా ! ఏషః హ=ఈ ప్రసిద్ధపరమాత్మ, దేవః=ఉత్తమ స్వరూపుడు, సర్వాః=సకలదిక్కులందు, ప్రదిశాః=విదిశలందు, అను=అనుకూలముగ వ్యాప్తుడై. స ఉ=అతడే, గర్భే అంతః=అంతఃకరణ మధ్యమున, పూర్వః=ప్రథమ కల్పాదిలో, హ=ప్రసిద్ధముగ జాతః=ప్రకటితుడైనవాడు, సః ఏవ జాతః=అతడే ప్రసిద్ధుడైన వాడు, సః జనిష్యమాణః=అతడే రాబోవు కల్పములందు ప్రథమ ప్రసిద్ధిని పొందును, సర్వతోముఖః=అన్ని దిశలందు ముఖాద్యవయవములు కలవాడు. అనగా ముఖాదీంద్రియముల కార్యము సర్వత్ర యొనర్చువాడు, ప్రత్యఙ్=ప్రతిపదార్థమును పొందువాడు, తిష్ఠతి=అచలుడునై సర్వత్ర స్థితుడై యున్నాడు. అతడే మీకు ఉపాసించుటకు, తెలుసుకొనుటకు యోగ్యుడై యున్నాడు. ౪.

భావార్థము :—ఈ పూర్వోక్త పరమేశ్వరుడు జగత్తు నుత్పన్నమొనర్చి ప్రకాశితుడు, సకల దిశలందు వ్యాప్తుడు, సర్వవ్యాపకుడునగుటచే ఇంద్రియములు లేకుండగనే సకలేంద్రియముల కార్య మొనర్చువాడు, సకలప్రాణుల హృదయమున స్థిరమైన వాడునునై యున్నాడు. అతడు భూత భవిష్యత్కల్పములందు జగదుత్పత్తికై ముందు ప్రకటితుడగును. అతడు ధ్యానశీలుడైన మానవునకు తెలుసుకొనదగినవాడు. ఇతరుల కగమ్యుడు. ౪.

౧౬.౨౫ యస్మాదిత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, పరమేశ్వరో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

యస్మా॒న్న జా॒తం న పు॒రా కిం చ॒నైవ య ఆ॑బభూ॒వ భువ॑నాని॒ విశ్వా॑ ।
ప్ర॒జాప॑తిః ప్ర॒జయా॑ సꣳరరా॒ణస్త్రీణి॒ జ్యోతీꣳ॑షి సచతే॒ స షో॑డ॒శీ ॥౫॥

యస్మా॑త్, జా॒తమ్, న, పు॒రా, కిమ్, చ॒న, ఏ॒వ, యః, ఆ॒బ॒భూ॒వేత్యా॑—బ॒భూ॒వ, భువ॑నాని, విశ్వా॑, ప్ర॒జాప॑తి॒రితి॑ ప్ర॒జా—ప॒తిః, ప్ర॒జయా॑, స॒ꣳర॒రా॒ణ ఇతి సమ్—ర॒రా॒ణః, త్రీణి॑, జ్యోతీꣳ॑షి, స॒చ॒తే॒, సః, షో॒డ॒శీ ॥౫॥

పదార్థః :-(యస్మాత్)పరమేశ్వరాత్(జాతమ్)ఉత్పన్నమ్(న)నిషేధే(పురా)పురస్తాత్ (కిమ్) (చన)కిఞ్చిదపి(ఏవ) (యః) (ఆ బభూవ)సమన్తాద్భవతి (భువనాని) లోకజాతాని సర్వాఽధికరణాని (విశ్వా)సర్వాణి(ప్రజాపతిః)ప్రజాయాః పాలకోఽధిష్ఠాతా(ప్రజయా)ప్రజాతయా(సమ్) (రరాణః) సమ్యక్ రమమాణః (త్రీణి) విద్యుత్సూర్యచన్ద్రరూపాణి (జ్యోతీంషి) తేజోమయాని ప్రకాశకాని (సచతే)సమవైతి(సః) షోడశీ షోడశ కలా యస్మిన్ సన్తి సః. ॥౫॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యస్మాత్ పురా కిఞ్చన న జాతం, య స్సర్వత ఆ బభూవ, యస్మిన్ విశ్వా భువనాని వర్తన్తే, స ఏవ షోడశీ ప్రజయా సహ సంరరాణః ప్రజాపతి స్త్రీణి జ్యోతీంషి సచతే. ॥౫॥

భావార్థః :—యస్మాదీశ్వరోఽనాది ర్వర్తతే తత స్తస్మాత్పూర్వం కిమపి భవితు న్న శక్యమ్. స ఏవ సర్వాసు ప్రజాసు వ్యాప్తో జీవానాం కర్మాణి పశ్యన్ సం స్తదనుకూలఫలం దదన్న్యాయం కరోతి, యేన ప్రాణాదీని షోడశ వస్తూని సృష్టాన్యతః స షోడశీత్యుచ్యతే. ప్రాణః, శ్రద్ధాఽఽకాశం, వాయు రగ్ని ర్జలం, పృథివీన్ద్రియం, మనోఽన్నం, వీర్యం, తపో, మన్త్రాః, కర్మ, లోకాః నామ చ షోడశకలాః. ప్రశ్నోపనిషది షష్ఠే ప్రశ్నే వర్ణితాః. ఏతత్సర్వం షోడశాత్మకం జగత్ పరమాత్మని వర్తతే తేనైవ నిర్మితం పాల్యతే చ. ॥౫॥

పదార్థము:—మానవులారా! యస్మాత్ పురా=ఏ పరమేశ్వరునకు పూర్వము, కిమ్ చన=ఏమియు, న జాతమ్=పుట్టియుండలేదో, యః=ఎవడన్ని దిక్కులలో, ఆబభూవ=చక్కగా వెలయుచున్నాడో, ఎవనిలో, విశ్వా భువనాని=సకల వస్తువుల కాధారమగు సమస్తలోకములు ఇమిడియున్నవో, సః ఏవ=అతడే, షోడశీ=షోడశకలలు గలవాడు, ప్రజయా=ప్రజలతో, సమ్ రరాణః=చక్కగా రమణమొనర్చుచు, ప్రజాపతిః=ప్రజారక్షకుడు. అధిష్ఠాతయునై, త్రీణి జ్యోతీంషి=తేజోమయములగు విద్యుత్సూర్యచంద్రప్రకాశకజ్యోతులను సచతే=సంయోగపఱచుచున్నాడు. ౫.

భావార్థము :- ఈశ్వరు డనాదియగుటచే నతనికి పూర్వమేమియు నుండజాలదు. అతడే సకలప్రజలందు వ్యాప్తుడై జీవముల కర్మలను పర్యవేక్షించును. తదనుకూల ఫలము నొసగుచు న్యాయమొనర్చును. ప్రాణాదిషోడశ పదార్థములను సృష్టించుటచే నతడు షోడశి యని పిలువబడుచున్నాడు. ౫

(ప్రాణము, శ్రద్ధ, ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, పృథ్వి, ఇంద్రియము, మనస్సు, అన్నము, వీర్యము, తపస్సు, మంత్రము, కర్మ, లోకము, నామము.) ఈ షోడశకలలు ప్రశ్నోపనిషత్తులో[చెప్పబడి]ఉన్నవి. షోడశ వస్తురూపములో నున్న జగత్తంతయు పరమాత్మలో నిమిడియున్నది. దీనిని సృజించి పాలించువాడతడే. ౫. [౧౬౮౬]

యేనేత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నావిషయమే.

యేన ద్యౌ రుగ్రా పృథివీ చ దృఢా యేన స్వః స్తభితం యేన నాకః ।
యో అన్తరిక్షే రజసో విమానః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥౬॥

యేన, ద్యౌః, ఉగ్రా, పృథివీ, చ, దృఢా, యేన,స్వరితి స్వః, స్తభితమ్, యేన, నాకః, యః, అన్తరిక్షే, రజసః, విమాన ఇతి వి+మానః, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ. ॥౬॥

పదార్థః :-(యేన)జగదీశ్వరేణ(ద్యౌః)సూర్యాదిప్రకాశవాన్ పదార్థః (ఉగ్రా) తీవ్రతేజస్కా (పృథివీ)భూమిః(చ)(దృఢా)దృఢీకృతా (యేన)(స్వః)సుఖమ్ (స్తభితమ్) ధృతమ్ (యేన) (నాకః) **అవిద్యమానదుఃఖో మోక్షః**(యః)(అన్తరిక్షే)మధ్యవర్తిన్యాకాశే (రజసః) లోకసమూహస్య. లోకా

రజాంస్యుచ్యన్త ఇతి నిరుక్తమ్. (విమానః)వివిధం మానం యస్మిన్ సః(కస్మై)సుఖస్వరూపాయ (దేవాయ) స్వప్రకాశాయ సకలసుఖదాత్రే (హవిషా) ప్రేమభక్తిభావేన(విధేమ)పరిచరేమ ప్రాప్నుయామ వా. ॥౬॥

అన్వయః :—హేమనుష్యాః యేనోగ్రా ద్యౌః పృథివీ చ దృఢా,యేన స్వః స్తభితం,యేన నాకః స్తభితో యోఽన్తరిక్షే వర్తమానస్య రజసో విమానోఽస్తి, తస్మై కస్మై దేవాయ వయం హవిషా విధేమైవం యూయమప్యేనం సేవధ్వమ్. ॥౬॥

భావార్థః :—హే మనుష్యాః యః సకలస్య జగతో ధర్తా సర్వసుఖప్రదాతా మోక్షసాధక ఆకాశ ఇవ వ్యాప్తః పరమేశ్వరోఽస్తి, తస్యైవ భక్తిం కురుత. ॥౬॥

పదార్థము:-మానవులారా! యేన=ఏ జగదీశ్వరునిచే, ఉగ్రా ద్యౌః=తీవ్ర తేజస్సు గల ప్రకాశయుక్త సూర్యాది పదార్థములు, చ=మఱియు, పృథివీ=భూమి,దృఢా=దృఢ మొనర్చబడెనో,యేన నాకః=ఎవడు సకలదుఃఖ రహితమగు మోక్షమును ధారణ మొన ర్చెనో. యః=ఎవడు,అంతరిక్షే=మధ్యనున్న ఆకాశములో స్థితుడై రజసః=లోక సమూహమును, విమానః=వివిధముగ మానమొనర్చువాడై యున్నాడో అట్టి, కస్మై=సుఖ స్వరూపుడు,దేవాయ=స్వయంప్రకాశమానుడు. సకల సుఖదాతయునగు నీశ్వరుని మేము, హవిషా=[ప్రేమతో,భక్తిభావముతో విధేమ=సేవించెదముగాక! పొందెదముగాక ! [ఇటులనే మీరును అతనిని సేవించుడు.] ౬.

భావార్థము :—మానవులారా ! సకల జగద్ధర్త, సర్వసుఖ ప్రదాత,మోక్షసాధకుడు, ఆకాశమువలె వ్యాప్తుడునగు నే పరమేశ్వరుడున్నాడో అతనినే భజించుడు. ౬.

యం క్రన్దసీత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా; స్వరాడతిజగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యం క్రన్దసీ అవసా తస్తభానే అభ్యైక్షేతాం మనసా రేజమానే।
యత్రాధి సూర ఉదితో విభాతి కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ॥
ఆపోహ యద్ బృహతీ ర్యశ్చిదాపః. ॥౭॥

యమ్ఃక్రన్దసీఇతి క్రన్దసీ,అవసా, తస్తభానే ఇతి తస్త+భానే, అభి, ఐక్షేతామ్, మనసా, రేజమానే ఇతి రేజమానే, యత్ర, అధి, సూరః, ఉదిత ఇత్యుత్+ఇత, విభాతీతి వి+భాతి, కస్మై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ, ఆపః, హ, యత్, బృహతీః, యః, చిత్, ఆపః. ॥౭॥

పదార్థః :—(యమ్)(క్రన్దసీ)గుణైః ప్రశంసనీయే(అవసా)క్షణాదినా(తస్తభానే)ధారికే(అభి) అభిముఖ్యే(ఐక్షేతామ్)ఈక్షేతాం పశ్యతః(మనసా)విజ్ఞానేన(రేజమానే)చలన్త్యౌ భ్రమన్త్యౌ(యత్ర) యస్మిన్(అధి)ఉపరి(సూరః)సూర్యః(ఉదితః) ఉదయం ప్రాప్తః (విభాతి) విశేషేణ ప్రకాశయన్

ప్రకాశయితా భవతి(కస్మై)సుఖసాధకాయ(దేవాయ)శుద్ధస్వరూపాయ(హవిషా)ఆదాతవ్యేన యోగాభ్యాసేన(విధేమ)(ఆపః)వ్యాప్తాః హ కిల(యత్)యాః(బృహతీః) మహత్యః (యః) (చిత్) అపి (ఆపః)ఆకాశః. ॥౭॥

అన్వయః :—హే మనుష్యాః యం పరమాత్మానం ప్రాప్తే తస్తభానే రేజమానే క్రన్దసీ ద్యావాపృథివ్యా వవసా సర్వం ధరతో యత్ర సూరోఽధ్యుదితో, యద్ యా బృహతీ రాపో హ యశ్చిదాపః సన్తి. తాశ్చిదపి విభాతి, తం తౌ చాధ్యాపకోపదేశకౌ మనసా అభ్యైక్షేతాం, తస్మై కస్మై దేవాయ హవిషా వయం విధేమైనం యూయ మపి భజత. ॥౭॥

భావార్థః :—హేమనుష్యాః యత్ర సర్వాభివ్యాపకేశ్వరే సూర్యపృథివ్యాదయో లోకా భ్రమన్తః సన్తో దృశ్యన్తే యేన ప్రాణ ఆకాశోఽపి వ్యాప్తస్తం స్వాత్మస్థం యూయ ముపాసీధ్వమ్. ॥౭॥

పదార్థము:—యమ్=ఏపరమాత్మను పొందునవిలేక అతని యధికారములో నుండునవి,తస్తభానే=సకలమునుధారణ మొనర్చునవి,రేజమానే=చాలాయమానములు, క్రందసీ=స్వగుణములచే ప్రశంసించదగినవియగు సూర్యపృథివీలోకములు, అవసా=రక్షాదులచే అన్నిటిని ధారణ మొనర్చుచున్నవో. యత్ర=ఏ పరమేశ్వరునియందు, సూరః=సూర్యలోకము,అధి ఉదితః=అధికముగ ఉదయమును పొందినదో, యత్=ఏ,బృహతీః=మహత్తరమగు, ఆపః హ=వ్యాప్తజల మేది ఉన్నదో,యః చిత్=పద్దైనా,ఆపః=ఆకాశమున్నదో, దానినికూడ, విభాతి=విశేషించి ప్రకాశిత మొనర్చు ప్రకాశకుడగుచున్నాడో ఆ పరమేశ్వరుని అధ్యాపకోపదేశకులు, మనసా=విజ్ఞానముతో, అభి ఐక్షేతామ్=అభిముఖులై గాంచెదరు. కస్మై=అట్టి సుఖసాధకుడు, దేవాయ=శుద్ధిస్వరూపుడునగు పరమాత్మను, హవిషా=గ్రహించదగిన యోగాభ్యాసముచే మేము, విధేమ=సేవించువారమగుదుముగాక! అతనిని మీరును భజించుడు. ౭.

భావార్థము :— మానవులారా ! అన్నిదిక్కులనుండి వ్యాపకుడైన యే పరమాత్మయందు పృథివీ సూర్యాదిలోకములు భ్రమించుచున్నటుల గోచరమగుచున్నవో, ప్రాణాకాశములుకూడ యెవనిచే వ్యాప్తములై యున్నవో స్వాత్మయందు స్థితుడైన ఆ పరమాత్మను మీ రుపాసించుడు. ౭. [౧౬౮౭]

వేన ఇత్యస్య స్వయమ్భు బ్రహ్మ ఋషిః; పరమాత్మా దేవతా; నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నావిషయమే.

వేన స్తత్పశ్య న్నిహితం గుహా సద్యత్ర విశ్వం భవత్యేకనీడమ్ ।
తస్మిన్నిదꣳ సఞ్చ విచైతి సర్వꣳ స ఓతః ప్రోతశ్చ విభూః ప్రజాసు.॥౮॥

వేనః, తత్, పశ్యత్, నిహితమితి ని+హితమ్,గుహా,సత్,యత్ర, విశ్వమ్, భవతి,ఏకనీడమిత్యేక+నీడమ్, తస్మిన్, ఇదమ్,సమ్,చ,వి,చ, ఏతి,సర్వమ్,సః,ఓత ఇత్యా+ఉతః, ప్రోత ఇతి ప్ర+ఉతః, చ, విభూరితి వి+భూః, ప్రజాస్వితి ప్ర+జాసు ॥౮॥

పదార్థః :—(వేనః) పణ్డితో విద్వాన్(తత్)చేతన బ్రహ్మ(పశ్యత్)పశ్యతి. (నిహితమ్)స్థితమ్ (గుహా)గుహాయాం బుద్ధౌ గుప్తే కారణే వా(సత్)నిత్యమ్(యత్ర)యస్మిన్(విశ్వమ్) సర్వం జగత్ (భవతి)(ఏకనీడమ్)ఏకస్థానమ్(తస్మిన్)(ఇదమ్)జగత్(సమ్)(చ)(వి)(చ) (ఏతి) (సర్వమ్) (సః) (ఓతః)ఊర్ధ్వతన్తుః పట ఇవ(ప్రోతః)తిర్యక్తన్తుషు పట ఇవ(చ)(విభూః)వ్యాపకః(ప్రజాసు)ప్రకృతి జీవాదిషు. ॥౮॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యత్ర విశ్వ మేకనీడం భవతి, తద్గుహా నిహితమ్ సద్ వేనః పశ్యత్. తస్మిన్నిదం సర్వం సమేతి చ వ్యేతి చ, స విభూః ప్రజాస్వోతః ప్రోతశ్చ. స ఏవ సర్వై రుపాసనీయోఽస్తి. ॥౮॥

భావార్థః :—హేమనుష్యా ! విద్వానేవ యం బుద్ధిబలేన జానాతి యః సర్వేషా మాకాశాదీనాం పదార్థానా మధికరణ మస్తి.యత్ర సంహారకాలే సర్వం జగల్లీయతే,సర్గకాలే చ యతో నిస్సరతి,యేన వ్యాప్తేన వినా కిఞ్చిదపి వస్తు న వర్తతే,తం విహాయాఽన్యం కఞ్చిదప్యుపాస్యమీశ్వరం మావిజానన్తు.

పదార్థము :—మానవులారా! యత్ర=ఎవనియందు,విశ్వమ్=సమస్త జగత్తు, ఏకనీడమ్=ఏకాశ్రయముగలది,భవతి=అగుచున్నదో, తత్ గుహా=ఆ గుహయందు, గుప్త కారణమునందు,నిహితమ్=స్థితుడు, సత్=నిత్యుడు, చేతనుడునగు బ్రహ్మను, వేనః= పండితుడైన విద్వాంసుడు,పశ్యత్=జ్ఞానదృష్టిచే చూచుచున్నాడు. తస్మిన్=అతనియందు, ఇదమ్ సర్వమ్= ఈ సకలజగత్తు, సమ్ ఏతి=ప్రలయసమయమున లీనమగును, చ= మఱియు నుత్పత్తి సమయములో, వి=పృథక్ స్థూలరూపముగ,చ=కూడ అగుచున్నది. సః=అతను,విభూః=వివిధరీతుల వ్యాపుడై, ప్రజాసు=ప్రజలలో, ఓతః=పడుగులోని వస్త్రము[పోగుల]వలె, చ=మఱియు ప్రోతః= పేకలోని వస్త్రము[పోగుల]వలె వ్యాప్త డగు చున్నాడో అతడే అందఱికి ఉపాసనీయుడు. ౮.

భావార్థము :—మానవులారా ! ఎవనిని విద్వాంసుడుమాత్రమే బుద్ధిబలముచే నెఱుగునో,ఎవడు ఆకాశాది పదార్థముల కాధారుడో, ప్రలయము నందెవ్వనియందు విశ్వము లీనమగునో,ఉత్పత్తి సమయమున నెవనినుండి వెలువడుచున్నదో, మఱియు నేవ్యాప్తేశ్వరుడు లేకుండగ నే వస్తువు ఖాళీగా లేదో,అట్టివానిని త్యజించి యితరుని నెవనిని ఉపాస్య దేవునిగ భావించకుడు. ౮. [౧౬౭౮]

౧౬౭౯ ప్ర తదిత్యస్య స్వయమ్భు బ్రహ్మ ఋషిః; విద్వాన్ దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నావిషయమే.

ప్ర తద్వోచేదమృతం ను విద్వాన్ గన్ధర్వో ధామ విభృతం గుహా సత్ ।
త్రీణి పదాని నిహితా గుహాస్య యస్తాని వేద స పితుః పితాఽసత్ ॥౯॥

ప్ర,తత్,వోచేత్,అమృతమ్,ను,విద్వాన్,గన్ధర్వః,ధామ,విభృత మితి వి+భృతమ్,గుహా, సత్,త్రీణి, పదాని,నిహితేతి ని+హితా,గుహా,అస్య,యః, తాని, వేద, సః, పితుః, పితా, అసత్ ॥౯॥

పదార్థః :—(ప్ర)(తత్)చేతనం బ్రహ్మ (వోచేత్)గుణకర్మస్వభావత ఉపదిశేత్(అమృతమ్) నాశరహితమ్(ను)సద్యః(విద్వాన్)పణ్డితః(గన్ధర్వః) యో గాం వేదవాచం ధరతి సః(ధామ) ముక్తిః సుఖస్య స్థానమ్(విభృతమ్) విశేషేణ ధృతమ్. (గుహా)బుద్ధౌ సత్) నిత్యమ్ (త్రీణి) ఉత్పత్తిస్థితి ప్రలయాః కాలా వా(పదాని)జ్ఞాతుమర్హాణి(నిహితా)నిహితాని(గుహా బుద్ధౌ(అస్య) అవినాశినః (యః) (తాని)(వేద)జానాతి(సః) (పితుః) జనకస్యేశ్వరస్య వా (పితా) జ్ఞానప్రదానేనా స్తికత్వేన వా రక్షకతి (అసత్)భవేత్. ॥౯॥

అన్వయః :—హే మనుష్యాః ! యో గన్ధర్వో విద్వాన్ గుహా విభృత మమృతం ధామ తత్ సన్ను ప్రవోచేత్ యాన్యస్య గుహా నిహితాని పదాని త్రీణి సన్తి,తాని చ వేద, స పితుః పితాఽసత్.

భావార్థః :—హేమనుష్యాః ! య ఈశ్వరస్య ముక్తిసాధకం బుద్ధిస్థం స్వరూప ముపదిశేయు ర్యథార్థతయా పదార్థానాం పరమాత్మన శ్చ గుణకర్మస్వభావాన్ విజానీయు స్తే వయోవృద్ధానాం పితౄణా మపి పితరో భవితుం యోగ్యాః సన్తీతి విజానీత. ॥౯॥

పదార్థము :—మానవులారా ! గంధర్వః=వేదవాణిని ధరించిన, యః విద్వాన్=ఏ విద్వాంసుడు,గుహా=బుద్ధిలో, విభృతమ్=విశేషించి ధారణమొనర్చబడిన, అమృతమ్= నాశరహితమైన,ధామ=ముక్తిస్థానమును,తత్=ఆ, సత్=నిత్యచేతన బ్రహ్మనుగుఱించి, ను=శీఘ్రముగ, ప్ర వోచేత్=గుణకర్మస్వభావములతో సహా ఉపదేశించునో మఱియు అస్య=ఈ అవినాశిబ్రహ్మయొక్క. గుహా=జ్ఞానమునందు,నిహితా=స్థితములైన, పదాని =తెలుసుకోదగిన,త్రీణి=ఉత్పత్తిస్థితి ప్రళయములను మూడు,భూత భవిష్యద్వర్తమాన ములను మూడు కాలములేవి ఉన్నవో,తాని=వానిని ఎవడు,వేద=ఎఱుగుచున్నాడో, సః =అతడు,పితుః=తనతండ్రికి,లేక సర్వరక్షకుడైన ఈశ్వరునికి, పితా=జ్ఞానమిచ్చువాడు లేక ఆస్తికత్వరక్షకుడు, అసత్=అగునుగాక ! ౯.

భావార్థము :—ఓ మనుష్యులారా ! ఏ విద్వాంసులు ఈశ్వరుని ముక్తిసాధకమును, బుద్ధిస్థ స్వరూపమును ఉపదేశించెదరో,సరిగాపదార్థములయొక్కయు,ఈశ్వరునియొక్కయు గుణకర్మ స్వభావములను ఎఱుగుదురో, వారు వయస్సునందు పెద్దలైన పితౄదుల రక్షణకుకూడ యోగ్యులగు చున్నారు అని ఎఱుగుడు. ౯. [౧౬౮౯]

స న ఇత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయమాహ. మరల నా విషయమే.

సనో బన్ధు ర్జనితా స విధాతా ధామాని వేద భువనాని విశ్వా ।
యత్ర దేవా అమృత మానశానా స్తృతీయే ధామన్న ధ్యైరయన్త ॥౧౦॥

సః,నః, బన్ధుః,జనితా, సః, విధాతేతి వి+ధాతా,ధామాని, వేద, భువనాని,విశ్వా, యత్ర, దేవాః, అమృతమ్, ఆనశానాః, తృతీయే, ధామన్, అధ్యైరయన్తేత్యధి+ ఐరయన్త ॥౧౦॥

పదార్థః :—(సః)(నః)అస్మాకమ్(బన్ధుః)భ్రాత్రేవ మాన్యః సహాయః(జనితా)జనయితా. అత్ర జవితా మన్త్రి ఇతి అ.౬.౪.౫౩ ణి లోపః. (సః)(విధాతా)సర్వేషాం పదార్థానాం కర్మఫలానాం చ విధానకర్తా(ధామాని)జన్మస్థాననామాని(వేద)జానాతి (భువనాని) లోక లోకాన్తరాణి(విశ్వా) సర్వాణి (యత్ర)యస్మిన్ జగదీశ్వరే(దేవాః)విద్వాంసః(అమృతమ్)మోక్షసుఖమ్(ఆనశానాః)ప్రాప్నువన్తః (తృతీయే)జీవప్రకృతిభ్యాం విలక్షణే(ధామన్)ధామన్యాధారభూతే(అధ్యైరయన్త)సర్వత్ర స్వేచ్ఛయా విచరన్తి. ॥౧౦॥

అన్వయః :—హేమనుష్యా! యత్ర తృతీయే ధామన్నమృతమానశానా దేవా అధ్యైరయన్త, యో విశ్వా భువనాని ధామాని చ వేద, స నో బన్ధుర్జనితా, స విధాతాఽస్తీతి నిశ్చినుత. ॥౧౦॥

భావార్థః :—హేమనుష్యా ! యస్మిఞ్ఛుద్ధస్వరూపే పరమాత్మని యోగినో విద్వాంసో ముక్తిసుఖం ప్రాప్య మోదన్తే స ఏవ సర్వజ్ఞః సర్వోత్పాదకః సర్వదా సహాయకారీ చ మన్తవ్యో నేతరఇతి.

పదార్థము:—మానవులారా ! యత్ర=ఏ, తృతీయే=జీవప్రకృతులకు విలక్షణమైన ధామన్=ఆధారరూపమైన జగదీశ్వరునియందు, అమృతమ్=మోక్షసుఖమును,ఆనశానాః =పొందుచున్నవారై,దేవాః=విద్వాంసులు,అధ్యైరయన్త=సర్వత్ర స్వేచ్ఛగ విచారించుచున్నారో, ఎవడు,విశ్వా భువనాని=సకల లోకలోకాంతరములను, మఱియు, ధామాని=జన్మస్థాన నామములను,వేద=ఎఱుగుచున్నాడో, సః=ఆ పరమాత్మ,నః=మాకు, బంధుః =భ్రాతృతుల్యుడైన మాన్యసహాయకుడు, జనితా=ఉత్పన్న మొనర్చువాడు,సః=అతడు, విధాతా=సకల పదార్థములను, కర్మఫలములను విధాన మొనర్చువాడునై యున్నాడని నిశ్చయ మొనర్చుము. ౧౦.

భావార్థము :— మనుష్యులారా ! ఏ శుద్ధస్వరూపుడగు పరమాత్మయందు, యోగిరాజులు,విద్వాంసులు ముక్తి సుఖమును పొంది ఆనందించుచున్నారో అతడే సర్వజ్ఞుడు, సర్వోత్పాదకుడు మఱియు నెల్లప్పుడు సహాయకారుడు అని స్వీకరించవలయును. ఇతరుని స్వీకరించగూడదు. ౧౦. [౧౬౯౦]

పరీత్యేత్యస్య స్వయంభు బ్రహ్మ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా,విచృత్త్రిష్టుప్ ఛందః,ధైవతఃస్వరః.
పువన్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప॒రీత్య॑ భూ॒తాని॑ ప॒రీత్య॑ లో॒కాన్ ప॒రీత్య॒ సర్వాః॑ ప్ర॒దిశో॒ దిశ॑శ్చ ।
ఉ॒ప॒స్థాయ॑ ప్రథమ॒జా మృ॒తస్యా॒త్మనా॒ఽఽత్మాన॑మ॒భి సం వి॑వేశ ॥౧౧॥

ప॒రీత్యే॑తి॒ పరి॒+ఇత్య॑, భూ॒తాని॑, ప॒రీత్యే॑తి॒ పరి॒+ఇత్య॑, లో॒కాన్, ప॒రీత్యే॑తి॒ పరి॒+ఇత్య॑,సర్వాః॑,ప్ర॒దిశ॒ ఇతి॑ ప్ర॒+దిశః॑,దిశః॑,చ॒,ఉ॒ప॒స్థాయే॒త్యు॑ప॒+స్థాయ॑,ప్ర॒థ॒మ॒జామితి॑ ప్రథ॒మ॒+జామ్,ఋ॒తస్య॑,ఆ॒త్మనా॑,ఆ॒త్మాన॑మ్;అ॒భి,సమ్,వి॒వే॒శ ॥౧౧॥

పదార్థః :—(పరీత్య)పరితః సర్వతోఽభివ్యాప్య (భూతాని) (పరీత్య) (లోకాన్) దృష్టవ్యాన్ పృథివీసూర్యాదీన్ (పరీత్య)(సర్వాః)(ప్రదిశః) ఆగ్నేయాద్యా ఉపదిశః (దిశః) పూర్వాద్యాః (చ)

అధః ఉపరి చ (ఉపస్థాయ) పఠిత్వా సంసేవ్య వా (ప్రథమజామ్) ప్రథమోత్పన్నాం వేదచతుష్టయీమ్ (ఋతస్య) సత్యస్య (ఆత్మనా) స్వస్వరూపేణాన్తఃకరణేన చ (ఆత్మానమ్) స్వరూపమధిష్ఠానం వా (అభి) అభిముఖ్యే (సమ్) సమ్యక్ (వివేశ) ప్రవిశతి ॥౧౧॥

అన్వయః:— హేవిద్వన్! త్వం యో భూతాని పరీత్య లోకాన్ పరీత్య సర్వాః ప్రదిశో దిశశ్చ పరీత్య ఋతస్యాత్మాన మభిసంవివేశ.ప్రథమజా ముపస్థాయాత్మనా తం ప్రాప్నుహి॥౧౧॥

భావార్థః:— హేమనుష్యా! యూయం ధర్మాచరణ వేద యోగాభ్యాస సత్సఙ్గాదిభిః కర్మభిః శరీరపుష్టిం మాత్మాన్తఃకరణశుద్ధిం చ సంపాద్య సర్వత్రాభివ్యాప్తం పరమాత్మానం లబ్ధ్వా సుఖినో భవత ॥౧౧॥

పదార్థము:— విద్వాంసుడా! భూతాని=ప్రాణులందు, పరీత్య=అన్నివైపుల నుండి వ్యాప్తుడై, లోకాన్=సూర్యాది లోకములందు, పరీత్య=వ్యాప్తుడై, చ=మఱియు క్రింద మీద, సర్వాః ప్రదిశః=ఆగ్నేయాది పది దిశలందు, మఱియు, దిశః=పూర్వాది దిశలందు, పరీత్య=అన్నివైపులనుండి వ్యాప్తుడై, ఋతస్య = సత్యము యొక్క,ఆత్మానమ్=స్వరూపము నందు లేక అధిష్ఠానమునందు,అభిసమ్వివేశ=ఎవడు సమ్ముఖమున చక్కగ ప్రవేశించు చున్నాడో అతనిని,ప్రథమజామ్=ప్రథమ కల్పాదిలో ఉత్పన్నమైన వేదచతుష్టయ వాణిని, ఉపస్థాయ=చదివి లేక చక్కగా సేవించి, ఆత్మనా=నీ శుద్ధస్వరూపముచే లేక అంతఃకరణముచే పొందుము ౧౧.

భావార్థము :— మానవులారా! మీరు ధర్మాచరణము, వేదాభ్యాసము, యోగాభ్యాసము,సత్సంగము మొదలైన కర్మలచే శారీరకపుష్టిని,ఆత్మాంతఃకరణముల శుద్ధిని సంపాదించి,సర్వత్ర నిండియున్న పరమాత్మను పొంది సుఖులు గండు. ౧౬౧

౧౬౨పరీత్యస్య స్వయమ్భు బ్రహ్మ ఋషిః,పరమాత్మా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యాదియే.

పరి ద్యావాపృథివీ సద్య ఇత్వా పరి లోకాన్ పరి దిశః పరి స్వః ।
ఋతస్య తన్తుం వితతం విచృత్య తదపశ్య త్తదభవ త్తదాసీత్ ॥౧౨॥

పరి, ద్యావా పృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, సద్యః, ఇత్వా, పరి, లోకాన్, పరి, దిశః,పరి, స్వరితి స్వః,ఋతస్య, తన్తుమ్, వితతమితి వి+తతమ్,విచృత్యేతి వి +చృత్య, తత్, అపశ్యత్, తత్, అభవత్, తత్, ఆసీత్ ।౧౨॥

పదార్థః—(పరి) సర్వతః (ద్యావాపృథివీ) సూర్యభూమీ(సద్యః) శీఘ్రమ్ (ఇత్వా) ప్రాప్య (పరి) సర్వతః (లోకాన్) ద్రష్టవ్యాన్ సృష్టిస్థాన్ భూగోలాన్ (పరి) (దిశః) పూర్వాద్యాః (పరి) (స్వః) సుఖమ్ (ఋతస్య) సత్యస్య (తన్తుమ్) కారణమ్ (వితతమ్) విస్తృతమ్ (విచృత్య) వివిధతయా గ్రన్థిత్వా బధ్వా (తత్) (అపశ్యత్) పశ్యతి (తత్) (అభవత్) భవతి (తత్) (ఆసీత్) అస్తి ॥౧౨॥

అన్వయః:— హే మనుష్యా! యః పరమేశ్వరో ద్యావాపృథివీ సద్య ఇత్వా పర్యపశ్య ద్యో లోకాన్ సద్య ఇత్వా పర్యభవత్. యో దిశః సద్య ఇత్వా పర్యాసీద్యః స్వః సద్య ఇత్వా పర్యపశ్యచ్చ ఋతస్య వితతం తన్తుం విచృత్య తత్సుఖమపశ్యద్యేన తత్సుఖ మభవద్యత స్తద్విజ్ఞాన మాసీ త్తం యథావద్విజ్ఞాయోపాసీరన్ ॥౧౨॥

భావార్థః:— యే మనుష్యాః పరమేశ్వర మేవ భజన్తి, తన్నిర్మితాం సృష్టిం సుఖాయోపభుఞ్జతే, త ఐహికం పారమార్థికం విద్యాజన్యం సుఖం చ సద్యః ప్రాప్య సతత మానన్దన్తి ॥౧౨॥

పదార్థము:-మానవులారా! ఏ ఈశ్వరుడు, ద్యావాపృథివీ = సూర్యుని = భూమిని, సద్యః = శీఘ్రముగ, ఇత్వా = పొంది, పరి అపశ్యత్ = అన్నివైపులనుండి చూచుచున్నాడో, ఎవడు, లోకాన్ = చూడదగినసృష్టిస్థభూగోళములను శీఘ్రముగపొంది, పరిఅభవత్ = అన్నివైపులనుండి ప్రకటితు డగుచున్నాడో, ఎవడు, దిశః = పూర్వాదిదిశలను శీఘ్రముగ పొంది, పరి = అన్నిదిక్కులనుండిచూచుచున్నాడో, ఎవడు, ఋతస్య = సత్యము యొక్క, వితతమ్ = విస్తృతమైన, తంతుమ్ = కారణమును, విచృత్య = వివిధ విధముల బంధించి, తత్ = ఆసుఖమును చూచునో, ఎవనిచే, తత్ = ఆసుఖము కలిగెనో, మఱియు ఎవని నుండి, తత్ = ఆవిజ్ఞానముకలిగెనో అతనిని యథావతుగా నెఱిగి ఉపాసించుడు. ౧౨

భావార్థము:—ఏమానవులు పరమేశ్వరునే భజించుచున్నారో, అతడు నిర్మించిన సృష్టిని సుఖమునకై ఉపయోగించు చున్నారో, వారు ఐహికాముష్మిక విద్యాజన్య సుఖములను శీఘ్రముగ పొంది నిరంతరము ఆనందితు లగుదురు. ౧౨. ౧౮౯౩

౧౮౯౩ సదసస్పతి మిత్యస్య మేధాకామ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిగ్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యదియే.

సదసస్పతి మద్భుతం ప్రియ మిన్ద్రస్య కామ్యమ్ ।
సనిం మేధా మయాసి షశ్ స్వాహా ॥ ౧౩ ॥

సదసః, పతిమ్, అద్భుతమ్, ప్రియమ్ ఇన్ద్రస్య, కామ్యమ్, సనిమ్, మేధామ్, అయాసిషమ్, స్వాహా ॥౧౩॥

పదార్థః:—(సదసః) సభాయా జ్ఞానస్య న్యాయస్య దణ్డస్య వా (పతిమ్) పాలకం స్వామినమ్ (అద్భుతమ్) ఆశ్చర్యగుణకర్మస్వభావమ్. (ప్రియమ్) ప్రీతివిషయం ప్రసన్నకరం ప్రసన్నం వా(ఇన్ద్రస్య) ఇన్ద్రియాణాం స్వామినో జీవస్య (కామ్యమ్) కమనీయమ్ (సనిమ్) సనన్తి సంవిభజన్తి సత్యాఽసత్యే యయా తామ్(మేధామ్)సఙ్గతాం ప్రజ్ఞామ్(అయాసిషమ్)ప్రాప్నుయామ్ (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా వాచా వా ॥౧౩॥

అన్వయః:—హేమనుష్యా అహం స్వాహా యం సదసస్పతి మద్భుత మిన్ద్రస్య కామ్యం ప్రియం పరమాత్మాన ముపాస్య సంసేవ్య చ సనిం మేధా మయాసిషం తం పరిచర్యైతాం యూయమపి ప్రాప్నుత ॥౧౩॥

భావార్థః:—యే మనుష్యాః సర్వశక్తిమన్తం పరమాత్మానం సేవన్తే, తే సర్వా విద్యాః ప్రాప్య శుద్ధయా ప్రజ్ఞయా సర్వాణి సుఖాని లభన్తే. ॥౧౩॥

పదార్థము :—మానవులారా! నేను, స్వాహా=సత్యక్రియచే, సత్యవాణిచే, సదసః=సభకు, జ్ఞానమునకు, న్యాయమునకు, దండనమునకు, పతిమ్=రక్షకుడు,అద్భుతమ్=ఆశ్చర్యమైన గుణకర్మస్వభావములు కలవాడు. ఇంద్రస్య=ఇంద్రియముల కధిపతియైన జీవమునకు, కామ్యమ్=కమనీయుడు, ప్రియమ్=ప్రీతివిషయమున ప్రసన్నమొనర్చువాడు,లేక ప్రసన్నరూపుడునగునే పరమాత్మను ఉపాసించి, సేవించి, సనిమ్=సత్యాసత్యములను చక్కగా విడదీయు, మేధామ్=ఉత్తమబుద్ధిని, అయాసిషమ్=పొందుదునో, ఆయీశ్వరుని సేవించి యీబుద్ధిని మీరును పొందుడు. ౧౩

భావార్థము :—సర్వశక్తిమంతుడగు పరమాత్మను ఏ మానవులు సేవించుదురో వారన్ని విద్యలను పొంది శుద్ధబుద్ధిచే సకలసుఖములను సేవించుదురు. [౧౩] ౧౬౩

---

౧౬౪ యామిత్యస్య మేధాకామ ఋషిః, పరమాత్మా దేవతా,నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః,గాన్ధారః స్వరః.

మనుష్యై రీశ్వరాద్ బుద్ధి ర్యాచనీయేత్యాహ.

మానవు లీశ్వరునుండి బుద్ధిని యాచించవలయును.

యాం మేధాం దేవగణాః పితర శ్చోపాసతే । తయా మామద్య మేధయాగ్నే మేధావినం కురు స్వాహా ॥౧౪॥

యామ్, మేధామ్, దేవగణా ఇతి దేవ+గణాః, పితరః, చ, ఉపాసత ఇత్యుప+ఆసతే, తయా, మామ్, అద్య, మేధయా, అగ్నే, మేధావినమ్, కురు, స్వాహా॥౧౪॥

పదార్థః:—(యామ్) (మేధామ్) ప్రజ్ఞాం ధనం వా. మేధేతి ధన నా...నిఘం. ౨. ౧౦. (దేవగణాః)దేవానాం విదుషాం సమూహాః (పితరః) పాలయితారో విజ్ఞానినః (చ) (ఉపాసతే) ప్రాప్య సేవన్తే (తయా)(మామ్) (అద్య) (మేధయా) (అగ్నే) స్వప్రకాశత్వేన విద్యావిజ్ఞాపక! (మేధావినమ్) ప్రశస్తా మేధా విద్యతే యస్య తమ్ (కురు)(స్వాహా)సత్యయా వాచా. ॥౧౪॥

అన్వయః— హే అగ్నే! విద్వన్నధ్యాపక! జగదీశ్వర! వా దేవగణాః పితరశ్చ యాం మేధా ముపాసతే, తయా మేధయా మామద్య స్వాహా మేధావినం కురు. ॥౧౪॥

భావార్థః:—మనుష్యాః పరమేశ్వర ముపాస్యాప్తం విద్వాంసం సంసేవ్య శుద్ధం విజ్ఞానం ధర్మజం ధనఞ్చ ప్రాప్తు మిచ్ఛేయు రన్యాంశ్చైవం ప్రాపయేయుః ॥౧౪॥

పదార్థము :— అగ్నే=స్వయంప్రకాశ స్వరూపుడవగుటచే విద్యను విజ్ఞాపనమొనర్చు ఈశ్వరుడా! లేక అధ్యాపకుడవైనవిద్వాంసుడా! దేవగణాః=అనేక విద్వాంసులు చ=మఱియు, పితరః=రక్షించుజ్ఞానులు, యామ్ మేధామ్=ఏ బుద్ధిని లేక ధనమును

ఉపాసతే=పొంది సేవించుచున్నారో, తయా మేధయా=ఆబుద్ధిచే, లేక ధనముచే, మామ్=నన్ను, అద్య=నేడు,స్వాహా=సత్యవాణిచే, మేధావినమ్=ప్రశంసితబుద్ధి లేక ధనము కలిగిన వానిగా, కురు=ఒనర్చుము. ౧౪ .

భావార్థము :— మనుష్యులు పరమేశ్వరుని ఉపాసనను ఆప్తవిద్వాంసుల సేవను చక్కగా నొనరించి, శుద్ధవిజ్ఞాన ధర్మములచే కలిగిన ధనమును పొందుట కిచ్ఛగించెదరు గాక! ఇతరులకు కూడనటులనే లభింపజేయుదురు గాక! ౧౪. ౧౬౫౪

౧౬౫౫ మేధామిత్యస్య మేధాకామ ఋషిః, పరమేశ్వర విద్వాంసౌ దేవతే,నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యదియే.

మేధామ్మే వరుణో దదాతు మేధామగ్నిః ప్రజాపతిః । మేధా మిన్ద్రశ్చ వాయుశ్చ మేధామ్ ధాతా దదాతు మే స్వాహా ॥౧౫॥

మేధామ్, మే, వరుణః, దదాతు,మేధామ్, అగ్నిః, ప్రజాపతి రితి ప్రజా+పతిః,మేధామ్, ఇన్ద్రః, చ, మేధామ్, ధాతా, దదాతు, మే, స్వాహా॥౧౫॥

పదార్థః :— (మేధామ్) శుద్ధాం ధియం ధనం వా (మే) మహ్యమ్ (వరుణః) శ్రేష్ఠః (దదాతు) (మేధామ్) (అగ్నిః) విద్యాప్రకాశితః (ప్రజాపతిః) ప్రజాయాః పాలకః (మేధామ్) (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యవాన్ (చ) (వాయుః) బలిష్ఠో బలప్రదః (చ) (మేధామ్) (ధాతా) సర్వస్య సంసారస్య రాజ్యస్య (దదాతు) (మే) మహ్యమ్ (స్వాహా) ధర్మ్యయా క్రియయా. ॥౧౫॥

అన్వయః— హేమనుష్యాః యథా వరుణః పరమేశ్వరో విద్వాన్ వా స్వాహా మే మేధాం దదాతు. అగ్నిః ప్రజాపతి ర్మేధాం దదాతు. ఇన్ద్రో మేధాం దదాతు. వాయుశ్చ మేధాం దదాతు. ధాతా చ మే మేధాం దదాతు.తథా యుష్మభ్యమపి దదాతు. ॥౧౫॥

భావార్థః—మనుష్యా యథాఽఽత్మార్థం గుణకర్మస్వభావం సుఖం చేచ్ఛేయు స్తాదృశ మేవాఽన్యార్థమ్. యథా స్వస్యోన్నతయే ప్రార్థయేయు స్తథా పరమేశ్వరస్య విదుషాఞ్చ సకాశాదన్యేషామపి ప్రార్థయేయు ర్న కేవలం ప్రార్థనా మేవ కుర్యుః; కిం తర్హి? సత్యాచరణమపి. యదా యదా విదుషాం సమీపం గచ్ఛేయు స్తదా తదా సర్వేషాం కల్యాణాయ ప్రశ్నోత్తరాణి కుర్యుః ॥౧౫॥

పదార్థము :— మానవులారా! ఎటుల, వరుణః=అతిశ్రేష్ఠుడైన పరమేశ్వరుడు లేక విద్వాంసుడు, స్వాహా=ధర్మయుక్త క్రియచే,మే=నాకొఱకు,మేధామ్=శుద్ధ బుద్ధి లేక ధనమును, దదాతు=ఇచ్చునో,అగ్నిః=విద్యాప్రకాశితుడు,ప్రజాపతిః=ప్రజారక్షకుడు, మేధామ్=బుద్ధిని ప్రసాదించునో, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడు, మేధామ్=బుద్ధి నొసగునో,చ=మఱియు, వాయుః=బలదాత,బలవంతుడు, మేధామ్=బుద్ధిని ఇచ్చునో, చ=మఱియు, ధాతా=సకలసంసారమ్మును లేక రాజ్యమును ధరించు నీశ్వ

రుడు లేక విద్వాంసుడు, మే=నాకు బుద్ధిని, ధనమును, దదాతు=ఇచ్చునో అటులనే మీకును ప్రసాదించుగాక ! ౧౫

భావార్థము :— మనుష్యుడెటుల తనకొరకు గుణకర్మ స్వభావములను సుఖములను వాంఛించునో అటులనే పరులకై కూడ కోరవలయును. ఎటుల తనయున్నతిని అభిలషించునో, అటులనే పరమేశ్వరుని సాన్నిధ్యమున, విద్వాంసుల సాంగత్యమున అన్యులయున్నతికై ప్రార్థించవలయును. కేవలము ప్రార్థనమొనర్చుటయేగాదు, సత్యాచరణము కూడ ఆచరించవలయును. విద్వాంసుల సాన్నిధ్యమున కేగినప్పుడెల్లా అందఱి కళ్యాణముకొఱకు ప్రశ్నోత్తరముల జరుపవలయును. (౧౫. ౧౬౫)

---

౧౬౯ ఇదం మ ఇత్యస్య శ్రీకామ ఋషిః, విద్వద్రాజానౌ దేవతే, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యాదియే.

ఇదం మే బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే శ్రియ మశ్నుతామ్ । మయి దేవా దధతు శ్రియ ముత్తమాం తస్యై తే స్వాహా॥౧౬॥

ఇదమ్, మే, బ్రహ్మ, చ, క్షత్రమ్, చ, ఉభే ఇత్యుభే, శ్రియమ్, అశ్నుతామ్, మయి, దేవాః, దధతు, శ్రియమ్, ఉత్తమామిత్యుత్+తమామ్, తస్యై, తే, స్వాహా॥

పదార్థః— (ఇదమ్)(మే)మమ (బ్రహ్మ) వేదేశ్వర విజ్ఞానం సర్వతుృష్టకులమ్ (చ) (క్షత్రమ్) రాజ్యం ధనుర్వేదవిద్యా క్షత్రియకులమ్(చ)(ఉభే)(శ్రియమ్)రాజ్యలక్ష్మీమ్(అశ్నుతామ్)ప్రాప్నుతామ్(మయి)(దేవాః)విద్వాంసః(దధతు)ధరన్తు(శ్రియమ్)శోభాం లక్ష్మీం చ.(ఉత్తమామ్) అతి శ్రేష్ఠామ్ (తస్యై) శ్రియై (తే) తుభ్యమ్ (స్వాహా) సత్యాచరణయా క్రియయా. ॥౧౬॥

అన్వయః:— హే పరమేశ్వర! భవత్కృపయా, హే విద్వన్! తవ పురుషార్థేన చ స్వాహా మే మమేదం బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే శ్రియ మశ్నుతాం, యథా దేవా మయ్యుత్తమాం శ్రియం దధతు, తథాఽన్యేష్వపి. హే జిజ్ఞాసో! తే తుభ్యం తస్యై వయం ప్రయతేమహి. ॥౧౬॥

భావార్థః:—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యే మనుష్యాః పరమేశ్వరాజ్ఞా పాలనేన విదుషాం సేవయా సత్కారేణ సర్వేషాం మనుష్యాణాం మధ్యాద్బ్రాహ్మణ క్షత్రియౌ సుశిక్ష్య విద్యాది సద్గుణైః సంయోజ్య, సర్వేషా మున్నతిం విధాయ, స్వాత్మవత్ సర్వేషు వర్తేరన్, తే సర్వపూజ్యాః స్యు రితి. ॥౧౬॥

పదార్థము:— ఓ పరమేశ్వరా ! మీకృపచేతను, ఓ విద్వాంసుడా ! నీపురుషార్థము వలనను, స్వాహా=సత్యాచరణ క్రియచే, మే=నాయొక్క, ఇదమ్=ఈ, బ్రహ్మ=వేదేశ్వరుల విజ్ఞానము లేక వాని(జ్ఞాత) నెఱుగు పురుషుడు,చ=మఱియు, క్షత్రమ్=రాజ్యము, ధనుర్వేదవిద్య, క్షత్రియకులము, చ=మరియు, ఉభే=ఈయిరువురు, శ్రియమ్=రాజ్యలక్ష్మిని, అశ్నుతామ్=పొందుదురుగాక ! ఎటుల, దేవాః=విద్వాంసులు, మయి=నానిమిత్తము, ఉత్తమామ్=అతిశ్రేష్ఠమైన, శ్రియమ్=రాజ్యలక్ష్మిని, అశ్నుతామ్=పొందుదురో ఎటుల, దేవాః=విద్వాంసులు, మయి=నానిమిత్తము ఉత్తమామ్। శ్రియమ్=అతిశ్రేష్ఠశోభను లేక లక్ష్మిని, దధతు=ధరించుదురో ! [అటులనే ఇతరులకు.] ఓ జిజ్ఞాసువా! తే=నీకొఱకును,తస్యై=ఆ శ్రీ నిమిత్తము, మేమును [అటులనే] ప్రయత్నించెదము గాక ! ౧౬

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏమానవులు పరమేశ్వరుని ఆజ్ఞాపాలనము వలన, విద్వాంసుల సేవాసత్కారముల వలన సకల మానవులమధ్య బ్రాహ్మణక్షత్రియులను సుందరశిక్షా విద్యాది సద్గుణములచే సుసంపన్నులుగ నొనర్చి అందఱియున్నతికై విధానమొనరించి తన ఆత్మవలెనె అందఱియందును ప్రవర్తించెదరో, వారందఱికి పూజించ యోగ్యులయ్యెదరు. ॥౧౬॥   ౧౬౯౬

ఈ అధ్యాయమునందు పరమేశ్వరుడు, విద్వాంసుడు, బుద్ధి, ధనము వీని ప్రాప్తికి ఉపాయముల వర్ణన యుండుటచే ఈ యధ్యాయము నందున్న యర్థమునకు పూర్వాధ్యాయమున చెప్పబడ్డ అర్థముతో సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

అత్ర పరమేశ్వర విద్వత్ ప్రజ్ఞా ధన ప్రాప్త్యుపాయ గుణ వర్ణనా దేతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సఙ్గతి ర్వేద్యా.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీయుతపరమవిదుషాం శ్రీవిరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీపరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానన్ద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః పూర్తిమ గాత్

★

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీమద్దయానన్ద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౨వ అధ్యాయము సమాప్తము.

— ఇతి —

ఓమ్

అథ త్రయ స్త్రింశత్తమాధ్యాయారంభః

———: O :———

ముప్పదిమూడవ అధ్యాయము ప్రారంభము.

ఓం విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరాసువ।యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥౧॥

౧౬౯౭ అస్యేత్యస్య వత్సప్రీర్ఋషిః, అగ్నయో దేవతాః, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః॥

అథాగ్న్యాది పదార్థాన్ విజ్ఞాయ కార్యం సాధ్య మిత్యాహ॥

అగ్న్యాది పదార్థములను తెలిసికొని కార్యమును సాధించవలయును.

అస్యా జరాసో దమా మరిత్రా అర్చద్ధూమాసో అగ్నయః పావకాః। శ్విత్రీచయః శ్వాత్రాసో భురణ్యవో వనర్షదో వాయవో న సోమాః ॥౧॥

అస్య, అజరాసః, దమామ్, అరిత్రాః, అర్చద్ధూమాస ఇత్యర్చత్+ధూమాసః, అగ్నయః, పావకాః, శ్విత్రీచయః, శ్వాత్రాసః, భురణ్యవః,వనర్షదః, వనసద ఇతి వన+సదః, వాయవః, న, సోమాః ॥౧॥

పదార్థః:— (అస్య)పరమేశ్వరస్య(అజరాసః)వయోహానిరహితాః(దమామ్)గృహాణామ్, అత్రనుడభావే పూర్ణసవర్ణదీర్ఘః (అరిత్రాః)యేఽరిభ్యస్త్రాయన్తే తే (అర్చద్ధూమాసః)అర్చన్తః సుగన్ధియుక్తా ధూమా యేషా న్తే(అగ్నయః)విద్యుదాదయః(పావకాః)పవిత్రీకరాః (శ్వితీచయః) యే శ్వితిం శ్వేతవర్ణం చిన్వన్తి తే (శ్వాత్రాసః)శ్వాత్రం ప్రవృద్ధం ధనం యేభ్య స్తే, శ్వాత్రమితి ధన నా...నిఘం. ౨. ౧౦.(భురణ్యవః)ధర్తారో గతిమన్తశ్చ (వన ర్షదః) యే వనేషు రశ్మిషు సీదన్తి తే,అత్ర వా ఛన్దసీతి రుడాగమః(వాయవః)పవనాః(న)ఇవ(సోమాః)ఐశ్వర్యప్రాపకాః ॥౧॥

అన్వయః:— హే మనుష్యా! యేఽస్య జగదీశ్వరస్య సృష్టావజరాసోఽరిత్రా అర్చద్ధూమాసః పావకాః శ్వితీచయః శ్వాత్రాసో భురణ్యవః సోమా అగ్నయో వనర్షదో వాయవో న దమాం ధారకాః సన్తి, తాన్ యూయం విజానీత॥౧॥

భావార్థః:— అత్రోపమాలంకారః. యది మనుష్యా అగ్నివాయ్వాదీన్ సృష్టిస్థాన్ పదార్థాన్ విజానీయు స్తర్హ్యేతేభ్యో బహూ నుపకారాన్ గ్రహీతుం శక్నుయుః॥౧॥

పదార్థము :— మానవులారా!(అస్య)ఈ పూర్వాధ్యాయోక్త ఈశ్వరుని సృష్టియందు(అజరాసః) ఒకే అవస్థగలవి (అరిత్రాః) శత్రువుల నుండి కాపాడునవి(అర్చద్ధూమాసః)సుగంధిత ధూమయుక్తములు(పావకాః) పవిత్రకారకములు(శ్వితీచయః)శ్వేతవర్ణమును కూడబెట్టునవి(శ్వాత్రాసః) ధనాభివృద్ధికి హేతువులు(భురణ్యవః) ధారణమొనర్చునవి లేక గమనశీలముగలవి (సోమాః)ఐశ్వర్యమును పొందునవి యగు(అగ్నయః) విద్యుదాద్యగ్నులు(వనర్షదః)వనములందుండు లేక కిరణములందుండు (వాయవః న) వాయువులవలె (దమామ్)గృహమును ధరించునవేవి యున్నవో వానిని మీరు తెలిసికొనుడు ॥౧౬॥

భావార్థము :— ఇందుపమాలంకార మున్నది. మానవులు అగ్నివాయ్వాది సృష్టిస్థిత పదార్థములను తెలిసికొనుచో వానివలన ననేకోపకారములను గ్రహించ గలుగుచున్నారు ॥౧॥ ౧౬౯౭

హరయ ఇత్యస్య విశ్వరూప ఋషిః,అగ్నయో దేవతాః,గాయత్రీ ఛన్దః, అగ్నయో దేవతాః,షడ్జఃస్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

హరయో ధూమకేతవో వాతజూతా ఉప ద్యవి. యతన్తే వృథగగ్నయః ॥౨॥

హరయః, ధూమకేతవ ఇతి ధూమ+కేతవః, వాతజూతా + ఇతి వాత జూతాః, ఉప,ద్యవి, యత న్తే, వృథక్, అగ్నయః ॥౨॥

పదార్థః— (హరయః) హరణశీలాః(ధూమకేతవః) కేతురివ ధూమో జ్ఞాపకో యేషా న్తే (వాతజూతాః) వాయునా ప్రాప్తతేజస్కాః (ఉప)(ద్యవి) ప్రకాశే (యత న్తే)(వృథక్)పృథక్ వర్ణవ్యత్యయః (అగ్నయః)పావకాః. ॥౨॥

అన్వయః :— హే మనుష్యా! యే ధూమకేతవో వాతజూతా హరయోఽగ్నయో వృథక్ ద్యవి ఉప యత న్తే, తాన్ కార్యసిద్ధయే సంప్రయుఙ్గ్ధ్వమ్. ॥౨॥

భావార్థః :— హేమనుష్యా యేషాం ధూమో విజ్ఞాపకో వాయుః ప్రదీపకో హరణ శీలతా చ యేషు వర్తతే, తేఽగ్నయః స న్తీతి విజానీత ॥౨॥

పదార్థము :— ఓమానవులారా(ధూమకేతవః) పతాకమువలె తెలియజేయు ధూమముగలవి(వాతజూతాః)వాయువువలన తేజమునుపొందునవి (హరయః) హరణ శీలములునగునే (అగ్నయః) అగ్నులు(వృథక్) పలు విధములుగ(ద్యవి)ప్రకాశ నిమిత్త ములై (ఉపయత న్తే)యత్నముచేయుచున్నవో వానిని కార్యసిద్ధికై ఉపయోగించుడు.

భావార్థము— మానవులారా! వేనిని ధూమము జ్ఞానమును కలుగజేయునో, వాయువు ప్రదీప్తమొనర్చునో, వేనియందు హరణశీలత్వమున్నదో అవి యగ్నులని తెలుసుకొనుడు. ॥౨॥ ౧౬౯౮

౧౬౯౯ యజాన ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః॥

విద్వద్భి ర్మనుష్యైః కిం కార్య మిత్యాహ॥ విద్వాంసు లేమి చేయవలయును ?

యజానో మిత్రావరుణా యజా దేవాఀ౨॥ఽ ఋతం బృహత్ ।

అగ్నే యక్షి స్వం దమమ్ ॥౩॥

యజ, నః, మిత్రా వరుణా, యజ, దేవాన్, ఋతమ్, బృహత్, అగ్నే. యక్షి, స్వమ్, దమమ్ ॥౩॥

పదార్థః :— (యజ)సత్కురు (నః) అస్మాకమ్ (మిత్రావరుణా) సుహృచ్ఛ్రేష్ఠౌ(యజ) దేహ్యాపదిశ, అత్రోభయ త్రద్వ్యచోఽ తస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(దేవాన్) విదుషశ్చ (ఋతమ్) సత్యమ్ (బృహత్) మహత్(అగ్నే) విద్వన్ (యక్షి) సంగమయ (స్వమ్) స్వకీయమ్(దమమ్)గృహమ్॥౩॥

అన్వయః :— హే అగ్నే త్వం నో మిత్రావరుణా దేవాంశ్చ యజ. బృహదృతం యజ. యేన స్వం దమం యక్షి॥౩॥

భావార్థః :— హే విద్వాంసో జనా! అస్మాకం మిత్ర శ్రేష్ఠవిదుషాం సత్కర్తారః సత్యోపదేశకాః స్వగృహకార్యసాధకా యూయం భవత. ॥౩॥

పదార్థము:— (అగ్నే) విద్వాంసుడా!నీవు (నః) మాయొక్క (మిత్రావరుణా) మిత్రులను శ్రేష్ఠజనులను (దేవాన్) విద్వాంసులను (యజ) సత్కరించుము. (బృహత్ ఋతమ్) గొప్ప సత్యమును (యజ) ఉపదేశించుము. దానిచే (స్వమ్ దమమ్) స్వకీయ గృహమును (యక్షి) సంగతమొనరించుము ॥౩॥

భావార్థము :— విద్వాంసులారా! మీరు మామిత్రులను, శ్రేష్ఠులను, విద్వాంసులను సత్కరించు వారుగను, సత్యోపదేశకులుగను, స్వగృహకార్యసాధకులుగను గండు.

౧౨౦౦ యుక్ష్వేత్యస్య విశ్వరూప ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరలనదే విషయము.

యుక్ష్వా హి దేవహూతమాఀ॥ అశ్వాఀ॥ ౨ అగ్నే రథీ రివ ।
ని హోతా పూర్వ్యః సదః ॥౪॥

యుక్ష్వ, హి, దేవహూతమానితి దేవ+హూతమాన్, అశ్వాన్,అగ్నే, రథీరివేతి రథీః+ఇవ, ని, హోతా, పూర్వ్యః, సదః ॥౪॥

పదార్థః :—(యుక్ష్వ)యోజయ. అత్ర ద్వ్యచోఽత స్తిఙ ఇతి దీర్ఘః,(హి) ఖలు(దేవహూతమాన్)యే దేవై ర్విద్వద్భి ర్హూయ న్తే స్తూయ న్తే తేఽతిశయితాస్తాన్ (అశ్వాన్) ఆశుగామినో ఽగ్న్యాదీన్ తురఙ్గాన్ వా (అగ్నే) విద్వన్(రథీ రివ)యథా సారథి స్తథా. అత్ర మత్వర్థే ఈర్ ప్రత్యయః (ని) నితరామ్ (హోతా) ఆదాతా(పూర్వ్యః)పూర్వైః కృతవిద్యః (సదః) అత్రాడభావః ॥౪॥

అన్వయః :— హే అగ్నే! త్వం రథీ రివ దేవహూతమానశ్వాన్ యుక్ష్వ, హోతా పూర్వ్యః సన్ హి ని సదః ॥౩౩. ౪॥

భావార్థః:- అత్రోపమాలంకారః. యథా సుశిక్షితః సారథి రశ్వై రనేకాని కార్యాణి సాధ్నోతి తథా కృతవిద్యో జనోఽగ్న్యాదిభి రనేకాని కార్యాణి సాధ్నుయాత్ ॥౩౩ ౪॥

పదార్థము:— (అగ్నే)విద్వాంసుడా! నీవు(రథీ రివ)సారథివలె(దేవహూతమాన్) విద్వాంసులచే నత్యంతము స్తుతించబడిన(అశ్వాన్)శీఘ్రగాములైన అగ్న్యాదులను లేక గుఱ్ఱములను(యుక్ష్వ)సంప్రయుక్తమొనర్చుము (పూర్వ్యః)పూర్వజులైన విద్వాంసుల వలన విద్యను పొందినవాడవు (హోతా) గ్రహించువాడవునై (హి)నిశ్చయముగ (ని షదః)స్థిరుడ వగుము ॥౪॥

భావార్థము :— ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఉత్తమశిక్షితుడైన సారథి గుఱ్ఱముతో ననేక కార్యముల నెట్లు సాధించుచున్నాడో, అటులనే విద్వాంసుడు

అగ్న్యాదులతో ననేక కార్యములను సాధించవలయును ॥౪॥ [౧౨౦౦]

౧౨౦౧ ద్వే ఇత్యస్య కుత్సఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః

రాత్రిదివసౌ జగత్పాలకౌ విత్యాహ. రాత్రింబగళ్ళు జగమును రక్షించుచున్నవి.

ద్వే విరూపే చరతః స్వర్థే అన్యాన్యా వత్స ముపధాపయేతే।హరి రన్యస్యాం భవతి స్వధావాఞ్ఛు క్రో అన్యస్యాం దదృశే సువర్చా ॥౫॥

ద్వే ఇతి ద్వే, విరూపే ఇతి వి+రూపే, చరతః, స్వర్థేఇతిసు+అర్థే, అన్యాన్యే త్యన్యా+అన్యా, వత్సమ్, ఉప, ధా పయేతే ఇతి ధాపయేతే,హరిః, అన్యస్యామ్, భవతి, స్వధావానితి స్వధా+వాన్, శుక్రః, అన్యస్యామ్, దదృశే, సువర్చా ఇతి సు+వర్చాః ॥౫॥

పదార్థః :— (ద్వే) (విరూపే) విరుద్ధస్వరూపే (చరతః) (స్వర్థే) సుష్ఠు అర్థః ప్రయోజనం యయోస్తే (అన్యాన్యా) భిన్నా భిన్నా ఏకైకా కాలభేదేన (వత్సమ్) వసన్తి భూతాన్యస్మింస్తం సంసారం వదతి సతతమితి వత్సో బాలస్తం వా (ఉప) (ధాపయేతే) పాయయతః (హరిః) మనోహారీ చన్ద్రో బాలో వా (అన్యస్యామ్) రాత్రౌ యోషితి వా (భవతి) (స్వధావాన్) ప్రశస్తస్వధా అమృతరూపా గుణా విద్యన్తే యస్మిన్ సః (శుక్రః) పావకః సూర్య ఆశుకారీ బాలశ్చ (అన్యస్యామ్) ప్రకాశరూపాయాం దివసవేలాయాం జాయాయాం వా (దదృశే) దృశ్యతే (సువర్చాః) సుష్ఠు తేజాః ॥౫॥

అన్వయః :—హే మనుష్యా! యథా స్వర్థే ద్వే విరూపే స్త్రియౌ చరతోఽన్యాన్యా చ వత్స ముపధాప యేతే తయో రన్యస్యాం స్వధావాన్ హరి ర్భవతి శుక్రః సువర్చా అన్యస్యాం దదృశే తథా ద్వే రాత్ర్యహనీ వర్తేతే ఇతి జానీత ॥౫॥

భావార్థః— అత్రానుభయాభేదరూపకోఽలఙ్కారః :- యథా ద్వే స్త్రియౌ వా గావా వపత్యప్రయోజనే పృథక్ పృథక్ వర్తమానే కాలభేదేనైకం బాలం పాలయేతాం తయో రేకస్యాం హృద్యో మహాగుణీ శాన్తిశీలో బాలో జాయేత। ఏకస్యాఞ్చ శీఘ్రకారీ తేజస్వీ శత్రుతాపకో బాలో జాయేత, తథా ద్వే రాత్ర్యహనీ భిన్నస్వరూపే కాలభేదే నైకం సంసారం పాలయతః. కథం రాత్రి రమృతవర్షకం చిత్తప్రసాదకం చన్ద్రమస ముత్పాద్య దివసరూపా చ పావకరూపం శోభనప్రకాశం సూర్యముత్పాద్యేతి పూర్వాన్వయః ॥౫॥

పదార్థము :— మానవులారా! (స్వర్థే)సుందర ప్రయోజనముగల(ద్వే)ఇరువురు (విరూపే) భిన్న భిన్నరూపముగలిగియున్న స్త్రీలు(చరతః)భోజనాదులనాచరించుచు (అన్యాన్యా)ఒక్కొక్కరు భిన్న భిన్న సమయములందు (వత్సమ్) నిరంతరము మాటలాడు ఒకానొక బాలకునికి (ఉపధాపయేతే) సమీపించి పాలుత్రాగించుచున్నారు. (అన్యస్యామ్) ఆయిరువురియందొకామెకు(స్వధావాన్) ప్రశస్తశాంత్యాద్యమృతతుల్యగుణయుక్తుడగు (హరిః) మనస్సును హరించు పుత్రుడు (భవతి) ఎట్లు అగుచున్నాడో మఱియు(శుక్రః)శీఘ్రకారి (సువర్చాః)సుందరతేజస్వియగు [పుత్రుడు] (అన్యస్యామ్) రెండవఆమె యందెటుల(దదృశః)కనబడుచున్నాడో అటులనే సుందర ప్రయోజనము

గల రెండు నలుపు తెలుపు వేర్వేరు రూపములుగల రాత్రి,పగలు వర్తమానములై యున్నవి. మఱియునొక్కొక్కటి వేఱువేఱు సమయములందు సంసారరూపబాలునొకనికి దుగ్ధాదులు త్రాగించుచున్నవి. ఆరెంటియందొకటియగు రాత్రియందు అమృతసూతియై మనస్సును ప్రసన్నపఱచు చంద్రుడుత్పన్నమగుచున్నాడు. మఱియు రెండవదియగు దినమునందు పవిత్రకర్తయు, సుందరతేజము గలవాడునునగు సూర్యరూప పుత్రుడు కనబడుచున్నాడు అని మీరెఱుంగవలయును.

భావార్థము :— ఈమంత్రమందను భయా ఛేదరూపకా లంకారమున్నది. ఎట్లు ఇరువురు స్త్రీలు లేక రెండుఆవులు సంతాన ప్రయోజనముగలవియై వేర్వేఱుగా నుండుచు భిన్నభిన్న సమయములందొక బాలకుని రక్షించుచో, ఆయిరువురియందొక త్తెకు మనోహరుడు మహాగుణి, శాంతిశీలుడునగు బాలుడును, రెండవ యామెయందు శీఘ్రకారి, తేజస్వి, శత్రుతాపకుడునగు బాలకుడునుకలుగునో, అటులనే భిన్నరూపముగల దివారాత్రములు రెండు వేఱు వేఱు సమయములందొక సంసార రూపబాలుని పాలించుచున్నవి. రాత్రి అమృతమును వర్షించి చిత్తమును ప్రసన్నపఱచు చంద్రరూప బాలకుని ఉత్పత్తిచేసియు, మఱియు దినరూపస్త్రీ తేజోమయ సుందరప్రకాశముగల సూర్యరూప పుత్రుని నుత్పత్తిచేసియు నని పూర్వముతో నన్వయము. ౫ [౧౨౦౧]

[౧౨౦౨] అయమిత్యస్య కుత్స ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

విద్వద్భిః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ॥. విద్వాంసు లేమి చేయవలయును ?

అయ మిహ ప్రథమో ధాయి ధాతృభి ర్హోతా యజిష్ఠో అధ్వరేష్వీడ్యః ।
యమప్నవానో భృగవో విరురుచు ర్వనేషు చిత్రం విభ్వం విశే విశే ॥౬॥

అయమ్, ఇహ, ప్రథమః, ధాయి, ధాతృభి రితి ధాతృ+భిః, హోతా, యజిష్ఠః, అధ్వరేషు, ఈడ్యః, యమ్, అప్నవానః, భృగవః, విరురుచు రితి వి+రురుచుః, వనేషు, చిత్రమ్, విభ్వమితి విభ్వమ్, విశే విశ ఇతి విశే+విశే ॥౬॥

పదార్థః :— (అయమ్) విద్యుదాదిస్వరూపః (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (ప్రథమః) విస్తీర్ణః (ధాయి) ధ్రియతే (ధాతృభిః) ధర్తృభిః (హోతా) సుఖదాతా (యజిష్ఠః) అతిశయేన యష్టా సఙ్గమయితా (అధ్వరేషు) అహింసనీయేషు వ్యవహారేషు (ఈడ్యః) అధ్యేషణీయః (యమ్) (అప్నవానః) సుసన్తానయుక్తాః సుశిష్యాః (భృగవః) పరిపక్వజ్ఞానాః (విరురుచుః) విశేషేణ దీపయేయుః (వనేషు) కిరణేషు వా (చిత్రమ్) అద్భుతగుణ కర్మస్వభావమ్ (విభ్వమ్) విభుం విద్యుదాఖ్యమగ్నిమ్ (విశే,విశే) ప్రజాయై, ప్రజాయై ॥౩౩ ౬॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా యథా ధాతృభి రిహ విశే విశేఽయం ప్రథమో హోతా యజిష్ఠోఽధ్వరేష్వీడ్యో ధాయి, యథా భృగవశ్చాప్నవానో యం వనేషు చిత్రం విభ్వం విరురుచుస్తం యూయం ధరత ప్రకాశయత చ ॥౩౩ ౬॥

భావార్థః :. అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యే విద్వాంస ఇహ విద్యుద్విద్యాం జానన్తి తే సర్వాః ప్రజాః సర్వసుఖయుక్తాః కర్తుం శక్నువన్తి ॥౩౩ ౬॥

పదార్థము :— మానవులారా! ఎట్లు(ధాతృభిః) ధరించువారిచే (ఇహ)ఈసంసారమున(విశేవిశే) ప్రజలకొఱకు(అయమ్) ఈ (ప్రథమః)విస్తారముగలది (హోతా)సుఖదాత(యజిష్ఠః) అతిశయముగ సంగత మొనర్చునది(అధ్వరేషు) రక్షణీయ వ్యవహారములందు(ఈడ్యః)అన్వేషించదగిన విద్యుదగ్ని(ధాయి)ధారణచేయబడుచున్నదో,మఱియు నెట్లు(భృగవః)దృఢమైనజ్ఞానముగలవారు(అప్నవానః)సుసంతానయుతులునగునుత్తమ శిష్యులు (వనేషు) వనములందు అథవా కిరణములలో(చిత్రమ్)ఆశ్చర్యరూప గుణకర్మ స్వభావములుగలది(యమ్విభ్వమ్) వ్యాపకమునగునే విద్యుదూపాగ్నిని (విరురుచుః) విశేషముగపొందుదురో దానిని అటులనే మీరును ధరించి ప్రకాశపఱచుడు॥౬॥

భావార్థము:—ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఏ విద్వాంసులీ లోకమున విద్యుద్విద్యను తెలుసుకొనుచున్నారో వారు సకలప్రజలను సుఖసమన్వితులుగ నొనర్చుటకు సమర్థులగుచున్నారు॥౬॥ ౧౨౦-౨.

౧౨౦౩ త్రీణి శతేత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః
శిల్పినో విద్వాంసః కిం కుర్యు రిత్యాహ. శిల్పులు,విద్వాంసులు ఏమిచేయవలెను?

త్రీణి శతా త్రీ సహస్రాణ్యగ్నిం త్రింశచ్చ దేవా నవ చా సపర్యన్।
ఔక్షన్ ఘృతైరస్తృణన్బర్హిరస్మాఽఆదిద్ధోతారం న్యసాదయన్త ॥౭॥

త్రీణి. శతా, త్రీ, సహస్రాణి, అగ్నిమ్, త్రింశత్, చ, దేవాః, నవ, చ, అసపర్యన్, ఔక్షన్, ఘృతైః, అస్తృణన్, బర్హిః, అస్మై, ఆత్, ఇత్, హోతారమ్, ని, అసాదయన్త ॥౭॥

పదార్థః :- (త్రీణి)(శతా) శతాని (త్రీ)త్రీణి (సహస్రాణి) సహస్రకోశమార్గమ్ (అగ్నిమ్) (త్రింశత్) పృథివ్యాదీన్, (చ)(దేవాః) విద్వాంసః, (నవ) (చ) (అసపర్యన్) సేవేరన్ (ఔక్షన్) సిఞ్చేరన్ (ఘృతైః) ఘృతాదిభి రుదకేన వా (అస్తృణన్) ఆచ్ఛాదయన్తు (బర్హిః) అన్తరిక్షమ్ (అస్మై) అగ్నయే (ఆత్) అభితః (ఇత్) ఏవ (హోతారమ్) హవనకర్తారమ్ (ని) నితరామ్ (అసాదయన్త) స్థాపయన్తు ॥౭॥

అన్వయః :— హే మనుష్యా! యథా త్రింశచ్చ నవ చ దేవాస్త్రీణి శతా త్రీ సహస్రాణ్యగ్ని మసపర్యన్ ఘృతైరౌక్షన్ బర్హిరస్తృణన్నస్మై హోతార మాదిన్న్యసాదయన్త, తథా యూయమపి కురుత ॥౭॥

భావార్థః :— అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యే శిల్పినో విద్వాంసోఽగ్నిజలాది పదార్థాన్ యానేషు సంప్రయోజ్యోత్తమ మధ్యమ నికృష్ట వేగై రనేకాని శతాని సహస్రాణి క్రోశాన్మార్గం గన్తుం శక్నుయుస్తేఽన్తరిక్షేఽపి యాతుం సమర్థా జాయన్తే ॥౭॥

పదార్థము :— మానవులారా! ఎట్లు (త్రింశత్) పృథివిమొదలగు ముప్పదింటిని (చ) మఱియు (నవ) తొమ్మిదింటిని (చ దేవాః) మఱియు సకల విద్వాంసులు (త్రీణిశతా) మూడువందల (త్రీ) (సహస్రాణి) మూడువేలకోసుల మార్గమున (అగ్నిమ్) అగ్నిని (అసపర్యన్) సేవించుదురో (ఘృతైః) నేతితో, లేక జలములతో (ఔక్షన్)

తడపుదురో (బర్హిః) అంతరిక్షమును (అస్తృణన్)ఆచ్ఛాదిత మొనర్చుదురో (అస్మై)ఈ అగ్నినిమిత్తము (హోతారమ్)హవన మొనర్చు వానిని(అత్,ఇత్)సకలదిశల నుండియు (ని,ఆసాదయన్త) నిరంతరము స్థాపితమొనర్చుదురో, అటులనే మీరును చేయుడు.

భావార్థము :— ఇందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులైనయే శిల్పులు అగ్నిజలాది పదార్థములను యానములందు సంయుక్తపఱచి ఉత్తమ, మధ్యమ, నికృష్ట వేగములతో ననేకవందల వేల కోసులమార్గము పోగలరో వారు ఆకాశమున పయనించుటకు సమర్థులగుచున్నారు ॥౭॥ [౧౭౦౩]

౧౭౦౪ మూర్ధానమిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

మూర్ధానం దివో అరతిం పృథివ్యా వైశ్వానర మృత ఆ జాత మగ్నిమ్।
కవిꣳ సమ్రాజ మతిథిం జనానా మాసన్నా పాత్రం జనయన్త దేవాః ॥౮॥

మూర్ధానమ్, దివః, అరతిమ్, పృథివ్యాః, వైశ్వానరమ్, ఋతే, ఆ, జాతమ్, అగ్నిమ్, కవిమ్, సమ్రాజమితి సమ్+రాజమ్, అతిథిమ్, జనానామ్, ఆసన్, ఆ, పాత్రమ్, జనయన్త, దేవాః, ॥౮॥

పదార్థః :— (మూర్ధానమ్) శిరోవదున్నతప్రదేశే సూర్యరూపేణ వర్తమానమ్ (దివః) ఆకాశస్య (అరతిమ్) ప్రాప్తమ్ (పృథివ్యాః) (వైశ్వానరమ్) విశ్వేభ్యో నరేభ్యో హితమ్ (ఋతే) యజ్ఞనిమిత్తమ్ (ఆ) సమన్తాత్. (జాతమ్) ప్రాదుర్భూతమ్ (అగ్నిమ్) పావకమ్ (కవిమ్) క్రాంతదర్శకమ్, (సమ్రాజమ్) యః సమ్యగ్రాజతే తమ్ (అతిథిమ్) అతిథివద్వర్తమానమ్ (జనానామ్) మనుష్యాణామ్ (ఆసన్) ముఖే ఉత్పన్నమ్ (ఆ) సమన్తాత్, (పాత్రమ్) పాన్తి రక్షన్తి యేన తమ్ (జనయన్త) ప్రాదుర్భావయేయుః (దేవాః) విద్వాంసః ॥౮॥

అన్వయః :— హే మనుష్యా! యథా దేవా దివో మూర్ధానం పృథివ్యా అరతిం వైశ్వానర మృత ఆజాతం కవిం సమ్రాజం జనానా మతిథిం పాత్రమాసన్నగ్ని మా జనయన్త, తథా యూయ మప్యేనం ప్రాదుర్భావయత ॥౮॥

భావార్థః :— అత్ర వాచకలు.... యే పృథివ్యప్స్వాయ్వాకాశేషు వ్యాప్తం విద్యుదాఖ్య మగ్నిం పాదుర్భావ్య యన్త్రాదిభి ర్యుక్త్యా చాలయేయుస్తే కిం కిం కార్యం న సాధయేయుః ॥౮॥

పదార్థము :— మానవులారా! ఎట్లు (దేవాః) విద్వాంసులు (దివః) ఆకాశము యొక్క (మూర్ధానమ్) పైభాగమున సూర్యరూపమున వర్తమానమైయున్నదియు (పృథివ్యాః)భూమిమీద (అరతిమ్) ప్రాప్తించునది, (వైశ్వానరమ్) సకలమానవులకు హితమొనర్చునది.(ఋతే)యజ్ఞనిమిత్తము(ఆ జాతమ్)బాగుగా ప్రకటితమైనది (కవిమ్) సర్వమును చూపెట్టునది (సమ్రాజమ్) బాగుగా ప్రకాశమానము (జనానామ్) మానవులకు (అతిథిమ్) ప్రథమమున భోజనభాగమును తీసికొను అతిథివలె నున్నది (పాత్రమ్) రక్షణహేతువు (ఆసన్)ఈశ్వరుని యొక్క ముఖరూప సామర్థ్యమందుత్పన్నమైనదియు

నగు (అగ్నిమ్) అగ్నిని (అజనయన్త)బాగుగా ప్రకటించుదురో అటులనే మీరును దీనిని ప్రకటించుడు.

భావార్థము :— ఇందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు పృథివి జల వాయు ఆకాశములందు వ్యాప్తమైయున్న విద్యుద్రూపాగ్నిని ప్రకటించి యంత్రకళాదులను యుక్తితో నడిపింతురో వారు ఏపనులను సాధించలేరు ? (౧౨౦౪)

౧౨౦౫ అగ్ని రిత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
మనుష్యః సూర్యవద్దోషాన్ హన్యాదిత్యాహ.

మానవుడు సూర్యునివలె దోషములను వినాశ మొనర్చవలయును.

అ॒గ్ని ర్వృ॒త్రాణి జఙ్ఘన ద్ద్రవిణ॒స్యు ర్వి ప॒న్యయా । సమి॑ద్ధః శు॒క్ర ఆహు॑తః ॥౯॥

అ॒గ్నిః, వృ॒త్రాణి, జ॒జ్ఘ॒న॒త్, ద్ర॒వి॒ణ॒స్యుః, వి॒ప॒న్యయా, సమిద్ధ ఇ॒తి సమ్+ఇ॒ద్ధః, శు॒క్రః, ఆహు॒త ఇత్యా హు॑తః ॥౯॥

పదార్థః :— (అగ్నిః) సూర్యాదిరూపః (వృత్రాణి) మేఘావయవాన్ (జఙ్ఘనత్) భృశం హన్తి (ద్రవిణస్యుః) ఆత్మనో ద్రవిణ మిచ్ఛుః. (విపన్యయా) విశేషవ్యవహారయుక్త్యా (సమిద్ధః) సమ్యక్ ప్రదీప్తః, (శుక్రః) శీఘ్రకర్తా (ఆహుతః) కృతాహ్వానః ॥౯॥

అన్వయః :— హే విద్వన్! యథా సమిద్ధః శుక్రోఽగ్నిర్వృత్రాణి జఙ్ఘనత్తథా ద్రవిణస్యు రాహుతో భవాన్ విపన్యయా దుష్టాన్ భృశం హన్యాత్ ॥౯॥

భావార్థః :— అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యథా వ్యవహారవిత్పురుషో ధనం ప్రాప్య సత్కృతో భూత్వా దోషాన్ హన్తి తథా సూర్యో మేఘం తాడయతి ॥౯॥

పదార్థము:—విద్వాంసులారా! ఎట్లు, సమిద్ధః = బాగుగాప్రదీప్తము,శుక్రః = శీఘ్ర కారియునైన, అగ్నిః = సూర్యాదిరూపాగ్ని, వృత్రాణి = మేఘావయవములను, జఙ్ఘనత్ = శీఘ్రముగ నఱకుచున్నదో,అటులనే,ద్రవిణస్యుః = ధనమునాకాక్షించువారు, ఆహుతః = పిలువబడినవారునగు మీరు, విపన్యయా = విశేషవ్యవహారయుక్తిచే దుష్టులను శీఘ్రముగా వధించుడు ॥౯॥

భావార్థము :— ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు వ్యవహారవిదుడగు పురుషుడు ధనమును సంపాదించి సత్కారమును పొంది దోషములను నాశమొనర్చుచున్నాడో,అటులనే సూర్యుడు మేఘమును తాడనమొనరించుచున్నాడు॥౯॥ ౧౨౦౫

[౧౨౦౬] విశ్వేభి రిత్యస్య మేధాతిథి రృషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాట్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

విశ్వే॑భిః సో॒మ్యం మధ్వ॑గ్న ఇన్ద్రే॑ణ వా॒యునా॑।పిబా॑ మి॒త్రస్య॒ ధామ॑భిః॥౧౦॥

విశ్వే॑భిః, సో॒మ్యమ్, మధు, అగ్నే, ఇన్ద్రే॑ణ, వా॒యునా॑, పిబ, మి॒త్రస్య॑, ధామ॑భి॒రితి॒ ధామ+భిః ॥౧౦॥

పదార్థః :- (విశ్వేభిః) అఖిలైః (సోమ్యమ్) సోమేష్వోషధీషు భవమ్ (మధు) మధురాది గుణయుక్తం రసమ్ (అగ్నే) అగ్నిరివ వర్తమాన విద్వన్ (ఇన్ద్రేణ) సర్వేషాం ధారకేణ (వాయునా) బలవతా పవనేన (పిబ) అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (మిత్రస్య) సుహృదః (ధామభిః) స్థానైః

అన్వయః :- హే అగ్నే త్వం యథా సూర్యో విశ్వేభి ర్ధామభి రిన్ద్రేణ వాయునా సహ సోమ్యం మధు పిబతి, తథా మిత్రస్య విశ్వేభి ర్ధామభిః సోమ్యం మధు రసం త్వం పిబ ॥౧౦॥

భావార్థః :- అత్ర వాచకలు... హే మనుష్యా ! యూయం యథా సూర్యః సర్వస్మాద్రసమాకృష్య వర్షిత్వా సర్వాన్ పదార్థాన్ పుష్ణాతి తథా విద్యావినయాభ్యాం సర్వాన్ పుష్ణీత

పదార్థము :— అగ్నే = అగ్నివలె వర్తమానుడవు, తేజోవంతుడవునైన విద్వాంసుడా! నీవు ఎట్లుసూర్యుడు, విశ్వేభిః ధామభిః = సమస్తగృహములతో, ఇన్ద్రేణ = ధనమునుధరించు, వాయునా = బలముగలవాయువుతోడను, సోమ్యమ్ = ఉత్తమౌషధులలోనుండు మధురాది గుణములుగల రసమును, త్రాగుచున్నాడో, అటులనే, మిత్రస్య = మిత్రునియొక్క సమస్త స్థానముల నుండి సుందరమైన ఓషధులరసమును, పిబ = త్రాగుము. ॥౧౦॥

భావార్థము:— ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మానవులారా! మీరు సూర్యుడు సమస్త పదార్థములనుండి రసమును పీల్చి, వర్షింపజేసి, సమస్త పదార్థములను పుష్టిపరచుచున్నటులనే విద్యావినయములచే అందఱిని పుష్టి పఱచుడు.

౧౧ః ఆ యదిత్యస్య పరాశర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము,

ఆ యదిషే నృపతిం తేజ ఆనట్ శుచి రేతో నిషిక్తం ద్యౌరభీకే। అగ్నిః శర్ధ మనవద్యం యువానం స్వాధ్యం జనయ త్సూద యచ్చ ॥౧౧॥

ఆ, యత్, ఇషే, నృపతి మితినృ+పతిమ్, తేజః, ఆనట్, శుచి, రేతః, నిషిక్తమ్, నిషిక్త మితి ని+సిక్తమ్, ద్యౌః, అభీకే, అగ్నిః, శర్ధమ్, అనవద్యమ్, యువానమ్, స్వాధ్య మితి సు+ఆధ్యమ్, జనయత్, సూదయత్, చ ॥౧౧॥

పదార్థ :— (ఆ) (యత్) యదా (ఇషే) వృష్ట్యై, (నృపతిమ్) సూర్యం రాజానమివ (తేజః) యజ్ఞోత్థమ్ (ఆనట్) సమన్తాత్ వ్యాప్నోతి. ఆనడితి వ్యాప్తికర్మా...నిఘం. ౨. ౧౮ (శుచి) పవిత్రమ్ (రేతః) వీర్యకరం జలమ్ (నిషిక్తమ్) అగ్నావాజ్యాదిప్రక్షేపణేన నితరాం సిక్తం విస్తృతమ్ (ద్యౌః) ఆకాశస్య షష్ఠ్యర్థేఽత్ర ప్రథమా (అభీకే) సమీపే (అగ్నిః) సూర్యరూపః (శర్ధమ్) బలహేతుమ్ (అనవద్యమ్) సర్వదోషరహితమ్ (యువానమ్) యువత్వసమ్పాదకమ్ (స్వాధ్యమ్) యః సుష్ఠు ధ్యాయతే తమ్ (జనయత్) జనయతి (సూదయత్) క్షరతి వర్షయతి (చ) ॥౧౧॥

అన్వయః :— హే మనుష్యా! యదిషే నిషిక్తం శుచి తేజో నృపతి మానట్ తదాగ్నిః శర్ధ మనవద్యమ్, యువానం స్వాధ్యం రేతో ద్యౌ రభీకే జనయత్సూదయచ్చ ॥౧౧॥

భావార్థః :—యథాఽగ్నౌ హుతం ద్రవ్యం తేజసా సహైవ సూర్యం ప్రాప్నోతి, సూర్యో వర్షిత్వా సర్వాన్ పాలయతి, తథా రాజా ప్రజాభ్యః కరానాకృష్య దుర్భిక్షే పునర్దత్వా శ్రేష్ఠాన్ సమ్పాల్య, దుష్టాన్ సన్తాడ్య, ప్రాగల్భ్యం బలఞ్చ ప్రాప్నోతి ॥౧౧॥

పదార్థము :— మానవులారా! యత్ = ఎప్పుడు, ఇషే = వర్షముకొఱకు, నిషిక్తమ్=అగ్నియందు ఘృతాదులు పడుటవలన నిరంతరము పెంపొందినది, శుచి=పవిత్రమైనది యనగు, తేజః = యజ్ఞమువలనలేచిన తేజము, నృపతిమ్ = రాజు తేజము వ్యాప్తమైనటుల సూర్యుని, అఆనట్ = బాగుగావ్యాప్తమగు చున్నదో అపుడు, అగ్నిః, = సూర్యరూపాగ్ని, శర్ధమ్ = బలహేతువు, అనవద్యమ్ = నిర్దోషము, యువానమ్ = యౌవనమును కలుగ జేయునది, స్వాధ్యమ్ = సమస్త జనులచే ధ్యానించ బడునది, రేతః = పరాక్రమవంతమునైన వర్షజలమును. ద్యోః అభీకే = ఆకాశ సమీపమున, జనయత్ = ఉత్పన్నమొనర్చి, చ సూదయత్ = వర్షింపజేయుచున్నది.

భావార్థము :— ఇందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఎటులగ్ని యందు హోమము చేయబడిన ద్రవ్యము తేజముతో పాటు సూర్యుని పొందుచున్నదో, మఱియు సూర్యుడు జలాదులు నాకర్షించి వర్షింపజేసి సమస్తమును కాపాడుచున్నాడో, అటులనే రాజు ప్రజలనుండి పన్ను తీసికొని, దుర్భిక్షకాలమున తిరిగి ఇచ్చి శ్రేష్ఠులను బాగుగా పాలించి, దుష్టులను దండించి, బలప్రాగల్భ్యములను పొందుచున్నాడు. [౧౨౦౭] ॥౧౧॥

[౧౨౦౮] అగ్న ఇత్యస్య విశ్వవారా ఋషిః అగ్నిర్దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః॥

పున ర్విద్వద్భిః కిం కార్య మిత్యాహ. మరల విద్వాంసులేమి చేయవలయును?

అగ్నే శర్ధ మహతే సౌభగాయ తవ ద్యుమ్నాన్యుత్తమాని సన్తు। సం జాస్పత్యꣳసుయమమా కృణుష్వ శత్రూయతామభి తిష్ఠా మహాꣳసి ॥౧౨॥

అగ్నే, శర్ధ, మహతే, సౌభగాయ, తవ, ద్యుమ్నాని, ఉత్తమానీత్యుత్+తమాని, సన్తు, సమ్, జాస్పత్యమ్, జాపత్య మితి జాః+పత్యమ్, సుయమమితి సు+యమమ్, ఆ, కృణుష్వ, శత్రూయతామ్, శత్రూయతామితి, శత్రూ+తామ్, అభి, తిష్ఠ, మహాꣳసి ॥౧౨॥

పదార్థము—(అగ్నే)విద్వన్! రాజన్ వా!(శర్ధ)దుష్టగుణశత్రునాశకం బలమ్, అత్ర సుపాం సు లుగితి సో ర్లుక్. శర్ధ ఇతి బల నా.. నిఘం.౨.౯,(మహతే)(సౌభగాయ)శోభనైశ్వర్యస్య భావాయ(తవ)(ద్యుమ్నాని) ధనాని యశాంసి వా(ఉత్తమాని) శ్రేష్ఠాని(సన్తు)(సమ్)(జాస్పత్యమ్)జాయాపతేర్భావం జాస్పత్యమ్. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోప ఇతి యాలోపః సుడాగమశ్చ (సుయమమ్)సుష్ఠు యమో నియమో యస్మింస్తమ్,(ఆ)(కృణుష్వ)కురుష్వ(శత్రూయతామ్) శత్రుత్వ మిచ్ఛతామ్(అభి)(తిష్ఠ) అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(మహాంసి) తేజాంసి ॥౧౨॥

అన్వయః— హే అగ్నే! త్వం మహతే సౌభగాయ శర్ధ కృణుష్వ, యతస్తవ ద్యుమ్నాన్యుత్తమాని సన్తు, త్వం జాస్పత్యం సుయమం సమాకృణుష్వ, శత్రూయతాం మహాంస్యభితిష్ఠ॥౧౨॥

భావార్థః :— యే సుసంయమినో మనుష్యాః సన్తి, తేషాం మహదైశ్వర్యం బలం కీర్తిః సుశీలా భార్యా శత్రుపరాజయశ్చ భవతి॥౧౨॥

పదార్థము:- (అగ్నే)విద్వాంసుడా!లేక రాజా! నీవు(మహతే సౌభగాయ)గొప్ప సౌభాగ్యముకొఱకు(శర్ధ)దుష్టగుణములను, శత్రువులను నాశమొనర్చు బలమును(ఆకృణుష్వ) బాగుగా పెంపొందించుము. అందువలన(తవ)నీయొక్క(ద్యుమ్నాని)ధనములు లేక యశస్సులు(ఉత్తమాని సన్తు)శ్రేష్ఠములగును. నీవు (జాస్పత్యమ్) స్త్రీపురుషభావమును (సుయమమ్) సుందరనియమయుక్తము, శాస్త్రానుకూలమునగు బ్రహ్మచర్యయుక్తము(సమ్ ఆ) బాగుగా నొనర్చుము. మఱియు నీవు (శత్రూయతామ్) శత్రువులగుటకు కిచ్ఛగించిన మానవులయొక్క (మహాంసి) తేజములను (అభి తిష్ఠ) తిరస్కృతమొనర్చుము ॥౧౨॥

భావార్థము :—ఉత్తమసంయములగు మానవులకు గొప్ప ఐశ్వర్యము,బలకీర్తులు, ఉత్తమశీలవతియైన స్త్రీ, శత్రువుల పరాజయము లభించును ॥౧౨॥ ౧౨౦౮

౧౨౦౯ త్వామిత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః

పునస్తమేవ విషయమాహ. మరల నదే విషయము.

త్వాం హి మన్ద్రతమమర్కశోకైర్వవృమహే మహి నః శ్రోష్యగ్నే ।
ఇన్ద్రం న త్వా శవసా దేవతా వాయుం పృణన్తి రాధసా నృతమాః ॥౧౩॥

త్వామ్, హి, మన్ద్రతమమితి మన్ద్ర+తమమ్, అర్కశోకైరిత్యర్క+శోకైః, వవృమహే, మహి, నః, శ్రోషి, అగ్నే, ఇన్ద్రమ్, న, త్వా, శవసా, దేవతా, వాయుమ్, పృణన్తి, రాధసా, నృతమా ఇతి నృ+తమాః ॥౧౩॥

పదార్థః:- (త్వామ్)(హి)యతః(మన్ద్రతమమ్)అతిశయేన ప్రశంసాదిసత్కృతమ్ (అర్కశోకైః)అర్కాః సూర్య ఇవ శోకాః ప్రకాశా యేషాన్తైః (వవృమహే)స్వీకుర్మహే(మహి)మహద్వచః(నః)అస్మాకం బ్రహ్మచర్యాదిసత్కర్మసు ప్రవృత్తానామ్(శ్రోషి)శృణోషి. అత్ర వికరణస్య లుక్(అగ్నే)అగ్నిరివ వర్తమాన విద్వన్!(ఇన్ద్రమ్)(సూర్యమ్)(న)ఇవ(త్వా)త్వామ్(శవసా)బలేన (దేవతా)దివ్యగుణయుక్తమ్, అత్ర సుపో లుక్(వాయుమ్)వాతమివ(పృణన్తి)పిపురతి (రాధసా)ధనేన(నృతమాః)యేఽతిశయేన నేతారః శ్రేష్ఠా జనాః ॥౧౩॥

అన్వయః :- హే అగ్నే!హి యతో నో మహి శ్రోషి తస్మాన్మన్ద్రతమం త్వామర్కశోకైర్వయం వవృమహే, నృతమాః శవసా ఇన్ద్రం న వాయుమివ చ దేవతా త్వా రాధసా పృణన్తి. ॥౧౩॥

భావార్థః:- అత్రోపమావాచక లుప్తోపమాలంకారౌ.యే దుఃఖాని సోఢ్వా సూర్యవత్తేజస్వినో వాయువద్బలిష్ఠా విద్యాశిక్షే గృహ్ణన్తి తే మేఘేన సూర్య ఇవ సర్వేషా మానన్దకరాః పురుషోత్తమా జాయన్తే. ॥౧౩॥

పదార్థము :— అగ్నే = అగ్నివలెనుండురాజా ! లేక విద్వాంసుడా ! హి = ఏ కారణముచే నీవు, నః = బ్రహ్మచర్యాది సత్కర్మలలో ప్రవృత్తులైన మా యొక్క, గహి = మహాగంభీర వాక్కులను, శ్రోషి = వినుచున్నావో ఆకారణముచే, మన్ద్రితమమ్ = అతిశయముగ ప్రశంసాదులచే సత్కారమునుపొందిన,త్వామ్ = నిన్ను,అర్కశోకైః = సూర్యునివంటి తేజస్సు కలిగియున్న ప్రజలతో మేము, వవృమహే = స్వీకరించుచున్నాము. మఱియు, నృతమాః = విశేషించి శ్రేష్ఠనాయకులు, శవసా = బలయుక్తులై,ఇన్ద్రమ్ న = సూర్యునివలె తేజోవంతులై,మఱియు,వాయుమ్ = వాయువువలె బలవంతులై దేవతా = దివ్యగుణయుక్తులై త్వా = నిన్ను, రాధసా = ధనముచే, పృణన్తి = పాలించుచున్నారు. లేక పూరించుచున్నారు ॥౧౩॥ ౧౭౦౬

భావార్థము:—ఇందుపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారము లున్నవి.దుఃఖములను సహించి సూర్యునివలె తేజోవంతులును వాయువువలె బలవంతులునునైనయే విద్వాంసులు విద్యను, సుశిక్షను గ్రహించుచున్నారో, వారు మేఘముచే నానందపఱచు సూర్యునివలె సమస్తమున కానందమొసగువారై ఉత్తమ పురుషులగు చున్నారు ॥౧౩॥

౧౭౦౦ త్వే ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, అనుష్టుప్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః॥
విద్వద్వదితర జనైర్వర్తితవ్య మిత్యాహ. విద్వాంసుల వలె నితరులును వర్తించవలెను.

త్వే అగ్నే స్వాహుత ప్రియాసః సన్తు సూరయః । యన్తారో యే మఘవానో జనానా మూర్వాన్దయన్త గోనామ్ ॥౧౪॥

త్వే ఇతి త్వే, అగ్నే, స్వాహుతేతి సు+ఆహుత, ప్రియాసః, సన్తు, సూరయః, యన్తారః, యే, మఘవాన ఇతి మఘ+వానః, జనానామ్, ఊర్వాన్, దయన్త, గోనామ్ ॥౧౪॥

పదార్థః :—(త్వే)తవ(అగ్నే)విద్వన్!)స్వాహుత)సుష్ఠ్వాదత్త విద్య! (ప్రియాసః)ప్రీతికరాః (సన్తుసూరయః) విద్వాంసః(యన్తారః)నిగృహీతేన్ద్రియాః(యే)(మఘవానః)బహు ధనయుక్తాః (జనానామ్)మనుష్యాణాం మధ్యే (ఊర్వాన్) హింసకాన్ (దయన్త)దయన్తే ఘ్నన్తి(గోనామ్) పృథివీ ధేన్వాదీనామ్. అత్ర గోః పాదాన్తే అ. ౭. ౧. ౫౦. ఇతి నుడాగమః ॥౧౪॥

అన్వయః :— హే స్వాహుతా ఽ గ్నే ! యే జనానాం మధ్యే వీరా యన్తారో మఘవానో గోనా మూర్వాన్దయన్త తే సూరయస్త్వే ప్రియాసః సన్తు ॥౧౪॥

భావార్థః :- హే మనుష్యా ! యథా విద్వాంసో ఽ గ్న్యాది పదార్థ విద్యాం గృహీత్వా విద్వత్ప్రియా భూత్వా, దుష్టాన్ హత్వా, గవాదీన్ రక్షిత్వా మనుష్యప్రియా భవన్తి. తథా యూయమపి భవత ॥౧౪॥

పదార్థము :— స్వాహుత = బాగుగా విద్యను గ్రహించిన వాడా ! అగ్నే = విద్వాంసుడా! జనానామ్ = మానవుల మధ్య వీరపురుషులు, యన్తారః = జితేన్ద్రియులు

మఘవానః=బహుధనముతో కూడిన వారునగు యే=ఎవరు, గోనామ్=భూమి, అథవా గోవుమొదలగు వానియొక్క, ఊర్వాన్=హింసకులను, దయన్త=వధించుచున్నారో, సూరయః=ఆ విద్వాంసులు, త్వే=నీకు, ప్రియాసః=ప్రియులు, సన్తు=అగుదురుగాక ॥౧౪॥

భావార్థము :–మానవులారా!విద్వాంసులెటుల అగ్న్యాది పదార్థముల విద్యను గ్రహించి విద్వాంసులకు ప్రియులై,దుష్టులను వధించి, గోవుమొదలగు వానిని రక్షించి మానవులకు ప్రియులగుచున్నారో అటులనే మీరును చేయుడు॥౧౪॥ ౧౭౦౦

౧౭౦౧ శ్రుధీత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః

అథ రాజధర్మ విషయ మాహ. రాజధర్మ విషయము.

శ్రుధి శ్రుత్కర్ణ వహ్నిభి ర్దేవై రగ్నే సయావభిః । ఆ సీదన్తు బర్హిషి మిత్రో అర్యమా ప్రాతర్యావాణో అధ్వరమ్ ॥౧౫॥

శ్రుధి, శ్రుత్కర్ణేతి శ్రుత్+కర్ణ, వహ్నిభిరితి వహ్నిభిః, దేవైః, అగ్నే, సయావభిరితి సయావ+భిః, ఆ, సీదన్తు, బర్హిషి, మిత్రః, అర్యమా, ప్రాతర్యావాణః, ప్రాతర్యావాన ఇతి ప్రాతః+యావానః, అధ్వరమ్ ॥౧౫॥

పదార్థః :- (శ్రుధి) శృణు (శ్రుత్కర్ణ) అర్థివచః శ్రోతారౌ కర్ణౌ యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (వహ్నిభిః) కార్యనిర్వాహకైః (దేవైః) విద్వద్భిః సహ (అగ్నే) పావకవద్వర్తమాన విద్వన్ రాజన్ వా (సయావభిః) యే సహ యాన్తి తైః (ఆ) (సీదన్తు) (బర్హిషి) అన్తరిక్షఇవ సభాయామ్ (మిత్రః) పక్షపాతరహితః సర్వేషాం సుహృత్ (అర్యమా) యోఽర్యాన్ వైశ్యాన్ స్వామినో వా మన్యతే సః (ప్రాతర్యావాణః) యే ప్రాతర్యాన్తి రాజ్యకార్యాణి ప్రాపయన్తి (అధ్వరమ్) అహింసనీయ రాజ్యవ్యవహారమ్ ॥౧౫॥

అన్వయః–హే శ్రుత్కర్ణాగ్నే! సయావభిర్వహ్నిభి ర్దేవైః సహాధ్వరం శ్రుధి. ప్రాతర్యావాణో మిత్రోఽర్యమా చ బర్హిష్యాసీదన్తు ॥౧౫॥

భావార్థః–సభాపతినా రాజ్ఞా సుపరీక్షితానమాత్యాన్ స్వీకృత్య, తైః సహ సదసి స్థిత్వా వివద మానవచాంసి శ్రుత్వా సమీక్ష్య యథార్థో న్యాయః కర్తవ్యః ॥౧౫॥

పదార్థము :– శ్రుత్కర్ణ=యాచించువారి మాటలను వినువాడా! అగ్నే=అగ్నివలె తేజోవంతుడవగునో విద్వాంసుడా! లేక రాజా! నీవు,సయావభిః=తోడవచ్చువారు, వహ్నిభిః=కార్యనిర్వాహమొనర్చు వారునగు,దేవైః=విద్వాంసులతో కూడి, అధ్వరమ్=రక్షించదగిన రాజ్య వ్యవహారమును, శ్రుధి=వినుము. మఱియు, ప్రాతర్యావాణః=ప్రాతః కాలముననే రాజకార్యములను లభింపజేయువారు, మిత్రః=పక్షపాత రహితుడు,అందఱికి మిత్రుడు మఱియు, అర్యమా=వైశ్యులను లేక తమ నాయకులను యథార్థముగ విశ్వసించువాడు వీరందఱు, బర్హిషి=అంతరిక్ష సదృశ పరిషత్తునందు, ఆసీదన్తు=చక్కగా కూర్చుందురు గాక! ॥౧౫॥

భావార్థము :— సభాపతియైన రాజు చక్కగా పరీక్షితులైన మంత్రులను స్వీకరించి వారితోపాటు సభయందాసీనుడై వివాదమొనర్చు వారిమాటలను విని, వానిని విచారించి యథార్థమైన న్యాయమును కలుగజేయవలయును. ॥౧౫॥

౧౨౧౨ విశ్వేషా మిత్యస్య గోతమ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరులనదే విషయము.

విశ్వేషా మదితి ర్యజ్ఞియానాం విశ్వేషా మతిథి ర్మానుషాణామ్ । అగ్ని ర్దేవానా మవ ఆ వృణానః సుమృడీకో భవతు జాతవేదాః ॥౧౬॥

విశ్వేషామ్, అదితిః, యజ్ఞియానామ్, విశ్వేషామ్, అతిథిః, మానుషాణామ్, అగ్నిః, దేవానామ్, అవః, ఆవృణాన ఇత్యా+వృణానః, సుమృడీక ఇతి సు+మృడీకః, భవతు, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః ॥౧౬॥

పదార్థః :— (విశ్వేషామ్)సర్వేషామ్, (అదితిః)అఖణ్డితబుద్ధిః(యజ్ఞియానామ్)యే యజ్ఞం పూజనమర్హన్తి తే (విశ్వేషామ్) సర్వేషామ్ (అతిథిః) పూజనీయః (మానుషాణామ్) మనుష్యాణామ్ (అగ్నిః) తేజస్వీ రాజా (దేవానామ్) విదుషామ్ (అవః) రక్షణాదికమ్ (ఆవృణానః) సమన్తాత్ స్వీకుర్వన్ (సుమృడీకః) సుష్ఠుసుఖప్రదః (భవతు) (జాతవేదాః) ఆవిర్భూత విద్యాయోగ ప్రజ్ఞః ॥౧౬॥

అన్వయః :— హే సభాపతే! భవాన్ విశ్వేషాం యజ్ఞియానాం దేవానాం మధ్యేఽదితిర్విశ్వేషాం మానుషాణా మతిథి రవ ఆవృణానః సుమృడీకో జాతవేదా అగ్ని ర్భవతు ॥౧౬॥

భావార్థః :— మనుష్యై ర్యః సర్వేషు విద్వత్సు గమ్భీరబుద్ధిః సర్వమనుష్యేషు మాన్యః ప్రజారక్షాదిరాజకార్యం స్వీకుర్వాణః సర్వసుఖదాతా వేదాదిశాస్త్రవేత్తా శూరో భవేత్, స రాజా కర్తవ్యః ॥౧౬॥

పదార్థము :— సభాపతీ! నీవు, విశ్వేషామ్ యజ్ఞియానామ్ దేవానామ్ = పూజించుటకు సత్కరించుటకు యోగ్యులైన విద్వాంసుల మధ్య, అదితిః = అఖండిత బుద్ధిగలవాడవు, విశ్వేషామ్ మనుష్యాణామ్ అతిథిః = సకలమానవులకు పూజనీయుడవు, అవః = రక్షాదులను, ఆవృణానః = బాగుగా స్వీకరించువాడవు, సుమృడీకః = సుందర సుఖమునొసగు వాడవు, జాతవేదాః = విద్యాయోగాభ్యాసములచే ప్రసిద్ధబుద్ధి గలవాడవు, అగ్నిః = తేజస్వివిధియునగు రాజువుగ, భవతు = కమ్ము ॥౧౬॥

భావార్థము :— మానవులు సకల విద్వాంసులతో గంభీర బుద్ధిగలవాడు, సమస్త మానవులలో మాననీయుడు, ప్రజారక్షణాది రాజకార్యములను స్వీకరించువాడు, సకల సుఖదాత, వేదాది శాస్త్రముల తెలుగువాడు, శూరవీరుడుగ నెవడుండునో అతనినే రాజుగాచేయవలయును. ॥౧౬॥ ౧౨౯౭

౧౨౧౩ మహాఇత్యస్య లుశోధానాక ఋషిః, సవితా దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

మహో అగ్నేః సమిధానస్య శర్మణ్యనాగా మిత్రే వరుణే స్వస్తయే। శ్రేష్ఠే స్యామ సవితుః సవీమని తద్దేవానా మవో అద్యా వృణీమహే ॥౧౭॥

మహః, అగ్నేః, సమిధా నస్యేతి సమ్+ఇధానస్య, శర్మణి, అనాగాః, మిత్రే, వరుణే, స్వస్తయే, శ్రేష్ఠే, స్యామ, సవితుః, సవీమని, తత్, దేవానామ్, అవః, అద్య, వృణీమహే ॥౧౭॥

పదార్థః :— (మహః) మహతః (అగ్నేః) విజ్ఞానవతః సభాపతేః (సమిధానస్య) ప్రకాశమానస్య (శర్మణి) ఆశ్రయే (అనాగాః) అనపరాధినః. అత్ర సుపాం సులుగితి జసః స్థానే సుః (మిత్రే) సుహృది (వరుణే) స్వీకర్తవ్యే జనే (స్వస్తయే) సుఖాయ (శ్రేష్ఠే) ఉత్తమే (స్యామ) భవేమ (సవితుః) సకలజగదుత్పాదకస్య పరమేశ్వరస్య (సవీమని) ఆజ్ఞాయామ్ (తత్) వేదోక్తమ్ (దేవానామ్) విదుషామ్ (అవః) రక్షణాదికమ్ (అద్య) అస్మిన్ దివసే. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (వృణీమహే) స్వీకుర్మహే ॥౧౭॥

అన్వయః :— వయం రాజపురుషా మహః సమిధానస్యాగ్నేః శర్మణి శ్రేష్ఠే మిత్రే వరుణే చానాగాః స్యామ అద్య సవితుః సవీమని వర్తమానాః స్వస్తయే దేవానాం తదవో వృణీమహే.

భావార్థః :— ధార్మికవిద్వద్భీ రాజపురుషై రధర్మం విహాయ ధర్మే ప్రవర్తిత్వా పరమేశ్వరస్య సృష్టౌ వివిధా రచనా దృష్ట్వా స్వేషామన్యేషాం చ రక్షణం విధాయేశ్వరస్య ధన్యవాదా వాచ్యాః ॥౧౭॥

పదార్థము :— రాజ పురుషులమైన మేము, మహః = గొప్పవాడు, సమిధానస్య = ప్రకాశమానుడు, అగ్నేః = విజ్ఞాన వంతుడునైన సభాపతియొక్క, శర్మణి = ఆశ్రయమున, శ్రేష్ఠే = శ్రేష్ఠమైన, మిత్రే = మిత్రుని విషయమున, వరుణే = స్వీకరించదగిన మానవుల విషయమునను, అనాగాః స్యామ = అపరాధ రహితుల మయ్యెదము గాక, అద్య = నేడు, సవితుః = సకల జగదుత్పాదకుడైన పరమేశ్వరుని యొక్క, సవీమని = ఆజ్ఞయందు వర్తమానులమై, స్వస్తయే = సుఖము కొఱకు, దేవానామ్ = విద్వాంసులయొక్క, తత్ = ఆ వేదోక్త, అవః = రక్షణాది కర్మలను, వృణీమహే = స్వీకరించుచున్నాము. ॥౧౭॥

భావార్థము :— ధార్మిక విద్వాంసులైన రాజపురుషులు అధర్మమును త్యజించి, ధర్మమందు ప్రవృత్తులై పరమేశ్వరుని సృష్టియందలి వివిధ విధములైన రచనలను గాంచి, తమను ఇతరులను రక్షించుచు ఈశ్వరునకు ధన్యవాదములర్పించుచు నుండవలెను. ॥౧౭॥

౧౮౦౫ ఆప ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః॥
అధ్యాపకోపదేశకౌ కిం కుర్యాతా మిత్యాహ. అధ్యాపకులు ఉపదేశకు లేమి చేయవలయును?

ఆప శ్చిత్పిప్యుః స్తర్యో న గావో నక్షన్నృతం జరితార స్త ఇన్ద్ర। యాహి వాయు ర్న నియుతో నో అచ్ఛా త్వంహి ధీభి ర్దయసే వి వాజాన్ ॥౧౮॥

ఆపః, చిత్, పిప్యుః, స్తర్యః, న, గావః, నక్షన్, ఋతమ్, జరితారః, తే, ఇన్ద్ర, యాహి, వాయుః, న, నియుత ఇతి ని+యుతః, నః, అచ్ఛ, త్వమ్, హి, ధీభిః, దయసే, వి, వాజాన్ ॥౧౭॥

పదార్థః :- (ఆపః)జలాని(చిత్)అపి(పిప్యుః)వర్ద్ధన్తే(స్తర్యః)స్తృణన్తి యాభి స్తాః (న)ఇవ (గావః)కిరణాః(నక్షన్)వ్యాప్నువన్తి(ఋతమ్)సత్యమ్(జరితారః) స్తావకాః (తే) (ఇన్ద్ర) పరమైశ్వర్యయుక్త విద్వన్! (యాహి) (వాయుః) పవనః (న) ఇవ (నియుతః) వాయోర్వేగాదయో గుణాః (నః) అస్మాన్ (అచ్ఛ) అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (త్వమ్) (హి) ధీభిః ప్రజ్ఞాభిః కర్మభిర్వా (దయసే) కృపాం కరోషి (వి) (వాజాన్) విజ్ఞానవతః. ॥౧౭॥

అన్వయః:- హే ఇన్ద్ర! తే తవ జరితార ఆప ఇవ పిప్యుస్తర్యో గావో న ఋతం నక్షన్ తథా వాజాన్నో నియుతశ్చ వాయుర్న త్వమచ్ఛ యాహి, హి యతో ధీభి ర్విదయసే తస్మాచ్చిదపి సత్కర్తవ్యోఽసి. ॥౧౭॥

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః.యది పదార్థానాం గుణకర్మ స్వభావస్తావకా ఉపదేశకాఽధ్యాపకాః స్యుస్తర్హి సర్వే మనుష్యా విద్యావ్యాపినః సన్తో దయావన్తో భవేయుః ॥౧౭॥

పదార్థము:- ఇన్ద్ర = పరమైశ్వర్యయుక్త విద్వాంసుడా! తే జరితారః = నిన్ను స్తుతించువారు, ఆపః = జలముల వలె, పిప్యుః = ముందునకు సాగిపోవుదురు, మఱియు, స్తర్యః = విస్తారమునకు హేతువులైన, గావః న = కిరణములవలె,ఋతమ్ = సత్యమున, నక్షన్ = వ్యాప్తులగు చున్నారు. అటులనే,నియుతః = వేగాది గుణములుగల,వాయుః న = వాయువువలె, వాజాన్ నః = విజ్ఞానముగల మమ్మును, త్వమ్ = నీవు, అచ్ఛ = బాగుగా, యాహి = పొందుము, హి = ఏకారణమున,ధీభిః = బుద్ధితో లేక కర్మలతో, వి దయసే = విశేషించి దయజూపు చున్నావో ఆ కారణముచే, చిత్ = కూడ సత్కార యోగ్యుడవు. ॥౧౭॥

భావార్థము :- ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. పదార్థముల యొక్క గుణకర్మ స్వభావములను స్తుతించు వారు. ఉపదేశకులు అధ్యాపకులు నగుచో సర్వమానవులు విద్యల యందు వ్యాప్తులై దయగల వారగుదురు॥౧౭॥౧౨౧౪

౧౨౧౫ గావ ఇత్యస్య పురుమీఢాజమీఢా వృషీ, ఇన్ద్రవాయూ దేవతే, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః మనుష్యైరాభూషణాది రక్షణీయమిత్యాహ. మానవులు ఆభూషణాదులను రక్షించవలయును.

గావ ఉపావతావతం మహీ యజ్ఞస్య రప్సుదా। ఉభా కర్ణా హిరణ్యయా॥౧౮॥

గావః, ఉప, అవత, అవతమ్, మహీ ఇతి మహీ, యజ్ఞస్య, రప్సుదా, ఉభా, కర్ణా, హిరణ్యయా ॥౧౮॥

పదార్థః :- (గావః) కిరణా ధేనవో వా (ఉప) సమీపే (అవత) రక్షత (అవతమ్) రక్షణీయం వేద్యాదిగర్తమ్, (మహీ) మహత్యౌ ద్యావాపృథివ్యౌ (యజ్ఞస్య) (రప్సుదా) యే రప్సురూపం దత్తస్తే (ఉభా) ద్వే (కర్ణా) కర్ణౌ శ్రోత్రే (హిరణ్యయా) హిరణ్య ప్రచురే. ॥౧౮॥

అన్వయః :— హే మనుష్యా! యథా గావ ఉభా రప్స్యుదా మహీ రక్షన్తి, తథా యూయం హిరణ్యయా కర్ణా యజ్ఞస్యావత ముపావత. ॥౧౯॥

భావార్థః :— అత్ర వాచకలుప్తో ... యథా సూర్యకిరణా గవాదిపశవశ్చ సర్వం వస్తుజాతం రక్షన్తి,తథైవ మనుష్యై రుక్మాది నిర్మితం కుణ్డలాద్యాభూషణం సదా రక్షణీయమ్ ౧౯.

పదార్థము :- మానవులారా! ఎట్లు, గావః=గోవులు లేక కిరణములు, రప్సుదా=రూపము నొసగునవి, మహీ ఉభా=గొప్పవియునగు ఆకాశ పృథువుల రెంటిని రక్షించుచున్నవో, అటులనే మీరును, హిరణ్యయా=సువర్ణాభూషణ సమన్వితములైన, కర్ణా=రెండుచెవులను, మఱియు, యజ్ఞస్య=సంగతమగు యజ్ఞముయొక్క, అవతమ్=వేద్యాది అవయవములను, ఉప అవత=దగ్గరగ నుండి రక్షించుడు ॥౧౯॥

భావార్థము :- ఇందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు సూర్యకిరణములు, గోవులు మొదలగు పశువులు సమస్త వస్తువులను రక్షించుచున్నవో అటులనే మానవులు సువర్ణాదులచే నిర్మించబడిన కుండలాది ఆ భూషణములను సదా రక్షించుచుండవలయును ॥౧౯॥ ౧౩౧౫

౧౩౧౬ యదద్యేత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
రాజా కీదృశో భవేదిత్యాహ. రాజెటు లుండ వలయును.

యద్ద్య సూర ఉద్ఙితేఽనాగా మిత్రో అర్యమా । సువాతి సవితా భగః॥౨౦॥

యత్, అద్య, సూరే, ఉదిత ఇత్యుత్+ఇతే, అనాగాః, మిత్రః, అర్యమా, సువాతి, సవితా, భగః ॥౨౦॥

పదార్థః :— (యత్) యః (అద్య) (సూరే) సూర్యే (ఉదితే) (అనాగాః) అధర్మాచరణరహితః (మిత్రః)సర్వేషాం సుహృత్ (అర్యమా) న్యాయకారీ (సువాతి)ఉత్పాదయేత్(సవితా) రాజనియమైః ప్రేరకః (భగః) ఐశ్వర్యవాన్ ॥౨౦॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా ! యద్యోఽద్య ఉదితే సూరేఽనాగా మిత్రః సవితా భగోఽర్యమా స్వాస్థ్యం సువాతి, స రాజ్యం కర్తు మర్హేత్ ॥౨౦॥

భావార్థః :- హే మనుష్యా ! యథోదితేఽర్కే తమో నివృత్య ప్రకాశే సతి సర్వే ఆనన్దితా భవన్తి, తథైవ ధార్మికే రాజని సతి ప్రజాసు సర్వథా స్వాస్థ్యం భవతి ॥౨౦॥

పదార్థము :— మానవులారా ! అద్య=నేడు, సూరే=సూర్యుడు, ఉదితే=ఉదయమగునపుడు అనగా ప్రాతఃకాలమున, అనాగాః=అధర్మాచరణరహితుడు, మిత్రః=సుహృత్తు, సవితా=రాజ్య నియమములచే ప్రేరేపించు వాడు, భగః=ఐశ్వర్య వంతుడు, అర్యమా యత్=న్యాయకారియు నైయే రాజు ఆరోగ్యమును సంపాదించునో ఆ రాజు రాజ్యము చేయుటకు యోగ్యుడగును.॥౨౦॥

భావార్థము :- మానవులారా! ఎట్లు సూర్యుడుదయించగనే చీకటి నివృత్తియై వెలుగు రాగానే సమస్త ప్రజలు ఆనందితులగుచున్నారో అటులనే రాజు ధర్మాత్ముడుగ నున్నప్పుడు ప్రజల యందన్ని విధముల ఆరోగ్యము పెంపొందును. ॥౨౦॥ ౧౩౧౬

౧౨౭౭ ఆ సుత ఇత్యస్య సునీతి ఋషిః, వేనో దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః షడ్జః, స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ఆ సుతే సిఞ్చత శ్రియఀ రోదస్యోరభి శ్రియమ్ । రసా దధీత వృషభమ్॥

*తం ప్రత్నథాఽయం వేనః ॥౨౧॥

ఆ, సుతే, సిఞ్చత, శ్రియమ్, రోదస్యోః, అభిశ్రియమిత్యభి+శ్రియమ్, రసా; దధీత, వృషభమ్ ॥౨౧॥

పదార్థః :- (ఆ) సమన్తాత్ (సుతే) ఉత్పన్నే జగతి (సిఞ్చత) (శ్రియమ్) శోభాయుక్తమ్ (రోదస్యోః) ద్యావాపృథివ్యోః (అభిశ్రియమ్) అభితః శోభకమ్ (రసా) రసానన్దప్రదా జనాః. అత్ర సుపామితి డాదేశః (దధీత) (వృషభమ్) బలిష్ఠమ్ ॥౨౧॥

అన్వయః :- హే మనుష్యా! రసా యూయం సుతే వృషభం రోదస్యో రభిశ్రియం శ్రియం సభాపతి మాసిఞ్చత. స చ యుష్మాన్ దధీత ॥౨౧॥

భావార్థః :- మనుష్యైరాజ్యోన్నత్యా జగతః ప్రకాశః సౌన్దర్యాదిగుణవాన్ బలిష్ఠో విద్వాన్ శూరః పూర్ణాఙ్గో జనో రాజ్యేఽభిషేక్తవ్యః. స చ ప్రజాసు సుఖం దధ్యాత్ ॥౨౧॥

పదార్థము:-మానవులారా! రసా = ఆనందమొసగు మీరు,సుతే = ఉత్పన్నమైన జగత్తునందు, వృషభమ్ = అతిబలము గలవాడు, రోదస్యోః = ఆకాశమును భూమిని, అభిశ్రియమ్ = సర్వవిధముల శోభితమొనర్చువాడు, శ్రియమ్ = శోభాయుక్తుడునగు సభాపతియైన రాజును, ఆ సిఞ్చత = బాగుగా నభిషేకమొనర్చుడు, మఱియు నా సభాపతి మిమ్ము, దధీత = ధారణమొనర్చును గాక! ॥౨౧॥

భావార్థము:- మానవులు రాజ్యముయొక్క ఉన్నతిచే జగత్ప్రకాశకుడు, సౌందర్యాదిగుణయుక్తుడు, అతిబలవంతుడు, విద్వాంసుడు, శూరుడు, పూర్ణవయస్కుడునైన మానవుని రాజుగ నభిషేకించవలయును. మఱియు నారాజు ప్రజలకు సుఖము సమకూర్చవలయును ॥౨౧॥ ౧౭౧౭

౧౭౧౮ ఆతిష్ఠన్తమిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః,ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః
అథ విద్యుదగ్నిః కీదృశ ఇత్యాహ. విద్యుదగ్ని యెటువంటిది ?

ఆ తిష్ఠన్తం పరి విశ్వే అభూషఞ్ఛ్రియో వసాన శ్చరతి స్వరోచిః । మహత్తద్వృష్ణో అసురస్య నామా విశ్వరూపో అమృతాని తస్థౌ ॥౨౨॥

ఆ తిష్ఠన్తమిత్యా+తిష్ఠన్తమ్, పరి, విశ్వే, అభూషన్, శ్రియః, వసానః,

---

* "తం ప్రత్నథా అయం వేనః" ఇవి రెండు ప్రతీకలు. ౭ వ అ. ౧౨, ౧౬ మంత్రములు. ఏదో కర్మకాండ విశేషార్థమిట పేర్కొనబడినవి. కనుక అర్థము వ్రాయలేదు. పూర్వవ్యాఖ్య చూచుకొనవలెను.

చరతి, స్వరోచి రితి స్వ+రోచిః, మహత్, తత్, వృష్ణః, అసురస్య, నామ, ఆ, విశ్వరూప ఇతి విశ్వ+రూపః, అమృతాని, తస్థౌ ॥౨౨॥

పదార్థః :— (ఆతిష్ఠన్తమ్) సమన్తాత్ స్థిరమ్ (పరి) సర్వతః (విశ్వే) సర్వే (అభూషన్) భూషయేయుః (శ్రియః) ధనాని శోభా వా (వసానః) స్వీకుర్వాణః(చరతి)(స్వరోచిః) స్వకీయా రోచి ర్దీప్తి ర్యస్య సః (మహత్) (తత్) (వృష్ణః) వర్షకస్య (అసురస్య) హింసకస్య విద్యుదాఖ్యస్యాగ్నేః (నామ) సంజ్ఞా (ఆ) (విశ్వరూపః) విశ్వం సమగ్రం రూపం యస్య సః (అమృతాని) నాశరహితాని వస్తూని. అత్ర సప్తమ్యర్థే షష్ఠీ (తస్థౌ) తిష్ఠతి ॥౨౨॥

అన్వయః :— హే విద్వాంసో! విశ్వే భవన్తో యథా శ్రియో వసానః స్వరోచి ర్విశ్వరూపోఽగ్నిశ్చరత్యమృతాని తస్థౌ,తథైతమాతిష్ఠన్తం పర్యభూషన్. యద్వృష్ణోఽసురస్యాస్య మహత్తన్నామాస్తి, తేన సర్వాణి కార్యాణ్యలంకురుత ॥౨౨॥

భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః.యతోఽయం విద్యుదాఖ్యోఽగ్నిః సర్వపదార్థస్థోఽపి న కిఞ్చిత్ప్రకాశయతి. తస్మాదస్యాసురేతి నామ,య ఏతద్విద్యాం జానన్తి,తే సర్వతః సుభూషితా భవన్తి ॥౨౨॥

పదార్థము :- విద్వాంసులారా! విశ్వే = మీరందఱు, శ్రియః=ధనమును లేక శోభలను, వసానః=ధరించుచున్నది, స్వరోచిః=స్వయముగనే దీప్తివంతము, విశ్వరూపః=సమస్త పదార్థముల యందాయా రూపములతో వ్యాప్తమునగు నగ్ని,చరతి =చరించుచు మఱియు, అమృతాని=నాశరహితవస్తువులలో నెట్లు, తస్థౌ = స్థితమై యున్నదో, అటులనే, ఆతిష్ఠన్తమ్=బాగుగా స్థిరమైయున్న యీ యగ్నిని, పరి అభూషన్ =సకలదిశలనుండి శోభితమొనర్చుడు, వృష్ణః=వర్షింపజేయునది, అసురస్య=హింసకము నగు నీ విద్యుద్రూపాగ్నికిని, మహత్=గొప్పదియను, తత్ =పరోక్షనామమున్నది కనుక, దానితో సమస్త కార్యములను శోభితమొనర్చుడు ॥౨౨॥

భావార్థము :— ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్యుద్రూపాగ్ని సకల పదార్థములందు స్థిరమై యుండియు నేమాత్రము ప్రకాశితము కాకుండుటచే దీనికి అసురనామము కలిగెను. ఎవరీ విద్యుద్రూపాగ్నిని తెలిసికొనుచున్నారో వారు సకల విధముల సుభూషితు లగుచున్నారు ॥౨౨॥ ౧౩౧౮

౧౩౧౯ ప్ర వ ఇత్యస్య సుచీక ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః
మనుష్యైరీశ్వర ఏవ పూజ్య ఇత్యాహ. మానవు లీశ్వరునే పూజించవలయును.

ప్ర వో మహే మన్దమానా యాన్ధసోఽర్చా విశ్వానరాయ విశ్వాభువే ।
ఇన్ద్రస్య యస్య సుమఖꣳసహో మహి శ్రవో నృమ్ణఞ్చ రోదసీ సపర్యతః ॥౨౩॥

ప్ర, వః, మహే, మన్దమానాయ, అన్ధసః, అర్చ, విశ్వానరాయ, విశ్వాభువే, విశ్వభువ ఇతి విశ్వ+భువే,ఇన్ద్రస్య, యస్య, సుమఖమితి సు+మఖమ్,

సహః, మహి, శ్రవః, నృమ్ణమ్, చ, రోదసీ ఇతి రోదసీ, సపర్యతః ॥౨౩॥

పదార్థః :— (ప్ర) (వః) యుష్మభ్యమ్ (మహే) మహతే (మన్దమానాయ) ఆనన్ద స్వరూపాయ (అన్ధసః) అన్నాదేః. అత్ర విభక్తివ్యత్యయః (అర్చ) సత్కురుత. అత్ర వచనవ్యత్యయో ద్వ్యచోఽత స్తిఙ ఇతి దీర్ఘశ్చ (విశ్వానరాయ) విశ్వే నరా నాయకా యస్మిన్ తస్మై (విశ్వాభువే) యో విశ్వే భవతే ప్రాప్నోతి విశ్వాభూ ర్యస్య వా విశ్వం భవతి యస్మాదిని వా తస్మై. అత్రోభయత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (ఇన్ద్రస్య) పరమేశ్వరస్య (యస్య) (సుమఖమ్) శోభనా మఖా యజ్ఞా యస్మాత్తమ్ (సహః) బలమ్ (మహి) మహత్ (శ్రవః) యశః (నృమ్ణమ్) ధనమ్ (చ) (రోదసీ)ద్యావాపృథివ్యౌ (సపర్యతః) సేవేతే ॥౨౩॥

అన్వయః :— హే మనుష్యా! త్వం రోదసీ యస్యేన్ద్రస్య సుమఖం నృమ్ణం సహో మహి శ్రవశ్చ సపర్యత స్తస్మై విశ్వానరాయ మహే మన్దమానాయ విశ్వాభువే ప్రార్చ, స వోఽన్ధసః సుఖం దదాతు. ॥౨౩॥

భావార్థః :— హే మనుష్యా! యేనోత్పాదితం ధనం బలం చ సర్వైః సేవ్యతే స సర్వ మహాయశస్వీ సర్వాధ్యక్ష ఆనన్దమయః సర్వవ్యాప్త ఈశ్వరో యుష్మాభిః పూజ్యః ప్రార్థనీయశ్చ. స యుష్మభ్యం ధనాదిజన్యం సుఖం దాస్యతి. ॥౨౩॥

పదార్థము :- మానవుడా! నీవు, రోదసీ=ఆకాశభూములు, యస్య ఇన్ద్రస్య = ఏ పరమేశ్వరుని యొక్క, సుమఖమ్=సుందర యజ్ఞము కలిగియున్న, నృమ్ణమ్= ధనమును, సహః=బలమును, చ=మఱియు, మహి=గొప్ప, శ్రవః=యశమును, సపర్యతః=సేవించుచున్నవో, విశ్వానరాయ=సమస్త మానవుల కాధారుడు, మహే= గొప్పవాడు, మన్దమానాయ = ఆనంద స్వరూపుడు, విశ్వాభువే = సమస్తమునకు ప్రాప్తమగువాడు, లేక సమస్త భూమికి స్వామి, లేక సంసార మెవనినుండి జనించు చున్నదో అట్టి ఆ యీశ్వరుని, ప్ర అర్చ=పూజచేయుము. అనగా నతనిని విశ్వసించుము.అతడు,వః=మీ కొఱకు,అన్ధసః=అన్నాదులయొక్క సుఖము నొసగును॥౨౩॥

భావార్థము :-మానవులారా! ఎవని వలన నుత్పన్నమైన ధన బలాదులను సకల జనులు సేవించుచున్నారో అట్టి మహాకీర్తివంతుడు,సమస్తమునకు స్వామియు, ఆనంద స్వరూపుడును, సర్వవ్యాపకుడునైన ఈశ్వరుడు మీకు పూజనీయుడు. ప్రార్థించ యోగ్యుడు. అతడు మీకు ధనాదుల వలన కలుగు సుఖముల నొసగును॥౨౩॥౧౭౬౯

౧౭౭౦ బృహన్నిదిత్యస్య త్రిశోక ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా,నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః,షడ్జః స్వరః

మనుష్యాః పరమేశ్వర మేవ మిత్రం కుర్యా దిత్యాహ.

మానవులు పరమేశ్వరుని మిత్రునిగ చేసికొన వలయును.

బృహన్నిదిధ్మ ఏషాం భూరి శస్తం పృథుః స్వరుః। యేషా మిన్ద్రో యువా సఖా ॥౨౪॥

బృహన్, ఇత్, ఇధ్మః, ఏషామ్, భూరి, శస్తమ్, పృథుః, స్వరుః, యేషామ్, ఇన్ద్రః, యువా, సఖా ॥౨౪॥

పదార్థః :— (బృహాన్) మహాన్ (ఇత్) ఏవ (ఇధ్మః) ప్రదీప్తః (ఏషామ్) మనుష్యాణామ్ (భూరి) బహు (శస్తమ్) స్తుత్యం కర్మ. (పృథుః) విస్తీర్ణః(స్వరుః)ప్రతాపకః (యేషామ్)(ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యవాన్ పరమాత్మా (యువా) ప్రాప్తయౌవనః (సఖా) మిత్రమ్ ॥౨౪॥

అన్వయః :— యేషామిధ్మః పృథుః స్వరు ర్యువా, బృహన్నిన్ద్రః సఖాఽస్త్యేషామిద్భూరి శస్తం భవతి ॥౨౪॥

భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యస్యోత్తమః పరమేశ్వరః సఖా భవేత్ స యథాఽస్మిన్ బ్రహ్మాణ్డే సూర్యః ప్రతాపయుక్తోఽస్తి, తథా ప్రతాపయుక్తః స్యాత్ ॥౨౪॥

పదార్థము :- యేషామ్=ఎవరికి, ఇధ్మః=తేజస్వి, పృథుః=విస్తార యుక్తుడు, స్వరుః=ప్రతాపవంతుడు, యువా=యువకుడు, బృహాన్ = మిగుల గొప్పవాడు, ఇన్ద్రః=ఉత్తమైశ్వర్యము గలవాడునగు పరమాత్మ, సఖా=మిత్రుడో, ఏషామ్ ఇత్= నిశ్చయముగా వారికర్మ యే,భూరి శస్తమ్=మిగుల స్తుతి యోగ్యమగుచున్నది.॥౨౪॥

భావార్థము :- ఇందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఎవనికి ఉత్తమ పరమేశ్వరుడు మిత్రుడగునో అతడీ బ్రహ్మాండమున సూర్యునివలె ప్రతాపవంతుడగును.

౧౩౨౧ ఇన్ద్ర ఇత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః,ఇన్ద్రో దేవతా,నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః,షడ్జః స్వరః

పునర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మరల మానవు లేమి చేయవలయును ?

ఇన్ద్రేహి మత్స్యన్ధసో విశ్వేభిః సోమపర్వభిః । మహాఁ౨॥ అభిష్టి రోజసా ॥౨౫॥

ఇన్ద్ర, ఆ, ఇహి, మత్సి, అన్ధసః, విశ్వేభిః, సోమపర్వభిరితి సోమపర్వ+భిః, మహాన్, అభిష్టిః, ఓజసా ॥౨౫॥

పదార్థః :— (ఇన్ద్ర) ఐశ్వర్యప్రద! విద్వన్! (ఆ) (ఇహి) ప్రాప్నుహి (మత్సి) తృప్తో భవ మద తృప్తౌ. శపో లుక్. (అన్ధసః) అన్నాత్ (విశ్వేభిః) అఖిలైః (సోమపర్వభిః) సోమాద్యోషధీనా మవయవైః (మహాన్) (అభిష్టిః) అభియష్టవ్యః సర్వతః పూజ్యః. పృషోదరాదిత్వాదిష్టసిద్ధిః (ఓజసా) పరాక్రమేణ సహ ॥౨౫॥

అన్వయః :- హే ఇన్ద్ర! యతస్త్వమోజసా సహ మహానభిష్టి ర్విశ్వేభిః సోమపర్వభి రన్ధసో మత్సి, తస్మాదస్మానేహి ॥౨౫॥

భావార్థః :— హే మనుష్యాః! యస్మాదన్నాదే ర్మనుష్యాదీనాం శరీరాదే ర్నిర్వాహో భవతి, తస్మాదేషాం వృద్ధి సేవనాహారవిహారా యథావద్విజానీయుః ॥౨౫॥

పదార్థము :- ఇన్ద్ర=ఐశ్వరము నొసగు విద్వాంసుడా! నీవు, ఓజసా =పరాక్రమముతో, మహాన్=గొప్పవాడవు, అభిష్టిః=సర్వవిధముల సత్కారార్హుడవు, విశ్వేభిః సోమపర్వభిః=సమస్త సోమౌద్యోషధుల యొక్క అవయవములతోను ,అన్ధసః=అన్నము వలనను, మత్సి=తృప్తి జెందుచున్నావు కావున మాకు, ఆ ఇహి= ప్రాప్తమగుము ॥౨౫॥

భావార్థము :— మానవులారా! అన్నాదులతో మనుష్యాది ప్రాణులయొక్క శరీరాదుల నిర్వాహము జరుగుచున్నది. కావున వీని వృద్ధి సేవనాహారవిహారములను యథావిధిగా తెలిసికొనుడు. ॥౨౫॥ ౧౭-౨౧

౧౭-౨౨ ఇన్ద్ర ఇత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః

రాజపురుషాః కీదృశాః స్యు రిత్యాహ. రాజపురుషు లెటులుండ వలయును?

ఇన్ద్రో వృత్రమవృణో చ్ఛర్ధనీతి ప్రమాయినా మమినాద్వర్పణీతిః ।
అహ న్వ్యంసముశధ గ్వనేష్వావి ర్ధేనా అకృణోద్రామ్యాణామ్ ॥౨౬॥

ఇన్ద్రః, వృత్రమ్, అవృణోత్, శర్ధనీతి రితి శర్ధ+నీతిః, ప్ర, మాయినామ్, అమినాత్, వర్పణీతిః, వర్పనీతిరితి వర్ప+నీతిః, అహన్, వ్యంసమితి వి+అం సమ్, ఉశధక్, వనేషు, ఆవిః, ధేనాః, అకృణోత్, రామ్యాణామ్ ॥౨౬॥

పదార్థః :— (ఇన్ద్రః) సూర్య ఇవ ప్రతాపీ సభేశః (వృత్రమ్) దుష్టం శత్రుం ప్రకాశావరకం మేఘమివ ధర్మావరకమ్ (అవృణోత్) యుద్ధాయ వృణుయాత్ (శర్ధనీతిః) శర్ధస్య బలస్య నీతి ర్నయనం ప్రాపణం యస్య(ప్ర)(మాయినామ్) మాయా కుత్సితా ప్రజ్ఞా విద్యతే యేషా న్తాన్. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (అమినాత్) హింస్యాత్, (వర్పణీతిః) వర్పాణాం నానావిధానాం రూపాణాం నీతిః ప్రాప్తిర్యస్య సః(అహన్) హన్యాత్ (వ్యంసమ్) విగతా అంసా భుజమూలాని యస్య తమ్ (ఉశధక్) య ఉశన్తి పరస్వం కామయన్తి తాన్ దహతి సః (వనేషు) స్థితం తస్కరమ్ (ఆవిః) ప్రాదుర్భూతే (ధేనాః) వాణీః (అకృణోత్) కుర్యాత్ (రామ్యాణామ్) రమయన్తి ఆనన్దయన్తి తేషామ్. ॥౨౬॥

అన్వయః :— శర్ధనీతి ర్వర్పనీతి రుశధగిన్ద్రో వృత్ర మవృణోత్, మాయినాం ప్రామినాత్ వనేషు వ్యంసమహన్, రామ్యాణాం ధేనా ఆవి రకృణోత్స ఏవ రాజా భవితుం యోగ్యః ॥౨౬॥

భావార్థః :— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యే సూర్యవత్సుశిక్షితా వాచః ప్రకటయన్తి, అగ్నిర్వ నానీవ దుష్టాన్ శత్రూన్దహన్తి,దినం రాత్రిమివ ఛలకాపట్యా విద్యాన్ధకారాదీన్ నివర్తయన్తి, బలమావిష్కుర్వన్తి తే సుప్రతిష్ఠితా రాజజనా భవన్తి. ॥౨౬॥

పదార్థము :— శర్ధనీతిః=బలమును పొందినవాడు, వర్పణీతిః=నానావిధ రూపములు గలవాడు, ఉశధక్=పరపదార్థములను గోరుచోరాదులను నష్టపఱచువాడు, ఇన్ద్రః=సూర్యునివలె ప్రతాపవంతుడునగు సభాపతి. వృత్రమ్=ప్రకాశము నడ్డుపఱచు మేఘమువలెనుండు ధర్మనిరోధక దుష్ట శత్రువును,అవృణోత్=యుద్ధము కొఱకు స్వీకరించ వలెను, మాయినామ్=ఛల కపటాది దుష్టబుద్ధులు గలవారిని, ప్ర అమినాత్= చంపవలెను. వనేషు=వనము లందుండు, వ్యంసమ్=కపటమను భుజములుగల చోరులను, అహన్=హత్యచేయవలెను, మఱియు, రామ్యాణామ్=ఆనందమొసగు ఉపదేశముల యొక్క, ధేనాః=వాక్కులను, ఆవిః అకృణోత్=ప్రకటించవలెను. అట్టి వాడే రాజగుటకు యోగ్యుడు ॥౨౬॥

భావార్థము :– ఇందు వాచకలుప్తోప మాలంకార మున్నది. ఎవరు సూర్యుని వలె సుశిక్షిత వాక్కులను ప్రకటించుచున్నారో, అగ్ని వనములను దహించునటుల దుష్ట శత్రువులను హతమార్చుదురో, రాత్రిని పగలు నివృత్తపఱచినటుల ఛలక పటా విద్యారూపాంధకారాదులను నివృత్తపఱచుదురో, బలమును ప్రకటించుదురో వారు మంచి ప్రతిష్ఠితులగు రాజపురుషులగు చున్నారు. ॥౨౮॥ ౧౭౨౨

౧౩౨౩ కుత ఇత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

కుత స్త్వమిన్ద్ర మాహినః సన్నేకో యాసి సత్పతే కి న్త ఇత్థా । సమ్పృచ్ఛసే సమరాణః శుభానై ర్వోచే స్తన్నో హరివో య త్తే అస్మే॥

*మహాం ౨॥౭ఇన్ద్రో య ఓజసా కదాచన స్తరీరసి కదాచన ప్రయుచ్ఛసి॥౨౩॥

కుతః, త్వమ్, ఇన్ద్ర, మాహినః, సన్, ఏకః, యాసి, సత్పతే, ఇతి సత్+పతే, కిమ్, తే, ఇత్థా, సమ్, పృచ్ఛసే, సమరాణ ఇతి సమ్+అరాణః, శుభానైః, వోచేః, తత్, నః, హరివ+ఇతి హరి+వః, యత్, తే, అస్మే+ఇత్యస్మే ॥౨౩॥

పదార్థః :. (కుతః) కస్మాత్, (త్వమ్) (ఇన్ద్ర) సభేశ! (మాహినః) పూజ్యమానో మహత్త్వేన యుక్తః (సన్) (ఏకః) అసహాయః (యాసి) గచ్ఛసి (సత్పతే) సతః సత్యస్య వ్యవహారస్య సతాం పురుషాణాం వా పాలక! (కిమ్) (తే) తవ (ఇత్థా) అస్మాద్ధేతోః (సమ్) (పృచ్ఛసే) పృచ్ఛ. లేట్ (సమరాణః) సమ్యగ్గచ్ఛన్ (శుభానైః) మఙ్గలమయై ర్వచనైస్సహ (వోచేః) వదేః (తత్) ఏకాకి కారణమ్ (నః) అస్మాన్ (హరివః) ప్రశస్తా హరయో హరణ శీలా అశ్వా విద్యన్తే యస్య తత్స మ్బుద్ధౌ (యత్) యతః (తే) తవ (అస్మే) వయమ్ ॥౨౩॥

అన్వయః :- హే సత్పతే ఇన్ద్ర! మాహిన స్త్వమేకః సన్ కుతో యాసి ? కి న్త ఇత్థా ? హే హరివో ! యదస్మే తే తస్మాత్సమరాణ స్త్వన్నః సమ్పృచ్ఛసే, శుభానై స్తద్వోచేశ్చ॥౨౩॥

భావార్థః–రాజప్రజా పురుషైః సభాధ్యక్ష ఏవం వక్తవ్యః–హే సభాపతే భవతాఽసహాయేన కిమపి రాజకార్యం న కర్తవ్యమ్. కిన్తు సజ్జన రక్షణే దుష్టతాడనే చాస్మదాది సహాయ యుక్తేన సదైవ స్థాతవ్యమ్. శుభాచరణయుక్తే నాస్మదాది శిష్టసమ్మత్యా మృదువచనైశ్చ, సర్వాః ప్రజాః శాసనీయాః॥౨౩॥

పదార్థము:– సత్పతే = శ్రేష్ఠ సత్యవ్యవహారములను లేక శ్రేష్ఠ పురుషులను రక్షించువాడా ! ఇన్ద్ర = సభాపతీ, మాహినః = మహత్త్వయుక్తుడవు, సత్కారమును పొందినవాడవునై, త్వమ్ = నీవు, ఏకః సన్ = తోడులేని ఒంటరివాడవై, కుతః యాసి = ఏకారణమును పొందుచున్నావు లేక తిరుగుచున్నావు ? కిమ్ తే ఇత్థా =

---

* ఈ మంత్రములో చివర మహా..., కదా..., కదా..., అను ప్రతీకములు అ. ౭. మం. ౪౦; అ. ౮. మం. ౨,౩ లుగ చెప్పబడిన ౩ మంత్రములవి. ఏదో కర్మకాండ విశేషము కొఱకిట వ్రాయ బడినవి. అందువలన వీని యర్థ మిచట వ్రాయలేదు. కావున నచట నుండియే తెలిసి కొనవలెను.

ఈ విధముగా చేయుటవలన నీకు ప్రయోజన మేమి ?, హరివః = ప్రశంసితములు మనోహరములునగు గుఱ్ఱములుగల ఓరాజా!, యత్ = ఏకారణమున, అస్మే = మేము, తే = నీ వారమై యున్నామో, ఆకారణముననే బాగుగా నడచుచు నీవు, నః = మమ్ము, సమ్ పృచ్ఛసే = చక్కగా అడుగుము,మఱియు, శుభానైః = మంగల మయవాక్కులతోపాటు, తత్ = ఏకాకిగా నుండు ఆకారణమును, వోచేః = చెప్పుము॥౨౬॥

భావార్థము :— రాజప్రజా పురుషులు సభాధ్యక్షుడైన రాజుతో "ఓసభాపతి ! నీవు ఒంటరిగా నే రాజకార్య మైనను చేయకుము. సజ్జనులను రక్షించుటలోను, దుష్టులను దండించుటలోను అస్మదాదుల సహాయము పొందువాడవై సదా యుండుము, శుభాచరణ యుక్తముచేతను, మాబోటి శిష్టులసమ్మతి ననుసరించియు, మృదువచనములతోను సమస్త ప్రజలను శిక్షించవలయును" అని చెప్పవలయును. ౨౬ ॥౧౬_౨౩॥

౧౬.౨౭ ఆ తదిత్యస్య గోరివితి ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః,పఞ్చమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ఆ తత్త ఇన్ద్రాయవః పనన్తాభి య ఊర్వం గోమన్తం తితృత్సాన్ ।
సకృత్స్వం యే పురుపుత్రాం మహీం సహస్రధారాం బృహతీం దుదుక్షన్ ॥౨౭॥

ఆ, తత్, తే, ఇన్ద్ర, ఆయవః, పనన్త, అభి, యే, ఊర్వమ్, గోమన్త మితి గో+మన్తమ్, తితృత్సాన్, సకృత్స్వమితి సకృత్ + స్వమ్,యే, పురుపుత్రామితి పురు+పుత్రామ్, మహీమ్, సహస్ర ధారామితి సహస్ర+ధారామ్, బృహతీమ్, దుదుక్షన్, దుధుక్షన్నితి దుధుక్షన్ ॥౨౭॥

పదార్థః :- (ఆ) (తత్) రాజకర్మ, (తే) తవ, (ఇన్ద్ర) రాజన్, (ఆయవః) యే సత్యం యన్తి తే మనుష్యాః ప్రజాః. ఆయవ ఇతి మనుష్యనా...నిఘం. ౨. ౩., (పనన్త) ప్రశంసేయుః, (అభి) ఆభిముఖ్యే (యే) (ఊర్వమ్) హింసకమ్, (గోమన్తమ్) దుష్టా గావ ఇన్ద్రియాణి యస్య తమ్, (తితృత్సాన్) తర్దితుం హింసితు మిచ్ఛేయుః లేట్, (సకృత్స్వమ్) యా సకృదేక వారం సూతే తామ్, (యే) పురు (పుత్రామ్) బహవో ఽన్నాది వ్యక్తిమన్తః పుత్రా యస్యాస్తామ్, (మహీమ్) మహతీం భూమిమ్, (సహస్ర ధారామ్) సహస్రం ధారా హిరణ్యాదయో యస్యాస్తాం యద్వా యా సహస్ర మసఙ్ఖ్యాతం ప్రాణి జాతం ధరతి, (బృహతీమ్)విస్తీర్ణామ్, (దుదుక్షన్) దోగ్ధు మిచ్ఛేయుః. అత్ర వర్ణ వ్యత్యయేన ధస్య దః ॥౨౭॥

అన్వయః :- హే ఇన్ద్ర ! య ఆయవః సకృత్స్వం పురుపుత్రాం సహస్రధారాం బృహతీం మహీం దుదుక్షన్ యే గోమన్త మూర్వమభి తితృత్సాన్ యే చ తే తదా పనన్త తాన్ త్వం సతతమున్నయ॥ ౩౩. ౨౭॥

భావార్థః :- యే రాజభక్తా దుష్టహింసకా ఏకవారే బహుఫల పుష్పప్రదాం. సర్వధారికాం భూమిం దోగ్ధుం సమర్థా స్స్యుస్తే రాజకార్యాణి కర్తు మర్హేయుః ॥౨౭॥

పదార్థము :– ఇన్ద్ర = ఓరాజా, యే ఆయవః = సత్యమును పొందునే ప్రజలు, సకృత్స్వమ్ = ఒకేపర్యాయము పంటనిచ్చునది, పురుపుత్రామ్ = అన్నాది వ్యక్తినుంతు లగు పుత్రు లనేకులను గలిగియున్నది. సహస్రధారామ్ = అసంఖ్య సువర్ణాదిధాతువు లను ప్రవాహ రూపముగ గలిగి యున్నది, లేక అసంఖ్య ప్రాణి కోటిని ధరించునది, బృహతీమ్ = విస్తార యుక్తమైనదియునగు, మహీమ్ = విశాల భూమిని, దుదుక్షః = పితుక తలంచుదురో అనగా దాని వలన కోరికల ఫలింప వలయునని తలంచెదరో, యే = మానవులు, గోమన్తమ్ = దూషితేంద్రియములు గలిగిన లంపటుడు,ఊర్వమ్ = హింసకజనుడునగు వానిని, అభి తిత్రృత్సాః = సమ్ముఖులై వధించ కోరుదురో మఱియు, తే = నీయొక్క, తత్ = ఆరాజ్య కర్మను, ఆపనన్త = ప్రశంసించుదురో వారిని నీవు ఉన్నతి పఱచుచుండుము

భావార్థము :–ఎవరు, రాజ భక్తులు, దుష్టులను హింసించువారు ఒక్క పర్యాయమే బహు ఫలపుష్పముల నొసగునది, సమస్తమును ధరించునదియునగు భూమిని పితుకుటకు సమర్థులునగుదురో వారే రాజకార్య మొనర్చుటకు యోగ్యులు ॥౨౮॥

౧౨౨౯. ఇమామిత్యస్య కుత్స ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః॥
పునస్తమేవ విషయ మాహ.. మరల నదే విషయము.

ఇమాన్తే ధియం ప్ర భరే మహో మహీమస్య స్తోత్రే ధిషణా యత్త ఆనజే।
తముత్సవే చ ప్రసవే చ సాసహి మిన్ద్రం దేవాసః శవసా మదన్నను ॥౨౯॥

ఇమామ్, తే, ధియమ్, ప్ర, భరే, మహః, మహీమ్, అస్య, స్తోత్రే, ధిషణా, యత్, తే, ఆనజే, తమ్, ఉత్సవ ఇత్యుత్+సవే, చ, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవే, చ, సాసహిమ్, ససహిమితి ససహిమ్, ఇన్ద్రమ్, దేవాసః, శవసా, అమదన్, అను ॥౨౯॥

పదార్థః:–ఇమామ్, (తే) తవ, (ధియమ్) ప్రజ్ఞాం కర్మ వా, (ప్ర) (భరే) ధరే, (మహః) మహతః, (మహీమ్) సుపూజ్యామ్ మహీతి, వాజ్ నా...నిఘం, ౧. ౧౧. (అస్య) మమ, (స్తోత్రే) స్తవనే, (ధిషణా) ప్రజ్ఞా, (యత్) యమ్, (తే) (తామ్), అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (ఆనజే) వ్యనక్తి, (తమ్) (ఉత్సవే) కర్తవ్యానన్దసమయే, (చ) (ప్రసవే) ఉత్పత్తౌ, (చ) సాసహిమ్ భృశం సోఢారమ్, (ఇన్ద్రమ్) పరమబల యోగేన శత్రూణాం విదారకమ్, (దేవాసః) విద్వాంసః, (శవసా) బలేన, (అమదన్) ఆనన్దేయుః, (అను) ఆనుమాత్యేన ॥౨౯॥

అన్వయః :- హే ఇన్ద్రాహం మహీమిమాన్తే ధియం ప్రభరే స్తోత్రేఽస్య ధిషణా యత్త ఆనజే తం శవసా సాసహిమిన్ద్రం మహ ఉత్సవే చ ప్రసవే చ దేవాసోఽన్వమదన్ ॥౨౯॥

భావార్థః :- యే రాజాదయో మనుష్యా విద్వన్ద్య ఉత్తమాం ప్రజ్ఞాం వాచం చ గృహ్ణన్తి తే సత్యానుకూలాః సన్తః స్వయమానన్దితా భూత్వాఽన్యానానన్దయన్తి॥౨౯॥

పదార్థము :—సభాధ్యక్షా ! నేను, మహీమ్ = సుందరము పూజ్యమునగు, ఇమామ్ తే ధియమ్ = నీ యొక్క యీ బుద్ధిని లేక కర్మను, ప్ర భరే = ధరించు చున్నాను, స్తోత్రే = స్తుతించుటలో, అస్య ధిషణా = ఈ నా యొక్క బుద్ధి, యత్ తే = ఏ నిన్ను, ఆనజే = ప్రకటించు చున్నదో అట్టి, శవసా = బలముతో, సాసహిమ్ = శీఘ్రముగా సహించు వాడు, ఇన్ద్రమ్ = ఉత్తమ బల యోగముతో శత్రువులను విదీర్ణ పఱచు వాడుననగు సభాపతిని, మహః ఉత్సవే చ = గొప్ప కార్యమును, చేయ దగిన ఆనందసమయమునను, ప్రసవే చ = ఉత్పత్తిలోను, దేవాసః = విద్వాంసులు, అను అమదన్ = అనుకూలముతో నానందపఱచుదురు గాక ॥౨౯॥

భావార్థము :–ఏ రాజాది మానవులు విద్వాంసుల వలన నుత్తమ బుద్ధిని లేక వాణిని గ్రహించుదురో వారు సత్యాను కూలురై స్వయముగ నానందితులై ఇతరు లను ప్రసన్న పఱచు చున్నారు॥౨౯॥ [౧౭-౨౫]

1726 విభ్రాదిత్యస్య విభ్రాడృషిః, సూర్యో దేవతా, విరాట్ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

విభ్రాడ్ బృహత్పిబతు సోమ్యం మధ్వాయు ర్దధద్యజ్ఞపతా వవిహ్రుతమ్।
వాతజూతో యో అభిరక్షతి త్మనా ప్రజాః పుపోష పురుధా వి రాజతి ॥౩౦॥

విభ్రాడితి వి+భ్రాట్, బృహత్, పిబతు, సోమ్యమ్, మధు, ఆయుః, దధత్, యజ్ఞపతావితియజ్ఞ+పతౌ, అవిహ్రుతమిత్యవి+హ్రుతమ్, వాతజూత ఇతి వాత +జూతః, యః, అభిరక్షతీత్యభి+రక్షతి, త్మనా, ప్రజా ఇతి ప్ర+జాః, పుపోష, పురుధా, వి, రాజతి ॥౩౦॥

పదార్థః—(విభ్రాట్)యో విశేషేణ భ్రాజతే సః(బృహత్)మహత్(పిబతు) (సోమ్యమ్) సోమేష్వోషధీషు భవం రసమ్(మధు)మధురాదినా గుణేన యుక్తమ్(ఆయుః)జీవనమ్(దధత్)ధరన్ (యజ్ఞపతౌ)యజ్ఞస్య యుక్తస్య వ్యవహారస్య పాలకే స్వామిని (అవిహ్రుతమ్) అఖణ్డితమ్(వాత జూతః)వాయునా ప్రాప్తవేగః (యః) (అభిరక్షతి) (త్మనా) ఆత్మనా (ప్రజాః) (పుపోష) పుష్ణాతి (పురుధా)బహుధా(వి)(రాజతి)విశేషేణ ప్రకాశతే ॥౩౦॥

అన్వయః—యో వాతజూతః సూర్య ఇవ విభ్రాడవిహ్రుతమాయుర్యజ్ఞపతౌ దధత్ త్మనా ప్రజా అభి రక్షతి పుపోష పురుధా విరాజతి చ స భవాన్ బృహత్ సోమ్యం మధు పిబతు.

భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే రాజాదయో మనుష్యా యథా సూర్యో వృష్టిద్వారా సర్వేషాం జీవనం పాలనం కరోతి తద్వత్సద్గుణై ర్మహాన్తో భూత్వా న్యాయవినయాభ్యాం ప్రజాః సతతం రక్షన్తు ॥౩౦॥

పదార్థము :—(యః) ఎవడు(వాతజూతః) వాయువుచే వేగమును పొందినవాడు సూర్యునివలె (విభ్రాడ్) విశేష ప్రకాశముగల ఏరాజపురుషుడు (అవిహ్రుతమ్) అఖండ

సంపూర్ణ, (ఆయుః) జీవనమును (యజ్ఞపతౌ) యుక్తవ్యవహార పాలకుడు అధిష్ఠాత యనగు వానియందు (దధత్) ధరించుచు (త్మనా) ఆత్మతో (ప్రజాః) ప్రజలను (అభిరక్షతి) సకల విధముల రక్షణ చేయుచు (పుపోష) పుష్టపఱచుచు మఱియు (పురుధా) బహువిధముల (వి రాజతి) విశేషముగ ప్రకాశమానుడగుచున్నాడో, అట్టి నీవు(బృహత్) గొప్ప (సోమ్యమ్) సోమాద్యోషధులయొక్క (మధు) మిష్టాది గుణయుక్తరసమును, (పిబతు) త్రాగుము ॥౩౦॥

భావార్థము :—ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఓ రాజాది మానవులారా! సూర్యుడెటుల వర్షముద్వారా సమస్త జీవములయొక్క జీవనములను పాలించుచున్నాడో, ఆ సూర్యునివలె నుత్తమ గుణములతో గొప్పవారలై న్యాయ వినయములతో ప్రజలను నిరంతరము కాపాడుచుండుడు ॥౩౦॥

1727 ఉదుత్యమిత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః, సూర్యో దేవతా, నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః॥
అథ సూర్యమణ్డలం కీదృశ మిత్యాహ॥

ఇపుడు సూర్యమండల మెటులున్నదను విషయమీమంత్రమందు చెప్పబడెను॥

ఉదు త్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః। దృశే విశ్వాయ సూర్యమ్॥౩౧॥

ఉదిత్యుత్, ఉ, త్యమ్, జాతవేదసమితి జాత + వేదసమ్, దేవమ్, వహన్తి, కేతవః, దృశే, విశ్వాయ, సూర్యమ్ ॥౩౧॥

పదార్థ—(ఉత్) ఆశ్చర్యే(ఉ)(త్యమ్)తమ్,(జాతవేదసమ్)జాతేషు పదార్థేషు విద్యమానమ్ (దేవమ్)దేదీప్యమానమ్(వహన్తి)(కేతవః)కిరణాః(దృశే) దర్శనాయ (విశ్వాయ) విశ్వస్య. అత్ర షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ(సూర్యమ్)సవితృమణ్డలమ్ ॥౩౧॥

అన్వయః—హే మనుష్యా యం జాతవేదసం దేవం సూర్యం విశ్వాయ దృశే కేతవ ఉద్వహన్తి త్యము యూయం విజానీత ॥౩౧॥

భావార్థః—అత్ర వాచక లు...యథా కిరణైః సూర్యః సంసారం దర్శయతి, స్వయం సుశోభతే తథా విద్వాంసోఽఖిలా విద్యాః శిక్షా దర్శయిత్వా సుశోభేరన్ ॥౩౧॥

పదార్థము :—ఓ మానవులారా! (జాతవేదసమ్) ఉత్పన్నమైన పదార్థములలో విద్యమానము (దేవమ్) మిటమిటలాడునదియనగు (సూర్యమ్) ఏ సూర్యమండలమును (విశ్వాయ) లోకమును (దృశే)చూచుటకొఱకు (కేతవః) కిరణములు (ఉత్ వహన్తి) పైకి ఆశ్చర్యమును లభింపజేయుచున్నవో (త్యమ్)(ఉ) అట్టి సూర్యునినే మీరు తెలిసికొనుడు ॥౩౧॥

భావార్థము :— ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు సూర్యుడు కిరణములచే లోకమును చూపెట్టుచు తాను సుశోభితుడగుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులు సకల విద్యలను, శిక్షణలను ప్రదర్శించి శోభితులగుదురుగాక! ॥౩౧॥

1728 యేనేత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః, సూర్యో దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః॥

పునః రాజధర్మ విషయ మాహ॥

మరల రాజధర్మ విషయము॥

యేనా పావక చక్షసా భురణ్యన్తం జనాఁ॥ ౨॥ అను । త్వం వరుణ పశ్యసి ॥౩౨॥

యేన పావక, చక్షసా, భురణ్యన్తమ్, జనాన్, అను, త్వమ్, వరుణ, పశ్యసి ॥౩౨॥

పదార్థః—(యేన)అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(పావక)పవిత్రకారక!(చక్షసా)వ్యక్తేన దర్శనేనోపదేశేన వా(భురణ్యన్తమ్)పాలయన్తమ్ (జనాన్) అస్మదాదిమనుష్యాన్(అను)(త్వమ్) (వరుణ)రాజన్!(పశ్యసి) ॥౩౨॥

అన్వయః—హే పావక వరుణ విద్వంస్త్వం యేన చక్షసా భురణ్యన్త మనుపశ్యసి, తేన జనాన్ పశ్య తవానుకూలాశ్చ వయం వర్తేమహి ॥౩౨॥

భావార్థః—అత్ర వాచకలు...యథా రాజరాజపురుషా యాదృశేన వ్యవహారేణ ప్రజాసు వర్తేరన్ తథైవ భావేనైతేషు ప్రజా అపి వర్తేరన్ ॥౩౨॥

పదార్థము—(పావక) పవిత్రమైనవాడా! (వరుణ) శ్రేష్ఠ విద్వాంసుడా! లేక రాజా! (త్వమ్) నీవు (చక్షసా) ప్రకటదృష్టితో (లేక) ఉపదేశముతో (భురణ్యన్తమ్) రక్షించుచు (అను, పశ్యసి) అనుకూలముగ చూచుచున్నావు. యేన = కనుక (జనాన్) మాబోటి మానవులను చూడుము. నీకనుకూలముగ మేమును ప్రవర్తింతుము ॥౩౨॥

భావార్థము—ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఎట్లు రాజు, రాజపురుషులు ఎట్టి వ్యవహారముతో ప్రజలయందు ప్రవర్తింతురో అట్టి భావముతోనే ప్రజలు కూడ వారియెడల ప్రవర్తించవలయును ॥౩౨॥

1729 దైవ్యావిత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః విద్వాన్ దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః॥

పునస్తమేవ విషయ మాహ॥

మరల నదే విషయము॥

దైవ్యా వధ్వర్యూ ఆగతఁ రథేన సూర్య త్వచా మధ్వా యజ్ఞఁ సమఞ్జాథే॥

*తం ప్రత్నథా । అయం వేనః । చిత్రం దేవానామ్. ॥౩౩॥

దైవ్యౌ, అధ్వర్యూ ఇత్యధ్వర్యూ, ఆ, గతమ్, రథేన, సూర్యత్వచేతి సూర్యత్వచా, మధ్వా, యజ్ఞమ్, సమ్, అఞ్జాథే. ఇత్యఞ్జాథే ॥౩౩॥

---

* ఈ మూడు ప్రతీకలు ౭వ అధ్యాయములో జెప్పబడిన ౧౨,౧౬,౪౨ మంత్రములవి. కర్మకాండ విశేష ప్రయోజనమునకై యిచ్చట పేర్కొనబడినవి. కావున వీనియర్థము విడువబడినది. పూర్వస్థానమున వ్రాయబడినది.

పదార్థః—(దైవ్యౌ)దేవేషు దివ్యేషు విద్వత్సు గుణేషు వా కుశలౌ(అధ్వర్యూ)యావాత్మనోఽధ్వర మహింసా యజ్ఞమిచ్ఛతస్తౌ(ఆ)(గతమ్)గచ్ఛతమ్(రథేన)గమనేన యానేన (సూర్యత్వచా)సూర్య ఇవ దేదీప్యమానా త్వగ్బాహ్యమావరణం యస్య తేన(మధ్వా)కోమలసామగ్ర్యా(యజ్ఞమ్)యాత్రాఖ్యం సఙ్గ్రామాఖ్యం హవనాఖ్యం వా(సమ్)(అఞ్జాథే) ౩౩॥

అన్వయః—హే దైవ్యావధ్వర్యూ సూర్యత్వచా రథేనాగతం మధ్వా యజ్ఞం చ సమఞ్జాథే॥ ౩౩॥ భావార్థః—రాజాదిమనుష్యైః సూర్యప్రకాశ ఇవ విమానాదీని యానాని సంగ్రామం హవనాదికం రచయిత్వా యాత్రాది వ్యవహారాః సాధనీయాః। ౩౩॥

పదార్థము—దైవ్యౌ=అత్యుత్తమ విద్వాంసులందు లేక గుణములందు ప్రవీణులారా! అధ్వర్యూ=అహింసారూపయజ్ఞమును కోరు పురుషద్వయమా!మీరు,సూర్యత్వచా=సూర్యునివలె ప్రకాశమగు బాహ్యావరణము కలిగియుండి, రథేన=నడచునట్టి విమానాదియానములతో, ఆగతమ్=రండు. మఱియు, మధ్వా=కోమలసామగ్రితో, యజ్ఞమ్=యాత్రను—సంగ్రామమును లేక హవనరూప యజ్ఞమును. సమ్ అఞ్జాథే=బాగుగా ప్రకటించుడు. ॥౩౩॥

భావార్థము—రాజాదిమానవులు సూర్యప్రకాశమువలె విమానాదియానములను, సంగ్రామహవనాదులను సృజించి యాత్రాద్యనేకవ్యవహారములను సాధించుచునుండవలయును. ॥౩౩॥ 1729

1730. ఆ న ఇత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, సవితా దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథోపదేశకాః కిం కుర్యు రిత్యాహ, ఉపదేశకులేమి చేయవలయును?

ఆ న ఇడాభి ర్విదథే సుశస్తి విశ్వానరః సవితా దేవ ఏతు ।
అపి యథా యువానో మత్సథా నో విశ్వం జగదభిపిత్వే మనీషా ॥౩౪॥

ఆ, నః, ఇడాభిః, విదథే, సుశస్తీతి సు+శస్తి, విశ్వానరః, సవితా, దేవః, ఏతు, అపి, యథా, యువానః, మత్సథ, నః, విశ్వమ్, జగత్, అభిపిత్వ ఇత్యభి+పిత్వే, మనీషా. ॥౩౪॥

పదార్థః—(ఆ)సమన్తాత్(నః)అస్మాకమ్(ఇడాభిః)సుశిక్షితాభి ర్వాగ్భిః(విదథే) విజ్ఞాపనీయే వ్యవహారే(సుశస్తి)శోభనా శస్తిః ప్రశంసా యస్మింస్తత్(విశ్వానరః)విశ్వేషాం నాయకః(సవితా) సూర్య ఇవ భాసమానః(దేవః)దివ్యగుణః(ఏతు) ప్రాప్నోతు(అపి) (యథా) (యువానః) ప్రాప్తయౌవనా బ్రహ్మచర్యేణాధీతవిద్యాః(మత్సథ)ఆనన్దత. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(నః)అస్మాకమ్(విశ్వమ్)సమగ్రమ్ (జగత్) జఙ్గమం పుత్రగవాదికమ్ (అభిపిత్వే) ఆభిముఖ్యగమనే (మనీషా) మేధా॥ ౩౪॥ అన్వయః—హే యువానో! యథా విశ్వానరో దేవః సవితేడాభిర్విదథే సుశస్తి నో విశ్వం జగదైతు, తథాఽభిపిత్వే యూయం మత్సథ. యా నో మనీషా తామపి శోధయత. ॥౩౪॥ భావార్థః—అత్రోపమావాచక లుప్తోపమాలఙ్కారౌ. యే సూర్యవద్విద్యయా ప్రకాశాత్మనః శరీరాత్మభ్యాం ప్రాప్తయౌవనాః సుశిక్షితా జితేన్ద్రియాః సుశీలా భవన్తి, తే సర్వానుపదేశేన విజ్ఞాపయితుం శక్నువన్తి. ॥౩౪॥

పదార్థము-యువానః=ప్రాప్తయౌవనులై బ్రహ్మచర్యముతోపాటు విద్యాధ్యయన మొనర్చిన ఉపదేష్టలారా! యథా=ఏట్లు, విశ్వానరః=విశ్వమునకు నాయకుడు, దేవః =ఉత్తమగుణములుగలవాడు, సవితా=సూర్యునివలె ప్రకాశమానుడునగు విద్వాంసుడు, ఇడాభిః=వాక్కులతో, విదథే=తెలియజేయదగిన వ్యవహారమున, నః=మా యొక్క, సుశస్తి=సుందరప్రశంసాయుక్తమైన, విశ్వమ్ జగత్=సమస్త చేతనములైన పుత్రగవాదులకు, ఆ ఏతు=చక్కగా లభించునో అటులనే, అభిపిత్వే=సన్ముఖులగుటయందు మీరు, మత్సథ=ఆనందితులగుడు, నః=మాయొక్క, మనీషా=ఏ బుద్ధిగలదో దానిని, అపి=కూడ శుద్ధమొనర్చుడు. ॥౩౪॥

భావార్థము—ఇందుపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. ఎవరు సూర్యుని వలె విద్యచే ప్రకాశస్వరూప స్వశరీరాత్మలతో యువావస్థను పొంది సుశిక్షితులు, జితేంద్రియులు, సుశీలురు నగుచున్నారో వారు అందఱి కుపదేశించి జ్ఞానము కలుగజేయుటకు సమర్థు లగుచున్నారు. ॥౩౪॥ 1730

1731. యదద్యేత్యస్య శ్రుతకక్ష సుకక్షా ఋషీ సూర్యో దేవతా, పిపీలికామధ్యా నిచృద్గాయత్రీ. ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునర్మనుష్యః కిం కుర్యాదిత్యాహ, మరల మానవులేమి చేయవలయును ?

యదద్య కచ్చ వృత్రహన్నుదగా అభి సూర్య । సర్వం తదిన్ద్ర తే వశే. ॥౩౫॥

యత్, అద్య, కత్, చ, వృత్రహన్నితి వృత్ర+హన్, ఉదగా ఇత్యుత్+ అగాః, అభి, సూర్య, సర్వమ్, తత్, ఇన్ద్ర, తే, వశే. ॥౩౫॥

పదార్థః—(యత్)(అద్య)అస్మిన్ దినే(కత్)కదా(చ)(వృత్రహన్)మేఘహన్తా సూర్య ఇవ (ఉత్ అగాః)ఉదయం ప్రాపయ(అభి)(సూర్య)విద్యైశ్వర్యోత్పాదక(సర్వమ్)(తత్)(ఇన్ద్ర) (తే)(వశే) ॥౩౫॥ అన్వయః—హే వృత్రహన్ సూర్యేన్ద్ర! తే యదద్య సర్వం వశేఽస్తి తత్ కచ్చాభ్యుదగాః. ॥౩౫॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యే పురుషాః సూర్యవదవిద్యాన్ధకారం దుష్టతాం చ నివార్య సర్వం వశీభూతం కుర్వన్తి తేఽభ్యుదయం ప్రాప్నువన్తి

పదార్థము— వృత్రహన్=మేఘహంతకుడైన సూర్యునివలె శత్రుహంతకుడా! సూర్య=విద్యారూపైశ్వర్యోత్పాదకా! ఇన్ద్ర=అన్నదాతా! సజ్జనపురుషా! అద్య= నేడు, యత్, సర్వమ్=ఏ సమస్తము, తే వశే=నీవశ ముందున్నదో, తత్=దానిని, కత్ చ=ఎప్పుడు, అభి ఉత్ అగాః=సర్వదిశలనుండి ఉదితముగ, ప్రకటితముగ సన్నద్ధ మొనర్చుము. ॥౩౫॥

భావార్థము—ఇందు వాచకలుప్తోమాలంకారమున్నది. ఏ పురుషులు సూర్యుని వలె విద్యారూపాంధకారమును, దుష్టత్వమును, నివృత్తపఱచి సమస్తమును వశము చేసికొనుచున్నారో వారభ్యుదయమును పొందుదురు. ॥౩౫॥ 1731

1732. తరణి రిత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః, సూర్యో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ రాజపురుషాః కీదృశాః స్యు రిత్యాహ. రాజపురుషు లెటు లుండవలయును?

తరణి ర్విశ్వదర్శతో జ్యోతిష్కృదసి సూర్య । విశ్వ మాభాసి రోచనమ్॥౩౬॥

తరణిః, విశ్వదర్శత ఇతి విశ్వ+దర్శతః, జ్యోతిష్కృత్, జ్యోతిః

కృదితి జ్యోతిః+కృత్, అసి, సూర్య, విశ్వమ్, ఆ, భాసి, రోచనమ్ ॥౩౬॥

పదార్థః—(తరణిః)తారకః(విశ్వదర్శతః)విశ్వేన ద్రష్టవ్యః(జ్యోతిష్కృత్)యో జ్యోతింషి కరోతి సః(అసి)(సూర్య)సూర్యవద్వర్త మానరాజన్!(విశ్వమ్)సమగ్రం రాజ్యమ్(ఆ)(భాసి)ప్రకాశయసి(రోచనమ్)రుచికరమ్. ॥౩౬॥ అన్వయః—హే సూర్య ! యథా తరణి ర్విశ్వ దర్శతో జ్యోతిష్కృత్ సవితా రోచనం విశ్వం ప్రకాశయతి తథా త్వమసి, యతో న్యాయవినయేన రాజ్యమాభాసి తస్మాత్సత్కర్తవ్యోఽసి. ॥౩౬॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యది రాజపురుషా విద్యా ప్రకాశకాః స్యుస్తర్హి సర్వా నానన్దయితుం శక్నుయుః.

పదార్థము—సూర్య = సూర్యునివలె వర్తమానుడవైన తేజోవంతుడా ! ఎట్లు, తరణిః=అంధకారమునుండి తరింపజేయునది, విశ్వదర్శతః=విశ్వమునకు చూడదగినది, జ్యోతిష్కృత్ = అగ్నిని, విద్యుత్తును, చంద్రుని, నక్షత్రములను, గ్రహతారాదులను ప్రకాశపరచు సూర్యలోకము, రోచనమ్=రుచికారకమగు, విశ్వమ్ = సమస్త రాజ్యమును ప్రకాశపఱచుచున్నదో అటులనే నీవును, అసి=ఐయున్నావు, కావున న్యాయముతోను, వినయముతోను రాజ్యమును, ఆ భాసి=బాగుగా ప్రకాశపరచుచున్నావు. కనుక సత్కారమును పొందదగినవాడవై యున్నావు. ॥౩౬॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోమాలంకార మిందున్నది. ఏ రాజపురుషులు విద్యా ప్రకాశకులగుదురో వారు అందఱి కానందమొసగుటకు సమర్థు లగుదురు. ॥౩౬॥1732

1733. తత్సూర్యస్యేత్యస్య కుత్స ఋషిః, సూర్యో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథేశ్వర విషయ మాహ. ఇందీశ్వర విషయము చెప్పబడెను.

తత్సూర్యస్య దేవత్వం తన్మహిత్వం మధ్యా కర్తో ర్వితతꣳసం జభార ।

యదేదయుక్త హరితః సధస్థాదాద్రాత్రీ వాస స్తనుతే సిమస్మై. ॥౩౭॥

తత్, సూర్యస్య, దేవత్వమితి దేవ+త్వమ్, తత్, మహిత్వమితి మహి+త్వమ్, మధ్యా, కర్తోః, వితత మితి వి+తతమ్, సమ్, జభార, యదా, ఇత్, అయుక్త, హరితః, సధస్థాదితి సధ+స్థాత్, ఆత్, రాత్రీ, వాసః, తనుతే, సిమస్మై ॥౩౭॥

పదార్థః—(తత్) (సూర్యస్య)చరాచరాత్మనః పరమేశ్వరస్య (దేవత్వమ్) దేవస్య భావమ్ (తత్)(మహిత్వమ్) మహిమానమ్ (మధ్యా) మధ్యే. అత్ర విభక్తే రాకారాదేశః(కర్తోః)కర్తుం సమర్థస్య (వితతమ్) విస్తృతం కార్యం జగత్ (సమ్) (జభార) జహార హరతి. అత్ర హస్య భః (యదా)(ఇత్)(అయుక్త)సమాహితో భవతి(హరితః)హ్రియన్తే పదార్థా యాసు తా దిశః(సధ

స్థాత్)సమానస్థానాత్(అత్)అనన్తరమ్(రాత్రీ)రాత్రీవత్(వాసః)అచ్ఛాదనమ్(తనుతే)విస్తృణాతి (సిమస్మై)సర్వస్మై. ॥౩౨॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! జగదీశ్వరోఽన్తరిక్షస్య మధ్యే హారితో యదా వితతం చ సం జభార సిమస్మై రాత్రీ వాసస్తనుతే. అస్సధస్థాదదయుక్త. తత్కర్తోః సూర్యస్య దేవత్వం తన్మహిత్వం యూయం విజానీత. ॥౩౨॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! భవన్తో యేనేశ్వరేణ సర్వం జగద్రచ్యతే ధ్రియతే పాల్యతే వినాశయతే చ తమే వాస్య మహిమానః విదిత్వా సతత మేత ముపాసీరన్. ॥౩౨॥

పదార్థము—మానవులారా! జగదీశ్వరుడు అంతరిక్షము యొక్క, మధ్యా = మధ్య, యదా = ఎప్పుడు, హారితః = పదార్థములు హరించబడు దిశలను, వితతమ్ = విస్తృత కార్యజగత్తును, సమ్ జభార = పంహరించి తనయందు లీనమొనర్చుకొనునో అప్పుడు, సిమస్మై = సమస్తమునకు, రాత్రీ = రాత్రిసదృశమగు, వాసః = అంధకార రూపాచ్ఛాదనమును, తనుతే = వ్యాపింపజేయుచున్నాడు. అత్ = ఆ తరువాత, సధస్థాత్ = ఒక స్థానమునుండి, అనగా సర్వసాక్షిత్వాదులనుండి నివృత్తుడై ఏకాగ్రచిత్తుడై, ఇత్ = నిశ్చయముగా, అయుక్త = సమాధిస్థుడగుచున్నాడు. కర్తోః = చేయుటకు సమర్థుడైన, సూర్యస్య = చరాచరాత్మయగు పరమేశ్వరుని యొక్క, తత్ దేవత్వమ్ = ఆ దేవత్వమును, తత్ మహిత్వమ్ = అతని ఆ గొప్పతనమును మీరు తెలిసికొనుడు. ॥౩౨॥

భావార్థము—మానవులారా! మీరు ఏ యీశ్వరునిచే సమస్త జగత్తు నిర్మించబడి, ధరించబడి, పాలించబడి, వినాశమొనరించబడుచున్నదో అతని యొక్క మహిమను తెలిసికొని నిరంతరము అతనినే యుపాసించుచు నుండవలయును. ॥౩౨॥ 1783

1784. తన్మిత్రస్యేత్యస్య కుత్స ఋషిః, సూర్యో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము

తన్మిత్రస్య వరుణస్యాభి చక్షే సూర్యో రూపం కృణుతే ద్యోరుపస్థే ।
అనన్తమన్యద్రుశదస్య పాజః కృష్ణమన్యద్ధరితః సమ్భరన్తి ॥౩౮॥

తత్, మిత్రస్య, వరుణస్య, అభిచక్ష ఇత్యభిచక్షే, సూర్యః, రూపమ్, కృణుతే, ద్యోః, ఉపస్థ ఇత్యుపస్థే, అనన్తమ్, అన్యత్, రుశత్, అస్య, పాజః, కృష్ణమ్, అన్యత్, హరితః, సమ్, భరన్తి. ॥౩౮॥

పదార్థః—(తత్)(మిత్రస్య)ప్రాణస్య(వరుణస్య) ఉదానస్య(అభిచక్షే)అభిసఖ్యాతి (సూర్యః) చరాచరాత్మా(రూపమ్)(కృణుతే)కరోతి నిర్మిమీతే(ద్యోః)ప్రకాశస్య(ఉపస్థే) సమీపే(అనన్తమ్) అవిద్యమానో అన్తోయస్య తత్ (అన్యత్) అస్మద్భిన్నమ్ (రుశత్) శుక్లం శుద్ధస్వరూపమ్ (అస్య) (పాజః)బలమ్(కృష్ణమ్)నికృష్టవర్ణమ్(అన్యత్)(హరితః) హరణశీలా దిశః(సమ్) (భరన్తి)హరన్తి. అన్వయః—హే మనుష్యా! ద్యోరుపస్థే వర్తమానః సూర్యో మిత్రస్య వరుణస్య చ తద్రూపం కృణుతే యేన జనోఽభిచక్షే. అస్య రుశత్పాజోఽనన్తమన్యదస్తి. అన్యత్కృష్ణం హారితః సంభరన్తీతి విజానీత. ॥౩౮॥ భావార్థః—హే మనుష్యా యదనన్తం బ్రహ్మ తత్ప్రకృతేర్జీవేభ్యశ్చాన్యదస్తి. ఏవం ప్రకృత్యాఖ్యం కారణం విభు వర్తతే. తస్మాద్యజ్జాయతే తత్తత్సమయం,

ప్రాప్యేశ్వరనియమేన వినశ్యతి, యథా జీవాః ప్రాణోదానాభ్యాం సర్వాన్ వ్యవహారాన్ సాధ్నువన్తి, తథైవేశ్వరః స్వేనానన్త సామర్థ్యేనాస్యోత్పత్తి స్థితి ప్రలయాన్ కరోతి. ॥౩౮॥

పదార్థము—మానవులారా! ద్యోః=ప్రకాశమునకు, ఉపస్థే=సమీపమున వర్తమానుడు అనగా అంధకారమునకు భిన్నుడగు, సూర్యః = చరాచరమునకాత్మ, మిత్రస్య=ప్రాణముయొక్కయు, వరుణస్య=ఉదానముయొక్కయు, తత్ రూపమ్= ఆ రూపమును, కృణుతే=రచించుచున్నాడు. దానివలన మానవుడు,అభిచష్టే=చూచుచున్నాడు. గ్రహించుచున్నాడు. అస్య=ఈ పరమాత్మయొక్క, రుశత్=శుద్ధస్వరూపము, పాజః=బలము, అనన్తమ్=అపరిమితము, అన్యత్=భిన్నమునై యున్నది. మఱియు, అన్యత్ కృష్ణమ్=అవిద్యాది మలినగుణముగల వేరు జగత్తుకు, హరితః = దిశలు, సమ్ భరన్తి=ధరించుచున్నవి. [అని గ్రహించవలెను.] ॥౩౮॥

భావార్థము—మానవులారా! ఏ యనంతబ్రహ్మమున్నదో అది ప్రకృతి, జీవముల కంటె భిన్నముగ నున్నది. అటులనే ప్రకృతి రూపకారణము విభువై సర్వత్ర నిండి యున్నది. దానివలన నుత్పన్నమగునదంతయు కాలము వచ్చుసరికి ఈశ్వరుని నియమానుసారము నశించుచున్నది. ఎట్లు జీవములు ప్రాణోదానములతో సమస్త వ్యవహారములను సాధించుచున్నవో అటులనే ఈశ్వరుడు తన అనంత సామర్థ్యముతో నీ జగత్తు యొక్క ఉత్పత్తి, స్థితి, ప్రలయముల నొనర్చుచున్నాడు. ॥౩౮॥ 1734

1735. బణ్మహానిత్యస్య జమదగ్ని ఋషిః, విష్ణు దేవా దేవతాః, బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

బణ్మహాఀ అసి సూర్య బడాదిత్య మహాఀ అసి ।
మహస్తే సతో మహిమా పనస్య తేఽద్ధా దేవ మహాఀ అసి॥౩౯

బట్, మహాన్, అసి, సూర్య, బట్, ఆదిత్య, మహాన్, అసి, మహః, తే, సతః, మహిమా, పనస్యతే, అద్ధా, దేవ, మహాన్, అసి ॥౩౯

పదార్థః—(బట్) సత్యమ్(మహాన్) మహత్త్వాదిగుణవిశిష్టః (అసి)భవసి (సూర్య)చరాచరాత్మన్(బట్)అనన్తజ్ఞాన(ఆదిత్య)అవినాశిస్వరూప(మహాన్)(అసి) (మహః) మహతః (తే)తవ(సతః) సత్యస్వరూపస్య (మహిమా) (పనస్యతే) స్తూయతే(అద్ధా) ప్రసిద్ధమ్(దేవ)దివ్యగుణకర్మస్వభావయుక్త!(మహాన్)(అసి). ॥౩౯॥ అన్వయః—హే సూర్య యతస్త్వం బణ్మహానసి. హే ఆదిత్య! యతస్త్వం బణ్మహానసి. సతో మహస్తే మహిమా పనస్యతే. హే దేవ! యతస్త్వమద్ధా మహానసి. తస్మాదస్మాభి రుపాస్యోఽసి. ॥౩౯॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యస్యేశ్వరస్య మహిమానం పృథివీసూర్యాదిపదార్థా జ్ఞాపయన్తి, యః సర్వేభ్యో మహానస్తి తం విహాయ కస్యాప్యన్యస్యోపాసనా నైవ కార్యా. ॥౩౯॥

పదార్థము—సూర్య=చరాచరాంతర్యామీ! ఈశ్వరా! నీవు, వట్ =సత్యమవు, మహాన్ =మహత్త్వాది గుణయుక్తుడవునై, అసి=ఉన్నావు, ఆదిత్య=అవినాశిస్వరూపా! నీవు వట్ =అనంత జ్ఞానవంతుడవు, మహాన్ =గొప్పవాడవునై, అసి=ఉన్నావు, సతః=సత్యస్వరూపుడవు, మహః= మహాంతుడవునగు, తే=నీయొక్క, మహిమా =

మహత్త్వము, పనస్యతే=ప్రజలచే స్తుతించబడుచున్నది. దేవ= దివ్యగుణకర్మస్వభావ యుక్తా! ఓ ఈశ్వరా! నీవు, అద్ధా=ప్రసిద్ధుడవు, మహాన్=మిగుల గొప్పవాడవునై, అసి=ఉన్నావు, కనుక నీవు మాకు ఉపాసించుటకు యోగ్యుడవై యున్నావు. ॥౩౯॥

భావార్థము— ఓ మానవులారా! ఏ ఈశ్వరుని యొక్క మహిమను పృథివి, సూర్యుడు మొదలగు పదార్థములు తెలియజేయుచున్నవో, ఎవడన్నిటికంటెను గొప్పవాడో అట్టి పరమాత్మను విడనాడి ఏ యితరమును ఉపాసించకూడదు. ॥౩౯॥

1736. బట్ సూర్యేత్యస్య జమదగ్ని ఋషిః, సూర్యో దేవతా, భురిక్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

బట్ సూర్య శ్రవసా మహాఀ౨॥౨ అసి సత్రా దేవ మహాఀ౨॥౨ అసి ।
మహ్నా దేవానా మసుర్యః పురోహితో విభు జ్యోతి రదాభ్యమ్ ॥౪౦॥

బట్, సూర్య, శ్రవసా, మహాన్, అసి, సత్రా, దేవ, మహాన్,
అసి, మహ్నా, దేవానామ్, అసుర్యః, పురోహిత ఇతి పురః+
హితః, విభ్వితి వి+భు, జ్యోతిః, అదాభ్యమ్ ॥౪౦॥

పదార్థః—(బట్) సత్యమ్(సూర్య) సవితృవత్సర్వప్రకాశక (శ్రవసా) యశసా ధనేన వా (మహాన్)(అసి)(సత్రా)సత్యేన(దేవ)దివ్యసుఖప్రద! (మహాన్) (అసి)(మహ్నా) మహత్త్వేన (దేవానామ్)పృథివ్యాదీనాం విదుషాం వా(అసుర్యః)అసుభ్యః ప్రాణేభ్యో హితః(పురోహితః)పురస్తాద్ధితకారీ(విభు)వ్యాపకమ్(జ్యోతిః) ప్రకాశకం స్వరూపమ్ (అదాభ్యమ్) అహింసనీయమ్. ॥౪౦॥

అన్వయః—హే బట్ సూర్య! యత స్త్వం శ్రవసా మహానసి. హే దేవ సత్రా మహానసి. యతస్త్వం దేవానాం పురోహితో మహ్నాఽసుర్యః సన్నదాభ్యం విభు జ్యోతిః స్వరూపోఽసి, తస్మాత్సత్కర్తవ్యోఽసి. ॥౪౦॥ భావార్థః—హే మనుష్యా యే నేశ్వరేణ సర్వేషాం పాలనాయాన్నాద్యుత్పాదికా భూమి ర్మేఘప్రకాశకారీ సూర్యో నిర్మితః, స ఏవ పరమేశ్వర ఉపాసితుం యోగ్యోఽస్తి. ॥౪౦॥

పదార్థము—బట్=సత్యస్వరూపా! సూర్య=సూర్యునివలె సర్వప్రకాశకా! నీవు, శ్రవసా=యశముతో లేక ధనముతో, మహాన్ అసి=మిగుల గొప్పవాడవై యున్నావు. దేవ=ఉత్తమ సుఖదాతా! సత్రా=సత్యముచే, మహాన్ అసి=గొప్పవాడవై ఉన్నావు. మఱియు నీవు, దేవానామ్=పృథివ్యాదులకు, విద్వాంసులకు, పురోహితః=ప్రథమము నుండి హితకారివి, మహ్నా=మహత్త్వముతో, అసుర్యః=ప్రాణులకు హితైషివి, అదాభ్యామ్ = ఆస్తికత్వముచే రక్షింపయోగ్యుడవు, విభు = విద్యాపరుడవు, జ్యోతిః= ప్రకాశస్వరూపుడవు, కనుక సత్కరించదగినవాడవై యున్నావు. ॥౪౦॥

భావార్థము— ఓ మానవులారా! ఏ యీశ్వరుడు అందఱిని పాలించుటకై అన్నాదుల నుత్పత్తిచేయు భూమిని, మేఘమును ప్రకాశపఱచు సూర్యుని నిర్మించెనో ఆ పరమేశ్వరుడే ఉపాసించదగినవాడై యున్నాడు. ॥౪౦॥ 1736

1737 శ్రాయన్త ఇవేత్యస్య నృమేధ ఋషిః, సూర్యో దేవతా, నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

శ్రాయన్త ఇవ సూర్యం విశ్వేదిన్ద్రస్య భక్షత।
వసూని జాతే జనమాన ఓజసా ప్రతి భాగం న దీధిమ ॥౪౧॥

శ్రాయన్త ఇవేతి శ్రాయన్తః+ఇవ, సూర్యమ్, విశ్వా, ఇత్, ఇన్ద్రస్య, భక్షత,
వసూని, జాతే, జనమానే, ఓజసా, ప్రతి, భాగమ్, న, దీధిమ ॥౪౧॥

పదార్థ— (శ్రాయన్త ఇవ) సమాశ్రయన్త ఇవ. అత్ర గుణే ప్రాప్తే వ్యత్యయేన వృద్ధిః (సూర్యమ్) స్వప్రకాశమ్ సర్వాత్మానం జగదీశ్వరమ్ (విశ్వా) సర్వాణి(ఇత్)ఏవ (ఇన్ద్రస్య)పరమైశ్వర్యస్య(భక్షత)సేవధ్వమ్ (వసూని)వస్తూని(జాతే) ఉత్పన్నే(జనమానే)ఉత్పద్యమానే. అత్ర వికరణ వ్యత్యయః(ఓజసా) సామర్థ్యేన(ప్రతి)(భాగమ్) సేవనీయమంశమ్(న)ఇవ(దీధిమ)ప్రకాశయేమ. ౪౧ అన్వయః—హే మనుష్యా యథా వయమోజసా జాతే జనమానే చ జగతి సూర్యం శ్రాయన్త ఇవ విశ్వా వసూని ప్రతి దీధిమ భాగం న సేవేమహి. తథేదిన్ద్రస్యేమం యూయం భక్షత. ॥౪౧॥ భావార్థః—అత్రోపమాలఙ్కారః. యది వయం పరమేశ్వరం సేవమానా విద్వాంస ఇవ భవేమ, తర్హీహ సర్వ మైశ్వర్యం లభేమహి. ॥౪౧॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎట్లు మేము, ఓజసా=సామర్థ్యముతో, జాతే= ఉత్పన్నమైనదియు, జనమానే=ఉత్పన్నము కాబోవునదియునగు జగత్తులో, సూర్యమ్ స్వయంప్రకాశస్వరూపుడు, సర్వాంతర్యామియునగు పరమేశ్వరుని, శ్రాయన్త ఇవ= ఆశ్రయించుచున్న వారివలె, విశ్వా వసూని=సమస్తవస్తువులను, ప్రతి దీధిమ=ప్రకాశితమొనర్చెదమో, భాగమ్ న =సేవనయోగ్యమైన స్వకీయభాగమును సేవించెదమో, అటులనే, ఇత్=నిశ్చయముగ, ఇన్ద్రస్య=ఉత్తమైశ్వర్యముయొక్క భాగమును మీరు, భక్షత=సేవించుడు. ॥౪౧॥

భావార్థము—వాచకలుప్తోపమాలంకారమిందున్నది. మేము పరమేశ్వరుని సేవించుచు విద్వాంసులవలె నగుచో నిహమున సకలైశ్వర్యములను పొందెదము.౪౧॥౧౭౩౭

1738, అద్యా దేవా ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, సూర్యో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
విద్వాంసః కీదృశాః స్యు రిత్యాహ. విద్వాంసు లెటు లుండవలయును?

అద్యా దేవా ఉదితా సూర్యస్య నిరꣳహసః పిపృతా నిరవద్యాత్ ।
తన్నో మిత్రో వరుణో మామహన్తా మదితిః । సిన్ధుః పృథివీ ఉత ద్యౌః ॥౪౨॥

అద్య, దేవాః, ఉదితేత్యుత్+ఇతా, సూర్యస్య, నిః, అꣳహసః,
పిపృత, నిః, అవద్యాత్, తత్, నః, మిత్రః, వరుణః, మామహన్తామ్,

మమహాన్తామితి మమహన్తామ్, అదితిః, సిన్ధుః, పృథివీ, ఉత, ద్యౌః.

పదార్థః—(అద్య)అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(దేవాః)విద్వాంసః(ఉదితా)ఉదితే. అత్రాఽఽకారాదేశః(సూర్యస్య)సవితుః(నిః)నితరామ్(అంహసః)అపరాధాత్ (పిపృత) వ్యాప్నుత. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః. (నిః) నితరామ్(అవద్యాత్) నింద్యాత్ దుఃఖాత్(తత్)తస్మాత్(నః)అస్మాన్(మిత్రః)సుహృత్(వరుణః)శ్రేష్ఠః(మామహన్తామ్)సత్కుర్వన్తు(అదితిః)అన్తరిక్షమ్(సిన్ధుః)సాగరః(పృథివీ)భూమిః(ఉత)అపి(ద్యౌః)ప్రకాశః. ॥౪౨॥ అన్వయః—హే దేవా విద్వాంసో యూయం యతః సూర్యస్యోదితాఽద్యాంహసో నో నిష్పిపృతావద్యాచ్చ నిష్పిపృత. తన్మిత్రో వరుణోఽదితిః సిన్ధుః పృథివీ ఉత ద్యౌ రస్మాన్ మామహన్తామ్. ॥౪౨॥ భావార్థః—యే విద్వాంసో మనుష్యాః ప్రాణాదివత్సర్వాన్ సుఖయన్తి. అపరాధాద్దూరే రక్షన్తి, తే జగద్భూషకాః సన్తి. ॥౪౨॥

పదార్థము—దేవాః=విద్వాంసులారా! మీరు, సూర్యస్య=సూర్యుడు, ఉదితా=ఉదయమగుచుండగా, అద్య=నేడు, అంహసః=అపరాధమునుండి, నః=మమ్ము, నిః=నిరంతరము రక్షించుచుండుడు మఱియు, అవద్యాత్=నిందితదుఃఖమునుండి, నిః పిపృత=నిరంతరము కాపాడుచుండుడు. తత్=కనుక, మిత్రః=మిత్రుడు, వరుణః=శ్రేష్ఠుడు, అదితిః=అంతరిక్షము, సింధుః=సముద్రము, పృథివీ=భూమి, ఉత=మఱియు, ద్యౌః=ప్రకాశము, ఇవన్నియు మమ్ము, మామహన్తామ్, సత్కరించునుగాక !

భావార్థము—ఏ విద్వాంసులు ప్రాణాదులవలె నందఱిని సుఖింపజేయుచు నపరాధములనుండి దూరముగ నుంచుదురో, వారు జగత్తును భూషింపజేయువారగుదురు.

1739. ఆ కృష్ణేనేత్యస్య హిరణ్యస్తూప ఋషిః, సూర్యో దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

అథ సూర్యమణ్డలం కీదృశ మిత్యాహ. సూర్యమండల మెటువంటిది ?

ఆ కృష్ణేన రజసా వర్తమానో నివేశయన్నమృతం మర్త్యఞ్చ ।
హిరణ్యయేన సవితా రథేనా దేవో యాతి భువనాని పశ్యన్ ॥౪౩॥

ఆ, కృష్ణేన, రజసా, వర్తమానః, నివేశయన్నితి ని+వేశయన్, అమృతమ్, మర్త్యమ్, చ, హిరణ్యయేన, సవితా, రథేన, ఆ, దేవః, యాతి, భువనాని, పశ్యన్

పదార్థః—(ఆ)సమన్తాత్(కృష్ణేన) కర్షణేన(రజసా)లోకసమూహేన సహ (వర్తమానః)(నివేశయన్)స్వ స్వ ప్రదేశేషు స్థాపయన్ (అమృతమ్)ఉదకమమరణధర్మక మాకాశాదికం వా. అమృత మిత్యుదకనామ...నిఘం. ౧.౧౨.(మర్త్యమ్)మనుష్యాది ప్రాణిజాతమ్ (చ)(హిరణ్యయేన)జ్యోతిర్మయేన(సవితా)సూర్యః(రథేన)రమణీయేన స్వరూపేణ(ఆ) (దేవః) ప్రకాశమానః(యాతి)గచ్ఛతి(భువనాని)(పశ్యన్)దర్శయన్. అత్రాన్తర్గతో ణ్యర్థః. ॥౪౩॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యో హిరణ్యయేన రథేన కృష్ణేన రజసా సహ వర్తమానో భువనాని పశ్యన్ దేవః సవితాఽమృతం మర్త్యం చ నివేశయన్నాయాతి. స ఈశ్వరనిర్మితః సూర్యో లోకోఽస్తి.॥౪౩॥ భావార్థః—హే మనుష్యా యథా పతద్భూగోలాద్యై ర్లోకైః సహ తస్య సూర్యస్యాకర్షణం యో

వృష్టిద్వారా అమృతాత్మక ముదకం వర్షయతి యశ్చ సర్వేషాం మూర్త్రద్రవ్యాణాం దర్శయితాఽస్తి తథా సూర్యాదయోఽపీశ్వరాకర్షణేన ధ్రియన్త ఇతి వేద్యమ్. ॥౪౩॥

పదార్థము—మానవులారా! [హిరణ్యయేన =] జ్యోతిస్వరూపముతోను [రథేన =] రమణీయస్వరూపముతోను, కృష్ణేన = ఆకర్షణముచే పరస్పరసంబద్ధమైన, రజసా = లోకసమూహముతోను, ఆ వర్తమానః = తన భ్రమణమును ఆవృత్తమొనర్చుచు, భువనాని = సమస్త లోకములను, పశ్యన్ = చూపెట్టుచు, దేవః = ప్రకాశమానుడైన, సవితా = ఏ సూర్యదేవుడు, అమృతమ్ = జలమును, లేక అవినాశములగు నాకాశాదులను, చ = మఱియు, మర్త్యమ్ = మరణధర్మముగల ప్రాణిమాత్రులను, నివేశయన్ = వాని వాని ప్రదేశములందు స్థాపించుచు, ఆయాతి = ఉదయాస్తసమయములందు వచ్చుచు పోవుచు నున్నాడో ఆ సూర్యుడీశ్వరునిచే నిర్మించబడియున్నాడు. ॥౪౩॥

భావార్థము.—మానవులారా! ఎటు లీభూగోళాదిలోకములతోడ నా సూర్యుని ఆకర్షణమున్నదో, అతడు వృష్టిద్వారా అమృతరూపజలమును వర్షింపజేయుచున్నాడో, సకల మూర్త్రద్రవ్యములను చూపెట్టుచున్నాడో, ఆ సూర్యుడు ఇతర లోకములును అన్నియు నటులనే యీశ్వరుని యాకర్షణముచే ధారణమొనర్చబడి యున్నవని గ్రహించవలయును. ॥౪౩॥

1740. ప్ర వావృజ ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయు ర్దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః. ధైవతః స్వరః

అథ వాయుసూర్యౌ కీదృశా విత్యాహ. వాయుసూర్యు లెటు వంటివారు ?

ప్ర వావృజే సుప్రియా బర్హి రేషామా విశ్పతీవ బీరిట ఇయాతే । విశామక్తో రుషసః పూర్వహూతౌ వాయుః పూషా స్వస్తయే నియుత్వాన్ ॥౪౪॥

ప్ర, వావృజే, వావృజ ఇతి వవృజే, సుప్రియా ఇతి సు+ప్రియాః, బర్హిః, ఏషామ్, ఆ, విశ్పతీవ, విశ్పతీవేతి విశ్పతీ+ఇవ, బీరిటే, ఇయాతే, విశామ్, అక్తోః, ఉషసః, పూర్వహూతావితి పూర్వ+హూతౌ, వాయుః, పూషా, స్వస్తయే, నియుత్వాన్. ॥౪౪॥

పదార్థః—(ప్ర) (వావృజే) వ్రజతి గచ్ఛతి (సుప్రియాః) సుష్ఠు ప్రియః ప్రగమన మస్య సః (బర్హిః) ఉదకమ్ (ఏషామ్) మనుష్యాణామ్ (ఆ) (విశ్పతీవ) ప్రజాపాలకావివ(బీరిటే) అన్తరిక్షే (ఇయాతే) గచ్ఛతః(విశామ్) ప్రజానాం మధ్యే(అక్తోః) రాత్రేః(ఉషసః) దివసస్య (పూర్వహూతౌ) పూర్వైః శబ్దితౌ(వాయుః) పవనః(పూషా) సూర్యః (స్వస్తయే) సుఖాయ (నియుత్వాన్) నియుతోఽశ్వా ఆశుకారిణో వేగాదిగుణా యస్య సః. ॥౪౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యథా పూర్వహూతౌ సుప్రియా నియుత్వాన్ వాయుః పూషా చైషాం స్వస్తయే ప్రవావృజే విశాం విశ్పతీవ బీరిటే బర్హిరా ఇయాతే. తథాక్తో రుషసశ్చ బర్హిః ప్రాప్నుతః. ॥౪౪॥ భావార్థః—అత్రోపమావాచక లుప్తోపమాలఙ్కారౌ. హే మనుష్యా యౌ వాయుసూర్యౌ న్యాయకారీ

రాజేవ పాలకౌ స్తః స్తావీశ్వరనిర్మితౌ వర్తతే ఇతి బోధ్యమ్. ॥౪౪॥

పదార్థము.—మానవులారా! ఎట్లు, పూర్వహూతౌ = పూర్వీకులచే ప్రశంసించ బడిన, సుప్రయాః = సుందరముగ నడచునది, నియుత్వాన్ = తొందరపఱచు వేగాదిగుణములు గలదియునగు, వాయుః = వాయువు మఱియు; పూషా = సూర్యుడును, ఏషామ్ = ఈ మానవుల యొక్క, స్వస్తయే = సుఖముకొఱకు, ప్ర వావృజే = ప్రకర్షముతో నడచుచున్నారో, విశామ్ = ప్రజలమధ్య, విశ్పతీవ = ప్రజారక్షకులైన యిరువురు రాజులవలె, బీరిటే = అంతరిక్షమున, ఆ ఇయాతే = వచ్చుచు పోవుచు నున్నారో అటులనే, అక్తోః = రాత్రియొక్కయు, ఉషసః = పగటియొక్కయు, బర్హిః = జలమును పొందుచున్నారు. ॥౪౪॥ 1740

భావార్థము—ఇందుపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. మానవులారా! ఏ సూర్యవాయువులు న్యాయకారియైన రాజువలె పాలకులై యున్నవో అవి ఈశ్వరునిచే సృజింపబడినవని గ్రహించవలయును. ॥౪౪॥ 1740

1741 ఇంద్రవాయ్విత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, ఇన్ద్రవాయూ దేవతే, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

మనుష్యా విద్యుదాది పదార్థాన్ విజ్ఞాయ కిం కుర్యు రిత్యాహ.

మానవులు విద్యుదాది పదార్థముల నెఱిగి యేమి చేయవలయును ?

ఇన్ద్రవాయూ బృహస్పతిం మిత్రాఽగ్నిం పూషణం భగమ్ ।
ఆదిత్యాన్మారుతం గణమ్. ॥౪౫॥

ఇన్ద్రవాయూ ఇతీన్ద్రవాయూ, బృహస్పతిమ్, మిత్రా, అగ్నిమ్, పూషణమ్, భగమ్, ఆదిత్యాన్, మారుతమ్, గణమ్. ॥౪౫॥

పదార్థః— (ఇన్ద్రవాయూ) విద్యుత్పవనౌ (బృహస్పతిమ్) బృహతాం పాలకం సూర్యమ్ (మిత్రా) మిత్రం ప్రాణమ్. అత్ర విభక్తే రాకారాదేశః (అగ్నిమ్) పావకమ్ (పూషణమ్) పుష్టికరమ్ (భగమ్) ఐశ్వర్యమ్ (ఆదిత్యాన్) ద్వాదశమాసాన్ (మారుతమ్) మరుత్సమ్బన్ధినమ్ (గణమ్) సమూహమ్. ॥౪౫॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా వయ మిన్ద్రవాయూ బృహస్పతిం మిత్రాగ్నిం పూషణం భగమాదిత్యాన్ మారుతం గణం విజ్ఞాయోపయుఞ్జీమహి తథా యూయమపి ప్రయుఙ్గ్ధ్వమ్. ॥౪౫॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః, మనుష్యైః సృష్టిస్థాన్ విద్యుదాదీన్ పదార్థాన్ విజ్ఞాయ సంయుజ్య కార్యాణి సాధనీయాని. ॥౪౫॥

పదార్థము—మానవులారా! మేము, ఇన్ద్రవాయూ = విద్యుత్తును, వాయువును, బృహస్పతిమ్ = పెద్దలను రక్షించు సూర్యుని, మిత్రా = ప్రాణమును, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, పూషణమ్ = పుష్టికారకుని, భగమ్ = ఐశ్వర్యమును, ఆదిత్యాన్ = పండ్రెండు మాసములను, మారుతమ్ గణమ్ = వాయుసంబంధమగు సమూహమును తెలుసుకొని ఎటుల ఉపయోగింతుమో అటులనే మీరును వానిని ప్రయోగించుడు. ॥౪౫॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది, మానవులు సృష్టిస్థ విద్యుత్తు మొదలగు పదార్థముల నెఱిగి బాగుగా ప్రయోగించి కార్యములను సాధించ వలయును. ॥౪౫॥ 1741

1742 వరుణ ఇత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, వరుణో దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పున రధ్యాపకోపదేశకా కీదృశా విత్యాహ. అధ్యాపకోపదేశకు లెటు లుండవలయును?

వరుణః ప్రావితా భువన్మిత్రో విశ్వాభి రూతిభిః । కరతాం నః సురాధసః ॥౪౬॥

వరుణః, ప్రావితేతి ప్ర+అవితా, భువత్, మిత్రః, విశ్వాభిః, ఊతిభి రిత్యూ తి+భిః, కరతామ్, నః, సురాధస ఇతి సు+రాధసః. ॥౪౬॥

పదార్థః—(వరుణః) ఉదాన ఇవ ఉత్తమో విద్వాన్ (ప్రావితా) రక్షకః (భువత్) భవేత్ (మిత్రః)శరణ ఇవ ప్రియః సఖా(విశ్వాభిః)సమగ్రాభిః(ఊతిభిః)రక్షాదిక్రియాభిః(కరతామ్)కుర్యాతామ్(నః)అస్మాన్(సురాధసః)సుష్ఠుధనయుక్తాన్. ॥౪౬॥ అన్వయః—హే అధ్యాపకోపదేశకా విద్వాంసౌ యథా వరుణో మిత్రశ్చ విశ్వాభి రూతిభిః ప్రావితా భువత్ తథా భవన్తౌ నః సురాధసః కరతామ్. ॥౪౬॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః, యేఽధ్యాపకోపదేశకాః ప్రాణవత్సర్వేషు ప్రీతా ఉదానవచ్ఛరీరాత్మబలప్రదాః స్యు స్త ఏవ సర్వేషాం రక్షకాః సర్వానాఢ్యాన్ కర్తుం శక్నుయుః. ॥౪౬॥

పదార్థము—అధ్యాపకోపదేశకులైన విద్వాంసులారా! ఎట్లు, వరుణః=ఉదాన వాయువువలె నుత్తమ విద్వాంసుడు, మిత్రః=ప్రాణవాయువువలె ప్రియమిత్రుడును, విశ్వాభిః ఊతిభిః= సమస్త రక్షణాది క్రియలచే, ప్రావితా = రక్షకుడును, భువత్ = అగునో అటులనే మీ యిరువురు, నః=మమ్ము, సురాధసః = సుందరధనయుక్తులుగ, కరతామ్=చేయుడు. ॥౪౬॥

భావార్థము—వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఏ అధ్యాపకోపదేశకులు ప్రాణములవలె నందఱిని ప్రేమించువారును, ఉదానవాయువువలె శరీరాత్మలకు బలమునొసగువారును నగుదురో వారే యందఱిని రక్షించువారును సకల ప్రజలను ధనాఢ్యులుగ నొనర్చుటకు సమర్థులు నగుదురు. ॥౪౬॥ 1942

1743 అధీత్యస్య కుత్సిది ర్ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతా, నిచృత్పిపీలికామధ్యా గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలెను?

అధి న ఇన్ద్రైషాం విష్ణో సజాత్యానామ్ । ఇతా మరుతో అశ్వినా ॥

*తన్నస్త్వష్టా। అయం వేనః । యే దేవాసః । ఆన ఇడాభిః । విశ్వేభిః

*ఇందలి అ. ౭. మం ౧౨, ౧౬, ౧౯; అ. ౩౩. మం. ౧౦;అ ౭. మం. ౩౩లు ఆయాస్థానములందు వ్యాఖ్యానించ బడినవి. ఇచ్చట కర్మకాండ విశేషార్థమై వాని ప్రతీకలుంచబడినవి.

సౌమ్యం మధు । ఓ మాసశ్చర్షణీ ధృతః. ॥౪౭॥

అధి, నః, ఇన్ద్ర, ఏషామ్, విష్ణో ఇతి విష్ణో, సజాత్యానా మితి స+జాత్యానామ్, ఇత, మరుతః, అశ్వినా. ॥౪౭॥

పదార్థః—(అధి)ఉపరిభావే(నః)అస్మాకమ్(ఇన్ద్ర)పరమైశ్వర్యప్రద విద్వన్! (ఏషామ్) వర్త మానానామ్(విష్ణో)వ్యాపక పరమాత్మన్!(సజాత్యానామ్)అస్మద్విధానామ్(ఇత)ప్రాప్నుత. అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(మరుతః)మనుష్యాః(అశ్వినా)అధ్యాపకోపదేశకౌ. అన్వయః—హే ఇన్ద్ర హే విష్ణో హే మరుతః హే అశ్వినా యూయం సజాత్యానా మేషాం నో మధ్యేఽధి స్వామిత్వ మిత. ॥౪౭॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యే విద్వాంస ఈశ్వర వదస్మాసు వర్తేరం స్తేషు వయం తథైవ వర్తేమహి. ॥౪౭॥

పదార్థము—ఇన్ద్ర=పరమైశ్వర్యదాతవైన యో విద్వాంసుడా!విష్ణో=వ్యాపక పరమేశ్వరా! మరుతః=మానవులారా! అశ్వినా=అధ్యాపకోపదేశకులారా!మీరందరు, సజాత్యానామ్=మాకు సహాయకులైనవారికి, ఏషామ్ నః=ఈ మాకు మధ్య, అధి =స్వామిత్వమును, ఇత=పొందుడు. ॥౪౭॥

భావార్థము—వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది.ఏవిద్వాంసులు ఈశ్వరుని వలె పక్షపాతమును త్యజించి సమదృష్టితో మా విషయమున వర్తింతురో వారివిషయ మున మేము కూడ నటులనే వర్తించుచుందుము. ॥౪౭॥ 1743

1744 అగ్న ఇత్యస్య ప్రతిక్షత్ర ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతఃస్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అగ్న ఇన్ద్ర వరుణ మిత్ర దేవాః శర్ధః ప్ర యన్త మారుతోత విష్ణో ।
ఉభా నాసత్యా రుద్రో అధ గ్నాః పూషా భగః సరస్వతీ జుషన్త ॥౪౮॥

అగ్నే, ఇన్ద్ర, వరుణ, మిత్ర, దేవాః, శర్ధః, ప్ర, యన్త, మారుత, ఉత, విష్ణో, ఇతి విష్ణో, ఉభా, నాసత్యా, రుద్రః, అధ, గ్నాః, పూషా, భగః, సరస్వతీ, జుషన్త. ॥౪౮॥

పదార్థః—(అగ్నే)విద్యాప్రకాశక!(ఇన్ద్ర)మహైశ్వర్యయుక్త! (వరుణ)అతి శ్రేష్ఠ (మిత్ర) సుహృత్(దేవాః)విద్వాంసః (శర్ధః) శరీరాత్మబలమ్ (ప్ర) (యన్త)ప్రయచ్ఛత, అత్ర శపో లుక్ (మారుత)మనుష్యాణాం మధ్యే వర్తమాన(ఉత)అపి(విష్ణో)వ్యాపనశీల(ఉభా) ద్వౌ (నాసత్యా) అవిద్యమానాసత్యస్వరూపా వధ్యాపకోపదేశకౌ(రుద్రః)దుష్టానాం రోదయితా(అధ)అథ(గ్నాః) సుశిక్షితా వాచః(పూషా)పోషకః(భగః)ఐశ్వర్యవాన్(సరస్వతీ)ప్రశస్తజ్ఞానయుక్తా స్త్రీ(జుషన్త)

సేవన్తామ్. అత్రతాడభావః. ॥౪౭॥ అన్వయః—హే అగ్నే ఇన్ద్ర వరుణ మిత్ర మారుతోత విష్ణో! దేవా యూయ మస్మభ్యం శర్ధః ప్రయన్త. ఉభా నాసత్యా రుద్రో గ్నాః పూషా భగోఽథ సరస్వతీ చాఽస్మాఞ్జుషన్త. ॥౪౭॥ భావార్థః—మనుష్యై ర్విదుషాం సేవనేన విద్యాసుశిక్షే గృహీత్వాఽ న్యేపి విద్వాంసః కార్యాః. ॥౪౭॥

పదార్థము -అగ్నే = విద్యాప్రకాశకా! ఇన్ద్ర = గొప్ప ఐశ్వర్యముగలవాడా! వరుణ = అతిశ్రేష్ఠా! మిత్ర = మిత్రుడా! మారుత = మానవులందుండువాడా! ఉత = మఱియు, విష్ణో = వ్యాపనశీలా! దేవాః = విద్వాంసులారా! మీరు మాకు, శర్ధః = శరీరాత్మలయొక్క బలమును, ప్రయన్త = ఒసగుడు, ఉభా నాసత్యా = సత్యస్వరూపులగు నధ్యాపకోపదేశకులుఇరువురు, రుద్రః = దుష్టులనేడిపించువాడు, గ్నాః = సుశిక్షితవాణి, పూషా = పోషకుడు, భగః = ఐశ్వర్యవంతుడు, అథ = మఱియు వినితర్వాత, సరస్వతీ = ప్రశస్తజ్ఞానముగల స్త్రీ, వీరందఱు, జుషన్త = మమ్ము సేవించుచుండుగాక !

భావార్థము—మానవులు విద్వాంసులను సేవించి, విద్యాసుశిక్షలను బడసి,ఇతరులనుకూడ విద్వాంసులుగ నొనర్చవలయును. ॥౪౭॥ 1744

1745 ఇన్ద్రాగ్నీ ఇత్యస్య వత్సార ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అధ్యాపకాఽధ్యేతారః కిం కుర్యు రిత్యాహ.

ఉపాధ్యాయుడు విద్యార్థులు ఏమి చేయవలయును ?

ఇన్ద్రాగ్నీ మిత్రావరుణా దితిꣳ స్వః పృథివీం ద్యాం మరుతః

పర్వతాꣳ॥౨ అపః । హువే విష్ణుం పూషణం బ్రహ్మణ

స్పతిం భగం ను శꣳసꣳసవితార మూతయే॥ ॥౪౮॥

ఇన్ద్రాగ్నీ ఇతీన్ద్రాగ్నీ, మిత్రావరుణా, అదితిమ్, స్వరితి స్వః, పృథివీమ్, ద్యామ్, మరుతః, పర్వతాన్, అపః, హువే, విష్ణుమ్, పూషణమ్, బ్రహ్మణః, పతిమ్, భగమ్, ను, శꣳసమ్, సవితారమ్, ఊతయే. ॥౪౮॥

పదార్థః—(ఇన్ద్రాగ్నీ)సంయుక్తౌ విద్యుదగ్నీ(మిత్రావరుణా)మిలితౌ ప్రాణోదానౌ (అదితిమ్)అన్తరిక్షమ్(స్వః)సుఖమ్(పృథివీమ్)భూమిమ్(ద్యామ్)సూర్యమ్(మరుతః) మననశీలాన్మనుష్యాన్(పర్వతాన్)మేఘాన్ శైలాన్ వా(అపః)జలాని(హువే) స్తుయామ్(విష్ణుమ్)వ్యాపకమ్(పూషణమ్)పుష్టికర్తారమ్.(బ్రహ్మణస్పతిమ్)బ్రహ్మాణ్డస్య వేదస్య వా పాలకమ్(భగమ్)ఐశ్వర్యమ్(ను)సద్యః(శంసమ్)ప్రశంసనీయమ్(సవితారమ్) ఐశ్వర్యకారకం రాజానమ్(ఊతయే)రక్షణాద్యాయ. ॥౪౮॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యథాహమూతయ ఇన్ద్రాగ్నీ మిత్రావరుణా దితిం పృథివీం ద్యాం మరుతః పర్వతానపో విష్ణుం పూషణం బ్రహ్మణస్పతిం భగం శంసం సవితారం స్వ ర్ను హువే. తథైతాన్ యూయ మపి ప్రశంసత. ॥౪౮॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. అధ్యాపకాఽధ్యేతృభిః ప్రకృతి మారభ్య భూమిపర్యన్తాః పదార్థా రక్షణాద్యాయ విజ్ఞేయాః. ॥౪౮॥

భావార్థము—పూజనీయులైన రాజపురుషులారా! విద్వాంసులారా! మీరు మాకెల్లప్పుడు అవిరోధులు, ఛలకపటాదిరహితులు, భయనివారకులును గండు. చోరవ్యాఘ్రాదులనుండియు, మార్గశోధనములోనర్చి నూయి గోయి మొదలైనవానినుండియు మమ్మ్మ కాపాడుచుండుడు, అని ప్రజలు రాజపురుషులను సదా ప్రార్థించుచుండవలయును. ॥౫౧॥ 1747

1748 విశ్వ ఇత్యస్య లుశ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

విశ్వే అద్య మరుతో విశ్వ ఊతీ విశ్వే భవన్త్వగ్నయః సమిద్ధాః । విశ్వే నో దేవా అవసా గమన్తు విశ్వ మస్తు ద్రవిణం వాజో అస్మే ॥౫౨॥

విశ్వే, అద్య, మరుతః, విశ్వే, ఊతీ, విశ్వే. భవన్తు, అగ్నయః, సమిద్ధా ఇతి సమ్+ఇద్ధాః, విశ్వే, నః, దేవాః, అవసా, ఆ, గమన్తు, విశ్వమ్, అస్తు, ద్రవిణమ్, వాజః, అస్మా ఇత్యస్మై. ॥౫౨॥

పదార్థః—(విశ్వే)సర్వే(అద్య)(మరుతః)మరణధర్మాణో మనుష్యాః(విశ్వే)సర్వే(ఊతీ)రక్షణాదిక్రియయా(విశ్వే)(భవన్తు)(అగ్నయః)పావకాః(సమిద్ధాః)ప్రదీప్తాః(విశ్వే)(నః)అస్మా నస్మాకం వా(దేవాః)విద్వాంసః(అవసా)రక్షణాద్యేన సహ(ఆ)సమన్తాత్ (గమన్తు) ప్రాప్నువన్తు (విశ్వమ్) సర్వమ్(అస్తు)(ద్రవిణమ్)ధనమ్(వాజః)అన్నమ్(అస్మై)మనుష్యాయ. ॥౫౨॥ అన్వయః—హే రాజాదయో మనుష్యా అద్య యథా విశ్వే భవన్తో విశ్వే మరుతో విశ్వే సమిద్ధా అగ్నయ ఊతీ నో రక్షకా భవన్తు విశ్వే దేవా అవసా సహ నోఽస్మానాగమన్తు. తథా విశ్వం ద్రవిణం వాజశ్చాస్మా అస్తు. ॥౫౨॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. మనుష్యై ర్యాదృశం సుఖం స్వార్థ మేష్టవ్యం తాదృశ మన్యార్థం చాత్ర యే విద్వాంసో భవేయు స్తే స్వయమధర్మాచరణా త్పృథగ్ భూత్వాఽన్యానపి తాదృశాన్ కుర్యుః. ॥౫౨॥

పదార్థము—రాజాదిమానవులారా ! అద్య=నేడు, విశ్వే=మీరందరు, విశ్వే మరుతః = మరణధర్మముగల మానవులందరు మఱియు, విశ్వేసమిద్ధాః అగ్నయః= ప్రదీప్తములైన సకలాగ్నులు, ఊతీ = రక్షణక్రియలతో, నః = మాకు రక్షకములు, భవన్తు=ఎటులగునో, విశ్వేదేవాః=సమస్త విద్వాంసులు, అవసా= రక్షణాదులతో, నః=మాకు, ఆ గమన్తు=ఎట్లు ప్రాప్తులగుదురో అటులనే, విశ్వమ్ ద్రవిణమ్=సమస్త ధనమును, వాజః=అన్నమును, అస్మై= ఈ మానవునకు, అస్తు=లభించునుగాక !

భావార్థము—వాచకలుప్తోపమాలంకారమిందున్నది. ఎట్లు మానవులు తమకెటువంటి సుఖము కావలయునని కోరుదురో అటువంటిదానినే ఇతరులకుకూడ కలిగించవలయును. విద్వాంసు లీజగమునందు తాము అధర్మాచరణరహితులై ఇతరులను కూడ నటువంటివారిగా నొనర్చవలెను. ॥౫౨॥ 1748

1749 విశ్వే దేవా ఇత్యస్య సుహోత్ర ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలెను ?

విశ్వే దేవాః శృణుతేమꣳ హవం మే యే అన్తరిక్షే య ఉప ద్యవిష్ఠ ।
యే అగ్నిజిహ్వా ఉత వా యజత్రా ఆ సద్యాస్మిన్ బర్హిషి మాదయధ్వమ్॥

విశ్వే, దేవాః, శృణుత, ఇమమ్, హవమ్, మే, యే, అన్తరిక్షే, యే, ఉప, ద్యవి, స్థ, యే, అగ్నిజిహ్వా ఇత్యగ్ని+జిహ్వాః,ఉత, వా, యజత్రాః, ఆసద్యేత్యా+సద్య, అస్మిన్, బర్హిషి, మాదయధ్వమ్. ॥౫౩॥

పదార్థః—(విశ్వే)(దేవాః)విద్వాంసః(శృణుత)(ఇమమ్)(హవమ్)అధ్యయనాధ్యాపనవ్యవహారమ్(మే)మమ(యే)(అన్తరిక్షే)(యే)(ఉప)(ద్యవి)ప్రకాశే(స్థ) వేదితారో భవత(యే) (అగ్నిజిహ్వాః)అగ్నిర్జిహ్వేవద్యేషాన్తే(ఉత)అపి(వా)(యజత్రాః)సఙ్గన్తారః పూజనీయాః(ఆసద్య) స్థిత్వా (అస్మిన్)(బర్హిషి)సభాయాం ఆసనే వా(మాదయధ్వమ్)హర్షయత. ॥౫౩॥ అన్వయః—హే విశ్వే దేవా యూయం యేఽన్తరిక్షే యే ద్యవి స్థ యేఽగ్నిజిహ్వా ఉత వా యజత్రాః పదార్థాః సన్తి తేషాం వేదితారః స్థ మ ఇమం హవముపశృణుత. అస్మిన్ బర్హిష్యాసద్య మాదయధ్వమ్. ॥౫౩॥ భావార్థః—హే మనుష్యా యూయం యావన్తో భూమావన్తరిక్షే ప్రకాశే చ పదార్థాః సన్తి తాన్ బుద్ధ్వా విదుషాం సభాం విధాయ విద్యార్థినాం పరీక్షాం కృత్వా విద్యాసుశిక్షే వర్ధయిత్వా స్వయమానన్దితా భూత్వాఽన్యాన్ సతత మానన్దయత. ॥౫౩॥

పదార్థము—విశ్వేదేవాః=సకల విద్వాంసులారా!మీరు, అన్తరిక్షే=ఆకాశమునందు, యే=ఏవి; ద్యవి=ప్రకాశమందు, యే=ఏవి; అగ్నిజిహ్వాః=అగ్నిని జిహ్వాగా గలిగినవి, యే=ఏవి; ఉత=మఱియు, వా=లేక, యజత్రాః=సంగతి యొనర్చునవి పూజనీయములునగు నేపదార్థములున్నవో వానినెఱుగువారలు, స్థ = కండు, మే ఇమమ్ హవమ్=నా యీ అధ్యాపనాధ్యయనవ్యవహారమును, ఉప శృణుత=దగ్గఱగ నుండి వినుడు. అస్మిన్ బర్హిషి=ఈ సభయందు లేక ఈ యాసనముమీద, ఆసద్య= ఆసీనులై,మాదయధ్వమ్=ఆనందితులు కండు. ॥౫౩॥

భావార్థము—మానవులారా! మీరు భూమిపైన అంతరిక్షమున ప్రకాశమునందును ఎన్ని పదార్థములున్నవో వానిని తెలిసికొని, విద్వాంసుల సభ జేసి, విద్యార్థులను పరీక్షించి,విద్యను శిక్షను పెంపొందజేసి స్వయముగ ఆనందితులై,ఇతరులను నిరంతరము ఆనందితులుగ జేయుచుండుడు. ॥౫౩॥ 1749

1750 దేవేభ్య ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

దేవేభ్యో హి ప్రథమం, యజ్ఞియేభ్యోఽమృతత్వꣳ సువసి భాగముత్తమమ్ ।
ఆదిద్దామానꣳ సవితర్వ్యూర్ణుషేఽనూచీనా జీవితా మానుషేభ్యః ॥౫౪॥

దేవేభ్యః, హి, ప్రథమమ్, యజ్ఞియేభ్యః, అమృతత్వ మిత్యమృత+త్వమ్, సువసి, భాగమ్, ఉత్తమమిత్యుత్+తమమ్, ఆత్, ఇత్, దామానమ్, సవితః, వి, ఊర్ణుషే, అనూచీనా, జీవితా, మానుషేభ్యః. ॥౫౪॥

పదార్థః—(దేవేభ్యః)విద్వద్భ్యః(హి)యతః(ప్రథమమ్) (యజ్ఞియేభ్యః) యజ్ఞసిద్ధికరేభ్యః (అమృతత్వమ్)మోక్షస్య భావమ్(సువసి)ప్రేరయసి (భాగమ్) భజనీయమ్ (ఉత్తమమ్) శ్రేష్ఠమ్ (ఆత్)అనన్తరమ్(ఇత్) ఏవ (దామానమ్) యో దదాతి తమ్ (సవితః) సకలజగదుత్పాదక (వి) (ఊర్ణుషే)విస్తారయసి(అనూచీనా)యై రన్వఞ్చన్తి జానన్తి తాని(జీవితా)జీవనహేతూని కర్మాణి (మానుషేభ్యః) ॥౫౪॥ అన్వయః—హే సవిత ర్జగదీశ్వర! హి యజ్ఞియేభ్యో దేవేభ్య ఉత్తమం ప్రథమ మమృతత్వం భాగం సువసి మానుషేభ్యో ఆదిద్దామాన మనూచీనా జీవితా చ వ్యూర్ణుషే తస్మాదస్మాభి రుపాసనీయోఽసి. ॥౫౪॥ భావార్థః—హేమనుష్యాః పరమేశ్వరస్యైవ యోగేన విద్వత్సఙ్గేన చ సర్వోత్తమసుఖం మోక్షం ప్రాప్నుత. ॥౫౪॥

పదార్థము—సవితః=సమస్త జగదుత్పాదకా! జగదీశ్వరా! నీవు, యజ్ఞియేభ్యః దేవేభ్యః=యజ్ఞసిద్ధినొనర్చు విద్వాంసులకు,ఉత్తమమ్ ప్రథమమ్=శ్రేష్ఠము ముఖ్యము నగు, అమృతత్వమ్=మోక్షభావమును, భాగమ్=సేవించదగిన సుఖమును, సువసి= ప్రేరితమొనర్చుచున్నావు. ఆత్ ఇత్ =ఆ తరువాతనే, దామానమ్=సుఖమునొసగు ప్రకాశమును, అనూచీనా= తెలిసికొనుటకు సాధనములను, జీవితా = జీవితమునకు హేతువులునైన కర్మలను, మానుషేభ్యః=మానవులకొఱకు, వి ఊర్ణుషే=విస్తృత పఱచుచున్నావు, హి=కావున నీవు ఉపాసనీయుడవై యున్నావు. ॥౫౪॥

భావార్థము—మానవులారా ! పరమేశ్వరుని యోగమువలనను, విద్వాంసుల స్నేహమువలనను సర్వోత్తమసుఖమగు మోక్షమును పొందుడు. ॥౫౪॥ 1750

1751 ప్రవాయు మిత్యస్య ఋజిశ్వ ఋషిః, వాయు ర్దేవతా, త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ప్ర వాయు మచ్ఛా బృహతీ మనీషా బృహద్రయిం విశ్వవారꣳ రథప్రామ్ ।
ద్యుతద్యామా నియుతః పత్యమానః కవిః కవి మియక్షసి ప్రయజ్యో. ॥౫౫॥

ప్ర, వాయుమ్, అచ్ఛ, బృహతీ, మనీషా, బృహద్రయిమితి బృహత్+రయిమ్, విశ్వవారమితి విశ్వ+వారమ్, రథప్రామితి రథ+ప్రామ్,ద్యుతద్యామేతి ద్యుతత్+యామా, నియుత ఇతి ని+యుతః, పత్యమానః, కవిః, కవిమ్, ఇయక్షసి, ప్రయజ్యో ఇతి ప్ర+యజ్యో. ॥౫౫॥

పదార్థః—(ప్ర)(వాయుమ్)ప్రాణాదిలక్షణమ్(అచ్ఛ) శోభనే, అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (బృహతీ)మహతీ(మనీషా)ప్రజ్ఞా (బృహద్రయిమ్) బృహన్తో రయయో యస్మిం స్తమ్ (విశ్వవా

రమ్)యో విశ్వం వృణోతి తమ్ (రథప్రామ్) యో రథాన్ యానాని ప్రాతి వ్యాప్నోతి తమ్ (ద్యుతద్యామా) ద్యుతద్దీప్యమానమగ్నిం యాతి తమ్. అత్ర విభక్తే ర్లుక్, సంహితాయామితి దీర్ఘః(నియుతః)నిశ్చితాన్(పత్యమానః)ప్రాప్నువన్(కవిః)మేధావీ విద్వాన్(కవిమ్) మేధావినమ్ (ఇయక్షసి)యష్టుం సఙ్గన్తు మిచ్ఛసి(ప్రయజ్యో)ప్రకృష్టతయా యజ్ఞకర్తః. ॥౫౫॥ అన్వయః—హే ప్రయజ్యో విద్వన్! నియుతః పత్యమానః కవిః సంస్త్వం యా తే బృహతీ మనీషా తయా బృహద్రయిం విశ్వవారం రథప్రామ్ ద్యుతద్యామా వాయుం కవిం చాచ్ఛ ప్రేయక్షసి తస్మాత్సర్వైః సత్కర్తవ్యోఽసి. ॥౫౫॥ భావార్థః—యే విద్వాంసం ప్రాప్య పూర్ణాం విద్యాప్రజ్ఞా మఙ్గలం ధనం చ ప్రాప్నుయుస్తే సత్కర్తవ్యాః స్యుః. ॥౫౫॥

పదార్థము—ప్రయజ్యో= బాగుగ యజ్ఞమొనర్చు విద్వాంసుడా! నియుతః = నిశ్చయాత్మక పురుషులను, పత్యమానః=పొందువాడవు, కవిః=బుద్ధిశాలివి, విద్వాంసుడవునగు నీవు నీయొక్క, బృహతీ మనీషా = మిక్కిలి చురుకైన యే బుద్ధిగలదో దానితో, బృహద్రయిమ్ = అధికధనములనిమిత్తము, విశ్వవారమ్ = సమస్తమును గ్రహించునది, రథప్రామ్=విమానాదియానములకు వ్యాప్తమగునది, ద్యుతద్యామా =అగ్నిని ప్రదీప్తమొనర్చునదియునగు, వాయుమ్ = ప్రాణాదిస్వరూపవాయువును, మఱియు, కవిమ్=బుద్ధిశాలిని, అచ్ఛ ప్ర ఇయక్షసి=బాగుగ సంబంధమొనర్చదలంచియున్నావు కావున అందఱికి సత్కారయోగ్యుడవగుచున్నావు. ॥౫౫॥

భావార్థము—ఎవరు విద్వాంసులను పొంది పరిపూర్ణవిద్యను, బుద్ధిని సమగ్ర ధనములను పొందుదురో వారు సత్కారయోగ్యులగుదురు. ॥౫౫॥ 1751

1752 ఇన్ద్రవాయూ ఇత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, ఇన్ద్రవాయూ దేవతే, గాయత్రీ ఛన్దః,షడ్జః,స్వరః.

అథ విద్వాంసః కిం కుర్యు రిత్యాహ. విద్వాంసు లేమి చేయవలెను ?

ఇన్ద్రవాయూఽఇమే సుతా ఉప ప్రయోభి రాగతమ్ । ఇన్దవో వాముశన్తి హి॥౫౬

ఇన్ద్రవాయూ+ఇతీన్ద్రవాయూ, ఇమే, సుతాః, ఉప, ప్రయోభిరితి ప్రయఃభిః, ఆ, గతమ్, ఇన్దవః, వామ్, ఉశన్తి, హి. ॥౫౬॥

పదార్థః—(ఇన్ద్రవాయూ) విద్యుత్పవనవిద్యావిదౌ (ఇమే) (సుతాః) నిష్పాదితాః (ఉప) (ప్రయోభిః)కమనీయై ర్గుణకర్మస్వభావైః(ఆ)(గతమ్)సమన్తాత్ ప్రాప్నుతమ్ (ఇన్దవః) సోమాద్యోషధిరసాః(వామ్)యువామ్(ఉశన్తి)కామయన్తే (హి) యతః ॥౫౬॥ అన్వయః—ఇన్ద్రవాయూ యుష్మదర్థ మిమే సుతాః పదార్థాః సన్తి హీన్దవో వాముశన్తి తస్మాత్ ప్రయోభిస్తానుపాగతమ్ ॥౫౬॥ భావార్థః—హే విద్వాంసో యతో యూయ మస్మాక ముపరి కృపాం విధత్థ తస్మాద్యుష్మాన్ సర్వే ప్రాప్తుమిచ్ఛన్తి. ॥౫౬॥

పదార్థము—ఇన్ద్రవాయూ=విద్యుత్తు వాయువుల విద్యలనెఱుగు విద్వాంసులారా! మీ కొఱకు, ఇమే సుతాః=సిద్ధమొనర్చబడిన యీ పదార్థములున్నవి, హి= కావున, ఇన్దవః=సోమాద్యోషధుల రసములు, వామ్=మీ యిరువురను,ఉశన్తి=కోరుచున్నవి అనగా అవి మీకు యోగ్యములై యున్నవి.కావున,ప్రయోభిః=ఉత్తమగుణ

బర్హిషః, ఆ, యాతమ్, రుద్రవర్తనీ ఇతి రుద్రవర్తనీ. ॥౫౮॥

పదార్థః— (దస్రా)దుష్టానాం నివారకౌ (యువాకవః) యే యువాం కామయన్తే తే (సుతాః)నిష్పన్నాః(నాసత్యా)అవిద్యమానా సత్యాచరణౌ(వృక్తబర్హిషః)వృక్తం వర్జితం బర్హిర్యైస్తే (ఆ) (యాతమ్) సమన్తాత్ ప్రాప్నుతమ్ (రుద్రవర్తనీ) రుద్రస్య వర్తని రివ వర్తనిర్యయోస్తౌ ॥౫౮॥ అన్వయః—హే నాసత్యా రుద్రవర్తనీ దస్రా యే వృక్తబర్హిషో యువాకవః సుతాః సన్తి తాన్ యువా మాయాతమ్. ॥౫౮॥ భావార్థః—విదుషాం యోగ్యతాఽస్తి యే విద్యాః కామయన్తే తేభ్యో విద్యా దద్యుః. ॥౫౮॥

పదార్థము—నాసత్యా=అసత్యాచరణ విదూరగులారా! రుద్రవర్తనీ=దుష్టుల నేడిపించు న్యాయాధీశునివలె నాచరించువారలారా! దస్రా=దుష్టనివారక విద్వాంసులారా! వృక్తబర్హిషః = యజ్ఞమునకు భిన్నముగ భోజనార్థము, యువాకవః = మీ యిరువుర నభిలషించునవి, సుతాః=సిద్ధమొనర్చబడినవియునగు నేవదార్థములున్నవో, వానిని మీరు, ఆ యాతమ్=బాగుగ పొందుడు. ॥౫౮॥

భావార్థము—విద్యలను కోరువారికి విద్యల నొసగుట విద్వాంసులకు యోగ్యమైయున్నది. ॥౫౮॥ 1754

1755 విదద్యదీత్యస్య కుశిక ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

అథ స్త్రీ కిం కుర్యాదిత్యాహ. స్త్రీ. యేమి చేయవలయును ?

విదద్యదీ సరమా రుగ్ణ మద్రేర్మహి పాథః పూర్వ్యꣳ సధ్ర్యక్కః ।
అగ్రన్నయత్సుపద్యక్షరాణా మచ్ఛా రవం ప్రథమా జానతీ గాత్. ॥౫౯॥

విదత్, యది, సరమా, రుగ్ణమ్, అద్రేః, మహి, పాథః, పూర్వ్యమ్, సధ్ర్యక్, కరితి కః, అగ్రమ్, నయత్, సుపదీతి సు+పదీ, అక్షరాణామ్, అచ్ఛ, రవమ్, ప్రథమా, జానతీ, గాత్. ॥౫౯॥

పదార్థః— (విదత్) జానీయాత్, అడభావః (యది) అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (సరమా) సమానం రమా రమణ మస్యాః సా(రుగ్ణమ్)రోగిణమ్(అద్రేః)మేఘాత్ (మహి)మహత్ (పాథః) అన్నమ్(పూర్వ్యమ్)పూర్వం లబ్ధమ్(సధ్ర్యక్)యః సహాఞ్చతీతి సః(కః)కుర్యాత్ (అగ్రమ్) పురః (నయత్) ప్రాప్నువత్ (సుపదీ)శోభనా పాదా యస్యాః సా(అక్షరాణామ్)(అచ్ఛ)సమ్యక్,అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(రవమ్)శబ్దమ్(ప్రథమా)ప్రఖ్యాతా (జానతీ)విజ్ఞానవతీ (గాత్) ప్రాప్నోతు. ॥౫౯॥ అన్వయః—యది సరమా ప్రథమా సుపద్యక్షరాణాం రవం జానతీ రుగ్ణం విదదగ్రన్నయత్సధ్ర్యక్ పూర్వ్యం మహ్యద్రే రుత్పన్నం పాథః కః కుర్యాత్పతిమచ్ఛ గాత్తర్హి సా సర్వం సుఖ మాప్నుయాత్ ॥౫౯॥ భావార్థః—యా స్త్రీ వైద్యవత్సర్వేషాం హితకారిణ్యౌషధవదన్నం సాద్ధుం శక్నుయా ద్యథాయోగ్యం భాషణం విజానీయాత్ సోత్తమం సుఖం సతత మాప్నుయాత్. ॥౫౯॥

కర్మస్వభావములతోపాటు వానిని,ఉప ఆ గతమ్=దగ్గఱగా బాగుగా పొందుడు ౫౮

భావార్థము—విద్వాంసులారా! మీరు మాపై కృప చూపుచున్నారు. కావున ప్రజలందఱు మిమ్ము దర్శించ కుతూహలపడుచున్నారు. ॥౫౮॥ 1752

1753 మిత్రమిత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, మిత్రావరుణౌ దేవతే, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

మిత్రꣳ హువే పూతదక్షం వరుణం చ రిశాదసమ్ ।

ధియం ఘృతాచీꣳ సాధన్తా. ॥౫౭॥

మిత్రమ్, హువే, పూతదక్షమితి పూత+దక్షమ్, వరుణమ్, చ, రిశాదసమ్, ధియమ్, ఘృతాచీమ్, సాధన్తా. ॥౫౭॥

పదార్థః—(మిత్రమ్)సుహృదమ్(హువే) స్వీకరోమి (పూతదక్షమ్) పవిత్రబలమ్(వరుణమ్) ధార్మికమ్(చ)(రిశాదసమ్)హింసకానాం హింసకమ్(ధియమ్)ప్రజ్ఞామ్(ఘృతాచీమ్)యా ఘృత ముదక మఞ్చతి తాం రాత్రిమ్. ఘృతాచీతి రాత్రి నా...నిఘం...౧. ౭,(సాధన్తా) సాధన్తౌ. ॥౫౭॥ అన్వయః—హే మనుష్యా!యథాఽహం ధియం ఘృతాచీఞ్చ సాధన్తౌ పూతదక్షం మిత్రం రిశాదసం వరుణఞ్చ హువే తథైతౌ యూయమపి స్వీకురుత, ॥౫౭॥ భావార్థః— అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యథా ప్రాణోదానౌ ప్రజ్ఞాం రాత్రిఞ్చ సాధ్నుత స్తథా విద్వాంసః సర్వాణ్యుత్తమాని సాధనాని గృహీత్వా కార్యసిద్ధిం కుర్వన్తు. ॥౫౭॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎట్లు నేను, ధియమ్=బుద్ధిని, ఘృతాచీమ్=శీతల జలమును పొందు రాత్రిని,సాధన్తా=సిద్ధపఱచువారిని,పూతదక్షమ్=శుద్ధబలయుక్తుని, మిత్రమ్=మిత్రుని, రిశాదసమ్=దుష్టహింసకుని చంపగలవానిని, వరుణమ్=ధార్మికుని, హువే=స్వీకరించుచున్నానో, అటులనే వీరిని మీరును స్వీకరించుడు. ॥౫౭॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది.ఎట్లు ప్రాణోదానములు బుద్ధిని, రాత్రిని సిద్ధపఱచుచున్నవో అటులనే విద్వాంసులు సమస్త ఉత్తమ సాధనములను గ్రహించి కార్యములను సాధించవలయును. ॥౫౭॥ 1753

1754 దస్రేత్యస్య మధుచ్ఛన్దా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః, స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

దస్రా యువాకవః సుతా నాసత్యా వృక్తబర్హిషః । ఆ యాతꣳ రుద్రవర్తనీ॥

*తన్త్రమ్పృత్సథా । అయం వేనః ॥

దస్రా, యువాకవః, సుతాః, నాసత్యా, వృక్తబర్హిష ఇతి వృక్త+

---

*౭వ అధ్యాయములోని ౧౨, ౧౬ మంత్రముల ప్రతీకలిచట కర్మకాండ విశేషమున కుపకరించుటకై పేర్కొనబడినవి.

బర్హిషః, ఆ, యాతమ్, రుద్రవర్తనీ ఇతి రుద్రవర్తనీ. ॥౫౮॥

పదార్థః— (దస్రా)దుష్టానాం నివారకౌ (యువాకవః) యే యువాం కామయన్తే తే (సుతాః)నిష్పన్నాః(నాసత్యా)అవిద్యమానా సత్యాచరణౌ(వృక్తబర్హిషః)వృక్తం వర్జితం బర్హిర్యైస్తే (ఆ) (యాతమ్) సమన్తాత్ ప్రాప్నుతమ్ (రుద్రవర్తనీ) రుద్రస్య వర్త్మని రివ వర్తని ర్యయోస్తౌ ॥౫౮॥ అన్వయః—హే నాసత్యా రుద్రవర్తనీ దస్రా యే వృక్తబర్హిషో యువాకవః సుతాః సన్తి తాన్ యువా మాయాతమ్. ॥౫౮॥ భావార్థః—విదుషాం యోగ్యతాఽస్తి యే విద్యాః కామయన్తే తేభ్యో విద్యా దద్యుః. ॥౫౮॥

పదార్థము—నాసత్యా=అసత్యాచరణ విదూరగులారా! రుద్రవర్తనీ=దుష్టుల నేడిపించు న్యాయాధీశునివలె నాచరించువారలారా! దస్రా=దుష్టనివారక విద్వాంసులారా! వృక్తబర్హిషః = యజ్ఞమునకు భిన్నముగ భోజనార్థము, యువాకవః = మీయిరువుర నభిలషించునవి, సుతాః=సిద్ధమొనర్చబడినవియునగు నేపదార్థములున్నవో వానిని మీరు, ఆ యాతమ్=బాగుగ పొందుడు. ॥౫౮॥

భావార్థము—విద్యలను కోరువారికి విద్యల నొసగుట విద్వాంసులకు యోగ్యమై యున్నది. ॥౫౮॥ 1754

1755 విదద్యదీత్యస్య కుశిక ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

అథ స్త్రీ కిం కుర్యాదిత్యాహ. స్త్రీ. యేమి చేయవలయును ?

విదద్యదీ సరమా రుగ్ణ మద్రే ర్మహి పాథః పూర్వ్యꣳ సధ్ర్యక్కః ।
అగ్రన్నయత్సుపద్యక్షరాణా మచ్ఛా రవం ప్రథమా జానతీ గాత్. ॥౫౯॥

విదత్, యది, సరమా, రుగ్ణమ్, అద్రేః, మహి, పాథః, పూర్వ్యమ్, సధ్ర్యక్, కరితి కః, అగ్రమ్, నయత్, సుపదీతి సు+పదీ, అక్షరాణామ్, అచ్ఛ, రవమ్, ప్రథమా, జానతీ, గాత్. ॥౫౯॥

పదార్థః— (విదత్) జానీయాత్, అడభావః (యది) అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (సరమా) సమానం రమా రమణ మస్యాః సా(రుగ్ణమ్)రోగిణమ్(అద్రేః)మేఘాత్ (మహి)మహత్ (పాథః) అన్నమ్(పూర్వ్యమ్)పూర్వం లబ్ధమ్(సధ్ర్యక్)యః సహాఞ్చతీతి సః(కః)కుర్యాత్ (అగ్రమ్) పురః (నయత్) ప్రాప్నువత్ (సుపదీ)శోభనా పాదా యస్యాః సా(అక్షరాణామ్)(అచ్ఛ)సమ్యక్,అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(రవమ్)శబ్దమ్(ప్రథమా)ప్రఖ్యాతా (జానతీ)విజ్ఞానవతీ (గాత్) ప్రాప్నోతు. ॥౫౯॥ అన్వయః—యది సరమా ప్రథమా సుపద్యక్షరాణాం రవం జానతీ రుగ్ణం విదదగ్రన్నయత్సధ్ర్యక్ పూర్వ్యం మహ్యద్రే రుత్పన్నం పాథః కః కుర్యాత్ప్రతిమచ్ఛ గాత్తర్హి సా సర్వం సుఖ మాప్నుయాత్ ॥౫౯॥ భావార్థః—యా స్త్రీ వైద్యవత్సర్వేషాం హితకారిణ్యౌషధవదన్నం సాధ్ధుం శక్నుయా ద్యథాయోగ్యం భాషణం విజానీయాత్ సోత్తమం సుఖం సతత మాప్నుయాత్. ॥౫౯॥

పదార్థము—యది = ఒకవేళ, పరమా = పతి కనుకూలముగ రమించునది, ప్రథమా = ప్రఖ్యాత, సుపదీ = సుందరపాదములు గలది, అక్షరాణామ్ రవమ్ = అకారాది వర్ణముల ఉచ్చారణను, జానతీ = ఎఱుగునదియునై, రుగ్ణమ్ = రోగగ్రస్థ ప్రాణిని, విదత్ = తెలిసికొనుచో, అగ్రమ్ = ముందుకు, నయత్ = చేర్చునది, సధ్ర్యక్ = తోడుగా నుండునది, పూర్వ్యామ్ = పూర్వప్రజలు పొందినది, మహి = మహాగుణయుక్తము, అద్రేః = మేఘములవలన నుత్పన్నమైనదియునగు, పాథః = అన్నమును, కః = చేయుచో అనగా భోజనార్థము సిద్ధపఱచుచో మఱియు పతిని, అచ్ఛ = బాగుగా, గాత్ = పొందుచో, ఆమె సకలసుఖములను పొందగలదు. ॥౫౯॥

భావార్థము—ఏ స్త్రీ వైద్యునివలె సమస్తమునకు హితమొనగూర్చు నోషధివలె నన్నమును తయారుచేయుటకు సమర్థురాలై యథాయోగ్యముగ మాటలాడుట యెఱుగునో, ఆ స్త్రీ ఉత్తమసుఖమును నిరంతరము పొందును. ॥౫౯॥ 1755

1756 నహీత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, వైశ్వానరో దేవతా, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథ మనుష్యాః కథం మోక్షమాప్నువన్తీత్యాహ. మానవు లెట్లు మోక్షమును పొందుచున్నారు?

నహి స్పశమవిదన్నన్య మస్మాద్వైశ్వానరా త్పుర ఏతార మగ్నేః । ఏమేన మవృధన్నమృతా అమర్త్యం వైశ్వానరం క్షైత్రజిత్యాయ దేవాః. ॥౬౦॥

నహి, స్పశమ్, అవిదన్, అన్యమ్, అస్మాత్, వైశ్వానరాత్, పురఏతారమితి పురః+ఏతారమ్, అగ్నేః, ఆ, ఈమ్, ఏనమ్, అవృధన్, అమృతాః, అమర్త్యమ్, వైశ్వానరమ్, క్షైత్రజిత్యాయ, దేవాః. ॥౬౦॥

పదార్థః—(నహి)(స్పశమ్)దూతమ్(అవిదన్)విజానన్తి(అన్యమ్)(అస్మాత్)(వైశ్వానరాత్) సర్వనరహితకరాత్(పురఏతారమ్)అగ్రే గన్తారం శీఘ్రకారిణం(అగ్నేః)పావకాత్ (ఆ) (ఈమ్) సర్వతః(ఏనమ్)(అవృధన్)వర్ధయన్తి(అమృతాః)మృత్యుధర్మరహితాః (అమర్త్యమ్) మృత్యుధర్మరహితమ్ (వైశ్వానరమ్) విశ్వస్య నాయకమ్ (క్షైత్రజిత్యాయ)యయా క్రియయా క్షేత్రాణి జయన్తి తస్యా భావాయ (దేవాః) విద్వాంసః ॥౬౦॥ అన్వయః—యేఽమృతా దేవా అమర్త్యం వైశ్వానరం క్షైత్రజిత్యాయై నామావృధన్త ఈమస్మాద్వైశ్వానరా దగ్నేః పురఏతార మన్యం స్పశం నహ్యావిదన్ ॥౬౦॥ భావార్థః—యే నాశోత్పత్తిరహితా మనుష్యదేహధరా జీవా విజయాయోత్పత్తినాశరహితం జగత్స్వామినం పరమాత్మాన ముపాస్యాతోభిన్నం తద్వన్నోపాసన్తే తే బన్ధం విహాయ మోక్ష మభి గచ్ఛేయుః ॥౬౦॥

పదార్థము—అమృతాః = ఆత్మస్వరూపముచే మరణ ధర్మరహితులగు, దేవాః = ఏ విద్వాంసులు, అమర్త్యమ్ = నిత్యవ్యాపకము, వైశ్వానరమ్ = సకలమును నడిపించునదియునగు, ఏనమ్ = ఈ యగ్నిని, క్షేత్రజిత్యాయ = భూములను జయించు క్రియల భావము లభించుటకై, ఆ అవృధన్ = బాగుగా పెంపొందజేయుచున్నారో వారు, ఈమ్

=సర్వవిధముల,అస్మాత్ వైశ్వానరాత్=సకలమానవులకు హితకారియైన ఈ,అగ్నేః =అగ్నికంటె,పుర ఏతారమ్=ముందుచేర్చు, అన్యమ్ స్వశమ్=ఇంకొకదూతగ దేనిని, నహి అవిదన్=ఎఱుగరు. ॥౬౦॥

భావార్థము--ఉత్పత్తి వినాశరహితములు మానవదేహధారులునైన యేజీవులు విజయమునకై ఉత్పత్తి వినాశరహితుడు జగత్స్వామియునైన పరమాత్మను ఉపాసించుచు నతనికంటె భిన్నమును అతనితో సమానముగ నుపాసించవో అవి బంధ విముక్తములై మోక్షమును పొందగలవు. ॥౬౦॥ 1756

1757 ఉగ్రేత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, ఇన్ద్రాగ్నీ దేవతే, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
సభాసేనేశౌ కిం కుర్యాతా మిత్యాహ. సభాసేనాపతు లేమి చేయవలెను ?

ఉగ్రా విఘనినా మృధఽఇన్ద్రాగ్నీ హవామహే । తా నో మృడాత ఈదృశే॥౬౧

ఉగ్రౌ, విఘనినేతి వి+ఘనినా, మృధః, ఇన్ద్రాగ్నీ ఇతీన్ద్రాగ్నీ, హవామహే, తా, నః, మృడాతః, ఈదృశే. ॥౬౧॥

పదార్థః— (ఉగ్రా) ఉగ్రబలౌ తేజస్విస్వభావౌ. అత్ర విభక్తే ర్లుక్. సంహితాయా మితి దీర్ఘః(విఘనినా)విశేషేణ హన్తారౌ (మృధః) హింసకాన్ (ఇన్ద్రాగ్నీ) సభాసేనాధీశౌ (హవామహే)ఆహ్వాయామః(తా)తౌ (నః) అస్మాన్ (మృడాతః) సుఖయతః (ఈదృశే) ఈదృగ్ లక్షణే సఙ్గ్రామాది వ్యవహారే. ॥౬౧॥ అన్వయః— హే మనుష్యా !వయం యావుగ్ర మృధో విఘనినేన్ద్రాగ్నీ హవామహే తా ఈదృశే నోఽస్మాన్మృడాతః ॥౬౧॥ భావార్థః—యౌ సభాసేనాధ్యక్షౌ పక్షపాతం విహాయ బలం వర్ధయిత్వా శత్రూన్ విజయన్తే తే సర్వేషాం సుఖప్రదౌ భవతః ॥౬౧॥

పదార్థము—మానవులారా! మేము,ఉగ్రా=అధిక బలతేజ స్స్వభావముగలవారు, మృధః=హింసకులను, విఘనినా=విశేషించి వధించువారునగు, ఇంద్రాగ్నీ=ఏ సభాపతి సేనాపతులను, హవామహే=పిలచుచున్నామో, తా=వారిరువురు, ఈదృశే= ఇట్టి సంగ్రామాది వ్యవహారములలో, నః = మమ్ము,మృడాతః = సుఖింపజేయుచున్నారు. ॥౬౧॥

భావార్థము—ఏ సభాధ్యక్షుడు ఏ సేనాపతి పక్షపాతమును విడనాడి బలమును పెంపొందజేసి శత్రువులను జయించుచున్నారో, వారు అందఱికి సుఖము చేకూర్చువారలగుచున్నారు. ॥౬౧॥ 1757

1758 ఉపాస్మా యిత్యస్య దేవల ఋషిః, సోమో దేవతా, నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
అథాధ్యాపకాధ్యేతారః కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.
ఉపాధ్యాయుడు విద్యార్థులు ఎట్లు ప్రవర్తించ వలయును ?

ఉపాస్మై గాయతా నరః పవమానా యేన్దవే । అభిదేవాఁ౨॥ ఇయక్షతే ॥౬౨॥

ఉప, అస్మై, గాయత, నరః, పవమానాయ ఇన్దవే, అభి, దేవాన్, ఇయక్షతే

పదార్థః—(ఉప)(అస్మై)(గాయత)శాస్త్రాణి పాఠయత. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (నరః)నాయకాః(పవమానాయ)పవిత్రకర్త్రే(ఇన్దవే)ఋజవే విద్యార్థినే(దేవాన్) విదుషః (ఇయక్షతే)యష్టుం సత్కర్తు మిచ్ఛతే. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోప ఇత్యభ్యాస యకారలోపః ॥౬౨॥

అన్వయః—హే నరోయూయం దేవా నభియక్ష తేఽస్మై పవమానాయేన్దవ ఉపగాయత. ॥౬౨॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యథా జిజ్ఞాసవోఽధ్యాపకాన్ సన్తుష్టాన్ కర్తుమిచ్ఛన్తి; తథాఽధ్యాపకా అపి తానధ్యాపయితు మిచ్ఛేయుః . ॥౬౨॥

పదార్థము-నరః = నాయకులారా!అధ్యాపకాదులారా!మీరు, దేవాన్ = విద్వాంసులను, అభి = సర్వవిధముల, ఇయక్షతే = సత్కరించదలంచుచు, పవమానాయ = పవిత్రపఱుచు, అస్మై ఇన్దవే = ఈ ఋజువిద్యార్థికి, ఉపగాయత = నికటస్థులై శాస్త్రములను చదివించుడు. ॥౬౨॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. జిజ్ఞాసువు లెట్లు అధ్యాపకులను సంతుష్టపఱచ దలంచుచున్నారో అటులనే అధ్యాపకులు కూడ వారిని చదివించుట కిచ్ఛగలిగి యుండవలయును. ॥౬౨॥ 1758

1759 యే త్వేత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ రాజధర్మ విషయ మాహ. రాజధర్మ విషయము.

యే త్వాహి హత్యే మఘవన్నవర్ధన్యే శామ్బరే హరివో యే గవిష్టౌ । యే త్వా నూనమనుమదన్తి విప్రాః పిబేన్ద్ర సోమఁసగణో మరుద్భిః ॥౬౩॥

యే, త్వా, అహిహత్య ఇత్యహి+హత్యే, మఘవన్నితి మఘ+వన్, అవర్ధన్, యే, శామ్బరే, హరివ ఇతి హరి+వః, యే, గవిష్టావితి గో+ఇష్టౌ, యే, త్వా, నూనమ్, అనుమదన్తీత్యను+మదన్తి, విప్రాః, పిబ, ఇన్ద్ర, సోమమ్, సగణ ఇతి స+గణః, మరుద్భి రితి మరుత్+భిః. ॥౬౩॥

పదార్థః—(యే)(త్వా)త్వామ్(అహిహత్యే)అహేర్మేఘస్య హత్యా హననం యస్మింస్తస్మిన్ (మేఘవన్)పరమపూజితధనయుక్త! సేనాపతే(అవర్ధన్)వర్ధయేయుః (యే)(శామ్బరే) శమ్బరస్య మఘస్యాఽయం సఙ్గ్రామ స్తస్మిన్(హరివః)ప్రశస్తా హరయః కిరణా ఇవాశ్వా విద్యన్తే యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ(యే)(గవిష్టౌ)గవాం కిరణానాం సఙ్గత్యామ్(యే) (త్వా) త్వామ్(నూనమ్)నిశ్చితమ్ (అనుమదన్తి)అనుకూల్యేన హృష్యన్తి(విప్రాః)మేధావినః(పిబ)(ఇన్ద్ర) పరమైశ్వర్యయుక్త విద్వన్! (సోమమ్) సదోషధి రసమ్ (సగణః) గణైః సహ వర్తమానః (మరుద్భిః)వాయుభి రివ మనుష్యైః ॥౬౩॥ అన్వయః—హే మఘవన్! యే విప్రా అహిహత్యే గవిష్టౌ సూర్యమివ త్వాఽవర్ధన్. హే హరివో! యే శామ్బరే విద్యుత మివ త్వాఽవర్ధన్, యే నూనం త్వామనుమ

దన్తి, యే చ త్వాం రక్షన్తి, హే ఇన్ద్ర! తై ర్మరుద్భిః సహ సగణః సూర్యో రసమివ మనుష్యైః సహ సోమం పిబ. ॥౬౩॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యథా మేఘ సూర్యసఙ్గ్రామే సూర్యస్యైవ విజయో జాయతే తథా మూర్ఖాణాం విదుషాఞ్చ సఙ్గ్రామే విదుషామేవ విజయో భవతి. ॥౬౩॥

పదార్థము—మఘవన్ = ఉత్తమ పూజనీయ ధనముగల సేనాపతీ! యే విప్రాః = ఏ విద్వాంసులు, అహిహత్యే = మేఘమును వధించు, గవిష్టౌ = కిరణసంగతిగల సంగ్రామమునందు కిరణములు సూర్యుని తేజస్సును [వృద్ధిపఱచు]నటుల, త్వా = నిన్ను, అవర్ధన్ = ఉత్సాహపఱచుదురో, హరివః = ప్రశంసిత కిరణములవలె ప్రకాశించు గుఱ్ఱములుగల శూరవీరులారా!, శామ్బరే = మేఘసూర్యుల సంగ్రామమందు విద్యుత్తువలె, త్వా = నిన్ను, యే = ఎవరు, పెంపొందజేయుదురో, యే = ఎవరు, నూనమ్ = నిశ్చయముగనిన్ను, అను మదన్తి = అనుకూలత్వమువలన నానందింపజేయుచున్నారో, యే = ఎవరు నిన్ను రక్షించుచున్నారో, ఇన్ద్ర = ఉత్తమైశ్వర్యవంతా! మరుద్భిః = వాయువులవలెనున్న ఆ మానవులతోగూడ, సగణః = గణములతో గూడియున్న సూర్యుడు రసమును గ్రహించుచున్నటులనే, సోమమ్ = శ్రేష్ఠమైన ఓషధిరసమును, పిబ = త్రాగుము. ॥౬౩॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఎట్లు సూర్యమేఘముల సంగ్రామమునందు సూర్యునికే విజయము కలుగుచున్నదో అటులనే మూర్ఖులకు విద్వాంసులకు జరుగు సంగ్రామములందు విద్వాంసులకే విజయము కలుగుచున్నది.

1760 జనిష్ఠా ఇత్యస్య గౌరివీతి ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

జనిష్ఠా ఉగ్రః సహసే తురాయ మన్ద్ర ఓజిష్ఠో బహులాభిమానః ।
అవర్ధ న్నిన్ద్రం మరుత శ్చిదత్ర మాతా యద్వీర న్దధన ద్ధనిష్ఠా. ॥౬౪॥

జనిష్ఠాః, ఉగ్రః, సహసే, తురాయ, మన్ద్రః, ఓజిష్ఠః, బహులాభిమాన ఇతి బహుల+అభిమానః, అవర్ధన్, ఇన్ద్రమ్, మరుతః, చిత్, అత్ర, మాతా, యత్, వీరమ్, దధనత్, ధనిష్ఠా. ॥౬౪॥

పదార్థః—(జనిష్ఠాః) జనయేః. అత్ర లుఙ్యడభావః (ఉగ్రః) తేజస్విస్వభావః (సహసే) బలాయ (తురాయ) శీఘ్రత్వాయ (మన్ద్రః) స్తుత ఆనన్దప్రదః (ఓజిష్ఠః) అతిశయేన ఓజస్వీ (బహులాభిమానః) బహులో బహువిధోఽభిమానో యస్య సః (అవర్ధన్) వర్ధయేయుః (ఇన్ద్రమ్) సూర్యమ్ (మరుతః) వాయవః (చిత్) ఇవ (అత్ర) అస్మిన్ రాజ్యపాలనవ్యవహారే (మాతా) జననీ (యత్) యమ్ (వీరమ్) శౌర్యాదిగుణయుక్తం పుత్రమ్ (దధనత్) అపోషయత్. అనకారాగమ శ్ఛాన్దసః (ధనిష్ఠా) అతిశయేన ధనినీ, ॥౬౪॥ అన్వయః—హే రాజన్ ధనిష్ఠా మాతా యద్వీరం దధనదిన్ద్రం మరుతశ్చిదివ సభ్యా యం త్వా మవర్ధయ న్త్స త్వమత్ర సహసే తురాయ ఉగ్రో మన్ద్ర ఓజిష్ఠో బహులాభిమానః సన్ సుఖం జనిష్ఠాః ॥౬౪॥ భావార్థః—అత్రోపమాలఙ్కారః. యః స

బ్రహ్మచర్యేణ శరీరాత్మబలయుక్తో విద్వాన్ స దుష్టాన్ ప్రత్యుగ్రః కఠినస్వభావః శ్రేష్ఠే సోఽన్యస్వభావః సన్ బహుసుసభ్యావృతో ధర్మాత్మా భూత్వా న్యాయవినయాభ్యాం రాజ్యం పాలయేత స సర్వతో ఽభివర్ధేత. ॥౬౪॥

పదార్థము—ఓ రాజా!ధనిష్ఠా=అత్యంత ధనముగల,మాతా=తల్లి, యత్ వీరమ్=శూరత్వాది గుణయుక్త పుత్రుడవగు నేనిన్ను, దధనత్=పుష్టిపఱచుచున్నదో,మఱియు,చిత్=ఎట్లు,ఇంద్రమ్=సూర్యుని,మరుతః=వాయువులు పెంపొందజేయునో,అటులనే సభాసదులు ఏనిన్ను, అవర్ధన్=యోగ్యతాదులతో పెంపొందజేయుదురో అట్టి నీవు, అత్ర=ఈ రాజ్యపాలన రూపవ్యవహారమున,సహసే=బలముకొఱకును,తురాయ=వేగమునిమిత్తమును,ఉగ్రః=తేజస్స్వభావముగలవాడవు, మన్ద్రః=స్తుతిప్రశంసలను పొందిన వాడవు ఆనందప్రదుడవు, ఓజిష్ఠః=అతిశయ పరాక్రమవంతుడవు, బహులాభిమానః=బహువిధ పదార్థముల అభిమానముగలిగినవాడవునై సుఖమును, జనిష్ఠాః=ఉత్పన్న మొనర్చుము. ॥౬౪॥

భావార్థము—ఉపమాలంకార మిందున్నది.ఎవడు స్వయముగ బ్రహ్మచర్యముతో శరీరాత్మ బలయుక్తుడు విద్వాంసుడునై యుండునో వాడు దుష్టులయెడ ఉగ్రుడు కఠిన స్వభావముగలవాడు, శ్రేష్ఠులపట్ల తద్భిన్న స్వభావముగలవాడు నగుచు, మిగుల నుత్తమసభ్యులతో కూడినవాడు, ధర్మాత్ముడునై న్యాయముతోను వినయముతోను రాజ్యమును రక్షించగలడు. అత డన్నివిధముల అభివృద్ధి జెందును. ॥౬౪॥ 1760

1761 ఆ తూ న ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ఆ తూ న ఇన్ద్ర వృత్రహన్నస్మాక మర్ధమా గహి । మహాన్మహీభి రూతిభిః.

ఆ, తు, నః, ఇన్ద్ర, వృత్రహన్నితి వృత్ర+హన్,అస్మాకమ్, అర్ధమ్, ఆ, గహి, మహాన్, మహీభిః, ఊతిభిరిత్యూతి+భిః. ॥౬౫॥

పదార్థః—(ఆ)సమన్తాత్(తు)క్షిప్రమ్. అత్ర ఋచి తును...ఇతి దీర్ఘః(నః)అస్మాన్(ఇన్ద్ర) పరమైశ్వర్యవన్ (వృత్రహన్) శత్రూణాం వినాశక (అస్మాకమ్)(అర్ధమ్)వర్ధనమ్ (ఆ) (గహి) ప్రాప్నుహి(మహాన్)పూజనీయతమః(మహీభిః)మహతీభిః(ఊతిభిః)రక్షాదిభిః. ॥౬౫॥

అన్వయః—హే వృత్రహన్నిన్ద్ర! త్వమస్మాకమర్ధ మాగహి. మహాన్ సన్మహీభి రూతిభి ర్నోఽస్మాన్ త్వాదధనత్. ॥౬౫॥ భావార్థః—అత్ర పూర్వస్మాన్మన్త్రాద్దధనదితి పదమనువర్తతే. హే రాజన్! యథా భవానస్మాకం రక్షకోఽస్తి తథా వయమపి భవన్తం వర్ధయేమ సర్వే వయం ప్రీత్యా మిలిత్వా దుష్టాన్నివార్య శ్రేష్ఠాన్ ధనాఢ్యాన్ కుర్యామ. ॥౬౫॥

పదార్థము—వృత్రహన్ = శత్రువినాశక! ఇన్ద్ర = ఉత్తమైశ్వర్యముగల రాజా! నీవు,అస్మాకమ్=మాయొక్క,అర్ధమ్=వృద్ధిని,ఉన్నతిని,ఆ గహి=బాగుగా పొందుము మఱియు, మహాన్ = అత్యంత పూజనీయుడవై, మహీభిః ఊతిభిః = గొప్ప రక్షణాది క్రియలచే, నః=మమ్ము, తు ఆ దధనత్=శీఘ్రముగ బాగుగ పుష్టిపఱచుము. ॥౬౫॥

భావార్థము—పూర్వమంత్రమునుండి యీ మంత్రమునకు (దధనత్) అనుపదము అనువృత్తి వచ్చినది.ఓ రాజా!ఎట్లు నీవు మారక్షకుడవు, వర్ధకుడవునై యున్నావో అట్టులనే మేముకూడ నిన్నభివృద్ధిపఱచెదము. మనమందఱము ప్రేమతో కలసిమెలసి దుష్టులను తొలగించి శ్రేష్ఠులను ధనాఢ్యులుగ నొనర్చెదము. ॥౬౫॥

1762 త్వమిన్ద్రేత్యస్య నృమేధ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిగనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

త్వమిన్ద్ర ప్రతూర్త్తి ష్వభివిశ్వా అసి స్పృధః అశస్తిహా

జనితా విశ్వతూరసి తన్తూర్య తరుష్యతః. ॥౬౬॥

త్వమ్, ఇన్ద్ర, ప్రతూర్త్తిష్వితి ప్రతూర్త్తిషు, అభి, విశ్వాః, అసి, స్పృధః, అశస్తిహేత్య శస్తి+హా, జనితా, విశ్వతూరితి విశ+తూః, అసి, త్వమ్, తూర్య, తరుష్యతః. ॥౬౬॥

పదార్థః—(త్వమ్)(ఇన్ద్ర)పరమైశ్వర్యప్రద(ప్రతూర్త్తిషు)హననకర్మసు సఙ్గ్రామేషు (అభి) (విశ్వాః)సర్వాః(అసి)భవసి(స్పృధః)స్పర్ధమానా ఈర్ష్యాయుక్తాః శత్రుసేనాః (అశస్తిహా) అప్రశంసానాం దుష్టానాం హన్తా (జనితా) సుఖాని ప్రాదుర్భావుకః (విశ్వతూః) విశ్వాన్ శత్రూన్ తూర్యతి హినస్తి సః(అసి)(త్వమ్)(తూర్య)హింధి(తరుష్యతః)హనిష్యతః శత్రూన్. ॥౬౬॥

అన్వయః—హే ఇన్ద్ర! యత స్త్వం ప్రతూర్త్తిషు విశ్వా స్పృధోఽభ్యసి. అశస్తిహా జనితా విశ్వాతూస్సి స్త్వం విజయవానసి తస్మాత్తరుష్యతస్తూర్య. ॥౬౬॥ భావార్థః—యే పురుషా అధర్మకర్మనివర్తకాః సుఖానాం జనకా యుద్ధవిద్యాసు కుశలాః స్యుస్తే శత్రూన్ విజేతుం శక్నుయుః. ॥౬౬॥

పదార్థము—ఇన్ద్ర=ఉత్తమైశ్వర్యము నొసగు రాజా! త్వమ్=నీవు,ప్రతూర్త్తిషు =హననకర్మలు జరుగు సఙ్గ్రామములందు, విశ్వాః స్పృధః=శత్రువులయొక్క ఈర్ష్యాలువులైన సకలసైనికులను, అభి అసి=తిరస్కరించుచున్నావు. మఱియు, అశస్తిహా= ప్రశంసలను పొందజాలని దుష్టులను హింసించువాడవు. జనితా=సుఖముల నుత్పత్తి జేయువాడవు. విశ్వతూః=సమస్త శత్రువులను వినాశమొనర్చువాడవు.త్వమ్ అసి = విజయముగలవాడవునై యున్నావు.కనుక, తరుష్యతః=హననమొనర్చు శత్రువులను, తూర్య=వధించుము. ॥౬౬॥

భావార్థము—ఏ రాజపురుషులు అధర్మయుక్త కర్మనివర్తకులు,సుఖోత్పాదకులు, యుద్ధవిద్యాకుశలురు నగుదురో వారు శత్రువులను జయించుటకు సమర్థులగుదురు.

1763 అను తే శుష్మ మిత్యస్య నృమేధ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అను త్తే శుష్మం తురయన్త మీయతుః క్షోణీ శిశుం న మాతరా ॥
విశ్వాస్తే స్పృధః శ్నథయన్త మన్యవే వృత్రం యదిన్ద్ర తూర్వసి. ॥౬౭॥

అను, తే, శుష్మమ్, తురయన్తమ్, ఈయతుః, క్షోణీ ఇతి క్షోణీ, శిశుమ్, న, మాతరా, విశ్వాః, తే, స్పృధః, శ్నథయన్త, మన్యవే, వృత్రమ్, యత్, ఇన్ద్ర, తూర్వసి. ॥౬౭॥

పదార్థః—(అను) (తే) తవ(శుష్మమ్) శత్రూణాం శోషకం బలమ్(తురయన్తమ్) హింసన్తమ్(ఈయతుః)గచ్ఛతః (క్షోణీ) స్వపరభూమీ. క్షోణీతి పృథివీ నా...నిఘం.౧.౧. (శిశుమ్) బాలకమ్(న)ఇవ(మాతరా)మాతాపితరౌ(విశ్వాః)అఖిలాః(తే) తవ (స్పృధః) అరిసేనాః (శ్నథయన్త)శ్నథయన్తి హతా భవన్తి.అత్రాడభావః(మన్యవే)క్రోధాత్.పంచమ్యర్థే చతుర్థీ(వృత్రమ్) న్యాయావరకం శత్రుమ్(యత్)యమ్(ఇన్ద్ర)శత్రువిదారక(తూర్వసి)హినస్తి. ॥౬౭॥

అన్వయః—హే ఇన్ద్ర యస్య తే తురయన్తం శుష్మం శిశుం మాతరా న క్షోణీ అన్వయతుస్తస్య తే మన్యవే విశ్వాః స్పృధః శ్నథయన్త, యద్యం వృత్రం శత్రుం త్వం తూర్వసి స పరాజితో భవతి. ॥౬౭॥ భావార్థః— అత్రోపమాలంకారః. యేషాం రాజపురుషాణాం హృష్టాః పుష్టా యుద్ధం ప్రతిజానానాః సేనాస్స్యుస్తాః సర్వత్ర విజయ మాప్నుయుః. ॥౬౭॥

పదార్థము—ఇంద్ర=శత్రువులను నాశనమొనర్చు రాజా! తే = ఏ నీయొక్క, తురయన్తమ్=శత్రువులను చంపునది, శుష్మమ్ = శత్రువులను శోషింపజేయునదియు నగు బలమును, శిశుమ్ = బాలకుని, మాతరా న=తల్లి దండ్రులవలె, క్షోణీ = స్వపర భూములు, అను ఈయతుః=అనుకూలములుగ లభించుచున్నవో, తే=ఆ నీయొక్క, మన్యవే=క్రోధమువలన, విశ్వాః స్పృధః=స్పర్ధించు సకల శత్రుసైన్యము,శ్నథయన్త =నష్టభ్రష్టముగ వధించబడుచున్నది. యత్ వృత్రమ్ = న్యాయమును నిరోధించు నే శత్రువును నీవు,తూర్వసి=కొట్టి చంపుచున్నావో వాడు పరాజితుడగుచున్నాడు॥౬౭॥

భావార్థము—ఉపమాలంకార మిందున్నది. హృష్టములు, బలిష్ఠములు, యుద్ధ ప్రతిజ్ఞ యొనర్చునవి యగు సేన లేరాజులకు కలవో ఆ రాజులు సర్వత్ర విజయవంతు లగుదురు. ॥౬౭॥ 1763

1764 యజ్ఞ ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, ఆదిత్యా దేవతాః, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

యజ్ఞో దేవానాం ప్రత్యేతి సుమ్న మాదిత్యాసో భవతా మృడయన్తః । ఆ వోఽర్వాచీ సుమతి ర్వవృత్యాదꣳహో శ్చిద్యా వరివో విత్తరాసత్. ॥౬౮॥

యజ్ఞః, దేవానామ్, ప్రతి, ఏతి, సుమ్నమ్, ఆదిత్యాసః, భవత, మృడయన్తః, ఆ, వః, అర్వాచీ, సుమతి రితి సు+మతిః, వవృత్యాత్, అꣳహోః,

చిత్, యా, వరివోవిత్తరేతి వరివో విత్+తరా, అసత్. ॥౬౮॥

పదార్థః—(యజ్ఞః)సఙ్గన్తవ్యః సఙ్గ్రామాది వ్యవహారః(దేవానామ్)విదుషామ్(ప్రతి)(ఏతి) ప్రాప్నోతి(సుమ్నమ్)సుఖం కర్తుమ్ (ఆదిత్యాసః) సూర్యవత్తేజస్వినః(భవత)అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(మృడయన్తః)సుఖయన్తః (ఆ) (వః)యుష్మాకమ్ (అర్వాచీ)అస్మదభిముఖీ (సుమతిః) శోభనా ప్రజ్ఞా(వవృత్యాత్)ఆవర్తతామ్.వృతు ధాతో ర్లిఙి వికరణాత్మనే పదం వ్యత్యయేన శ్లు ర్ద్విత్వం చ (అంహోః) అపరాధినః(చిత్)అపి (యా) (వరివోవిత్తరా) యాఽతిశయేన పరిచరణ లబ్ధ్రీ(అసత్)స్యాత్. ॥౬౮॥ అన్వయః—హే ఆదిత్యాసః పూర్ణవిద్యా! యుయం యథా దేవానాం యజ్ఞో సుమ్నం ప్రత్యేతి తథా మృడయన్తో భవత. యథా వో వరివో విత్తరా ఽర్వాచీ సుమతి రావవృత్యా దంహో శ్చిత్తథా సుఖకరీ అసత్ ॥౬౮॥ భావార్థః— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యస్య దేశస్య మధ్యే పూర్ణవిద్యా రాజకర్మకరాః స్యు స్తత్ర సర్వేషా మేకా మతి ర్భూత్వా సుఖ మత్యంతం వర్ధేత. ॥౬౮॥

పదార్థము—ఆదిత్యాసః=సూర్యునివలె తేజోవంతులు, పూర్ణవిద్యావంతులునైన జనులారా! ఎట్లు, దేవానామ్=విద్వాంసులయొక్క, యజ్ఞః=సంగతి యోగ్యమైన సంగ్రామాది వ్యవహారము, సుమ్నమ్=సుఖపఱచుటకు, ప్రత్యేతి = ఎదురుగ నేతెంచి ప్రాప్తమగుచున్నదో అటులనే మీరు, మృడయన్తః = సుఖమును గలుగజేయువారు, భవత=అగుడు, ఎట్లు, వః=మీయొక్క, వరివో విత్తరా = అత్యంతసేవను పొందినది, అర్వాచీ=మా కభిముఖమైనదియునగు,సుమతిః=ఉత్తమబుద్ధి, ఆ వవృత్యాత్ =బాగుగావర్తించుచున్నదో, అంహోః=అపరాధికి, చిత్ =కూడ, అటులనే మా యనుకూల బుద్ధి సుఖమును కలుగజేయునది, అసత్ =అగునుగాక! ॥౬౮॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది.ఏ దేశమున పూర్ణవిద్యాంసులైన రాజు ప్రజలు నుందురో అచట నందఱు నేకాభిప్రాయముగలవారై మిగుల సుఖముగ వర్ధిల్లుదురు. ॥౬౮॥ 1764

1765 అదబ్ధేభి రిత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అదబ్ధేభిః సవితః పాయుభిష్ట్వꣳ శివేభి రద్య పరి పాహి నో గయమ్ ।
హిరణ్యజిహ్వః సువితాయ నవ్యసే రక్షా మాకి ర్నో ఽఅఘశꣳస ఈశత.

అదబ్ధేభిః, సవిత రితి సవితః, పాయుభి రితి పాయుభిః,త్వమ్, శివేభిః, అద్య, పరి, పాహి, నః, గయమ్, హిరణ్యజిహ్వ ఇతి హిరణ్య+జిహ్వః, సువితాయ, నవ్యసే, రక్ష, మాకిః, నః, అఘశంసః, ఈశత. ॥౬౯॥

పదార్థః—(అదబ్ధేభిః)అహింసితైః (సవితః)అనేకపదార్థోత్పాదక తేజస్విన్! విద్వన్ రాజన్! (పాయుభిః)రక్షకైః(త్వమ్)(శివేభిః)కల్యాణకారకైః(అద్య)(పరి)(పాహి)రక్ష(నః)అస్మాకమ్

(గయమ్)ప్రశంసనీయ మపత్యం ధనం గృహం వా. గయ ఇత్యపత్య నామ.నిఘం. ౨. ౨. ధన నామ. ౨. ౧౦. గృహ నామ చ. ౩. ४. (హిరణ్యజిహ్వాః) హిరణ్యం హితరమణీయా జిహ్వా వాగ్యస్య సః. హితరమణ మ్భవతీతి వా హృదయరమణ మ్భవతీతి వా.నిరు...౨.౧౦.జిహ్వేతి వాఙ్నామ. నిఘం. ౧.౧౧.(సువితాయ)ఐశ్వర్యాయ(నవ్యసే)అతిశయేన నవీనాయ (రక్ష)అత్ర ద్వచోఽత స్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(మాకిః)నిషేధే(నః)అస్మాన్(అఘశంసః)అఘస్య పాపస్య స్తోతా చోరః (ఈశత)సమర్థో భవేత్. ॥౬౯॥ అన్వయః—హే సవిత స్త్వమదబ్ధేభిః శివేభిః పాయుభి రద్య నో గయం పరిపాహి హిరణ్యజిహ్వః సన్ నవ్యసే సువితాయ నో రక్ష. యతోఽఘశంసో నో మాకి రీశత. ॥౬౯॥ భావార్థః—ప్రజాజనైః రాజపురుషా ఏవం సమ్బోధనీయా యూయ మస్మాక మపత్య ధన గృహాదీనాం పదార్థానాం రక్షణేన నవీనం నవీన మైశ్వర్యం ప్రాపయ్యా స్మభ్యం పీడాప్రదాన్దూరే రక్షత. ॥౬౯॥

పదార్థము—సవితః=అనేక పదార్థోత్పాదకుడవు, తేజోవంతుడవు, విద్వాంసు డవునైన రాజా! త్వమ్=నీవు, అదబ్ధేభిః=అహింసితములు, శివేభిః=కళ్యాణకరములు నగు, పాయుభిః=రక్షణలతో, అద్య=నేడు, నః=మాయొక్క,గయమ్=ప్రశంసించ దగిన సంతానమును, ధనమును, గృహమును, పరిపాహి = సర్వవిధముల రక్షించుము. హిరణ్యజిహ్వః=సర్వహితమందు రమించదగిన వాక్కుగల నీవు, నవ్యసే = అత్యంత నూతన, సువితాయ=ఐశ్వర్యము కొఱకు, నః=మమ్ము రక్షించుము. అందువలన,అఘ శంసః = పాపమును పొగడు దుష్టుడు చోరుడు మామీద,మాకిః ఈశత = శాసకుడు కాకుండును గాక! ॥౬౯॥

భావార్థము—ప్రజలు రాజపురుషులను "రాజపురుషులారా!మీరు మా సంతాన మును, ధనమును, గృహములను, పదార్థములను కాపాడుచు క్రొత్తక్రొత్త ఐశ్వర్యము లను లభింపజేసి,పీడను కలుగజేయు దుష్టులనుండి మమ్ము దూరముగనుంచి రక్షించు" డని సంబోధించవలయును. ॥౬౯॥ 1765

1766 ప్ర వీరయేత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, వాయు ర్దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ప్ర వీరయా శుచయో దద్రిరే వామధ్వర్యుభి ర్మధుమన్తః సుతాసః । వహ వాయో నియుతో యాహ్యచ్ఛా పిబా సుతస్యాన్ధసో మదాయ. ॥౭౦॥

ప్ర, వీరయేతి వీర+యా, శుచయః, దద్రిరే, వామ్, అధ్వర్యుభిరిత్య ధ్వర్యుభిః, మధుమన్త ఇతి మధు+మన్తః, సుతాసః, వహ, వాయో ఇతి వాయో, నియుత ఇతి ని+యుతః, యాహి,అచ్ఛ, పిబ, సుతస్య, అన్ధసః, మదాయ. ॥౭౦॥

పదార్థః—(ప్ర)(వీరయా)వీరయుక్తయా (శుచయః) పవిత్రాః(దద్రిరే)విదీర్ణాన్ కుర్వన్తి. వ్యత్యయే నాత్రాత్మనేపదమ్.(వామ్)యువయోః రాజప్రజాజనయోః (అధ్వర్యుభిః) హింసాఽ

న్యాయవర్జితైః సహ (మధుమన్తః) ప్రశస్తవిజ్ఞానయుక్తాః (సుతాసః) విద్యాసుశిక్షాభ్యాం నిష్పన్నాః(వహ)ప్రాపయ(వాయో)వాయువద్వర్తమాన బలిష్ఠ రాజన్!(నియుతః)నితరాం మిశ్రితా. మిశ్రితాన్ వాయ్వాదిగుణాన్ (యాహి) ప్రాప్నుహి(అచ్ఛ)సమ్యక్. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (పిబ)అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(సుతస్య)నిష్పన్నస్య (అన్ధసః)అన్నస్య(మదాయ)ఆనన్దాయ అన్వయః—హే రాజప్రజాజనౌ యే వాం మధుమన్తః సుతాసః శుచయో జనా అధ్వర్యుభిః వీరయా సేనయా శత్రూన్ ప్ర దద్రిరే తైః సహ హే వాయో త్వం నియుతః వహ. అచ్ఛ యాహి మదాయ సుతస్యాన్ధసో రసం పిబ. ॥౩౦॥ భావార్థః—యే పవిత్రాచరణా రాజప్రజాభక్తా విజ్ఞానవన్తో వీరసేనయా శత్రూన్ విదృణన్తి తాన్ ప్రాప్య రాజాఽఽనన్దితో భవేత్ తథా స్వస్మా ఆనన్ద మిచ్ఛేత్తథా రాజా ప్రజాజనేభ్యోఽపి కాఙ్క్షేత. ॥౩౦॥

పదార్థము—రాజప్రజలారా! వామ్ = మీ యిరువురియొక్క, మధుమన్తః = ప్రశంసిత జ్ఞానయుక్తులు, సుతాసః = విద్యవలనను శిక్షణవలనను సిద్ధపఱచబడిన వారునగు, శుచయః = ఏపవిత్రమానవులు, అధ్వర్యుభిః = హింసనుండి, అన్యాయమునుండిదూరముగ నుండువారితోను, వీరయా = వీరపురుషులతో కూడిన సేనలతోను శత్రువులను, ప్రదద్రిరే = బాగుగా విదీర్ణపఱచుచున్నారో వారితో, వాయో = వాయువువలె బలిష్ఠుడవైన రాజా! నీవు, నియుతః = నిరంతరము సంయుక్త వియుక్త మొనర్చు వాయ్వాదులగుణములను, వహ = పొందుము. మఱియు, అచ్ఛ యాహి = బాగుగ ప్రాప్తడవుకమ్మ మఱియు, మదాయ = ఆనందము కొఱకు, సుతస్య = సిద్ధపఱచబడిన, అన్ధసః = అన్నముయొక్క రసమును, పిబ = త్రాగుము.* ॥౩౦॥

భావార్థము—ఎవరు పవిత్రాచరణులు రాజునకు ప్రజలకు హితైషులు విజ్ఞానవంతులునై వీరసైన్యముతో శత్రువులను చీల్చి చెండాడుదురో అట్టివారిని బడసి రాజు ఆనందితుడగునుగాక! రాజెటుల తన నిమిత్తము ఆనందమును కోరునో అటులనే రాజ [పురుషులకొఱకు] ప్రజలకొఱకును కోరవలయును. ॥౩౦॥ 1766

1767 గావ ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, మిత్రావరుణౌ దేవతే, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథ పృథివీసూర్యౌ కీదృశౌ విత్యాహ. తరణి ధరణు లెటులున్నవి ?

గావ ఉపావతావతం మహీ యజ్ఞస్య రప్సుదా । ఉభా కర్ణా హిరణ్యయా. ॥౩౧॥

గావః, ఉప, అవత, అవతమ్, మహీ ఇతి మహీ, యజ్ఞస్య, రప్సుదా, ఉభా, కర్ణా, హిరణ్యయా. ॥౩౧॥

పదార్థః—(గావః)కిరణాః(ఉప)(అవత)రక్షత(అవతమ్)కూపమ్ (మహీ) ద్యావాపృథివ్యౌ (యజ్ఞస్య)సఙ్గతస్య సంసారస్య (రప్సుదా) సురూపప్రదే(ఉభా)ఉభే(కర్ణా)కర్త్ర్యౌ (హిరణ్యయా) జ్యోతిః ప్రచురే. ॥౩౧॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా రప్సుదా ఉభా కర్ణా హిరణ్యయా మహీ యజ్ఞస్యావతమివ రక్షికే భవతో గావశ్చ రక్షకాః స్యుస్తథైతాన్ యూయ ముపావత. ॥౩౧॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యథా కృషీవలాః కూపోదకేన క్షేత్రాణ్యారామాంశ్చ సంరక్ష్య శ్రీమన్తో భవన్తి తథా పృథివీసూర్యౌ సర్వేషాం శ్రీకారకే భవతః. ॥౩౧॥

పదార్థము-మానవులారా! రప్సుదా = సుందరరూపము నొసగునవి, కర్ణా = కార్యసాధకములు, హిరణ్యాయా = జ్యోతిస్స్వరూపములు, మహీ = మహత్పరిమాణములునగు సూర్యుడు, భూమి, ఉభా = రెండు, యజ్ఞస్య = సంగత సంసారమునకు, అవతమ్ = కూపమువలె రక్షకము లెట్లగుచున్నవో మఱియు, గావః = కిరణములును రక్షకము లెటులగుచున్నవో అటులనే వీనిని మీరు, ఉప అవత = రక్షించుడు. ॥౨౦॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. రైతులెట్లు నూతినీటితో పొలమును తోటలను బాగుగా కాపాడి ధనవంతులగుచున్నారో అటులనే భూమి సూర్యుడు సమస్తమునకు ధనకారకము లగుచున్నవి. ॥౨౦॥ 1767

1768 కావ్యయోరిత్యస్య దక్ష ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథాధ్యాపకోపదేశక విషయ మాహ. అధ్యాపకోపదేశకుల విషయము.

కావ్యయో రాజానేషు క్రత్వా దక్షస్య దురోణే । రిశాదసా సధస్థ ఆ. ॥౨౨॥

కావ్యయోః, ఆజానేష్విత్యా+జానేషు, క్రత్వా, దక్షస్య, దురోణే, రిశాదసా, సధస్థ ఇతి సధ+స్థే, ఆ. ॥౨౨॥

పదార్థః—(కావ్యయోః)కవిభి ర్విద్వద్భి ర్నిర్మితయో ర్వ్యవహార పరమార్థ ప్రతిపాదకయో ర్గ్రన్థయోః (ఆజానేషు) సమన్తాజ్జాయన్తే విద్వాంసో యైస్తేషు పఠనపాఠనాది వ్యవహారేషు (క్రత్వా)ప్రజ్ఞయా కర్మణా వా(దక్షస్య)కుశలస్య జనస్య(దురోణే)గృహే(రిశాదసా) అవిద్యాది దోషనాశకా వధ్యాపకోపదేశకౌ(సధస్థే)సహ తిష్ఠన్తి యత్ర(ఆ)సమన్తాత్. ॥౨౨॥ అన్వయః—హే రిశాదసా కావ్యయో రాజానేషు క్రత్వా దక్షస్య సధస్థే దురోణే యువా మాగచ్ఛతమ్. భావార్థః—హే మనుష్యా! యా వధ్యాపకోపదేశకౌ రాజప్రజాజనాన్ ప్రాజ్ఞాన్ బలయుక్తా నరోగాన్ పరస్పరస్మిన్ ప్రీతిమతో ధర్మాత్మనః పురుషార్థినః సంపాదయేతాం తౌ పితృవత్స త్కర్తవ్యౌ స్తః. ॥౨౨॥

పదార్థము—రిశదసా = అవిద్యాది దోషనాశకులైన అధ్యాపకోపదేశకులారా! కావ్యయోః = కవులు విద్వాంసులు నిర్మించిన, వ్యవహార పరమార్థములను ప్రతిపాదించు గ్రంథముల, ఆజానేషు = విద్వాంసులుగ నొనర్పగలుగు పఠనపాఠనాది వ్యవహారములందు, క్రత్వా = బుద్ధితో లేక కర్మతో, దక్షస్య = కుశలుడగు పురుషునియొక్క, సధస్థే దురోణే = కలిసిమెలసి కూర్చుండు గృహమునకు మీరు, ఆ = వచ్చుచునుండుడు.

భావార్థము—మానవులారా! ఏ అధ్యాపకోపదేశకులు రాజును ప్రజలను బుద్ధిమంతులుగ, బలయుక్తులుగ, నీరోగులుగ, పరస్పర ప్రీతిగలవారుగ, ధర్మాత్ములుగ, పురుషార్థులుగను చేయుదురో వారు తండ్రివలె సత్కరించబడుటకు తగినవారు. ॥౨౨॥

1769 ద్వైవ్యావిత్యస్య దక్ష ఋషిః, అధ్వర్యూ దేవతే, నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథ యాన నిర్మాణ విషయ మాహ. యాన నిర్మాణ విషయము.

దై॒వ్యా వ॑ధ్వర్యూ॒ ఆ గ॑త॒ꣳ రథే॑న॒ సూర్య॑త్వచా । మధ్వా॑ య॒జ్ఞꣳ సమ॑ఞ్జాథే॥

*తమ్ప్ర॒త్నథా॑ । అ॒యం వే॒నః ॥ ॥౨౩॥

దై॒వ్యా॑, అ॒ధ్వ॒ర్యూ॒ ఇత్య॑ధ్వర్యూ, ఆ, గ॒తమ్, రథే॑న, సూర్య॑త్వ॒చేతి॒

సూర్య॑+త్వచా, మధ్వా॑, య॒జ్ఞమ్, సమ్, అ॒ఞ్జా॒థ॒ ఇత్య॑ఞ్జాథే. ॥౨౩॥

పదార్థః— (దై॒వ్యా) దేవేషు విద్వత్సు కుశలౌ (అధ్వర్యూ) ఆత్మనోఽధ్వర మహింసా మిచ్ఛన్తౌ(ఆ) (గతమ్) ఆగచ్ఛతమ్ (రథేన) రమణహేతునా యానేన(సూర్యత్వచా)సూర్య ఇవ ప్రదీప్తా త్వగ్ యస్య తేన(మధ్వా)మధురభాషణేన(యజ్ఞమ్) గమనాఖ్యం వ్యవహారమ్ (సమ్) (అఞ్జాథే)ప్రకటయతమ్. ॥౨౩॥ అన్వయః—హే దై॒వ్యా వధ్వర్యూ సూర్యత్వచా రథేనాగత మాగత్య మధ్వా యజ్ఞం సమఞ్జాథే. ॥౨౩॥ భావార్థః—మనుష్యై ర్యాని భూజలాన్తరిక్ష గమకాని సుశోభితాని సూర్యవత్ప్రకాశితాని యానాని నిర్మాతవ్యాని తై రభీష్టాః కామాః సాధనీయాః. ॥౨౩॥

పదార్థము—దై॒వ్యా=విద్వాంసులలో కుశలప్రవీణులు, అధ్వర్యూ = స్వకీయాత్మతో నహింసారూప ధర్మమును కోరుచున్నవారునగు విద్వాంసులారా! మీరిరువురు, సూర్యత్వచా = సూర్యునివంటి కాంతిగలవారు, రథేన = ఆనందమునకు హేతువగు యానముతో,ఆగతమ్=రండు.మఱియు వచ్చి,మధ్వా=మధురభాషణముతో,యజ్ఞమ్ =గమనాఖ్య వ్యవహారమును, సమ్ అఞ్జాథే=బాగుగ ప్రకటించుడు. ॥౨౩॥

భావార్థము—మానవులు పృథివీజల అంతరిక్షములందు విహారమొనరించగలవి, ఉత్తమ శోభాయమానములు సూర్యునివలె ప్రకాశించునవియునగు యానములను నిర్మించి వానివలన నభీష్టకామములను సాధించవలయును. ॥౨౩॥ 1769

1770 తిరశ్చీన ఇత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, సూర్యో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ విద్వద్విషయ మాహ. విద్వాంసుని విషయము.

తి॒రశ్చీ॒నో విత॑తో ర॒శ్మి రే॑షామ॒ధః స్వి॑దా॒సీ౩దు॒పరి॑ స్విదాసీ౩త్ ।

రే॒తో॒ధా ఆ॑సన్మహి॒మాన॑ ఆసన్త్స్వ॒ధా అ॒వస్తా॒త్ప్రయ॑తిః ప॒రస్తా॑త్.

తి॒రశ్చీ॑నః, వి॒తత॒ ఇతి॒ వి+తతః, ర॒శ్మిః, ఏ॒షామ్, అ॒ధః, స్వి॒త్, ఆ॒సీ॒త్,

ఉ॒పరి, స్వి॒త్, ఆ॒సీ॒త్, రే॒తో॒ధా ఇతి॒ రే॒తః+ధాః, ఆ॒స॒న్, మ॒హి॒మానః, ఆ॒స॒న్,

స్వ॒ధా, అ॒వస్తా॒త్, ప్రయ॑తి॒ రితి॒ ప్ర+య॑తిః, ప॒రస్తా॑త్. ॥౨౪॥

పదార్థ—(తిరశ్చీనః) తిర్యగ్గమనః (వితతః) విస్తృతః(రశ్మిః) కిరణో దీప్తిః(ఏషామ్)విద్యుత్సూర్యాదీనామ్ (అధః) అర్వాక్(స్విత్)అపి(ఆసీత్)అస్తి(ఉపరి)(స్విత్) (ఆసీత్)అస్తి(రేతోధాః)

---

*ఇచ్చటకూడ ౨వ అధ్యాయములోని ౧౨, ౧౬ మంత్రముల ప్రతీకలు కర్మకాండ విశేషము నకై పేర్కొన బడినవి.

యే రేతో వీర్యం దధతి తే(ఆసన్)సన్తు (మహిమానః) పూజ్యమానాః(ఆసన్)స్యుః(స్వధా)యే స్వం దధతి తే. అత్ర విభక్తిలోపః(అవస్తాత్)అవరస్మాత్(ప్రయతిః)ప్రయతనశీలం(పరస్తాత్) పరస్మాత్. ॥౨౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! ఏషాం తిరశ్చీనో వితతో రశ్మి రధః స్విదాసీదుపరి స్విదాసీ దవస్తాత్పరస్తాచ్చ ప్రయతి రస్తి. తద్విజ్ఞానేన రేతోధా ఆసన్ మహిమానః స్వధా సన్తో భవన్త ఉపకారకా ఆసన్. ॥౨౪॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యస్యా విద్యుతో దీప్తి రన్తస్థా సతీ సర్వాసు దిక్షు వ్యాప్తాస్తి సైవ సర్వం దధాతీతి యూయం విజానీత. ॥౨౪॥

పదార్థము-మానవులారా! ఏషామ్=ఈ విద్యుత్సూర్యాదులయొక్క, తిరశ్చీనః వక్రగమనము గలది, వితతః=విస్తారయుక్తమునగు, రశ్మిః=కిరణము లేక దీప్తి, అధః =క్రింద, స్విత్=కూడ, ఆసీత్=ఉన్నది, ఉపరి=పైన, స్విత్=కూడ,ఆసీత్=ఉన్నది, మఱియు, అవస్తాత్=ఇటునుండియు, పరస్తాత్=అటునుండియు,ప్రయతిః=ప్రయత్న శీలముగలదై యున్నది. దాని విజ్ఞానముతో, రేతోధాః=పరాక్రమమును ధరించగల వారుగ, ఆసన్=కండు, మఱియు మీరు మహిమానః=పూజ్యులు, స్వధా = స్వకీయ ధనాదిపదార్థములను ధరించువారలునగుచు ఉపకారులు, ఆసన్=కండు. ॥౨౪॥

భావార్థము-మానవులారా! ఏ విద్యుద్దీప్తి అన్నిటిలోపలనుండి సమస్త దిశలలో వ్యాపించియున్నదో అదియే సమస్తమును ధరించుచున్నదని యెఱుంగుడు. ॥౨౪॥

1771 ఆ రోదసీత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

ఆ రోదసీ॰అపృణదా స్వర్మహజ్జాతం యదేన మపసో॰అధారయన్ ।
సో॰అధ్వరాయ పరిణీయతే కవి రత్యో న వాజసాతయే చనోహితః. ॥౨౫॥

ఆ, రోదసీ ఇతి రోదసీ, అపృణత్, ఆ, స్వః, మహత్, జాతమ్, యత్, ఏనమ్, అపసః, అధారయన్, సః, అధ్వరాయ, పరి, నీయతే, కవిః, అత్యః, న, వాజసాతయ ఇతి వాజ+సాతయే, చనోహిత ఇతి చనః+హితః.

పదార్థః—(ఆ) సమన్తాత్ (రోదసీ) ద్యావాపృథివ్యౌ (అపృణత్)పృణాతి వ్యాప్నోతి(ఆ) (స్వః)అన్తరిక్షమ్(మహత్)(జాతమ్)(యత్)(ఏనమ్)(అపసః)కర్మాణి(అధారయన్) ధారయన్తి (సః)(అధ్వరాయ)అహింసాఖ్యాయ శిల్పమయాయ యజ్ఞాయ(పరి)సర్వతః (నీయతే) ప్రాప్యతే (కవిః)శబ్దహేతుః(అత్యః)యో॰తతి వ్యాప్నోత్యధ్వానం సో॰శ్వః(న)ఇవ(వాజసాతయే)వాజస్య వేగస్య సంభజనాయ(చనోహితః)చనసే పృథివ్యాద్యన్నాయ హితకారీ. చన ఇత్యన్ననామ... నిరు. ౬.౧౬. ॥౨౫॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యద్యో విద్యుద్రూపో॰గ్ని రోదసీ మహజ్జాతం స్వశ్చా॰పృణ దేనమపస అధారయన్, యశ్చ కవి రధ్వరాయ వాజసాతయే చాత్యో న విద్వద్భిః పరిణీయతే స చ నో హితో॰స్తీతి యూయం విజానీత. ॥౨౫॥ భావార్థః—మనుష్యై రనేకవిధై ర్విజ్ఞానకర్మభి ర్విద్యుద్విద్యాం లబ్ధ్వా భూమ్యాదిషు వ్యాప్తో విభాజకశ్చ సాధితః సన్ యానాదీనాం సద్యో గమయితా॰గ్నిః కార్యేషూపయోక్తవ్యః. ॥౨౫॥

పదార్థము—యత్ = ఏ విద్యుద్రూపాగ్ని, రోదసీ = సూర్యుని మఱియు పృథివిని, మహత్ = పెద్దది, జాతమ్ = ప్రసిద్ధమునగు, స్వః = అంతరిక్షమును, ఆ అపృణత్ = బాగుగ వ్యాప్తమగునో, ఏనమ్ = [ఏ]ఈ యగ్నిని, అపసః = కర్మలు, ఆ అధారయన్ = బాగుగా ధరించుచున్నవో మఱియు, కవిః = శబ్దము కలుగుటకు హేతువైన యే యగ్ని, అధ్వరాయ = అహింసానామక శిల్పవిద్యారూప యజ్ఞముకొఱకు, వాజసాతయే = వేగమును బాగుగ సేవించుటకొఱకును, అత్యః న = మార్గమున వ్యాప్తమగు గుఱ్ఱమువలె, విద్వాంసులచే, పరి నీయతే = పొందబడుచున్నదో, సః = అది, చనోహితః = పృథివ్యాద్యన్నములకు హితకరమైనదని మానవులారా! మీరు తెలిసికొనుడు. ॥౨౫॥

భావార్థము—మానవు లనేకవిధములైన విజ్ఞానములవలనను, కర్మలవలనను విద్యుద్రూపాగ్ని విద్యను బడసి భూమి మొదలగువానియందు వ్యాప్తము, విభాగకర్త, సాధితము, యానాదులనుశీఘ్రముగ చేర్చునదియునగునగ్నిని కార్యములందు ప్రయుక్త పఱచవలయును. ॥౨౫॥ 1771

1772 ఉక్థేభి రిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, ఇన్ద్రాగ్నీ దేవతే, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

కీదృశా జనాః సత్కర్తవ్యాః స్యు రిత్యాహ. ఎటువంటి జనులు సత్కరించ యోగ్యులు ?

ఉక్థేభి ర్వృత్రహన్తమా యా మన్దానా చిదా గిరా । ఆఙ్గూషై రావివాసతః॥ ౨౬॥

ఉక్థేభిః, వృత్రహన్తమేతి వృత్రహన్+తమా, యా, మన్దానా, చిత్, ఆ, గిరా, ఆఙ్గూషైః, ఆవివాసత ఇత్యా+వివాసతః. ॥౨౬॥

పదార్థః—(ఉక్థేభిః) ప్రశంసనీయైః స్తుతిసాధకై ర్వేదవిభాగై ర్మన్త్రైః(వృత్రహన్తమా) అతిశయేన వృత్రాణా మావరకాణాం పాపినాం హన్తారౌ(యా)యౌ(మన్దానా)ఆనన్దప్రదౌ, అత్ర సర్వత్ర విభక్తే ర్డాదేశః (చిత్) ఇవ (ఆ) సమన్తాత్ (గిరా) వాణ్యా(ఆఙ్గూషైః)సమన్తాద్ ఘోషైః(ఆవివాసతః)సమన్తాత్ పరిచరతః. ॥౨౬॥ అన్వయః—యా మన్దానా వృత్రహన్తమా సభాసేనాధ్యక్షౌ చిదివ గిరా ఆఙ్గూషై రుక్థేభిశ్చ శిల్పవిజ్ఞాన మావివాసత స్తావధ్యాపకోపదేశకౌ మనుష్యై రాసేవనీయౌ. ॥౨౬ భావార్థః—యే మనుష్యాః ! సభాసేనాధ్యక్షవద్విద్యాది కార్యసాధకాః సూపదేశైః సర్వాన్ విదుషః సమ్పాదయన్తః ప్రవృత్తాః స్యు స్త ఏవ సర్వైః సత్కర్తవ్యా భవేయః. ॥౨౬॥

పదార్థము—యా = ఏ[యధ్యాపకోపదేశకులు], మన్దానా = ఆనందదాతలు, వృత్రహన్తమా = ధర్మనిరోధక పాపులను నాశనమొనర్చువారును నగు సభాసేనాపతుల, చిత్ = వలె, గిరా = వాణిచేతను, ఆఙ్గూషైః = మంచి ధ్వనిచేతను, ఉక్థేభిః = యోగ్య స్తుతులకు సాధకములగు వేదభాగస్థ మంత్రములతోను శిల్పవిజ్ఞానమును, ఆవివాసతః = బాగుగా సేవించుచున్నారో ఆయధ్యాపకోపదేశకులను మానవులు, ఆ = బాగుగ సేవించవలయును. ॥౨౬॥

భావార్థము—ఏ మానవులు సభాసేనాధ్యక్షులవలె విద్యాదికార్యముల యొక్క సాధకులై సుందరోపదేశములతో సర్వులను విద్వాంసులుగ నొనర్చ ప్రవృత్తులగుదురో

వారే సకలజనులచే సత్కరించబడుటకు యోగ్యులు. ॥౨౧॥ 1772

1773 ఉప న ఇత్యస్య సుహోత్ర ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథ పితరౌ స్వసన్తానాన్ ప్రతి కిం కుర్యాతామిత్యాహ.

మాతాపితరులు స్వసంతానమునకై యేమి యొనర్చవలెను ?

ఉప నః సూనవో గిరః శృణ్వన్త్వమృతస్య యే । సుమృడీకా భవన్తు నః ॥౨౨॥

ఉప, నః, సూనవః, గిరః, శృణ్వన్తు, అమృతస్య, యే, సుమృడీకా ఇతి సు+మృడీకాః, భవన్తు, నః. ॥౨౨॥

పదార్థః—(ఉప)(నః)అస్మాకమ్ (సూనవః) అపత్యాని(గిరః) (శృణ్వన్తు)(అమృతస్య)నాశరహితస్య పరమేశ్వరస్య నిత్యస్య వేదస్య వా(యే)(సుమృడీకాః)సుష్ఠు సుఖకరాః(భవన్తు)(నః) అస్మభ్యమ్. ॥౨౨॥ అన్వయః—యే నః సూనవోఽమృతస్య గిర ఉపశృణ్వన్తు తే నస్సుమృడీకా భవన్తు. ॥౨౨॥ భావార్థః—యది మాతాపితరౌ స్వపుత్రాన్ కన్యాశ్చ బ్రహ్మచర్యేణ వేదవిద్యయా సుశిక్షయా చ యుక్తాన్ కృత్వా శరీరాత్మబలవతః కుర్యాతాం తర్హి తేభ్యోఽత్యన్త సుఖకరౌ స్యాతామ్. ॥౨౨॥

పదార్థము—యే నః సూనవః=ఏ మాసంతానము, అమృతస్య=నాశరహిత పరమేశ్వరునకు సంబంధించిన లేక నిత్యమైన వేదముయొక్క, గిరః = వాక్కులను, ఉపశృణ్వన్తు=అధ్యాపకుడు మొదలగువారి దగ్గఱనుండి విందురో వారు, నః = మాకు, సుమృడీకాః=ఉత్తమ సుఖము నొసగువారు, భవన్తు=అగుదురుగాక! ॥౨౨॥

భావార్థము—తలిదండ్రులు తమ పుత్రపుత్రికలను బ్రహ్మచర్యముతో వేదవిద్యను, ఉత్తమశిక్షను గఱపి శరీరాత్మ బలములుగలవారిగ చేయుచో సంతానమున కత్యంత హితకరులైన వారగుదురు. ॥౨౨॥ 1773

1774 బ్రహ్మాణీత్యస్య అగస్త్య ఋషిః, ఇన్ద్రోమరుతౌ దేవతే, విరాట్ త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునర్విద్వాంసః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మరల విద్వాంసు లేమి చేయవలెను ?

బ్రహ్మాణి మే మతయః శꣳసుతాసః శుష్మఽఇయర్తి ప్రభృతో మేఽఅద్రిః ।
ఆ శాసతే ప్రతి హర్యన్త్యుక్థేమా హరీ వహతస్తా నో అచ్ఛ. ॥౨౩॥

బ్రహ్మాణి, మే, మతయః, శమ్, సుతాసః, శుష్మః, ఇయర్తి, ప్రభృత ఇతి ప్ర+భృతః, మే, అద్రిః, ఆ, శాసతే, ప్రతి, హర్యన్తి, ఉక్థా, ఇమా, హరీ ఇతి హరీ, వహతః, తా, నః, అచ్ఛ. ॥౨౩॥

పదార్థః—(బ్రహ్మాణి)ధనాని(మే)మహ్యమ్ (మతయః) మేధావినః. మతయ ఇతి మేధావి నామ...నిఘం. ౩.౧౫. (శమ్) సుఖమ్ (సుతాసః) విద్యాసుశిక్షాభ్యాం నిష్పన్నా ఐశ్వర్యవన్తః

(శుష్మః) బలకరః (ఇయర్త్తి) అర్పయతి. అత్రాన్తర్గతో ణిచ్(ప్రభృతః) ప్రకర్షేణ హవనాదినా పోషితః(మే)మహ్యమ్(అద్రిః)మేఘః(ఆ)(శాసతే)ఆశాం కుర్వన్తి(ప్రతి) (హర్యన్తి) కామయన్తే (ఉక్థా) ప్రశంసనీయాని వేదవచాంసి (ఇమా) ఇమాని(హరీ) హరణశీలావధ్యాపకాఽధ్యేతారౌ (వహతః)ప్రాపయతః(తా)తాని(నః)అస్మభ్యమ్(అచ్ఛ) ॥౩౮॥ అన్వయః—సుతాసో మతయో మే యాని బ్రహ్మాణి ప్రతి హర్యన్తి ఇమోక్థాఽఽశాసతే శుష్మః ప్రభృతోఽద్రిర్మే యత్ శమియర్త్తి తా తాని నోఽస్మభ్యం హర్యచ్ఛ వహతః. ॥౩౮॥ భావార్థః—హే విద్వాంసో యేన కర్మణా విద్యామేధోన్నతిః స్యాత్తత్కురుత. యే యుష్మద్విద్యాసుశిక్షే కామయన్తే తాన్ ప్రీత్యా ప్రయచ్ఛత యే భవద్భ్యోఽధికస్తేభ్యో యూయం విద్యాం గృహ్ణీత. ॥౩౮॥

పదార్థము—సుతాసః = విద్యా సుశిక్షాయుక్తులు, ఐశ్వర్యముగలవారు, మతయః = బుద్ధిమంతులు, మే = నాకొఱకు, బ్రహ్మాణి = ఏధనములను, ప్రతి హర్యన్తి = ప్రతీతితో గోరుదురో మఱియు, ఇమా ఉక్థా = ప్రశంసించదగిన యీ వేదవచనములను, ఆ శాసతే = అభిలషించుచున్నారో మఱియు, శుష్మః = బలకరము, ప్రభృతః = బాగుగ హవనాదులతో బలపఱచబడిన, అద్రిః = మేఘము, మే = నాకు, శమ్ = ఏ సుఖమును, ఇయర్త్తి = చేకూర్చుచున్నదో, తా = వానిని, నః = మాకు, హరీ = హరణశీలురైన అధ్యాపకవిద్యార్థు లిరువురు, అచ్ఛ వహతః = బాగుగ లభింపజేయుచున్నారు. ॥౩౮॥

భావార్థము—విద్వాంసులారా! ఏకర్మచే విద్యయు, మేధయు నున్నతినొందునో ఆ క్రియ నొనర్పుడు. ఎవరు మీనుండి విద్యా సుశిక్షలను కామించెదరో వారికి ప్రీతితో నొసగుడు. ఎవరు మీకంటె నధిక విద్వాంసులో వారినుండి మీరు విద్యను గ్రహించుడు.

1775 అనుత్తమిత్యస్య అగస్త్య ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథేశ్వర విషయ మాహ. ఈశ్వర విషయము చెప్పబడినది.

అనుత్తమా తే మఘవన్నకిర్ను న త్వావాఁ౨॥ఽఅస్తి దేవతా విదానః ।
న జాయమానో నశతే న జాతో యాని కరిష్యా కృణుహి ప్రవృద్ధ. ॥౩౯॥

అనుత్తమ్, ఆ, తే, మఘవన్నితి మఘ+వన్, నకిః, ను, న, త్వావానితి త్వా+వాన్, అస్తి, దేవతా, విదానః, న, జాయమానః, నశతే, న, జాతః, యాని, కరిష్యా, కృణుహి, ప్రవృద్ధేతి ప్ర+వృద్ధ. ॥౩౯॥

పదార్థః-(అనుత్తమ్)అప్రేరితమ్. నసత్తా నిసత్తానుత్త...అ.౮.౧.౬౧. ఇతి నిపాతనమ్. (ఆ)స్మరణే (తే) (మఘవన్) బహుధనయుక్త (నకిః) ఆకాఙ్క్షాయామ్(ను)సద్యః(న)(త్వావాన్) త్వయా సదృశః(అస్తి)(దేవతా) దేవ ఏవ దేవతా. స్వార్థే తల్.(విదానః) విద్వాన్(న) (జాయమానః)ఉత్పద్యమానః(నశతే)వ్యాప్నోతి. నశదితి వ్యాప్తి కర్మా. నిఘం. ౨.౧౮. (న) (జాతః) ఉత్పన్నః(యాని)జగదుత్పత్త్యాదికర్మాణి (కరిష్యా) కరిష్యసి. సిజ్ లోపో దీర్ఘశ్చాత్ర ఛాన్దసః (కృణుహి)కరోషి. లడర్థే లోట్(ప్రవృద్ధ). ॥౩౯॥ అన్వయః—హే ప్రవృద్ధ మఘవన్నీశ్వర యస్య తేఽనుత్తం స్వరూపమస్తి న కోఽపి త్వావాన్ దేవతా విదానో న్వస్తి. భవాన్ న జాయమానోఽస్తి. న జాతోఽస్తి. యాని కరిష్యా కృణుహి చ తాని కశ్చిన్నకి ర్నాశతే స

భావార్థః—త్వం సర్వోపాస్యోఽసి. ॥౩౯॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యః పరమేశ్వరోఽఖిలైశ్వర్యోఽసదృశోఽనన్తవిద్యో నోత్పద్యతే నోత్పన్నో నోత్పత్స్యతే, సర్వేభ్యో మహానస్తి. తమేవ యూయం సతత ముపాసీత. ॥౩౯॥

పదార్థము—ప్రవృద్ధ=అందఱికంటె శ్రేష్ఠుడా! సర్వపూజ్యా! మఘవన్=అధిక ధనముగలవాడా! ఈశ్వరా! తే=ప నీయొక్క, అనుత్తమ్=అప్రేరిత స్వరూపమున్నదో, త్వావాన్=[అట్టి]నీ వంటి, దేవతా=పూజ్యమైన యిష్టదైవము[గాని], విదానః =విద్వాంసుడు[గాని], న=నిశ్చయముగ నెవరును, న=లేరు,నీవు, జాయమానః= పుట్టువాడవును, న=కావు, జాతః న=పుట్టినవాడవును కావు. యాని = జగదుత్పత్తి మొదలగు నేకార్యములను, కరిష్యా = చేయుదువో, కృణుహి = చేయుచున్నావో వానినెవడును, నకిః ఆనశతే=స్మరణశక్తితో వ్యాప్తుడు కాజాలడు.అట్టి నీవు సమస్తమునకు నుపాస్యదేవుడవై యున్నావు. ॥౩౯॥

భావార్థము—మానవులారా! పరమేశ్వరుడు సకలైశ్వర్యవంతుడు,అసదృశుడు, అనంతవిద్యాయుక్తుడు, పుట్టనివాడు, పుట్టుటయులేదు, పుట్టబోడును, అన్నిటికంటె గొప్పవాడునునై యున్నాడు. అటివానినే మీరు నిరంతరము ఉపాసించుడు. ॥౩౯॥

1776 తదిత్యస్య బృహద్దివ ఋషిః, మహేన్ద్రో దేవతా, పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

తదిదాస భువనేషు జ్యేష్ఠ యతో జజ్ఞే ఉగ్రస్త్వేషనృమ్ణః ।
సద్యో జజ్ఞానో నిరిణాతి శత్రూననుయం విశ్వే మదన్త్యూమాః॥

తత్, ఇత్, ఆస, భువనేషు, జ్యేష్ఠమ్, యతః, జజ్ఞే, ఉగ్రః, త్వేషనృమ్ణ ఇతి త్వేష+నృమ్ణః, సద్యః, జజ్ఞానః, నిరిణాతి, శత్రూన్, అను, యమ్, విశ్వే, మదన్తి, ఊమాః. ॥౪౦॥

పదార్థః—(తత్)(ఇత్)(ఆస)అస్తి. అత్ర ఛన్దస్యుభయథేతి లిట ఆర్ధధాతుకసంజ్ఞాభావః. (భువనేషు)లోకలోకాన్తరేషు(జ్యేష్ఠమ్)వృద్ధం శ్రేష్ఠమ్ (యతః) యస్మాత్ (జజ్ఞే) (ఉగ్రః)తీక్ష్ణస్వభావః (త్వేషనృమ్ణః) త్వేషం సుప్రకాశితం నృమ్ణం ధనం యస్య సః (సద్యః)(జజ్ఞానః) జాయమానః(నిరిణాతి)హినస్తి(శత్రూన్)(అను)(యమ్)(విశ్వే)సర్వే(మదన్తి)హృష్యన్తి(ఊమాః)రక్షాది కర్మకర్తారః ॥౪౦॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యత ఉగ్రస్త్వేషనృమ్ణో వీరో జజ్ఞే యో జజ్ఞానః శత్రూన్ సద్యో నిరిణాతి విశ్వా ఊమా యమనుమదన్తి తదిదేవ బ్రహ్మ భువనేషు జ్యేష్ఠ మాసేతి విజానీత. ॥౪౦॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యస్యోపాసనాచ్ఛూరా వీరత్వముపలభ్య శత్రూన్ హన్తుం శక్నువన్తి, యముపాస్య విద్వాంస ఆనన్దితా భూత్వా సద్యానానన్దయన్తి తమేవ సర్వోత్కృష్టం సర్వోపాస్యం పరమేశ్వరం సర్వే నిశ్చిన్వన్తు. ॥౪౦॥

పదార్థము—మానవులారా! యతః=ఎవనినుండి, ఉగ్రః = తేజస్స్వభావముగల, త్వేషనృమ్ణః=సుందర ప్రకాశిత ధనముగల వీరపురుషుడు, జజ్ఞే=ఉత్పన్నమయ్యెనో, జజ్ఞానః=ఉత్పన్నమైన వాడెవడు, శత్రూన్=శత్రువులను, సద్యః=శీఘ్రముగ, నిరిణాతి =నిరంతరము హత్యచేయుచున్నాడో, విశ్వే ఊమాః=రక్షణాది కర్మలోనర్చువారందఱు, యమ్ అను మదంతి = ఎవనివెనుక ఆనందించుచున్నారో, తత్ ఇత్ = ఆ పరమాత్మ, పరబ్రహ్మయే, భువనేషు=లోకలోకాంతరములలో, జ్యేష్ఠమ్=అన్నిటికంటె గొప్పవాడై, మాన్యుడై, శ్రేష్ఠుడై, ఆస=ఉన్నాడు. అని మీరు తెలుసుకొనుడు. ౮౦॥

భావార్థము—మానవులారా! ఎవని నుపాసించుటవలన శూరులు వీరత్వమును బడసి శత్రువులను చంపగలుగుచున్నారో, ఎవని నుపాసించి విద్వాంసులు ఆనందితులై యందఱికి నానందమును కలుగజేయుచున్నారో యతనినే సర్వోత్కృష్టుడు సర్వోపాస్యుడు, పరమేశ్వరుడు అని సర్వులు నిశ్చయించుకొనవలయును. ॥౮౦॥ 1776

1777 ఇమా ఇత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః. విశ్వే దేవా దేవతాః. నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యాదియే.

ఇమా ఉ త్వా పురూవసో గిరో వర్ధన్తు యా మమ ।
పావకవర్ణాః శుచయో విపశ్చితోఽభి స్తోమై రనూషత. ॥౮౧॥

ఇమాః, ఉ ఇత్యూ, త్వా, పురూవసో, పురువసో ఇతి పురు+వసో, గిరః, వర్ధన్తు, యాః, మమ, పావకవర్ణా ఇతి పావక+వర్ణాః, శుచయః, విపశ్చిత ఇతి విపః+చితః, అభి, స్తోమైః, అనూషత. ॥౮౧॥

పదార్థః—(ఇమాః)వక్ష్యమాణాః(ఉ)నిశ్చయార్థే(త్వా)త్వామ్(పురూవసో)పురుషు బహుషు వాసకర్తః(గిరః)వాచః(వర్ధన్తు)వర్ధయన్తు (యాః)(మమ) (పావకవర్ణాః) పావకవత్ పవిత్రో గౌరో వర్ణో యేషా న్తే బ్రహ్మవర్చస్వినః(శుచయః)పవిత్రీభూతాః(విపశ్చితః) విద్వాంసః (అభి) (స్తోమైః) పదార్థవిద్యాప్రశంసనైః(అనూషత)ప్రశంసన్తు. ॥౮౧॥ అన్వయః—హే పురూవసో! పరమాత్మన్! యా ఇమా మమ గిర స్త్వా ఉ వర్ధన్తు. తాః ప్రాప్య పావకవర్ణాః శుచయో విపశ్చిత స్తోమై రభ్యనూషత. ॥౮౧॥ భావార్థః—మనుష్యైః సదైవేశ్వర స్తుతి ప్రార్థనోపాసనాభి స్తదస్తిత్వప్రతిపాదనేనాఽభ్యాస సత్యభాషణాభ్యాఞ్చ స్వవాచః శుద్ధాః సంపాద్య విద్వాంసో భూత్వా సర్వాః పదార్థవిద్యాః ప్రాప్తవ్యాః. ॥౮౧॥

పదార్థము—పురూవసో = బహుపదార్థములందు వసించు పరమాత్మా! యాః ఇమాః మమ గిరః=ఏ యీనావాణులు నన్ను, ఉ=నిశ్చయముగ, వర్ధన్తు=విస్తరింపజేయునో వానిని పొంది, పావకవర్ణాః=అగ్నివంటి వర్ణముగల తేజోవంతులు, శుచయః =పవిత్రులునైన, విపశ్చితః=విద్వాంసులు, స్తోమైః=పదార్థ విద్యలయొక్క ప్రశంసలతో, అభి అనూషత=సర్వవిధముల ప్రశంసించుదురు గాక! ॥౮౧॥

భావార్థము—మానవులు సదా ఈశ్వర స్తుతి ప్రార్థనోపాసనాదులతోను, ఈశ్వర సత్తా ప్రతిపాదనముతోను, అభ్యాస సత్యభాషణములతోను స్వవాక్కులను శుద్ధపఱచు కొని విద్వాంసులై సకల పదార్థ విద్యలను పొందవలయును. ॥౮౦॥ 1777

1778 యస్యేత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

అథ రాజధర్మ విషయ మాహ. రాజధర్మ విషయము.

యస్యాయం విశ్వ ఆర్యో దాసః శేవధిపా అరిః ।
తిరశ్చిదర్యే రుశమే పవీరవి తుభ్యేత్సో అజ్యతే రయిః. ॥౮౨॥

యస్య, అయమ్, విశ్వః, ఆర్యః, దాసః, శేవధిపా ఇతి శేవధి+పాః, అరిః, తిరః, చిత్, అర్యే, రుశమే, పవీరవి, తుభ్య, ఇత్. సః, అజ్యతే, రయిః

పదార్థః—(యస్య)(అయమ్)(విశ్వః)సర్వః(ఆర్యః)ధర్మ్యగుణకర్మస్వభావః(దాసః) సేవకః (శేవధిపాః)యః శేవధిం నిధిం పాతి రక్షతి ధర్మాదికార్యే కరే చ న వ్యేతి స శేవధిపాః. నిధిః శేవధిరితి యాస్కః నిరు. ౨.౪(అరిః)శత్రుః(తిరః)అన్తర్ధానం గతః(చిత్)అపి(అర్యే)ధనస్వామిని వైశ్యాదౌ(రుశమే)హింసకే (పవీరవి) యో ధనాది రక్షాయై పవీరం శస్త్రం వాతి ప్రాప్నోతి తస్మిన్(తుభ్య)తుభ్యమ్. అత్ర వా ఛాన్దసో వర్ణలోపః.(ఇత్)ఏవ(సః)(అజ్యతే)ప్రాప్యతే(రయిః) ధనమివ. ॥౮౨॥ అన్వయః—హే రాజన్! యస్య తవాయం విశ్వ ఆర్యో దాసః శేవధిపా అరిః పవీరవి రుశమేఽర్యే తిరశ్చిత్తుభ్యేత్స త్వం రయి రజ్యతే. ॥౮౨॥ భావార్థః—యస్య రాజ్ఞః సర్వ ఆర్యా రాజ్యరక్షకాః సేవకాః సన్తి ధనాదికరస్యాదాతా చ శత్రుస్తస్మాదపి యేన భవతా ధనాదికరో గృహ్యతే, స సర్వోత్తమశ్రీః స్యాత్. ॥౮౨॥

పదార్థము—రాజా! యస్య=ఏ నీకు, అయమ్ విశ్వః ఆర్యః = ధర్మయుక్త గుణ కర్మ స్వభావములుగల యీ సకల పురుషవర్గము, దాసః=సేవకునివలె ఆజ్ఞాకారియై [యున్నదో] శేవధిపాః=కుదువబెట్టిన ధనపు రక్షకుడు అనగా ధర్మాదికార్యముల నొనర్చియో, రాజున కీయవలసిన పన్ను నిచ్చియో వ్యయపఱచనివాడు, అరిః = మఱియు, శత్రువు, పవీరవి=ధనాదుల రక్షణకై శస్త్రమును పట్టువాని నిమిత్తము మఱియు, రుశమే=హింసక వ్యవహారము నిమిత్తము, రుశమే=హింసకవ్యవహారము నిమిత్తము,అర్యే=ధనాధిపతులైన వైశ్యాదుల నిమిత్తము,తిరఃచిత్ =దాగియుండు వాడుకూడ, తుభ్య=[ఏ]నీ కొఱకు, ఇత్ =నిశ్చయముగ [ఆజ్ఞాబద్ధుడై]యున్నాడో, సః=ఆ నీవు, రయిః=ధనమువలె, అజ్యతే=ప్రాప్తమగుచున్నావు. ॥౮౨॥

భావార్థము—ఏ రాజునకు సమస్త ఆర్యులు రాజ్యరక్షకులు ఆజ్ఞాపాలకులునై యున్నారో,ధనము మొదలైన పన్నుల నెగబెట్టు శత్రువులనుండి కూడ నెవడుధనాదులను, కరములను గ్రహించునో అత డందఱికంటె నుత్తమ శోభగలవాడగుచున్నాడు.

1779 అయమిత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః,విశ్వేదేవా దేవతాః,నిచృత్సతో బృహతీ ఛన్దః,మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అయమ్ సహస్ర మృషిభిః సహస్కృతః సముద్ర ఇవ పప్రథే ।
సత్యః సో అస్య మహిమా గృణే శవో యజ్ఞేషు విప్రరాజ్యే. ॥౮౩॥

అయమ్, సహస్రమ్, ఋషిభి రిత్యృషి+భిః, సహస్కృతః, సహః కృత ఇతిసహః+కృతః, సముద్ర ఇవేతి సముద్రః+ఇవ,పప్రథే,సత్యః, సః, అస్య, మహిమా, గృణే, శవః, యజ్ఞేషు, విప్రరాజ్య ఇతి విప్ర+రాజ్యే.

పదార్థః—(అయమ్)రాజా(సహస్రమ్)(ఋషిభిః)వేదార్థవిద్భిః(సహస్కృతః)సహసా బలేన నిష్పన్నః(సముద్ర ఇవ)సాగర ఇవాఽన్తరిక్షమివ వా(పప్రథే)భవతి(సత్యః)సత్సు వ్యవహారేషు విద్వత్సు వా సాధుః(సః)(అస్య)(మహిమా)మాహాత్మ్యమ్(గృణే)స్తౌమి(శవః)బలమ్(యజ్ఞేషు)సఙ్గతేషు రాజకర్మసు(విప్రరాజ్యే)విప్రాణాం మేధావినాం రాజ్యే రాష్ట్రే. ॥౮౩॥ అన్వయః—హే మనుష్యా ! యద్యయం సభేశో రాజా రాజర్షిభిః సహ సహస్ర మసఙ్ఖ్యం జ్ఞానం ప్రాప్తః సహస్కృతః సత్యోऽస్త్యస్య మహిమా సముద్ర ఇవ పప్రథే తర్హి స ప్రజాజనోఽహమస్య యజ్ఞేషు విప్రరాజ్యే చ శవో గృణే. ॥౮౩॥ భావార్థః—యే రాజాదయో రాజజనా విద్వత్సఙ్గప్రియాః సాహసినః సత్యగుణకర్మస్వభావా మేధావిరాజ్యేఽధికృతాః సఙ్గతాని న్యాయ వినయయుక్తాని కర్మాణి కుర్యు స్తేషా మాకాశమివ కీర్తి ర్విస్తీర్ణా భవతి. ॥౮౩॥

పదార్థము—మానవులారా! అయమ్=సభాపతియైన యీ రాజు,ఋషిభిః = వేదార్థ వేత్తలైన రాజర్షులతో, సహస్రమ్=అనేక ప్రకారములైన జ్ఞానమునుపొందిన వాడు, సహస్కృతః=బలసంయుక్తుడు, సత్యః=మఱియు శ్రేష్ఠవ్యవహారములలో లేక విద్వాంసులలో నుత్తమ చతురుడునై యుండుచో, అస్య=ఇతనియొక్క, మహిమ= మహాత్వము,సముద్ర ఇవ=సముద్రమువలె లేక అంతరిక్షమువలె,పప్రథే=ప్రసిద్ధమగుచో, సః=అట్టి పూర్వోక్త ప్రజయైన నేను ఈ రాజుయొక్క, యజ్ఞేషు = సంగతములైన రాజకార్యములందు మఱియు, విప్రరాజ్యే=బుద్ధిమంతుల రాజ్యమందు, శవః = బల మును, గృణే=స్తుతించుచున్నాను. ॥౮౩॥

భావార్థము—ఏ రాజు రాజపురుషులు విద్వాంసుల స్నేహమందు ప్రీతిగలవారు సాహసులు, సత్యగుణ కర్మ స్వభావయుక్తులునై బుద్ధిమంతులైన వారి రాజ్యమందు అధికారమును పొంది సంగతములు న్యాయ వినయ యుక్తములునగు కార్యములొనర్చుదురో వారికీర్తి ఆకాశమువలె విస్తరించుచున్నది. ॥౮౩॥ 1779

1780 అదబ్ధేభి రిత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అదబ్ధేభిః సవితః పాయుభిష్ట్వꣳ శివేభి రద్య పరి పాహి నో గయమ్ ।

హిరణ్యజిహ్వః సువితాయ నవ్యసే రక్షా మాకి ర్నో అఘశꣳస ఈశత॥

అదబ్ధేభిః, సవితరితి సవితః, పాయుభి రితి పాయుభిః, త్వమ్, శివేభిః, అద్య, పరి, పాహి, నః, గయమ్, హిరణ్యజిహ్వ ఇతి హిరణ్య+జిహ్వః, సువితాయ, నవ్యసే, రక్ష, మాకిః, నః, అఘశంసః, ఈశత. ॥౨౪॥

పదార్థః—(అదబ్ధేభిః)అహింసనీయైః(సవితః)సకలైశ్వర్యయుక్త(పాయుభిః)వివిధై రక్షణోపాయైః(త్వమ్)(శివేభిః)మంగలకారకైః(అద్య)(పరి)సర్వతః(పాహి)రక్ష(నః)అస్మాకమ్(గయమ్) ప్రజామ్ (హిరణ్యజిహ్వః) హిరణ్యా హితరమణీయా జిహ్వా వాగ్ యస్య (సువితాయ) ఐశ్వర్యాయ(నవ్యసే)అతిశయేన నవీనాయ(రక్ష)పాలయ. అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(మాకిః) నిషేధే(నః)అస్మాన్(అఘశంసః)దుష్టః స్తేనః(ఈశత)సమర్థో భవేత్. ॥౨౪॥ అన్వయః—హే సవితా రాజంస్త్వమద్యాఽదబ్ధేభిః శివేభిః పాయుభి ర్నో గయం పరిపాహి హిరణ్యజిహ్వః స నవ్యసే సువితాయ నోఽస్మాన్ రక్ష. యతోఽఘశంసోఽస్మదుపరి మాకి రీశత. ॥౨౪॥ భావార్థః-రాజ్ఞాం యోగ్యతాఽస్తి. సర్వస్యాః ప్రజాయాః సన్తానాన్ బ్రహ్మచర్య విద్యాదాన స్వయంవర వివాహై ర్దస్యుభ్యో రక్షణేన చోన్నయేయు రితి. ॥౨౪॥

పదార్థము—సవితః=సమగ్రైశ్వర్యయుక్త రాజా! త్వమ్=నీవు, అద్య=నేడు, అదబ్ధేభిః=చెఱుపుటకు వీలుగానివి, శివేభిః=మంగళకరములునగు, పాయుభిః=అనేక విధములైన రక్షణోపాయములచే, నః=మాయొక్క, గయమ్=ప్రజలను, పరి పాహి =అన్నివైపులనుండి రక్షించుము, హిరణ్యజిహ్వః = సర్వహితమందు రమణమొనర్చదగిన వాక్కులతో కూడినవాడవై, నవ్యసే=అత్యధిక నవీన,సువితాయ=ఐశ్వర్యము నిమిత్తము, నః=మమ్ము, రక్ష=రక్షించుము. దానిచే మామీద, అఘశంసః=దుష్టులు చోరులు, ఈశత=శాసనమొనర్చు సమర్థులు, మాకిః=కాకుందురుగాక! ॥౨౪॥

భావార్థము—సమస్త ప్రజల సంతానమునకు బ్రహ్మచర్య విద్యాదాన స్వయంవర వివాహముల నొనరించియు,చోర దుర్మార్గులనుండి కాపాడియు నభివృద్ధిపఱచుట రాజులకు యోగ్యమై యున్నది. ॥౨౪॥ 1780

1781 ఆ నో ఇత్యస్య జమదగ్ని ఋషిః, వాయు ర్దేవతా, విరాడ్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ఆ నో యజ్ఞం దివిస్పృశం వాయో యాహి సుమన్మభిః అన్తః.
పవిత్ర ఉపరి శ్రీణానోఽయꣳ శుక్రో అయామి తే. ॥౨౫॥

ఆ, నః, యజ్ఞమ్, దివిస్పృశమితి దివి+స్పృశమ్, వాయో ఇతి వాయో, యాహి, సుమన్మభి రితి సుమన్మభిః, అన్త రిత్యన్తః, పవిత్రే, ఉపరి, శ్రీణానః, అయమ్, శుక్రః, అయామి, తే. ॥౨౫॥

పదార్థః—(ఆ)సమన్తాత్ (నః) అస్మాకమ్ (యజ్ఞమ్) సఙ్గతం వ్యవహారమ్(దివి స్పృశమ్) విద్యాప్రకాశయుక్తమ్ (వాయో) వాయువద్వర్తమాన (యాహి) ప్రాప్నుహి (సుమన్మభిః) శోభనై ర్విజ్ఞానైః(అన్తః)ఆభ్యన్తరే (పవిత్రః) శుద్ధాత్మా(ఉపరి)ఉత్కృష్టే (శ్రీణానః) ఆశ్రయం కుర్వాణః(అయమ్)(శుక్రః)ఆశుకర్తా వీర్యవాన్(అయామి)ప్రాప్నోమి(తే)తవ. ౮౫॥ అన్వయః—హే వాయో రాజన్! యథాఽహమన్తః పవిత్ర ఉపరి శ్రీణానోఽయం శుక్రః సన్ సుమన్మభిస్తే దివిస్పృశం యజ్ఞమయామి తథా త్వం నో దివిస్పృశం యజ్ఞ మాయాహి. ॥౮౫॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యాదృశేన వర్తమానేన వృత్తేన రాజా ప్రజాసు చేష్టేత తాదృశేనైవ భావేన ప్రజా రాజని వర్తేత. ఏవ ముభౌ మిలిత్వా సర్వం న్యాయవ్యవహారమలం కుర్యాతామ్. ॥౮౫॥

పదార్థము—వాయో = వాయువువలె వర్తమానుడవైయున్న రాజా! ఎట్లు నేను, అన్తః = అంతఃకరణమందు, పవిత్రః = పరిశుద్ధుడను, ఉపరి = ఉన్నతిని, శ్రీణానః = ఆశ్రయించువాడను, అయమ్ శుక్రః = శీఘ్రకర్తను పరాక్రమవంతుడనునై, సుమన్మభిః = సుందర విజ్ఞానములతో, తే = నీ యొక్క, దివిస్పృశమ్ = విద్యాప్రకాశయుక్తమగు, యజ్ఞమ్ = సంగత వ్యవహారమును, అయామి = పొందుచున్నానో, అటులనే నీవు, నః = విద్యాప్రకాశయుక్తము, ఉత్తమమునగు మా వ్యవహారమును, ఆయాహి = బాగుగ పొందుము. ॥౮౫॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారమున్నది. రాజెటువంటి ప్రవర్తనతో ప్రజలపట్ల వ్యవహరించునో అటువంటి భావముతోనే ప్రజలు రాజు విషయమునను ప్రవర్తించవలయును. ఈ విధముగ రాజు ప్రజలు నేకమై సమస్త న్యాయవ్యవహారములను నిర్వహించవలయును. ॥౮౫॥ 1781

1782 ఇన్ద్రవాయూ ఇత్యస్య తాపస ఋషిః, ఇన్ద్రవాయూ దేవతే, నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ఇన్ద్రవాయూ సుసందృశా సుహవేహ హవామహే। యథా నః

సర్వ ఇజ్జనోఽనమీవః సఙ్గమే సుమనా అసత్. ॥౮౬॥

ఇన్ద్రవాయూ ఇతీన్ద్ర+వాయూ, సుసన్దృశేతి సు+సన్దృశా, సుహవేతి సు+హవా, ఇహ, హవామహే, యథా, నః, సర్వః, ఇత్, జనః, అనమీవః, సఙ్గమ ఇతి సమ్+గమే, సుమనా ఇతి సు+మనాః, అసత్. ॥౮౬॥

పదార్థః—(ఇన్ద్రవాయూ)రాజప్రజాజనౌ(సుసన్దృశా)సుష్ఠు సమ్యక్ ద్రష్టారౌ(సుహవా) సుష్ఠ్వాహ్వానీయౌ(ఇహ) (హవామహే) స్వీకుర్మహే (యథా)(నః)అస్మాకమ్ (సర్వః)(ఇత్)ఏవ (జనః)(అనమీవః)అరోగః(సఙ్గమే)సఙ్గ్రామే సమాగమే వా. సఙ్గమ ఇతి సఙ్గ్రామ నా...నిఘం౨.౧౭ (సుమనాః)ప్రసన్నచిత్తః(అసత్)భవేత్. ॥౮౬॥ అన్వయః—వయం యౌ సుసన్దృశా సుహవా

ఇన్ద్రావాయూ ఇవ హవామహే యథా సఙ్గమే నోఽనమీవః సుమనాః సర్వే జనో అసత్ తథా తౌ కుర్యాతామ్. ॥౮౬॥ భావార్థః— అత్రోపమాలఙ్కారః. తథైవ రాజప్రజాజనాః ప్రయతేరన్ యథా సర్వే మనుష్యాదయః ప్రాణినోఽరోగాః ప్రసన్నమనసో భూత్వా పురుషార్థినస్స్యుః

పదార్థము— మేము, సుసందృశా = సుందరముగ బాగుగ చూచువారు, సుహవా = బాగుగ నాహ్వానించదగినవారును నగు, ఇన్ద్రావాయూ = ఏ రాజును, ఏ ప్రజలను, ఇహ = ఈ జగత్తునందు, హవామహే = స్వీకరించుచున్నామో, యథా = ఎట్లు, సఙ్గమే సంగ్రామమునందు లేక సమాగమమునందు, నః = మాయొక్క, సర్వ ఇత్ జనః = సమస్త మానవులు, అనమీవః = రోగరహితులును, సుమనాః = ప్రసన్నచిత్తులును, అసత్ = అగుదురో అటుల వారిరువు రొనర్చెదరుగాక! ॥౮౬॥

భావార్థము— ఈ మంత్రమం దుపమాలఙ్కార మున్నది. మానవాది సకలప్రాణులు, రోగరహితములు, ప్రసన్న చిత్తములునై పురుషార్థులగునట్లు రాజు ప్రజలు ప్రయత్న మొనర్పవలెను. ॥౮౬॥ 1782

1783 ఋధగిత్యస్య జమదగ్ని ఋషిః, మిత్రావరుణౌ దేవతే, నిచృద్బృహతీ ఛన్దః మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యాదియే

ఋధగిత్థా స మర్త్యః శశమే దేవతాతయే ।
యో నూనం మిత్రావరుణా వభిష్టయ ఆచక్రే హవ్యదాతయే. ॥౮౭॥

ఋధక్, ఇత్థా, సః, మర్త్యః, శశమే, దేవతాతయ ఇతి దేవ+తాతయే, యః, నూనమ్, మిత్రావరుణౌ, అభిష్టయే, ఆచక్ర ఇత్యా+చక్రే, హవ్యదాతయ ఇతి హవ్య+దాతయే. ॥౮౭॥

పదార్థః—(ఋధక్) యః సమృధ్నోతి సః (ఇత్థా) అస్మాద్ధేతోః (సః) (మర్త్యః) మనుష్యః (శశమే) శామ్యతి. నిరుపద్రవో భవతి. అత్ర వ్యత్యాఖ్యానలోపాభావ శ్ఛాన్దసః (దేవతాతయే) దేవేభ్యో దివ్యగుణేభ్యో వా (యః) (నూనమ్) నిశ్చితమ్ (మిత్రావరుణా) ప్రాణోదానావివ రాజప్రజాజనౌ (అభిష్టయే) అభీష్టసుఖప్రాప్తయే (ఆచక్రే) సేవతే. అత్ర గన్ధనావక్షేపణ...అ. ౧.౩. ౩౨ ఇతి కరోతేః సేవనార్థ ఆత్మనేపదమ్ (హవ్యదాతయే) హవ్యానా మాదాతు మర్హాణా మాదానాయ. ॥౮౭॥ అన్వయః—యో దేవతాతయ ఋధగ్మర్త్యోఽభీష్టయే హవ్యదాతయే చ మిత్రావరుణౌ నూన మాచక్రే స నర ఇత్థా శశమే. ॥౮౭॥ భావార్థః—యే శమదమాది గుణాన్వితాః రాజప్రజాజనా ఇష్టసుఖసిద్ధయే ప్రయతేరం స్తేఽవశ్యం సమృద్ధిమన్తో భవేయుః.

పదార్థము— దేవతాతయే = విద్వాంసులకొఱకు, లేక దివ్యగుణముల నిమిత్తము, ఋధక్ = సమృద్ధిమంతుడైన, యః మర్త్యః = ఏ మానవుడు, అభిష్టయే = అభీష్టసుఖమును పొందుటకును, హవ్యదాతయే = గ్రహించదగిన పదార్థములను పొందుటకును, మిత్రావరుణౌ = ప్రాణోదానములవలెనున్న రాజును ప్రజలను, నూనమ్ = నిశ్చితముగ,

ఆ చ[క్రే= సేవించుచున్నాడో, సః= ఆ మానవుడు,ఇత్థా = ఈ పై హేతువువలన, శశమే =ఉప[ద్రవరహితుడు శాంతుడు నగుచున్నాడు. ॥౮౭॥

భావార్థము—శమదమాది గుణయుక్తులైన ఏ రాజపురుషులు ఏ [ప్రజలు ఇష్ట సుఖసిద్ధికై [ప్రయత్నము చేయుదురో వారవశ్యముగ సమృద్ధిమంతులగుదురు. ॥౮౭॥

1784 ఆ యాతమిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః,

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ఆ యాతముప భూషతం మధ్వః పిబత మశ్వినా । దుగ్ధం
పయో వృషణా జేన్యావసూ మా నో మర్ధిష్ట మాగతమ్. ॥౮౮॥

ఆ, యాతమ్, ఉప, భూషతమ్, మధ్వః, పిబతమ్, అశ్వినా, దుగ్ధమ్, పయః, వృషణా, జేన్యావసూ ఇతి జేన్యా+వసూ, మా, నః, మర్ధిష్టమ్, ఆ, గతమ్. ॥౮౮॥

పదార్థః—(ఆ)(యాతమ్)[ప్రాప్నుతమ్(ఉప) (భూషతమ్)అలంకురుతమ్ (మధ్వః) మధురం వైద్యకశాస్త్రప్రసిద్ధం రసమ్. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (పిబతమ్) (అశ్వినా) విద్యాదిశుభగుణవ్యాపినౌ రాజ[ప్రజాజనౌ(దుగ్ధమ్)పూర్ణం కురుతమ్(పయః)ఉదకమ్, పయ ఇత్యుదక నా...నిఘం. ౧.౧౨ (వృషణా) వీర్యవన్తౌ (జేన్యావసూ)యౌ జేన్యాన్ జయశీలాన్ వాసయతో యద్వా జేన్యం జేతవ్యం జితం వా వసు ధనం యాభ్యాం తౌ (మా) (నః) అస్మాన్ (మర్ధిష్టమ్) హింస్తమ్(ఆ) (గతమ్) సమన్తాత్ప్రాప్నుతమ్. ॥౮౮॥ అన్వయః—హే వృషణా జేన్యావసూ అశ్వినా! యువాం సుఖ మాయాతం [ప్రజా ఉపభూషతం మధ్వః పిబతం పయో దుగ్ధం నోఽస్మాన్మా మర్ధిష్టం ధర్మేణ విజయ మాగతమ్. ॥౮౮॥ భావార్థః—యే రాజ[ప్రజాజనాః సర్వాన్ విద్యా సుశిక్షాభ్యా మలం కుర్యుః సర్వత్ర కుల్యాదిద్వారా జలం గమయేయుః [శ్రేష్ఠా న్నహింసిత్వా దుష్టాన్ హింస్యు స్తే విజేతారః సన్తోఽతులాం [శ్రియం [ప్రాప్య సతతం సుఖం లభేరన్. ॥౮౮॥

పదార్థము—వృషణా=పరా[క్రమవంతులారా! జేన్యావసూ = జయశీలురైన జనులను వసింపజేయు వారలారా! వసువులను జయించదగినవారలారా! లేక వసువులనుజయించిన వారలారా! అశ్వినా=విద్యాది శుభగుణములందు వ్యాప్తులైన రాజ[ప్రజలారా! మీ యిరువురు సుఖమును, ఆ యాతమ్ = బాగుగ పొందుడు. [ప్రజలను, ఉపభూషతమ్=సుశోభిత మొనర్చుడు, మధ్వః=వైద్యశాస్త్రరీతితో సిద్ధపఱచబడిన మధురరసమును, పిబతమ్=[తాగుడు. పయః=జలమును, దుగ్ధమ్ = పూరించుడు. అనగా నెవరును జలాభావముచే దుఃఖితులు కాగూడదు. నః=మమ్ము,మా మర్ధిష్టమ్ =హింసించకుడు. ధర్మముతో విజయమును,ఆ గతమ్=బాగుగ పొందుడు. ॥౮౮॥

భావార్థము—ఏ రాజు [ప్రజలు అందఱిని విద్యతోను ఉత్తమశిక్షతోను సుశోభితులుగ నొనర్తురో కాలువలు మొదలగు జలమార్గములద్వారా సర్వ[త జలమునుచేర్చె

దరో శ్రేష్ఠులను హింసించక దుష్టులను హింసింతురో వారు జయశీలురై సాటిలేని లక్ష్మిని బడసి నిరంతరము సుఖమును బడసెదరు. ॥౮౮॥ 1784

1785 ప్రైత్విత్యస్య కణ్వ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, భురిగనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మరల మానవు లేమి చేయవలయును ?

ప్రైతు బ్రహ్మణస్పతిః ప్ర దేవ్యే తు సూనృతా । అచ్ఛా వీరం
నర్యం ప ఙ్క్తి రాధసం దేవా యజ్ఞం నయన్తు నః. ॥౮౯॥

ప్ర, ఏతు, బ్రహ్మణః, పతిః, ప్ర, దేవీ, ఏతు, సూనృతా, అచ్ఛ, వీరమ్,
నర్యమ్, ప ఙ్క్తిరాధసమితి ప ఙ్క్తి+రాధసమ్, దేవాః, యజ్ఞమ్, నయన్తు, నః.

పదార్థః—(ప్ర)(ఏతు)ప్రాప్నోతు(బ్రహ్మణస్పతిః)ధనస్య వేదస్య వా పాలకః స్వామీ(ప్ర)(దేవీ)శుభగుణై ర్దేదీప్యమానా(ఏతు)ప్రాప్నోతు(సూనృతా)సత్యలక్షణోజ్జ్వలితా వాక్ (అచ్ఛ) అత్ర. నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(వీరమ్)(నర్యమ్)నృషు సాధుమ్ (ప ఙ్క్తిరాధసమ్) ప ఙ్క్తేః సమూహస్య రాధః సంసిద్ధి ర్యస్మా త్తమ్(దేవాః) విద్వాంసః (యజ్ఞమ్) సఙ్గతధర్మ్యం వ్యవహారకర్తారమ్(నయన్తు)ప్రాపయన్తు వా(నః)అస్మాన్. ॥౮౯॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యూయం యథా నోఽస్మాన్ బ్రహ్మణస్పతిః ప్రైతు సూనృతా దేవీ ప్రైతు నర్యం ప ఙ్క్తిరాధసం యజ్ఞం వీరం దేవాఽచ్ఛ నయన్తు. తథాఽస్మాన్ ప్రాప్నుత. ॥౮౯॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యే విదుషః సత్యాం వాచం సర్వోపకారాన్ వీరాంశ్చ ప్రాప్నుయు స్తే సమ్యక్ సుఖోన్నతిం కుర్యుః. ॥౮౯॥

పదార్థము—మానవులారా! మీరు, నః=మాకు, బ్రహ్మణః పతిః=ధనరక్షకుడు లేక వేదరక్షకుడునగు విద్వాంసుడు, ప్ర ఏతు=ఎట్లు ప్రాప్తమగునో, సూనృతా=సత్యలక్షణోజ్జ్వలితము, దేవీ = శుభగుణములతో ప్రకాశమానమునగు వాక్కు, ప్ర ఏతు=ఎట్లు ప్రాప్తమగునో, నర్యమ్=మానవులలో నుత్తముడు, పఙ్క్తిరాధసమ్=సమూహమును సమాయత్తపఱచువాడు, యజ్ఞమ్ = సంగతధర్మయుక్త వ్యవహారకర్తయు, వీరమ్ = శూరుడు వీరుడునగు పురుషుని, దేవాః = విద్వాంసులు, అచ్ఛ నయన్తు =బాగుగపొందెదరో అటులనే మాకు ప్రాప్తము గండు. ॥౮౯॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు విద్వాంసులను సత్యవాణిని సర్వోపకారులగు వీరపురుషులను పొందెదరో వారు బాగుగా సుఖము నభివృద్ధిపఱచెదరు. ॥౮౯॥ 1785

1786 చన్ద్రమా ఇత్యస్య త్రిత ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

చన్ద్రమా అప్స్వ న్తరా సుపర్ణో ధావతే దివి రయిం పిశఙ్గం
బహులం పురుస్పృహం హరి రేతి కనిక్రదత్. ॥౯౦॥

చన్ద్రిమాః, అప్స్వన్తరిత్యప్+సు, అన్తః, ఆ, సుపర్ణః ఇతి సు+పర్ణః, ధావతే, దివి, రయిమ్, పిశఙ్గమ్, బహులమ్, పురుస్పృహమితి పురు+స్పృహమ్, హరిః, ఏతి, కనిక్రదత్. ॥౯౦॥

పదార్థః—(చన్ద్రిమాః)శైత్యకరః(అప్సు)వ్యాప్తేఽన్తరిక్షే(అన్తః)మధ్యే(ఆ)(సుపర్ణః)శోభనాని పర్ణాని పతనాని యస్య సః(ధావతే)సద్యో గచ్ఛతి(దివి)సూర్యప్రకాశే(రయిమ్) శ్రియమ్(పిశఙ్గమ్)సువర్ణాదివద్వర్ణయుతమ్(బహులమ్)పుష్కలమ్ (పురుస్పృహమ్) బహుభిః స్పృహణీయమ్(హరిః)అశ్వ ఇవ(ఏతి) గచ్ఛతి (కనిక్రదత్) భృశం శబ్దయన్. ॥౯౦॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యూయం యథా సుపర్ణ శ్చన్ద్రిమా కనిక్రదద్ధరి రివ దివ్యప్స్వన్తరా ధావతే పురుస్పృహం బహులం పిశఙ్గం రయిం చైతి తథా పురుషార్థినః సన్తో వేగేన శ్రియం ప్రాప్నుత. భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా యథా సూర్యేణ ప్రకాశితాశ్చన్ద్రిలోకా అన్తరిక్షే గచ్ఛన్త్యాగచ్ఛన్తి. యథో త్తమోఽశ్వ ఉచ్చైః శబ్దయన్ సద్యో ధావతి, తథా భూతా సన్తో యూయ మతీవో త్తమా మతులాం శ్రియం ప్రాప్య సర్వాన్ సుఖయత. ॥౯౦॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల, సుపర్ణః=సుందరగతి యుక్తుడు, చన్ద్రిమాః=శీతకరుడునగు చంద్రుడు, కనిక్రదత్=శీఘ్రముగ ధ్వనిచేయుచున్న సకిలించుచున్న, హరిః=గుఱ్ఱమువలె, దివి=సూర్యప్రకాశమందు, అప్సు అన్తః=అంతరిక్షము మధ్య, ఆ ధావతే=అతిశీఘ్రముగ బాగుగ నడచుచున్నాడో, మఱియు, పురుస్పృహమ్=అనేకులచే కోరదగినది, బహులమ్=అధికముగ, పిశఙ్గమ్=సువర్ణాదులవంటి వర్ణయుక్తమునగు, రయిమ్=కాంతిని, ఏతి=పొందుచున్నాడో,అటులనే మీరు పురుషార్థులై శీఘ్రముగ లక్ష్మిని, ఐశ్వర్యమును=బడయుడు. ॥౯౦॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులారా! ఎట్లు సూర్యునివలన ప్రకాశించు చంద్రాదిలోకములు అంతరిక్షమున సంచరించుచున్నవో ఉత్తమ గుఱ్ఱమెట్లు పెద్దధ్వని చేయుచు శీఘ్రముగ పరుగిడుచున్నదో అటులనే మీరు అత్యుత్తమము అపూర్వమునగు శోభను పొంది సకలప్రాణులను సుఖపఱచుడు. ॥౯౦॥ 1786

1787 దేవన్దేవ మిత్యస్య మనుర్ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, విరాట్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునా రాజధర్మ విషయ మాహ. మరల రాజధర్మ విషయము.

దేవన్దేవం వోఽవసే దేవన్దేవ మభిష్టయే । దేవన్దేవꣳ హువేమ వాజసాతయే గృణన్తో దేవ్యా ధియా. ॥౯౧॥

దేవన్దేవ మితి దేవమ్+దేవమ్, వః, అవసే, దేవన్దేవమితి దేవమ్+దేవమ్, అభిష్టయే, దేవన్దేవమితి దేవమ్+దేవమ్, హువేమ, వాజసాతయ ఇతి

తీవ త్రింశన్ముహూర్తాన్ స్తరం ప్రతి ప్రదేశమాక్రమీత్ సోషా యుష్మాభి ర్నిద్రాలస్యే విహాయ సుఖాయ సేవనీయా ॥౮౩॥

పదార్థము—ఇన్ద్రాగ్నీ =అధ్యాపకోపదేశకులారా! అపాత్ = పాదములు లేనిది, పద్వతీభ్యః = అనేకపాదములుగల [నిద్రించు] ప్రజలకంటె, పూర్వా = ముందుగ నుత్పన్నమై, అయమ్ = ఏయియ్యది, ఆ అగాత్ = వచ్చుచున్నదో, శిరః హిత్వీ = శిరము లేకుండగనే అనగ శిరస్సుగల ప్రాణులయొక్క, జిహ్వయా = వాక్కులతో, వావదత్ = శీఘ్రముగ మాటలాడుచున్నదో అనగా కోడి మొదలగువాని కూతలవలన నుషః కాలము ప్రతీతమగుచుండుటచే మాటలాడు ధర్మము ఉషఃకాల మందారోపించబడు చున్నది. చరత్ = విచరించుచున్నదో మఱియు, త్రింశత్ = ముప్పది, పదా = ప్రాప్తికి సాధకములైన ముహూర్తములను, ని అక్రమీత్ = నిరంతరము ఆక్రమించుచున్నదో ఆ ప్రాతఃకాలమును మీరు తెలిసికొనవలయును. ॥౮౩॥

భావార్థము—మానవులారా! ఏది వేగముగలగినది, పాదములు శిరము మొద లగు నవయవరహితమైనది, ప్రాణులు మేలుకొనుటకుముందు జరుగు మెలకువకు హేతు వునగుచు ప్రాణులయొక్క ముఖములచే శీఘ్రముగ పలుకుచున్న దానివలె ౩౦ ముహూ ర్తము (౬౦ ఘడియ)లకు తరువాత ప్రతిష్ఠానము నాక్రమించుచున్నదో, ఆ ప్రాతః కాలమును మీరు నిద్రాలస్యముల ద్యజించి సుఖమునకై సేవించవలయును. ॥౮౩॥

1790 దేవాస ఇత్యస్య మను ర్ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

కే మనుష్యా విద్వాంసో భవితు మర్హన్తీత్యాహ. ఎట్టిమానవులు విద్వాంసులు కాగలరు.

దేవాసో హి ష్మా మనవే సమన్యవో విశ్వే సాకꣳసరాతయః ।
తే నో అద్య తే అపరన్తుచే తు నో భవన్తు వరివోవిదః. ॥౮౪॥

దేవాసః, హి, స్మ, మనవే, సమన్యవ ఇతి స+మన్యవః, విశ్వే, సాకమ్, సరాతయ ఇతి స+రాతయః, తే, నః, అద్య, తే, అపరమ్, తుచే, తు, నః, భవన్తు, వరివోవిద ఇతి వరివః విదః. ॥౮౪॥

పదార్థః—(దేవాసః)విద్వాంసః)(హి)(స్మ)ప్రసిద్ధౌ. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః షత్వం చ ఛాన్దసమ్(మనవే)మనుష్యాయ. (సమన్యవః) సమానో మన్యుః క్రోధో యేషాన్తే(విశ్వే)సర్వే (సాకమ్)సహ(సరాతయః)సమానా రాతయో దానాని యేషాన్తే (తే)(నః)అస్మాకమ్ (అద్య) (తే)(అపరమ్) భవిష్యతి కాలే(తుచే) పుత్రపౌత్రాద్యాయాఽపత్యాయ. తుగిత్యపత్య నా... నిఘం.౨.౨. (తు)(నః)అస్మాకమ్(భవన్తు)(వరివోవిదః)యే వరివః పరిచారణం విదన్తి జానన్తి. యద్వా వరివో ధనం వేదయన్తి ప్రాపయన్తి తే ॥౮౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యే సరాతయః సమన్యవో విశ్వే దేవాసః సాక మద్య నో మనవే స్మ వరివోవిదో భవన్తు తే త్వపరం నస్తుచేఽస్మభ్యఞ్చ వరివోవిదో భవన్తు తే హి యుష్మభ్యం వరివోవిదః స్యుః ॥౮౪॥

భావార్థః—యే మనుష్యాః! పరస్పరేభ్యః సుఖాని దద్యు ర్యే సాకం దుష్టానా ముపరి క్రోధం

కుర్యుస్తే పుత్రపౌత్రవన్తో భూత్వా మనుష్యసుఖోన్నతయే సమర్థా విద్వాంసో భవితు మర్హన్తి.

పదార్థము—మానవులారా! సరాతయః = సమానముగ దానమొనర్చువారలు, సమన్యవః = సమానమైన క్రోధముగలవారునునగు, విశ్వే దేవాసః = ఏ సకలవిద్వాంసులు, సాకమ్ = కలసి, అద్య = నేడు, నః మనవే = మా మానవుల నిమిత్తము, స్మ = ప్రసిద్ధులైన, వరివోవిదః = సత్కారమును తెలుసుకొనువారు, లేక ధనమును లభింపజేయువారు, భవన్తు = అగుదురో, తు = మఱియు, తే = వారు, అపరమ్ = భవిష్యత్కాలమున, నః = మాయొక్క, తుచే = పుత్రపౌత్రాది సంతానార్థము మాకొఱకును సత్కారము నెఱుగువారు లేక ధనమును లభింపజేయువారు నగుదురో, తే హి = వారే మీనిమిత్తము కూడ సత్కారము నెఱుగువారు లేక ధనము లభింపజేయువారును నగుదురుగాక ! ॥౯౪॥

భావార్థము—ఏ మానవు లొకరికొకరు సుఖము చేకూర్చుదురో, ఎవరు కలిసి దుష్టులపై క్రోధమొనర్చెదరో వారే పుత్రపౌత్రవంతులై, మానవుల సుఖోన్నతికై సమర్థులగు విద్వాంసులగుటకు యోగ్యులగుచున్నారు. ॥౯౪॥ 1790

1791 అపాధమదిత్యస్య నృమేధ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, భురిక్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.
అథ కే జనా దుఃఖనివారణసమర్థాః సన్తీత్యాహ. ఏ మానవులు దుఃఖనివారణ సమర్థులగుదురు

అపాధమదభిశస్తీ రశస్తిహాథేన్ద్రో ద్యుమ్న్యాభవత్ ।
దేవాస్త ఇన్ద్ర సఖ్యాయ యేమిరే బృహద్భానో మరుద్గణ. ॥౯౫॥

అప, అధమత్, అభిశస్తీ రిత్యభి+శస్తీః, అశస్తి హేత్యశస్తి+హా, అథ, ఇన్ద్రః, ద్యుమ్నీ, ఆ, అభవత్, దేవాః, తే, ఇన్ద్ర, సఖ్యాయ, యేమిరే, బృహద్భానో ఇతి బృహత్+భానో, మరుద్గణేతి మరుత్+గణ. ॥౯౫॥

పదార్థః—(అప)దూరీకరణే(అధమత్) ధమతి(అభిశస్తీః)అభితో హింసాః(అభిశస్తిహా)అప్రశస్తానాం దుష్టానాం హన్తా(అథ)(ఇన్ద్రః)పరమైశ్వర్యవాన్ సభాపతీ రాజా. (ద్యుమ్నీ)బహుప్రశంసాధనయుక్తః(ఆ)(అభవత్) భవతు(దేవాః) విద్వాంసః (తే)తవ (ఇన్ద్ర) పరమైశ్వర్యప్రద సభాపతే! రాజన్! (సఖ్యాయ) మిత్రత్వాయ (యేమిరే) సంయమం కుర్వన్తి (బృహద్భానో) బృహన్తో భానవః కిరణా ఇవ కీర్తయో యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (మరుద్గణ) మరుతాం మనుష్యాణాం వాయూనాం వా గణః సమూహో యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ ॥౯౫॥ అన్వయః—యే బృహద్భానో మరుద్గణ ఇన్ద్ర! దేవాస్తే సఖ్యాయ యేమిరే ద్యుమ్నీన్ద్రో భవానభిశస్తీ రపాధమదశాస్తిహాఽభవద్భవతు ॥౯౫॥ భావార్థః—యే మనుష్యా! ధార్మికాణాం న్యాయాధీశానాం ధనాఢ్యానాం వా మిత్రతాం కుర్వన్తి తే యశస్వినో భూత్వా సర్వేషాం దుఃఖనివారణాయ సూర్యవద్భవన్తి. ॥౯౫॥

పదార్థము—బృహద్భానో = గొప్ప కిరణములవలె ప్రకాశించు కీర్తిగలవాడా! మరుద్గణాః = మానవులచే అథవా పవన సమూహముచే కార్యమును సాధించువాడా!

ఇన్ద్ర=పరమైశ్వర్యము నొసగు సభాపతీ! రాజా! దేవాః=విద్వాంసులు, తే సఖ్యాయ =నీ స్నేహముకొఱకు, యేమిరే=సంయమమొనర్చుచున్నారు. మఱియు, ద్యుమ్నీ =అధిక ప్రశంసరూప ధనయుక్తుడవు, ఇన్ద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడవునగు నీవు,అభిశస్తీః =అందరినుండి హింసలను, అప అధమత్=దూరముగ బెదరించి తఱుముచున్నావు, అశస్తిహా=దుష్టనాశకుడవు, అభవత్=కమ్ము. ॥౯౫॥

భావార్థము—ఏ మానవులు ధార్మిక న్యాయాధీశులతో లేక ధనాఢ్యులతో మైత్రి చేయుదురో,వారు యశస్వులై సమస్త దుఃఖనివారణకై సూర్యునివలెనగుచున్నారు.

1792 ప్ర వ ఇత్యస్య నృమేధ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవులేమి యొనర్చవలెను.

ప్ర వ ఇన్ద్రాయ బృహతే మరుతో బ్రహ్మార్చత । వృత్రꣳహనతి వృత్రహా శతక్రతు ర్వజ్రేణ శతపర్వణా. ॥౯౬॥

ప్ర, వః, ఇన్ద్రాయ, బృహతే, మరుతః, బ్రహ్మ, అర్చత, వృత్రమ్, హనతి, వృత్రహేతి వృత్ర+హా, శతక్రతు రితి శత+క్రతుః, వజ్రేణ, శతపర్వణేతి శత+పర్వణా. ॥౯౬॥

పదార్థః—(ప్ర) (వః)యుష్మభ్యమ్(ఇన్ద్రాయ)పరమైశ్వర్యాయ (బృహతే)(మరుతః) మనుష్యాః(బ్రహ్మ) ధనమన్నం వా(అర్చత)సత్కురుత(వృత్రమ్)మేఘమ్(హనతి)హన్తి. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శపో లుక్ న (వృత్రహా)యో వృత్రం హన్తి (శతక్రతుః) శతమసఙ్ఖ్యాతాః క్రతవః ప్రజ్ఞాః కర్మాణి వా యస్య సః (వజ్రేణ) శస్త్రాస్త్రవిశేషేణ (శతపర్వణా) శతస్యాసఙ్ఖ్యాతస్య జీవజాతస్య పర్వా పాలనం యస్మాత్తేన ॥౯౬॥ అన్వయః—హే మరుతో మనుష్యా! యః శతక్రతుః సేనాపతిః శతపర్వణా వజ్రేణ వృత్రహా సూర్యో వృత్ర మివ బృహత ఇన్ద్రాయ శత్రూన్ హనతి వో బ్రహ్మ ప్రాపయతి తం యూయం ప్రార్చత ॥౯౬॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా! యే సూర్యో మేఘమివ శత్రూన్ హత్వా యుష్మదర్థ మైశ్వర్య మున్నయన్తి తేషాం సత్కారం యూయం కురుత సదా కృతజ్ఞా భూత్వా కృతఘ్నతాం త్యక్త్వా ప్రాజ్ఞాః సన్తో మహదైశ్వర్యం ప్రాప్నుత. ॥౯౬॥

పదార్థము—మరుతః=మానవులారా!శతక్రతుః=అసంఖ్యాత బుద్ధులుగలవాడు లేక అసంఖ్యాత కర్మలుగలవాడు నగునే సేనాపతి,శతపర్వణా=అసంఖ్యజీవులయొక్క పాలనమొనర్చు,వజ్రేణ=శస్త్రాస్త్రములతో,వృత్రహా= మేఘహంతకుడైనసూర్యుడు, వృత్రమ్=మేఘమును [హననమొనర్చుచున్నటుల], బృహతే=గొప్ప, ఇంద్రాయ= ఐశ్వర్యముకొఱకు శత్రువులను, హనతి=అంతమొనర్చుచున్నాడో మఱియు, వః = మీకొఱకు, బ్రహ్మ=ధనమును లేక అన్నమును లభింపజేయుచున్నాడో,అతనిని మీరు, ప్ర అర్చత=సత్కరించుడు. ॥౯౬॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులారా! ఎవరు మేఘమును హననమొనర్చు సూర్యునివలె శత్రువులను హతమార్చి మీ నిమిత్తము ఐశ్వర్యము నున్నతిపఱచుచున్నారో వారిని మీరు సత్కరించుడు. సదా కృతజ్ఞులై కృతఘ్నతను త్యజించి ప్రాజ్ఞులై మహదైశ్వర్యమును పొందుడు. ॥౮౬॥

1793 అస్యేత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, మహేన్ద్రో దేవతా, స్వరాట్ సతో బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః
అథ మనుష్యైః పరమాత్మా స్తోతవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే. మానవులు పరమాత్మను స్తుతించ వలెను.

అస్యేదిన్ద్రో వావృధే వృష్ణ్యꣳ శవో మదే సుతస్య విష్ణవి ।
అద్యా తమస్య మహిమాన మాయవోఽనుష్టువన్తి పూర్వథా. ॥౮౭॥
*ఇమా ఉ త్వా । యస్యాయమయꣳ సహస్రమ్ । ఊర్ధ్వ ఊషుణః ॥

అస్య, ఇత్, ఇన్ద్రః, వావృధే, వవృధ ఇతి వవృధే, వృష్ణ్యమ్, శవః, మదే, సుతస్య, విష్ణవి, అద్య, తమ్, అస్య, మహిమానమ్, ఆయవః, అను, స్తువన్తి, పూర్వథేతి పూర్వ+థా. ॥౮౭॥

పదార్థః—(అస్య)సంసారస్య(ఇత్)ఏవ (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యయుక్తో రాజా (వావృధే)వర్ధయతి (వృష్ణ్యమ్)వృషా సమర్థస్తస్యేమమ్ (శవః)బల ముదకం వా. శవ ఇతి ఉదక నా... నిఘం. ౧.౧౨. (మదే)ఆనన్దాయ(సుతస్య) ఉత్పన్నస్య(విష్ణవి)వ్యాపకే పరమేశ్వరే.అత్ర వాచ్ఛన్దసీతి ఘి సంజ్ఞాకార్యాభావే గుణాదేశేఽవాదేశః. (అద్య) అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (తమ్) (అస్య) పరమాత్మనః (మహిమానమ్) మహత్వమ్ (ఆయవః) యే స్వకర్మఫలాని యాన్తి తే మనుష్యాః. ఆయవ ఇతి మనుష్య నా...నిఘం. ౨. ౩ (అను) (స్తువన్తి) ప్రశంసన్తి (పూర్వథా) పూర్వే ఇవ ॥౮౭॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! య ఇన్ద్రో జీవో విష్ణవి సుతస్యాఽస్య మదే వృష్ణ్యం శవోఽద్య వావృధేఽస్య పరమాత్మన ఇన్మహిమానం పూర్వథా యవోనుష్టువన్తి తం యూయమపి స్తువత. ॥౮౭॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యది యూయం సర్వత్ర వ్యాపకస్య సర్వజగదుత్పాదకస్యాఖిలాధారకస్య పరమైశ్వర్యప్రాపకస్యాజ్ఞాం మహిమానం చ విజ్ఞాయ సర్వస్య సంసారస్యోపకారం కురుత, తర్హి యూయమ్ సతత మానన్దం ప్రాప్నుతేతి.

పదార్థము—మానవులారా!ఇన్ద్రః=ఏపరమైశ్వర్యయుక్తరాజు,విష్ణవి=వ్యాపక పరమాత్మయందు, సుతస్య=ఉత్పన్నమైన, అస్య = ఈ సంసారముయొక్క, మదే = ఆనందముకొఱకు, వృష్ణ్యమ్=పరాక్రమమును, శవః=బలమును మఱియు జలమును, అద్య=ఈ వర్తమాన సమయమునందు, వావృధే = పెంపొందజేయుచున్నాడో,అస్య ఏ యీపరమాత్మయొక్క, మహిమానమ్=మహిమను,ఇత్=నిశ్చయముగ,పూర్వథా

---

*ఇచ్చట క్రమముగ అ. ౩౩. మం. ౮౧-౮౩; అ. ౧౧. మం. ౪౨ మంత్రముల ప్రతీకములు కర్మకాండ విశేషార్థమై ఉదహరించ బడినవి.

=పూర్వజులవలె,ఆయవః=తమతమ కర్మఫలములనుపొందు మానవులు, అను స్తువన్తి =అనుకూలముగ స్తుతించుచున్నారో, తమ్=అతనిని మీరుకూడ స్తుతించుడు. ॥౯౭॥

భావార్థము—మానవులారా! మీరు సర్వవ్యాపకుడును, సకల జగదుత్పాదకుడును, సర్వాధారుడును, ఉత్తమైశ్వర్యపాలకుడునగు నీశ్వరునియొక్క ఆజ్ఞను మహిమను తెలిసికొని సమస్త జగత్తున కుపకారమొనర్చినచో మీరు నిరంతరము ఆనందమును పొందుదురు. ॥౯౭॥ 1793

ఈ యధ్యాయమందు అగ్ని, ప్రాణోదానములు, దివారాత్రుతుల్లు, సూర్యుడు, అగ్ని, రాజు, ఐశ్వర్యము, ఉత్తమయానము, విద్వాంసుడు, లక్ష్మి, వైశ్వానరుడు, ఈశ్వరుడు, ఇంద్రుడు, బుద్ధి, వరుణుడు, అశ్వినులు, అన్నము, సూర్యుడు, రాజు ప్రజలు, పరీక్షకుడు, ఇంద్రవాయువులు మున్నగు పదార్థముల గుణముల వర్ణన యున్నది.

కావున నీ యధ్యాయమందు చెప్పబడిన అర్థమునకు
పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన అర్థముతో
సంబంధమున్నదని యెఱుంగవలయును.

★

ఇతి శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీయుత పరమవిదుషాం విరజానన్ద సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమద్దయానన్ద సరస్వతీస్వామినా విరచితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః సమాప్తమగతమ్.

★

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీ మద్దయానన్ద సరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౩ వ అధ్యాయము సమాప్తము.

–(ఇతి)–

ఓం

అథ చతుస్త్రింశాధ్యాయారమ్భః

—O—

ముప్పదినాల్గవ అధ్యాయము ప్రారంభము

ఓం విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥౧॥

1794యజ్జాగ్రత ఇత్యస్య శివసంకల్ప ఋషిః, మనో దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ మనసో వశీకరణ విషయమాహ.

ఈ మంత్రమందిపుడు మనస్సును వశపరచుకొను విషయము వివరించబడినది.

యజ్జాగ్రతో దూరముదైతి దైవం తదు సుప్తస్య తథైవైతి। దూరఙ్గమం

జ్యోతిషాం జ్యోతిరేకం తన్మే మనః శివసఙ్కల్పమస్తు. ॥౧॥

యత్, జాగ్రతః, దూరమ్, ఉదైతీత్యుత్+ఐతి, దైవమ్, తత్, ఊఀ

ఇత్యూఀ, సుప్తస్య, తథా, ఏవ, ఏతి, దూరఙ్గమమితి దూరమ్+గమమ్,

జ్యోతిషామ్, జ్యోతిః, ఏకమ్, తత్, మే, మనః, శివసఙ్కల్పమితి శివ+

సఙ్కల్పమ్. అస్తు. ॥౧॥

పదార్థః—(యత్ జాగ్రతః) (దూరమ్) (ఉదైతి)ఉద్గచ్ఛతి (దైవమ్) దేవ ఆత్మని భవం దేవస్య జీవాత్మనః సాధన మితి వా (తత్) యత్, వ్యత్యయః(ఉ)(సుప్తస్య)శయానస్య (తథా) తేనైవ ప్రకారేణ(ఏవ)(ఏతి)అన్తర్గచ్ఛతి (దూరఙ్గమమ్) యద్దూరం గచ్ఛతి గమయతి వాఽనేక పదార్థాన్ గృహ్ణాతి తత్ (జ్యోతిషామ్) శబ్దాదివిషయప్రకాశకానామిన్ద్రియాణామ్. (జ్యోతిః) ప్రకాశకం ప్రవర్తక మాత్మా మనసా సంయుజ్యతే మన ఇన్ద్రియేణేన్ద్రియమర్థేనేతి మహర్షి వాత్స్యాయనోక్తేః (ఏకమ్) అసహాయమ్ (తత్) (మే) మమ(మనః)సంకల్పవికల్పాత్మకమ్(శివసంకల్పమ్)శివః కల్యాణకారీ ధర్మవిషయః సంకల్ప ఇచ్ఛా యస్య తత్(అస్తు)భవతు. అన్వయః— హే జగదీశ్వర విద్వన్ వా భవదనుగ్రహేణ యద్దైవం దూరఙ్గమం జ్యోతిషాం జ్యోతిరేకం జాగ్రతో దూరముదైతి,తదు సుప్తస్య తథైవాన్తరేతి,తన్మే మనః శివసంకల్పమస్తు. భావార్థః— యే మనుష్యాః పరమేశ్వరాజ్ఞాసేవనం విద్వత్సంగం కృత్వా అనేకవిధసామర్థ్యయుక్తం మనః శుద్ధం సమ్పాదయన్తి, యజ్జాగృతావస్థాయాం విస్తృతవ్యవహారం తత్సుషుప్తౌ శాన్తం భవతి యద్వేగవతాం వేగవత్తరం, జ్ఞానస్య సాధకత్వాదిన్ద్రియాణామపి ప్రవర్తకం నిగృహ్ణన్తి తేఽశుభవ్యవహారం విహాయ శుభాచరణే ప్రేరయితుం శక్నువన్తి. ॥౧॥

పదార్థము—జగదీశ్వరా! లేక, [విద్వాంసుడా!] నీ కృపచే, యత్=ఏది, దైవమ్ =ఆత్మయందుండునది లేక జీవాత్మకు సాధనమైనది, దూరంగమమ్=దూరముపోవునది, మానవుని దూరముగ తీసుకొని వెళ్లునది,అనేకపదార్థములను గ్రహించునది,జ్యోతిషామ్=శబ్దాది విషయములను ప్రకాశపఱచు శ్రోత్రాదీంద్రియములను, జ్యోతిః=

ప్రవృత్తపఱచునది, ఏకమ్ = ఒంటరిది, జాగ్రతః = జాగ్రతావస్థయందు, దూరమ్= దూరదూరముగ, ఉత్ఏతి = పరుగిడునదై యున్నదో, ఉ = మఱియు, తత్ = ఏది, సుప్తస్య=నిద్రించుచున్న వానికికూడ, తథా ఏవ=అదే ప్రకారముగా, ఏతి=లోపలకు అంతఃకరణములోపలికి ప్రవేశించుచున్నదో, తత్ మే మనః=సంకల్పవికల్పాత్మకమైన ఆ నా మనస్సు, శివసంకల్పమ్ = కల్యాణకర ధర్మమునకు సంబంధించిన కోరికగలది, అస్తు=అగుగాక! ॥౧॥

భావార్థము—ఏ మానవులు పరమేశ్వరునియొక్క ఆజ్ఞను పాలించి,విద్వాంసుల సాంగత్యమొనర్చి,వివిధసామర్థ్యములుగల మనస్సును శుద్ధపఱచుచున్నారో, ఏమనస్సు జాగ్రతావస్థయందు విస్తృతవ్యవహారములుగలదై సుషుప్త్యవస్థయందు శాంతినిపొందు చున్నదో, ఎవరు వేగముగల పదార్థములలో నతివేగముగలదియు, జ్ఞానమునకు సాధన మగుటచే నింద్రియముల ప్రవర్తకమునగు మనస్సును వశపఱచుకొనుచున్నారో, వారు అశుభవ్యవహారములను విడనాడి శుభవ్యవహారములందు మనస్సును ప్రవృత్త మొనర్చగలుగుచున్నారు. ॥౧॥ 1794

1795 యేన కర్మాణీత్యస్య శివసంకల్ప ఋషిః, మనో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

యేన కర్మాణ్యపసో మనీషిణో యజ్ఞే కృణ్వన్తి విదథేషు ధీరాః ।
యదపూర్వం యక్షమన్తః ప్రజానాం తన్మే మనః శివసఙ్కల్ప మస్తు॥

యేన, కర్మాణి, అపసః, మనీషిణః, యజ్ఞే, కృణ్వన్తి, విదథేషు, ధీరాః, యత్, అపూర్వమ్, యక్షమ్, అన్తరిత్యన్తః, ప్రజానామితి ప్ర+జానామ్, తత్, మే, మనః, శివసంకల్పమితి శివ+సంకల్పమ్ అస్తు ॥౨॥

పదార్థః—(యేన)మనసా(కర్మాణి)కర్తుమీప్సితతమాని క్రియమాణాని (అపసః) అపః కర్మ తద్వన్తః సదా కర్మనిష్ఠాః (మనీషిణః) మనస ఈషిణో దమనకర్తారః (యజ్ఞే)అగ్నిహోత్రాద ధర్మేణ సఙ్గతవ్యవహారే యోగాభ్యాసే వా(కృణ్వన్తి)కుర్వన్తి(విదథేషు)విజ్ఞానయుద్ధాదివ్యవహా రేషు (ధీరాః)ధ్యానవన్తో మేధావినః, ధీర ఇతి మేధావి నా... నిఘం. ౩. ౧౫.(యత్)(అపూ ర్వమ్) అనుత్తమగుణకర్మస్వభావమ్. (యక్షమ్)పూజనీయం సంగతం వా. అత్రాణాదికః సన్ ప్రత్యయః(అన్తః)మధ్యే (ప్రజానామ్) ప్రాణిమాత్రాణామ్.(తత్)(మే) మమ(మనః)మననవిచా రాత్మకమ్(శివసఙ్కల్పమ్)ధర్మేష్టమ్(అస్తు) ॥౨॥ అన్వయః—హే పరమేశ్వర వా విద్వన్భ వత్సఙ్గేన యేనాపసో మనీషిణో ధీరా యజ్ఞే విదథేషు చ [కర్మాణి]కృణ్వన్తి, యదపూర్వం ప్రజానా మన్తర్యక్షం వర్తతే తన్మే మనః శివసఙ్కల్పమస్తు. ॥౨॥ భావార్థః—మనుష్యైః పరమేశ్వరస్యోపాసనేన సువిచారవిద్యాసత్సఙ్గై ర న్తఃకరణ మధర్మాచారాన్నివర్త్య ధర్మాచారేప్రవర్తనీయమ్. ॥౨॥

పదార్థము—పరమేశ్వరా! లేక విద్వాంసుడా! ఎపుడు నీ సాంగత్యముచే, యేన=

ఏ మనస్సుతో, అపసః = సదా కర్మ ధర్మనిష్ఠులు, మనీషిణః = మనస్సును దమనమొనర్చు వారు, ధీరాః = ధ్యానించు బుద్ధిమంతులు, యజ్ఞే = అగ్నిహోత్రాదులందు లేక ధర్మ సంబంధ వ్యవహారమందు, అథవా యోగ యజ్ఞమందును, విదథేషు = విజ్ఞానమునకు సంబంధించిన వ్యవహారములందును, యుద్ధాది వ్యవహారములందును, కర్మాణి = అత్యంత ఇష్టకర్మలను, కృణ్వన్తి = చేయుచున్నారో, యత్ = ఏది, అపూర్వమ్ = సర్వోత్తమ గుణ కర్మ స్వభావముగలది, ప్రజానామ్ అన్తః = అన్ని ప్రాణుల హృదయములందు, యక్షమ్ = పూజనీయమగుచున్నదో, అథవా కలసి ఏకమగుచున్నదో, తత్ మే మనః = అట్టి మనన విచారాత్మకమగు నా మనస్సు, శివసఙ్కల్పమ్ = ధర్మేష్టము, అస్తు = అగుగాక! ॥౨॥

భావార్థము—మానవులు పరమేశ్వరోపాసనవలనను, సుందరవిచారములతోను, విద్యతోను, సత్సంగముతోను, తమ అంతఃకరణములను అధర్మాచరణమునుండి తొలగించి, ధర్మాచరణమందు ప్రవృత్తమొనర్చవలయును. ॥౨॥

1796 యత్ ప్రజ్ఞానమిత్యస్య శివసఙ్కల్ప ఋషిః, మనో దేవతా, స్వరాట్ త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

యత్ప్రజ్ఞాన ముత చేతో ధృతిశ్చ యజ్జ్యోతి రన్త రమృత ప్రజాసు ।
యస్మా న్న ఋతే కిఞ్చన కర్మ క్రియతే తన్మే మనః శివసంకల్ప మస్తు. ॥౩॥

యత్, ప్రజ్ఞానమితి ప్ర+జ్ఞానమ్, ఉత, చేతః, ధృతిః, చ, యత్, జ్యోతిః, అన్తః, అమృతమ్, ప్రజాస్వితి ప్ర+జాసు, యస్మాత్, న, ఋతే, కిమ్, చన, కర్మ, క్రియతే, తత్, మే, మనః, శివసంకల్పమితి శివ+సఙ్కల్పమ్, అస్తు. ॥౩॥

పదార్థః—(యత్)(ప్రజ్ఞానమ్)ప్రజానాతి యేన తద్బుద్ధిస్వరూపమ్(ఉత)అపి (చేతః) చేతతి స్మరతి యేన తత్(ధృతిః)ధైర్యరూపమ్(చ)చకారాల్లజ్జాదీన్యపి కర్మాణి యేన క్రియన్తే(యత్)(జ్యోతిః)ద్యోతమానమ్(అన్తః)అభ్యన్తరే(అమృతమ్)నాశరహితమ్(ప్రజాసు)జనేషు(యస్మాత్) మనసః(న)(ఋతే)వినా(కిమ్)(చన)కిఞ్చిదపి(కర్మ)(క్రియతే)(తత్) (మే)జీవాత్మనో మమ(మనః) సర్వకర్మసాధనమ్ (శివసంకల్పమ్) శివే కల్యాణకరే పరమాత్మని కల్ప ఇచ్ఛాఽస్య తత్ (అస్తు) భవతు. ॥౩॥ అన్వయః—హే జగదీశ్వర పరమయోగిన్ విద్వన్వా! భవజ్జ్ఞాపనేన యత్ప్రజ్ఞానం చ ఉత చేతః [ధృతి] ర్యచ్చ ప్రజాస్వన్త రమృతం జ్యోతి ర్యస్మాదృతే కిఞ్చన కర్మ న క్రియతే తన్మే మనః శివసంకల్పమస్తు. ॥౩॥ భావార్థః—హే మనుష్యాః! యదన్తః కరణ బుద్ధి చిత్త మనోఽహఙ్కార వృత్తిత్వాచ్చతుర్విధ మన్తః ప్రకాశం ప్రజానాం సర్వకర్మసాధకం నాశరహితం మనోఽస్తి తన్న్యాయే సత్యాచరణే చ ప్రవర్త్య పక్షపాతాఽన్యాయాఽధర్మాచరణా ద్యూయం నివర్తయత. ॥౩॥

పదార్థము—జగదీశ్వరా! లేక పరమయోగీ! లేక విద్వాంసుడా! నీవు తెలియ

జెప్పుటచే: యత్ = ఏది, ప్రజ్ఞానమ్ = విశేష జ్ఞానోత్పాదక బుద్ధిస్వరూపము, ఉత = మఱియును, చేతః = స్మృతికి సాధనము, ధృతి = ధైర్యస్వరూపము, చ = మఱియు, లజ్జాది కర్మలకు హేతువు, ప్రజాసు అన్తః = మానవుల అంతఃకరణమునందు ఆత్మకు మిత్రమగుటచే, అమృతమ్ = నాశరహితము, జ్యోతిః = ప్రకాశస్వరూపము [నైయున్నదో], యస్మాత్ ఋతే = ఏదిలేనిదే, కిమ్ చన కర్మ = ఏ పనియును, న క్రియతే = చేయబడదో, తత్ మే మనః = జీవాత్మనగు నా యొక్క సకల కర్మలకు సాధనరూపమైనట్టి ఆ మనస్సు, శివసంకల్పమ్ = కల్యాణకారియైన పరమాత్మను అభిలషించునది, అస్తు = అగుగాక ! ॥౩॥

భావార్థము—మానవులారా! అంతఃకరణ, బుద్ధి, చిత్త, అహంకార స్వరూప వృత్తులుగలదై నాలుగువిధములుగ లోపల ప్రకాశమొనర్చునది, ప్రాణుల సమస్త కర్మలను సాధించునది,అవినాశియునైన ఏ మనస్సుకలదో,దానిని మీరు న్యాయ సత్యాచరణలముయందు ప్రవృత్తపఱచి, పక్షపాత, అన్యాయ, అధర్మాచరణములనుండి నివృత్తమొనర్చుడు. ॥౩॥ 1796

1997 యేనేదమిత్యస్య శివసంకల్ప ఋషిః,మనో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

యేనేదం భూతం భువనం భవిష్యత్పరిగృహీత మమృతేన సర్వమ్ ।
యేన యజ్ఞ స్తాయతే సప్తహోతా తన్మే మనః శివసఙ్కల్ప మస్తు. ॥౪॥

యేన, ఇదమ్, భూతమ్, భువనమ్, భవిష్యత్, పరిగృహీతమితి పరి+గృహీతమ్, అమృతేన, సర్వమ్, యేన, యజ్ఞః, తాయతే, సప్తహోతేతి సప్త+హోతా, తత్, మే, మనః, శివసఙ్కల్పమితి శివ+సఙ్కల్పమ్, అస్తు. ॥౪॥

పదార్థః—(యేన)మనసా(ఇదమ్)వస్తుజాతమ్ (భూతమ్) అతీతమ్ (భువనమ్)భవతీతి భువనమ్ వర్తమానకాలస్య సంబంధి, ఔణాదికః క్యుః (భవిష్యత్) యదుత్పత్స్యమానం భావి (పరిగృహీతమ్) పరితః సర్వతో గృహీతం జ్ఞాతమ్ (అమృతేన)నాశరహితేన పరమాత్మనా సహ యుక్తేన (సర్వమ్) సమగ్రమ్ (యేన) (యజ్ఞః) అగ్నిష్టోమాదిర్వా జ్ఞానమయో వ్యవహారో వా (తాయతే)తన్యతే విస్తీర్యతే(సప్తహోతా) అగ్నిష్టోమేపి సప్త (తత్)(మే) మమ(మనః)యోగయుక్త చిత్తమ్ (శివసంకల్పమ్) శివో మోక్షరూపసంకల్పో యస్య తత్ (అస్తు) భవతు. ॥౪॥

అన్వయః—హే మనుష్యా!యేనామృతేన భూతం భువనం భవిష్యత్సర్వమిదం పరిగృహీతం భవతి యేన సప్తహోతా యజ్ఞస్తాయతే, తన్మే మనః శివసంకల్పమస్తు. ॥౪॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యచ్చిత్తం యోగాభ్యాససాధనోపసాధనసిద్ధం భూత భవిష్యద్వర్తమానజ్ఞం సర్వసృష్టివిజ్ఞాతృకర్మోపాసనాజ్ఞానసాధకం వర్తతే తత్సదైవ కల్యాణప్రియం కురుత. ॥౪॥

పదార్థము—మానవులారా ! యేన అమృతేన = నాశరహితుడైన పరమాత్మతో కూడియున్న యే మనస్సుతో,భూతమ్ = గడచినది,భువనమ్ = వర్తమాన కాలమునకు

సంబంధించినది, భవిష్యత్ = ముందు జరుగబోవునది, సర్వమ్ ఇదమ్ = ఈ సమస్తము, ఈ త్రికాలస్థ వస్తువులన్నియు, పరిగృహీతమ్ = సకలదిశలనుండి గృహీతమగుచున్నవో అనగా తెలిసికొనబడుచున్నవో, యేన = దేనివలన, సప్తహోతా = సప్తహోతలు [గల అగ్నిష్టోమము] ఏడుగురు హోతలు లేక పంచప్రాణములు, ౬వది జీవాత్మ, ౭వది అవ్యక్తము అను ఇచ్చిపుచ్చుకొను నీ యేడు ఉన్న, యజ్ఞః = యగ్నిష్టోమాది యజ్ఞము అథవా విజ్ఞానరూప వ్యవహారము, తాయతే = విస్తృతము చేయబడుచున్నదో, మే = నాయొక్క, తత్ మనః = యోగయుక్తమైన ఆచిత్తము, శివసంకల్పమ్ = మోక్ష రూపసంకల్పముగలది, అస్తు = అగుగాక! ॥౪॥

భావార్థము—మానవులారా! ఏ చిత్తము యోగాభ్యాసపు సాధనోపసాధనములచే సిద్ధమైనది, భూత, భవిష్యత్ వర్తమానములను త్రికాలముల జ్ఞాత, సమస్తసృష్టిని తెలిసికొనునది, కర్మ ఉపాసన జ్ఞానములకు సాధకమునై యున్నదో దానిని సదా కల్యాణమునందు ప్రియమైనదిగ నొనర్చుడు. ॥౪॥ 1797

1798 యస్మిన్నిత్యస్య శివసంకల్ప ఋషిః, మనో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

యస్మి న్నృచః సామ యజూꣳషి యస్మి న్ప్రతిష్ఠితా రథనాభా వివారాః ।

యస్మిం శ్చిత్తꣳ సర్వ మోతం ప్రజానాం తన్మే మనః శివసంకల్ప మస్తు॥

యస్మిన్, ఋచః, సామ, యజూꣳషి, యస్మిన్, ప్రతిష్ఠితా, ప్రతిష్ఠితేతి ప్రతి+స్థితా, రథనాభావివేతి రథనాభౌ+ఇవ, అరాః, యస్మిన్, చిత్తమ్, సర్వమ్, ఓతమిత్యా+ఉతమ్, ప్రజానామితి ప్ర+జానామ్, తత్, మే, మనః, శివసఙ్కల్ప మితి శివ+సఙ్కల్పమ్, అస్తు. ॥౫॥

పదార్థః—(యస్మిన్) మనసి (ఋచః) ఋగ్వేదః (సామ) సామవేదః (యజూంషి) యజుర్వేదః (యస్మిన్) (ప్రతిష్ఠితా) ప్రతిష్ఠితాని (రథనాభావివ) యథా రథస్య రథచక్రస్య మధ్యమే కాష్ఠే సర్వేఽవయవా లగ్నా భవన్తి తథా (అరాః) రథచక్రావయవాః (యస్మిన్) (చిత్తమ్) సర్వపదార్థ విషయిజ్ఞానమ్ (సర్వమ్) సమగ్రమ్ (ఓతమ్) సూత్రే మణిగణా ఇవ ప్రోతమ్ (ప్రజానామ్) (తత్) (మే) మమ (మనః) (శివసఙ్కల్పమ్) శివః కల్యాణకారో వేదాదిసత్యశాస్త్రప్రచార సఙ్కల్పో యస్మింస్తత్ (అస్తు) భవతు ॥౫॥ అన్వయః—రథనాభా వివారా యస్మిన్మనసి ఋచః సామ యజూంసి ప్రతిష్ఠితా యస్మిన్నథర్వాణః ప్రతిష్ఠితా భవన్తి యస్మిన్ ప్రజానాం సర్వం చిత్త మోతమస్తి తన్మే మనః శివసఙ్కల్ప మస్తు. ॥౫॥ భావార్థః—అత్రోపమావాచక లుప్తోప మాలఙ్కారౌ. హే మనుష్యా! యుష్మాభి ర్యస్య స్వాస్థ్య ఏవ వేదాదిపఠన పాఠనవ్యవహారో ఘటతే తత్ మన ఏవ వేదాది విద్యాధారం యత్ర సర్వేషాం వ్యవహారాణాం జ్ఞానం సఞ్చితం భవతి తదన్తః కరణం విద్యాధర్మాచరణేన పవిత్రం సంపాదనీయమ్. ॥౫॥

పదార్థము—యస్మిన్ = ఏ మనస్సునందు, రథనాభావివ అరాః = ఎట్లు రథచక్ర

ము యొక్క మధ్యమునందు అడ్డలోనికి ఆకులు తగిలి యుండుచున్నవో అటులనే, ఋచః ఋగ్వేదము, సామః = సామవేదము, యజూంషి = యజుర్వేదము, ప్రతిష్ఠితా = సమస్త దిశలనుండిస్థితములై యున్నవో, యస్మిన్ = దేనియందు అథర్వవేదము స్థితమైయున్నదో, యస్మిన్ = దేనియందు, ప్రజానామ్ = ప్రాణులయొక్క, సర్వమ్ = సమగ్రము, చిత్తమ్ = సర్వపదార్థ సంబంధజ్ఞానము, ఓతమ్ = సూత్రమునందలి మణులవలె సంయుక్తమై యున్నదో, తత్ మే మనః = అట్టి నా మనస్సు, శివసంకల్పమ్ = కల్యాణకరము, వేదాది సత్యశాస్త్రముల ప్రచారరూప సంకల్పముకలదియు, అస్తు = అగుగాక! ॥౫॥

భావార్థము—మానవులారా! ఏ మనస్సుయొక్క స్వాస్థ్యమునందే వేదాది విద్యల కాధారముకలుగునో, దేనియందు సమస్త వ్యవహారముల జ్ఞానము యేకత్రిత మగుచున్నదో, అట్టి ఆ యంతఃకరణమును మీరు విద్యచేతను పవిత్రపఱచుడు. ॥౫॥

1799 సుషారథిరిత్యస్య శివసఙ్కల్ప ఋషిః, మనో దేవతా, స్వరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యాదియే

సుషారథి రశ్వానివ యన్మనుష్యా న్నేనీయతేఽ భీశుభి ర్వాజిన ఇవ ।
హృత్ప్రతిష్ఠం యద జిరం జవిష్ఠం తన్మే మనః శివసఙ్కల్ప మస్తు॥౬॥

సుషారథిః సుసారథిరితి సు+సారథిః, అశ్వానివేత్యశ్వాన్+ఇవ, యత్, మనుష్యాన్, నేనీయతే, అభీశుభిరిత్యభీశు+భిః, వాజిన+ఇవేతి వాజినః+ఇవ, హృత్ప్రతిష్ఠమ్, హృత్ప్రతిష్ఠమితి హృత్+ప్రతిష్ఠమ్, యత్, అజిరమ్, జవిష్ఠమ్, తత్, మే, మనః, శివసంకల్పమితి శివ+సంకల్పమ్, అస్తు. ॥౬॥

పదార్థః—(సుషారథిః) శోభనశ్చాసౌ సారథి శ్చాశ్వచాలయితా తథా (యత్) (మనుష్యాన్) మనుష్యగ్రహణ ముభయలక్షకం ప్రాణిమాత్రస్య (నేనీయతే) భృశమిత స్తతో నయతి గమయతి (అభీశుభిః) రశ్మిభిః, అభీశవ ఇతి రశ్మి నా...నిఘం.౧. ౫ (వాజిన ఇవ) సుశిక్షితానశ్వానివ (హృత్ప్రతిష్ఠమ్) హృది ప్రతిష్ఠా స్థితి ర్యస్య తత్ (యత్) (అజిరమ్) విషయాదిషు ప్రక్షేపకం జరాద్యవస్థారహితం వా (జవిష్టమ్) అతిశయేన వేగవత్తరమ్ (తత్) (మే) మమ (మనః) (శివసఙ్కల్పమ్) మఙ్గలనియమేష్టమ్ (అస్తు) భవతు. ॥౬॥ అన్వయః—యత్ సుషారథిరశ్వానివ మనుష్యాన్నేనీయతేఽభీశుభి ర్వాజిన ఇవ నియచ్ఛతి చ బలాత్ సారథి రశ్వానివ ప్రాణినో నయతి యద్ధృత్ప్రతిష్ఠ మజిరం జవిష్ఠమస్తి తన్మే మనః శివసఙ్కల్ప మస్తు. ॥౬॥ భావార్థః—అత్రోపమాలంకారః యత్రాసక్తం తత్రైవ ప్రగ్రహైః సారథిః తురఙ్గానివ వశే స్థాపయతి సర్వేఽవిద్వాంసో యదనువర్తన్తే విద్వాంసశ్చ యత్స్వవశం కుర్వన్తి యచ్ఛుద్ధం సత్సుఖకార్యశుద్ధం సద్దుఃఖకారి యజ్జితం సిద్ధిం యదజితమసిద్ధిం ప్రయచ్ఛతి తన్మనో మనుష్యైః స్వవశం సదా రక్షణీయమ్.

పదార్థము—యత్ = ఏ మనస్సు, సుషారథిః = చక్కని నేర్పరియైన సారథి, బండివాడు, అశ్వానివ = కళ్లెముతో గుఱ్ఱములను యెటుబడితే అటు నడిపించుచున్న

టుల, మనుష్యాన్ = మానవాది ప్రాణులను, నేనీయతే = తొందరతొందరగా ఇటు నటు నడిపించుచున్నదో, మఱియు, అభీశుభిః = పగ్గములతో, వాజినః = వేగవంతములైన గుఱ్ఱములను సారథి స్వాధీనపఱచుకొనుచున్నటుల నియమము నందు నుంచునో, యత్ = ఏది, హృత్ప్రతిష్ఠమ్ = హృదయమందుండునది, అజిరమ్ = విషయాదులయందు ప్రేరేపించునది, అథవా వృద్ధాద్యవస్థా రహితము, జవిష్ఠమ్ = అత్యంత వేగవంతమునునై యున్నదో, తత్ మే మనః = ఆ నా మనస్సు, శివసంకల్పమ్ = మంగలమయ నియమముల నఖిలషించునది, అస్తు = అగుగాక! ॥౬॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు ఉపమాలంకారములు రెండున్నవి.ఏ పదార్థము నందాసక్తియుండునో అక్కడికే బలాత్కారముగ సారథి గుఱ్ఱములను వశమునందుంచి నడపునట్లు ప్రాణులను తీసికొని వెళ్లును.మఱియు సారథి కశ్లెముతో గుఱ్ఱములను వశమునందుంచినట్లు [ప్రాణులను] వశమునందుంచును. సకలమూర్ఖులు దేనికి వశవర్తులై ప్రవర్తించుదురో, విద్వాంసులు దేనిని తమ స్వాధీనము నందుంచుకొను దురో, ఏది శుద్ధమైన సుఖమును కలుగజేయునది, అశుద్ధమైన దుఃఖమును కలుగజేయునది యగునో,ఏది జయించబడిన సిద్ధిని,జయించబడకున్న అసిద్ధిని కలుగజేయునో, అట్టి మనస్సును మానవులు సదా వశమునందుంచుకొనవలయును. ॥౬॥ 1799

1800 పితుమిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అన్నం దేవతా, ఉష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః

అథ కః శత్రూన్ విజేతుం శక్నోతీత్యాహ. ఎవరు శత్రువులను జయించగలరు ?

పితుం ను స్తోషమ్మహో ధర్మాణ్ం తవిషీమ్ ।
యస్య త్రితో వ్యోజసా వృత్రం విపర్వ మర్దయత్. ॥౭॥

పితుమ్, ను, స్తోషమ్, మహః, ధర్మాణమ్, తవిషీమ్, యస్య, త్రితః, వి, ఓజసా, వృత్రమ్, విపర్వమితి వి+పర్వమ్, అర్దయత్. ॥౭॥

పదార్థః—(పితుమ్)అన్నమ్(ను)సద్యః(స్తోషమ్)స్తువే(మహః)మహాన్తమ్(ధర్మాణమ్) పక్షపాతరహితం న్యాయాచరణం ధర్మమ్(తవిషీమ్)బలయుక్తాం సేనామ్.తవిషీతి బల నా...నిఘం. ౨. ౯.(యస్య)(త్రితః)త్రిషు కాలేషు, సప్తమ్యర్థే తసిః (వి) (ఓజసా)ఉదకేన సహ. ఓజస ఇత్యుదక నా...నిఘం.౧. ౧౨.(వృత్రమ్)మేఘమ్(విపర్వమ్)విగతాని పర్వాణి గ్రన్థయో యస్య తమ్ (అర్దయత్)అర్దయతి నాశయతి. ॥౭॥ అన్వయః—అహం యస్య పితుం మహో ధర్మాణం తవిషీం ను స్తోషం స రాజపురుషః త్రితః సూర్య ఓజసా సహ వర్తమానం విపర్వం వృత్రం వ్యర్దయదివ శత్రూఞ్జేతుం శక్నోతి. ॥౭॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యేన సత్యో ధర్మో బలవతీ సేనా పుష్కలాన్నాదిసామగ్రీ చ ధ్రియతే, స సూర్యో మేఘమివ శత్రూన్ విజేతుం శక్నుయాత్. ॥౭॥

పదార్థము—నేను, యస్య = ఎవని యొక్క, పితుమ్ = అన్నమును, మహః ధర్మాణమ్ = గొప్పదైన పక్షపాతరహిత న్యాయాచరణ ధర్మమును, తవిషీమ్ = బలముగల

సేనను, ను=శీఘ్రముగా, స్తోషమ్=స్తుతించుచున్నానో, ఆ రాజపురుషుడు, త్రితః= మూడు కాలములందు; సూర్యుడెటుల, ఓజసా=జలముతోఁగూడియున్న, విపర్వమ్= భిన్నభిన్నములై పోయిన గ్రంథులుగల, వృత్రమ్=మేఘమును, వి అర్దయత్ = విశేష ముగ నష్టపఱచుచున్నాడో,అటులనే శత్రువులను జయించుటకు సమర్థుడగుచున్నాడు.

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవడు సత్య ధర్మమును, శక్తిసామర్థ్యములుగలిగిన సైన్యమును,పుష్కలముగ నన్నాది సామ గ్రులను ధరించునో, అతడు సూర్యుడు మేఘమును నాశనమొనర్చుచున్నటులనే శత్రు వులను జయించగలుగుచున్నాడు. ॥౭॥ 1800

1801 అన్విదిత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అనుమతి ర్దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్యమిత్యాహ. మరల మానవు లేమి చేయవలయును ?

అన్విదనుమతే త్వం మన్యాసై శఞ్చ న స్కృధి ।

క్రత్వే దక్షాయ నో హిను ప్ర ణ ఆయూꣳషి తారిషః. ॥౮॥

అను, ఇత్, అనుమత ఇత్యను+మతే, త్వమ్, మన్యాసై, శమ్, చ, నః, కృధి, క్రత్వే, దక్షాయ, నః, హిను, ప్ర, నః, ఆయూꣳషి, తారిషః ॥౮॥

పదార్థః— (అను) (ఇత్) ఏవ (అనుమతే) అనుకూలా మతి ర్యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (త్వమ్) (మన్యాసై)మన్యస్వ (శమ్)సుఖమ్(చ) (నః)అస్మాన్ (కృధి)కురు (క్రత్వే)ప్రజ్ఞాయై (దక్షాయ) బలాయ చతురత్వాయ వా(నః)అస్మాన్(హిను)వర్ధయ(ప్ర)(నః)అస్మాకమ్ (ఆయూంషి) జీవనా దీని(తారిషః)సన్తారయసి. ॥౮॥ అన్వయః—హే అనుమతే సభాపతే విద్వꣳస్త్వం యచ్ఛ మనుమన్యాసై తేన యుక్తాన్నస్కృధి, క్రత్వే దక్షాయ నో హిను,న ఆయూంషి చేత్ప్ర తారిషః. భావార్థః—మనుష్యైర్యథా స్వార్థసిద్ధయే ప్రయత్యేత తథైవాన్యార్థేఽపి ప్రయతితవ్యం విధేయః యథా స్వస్య కల్యాణవృద్ధీ అన్వేష్టవ్యే తథాఽన్యేషామపి. ఏవం సర్వేషాం పూర్ణమాయుః సమ్పాదనీయమ్. ॥౮॥

పదార్థము—అనుమతే=అనుకూల బుద్ధిగల సభాపతియైన విద్వాంసుడా! త్వమ్ =నీవు. దేనిని. శమ్=సుఖకరమని, అను మన్యాసై =అంగీకరించెదవో దానిని గలిగి యున్నవారముగ, నః=మమ్ము,కృధి=చేయుము, క్రత్వే=బుద్ధికొఱకు, దక్షాయ= బలముకొఱకు లేక చాతుర్యము నిమిత్తము, నః=మమ్ము,హిను=అభివృద్ధిపఱచుము. చ=మఱియు, నః=మాయొక్క,ఆయూంషి=ఆయువులను, ఇత్=నిశ్చయముగ, ప్ర తారిషః=బాగుగా పూర్తియొనర్చుము. ॥౮॥

భావార్థము—మానవులెటుల స్వార్థసిద్ధికై ప్రయత్న మొనర్చెదరో అటులనే ఇతరులకై కూడ, ప్రయత్న మొనర్చవలయును, ఎటుల తమ కల్యాణాభివృద్ధిని కోరు దురో, అటులనే ఇతరులకుకూడ వాంఛించవలయును. ఇటుల సకలజనుల ఆయువు గడవవలయును. ॥౮॥ 1801

1802 అను న ఇత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, అనుమతిర్దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

అను నోఽద్యానుమతి ర్యజ్ఞం దేవేషు మన్యతామ్ ।
అగ్నిశ్చ హవ్యవాహనో భవతం దాశుషే మయః. ॥౯॥

అను, నః, అద్య, అనుమతిరిత్యను+మతిః, యజ్ఞమ్, దేవేషు, మన్యతామ్, అగ్నిః, చ, హవ్యవాహన ఇతి హవ్య+వాహనః, భవతమ్, దాశుషే, మయః॥

పదార్థః—(అను)(నః)అస్మాకమ్(అద్య)ఇదానీమ్(అనుమతిః)అనుకూలం విజ్ఞానమ్(యజ్ఞమ్) సుఖదాన సాధనం వ్యవహారమ్(దేవేషు)విద్వత్సు (మన్యతామ్) (అగ్నిః)పావకవత్తేజస్వీ తజ్జ్ఞో వా (చ) సముచ్చయే (హవ్యవాహనః) యో హవ్యాని గ్రహీతుం యోగ్యాని వస్తూని వహతి ప్రాపయతి(భవతమ్)(దాశుషే)దాత్రే(మయః)సుఖకారిణౌ.మయ ఇతి సుఖ నా..నిఘం.౩.౬॥౯॥
అన్వయః—యోఽనుమతి రద్య దేవేషు నో యజ్ఞ మనుమన్యతాం స హవ్యవాహనోఽగ్నిశ్చ యువాం దాశుషే మయః సుఖకారిణౌ భవతమ్. ॥౯॥ భావార్థః—యే మనుష్యా సత్కర్మానుష్ఠానేఽనుమతిదాతారో దుష్టకర్మానుష్ఠానస్య నిషేధకా స్తేఽగ్న్యాదివిద్యయా సుఖం సర్వేభ్యః ప్రయచ్ఛన్తి. ॥౯॥

పదార్థము—అనుమతిః=అనుకూల విజ్ఞానముగల యే జనుడు, అద్య = నేడు, దేవేషు=విద్వాంసులలో, నః=మాయొక్క,యజ్ఞమ్=సుఖమునకు సాధనరూపమైన వ్యవహారమును, అను మన్యతామ్ = అనుకూలముగ నంగీకరించునో అతడు, చ = మఱియు, హవ్యవాహనః అగ్నిః=గ్రహించదగిన పదార్థములను లభింపజేయు అగ్ని వంటి తేజస్వి లేక అగ్ని విద్యనెఱిగిన విద్వాంసుడు, ఆ మీ యిరువురు, దాశుషే=దాన శీలమానవునికి, మయః=సుఖకారులు, భవతమ్=అగుడు. ॥౯॥

భావార్థము—ఏ మానవులు సత్కార్మానుష్ఠానమున కనుమతి నొసగుదురో, మఱియు దుష్కార్మానుష్ఠానమును నిషేధింతురో వారు అగ్ని మొదలగు విద్యలచే సమస్త ప్రజలకు సుఖము నొసగుదురు. ॥౯॥ 1802

1803 సినీవాలీత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, సినీవాలీ దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ విదుష్యః కుమార్యః కిం కుర్యు రిత్యాహ.

విదుషీమణులైన కుమారీరత్నము లేమి చేయవలయును ?

సినీవాలి పృథుష్టుకే యా దేవానామసి స్వసా ।
జుషస్వ హవ్య మాహుతం ప్రజాం దేవి దిదిడ్ఢి నః. ॥౧౦॥

సినీవాలి, పృథుష్టుకే, పృథుస్తుక ఇతి పృథు+స్తుకే, యా, దేవానామ్, అసి, స్వసా, జుషస్వ, హవ్యమ్, ఆహుతమిత్యా+హుతమ్ ప్రజామితి

ప్ర+జామ్, దేవి, దిదిడ్ఢి, నః. ॥౧౦॥

పదార్థః— (సినీవాలి) సినీ ప్రేమబద్ధా చాసౌ బలకారిణీ చ తత్సమ్బుద్ధౌ (పృథుష్టుకే) పృథు ర్విస్తీర్ణా ష్టుకా స్తుతిః కేశభారః కామో వా యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ, సువహుర్ణిణే పృథుకేశభారే పృథుకామే వా (యా) (దేవానామ్) విదుషామ్ (అసి) (స్వసా) భగిని (జుషస్వ) సేవస్వ (హవ్యమ్)ఆదాతుమర్హామ్(ఆహుతమ్) సమన్తాత్ వరదీక్షాదికర్మభిః స్వీకృతం పతిమ్ (ప్రజామ్) సుసన్తానరూపామ్(దేవి)విదుషి (దిదిడ్ఢి) దిశ దేహి.అత్ర దిశ ధాతో ర్బహులం ఛన్దసీతి శ్లుః (నః)అస్మభ్యమ్. ॥౧౦॥ అన్వయః—హే సినీవాలి పృథుష్టుకే! దేవి విదుషి కుమారి! యా త్వం దేవానాం స్వసాఽసి సా హవ్య మాహుతం పతిం జుషస్వ, నః ప్రజాం దిదిడ్ఢి. భావార్థః— హే కుమార్యో! యూయం బ్రహ్మచర్యేణ సమగ్రా విద్యాః ప్రాప్య యువతయో భూత్వా స్వేష్టాన్ స్వపరీక్షితాన్ వర్తు మర్హాన్ పతీన్ స్వయం వృణుత తైః సహానన్ద్య ప్రజా ఉత్పాదయత.

పదార్థము—సినీవాలి=ప్రేమయుక్తురాలై బలమునొసగుదానా!పృథుష్టుకే= విస్తృతస్తుతి, విశాల శిరోజములు, లేక విపుల కామన కలిగియున్నదానా! దేవి=విదుషీ కుమారీ! యా = ఏ నీవు, దేవానామ్ = విద్వాంసులకు, స్వసా అసి = సోదరివియై ఉన్నావో ఆ నీవు, హవ్యమ్ =గ్రహించదగినవాడు, ఆహుతమ్=బాగుగా వర దీక్షాది కర్మలచే స్వీకరించబడినవాడునగు పతిని, జుషస్వ= సేవించుము. నః=మా నిమిత్తము, ప్రజామ్=సుందరసంతానరూప ప్రజను, దిదిడ్ఢి=ఇమ్ము. ॥౧౦॥

భావార్థము—ఓ కుమారికలారా! మీరు బ్రహ్మచర్యాశ్రమములో సమస్త విద్యలను బడసి యువతులై మీకు అభీష్టమైనవారిని, స్వయముగ పరీక్షించి వరించదగిన పతులను స్వయముగ వరించుడు. ఆ పతులతో నానందించుచు పుత్రాదుల నుత్పన్న మొనర్చుడు. ॥౧౦॥ 1803

1804 పఞ్చేత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, సరస్వతీ దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

పఞ్చ నద్యః సరస్వతీ మపి యన్తి సస్రోతసః ।
సరస్వతీ తు పఞ్చధా సో దేశేఽభవత్సరిత్. ॥౧౧॥

పఞ్చ, నద్యః, సరస్వతీమ్, అపి, యన్తి, సస్రోతస ఇతి సస్రోతసః, సరస్వతీ, తు, పఞ్చధా, సా, ఉ ఇత్యు, దేశే, అభవత్, సరిత్. ॥౧౧॥

పదార్థః—(పఞ్చ) పఞ్చజ్ఞానేన్ద్రియవృత్తయః(నద్యః)నదీవత్ప్రవాహరూపాః (సరస్వతీమ్) ప్రశస్తవిజ్ఞానవతీం వాచమ్(అపి)(యన్తి)ప్రాప్నువన్తి(సస్రోతసః)సమానం మనో రూపం స్రోతః ప్రవాహో యాసా న్తాః(సరస్వతీ)(తు) అవధారణే(పఞ్చధా)పఞ్చజ్ఞానేన్ద్రియశబ్దాదివిషయ ప్రతిపాదనేన పఞ్చప్రకారాః(సా)(ఉ)(దేశే)స్వనివాసే స్థానే(అభవత్)భవతి(సరిత్)యా సరతి గచ్ఛతి సా. ॥౧౧॥ అన్వయః—మనుష్యైః సస్రోతసః పఞ్చ నద్యః యాం సరస్వతీ మపి యన్తి సా ఉ సరిత్ సరస్వతీ దేశే పఞ్చధా త్వభవదితి విజ్ఞేయా. ॥౧౧॥ భావార్థః— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యైర్యా వాణీ పఞ్చశబ్దాదివిషయాశ్రితా సరిద్వ ర్తతే తాం విజ్ఞాయ.

యథావత్ప్రసార్య మధురా శ్లక్ష్ణా ప్రయోక్తవ్యా. ॥౧౧॥

పదార్థము—సస్రోతసః = ఒకేవిధమైన మనోరూప ప్రవాహముగలవి, నద్యః = నదులవలె ప్రవాహరూపములునగు,పఞ్చ = పంచజ్ఞానేంద్రియముల వృత్తులు,సరస్వతీమ్ = ప్రశస్తజ్ఞానయుక్తమగు నే వాణిని,అపి యన్తి = పొందుచున్నవో, సా ఉ సరిత్ సరస్వతీ = నడచు ఆ వాణియే,దేశే = తన నివాసస్థానమున, పఞ్చధా = పంచజ్ఞానేంద్రియముల శబ్దాదిపంచవిషయములను ప్రతిపాదించుటచే నైదువిధములుగా,తు = మాత్రమే, అభవత్ = అగుచున్నదని మానవులెఱుంగవలయును. ॥౧౧॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు ఏ వాణి శబ్దాదిపంచవిషయముల నాశ్రయించి, నదివంటి ప్రవాహముగలదై యున్నదో అట్టిదానిని దెలిసికొని యథావిధిగా ప్రచారమొనర్చి మృదుమధురవాణిని ప్రయోగించవలయును. ॥౧౧॥

1805 త్వమగ్న ఇత్యస్య హిరణ్యస్తూప ఆఙ్గిరస ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా,విరాట్ జగతీ ఛన్దః,నిషాదః స్వరః

అథ జనైరీశ్వరాజ్ఞా పాల్యేత్యాహ. మానవులీశ్వరాజ్ఞను పాలించ వలయును.

త్వమగ్నే ప్రథమో అఙ్గిరా ఋషిర్దేవో దేవానామభవః శివః సఖా ।
తవ వ్రతే కవయో విద్మనాపసోఽజాయన్త మరుతో భ్రాజదృష్టయః. ॥౧౨॥

త్వమ్, అగ్నే, ప్రథమః, అఙ్గిరాః, ఋషిః, దేవః, దేవానామ్, అభవః, శివః, సఖా, తవ, వ్రతే, కవయః, విద్మనాపస ఇతి విద్మనా+అపసః, అజాయన్త, మరుతః, భ్రాజదృష్టయ ఇతి భ్రాజత్+ఋష్టయ. ॥౧౨॥

పదార్థః—(త్వమ్)(అగ్నే) పరమేశ్వర విద్వన్ వా (ప్రథమః)ప్రఖ్యాతః (అఙ్గిరాః) అఙ్గానాం రస ఇవ వర్తమానో యద్వాఽఙ్గిభ్యో జీవాత్మభ్యో సుఖం రాతి దదాతి సః(ఋషిః)జ్ఞాతా (దేవః) దివ్యగుణకర్మస్వభావః (దేవానామ్) విదుషామ్ (అభవః)భవేః(శివః)కల్యాణకారీ(సఖా) మిత్రః (తవ) (వ్రతే) శీలే నియమే వా (కవయః)మేధావినః (విద్మనాపసః)విద్మనాని విదితాన్యపాంసి కర్మాణి యేషాం తే (అజాయన్త)జాయన్తే (మరుతః)మనుష్యాః (భ్రాజదృష్టయః)భ్రాజన్త్యః శోభమానా ఋష్టయ ఆయుధాని యేషాన్తే ॥౧౨॥ అన్వయః—హే అగ్నే! యతస్త్వమ్ ప్రథమోఽఙ్గిరా దేవానాం దేవః శివః సఖా ఋషిరభవస్తస్మాత్తవ వ్రతే విద్మనాపసో భ్రాజదృష్టయః కవయో మరుతోఽజాయన్త. ॥౧౨॥ భావార్థః—యది మనుష్యాః సర్వసుహృదం విద్వాంసం సర్వమిత్రం పరమాత్మానఞ్చ సఖాయం మత్వా విజ్ఞాన నిమిత్తాని కర్మాణి కృత్వా ప్రకాశితాత్మానో భవేయుస్తర్హి తే విద్వాంసో భూత్వా పరమేశ్వరస్యాజ్ఞాయాం వర్తితుం శక్నుయుః ॥౧౨॥

పదార్థము—అగ్నే = పరమేశ్వరా! విద్వాంసుడా! త్వమ్ = నీవు, ప్రథమః = ప్రఖ్యాతుడవు, అఙ్గిరాః = అవయవములయొక్క సారభూతమైన రసమువలె నుండువాడవు, లేక జీవాత్మలకు సుఖమునొసగువాడవు, దేవానామ్ = ఖద్వాంసులమధ్య,

దేవః = ఉత్తమగుణకర్మస్వభావ యుక్తుడవు, శివః = కల్యాణకరుడవు, సఖా = మిత్రుడవు, ఋషిః = జ్ఞానివి, అభవః = అగుదువు కావున, తవ = నీయొక్క, వ్రతే = స్వభావమునందు. లేక, నియమమునందు, విద్మనాపసః = ప్రసిద్ధకర్మలుగలవారు, భ్రాజదృష్టయః = సుందరములైన ఆయుధములు గలవారు, కవయః = బుద్ధిశాలురునైన, మరుతః = మానవులు, అజాయన్త = పుట్టుచున్నారు. ॥౧౨॥

భావార్థము—మానవులు సమస్తమునకు మిత్రుడు, విద్వాంసుడు, సమస్తమునకు హితమొనగూర్చువాడునగు పరమాత్మను మిత్రునిగ భావించి విజ్ఞానము నిమిత్తము కర్మలొనర్చి ప్రకాశితాత్మలుగల వారగుచో వారు విద్వాంసులై పరమేశ్వరుని ఆజ్ఞయందు ప్రవర్తించగలరు. ॥౧౨॥ 1805

1806 త్వన్న ఇత్యస్య హిరణ్యస్తూప ఆఙ్గిరస ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
రాజేశ్వరౌ కథం సేవనీయౌ ఇత్యాహ. రాజును, ఈశ్వరుని ఎట్లు సేవించవలయును ?

త్వన్నో అగ్నే తవ దేవ పాయుభి ర్మఘోనో రక్ష తన్వశ్చ వన్ద్య ।
త్రాతా తోకస్య తనయే గవా మస్య నిమేషꣳ రక్షమాణ స్తవ వ్రతే. ॥౧౩॥

త్వమ్, నః, అగ్నే, తవ, దేవ, పాయుభిరితి పాయు+భి, మఘోనః, రక్ష, తన్వః, చ, వన్ద్య, త్రాతా, తోకస్య, తనయే, గవామ్, అసి, అనిమేష మిత్యని+మేషమ్, రక్షమాణః, తవ వ్రతే. ॥౧౩॥

పదార్థః—(త్వమ్)(నః) అస్మాకమ్ (అగ్నే) రాజన్నీశ్వర వా (తవ) (దేవ) దివ్యగుణకర్మస్వభావ (పాయుభిః) రక్షాదిభిః (మఘోనః)బహుధనయుక్తాన్ (రక్ష)(తన్వః)శరీరాణి(చ)(వన్ద్య) వన్దితుం స్తోతుం యోగ్య (త్రాతా)రక్షితా(తోకస్య)అపత్యస్య (తనయే)పౌత్రస్య. అత్ర విభక్తివ్యత్యయః (గవామ్)ధేన్వాదీనామ్(అసి) (అనిమేషమ్) నిరన్తరమ్ (రక్షమాణః)(తవ) (వ్రతే) సునియమే. ॥౧౩॥ అన్వయః—హే అగ్నే! దేవ తవ వ్రతే వర్తమానాన్ మఘోనోఽస్మాన్ తవ పాయుభిస్త్వం రక్ష. నస్తన్వశ్చ రక్ష. హేవన్ద్య! యతస్త్వమనిమేషం రక్షమాణస్తోకస్య తనయే గవాఞ్చ త్రాతాసి తస్మాదస్మాభి ర్నిత్యం సత్కర్తవ్య ఉపాసనీయ శ్చాసి. ॥౧౩॥
భావార్థః—అత్ర శ్లేషాలంకారః. య ఈశ్వర గుణకర్మస్వభావాజ్ఞాను కూలత్వే వర్తన్తే యేషామీశ్వరో విద్వాంసశ్చ సతతం రక్షకాః సన్తి తే శ్రియా దీర్ఘాయుషా ప్రజాభిశ్చ రహితా కదాచిన్న భవన్తి. ॥౧౩॥

పదార్థము—దేవ = ఉత్తమగుణకర్మ స్వభావయుక్తా! అగ్నే = రాజా! లేక ఈశ్వరా! తవ = నీయొక్క, వ్రతే = ఉత్తమ నియమమునందు వర్తమానులము, మఘోనః = బహుధనయుక్తులమునైన మమ్ము, తవ = నీయొక్క, పాయుభిః = రక్షణాదులకు హేతువులైన కర్మలచే, త్వమ్ = నీవు, రక్ష = రక్షించుము, చ = మఱియు, నః = మాయొక్క, తన్వః = శరీరములను రక్షించుము, వన్ద్య = స్తుతించదగిన పరమేశ్వరా! నీవు, అనిమేషమ్ = నిరంతరము, రక్షమాణః = రక్షించువాడవు, తోకస్య = సంతానమునకు

తనయే=పౌత్రులకు, గవామ్ = గవాదులకును, త్రాతా = రక్షకుడవునై, అసి = ఉన్నావు. కనుక మేము సర్వదా సత్కరించుటకును, ఉపాసించుటకును యోగ్యుడవై యున్నావు. ॥౧౩॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు పరమేశ్వరుని యొక్క గుణకర్మ స్వభావములకును, ఆజ్ఞలకును అనుకూలముగ వర్తించుదురో మఱియు నెవరికి ఈశ్వరుడు, విద్వాంసులు నిరంతరము రక్షకులై యుందురో, వారు లక్ష్మీహీనులు, దీర్ఘాయురహితులు, సంతానహీనులు, నెన్నటికి కాజాలరు. ॥౧౩॥

1807 ఉత్తానాయామిత్యస్య దేవశ్రవదేవవాతౌ భారతావృషీ, అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పున ర్విద్వాన్ కిం కుర్యా దిత్యాహ. విద్వాంసు లేమి చేయవలయును ?

ఉత్తానాయా మవ భరా చికిత్వా న్త్సద్యః ప్రవీతా వృషణం జజాన ।
అరుషస్తూపో రుశదస్య పాజ ఇడాయాస్పుత్రో వయునేఽజనిష్ట. ॥౧౪॥

ఉత్తానాయామ్, అవ, భర, చికిత్వాన్, సద్యః, ప్రవీతేతి ప్ర+వీతా, వృషణమ్, జజాన, అరుషస్తూప ఇత్యరుష+స్తూపః, రుశత్, అస్య, పాజః, ఇడాయాః, పుత్రః, వయునే, అజనిష్ట. ॥౧౪॥

పదార్థః—(ఉత్తానాయామ్) ఉత్కృష్టతయా విస్తీర్ణాయాం భూమావన్తరిక్షే వా(అవ) అర్వాచీనే(భర)అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(చికిత్వాన్)జ్ఞానవాన్(సత్యః)(ప్రవీతా)కమితా (వృషణం) వృష్టికరం యజ్ఞమ్(జజాన) జనయతే.అత్రాన్తర్గతో ణిచ్ ప్రత్యయః (అరుషస్తూపః) యోఽరుషానహింసకాన్ ఉచ్ఛ్రాపయతి సః (రుశత్) సురూపమ్ (అస్య) (పాజః)బలమ్ (ఇడాయాః) ప్రశంసితాయాః (పుత్రః)(వయునే)విజ్ఞానే (అజనిష్ట) జాయతే ॥౧౪॥ అన్వయః—హే విద్వ౦స్త్వం యథా చికిత్వాన్ ప్రవీతా విద్వానుత్తానాయాం వృషణ జజానాఽరుశస్తూప ఇడాయాః పుత్రో వయునేఽజనిష్టాఽస్య రుశత్పాజశ్చాఽజనిష్ట తథా సద్యోఽవభర ॥౧౪॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యది మనుష్యా అస్యాం సృష్టౌ బ్రహ్మచర్యాదినా కుమారాన్ కుమారీంశ్చ ద్విజాన్ సమ్పాదయేయుస్తర్హ్యేతే సద్యో విద్వాంసః స్యుః ॥౧౪॥

పదార్థము—ఓ విద్వాంసుడా! ఎటుల, చికిత్వాన్ = జ్ఞానవంతుడు, ప్రవీతా = కామించువాడునగు విద్వాంసుడు, ఉత్తానాయామ్=ఉత్కృష్టముగ విస్తరించియున్న భూమియందు లేక అంతరిక్షమున, వృషణమ్ = వర్షమునకు హేతువైన యజ్ఞమును, జజాన=ప్రకటించునో, మఱియు, అరుషస్తూపః=రక్షకుల నున్నతిపఱచువాడు, ఇడాయాః=ప్రశంసిత స్త్రీయొక్క, పుత్రః=పుత్రుడు, వయునే=విజ్ఞానమున, అజనిష్ట=ప్రసిద్ధమగునో, మఱియు, అస్య=దీని యొక్క, రుశత్ =సుందరరూపయుక్తుడు, పాజః =బలము ప్రసిద్ధమునగుచున్నదో, అటులనే నీవు, సద్యః=శీఘ్రముగా, అవ భర=నీ పక్షమును పుష్టపఱచుము. ॥౧౪॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మానవు లీ సృష్టియందు బ్రహ్మచర్యాదుల సేవనముతో పుత్రపుత్రికలను ద్విజులుగ నొనర్చుచో వీరందఱు శీఘ్రముగా విద్వాంసులు కాగలుగుదురు. ॥౧౪॥ 1807

ఇడాయా ఇత్యస్య దేవశ్రవదేవవాతౌ భారతావృషీ, అగ్నిర్దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

కింభూతో జనో రాజ్యాధికారే స్థాపనీయ ఇత్యాహ.

ఎట్టి మానవుడు రాజ్యాధికారమునందు స్థాపించబడుటకు యోగ్యుడు ?

ఇడాయా స్త్వా పదే వయం నాభా పృథివ్యా అధి ।
జాతవేదో ని ధీమహ్యగ్నే హవ్యాయ వోఢవే. ॥౧౫॥

ఇడాయాః, త్వా, పదే, వయమ్, నాభా, పృథివ్యాః, అధి, జాతవేద ఇతి జాత+వేదః, ని, ధీమహి, అగ్నే, హవ్యాయ, వోఢవే. ॥౧౫॥

పదార్థః— (ఇడాయాః) ప్రశంసితాయా వాచః (త్వా) త్వామ్ (పదే) ప్రతిష్ఠాయామ్ (వయమ్) అధ్యాపకోపదేశకాః (నాభా) నాభౌ మధ్యే (పృథివ్యాః) విస్తీర్ణాయా భూమేః (అధి) ఉపరి (జాతవేదః) జాతప్రజ్ఞాన (ని) నితరామ్ (ధీమహి) స్థాపయేమ (అగ్నే) అగ్నిరివ తేజస్విన్ విద్వన్ రాజన్! (హవ్యాయ) హోతుం దాతుమర్హమ్. అత్ర విభక్తివ్యత్యయః (వోఢవే) వోఢుం ప్రాప్తుం ప్రాపయితుం వా ॥౧౫॥ అన్వయః—హే జాతవేదోఽగ్నే! వయమిడాయాః పదే పృథివ్యా అధి నాభా త్వా హవ్యాయ వోఢవే ని ధీమహి ॥౧౫॥ భావార్థః—హే విద్వన్ రాజన్! యస్మిన్నధికారే త్వాం వయం స్థాపయేమ తమధికారం ధర్మపురుషార్థాభ్యాం యథావత్సాధ్నుహి. ॥౧౫॥

పదార్థము—జాతవేదః = ప్రసిద్ధ ప్రజ్ఞావంతుడా! అగ్నే = అగ్నివలె తేజోవంతా! విద్వాంసా, రాజా ! వయమ్ = అధ్యాపకోపదేశకుల మైన మేము, ఇడాయాః = ప్రశంసితవాణియొక్క, పదే = వ్యవస్థయందును, పృథివ్యాః ఽధి = విస్తృతభూమిమీద, నాభా = మధ్యభాగమునను, త్వా = నిన్ను, హవ్యాయ = ఇవ్వదగిన పదార్థములను, వోఢవే = పొందుటకు లేక లభింపజేయుటకు, ని ధీమహి = నిరంతరము స్థాపించుచున్నాము ॥౧౫॥

భావార్థము— విద్వాంసుడవైన రాజా ! ఏ అధికారమునందు నిన్ను మేము స్థాపించుచున్నామో, ఆ యధికారమును నీవు ధర్మముతోను, పురుషార్థముతోను, యథావిధిగా నెఱవేర్చుము. ॥౧౫॥ 1808

1809 ప్రమన్మహ ఇత్యస్య నోధా ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

మనుష్యై ర్విద్యాధర్మౌ వర్ధనీయా విత్యాహ.

మానవులు విద్యను, ధర్మమును పెంపొందజేయవలయును ?

ప్ర మన్మహే శవసానాయ శూష మాఙ్గూషం గిర్వణసే అఙ్గిరస్వత్ । సువృక్తిభిః

స్తువత ఋగ్మ్మియా యార్చా మార్కం సరే విశ్రుతాయ. ॥౧౬॥

ప్ర, మన్మహే, శవసానాయ, శూషమ్, ఆఙ్గూషమ్, గిర్వణసే, అఙ్గిర స్వత్, సువృక్తిభిరితి సువృక్తి+భిః, స్తువతే, ఋగ్మియాయ, అర్చామ, అర్కమ్, నరే, విశ్రుతాయేతి వి+శ్రుతాయ. ॥౧౬॥

పదార్థః—(ప్ర) (మన్మహే)యాచామహే. మన్మహ ఇతి యాచ్ఞా కర్మా నిఘం ౩. ౧౯. (శవమానాయ)విజ్ఞానాయ (శూషమ్)బలమ్(ఆఙ్గూషమ్) విద్యాశాస్త్రప్రబోధమ్.ఆఙ్గూష ఇతి పద నామ. నిఘం. ౪. ౨. (గిర్వణసే)గిరః సుశిక్షితా వాచో వనన్తి సంభజన్తి వా తస్మై (అఙ్గిర స్వత్) ప్రాణవత్ (సువృక్తిభిః) సుష్ఠు స్వృజతే దోషాన్ యాసు క్రియాసు తాభిః (స్తువతే) యః శాస్త్రార్థాన్ స్తౌతి (ఋగ్మియాయ)యోఋచో మినోత్యధీతే తస్మై (అర్చాయ) సత్కుర్యామ (అర్కమ్)అర్చనీయమ్(నరే)నాయకాయ(విశ్రుతాయ) విశేషణ శ్రుతా గుణా యస్మిం స్తస్మై అన్వయః—హే మనుష్యా ! యథా వయం సువృక్తిభిః శవసానాయ గిర్వణసే ఋగ్మియాయ విశ్రుతాయ స్తువతే నరేఽఙ్గిరస్వదాఙ్గూషం శూషం ప్రమన్మహ ఏతమర్కమర్చామ తథైతం ప్రతి యూయమపి ప్రవర్తధ్వమ్ ॥౧౬॥ భావార్థః—అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. మనుష్యైః సత్కరణీయస్య సత్కారం నిరాదరణీయస్య నిరాదరం కృత్వా విద్యాధర్మౌ సతతం వర్ధనీయౌ. ॥౧౬॥

పదార్థము—మానవులారా! మే మెట్లు,సువృక్తిభిః= నిర్దుష్టములైన క్రియలతో, శవసానాయ=విజ్ఞానము నిమిత్తము, గిర్వణసే=సుశిక్షితవాక్కులతో కూడినవాడు, ఋగ్మియాయ=ఋక్కులను పఠించువాడు, విశ్రుతాయ = విశిష్టగుణములు గలవాడని చెప్పబడువాడు, స్తువతే=శాస్త్రాశయములను బోధించువాడు,నరే=నాయకుడు నగు మానవునికై, అఙ్గిరస్వత్=ప్రాణమువలె, ఆఙ్గూషమ్=విద్యా శాస్త్రముల బోధ అను, శూషమ్=బలమును, ప్ర మన్మహే=కోరుచున్నామో, మఱియు, అర్కమ్= ఈ పూజనీయపురుషుని, అర్చామ= సత్కరించెదమో, అటులనే ఈ విద్వాంసులపట్ల మీరును ప్రవర్తించుడు. ॥౧౬॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందుపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. మానవులు సత్కరించదగినవారిని సత్కరించి, నిరాదరించదగినవారిని నిరాదరించి, విద్యను, ధర్మమును, నిరంతరము అభివృద్ధిపఱచు చుండవలయును. ॥౧౬॥ 1809

1810 ప్ర వ ఇత్యస్య నోధా ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ కే పితరః సన్తీత్యాహ. ఎవరు పితరులు ?

ప్ర వో మహే మహి నమో భరధ్వ మాఙ్గూష్యం శవసానాయ సామ ।
యేనా నః పూర్వే పితరః పదజ్ఞా అర్చన్తో అఙ్గిరసో గా అవిన్దన్. ॥౧౭॥

ప్ర, వః, మహే, మహి, నమః, భరధ్వమ్, ఆఙ్గూష్యమ్, శవసానాయ,

సామ, యేన, నః, పూర్వే, పితరః, పదజ్ఞా ఇతి పద+జ్ఞాః, అర్చన్తః, అఙ్గిరసః, గాః, అవిన్దన్.   ॥౧౪॥

పదార్థః—(ప్ర)(వః) యుష్మభ్యమ్ (మహే)మహతే(మహి) మహత్సత్కారార్థమ్ (నమః) సత్కర్మాన్నం వా(భరధ్వమ్)భరత (ఆఙ్గూషమ్)ఆఙ్గూషాయ సత్కారాయ బలాయ వా హితమ్ (శవసానాయ) బ్రహ్మచర్యసుశిక్షాభ్యాం శరీరాత్మబలయుక్తాయ (సామ) సామవేదమ్ (యేన)అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (నః)అస్మాకమస్మాన్ వా (పూర్వే)పూర్వజాః (పితరః) పాలకా జ్ఞానినః (పదజ్ఞాః)యే పదం జ్ఞాతవ్యం ప్రాపణీయమాత్మస్వరూపం జానన్తి తే (అర్చన్తః)సత్క్రియాం కుర్వన్తః(అఙ్గిరసః)సర్వస్యాః సృష్టే ర్విద్యాఙ్గవిదః (గాః) సుశిక్షితా వాచః (అవిన్దన్) లమ్భయేరన్ ॥౧౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా పదజ్ఞా నోఽస్మానర్చన్తోఽఙ్గిరసః పూర్వే నః పితరో యేన మహే శవసానాయ వశ్చాఽఽఙ్గూష్యం సామగాశ్చావిన్దన్ తేన తేభ్యో యూయం మహి నమః ప్రభరధ్వమ్ ॥౧౪॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా! యే విద్వాంసో యుష్మాన్ విద్యాసుశిక్షాభ్యాం విపశ్చితో ధార్మికాన్ కుర్యుస్తానేవ పూర్వాఽధీతవిద్యాన్ పితౄన్ విజానీత.   ॥౧౪॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల, పదజ్ఞాః=తెలిసికొనదగిన లేక పొందదగిన ఆత్మస్వరూపము నెఱిగినవారు, నః=మమ్ము, అర్చన్తః=సత్కరించువారు, అఙ్గిరసః =సృష్టివిద్యయొక్క సమస్త అవయవముల నెఱుగువారు, పూర్వే = మొట్టమొదటి వారు, పితరః=రక్షకులు, జ్ఞానులునైనవారు, యేన=ఎందువలన, మహే = గొప్పవాడు,శవసానాయ=బ్రహ్మచర్యముచే,ఉత్తమశిక్షచే శరీరాత్మ బలములుగలవాడునగు వానికొఱకును,వః=మీనిమిత్తమును, ఆఙ్గూష్యమ్=సత్కారము లేక బలముకొఱకు ఉపయోగించు, సామ=సామవేదమును మఱియు, గాః=సుశిక్షితవాక్కులను. అవిన్దమ్ =లభింపచేయుదురో,అందువలననే వారికి మీరు,మహి=గొప్పసత్కారమునిమిత్తము; నమః=ఉత్తమకర్మను, లేక అన్నమును, ప్ర భరధ్వమ్=ధరించుడు.   ॥౧౪॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులారా! ఏ విద్వాంసులు మిమ్ము విద్యచేతను, ఉత్తమశిక్షణచేతను, పండితులుగను, ధర్మాత్ములుగను చేయుదురో, అట్టి ప్రథమపండితులనే మీరు పితరులుగ నెఱుంగుడు.

1811 ఇచ్ఛన్తీత్యస్య దేవశ్రవా దేవవాతశ్చ భారతావృషీ ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథాప్త లక్షణ మాహ. ఆప్తుని లక్షణము ?

ఇచ్ఛన్తి త్వా సోమ్యాసః సఖాయః సున్వన్తి సోమం దధతి ప్రయాంసి ।
తితిక్షన్తే అభిశస్తిం జనానా మిన్ద్ర త్వదా కశ్చన హి ప్రకేతః.   ॥౧౫॥

ఇచ్ఛన్తి, త్వా, సోమ్యాసః, సఖాయః సున్వన్తి, సోమమ్, దధతి, ప్ర

యాళసి, తితిక్షన్తే, అభిశస్తి మిత్యభి+శస్తిమ్, జనానామ్, ఇన్ద్ర, త్వత్, ఆ, కః, చన, హి, ప్రకేత ఇతి ప్ర+కేతః. ॥౧౮॥

పదార్థః—(ఇచ్ఛన్తి)(త్వా)త్వామ్(సోమ్యాసః)సోమేష్వైశ్వర్యాదిషు సాధవః(సఖాయః) సుహృదః సన్తః (సున్వన్తి)నిష్పాదయన్తి(సోమమ్) ఐశ్వర్యాదికమ్ (దధతి)ధరన్తి (ప్రయాంసి) కమనీయాని విజ్ఞానాదీని (తితిక్షన్తే)సహన్తే(అభిశస్తిమ్)దుర్వచనవాదమ్ (జనానామ్)మనుష్యాణామ్(ఇన్ద్ర)రాజన్! (త్వత్)తవ సకాశాత్ (ఆ) సమన్తాత్ (కః)(చన)అపి(హి)యతః (ప్రకేతః) ప్రకృష్టా కేతా ప్రజ్ఞా యస్య సః ॥౧౮॥ అన్వయః—హే ఇన్ద్ర! యే సోమ్యాసః సఖాయః సోమం సున్వన్తి ప్రయాంసి దధతి,జనానామభిశస్తిమా తితిక్షన్తే చ తాం స్త్వం సతతం సత్కురు హి యతస్త్వత్ప్రకేతః కశ్చన నాస్తి తస్మాత్సర్వే త్వా త్వామిచ్ఛన్తి ॥౧౮॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! ఇహ నిన్దాస్తుతిహానిలాభాదీన్ తితిక్షవః పురుషార్థినః సర్వైః సహ మైత్రీమాచరన్త ఆప్తాః స్యుస్తే సర్వైః సేవనీయాః సత్కర్త్తవ్యాశ్చ త ఏవ సర్వేషామధ్యాపకాఉపదేష్టారశ్చస్యుః

పదార్థము—ఇన్ద్ర=సభాధ్యక్షుడవైన రాజా! ఎవరు, సోమ్యాసః = ఐశ్వర్యము పొందుటలో నారితేరినవారు, సఖాయః = మిత్రులునై, సోమమ్ = ఐశ్వర్యాదులను, సున్వన్తి=సాధించుచున్నారో, ప్రయాంసి=కోరదగిన విజ్ఞానాది గుణములను, దధతి =ధరించుచున్నారో, మఱియు, జనానామ్=మానవులయొక్క, అభిశస్తిమ్= దుర్వచనములను, వాదవివాదములను, ఆ తితిక్షన్తే = బాగుగా సహించుచున్నారో, అట్టి వారిని నీవు నిరంతరము సత్కరించుచుండుము. త్వత్=నీకంటె, ప్రకేతః = ఉత్తమ బుద్ధిమంతుడు, కః చన=ఎవరును లేడు,హి = కనుక, త్వా = నిన్ను సమస్తప్రజలు, ఇచ్ఛన్తి=కోరుచున్నారు. ॥౧౮॥

భావార్థము—ఏ మానవులీ లోకమున నిందాస్తుతులను, హాని లాభాదులను సహించు పురుషార్థులై, సర్వభూతములపట్ల మిత్రునివలె మెలగుచు నాప్తులగుదురో వారందఱికి సేవనీయులు, సత్కరించదగినవారు నగుచున్నారు. మఱియు నట్టివారే యందఱికి అధ్యాపకులు, ఉపదేశకులు కావలయును. ॥౧౮॥ 1811

1812 న త ఇత్యస్య దేవశ్రవా దేవవాతశ్చ భారతావృషీ, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునః సభాధ్యక్షః కిం కుర్యా దిత్యాహ. సభాధ్యక్షుడైన రాజు ఏమి చేయ వలయును ?

న తే దూరే పరమా చిద్రజాంస్యా తు ప్ర యాహి హరివో హరిభ్యామ్ ।
స్థిరాయ వృష్ణే సవనా కృతేమా యుక్తా గ్రావాణః సమిధానే అగ్నౌ ॥౧౯॥

న, తే, దూరే, పరమా, చిత్, రజాంసి, ఆ, తు, ప్ర, యాహి, హరివ ఇతి హరి+వః, హరిభ్యామితి హరి+భ్యామ్, స్థిరాయ, వృష్ణే, సవనా, కృతా, ఇమా, యుక్తాః, గ్రావాణః, సమిధాన ఇతి సమ్+ఇధానే, అగ్నౌ. ॥౧౯॥

పదార్థః—(న)నిషేధే (తే)తవ సకాశాత్(దూరే) విప్రకృష్టే (పరమా) పరమాణి దూర స్థాని (చిత్)అపి (రజాంసి) స్థానాని(ఆ) (తు) హేతౌ (ప్ర) (యాహి)గచ్ఛ (హరివః) ప్రశస్తౌ హరీ విద్యేతే యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (హరిభ్యామ్)ధారణాకర్షణవేగగుణైర్యుక్తాభ్యాం తురఙ్గాభ్యాం జలాఽగ్నిభ్యాం వా (స్థిరాయ) (వృష్ణే) సుఖసేచకాయ పదార్థాయ (సవనా) ప్రాతః సవనాదీని కర్మాణి(కృతా)కృతాని (ఇమా) ఇమాని (యుక్తాః) సమీభూతాః (గ్రావాణః)గర్జనా కర్తారో మేఘాః. గ్రావేతి మేఘ నా.—నిఘం. ౧. ౧౦.(సమిధానే)సమిధ్యమానే, అత్ర యకో లుక్ (అగ్నౌ) ॥౧౯॥ అన్వయః—హే హరివో రాజన్! యథా సమిధానేఽగ్నౌ ఇమా సవనా కృతా తు గ్రావాణో యుక్తా భూత్వాఽఽగచ్ఛన్తి తథా స్థిరాయ వృష్ణే హరిభ్యామా ప్రయాహి ఏవం కృతే పరమా చిద్రజాంసి తే దూరే న భవన్తి ॥౧౯॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే విద్వాంసో! యథా పావకేనోత్పాదితా వర్షితా మేఘాః పృథివ్యాః సమీపే భవన్త్యాకర్షణేన దూరమపి గచ్ఛన్తి, తథాఽగ్న్యాదియానైర్గమనే కృతే కోపి దేశో దూరే న భవతి. ఏవం పురుషార్థం కృత్వాఽలమైశ్వర్యాణి జనయత ॥౧౯॥

పదార్థము—హరివః=ప్రశస్తమైన గుఱ్ఱములుగల రాజా! ఎటుల, సమిధానే= ప్రదీప్తపఱచబడిన, అగ్నౌ=అగ్నియందు, ఇమాః సవనాః=ఈ ప్రాతఃసవనాదియజ్ఞ కర్మలు,కృతాతు=చేయబడుచునుండుటచే,గ్రావాణః=గర్జించు మేఘములు, యుక్తాః =గుంపులుగాకలిసి వచ్చుచున్నవో,అటులనే,స్థిరాయ=దృఢము,వృష్ణే =సుఖదాయకమునైన విద్యాదిపదార్థముకొఱకు, హరిభ్యామ్ = ధారణాకర్షణ వేగ గుణములతో కూడిన గుఱ్ఱములతో, లేక అగ్ని జలములతో, ఆ ప్ర యాహి = బాగుగారమ్ము ఇట్లు చేయుటవలన, పరమా = దూరస్థములైన,రజాంసి చిత్=స్థానములుకూడ,తే=నీకు దూరే=దూరము, న=కావు. ॥౧౯॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది.ఓ విద్వాంసులారా! ఎటు లగ్నివలన నుత్పన్నమొనర్చబడిన వర్షపు మేఘములు భూమిని సమీపించునో, ఆకర్షణచే దూరముకూడ వెళ్లునో,అటులనే అగ్నిచే సిద్ధములైన యానములతో ప్రయాణమొనర్చుచో నేదేశము దూరముకాదు. ఈ విధముగా పురుషార్థమొనర్చి సంపూర్ణైశ్వర్యముల నుత్పత్తి యొనర్చుడు. ॥౧౯॥ 1812

1813 అషాఢ మిత్యస్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ రాజధర్మ విషయ మాహ.రాజధర్మ విషయము చెప్పెను.

అషాఢం యుత్సు పృతనాసు పప్రిꣳ స్వర్షా మప్సాం వృజనస్య గోపామ్ ।
భరేషుజాꣳ సుక్షితిꣳ సుశ్రవసం జయన్తం త్వా మను మదేమ సోమ. ॥౨౦॥

అషాఢమ్, యుత్స్వితి యుత్+సు, పృతనాసు, పప్రిమ్, స్వర్షామ్, స్వః సామితి స్వః+సామ్, అప్సామ్, వృజనస్య, గోపామ్, భరేషు జామితి భరేషు +జామ్, సుక్షితిమితి సు+క్షితిమ్, సుశ్రవసమితి సు+శ్రవసమ్, జయన్తమ్,

త్వామ్, అను, మదేమ, సోమ. ॥౨౦॥

పదార్థః—(అషాఢమ్)సోఢుమ[న]ర్హమ్(యుత్సు)యుద్ధేషు (పృతనాసు)మనుష్యసేనాసు (పప్రిమ్)పూర్ణబలవిద్యం పాలకం వా(స్వర్షామ్) యః స్వః సుఖం సనతి సమ్భజతి తమ్ (అప్సామ్) యోఽపో జలాని ప్రాణాన్ సనోతి దదాతి తమ్(వృజనస్య)బలస్య (గోపామ్)రక్షకమ్ (భరేషు జామ్)భరేషు భరణీయేషు సఙ్గ్రామేషు జేతారమ్ (సుక్షితిమ్) శోభనా క్షితిః పృథివీరాజ్యం యస్య తమ్. క్షితిరితి పృథివీ నా...నిఘం. ౧. ౧. (సుశ్రవసమ్) శోభనాని శ్రవాంస్యన్నాని యశాంసి వా యస్య తమ్ (జయన్తమ్) శత్రూణాం విజేతారమ్ (త్వామ్) (అను) పశ్చాత్ (మదేమ) (సోమ) సకలైశ్వర్యసమ్పన్న! ॥౨౦॥ అన్వయః—హే సోమ రాజన్ సేనాపతే! వా వయం యం యుత్స్వషాఢం పృతనాసు పప్రిం స్వర్షామప్సాం వృజనస్య గోపాం భరేషు జాం సుక్షితిం సుశ్రవసం జయన్తం త్వా మను మదేమ ॥౨౦॥ భావార్థః—యస్య రాజ్ఞః సేనాపతే ర్వోత్తమస్వభావేన రాజసేనాః ప్రజాజనాః ప్రీతాః స్యు ర్యేషు ప్రీతేషు రాజా ప్రీతః స్యాత్తత్ర ధ్రువో విజయో నిశ్చలం పరమైశ్వర్యం పుష్కలా ప్రతిష్ఠా చ భవతి. ॥౨౦॥

పదార్థము—సోమ = సకలైశ్వర్యములతోగూడిన రాజా! లేక సేనాపతీ! మేము, యుత్సు = యుద్ధములందు, అషాఢమ్ = అసహ్యుడవు, పృతనాసు = మానవుని సేనలలో, పప్రిమ్ = పూర్ణబలవిద్యాయుక్తుడవు లేక రక్షకుడవు, స్వర్షామ్ = సుఖమును సేవించు వాడవు, అప్సామ్ = జలములను లేక ప్రాణముల నొసగువాడవు, వృజనస్య = బలము యొక్క, గోపామ్ = రక్షకుడవు, భరేషుజామ్ = ధరించదగిన సంగ్రామములందు జయించువాడవు, సుక్షితమ్ = సుందరభూరాజ్యముగలవాడవు, సుశ్రవసమ్ = సుందర మైనఅన్నము, లేక కీర్తిగలవాడవు, జయన్తమ్ = శత్రువులను జయించువాడవునగు, త్వామ్ = నిన్ను, అను మదేమ = అనుమోదించెదముగాక! ॥౨౦॥

భావార్థము—ఏ రాజుయొక్క లేక సేనాపతియొక్క ఉత్తమ స్వభావముచే రాజపురుషులు, సేనలు, ప్రజలు, ప్రసన్నులుగ నుందురో, మఱియు వేని ప్రసన్నతలో రాజు ప్రసన్నుడుగ నుండునో, అచట దృఢమైన విజయము, నిశ్చలమైన ఉత్తమైశ్వ ర్యము, మంచి ప్రతిష్ఠయు నుండును. ॥౨౦॥ 1813

1814 సోమ ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

సోమో ధేనుꣳ సోమో అర్వన్త మాశుꣳ సోమో వీరం కర్మణ్యం దదాతి ।
సాదన్యం విదథ్యꣳ సభేయం పితృశ్రవణం యో దదాశ దస్మై. ॥౨౧॥

సోమః, ధేనుమ్, సోమః, అర్వన్తమ్, ఆశుమ్, సోమః వీరమ్, కర్మణ్యమ్, దదాతి, సాదన్యమ్, సదన్యమితి సదన్యమ్, విదథ్యమ్, సభేయమ్, పితృశ్రవణ మితి పితృ+శ్రవణమ్, యః, దదాశత్, అస్మై. ॥౨౧॥

పదార్థః—(సోమః)ఐశ్వర్యవాన్ (ధేనుమ్) విద్యాధారాం వాచమ్ (సోమః) సత్యాచారే ప్రేరకః(అర్వన్తమ్) వేగేన గచ్ఛన్తమశ్వమ్ (ఆశుమ్) మార్గాన్ సద్యోఽశ్నువన్తమ్(సోమః)శరీరాత్మబలమ్(వీరమ్)శత్రుబలాని వ్యాప్నువన్తమ్(కర్మణ్యమ్)కర్మణా సమ్పన్నమ్(దదాతి) (సాదన్యమ్) సాదనేషు స్థాపనేషు సాధుం (విదథ్యమ్) విదథే యజ్ఞే సాధుమ్ (సభేయమ్) సభాయాం సాధుమ్(పితృశ్రవణమ్)పితుః సకాశాచ్ఛ్రవణం యస్య తమ్ (యః) (దదాశత్) దదాతి (అస్మై) సోమాయ రాజ్ఞేఽధ్యాపకాయోపదేశకాయ వా. ॥౨౦॥ అన్వయః—యో మనుష్యోఽస్మై సోమాయోచితం దదాశత్తస్మై సోమో ధేనుం దదాతి సోమోఽర్వన్తమాశుం దదాతి సోమః కర్మణ్యం సాదన్యం విదథ్యం పితృశ్రవణం సభేయం వీరం చ దదాతి. ॥౨౦॥ భావార్థః—యేఽధ్యాపకోపదేశకా! రాజపురుషా! వా సుశిక్షితాం వాచమగ్న్యాదితత్త్వవిద్యాం పురుషజ్ఞానం సభ్యతాఞ్చ సర్వేభ్యః ప్రదద్యుస్తే సర్వైః సత్కర్తవ్యాః స్యుః. ॥౨౦॥

పదార్థము—ఏ మానవుడు, అస్మై=ధర్మాత్ముడైన ఈ రాజునకు ఈఅధ్యాపకునకు, లేక ఈ ఉపదేశకునకు ఉచితపదార్థములను, దదాశత్ = ఇచ్చుచున్నాడో అతనికి, సోమః=ఐశ్వర్యవంతుడైన ఉపర్యుక్త పురుషుడు,ధేనుమ్= విద్యాధారమగు వాక్కును, దదాతి=ఇచ్చుచున్నాడు, సోమః = సత్యాచరణమునందు ప్రేరేపించు రాజు, అర్వన్తమ్=వేగముగా నడుచునది, ఆశుమ్ = మార్గమును శీఘ్రముగా దాటి పోవునదియునగు గుఱ్ఱము నిచ్చుచున్నాడు. మఱియు,సోమః = శరీరాత్మబలయుక్త రాజు, కర్మణ్యమ్ = కర్మవీరుడైన పురుషార్థిని, సాదన్యమ్ = స్థాపనావ్యవస్థయందు ప్రవీణుడైనవానిని, విదథ్యమ్ = యజ్ఞకార్య కుశలుని, పితృశ్రవణమ్ = ఆచార్యుని నుండి పితరునినుండి విద్యనభ్యసించువానిని, సభేయమ్ = సభయందు కూర్చొనదగిన వానిని,వీరమ్=శత్రువుల బలములందు వ్యాప్తుడగు శూరవీరపురుషుని ఇచ్చుచున్నాడు.

భావార్థము—ఏ అధ్యాపకుడు, ఏ ఉపదేశకుడు, ఏ రాజపురుషుడు సుశిక్షిత వాక్కును, అగ్ని మొదలగువాని తత్త్వవిద్యను, పురుషజ్ఞానమును, సభ్యతను, సమస్త ప్రజలకొసగుదురో, వారు సకల ప్రజలకు సత్కరించ యోగ్యు లగుదురు. ॥౨౦॥1814

1815 త్వమిత్యస్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

త్వమిమా ఓషధీః సోమ విశ్వాస్త్వమపో అజనయస్త్వఙ్గాః ।
త్వమా తతన్థోర్వన్తరిక్షం త్వం జ్యోతిషా వి తమో వవర్థ. ॥౨౧॥

త్వమ్, ఇమాః, ఓషధీః, సోమ, విశ్వాః, త్వమ్, అపః, అజనయః, త్వమ్, గాః, త్వమ్, ఆ, తతన్థ, ఉరు, అన్తరిక్షమ్, త్వమ్, జ్యోతిషా, వి, తమః. వవర్థ. ॥౨౧॥

పదార్థః—(త్వమ్) (ఇమాః) (ఓషధీః)సోమాద్యాః (సోమ) సోమవల్లీవ సర్వరోగవినాశక! (విశ్వాః)సర్వాః(త్వమ్)(అపః)జలాని కర్మ వా(అజనయః)జనయేః(త్వమ్)(గాః)పృథివీర్ధేనూః వా

(త్వమ్)(ఆ)(తతన్థ)తనోషి(ఉరు)బహు(అన్తరిక్షమ్)జలమాకాశం వా(త్వమ్)(జ్యోతిషా)ప్రకాశేన (వి) (తమః)అన్ధకారం రాత్రిమ్ (వవర్థ) వృణోషి. ॥౨౨॥ అన్వయః—హే సోమ రాజన్! యస్త్వం విశ్వా ఇమా ఓషధీస్త్వం సూర్యఇవాఽపస్త్వం గాశ్చాఽజనయస్త్వం సూర్య ఉర్వన్తరిక్షమా తతన్థ సవితా జ్యోతిషా తమ ఇవ న్యాయేనాఽన్యాయం వివవర్థ, స త్వమస్మాభిర్మాననీయోఽసి. ॥౨౨॥ భావార్థః—యే జనా ఓషధ్యో రోగానివ దుఃఖాని హరన్తి ప్రాణా ఇవ బలం జనయన్తి యే రాజజనాః సూర్యో రాత్రిమివాఽధర్మాఽవిద్యాఽన్ధకారం నివర్తయన్తి తే జగత్పూజ్యాః కుతో న స్యుః. ॥౨౨॥

పదార్థము—సోమ=ఉత్తమ సోమలత ఓషధులవలె రోగనాశకుడవగునో రాజా! త్వమ్=ఏ నీవు. ఇమాః విశ్వాః ఓషధీః=ఈ సకల సోమలతాది ఓషధులను,త్వమ్=నీవు సూర్యునివలె, అపః=జలములను, లేక కర్మను, మఱియు, త్వమ్=నీవు, గావః=పృథివిని. లేక గోవులను, అజనయః=ఉత్పన్నమొనర్చుదువో, లేక ప్రకటించుదువో, త్వమ్=[ఏ]నీవు సూర్యునివలె, ఉరు = గొప్పఅవకాశమును ఆ తతన్థ = విస్తృతపఱచుచున్నావో, త్వమ్=[ఏ]నీవు సూర్యుడు, జ్యోతిషా=ప్రకాశముచే, తమః=అంధకారమును రూపుమాపుచున్నటుల న్యాయముచే నన్యాయమును, వివర్థ = ఆచ్ఛాదితమొనర్చుదువో లేక నివృత్తపఱచుదువో ఆ నీవు మాకు మాననీయుడవై యున్నావు.

భావార్థము—ఓషధులెటుల రోగములను హరించునో అటులనే ఏ మానవులు దుఃఖములను దూరమొనర్చుచున్నారో, ప్రాణములవలె బలములను ప్రకటపఱచుచున్నారో, ఏ రాజపురుషులు, సూర్యుడు రాత్రిని రూపుమాపుచున్నటుల అధర్మమును, అవిద్యాంధకారమును నివృత్తపఱచుదురో,వారు జగత్పూజ్యులెందులకుకారు?

1816 దేవేనేత్యస్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః. ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

దేవేన నో మనసా దేవ సోమ రాయో భాగꣳ సహసా వన్నభి యుధ్య ।
మా త్వా తనదీశిషే వీర్యస్యోభయేభ్యః ప్ర చికిత్సా గవిష్టౌ. ॥౨౩॥

దేవేన, నః, మనసా, దేవ, సోమ, రాయః, భాగమ్, సహసా వన్నితి సహసా+వన్, అభి, యుధ్య, మా, త్వా, ఆ, తనత్, ఈశిషే, వీర్యస్య, ఉభయేభ్యః, ప్ర, చికిత్స, గవిష్టావితి గో+ఇష్టౌ. ॥౨౩॥

పదార్థః—(దేవేన)దివ్యగుణకర్మస్వభావయుక్తేన(నః) అస్మభ్యమ్(మనసా)(దేవ) దివ్యగుణసమ్పన్న(సోమ)అఖిలైశ్వర్యప్రాపక! (రాయః)ధనస్య(భాగమ్) సేవనీయమంశమ్ (సహసావన్) సహోఽధికం బలం విద్యతే యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ, అత్ర ప్రథమార్థే తృతీయాయా అలుక్(అభి) (అభిముఖ్యే) (యుధ్య)యోధయ గమయ. అత్ర అన్తర్భావితణ్యర్థః యుధ్యతి ర్గతికర్మా నిఘం• ౨. ౧౪.(మా)నిషేధే(త్వా)త్వామ్(ఆ)(తనత్) సఙ్కుచేత్ అత్రోపసర్గాచ్ఛాదైర్ఘ్య ఇత్యాద్యవ్రీయ పాఠాత్తనుధాతోః స్వగణే లేట్ప్రయోగః సమర్థో భవతి(వీర్యస్య) వీరకర్మణః. అత్రాధీ

గర్థదయేశాం కర్మణి ౨.౩.౫౨. ఇతి కర్మణి షష్ఠీ (ఉభయేభ్యః) ఐహికపారమార్థికసుఖేభ్యః (ప్ర) (చికిత్స) రోగనివారణాయేవ విఘ్ననివారణోపాయం కురు. అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః (గవిష్టౌ)గోః స్వర్గస్య సుఖవిశేషస్యేష్టావిచ్ఛాయాం సత్యామ్. ॥౨౩॥ అన్వయః—హే సహసావన్త్సోమ! దేవ! రాజన్! యస్త్వం దేవేన మనసా రాయో భాగం నోఽభియుధ్య యత స్త్వం వీర్యస్యేశిషే త్వా కశ్చిన్నా ఆతనత్ స త్వం గవిష్టావుభయేభ్యః ప్రచికిత్స. ॥౨౩॥ భావార్థః—రాజాదివిద్వద్భిః కపటాదిదోషాన్ విహాయ శుద్ధేన భావేన సర్వేభ్యః సుఖమభిలష్య వీర్యం వర్ధనీయం యేన దుఃఖనివృత్తిః సుఖవృద్ధి రిహాముత్ర చ స్యాత్తత్ర సతతం ప్రయతితవ్యమ్. ॥౨౩॥

పదార్థము—సహసావన్=అధికతర సేనాబలము గలవాడా, సోమ= సంపూర్ణైశ్వర్యప్రాపకా! దేవ=దివ్యగుణయుక్తా! ఓ రాజా! నీవు, దేవేన=ఉత్తమగుణ కర్మస్వభావయుక్తమైన, మనసా=మనస్సుతో, రాయః = ధనముయొక్క, భాగమ్ = అంశమును, నః=మానిమిత్తము, అభి యుధ్య = సర్వవిధముల అన్నివైపులనుండి లభింపజేయుము. నీవు, వీర్యస్య=వీరకార్య మొనర్చుటకు, ఈశిషే=సమర్థవంతుడవగుచున్నావు కావున,త్వా=నిన్ను ఎవరు, మా ఆ తనత్ =అణగద్రొక్కజాలరు అట్టినీవు, గవిష్టౌ=సుఖవిశేషేచ్ఛ కలిగినప్పుడు, ఉభయేభ్యః=ఇహపరలోకములయొక్క సుఖముకొఱకు, ప్ర చికిత్స=రోగనివారణమువలె విఘ్ననివృత్తికి ఉపాయము లొనర్చుచుండుము. ॥౨౩॥

భావార్థము—రాజాది విద్వాంసులు, కపటాది దోషములను త్యజించి, పరిశుద్ధ భావముతో సమస్త ప్రజలకు సుఖమును వాంఛించి, పరాక్రమమును పెంపొందజేయవలయును. ఏ కర్మవలన దుఃఖనివృత్తియు సుఖవృద్ధియు నిహపరలోకములందు కలుగునో, అట్టి కర్మలొనర్చుటకు నిరంతరము ప్రయత్నము చేయుచుండవలయును ॥౨౩॥

అష్టావిత్యస్యాఽఽఙ్గిరసో హిరణ్యస్తూప ఋషిః, సవితా దేవతా, భురిక్ పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

అథ సూర్యః కిం కరోతీ త్యాహ. సూర్యుడేమి చేయుచున్నాడు ?

అష్టౌ వ్యఖ్యత్కకుభః పృథివ్యా స్త్రీ ధన్వ యోజనా సప్త సిన్ధూన్ ।
హిరణ్యాక్షః సవితా దేవ ఆగాద్దధద్రత్నా దాశుషే వార్యాణి. ॥౨౪॥

అష్టౌ, వి, అఖ్యత్, కకుభః, పృథివ్యాః, త్రీ, ధన్వ, యోజనా, సప్త, సిన్ధూన్, హిరణ్యాక్ష ఇతి హిరణ్య+అక్షః, సవితా, దేవః, ఆ, అగాత్, దధత్, రత్నా, దాశుషే, వార్యాణి. ॥౨౪॥

పదార్థః—(అష్టౌ)(వి)(అఖ్యత్)విఖ్యాపయతి (కకుభః)సర్వా దిశః. కకుభ ఇతి దిఙ్నా... నిఘం. ౧.౬.(పృథివ్యాః)భూమేః సమ్బన్ధినీః(త్రీ)త్రీణి(ధన్వ)ధన్వేత్యన్తరిక్ష నా. నిఘం. ౧. ౩. (యోజనా)యోజనాని(సప్తసిన్ధూన్)భౌమసముద్రమారభ్య మేఘాదూర్ధ్వాఽవయవపర్యన్తాన్ సాగరాన్(హిరణ్యాక్షః)హిరణ్యాని జ్యోతీంషి అక్షీణీవ యస్య సః (సవితా) 'సూర్యః' (దేవః)

ద్యోతకః(అ)(అగాత్)ఆగచ్ఛతి(దధత్)దధానః సన్(రత్నా)రమణీయాని పృథివీస్థాని (దాశుషే) దానశీలాయ జీవాయ (వార్యాణి) వర్తుం స్వీకర్తుం యోగ్యాని. ॥౨౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా హిరణ్యాక్షో దేవః సవితా దాశుషే వార్యాణి రత్నా దధత్ త్రీ ధన్వ యోజనా సప్త సిన్ధూన్ పృథివ్యా అష్టౌ కకుభో వ్యఖ్యదాగాచ్ఛ తథైవ యూయం భవత॥౨౪

భావార్థః—హే మనుష్యా! యథా సూర్యేణ పృథివీమారభ్య ద్వాదశకోశపర్యన్తస్థా ఉపస్థలఘుయుక్తా యుతానాం సప్తవిధానామపామవయవాః సర్వా దిశశ్చ విభజ్యన్తే, వర్షాదినా సర్వేభ్యః సుఖం దీయతే,తథా శుభగుణకర్మస్వభావై ర్దిగన్తాం కీర్తిం సమ్పాద్య వివిధైశ్వర్యదానేన మనుష్యాదీన్ ప్రాణినః సతతం సుఖయత. ॥౨౪॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల, హిరణ్యాక్షః=నేత్రములవలె రూపమును దర్శింపజేయు జ్యోతులు గలవాడు,దేవః=ప్రేరకుడు, సవితా=సూర్యుడు, దాశుషే =దానశీలముగల ప్రాణులకొఱకు. వార్యాణి=స్వీకరించదగిన, రత్నా = పృథివి యొక్క ఉత్తమపదార్థములను, దధత్=ధారణమొనర్చుచు, త్రీ=మూడు, ధన్వ= అవకాశరూపములగు, యోజనా=[౧౨ క్రోసులు]యోజనములు మఱియు,సప్త+ సిన్ధూన్=పృథివిమీదనున్న సముద్రము మొదలు మేఘముల పై యవయవముల పర్యంతము ఉన్న ఏడు సముద్రములను, మఱియు, పృథివ్యాః=భూమికి సంబంధించిన, అష్టౌ కకుభః = ఎనిమిది దిశలను, వి అఖ్యత్ = ప్రసిద్ధముగా ప్రకాశింపజేయుచున్నాడో, అటులనే మీరును కండు. ॥౨౪॥

భావార్థము—మానవులారా! సూర్యునిచే నెటుల భూమినుండి పన్నెండుకోసుల పర్యంతము ఉన్న తేలికబరువులతో కూడిన సప్తవిధ జలముల అవయవములు మఱియు సకలదిశలు విభజింపబడుచున్నవో, వర్షాదులచే సమస్తమునకు సుఖమొసగబడు చున్నదో, అటులనే శుభగుణ,కర్మ స్వభావములచే దిగంతమైన కీర్తిని వ్యాపింపజేసి, అనేకవిధములైన ఐశ్వర్యముల దానముచే, మానవాది ప్రాణులను నిరంతరము సుఖ పఱచుచుండుడు. ॥౨౪॥ 1817

హిరణ్యపాణి రిత్యస్యాఙ్గిరసో హిరణ్యస్తూప ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః,నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే చెప్పబడినది.

హిరణ్యపాణిః సవితా విచర్షణి రుభే ద్యావాపృథివీ అన్తరీయతే ।
అపామీవాం బాధతే వేత్తి సూర్యమభి కృష్ణేన రజసా ద్యామృణోతి ॥౨౫॥

హిరణ్యపాణిరితి హిరణ్య+పాణిః, సవితా, విచర్షణిరితి వి+చర్షణిః, ఉభే+ఇత్యుభే, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అన్తః, ఈయతే, అప, అమీవామ్, బాధతే, వేత్తి, సూర్యమ్, అభి, కృష్ణేన, రజసా, ద్యామ్, ఋణోతి॥౨౫॥

పదార్థః—(హిరణ్యపాణిః)హిరణ్యం జ్యోతిః పాణిరివ యస్య సః (సవితా) ఐశ్వర్యప్రదః (విచర్షణిః)విశేషేణదర్శకః(ఉభే)(ద్యావాపృథివీ(ప్రకాశభూమీ (అన్తః)మధ్యే(ఈయతే)ప్రాప్య

గచ్ఛతి(అప)దూరీకరణే(అమీవామ్)వ్యాధిరూపమన్ధకారమ్(బాధతే)దూరీకరోతి(వేతి)అస్తమేతి (సూర్యమ్)సవితృలోకః. అత్ర విభక్తివ్యత్యయః(అభి)సర్వతః(కృష్ణేన)కృష్ణవర్ణేన (రజసా) అన్ధకారలక్షణేన(ద్యామ్)(ఋణోతి)గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి. ఋణోతీతి గతికర్మా నిఘం. ౨.౧౪. ॥౨౫॥

అన్వయః—హే మనుష్యా ! యో హిరణ్యపాణి ర్విచర్షణిః సవితా సూర్యం యదోభే ద్యావాపృథివీ అన్తరీయతే తదాఽమీవామపబాధతే యదా చ వేతి తదా కృష్ణేన రజసా ద్యామభి ఋణోతి. తం యూయం విజానీత. ॥౨౫॥ భావార్థః—హే మనుష్యా ! యథా సూర్యః సన్నిహితాఁల్లోకానాకృష్య ధరతి తథైవాఽనేకలోకాఽలంకృతం సూర్యాదికం సర్వం జగదభివ్యాప్యాఽఽకృష్యేశ్వరోఽభాతీతి యూయం విజానీత,నహీశ్వరమన్తరేణ సర్వస్య విధాతా ధర్తా అన్యః కశ్చిత్సమ్భవితు మర్హతి. ॥౨౫॥

పదార్థము—మానవులారా!ఎవడు, హిరణ్యపాణిః=హస్తములవలె జలాదులను గ్రహించు ప్రకాశరూప కిరణములుగలడు, విచర్షణిః = విశేషించి సమస్తమును చూపెట్టువాడు, సవితా = సమస్త పదార్థముల ఉత్పత్తికి హేతువునైన, సూర్యమ్ = సూర్యుడు ఎప్పుడు, ఉభే ద్యావాపృథివీ=భూమ్యాకాశముల రెంటి, అన్తః = మధ్య, ఈయతే=ఉదయించి తిరుగుచున్నాడో, అప్పుడు, అమీవామ్= వ్యాధిరూపాంధకారమును, అప బాధతే=దూర మొనర్చుచున్నాడు, మఱియు, వేతి=అస్తమించునపుడు, కృష్ణేన రజసా=గాఢాంధకారరూపముతో, ద్యామ్=ఆకాశమును,అభి ఋణోతి= సమస్తదిశలనుండి వ్యాపించుచున్నాడు, అట్టి సూర్యుని మీరు తెలిసికొనుడు. ॥౨౫॥

భావార్థము—ఓ మానవులారా ! ఎట్లు సూర్యుడు తన సమీపమునందున్న లోకముల నాకర్షించి ధరించుచున్నాడో, అటులనే అనేక లోకములకు శోభాయమానుడగు సూర్యుని, సమస్తజగత్తును వ్యాపించి ఆకర్షించి, ఈశ్వరుడు ధరించుచున్నాడని యెఱుంగుడు. ఏలయన నీశ్వరుడుదక్క సమస్తమును సృష్టించి ధరించువాడితరుడెవ్వడు కాజాలడు. ॥౨౫॥ 1818

1819 హిరణ్యహస్త ఇత్యస్య అఙ్గిరసో హిరణ్యస్తూప ఋషిః, సవితా దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

హిరణ్యహస్తో అసురః సునీథః సుమృడీకః స్వవాఁ యాత్వర్వాఙ్ ।
అపసేధ న్రక్షసో యాతుధానానస్థాద్దేవః ప్రతిదోషం గృణానః. ॥౨౬॥

హిరణ్యహస్త ఇతి హిరణ్య+హస్తః, అసురః, సునీథ+ఇతి సు+నీథః, సుమృడీక ఇతి సు+మృడీకః, స్వవానితి స్వ+వాన్, యాతు, అర్వాఙ్, అపసేధన్నిత్యప+సేధన్, రక్షసః, యాతుధానానితి యాతు+ధానాన్, అస్థాత్, దేవః, ప్రతిదోషమితి ప్రతి+దోషమ్, గృణానః. ॥౨౬॥

పదార్థః—(హిరణ్యహస్తః) హిరణ్యాని జ్యోతీంషి హస్తవద్యస్య సః (అసురః) ప్రక్షేప్తా (సునీథః)యః సుష్ఠు నయతి సః(సుమృడీకః)సుష్ఠు సుఖకరః(స్వవాన్) స్వే స్వకీయాః ప్రకాశాదయో గుణా విద్యన్తే యస్మిన్ సః. అత్ర దీర్ఘాదటి సమానపాదే అ. ౮. ౩. ౯. ఇతి రుత్వే భో భగో...ఇత్యనేన రోర్యాదేశే చ, హలి సర్వేషామితి లోపః(యాతు) ప్రాప్నోతు(అర్వాఙ్) యోఽర్వాచీనాన్ అఞ్చతి ప్రాప్నోతి సః (అపసేధన్) దూరీకుర్వన్ (రక్షసః) దస్యుచోరాదీన్ (యాతుధానాన్)అన్యాయేన పరపదార్థధారకాన్ (అస్థాత్) ఉత్తిష్ఠతి ఉదేతి (దేవః) ప్రకాశకః (ప్రతిదోషమ్)ప్రతిజనం యో దోషస్తమ్. అత్రోత్తరపదలోపః (గృణానః)ఉచ్చారయన్ ప్రకటయన్. ॥౨౮॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యో హిరణ్యహస్తః సునీథోఽసురః సుమృడీకః స్వవాన్ దేవో రక్షసో యాతుధానానపసేధన్ ప్రతిదోషం గృణానశ్చాస్థాత్సోఽర్వాఙస్మత్సుఖాయ యాతు. తద్వద్యూయం భవత. ॥౨౮॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! సదైవౌదార్యేణ యాచమానేభ్యో హిరణ్యాదికం దత్వా దుష్టాచారాన్ తిరస్కృత్య ధార్మికేభ్యః సుఖం ప్రదాయాఽహర్నిశం సూర్యవత్ప్రశంసితా భవత. ॥౨౮॥

పదార్థము—మానవులారా! హిరణ్యహస్తః = హస్తములవలెనుండు ప్రకాశములుగలది, సునీథః=బాగుగా లభింపజేయునది, అసురః=జలాదులను విరజిమ్మునది, సుమృడీకః=సుందరసుఖకరము, స్వవాన్ = స్వకీయప్రకాశాది గుణయుక్తము, దేవః =ప్రకాశకమునగు నే సూర్యలోకము, యాతుధానాన్ = అన్యాయముగ నితరుల పదార్థములను ధరించు, రక్షసః=దోపిడికాండ్రు,దొంగలు మొదలగువారిని, అపసేధన్ =నివృత్తపఱచుచు, అనగా దోపిడికాండ్రు, దొంగలు మొదలగువారు చోరాదికృత్యములు సూర్యోదయమైనపిమ్మట జరుపజాలరు. కాని రాత్రిళ్లు మాత్రమే వారు పనులు జరుపుకొందురు. మఱియు,ప్రతిదోషమ్=మానవులకున్న దోషములను,గృణానః=ప్రకటించుచు, అస్థాత్ =ఉదయించుచున్నదో, అది, అర్వాఙ్ =తనసమీపమందున్న పదార్థములను పొందుచున్నదై, మా సుఖముకొఱకు, యాతు=ప్రాప్తించుగాక!,దానివలెనే మీరును కండు. ॥౨౮॥

భావార్థము—మానవులారా! అడుగువారికి నుదారపూర్వకముగా సువర్ణాదుల నొసగి, దుష్టాచారులను తిరస్కరించి, ధార్మికులకు సుఖమును కలుగజేసి, ప్రతిదినము సూర్యునివలె ప్రశంసితు లగుడు. ॥౨౮॥1819

1820 యే త ఇత్యస్యాఙ్గిరసో హిరణ్యస్తూప ఋషిః, సవితా దేవతా,
విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథాధ్యాపకోపదేశక విషయ మాహ.
అధ్యాపక, ఉపదేశకుల విషయ మిందు జెప్పెను.

యే తే పన్థాః సవితః పూర్వ్యాసోఽరేణవః సుకృతా అన్తరిక్షే ।
తేభి ర్నో అద్య పథిభిః సుగేభీ రక్షా చ నో అధి చ బ్రూహి దేవ॥౨౯॥

యే, తే, పన్థాః, సవితరితి సవితః, పూర్వ్యాసః, అరేణవః, సుకృతా ఇతి సు+కృతాః, అన్తరిక్షే, తేభిః, నః, అద్య, పథిభిరితి పథిభిః, సుగేభిరితి సు+గేభిః,

రక్షా, చ, నః, అధి, చ, బ్రూహి. దేవ. ॥౨౭॥

పదార్థ–(యే)(తే)తవ(పన్థాః)మార్గాః అత్ర వచనవ్యత్యయేనైకవచనమ్(సవితః)సవితృవదైశ్వర్యప్రద (పూర్వ్యాసః) పూర్వైరాప్తైః సేవితాః (అరేణవః) అవిద్యమానా రేణవో యేషు తే(సుకృతాః)సుష్ఠునిష్పాదితాః(అన్తరిక్షే)ఆకాశే(తేభిః)తైః(నః)అస్మాన్(అద్య)ఇదానీమ్(పథిభిః)మార్గైః(సుగేభిః)సుఖేన గమనాఽధికరణైః(రక్ష)అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః(చ)(నః)అస్మాన్(అధి)ఉపరిభావే(చ)(బ్రూహి)ఉపదిశ(దేవ)సుఖవిద్యయోర్దాతః. ॥౨౭॥ అన్వయః–హే సవితర్దేవాఽఽప్తవిద్వన్! యస్య తే సూర్యస్యాన్తరిక్షే ఇవ యే పూర్వ్యాసోఽరేణవః సుకృతాః పన్థాః సన్తి తేభిస్సుగేభిః పథిభి రద్య నో నయ.తత్ర గచ్ఛతో నో రక్ష చ నోఽస్మాంశ్చాధి బ్రూహి. ఏవం సర్వాన్ ప్రతి బోధయ. ॥౨౭॥ భావార్థః–అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే విద్వాంసో!యుష్మాభి ర్యథా సూర్యస్యాఽన్తరిక్షే నిర్మలాః మార్గాః సన్తి, తథైవోపదేశాధ్యాపనాభ్యాం విద్యాధర్మసుశీలప్రదాః పన్థానః ప్రాచరణీయాః. ॥౨౭॥

పదార్థము–సవితః=సూర్యునివలె నైశ్వర్యముల నొసగువాడా! దేవ=విద్యాసుఖములదాతా! ఆప్తవిద్వాంసుడా! తే=ఏ నీకు, అన్తరిక్షే = ఆకాశమున సూర్యుని గమనమునకు శుద్ధమార్గము లున్నటులనే, యే పూర్వ్యాసః=పూర్వజులైన ఆప్తులు సేవించినవి, అరేణవః=రేణురహితములు,సుకృతాః=సుందరసిద్ధము లగు నే,పంథాః =మార్గములున్నవో,తేభిః సుగేభిః = సుఖపూర్వకముగా ప్రయాణమొనర్చగలుగు, పథిభిః=ఆ మార్గములద్వారా, అద్య=నేడు, నః=మమ్ము నడిపించుము.ఆ మార్గముల నడచుచున్న మమ్ము,రక్ష చ=రక్షించుము కూడ,చ = మఱియు, నః = మాకు, అధి బ్రూహి=అధికముగ నుపదేశించుము. ఇటులనే సమస్త ప్రజలను మేలుకొలుపుము.

భావార్థము–ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులారా! మీరు ఆకాశమున సూర్యుని నిర్మలమార్గము లెటులున్నవో, అటులనే ఉపదేశముచేతను, అధ్యాపనముచేతను విద్యాధర్మ సుశీలప్రదములైన మార్గములను ప్రచారమొనర్చుడు. ॥౨౭॥ 1820

1821 ఉభేత్యస్య ప్రస్కణ్వ ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే ఇందు చెప్పెను.

ఉభా పిబత మశ్వినోభా నః శర్మ యచ్ఛతమ్ । అవిద్రియాభి రూతిభిః ॥౨౮॥

ఉభా, పిబతమ్, అశ్వినా, ఉభా, నః, శర్మ, యచ్ఛతమ్, అవిద్రియాభిః, ఊతిభి రిత్యూతి+భిః. ॥౨౮॥

పదార్థః–(ఉభా) ద్వౌ (పిబతమ్) (అశ్వినా) సూర్యాచన్ద్రమసావివాఽధ్యాపకోపదేశకౌ (ఉభా)ద్వౌ (నః) అస్మభ్యమ్ (శర్మ)శ్రేష్ఠం శరణం సుఖం వా (యచ్ఛతమ్)దద్యాతమ్(అవిద్రియాభిః)అచ్ఛిద్రాభిః(ఊతిభిః)రక్షణాదిభిః. ॥౨౮॥ అన్వయః–హే అశ్వినా ఉభా యువాం యత్రోత్తమం రసం పిబతం తచ్ఛర్మోభా యువామవిద్రియాభి రూతిభీ రక్షితం గృహం నో యచ్ఛతమ్. ॥౨౮॥ భావార్థః–అధ్యాపకోపదేశకైః సదోత్తమగృహ రచన నివాసోపదేశాన్ కృత్వా యత్ర పూర్ణా రక్షా స్యాత్తత్ర సర్వే ప్రేరణీయాః ॥౨౮॥

పదార్థము—అశ్వినా=సూర్యచంద్రులవలెనున్న అధ్యాపకోపదేశకులారా!ఉభా =మీ ఇరువురు ఎచట ఉత్తమ రసమును, పిబతమ్ = త్రాగుదురో, శర్మ = ఆ ఉత్తమ ఆశ్రయస్థానమును లేక సుఖమును, ఉభా=మీ రిరువురు, అవిద్రియాభిః=ఛిద్రరహిత ములగు, ఊతిభిః= రక్షణాది క్రియలచే సురక్షితగృహమును, నః = మా నిమిత్తము, యచ్ఛతమ్=ఒసగుడు. ॥౨౮॥

భావార్థము—అధ్యాపకోపదేశకులు సదా ఉత్తమగృహమును నిర్మించి నివాస ముండుట కుపదేశములొనర్చి పూర్ణరక్షణ జరుగు విషయమునందు అందఱిని ప్రేరే పించవలయును. ॥౨౮॥ 1821

1822 అప్నస్వతీ మిత్యస్య కుత్స ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, విరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

అప్నస్వతీ మశ్వినా వాచ మస్మే కృతం నో దస్రా వృషణా మనీషామ్ ।
అద్యూత్యేఽవసే ని హ్వయే వాం వృధే చ నో భవతం వాజసాతౌ. ॥౨౯॥

అప్నస్వతీమ్, అశ్వినా, వాచమ్, అస్మేఽఇత్యస్మే, కృతమ్, నః, దస్రా, వృషణా, మనీషామ్, అద్యూత్యే, అవసే, ని, హ్వయే, వామ్, వృధే, చ, నః, భవతమ్, వాజసాతావితి వాజ+సాతౌ. ॥౨౯॥

పదార్థః—(అప్నస్వతీమ్)ప్రశస్తాన్యప్నాంసి కర్మాణి విద్యన్తే యస్యాస్తామ్ (అశ్వినా) సకల విద్యావ్యాపినావధ్యాపకకోపదేశకౌ! (వాచమ్)వాణీమ్ (అస్మే) అస్మాకమ్ (కృతమ్)కురుతమ్ (నః) అస్మాకమ్ (దస్రా) దుఃఖోపక్షయితారౌ (వృషణా) సుఖస్య వర్షయితారౌ (మనీషామ్) ఉత్తమాం ప్రజ్ఞామ్(అద్యూత్యే)అవిద్యమానాని ద్యూతాని యస్మింస్తస్మిన్భవే(అవసే)రక్షణాయ (ని, హ్వయే)నితరాం స్తౌమి(వామ్)యువామ్(వృధే)వర్ధనాయ(చ)(నః) అస్మాకమ్ (భవతమ్) (వాజసాతౌ) వాజస్య ధనస్య విభాజకే సఙ్గ్రామే. ॥౨౯॥ అన్వయః—హే దస్రా వృషణాఽశ్వినా యువామస్మే వాచం మనీషా చాప్నస్వతీం కృతం నోఽద్యూత్యేఽవసే స్థాపయతమ్. వాజసాతౌ నో వృధే చ భవతం యౌ వామహన్నిహ్వయే తౌ మామున్నయతమ్॥౨౯॥

భావార్థః—యే మనుష్యా నిష్కపటానాప్తాన్దయాలూన్ విదుషః సతతం సేవన్తే తే ప్రగల్భా ధార్మికా విద్వాంసో భూత్వా సర్వతో వర్ధమానా విజయినః సన్తః సర్వేభ్యః సుఖదా భవన్తి.

పదార్థము—దస్రా=దుఃఖనాశకులారా!వృషణా=సుఖవర్షకులారా!అశ్వినా= సమస్తవిద్యలందు వ్యాప్తులైన అధ్యాపకోపదేశకులారా! మీ రిరువురు, అస్మే = మా యొక్క, వాచమ్=వాక్కును, చ=మఱియు, మనీషామ్ = బుద్ధిని, అప్నస్వతీమ్= ప్రశస్త కర్మలుగలదానిగ, కృతమ్=చేయుఁడు, నః = మమ్ము, అద్యూత్యే = జూద ములులేని కర్మయందు, అవసే=రక్షణకై స్థిరమొనర్పుడు.వాజసాతౌ=ధనమును విభ జించగల సంగ్రామమందు, నః = మా యొక్క, వృధే = వృద్ధినిమిత్తము, భవతమ్= ఉద్యతులగుడు, వామ్=ఏ మిమ్ము,నిహ్వయే=నిరంతరము స్తుతించుచున్నానో ఆ మీ రిరువురు నన్ను ఉన్నతిపఱచుడు. ॥౨౯॥

ఆ కృష్ణేన రజసా వర్తమానో నివేశ యన్నమృతం మర్త్యం చ ।
హిరణ్యయేన సవితా రథేనా దేవో యాతి భువనాని పశ్యన్. ॥౩౧॥

ఆ, కృష్ణేన, రజసా, వర్తమానః, నివేశ యన్నితి ని+వేశయన్, అమృతమ్, మర్త్యమ్, చ, హిరణ్యయేన, సవితా, రథేన, ఆ, దేవః, యాతి, భువనాని, పశ్యన్. ॥౩౧॥

పదార్థః—(ఆ)సమన్తాత్ (కృష్ణేన)కర్షితేన (రజసా) లోకసమూహేన సహ (వర్తమానః) (నివేశయన్)నిత్యం ప్రవేశయన్(అమృతమ్) నాశరహితం కారణమ్ (మర్త్యమ్) నాశసహితం కార్యమ్(చ)(హిరణ్యయేన)తేజోమయేన (సవితా)ఐశ్వర్యప్రదః(రథేన)రమణీయేన స్వరూపేణ (ఆ)(దేవః)దేదీప్యమానః(యాతి)ప్రాప్నోతి(భువనాని)భవనాధికరణాని వస్తూని(పశ్యన్)సంప్రేక్షమాణః. ॥౩౧॥ అన్వయః—హే విద్వంస్త్వం య ఆకృష్ణేన రజసా సహ వర్తమానః సతతమమృతం మర్త్యం చ నివేశయన్ హిరణ్యయేన రథేన సవితా దేవో విద్యుద్భువనాని యాతి తం పశ్యన్ సన్సమ్ప్రయుఙ్గ్ధి. ॥౩౧॥ భావార్థః—హే మనుష్యా ! యా విద్యుత్కార్యం కారణం సమ్ప్రకాశ్య సర్వత్రాఽభివ్యాప్తా తేజోమయీ సద్యోగామినీ సర్వాకర్షికా వర్తతే తాం ప్రేక్షమాణాః సన్తః సంప్రయుజ్యాఽభీష్టాని సద్యో యాత. ॥౩౧॥

పదార్థము—ఓ విద్వాంసుడా! నీవు, ఆ కృష్ణేన=ఆకర్షితమైన, రజసా = లోకసమూహముతో, వర్తమానః=వర్తమానమై నిరంతరము, అమృతమ్ = నాశరహితకారణమును, చ=మఱియు, మర్త్యమ్=నాశసహితకార్యమును,నివేశయన్ = వానివాని [నియమిత] కక్షలందు స్థిరపఱచుచు, హిరణ్యయేన=తేజఃస్వరూపమగు,రథేన= రమణీయ స్వరూపముతో, సవితా=ఐశ్వర్యదాత, దేవః=దేదీప్యమానమునగునే విద్యుద్రూపాగ్ని, భువనాని=సంసారస్థవస్తువులను, యాతి=ప్రాప్తమగుచున్నదో, దానిని, పశ్యన్=చూచుచు బాగుగా ప్రయోగించుడు. ॥౩౧॥

భావార్థము—మానవులారా! ఏ విద్యుత్తు కార్యకారణములను బాగుగా ప్రకాశితపఱచి, సర్వత్ర వ్యాపించి,తేజఃస్వరూపమై, శీఘ్రగామినియై,సమస్తము నాకర్షించునదై యున్నదో దానిని జూచినవారై సంప్రయోగించి అభీష్టస్థానములకు శీఘ్రముగా వెళ్లుచుండుడు. ॥౩౧॥ 1824

1825 ఆ రాత్రీత్యస్య కుత్స ఋషిః, రాత్రిర్దేవతా, పథ్యా బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః, స్వరః.

అథ రాత్రివర్ణన మాహ. రాత్రి వర్ణన ఇందు చెప్ప బడెను.

ఆ రాత్రి పార్థివ రజః పితు రప్రాయి ధామభిః ।
దివః సదాంసి బృహతీ వి తిష్ఠస ఆ త్వేషం వర్తతే తమః॥౩౨॥

ఆ, రాత్రి, పార్థివమ్, రజః, పితుః, అప్రాయి, ధామభిరితి ధామ+భిః,

ద్రివః సదాꣳసి, బృహతీ, వి, తిష్ఠసే, ఆ, త్వేషమ్, వర్తతే, తమః. ॥౩౨॥

పదార్థః—(ఆ)సమన్తాత్(రాత్రి)రాత్రిః. అత్ర లిఙ్గవ్యత్యయః(పార్థివమ్)పృథివ్యాః సమ్బన్ధి (రజః)లోకః(పితుః)మధ్యలోకస్య(అప్రాయి)పూర్యతే(ధామభిః)సర్వైః స్థానైః(దివః)ప్రకాశస్య (సదాంసి) సీదన్తి యేషు తాన్యధికరణాని (బృహతీ) మహతీ (వి) (తిష్ఠసే, తిష్ఠతే, ఆక్రమతే వ్యాప్నోతి(ఆ)(త్వేషమ్)స్వకాన్త్యా ప్రకృష్టమ్(వర్తతే)(తమః)అన్ధకారః ॥౩౨॥ అన్వయః— హే మనుష్యా!యా బృహతీ రాత్రిదివః సదాంసి వితిష్ఠసే యయా పితుః.ర్ధామభిః పార్థివం రజ ఆ అప్రాయి, యస్యాశ్చ త్వేషం తమ ఆ వర్తతే తాం యుక్త్యా సేవధ్వమ్. ॥౩౨॥ భావార్థః— హే మనుష్యా ! యా పృథివ్యాదేశ్ఛాయా రాత్రౌ ప్రకాశం నిరోధయతి సర్వ మావృణోతి తాం యథావత్సేవవన్తామ్. ॥౩౨॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా! బృహతీ రాత్రి=ఏ గొప్ప రేతిరి,దివః=ప్రకాశము యొక్క, సదాంసి=స్థానమునందు, వి తిష్ఠసే = వ్యాప్తమగుచున్నదో, ఏరాత్రి,పితుః = తనకు సూర్యునికి మధ్యస్థములగు లోకముల, ధామభిః = సమస్త స్థానములతో [పాటు], పార్థివమ్=పృథివీసంబంధమైన, రజః=లోకమును, ఆ అప్రాయి=బాగుగా పూరించునో మఱియు దేనియొక్క, త్వేషమ్=స్వకాంతిచే నభివృద్ధినొందిన, తమః= అంధకారము, ఆ వర్తతే=వచ్చుచుపోవుచు నున్నదో,దానిని యుక్తితో సేవించుడు.

భావార్థము—మానవులారా ! పృథివి మొదలగువానియొక్క ఏ నీడ రాత్రు లందు ప్రకాశమున కడ్డుతగులుచున్నదో అనగా సమస్తము నావరించుచున్నదో దానిని మీరు యథావిధిగా సేవించుడు. ॥౩౨॥ 1825

1826 ఉష ఇత్యస్య గోతమ ఋషిః, ఉషర్దేవతా, నిచృత్పరోష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పున రుషో వర్ణన ముప దిశ్యతే. మరల ఉషఃకాల వర్ణన.

ఉషస్తచ్చిత్ర మా భరాస్మభ్యం వాజినీవతి ।
యేన తోకం చ తనయం చ ధామహే. ॥౩౩॥

ఉష, తత్, చిత్రమ్, ఆ, భర, అస్మభ్యమ్, వాజినీవతీతి వాజినీ వతి, యేన, తోకమ్, చ, తనయమ్, చ, ధామహే. ॥౩౩॥

పదార్థః—(ఉషః)ఉషోవద్వర్తమానే(తత్)(చిత్రమ్) అద్భుతస్వరూపమ్(ఆ) (భర) పోషయ (అస్మభ్యమ్)(వాజనీవతి)బహ్వన్నాదైశ్వర్యయుక్తే(యేన)(తోకమ్)సద్యోజాత మపత్యమ్(చ) (తనయమ్)ప్రాప్తకుమారావస్థమ్(చ)(ధామహే)ధరేమ. ॥౩౩॥ అన్వయః—హే వాజినీ వత్యుషర్వద్వర్తమానే స్త్రి! యథా వాజినీవత్యుషా యాదృశం చిత్రం స్వరూపం ధరతి, తత్తా దృశ మస్మభ్యం త్వమాభర యేన వయం తోకం చ తనయం చ ధామహే. ॥౩౩॥ భావార్థః— అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా సర్వం శోభాయుక్తా మఙ్గలప్రదా ప్రభాతవేలా సర్వ వ్యవహారధారికా వర్తతే తథాభూతాః స్త్రియో యది స్యుస్తర్హి తాః సదా స్వం స్వం పతిం ప్రసాద్య పుత్రపౌత్రాదినా ఆనన్దం లభేరన్. ॥౩౩॥

పదార్థము—వాజినీవతి=అధికముగ అన్నాద్యైశ్వర్యములు కలిగినదానా! ఉషః =ప్రాతఃకాలమువంటి కాంతిగలదానా! ఓ స్త్రీ! ఎటులధికముగ నన్నము మొదలగు ఐశ్వర్యములకు హేతువైన ప్రాతఃకాలసమయము, చిత్రమ్ = ఎట్టి ఆశ్చర్యస్వరూప మును ధరించుచున్నదో, తత్ =అటులనే, అట్టిరూపమును నీవు, అస్మభ్యమ్=మానిమిత్తము, ఆ భర=బాగుగా పుష్టిపఱచుము. యేన=అందువలన మేము,తోకమ్=సద్యోజాతబాలకుని, చ=మఱియు, తనయమ్ = కుమారావస్థలోనుండు తనయుని, చ= కూడ, ధామహే=ధరించెదముగాక ! ॥౩౩॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎట్లు సకల శోభాయుక్తము, కల్యాణము నొసగునదియునగు ప్రభాతసమయము సకల వ్యవహార ములను ధరించెడిదై యున్నదో అటులనే స్త్రీలును అట్టివారలగుచో వారు సదా తమ తమ పతులను ప్రసన్నపఱచి, పుత్రపౌత్రాదులతోకూడి ఆనందమును పొందుదురు.॥౩౩

1827 ప్రాత రిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః,అగ్న్యాదయో లిఙ్గోక్తా దేవతాః,నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః
పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మరల మానవు లేమి చేయవలయును ?

ప్రా॒త ర॒గ్నిం ప్రా॒త రిన్ద్ర॑గ్ం హవామహే ప్రా॒త ర్మి॒త్రావరు॑ణా ప్రా॒త ర॒శ్వినా॑ ।
ప్రా॒త ర్భగం॑ పూ॒షణం॒ బ్రహ్మ॑ణ॒స్పతిం॑ ప్రా॒తః సోమ॑ ము॒త రు॒ద్రగ్ం హు॑వేమ॥

ప్రా॒తః, అ॒గ్నిమ్, ప్రా॒తః, ఇన్ద్ర॑మ్, హ॒వా॒మ॒హే॒, ప్రా॒తః, మి॒త్రా వరు॑ణా, ప్రా॒తః, అ॒శ్వినా॑, ప్రా॒తః, భగ॑మ్, పూ॒షణ॑మ్, బ్రహ్మ॑ణః, పతి॑మ్, ప్రా॒తరితి॑ ప్రా॒తః, సోమ॑మ్, ఉ॒త, రు॒ద్రమ్, హు॒వే॒మ॒.

పదార్థః—(ప్రాతః)ప్రభాతే(అగ్నిమ్) పవిత్రం స్వప్రకాశం పరమాత్మానం పావకమగ్నిం వా (ప్రాతః) (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్ (హవామహే) ఆదద్యామాహ్వయేమ వా (ప్రాతః) (మిత్రావరుణా) ప్రాణోదానౌ (ప్రాతః) (అశ్వినా)మధ్యాపకోపదేశకౌ (ప్రాతః)(భగమ్)భజనీయం భాగమ్(పూషణమ్)పుష్టికరం భోగమ్(బ్రహ్మణః)ధనస్య వేదస్య(పతిమ్)స్వామినం పాలకమ్(ప్రాతః)(సోమమ్)ఓషధిగణమ్ (ఉత) అపి(రుద్రమ్)జీవమ్ (హువేమ)గృహ్ణీయామ. ॥౩౪॥
అన్వయః—హే మనుష్యా!యథా వయం ప్రాత రగ్నిం ప్రాత రింద్రం ప్రాతర్మిత్రావరుణా ప్రాత రశ్వినా హవామహే ప్రాత ర్భగం పూషణం బ్రహ్మణస్పతిం ప్రాతః సోమ ముత రుద్రఙ్చ హువేమ తథా యూాయ మప్యాచరత. ॥౩౪॥భావార్థః—యే మనుష్యాః ప్రాతః పరమేశ్వరోపాసన మగ్నిహోత్రమైశ్వర్యోన్నత్యుపాయం ప్రాణాపానపుష్టికరణ మధ్యాపకోపదేశకాన్ విదుష ఓషధి సేవనం జీవం చ ప్రాప్తుం జ్ఞాతుం చ ప్రయతన్తే తే సర్వైః సుఖై రలఙ్కృతాః స్యుః. ॥౩౪॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా! మే మెటుల, ప్రాతః=ప్రాతఃకాలమున, అగ్నిమ్ =పవిత్రుడు లేక స్వప్రకాశ స్వరూపుడునగు పరమాత్మను, లేక అగ్నిని, ప్రాతః = ప్రాతఃకాలమున, ఇన్ద్రమ్=ఉత్తమైశ్వర్యమును, ప్రాతః=ప్రభాతసమయమున,మిత్రావరుణా=ప్రాణోదానములను, మఱియు, ప్రాతః=వేకువజామున. అశ్వినా=అధ్యా

పకుని, ఉపదేశకుని, హవామహే=గ్రహించెదమో లేక ఆహ్వానించెదమో, ప్రాతః=ప్రాతఃకాలమున, భగమ్ = సేవించదగిన భాగమును, పూషణమ్ = పుష్టికారకమగు భోగమును, బ్రహ్మణస్పతిమ్ = ధనమును, లేక వేదమును రక్షించువానిని, ప్రాతః=ప్రభాతసమయమున, సోమమ్=సోమాది ఓషధిగణమును, ఉత=మఱియు, రుద్రమ్=జీవమును, హువేమ=స్వీకరించెదమో గ్రహించెదమో అటులనే మీరును ఆచరించుడు.

భావార్థము—ఏ మానవులు ప్రాతఃకాలమున పరమేశ్వరోపాసనను, అగ్నిహోత్రమును, ఐశ్వర్యోన్నతికి ఉపాయమును, ప్రాణాపానముల పోషణమును, అధ్యాపకోపదేశకులను, విద్వాంసులను, ఓషధి సేవనమును, జీవాత్మను [వీనిని] పొందుటకు, లేక తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నము చేయుచున్నారో, వారు సమస్త సుఖములతో సుశోభితులగుచున్నారు. ॥౩౪॥ 1827

1828 ప్రాతర్జిత మిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, భగో దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

మనుష్యా ఐశ్వర్యం సంపాదయేయు రిత్యాహ.

మానవు లైశ్వర్య (ధన) మును సంపాదించవలయును.

ప్రాతర్జితం భగముగ్రꣳహువేమ వయం పుత్ర మదితే ర్యో విధర్తా ।
ఆధ్రశ్చిద్యం మన్యమాన స్తురశ్చిద్రాజా చిద్యం భగం భక్షీత్యాహ ॥౩౫॥,

ప్రాతర్జిత మితి ప్రాతః+జితమ్, భగమ్, ఉగ్రమ్, హువేమ, వయమ్ పుత్రమ్, అదితేః, యః, విధర్తేతి వి+ధర్తా, ఆధ్రః, చిత్, యమ్, మన్యమానః, తురః, చిత్, రాజా, చిత్, యమ్, భగమ్, భక్షి, ఇతి, ఆహ. ॥౩౫॥

పదార్థః—(ప్రాతః)ప్రభాతే(జితమ్)స్వపురుషార్థేన లబ్ధమ్(భగమ్)ఐశ్వర్యమ్(ఉగ్రమ్)అత్యుత్కృష్టమ్(హువేమ)గృహ్ణీయామ(వయమ్) (పుత్రమ్)(అదితేః)అవినాశినః సేకారణ్యాన మాతుః (యః)(విధర్తా)యో వివిధాన్ పదార్థాన్ ధరతి సః (ఆధ్రః)పుత్రస్య పుత్రః (చిత్) అపి(యమ్) (మన్యమానః)విజానన్(తురః)త్వరమాణః(చిత్)అపి (రాజా)రాజమానః (చిత్) (యమ్)(భగమ్) ఐశ్వర్యమ్ (భక్షి)సేవస్వ(ఇతి)అనేన ప్రకారేణ (ఆహ)పరమేశ్వర ఉపదిశతి. ॥౩౫॥ అన్వయః— హే మనుష్యాః! యథా వయం ప్రాత ర్యో విధర్తా ఆధ్రశ్చిద్యం మన్యమాన స్తురశ్చిద్రాజాఽస్తి యం భగం చిద్భక్షీత్యాహ తమదితేః పుత్రం జితముగ్రం భాగం హువేమ తథా యూయమపి స్వీకురుత. ॥౩౫॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యాః! యుష్మాభిః సదా ప్రాతరారభ్య శయనపర్యన్తం యథాశక్తి సామర్థ్యేన విద్యయా పురుషార్థేనైశ్వర్యోన్నతిం విధాయాఽఽనన్దో భోక్తవ్యో దరిద్రేభ్యః సుఖం దేయ మిత్యాహేశ్వరః. ॥౩౫॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా! ఎట్లు, వయమ్=మేము, ప్రాతః = ప్రభాతసమయమున, విధర్తా=వివిధపదార్థములను ధరించునది, ఆధ్రఃచిత్ = న్యాయాదులందు తృప్తిపొందనివానికి పుత్రమునై, యః=ఏది [ఉన్నదో], యమ్ = ఏ ఐశ్వర్యమును, మన్యమానః = విశేషముగా తెలిసికొనువాడై, తురః చిత్ = శీఘ్రకారియునై, రాజా

=శోభాయుక్తుడునగు రాజు ఉన్నాడో, యమ్భగమ్ చిత్ = ఏ ఐశ్వర్యమును, భక్షి ఇతి ఆహ = నీవు సేవించుమని యీశ్వరు డుపదేశించుచున్నాడో, అదితేః = అవినాశికారణమువలెనున్న తల్లి యొక్క, పుత్రమ్ = పుత్రము అనగా-రక్షకము, జితమ్ = స్వపురుషార్థము వలన పొందబడినది, ఉగ్రమ్ = ఉత్కృష్టమునగు, భగమ్ = ఆ ఐశ్వర్యమును, హువేమ = గ్రహించెదమో, అటులనే మీరును స్వీకరించుడు. ॥३५॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులారా! మీరు సదా ప్రాతఃకాలమునుండి నిద్రించువరకు యథా శక్తిసామర్థ్యములతోను విద్యతోను, పురుషార్థముతో నైశ్వర్యము నభివృద్ధిపఱచి ఆనందము ననుభవించవలెను. దరిద్రులకు సుఖము చేకూర్చుచుండవలయునని ఈశ్వరు డుపదేశించుచున్నాడు.

1829 భగ ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, భగవాన్ దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథేశ్వర ప్రార్థనాదిక విషయ మాహ. ఈశ్వర ప్రార్థన.

భగ ప్రణేతర్భగ సత్యరాధో భగేమాం ధియ ముదవా దదన్నః ।
భగ ప్ర నో జనయ గోభి రశ్వై ర్భగ ప్ర నృభి ర్నృవన్తః స్యామ॥

భగ, ప్రణేతః, ప్రనేత రితి ప్ర+నేతః, భగ, సత్యరాధ ఇతి సత్య+రాధః, భగ, ఇమామ్, ధియమ్, ఉత్, అవ, దదత్, నః, భగ, ప్ర, నః, జనయ, గోభిః, అశ్వైః, భగ, ప్ర, నృభిరితి నృ+భిః, నృవన్త+ఇతి నృ+వన్తః స్యామ

పదార్థః—(భగ) ఐశ్వర్య యుక్త! (ప్రణేతః) పురుషార్థం ప్రతి ప్రేరక (భగ) ఐశ్వర్యప్రద! (సత్యరాధః) సత్సు సాధూని రాధాంసి ధనాని యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (భగ) భజనీయ! (ఇమామ్) వర్తమానామ్ (ధియమ్) ప్రజ్ఞామ్ (ఉత్) (అవ) రక్ష. అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (దదత్) దదానః (నః) అస్మాకమ్ (భగ) విద్యైశ్వర్యప్రద! (ప్ర) (నః) అస్మాన్ (జనయ) ప్రకటయ (గోభిః) ధేన్వాదిభిః (అశ్వైః) అశ్వాదిభిః (భగ) భజమాన! (ప్ర) (నృభిః) నాయకైః (నృవన్తః) (స్యామ) భవేమ ॥३६॥

అన్వయః—హే భగ ప్రణేత ర్భగ సత్యరాధో భగ త్వం నోఽస్మాకమిమాం ధియం దదత్సదుదవ. హే భగ! త్వం గోభి రశ్వైర్నృభిస్సహ నోఽస్మాన్ ప్రజనయ. హే భగ! యేన వయం నృవన్తః ప్రస్యామ తథా విధేహి ॥३६॥ భావార్థః—మనుష్యైర్యదా యదేశ్వరస్య ప్రార్థనా విదుషాం సఙ్గః క్రియేత తదా ప్రజ్ఞైవ యాచనీయోతాపి సన్త పురుషాః. ॥३६

పదార్థము—భగ = ఐశ్వర్యవంతా! ప్రణేతః = పురుషార్థముపట్ల ప్రేరేపించునోయీశ్వరా! భగ = ఐశ్వర్యదాతా! సత్యరాధః = విద్యమాన పదార్థములం దుత్తమ ధనములుగలవాడా! భగ = సేవించదగిన విద్వాంసుడా! నీవు, నః ఇమామ్ ధియమ్ = మాకున్న యీబుద్ధిని, దదత్ = ఒసగుచు, ఉత్ అవ = బాగుగారక్షించుము, భగ = విద్యారూపైశ్వర్యమునొసగువాడా! ఈశ్వరా! లేక విద్వాంసుడా! నీవు, గోభిః = గోవుమొదలగు పశువులతో, అశ్వైః = గుఱ్ఱము మొదలగు వాహనములతో, నృభిః = నాయకులు కులనిర్వాహకులునగు మానవులతో, నః = మమ్ము, ప్ర జనయ = ప్రకటపఱచుము, భగ =

•భజనీయా! విద్వాంసుడా! ఎటుల మేము, నృవన్తః=ప్రశంసనీయులగు మానవులుగల వారముగ, ప్రస్యామ=బాగుగా కాగలుగుదుమో, అట్లు చేయుము. ॥౩౮॥

భావార్థము—మానవులు భగవంతుని ప్రార్థించినపుడు, విద్వాంసుల సేవించినపుడు సదా సుబుద్ధి శ్రేష్ఠపురుషుల పొత్తు కావలయునని కోరుచు నుండవలయును.

1830 ఉతేదానీమిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, భగో దేవతా, పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

అథైశ్వర్యోన్నతి విషయ మాహ. ఐశ్వర్యోన్నతి విషయము నిందు చెప్పెను.

ఉతేదానీం భగవన్తః స్యామోత ప్రపిత్వ ఉత మధ్యే అహ్నామ్ ।
ఉతోదితా మఘవన్త్సూర్యస్య వయం దేవానాꣳ సుమతౌ స్యామ ॥౩౨॥

ఉత, ఇదానీమ్, భగవన్త+ఇతి భగ+వన్తః, స్యామ, ఉత, ప్రపిత్వ ఇతి ప్ర+పిత్వే, ఉత, మధ్యే, అహ్నామ్, ఉత, ఉదితేత్యుత్+ఇతా, మఘవన్నితి మఘ+వన్, సూర్యస్య, వయమ్, దేవానామ్, సుమతావితి సు+మతౌ, స్యామ॥

పదార్థః—(ఉత)అపి (ఇదానీమ్)వర్తమానసమయే(భగవన్తః) సకలైశ్వర్యయుక్తాః (స్యామ) (ఉత)అపి (ప్రపిత్వే) పదార్థానాం ప్రాపణే (ఉత) (మధ్యే) (అహ్నామ్) దివసానామ్ (ఉత) (ఉదితా)ఉదయసమయే (మఘవన్)పరమపూజితధనయుక్త! (సూర్యస్య)(వయమ్)(దేవానామ్) విదుషామ్(సుమతౌ)(స్యామ) ॥౩౨॥ అన్వయః—హే మఘవన్!వయ మిదానీ ముత ప్రపిత్వే ఉత భవిష్యతి ఉతాహ్నాం మధ్యే భగవన్తః స్యామ. ఉత సూర్యస్యోదితా దేవానాం సుమతౌ భగవన్తః స్యామ ॥౩౨॥ భావార్థః—మనుష్యైర్వర్తమానే భవిష్యతి చ యోగైశ్వర్యస్యోన్నతే ర్లౌకికస్య వ్యవహారస్య వర్ధనే ప్రశంసాయాఞ్చ సతతం ప్రయతితవ్యమ్ ॥౩౨॥

పదార్థము—మఘవన్=ఉత్తమధనయుక్తా!ఈశ్వరా!లేక విద్వాంసుడా! వయమ్=మేము, ఇదానీమ్=వర్తమాన సమయమున, ఉత=మఱియు, ప్రపిత్వే=పదార్థములయొక్క ప్రాప్తియందు, ఉత = మఱియు భవిష్యత్కాలమందు, ఉత = మఱియు, అహ్నామ్=దినములందు, మధ్యే=మధ్యన, భగవన్తః స్యామ=సకలైశ్వర్య యుక్తులమగుదుము గాక! ఉత=మఱియు, సూర్యస్య=సూర్యునియొక్క, ఉదితా = ఉదయ కాలమందు, దేవానామ్=విద్వాంసులయొక్క, సుమతౌ = ఉత్తమబుద్ధియందు సకలైశ్వర్య యుక్తులము, స్యామ=అగుదుముగాక ! ॥౩౨॥

భావార్థము—మానవులు వర్తమాన, భవిష్యత్కాలములందు యోగైశ్వర్యోన్నతిని, లౌకికవ్యవహారముల నభివృద్ధి యొనర్చుటయందును, ప్రశంసయందును నిరంతరము ప్రయత్న మొనర్చవలయును. ॥౩౨॥ 1830

1831 భగ ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, భగవాన్ దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే చెప్పబడినది.

భగ ఏవ భగవాఀ౨॥౭అస్తు దేవా స్తేన వయం భగవ న్తః స్యామ ।
తం త్వా భగ సర్వ ఇజ్జోహ వీతి స నో భగ పుర ఏతా భవేహ. ॥౩౮॥

భగః, ఏవ, భగవానితి భగ+వాన్, అస్తు, దేవాః, తేన, వయమ్, భగ వన్త ఇతి భగ+వ న్తః, స్యామ, తమ్, త్వా, భగ, సర్వః, ఇత్, జోహవీతి, సః, నః, భగ, పుర ఏతేతి పురః+ఏతా, భవ, ఇహ. ॥౩౮॥

పదార్థః—(భగః)భజనీయః సేవనీయః(ఏవ)(భగవాన్)ప్రశస్తైశ్వర్యయుక్తః(అస్తు)భవతు (దేవాః) విద్వాంసః (తేన)భగస్వరూపేణ భగవతా పరమేశ్వరేణ సహ (వయమ్) (భగవ న్తః) సకలశోభాయుక్తాః (స్యామ)భవేమ (తమ్) (త్వా) త్వామ్ (భగ) అఖిలశోభాయుక్త! (సర్వః) అఖిలో జనః(ఇత్)ఏవ (జోహవీతి)భృశమాహ్వయతి (సః)(నః)అస్మాకమ్(భగ)సకలైశ్వర్యప్రద ! (పురఏతా)యః పురస్తాదేతి సః (భవ)(ఇహ) ॥౩౮॥ అన్వయః—హే దేవాః! యో భగ ఏవ భగవానస్తు తేన వయం భగవ న్తః స్యామ. హే భగ!తం త్వా సర్వ ఇజ్జోహవీతి. భగ ! స త్వ మిహ నః పురఏతా భవ ॥౩౮॥ భావార్థః—హే మనుష్యా ! యూయం యః సకలైశ్వర్య సంపన్నః పరమేశ్వర స్తేన యే చాస్యోపాసకా విద్వాంస స్తైస్సహ సిద్ధాః శ్రీమన్తశ్చ భవత యో జగదీశ్వరో మాతాపితృవదస్మాసు కృపయతి తద్భక్తిపురః సరేణేహ మనుష్యానైశ్వర్య వతః సతతం కురుత ॥౩౮॥

పదార్థము—దేవాః=విద్వాంసులారా! ఎవడు, భగ ఏవ = నిశ్చయముగ సేవ నీయుడు, భగవాన్ = ప్రశస్తైశ్వర్యయుక్తుడు, అస్తు = అగునో, తేన=ఆ ఐశ్వర్య రూపునితో, ఐశ్వర్యవంతుడైన పరమేశ్వరునితో, వయమ్=మేము, భగవ న్తః=సమ గ్రైశ్వర్యయుక్తులము, స్యామ = అగుదుముగాక! భగ = పరిపూర్ణశోభాయుక్తా ! ఈశ్వరా! తమ్ త్వా=అట్టి నిన్ను, సర్వం ఇత్=సమస్తప్రజలు,జోహవీతి=శీఘ్రముగా పిలచుచున్నారు. భగ=సకలైశ్వర్యదాతా! సః=అట్టి నీవు, ఇహ=ఈ జగత్తునందు, నః=మాకు, పుర ఏతా=అగ్రగామివి, భవ=అగుము. ॥౩౮॥

భావార్థము—ఓ మానవులారా!మీరు సకలైశ్వర్యయుక్తుడగు నే పరమేశ్వరుడు కలడో, అతనివలనను, మఱియు నెవరట్టి పరమేశ్వరుని ఉపాసించు విద్వాంసులు కలరో, వారివలనను సిద్ధులు, శ్రీమంతులుకండు. ఏ పరమేశ్వరుడు తల్లి, తండ్రివలె మనపై దయచూపుచున్నాడో, అతని భక్తి పురస్సరముగ నీ లోకమునందు మానవు లను ఐశ్వర్యవంతులుగ నిరంతర మొనర్చుచుండుడు. ॥౩౮॥ 1831

1832 సమధ్వరాయ ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, భగో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

సమధ్వరాయోషసో నమ న్త దధిక్రావేవ శుచయే పదాయ ।
అర్వాచీనం వసువిదం భగం నో రథ మివాశ్వా వాజిన ఆ వహన్తు ॥౩౯

సమ్, అధ్వరాయ, ఉషసః, నమన్త, దధిక్రా వేవేతి దధి+క్రావా ఇవ, శుచయే, పదాయ, ఆర్వాచీనమ్, వసు విదమితి వసు+విదమ్, భగమ్, నః, రథమివేతి రథమ్+ఇవ, అశ్వాః, వాజినః, ఆ, వహన్తు. ॥౩౯॥

పదార్థః—(సమ్)(అధ్వరాయ) అహింసామయాయ వ్యవహారాయ (ఉషసః) ప్రభాతాః (నమన్త) నమన్తి(దధిక్రావేవ)యథా ధారకః క్రమితోఽశ్వస్తథా (శుచయే)పవిత్రాయ (పదాయ) ప్రాపణీయాయ (ఆర్వాచీనమ్) ఇదానీన్తనమ్ (వసువిదమ్) యేన వసూని వివిధాని ధనాని విన్దతి తమ్ (భగమ్)ఐశ్వర్యయుక్తమ్ (నః)అస్మాన్ (రథమివ) రమణీయం యాన మివ(అశ్వాః) ఆశుగామినః (వాజినః)తురంగాః(ఆ)(వహన్తు) గమయన్తు ॥౩౯॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! ఉషసో దధిక్రావేవ శుచయే పదాయాఽధ్వరాయ సన్నమన్త వాజినోఽశ్వా రథమివ నోఽర్వాచీనం వసువిదం భగం ప్రాపయన్తి తథైతా భవన్త ఆ వహన్తు ॥౩౯॥ భావార్థః—అత్ర ద్వావుపమాలఙ్కారౌ—యే మనుష్యా ఉషర్వద్విద్యాధర్మౌ ప్రకాశయన్తి అశ్వయానానీవ సద్యః సమగ్ర మైశ్వర్యం సర్వాన్ ప్రాపయన్తి తే శుచయో విద్వాంసో విజ్ఞేయాః॥౩౯॥

పదార్థము—మానవులారా! ఉషసః = ప్రభాతసమయములు, దధిక్రావేవ = బాగుగాధరించి యతిక్రమించగల గుఱ్ఱమువలె,శుచయే=పవిత్రము,పదాయ=పొందదగినది, అధ్వరాయ = హింసారూపాధర్మరహితమునైన వ్యవహారము నిమిత్తము, సమ్ నమన్త=మంచిగనమ్రములగుచున్నవి, అనగా ప్రాతఃకాలమున సత్వగుణాధిక్యత వలన సమస్తప్రాణుల చిత్తములు శుద్ధములు నమ్రములు నగుచున్నవి, అశ్వాః=శీఘ్రగాములైన, వాజినః=గుఱ్ఱములు, రథ మివ=రమణీయయానమును[వహనమొనర్చు నట్టుల], నః=మాకు, అర్వాచీనమ్=ఈ సమయమునకు జెందినది, వసువిదమ్=అనేక విధములైన ధనప్రాప్తికి హేతువునైన, భగమ్=ఐశ్వర్యమును లభింపచేయుచున్నవి. అట్టి యీ రెంటిని మీరు, ఆ వహన్తు=బాగుగా నడివించెదరుగాక! ॥౩౯॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు రెండుపమాలంకారములున్నవి. ఏ మానవులు ప్రాతఃకాలమువలె విద్యను, ధర్మమును ప్రకాశపఱచుచున్నారో, మఱియు గుఱ్ఱముల యానములవలె శీఘ్రముగ సకలైశ్వర్యముల నందరికి చేకూర్చుచున్నారో, ఆ పవిత్ర విద్వాంసులు తెలిసికొనదగినవారై యున్నారు. ॥౩౯॥ 1832

1833 అశ్వావతీరిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, ఉషా దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

విదుష్యః కిం కుర్యు రిత్యాహ. విదుషీమతల్లు లేమి చేయవలయును ?

అశ్వావతీ ర్గోమతీ ర్న ఉషాసో వీరవతీః సద ముచ్ఛన్తు భద్రాః ।
ఘృతం దుహానా విశ్వతః ప్రపీతా యూయం పాత స్వస్తిభిః సదా నః. ॥౪౦॥

అశ్వావతీః, అశ్వవతీ రిత్యశ్వ+వతీః, గోమతీ రితి గో+మతీః, నః, ఉషాసః, ఉషస ఇత్యుషసః, వీరవతీరితి వీర+వతీః, సదమ్, ఉచ్ఛన్తు, భద్రాః,

ఘృతమ్, దుహానాః, విశ్వతః, ప్రపీతా+ఇతి ప్ర+పీతాః, యూయమ్, పాత, స్వస్తిభిః, సదా, నః. ॥४०॥

పదార్థః—(అశ్వావతీః)ప్రశస్తాన్యశ్వాని వ్యాప్తిశీలాన్యుదకాని విద్యన్తే యాసు తాః(గోమతీః)బహవో గావః కిరణా విద్యన్తే యాసు తాః (నః)అస్మాకమ్(ఉషాసః) ప్రభాతాః (వీరవతీః) బహవో వీరాః సన్తి యాసు తాః (సదమ్)సీదన్తి యస్మిన్తత్ (ఉచ్ఛన్తు)వివసన్తు(భద్రాః) భన్దనీయాః కల్యాణకర్యః (ఘృతమ్) శుద్ధం ప్రదీప్తముదకమ్ ఘృతమిత్యుదక నా...నిఘం.౧.౧౨. (దుహానా)ప్రపూర్యన్త్యః (విశ్వతః) సర్వతః (ప్రపీతాః) ప్రకర్షేణ పీతా వృద్ధాః (యూయమ్) (పాత)రక్షత(స్వస్తిభిః) స్వాస్థ్యప్రదైః సుఖైః (సదా) (నః) అస్మాన్ ॥४०॥ అన్వయః—హే విదుష్యః స్త్రియో!యథాఽశ్వావతీర్గోమతీర్వీరవతీ ర్భద్రా ఘృతం దుహానా విశ్వతః ప్రపీతా ఉషాసోఽస్మాకం సదం ప్రాప్నువన్తి తథాఽస్మాకం సదం భవన్త్య ఉచ్ఛన్తు నోఽస్మాన్ యూయం స్వస్తిభిః సదా పాత ॥४०॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః యథా ప్రభాతవేలా జాగ్రతాం మనుష్యాణాం సౌఖ్యప్రదా భవన్తి తథా విదుష్యః స్త్రియా కుమారీణాం విద్యార్థినీనాం కన్యానాం విద్యాసుశిక్షాసౌభాగ్యం వర్ధయిత్వా సదైతా ఆనన్దయన్తు॥४०

పదార్థము—విదుషీమతల్లులారా! ఎటుల, అశ్వావతీః = ప్రశస్తవ్యాప్తి శీలజలములుగలవి, గోమతీః=బహుకరణయుక్తములు, వీరవతీః=అనేక వీరపురుషసంయుక్తములు, భద్రాః=కల్యాణకరములు, ఘృతమ్=శుద్ధజలమును, దుహానాః = పూరించునవి, విశ్వతః=అన్నివైపులనుండి, ప్రపీతాః = అధికముగ నభివృద్ధిజెందినవియునగు, ఉషాసః=ప్రభాతవేళలు మాయొక్క, సదమ్=సభకు లభించుచున్నవో, అనగా ప్రకాశింపజేయుచున్నవో లేక ప్రవృత్తపఱచుచున్నవో, అటులనే మాసభలందు మీరు, ఉచ్ఛన్తు=సమావృత్తపఱచుడు, [సమావేశలగుడు.] మఱియు,నః=మమ్ము, యూయమ్=మీరు, స్వస్తిభిః=స్వస్థతనొసగు సుఖములతో,సదా=ఎల్లప్పుడు,పాత=రక్షించుడు.

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఎట్లు ప్రాతఃకాలము మేలుకొనియున్న మానవులకు సుఖమునొసగెడిదగుచున్నదో అటులనే విదుషీమణులు విద్యార్థినులగు కుమారీ కన్యలకు విద్యాసుశిక్షా సౌభాగ్యములను అభివృద్ధిపఱచి సదైవ అట్టి యీ కన్యలను ఆనందితలుగ జేయుచుండవలయును.॥४०॥1833

1834 పూషన్నిత్యస్య సుహోత్ర ఋషిః, పూషా దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథేశ్వరాప్తసేవినః కీదృశా భవన్తీత్యాహ. ఈశ్వరుని ఆప్తజనులను సేవించువారలెటులుందురు?

పూషన్తవ వ్రతే వయం న రిష్యేమ కదా చన । స్తోతారస్త ఇహ స్మసి ॥४१॥

పూషన్, తవ, వ్రతే, వయమ్, న, రిష్యేమ, కదా, చన, స్తోతారః, తే, ఇహ, స్మసి. ॥४१॥

పదార్థః—(పూషన్)పుష్టికారక ! (తవ) (వ్రతే) శీలే నియమే వా (వయమ్)(న) నిషేధే (రిష్యేమ)(కదా)(చన)కదాచిదపి(స్తోతారః)స్తుతికర్తారః(తే) తవ(ఇహ)(స్మసి)స్మః ॥४१॥ అన్వయః—హే పూషన్ పరమేశ్వర ఆప్తవిద్వన్! వా వయం తవ వ్రతే తస్మాద్వర్తేమహి య

తో న కదా చన రిష్యేమ. ఇహ తే స్తోతారః సన్తో వయం సుఖినః స్మసి ॥౪౧॥ భావార్థః— యే మనుష్యాః పరమేశ్వరస్యాప్తస్య వా గుణకర్మ స్వభావానుకూలా వర్తన్తే తే కదా చిన్నష్టసుఖా న జాయన్తే ॥౪౧॥

పదార్థము—పూషన్=పుష్టికారక పరమేశ్వరా! లేక ఆప్తవిద్వాంసుడా! వయమ్ =మేము, తవ వ్రతే=నీ స్వభావమునందు, లేక నియమమునందు, కదా చన= ఎన్నటికిని, మా చిత్తము, న రిష్యేమ=చలించనీయకుండునటుల వర్తించెదముగాక! ఇహ =ఈ లోకమందు, తే స్తోతారః = నిన్ను స్తుతించువారలమై మేము సుఖవంతులము, స్మసి=అగుచున్నాము. ॥౪౧॥

భావార్థము—ఏ మానవులు పరమేశ్వరుని లేక ఆప్తవిద్వాంసుల గుణకర్మస్వభావముల కనుకూలముగ ప్రవర్తించుచున్నారో వారెన్నటికిని నష్టసుఖులు కారు.[వారి సుఖము లెన్నటికి నశించవు.] ॥౪౧॥ 1834

1835 పథస్పథఇత్యస్య ఋజిష్వ ఋషిః, పూషా దేవతా, విరాట్ త్రిష్టుప్ఛన్దః ధైవత స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యుదియే.

పథస్పథః పరిపతిం వచస్యా కామేన కృతో అభ్యానడర్కమ్ ।
స నో రాసచ్ఛురుధ శ్చన్ద్రాగ్రా ధియం ధియꣳ సీషధాతి ప్ర పూషా॥

పథస్పథః, పథః పథ ఇతి పథః+పథః, పరి పతి మితి పరి+పతిమ్, వచస్యా, కామేన,కృతః, అభి, ఆ నట్, అర్కమ్, సః, నః, రాసత్, శురుధః, చన్ద్రాగ్రా ఇతి చన్ద్ర+అగ్రాః, ధియం ధియ మితి ధియం+ధియమ్, సీషధాతి, సీసధాతీతి సీసధాతి, ప్ర,- పషా. ॥౪౨॥

పదార్థః—(పథస్పథః)మార్గస్య మార్గస్య (పరిపతిమ్)స్వామినమ్(వచస్యా)వచసా వచనేన. అత్ర సుపాం సులుగితి సూత్రేణ విభక్తేర్యాదేశః(కామేన)(కృతః)నిష్పన్నః (అభి)అభితః(ఆనట్) వ్యాప్నోతి(అర్కమ్)అర్చనీయమ్(సః)(నః)అస్మభ్యమ్(రాసత్) దదాతు(శురుధః)యాః శురుధో దుఃఖాని రున్ధన్తి తాః (చన్ద్రాగ్రాః) చన్ద్రమాహ్లాదన మగ్రం ముఖ్యం యాసా న్తాః (ధియం ధియం)ప్రజ్ఞాం ప్రజ్ఞాం కర్మ కర్మ వా(సీషధాతి)సాధ్నుయాత్ (ప్ర) (పూషా) పుష్టికర్తా ॥౪౨॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యో వచస్యా కామేన కృతః పూషా జగదీశ్వర ఆప్తో వా శురుధః చన్ద్రాగ్రాః సాధనాని నో రాసద్ధియం ధియం ప్రసీషధాతి స శుభగుణకర్మస్వభావానభ్యానట్ తమర్కం పథస్పథః పరిపతిం వయం స్తుయామ ॥౪౨॥ భావార్థః—హే మనుష్యా యో జగదీశ్వరః సర్వేషాం సుఖాయ వేదప్రకాశం కామయత ఆప్తోఽధ్యాపయతుమిచ్ఛతి. యా సర్వేభ్యః శ్రేష్ఠాం ప్రజ్ఞాం సత్కర్మశిక్షాం చ ప్రదత్తస్తౌ సర్వసన్మార్గస్వామినౌ సదా సత్కర్తవ్యౌ ॥౪౨॥

పదార్థము—మానవులారా! వచస్యా=వచనముతోను, మఱియు, కామేన = కామనతోను, కృతః=సిద్ధుడు, పూషా = పుష్టికర్తయునైన యే జగదీశ్వరుడు, లేక

అప్తుడు, శురుధః=శీఘ్రముగా దుఃఖములను నివారించునవి, చన్ద్రాగ్రాః = మొదటి నుండియు నానందకరములునైన సాధనములను,నః=మా నిమిత్తము,రాసత్ =ఒసగునో, ధియమ్ ధియమ్=ప్రతిబుద్ధిని, లేక కర్మను, ప్రపీపధాతి = ప్రకర్షముగా సిద్ధపఱచునో, సః=అతను శుభ గుణకర్మ స్వభావములను, అభి ఆనట్ = అన్నివైపులనుండి వ్యాప్తుడగును, అర్కమ్ = పూజనీయుడు, పథస్పథః = ప్రతిమార్గముయొక్క, పరిపతిమ్=స్వామియునైనయతనిని మేము స్తుతించెదముగాక! ॥౪౨॥

భావార్థము--మానవులారా! ఏ జగదీశ్వరుడు సకలసుఖముల నిమిత్తము వేదములను ప్రకాశించుటకు,ఏ ఆప్తపురుషుడు చదివించుటకు నిచ్ఛగించునో,ఎవరు సకలప్రజలకు శ్రేష్టమైన బుద్ధిని, ఉత్తమకర్మలను, ఉత్తమ శిక్షను ఒసగుచున్నారో, ఆ సమస్త శ్రేష్ఠమార్గముల స్వాములను సదా సత్కరించవలయును. ॥౪౨॥ 1835

1836 త్రీణీత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః విష్ణుర్దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథేశ్వర విషయ మాహ. ఈశ్వరుని విషయమిందు చెప్పెను.

త్రీణి పదా విచక్రమే విష్ణుర్గోపా అదాభ్యః । అతో ధర్మాణి ధారయన్ ॥౪౩॥

త్రీణి, పదా, వి, చక్రమే, విష్ణుః, గోపాః, అదాభ్యః, అతః, ధర్మాణి, ధారయన్. ॥౪౩॥

పదార్థః—(త్రీణి)(పదా)పదాని జ్ఞాతుం ప్రాపయితుం వా యోగ్యాని కారణసూక్ష్మస్థూలరూపాణి (వి)(చక్రమే)విక్రామతి(విష్ణుః) వేవేష్టి వ్యాప్నోతి చరాఽచరం జగత్స పరమేశ్వరః (గోపాః)రక్షకః(అదాభ్యః)అహింసకత్వాద్దయాలుః(అతః)అస్మాత్(ధర్మాణి) ధర్మాన్ ధారకాణి పృథివ్యాదీని వా (ధారయన్) ॥౪౩॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యోఽదాభ్యో గోపా విష్ణుర్ధర్మాణి ధారయన్నతస్త్రీణి పదా విచక్రమే స ఏవాఽస్మాకం పూజనీయోఽస్తి భావార్థః—హే మనుష్యా యేన పరమేశ్వరేణ భూమ్యన్తరిక్షసూర్యరూపేణ త్రివిధం జగన్నిర్మితం సర్వం ధ్రియతే) రక్షయతే చ స ఏవోపాసనీయ ఇష్టదేవోఽస్తి ॥౪౩॥

పదార్థము—మానవులారా!అదాభ్యః=అహింసాధర్మముగలవాడగుటచే దయాశీలుడు, గోపాః=రక్షకుడు, విష్ణుః = చరాచర జగత్తునందు వ్యాపించియున్నవాడునగునే పరమేశ్వరుడు, ధర్మాణి=పుణ్యరూపకర్మలను, లేక ధారకములగు పృథివ్యాదులను, ధారయన్ =ధరించుచు, అతః=ఇందువలన, త్రీణి=మూడు, పదా= తెలిసికొనదగిన లేక పొందదగిన కారణ, సూక్ష్మస్థూల [రూపములోనుండు] జగత్తును, విచక్రమే =ఆక్రమించుచు నున్నాడో, అతడే మనకు పూజనీయుడై యున్నాడు. ॥౪౩॥

భావార్థము—ఓ మానవులారా ! ఏ పరమేశ్వరుడు, భూమి, అంతరిక్షు, సూర్యరూపాది త్రివిధ జగత్తులను రచియించి, సమస్తమును ధరించి రక్షించెనో, ఆ పరమేశ్వరుడే ఉపాసనా యోగ్యుడు, ఇష్టదైవమునై యున్నాడు. ॥౪౩॥ 1836

1837 తద్విప్రాస ఇత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, విష్ణు ర్దేవతా,గాయత్రీ ఛన్దః,షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే ఇందు చెప్పెను.

తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగృవాꣳసః సమిన్ధతే । విష్ణో ర్యత్పరమం పదమ్.

తత్, విప్రాసః, విపన్యవః, జాగృవాꣳస ఇతి జాగృ+వాꣳసః, సమ్, ఇన్ధతే, విష్ణోః, యత్, పరమమ్, పదమ్. ॥౪౪॥

పదార్థః—(తత్)(విప్రాసః)మేధావినో యోగినః (విపన్యవః)విశేషేణ స్తోతుమర్హా ఈశ్వరస్య వా స్తావకాః (జాగృవాంసః)అవిద్యానిద్రాత ఉత్థాయ జాగరూకాః(సమ్)(ఇన్ధతే)ప్రకాశయన్తి(విష్ణోః)సర్వత్రాఽభివ్యాపకస్య (యత్)(పరమమ్)ప్రకృష్టమ్(పదమ్)ప్రాపణీయం మోక్షప్రదం స్వరూపమ్ ॥౪౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యే జాగృవాంసో విపన్యవో విప్రాసో విష్ణోర్యత్పరమం పదమస్తి తత్సమిన్ధతే తత్సఙ్గేన యూయ మపి తాదృశా భవత ॥౪౪॥ భావార్థః—యే యోగాభ్యాసాదినా శుద్ధాన్తఃకరణాత్మనో ధార్మికాః పురుషార్థినో జనాః సన్తి త ఏవ వ్యాపకస్య పరమేశ్వరస్య స్వరూపం జ్ఞాతుం లబ్ధుం చార్హన్తి నేతరే ॥౪౪॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా! ఎవరు, జాగృవాంసః=అవిద్యారూప నిద్రనుండి లేచినవారు, విపన్యవః=విశేషముగ స్తుతించదగినవారు, లేక ఈశ్వరుని స్తుతించువారు విప్రాసః = బుద్ధిమంతులునైన ఏ యోగులు, విష్ణోః=సర్వవ్యాపకుడైన పరమాత్మ యొక్క, యత్ పరమమ్ పదమ్=ఉత్తమమైనది పొందదగినది మోక్షదాయకమునగు నే స్వరూపమున్నదో, తత్ = దానిని, సమ్ ఇన్ధతే = బాగుగా ప్రకాశితమొనర్చు చున్నారో, వారి సత్సంగముచే మీరును అటులనే కండు. ॥౪౪॥

భావార్థము—యోగాభ్యాసాది సత్కర్మలొనర్చి శుద్ధమనస్సు శుద్ధాత్మ గలవారు, ధార్మికులు, పురుషార్థులునగువా రెవరున్నారో, అట్టివారే వ్యాపక పరమేశ్వరుని స్వరూపమును తెలిసికొనుటకు, మరియు నతనిని పొందుటకు యోగ్యులగు చున్నారు. ఇతరులు కాజాలరు. ॥౪౪॥ 1837

1838 ఘృతవతీత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, ద్యావాపృథివ్యౌ దేవతే, నిచృజ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే ఇందు చెప్పెను.

ఘృతవతీ భువనానా మభిశ్రియోర్వీ పృథ్వీ మధుదుఘే సుపేశసా ।
ద్యావా పృథివీ వరుణస్య ధర్మణా విష్కభితే అజరే భూరి రేతసా ॥౪౫॥

ఘృతవతీ ఇతి ఘృత+వతీ, భువనానామ్, అభిశ్రియేత్యభి+శ్రియా, ఉర్వీ ఇత్యుర్వీ, పృథ్వీ ఇతి పృథ్వీ మధుదుఘే+ఇతి మధు+దుఘే, సుపేశసేతి సు+పేశసా, ద్యావా పృథివీ+ఇతి ద్యావా పృథివీ, వరుణస్య, ధర్మణా, విష్కభితే ఇతి వి+స్కభితే, అజరే+ఇత్యజరే, భూరిరేతసేతి భూరి+రేతసా. ॥౪౫॥

పదార్థః—(ఘృతవతీ)ఘృతముదకం బహు విద్యతే యయో స్తే (భువనానామ్) లోకలో కా న్తరాణామ్. (అభిశ్రియా)అభితః సర్వతః శ్రీః శోభా లక్ష్మీర్యాభ్యా స్తే (ఉర్వీ) బహుపదార్థ యు క్తే(పృథ్వీ) వి స్తీర్ణే(మధుదుఘే)యే మధూదకం ప్రపూరయత స్తే(సుపేశసా)శోభనం పేశో రూపం యయో స్తే(ద్యావాపృథివీ)సూర్యభూమీ(వరుణస్య)సర్వేభ్యో వరస్య శ్రేష్ఠస్య జగదీశ్వ రస్య (ధర్మణా) ధారణసామర్థ్యేన (విష్కభితే) విశేషేణ ధృతే దృఢీకృతే (అజరే) స్వస్వరూ పేణ జరానాశరహితే (భూరిరేతసా) భూరి బహు రేత ఉదకం యయోర్వా భూరీణి బహూని రేతాంసి వీర్యాణి యాభ్యాస్తే ॥౪౫॥ అన్వయః—హేమనుష్యా! యస్య వరుణస్య పరమేశ్వ రస్య ధర్మణా మధుదుఘే సుపేశసా పృథ్వీ ఉర్వీ ఘృతవతీ అజరే భూరిరేతసా భువనానా మభిశ్రియా ద్యావాపృథివీ విష్కభితే తమేవోపాస్యం యూయం విజానీత ॥౪౫॥ భావార్థః— మనుష్యైర్యేన పరమేశ్వరేణ ప్రకాశాఽప్రకాశాత్మకం ద్వివిధం జగన్నిర్మాయ ధృత్వా పాల్యతే స ఏవ సర్వదోపాసనీయోఽస్తి. ॥౪౫॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా ! వరుణస్య = సర్వశ్రేష్ఠుడైన యే జగదీశ్వరుని యొక్క, ధర్మణా=ధారణరూప సామర్థ్యమువలన, మధుదుఘే=జలమును పరిపూర్ణ పఱచునవి, సుపేశసా = సుందరరూపయుక్తములు, పృథ్వీ = విస్తారయుక్తములు, ఉర్వీ=బహుపదార్థములు గలవి, ఘృతవతీ=అధికజలములుగలవి, అజరే=స్వస్వరూప ములతో నాశరహితములు, భూరిరేతసా = బహుజలయుక్తములు, లేక అనేక వీర్య ములకు, పరాక్రమములకు హేతువులు, భువనానామ్=లోకలోకాంతరములను, అభి శ్రియా=సకలదిశలనుండి శోభింపజేయునవియునగు, ద్యావాపృథ్వీ =రవి ధరణులు, విష్కభితే = విశేషముగ ధరించబడినవో లేక, దృఢపఱచబడియున్నవో, అతడే ఉపా సించ యోగ్యుడని మీరు తెలిసికొనుడు. ॥౪౫॥

భావార్థము—ఏపరమేశ్వరుడు ప్రకాశాప్రకాశ రూప ద్వివిధ జగత్తులను నిర్మించి ధరించి, పాలించుచున్నాడో, ఆ పరమేశ్వరుడే సర్వదా మానవుల కుపాసించదగిన వాడై యున్నాడు. ॥౪౫॥ 1838

1839 యేన ఇత్యస్య విహవ్య ఋషిః, లిఙ్గోక్తా దేవతాః, భురిక్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ రాజధర్మ విషయ మాహ. రాజధర్మ విషయము.

యే నః సపత్నా అప తే భవ న్త్వి న్ద్రాగ్నిభ్యా మవ బాధామహే తాన్ ।
వసవో రుద్రా ఆదిత్యా ఉపరిస్పృశం మోగ్రం చేత్తార మధిరాజ మక్రన్॥

యే, నః, సపత్నా ఇతి స+పత్నాః, అప, తే, భవన్తు, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యామితీ న్ద్రాగ్ని+భ్యామ్, అవ, బాధామహే, తాన్, వసవః, రుద్రాః, ఆదిత్యాః, ఉపరి స్పృశ మిత్యు పరి+స్పృశమ్, మా, ఉగ్రమ్, చేత్తారమ్, అధిరాజమిత్యధి +రాజమ్, అక్రన్. ॥౪౬॥

పదార్థః—(యే)(నః)అస్మాకమ్ (సపత్నాః)శత్రవః (అప)దూరీకరణే(తే)(భవన్తు)(ఇన్ద్రాగ్నిభ్యామ్) వాయువిద్యుదస్త్రాభ్యామ్ (అవ) (బాధామహే) (తాన్) (వసవః) పృథివ్యాదయః (రుద్రాః)దశ ప్రాణా ఏకాదశ ఆత్మా చ(ఆదిత్యాః) సంవత్సరస్య మాసాః(ఉపరిస్పృశమ్) య ఉపరి స్పృశతి తమ్ (మా)మామ్ (ఉగ్రమ్) తీవ్రస్వభావమ్(చేత్తారమ్)సత్యాఽసత్యయోర్యథావద్విజ్ఞాతారమ్ (అధిరాజమ్)సర్వేషాముపరి రాజానమ్ (అక్రన్) కుర్వన్తు ॥౯౮॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యే నః సపత్నాః స్యుస్తేఽపభవన్తు యథా తాన్వయమిన్ద్రాగ్నిభ్యామవబాధామహే యథా చ వసవో రుద్రా ఆదిత్యా ఉపరిస్పృశ ముగ్రం చేత్తారం మా మామధిరాజమక్రన్ తథా తాన్ యూయం నివారయత మాం చ సత్కురుత ॥౯౮॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యస్యాఽధికారే పృథివ్యాదయః పదార్థాః స్యు స్స ఏవ సర్వేషాముపరి రాజా స్యాత్ యో రాజా భవేత్స శస్త్రాస్త్రైః శత్రూన్నివార్య నిష్కణ్టకం రాజ్యం కుర్యాత్ ॥౯౮॥

పదార్థము—మానవులారా ! యే నః సపత్నాః = మా యొక్క యే శత్రువులున్నారో, తే=వారు, అప భవన్తు = దూరమగుదురుగాక ! అనగా పరాజయమును పొందుదురుగాక! ఎటుల, తాన్ =ఆ శత్రువులను మేము, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యామ్= వాయు విద్యుత్తులచే,నిర్మితములైన శస్త్రములతో,అవ బాధామహే=పీడింపచేయుదుమో,మఱియు నెటుల, వసవః=పృథివ్యాదివసువులు, రుద్రాః=పదిప్రాణములు, ౧౧ వది ఆత్మ, ఆదిత్యాః=౧౨ మాసములు, ఉపరిస్పృశమ్ = ఉచ్చస్థానమందు కూర్చుండువాడను, ఉగ్రమ్ = తీవ్రస్వభావముగలవాడను, చేత్తారమ్ = సత్యాసత్యములను యథావిధిగా తెలిసికొనువాడనునగు, మా=నన్ను, అధిరాజమ్=సమర్థునిగను, అధిపతిగను, స్వామిగను, అక్రన్ = చేయునో ఆటులనే, ఆ శత్రువులను మీరు నివారించి, నన్ను సత్కరించుడు. ॥౯౮॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఎవని యొక్క అధికారమున పృథివ్యాది పదార్థములుండునో, అతడే సమస్తమునకు రాజగును. ఎవడు రాజగునో అతడు శస్త్రాస్త్రములతో శత్రువులను నివారించి రాజ్యమును నిష్కంటక మొనర్చవలెను. ॥౯౮॥ 1839

1840 ఆ నాసత్యేత్యస్య హిరణ్యస్తూప ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథ కే జగద్ధితైషిణ ఇత్యాహ.

ఎవరు జగత్తునకు మేలు కలుగ జేయుదురు ?

ఆ నాసత్యా త్రిభి రేకాదశై రిహ దేవేభి ర్యాతం మధుపేయ మశ్వినా ।
ప్రాయు స్తారిష్టం నీరపాꣳసి మృక్షతꣳ సేధతన్ద్వేషో భవతꣳ సచాభువా.

ఆ, నాసత్యా, త్రిభిరితి త్రి+భిః, ఏకాదశైః, ఇహ, దేవేభిః, యాతమ్, మధుపేయమితి మధు+పేయమ్, అశ్వినా, ప్ర, ఆయుః,తారిష్టమ్, నిః, రపాꣳసి, మృక్షతమ్, సేధతమ్, ద్వేషః, భవతమ్, సచాభువేతి సచా+భువా. ॥౯౯॥

పదార్థః—(ఆ)సమన్తాత్ (నాసత్యా)అవిద్యమానాఽ సత్యాచరణౌ(త్రిభిః) (ఏకాదశైః) త్రయస్త్రింశతా ఇహ(దేవేభిః)దివ్యైః పృథివ్యాదిభిః సహ(యాతమ్)ప్రాప్నుతమ్(మధుపేయమ్) మధురైర్గుణైర్యుక్తం పాతుం యోగ్యమ్(అశ్వినా)విద్వాంసౌ రాజప్రజాజనౌ (ప్ర) (ఆయుః) జీవనమ్(తారిష్టమ్)వర్ధయతమ్(నిః)నితరామ్(రపాంసి)పాపాని (మృక్షతమ్)మార్జయతమ్ (సేధతమ్)గమయతమ్(ద్వేషః) ద్వేషాదిదోషయుక్తాన్ ప్రాణినః (భవతమ్)(సచాభువా) యౌ సత్యేన పురుషార్థేన సహ భవతస్తౌ. ॥౪౨॥ అన్వయః—హే నాసత్యాఽశ్వినా! యథా యువామిహ త్రిభిరేకాదశైర్దేవేభిః సహ మధుపేయ మాయాతం రపాంసి మృక్షతం ద్వేషో నిఃషేధతం సచాభువా భవత మాయుః ప్రతారిష్టం తథా వయమపి భవేమ. ॥౪౨॥ భావార్థః—త ఏవ జగద్ధితైషిణో యే పృథివ్యాది సృష్టివిద్యాం విజ్ఞాయాఽన్యాన్ గ్రాహయేయు ర్దోషాన్ దూరీకుర్యుశ్చిరంజీవనస్య విధానం చ ప్రచారయేయుః. ॥౪౨॥

పదార్థము—నాసత్యా = అసత్యాచరణ రహితులైన, అశ్వినా = రాజప్రజలారా! విద్వాంసులారా! ఎట్లు మీ రిరువురు, ఇహ = ఈ లోకమందు, త్రిభిః ఏకాదశైః = ౩౩ ముప్పదిమూడు, దేవేభిః = ఉత్తమపృథివ్యాది (అష్టవసువులు, ప్రాణాది ౧౧ రుద్రులు, ౧౨ మాసములు, విద్యుత్తు, యజ్ఞము.) ౩౩ దేవతలతో, మధుపేయమ్ = గుణయుక్తము త్రాగదగినదియునగు ఓషధుల రసమును, ఆ యాతమ్ = బాగుగా పొందుదురో, లేక దానినిమిత్తము వచ్చుచుందురో, రపాంసి = పాపములను, మృక్షతమ్ = శుద్ధమొనర్చుచుందురో, ద్వేషః = ద్వేషాదిదోషయుక్త ప్రాణులును, నిః షేధతమ్ = ఖండించుదురో, లేక నివారించుదురో, సచాభువా = సత్యమైన పురుషార్థముతో కార్యములందు సంయుక్తులు, భవతమ్ = అగుదురో, మఱియు, ఆయుః = జీవనమును, ప్ర తారిష్టమ్ = బాగుగా పెంపొందచేయుదురో, అటులనే మేము నగుదుము గాక. ॥౪౨॥

భావార్థము—ఎవరు పృథివ్యాది సృష్టి విద్యను దెలిసికొని, ఇతరులకు తెలియచేయుదురో, దోషములను దూరమొనర్చెదరో, అధికకాలము జీవించు విధానమును ప్రచారమొనర్చుచుందురో, వారే జగద్ధితైషులు కాగలుగుదురు. ॥౪౨॥ 1840

1841 ఏష వ ఇత్యస్యాగస్త్య ఋషిః, మరుతో దేవతాః, పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

పునర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మరల మానవు లేమి చేయవలయును ?

ఏష వః స్తోమో మరుత ఇయఙ్గీ ర్మాన్దార్యస్య మాన్యస్య కారోః ।
ఏషా యాసీష్ట తన్వే వయాం విద్యామేషం వృజనం జీరదానుమ్ ॥౪౩॥

ఏషః, వః, స్తోమః, మరుతః, ఇయమ్, గీః, మాన్దార్యస్య, మాన్యస్య, కారోః, ఆ, ఇషా, యాసీష్ట, తన్వే, వయామ్, విద్యామ, ఇషమ్, వృజనమ్, జీరదానుమితి జీర+దానుమ్. ॥౪౩॥

పదార్థః—(ఏషః)(వః)యుష్మభ్యమ్(స్తోమః)ప్రశంసా(మరుతః) మరణధర్మాణో మనుష్యాః (ఇయమ్)(గీః)సుశిక్షితా వాక్(మాన్దార్యస్య)ప్రశస్తకారుకస్య శిల్పినః (ఆ)(ఇషా) ఇచ్ఛయాఽ

న్నేన వా నిమిత్తేన(యాసిష్ట)ప్రాప్నుయాత్ (తన్వే)శరీరాదిరక్షణార్థమ్ (వయామ్) వయసామ మవస్థావతాం ప్రాణినామ్.అత్రాఽఽమి టిలోప శ్ఛాన్దసః (విద్యామ)లభేమహి (ఇషమ్)విజ్ఞాన మన్నం వా(వృజనమ్)వర్జన్తి దుఃఖాని యేన తద్బలమ్(జీరదానుమ్)జీవయతీతి జీరదానుస్తమ్. అన్వయః—హే మరుతో మనుష్యా!మాన్దార్యస్య మాన్యస్య కారో రేష స్తోమ ఇయం చ గీర్వో ఽస్తు యూయమిషా వయాం తన్వే ఆజీరదాను మిషం వృజనం చ విద్యామ.॥౪౮॥ భావార్థః— మనుష్యై స్సదైవ ప్రశంసనీయాని కర్మాణి సేవిత్వా, శిల్పవిద్యా విదః సత్కృత్య జీవనం బల మైశ్వర్యం చ ప్రాప్తవ్యమ్. ॥౪౮॥

పదార్థము—మరుతః=మరణధర్మముగల మానవులారా! మాన్దార్యస్య=ప్రశస్త కర్మల సేవకుడు, ఉదారచిత్తముగలవాడు, మాన్యస్య=సత్కరించదగినవాడు,కారోః =పురుషార్థియునైన శిల్పియొక్క, ఏషః స్తోమః=ఈ ప్రశంస, మఱియు,ఇయమ్ గీః =ఈ వాణి, వః=మీ కొఱకు ఉపయోగకరమగును గాక ! మీరు, ఇషా=ఇచ్ఛతో, లేక అన్న నిమిత్తముతో, వయామ్=ఆయువుగల ప్రాణులయొక్క, తన్వే = శరీరా దుల రక్షణకై, ఆ యాసీష్ట=బాగుగా ప్రాప్తమగుచుండుడు. మఱియు మేము, జీర దానుమ్=జీవనమునకు హేతువైన, ఇషమ్=విజ్ఞానమును, లేక అన్నమును, వృజనమ్ =దుఃఖములను వర్జించు బలమును, విద్యామ=పొందెదము గాక ! ॥౪౮॥

భావార్థము—మానవులు సదా ప్రశంసనీయ కర్మలను సేవించియు, శిల్పవిద్యా విద్వాంసులను సత్కరించియు, జీవనమును బలమును, ఐశ్వర్యమును బడయవలెను.

సహస్తోమా ఇత్యస్య ప్రాజాపత్యో యజ్ఞ ఋషః, ఋషయో దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

అథ కే ఋషయో భవన్తీత్యాహ. ఎవరు ఋషు లగుచున్నారు ?

సహస్తోమాః సహఛన్దసఽ ఆవృతః సహ ప్రమా ఋషయః సప్త దైవ్యాః ।
పూర్వేషాం పన్థా మనుదృశ్య ధీరాఽ అన్వాలేభిరే రథ్యో న రశ్మీన్. ॥౪౯॥

సహస్తోమా+ఇతి సహ+స్తోమాః, సహఛన్దస ఇతి సహ+ఛన్దసః, ఆవృత ఇత్యా+వృతః సహ ప్రమా ఇతి సహ+ప్రమాః, ఋషయః, సప్త, దైవ్యాః, పూర్వేషామ్, పన్థామ్, అను దృశ్యేత్యను+దృశ్య, ధీరాః, అన్వాలేభిర+ఇత్యను+ఆలేభిరే, రథ్యః, న, రశ్మీన్. ॥౪౯॥

పదార్థః—(సహస్తోమాః)స్తోమైః శ్లాఘాభి స్సహ వర్తమానా యద్వా సహస్తోమాః శాస్త్ర స్తుతయో యేషాన్తే(సహఛన్దసః)సహ ఛన్దాంసి వేదాఽధ్యయనం స్వాతన్త్ర్యం సుఖభోగో వా యేషాన్తే(ఆవృతః) బ్రహ్మచర్యేణ సకలా విద్యా అధీత్య గురుకులాన్నివృత్య గృహమాగతాః (సహప్రమాః)సహైవ ప్రమా యథార్థం ప్రజ్ఞానం యేషాన్తే (ఋషయః) వేదాదిశాస్త్రార్థవిదః (సప్త) పంచజ్ఞానేన్ద్రియాణ్యన్తః కరణమాత్మా చ (దైవ్యాః) దేవేషు గుణకర్మస్వభావేషు కుశలాః(పూర్వేషామ్)అతీతానాం విదుషామ్ (పన్థామ్)పన్థానం మార్గమ్ (అనుదృశ్య) అనుకూ

ర్యేన దృష్ట్వా(ధీరాః)ధ్యానవన్తో యోగినః (అన్వాలేభిరే) అనులభన్తే (రథ్యః) రథే సాధూ రథ్యః సారథిః(న)ఇవ(రశ్మీన్)రజ్జూన్. ॥౪౯॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా సహస్తోమాః సహ ఛన్దస ఆవృతః సహప్రమాః సప్త దైవ్యా ధీరా ఋషయో రథ్యో రశ్మీన్నేవ పూర్వేషాం పన్థాన మనుదృశ్యాన్వాలేభిరే తథా భూత్వా యూయ మప్యాప్తమార్గ మన్వాలభధ్వమ్. ॥౪౯॥ భావార్థః—అత్రోపమావాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యే రాగద్వేషాదిదోషాన్ దూరతస్త్యక్త్వా పరస్పరస్మిన్ ప్రీతిమన్తో భూత్వా బ్రహ్మచర్యేణ ధర్మానుష్ఠానపురఃసర మఖిలాన్ వేదాన్ విజ్ఞాయ సత్యాఽసత్యే వివిచ్య సత్యం లబ్ధ్వాఽసత్యం విహాయాప్తభావేన వర్తన్తే తే సుశిక్షితాః సారథయ ఇవాఽభీష్టం ధర్మ్యం మార్గం గన్తుమర్హన్తి త ఏవర్షి సంజ్ఞాం లభన్తే. ॥౪౯॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎట్లు, సహస్తోమాః = ప్రశంసలతో గూడినవారు, లేక సమాన శాస్త్రస్తుతులు గలవారు, సహఛన్దసః = వేదాదుల అధ్యయనము లేక స్వాతంత్ర్యము, సుఖభోగము సమానముగ గలవారు, ఆవృతః = బ్రహ్మచర్యముతో సమస్తవిద్యలను చదివి, గురుకులమునుండి తిరిగి ఇంటికివచ్చినవారు, సహ ప్రమాః= ఇంతేగాక ప్రమాణాది యథార్థ జ్ఞానముగలవారు, సప్త = పంచజ్ఞానేంద్రియములు అంతఃకరణము, ఆత్మ ఇవి యేడు, దైవ్యాః=ఉత్తమగుణకర్మ స్వభావములలో ప్రవీణులు, ధీరాః=ధ్యానముగల యోగులు, ఋషయః=వేదాది శాస్త్రముల నెఱింగిన వారు, రథ్యః న రశ్మీన్ =సారథి కళ్లెపు త్రాళ్లను పట్టుకొనుచున్నటుల, పూర్వేషామ్ =పూర్వ విద్వాంసులయొక్క,పన్థామ్=మార్గమును, అను దృశ్య అన్వాలేభిరే=అనుకూలముగచూచిన యనంతరము పొందు[అనుసరించు]చున్నారో, మీరును నటులనే యై ఆప్తుల మార్గమును పొందు[అనుసరించు]డు. ॥౪౯॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు ఉపమ వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఎవరు రాగద్వేషాది దోషములను దూరముగ త్యజించి పరస్పరము ప్రీతి నుంచువారై యుందురో, బ్రహ్మచర్యముతో ధర్మానుష్ఠాన పూర్వకముగా సకల వేదములను దెలిసికొని సత్యాసత్యముల నిశ్చయించి సత్యమును పొందుదురో,అసత్యమును త్యజించి ఆప్తుల భావముతో వర్తించుదురో, వారు సుశిక్షిత సారథులవలె నభీష్టమైన ధర్మయుక్త మార్గమున పురోగమించుటకు సమర్థులగుచున్నారు. మఱియు వారే ఋషిసంజ్ఞను పొందగలుగుచున్నారు. ॥౪౯॥ 1842

1843 ఆయుష్యమిత్యస్య దక్ష ఋషిః, హిరణ్యన్తేజో దేవతా, భురిగుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

ఐశ్వర్యము, జయము మొదలగు వానిని సంపాదించు విషయము.

ఆయుష్యం వర్చస్యꣳ రాయస్పోషమౌద్భిదమ్ ।
ఇదꣳ హిరణ్యం వర్చస్వజ్జైత్రాయా విశతాదు మామ్ ॥౫౦॥

ఆయుష్యమ్, వర్చస్యమ్, రాయః, పోషమ్, ఔద్భిదమ్, ఇదమ్, హిరణ్యమ్, వర్చస్వత్, జైత్రాయ, ఆ, విశతాత్, ఉ ఇత్యూ, మామ్. ॥౫౦॥

పదార్థః—(ఆయుష్యమ్)ఆయుషే జీవనాయ హితమ్ (వర్చస్యమ్) వర్చసేఽధ్యయనాయ హితమ్(రాయః)(పోషమ్)ధనస్య పోషకమ్(ఔద్భిదమ్)ఉద్భినత్తి దుఃఖాని యేన తదేవ (ఇదమ్) (హిరణ్యమ్) తేజోమయం సువర్ణాదికమ్ (వర్చస్వత్) ప్రశస్తాని వర్చాంస్యన్నాని యస్మాత్తత్ (జైత్రాయ)జయాయ(ఆ)(విశతాత్)సమన్తాత్ విశతు తిష్ఠతు(ఉ)ఏవ(మామ్)॥౫౦॥ అన్వయః— హే మనుష్యా! యదౌద్భిదమాయుష్యం వర్చస్యం రాయస్పోషం వర్చస్వద్ధిరణ్యం జైత్రాయ మామావిశతాత్తదు యుష్మానప్యావిశత్. ॥౫౦॥ భావార్థః—యే మనుష్యాః! స్వాత్మవత్సర్వాన్ జానన్తి విద్వద్భిః సహ పరామృశ్య సత్యాఽసత్యే నిర్ణయన్తి తే దీర్ఘమాయుః పూర్ణ విద్యా సమగ్రమైశ్వర్యవిజయం చ ప్రాప్నువన్తి. ॥౫౦॥

పదార్థము—మానవులారా! ఔద్భితమ్=దుఃఖనాశకము, ఆయుష్యమ్ = జీవనమునకు హితకరము, వర్చస్యమ్=అధ్యయనమున కుపయోగకరము, రాయః పోషమ్=ధనమును పుష్టిపఱచునది,వర్చస్వత్=ప్రశస్తములైన అన్నముల హేతువు, [ఇదమ్] హిరణ్యమ్=తేజస్వరూపమునగు నీ సువర్ణాద్యైశ్వర్యము,జైత్రాయ=జయము కలుగుటకై, మామ్=నన్ను, ఆ విశతాత్ = ఆవేశపఱచునో, అనగా నాదగ్గఱ స్థిరముగ నుండునో అది మీదగ్గఱకూడ స్థిరముగా నుండుగాక! ॥౫౦॥

భావార్థము—ఏ మానవులు, తమవలె నందఱిని తలచెదరో, విద్వాంసులతో, విచారించి సత్యాసత్యములను నిర్ణయించుదురో, వారు దీర్ఘాయువును, సమస్త విద్యలను, సమగ్రైశ్వర్యమును, విజయమును పొందుదురు. ॥౫౦॥ 1843

1844 న తదిత్యస్య దక్ష ఋషిః, హిరణ్యన్తేజో దేవతా, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ బ్రహ్మచర్యప్రశంసా విషయ మాహ. బ్రహ్మచర్య ప్రశంస విషయము.

న తద్రక్షాంసి న పిశాచాస్తరన్తి దేవానామోజః ప్రథమజꣳ హ్యేతత్ ।
యో బిభర్తి దాక్షాయణꣳ హిరణ్యꣳ స దేవేషు కృణుతే దీర్ఘమాయుః
స మనుష్యేషు కృణుతే దీర్ఘమాయుః॥ ॥౫౧॥

న, తత్, రక్షాꣳసి, న, పిశాచాః, తరన్తి, దేవానామ్, ఓజః, ప్రథమజమితి ప్రథమ+జమ్, హి, ఏతత్, యః, బిభర్తి, దాక్షాయణమ్, హిరణ్యమ్, సః, దేవేషు, కృణుతే, దీర్ఘమ్, ఆయుః,సః,మనుష్యేషు,కృణుతే,దీర్ఘమ్, ఆయుః॥

పదార్థః—(న) (తత్)అధ్యయనం విద్యాప్రాపణమ్(రక్షాంసి)అన్యాన్ ప్రపీడ్య స్వాత్మానమేవ యే రక్షన్తి తే (పిశాచాః) యే ప్రాణినాం పేశితం రుధిరాదిమాచామన్తి భక్షయన్తి తే హింసకా మ్లేచ్ఛాచారిణో దుష్టాః(తరన్తి)ఉల్లంఘన్తే(దేవానామ్)విదుషామ్(ఓజః)బలపరాక్రమః (ప్రథమజమ్)ప్రథమే వయసి బ్రహ్మచర్యాశ్రమే వా జాతమ్(హి)ఖలు(ఏతత్) (యః) (బిభర్తి) (దాక్షాయణమ్)దక్షేణ చతురేణాఽయనం ప్రాపణీయం తదేవ స్వార్థేఽణ్ (హిరణ్యమ్)జ్యోతిర్మయమ్ (సః) (దేవేషు) విద్వత్సు(కృణుతే)(దీర్ఘమ్) లమ్బమానమ్(ఆయుః)జీవనమ్(సః)(మను

ష్యేషు)మననశీలేషు(కృణుతే)కరోతి(దీర్ఘమ్)(ఆయుః) ॥౫౧॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యద్దేవానాం ప్రథమజ మోజోఽస్తి న తద్రక్షాంసి న పిశాచా స్తరన్తి యో హ్యేతద్దాక్షాయణం హిరణ్యం బిభర్తి స దేవేషు దీర్ఘమాయుః కృణుతే స మనుష్యేషు దీర్ఘమాయుః కృణుతే. భావార్థః యే ప్రథమే వయసి దీర్ఘేణ ధర్మ్యేణ బ్రహ్మచర్యేణ పూర్ణాం విద్యామధీయతే న తేషాం కేచిచ్చోరా న దాయభాగినో న తేషాం భారోభవతి య ఏవం విద్వాంసో ధర్మ్యేణ వర్తన్తే తే విద్వత్సు మనుష్యేషు చ దీర్ఘమాయు ర్లబ్ధ్వా సతతమానన్దన్త్యన్యా నానన్దయన్తి చ. ॥౫౧॥

పదార్థము—మానవులారా! దేవానామ్=విద్వాంసులయొక్క, ప్రథమజమ్=ప్రథమావస్థయందు, లేక బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునం దుత్పన్నమైన, ఓజః = ఏబలము పరాక్రమము ఉన్నదో, తత్ = దానిని, న రక్షాంసి = ఇతరులకు విశేషముగ పీడను కలిగించి స్వరక్షనే యొనర్చుకొనువారు, న పిశాచాః=ప్రాణులయొక్క రుధిరాదులను త్రాగు హింసకులు, మ్లేచ్ఛాచారులు, దుష్టులు, తరంతి = ఉల్లంఘించజాలరు, యః=ఏ మానవుడు,ఏతత్ దాక్షాయణమ్=దక్షుడైన కార్యచతురునిచే, పొందదగినది, హిరణ్యమ్=తేజస్వరూపమునైన ఈ బ్రహ్మచర్యమును, బిభర్తి=ధరించుచున్నాడో, లేక పోషించుచున్నాడో, సః=అతడు, దేవేషు=విద్వాంసులలో దీర్ఘమ్, ఆయుః=దీర్ఘాయువును, కృణుతే=పొందుచున్నాడు, మఱియు, సః=అతడు, మనుష్యేషు=మననశీల మానవులలో, దీర్ఘమ్ ఆయుః=దీర్ఘాయువును, కృణుతే=పొందుచున్నాడు.

భావార్థము—ఎవరు మొదటి వయస్సులో ధర్మయుక్తమైన దీర్ఘ బ్రహ్మచర్యముతో పూర్ణవిద్యను అభ్యసించుచున్నారో, అట్టివారికి దొంగలు, దాయభాగులు ఉండరు, వారికి భారమునుగాదు,ఏ విద్వాంసు లీవిధముగ ధర్మయుక్త కర్మలతో వర్తించుదురో, అట్టివారు విద్వాంసులలోను, మానవులలోను మిగుల గొప్ప ఆయువును పొంది నిరంతరము ఆనందించెదరు, ఇతరుల నానందింప చేయుదురు కూడ. ॥౫౧॥1844

1845 యదేత్యస్య దక్ష ఋషిః, హిరణ్యన్తేజో దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే చెప్పబడినది.

యదాబధ్నన్దాక్షాయణా హిరణ్యꣳ శతానీకాయ సుమనస్యమానాః ।
తన్మ ఆ బధ్నామి శతశారదా యాయుష్మా ఞ్జరదష్టి ర్యథాసమ్ ॥౫౨॥

యత్, ఆ, అబధ్నన్, దాక్షాయణాః, హిరణ్యమ్, శతానీకాయేతి శత+అనీకాయ, సుమనస్యమానా ఇతి సు+మనస్యమానాః, తత్, మే, ఆ, బధ్నామి, శతశారదాయేతి శత+శారదాయ, ఆయుష్మాన్, జరదష్టి రితి జరత్+అష్టిః, యథా, అసమ్. ॥౫౨॥

పదార్థః—(యత్) (ఆ) (అబధ్నన్) బధ్నీయుః (దాక్షాయణాః) చాతుర్యవిజ్ఞానయుక్తాః (హిరణ్యమ్) సత్యాసత్యప్రకాశం విజ్ఞానమ్ (శతానీకాయ) శతాన్యనీకాని సైనికాని యస్య తస్మై (సుమనస్యమానాః) సుష్ఠువిచారయన్తః సజ్జనాః (తత్) (మే)మహ్యామ్ (ఆ) (బధ్నామి) (శతశారదాయ)శతం శరదో జీవనాయ(యుష్మాన్) (జరదష్టిః) జరం పూర్ణమాయుర్వ్యాప్తో యః సః (యథా)(అసమ్)భవేయమ్ ॥౫౨॥ అన్వయః—యే దాక్షాయణాః సుమనస్యమానాః శతానీకాయ మే యద్ధిరణ్యమాఽఽబధ్నం తదహం శతశారదాయాఽఽబధ్నామి. హే విద్వాంసో! యథాఽహం యుష్మాన్ ప్రాప్య జరదష్టి రసం తథా యూయం మాం ప్రత్యుపదిశత ॥౫౨॥ భావార్థః—ఏకత్ర శతశః సేనా ఏకాత్రైకా విద్యా విజయప్రదా భవతి యే దీర్ఘేణ బ్రహ్మచర్యేణ విద్వద్భ్యో విద్యాం సుశిక్షాం చ గృహీత్వా తదనుకులా వర్తన్తే తేఽల్పాఽఽయుషః కదాచిన్న జాయన్తే ॥౫౨॥

పదార్థము—దాక్షాయణాః = చాతుర్య విజ్ఞానయుక్తులు, సుమనస్య మానాః = బాగుగా విచారించువారునగు నే సజ్జనులు,శతానీకాయ = వందలకొలది సైనికులుగల, మే = నాకొఱకు,యత్ హిరణ్యమ్ = సత్యాసత్యములను తెలియజేయు నే విజ్ఞానమును, ఆ అబధ్నన్ = నిబద్ధమొనర్చుదురో,తత్ = దానిని నేను,శతశారదాయ = నూరువత్సరములు జీవించుటకై ఆ బధ్నామి = నియతమొనర్చుకొనుచున్నాను. ఓ విద్వాంసులారా! నేను, యుష్మాన్ = మిమ్ము పొంది,జరదష్టిః = దీర్ఘాయువును పొందువాడను, అసమ్ = కాగలుగునటుల మీరు నాకుపదేశించుడు. ॥౫౨॥

భావార్థము—ఒకవైపున వందలకొలది సైనికులున్నను, విద్యయే రెండవ పక్షమునకు జయము చేకూర్చగలదగుచున్నది. ఎవరు చాలకాలమువరకు బ్రహ్మచర్యమును ధరించి, విద్వాంసులవలన విద్యను, సుశిక్షను గ్రహించి తదనుకూలముగా వర్తించుదురో, వారెన్నటికి అల్పాయుష్కులు కాజాలరు. ॥౫౨॥ 1845

1846 ఉత న ఇత్యస్య ఋజిష్వ ఋషిః, లిఙ్గోక్తా దేవతాః, భురిక్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

అథ కే సర్వరక్షకాః సన్తీత్యాహ. సర్వరక్షకు లెవరు ?

ఉత నోఽహిర్బుధ్న్యః శృణోత్వజ ఏకపాత్పృథివీ సముద్రః ।
విశ్వే దేవా ఋతావృధో హువానాః స్తుతా మన్త్రాః కవిశస్తా అవన్తు ॥౫౩॥

ఉత, నః, అహిః, బుధ్న్యః,శృణోతు, అజః, ఏకపాదిత్యేక+పాత్, పృథివీ, సముద్రః, విశ్వే, దేవాః, ఋతావృధః, ఋతవృధ+ఇత్యృత+వృధః, హువానాః, స్తుతాః, మన్త్రాః, కవిశస్తా ఇతి కవి+శస్తాః, అవన్తు. ॥౫౩॥

పదార్థః—(ఉత)అపి(నః)అస్మాకం వచాంసి(అహిః) మేఘః (బుధ్న్యః) బుధ్న్యేఽన్తరిక్షే భవః(శృణోతు)(అజః)యో న జాయతే సః(ఏకపాత్) ఏకః పాదో బోధో యస్య సః (పృథివీ) (సముద్రః)అన్తరిక్షమ్(విశ్వే)సర్వే(దేవాః) విద్వాంసః (ఋతావృధః) సత్యస్య వర్ధకాః (హువానాః)స్పర్ధమానాః(స్తుతాః)స్తుతిప్రకాశకాః(మన్త్రాః)విచారసాధకాః(కవిశస్తాః) కవిభిర్మేధావిభిః

శస్తాః ప్రశంసితాః(అవన్తు)॥౫౩॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! బుధ్న్యోఽహిరివ పృథివీ సముద్రశ్చైకపాదజో నః శృణోతు ఋతావృధో హువానా విశ్వే దేవా ఉతాపి కవిశస్తాః స్తుతా మన్త్రా నోఽస్మానవన్తు ॥౫౩॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యాః! యథా పృథివ్యాదయః పదార్థా మేఘః పరమేశ్వరశ్చ సర్వాన్ రక్షన్తి తథైవ విద్యా విద్వాంసశ్చ సర్వాన్ పాలయన్తి. ॥౫౩॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా! బుధ్న్యః = అంతరిక్షమున జనించు, అహిః = మేఘమువలెను,పృథివీ = భూమివలెను, సముద్రః = అంతరిక్షమువలెను,ఏకపాత్ = ఒకే విధమైన నిశ్చలమైన అవ్యభిచారియైన జ్ఞానముగలవాడు, అజః = ఎప్పుడు పుట్టనివాడునైన పరమాత్మ, నః = మా వాక్కులను, శృణోతు = వినునుగాక ! మఱియు ఋతావృధః = సత్యము నభివృద్ధిపఱచువారు,హువానాః = స్పర్ధించువారునగు,విశ్వేదేవాః = సమస్త విద్వాంసులు, ఉత = మఱియు, కవిశస్తాః = బుద్ధిమంతులచే ప్రశంసించబడినవి, స్తుతాః = స్తుతిని ప్రకాశింపజేయునవి, మన్త్రాః = విచారసాధకములునగు మంత్రములు మమ్ము,అవన్తు = రక్షించును గాక ! ॥౫౩॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మానవులారా!ఎట్లు పృథివ్యాది పదార్థములు, మేఘము,పరమేశ్వరుడు సమస్తమును రక్షించుచున్నారో, అటులనే విద్య, విద్వాంసులు సమస్తమును పాలించుచున్నారు. ॥౫౩॥

1847 ఇమేత్యస్య కూర్మగార్త్సమద ఋషిః, ఆదిత్యా దేవతాః, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ వాగ్విషయ మాహ. ఇందు వాక్కు విషయము చెప్పెను.

ఇమా గిర ఆదిత్యేభ్యో ఘృతస్నూః సనాద్రాజభ్యో జుహ్వా జుహోమి ।
శృణోతు మిత్రో అర్యమా భగో న స్తువిజాతో వరుణో దక్షో అంశః॥

ఇమాః, గిరః, ఆదిత్యేభ్యః, ఘృతస్నూరితి ఘృత+స్నూః, సనాత్, రాజభ్య ఇతి రాజ+భ్యః, జుహ్వా, జుహోమి, శృణోతు, మిత్రః, అర్యమా, భగః, నః, తువిజాత ఇతి తువి+జాతః, వరుణః, దక్షః, అంశః. ॥౫౪॥

పదార్థః—(ఇమాః)సత్యాః(గిరః)వాచః(ఆదిత్యేభ్యః)తేజస్విభ్యః(ఘృతస్నూః)ఘృతముదకమివ ప్రదీప్తం వ్యవహారం స్నాన్తి శోధయన్తి తాః (సనాత్) నిత్యమ్ (రాజభ్యః) నృపేభ్యః (జుహ్వా)గ్రహణసాధనేన(జుహోమి)అదదామి(శృణోతు)(మిత్రః)సఖా(అర్యమా) న్యాయకారీ (భగః)ఐశ్వర్యవాన్(నః)అస్మాకమ్(తువిజాతః)బహుషు ప్రసిద్ధః(వరుణః) శ్రేష్ఠః (దక్షః) చతురః (అంశః) విభాజకః. ॥౫౪॥ అన్వయః—అహమాదిత్యేభ్యో రాజభ్యో యా ఇమా గిరో జుహ్వా సనాజ్జుహోమి తా ఘృతస్నూ ర్నో గిరో మిత్రోఽర్యమా భగ స్తువిజాతో దక్షోంఽశో వరుణశ్చ శృణోతు. ॥౫౪॥ భావార్థః—విద్యార్థిభి ర్యా ఆచార్యేభ్యః సుశిక్షితా వాచో గృహీతా స్తా అన్య ఆప్తాః శ్రుత్వా సుపరీక్ష్య శిక్షయన్తు. ॥౫౪॥

పదార్థము—నేను, ఆదిత్యేభ్యః = తేజస్వులైన, రాజభ్యః = రాజులనుండి,ఇమాః

గిరః=ఏ యీ సత్యవాక్కులను, జుహ్వా=గ్రహణసాధనముచే, సనాత్ = నిత్యము, జుహోమి = స్వీకరించుచున్నానో, ఘృతస్నూః=జలమువలె మంచివ్యవహారమును శోధించెడి, నః=మా యొక్క ఆ వాక్కులను,మిత్రః=మిత్రుడు,[అర్యమా=న్యాయకారి, భగః = ఐశ్వర్యవంతుడు, తువిజాతః = అనేకులలో ప్రసిద్ధుడు] దక్షః = చతురుడు,అంశః=విభాగకర్తమఱియు,వరుణః=శ్రేష్ఠపురుషుడు,శృణోతు=వినునుగాక॥

భావార్థము—విద్యార్థులు ఆచార్యులవలన నే శిక్షిత వాక్కులను గ్రహించిరో వానిని ఆప్తులైన యన్యులు విని, బాగుగా పరీక్షించి శిక్షగఱపవలయును. ॥౫౪॥

1848 సప్తేత్యస్య కణ్వ ఋషిః, అధ్యాత్మం ప్రాణా దేవతాః, భురిగ్ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథ శరీరేన్ద్రియ విషయ మాహ. శరీరేంద్రియముల విషయము.

సప్త ఋషయః ప్రతిహితాః శరీరే సప్త రక్షన్తి సదమప్రమాదమ్ ।
సప్తాపః స్వపతో లోక మీయు స్తత్ర జాగృతో అస్వప్నజౌ సత్రసదౌ చ దేవౌ॥

సప్త, ఋషయః, ప్రతిహితా ఇతి ప్రతి+హితా, శరీరే, సప్త, రక్షన్తి, సదమ్, అప్రమాద మిత్యప్ర+మాదమ్, సప్త, ఆపః, స్వపతః, లోకమ్, ఈయుః, తత్ర, జాగృతః, అస్వప్నజావిత్యస్వప్న+జౌ, సత్రసదావితి సత్ర+సదౌ, చ, దేవౌ. ॥౫౫॥

పదార్థః—(సప్త)పంచజ్ఞానేన్ద్రియాణి మనో బుద్ధిశ్చ (ఋషయః) విషయప్రాపకాః (ప్రతిహితాః)ప్రతీత్యా ధృతాః(శరీరే)(సప్త)(రక్షన్తి) (సదమ్) సీదన్తి యస్మిం స్తత్ (అప్రమాదమ్) (సప్త)(ఆపః)ఆప్నువన్తి వ్యాప్నువన్తి శరీరమిత్యాపః(స్వపతః)శయనం ప్రాప్తస్య(లోకమ్)జీవాత్మానమ్ (ఈయుః) యన్తి(తత్ర) లోకగమనకాలే(జాగృతః) (అస్వప్నజౌ) స్వప్నో న జాయతే యయో స్తౌ (సత్రసదౌ)సతాం జీవాత్మనాం త్రాణం సత్రం తత్ర సీదత స్తౌ(చ) (దేవౌ)దివ్యస్వరూపౌ ప్రాణాపానౌ. ॥౫౫॥ అన్వయః—యే సప్తర్షయః శరీరే ప్రతిహితా స్త ఏవ సప్తాప్రమాదం యథా స్యాత్తథా సదం రక్షన్తి తే స్వపతః సప్తాఽఽపః లోకమీయు స్తత్రాఽస్వప్నజౌ సత్రసదౌ చ దేవౌ జాగృతః. ॥౫౫॥ భావార్థః—అస్మిఞ్ఛరీరే స్థిరాణి వ్యాపకాని విషయబోధకాని సాన్తఃకరణాని జ్ఞానేన్ద్రియాణ్యేవ సాతత్యేన శరీరం రక్షన్తి. యదా చ జీవః స్వపితి తదా తమేవాశ్రిత్య తమోబలేనాన్తర్ముఖాని తిష్ఠన్తి బాహ్యవిషయం న బోధయన్తి స్వప్నావస్థాయాం చ జీవాత్మరక్షణతత్పరౌ తమోగుణా నభిభూతౌ ప్రాణాపానౌ జాగరణం కుర్వాతే అన్యథా యద్యనయోరపి స్వప్నః స్యాత్తదా తు మరణమేవ సంభావ్యమితి ॥౫౫॥

పదార్థము—సప్త ఋషయః = విషయములను, అనగా శబ్దాదులను ప్రాప్తింపజేయు పంచజ్ఞానేంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి, ఏ యీ సప్తఋషులు, శరీరే=ఈ శరీరమున, ప్రతిహితాః=ప్రతీతితో స్థిరులై యున్నారో, సప్త=ఆ యేడే, అప్రమాదమ్=ప్రమాదము—పొరపాటు లేకుండ, సదమ్ = నివసించుట కాధారమైన శరీరమును.

రక్షన్తి=రక్షించుచున్నవి, స్వపతః=నిద్రించుచున్న జనులయొక్క, ఆపః=శరీరమున వ్యాప్తములైయున్న, సప్త=పై యేడు,లోకమ్=జీవాత్మను, ఈయుః=పొందుచున్నవి, తత్ర = ఆ లోకమును పొందుసమయమున, అస్వప్నజౌ = స్వప్నమెన్నడును కననివి, సత్రసదౌ=జీవాత్మలను కాపాడునవి,చ=మఱియు;దేవౌ=స్థిరమైన ఉత్తమ గుణములు గలవియునగు ప్రాణాపానములు, జాగృతః=మేలుకొనుచున్నవి. ॥౫౫॥

భావార్థము—ఈ శరీరమున స్థిరములు వ్యాపకములు విషయబోధకములునైన అంతఃకరణసహిత పంచజ్ఞానేంద్రియములే నిరంతరము శరీరమును రక్షించుచున్నవి. మఱియు నెపుడు జీవుడు నిద్రించునో అపు డవి దానినిఆశ్రయించుకొని తమోగుణ బలముచేనంతర్ముఖములై ఉండుచున్నవి.కాని బాహ్యవిషయములను బోధించవు.మఱియు స్వప్నావస్థలో జీవాత్మ రక్షణతత్పరములై తమోగుణముచే నభిభూతములు కాకుండ ప్రాణాపానములు మేలుకొని ఉండుచున్నవి. అట్లుగాక ప్రాణాపానములు కూడ నిద్రించుచో మరణమే సంభవమగును. ॥౫౫॥ 1848

ఉత్తిష్ఠేత్యస్య కణ్వ ఋషిః, బ్రహ్మణస్పతి ర్దేవతా, నిచృద్ బృహతీ ఛన్దః,మధ్యమః స్వరః.

విద్వాన్ కిం కుర్యా దిత్యాహ. విద్వాంసు లేమి చేయవలయును ?

ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్పతే దేవయన్తస్త్వేమహే ।
ఉప ప్రయన్తు మరుతః సుదానవ ఇన్ద్ర ప్రాశూ ర్భవా సచా॥౫౬

ఉత్, తిష్ఠ, బ్రహ్మణః, పతే, దేవ యన్త ఇతి దేవ+యన్తః, త్వా, ఈమహే, ఉప, ప్ర, యన్తు, మరుతః, సుదానవ+ఇతి సు+దానవః, ఇన్ద్ర, ప్రాశూః, భవ, సచా. ॥౫౬॥

పదార్థః—(ఉత్)(తిష్ఠ)(బ్రహ్మణః)ధనస్య(పతే)పాలక(దేవయన్తః)దేవాన్ కామయమానాః (త్వా)త్వామ్(ఈమహే)యాచామహే(ఉప) (ప్ర) (యన్తు) ప్రాప్నువన్తు (మరుతః) మనుష్యాః (సుదానవః)శోభనదానాః(ఇన్ద్ర)ఐశ్వర్యకారక!(ప్రాశూః)యః ప్రాశ్నాతి సః(భవ)అత్ర ద్వ్యచోతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (సచా) సత్యసమవాయేన. ॥౫౬॥ అన్వయః—హే బ్రహ్మణస్పతే ఇన్ద్ర! దేవయన్తో వయం యన్త్వేమహే యన్త్వా సుదానవో మరుత ఉప ప్రయన్తు స త్వముత్తిష్ఠ సచా ప్రాశూ ర్భవ. ॥౫౬॥ భావార్థః—హే విద్వన్ యే విద్యాం కామయమానాస్త్వాముపతిష్ఠేయు స్తేభ్యో విద్యాదానాయ భవానుత్తిష్ఠతూద్యుక్తో భవతు. ॥౫౬॥

పదార్థము—బ్రహ్మణః పతే=ధనరక్షక! ఇన్ద్ర=ఐశ్వర్యకారకా! విద్వాంసుడా! దేవయన్తః=దివ్యవిద్వాంసులను కోరుచు మేము, త్వా=ఏ నిన్ను, ఈమహే=యాచించుచున్నామో, ఏ నిన్ను, సుదానతః మరుతః=సుందరదానమొసగు మానవులు, ఉప ప్ర యన్తు=సమీపమున ప్రయత్నపూర్వకముగ పొందుదురో. ఆ నీవు, ఉత్ తిష్ఠ=లెమ్ము! మఱియు సచా=సత్యముయొక్క సంబంధముతో, ప్రాశూః = ఉత్తమభోగమును భోగించువాడవు, భవ=కమ్ము, ॥౫౬॥

భావార్థము—ఓ విద్వాంసుడా ! ఎవరు విద్యను కోరుచున్నవారై నీ యండకు చేరుదురో వారికి విద్యాదానమొనర్చుటకై నీవు సంసిద్ధుడవు కమ్ము. ॥౫౬॥ 1849

1850 ప్రనూనమిత్యస్య కణ్వ ఋషిః, బ్రహ్మణస్పతి ర్దేవతా, విరాట్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః

అథేశ్వరవిషయ మాహ. ఈశ్వరుని విషయ మిందు చెప్పెను.

ప్ర నూనం బ్రహ్మణస్పతి ర్మన్త్రం వదత్యుక్థ్యమ్ ।
యస్మిన్నిన్ద్రో వరుణో మిత్రో అర్యమా దేవా ఓకాంసి చక్రిరే ॥౫౭॥

ప్ర, నూనమ్, బ్రహ్మణః, పతిః, మన్త్రమ్, వదతి, ఉక్థ్యమ్, యస్మిన్, ఇన్ద్రః, వరుణః, మిత్రః, అర్యమా, దేవాః, ఓకాంసి, చక్రిరే. ॥౫౭॥

పదార్థః—(ప్ర)(నూనమ్)నిశ్చితమ్(బ్రహ్మణః)వేదవిద్యాయాః(పతిః) పాలకః (మన్త్రమ్) (వదతి) (ఉక్థ్యమ్) ఉక్థేషు ప్రశంశనీయేషు సాధుమ్ (యస్మిన్)(ఇన్ద్రః) విద్యుత్సూర్యో వా (వరుణః)జలం చన్ద్రో వా(మిత్రః)ప్రాణోఽన్యే వాయవశ్చ (అర్యమా) సూత్రాత్మా (దేవాః) దివ్యగుణాః(ఓకాంసి)నివాసాన్(చక్రిరే)కృతవన్తః సన్తి. ॥౫౭॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యస్మిన్నిన్ద్రోవరుణో మిత్రోఽర్యమా దేవా ఓకాంసి చక్రిరే, స బ్రహణస్పతిః పరమాత్మోక్థ్యం మన్త్రం వేదాఖ్యం నూనం ప్రవదతీతి విజానీత. ॥౫౭॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యస్మిన్ పరమాత్మని సర్వం జగత్కారణం కార్యం జీవాశ్చ వసన్తి యశ్చ సర్వేషాం జీవానాం హిత సాధకం వేదోపదేశం కృతవానస్తి తమేవ యూయం భజత. ॥౫౭॥

పదార్థము—మానవులారా! యస్మిన్=ఏ పరమాత్మయందు, ఇన్ద్రః=విద్యుత్తు లేక సూర్యుడు, వరుణః=జలము, లేక చంద్రుడు, మిత్రః = ప్రాణము, అపానాదీతర వాయువులు, అర్యమా=సూత్రాత్మయైన వాయువు, దేవాః = ఉత్తమగుణములు గలిగినవి ఇవియన్నియు, ఓకాంసి = నివాసములను, చక్రిరే=చేసుకొనియున్నవో, బ్రాహ్మణః=వేదవిద్యయొక్క, పతిః=రక్షకుడైన ఆ జగదీశ్వరుడు, ఉక్థ్యమ్=ప్రశంస నీయపదార్థములందు శ్రేష్ఠమైన, మన్త్రమ్=వేదరూప మంత్రభాగమును, నూనమ్= నిశ్చయముగ, ప్ర వదతి=బాగుగా చెప్పుచున్నాడని మీ రెఱుంగుడు. ॥౫౭॥

భావార్థము—మానవులారా! ఏ పరమాత్మయందు కార్యకారణరూప సమస్త జగత్తు, జీవములు నివసించుచున్నవో, ఎవడు సకలజీవులకు హితసాధకమగు వేదోప దేశమొనర్చుచున్నాడో అతనినే మీరు భజించుడు, సేవించుడు. ఉపాసించుడు. ॥౫౭॥

బ్రహ్మణస్పత ఇత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, బ్రహ్మణస్పతి ర్దేవతా, నిచృత్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

బ్రహ్మణస్పతే త్వమస్య యన్తా సూక్తస్య బోధి తనయం చ జిన్వ ।
విశ్వం తద్భద్రం యదవన్తి దేవా బృహద్వదేమ విదథే సువీరాః॥

*య ఇమా విశ్వా । విశ్వకర్మా । యో నః పితా । అన్నపతేఽన్నస్య నో దేహి॥

బ్రహ్మణః, పతే, త్వమ్, అస్య, యన్తా, సూక్తస్యేతి సు+ఉక్తస్య, బోధి, తనయమ్, చ, జిన్వ, విశ్వమ్, తత్, భద్రమ్, యత్, అవన్తి, దేవాః బృహత్, వదేమ విదథే, సువీరా+ఇతి సు+వీరాః. ॥౫౮॥

పదార్థః—(బ్రహ్మణః)బ్రహ్మాణ్డస్య(పతే)రక్షక!(త్వమ్)(అస్య)(యన్తా)నియన్తా(సూక్తస్య) సుష్ఠు వక్తుమర్హస్య(బోధి)బోధయ(తనయమ్)విద్యాపుత్రమ్(చ)(జిన్వ)ప్రీణీహి(విశ్వమ్)సర్వమ్ (తత్)(భద్రమ్)కల్యాణకరమ్(యత్) (అవన్తి)రక్షన్త్యుపదిశన్తి (దేవాః) విద్వాంసః (బృహత్) మహత్(వదేమ)ఉపదిశేమ(విదథే)విజ్ఞాపనీయే వ్యవహారే(సువీరాః)శోభనాశ్చ తే వీరాశ్చసువీరాః అన్వయః— హే బ్రహ్మణస్పతే దేవా విదథే యదవన్తి యత్ సువీరా వయం బృహద్వదేమ తస్యాస్య సూక్తస్య త్వం యన్తా భవ తనయం చ బోధి తద్భద్రం విశ్వం జిన్వ. భావార్థః— హే జగదీశ్వర! భవానస్మాకం విద్యాయాః సత్యస్య వ్యవహారస్య చ నియన్తా భవత్వస్మాకమ పత్యాని విద్యావన్తి కరోతు సర్వం జగద్యథావద్రక్షతు! సర్వత్ర న్యాయ్యం ధర్మం సుశిక్షాం పరస్పరప్రీతిం చ జనయత్వితి. ॥౫౮॥

పదార్థము—బ్రహ్మణః=బ్రహ్మాండముయొక్క, పతే = రక్షకా! పరమేశ్వరా! దేవాః=విద్వాంసులు, విదథే = ప్రకటించదగిన వ్యవహారమునందు, యత్ = దేనిని రక్షించుచున్నారో, లేక [పది] ఉపదేశించుచున్నారో, మఱియు దేనిని, సువీరాః = ఉత్తమ వీరపురుషులమైన మేము, బృహత్=మిగులశ్రేష్ఠమని, వదేమ=చెప్పెదమో, అస్య సూక్తస్య=బాగుగా చెప్పదగిన ఆ యీ వచనమునకు, త్వమ్=నీవు, యన్తా= నియమకర్తవుకమ్ము, చ = మఱియు, తనయమ్ = విద్యను శుద్ధముగా విచారించు పుత్రునివంటి ప్రియపురుషునకు, బోధి=బోధించుము మఱియు, తత్ భద్రమ్ విశ్వమ్= కల్యాణకరములైన ఆ సకలజీవులను, జిన్వ=తృప్తపఱచుము. ॥౫౮॥

భావార్థము—జగదీశ్వరా! నీవు మా విద్యను, సత్యవ్యవహారమును నియమము నందుంచువాడవు కమ్ము, మా సంతానమును విద్యాసమన్వితులుగ నొనర్చుము, సర్వ జగత్తును యథావిధిగా రక్షించుము. న్యాయయుక్త ధర్మమును, ఉత్తమశిక్షను, పర స్పరప్రీతిని ఉత్పన్నమొనర్చుము. ॥౫౮॥

---

*అత్ర పూర్వోక్తమన్త్రాణాం చత్వారి ప్రతీకాని య ఇమా విశ్వా ౧౭. ౧౭ విశ్వకర్మా ౧౧ ౨౬ యో నః పితా ౧౭.౨౭. అన్నపతేఽన్నస్య నో దేహి ౧౧ ౮౩ విశేష కర్మణి కార్యార్థం ధృతాని.

అస్మిన్నధ్యాయే మనసో లక్షణం, శిక్షా, విద్యేచ్ఛా, విద్వత్సఙ్గః, కన్యాప్రబోధో, విద్వల్లక్షణం రక్షాయాచనం, బలైశ్వర్యేచ్ఛా, సోమౌషధిలక్షణం, శుభేచ్ఛా, పరమేశ్వరసూర్యవర్ణనం, స్వరక్షా, ప్రాతరుత్థానం, పురుషార్థేనర్ధి సిద్ధి ప్రాపణ మీశ్వరస్య జగన్నిర్మాణం, మహారాజవర్ణన మశ్విగుణకథన మాయుర్వర్ధనం, విద్వత్ప్రాణలక్షణ మీశ్వరకృత్యం చోక్త మతోఽస్యాఽధ్యాయార్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సఙ్గతి ర్వేద్యా, ॥౫౮

ఈ అధ్యాయమందు మనస్సు లక్షణము, శిక్ష, విద్యేచ్ఛ,విద్వాంసుల సాంగత్యము, కన్యాప్రబోధము, చేతనత్వము, విద్వాంసుల లక్షణము, రక్షణకై ప్రార్థన, బలైశ్వర్యేచ్ఛ, సోమఓషధి లక్షణము, శుభకర్మేచ్ఛ, పరమేశ్వరుని సూర్యుని వర్ణన, స్వరక్ష, ప్రాతఃకాలమున లేచుట, పురుషార్థముతో బుద్ధిసిద్ధులను పొందుట. ఈశ్వరుని జగన్నిర్మాణము, మహారాజుల వర్ణన, ఈశ్వరుని[అశ్వి]గుణకథనము, ఆయువును వృద్ధిపరచుట, విద్వాంసుల లక్షణము, ప్రాణముల లక్షణము, ఈశ్వరుని కర్తవ్యము మున్నగు విషయములు వివరించబడెను. కావున నీ అధ్యాయము యొక్క అర్థమునకు పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన అర్థముతో నున్న సంబంధమును ఎరుంగవలయును.

★

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీయుత పరమవిదుషాం విరజానంద
సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ
శ్రీమద్దయానందసరస్వతీస్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య
భాషాభ్యాం విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే
యజుర్వేదభాష్యే చతుస్త్రింశో
ఽధ్యాయః సమాప్తి
మగమత్.

★

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీమద్దయానన్దసరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౩ వ అధ్యాయము సమాప్తము.

–(ఇతి)–

ఓమ్

అథ పఞ్చత్రింశాధ్యాయారమ్భః

—೦—

ముప్పదియైదవ అధ్యాయము ప్రారంభము

ఓం విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥౧॥

1852 అపేత్యస్య ఆదిత్యా దేవా వా ఋషయః, పితరో దేవతాః, పూర్వస్య పిపీలికామధ్యా గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః, ద్యుభిరిత్యుత్తరస్య ప్రాజాపత్యా బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

అథ వ్యవహారజీవయోర్గతి మాహ. వ్యవహారగతి జీవముగతి చెప్పబడెను.

అపేతో యన్తు పణయోఽసుమ్నా దేవపీయవః। అస్య లోకః సుతావతః।

ద్యుభిరహోభిరక్తుభిర్వ్యక్తం యమో దదాత్వవసానమస్మై. ॥౧॥

అప, ఇతః, యన్తు, పణయః, అసుమ్నా, దేవపీయవ ఇతి దేవ+పీయవః, అస్య, లోకః, సుతావతః, సుతవత ఇతి సుత+వతః, ద్యుభిరితి ద్యుభిః, అహోభిరిత్యహః+భిః, అక్తుభిరిత్యక్తు+భిః, వ్యక్తమితి వి+క్తమ్, యమః, దదాతు, అవసానమిత్యవ+సానమ్, అస్మై. ॥౧॥

పదార్థః—(అప) దూరీకరణే (ఇతః) అస్మాత్ (యన్తు) గచ్ఛన్తు (పణయః) వ్యవహారిణః (అసుమ్నా) అసుఖాని దుఃఖాని. సుమ్నమితి సుఖనా...నిఘం. ౩.౬.(దేవపీయవః) యే దేవానాం విదుషాం ద్వేష్టారః (అస్య) (లోకః) దర్శనీయః (సుతావతః) ప్రశస్తాని సుతాని వేదవిద్వత్ప్రేరితాని కర్మాణి యస్య తస్య (ద్యుభిః) ప్రకాశమానైః (అహోభిః) దినైః (అక్తుభిః) రాత్రిభిః (వ్యక్తమ్) ప్రసిద్ధమ్ (యమః) యన్తా (దదాతు) (అవసానమ్) అవకాశమ్ (అస్మై). ॥౧॥ అన్వయః—హే దేవపీయవః పణయోఽసుమ్నాన్యస్యేభ్యో దదతి త ఇతోఽపయన్తు లోకో యమో ద్యుభిరహోభిరక్తుభిరస్య సుతావతో జనస్య సంబన్ధినేఽస్మై వ్యక్తమవసానం దదాతు. ॥౧॥ భావార్థః—య ఆప్తాన్విదుషో ద్విషన్తి తే సద్యో దుఃఖమాప్నువన్తి యే జీవాః శరీరంత్యక్త్వా గచ్ఛన్తి తేభ్యో యథాయోగ్యమవకాశం దత్త్వా పరమేశ్వరస్తేషాం కర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖాని దదాతి ॥౧॥

పదార్థము—దేవపీయవః=విద్వాంసులను ద్వేషించువారగు, పణయః=ఏ వ్యవహారచతురులు ఇతరులకు, అసుమ్నా = దుఃఖములను కలిగించుచున్నారో, వారు, ఇతః=ఇటనుండి, అప యన్తు=తొలగిపోవుదురుగాక! లోకః=చూడతగినవాడు, యమః =సర్వనియంతయునగు పరమాత్మ, ద్యుభిః= ప్రకాశవంతములగు, అహోభిః = దినములతోపాటు, అక్తుభిః=రాత్రులతోపాటు, అస్య సుతావతః=వేదముచేత లేకవిద్వాంసులచేత ప్రేరేపించబడిన ప్రశస్తములగు కర్మలుగల ఈ మానవునికి సంబంధియైన, అస్మై=ఈ మనుష్యునకై, వ్యక్తమ్ = ప్రసిద్ధమగు, అవసానమ్ = అవకాశమును, దదాతు = ఇచ్చుగాక! ॥౧॥

భావార్థము—ఆప్తులు,సత్యవాదులు,ధర్మాత్ములునగు విద్వాంసులను ద్వేషించు వారు శీఘ్రముగ దుఃఖములను పొందుచున్నారు. శరీరమును త్యజించిపోవు జీవులకై యథాయోగ్యముగ అవకాశమును కల్పించి, వానికర్మలనుబట్టి పరమేశ్వరుడు సుఖ దుఃఖములను ఫలముల నిచ్చుచున్నాడు. ॥౧॥ 1852

1853 సవితా త యిత్యస్య ఆదిత్యా దేవా ఋషయః, సవితా దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున రీశ్వరకర్తవ్య విషయ మాహ. ఈశ్వరుని కర్తవ్య విషయము.

సవితా తే శరీరేభ్యః పృథివ్యాం లోక మిచ్ఛతు ।
తస్మై యుజ్యన్తా ముస్రియాః. ॥౨॥

సవితా, తే, శరీరేభ్యః, పృథివ్యామ్, లోకమ్, ఇచ్ఛతు, తస్మై, యుజ్యన్తామ్, ఉస్రియాః. ॥౨॥

పదార్థః—(సవితా)పరమాత్మా(తే)తవ(శరీరేభ్యః)దేహేభ్యః(పృథివ్యామ్)అన్తరిక్షే భూమౌ వా(లోకమ్)కర్మానుకూలం సుఖదుఃఖప్రాపకమ్ (ఇచ్ఛతు)(తస్మై)(యుజ్యన్తామ్)(ఉస్రియాః) కిరణాః. ఉస్రా ఇతి రశ్మినా...నిఘం...౧. ౫. ॥౨॥ అన్వయః—హే జీవ సవితా యస్య తే శరీరేభ్యః పృథివ్యాం లోకమిచ్ఛతు తస్మై తుభ్య ముస్రియా యుజ్యన్తామ్. భావార్థః— హే జీవా యో జగదీశ్వరో యుష్మభ్యం సుఖమిచ్ఛతి కిరణద్వారా లోకలోకాన్తరం ప్రాపయతి స ఏవ యుష్మాభి ర్న్యాయకారీ మన్తవ్యః. ॥౨॥

పదార్థము—ఓ జీవమా! సవితా=పరమాత్మ, తే = ఏ నీయొక్క, శరీరేభ్యః= జన్మజన్మాంతరముల శరీరములకై, పృథివ్యామ్=అంతరిక్షమున లేక భూమియందు, లోకమ్=కర్మల కనుకూలములగు సుఖదుఃఖముల సాధనము లేక ప్రాప్తింపజేయు స్థానమును, ఇచ్ఛతు=కోరునో, తస్మై = అట్టి నీకై, ఉస్రియాః = ప్రకాశములగు కిరణములు, యుజ్యన్తామ్=ఉపయోగకరములగుగాక! ॥౨॥

భావార్థము—ఓ జీవులారా! ఏ జగదీశ్వరుడు నీకై సుఖము కోరుచున్నాడో మఱియు కిరణములద్వారా లోకలోకాంతరములకు చేర్చుచున్నాడో అతనినే మీరు న్యాయకారిగ భావించవలెను. ॥౨॥ 1853

1854 వాయు రిత్యస్య ఆదిత్యా దేవా వా ఋషయః, సవితా దేవతా, ఉష్ణిక్ ఛన్దః,ఋషభః స్వరః.

జీవానాం కర్మగతి విషయ మాహ. జీవుల కర్మగతి విషయము.

వాయుః పునాతు సవితా పునాత్వగ్నే ర్భ్రాజసా సూర్యస్య వర్చసా ।
విముచ్యన్తా ముస్రియాః. ॥౩॥

వాయుః, పునాతు, సవితా, పునాతు, అగ్నేః, భ్రాజసా, సూర్యస్య, వర్చసా,

వి, ముచ్యన్తామ్, ఉస్రియాః. ॥౩॥

పదార్థః–(వాయుః)(పునాతు)పవిత్రయతు(సవితా)సూర్యః(పునాతు) (అగ్నేః) విద్యుతః (భ్రాజసా)దీప్త్యా (సూర్యస్య) (వర్చసా)ప్రకాశేన(వి) (ముచ్యన్తామ్) త్యజ్యన్తామ్(ఉస్రియాః) కిరణాః. ॥౩॥ అన్వయః–హే మనుష్యా! వాయు రగ్నే ర్భ్రాజసా సూర్యస్య వర్చసా యానస్మాన్ పునాతు సవితా పునాతు ఉస్రియా విముచ్యన్తామ్. ॥౩॥ భావార్థః–యదా జీవాః శరీరాణి త్యక్త్వా విద్యుతం సూర్యప్రకాశం వాయ్వాదీని చ ప్రాప్య గచ్ఛన్తి గర్భం ప్రవిశన్తి తదా కిరణా స్తాన్ త్యజన్తి. ॥౩॥

పదార్థము–మానవులారా! వాయుః=పవనము, అగ్నేః=విద్యుత్తుయొక్క, భ్రాజసా=దీప్తిచేతను, సూర్యస్య=సూర్యుని యొక్క, వర్చసా=తేజస్సుచేతను [ఏ] మమ్ములను, పునాతు=పవిత్రమొనర్చునో! సవితా=సూర్యుడు, పునాతు = పవిత్ర మొనర్చునో![ఆ నన్ను]ఉస్రియాః=కిరణములు,ముచ్యంతామ్=విడుచును గాక! ॥౩॥

భావార్థము–జీవములు శరీరమును వదలి విద్యుత్తును, సూర్యప్రకాశమును, వాయ్వాదులను పొంది గర్భములో ప్రవేశించినప్పుడు కిరణములు వానిని త్యజించుచున్నవి.

అశ్వత్థే ఇత్యస్య ఆదిత్యా దేవా ఋషయః, వాయుః సవితా దేవతే,అనుష్టుప్ ఛన్దః,గాన్ధారః స్వరః

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును?

అశ్వత్థే వో నిషదనం పర్ణే వో వసతి ష్కృతా ।
గోభాజ ఇత్కిలాసథ యత్సనవథ పూరుషమ్. ॥౪॥

అశ్వత్థే, వః, నిషదనమ్, నిసదనమితి ని+సదనమ్, పర్ణే, వః, వసతిః, కృతా, గోభాజ ఇతి గో+భాజః, ఇత్, కిల, అసథ, యత్, సనవథ, పురుషమ్, పురుషమితి పురుషమ్. ॥౪॥

పదార్థః–(అశ్వత్థే)శ్వః స్థాస్యతి న స్థాస్యతి వా తస్మిన్ననిత్యే సంసారే (వః) యుష్మాకమ్(నిషదనమ్)స్థాపనమ్(పర్ణే)పర్ణవచ్చంచలే జీవనే(వః) యుష్మాకమ్(వసతిః) నివసతిః(కృతా) (గోభాజః)యే గాః పృథివీం వాచమిన్ద్రియాణి కిరణాన్ వా భజన్తి తే(ఇత్)ఏవ(కిల)(అసథ) భవథ(యత్)(సనవథ)సేవధ్వమ్(పూరుషమ్)సర్వత్ర పూర్ణం పరమాత్మానమ్. అన్వయః–హే జీవా! యేన జగదీశ్వరేణాశ్వత్థే వో నిషదనం కృతం,పర్ణే వో వసతిః కృతా, యత్పురుషం కిల సనవథ తేన సహ గోభాజ ఇద్యూయం ప్రయత్నేన ధర్మేఽసథ. ॥౪॥ భావార్థః–మనుష్యైరనిత్యే సంసారేఽనిత్యాని శరీరాణి పదార్థాంశ్చ ప్రాప్య క్షణభఙ్గురే జీవనే ధర్మాచరణేన నిత్యం పరమాత్మాన ముపాస్యాఽఽత్మపరమాత్మసంయోగజం నిత్యం సుఖం ప్రాపణీయమ్॥౪

పదార్థము–జీవులారా!ఏ పరమేశ్వరుడు,అశ్వత్థే=రేపు ఉండునో ఉండదో అను అనిత్యసంసారమునందు, వః=మీ యొక్క, నిషదనమ్=స్థానమును ఏర్పాటుచేసెనో, పర్ణే=పత్రసదృశ చంచల జీవనమునందు,వః వసతిః=మీ నివాసము, కృతా=చేసెనో,

యత్ పురుషమ్=ఏ పరమాత్ముని, కిల = నిశ్చయముగ, సనవథ=సేవించెదవో, అత నితోపాటు, గోభాజః = భూమిని, వాణిని ఇంద్రియములను, కిరణములను సేవించువారలై మీరు, ఇత్=నిశ్చయముగ, ప్రయత్నపూర్వకముగ ధర్మమునందు స్థిరముగ, అసథ = ఉండుడు. ॥౪॥

భావార్థము—అనిత్యసంసారములో అనిత్యములగు శరీరములను, పదార్థములను పొంది, క్షణభంగురమగు జీవనములో ధర్మాచరణముచే నిత్యుడగు పరమాత్ముని ఉపాసించి, మానవులు ఆత్మ పరమాత్మల సంయోగజమగు నిత్యసుఖమును పొందవలయును. ॥౪॥ 1855

సవితేత్యస్యాదిత్యా దేవా వా ఋషయః, వాయుసవితారౌ దేవతే, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః

కన్యా కిం కుర్యాదిత్యాహ. కన్య ఏమి చేయవలయును ?

సవితా తే శరీరాణి మాతురుపస్థ ఆ వపతు । తస్మై పృథివి శం భవ. ॥౫॥

సవితా, తే, శరీరాణి, మాతుః, ఉపస్థ+ఇత్యుప+స్థే, ఆ, వపతు, తస్మై, పృథివి, శమ్, భవ. ॥౫॥

పదార్థః(సవితా)ఉత్పత్తికర్తా పితా(తే)తవ(శరీరాణి)ఆశ్రయాన్(మాతుః)జననీసమానమాన్యప్రదాయాః పృథివ్యాః (ఉపస్థే) సమీపే(ఆ) (వపతు)స్థాపయతు(తస్మై) (పృథివి)భూమివద్వర్తమానే కన్యే(శమ్)సుఖకారిణీ(భవ). ॥౫॥ అన్వయః—హే పృథివి! త్వం యస్యాస్తే శరీరాణి మాతురుపస్థే స పితా ఆ వపతు, సా త్వం తస్మై పిత్రే శమ్భవ. ॥౫॥ భావార్థః—హే కన్యే! యుష్మాభిర్వివాహానన్తరమపి జనకస్య జనన్యాశ్చ మధ్యే ప్రీతిర్నైవ త్యాజ్యా కుతస్తాభ్యామేవ యుష్మాకం శరీరాణి నిర్మితాని పాలితాని చ సన్త్యతః. ॥౫॥

పదార్థము—పృథివి=భూమివలె సహనశీలవైన కన్యా! తే=ఏ నీయొక్క, శరీరాణి=ఆశ్రయములను, మాతుః = తల్లివలె మాన్యమొసగు పృథివియొక్క, ఉపస్థే= సమీపమున, సవితా=ఉత్పత్తియొనర్చు పిత, ఆ వపతు=స్థాపించునో!ఆ నీవు, తస్మై =ఆ పితకొఱకు, శమ్=సుఖకారిణివి కమ్ము. ॥౫॥

భావార్థము—ఓ కన్యలారా! వివాహానంతరముకూడ తల్లిదండ్రులయందు ప్రీతిని వదలకుండుట మీకు యోగ్యము ఏలయన వారిద్దరి వలననే మీ శరీరము లుత్పన్నములైనవి, పోషింపబడినవి కనుక... ॥౫॥ 1856

1857 ప్రజాపతావిత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః, ప్రజాపతిర్దేవతా, ఉష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

ఈశ్వరోపాసన విషయమాహ. ఈశ్వరోపాసన విషయము.

ప్రజాపతౌ త్వా దేవతాయాముపోదకే లోకే నిదధామ్యసౌ

అప నః శోశుచదఘమ్. ॥౬॥

ప్రజాపతావితి ప్రజా+పతౌ, త్వా, దేవతాయామ్, ఉపోదక ఇత్యు ప+ఉదకే, లోకే, ని, దధామి, అసౌ, అప, నః, శోశుచత్, అఘమ్. ॥౬॥

పదార్థః—(ప్రజాపతౌ)ప్రజాయాః పాలకే పరమేశ్వరే (త్వా)త్వామ్ (దేవతాయామ్) పూజనీయాయామ్(ఉపోదకే)ఉపగతాన్యుదకాని యస్మింస్తస్మిన్(లోకే)దర్శనీయే(ని)(దధామి)(అసౌ)(అప)(నః)అస్మాకమ్(శోశుచత్)భృశం శోషయతు(అఘమ్)పాపమ్. ॥౬॥ అన్వయః—హే జీవ! యోఽసౌ నోఽఘమపశోశుచత్తస్యాం ప్రజాపతౌ దేవతాయా ముపోదకే లోకే చ త్వా నిదధామి. ॥౬॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యో జగదీశ్వర ఉపాసితః సన్ పాపాచరణాత్ పృథక్ కారయతి తస్మిన్నేవ భక్తికరణాయ యుష్మానహం స్థిరీకరోమి యేన సదైవ యూయం శ్రేష్ఠం సుఖదర్శనం ప్రాప్నుయాత. ॥౬॥

పదార్థము—ఓ జీవమా! అసౌ=ఏ యీలోకము, నః=మనయొక్క, అఘమ్=పాపమును, అప శోశుచత్=శీఘ్రముగ శోషింపజేయునో, అట్టి,ప్రజాపతౌ = ప్రజారక్షకుడు, దేవతాయామ్=పూజనీయుడునగు పరమేశ్వరునియందును మఱియు,ఉపోదకే=ఉపగతము,సమీపస్థమునగు ఉదకముగలదియగు, లోకే=దర్శనీయస్థానమందును, త్వా=నిన్ను, నిదధామి=నిరంతరము ధారణమొనర్చుచున్నాను. ॥౬॥

భావార్థము—మానవులారా! ఉపాసించబడిన భగవంతుడు, మిమ్ము హింసాచరణములనుండి వేరుపఱచుచున్నాడు. ఎల్లప్పుడు మీరు శ్రేష్ఠసుఖదర్శనమును పొందగలుగుటకై అతనియందే భక్తి నుంచునటుల మిమ్ములను నేను స్థిరమొనర్చుచున్నాను.

1858 పరమిత్యస్య సంకసుక ఋషిః, యమో దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును?

పరం మృత్యో అను పరేహి పన్థాం యస్తే అన్య ఇతరో దేవయానాత్ ।
చక్షుష్మతే శృణ్వతే తే బ్రవీమి మా నః ప్రజాꣳ రీరిషో మోత వీరాన్ ॥౭॥

పరమ్, మృత్యో+ఇతి మృత్యో, అను, పరా, ఇహి, పన్థామ్, యః, తే, అన్యః, ఇతరః, దేవయానాదితి దేవ+యానాత్, చక్షుష్మతే, శృణ్వతే, తే, బ్రవీమి, మా, నః, ప్రజామితి ప్ర+జామ్, రీరిషః, రిరిష+ఇతి రిరిషః, మా, ఉత, వీరాన్. ॥౭॥

పదార్థః—(పరమ్)ప్రకృష్టమ్ (మృత్యో)మృత్యుః. అత్ర వ్యత్యయః (అను) (పరా)(ఇహి) దూరం గచ్ఛతు(పన్థామ్)మార్గమ్(యః)(తే)తవ(అన్యః) (ఇతరః)భిన్నః (దేవయానాత్) దేవా విద్వాంసో యాన్తి యస్మింస్తస్మాత్(చక్షుష్మతే)ప్రశస్తం చక్షు ర్విద్యతే యస్య తస్మై(శృణ్వతే) యః శృణోతి తస్మై(తే)తుభ్యమ్(బ్రవీమి)ఉపదిశామి(మా)(నః) అస్మాకమ్(ప్రజామ్) (రీరిషః) హింస్యాః(మా)(ఉత)అపి(వీరాన్)ప్రాప్తవిద్యాన్ శరీరబలయుక్తాన్. ॥౭॥ అన్వయః—హే

మనుష్య! య స్తే దేవయానాదితరోఽన్యో మార్గోఽ స్తి తం పన్థానం మృత్యో సరేహి మృత్యుః పరైతు యత స్త్వం పరం దేవయాన మన్విహి అతఏవ చక్షుష్మతే శృణ్వతేఽహం తే బ్రవీమి యథా మృత్యు ర్నః ప్రజాం న హింస్యా దుతాపి వీరాన్న హన్యా త్తథా త్వం ప్రజాం మా రీరిష ఉతాపి వీరాన్ వా రీరిషః. ॥౭॥ భావార్థః—మనుష్యై ర్యావజ్జీవనం తావద్విద్వన్మార్గేణ గత్వా పరమాయుర్లబ్ధవ్యమ్ కదాచిద్వినా బ్రహ్మచర్యేణ స్వయంవరం కృత్వాఽల్పాయుషః ప్రజా నోత్పాదనీయా నచై తాసాం బ్రహ్మచర్యానుష్ఠానేన వియోగః క ర్తవ్యః. ॥౭॥

పదార్థము—మానవుడా! తే=నీయొక్క, దేవయానాత్ =విద్వాంసులు నడచు మార్గమునకు, యః ఇతరః అన్యః= భిన్నముగ నే యన్యమార్గమున్నదో, పంథామ్= ఆ మార్గమునకు, మృత్యో=మృత్యువు, పరా ఇహి=దూరముగ తొలగిపోవును గాక! కనుక నీవు, పరమ్=ఉ త్తమ దేవమార్గమును, అను=అనుకూలముగ పొందుము,ఇందు వలననే, చక్షుష్మతే = ఉ త్తమ నయనములుగలవాడవు, శృణ్వతే = వినువాడవునగు, తే=నీకు, బ్రవీమి=ఉపదేశించుచున్నాను. ఎటుల మృత్యువు, నః=మా ప్రజలను గ్ర సించదో, మఱియు వీరులనుగూడ మ్రింగదో, అటులనే నీవును, ప్రజామ్=సంతానా దులను, మా రీరిషః=చంపకుము, విషయాదులతో నశింపజేయకుము,ఉత=మఱియు, వీరాన్ =విద్యాశరీర బలములతో యుక్తులైన వీరపురుషులను,మా=నశింపజేయకుము.

భావార్థము—మానవులు జీవితపర్యంతము విద్వాంసుల మార్గమున నడచి,ఉ త్త మాయువును పొందవలయును. బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠించక వివాహమాడి అల్పాయువు లగు బిడ్డలను పుట్టించగూడదు. మఱియు నా సంతానమును బ్రహ్మచర్యాను ష్ఠానము నుండి విముఖులుగ నొనర్చకూడదు. ॥౭॥

1858 శం వాత ఇత్యస్య ఆదిత్యా దేవా వా ఋషయః, విశ్వేదేవా దేవతాః, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

సృష్టిస్థాః పదార్థాః కథం మనుష్యాణాం సుఖకారిణః స్యు రిత్యాహ.

సృష్టిస్థ పదార్థములు మానవులకెట్లు సుఖకరము లగుచున్నవి ?

శం వాతః శꣳహి తే ఘృణిః శం తే భవ న్త్విష్టకాః ।

శం తే భవన్త్వగ్నయః పార్థివాసో మా త్వాభి శూశుచన్. ॥౮॥

శమ్, వాతః, శమ్, హి, తే, ఘృణిః, శమ్, తే, భవన్తు, ఇష్టకాః, శమ్, తే, భవన్తు, అగ్నయః, పార్థివాసః, మా, త్వా, అభి, శూశుచన్. ॥౮॥

పదార్థః—(శమ్)సుఖకరః (వాతః) వాయుః (శమ్) (హి)యతః(తే) (ఘృణిః)రశ్మివాన్ సూర్యః(శమ్)(తే)(భవన్తు)(ఇష్టకాః)వేద్యాం చితాః(శమ్)(తే)(భవన్తు) (అగ్నయః) పావకాః (పార్థివాసః)పృథివ్యాం విదితాః(మా)(త్వా)త్వామ్(అభి)(శూశుచన్)భృశం శోకం కుర్యుః॥౮॥ అన్వయః—హే జీవ! తే వాతః శం భవతు ఘృణిః శం హి భవతు ఇష్టకా స్తే శం భవన్తు పార్థి వాసోఽగ్నయ స్తే శం భవన్త్వేతే త్వామభి శూశుచన్. ॥౮॥ భావార్థః—హే జీవా స్తథైవ యుష్మాభి ర్ధర్మ్యే వ్యవహారే వ ర్తితవ్యం యథా జీవతాం మృతానాం చ యుష్మాకం సృష్టిస్థా వాయ్వాదయః పదార్థాః సుఖకరాః స్యుః. ॥౮॥

పదార్థము—ఓ జీవమా! తే=నీకు, వాతః=వాయువు, శమ్ భవతు = సుఖకర మగునుగాక! ఘృణిః=కిరణయుక్త సూర్యుడు, శమ్ హి=సుఖకారి యగుగాక! ఇష్టకాః = వేదియందు పేర్చబడిన ఇటుకలు నీకై, శమ్ భవంతు = సుఖదాయకములగుగాక! పార్థివాసః అగ్నయః = పృథివియందు ప్రసిద్ధములైన విద్యుదాద్యగ్నులు, తే= నీకు, శమ్ భవన్తు=కళ్యాణకరములగుగాక! ఇవియన్నియు, త్వా=నిన్ను, మా అభిశూశుచన్ =ఏ వైపునుండియు శోకము గలిగింపజేయునవి కాకుండుగాక! ॥౮॥

భావార్థము—ఓ జీవులారా! బ్రతికియున్నను, చనిపోయినను సృష్టిలోని వాయ్వాది పదార్థములు మీకు సుఖకరములుగ నుండునటుల ధర్మయుక్త వ్యవహారమున మెలగవలయును. ॥౮॥ 1859

కల్పన్తామిత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః, విశ్వేదేవా దేవతాః, విరాట్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యాదియే.

కల్పన్తా న్తే దిశ స్తుభ్య మాపః శివతమా స్తుభ్యం భవన్తు సిన్ధవః ।
అ న్తరిక్షꣳ శివం తుభ్యం కల్పన్తాం తే దిశః సర్వాః. ॥౯॥

కల్పన్తామ్, తే, దిశః, తుభ్యమ్, ఆపః, శివతమా ఇతి శివ+తమాః, తుభ్యమ్, భవన్తు, సిన్ధవః, అ న్తరిక్షమ్, శివమ్, తుభ్యమ్, కల్పన్తామ్, తే, దిశః, సర్వాః. ॥౯॥

పదార్థః—(కల్పన్తామ్)సమర్థా భవన్తు(తే)తుభ్యమ్(దిశః)పూర్వాద్యాః(తుభ్యమ్) (ఆపః) ప్రాణా బలాని వా(శివతమాః)అతిశయేన సుఖకరాః(తుభ్యమ్)(భవన్తు)(సిన్ధవః) నద్యః సముద్రా వా(అ న్తరిక్షమ్)ఆకాశమ్(శివమ్)సుఖకరమ్. శివమితి సుఖ నా...నిఘం.౩. ౬.(తుభ్యమ్) (కల్పన్తామ్)(తే)తుభ్యమ్(దిశః)ఐశాన్యాద్యాః(సర్వాః)సమగ్రాః. ॥౯॥ అన్వయః—హే జీవ! తే దిశశ్శివతమాః కల్పన్తాం తుభ్యమాపః శివతమా భవన్తు తుభ్యం సిన్ధవః శివతమా భవన్తు. తుభ్యం శివమన్తరిక్షం భవతు తే సర్వా దిశః శివతమాః కల్పన్తామ్. ॥౯॥ భావార్థః—యేऽధర్మం విహాయ సర్వథా ధర్మమాచరన్తి తేభ్యః పృథివ్యాదయః సర్వే సృష్టిస్థాః పదార్థా మంగలకారిణో భవన్తి. ॥౯॥

పదార్థము—ఓ జీవమా! తే=నీకు, దిశః=పూర్వాది దిక్కులు, శివతమాః = అత్యంతసుఖకరములు లగుటకై, కల్పంతామ్=సమర్థములగుగాక! తుభ్యమ్=నీకు, ఆపః =ప్రాణములు లేక జలములు అతిసుఖకరములగుగాక! తుభ్యమ్=నీకు, సింధవః=నదులు సముద్రములు అతిసుఖప్రదములు, భవన్తు=అగుగాక! మఱియు, తే=నీకు, అంతరిక్షమ్ =ఆకాశము, శివమ్=కళ్యాణకరమగుగాక! తే=నీకు, సర్వాః దిశః = ఈశానాది సకల విదిశలు అత్యంత కళ్యాణకరములగుటకై, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక!

భావార్థము—అధర్మమును వీడి ధర్మము నన్నివిధముల నాచరించువారికై పృథివ్యాది సృష్టిస్థ పదార్థములన్నియు అత్యంతమంగళకరములు కాగలవు. ॥౯॥ 1860

1861 అశ్మన్వతీత్యస్య సుచీక ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

కే దుఃఖా_త్తర_న్తీత్యాహ. ఎవరు దుఃఖములనుండి తరించుచున్నారు ?

అశ్మన్వతీ రీయతే సం రభధ్వ ము_త్తిష్ఠత ప్ర తరతా సఖాయః ।

అత్రా జహీమోఽ శివా యే అసఞ్ఛివా న్వ్యయము_త్తరేమాభి వాజాన్॥

అశ్మన్వతీ త్యశ్మన్+వతీ, రీయతే, సమ్, రభధ్వమ్, ఉత్, తిష్ఠత, ప్ర, తరత, సఖాయః, అత్ర, జహీమః, అశివా, యే, అసన్, శివాన్, వయమ్, ఉత్, తరేమ, అభి, వాజాన్. ॥౧౦॥

పదార్థః—(అశ్మన్వతీ)బహవోఽశ్మానో మేఘాః పాషాణా వా విద్య_న్తే యస్యాం సృష్టౌ నద్యాం వా సా(రీయతే)గచ్ఛతి(సమ్)సమ్యక్(రభధ్వమ్)ప్రారమ్భం కురుత(ఉత్)(తిష్ఠత)ఉద్యోగినో భవత(ప్ర)(తరత)దుఃఖాన్యుల్లఙ్ఘయత.అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(సఖాయః)సుహృదః స_న్తః (అత్ర) అస్మిన్ సంసారే సమయే వా. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(జహీమః)త్యజామః (అశివాః) అకల్యాణకరాః(యే)(అసన్)స_న్తి(శివాన్)సుఖకరాన్(వయమ్) (ఉత్) (తరేమ) ఉల్లంఘయేము (అభి)(వాజాన్)అత్యు_త్తమానన్నాది భోగాన్. ॥౧౦॥ అన్వయః—హే సఖాయో! యాఽశ్మన్వతీ రీయతే తయా వయం యేఽత్రాశివా అసన్స్తాన్ జహీమః శివా న్వాజా నభ్యు_త్తరేము తథా యూయం సంరభధ్వ ము_త్తిష్ఠత ప్రతరత చ. ॥౧౦॥ భావార్థః—యే మనుష్యా! బృహత్యా నౌకయా సముద్రమివాఽశుభాచరణాని దుష్టాంశ్చ తీర్త్వా ప్రయత్నేనోద్యమినో భూత్వా మఙ్గలాన్యాచరేయు_స్తే దుఃఖసాగరం సహజతః స_న్తరేయుః. ॥౧౦॥

పదార్థము—సఖాయః = మిత్రులారా! అశ్మన్వతీ = అనేక మేఘములు లేక ప్రస్తరములు కలిగియున్న సృష్టి, లేక నది ప్రవాహామువలె, రీయతే = నడచుచున్నది. దానితోపాటు వయమ్= మే మెటుల,అత్ర యే అశివాః అసన్ = ఈ జగత్తునందు లేక ఈకాలమున అకళ్యాణకరము లేవియున్నవో వానిని, జహీమః = వదలిపెట్టుచున్నామో,మఱియు, శివాన్ = సుఖకరములగు, వాజాన్ = అత్యు_త్తమములగు అన్నాది భాగములను,అభిఉత్ తరేమ = అన్నివైపులనుండి తరణమొనర్చెదమో అనగా భోగించుదుమో అటులనే మీరును, సంరభధ్వమ్ = చక్కగా ఆరంభించుడు; ఉ_త్తిష్ఠత = ఉద్యతులు గండు,మఱియు, ప్రతరత = దుఃఖములను ఉల్లంఘించుడు. ॥౧౦॥

భావార్థము—పెద్ద నౌకతో సముద్రమును దాటుచున్నటుల అశుభాచరణములను, దుష్టజనులను [అతిక్రమించి]దాటి ప్రయత్నపూర్వకముగ పురుషార్థులై మంగళకరములగు ఆచరణము లొనర్చువారు దుఃఖసాగరమును సహజముగ తరించగలరు.॥

1862 అపాఘమిత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, ఆపో దేవతాః, విరాడనుష్టుప్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ కే పవిత్రకారకా ఇత్యాహ. ఏ మానవులు పవిత్రకారకులు ?

అపాఘ మప కిల్బిష మప కృత్యా మపో రపః

అపామార్గ త్వమస్మ దప దుఃష్వప్న్యꣳసువ. ॥౧౧॥

అప, అఘమ్, అప, కిల్బిషమ్, అప, కృత్యామ్, అపో+ఇత్యపో, రపః, అపామార్గ, అపమార్గేత్యప+మార్గ, త్వమ్, అస్మత్, అప, దుఃష్వప్న్యమ్, దుఃష్వప్న్యమితి దుః+స్వప్న్యమ్, సువ. ॥౧౧॥

పదార్థః—(అప)దూరీకరణే(అఘమ్) పాపమ్ (అప) (కిల్బిషమ్) స్వాన్తస్థం మలమ్ (అప) (కృత్యామ్)దుష్క్రియామ్(అపో) దూరీకరణే (రపః) బాహ్యేన్ద్రియచాఞ్చల్యజన్యమపరాధమ్ (అపామార్గ)రోగనివారకోఽపామార్గ ఓషధిరివ పాపదూరీకర్తః(త్వమ్)(అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(అప)(దుఃష్వప్న్యమ్)దుష్టశ్చాసౌ స్వప్నో నిద్రా చ తస్మిన్ భవమ్(సువ)ప్రేరయ ॥౧౧॥
అన్వయః—హే అపామార్గ!త్వ మస్మదఘ మపసువ కిల్బిష మపసువ కృత్యా మపసువ రపోఽపో సువ. దుఃష్వప్న్య మపసువ. ॥౧౧॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యథాఽపామార్గాద్యోషధయో రోగాన్నివార్య ప్రాణినః సుఖయన్తి తథా స్వయం సర్వేభ్యో దోషేభ్యః పృథగ్ భూత్వాఽన్యానశుభాచరణాత్ పృథక్ కృత్వా యే శుద్ధా భవన్త్యన్యాన్ భావయన్తి చ త ఏవ మనుష్యాదీనాం పవిత్రకరాః సన్తి. ॥౧౧॥

పదార్థము—అపామార్గ=అపామార్గ[ఉత్తరేణి]మను ఓషధి రోగమును దూరమొనర్చునటుల పాపములను దూరమొనర్చు సజ్జనపురుషా! త్వమ్ = నీవు, అస్మత్= మానుండి, అఘమ్=పాపమును, అప సువ=దూరపఱచుము. కిల్బిషమ్ = మనోమాలిన్యమును దూరమొనర్చుము. కృత్యామ్=దుష్కర్మను, అప=తొలగించుము. రపః= బాహ్యేంద్రియముల చంచలత్వమను అపరాధమును,అపో=దూరపఱచుము,మఱియు దుఃష్వప్న్యమ్=చెడునిద్రలందు కలుగు విచారములను, అప=తొలగించుము. ॥౧౧॥

భావార్థము—ఉపమాలంకారమిందున్నది. అపామార్గాద్యోషధులు రోగములను తొలగించి సకలప్రాణులను సుఖపెట్టుచున్నటుల స్వయముగ సకలదోషముల నుండి వేరై, అన్యులను అశుభాచరణములనుండి తొలగించి తాము శుద్ధులై యితరులను శుద్ధులుగ నొనర్చువారే మనుష్యాదులను పవిత్రపఱచువారు కాగలుగుదురు. ॥

సుమిత్రియా న ఇత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః,ఆపో దేవతాః,నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, ఋషభః,స్వరః

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును ?

సుమిత్రియా న ఆప ఓషధయః సన్తు దుర్మిత్రియా స్తస్మై సన్తు ।
యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మః. ॥౧౨॥

సుమిత్రియా+ఇతి సు+మిత్రియాః, నః, ఆపః, ఓషధయః, సన్తు, దుర్మిత్రియా ఇతి దుః+మిత్రియాః, తస్మై సన్తు, యః, అస్మాన్, ద్వేష్టి, యమ్, చ, వయమ్, ద్విష్మః. ॥౧౨॥

పదార్థః—(సుమిత్రియాః)శోభనా మిత్రా ఇవ(నః)అస్మభ్యమ్(ఆపః) ప్రాణా జలాని వా (ఓషధయః)సోమాద్యాః(సన్తు)(దుర్మిత్రియాః)దుర్మిత్రాః శత్రవ ఇవ దుఃఖప్రదాః(తస్మై)(సన్తు) (యః)(అస్మాన్)ధర్మాత్మనః(ద్వేష్టి)అప్రసన్నయతి(యమ్)దుష్టాచారిణమ్(చ)(వయమ్)(ద్విష్మః) అప్రీతయామః. ॥౧౨॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యా ఆప ఓషధయో నోఽస్మభ్యం సుమిత్రియాః సన్తు తా యుష్మభ్యమపి తాదృశ్యో భవన్తు యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మస్తస్మా ఏతా దుర్మిత్రియాః సన్తు. ॥౧౨॥ భావార్థః— యే రాగద్వేషాదిదోషాన్ విహాయ సర్వేషు స్వాత్మవద్వర్తన్తే తేభ్యో ధర్మాత్మభ్యః సర్వే జలౌషధ్యాదయః పదార్థాః సుఖకరా భవన్తి యే చ స్వాత్మపోషకాః పరద్వేషిణ స్తేభ్యోఽధర్మాత్మభ్యః సర్వ ఏతే దుఃఖకరా భవన్తి మనుష్యైర్ధర్మాత్మభిః సహ ప్రీతి ర్దుష్టాత్మభిః సహాఽప్రీతిశ్చసతతం కార్యా పరన్తు తేషా మప్యన్తఃకరణేన కల్యాణమేషణీయమ్. ॥౧౨॥

పదార్థము—మానవులారా! ఆపః = ప్రాణములు లేక జలములు మఱియు, ఓషధయః=సోమాద్యోషధులు, నః=మాకు, సుమిత్రియాః సంతు = సుందరమిత్రుల వలె హితకరములగుగాక! మీ కొఱకును అటులే యగుగాక! యః అస్మాన్ ద్వేష్టి= ఎవడు మమ్ములను ద్వేషించుచున్నాడో మఱియు, యమ్ = ఏ దుష్టాచారిని,వయమ్ ద్విష్మః=మేము అప్రీతి యొనర్చుదుమో, తస్మై=అతని కా పదార్థములు, దుర్మిత్రియాః సంతు=శత్రువులవలె దుఃఖదాయకము లగుగాక! ॥౧౨॥

భావార్థము— రాగద్వేషాది దోషములను వీడి అందఱితో ఆత్మ సదృశముగ ప్రవర్తించు ధర్మాత్ములకు ఓషధీజలాది పదార్థములు సుఖకరములగును, స్వార్థము నందు ప్రీతి, ఇతరులతో ద్వేషము యొనర్చు అధర్మాత్ములకు ఉక్తపదార్థములన్నియు దుఃఖదాయకములగును. మానవులు ధర్మాత్ములపట్ల ప్రీతి, అధర్మాత్ముల యెడ అప్రీతి నిరంతర మొనరించవలయును.అయినను దుష్టుల యెడకూడ అంతఃకరణమున కళ్యాణ మునే కాంక్షించవలయును. ॥౧౨॥ 1863

అనడ్వానిత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః, కృషీవలా దేవతాః, స్వరాడనుష్టుప్ ఛన్దః,గాన్ధారః స్వరః

కే మనుష్యాః కార్యం సాద్ధుం శక్నువన్తీత్యాహ.

ఏ మానవులు కార్యములను సాధించ గలరు ?

అనడ్వాహ మన్వారభామహే సౌరభేయꣳ స్వస్తయే ।

స న ఇన్ద్ర ఇవ దేవేభ్యో వహ్నిః సన్తరణో భవ. ॥౧౩॥

అనడ్వాహమ్, అన్వారభామహ ఇత్యను ఆరభామహే, సౌరభేయమ్, స్వస్తయే, సః, నః, ఇన్ద్ర ఇవేతీన్ద్రః+ఇవ, దేవేభ్యః, వహ్నిః, సన్తరణ ఇతి సమ్+తరణః, భవ. ॥౧౩॥

పదార్థః—(అనడ్వాహమ్) యోఽనాంసి శకటాని వహతి తద్వద్వర్తమానమ్ (అన్వారభామహే)యానాని రచయిత్వా తత్ర స్థాపయేమ(సౌరభేయమ్)సురభ్యా అపత్యమ్ (స్వస్తయే)

సుఖాయ(సః)(నః)అస్మభ్యమ్(ఇన్ద్రఇవ)విద్యుదివ(దేవేభ్యః)విద్వద్భ్యః(వహ్నిః)సద్యో వోఢాగ్నిః (సన్తరణః)యః సమ్యగధ్వన స్తారయతి పారం కరోతి సః(భవ)భవతు. అన్వయః—హే విద్వన్! యో వహ్ని ర్నో దేవేభ్యః సన్తరణో భవతి తం సౌరభేయమడ్వాహ మివ వర్త మాన మగ్నిం వయం స్వస్తయేఽన్వారభామహే. స తుభ్యం ఇన్ద్ర ఇవ భవ భవతు. ॥౧౩॥ భావార్థః—యే మనుష్యా విద్యుదాద్యగ్నివిద్యయా యానాదీని కార్యాణి కర్తుమారభన్తే తే బలిష్ఠైర్వృషభైః కృషీవలా ఇవ స్వకార్యాణి సాద్ధుం శక్నువన్తి విద్యుదివేత స్తతో గన్తుఞ్చ.

పదార్థము—విద్వాంసుడా! వహ్నిః=శీఘ్రముగ చేర్పించు నేయగ్ని, నః దేవేభ్యః=మా విద్వాంసులకై, సంతరణః=చక్కని మార్గములగుండ దాటించునది యగుచున్నదో, సౌరభేయమ్=సురభి గోసంతానమగు, అనడ్వాహమ్ = బండి మొదలగు వానిని లాగు వృషభమువలెనున్న ఆ యగ్నితో మేము, స్వస్తయే = సుఖమునకై, అన్వారభామహే=యానముల నిర్మించి యందు ప్రాణుల ప్రతిష్ఠింపజేతుముగాక! సః=అది నీకు, ఇంద్ర ఇవ భవ=విద్యుత్తుల్యము అగుగాక! ॥౧౩॥

భావార్థము—విద్యుదాద్యగ్ని విద్యచే యాన నిర్మాణాదికార్యము లొనర్చుటకభ్యసించు మానవులతి బలవంతములగు వృషభములతో వ్యవసాయ మొనర్చువారి వలె కార్యములను సాధించగలుగుచున్నారు. విద్యుదగ్నివలె శీఘ్రముగ నిటునటు సంచరించగలుగుచున్నారు. ॥౧౩॥ 1864

ఉద్వయన్తమిత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః, సూర్యో దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః

కే మోక్ష మధిగచ్ఛన్తీత్యాహ. ఎవరు మోక్షమును పొందుచున్నారు?

ఉద్వయ న్తమసస్పరి స్వః పశ్యన్త ఉత్తరమ్ ।
దేవం దేవత్రా సూర్య మగన్మ జ్యోతి రుత్తమమ్. ॥౧౪॥

ఉత్, వయమ్, తమసః, పరి, స్వరితిస్వః, పశ్యన్తః, ఉత్తరమిత్యుత్+తరమ్, దేవమ్, దేవత్రేతి, దేవ+త్రా, సూర్యమ్, అగన్మ, జ్యోతిః, ఉత్తమమిత్యుత్+తమమ్. ॥౧౪॥

పదార్థః—(ఉత్)(వయమ్)(తమసః)అన్ధకారాత్ (పరి) వర్జనే (స్వః) స్వప్రకాశమాదిత్యమ్ (పశ్యన్తః)ప్రేక్షమాణాః (ఉత్తరమ్)దుఃఖేభ్య ఉత్తారకం పరత్ర వర్తమానమ్ (దేవమ్)విజయాది లాభప్రదమ్(దేవత్రా)దేవేషు విద్వత్సు ప్రకాశమయేషు సూర్యాదిషు వా(సూర్యమ్) అన్తర్యామిరూపేణ స్వవ్యాప్త్యా చరాఽచరాత్మానం పరమాత్మానం (అగన్మ)విజానీయామ (జ్యోతిః) స్వప్రకాశమ్(ఉత్తమమ్)సర్వోత్కృష్టమ్ ॥౧౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా!వయం యం తమసస్పరం స్వరివ వర్తమానం దేవత్రా దేవం జ్యోతి రుత్తమ ముత్తరం సూర్యం పశ్యన్తః సన్తః పర్యుదగన్మ తమేవ యూయమపి సర్వతో విజానీత ॥౧౪॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. హే మనుష్యా! యథా సూర్యం పశ్యన్తో దీర్ఘాయుషో ధర్మాత్మానో జనాః సుఖం లభన్తే తథైవ ధార్మికా యోగినో మహాదేవం సర్వప్రకాశకం జన్మమృత్యుక్లేశాదిభ్యః పృథగ్ వర్తమానం సచ్చిదానన్దస్వరూపం పరమాత్మానం సాక్షాద్విజ్ఞాయ మోక్షమవాప్య సతతమానన్దన్తి

పదార్థము—మానవులారా! తమసః=అంధకారమునకు పరుడు, స్వః=స్వయం ప్రకాశరూపుడగు సూర్యునివలె నున్నవాడు, దేవత్రా = విద్వాంసులలో, ప్రకాశ మయములగు సూర్యాది పదార్థములలో, దేవమ్=విజయాది లాభముల నిచ్చువాడు, జ్యోతిః=స్వయంప్రకాశమయుడు, ఉత్తమమ్=సర్వోత్తముడు, ఉత్తరమ్=దుఃఖము లను తరింపజేయువాడు, సూర్యమ్=అంతర్యామి రూపమున సకల చరాచరములకు స్వామియునైన యే పరమాత్మను మేము, పశ్యంతః=జ్ఞానదృష్టితో చూచుచు,పరి ఉత్ అగన్మ=అన్నివిధముల శ్రేష్ఠముగ ఎరుగుదుమో, అతనినే మీరును గుర్తించుడు.॥౧౪

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది.మానవులారా! సూర్యుని చూచుచు దీర్ఘాయుష్మంతులగు ధర్మాత్ములు సుఖమును పొందుచున్నటుల ధర్మాత్ము లైన యోగులు మహాదేవుడు, సర్వప్రకాశకుడు, జన్మమృత్యుక్లేశాదులచే రహితుడు, సచ్చిదానంద స్వరూపుడునగు పరమాత్ముని సాక్షాత్తుగా నెఱిగి మోక్షమును పొంది నిరంతరము ఆనందితులగుచున్నారు. ॥౧౪॥ 1865

1866 ఇమమిత్యస్య సఙ్కసుక ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఇమం జీవేభ్యః పరిధిం దధామి మైషాం ను గాదపరో అర్థ మేతమ్ ।
శతం జీవన్తు శరదః పురూచీ రన్త ర్మృత్యుం దధతాం పర్వతేన ॥౧౫॥

ఇమమ్, జీవేభ్యః, పరిధిమితి పరి+ధిమ్, దధామి, మా, ఏషామ్, ను, గాత్, అపరః, అర్థమ్, ఏతమ్, శతమ్, జీవన్తు, శరదః, పురూచీః, అన్తః, మృత్యుమ్, దధతామ్, పర్వతేన. ॥౧౫॥

పదార్థః—(ఇమమ్)ప్రత్యక్షమ్ (జీవేభ్యః) ప్రాణధారకేభ్యః స్థావరజఙ్గమేభ్యశ్చ (పరిధిమ్) మర్యాదామ్ (దధామి) వ్యవస్థాపయామి (మా) (ఏషామ్) జీవానామ్ (ను) సద్యః (అగాత్) ప్రాప్నుయాత్ (అపరః)అన్యః (అర్థమ్)ద్రవ్యమ్ (ఏతమ్) ప్రాప్తమ్(శతమ్) (జీవన్తు) (శరదః) (పురూచీః) యాః పురూణి బహూని వర్షాణ్యఞ్చన్తి తాః(అన్తః) మధ్యే(మృత్యుమ్)(దధతామ్) ధారయన్తు (పర్వతేన)జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యాదినా వా ॥౧౫॥ అన్వయః—అహం పరమేశ్వర ఏషాం జీవానా మేత మర్థ మపరో మా ను గాదితీమం జీవేభ్యః పరిధిం దధామ్యేవ మాచరన్తో భవన్తః పురూచీః శతం శరదో జీవన్తు పర్వతేన మృత్యు మన్త ర్దధతామ్ ॥౧౫॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యే పరమేశ్వరేణ వ్యవస్థాపితాం ధర్మ్యాచరణం కార్యమధర్మ్యాచరణం త్యాజ్యమితి మర్యాదాం నోల్లఙ్ఘన్తేఽన్యాయేన పరపదార్థాన్న స్వీకుర్వన్తి తేఽరోగాః సన్తశ్శతం వర్షాణి జీవితుం శక్నువన్తి నేతర ఈశ్వరాజ్ఞాభఙ్క్తారః. యే పూర్ణేన బ్రహ్మచర్యేణ విద్యా అధీత్య ధర్మ మాచరన్తి తాన్మృత్యు ర్మధ్యే నాప్నోతీతి ॥౧౫॥

పదార్థము—పరమేశ్వరుడనైన నేను, ఏషామ్ = ఈ జీవులయొక్క, ఏతమ్= పరిశ్రమతో సంపాదించిన, అర్థమ్=ద్రవ్యమును, అపరః=అన్యులెవరు, మా ను గాత్

=తేలికగా కాజేయకూడదు. అని, జీవేభ్యః=జీవులకై, ఇమమ్ పరిధిమ్=ఈ మర్యాదను, కట్టుబాటును ఏర్పాటుచేయుచున్నాను. ఇటు లాచరించుచు మీరు, పురూచీః=చాలాసంవత్సరములకు సంబంధించిన, శతమ్ శరదః=శతశరదృతువులు పూర్తిగ, జీవన్తు=జీవించుడు, పర్వతేన=జ్ఞానముచే లేక బ్రహ్మచర్యాదులచే, మృత్యుమ్ = మృత్యువను, అంతః దధతామ్=అణచివేయుడు. దూర మొనర్చుడు. ॥౧౫॥

భావార్థము—మానవులారా! ధర్మము నాచరించవలయునని, అధర్మము నాచరించగూడదనియు పరమాత్ముడొనర్చిన కట్టుబాటును ఉల్లంఘించనివారు అన్యాయముతో నితరుల పదార్థముల గ్రహించనివారు నీరోగులై శతవర్షములు జీవించగలుగుదురు. ఈశ్వరాజ్ఞోల్లంఘకులు జీవించజాలరు పూర్ణ బ్రహ్మచర్యముతో విద్య నభ్యసించి ధర్మాచరణ మొనరించువారిని మధ్యలో మృత్యువు సమీపించదు. ॥౧౫॥ 1866

1867 అగ్న ఇత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః, అగ్ని ర్దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
కే జనా దీర్ఘాయుషో భవన్తీత్యాహ. ఏ మానవులు దీర్ఘాయువును పొందుదురు ?

అగ్న ఆయూꣳషి పవస ఆ సువోర్జ మిషఞ్చ నః । ఆరే బాధస్వ దుచ్ఛునామ్॥

అగ్నే, ఆయూꣳషి, పవసే, ఆ, సువ, ఊర్జమ్, ఇషమ్, చ, నః, ఆరే, బాధస్వ, దుచ్ఛునామ్. ॥౧౬॥

పదార్థః—(అగ్నే) పరమేశ్వర విద్వన్ వా (ఆయూంషి) అన్నాదీని జీవనాని వా.ఆయురిత్యన్న నా... నిఘం. ౨. ౧(పవసే) పవిత్రీకరోషి (ఆ) (సువ) జనయ (ఊర్జమ్)బలమ్ (ఇషమ్) విజ్ఞానమ్ (చ)(నః) అస్మభ్యమ్ (ఆరే)దూరే నికటే వా (బాధస్వ) (దుచ్ఛునామ్) దుష్టాః శ్వాన ఇవ వర్తమానాస్తాన్ హింస్యాన్ ప్రాణినః.అత్ర కర్మణి షష్ఠీ ॥౧౬॥ అన్వయః—హే అగ్నే! త్వమాయూంషి పవసే న ఊర్జ మిషం చాసువ దుచ్ఛునా మారే బాధస్వ ॥౧౬॥ భావార్థః—యే మనుష్యా దుష్టాచరణదుష్టసఙ్గౌ విహాయ పరమేశ్వరాప్తయోః సేవాం కుర్వన్తి తే ధనధాన్యయుక్తాః సన్తో దీర్ఘాయుషో భవన్తి. ॥౧౬॥

పదార్థము—అగ్నే=పరమేశ్వరుడా! లేక విద్వాంసుడా! నీవు, ఆయూంషి=అన్నాదిపదార్థములను, లేక జీవములను, పవసే = పవిత్రమొనర్చుచున్నావు. నః=మాకై, ఊర్జమ్=బలమును, చ=మరియు, ఇషమ్=విజ్ఞానమును, ఆ సువ=బాగుగా నుత్పన్న మొనర్చుము, దుచ్ఛునామ్=కుక్కలవలె దుష్టహింసక ప్రాణులను, దూరే=దూరముగనే గాని, దగ్గఱగనే గాని, బాధస్వ=తాడన మొనర్చుము. ॥౧౬॥ 1867

భావార్థము—దుష్టుల సాంగత్యము,దుష్టాచరణమును వీడి పరమేశ్వరుని,ఆప్తుడు సత్యవాదియునగు విద్వాంసుని సేవించుమానవులు ధనధాన్యయుతులై దీర్ఘాయుష్మంతులగుదురు. ॥౧౬॥

1868 ఆయుష్మానిత్యస్య వైఖానస ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, స్వరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథ రాజధర్మ విషయ మాహ. రాజధర్మ విషయము.

ఆయుష్మా నగ్నే హవిషా వృధానో ఘృతప్రతీకో ఘృతయోని రేధి ।
ఘృతం పీత్వా మధు చారు గవ్యం పితేవ పుత్ర మభి రక్షతా దిమాన్త్స్వాహా॥

ఆయుష్మాన్, అగ్నే, హవిషా, వృధానః, ఘృతప్రతీక ఇతి ఘృత+ప్రతీకః, ఘృతయోని రితి ఘృత+యోనిః, ఏధి, ఘృతమ్, పీత్వా, మధు, చారు, గవ్యమ్, పితేవేతి పితా+ఇవ, పుత్రమ్, అభి, రక్షతాత్, ఇమాన్, స్వాహా॥౧౭॥

పదార్థః—(ఆయుష్మాన్)బహ్వాయు ర్విద్యతే యస్య సః(అగ్నే)అగ్నిరివ వర్తమాన రాజన్ (హవిషా)ఘృతాదినా (వృధానః)వర్ధమానః. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శానచి శపో లుక్(ఘృత ప్రతీకః)యో ఘృత ముదకం ప్రత్యాయయతి సః(ఘృతయోనిః)ఘృతం ప్రదీప్తం తేజో యోనిః కారణం గృహం వా యస్య సః(ఏధి)భవ (ఘృతమ్)(పీత్వా)(మధు)మధురమ్ (చారు) సున్దరమ్ (గవ్యమ్)గోర్వికారమ్(పితేవ) (పుత్రమ్) (అభి)ఆభిముఖ్యే (రక్షతాత్) రక్ష (ఇమాన్) (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా ॥౧౭॥ అన్వయః—హే అగ్నే! యథా హవిషా వృధానో ఘృతప్రతీకో ఘృతయోని రగ్ని ర్వర్ధతే తథాఽఽయుష్మాంస్త్వమేధి.మధుచారు గవ్యం ఘృతం పీత్వా పుత్రం పితేవ స్వాహేమా నభి రక్షతాత్ ॥౧౭॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా సూర్యాదిరూపేణాగ్ని ర్బాహ్యాభ్యన్తరః సన్ సర్వాన్ రక్షతి తథైవ రాజా పితృవద్వర్తమానః సన్ పుత్ర మివేమాః ప్రజాః సతతం రక్షేత్. ॥౧౭॥

పదార్థము—అగ్నే = అగ్నివలెనుండు తేజస్వీ! రాజా! ఎటుల,హవిషా = ఘృతాదులచే, వృధానః = వృద్ధిజెందినది, ఘృతప్రతీకః = జలమును ప్రసిద్ధిపఱచునది. ఘృతయోనిః = ప్రదీప్తమగు తేజస్సును కారణముగ లేక గృహముగ కలిగియున్నదియు నగు నగ్ని వృద్ధిజెందునో, అటులనే, ఆయుష్మాన్ = పెద్దవయస్సుగలవాడవై నీవు, ఏధి = వర్ధిల్లుము. మధు = మధురమును, చారు = సుందరమునునగు, గవ్యమ్ ఘృతమ్ = గోఘృతమును, పీత్వా = త్రాగి,పుత్రమ్ పితా ఇవ = కొడుకును తండ్రి[రక్షించుచున్నటుల]వలె,స్వాహా = సత్యక్రియతో,ఇమాన్ = ఈ ప్రజాస్థమనుష్యులను, అభి రక్షతాత్ = అభిముఖ్యుడవై రక్షించుము. ॥౧౭॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. సూర్యాదిరూపమున అగ్ని బాహ్యాభ్యంతరమునందుండి అందఱిని రక్షించుచున్నటుల రాజు పితరునివలె ప్రవర్తించుచు పుత్రసదృశులగు నీప్రజలను నిరంతరము రక్షించవలెను. ॥౧౭॥ 1868

1869 పరిమ ఇత్యస్య భరద్వాజః శిరమ్బిఠ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా,విరాడనుష్టుప్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

పరీమే గామనేషత పర్యగ్ని మహృషత ।
దేవేష్వక్రత శ్రవః క ఇమాꣳ॥ ఆ దధర్షతి. ॥౧౮॥

పరి, ఇమే, గామ్, అనేషత, పరి, అగ్నిమ్, అహృషత, దేవేషు,

అక్రత, శ్రవః, కః, ఇమాన్, ఆ, దధర్షతి. ॥౧౮॥

పదార్థః—(పరి)సర్వతః(ఇమే)(గామ్) వాణీం పృథివీం వా(అనేషత)(పరి)సర్వతః(అగ్నిమ్)(అహ్రూషత) హరత (దేవేషు) విద్వత్సు (అక్రత).కురుత్య అత్ర మంత్రే ఘసేతి చ్లేర్లుక్ (శ్రవః) అన్నమ్(కః)(ఇమామ్)(ఆ)(దధర్షతి)ధర్షయితుం శక్నోతి. అత్ర లేటి వ్యత్యయేన శ్లుః ॥౧౮॥ అన్వయః—హే రాజజనాః య ఇమే యూయం గాం పర్యనేషతాఽగ్నిం పర్యహ్రూషత. ఏషు దేవేషు శ్రవోఽక్రతైవం భూతా నిమా న్భవతః క ఆ దధర్షతి ॥౧౮॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే రాజజనాః పృథివీవద్ధీరా అగ్నివత్తేజస్వినోఽన్నవదాయుష్కరాః సన్తో ధర్మేణ ప్రజా రక్షన్తి తేఽతులాం రాజశ్రియ మాప్నువన్తి ॥౧౮॥

పదార్థము—రాజపురుషులారా! ఇమే=ఈ మీరు,గామ్=వాణిని లేక పృథివిని, పరి అనేషత=స్వీకరించుడు. అగ్నిమ్=అగ్నిని, పరి అహ్రూషత = అన్నివైపులనుండి హరించుడు అనగా కార్యమునం దుపయోగించుడు,దేవేషు=ఈ విద్వాంసులయందు, శ్రవః=అన్నమును, అక్రత=చేయుడు, ఇటుల మెలగు మిమ్ములను, కః = ఎవడు, ఆ దధర్షతి=గద్దించగలుగును? ॥౧౮॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. పృథివివలె ధీరపురుషులు, అగ్నివలె తేజస్వులు, అన్నమువలె ఆయుర్వర్ధకులు నగుచు ప్రజలను రక్షించు రాజపురుషులు అతుల రాజ్యలక్ష్మిని పొందుచున్నారు. ॥౧౮॥ 1869

1870 క్రవ్యాదమిత్యస్య దమన ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

క్రవ్యాద మగ్నిం ప్ర హిణోమి దూరం యమరాజ్యం గచ్ఛతు రిప్రవాహః ।
ఇహైవాయ మితరో జాతవేదా దేవేభ్యో హవ్యం వహతు ప్రజానన్ ॥౧౯॥

క్రవ్యాదమితి క్రవ్య+అదమ్, అగ్నిమ్, ప్ర, హినోమి, దూరమ్, యమరాజ్యమితి యమరాజ్యమ్, గచ్ఛతు, రిప్రవాహః ఇతి రిప్ర+వాహః, ఇహ, ఏవ, అయమ్, ఇతరః, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః, దేవేభ్యః, హవ్యమ్, వహతు, ప్రజానన్నితి ప్ర+జానన్. ॥౧౯॥

పదార్థః—(క్రవ్యాదమ్)యః క్రవ్యం మాంసమత్తి తమ్ (అగ్నిమ్)అగ్నిమివాఽన్యాన్ పరితాపకమ్ (ప్ర)(హిణోమి)గమయామి(దూరమ్)(యమఽరాజ్యమ్) యమస్య న్యాయాధీశస్య స్థానమ్(గచ్ఛతు)(రిప్రవాహః)యే రిప్రం పాపం వహన్తి తాన్ (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (ఏవ)(అయమ్)(ఇతరః)భిన్నః(జాతవేదాః)జాతప్రజ్ఞానః(దేవేభ్యః)ధార్మికేభ్యో విద్వద్భ్యః (హవ్యమ్) ఆదాతు మర్హం విజ్ఞానమ్ (వహతు)ప్రాప్నోతు (ప్రజానన్)ప్రకర్షేణ జానన్ సన్ ॥౧౯॥ అన్వయః—ప్రజాన న్నహం క్రవ్యాద మగ్ని మివ వర్తమానం యం దూరం ప్రహిణోమి యాశ్చ రిప్రవాహాశ్చ దూరం ప్రహిణోమి స యమరాజ్యం గచ్ఛతు తే చ ఇహైతరోఽయం జాతవేదా దేవేభ్యో హవ్యమేవ వహతు ॥౧౯॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. హే

న్యాయాధీశాః! యూయం దుష్టాచారిణః సంతాడ్య ప్రాణాదపి వియోజ్య శ్రేష్ఠాన్ సత్కృత్యేహ సృష్టౌ సామ్రాజ్యం కురుత. ॥౧౯॥

పదార్థము—ప్రజానన్ = బాగుగ నెఱుగుచున్న నేను, క్రవ్యాదమ్ = పచ్చిమాంసమును తినువాడు, అగ్నిమ్ = అగ్నివలె ఇతరులను తపింపజేయువాడునునైన దుష్టుని, దూరమ్ ప్రహిణోమి = దూరముగ తఱిమెదను, మఱియు, రిప్రవాహః = పాపి [భార]మును ఎత్తుకొను దుష్టులను దూరమొనర్చుచున్నాను. అతను, మఱియు ఆ పాపులందరు, యమరాజ్యమ్ = న్యాయాధీశుడైన రాజుయొక్క న్యాయాలయమునకు, గచ్ఛతు = పోవుదురు గాక! ఇహ = ఈ జగత్తునందు, ఇతరః అయమ్ జాతవేదాః = ధర్మాత్ముడగు నీ రెండవ విద్వాంసుడు, దేవేభ్యః = ధార్మికవిద్వాంసులను, హవ్యమ్ = గ్రహించదగిన విజ్ఞానమును, ఏవ = అవధారణార్థము, వహతు = లభించును గాక! ॥౧౯॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. మీరు దుష్టాచారులను చక్కగా తాడనమొనర్చి, ప్రాణములనుగూడ తొలగించి, శ్రేష్ఠులను సత్కరించి యీ సృష్టియందు సామ్రాజ్యమును, అనగా చక్రవర్తి రాజ్యము నొనర్చుడు. ॥౧౯॥ 1870

1871 వహ వపామిత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః,

జాతవేదా దేవతా, స్వరాట్ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ పితృసేవన విషయ మాహ. పితరులకు సేవచేయు విషయము.

వహ వపాం జాతవేదః పితృభ్యో యత్రైనాన్వేత్థ నిహితా న్పరాకే
మేదసః కుల్యా ఉపతాన్స్రవన్తు సత్యా ఏషా మాశిషః సం నమన్తాగ్ స్వాహా॥

వహ, వపామ్, జాతవేద ఇతి జాత+వేదః, పితృభ్య ఇతి పితృ+భ్యః, యత్ర, ఏనాన్, వేత్థ, నిహితానితి ని+హితాన్, పరాకే, మేదసః, కుల్యాః, ఉప, తాన్, స్రవన్తు, సత్యాః, ఏషామ్, ఆశిష ఇత్యా+శిషః, సమ్, నమన్తామ్, స్వాహా॥

పదార్థః—(వహ) ప్రాప్నుహి (వపామ్) వపన్తి యస్యాం భూమౌ తామ్ (జాతవేదః) జాతప్రజ్ఞానః (పితృభ్యః) జనకేభ్యో విద్యాశిక్షాదాతృభ్యో వా (యత్ర) (ఏనాన్) (వేత్థ) జానాసి (నిహితాన్) (పరాకే) దూరే (మేదసః) స్నిగ్ధాః (కుల్యాః) జలప్రవాహోధారాః (ఉప) (తాన్) జనాన్ (స్రవన్తు) ప్రాప్నువన్తు (సత్యాః) సత్సు సాధ్వ్యః (ఏషామ్) (ఆశిషః) ఇచ్ఛాః (సమ్) సమ్యక్ (నమన్తామ్) ప్రాప్నువన్తు (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా ॥౨౦॥ అన్వయః—హే జాతవేద స్త్వం యత్రైతాన్ పరాకే నిహితాన్ వేత్థ తత్ర పితృభ్యో వపాం వహ యథా మేదసః కుల్యాస్తానుపస్రవన్తు తథా స్వాహైషా మాశిషః సత్యాః సన్నమన్తామ్ ॥౨౦॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే దూరే స్థితాన్ పితౄన్ విదుషశ్చాహూయ సత్కుర్వన్తి యథాఽఽరామవృక్షాదీన్ జలవాయూవర్ధయత స్తథై తేషామిచ్ఛా సత్యాః సత్యః సర్వతో వర్ధన్తే. ॥౨౦॥

పదార్థము—జాతవేదః = ఉత్తమజ్ఞానమును పొందినవాడా! నీవు, యత్ర =

ఎక్కడ, పరాకే = దూరముగ, ఏతాన్ నిహితాః = ఉన్న యీ పితరులను, వేత్థ = ఎఱుగుదువో, అక్కడ, పితృభ్యః = జనకులనుండి లేక విద్యాశిక్షాదాతలైన గురువుల నుండి, వపామ్ = వ్యవసాయయోగ్యమైన భూమిని, వహ = పొందుము. ఎటుల, మేదసః = ఉత్తమములైన, కుల్యాః = జలప్రవాహములతో కూడిన నదులు లేక కాలువలు, తాన్ = ఆ సజ్జనులకు, ఉప స్రవంతు = సమీపముగ లభించునో, అటులనే, స్వాహా = సత్యక్రియతో, ఏషామ్ = వీరియొక్క, ఆశిషః = కోరికలు, సత్యాః = సత్యములై, సమ్ నమంతామ్ = చక్కగా లభించునుగాక ! ॥౨౦॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. దూరముగనున్న పితరులను, విద్వాంసులను ఆహ్వానించి సత్కరించువారికోరికలు సత్యములై, ఆ రామవృక్షములను జలవాయువులు పెంపొందజేయుచున్నటుల అన్నివిధముల పెంపొందును.

1872 స్యోనేత్యస్య మేధాతిథిర్ఋషిః, పృథివీ దేవతా,
నిచృద్ గాయత్రీ, అపన ఇతి ప్రాజాపత్యా గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః,
గృహిణీ కీదృశీ స్యాదిత్యాహ. కులీన గృహిణి ఎటులుండవలయును ?

స్యోనా పృథివి నో భవానృక్షరా నివేశనీ ।
యచ్ఛా నః శర్మ సప్రథాః । అప నః శోశుచదఘమ్ ॥౨౧॥

స్యోనా, పృథివి, నః, భవ, అనృక్షరా, నివేశనీతి ని+వేశనీ, యచ్ఛ, నః, శర్మ, సప్రథా ఇతి స+ప్రథాః, అప, నః, శోశుచత్, అఘమ్. ॥౨౧॥

పదార్థః—(స్యోనా) సుఖకరీ(పృథివి) భూమి రివ వర్తమానే(నః)అస్మభ్యమ్ (భవ) (అనృక్షరా)నిష్కణ్టకా (నివేశనీ) నివిశన్తే యస్యాం సా (యచ్ఛ) దేహి.అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (నః)అస్మభ్యమ్(శర్మ)సుఖమ్(సప్రథాః)విస్తీర్ణేన ప్రశంసనేన సహ వర్తమానాః(అప)దూరీకరణే (నః)అస్మాకమ్(శోశుచత్)భృశం శోధయతు (అఘమ్) పాపమ్ ॥౨౧॥ అన్వయః—హే పృథివి భూమి రివ వర్తమానే స్త్రి! త్వం యథాఽనృక్షరా నివేశనీ భూమిః స్యోనా భవతి తథా నో భవ సప్రథాః సతీ నశ్శర్మ యచ్ఛ యథా న్యాయేశో నోఽఘమపశోశుచ త్తథాఽపరాధం దూరం గమయ ॥౨౧॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యా స్త్రీ పృథివీవత్ క్షమాశీలా క్రూరతాది దోషరహితా బహుప్రశంసితా అన్యేషామపి దోషనివారికా భవతి సైవ గృహకృత్యే యోగ్యా భవతి. ॥౨౧॥

పదార్థము—పృథివి = భూమివలె నుండు క్షమాశీలవైన పడతీ!నీవు ఎటుల, అనృక్షరా = కంటకాది రహితము, నివేశనీ = కూర్చొనుట కాధారమునగు భూమి, స్యోనా = సుఖకరమగునో అటుల, నః = మాకు, శర్మ = సుఖమును, యచ్ఛ = ప్రసాదించుము, న్యాయాధీశుడెటుల, నః అఘమ్ = మా పాపములను, అప శోశుచత్ = శీఘ్రముగ దూరమొనర్చునో లేక శుద్ధమొనర్చునో అటులనే నీవు అపరాధమును దూరమొనర్చుము.

భావార్థము—ఇందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది.పృథివివలె క్షమాశీల, ఓపికగలది, క్రూరత్వాది దోషరహిత, బహుప్రశంసితురాలు, ఇతరుల దోషములను కూడ నివారించునదియునై యుండు స్త్రీయే గృహకార్యములకు యోగ్యురాలగుచున్నది. ॥౨౧॥ 1872

1873॥ అస్మాదిత్యస్యాదిత్యా దేవా ఋషయః, అగ్ని ర్దేవతా, స్వరాడ్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును ?

అస్మాత్త్వమధి జాతోఽసి త్వదయం జాయతాం పునః ।

అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహా. ॥౨౨॥

అస్మాత్, త్వమ్, అధి, జాతః, అసి, త్వత్, అయమ్, జాయతామ్, పునరితి పునః, అసౌ, స్వర్గాయేతి స్వః+గాయ, లోకాయ, స్వాహా. ॥౨౨॥

పదార్థః—(అస్మాత్)లోకాత్(త్వమ్)(అధి) ఉపరిభావే (జాతః) (అసి) భవసి (త్వత్) తవ సకాశా దుత్పన్నః(అయమ్)పుత్రః (జాయతామ్)ఉత్పద్యతామ్ (పునః) పశ్చాత్ (అసౌ) విశేష నామా(స్వర్గాయ) విశేషసుఖభోగాయ (లోకాయ)ద్రష్టవ్యాయ(స్వాహా)సత్యయా క్రియయా

అన్వయః—హే విద్వన్!యత స్త్వమస్మాల్లోకా దధిజాతోఽసి తస్మాదయం త్వత్పునరసౌ స్వాహా స్వర్గాయ లోకాయ జాయతామ్ ॥౨౨॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యుష్మాభి రిహ మనుష్య శరీరం ధృత్వా విద్యాసుశిక్షాసుశీలధర్మయోగవిజ్ఞానాని సఙ్గృహ్య ముక్తిసుఖాయ ప్రయతి తవ్య మిద మేవ మనుష్యజన్మసాఫల్యం వేద్యమితి. ॥౨౨॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా! త్వమ్=నీవు, అస్మాత్=ఈలోకమునకంటె అనగా నేటి మానవులకంటె, అధి జాతః అసి=సర్వోపరిగ ప్రసిద్ధుడవై యున్నావు. కావున, అయమ్=ఈ పుత్రుడు, త్వత్=నీకంటె, పునః = తర్వాత, అసౌ = విశేషనామము గలవాడై, స్వాహా=సత్యక్రియతో, లోకాయ=చూడదగిన, స్వర్గాయ=విశేష సుఖ మును భోగించుటకు, జాయతామ్=సమర్థుడగు గాక ! ॥౨౨॥

భావార్థము—మానవులారా! మీ రిచట మానవశరీరమును ధరించి విద్యా సుశిక్ష లను, సౌశీల్యమును, ధర్మమును, యోగాభ్యాసమును,విజ్ఞానమును చక్కగా గ్రహించి మోక్షసుఖమునకై ప్రయత్నించుడు. ఇదియే మానవజన్మయొక్క సాఫల్యమని గ్రహించుడు. ॥౨౨॥ 1873

అస్మిన్నధ్యాయే వ్యవహార జీవగతి జన్మ మృత్యు సత్యాఽఽశీ రగ్ని సత్యేచ్ఛానాం వ్యాఖ్యానా దేతదధ్యాయోక్తార్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సఙ్గతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు వ్యవహారము, జీవగతి, జన్మము, మృత్యువు, సత్యము, ఆశీర్వాదము, అగ్ని, సత్యేచ్ఛ మొదలగునవి వ్యాఖ్యానించబడినవగుటచే నీ యధ్యాయమునందు చెప్పబడిన యర్థము పూర్వాధ్యాయమున చెప్పబడిన యర్థముతో సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

★

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీమన్మహావిదుషాం విరజానన్ద సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే పంచత్రింశో ఽధ్యాయోఽల మగమత్.

★

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు పాలడగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన శ్రీ మద్దయానన్దసరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౫ వ అధ్యాయము సమాప్తము.

—(ఇతి)—

ఓమ్

అథ షట్ త్రింశాధ్యాయారమ్భః

—౦—

ఇపుడు ముప్పదియారవ అధ్యాయము ప్రారంభించబడుచున్నది

ఓం విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురి తాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥౧॥

1874 ఋచమిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

అథ విద్వత్సఙ్గేన కిఙ్జాయత ఇత్యాహ. విద్వత్సంగముచే నేమగును ?

ఋచం వాచం ప్ర పద్యే మనో యజుః ప్ర పద్యే సామ ప్రాణం ప్ర పద్యే

చక్షుః శ్రోత్రం ప్ర పద్యే। వాగోజః సహౌజో మయి ప్రాణాపానౌ ॥౧॥

ఋచమ్, వాచమ్, ప్ర, పద్యే, మనః, యజుః, ప్ర, పద్యే, సామ,

ప్రాణమ్, ప్ర, పద్యే, చక్షుః, శ్రోత్రమ్, ప్ర, పద్యే, వాక్, ఓజః, సహ,

ఓజః, మయి, ప్రాణాపానౌ. ॥౧॥

పదార్థః— (ఋచమ్) ప్రశంసనీయ మృగ్వేదమ్ (వాచమ్) వాణీమ్(ప్ర)(పద్యే)ప్రాప్నుయామ్ (మనః) మననాత్మకం చిత్తమ్ (యజుః) యజుర్వేదమ్ (ప్ర)(పద్యే) (సామ)సామవేదమ్ (ప్రాణమ్)(ప్ర)(పద్యే)(చక్షుః)చష్టే పశ్యతి యేన తత్ (శ్రోత్రమ్) శృణోతి యేన తత్ (ప్ర)(పద్యే)(వాక్)వాణీ(ఓజః)మానసం బలమ్(సహ)(ఓజః)శారీరం బలమ్(మయి) ఆత్మని (ప్రాణాపానౌ)(ప్రాణశ్చాఽపానశ్చ తావుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసౌ. ॥౧॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా మయి ప్రాణాపానౌ దృఢౌ భవేతాం మమ వాగోజః ప్రాప్నుయాత్తయా తాభ్యాం చ సహోఽహమోజః ప్రాప్నుయామృచం వాచం ప్రపద్యే మనో యజుః ప్రపద్యే సామ ప్రాణం ప్రపద్యే చక్షుః శ్రోత్రంప్రపద్యే తథా యూయ మేతాని ప్రాప్నుత. ॥౧॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే విద్వాంసో! యుష్మత్సఙ్గేన మమ ఋగివ ప్రశంసనీయా వాగ్యజురివ మనః సామ ఇవ ప్రాణః సప్తదశతత్వాత్మకం లిఙ్గం శరీరఞ్చ స్వస్థం నిరుపద్రవం సమర్థం భవతు. ॥౧॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల, మయి=నా యాత్మయందు, ప్రాణాపానౌ =ప్రాణాపానములు క్రింది మీది శ్వాసలు దృఢములగునో, వాక్=నా వాణి, ఓజః= మానసబలమును పొందునో, సహ=ఆవాణితోను, ఆ శ్వాసలతోను నేను,ఓజః = శరీర బలమును పొందుదునో, ఋచమ్ వాచమ్=ఋగ్వేదరూపవాక్కును,ప్రపద్యే=పొందుదునో, మనః=మననమొనర్చు అంతఃకరణముతో తుల్యమగు, యజుః=యజుర్వేదము, ప్రపద్యే=పొందుదునో, ప్రాణమ్ = ప్రాణక్రియ అనగా యోగాభ్యాసాదికమగు ఉపాసనకు సాధకమైన, సామ = సామవేదమును, ప్ర పద్యే=పొందుదునో, చక్షుః=ఉత్తమనేత్రమును, మఱియు, శ్రోత్రమ్=శ్రేష్ఠకర్ణమును, ప్ర పద్యే=పొందుదునో, అటులనే మీరును వీనినన్నిటిని పొందుడు. ॥౧॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులారా! మీ సాంగత్యమున ఋగ్వేదసదృశము ప్రశంసనీయమునగు నా వాణి, యజుర్వేదముతో సమానమగు మనస్సు, సామవేదసదృశమగు ప్రాణము, సప్తదశతత్వములతో గూడిన లింగశరీరము, స్వస్థములు సకలోపద్రవములనుండి రహితములునై సమర్థవంతములగును గాక ! ॥౧॥ 1874

1875 యన్మే ఛిద్రమిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః,
బృహస్పతి ర్దేవతా, నిచృత్పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.
అథేశ్వరప్రార్థనా విషయ మాహ. ఈశ్వర ప్రార్థనా విషయము.

యన్మే ఛిద్రం చక్షుషో హృదయస్య మనసో వాతి తృణ్ణం బృహస్పతి
ర్మే తద్దధాతు । శం నో భవతు భువనస్య య స్పతిః. ॥౨॥

యత్, మే, ఛిద్రమ్, చక్షుషః, హృదయస్య, మనసః, వా, అతితృణ్ణమిత్యతి తృణ్ణమ్, బృహస్పతిః, మే, తత్, దధాతు, శమ్, నః, భవతు, భువనస్య, యః, పతిః. ॥౨॥

పదార్థః—(యత్) (మే) మమ (ఛిద్రమ్) న్యూనత్వమ్ (చక్షుషః) నేత్రస్య(హృదయస్య) (మనసః)అన్తఃకరణస్య(అతితృణ్ణమ్)అతిహింసితం వ్యాకులత్వమ్(బృహస్పతిః)బృహతామాకాశాదీనాం పాలక ఈశ్వరః(మే)మహ్యామ్(తత్)(దధాతు)పుష్ణాతు(శమ్)(నః)అస్మభ్యమ్(భవతు)(భువనస్య)భవన్తి భూతాని యస్మింస్తస్య(యః)(పతిః)పాలకః స్వామీశ్వరః. ॥౨॥ అన్వయః—యన్మే చక్షుసో హృదయస్య ఛిద్రం మనసో వాతితృణ్ణమస్తి తద్బృహస్పతి ర్మే దధాతు యో భువనస్య పతి రస్తి స నః శమ్భవతు. ॥౨॥ భావార్థః—సర్వైర్మనుష్యైః పరమేశ్వరస్యోపాశనయాఽఽజ్ఞాపాలనేన చాఽహింసాధర్మం స్వీకృత్య జితేన్ద్రియత్వం సంపాదనీయమ్

పదార్థము—మే చక్షుషః=నా నేత్రముయొక్క, హృదయస్య=అంతఃకరణముయొక్కయు, యత్ ఛిద్రమ్=ఏ న్యూనత—లోటు, లేక, మనసః=మనస్సుయొక్క, అతితృణ్ణమ్=వ్యాకులత్వ మేదియున్నదో, తత్=దానిని, బృహస్పతిః=గొప్పవియగు ఆకాశాదుల పాలకుడగు పరమేశ్వరుడు, మే=నాకై, దధాతు=పుష్టము—పూర్ణము నొనర్చుగాక! యః భువనస్య పతిః=సకలసంసారమున కెవడు పతియో, అతడు, నః శమ్ భవతు=మాకు కళ్యాణకరు డగునుగాక ! ॥౨॥

భావార్థము—మానవులందరు పరాత్పరుని యుపాసనచేతను, ఆజ్ఞాపాలనము చేతను అహింసాధర్మమును స్వీకరించి జితేంద్రియత్వమును సంపాదించవలయును.॥౨॥

1876 భూర్భువః స్వరిత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, సవితా దేవతా, దైవీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః, తత్సవితు రిత్యస్య నిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
అథేశ్వరోపాసనా విషయ మాహ. ఈశ్వరోపాసనా విషయము.

భూర్భువః స్వః । తత్సవితు ర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి ।
ధియో యో నః ప్రచోదయాత్. ॥३॥

భూః, భువః, స్వః, తత్, సవితుః, వరేణ్యమ్, భర్గః, దేవస్య, ధీమహి, ధియః, యః, నః, ప్రచోదయాదితి ప్ర+చోదయాత్. ॥३॥

పదార్థః—(భూః)కర్మవిద్యామ్(భువః)ఉపాసనావిద్యామ్(స్వః) జ్ఞానవిద్యామ్ (తత్)ఇన్ద్రియై ర్గ్రాహ్యం పరోక్షమ్(సవితుః)సకలైశ్వర్యప్రదస్యేశ్వరస్య(వరేణ్యమ్)స్వీకర్తవ్యమ్ (భర్గః) సర్వదుఃఖప్రణాశకం తేజఃస్వరూపమ్(దేవస్య)కమనీయస్య(ధీమహి) ధ్యాయేమ (ధియః)ప్రజ్ఞాః (యః)(నః)అస్మాకమ్(ప్రచోదయాత్)ప్రేరయేత్. ॥३॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా వయం భూర్భువః స్వ రధీత్య యో నో ధియః ప్రచోదయాత్తస్య దేవస్య సవితుస్తద్వరేణ్యం భర్గో ధీమహి తథా యూయ మప్యేతద్ధ్యాయత. ॥३॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యే మనుష్యాః కర్మోపాసనాజ్ఞానవిద్యాః సంగృహ్యాఖిలైశ్వర్యయుక్తేన పరమాత్మనా సహ స్వాత్మనో యుఞ్జతేఽధర్మాఽనైశ్వర్యదుఃఖాని విధూయ ధర్మైశ్వర్యసుఖాని ప్రాప్నువన్తి తానన్తర్యామీ జగదీశ్వరః స్వయం ధర్మాఽనుష్ఠాన మధర్మత్యాగం చ కారయితుం సదైవేచ్ఛతి. ॥३॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల మేము,భూః=కర్మకాండపు విద్యను, భువః ఉపాసనాకాండపు విద్యను, మఱియు, స్వః=జ్ఞానకాండపు విద్యను సంగ్రహపూర్వకముగ అధ్యయనమొనర్చి, యః నః=ఎవడు మాయొక్క, ధియః=ధారణమొనర్చు బుద్ధులను, ప్రచోదయాత్=ప్రేరేపించునో, దేవస్య=కామించదగినవాడును,సవితుః =సమస్తైశ్వర్యమును ఇచ్చువాడునునగు నా పరమేశ్వరునియొక్క, తత్=ఇంద్రియములచే గ్రహించయోగ్యముకానిది, [పరోక్షమైనది, వరేణ్యమ్ = స్వీకరించదగినది] భర్గః=సకలదుఃఖవినాశకమునగు నా తేజఃస్వరూపమును, ధీమహి=ధ్యానించెదము, అటులనే మీరును దీనిని ధ్యానించుడు.

భావార్థము—దీనియందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఏ మానవులు కర్మోపాసనా జ్ఞానవిద్యలను చక్కగాసంగ్రహించి అఖిలైశ్వర్యయుక్తుడగు పరమాత్మునియందుస్వాత్మను లీనమొనర్చుదురో, అధర్మానైశ్వర్య దుఃఖములు అను మలినములను దళనమొనర్చి ధర్మైశ్వర్య సుఖములను పొందుచున్నారో,వారిని అంతర్యామి జగదీశ్వరుడే స్వయముగ ధర్మానుష్ఠానమొనరింపజేయుటకు, అధర్మత్యాగ మొనరింపజేయుటకు సదా వాంఛించును. ॥३॥ 1876

1877 కయా న ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

కయా నశ్చిత్ర ఆ భువదూతీ సదావృధః సఖా । కయా శచిష్ఠయా వృతా ॥४॥

కయా, నః, చిత్రః, ఆ, భువత్, ఊతీ, సదావృధ ఇతి సదా+వృధః, సఖా, కయా, శచిష్ఠయా, వృతా. ॥౪॥

పదార్థః—(కయా)(నః)అస్మాకమ్(చిత్రః)అద్భుతగుణకర్మస్వభావః పరమేశ్వరః (ఆ)సమన్తాత్(భువత్)భవేత్(ఊతీ)రక్షణాదిక్రియయా. అత్ర తృతీయైకవచనస్య సుపాం సులుగితి పూర్వసవర్ణః(సదావృధః)సదైవవర్ధమానః(సఖా)సుహృత్ (కయా)(శచిష్ఠయా) అతిశయేన శచీ ప్రజ్ఞా తయా (వృతా) వర్తమానయా. ॥౪॥ అన్వయః—స సదావృధ శ్చిత్రో నః కయోతీ సఖా ఆభువత్ కయా వృతా శచిష్ఠయాఽస్మాన్ శుభేషు గుణకర్మస్వభావేషు ప్రేరయేత్. ॥౪॥ భావార్థః—వయమిదం యథార్థతయా న విజానీమః స ఈశ్వరః కయా యుక్త్యాఽస్మాన్ ప్రేరయతి యస్య సహాయేనైవ వయం ధర్మార్థకామమోక్షాన్ సాద్ధుం శక్నుమః. ॥౪॥

పదార్థము—సదావృధః=ఎల్లప్పుడు వృద్ధియగువాడు అనగా నెన్నటికి న్యూనత్వమును పొందనివాడు, చిత్రః = ఆశ్చర్యరూప గుణకర్మస్వభావములచే కూడినవాడునగు నాపరమేశ్వరుడు, నః=మాయొక్క,కయా ఊతీ=ఏరక్షణాది క్రియలతో, సఖా ఆ భువత్=సఖుడగును! మఱియు, కయా వృతా శచిష్ఠయా =వర్తమానము అత్యంతోత్తమమునగు బుద్ధితో మమ్ము శుభగుణ కర్మస్వభావములందు ప్రేరేపించును!

భావార్థము—ఎవని సహాయముచే మనము ధర్మార్థ కామమోక్షములను సాధించ సమర్థులము కాగలుగుదుమో, ఏయుక్తితో పరమేశ్వరుడు మనలను ప్రేరేపించునో ఈ విషయమును మనము యథార్థరూపములో నెఱుగజాలము. ॥౪॥ 1877

1878 కస్త్వేత్యస్య వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

కస్త్వా సత్యో మదానాం మꣳహిష్ఠో మత్సదన్ధసః । దృఢా చిదారుజే వసు॥౫॥

కః, త్వా, సత్యః, మదానామ్, మꣳహిష్ఠః, మత్సత్, అన్ధసః, దృఢా, చిత్, ఆరుజ ఇత్యారుజే, వసు. ॥౫॥

పదార్థః— (కః) సుఖస్వరూపః (త్వా) త్వామ్ (సత్యః) సత్సు పదార్థేషు సాధు రీశ్వరః (మదానామ్) ఆనన్దానాం మధ్యే (మంహిష్ఠః) అతిశయేన మహితా వృద్ధః (మత్సత్) ఆనన్దయతి (అన్ధసః) అన్నాదేః సకాశాత్ (దృఢా) దృఢాని (చిత్) అపి (ఆరుజే) దుఃఖభఞ్జకాయ జీవాయ(వసు) వసూని ధనాని. అత్ర సుపాం సు లుగితి జసో లుక్. ॥౫॥ అన్వయః—హే మనుష్యా!మదానాం మంహిష్ఠః కః సత్యః ప్రజాపతి రన్ధస స్త్వా మత్సదారుజే తుభ్యం చిత్ దృఢా వసు ప్రయచ్ఛతి. ॥౫॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యోఽన్నాదినా సత్యవిజ్ఞాపనేన చ ధనాని ప్రదాయ సర్వానానన్దయతి తం సుఖస్వరూపం పరమాత్మాన మేవ యూయం నిత్యముపాధ్వమ్. ॥౫॥

పదార్థము—మానవులారా ! మదానామ్ = ఆనందములమధ్య, మంహిష్ఠః = అత్యంతముగ వృద్ధియైనవాడు, కః=సుఖస్వరూపుడు, సత్యః=విద్యమానపదార్థము

లందు శ్రేష్ఠతముడు, ప్రజారక్షకుడునగు పరమాత్మ, అంధసః = అన్నాదిపదార్థము లతో, త్వామ్ = నిన్ను, మత్సత్ = ఆనందితమొనర్చుచున్నాడు. ఆరుజే = దుఃఖనాశకు డవైన నీకొఱకు, చిత్ = కూడ, దృఢా వసు = దృఢమైన ఐశ్వర్యమును ఒసగుచున్నాడు.

భావార్థము—మానవులారా! ఎవడు అన్నాదులచేత, సత్యవిజ్ఞాపనముచేత ధనములనొసగి యందఱను ఆనందితులుగ చేయుచున్నాడో ఆ సుఖస్వరూపుడగు పరమాత్మునినే మీరు నిత్యముపాసించుడు. ॥౫॥ 1878

అభీ షుణ ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, పాదనిచృద్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అభీ షు ణః సఖీనా మవితా జరితౄణామ్ । శత మ్భవా స్యూతిభిః. ॥౬॥

అభి, సు, నః, సఖీనామ్, అవితా, జరితౄణామ్, శతమ్, భవాసి, ఊతిభిః॥

పదార్థః—(అభి)సర్వతః. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(సు)శోభనే(నః)అస్మాకమ్(సఖీనామ్) మిత్రాణామ్(అవితా)రక్షితా(జరితౄణామ్) సత్యస్తావకానామ్ (శతమ్) అసంఖ్యమ్ (భవాసి) భవేః(ఊతిభిః)రక్షణాదిభిః. ॥౬॥ అన్వయః—హే జగదీశ్వర! యత స్త్వం శతం దదద్భ్యూతిభిర్నః సఖీనాం జరితౄణామవితా సుభవాసి తస్మాదస్మాభిః సత్కర్తవ్యోఽసి. భావార్థః—హే మనుష్యా! యో రాగద్వేషరహితానా మజాతశత్రూణాం సర్వేషాం సుహృదాం మనుష్యాణామసంఖ్య మైశ్వర్య మతులం విజ్ఞానం చ ప్రదాయ సర్వతోఽభిరక్షతి తమేవ పరమేశ్వరం నిత్యం సేవధ్వమ్. ॥౬॥

పదార్థము—జగదీశ్వరా! నీవు, శతమ్ = అసంఖ్యైశ్వర్య ప్రదాతుడవగుచు, అభి ఊతిభిః = అన్నివైపులనుండి ప్రవృత్తములగు రక్షాదిక్రియలచే, నః = మా[కు]యొక్క, సఖీనామ్ = మిత్రులకు, జరితౄణామ్ = సత్యస్తుతియొనర్చువారలకు, అవితా = రక్షకుడవుగా, సు భవాసి = చక్కగానున్నావు. కనుక నీవు మాకు సత్కరించదగినవాడవు.

భావార్థము—మానవులారా! ఎవడు రాగద్వేషరహితులు, అజాతశత్రువులు, అందఱితో సఖ్యభావము నెఱపువారునగు మనుష్యులకు అసంఖ్యైశ్వర్యమును, అతుల విజ్ఞానమును ప్రదానమొనర్చి అన్నివైపులనుండి అభిరక్షించుచున్నాడో, ఆ పరమేశ్వరునినే నిత్యము సేవించుడు. ॥౬॥ 1879

కయా త్వమిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, వర్ధమానా గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

కయా త్వం న ఊత్యాభి ప్ర మన్దసే వృషన్ । కయా స్తోతృభ్య ఆ భర ॥౭॥

కయా, త్వమ్, నః, ఊత్యా, అభి, ప్ర మన్దసే, వృషన్, కయా, స్తోతృభ్య ఇతి స్తోతృభ్యః, ఆ, భర. ॥౭॥

పదార్థః—(కయా)(త్వమ్)(నః)అస్మాన్(ఊత్యా) రక్షణాద్యయా క్రియయా (అభి)(ప్ర)(మన్దసే)సర్వత్ర ఆనన్దయసి(వృషన్)సుఖాభివర్షక(కయా)రీత్యా(స్తోతృభ్యః)ప్రశంసకేభ్యో మనుష్యేభ్యః(ఆ)(భర). ॥౨॥ అన్వయః—హే వృషన్నీశ్వర! త్వం కయోత్యా నోఽభిప్రమన్దసే కయా స్తోతృభ్యః సుఖ మాభర. ॥౨॥ భావార్థః—హే భగవన్ పరమాత్మన్!యయా యుక్త్యా త్వం ధార్మికానానన్దయసి తాన్ సర్వతః పాలయసి తాం యుక్తి మస్మాన్ బోధయ. ॥౨॥

పదార్థము—వృషన్ =అన్నిదిక్కులనుండి సుఖవర్షమును వర్షింపజేయు నీశ్వరా త్వమ్=నీవు, కయా ఊత్యా = ఏ రక్షణాది క్రియలచే, నః అభి ప్ర మందసే = అన్నివైపులనుండి మమ్మానందపఱచుచున్నావు? మఱియు, కయా=పరీతిగ, స్తోతృభ్యః= నిన్ను ప్రశంసించు మనుష్యులకై సుఖమును, ఆ భర=చక్కగ ధారణమొనర్చెదవు ?

భావార్థము—భగవంతుడా ! పరమాత్ముడా ! ఏ యుక్తిచే నీవు ధర్మాత్ముల నానందితమొనర్చెదవు ? వారిని అన్నివిధముల రక్షించెదవు ? ఆ యుక్తి మా కెఱుక పఱచుము. ॥౨॥ 1880

1881 ఇన్ద్రో ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా,
ద్విపాద్విరాడ్ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఇన్ద్రో విశ్వస్య రాజతి శన్నో అస్తు ద్విపదే శం చతుష్పదే. ॥౮॥

ఇన్ద్రః, విశ్వస్య, రాజతి, శమ్, నః, అస్తు, ద్విపద ఇతి ద్వి+పదే, శమ్, చతుష్పదే, చతుః పద ఇతి చతుః+పదే. ॥౮॥

పదార్థః—(ఇన్ద్రః)విద్యుదివేశ్వరః(విశ్వస్య)సంసారస్య మధ్యే (రాజతి) ప్రకాశతే (శమ్) సుఖమ్(నః)అస్మాకమ్(అస్తు) (ద్విపదే) పుత్రాద్యాయ (శమ్) (చతుష్పదే)గవాద్యాయ. ॥౮॥ అన్వయః—హే జగదీశ్వర ! యో భవానిన్ద్ర ఇవ విశ్వస్య రాజతి తస్య భవతః కృపయా నో ద్విపదే శమస్తు నశ్చతుష్పదే శమస్తు. ॥౮॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః హే జగదీశ్వర! యతో భవాన్ సర్వత్రాఽభివ్యాపకః మనుష్యపశ్వాదీనాం సుఖమిచ్ఛ రసి తస్మాత్సర్వై రుపాసనీయోఽసి. ॥౮॥

పదార్థము—జగదీశ్వరా! ఏ నీవు, ఇంద్రః = విద్యుత్తువలె, విశ్వస్య రాజతి = విశ్వమునందు విరాజిల్లుచున్నావో, ఆ నీకృపచే, నః=మాయొక్క, ద్విపదే=పుత్రాదులకు. శమ్ అస్తు=సుఖము చేకూరుగాక! మఱియు మాయొక్క, చతుష్పదే= గవాదులకు, శమ్=సుఖము కలుగుగాక ! ॥౮॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది.జగదీశ్వరా!నీవు సర్వత్ర అభివ్యాప్తుడవై మనుష్య పశ్వాదుల సుఖమభిలషించెడువాడవై యున్నావు కనుక అందఱికి ఉపాసించదగినవాడవై యున్నావు. ॥౮॥ 1881

1882 శన్న ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, మిత్రాదయో
లిఙ్గోక్తా దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
మనుష్యైః స్వార్థపరార్థసుఖ మిషితవ్య మిత్యాహ.
మానవులు తమ సుఖముతోపాటు ఇతరుల సుఖమునుకూడ కోరవలయును.

శన్నో మిత్ర శ్శం వరుణః శన్నో భవత్వర్యమా ।
శన్న ఇన్ద్రో బృహస్పతిః శన్నో విష్ణు రురుక్రమః. ॥౯॥

శమ్, నః, మిత్రః, శమ్, వరుణః, శమ్, నః, భవతు, అర్యమా, శమ్, నః, ఇన్ద్రః, బృహస్పతిః, శమ్, నః, విష్ణుః, ఉరుక్రమ+ఇత్యురు+క్రమః॥

పదార్థః—(శమ్)సుఖకారి(నః)అస్మభ్యమ్(మిత్రః)ప్రాణఇవ ప్రియః సఖా(శమ్) (వరుణః) జలమివ శాన్తిప్రదః(శమ్)(నః)అస్మభ్యమ్(భవతు)(అర్యమా)యోఽర్యాన్ మన్యతే స న్యాయాధీశః(శమ్)(నః)అస్మభ్యమ్ (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యవాన్ (బృహస్పతిః) బృహత్యా వాచః పాలకో విద్వాన్(శమ్)(నః)అస్మభ్యమ్(విష్ణుః)వ్యాపకేశ్వరః(ఉరుక్రమః)ఉరు బహు క్రమః సంసారరచనే యస్య సః. ॥౯॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా నో మిత్రః శం భవతు వరుణః శమ్భవత్వర్యమా నః శం భవతు ఇన్ద్రో బృహస్పతి ర్నః శమ్భవతు ఉరుక్రమో విష్ణు ర్నః శమ్భవతు తథా యుష్మభ్యమపి భవేత్. ॥౯॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః.మనుష్యైర్యథా స్వార్థం సుఖ మేష్టవ్యం తథా పరార్థమపి యథా చ తే స్వయం సత్సఙ్గమిచ్ఛేయుస్తథా తత్రాఽన్యానపి ప్రేరయేయుః. ॥౯॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల, నః=మాకు, మిత్రః = ప్రాణతుల్యుడగు ప్రియమిత్రుడు, శమ్ భవతు=సుఖకారియగునో, వరుణః=జలములవలె శాంతినొసగువాడు, శమ్ = సుఖకరుడగునో, అర్యమా = పదార్థములస్వామి, లేక వైశ్యులను మన్నించు న్యాయాధీశుడు, నః=మాకు, శమ్=సుఖకారియగునో, ఇంద్రః=పరమైశ్వర్యవంతుడు, బృహస్పతిః=పెద్దదైన వేదరూపవాణియొక్క రక్షకుడగు విద్వాంసుడు, నః=మాకు, శమ్=కళ్యాణకరుడగునో, ఉరుక్రమః=సంసారరచనయందు అతిశీఘ్రత్వమొనర్చు, విష్ణుః=వ్యాపకేశ్వరుడు, నః=మాకు. శమ్=కళ్యాణకరుడగునో, అటులనే మీకును నగుగాక! ॥౯॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు తమకెటుల సుఖము నభిలషించెదరో అటులనే పరులకుకూడ, మఱియు వారెటుల తాము సత్సంగమభిలషించెదరో అటులనే యందు అన్యులనుగూడ ప్రేరేపించవలయును, ॥౯॥ 1882

1883 శన్నో వాత ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, వాతాదయో
దేవతాః, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మరల మానవు లేమి చేయవలయును?

శన్నో వాతః పవతాꣳ శన్న స్తపతు సూర్యః ।
శన్నః కనిక్రదద్దేవః పర్జన్యో అభి వర్షతు. ॥౧౦॥

శమ్, నః, వాతః, పవతామ్, శమ్, నః, తపతు, సూర్యః, శమ్, నః, కనిక్రదత్, దేవః, పర్జన్యః, అభి, వర్షతు. ॥౧౦॥

పదార్థః—(శమ్)సుఖకారకః(నః)అస్మభ్యమ్(వాతః)పవనః (పవతామ్)చలతు (శమ్) (నః) (తపతు)(సూర్యః)(శమ్)(నః) (కనిక్రదత్) భృశం శబ్దం కుర్వన్(దేవః) దివ్యగుణయుక్తో విద్యుదాఖ్యః(పర్జన్యః) మేఘః(అభి)ఆభిముఖ్యే(వర్షతు). ॥౧౦॥ అన్వయః—హే పరమేశ్వర! విద్వన్ వా యథా వాతో నః శం పవతాం సూర్యో న స్తపతు కనిక్రదద్దేవో నః శం భవతు. పర్జన్యోఽభి వర్షతు తథాఽస్మాన్ శిక్షయ. ॥౧౦॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా ! యేన ప్రకారేణ వాయుసూర్యవిద్యున్మేఘాః సర్వేషాం సుఖకరాః స్యు స్తథాఽనుతిష్ఠత. ॥౧౦॥

పదార్థము—పరమేశ్వరా! లేక విద్వాంసుడా! ఎటుల, వాతః = పవనము, నః శమ్ పవతామ్=మాకు సుఖకరముగ వీచునో, సూర్యః నః శమ్ తపతు=సూర్యుడు మాకు సుఖకరముగ తపించునో, కనిక్రదత్ = అత్యంతశబ్దమొనర్చుచున్న, దేవః= ఉత్తమగుణయుక్త విద్యుద్రూపాగ్ని, నః శమ్ = మాకు సుఖకరమైనది యగునో, మఱియు, పర్జన్యః అభి వర్షతు = అన్నివైపులనుండి మేఘము మాకు వర్షించునో, అటువంటిశిక్షను మా కొసగుము. ॥౧౦॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. మానవులారా ! వాయువు, సూర్యుడు, విద్యుత్తు,మేఘము అందరికి నెటుల సుఖకరములగునో అటుల అనుష్ఠానమొనర్చుచుండుడు. ॥౧౦॥ 1893

1884 అహాని శమిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, లిఙ్గోక్తా దేవతాః, అతిశక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అహాని శం భవన్తు నః శꣳ రాత్రీః ప్రతిధీయతామ్ । శన్న ఇన్ద్రాగ్నీ భవతా మవోభిః శన్న ఇన్ద్రావరుణా రాతహవ్యా ।
శన్న ఇన్ద్రాపూషణా వాజసాతౌ శమిన్ద్రా సోమా సువితాయ శంయోః॥

అహాని, శమ్, భవన్తు, నః, శమ్, రాత్రీః, ప్రతి, ధీయతామ్, శమ్, నః, ఇన్ద్రాగ్నీ ఇతీన్ద్రాగ్నీ, భవతామ్, అవోభిరిత్యవః+భిః, శమ్, నః, ఇన్ద్రావరుణా, రాతహవ్యేతి రాత+హవ్యా, శమ్, నః, ఇన్ద్రాపూషణా, వాజసాతావితి వాజ+

సాతౌ, శమ్, ఇన్ద్రాసోమా, సువితాయ, శంయోః. ॥౧౧॥

పదార్థః—(అహాని) దినాని (శమ్)సుఖకారకాణి (భవన్తు)(నః)అస్మభ్యమ్ (శమ్)(రాత్రీః) రాత్రయః(ప్రతి)(ధీయతామ్)ధీయన్తామ్.అత్ర వచనవ్యత్యయేనైకవచనమ్(శమ్)(నః)అస్మభ్యమ్ (ఇన్ద్రాగ్నీ)విద్యుత్పావకౌ(భవతామ్)(అవోభిః)రక్షణాదిభిః సహ(శమ్)(నః) (ఇన్ద్రావరుణా) విద్యుజ్జలే(రాతహవ్యా) రాతం దత్తం హవ్యమాదాతవ్యం సుఖం యాభ్యాన్తే (శమ్) (నః) (ఇన్ద్రాపూషణా) విద్యుత్పృథివ్యౌ (వాజసాతౌ) వాజాన్యన్నాని సంభజన్తి యయా తస్యాం యుధి(శమ్)(ఇన్ద్రాసోమా)విద్యుదోషధిగణౌ(సువితాయ)ప్రేరణాయ(శంయోః)సుఖస్య ॥౧౧॥ అన్వయః—హే పరమేశ్వర విద్వన్ వా యథాఽవోభిః సహ శంయోః సువితాయ నోఽహాని శం భవన్తు రాత్రీశ్శం ప్రతిధీయతా మిన్ద్రాగ్నీ నః శం భవతాం రాతహవ్యా ఇన్ద్రావరుణా నః శం భవతాం వాజసాతా విన్ద్రాపూషణా నః శం భవతా మిన్ద్రాసోమా చ శం భవతాంతథాఽస్మా ననుశిక్షేతామ్. ॥౧౧॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా! యదీశ్వరాప్తవిదుషాం శిక్షాయాం భవన్తః ప్రవర్తేరంస్తర్హ్యహర్నిశం భూమ్యాదయః సర్వే పదార్థా యుష్మాకం సుఖకరాః స్యుః ॥౧౧॥

పదార్థము—పరమేశ్వరా! లేక విద్వాంసుడా! ఎటుల,అవోభిః=రక్షణాదులతో పాటు, శంయోః=సుఖము యొక్క, సువితాయ=ప్రేరణకొఱకు, నః = మా నిమిత్తము, అహాని శమ్ భవంతు=దినములు సుఖకరములగునో, రాత్రీః=రాత్రుళ్లు, శమ్ ప్రతి ధీయతామ్ = కళ్యాణమునకై మమ్ము ధారణమొనర్చునో, ఇంద్రాగ్నీ = విద్యుత్తు ప్రత్యక్షాగ్ని ఈ రెండు, నః శమ్ భవతామ్ = మాకై సుఖకరములగునో, రాతహవ్యా = గ్రహించదగినవి,సుఖమును లభింపజేయునవియునైన, ఇంద్రావరుణా =విద్యుజ్జలములు, నః శమ్ = మాకు సుఖకరములగునో, వాజసాతౌ = అన్నముల సేవనమునకు హేతువగు సంగ్రామమునందు,ఇంద్రాపూషణా=విద్యుత్తు పృథివి రెండు, నః శమ్=మాకు సుఖకరములగునో మఱియు, ఇంద్రాసోమా = విద్యుత్తు మఱియు ఓషధులు, శమ్=సుఖకరములగునో అటులమాకు నీవు అనుకూల శిక్షగనుము.౧౧॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులారా! మీరు ఈశ్వరుని యొక్కయు, ఆప్తవిద్వాంసుల యొక్కయు శిక్షణయందు ప్రవృత్తులగుచో భూమ్యాది పదార్థములన్ని అహర్నిశము మీకు సుఖకరములుకాగలవు.

1885 శన్నో దేవీ రిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఆపో దేవతాః, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
కీదృశా జనాః సుఖసంపన్నా భవన్తీత్యాహ. ఎట్టి మానవులు సుఖసంయుక్తు లగుదురు ?

శన్నో దేవీ రభిష్టయ ఆపో భవన్తు పీతయే । శంయో రభి స్రవన్తు నః ॥౧౨॥

శమ్, నః, దేవీః, అభిష్టయే, ఆపః, భవన్తు, పీతయే, శంయోః, అభి, స్రవన్తు, నః. ॥౧౨॥

పదార్థః—(శమ్)(నః)అస్మభ్యమ్(దేవీః)దివ్యాః(అభిష్టయే) ఇష్టసుఖసిద్ధయే (ఆపః) జలాని (భవన్తు)(పీతయే)పానాయ(శంయోః)సుఖస్య(అభి)సర్వతః(స్రవన్తు)వర్షన్తు(నః)అస్మభ్యమ్.౧౨॥

అన్వయః—హే జగదీశ్వర విద్వన్వా ! యథాఽభిష్టయే పీతయే దేవీ రాపో నః శం భవన్తు నః శంయో ర్వృష్టి మభిస్రవన్తు తథోపదిశతమ్.॥౧౨॥ భావార్థః—యే యజ్ఞాదినా జలాదిపదార్థాన్ శుద్ధాన్ సేవన్తే తేషా ముపరి సుఖామృతస్య వృష్టిః సతతం భవతి. ॥౧౨॥

పదార్థము—జగదీశ్వరా! లేక విద్వాంసుడా! ఎటుల, అభిష్టయే=వాంఛిత సుఖ సిద్ధికై, పీతయే=పానమొనర్చుటకు, దేవీః ఆపః = దివ్యములు, ఉత్తములునగు జలములు, నః=మాకు, శమ్ భవంతు=సుఖకరములగునో, నః=మాకు, శంయోః అభిస్రవంతు=సుఖవర్షము అన్నిదిక్కులనుండి వర్షించునో అటుల ఉపదేశించుడు. ॥౧౨॥

భావార్థము—ఏ మానవులు యజ్ఞాదులచే శుద్ధములగు జలాదిపదార్థములను సేవించుచున్నారో వారిమీద సుఖామృత వర్షము నిరంతరము వర్షించును. ॥౧౨॥

స్యోనేత్యస్య మేధాతిథిర్ఋషిః, పృథివీ దేవతా, పిపీలికా మధ్యా నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

పతివ్రతా కీదృశీ స్యాదిత్యాహ. ప్రతివ్రతయైన స్త్రీ యెటులుండును ?

స్యోనా పృథివి నో భవానృక్షరా నివేశనీ । యచ్ఛా నః శర్మ సప్రథాః ॥౧౩॥

స్యోనా, పృథివి, నః, భవ, అనృక్షరా, నివేశనీతి ని+వేశనీ, యచ్ఛ, నః, శర్మ, సప్రథా ఇతి స+ప్రథాః. ॥౧౩॥

పదార్థః—(స్యోనా) సుఖకరీ (పృథివి) భూమిః (నః)అస్మభ్యమ్(భవ)భవతు. అత్ర పురుష వ్యత్యయః(అనృక్షరా) కణ్టకగర్తాదిరహితా (నివేశనీ) యా నిత్యాన్ నివేశయతి సా (యచ్ఛ) దదాతు(నః)అస్మభ్యమ్(శర్మ)గృహమ్(సప్రథాః)విస్తారేణ సహ వర్తమానాః. అన్వయః—హే పృథివీవ వర్తమానే స్త్రీ! యథాఽనృక్షరా నివేశనీ పృథివి నో భవతి తథా త్వం భవ సా సప్రథా నః శర్మ యచ్ఛేత్తథా స్యోనా త్వం నః శర్మ యచ్ఛ. ॥౧౩॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యథా సర్వేషాం భూతానాం సుఖైశ్వర్యప్రదా పృథివీ వర్తతే తథైవ విదుషీ పతివ్రతా స్త్రీ పత్యాదీనా మానన్దప్రదా భవతి. ॥౧౩॥

పదార్థము—పృథివితో సమానముగ క్షమాశీలవైన ఓస్త్రీ! ఎటుల, అనృక్షరా =కంటకగర్తాది రహితము, నివేశనీ=నిత్యము స్థిరపదార్థముల స్థాపించునదియునగు పృథివీ=భూమి,నః=మాకొఱకు అగుచున్నదో అటులనే నీవును అగుము. ఆ పృథివి, సప్రథాః=విస్తారముతో కూడినదై, నః = మాకు, శర్మ = స్థానమిచ్చుచున్నటుల, స్యోనా=సుఖము చేకూర్చు నీవు, నః=మాకు గృహసుఖమును, యచ్ఛ=ఒసగుము,

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఎటుల పృథివి సకల ప్రాణులకు సుఖము ఐశ్వర్యము నొసగుచు నున్నదో అటులనే విదుషియైన పతివ్రతయైన స్త్రీ పత్యాదుల కానందము సమకూర్చునది యగుచున్నది. ॥౧౩॥ 1886

1887 ఆప ఇత్యస్య సిన్ధుద్వీప ఋషిః, ఆపో దేవతాః, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఆపో హి ష్ఠా మయోభువ స్తా న ఊర్జే దధాతన । మహే రణాయ చక్షసే॥

ఆప, హి, స్థ, మయోభువ ఇతి మయః+భువః, తాః, నః, ఊర్జే,

దధాతన, మహే, రణాయ, చక్షసే. ॥౧౪॥

పదార్థః—(ఆపః)జలానీవ శాన్తిశీలా విదుష్యః సత్స్త్రియః(హి)యతః(స్థ)భవత.అత్ర సంహితాయామితి దీర్ఘః(మయోభువః)యా మయః సుఖం భావయన్తి తాః.మయ ఇతి సుఖ నా...నిఘం ౩.౬.(తాః)(నః)అస్మాన్(ఊర్జే)పరాక్రమాయ బలాయ వా(దధాతన)ధరత(మహే) మహతే(రణాయ)సఙ్గ్రామాయ. రణ ఇతి సఙ్గ్రామ నా...నిఘం. ౨.౧౩.(చక్షసే)ప్రసిద్ధాయ. అన్వయః—హే ఆపః! స్త్రియో యథా మయోభువ ఆపో హి నో మహే రణాయ చక్షస ఊర్జే దధతు తథైతా యూయం దధాతన ప్రియాః స్థః. ॥౧౪॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః యథా సత్యః పతివ్రతాః స్త్రియః సర్వతః సర్వాన్ సుఖయన్తి తథైవ జలాదయః పదార్థాః. సుఖకరాః సన్తీతి వేద్యమ్. ॥౧౪॥

పదార్థము—ఆపః=జలములవలె శాంతిశీలలు విదుషీమణులునగు స్త్రీను తల్లులారా! ఎటుల మయోభువః=సుఖముత్పన్న మొనర్చు జలములు, హి=ఏకారణమున, నః=మమ్ము, మహే రణాయ చక్షసే=గొప్పరణములకై, ఊర్జే=బలపరాక్రమముల కొఱకు ధారణములేక పోషణము ఒనర్చుచున్నవో అటులనే మీరును ధరించుడు. స్థ=ప్రియురాంౘ్రడును గండు ॥౧౪॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది, ఎటుల శ్రేష్ఠపతివ్రత స్త్రీ లన్నివిధముల నందఱిని సుఖపెట్టుదురో అటులనే జలాదిపదార్థములు అందఱికి సుఖకరములగునని గ్రహించుడు. ॥౧౪॥ 1887

1888 యో వ ఇత్యస్య సిన్ధుద్వీప ఋషిః, ఆపో దేవతాః, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యో వః శివతమో రస స్తస్య భాజయతేహ నః । ఉశతీ రివ మాతరః ॥౧౫॥

యః, వః, శివతమ ఇతి శివ+తమః, రసః+తస్య, భాజయత,

ఇహ, నః, ఉశతీరివేత్యుశతీః+ఇవ, మాతరః. ॥౧౫॥

పదార్థః—(యః)(వః)యుష్మాకమ్(శివతమః) అతిశయేన కల్యాణకరః (రసః)ఆనన్దవర్ధకః స్నేహరూపః (తస్య)రసమ్. అత్ర కర్మణి షష్ఠీ (భాజయత) సేవయత (ఇహ) అస్మిఞ్జగతి (నః) అస్మాన్ (ఉశతీరివ) కామయమానా ఇవ. అత్ర వాచ్ఛన్దసి. ౬. ౧. ౧౦౬. ఇతి పూర్వసవర్ణాదేశః (మాతరః) ॥౧౫॥ అన్వయః—హే సత్స్త్రియో! యో వః శివతమో రసోఽస్తి తస్యేహ నో మాతరః పుత్రా నుశతీరివ భాజయత ॥౧౫॥ భావార్థః—యది హోమాదినాఽఽపః శుద్ధాః క్రియేరం స్తర్హ్యేతా మాతరోఽపత్యానీవ పతివ్రతా పతీనివ సర్వాన్ ప్రాణిన స్సుఖయన్తి ॥౧౫॥

పదార్థము—శ్రేష్ఠస్త్రీలారా! యః వః శివతమః రసః అస్తి = మీయొక్క అతిశయ కళ్యాణకరము, ఆనందవర్ధకమునగు స్నేహరూప రసమేది యున్నదో, తస్య = దానిని, ఇహ = ఈ జగమునందు, నః = మాకు, ఉశతీరివ మాతరః = పుత్రులను కోరు మాతలవలె, భాజయత = సేవింపజేయుడు. ॥౧౫॥

భావార్థము—ఉపమాలంకార మిందున్నది. హోమాదులచే జలములను శుద్ధములుగ నొనర్చుచో నవి తల్లులు పిల్లలను, పతివ్రతస్త్రీలు పతులను సుఖపెట్టునటుల సకలప్రాణులను సుఖపెట్టును. ॥౧౫॥ 1888

1889 తస్మా ఇత్యస్య సింధుద్వీప ఋషిః, ఆపో దేవతాః, గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

తస్మా అరఙ్గమామ వో యస్య క్షయాయ జిన్వథ । ఆపో జనయథా చ నః॥

తస్మై, అరమ్, గమామ, వః, యస్య, క్షయాయ, జిన్వథ, ఆపః, జనయథ, చ, నః. ॥౧౬॥

పదార్థః—(తస్మై)(అరమ్)అలమ్ (గమామ) ప్రాప్నుయామ (వః) యుష్మాన్ (యస్య) (క్షయాయ) నివాసాయ (జిన్వథ) ప్రీణయథ (ఆపః) జలానీవ (జనయథ) అత్ర సంహితాయా మితి దీర్ఘః (చ)(నః) అస్మాన్ ॥౧౬॥ అన్వయః—హే స్త్రియో! యథా యూయం నోఽస్మానాప ఇవ శాన్తా జనయథ తథా వో యుష్మాన్ శాన్తా వయం జనయేమ యూయం యస్య క్షయాయ జిన్వథ తస్మై వయ మర ఙ్గమామ ॥౧౬॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. స్త్రీ పురుషైః పరస్పరస్యాఽఽనన్దాయ జల వన్నమ్రతయా వర్తితవ్యం శుభాచరణైః పరస్పర మలంకృతై రేవ భవితవ్యమ్ ॥౧౬॥

పదార్థము—ఓ స్త్రీలారా! మీ రెటుల, నః = మాకు, ఆపః = జలములవలె శాంతమును, జనయథ = ప్రకటించెదరో అటులనే, వః = మీకును మేము శాంతమును ప్రకటించెదముగాక! చ = మఱియు మీరు, యస్య = ఏ పతియొక్క, క్షయాయ = నివాసమునకై, అతనిని, జిన్వథ = తృప్తిపఱచెదరో, తస్మై = అతనికి మేమును, అరమ్ = పూర్ణసామర్థ్యయుక్తులమై, గమామ = లభించెదము [ప్రాప్తించెదము]గాక! ॥౧౬॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. స్త్రీ పురుషులు పరస్పరానందమునకై జలములవలె సరళముగ ప్రవర్తించవలయును. శుభాచరణములతో పరస్పరము సుశోభితులుగానే ఉండవలయును. ॥౧౬॥ 1889

1890 ద్యౌరిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

మనుష్యైః కథం ప్రయతితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెట్లు ప్రయత్నము చేయవలెను?

ద్యౌః శాన్తి ర న్తరిక్షꣳ శాన్తిః పృథివీ శాన్తి రాపః, శాన్తి రోషధయః శాన్తిః ।

వనస్పతయః శాన్తి ర్విశ్వే దేవాః శాన్తి ర్బ్రహ్మ శాన్తిః సర్వఀ శాన్తిః
శాన్తి రేవ శాన్తిః సా మా శాన్తి రేధి. ॥౧౭॥

ద్యౌః, శాన్తిః, అన్తరిక్షమ్, శాన్తిః, పృథివీ, శాన్తిః, ఆపః, శాన్తిః,
ఓషధయః, శాన్తిః, వనస్పతయః, శాన్తిః, విశ్వే, దేవాః, శాన్తిః, బ్రహ్మ, శాన్తిః,
సర్వమ్, శాన్తిః, శాన్తిః, ఏవ, శాన్తిః, సా, మా, శాన్తిః, ఏధి. ॥౧౭॥

పదార్థః—(ద్యౌః) ప్రకాశయుక్తః పదార్థః (శాన్తిః) శాన్తికరః (అన్తరిక్షమ్) ఉభయో ర్లోకయో ర్మధ్యస్థ మాకాశమ్ (శాన్తిః) (పృథివీ) భూమిః (శాన్తిః) (ఆపః) జలాని ప్రాణా వా (శాన్తిః) (ఓషధయః) సోమాద్యాః (శాన్తిః) (వనస్పతయః) వటాదయః (శాన్తిః) (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) విద్వాంసః (శాన్తిః) (బ్రహ్మ) పరమేశ్వరో వేదో వా (శాన్తిః) (సర్వమ్) అఖిలం వస్తు (శాన్తిః)(శాన్తిః) (ఏవ) (శాన్తిః) (సా)(మా) మామ్(శాన్తిః)(ఏధి) భవతు ॥౧౭॥
అన్వయః—హే మనుష్యా! యా ద్యౌః శాన్తిర న్తరిక్షం శాన్తిః పృథివీ శాన్తి రాపః శాన్తి రోషధయః శాన్తి ర్వనస్పతయః శాన్తి ర్విశ్వే దేవాః శాన్తిర్ బ్రహ్మ శాన్తిః సర్వం శాన్తిః శాన్తిరేవ శాన్తిరైన్మధి సా శాన్తి ర్యుష్మాక మపి ప్రాప్నోతు ॥౧౭॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యథా ప్రకాశాదయః పదార్థాః శాన్తికరాః స్యు స్తథా యూయం ప్రయతధ్వమ్ ॥౧౭॥

పదార్థము—మానవులారా! శాంతిః ద్యౌః = శాంతికరమగు నే ప్రకాశయుక్త పదార్థము, అంతరిక్షమ్ శాంతిః = శాంతికరమగు రెండు లోకముల మధ్యనున్న యే ఆకాశము, పృథివీ శాంతిః = సుఖకరము నిరుపద్రవమునగు నేపృథివి, ఆపః శాంతిః = శాంతిదములగు నేజలములు లేక ప్రాణములు, ఓషధయః శాంతిః = సుఖములనిచ్చు నే సోమలతా ద్యోషధులు, వనస్పతయః శాంతిః = శాంతికారకములగు వటాది వనస్పతులు, విశ్వేదేవాః శాంతిః = ఉపద్రవ నివారకులగు సకల విద్వాంసులు, బ్రహ్మ శాంతిః = సుఖదుడగు పరమేశ్వరుడు లేక వేదము, సర్వమ్[శాంతిః] = సుఖకరములగు సకలవస్తువులు, శాంతిరేవ శాంతిః = శాంతియే శాంతి, యేది, మా ఏధి = నాకు ప్రాప్తమగునో, సా శాంతిః = ఆ శాంతి, మీకును లభించుగాక ! ॥౧౭

భావార్థము—మానవులారా! ప్రకాశాది పదార్థములు శాంతికరములగు నటుల మీరు ప్రయత్నించుడు. ॥౧౭॥ 1890

1891 దృత ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, భురిగ్ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథ కే ధర్మాత్మాన ఇత్యాహ. ఎవరు ధర్మాత్ములు కాగలుగుదురు ?

దృతే దృఀహ మా మిత్రస్య మా చక్షుషా సర్వాణి భూతాని సమీక్షన్తామ్ ।
మిత్రస్యాఽహం చక్షుషా సర్వాణి భూతాని సమీక్షే ।
మిత్రస్య చక్షుషా సమీక్షామహే. ॥౧౮॥

దృతే, దృꣳహ, మా, మిత్రస్య, మా, చక్షుషా, సర్వాణి, భూతాని, సమ్, ఈక్షన్తామ్, మిత్రస్య, అహమ్, చక్షుషా, సర్వాణి, భూతాని, సమ్, ఈక్షే, మిత్రస్య, చక్షుషా, సమ్, ఈక్షామహే. ॥౧౮॥

పదార్థః—(దృతే) అవిద్యాన్ధకారనివారక జగదీశ్వర విద్వన్ వా (దృꣳహ) దృఢీకురు (మా)మామ్ (మిత్రస్య) సుహృదః (చక్షుషా) దృష్ట్యా (సర్వాణి) (భూతాని) ప్రాణినః (సమ్) (సమ్యక్)(ఈక్షన్తామ్) ప్రేక్షన్తాం పశ్యన్తు(మిత్రస్య)(అహమ్) (చక్షుషా)(సర్వాణి) (భూతాని) (సమ్)(ఈక్షే)పశ్యేయమ్(మిత్రస్య)(చక్షుషా)(సమ్)(ఈక్షామహే)పశ్యేమ.॥ ౧౮॥ అన్వయః—హే దృతే! యేన సర్వాణి భూతాని మిత్రస్య చక్షుషా మా సమీక్షన్తామహం మిత్రస్య చక్షుషా సర్వాణి భూతాని సమీక్షే ఏవం వయం సర్వే పరస్పరాన్ మిత్రస్య చక్షుషా సమీక్షామహే తత్రాస్మాన్ దృంహ. ॥౧౮॥ భావార్థః—త ఏవ ధర్మాత్మానో మనుష్యా యే స్వాత్మవత్సర్వాన్ ప్రాణినో మన్యేరన్ కఞ్చిదపి న ద్విషేయు ర్మిత్రవత్సర్వాన్ సదోపకుర్యు రితి॥

పదార్థము—దృతే=అవిద్యాంధకారమును నివారించు జగదీశ్వరా! లేక విద్వాంసుడా! ఏవిధముగ, సర్వాణి భూతాని=సకలప్రాణులు, మిత్రస్య చక్షుషా = మిత్ర దృష్టితో, మా=నన్ను, సమ్ ఈక్షంతామ్ = చక్కగా చూచునో, అహమ్ = నేను, మిత్రస్య చక్షుషా=మిత్రునిదృష్టితో, సర్వాణి భూతాని = సకలప్రాణులను, సమీక్షే =చక్కగా చూచెదనో, ఈవిధముగనే మేమందఱము పరస్పరము, మిత్రస్య చక్షుషా =మిత్రదృష్టితో, సమీక్షామహే=చూడగలుగుదుమో అటులే యీ విషయమునందు మమ్ము, దృంహ=దృఢులుగా నొనర్చుము. ॥౧౮॥

భావార్థము—స్వాత్మసదృశముగ సంపూర్ణజీవులను భావించి, యెవరిని ద్వేషించకుండ మిత్రసదృశముగ నందరిని నెల్లప్పుడు సత్కరించువారే ధర్మాత్ములు. ॥౧౮॥

1892 దృతే దృంహ మేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, పాదనిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును ?

దృతే దృꣳహ మా జ్యోక్తే సన్దృశి జీవ్యాసం జ్యోక్తే। సన్దృశి జీవ్యాసమ్॥

దృతే, దృꣳహ, మా, జ్యోక్, తే, సన్దృశీతి సమ్+దృశి, జీవ్యాసమ్, జ్యోక్, తే, సన్దృశీతి సమ్+దృశి, జీవ్యాసమ్. ॥౧౯॥

పదార్థః—(దృతే)సకలమోహాఽఽవరణవిచ్ఛేదకోపదేశక వా పరమాత్మన్(దృంహ)(మా) మామ్(జ్యోక్)నిరన్తరమ్(తే)తవ(సన్దృశి)సమ్యగ్దర్శనే(జీవ్యాసమ్)(జ్యోక్)నిరన్తరమ్ (తే) తవ(సన్దృశి)సమానదర్శనే విషయే(జీవ్యాసమ్). ॥౧౯॥ అన్వయః—హే దృతే! యేనాఽహన్తే సన్దృశి జ్యోక్ జీవ్యాసం తే సన్దృశి జ్యోగ్జీవ్యాసం తత్ర మా దృంహ. ॥౧౯॥ భావార్థః—మనుష్యైరీశ్వరాజ్ఞాపాలనేన యుక్తాహారవిహారైశ్చ శతం వర్షాణి జీవనీయమ్ ॥౧౯॥

పదార్థము—దృతే = సంపూర్ణమోహావరణమును నాశనమొనరించు ఉపదేశక విద్వాంసుడా ! లేక పరమేశ్వరా ? ఏవిధముగ నేను, తే సందృశి = నీ దృష్టి సమ్యగ్ జ్ఞానములందు, జ్యోక్ = నిరంతరము, జీవ్యాసమ్ = జీవించెదనో, తే సందృశి = నీయొక్క సమానదృష్టి విషయమున, జ్యోక్ జీవ్యాసమ్ = నిరంతరము జీవనము గడుపుదునో ఆ జీవనవిషయమున, మా = నన్ను, దృంహ = దృఢపఱచుము. ॥౧౯॥

భావార్థము—మానవులు ఈశ్వరాజ్ఞాపాలనము చేతను, యుక్తాహార విహారములద్వారాను శతవర్షములు జీవించవలయును. ॥౧౯॥ 1892

నమస్తే హరస ఇత్యస్య లోపాముద్రా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భురిగ్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః

అథేశ్వరోపాసనా విషయ మాహ. ఈశ్వరోపాసనా విషయము.

నమస్తే హరసే శోచిషే నమస్తే అస్త్వర్చిషే ।

అన్యాꣳస్తే అస్మత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యꣳ శివో భవ॥

నమః, తే, హరసే, శోచిషే, నమః, తే, అస్తు, అర్చిషే, అన్యాన్, తే, అస్మత్, తపన్తు, హేతయః, పావకః, అస్మభ్యమ్, శివః, భవ. ॥౨౦॥

పదార్థః—(నమః)(తే)తుభ్యమ్(హరసే) హరతి పాపాని తస్మై (శోచిషే) ప్రకాశాయ (నమః)(తే)తుభ్యమ్(హరసే)హరతి పాపాని తస్మై(శోచిషే)ప్రకాశాయ (నమః)(తే) తుభ్యమ్ (అస్తు)(అర్చిషే)స్తుతివిషయాయ(అన్యాన్)(తే)(అస్మత్)(తపన్తు)(హేతయః) వజ్ర ఇవ వ్యవస్థాః (పావకః)పవిత్రకర్తా(అస్మభ్యమ్)(శివః)కల్యాణకారకః(భవ) ॥౨౦॥ అన్వయః—హే భగవన్! హరసే శోచిషే తే నమో అర్చిషే తే నమోస్తు హేతయ స్తేఽస్మదన్యాం స్తపన్తు త్వమస్మభ్యం పావకః శివో భవ. ॥౨౦॥ భావార్థః—హే పరమేశ్వర వయం భవచ్ఛుభగుణకర్మస్వభావతుల్యా నస్మద్గుణ కర్మస్వభావాన్ కర్తుం తే నమస్కుర్మో నిశ్చిత మిదం జానీమోఽధార్మికాꣳస్తే శాసనాః పీడయన్తి ధార్మికాꣳశ్చానన్దయన్తి తస్మాన్మఙ్గలస్వరూపం భవన్తమేవ వయ ముపాస్మ హే. ॥౨౦॥

పదార్థము—భగవంతుడా! ఈశ్వరా! హరసే = పాపహర్తవు, శోచిషే = ప్రకాశకుడవునగు, తే = నీకు, నమః = నమస్కారములు, అర్చిషే తే నమః = స్తుతియోగ్యుడవగు నీకు నమస్కారములు, అస్తు = లభించుగాక! తే = నీయొక్క, హేతయః = వజ్రతుల్యములు స్థిరములునైన వ్యవస్థలు, అస్మత్ అన్యాన్ = మాకు భిన్నులైన అన్యాయకారులగు శత్రువులకు, తపంతు = దుఃఖము కలిగించుగాక! నీవు, అస్మభ్యమ్ = మాకై, పావకః = పవిత్రకర్తవు, శివః = కళ్యాణకరుడవు, భవ = కమ్ము. ॥౨౦॥

భావార్థము—పరమేశ్వరా! మేము నీయొక్క శుభగుణ కర్మ స్వభావములకు తుల్యముగ స్వకీయ గుణకర్మస్వభావములను ఒనర్చుకొనుటకై నీకు నమస్కరించుచున్నాము నీ శాసనములు అధర్మాత్ములకు పీడను,ధర్మాత్ముల కానందమును కలిగించునవియని నిశ్చితముగ మే మెఱుగుదుము.కనుక మంగళస్వరూపుడవగు నిన్నే మేము ఉపాసించుచున్నాము. ॥౨౦॥ 1893

1894 నమ స్త ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

నమస్తే అస్తు విద్యుతే నమస్తే స్తనయిత్నవే ।

నమ స్తే భగవన్నస్తు యతః స్వః సమీహసే. ॥౨౧॥

నమః, తే, అస్తు, విద్యుత ఇతి వి+ద్యుతే, నమః, తే, స్తనయిత్నవే, నమః, తే, భగవన్నితి భగ+వన్, అస్తు, యతః, స్వరితి స్వః సమీహస ఇతి సమ్+ఈహసే. ॥౨౧॥

పదార్థః—(నమః)(తే)తుభ్యం పరమేశ్వరాయ(అస్తు)(విద్యుతే)విద్యుదివాఽభివ్యాప్తాయ (నమః)(తే)(స్తనయిత్నవే)స్తనయిత్నురివ దుష్టానాం భయంకరాయ(నమః)(తే)(భగవన్)అనన్తైశ్వర్యసమ్పన్న(అస్తు)(యతః)(స్వః)సుఖదానాయ(సమీహసే)సమ్యక్ చేష్టసే. అన్వయః—హే భగవన్! యత స్త్వమస్మభ్యం స్వః సమీహసే తస్మాద్విద్యుతే తే నమోఽస్తు స్తనయిత్నవే తే నమోఽస్తు సర్వాభిరక్షకాయ తే నమశ్చ సతతం కుర్యామ. ॥౨౧॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా ! యస్మాదీశ్వరోఽస్మభ్యం సదాఽఽనన్దాయ సర్వాణి సాధనోపసాధనాని ప్రయచ్ఛతి తస్మాదయ మస్మాభిః సేవ్యోఽస్తి. ॥౨౧॥

పదార్థము:—భగవన్ =భగవంతుడా! అనంతైశ్వర్యయుక్తా! యతః = ఏకారణముచే నీవు మాకు, స్వః=సుఖమునిచ్చుటకై, సమీహసే =చక్కగా చేష్ట యొనర్చుచున్నావో, ఆకారణముచే, విద్యుతే = విద్యుత్తువలె అభివ్యాప్తుడవగు, తే = నీకు, నమః అస్తు=నమస్కారము, స్తనయిత్నవే = అధికతరముగ గర్జించు విద్యుత్తువలె దుర్జనులకు భయముగొలుపు, తే నమః అస్తు=నీకు నమస్కారము, అందఱిని అన్ని విధముల రక్షించువాడవగు, తే నమః అస్తు=నీకు నిరంతరము నమస్కారము. ॥౨౧॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. మానవులారా ! ఈశ్వరుడు సదా మనకు ఆనందము లభించు నిమిత్తము సకలసాధనోప సాధనముల నొసగుచున్నాడు. కావున మన కతడు సేవనీయుడు. ॥౨౧॥ 1894

యతోయత ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, భురిగుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యతోయతః సమీహసే తతో నో అభయం కురు ।

శం నః కురు ప్రజాభ్యోఽభయం నః పశుభ్యః. ॥౨౨॥

యతోయత+ఇతి యతః+యతః, సమీహస+ఇతి సమ్+ఈహసే, తతః, నః, అభయమ్, కురు, శమ్, నః, కురు, ప్రజాభ్య ఇతి ప్ర+జాభ్యః,

అభయమ్, నః, పశుభ్య ఇతి పశు+భ్యః. ॥౨౨॥

పదార్థః— (యతోయతః) యస్మాద్యస్మాత్స్థానాత్ (సమీహసే) సమ్యక్ చేష్టసే (తతః) తస్మాత్తస్మాత్(నః)అస్మాన్(అభయమ్)నిర్భయమ్ (కురు) (శమ్)సుఖమ్ (నః) అస్మాకమ్ (కురు) (ప్రజాభ్యః)(అభయమ్)(నః)అస్మాకమ్(పశుభ్యః)గవాదిభ్యః. అన్వయః—హే భగవన్నీశ్వర!త్వం కృపాకటాక్షేణ యతోయతః సమీహసే, తతో నోఽభయం కురు, నః ప్రజాభ్యో నః పశుభ్యశ్చ శమభయం చ కురు. ॥౨౨॥ భావార్థః—హే పరమేశ్వర!భవాన్ యతః సర్వాభివ్యాప్తోఽస్తి తస్మాదస్మానన్యాంశ్చ సర్వేషు కాలేషు సర్వేషు దేశేషు సర్వేభ్యః ప్రాణిభ్యో నిర్భయాన్ కరోతు.

పదార్థము—భగవన్నీశ్వరా ! నీవు నీ కృపాకటాక్షముతో, యతోయతః = ఏయే స్థానములనుండి, సమీహసే=చక్కగ చేష్టయొనర్చుచున్నావో, తతః=ఆ యా స్థానములనుండి, అభయమ్ కురు=అభయమొనర్చుము. నః ప్రజాభ్యః=మా ప్రజలకు, నః పశుభ్యః = మాగవాది పశువులకు, శమ్ అభయమ్ కురు = సుఖమును శాంతిని కల్పించుము. ॥౨౨॥

భావార్థము—పరమేశ్వరా! నీవు అంతట అభివ్యాప్తుడవై యున్నావు కనుక సర్వకాలములందు, సకలదేశములందు, సర్వప్రాణులనుండి మమ్ము, ఇతరులను నిర్భయులుగ నొనర్చుము. ॥౨౨॥ 1895

సుమిత్రియేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, సోమో దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
కథం పదార్థా హితకారిణో భవన్తీత్యాహ. పదార్థము లెట్లు హితకరము లగుచున్నవి ?

సుమిత్రియా న ఆప ఓషధయః సన్తు దుర్మిత్రియా స్తస్మై సన్తు ।
యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యఞ్చ వయం ద్విష్మః. ॥౨౩॥

సుమిత్రియా ఇతి సు+మిత్రియాః, నః, ఆపః, ఓషధయః, సన్తు, దుర్మిత్రియా ఇతి, దుః+మిత్రియాః, తస్మై, సన్తు, యః, అస్మాన్, ద్వేష్టి, యమ్, చ, వయమ్, ద్విష్మః. ॥౨౩॥

పదార్థః—(సుమిత్రియాః)శోభనం మిత్రమివ వర్తమానాః (నః) అస్మభ్యమ్(ఆపః)ప్రాణా జలాని వా(ఓషధయః)యవాద్యాః(సన్తు)(దుర్మిత్రియాః)శత్రురివ విరుద్ధాః(తస్మై)(సన్తు)(యః) అధర్మీ(అస్మాన్)ధార్మికాన్(ద్వేష్టి) అప్రీతయతి(యమ్)(చ)(వయమ్)(ద్విష్మః). అన్వయః— హే మనుష్యా! యా ఇమా ఆప ఓషధయో నః సుమిత్రియాః సన్తు తా యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మస్తస్మై దుర్మిత్రియాః సన్తు. ॥౨౩॥ భావార్థః—యథా జితాన్యను కూలానీన్ద్రియాణి మిత్రవద్ధితకారీణి భవన్తి తథా జలాదయోఽపి పదార్థా దేశకాలానుకూల్యేన యథోచితం సేవితా హితకరా విరుద్ధం సేవితాశ్చ శత్రువద్దుఃఖదా భవన్తి. ॥౨౩॥

పదార్థము—మానవులారా ! ఆపః=ఏయీ ప్రాణములు లేక జలములు, ఓషధయః=యవాద్యోషధులు, నః=మాకు, సుమిత్రియాః సంతు=సుందరమిత్రులవలె

నగునో అవి; యో అస్మాన్ ద్వేష్టి=మమ్మెవరు ద్వేషించుచున్నారో,చ=మఱియు, యమ్ వయమ్ ద్విష్మః=ఎవనిని మేము ద్వేషించెదమో,తస్మై=అతనికి,దుర్మిత్రియాః సంతు=శత్రుతుల్య విరుద్ధములు అగుగాక! ॥౨౩॥

భావార్థము—జితములు, అనుకూలములునగు నింద్రియము లెట్లు మిత్రతుల్యములు హితకరములు నగునో, అటులనే జలాది పదార్థములు దేశకాలానుసారముగ యథోచితముగ సేవించబడినచో హితకరములుగను, విరుద్ధముగ సేవించబడినచో శత్రు సదృశ దుఃఖదాయకములుగ నగుచున్నవి. ॥౨౩॥ 1896

1897 తచ్చక్షురిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, సూర్యో దేవతా,
భురిగ్ బ్రాహ్మీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథేశ్వరప్రార్థనా విషయ మాహ. ఈశ్వర ప్రార్థనా విషయము.

తచ్చక్షు ర్దేవహితం పురస్తా చ్ఛుక్ర ముచ్చరత్ । పశ్యేమ శరదః శతం జీవేమ శరదః శతꣳ శృణుయామ శరదః శతం ప్ర బ్రవామ శరదః శత మదీనాః స్యామ శరదః శతం భూయశ్చ శరదః శతాత్. ॥౨౪॥

తత్, చక్షుః, దేవహితమితి దేవ+హితమ్, పరస్తాత్, శుక్రమ్, ఉత్, చరత్, పశ్యేమ, శరదః, శతమ్, జీవేమ, శరదః, శతమ్, శృణుయామ, శరదః, శతమ్, ప్ర, బ్రవామ, శరదః, శతమ్, అదీనాః, స్యామ, శరదః, శతమ్, భూయః, చ, శరదః, శతాత్. ॥౨౪॥

పదార్థః—(తత్)చేతనం బ్రహ్మ (చక్షుః)చక్షు రివ సర్వదర్శకమ్ (దేవహితమ్) దేవేభ్యో విద్వద్భ్యో హితకారి (పురస్తాత్) పూర్వకాలాత్ (శుక్రమ్) శుద్ధమ్(ఉత్) (చరత్) చరతి సర్వం జానాతి(పశ్యేమ)(శరదః)(శతమ్)(జీవేమ)ప్రాణాన్ ధారయేమ(శరదః)(శతమ్)(శృణుయామ) శాస్త్రాణి మఙ్గలవచనాని చేతి శేషః(శరదః)(శతమ్) (ప్ర, బ్రవామ)అధ్యాపయేమోపదిశేమ వా (శరదః)(శతమ్)(అదీనాః)దీనతారహితాః(స్యామ)భవేమ (శరదః)(శతమ్) (భూయః) అధికమ్ (చ)పునః(శరదః)శతాత్. ॥౨౪॥ అన్వయః—హే పరమాత్మన్ ! భవాన్ యద్దేవహితం శుక్రం చక్షు రివ వర్తమానం బ్రహ్మ పరస్తాదుచ్చర త్తత్త్వాం శతం శరదః పశ్యేమ శతం శరదో జీవేమ శతం శరదః శృణుయామ శతం శరదః ప్రబ్రవామ శతం శరదోఽదీనాః స్యామ శతా చ్ఛరదో భూయశ్చ పశ్యేమ జీవేమ శృణుయామ ప్రబ్రవామోఽదీనాః స్యామ చ ॥౨౪॥
భావార్థః—హే పరమేశ్వర! భవత్కృపయా భవద్విజ్ఞానేన భవత్సృష్టిం పశ్యన్త ఉపయుఞ్జానాఽరోగాః సమాహితాః సన్తో వయం సకలేన్ద్రియై ర్యుక్తాః శతాద్వర్షేభ్యోఽప్యధికం జీవేమ సత్య శాస్త్రాణి భవద్గుణాంశ్చ శృణుయామ వేదాదీ నధ్యాపయేమ సత్యముపదిశేమ కదాచి త్కేనాపివస్తునా వినా పరాధీనా న భవేమ సదైవమాత్మవశాః సన్తః సతత మానన్దేమాఽన్యాంశ్చానన్ద యేమేతి. ॥౨౪॥

పదార్థము—పరమేశ్వరా! దేవహితమ్=విద్వాంసులకు హితకారివి, శుక్రమ్=శుద్ధుడవు, చక్షుః=నేత్రమువలె సర్వదర్శకుడవు—సర్వమును చూపించువాడవు, పురస్తాత్=అనాదికాలమునుండి,ఉత్ చరత్=ఉత్కృష్టతతో సకలము నెఱిగినవాడవునై యున్నావు. తత్=అట్టి చేతనబ్రహ్మమైన నిన్ను, శరదః శతమ్=నూరువత్సరముల వరకు, పశ్యేమ=చూచెదముగాక ! శతమ్ శరదః జీవేమ= నూరుసంవత్సరములవరకు ప్రాణముల ధరించెదముగాక !శతమ్ శరదః శృణుయామ=శతవర్ష పర్యంతము మంగళ కరములగు శాస్త్రవచనములను విందుముగాక! శతమ్ శరదః ప్రబ్రవామ = శతవర్ష ములపర్యంతము చదివించెదముగాక ! ఉపదేశించెదముగాక ! శతమ్ శరదః అదీనాః స్యామ=శతశరదృతువుల పర్యంతము దీనరహితులమై మనెదముగాక ! శతాత్ శరదః భూయః=నూరుపండ్లకంటె నెక్కువగ కూడ చూచెదముగాక! జీవించెదము గాక! వినెదముగాక! చదివెదముగాక! ఉపదేశించెదముగాక! దీనరహితులమై మనెదముగాక!

భావార్థము—పరమేశ్వరా! నీ దయవలన, నీ విజ్ఞానమువలన నీ సృష్టిని దర్శించుచు, నీతోకూడినవారమై నీరోగులు, సావధానులమునై మేము సకలేంద్రియ సహితులమై నూఱుసంవత్సరములకంటె నెక్కువ జీవించెదముగాక! సత్యశాస్త్రములను నీ గుణములను వినెదముగాక ! వేదాదులను చదివించెదముగాక ! సత్యోపదేశ మొనర్చెదముగాక!ఎన్నడు ఏవస్తువైనా లేకున్నను పరాధీనులము కాకుందుముగాక! సదా స్వతంత్రులమై నిరంతరము ఆనందముల భోగించెదముగాక! ఇతరుల నానందింప జేసెదముగాక ! ॥౨౪॥ 1897

అత్ర పరమేశ్వరప్రార్థనం సద్గుణప్రాపణం సర్వేషాం సుఖభానం పరస్పరమిత్రత్వావశ్యక కరణం దినచర్యాశోధనం ధర్మలక్షణ మాయు ర్వర్ధనం పరమేశ్వరవిజ్ఞానం చోక్తమత ఏతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సఙ్గతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు పరమేశ్వర ప్రార్థన, అందఱి సుఖముల విజ్ఞాపనము, పరస్పర మైత్రి యొనర్చు నావశ్యకత, దినచర్య శోధనము, ధర్మలక్షణము, వయస్సును వృద్ధిపఱుచుట, పరమేశ్వరుని నెఱుగుట చెప్పబడినవి. ఇందుచే నీ యధ్యాయార్థమునకు పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన యర్థముతో సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

❖

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం శ్రీ మత్పరమవిదుషాం శ్రీ విరజానంద
సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య
భాషాభ్యాం సమన్వితే యజుర్వేదభాష్యే
షట్ త్రింశోఽధ్యాయః
పూర్తి మగాత్.

❖

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీ మద్దయానన్దసరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౬ వ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథ సప్తత్రింశాధ్యాయారమ్భః

—o—

३७వ అధ్యాయము ప్రారంభించబడుచున్నది

ఓం విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురి తాని పరాసువ। యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥౧॥

1898 దేవేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృదుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

అథ మనుష్యైః కిం కర్తవ్యమిత్యాహ.

మొదటి మంత్రమందు మానవు లేమి చేయవలయునను విషయము.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో
హస్తాభ్యామ్ । ఆ దదే నారిరసి. ॥౧॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ+ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి
బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, ఆ, దదే, నారిః, అసి. ॥౧॥

పదార్థః—(దేవస్య)సకలసుఖప్రదాతుః(త్వా) త్వామ్(సవితుః)జగదుత్పాదకస్య (ప్రసవే) ఉత్పన్నే జగతి(అశ్వినోః)అధ్యాపకోపదేశకయోః(బాహుభ్యామ్)బలవీర్యాభ్యామ్(పూష్ణః) పోషకస్య(హస్తాభ్యామ్)కరాభ్యామ్(ఆ)(దదే)సమన్తాద్ గృహ్ణామి(నారిః)నాయకః(అసి) అన్వయః—హే విద్వన్! యత స్త్వం నారి రసి తస్మాత్ సవితు ర్దేవస్య ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాం త్వాఽఽదదే. ॥౧॥ భావార్థ—హే మనుష్యా! యూయం విద్వద్వరాన్ ప్రాప్య సంసేవ్యైతేభ్యో విద్యాశిక్షే గృహీత్వాఽత్ర సృష్టౌ నాయకా భవత. ॥౧॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా! నీవు, నారిః అసి=నాయకుడవు కావున, సవితుః=జగదుత్పాదకుడైన, దేవస్య = సకలసుఖ ప్రదాతయొక్క, ప్రసవే = సృష్టియందు, అశ్వినోః=అధ్యాపకునియొక్కయు, ఉపదేశకునియొక్కయు, బాహుభ్యామ్=బలపరాక్రమములచేతను, పూష్ణః=పుష్టికర్తయొక్క, హస్తాభ్యామ్=చేతులచేతను, త్వా=నిన్ను, ఆ దదే=చక్కగా గ్రహించుచున్నాను. ॥౧॥

భావార్థము—మానవులారా! మీ రుత్తమ విద్వాంసులజేరి వారినుండి విద్యాసుశిక్షల గ్రహించి యీ సృష్టియందు నాయకులు గండు. ॥౧॥ 1898

1899 యుఞ్జత ఇత్యస్య శ్యావాశ్వ ఋషిః, సవితా దేవతా, జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథ యోగాభ్యాస విషయ మాహ. యోగాభ్యాస విషయము.

యుఞ్జతే మన ఉత యుఞ్జతే ధియో విప్రా విప్రస్య బృహతో విపశ్చితః ।

వి హోత్రా దధే వయునావిదేక ఇన్మహీ దేవస్య సవితుః పరిష్టుతిః. ॥౨॥

యుఞ్జతే, మనః, ఉత, యుఞ్జతే, ధియః, విప్రాః, విప్రస్య, బృహతః, విపశ్చిత ఇతి విపః+చితః, వి,హోత్రాః, దధే, వయునా విత్, వయునవిదితి వయున+విత్, ఏకః, ఇత్, మహీ, దేవస్య, సవితుః, పరిష్టుతిః, పరిస్తుతి రితి పరి+స్తుతిః. ॥౨॥

పదార్థః—(యుఞ్జతే) సమాదధతి (మనః) సంకల్పవికల్పాత్మకమ్ (ఉత) అపి (యుఞ్జతే) (ధియః) ప్రజ్ఞాః కర్మాణి వా (విప్రాః) వివిధమేధావ్యాపినో మేధావినః (విప్రస్య) విశేషేణ సర్వత్ర వ్యాప్తస్య (బృహతః) సర్వేభ్యో మహతః (విపశ్చితః) అనన్తవిద్యస్య (వి) (హోత్రాః) యే జుహ్వత్యా దదతి తే (దధే) దధాతి (వయునావిత్) యో వయునాని ప్రజ్ఞానాని వేత్తి సః (ఏకః) అద్వితీయః (ఇత్) ఏవ (మహీ) మహతీ (దేవస్య) సకలజగత్ప్రకాశకస్య (సవితుః) సర్వాన్తర్యామిణః (పరిష్టుతిః) పరితః సర్వతః స్తుతిః ప్రశంసా. ॥౨॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! య ఏకో వయునావిజ్జగదీశ్వరో సర్వం విదధే యస్య సవితు ర్దేవస్యేయం మహీ పరిష్టుతి రస్తి హోత్రా విప్రా యోగినో యస్య బృహతో విపశ్చితో విప్రస్య మధ్యే మనో యుఞ్జత ఉత ధియో యుఞ్జతే తమిదేవ యూయముపాధ్వమ్. భావార్థః—హే మనుష్యా! యో యోగిభి ర్ధ్యేయో యస్య ప్రశంసాదృష్టాన్తాః సూర్యాదయో వర్తన్తే యః సర్వజ్ఞోఽసహాయః సచ్చిదానన్దస్వరూపోఽస్తి తస్మై సర్వే ధన్యవాదా దాతుమర్హా వర్తన్తే తమేవేష్టదేవం యూయం మన్యధ్వమ్. ॥౨॥

పదార్థము—మానవులారా! వయునావిత్ = ఉత్కృష్టజ్ఞానములో ప్రవీణుడు, ఏకః = అద్వితీయ జగదీశ్వరుడెవడు సకలమును, వి దధే = రచించుచున్నాడో, సవితుః = సర్వాంతర్యామి, దేవస్య = సకలజగత్తును ప్రకాశింపజేయువాడునగు నేయీశ్వరుని యొక్క, మహీ = గొప్పదైన, పరిష్టుతిః = అన్నివైపులనుండి ప్రశంసయున్నదో, హోత్రాః = శుభగుణ గ్రహీతలు, విప్రాః = అనేకవిధముల బుద్ధులలో వ్యాప్తులు, బుద్ధిమంతులునగు యోగులు, బృహతః = అందఱికంటె గొప్పవాడు, విపశ్చితః = అనంతవిద్యగలవాడు, విప్రస్య = విశేషించి సర్వత్ర వ్యాప్తుడునైన యే పరమేశ్వరుని మధ్య, మనః = సంకల్ప వికల్పరూపములోనున్న మనస్సును, యుంజతే = సమాహితమొనర్చుచున్నారో, ఉత = మఱియు, ధియః = బుద్ధులను లేక కర్మలను, యుంజతే = సంయుక్తపఱచుచున్నారో, ఇత్ = అతనినే మీరు ఉపాసనచేయుచు నుండుడు. ॥౨॥

భావార్థము—మానవులారా! ఎవడు యోగులచే ధ్యానించదగినవాడో, ఎవని ప్రశంసహేతువులుగ సూర్యాదులు దృష్టాంతములో, ఎవడు సర్వజ్ఞుడు, అసహాయుడు, సచ్చిదానంద స్వరూపుడునై ఉన్నాడో, ఎవడు అందఱి ధన్యవాదముల కర్హుడో, అతనినే ఇష్టదేవునిగ స్వీకరించుడు. ॥౨॥ 1899

దేవస్యేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ద్యావాపృథివ్యౌ దేవతే, బ్రాహ్మీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

అథ యజ్ఞవిషయ మాహ. యజ్ఞవిషయము.

దేవీ ద్యావాపృథివీ మఖస్య వామద్య శిరో రాధ్యాసం దేవయజనే
పృథివ్యాః । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ష్ణే. ॥౩॥

దేవీ ఇతి దేవీ, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావా పృథివీ, మఖస్య, వామ్, అద్య, శిరః, రాధ్యాసమ్, దేవయజన ఇతి దేవ+యజనే, పృథివ్యాః, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ష్ణే. ॥౩॥

పదార్థః—(దేవీ)దివ్యగుణసమ్పన్నే(ద్యావాపృథివీ) ప్రకాశభూమివద్వర్తమానే(మఖస్య)యజ్ఞస్య (వామ్)యువయోః(అద్య)ఇదానీమ్(శిరః)ఉత్తమాఙ్గమ్ (రాధ్యాసమ్) సంసాధయేయమ్ (దేవయజనే) దేవా విద్వాంసో యజన్తి యస్మింస్తస్మిన్ (పృథివ్యాః) భూమేర్మధ్యే (మఖాయ) యజ్ఞాయ(త్వా)త్వామ్(మఖస్య)యజ్ఞస్య(త్వా)(శీర్ష్ణే)ఉత్తమాఙ్గాయ. ॥౩॥ అన్వయః— దేవీ ద్యావాపృథివ్యధ్యాపికోపదేశికే స్త్రియా వద్య పృథివ్యా దేవయజనే వాం మఖస్య శిరో రాధ్యాసమ్. మఖస్య శీర్ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా రాధ్యాసమ్. ॥౩॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా! అత్ర జగతి యథా సూర్యభూమీ ఉత్తమాఙ్గవద్వర్తేతే తథైవ భవన్తః సర్వోత్తమా వర్తన్తాం యేన సర్వసఙ్గత్యధిష్ఠానో యజ్ఞః పూర్ణః స్యాత్ ॥౩॥

పదార్థము—దేవీ = ఉత్తమగుణ సంపన్నలారా! ద్యావాపృథివీ = ప్రకాశము వలెను, భూమివలెనున్న అధ్యాపికోపదేశికలగు నో స్త్రీలారా! అద్య = నేడు, పృథివ్యాః = భూమండలమున, దేవయజనే = విద్వాంసుల యజ్ఞస్థలములో, వామ్ = మీ యిరువురి యొక్క, మఖస్య శిరః = యజ్ఞపు ఉత్తమావయవమును నేను, రాధ్యాసమ్ = చక్కగా తయారుచేయుదునుగాక! మఖస్య = యజ్ఞముయొక్క, శీర్ష్ణే = ఉత్తమావయవసిద్ధికై త్వా = నిన్ను మఱియు, మఖాయ = యజ్ఞమునకై, నిన్ను చక్కగా సిద్ధమొనర్చెదను గాక! ॥౩॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. మానవులారా! ఈ జగత్తునందు భూమి సూర్యులుత్తమావయవములవలె నున్నటులుగానే మీరును సర్వ సంగతుల కాశ్రయమగు యజ్ఞము పూర్తియగునటుల అందఱితో ఉత్తమరీతిగ ప్రవర్తించుడు. ॥౩॥ 1900

1901 దేవ్య ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృత్పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.
అథ విదుష్యః స్త్రియః కీదృశ్యః స్యు రిత్యాహ. విదుషి స్త్రీ లెటు లుందురు?

దేవ్యో వమ్రో భూతస్య ప్రథమజా మఖస్య వోఽద్య శిరో రాధ్యాసం
దేవయజనే పృథివ్యాః । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ష్ణే. ॥౪॥

దేవ్యః, వమ్ర్యః, భూతస్య, ప్రథమజా ఇతి ప్రథమ+జాః, మఖస్య, వః, అద్య, శిరః, రాధ్యాసమ్, దేవయజన ఇతి దేవ+యజనే, పృథివ్యాః,

మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే. ॥౪॥

పదార్థః—(దేవ్యః) దేదీప్యమానాః (వమ్ర్యః) అల్పవయస్యః(భూతస్య)ఉత్పన్నస్య(ప్రథమజాః)ప్రథమాజ్జాతాః(మఖస్య)యజ్ఞస్య(వః)యుష్మాన్(అద్య)(శిరః)శిరోవత్(రాధ్యాసమ్) (దేవయజనే)విదుషాం సఙ్గతికరణే(పృథివ్యాః)(మఖాయ)యజ్ఞాయ(త్వా)త్వామ్ (మఖస్య) యజ్ఞస్య నిర్మాపికామ్(త్వా)త్వామ్(శీర్ ష్ణే) శిరోవద్వర్తమానాయ. ॥౪॥ అన్వయః—హే ప్రథమజా వమ్ర్యో దేవ్యో విదుష్యో భూతస్య మఖస్య పృథివ్యా దేవయజనేఽద్య వః శిరోవదహం రాధ్యాసం మఖస్య త్వా మఖాయ శీర్ ష్ణే త్వా రాధ్యాసమ్. ॥౪॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యావత్ స్త్రియో విదుష్యో న భవన్తి తావదుత్తమా శిక్షా న వర్ధతే. ॥౪॥

పదార్థము—ప్రథమజాః=ముందుపుట్టినవారు,వమ్ర్యః=అల్పవయస్కురాండ్రు, దేవ్యః=తేజస్వినులు, విదుషీమణులునగు స్త్రీలారా! భూతస్య=ఉత్పన్నము సిద్ధమునైన, మఖస్య=యజ్ఞమునకు సంబంధించిన, పృథివ్యాః దేవయజనే = భూమిమీద, విద్వాంసులు సంగతియొనర్చు స్థానమున, అద్య=నేడు, వః = మిమ్ము, శిరః=శిరస్తుల్యముగ, రాధ్యాసమ్=చక్కగ సిద్ధమొనర్చెదనుగాక! మఖస్య=యజ్ఞమును నిర్మించునట్టి, త్వా=నిన్ను, మఱియు, మఖాయ శీర్ ష్ణే=శిరస్సదృశముగనున్న యజ్ఞమునకై, త్వా=నిన్ను, చక్కగా సంసిద్ధురాలనుగ నొనర్చుదును. ॥౪॥

భావార్థము—మనుష్యులారా! స్త్రీలు విదుషీమణులు కానంతవరకు ఉత్తమ శిక్ష వర్ధిల్లజాలదు. ॥౪॥ 1901

ఇయతీత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః,యజ్ఞో దేవతా,స్వరాడ్ బ్రాహ్మీ గాయత్రీ ఛన్దః,షడ్జః స్వరః

అథాధ్యాపక విషయ మాహ. అధ్యాపకుని విషయము.

ఇయత్యగ్ర ఆసీన్మఖస్య తేఽద్య శిరో రాధ్యాసం దేవయజనే
పృథివ్యాః । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే. ॥౫॥

ఇయతి, అగ్రే, ఆసీత్, మఖస్య, తే, అద్య, శిరః, రాధ్యాసమ్, దేవయజన+ఇతి దేవ+యజనే పృథివ్యాః, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా శీర్ ష్ణే॥

పదార్థః—(ఇయతి)ఏతావతి(అగ్రే)(ఆసీత్)అస్తి(మఖస్య)యజ్ఞస్య(తే)తవ (అద్య) (శిరః) ఉత్తమగుణమ్(రాధ్యాసమ్)(దేవయజనే)విదుషాం పూజనే(పృథివ్యాః)భూమేః (మఖాయ)సత్కారాఖ్యాయ(త్వా)(త్వామ్)(మఖస్య)సఙ్గతికరణస్య(త్వా)(శీర్ ష్ణే)ఉత్తమత్వాయ. అన్వయః—హే విద్వన్నహమగ్రే మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా రాధ్యాసమ్. యస్య తే మఖస్య శిర ఆసీత్ తం త్వా మద్య పృథివ్యా ఇయతి దేవయజనే రాధ్యాసమ్. ॥౫॥ భావార్థః—త ఏవాఽధ్యాపకాః శ్రేష్ఠాః సన్తి యే పృథివ్యా మధ్యే సర్వాన్ సుశిక్షావిద్యాయుక్తాన్ కర్తుం శక్నువన్తి. ॥౫॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా!అగ్రే=ముందుగా,మఖాయ=సత్కారరూప యజ్ఞ

మునకై, త్వా=నిన్ను, మఖస్య=సంగతి కరణము యొక్క, శీర్ ష్ణే=శ్రేష్ఠత్వముకొఱకు, త్వా=నిన్ను, రాధ్యాసమ్=సిద్ధమొనర్చెదనుగాక! తే మఖస్య శిరః = ఏ నీ యొక్క యజ్ఞమునకు ఉత్తమగుణము, ఆసీత్=ఉన్నదో, అనిన్ను, అద్య=నేడు, పృథివ్యాః= భూమి యొక్క మధ్య, ఇయతి దేవయజనే = ఇంతమంది విద్వాంసుల పూజనమందు చక్కగ తయా[రుచేయు]దును గాక ! ॥౫॥

భావార్థము—భూగోళమున నందఱికి ఉత్తమశిక్ష, ఉత్తమవిద్య గలుపుటకు సమర్థులైన అధ్యాపకులే శ్రేష్ఠులు కాగలరు. ॥౫॥ 1902

1903 ఇన్ద్రస్యేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, భురిగతిజగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును?

ఇన్ద్రస్యౌజః స్థ మఖస్య వోఽద్య శిరో రాధ్యాసం దేవయజనే
పృథివ్యాః । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే మఖాయ
త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే. ॥౬॥

ఇన్ద్రస్య, ఓజః, స్థ, మఖస్య, వః, అద్య, శిరః, రాధ్యాసమ్, దేవయజన ఇతి దేవ+యజనే, పృథివ్యాః, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే. ॥౬॥

పదార్థః—(ఇన్ద్రస్య)పరమైశ్వర్యయుక్తస్య(ఓజః)పరాక్రమమ్(స్థ)భవత(మఖస్య)యజ్ఞస్య (వః)యుష్మాన్(అద్య)(శిరః)(రాధ్యాసమ్)(దేవయజనే)(పృథివ్యాః)భూమేః (మఖాయ) ధార్మికాణాం సత్కారనిమిత్తాయ(త్వా)త్వాం సత్కారమ్(మఖస్య) ప్రియాచరణాఖ్యస్య వ్యవహారస్య(త్వా)త్వామ్(శీర్ ష్ణే)శిరః సంబన్ధినే వచసే(మఖాయ)శిల్పయజ్ఞవిధానాయ (త్వా)త్వామ్ (మఖస్య) (త్వా) (శీర్ ష్ణే) ఉత్తమగుణప్రచారకాయ (మఖాయ) విజ్ఞానోద్భావనాయ (త్వా) (మఖస్య)విద్యాబుద్ధికరస్య వ్యవహారస్య(త్వా)(శీర్ ష్ణే). ॥౬॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథాహమిన్ద్రస్యౌజో రాధ్యాసం తథాఽద్య పృథివ్యా దేవయజనే శిరోవద్ వో రాధ్యాసమ్ శీర్ ష్ణే మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా రాధ్యాసం శీర్ ష్ణే మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా రాధ్యాసం శీర్ ష్ణే మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా రాధ్యాసం తథా యూయ మోజస్వినః స్థ. భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యే మనుష్యా! ధర్మాణి కర్మాణి కుర్వన్తి తే సర్వేషు శిరోవద్భవన్తి ॥౬॥

పదార్థము—మానవులారా! నేనెటుల, ఇన్ద్రస్య=పరమైశ్వర్యయుక్తుడైన పురుషుని యొక్క, ఓజః=పరాక్రమమును, రాధ్యాసమ్=సాధించెదనో, అటులనే అద్య= నేడు, పృథివ్యాః దేవయజనే=భూమిమీద విద్వాంసులపూజ జరుగు స్థానమందు, శిరః =ఉత్తమావయవమువలె, వః=మిమ్ము సిద్ధపఱచెదను, శీర్ ష్ణే = శిరస్సంబంధమగు, మఖాయ=ధర్మాత్ముల సత్కార నిమిత్తపు వచనమునకై, త్వా=నిన్ను, మఖస్య= ప్రియాచరణరూప వ్యవహారమునకు సంబంధిగ, త్వా=నిన్ను సిద్ధమొనర్చెదను! శీర్ ష్ణే

=ఉత్తమగుణముల ప్రచారకమగు, మఖాయ=శిల్పయజ్ఞపు విధానమునకై, త్వా= నిన్ను, మఖస్య = సత్యాచరణరూప వ్యవహారమునకు సంబంధిగా, త్వా = నిన్ను సిద్ధమొనర్చెదను, శీర్ష్ణే మఖాయ=ఉత్తమవిజ్ఞానమును ప్రకటించుటకై, త్వా=నిన్ను, మఖస్య=విద్యను వృద్ధిపఱచు వ్యవహారమునకు సంబంధిగా, త్వా = నిన్ను సిద్ధమొనర్చెదను, అటులనే మీరును పరాక్రమవంతులు, స్థ=కండు. ॥౮॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ధర్మయుక్త కార్యము లొనర్చువారు అందఱికి శిరోమణులు కాగలుగుదురు. ॥౮॥ 1903

1904 ప్రైత్విత్యస్య కణ్వ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, నిచృదష్టిశ్ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

స్త్రీ పురుషాః కీదృశాః స్యు రిత్యాహ. స్త్రీ పురుషు లెటు లుండవలయును ?

ప్రైతు బ్రహ్మణస్పతిః ప్ర దేవ్యేతు సూనృతా । అచ్ఛా వీరన్నర్యమ్పఙ్క్తి రాధసన్దేవా యజ్ఞన్నయన్తు నః । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ష్ణే। మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ష్ణే । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ష్ణే. ॥౭॥

ప్ర, ఏతు, బ్రహ్మణః, పతిః, ప్ర, దేవీ, ఏతు, సూనృతా, అచ్ఛ, వీరమ్, నర్యమ్, పఙ్క్తిరాధస మితి పఙ్క్తి+రాధసమ్, దేవాః, యజ్ఞమ్. నయన్తు, నః, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ష్ణే. ॥౭॥

పదార్థః—(ప్ర)(ఏతు) ప్రాప్నోతు (బ్రహ్మణః) ధనస్య (పతిః) పాలకః (ప్ర) (దేవీ) విదుషీ (ఏతు)(సూనృతా) సత్యభాషణాది సుశీలతాయుక్తా (అచ్ఛ)అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (వీరమ్) సర్వదుఃఖప్రక్షేప్తారమ్ (నర్యమ్)నృషు సాధుమ్(పంక్తిరాధసమ్) యః పంక్తీః సముదాయాన్ రాధ్నోతి తమ్ (దేవాః) విద్వాంసః(యజ్ఞమ్) సుఖసఙ్గమకమ్(నయన్తు)ప్రాపయన్తు(నః)అస్మాన్ (మఖాయ)విద్యావృద్ధయే (త్వా) త్వామ్ (మఖస్య) సుఖరక్షణస్య (త్వా) (శీర్ష్ణే)శిరోవద్వర్తమానాయ (మఖాయ)ధర్మాచరణనిమిత్తాయ (త్వా) (మఖస్య)ధర్మరక్షణస్య (త్వా) (శీర్ష్ణే) (మఖాయ)సర్వసుఖకరాయ(త్వా)(మఖస్య)సుఖవర్ధకస్య(త్వా)(శీర్ష్ణే)ఉత్తమసుఖప్రదాయ. ॥

అన్వయః—హే విద్వన్! యం వీరం నర్యం పంక్తిరాధసం యజ్ఞం దేవా నోఽస్మాన్నయన్తు బ్రహ్మణస్పతిః ప్రైతు సూనృతా దేవ్యచ్ఛ ప్రైతు తం మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ష్ణే త్వా వయమాశ్రయేమ.

భావార్థః—యే మనుష్యా! యాః స్త్రియశ్చ స్వయం విద్యాదిగుణాన్ ప్రాప్యాన్యాన్ ప్రాపయ్య విద్యాసుఖధర్మవృద్ధయేఽధికాన్ సుశిక్షితాన్ విదుషః కుర్వన్తి తే తాశ్చ సతత మానన్దన్తి ॥౭

పదార్థము—విద్వాంసుడా! వీరమ్ = సకలదుఃఖములను దూరపఱచువాడు, నర్యమ్=మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుడు, పంక్తిరాధసమ్=సముదాయములను సంసిద్ధమొనరించువాడు, యజ్ఞమ్=సుఖప్రాప్తికి హేతువునగు నే మానవునికి, దేవాః = విద్వాం

సులు, నః = మమ్ము, నయంతు = లభింపజేయుదురో, బ్రహ్మణః పతిః = ధనరక్షకుడు, ప్రఏతు = చక్కగా లభించునో, సూనృతా = సత్యమాడు సుశీలవతి, దేవీ = విదుషీ మహిళ, అచ్ఛ ప్ర ఏతు = చక్కగా లభించునో, త్వా = అనిన్ను, మఖాయ = విద్యావృద్ధికొఱకు, మఖస్య = సుఖరక్షణ యొక్క, శీర్ ష్ణే = ఉత్తమావయవమునకై, త్వా = నిన్ను, మఖాయ = ధర్మాచరణ నిమిత్తము, త్వా = నిన్ను, మఖస్య = ధర్మరక్షణ యొక్క, శీర్ ష్ణే = ఉత్తమావయవమునకై, త్వా = నిన్ను, మఖాయ = సకల సుఖములనొనగూర్చువానికై, త్వా = నిన్ను, మఖస్య = సకలసుఖముల వృద్ధిపఱచువానికిసంబంధియు, శీర్ ష్ణే = ఉత్తమ సుఖదుడునగువానికై, త్వా = నిన్ను ఆశ్రయించెదముగాక!

భావార్థము—ఏ మనుష్యులు, ఏ స్త్రీలు స్వయముగ విద్యాదిగుణములను పొంది ఇతరులకు లభింపజేసి విద్యా సుఖధర్మపు వృద్ధికై యెక్కువమందిని సుశిక్షితులుగ, విద్వాంసులుగ నొనర్చెదరో, వారు, ఆ స్త్రీలు నిరంతర మానందితులుగ నుందురు.

1905 మఖస్యేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, స్వరాడతిధృతిశ్ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః
మనుష్యా విదుషా సహ కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

మానవులు విద్వాంసుల యెడల నెట్లు ప్రవర్తించ వలయును ?

మఖస్య శిరోసి మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖస్య శిరోసి మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖస్య శిరోసి మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే ॥

మఖస్య, శిరః, అసి, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖస్య, శిరః, అసి, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖస్య, శిరః, అసి, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే. ॥౮॥

పదార్థః—(మఖస్య) బ్రహ్మచర్యాఖ్యస్య (శిరః) మూర్ధేవ (అసి) (మఖాయ) విద్యాగ్రహణానుష్ఠానాయ (త్వా) (మఖస్య) జ్ఞానస్య (త్వా) (శీర్ ష్ణే) ఉత్తమవ్యవహారాయ (మఖస్య) మననాఖ్యస్య (శిరః) ఉత్తమాఙ్గవత్ (అసి) (మఖస్య) గార్హస్థ్యవ్యవహారాయ (త్వా) (మఖస్య) (త్వా) (శీర్ ష్ణే) (మఖస్య) గృహస్య (శిరః) శిరోవత్ (అసి) (మఖాయ) గృహస్థకార్యసఙ్గతికరణాయ (త్వా) (మఖస్య) (త్వా) (శీర్ ష్ణే) (మఖాయ) (త్వా) (మఖస్య) సద్వ్యవహారసిద్ధేః (త్వా) (శీర్ ష్ణే) శిరోవద్వర్తమానాయ (మఖాయ) యోగాభ్యాసాయ (త్వా) (మఖస్య) సాఙ్గోపాఙ్గస్య యోగస్య (త్వా) (శీర్ ష్ణే) శిరోవత్సర్వోపరివర్తమానాయ (మఖాయ) ఐశ్వర్యప్రదాయ (త్వా) త్వామ్

(మఖస్య)ఐశ్వర్యప్రదస్య (త్వా) త్వామ్ (మఖస్య) ఐశ్వర్యప్రదస్య (త్వా) (శీర్ ష్ణే) సర్వోత్కృష్టాయ ॥౭॥ అన్వయః—హే ! విద్వన్ ! యతస్త్వం మఖస్య శిరోఽసి తస్మాన్మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా. యతస్త్వం మఖస్య శిరోఽసి తస్మాన్మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా,యతస్త్వం మఖస్య శిరోఽసి తస్మాన్మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా. తస్మాన్మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా వయం సేవేమహి ॥౮॥ భావార్థః—యే సత్క్రియాయా ముత్తమాః సన్తి తేఽన్యానపి సత్కారిణో నిర్మాయ మస్తకవదుత్తమాఙ్గాభవేయుః ॥౮॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా!నీవు,మఖస్య=బ్రహ్మచర్యాశ్రమ యజ్ఞముయొక్క, శిరః అసి=శిరమువంటివాడవు. కావున, మఖాయ=విద్యాగ్రహణా నుష్ఠానమునకై, త్వా=నిన్ను, మఖస్య=జ్ఞానసంబంధమగు, శీర్ ష్ణే=ఉత్తమ వ్యవహారమునకై,త్వా నిన్ను;

నీవు, మఖస్య=విచారరూపయజ్ఞమునకు,శిరః అసి=ఉత్తమావయ తుల్యుడవు కావున, మఖాయ=గృహస్థుల వ్యవహారమునకై, త్వా=నిన్ను, మఖస్య=యజ్ఞము యొక్క, శీర్ ష్ణే=ఉత్తమావయవమునకై, త్వా=నిన్ను,

నీవు, మఖస్య శిరః అసి = గృహాశ్రమమునకు శిరమువంటివాడవు కనుక, మఖాయ = గృహస్థుల కార్యముల సంగతమొనర్చుటకై, త్వా = నిన్ను, మఖస్య శీర్ ష్ణే=యజ్ఞముయొక్క ఉత్తమ శిరస్సుతో సమానమగు అవయవమునకై, త్వా = నిన్ను సేవించెదముగాక ! కనుక, మఖాయ = ఉత్తమవ్యవహార సిద్ధికై, త్వా= నిన్ను, మఖస్య=సద్వ్యవహారసిద్ధికి సంబంధించిన, శీర్ ష్ణే = ఉత్తమావయవమువలె నుండుటకై, త్వా=నిన్ను, మఖాయ=యోగాభ్యాసమునకై,త్వా=నిన్ను,మఖస్య =సాంగోపాంగ యోగముయొక్క, శీర్ ష్ణే=సర్వోత్తమ విషయమునకై, త్వా= నిన్ను, మఖాయ=ఐశ్వర్యము నొసగువానికొఱకు, త్వా=నిన్ను, మఖస్య=ఐశ్వర్యమునొసగు, శీర్ ష్ణే=సర్వోత్తమకార్యమునకై, త్వా=నిన్ను సేవించెదముగాక !

భావార్థము—సత్కరించుటయందు శ్రేష్ఠులగువారు ఇతరులనుగూడ సత్కారమొనర్చువారిగ నొనర్చి మస్తకమువలె ఉత్తమావయవములుగల వారగుదురుగాక !

1906 అశ్వస్యేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా,
పూర్వస్యోత్తరస్య చ అతిశక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

కే మనుష్యాః సుఖినో భవన్తీ త్యాహ. ఏ మానవులు సుఖవంతు లగుచున్నారు?

అశ్వస్య త్వా వృష్ణః శక్నా ధూపయామి దేవయజనే పృథివ్యాః ।
మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । అశ్వస్య త్వా వృష్ణః శక్నా
ధూపయామి దేవయజనే పృథివ్యాః । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా
శీర్ ష్ణే । అశ్వస్య త్వా వృష్ణః శక్నా ధూపయామి దేవయజనే

పృథివ్యాః । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖాయ త్వా
మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే ।
మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే. ॥౯॥

అశ్వస్య, త్వా, వృష్ణః, శక్నా, ధూపయామి, దేవయజన ఇతి దేవ+యజనే, పృథివ్యాః, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, అశ్వస్య, త్వా, వృష్ణః, శక్నా, ధూపయామి, దేవ యజన+ఇతి దేవ+యజనే పృథివ్యాః, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, అశ్వస్య, త్వా, వృష్ణః, శక్నా, ధూపయామి, దేవయజన ఇతి దేవ+యజనే, పృథివ్యాః, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా శీర్ ష్ణే. ॥౯॥

పదార్థః—(అశ్వస్య)వహ్న్యాదేః (త్వా) త్వామ్ (వృష్ణః) బలవతః (శక్నా) శకృతా దుర్గన్ధాదినివారణసామర్థ్యేన ధూమాదినా (ధూపయామి) సన్తాపయామి (దేవయజనే) విద్వద్యజనాధికరణే(పృథివ్యాః)అన్తరిక్షస్య (మఖాయ)వాయుశుద్ధికరణాయ(త్వా)(మఖస్య)శోధకస్య (త్వా)(శీర్ ష్ణే) (అశ్వస్య) తురఙ్గస్య (త్వా)(వృష్ణః)వేగవతః (శక్నా)శకృతా (ధూపయామి) (దేవయజనే)దేవా యజన్తి యస్మింస్తస్మిన్ (పృథివ్యాః)భూమేః (మఖాయ) పృథివ్యాది విజ్ఞానాయ(త్వా)(మఖస్య)తత్వబోధస్య(త్వా)(శీర్ ష్ణే)(అశ్వస్య)ఆశుగామినః(త్వా) (వృష్ణః)బలవతః (శక్నా)శకృతా (ధూపయామి) (దేవయజనే)విదుషాం పూజనే(పృథివ్యాః)భూమేః(మఖాయ) ఉపయోగాయ(త్వా)(మఖస్య)(త్వా)(శీర్ ష్ణే)శిరసే(మఖాయ)(త్వా)(మఖస్య)(త్వా)(శీర్ ష్ణే) (మఖాయ)(త్వా)(మఖస్య)(త్వా)(శీర్ ష్ణే)(మఖాయ) (త్వా)(మఖస్య)(త్వా)(శీర్ ష్ణే). ॥౯॥

అన్వయః—హే మనుష్య ! యథాఽహం పృథివ్యా దేవయజనే వృష్ణోఽశ్వస్య శక్నా త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా ధూపయామి. పృథివ్యా దేవయజనే వృష్ణోఽశ్వస్య శక్నా త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా ధూపయామి. పృథివ్యా దేవయజనే వృష్ణోఽశ్వస్య శక్నా త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా ధూపయామి ॥౯॥

భావార్థః—అత్ర పునర్వచనమతిశయిత్వ ద్యోతనార్థమ్. యే మనుష్యా ! రోగాదిక్లేశనివృత్తయే వహ్న్యాదీన్పదార్థాన్ సంప్రయుఞ్జతే తే సుఖినో జాయన్తే. ॥౯॥

పదార్థము—మానవుడా ! నేను, పృథివ్యాః దేవయజనే = అంతరిక్షపువిద్వాంసుల యజ్ఞస్థలములో, వృష్ణః = బలముగల, అశ్వస్య = అగ్న్యాదుల, శక్నా = దుర్గంధమును నివారించుటకు సమర్థములగు ధూమాదులచే, త్వా = నిన్ను, మఖాయ = వాయుశుద్ధికై, త్వా = నిన్ను, మఖస్య = శోధకుని యొక్క, శీర్ ష్ణే = శిరోరోగ నివృత్తికై, త్వా = నిన్ను, ధూపయామి = చక్కగా తపింపజేయుచున్నాను. పృథివ్యాః = పృథివిమధ్య విద్వాంసుల యొక్క, దేవయజనే = యజ్ఞస్థలములో వృష్ణః =

వేగవంతమగు, అశ్వస్య=గుఱ్ఱముయొక్క, శక్నా =లద్దెచే, త్వా=నిన్ను, మఖాయ =పృథివ్యాదుల జ్ఞానమునకై, త్వా=నిన్ను, మఖస్య = తత్వబోధయొక్క, శీర్ ష్ణే =ఉత్తమావయవమునకై, త్వా=నిన్ను, మఖాయ=యజ్ఞసిద్ధికై, త్వా = నిన్ను, మఖస్య=యజ్ఞముయొక్క, శీర్ ష్ణే=ఉత్తమావయవముయొక్క సిద్ధికొఱకు, త్వా =నిన్ను, ధూపయామి=బాగుగ తపింపజేయుచున్నాను. పృథివ్యాః=భూమిమధ్య, దేవయజనే=విద్వాంసుల పూజాస్థలమునందు, వృష్ణః=బలవంతము, అశ్వస్య = శీఘ్ర గామియునగు అగ్నియొక్క, శక్నా =తేజముతో, త్వా=నిన్ను, మఖాయ = ఉప యోగమునకై, త్వా=నిన్ను, మఖస్య=ఉపయుక్తమగు కార్యముయొక్క, శీర్ ష్ణే =ఉత్తమావయవమునకై, త్వా=నిన్ను, మఖాయ=యశస్సుకొఱకు,త్వా=నిన్ను, మఖస్య=యజ్ఞముయొక్క, శీర్ ష్ణే =ఉత్తమావయవమునకై,త్వా=నిన్ను,మఖాయ =యజ్ఞముకొఱకు, త్వా=నిన్ను,మఱియు, మఖస్య=యజ్ఞముయొక్క, శీర్ ష్ణే= ఉత్తమావయవమునకై,త్వా=నిన్ను,ధూపయామి=బాగుగ తపింపజేయుచున్నాను.

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు పునరుక్తి ఆధిక్యతా బోధనార్థమున్నది. రోగాదిక్లేశముల నివృత్తికై అగ్న్యాది పదార్థములను సంప్రయోగమొనర్చువారు సుఖవంతులగుదురు. ॥౯॥ 1906

ఋజవ ఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః,విద్వాంసో దేవతాః, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః,పఞ్చమః స్వరః.

కే మహద్రాజ్యం ప్రాప్నువన్తీత్యాహ. ఎవరు గొప్ప రాజ్యమును బడయుచున్నారు ?

ఋజవే త్వా సాధవే త్వా సుక్షిత్యై త్వా । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే । మఖాయ త్వా మఖస్య త్వా శీర్ ష్ణే. ॥౧౦॥

ఋజవే, త్వా, సాధవే, త్వా, సుక్షిత్యా ఇతి సుక్షిత్యై, త్వా, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే, మఖాయ, త్వా, మఖస్య, త్వా, శీర్ ష్ణే. ॥౧౦॥

పదార్థః—(ఋజవే) సరలాయ (త్వా) త్వామ్) (సాధవే) పరోపకారసాధకాయ(త్వా) (సుక్షిత్యై)ఉత్తమాయై భూమ్యై(త్వా)) మఖాయ) విదుషాం సత్కారాయ(త్వా) (మఖస్య) యజ్ఞస్య(త్వా)(శీర్ ష్ణే)(మఖాయ)(త్వా)(మఖస్య)(త్వా)(శీర్ ష్ణే)(మఖాయ)(త్వా)(మఖస్య) (త్వా) శీర్ ష్ణే. ॥౧౦॥ అన్వయః—హే విద్వన్ ! ఋజవే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా సాధవే త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా సుక్షిత్యై త్వా మఖాయ త్వా మఖస్య శీర్ ష్ణే త్వా వయంస్థాపయామః. ॥౧౦॥ భావార్థః—యే వినయసాధుత్వాభ్యాం యుక్తాః ప్రయత్నేన సర్వోపకారాఖ్యం యజ్ఞం సాధ్నువన్తి తే మహద్రాజ్యమాప్నువన్తి॥౧౦॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా! ఋజవే = సరళస్వభావము గలవానికై, త్వా=

నిన్ను, మఖాయ=విద్వాంసుల సత్కారముకొఱకై, త్వా=నిన్ను,మఖస్య=యజ్ఞము యొక్క, శీర్ష్ణే=ఉత్తమావయవమునకై, త్వా=నిన్ను,సాధవే=పరోపకారమును సాధించువానికొఱకు, త్వా=నిన్ను, మఖాయ = యజ్ఞముకొఱకు, త్వా = నిన్ను, మఖస్య=యజ్ఞముయొక్క, శీర్ష్ణే=శిరస్సునకై, త్వా=నిన్ను,సుక్షిత్యై=ఉత్తమ భూమికై, త్వా=నిన్ను, మఖాయ=యజ్ఞముకొఱకు, త్వా = నిన్ను, మఖస్య= యజ్ఞముయొక్క, శీర్ష్ణే = ఉత్తమావయవమునిమిత్తము, త్వా = నిన్ను, మేము స్థాపించుచున్నాము. ॥౧౦॥

భావార్థము—వినయముతో, ఋజుభావముతో కూడినవారై ప్రయత్నపూర్వకముగ సర్వోపకార రూప యజ్ఞమును సాధించువారు గొప్ప రాజ్యమును పొందుచున్నారు. ॥౧౦॥ 1907

1909 యమాయేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, సవితా దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథ సజ్జనాః కీదృశా భవన్తీత్యాహ. సజ్జను లెటు లుండుచున్నారు ?

యమాయ త్వా మఖాయ త్వా సూర్యస్య త్వా తపసే । దేవస్త్వా సవితా మధ్వానక్తు పృథివ్యాః సఌస్పృశస్పాహి । అర్చిరసి శోచిరసి తపోఽసి॥

యమాయ, త్వా,మఖాయ, త్వా, సూర్యస్య, త్వా, తపసే, దేవః, త్వా, సవితా, మధ్వా. అనక్తు, పృథివ్యాః, సఌస్పృశ ఇతి సమ్+స్పృశః, పాహి, అర్చిః, అసి, శోచిః, అసి, తపః, అసి. ॥౧౧॥

పదార్థః—(యమాయ)(త్వా)త్వామ్(మఖాయ)న్యాయానుష్ఠానాయ(త్వా) (సూర్యస్య) ప్రేరకస్యైశ్వరస్య (త్వా)(తపసే)ధర్మానుష్ఠానాయ (దేవః)దాతా(త్వా)(సవితా)ఐశ్వర్యకర్తా (మధ్వా) మధురేణ (అనక్తు) సంయునక్తు (పృథివ్యాః) భూమేః(సంస్పృశః)సమ్యక్ స్పర్శాత్ (పాహి)(అర్చిః)ప్రదీప్తిః(అసి)(శోచిః)శోచిరివ పవిత్రః(అసి)(తపః)ధర్మే శ్రమకర్తా(అసి). ॥౧౧॥
అన్వయః—హే విద్వన్ ! సవితా దేవో మఖాయ యమాయ త్వా సూర్యస్య తపసే గృహ్ణాతు పృథివ్యాస్త్వా మధ్వాఽనక్తు స త్వంసంస్పృశః పాహి యత స్త్వమర్చిరసి శోచిరసి తపోఽసి తస్మాత్త్వా సత్కుర్యామ. ॥౧౧॥ భావార్థః—యే న్యాయవ్యవహారేణ ప్రదీప్తయశసో భవన్తి తే దుఃఖస్పర్శాత్ పృథగ్ భూత్వా తేజస్వినో భవన్తి దుష్టాన్పరితాప్య శ్రేష్ఠాన్ సుఖయన్తి చ. ॥౧౧॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా! సవితా=ఐశ్వర్యకర్తయైన, దేవః = దానశీల పురుషుడు, మఖాయ=న్యాయానుష్ఠానమునకై, యమాయ=నియమమునకై, త్వా= నిన్ను, సూర్యస్య=ప్రేరకుడైన ఈశ్వరసంబంధమైన, తపసే=ధర్మానుష్ఠానమునకై, త్వా=నిన్ను గ్రహించుగాక ! పృథివ్యాః=భూమిసంబంధమైన,త్వా=నిన్ను,మధ్వా =మాధుర్యముచే, అనక్తు=సంయుక్తమొనర్చునుగాక ! అట్టి నీవు,సంస్పృశః=మంచి

స్పర్శచే, పాహి=రక్షించుము, అర్చిః అసి=నీవు తేజస్విని, శోచః అసి=అగ్నిజ్వాల వలె పవిత్రుడవు. తపః అసి = ధర్మమునందు శ్రమ యొనర్చువాడవు కనుక త్వా= నిన్ను సత్కరించెదము గాక ! ॥౧౧॥

భావార్థము-యథార్థ వ్యవహారముచే ప్రసిద్ధమైన కీర్తిగలవారు దుఃఖస్పర్శము నుండి విముక్తులై, తేజస్వులగుచున్నారు. వారు దుష్టులకు దుఃఖమును కలిగించి శ్రేష్ఠులకు సుఖము చేకూర్చుచున్నారు. ॥౧౧॥ 1908

అనా ధృష్టేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, పృథివీ దేవతా, స్వరాడుత్కృతిశ్ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును ?

అనాధృష్టా పురస్తాదగ్నేరాధిపత్య ఆయుర్మే దాః । పుత్రవతీ దక్షిణత ఇన్ద్రస్యాఽధిపత్యే ప్రజాం మే దాః । సుషదా పశ్చాద్దేవస్య సవితురాధి పత్యే చక్షుర్మే దాః । ఆశ్రుతిరుత్తరతో ధాతురాధిపత్యే రాయస్పోషం మే దాః । విధృతిరుపరిష్టాద్బృహస్పతేరాధిపత్య ఓజో మే దాః । విశ్వాభ్యో మా నాష్ట్రాభ్యస్పాహి మనో రశ్వాసి. ॥౧౨॥

అనాధృష్టా, పురస్తాత్, అగ్నేః, ఆధిపత్య ఇత్యాధి+పత్యే, ఆయుః మే దాః, పుత్రవతీతి పుత్ర+వతీ, దక్షిణతః, ఇన్ద్రస్య, ఆధిపత్య+ఇత్యాధి+పత్యే, ప్రజామితి ప్ర+జామ్, మే, దాః, సుషదా, సుసదేతి సు+సదా, పశ్చాత్, దేవస్య, సవితుః, ఆధిపత్య ఇత్యాధి+పత్యే, చక్షుః, మే, దాః, ఆశ్రుతిరిత్యా శ్రుతిః, ఉత్తరతః, ధాతుః, ఆధిపత్య ఇత్యాధి+పత్యే, రాయః, పోషమ్, మే, దాః, విధృతిరితి వి+ధృతిః, ఉపరిష్టాత్, బృహస్పతేః, ఆధిపత్య ఇత్యాధి+పత్యే ఓజః, మే, దాః, విశ్వాభ్యః, మా, నాష్ట్రాభ్యః, పాహి, మనోః, అశ్వా, అసి. ॥౧౨॥

పదార్థః-(అనాధృష్టా) పరైర్ధర్షణరహితా (పురస్తాత్) పూర్వదేశాత్(అగ్నేః)పావకస్య (అధిపత్యే)అధిపతేర్భావే(ఆయుః)జీవనప్రదమన్నమ్. ఆయు రిత్యన్న నా...నిఘం. ౨. ౭.(మే) మహ్యామ్(దాః)దద్యాః(పుత్రవతీ)ప్రశస్తాః పుత్రా విద్యన్తే యస్యాః సా (దక్షిణతః) దక్షిణాద్దే శాత్(ఇన్ద్రస్య)విద్యుత ఐశ్వర్యస్య వా(ఆధిపత్యే) అధిష్ఠాతృత్వే(ప్రజామ్)(మే)మహ్యామ్(దాః) దద్యాః(సుషదా)సుష్ఠు సీదన్తి యస్యాం సా(పశ్చాత్)పశ్చిమతః(దేవస్య)దేదీప్యమానస్య(సవితుః)

సవితృమణ్డలస్య(ఆధిపత్యే)(చక్షుః)(మే)మహ్యామ్(దాః)(ఆశ్రుతిః)సమన్తాచ్ఛ్రవణం యస్యాః సా (ఉత్తరతః) (ధాతుః) ధర్తుర్వాయోః(ఆధిపత్యే) (రాయః)ధనస్య (పోషమ్)పుష్టిమ్(మే)(దాః) (విధృతిః)వివిధా ధారణా యస్యాః సా(ఉపరిష్టాత్)ఊర్ధ్వాత్(బృహస్పతేః)బృహతాం పాలకస్య సూత్రాత్మనః(ఆధిపత్యే)(ఓజః)బలమ్(మే)(దాః)(విశ్వాభ్యః)సర్వాభ్యః(మా)మామ్(నాష్ట్రాభ్యః) నష్టభ్రష్టస్వభావాభ్యో వ్యభిచారిణీభ్యః (పాహి)(మనోః) అన్తఃకరణస్య (అశ్వా)వ్యాపికా(అసి) భవసి. ॥౧౨॥ అన్వయః— హే స్త్రి! త్వమనాధృష్టా సతీ పురస్తాదగ్నేరాధిపత్యే మ ఆయుర్దాః. పుత్రవతీ సతీ దక్షిణత ఇన్ద్రస్యాధిపత్యే మే ప్రజాం దాః. సుషదా సతీ పశ్చాత్సవితుర్దేవస్యాధిపత్యే మే చక్షుర్దా ఆశ్రుతిః సత్యుత్తరతో ధాతురాధిపత్యే మే రాయస్పోషం దాః. విధృతిః సత్యుపరిష్టాద్ బృహస్పతేరాధిపత్యే మ ఓజోదాః యతో మనోరశ్వాఽసి తస్మాద్విశ్వాభ్యో నాష్ట్రాభ్యో మా పాహి. ॥౧౨॥ భావార్థః— హే మనుష్యా! యథాఽగ్నిర్జీవనం యథా విద్యుత్ ప్రజాం యథా సవితా దర్శనం ధాతా శ్రియం మహాశయో బలఞ్చ దదాతి తథైవ సులక్షణా పత్నీ సర్వాణి సుఖాని ప్రయచ్ఛతి తాం యథావద్రక్షత. ॥౧౨॥

పదార్థము—ఓ స్త్రీ! నీవు, అనాధృష్టా=ఇతరులకు దుర్ధర్షురాలవై, పురస్తాత్ =తూర్పుదిశనుండి, అగ్నేః ఆధిపత్యే=అగ్నియొక్క ఆధిపత్యమున, మే = నాకై, ఆయుః=జీవనమునకు హేతుభూతమైన అన్నమును, దాః=ఇమ్ము.

పుత్రవతీ=సుపుత్రులుగలదానివై, దక్షిణతః = దక్షిణదేశమునుండి, ఇంద్రస్య ఆధిపత్యే=విద్యుత్తు లేక ఐశ్వర్యముయొక్క స్వామిత్వమున,మే = నాకై, ప్రజామ్= సంతానమును, దాః=ఇమ్ము.

సుషదా=చక్కని స్థితిగలదానవై,పశ్చాత్ =పడమరనుండి, దేవస్య సవితుః= ప్రకాశవంతుడగు సూర్యమండలముయొక్క, ఆధిపత్యే = యాజమాన్యమున, మే= నాకు, చక్షుః=నేత్రమును ఇమ్ము.

ఆశ్రుతిః=చక్కగా పూర్తిగా శ్రవణమొనర్చుదానవై, ఉత్తరతః=ఉత్తరదిశ నుండి, ధాతుః=ధారణమొనర్చు వాయువుయొక్క, ఆధిపత్యే=యాజమాన్యమున, మే రాయః పోషమ్=నాకు ధనపుష్టిని, దాః=ఇమ్ము.

విధృతిః=అనేకవిధముల ధారణావతివై, ఉపరిష్టాత్ =పైనుండి, బృహస్పతేః =పెద్దపెద్ద పదార్థముల రక్షకమగు సూత్రాత్మయైన వాయువుయొక్క, ఆధిపత్యే =స్వామిత్వమున, మే ఓజః దాః=నాకు ఓజస్సు నొసగుము.

మనోః=మననశీలమగు అంతఃకరణముయొక్క, అశ్వా అసి=వ్యాపికరాలవు కనుక, విశ్వాభ్యః=సకల, నాష్ట్రాభ్యః=నష్టభ్రష్ట స్వభావవతులగు వ్యభిచారిణీ స్త్రీల నుండి, మా పాహి=నన్ను రక్షించుము. ॥౧౨॥

భావార్థము—మానవులారా! ఎటుల అగ్ని జీవనమును,ఎటుల విద్యుత్తు ప్రజను, సూర్యుడెటుల చూచు దృష్టిని, ధారణకర్తయైన ఈశ్వరుడెటుల శోభను, మహాశయు లెటుల బలమును, ఇచ్చుచున్నారో అటులనే సులక్షణయైన భార్య సకలసుఖము లను ఇచ్చుచున్నది. ఆమెను యథావతుగా రక్షించుడు. ॥౧౨॥ 1909

1910 స్వాహేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, విద్వాన్ దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహా. మరల నా విషయమే.

స్వాహా మరుద్భిః పరి శ్రీయస్వ । దివః సఀస్పృశస్పాహి మధు మధు మధు॥

స్వాహా, మరుద్భిరితి మరుత్+భిః, పరి. శ్రీయస్వ, దివః, సఀస్పృశ ఇతి సమ్+స్పృశః, పాహి, మధు, మధు, మధు. ॥౧౩॥

పదార్థః—(స్వాహా)సత్యాం క్రియామ్(మరుద్భిః)మనుష్యైః సహ(పరి)సర్వతః(శ్రీయస్వ) సేవస్వ. అత్ర వికరణవ్యత్యయేన శ్యన్ (దివః) ప్రకాశాద్విద్యుతః(సంస్పృశః)యః సంస్పృశతి తస్మాత్(పాహి)(మధు)కర్మ (మధు) ఉపాసనమ్ (మధు) విజ్ఞానమ్. ॥౧౩॥ అన్వయః—హే విద్వన్ స్త్వం మరుద్భిః స్వాహా మధు మధు మధు శ్రీయస్వ సంస్పృశో దేవోఽస్మాన్ పరి పాహి. ॥౧౩॥ భావార్థః—యే పూర్ణైర్విద్వద్భిః సహ కర్మోపాసనా జ్ఞానవిద్యాం సత్క్రియాం చ గృహీత్వా సేవన్తే తే సర్వతో రక్షితాః సన్తో మహదైశ్వర్యం ప్రాప్నువన్తి ॥౧౩॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా! నీవు, మరుద్భిః=మనుష్యులతోపాటు, స్వాహా= సత్క్రియను, మధు=కర్మను, మధు=ఉపాసనను, మధు = విజ్ఞానమును, శ్రీయస్వ =సేవించుము, సంస్పృశః=చక్కగా స్పర్శించు, దివః=ప్రకాశరూప విద్యుత్తునుండి మమ్ము, పరి పాహి=అన్నివైపులనుండి రక్షించుము. ॥౧౩॥

భావార్థము—పూర్ణవిద్వాంసులతోపాటు కర్మోపాసనా జ్ఞానవిద్యలను సత్క్రియను గ్రహించి సేవించువారు అన్నిదిక్కులనుండి సురక్షితులై బృహదైశ్వర్యమును పొందుచున్నారు. ॥౧౩॥ 1910

1911 గర్భఇత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, భురిగనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః
అథేశ్వరోపాసనా విషయ మాహా. ఈశ్వరోపాసనా విషయము.

గర్భో దేవానాం పితా మతీనాం పతిః ప్రజానామ్ ।
సం దేవో దేవేన సవిత్రా గత సఀసూర్యేణ రోచతే. ॥౧౪॥

గర్భః, దేవానామ్, పితా, మ+తీనామ్, పతిః, ప్రజానామితి ప్ర+జానామ్, సమ్, దేవః, దేవేన, సవిత్రా, గత, సమ్, సూర్యేణ రోచతే. ॥౧౪॥

పదార్థః—(గర్భః)గర్భ ఇవాన్తఃస్థితః(దేవానామ్) విదుషాం పృథివ్యాదీనాం వా (పితా) జనక ఇవ(మతీనామ్)మననశీలానాం మేధావినాం మనుష్యాణామ్ (పతిః)పాలకః (ప్రజానామ్) ఉత్పన్నానాం పదార్థానామ్(సమ్)ఏకీభావే(దేవః) స్వప్రకాశస్వరూపః(దేవేన)విదుషా(సవిత్రా) ప్రసవహేతునా (గత)ప్రాప్నుత. అత్ర లోటి శపో లుక్ (సమ్) (సూర్యేణ) ప్రకాశకేన సహ (రోచతే)ప్రకాశతే. ॥౧౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యో దేవానాం గర్భో మతీనాం పితా ప్రజానాం పతి ర్దేవః పరమాత్మా సవిత్రా దేవేన సూర్యేణ సహ సంరోచతే తం యూయం సఙ్గత. ॥౧౪॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యః సర్వేషాం జనకః పితృవత్పాలకః సూర్యాదీనా మపి ప్రకాశకః సర్వత్రాఽభివ్యాప్తో జగదీశ్వరోఽస్తి తమేవ పూర్ణం పరమాత్మానం సదైవోపాసతామ్. ॥౧౪॥

పదార్థము—మానవులారా! దేవానాం=విద్వాంసుల లేక పృథివ్యాది ముప్పది మూడు దేవతల యొక్క, గర్భః=మధ్యస్థితుడు, మతీనాం = మననశీలురగు బుద్ధిమంతులకు, పితా = పితృతుల్యుడు, ప్రజానామ్ = ఉత్పన్నములైన పదార్థముల యొక్క, పతిః=రక్షకుడు,స్వామి, దేవః=స్వయంప్రకాశ స్వరూపుడు నగు సేపరమాత్మ, సవిత్రా=ఉత్పత్తికి హేతువు, దేవేన సూర్యేణ = ప్రకాశకుడునగు విద్వాంసునితో పాటు, సమ్ రోచతే=చక్కగా ప్రకాశితుడగుచున్నాడో అతనిని మీరు, సమ్ గత= బాగుగ లభించుడు, పొందుడు. ॥౧౪॥

భావార్థము—మనుష్యులారా! ఎవడందఱిని సృజించుచున్నాడో, పితృతుల్య రక్షకుడు, ప్రకాశవంతములగు సూర్యాదిపదార్థములకుకూడ ప్రకాశకుడు, సర్వత్ర అభివ్యాప్తుడునైన ఏ జగదీశ్వరుడున్నాడో ఆ పూర్ణ పరమాత్మనే సర్వదా ఉపాసించుచుండుడు.

సమగ్నిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృద్బ్రాహ్మ్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

సమగ్నిరగ్నినా గత సం దైవేన సవిత్రా సꣳ సూర్యేణారోచిష్ట ।
స్వాహా సమగ్నిస్తపసా గత సం దైవ్యేన సవిత్రా సꣳ సూర్యేణారూరుచత॥

సమ్, అగ్నిః, అగ్నినా, గత, సమ్, దైవేన, సవిత్రా, సమ్, సూర్యేణ, అరోచిష్ట, స్వాహా, సమ్, అగ్నిః, తపసా, గత, సమ్, దైవ్యేన, సవిత్రా, సమ్, సూర్యేణ, అరూరుచత. ॥౧౫॥

పదార్థః—(సమ్)సమ్యక్(అగ్నిః)ప్రకాశకః(అగ్నినా)స్వయంప్రకాశేన జగదీశ్వరేణ (గత) విజానీత(సమ్)(దైవేన) దేవేన నిర్మితేన(సవిత్రా) ప్రేరకేణ(సమ్) (సూర్యేణ)(అరోచిష్ట)ప్రకాశతే(స్వాహా)సత్యయా క్రియయా(సమ్)(అగ్నిః) (తపసా) ధర్మానుష్ఠానేన(గత)(సమ్)(దైవ్యేన) దేవేషు పృథివ్యాదిషు భవేన(సవిత్రా)ఐశ్వర్యకారకేణ(సమ్)(సూర్యేణ)ప్రేరకేణ(అరూరుచత) సమ్యక్ ప్రకాశతే. ॥౧౫॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యోఽగ్నినాఽగ్నిర్దైవేన సవిత్రా సూర్యేణ సహ సమరోచిష్ట తం పరమాత్మానం యూయం స్వాహా సఙ్గత. యోఽగ్నిర్దైవ్యేన సవిత్రా సూర్యేణ తపసా సమరూరుచత తం యూయం సఙ్గత. ॥౧౫॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! అగ్నేరగ్నిం సవితుః సవితారం సూర్యస్య సూర్యం పరమాత్మానం విజానీయుస్తే భ్యోఽభ్యుదయనిఃశ్రేయసే సుఖే సమ్యక్ ప్రాప్నుతః ॥౧౫॥

పదార్థము—మానవులారా! అగ్నినా = స్వయంప్రకాశుడగు జగదీశ్వరునిచే, అగ్నిః = ప్రకాశమానమగు నేయగ్ని, దైవేన సవిత్రా సూర్యేణ = ఈశ్వరునిచే రచించబడిన ప్రేరకుడగు సూర్యునితోపాటు, సమ్ అరోచిష్ట=చక్కగా ప్రకాశితమగుచున్నదో, ఆ పరమాత్ముని నీవు, స్వాహా = సత్క్రియచే, సమ్ గత = చక్కగా నెఱుగుము, మఱియు, అగ్నిః=ప్రకాశకుడగు నేఈశ్వరుడు, దైవ్యేన = పృథివ్యాదులందు కలిగిన, సవిత్రా=ఐశ్వర్యకారకము, సూర్యేణ=ప్రేరకమునగు, తపసా=ధర్మానుష్ఠానముతో, సమ్ అరూరుచత=చక్కగ ప్రకాశితుడగుచున్నాడో, వానిని మీరు, సమ్

గ్ర త=చక్కగ పొందుదురు. ॥౧౫॥

భావార్థము—ఏ మానవులు అగ్నికగ్ని, ఉత్పాదకుని ఉత్పాదకుడు, సూర్యునికి సూర్యుడునగు పరమాత్ముని విశేషించి ఎఱుగుదురో వారికి ఇహపరలోక సుఖములు చక్కగా లభించుచున్నవి.

౧౯౧౩ ధర్త్తేత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, భురిగ్బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

ధ॒ర్త్తా ది॒వో వి॑భాతి॒ తప॑స స్పృథి॒వ్యాం ధ॒ర్త్తా దే॒వో

దే॒వానా॒ మమ॑ర్త్య స్తపో॒జాః । వాచ॑ మ॒స్మే ని య॑చ్ఛ దే॒వా యు॑వమ్॥

ధ॒ర్త్తా, ది॒వః, వి, భా॒తి॒, తప॑సః, పృ॒థి॒వ్యామ్, ధ॒ర్త్తా, దే॒వః, దే॒వానా॑మ్, అమ॑ర్త్యః, త॒పో॑జా ఇతి తపః+జాః, వాచమ్, అ॒స్మే ఇత్య॒స్మే, ని, య॒చ్ఛ॒, దే॒వా॑యువమ్, దే॒వ యు॒వ॑మితి దే॒వ+యు॑వమ్. ॥౧౬॥

పదార్థః—(ధర్త్తా) (దివః) ప్రకాశమయస్య సూర్యాదేః (వి భాతి) విశేషేణ ప్రకాశతే (తపసః) ప్రతాపకస్య (పృథివ్యామ్) అన్తరిక్షే (ధర్త్తా) దేవః ప్రకాశస్వరూపః (దేవానామ్) పృథివ్యాదీనామ్ (అమర్త్యః) మృత్యుధర్మరహితః (తపోజాః) య స్తపసో జాయతే ప్రకట్యతే సః (వాచమ్) సుశిక్షితాం వాణీమ్ (అస్మే) అస్మభ్యమ్ (ని) నితరామ్ (యచ్ఛ) దేహి (దేవాయువమ్) యా దేవాన్ పృథివ్యాదీన్ దివ్యగుణాన్విదుషా వా యావయతి తామ్. ॥౧౬॥ అన్వయః—హే విద్వన్! యః పృథివ్యాం తపసో దివో ధర్త్తా య స్తపోజా అమర్త్యో దేవో దేవానాం ధర్త్తా జగదీశ్వరో విభాతి తద్విజ్ఞానేనాఽస్మే దేవాయువం వాచం నియచ్ఛ. ॥౧౬॥ భావార్థః—హే విద్వాంసో! యః పరమేశ్వరః సర్వేషాం ధర్త్తా ప్రకాశక స్తపసా విజ్ఞాతవ్యోఽస్తి తజ్జ్ఞాపికాం విద్యా మస్మభ్యం దత్త. ॥౧౬॥

పదార్థము—విద్వాంసుడా! పృథివ్యామ్=ఆకాశమునందు, తపసః = అందఱిని తపింపజేయువాడు, దివః=ప్రకాశమయుడునగు సూర్యుని యొక్క, ధర్త్తా=ధారణ కర్త, తపోజాః = తపస్సుచే ప్రకటితమగువాడు, అమర్త్యః = మరణధర్మరహితుడు, దేవః = ప్రకాశస్వరూపుడు, దేవానామ్ = పృథివ్యాదిత్రయస్త్రింశద్దేవతల యొక్క, ధర్త్తా=ధారణకర్తయునగు నే జగదీశ్వరుడు, వి భాతి = విశేషించి ప్రకాశించుచున్నాడో, అతని విజ్ఞానముతో, అస్మే=మాకు, దేవాయువమ్=దివ్యగుణములు గల పృథివ్యాదులను, లేక విద్వాంసులను సంగతమొనర్చు, వాచమ్=వాణిని, నియచ్ఛ =నిరంతరమొసగుము. ॥౧౬॥

భావార్థము—ఓ విద్వాంసులారా! సమస్తమునకు ధర్త, ప్రకాశకుడునగు నే పరమేశ్వరుడు తపస్సుచే విశేషించి తెలుసుకొన యోగ్యుడై యున్నాడో అతనిని తెలియజేయు విద్యను మాకొసగుడు. ॥౧౬॥ 1913

1914 అపశ్యమిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

ఈశ్వరోపాసకాః కీదృశా భవన్తీత్యాహ. ఈశ్వరోపాసకు లెటు లుందురు ?

అపశ్యం గోపామనిపద్యమానమా చ పరా చ పథిభి శ్చరన్తమ్ ।
స సధ్రీచీః స విషూచీ ర్వసాన ఆవరీవర్తి భువనేష్వన్తః. ॥౧౭॥

అపశ్యమ్, గోపామ్, అనిపద్యమాన మిత్యని+పద్యమానమ్, ఆ, చ, పరా, చ, పథిభిరితి పథి+భిః, చరన్తమ్, సః, సధ్రీచీః, సః, విషూచీః, వసానః, ఆ, వరీవర్తి, భువనేషు, అన్త రిత్యన్తః. ॥౧౭॥

పదార్థః—(అపశ్యమ్)పశ్యేయమ్(గోపామ్)రక్షకమ్(అనిపద్యమానమ్) అప్రమాదశీలమచలమ్ (ఆ)(చ)(పరా)(చ)(పథిభిః)జ్ఞానమార్గైః(చరన్తమ్)ప్రాప్నువన్తమ్(సః) (సధ్రీచీః) సహ వర్తమానాః(సః) (విషూచీః) వ్యాప్తాః (వసానః)ఆచ్ఛాదకః(అ)(వరీవర్తి)సమన్తాద్భృశమావృణోతి సమన్తాద్వర్తతే వా(భువనేషు)లోకలోకాన్తరేషు(అన్తః)మధ్యే. ॥౧౭॥ అన్వయః—హే మనుష్యా ! అహం యం పథిభి రాచరన్తం పరాచరన్త మనిపద్యమానం గోపాం జగదీశ్వర మపశ్యం స చ సధ్రీచీః సచ విషూచీ ర్వసానః సన్ భువనేష్వన్త రావరీవర్తి తం యూయ మపి పశ్యత. ॥౧౭॥ భావార్థః—యే మనుష్యాః సర్వలోకాభివ్యాపినమన్తర్యామిరూపేణ ప్రాప్త మధార్మికై రవిద్వద్భి రయోగిభి రవిజ్ఞేయం పరమాత్మానం విజ్ఞాయాత్మనా యజన్తే తే సర్వాన్ ధర్మ్యాన్మార్గాన్ప్రాప్య విశుధ్యన్తి. ॥౧౭॥

పదార్థము—మానవులారా! నేను, పథిభిః=శుద్ధజ్ఞానమార్గములచే, ఆ చరంతమ్=చక్కగా పొందబడుచున్నవాడు, పరా=పరభాగమునందును లభించువాడు, అనిపద్యమానమ్=అచలుడు, గోపామ్=రక్షకుడునగు నే జగదీశ్వరుని, అపశ్యమ్=చూచెదనో, స చ=అతనుకూడ, సధ్రీచీః=తోడుండు దిశలను, చ=మఱియు, సః=అతడు, విషూచీః=వ్యాప్తములగు నుపదిశలను, వసానః = ఆచ్ఛాదితమొనర్చువాడునునై, భువనేషు=లోకలోకాంతరములయొక్క, అంతః=మధ్య, ఆ వరీవర్తి = బాగుగా, అందరిని ఆవరణ మొనర్చుచున్నాడు. [సర్వత్ర] విద్యమానుడై ఉండుచున్నాడు. [అతనిని మీరును సాక్షాత్కరించుడు.] ॥౧౭॥

భావార్థము—ఏ మనుష్యులు సర్వలోకాభివ్యాప్తుడు, అంతర్యామిరూపముగ ప్రాప్తుడు,అధార్మికులకు, అవిద్వాంసులకు,యోగులుకానివారికి అవిజ్ఞేయుడు-తెలియ రానివాడునగు పరమాత్ముని తెలుసుకొని, స్వాత్మతో ధ్యానతత్పరులగుచున్నారో వారందరు ధర్మయుక్తమార్గములను పొంది శుద్ధులగుచున్నారు. ॥౧౭॥ 1914

1915 విశ్వాసామిత్యస్య దధ్యఙ్ఙాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, అత్యష్టిశ్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

విశ్వాసాం భువాం పతే విశ్వస్య మనసస్పతే విశ్వస్య వచసస్పతే సర్వస్య వచసస్పతే దేవశ్రుత్త్వన్దేవ ఘర్మ దేవో దేవాన్ పాహ్యత్ర ప్రావీరను వాన్దేవవీతయే । మధు మాధ్వీభ్యాం మధు మాధూచీభ్యామ్. ॥౧౮॥

విశ్వాసామ్, భువామ్, పతే, విశ్వస్య, మనసః, పతే, విశ్వస్య, వచసః, పతే, సర్వస్య,వచసః, పతే, దేవశ్రుదితి దేవ+శ్రుత్, త్వమ్, దేవ, ఘర్మ, దేవః, దేవాన్, పాహి, అత్ర, ప్ర, అవీః, అను, వామ్, దేవవీతయ ఇతి దేవ +వీతయే, మధు, మాధ్వీభ్యామ్ మధు, మాదూచీభ్యామ్. ॥౧౮॥

పదార్థః—(విశ్వాసామ్)సమగ్రాణామ్(భువామ్)పృథివీనామ్(పతే)స్వామిన్(విశ్వస్య)సమగ్రస్య(మనసః)సఙ్కల్పవికల్పాదివృత్తియుక్తస్యాన్తఃకరణస్య(పతే)రక్షక(విశ్వస్య)(వచసః) వేదవాచః(పతే) పాలక (సర్వస్య) అఖిలస్య(వచసః)వచనస్య(పతే) రక్షక(దేవశ్రుత్)యో దేవాన్ విదుషః శృణోతి సః(త్వమ్)(దేవ)సర్వసుఖదాతః(ఘర్మ) ప్రదీపక(దేవః) రక్షకః సన్ (దేవాన్) ధార్మికాన్ విదుషః (పాహి) (అత్ర)అస్మిన్ జగతి(ప్ర) (అవీః)దేహి. అత్ర లోడర్థే లుఙడభావశ్చ (అను)(వామ్)యువాభ్యామ్(దేవవీతయే)దివ్యానాం గుణానాం వ్యాప్తయే(మధు)మధు విజ్ఞానమ్ (మాధ్వీభ్యామ్) మధురాదిగుణయుక్తాభ్యాం విద్యాసుశిక్షాభ్యామ్ (మధు) మధురాదిగుణయుక్తం ధర్మమ్ (మాధూచీభ్యామ్) యౌ మధువిద్యా మఞ్చత స్తాభ్యామ్. అన్వయః—హే విశ్వాసాం భువాం పతే విశ్వస్య మనసస్పతే విశ్వస్య వచసస్పతే సర్వస్య వచసస్పతే ఘర్మ దేవ జగదీశ్వర! దేవశ్రుద్దేవ స్త్వమత్ర దేవాన్పాహి. మాధ్వీభ్యా సహ మధు ప్రావీ ర్మాధూచీభ్యాం దేవవీతయే దేవాననుపాహీతి. హే అధ్యాపకోపదేశకా! వాం యువాభ్యా మహ మిద ముపదిశేయమ్. ॥౧౮॥ భావార్థః—హే విద్వాంసో ! యూయం విశ్వవేదాత్మమనసాం స్వామినం సర్వశ్రోతారం సర్వస్య రక్షితారం పరమాత్మానం విజ్ఞాయ దివ్యం సుఖం ప్రాప్యాన్యాన్ ప్రాపయత. ॥౧౮॥

పదార్థము—విశ్వాసాం భువామ్ పతే=సకల భువనములస్వామీ ! విశ్వస్య మనసః పతే=సంకల్ప వికల్పాది వృత్తులతో కూడియున్న సకలాంతఃకరణముల రక్షకా! విశ్వస్య వచసః పతే=సంపూర్ణవేదవాణీ పాలకా ! సర్వస్య [వచసః] పతే = సంపూర్ణ వచనమాత్రమునకు రక్షకా! ఘర్మ=ప్రకాశకా!దేవ=సకలసుఖప్రదాతా!జగదీశ్వరా! దేవశ్రుత్=విద్వాంసులను వినువాడవు, దేవః=రక్షకుడవునగు, త్వమ్ = నీవు, అత్ర =ఈ జగత్తులో, దేవాన్=ధార్మికవిద్వాంసులను, పాహి=రక్షించుము,మాధ్వీభ్యామ్ =మధురాది గుణయుక్తములైన విద్యాసుశిక్షలతో, మధు=మధురవిజ్ఞానమును, ప్ర అవీః=ప్రకర్షముగనిమ్ము, మాధూచీభ్యామ్=విషమును వినాశమొనర్చు మధువిద్యను పొందు అధ్యాపకోపదేశకులతోపాటు, దేవవీతయే=దివ్యగుణముల ప్రాప్తికై విద్వాంసులను, అను = రక్షించుము, అధ్యావకోపదేశకులారా ! ఈ విధముగ, వామ్ = మీ యిరువుర కుపదేశించెదను. ॥౧౮॥

భావార్థము—విద్వాంసులారా ! మీరు సమస్త [విద్వాంసులకు] వేదములకు, ఆత్మకు, మనస్సులకు స్వామి, సర్వశ్రోత, సర్వరక్షకుడునగు పరమాత్మను ఎఱిగి ఉత్తమసుఖమును పొంది యితరులకు సుఖము చేకూర్చుము. ॥౧౮॥ 1915

1916 హ్యాదే త్యేత్యస్యాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, విరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

హృదే త్వా మనసే త్వా దివే త్వా సూర్యాయ త్వా ।
ఊర్ధ్వో అధ్వరం దివి దేవేషు ధేహి. ॥౧౯॥

హృదే, త్వా, మనసే, త్వా, దివే, త్వా, సూర్యాయ, త్వా, ఊర్ధ్వః, అధ్వరమ్, దివి, దేవేషు, ధేహి. ॥౧౯॥

పదార్థః—(హృదే)హృదయస్య చేతనత్వాయ(త్వా)త్వామ్ (మనసే)విజ్ఞానవతేఽన్తఃకరణాయ(త్వా) (దివే) విద్యాప్రకాశాయ విద్యుద్విద్యాయై వా (త్వా) (సూర్యాయ)సూర్యాది లోకవిజ్ఞానాయ(త్వా)(ఊర్ధ్వః)సర్వేభ్య ఉత్కృష్టః(అధ్వరమ్)అహింసామయం యజ్ఞమ్(దివి) దివ్యే వ్యవహారే(దేవేషు)విద్వత్సు(ధేహి)ప్రచారయ. ॥౧౯॥ అన్వయః—హే జగదీశ్వర! యం హృదే త్వా మనసే త్వా దివే త్వా సూర్యాయ త్వా ధ్యాయేమ స ఊర్ధ్వస్త్వం దివి దేవేషు చాధ్వరం ధేహి. ॥౧౯॥ భావార్థః—యే మనుష్యాః! సత్య భావే నాత్మాన్తఃకరణ శుద్ధయే సృష్టివిద్యాయై చేశ్వర ముపాసతే తాన్ స కృపాలు రీశ్వరో విద్యాధర్మదానేన సర్వేభ్యో దుఃఖేభ్య ఉద్ధరతి. ॥౧౯॥

పదార్థము—ఓ జగదీశ్వరా! హృదే=హృదయచైతన్యమునకై, త్వా=ఏ నిన్ను, మనసే=విజ్ఞానవంతమగు అంతఃకరణమునకై, త్వా=ఏ నిన్ను, దివే=విద్యాప్రకాశమునకై విద్యుద్విద్యాప్రాప్తికై, త్వా=ఏ నిన్ను, సూర్యాయ=సూర్యాదిలోకముల జ్ఞానార్థమై, త్వా=ఏ నిన్ను మేము ధ్యానించెదమో, ఆ నీవు, ఊర్ధ్వః=అన్నిటికంటె ఉత్కృష్టుడవై, దివి=ఉత్తమవ్యవహారమునందును, దేవేషు=విద్వాంసులలోను, అధ్వరమ్=అహింసామయయజ్ఞమును, ధేహి=ప్రచారమొనర్పుము. ॥౧౯॥

భావార్థము—ఏ మనుష్యులు ఆత్మాంతఃకరణముల శుద్ధికొఱకును, సృష్టి విద్య కొఱకును ఈశ్వరుని నుపాసించుచున్నారో, ఆ కృపాళువైన పరమేశ్వరుడు విద్యా ధర్మముల దానములచే సకలదుఃఖములనుండి వారిని ఉద్ధరించుచున్నాడు. ॥౧౯॥

1917 పితా న ఇత్యస్యాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, నిచృదతిజగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

పితా నోఽసి పితా నో బోధి నమస్తే అస్తు మా మా హింసీః
త్వష్టృమన్త స్త్వా సపేమ పుత్రా న్పశూ న్మయి ధేహి ప్రజా
మస్మాసు ధేహ్యరిష్టాహంసహపత్యా భూయాసమ్. ॥౨౦॥

పితా, నః, అసి, పితా, నః, బోధి, నమః, తే, అస్తు, మా, మా, హింసీః, త్వష్టృమన్త ఇతి త్వష్టృ+మన్తః, త్వా, సపేమ, పుత్రాన్, పశూన్, మయి, ధేహి, ప్రజామితి ప్ర+జామ్, అస్మాసు, ధేహి, అరిష్టా, అహమ్,

సహపత్యేతి సహ+పత్యా, భూయాసమ్. ॥౨౦॥

పదార్థః—(పితా)జనక ఇవ(నః)అస్మాకమ్(అసి)(పితా)రాజేవ పాలకః(నః)అస్మాన్(బోధి) బోధయ(నమః)(తే)తుభ్యమ్ (అస్తు) (మా) నిషేధే(మా) మామ్(హింసీః) హింసయా యుక్తం కుర్యాః (త్వష్టృమన్తః)బహవ స్త్వష్టారః ప్రకాశాత్మనః పదార్థా విద్యన్తే యేషు తే (త్వా) త్వామ్ (సపేమ) సంబన్ధం కుర్యామ (పుత్రాన్) పవిత్రగుణకర్మస్వభావాన్ (పశూన్)గవాదీన్ (మయి)(ధేహి)(ప్రజామ్)రాష్ట్రిమ్(అస్మాసు)(ధేహి)(అరిష్టా)అహింసితా(అహమ్) (సహపత్యా) స్వామినా సహ (భూయాసమ్). ॥౨౦॥ అన్వయః—హే జగదీశ్వర! త్వం నః పితాఽసి పితా సన్నోఽస్మాన్ బోధి తే నమోఽస్తు త్వం మా మా హింసీస్త్వష్టృమన్తో వయం త్వా సపేమ త్వం పుత్రాన్ పశూన్ మయి ధేహి,అస్మాసు ప్రజాం ధేహి,యతోఽహమరిష్టా సతీ సహపత్యా భూయాసమ్. ॥౨౦॥ భావార్థః—హే జగదీశ్వర! భవాన్ నోఽస్మాకం పితా స్వామీ బన్ధుర్మిత్రో రక్షకోఽసి, తస్మాత్త్వాం వయం సతత ముపాస్మహే. హే స్త్రియో! యూయం పరమాత్మన ఏవోపాసనాం నిత్యం కురుత యతః సర్వాణి సుఖాని ప్రాప్నుత. ॥౨౦॥

పదార్థము—జగదీశ్వరా! నీవు,నః పితా అసి=మాకు పితృతుల్యుడవు, పితా = రాజసదృశ రక్షకుడవగుచు, నః=మాకు, బోధి=బోధించుము. తే నమః అస్తు=నీకు నమస్కారము. నీవు,మా మా హింసీః=నన్ను హింసాయుక్తునిగ నొనర్చకుము.త్వష్టృమంతః=అత్యంతస్వచ్ఛప్రకాశకములగు పదార్థములుగల మేము,త్వా=నీతో,సపేమ = సంబంధమొనర్చెదముగాక!నీవు,పుత్రాన్ =పవిత్ర గుణకర్మ స్వభావముగల సంతానమును మఱియు, పశూన్ =గవాది పశువులను, మయి=నాయందు, ధేహి=ధరింపజేయుము,మఱియు,అస్మాసు=మా యందు,ప్రజామ్=ప్రజలను, ధేహి=ధారణమొనరించుము ఇటుల, అహమ్=నేను, అరిష్టా = అహింసితురాలనై, సహపత్యా = పతితోపాటు,భూయాసమ్=ఉండగలుగుదును. ॥౨౦॥

భావార్థము—జగదీశ్వరా! నీవు మాతండ్రివి, స్వామివి, బంధువవు, మిత్రుడవు రక్షకుడవునై యున్నావు. కావున నిన్ను మేము సతతము ఉపాసించుచున్నాము. ఓ మహిళలారా! మీరు పరమేశ్వరుని ఉపాసననే నిత్యమొనర్చుడు. దానివలన సకల సుఖములను పొందగలుగుదురు. ॥౨౦॥ 1917

1918 అహః కేతునేత్యస్యాథర్వణ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అహః కేతునా జుషతాꣳ సుజ్యోతిర్జ్యోతిషా స్వాహా ।
రాత్రిః కేతునా జుషతాꣳ సుజ్యోతి ర్జ్యోతిషా స్వాహా. ॥౨౧॥

అహరిత్యహః, కేతునా, జుషతామ్, సుజ్యోతిరితి సు+జ్యోతిః, జ్యోతిషా, స్వాహా, రాత్రిః, కేతునా,జుషతామ్,సుజ్యోతిరితి సు+జ్యోతిః,జ్యోతిషా,స్వాహా॥

పదార్థః—(అహః)దినమ్(కేతునా)జాగరూకేణ జ్ఞానేన జాగృతావస్థయా(జుషతామ్)సేవతామ్(సుజ్యోతిః)విద్యాప్రకాశమ్(జ్యోతిషా)సూర్యాదిప్రకాశేన వా ధర్మాదిప్రకాశేన(స్వాహా) సత్యయా క్రియయా(రాత్రిః) (కేతునా) ప్రజ్ఞయా సుకర్మణా వా (జుషతామ్) (సుజ్యోతిః) (జ్యోతిషా) ప్రకాశేన సహ (స్వాహా) సత్యయా వాచా. ॥౨౧॥ అన్వయః—హే విద్వన్ విదుషి స్త్రీ! వా భవతీ స్వాహా కేతునా జ్యోతిషా చాహః సుజ్యోతి ర్జుషతాం స్వాహా కేతునా జ్యోతిషా సహ సుజ్యోతి రాత్రి రస్మాన్ జుషతామ్. ॥౨౧॥ భావార్థః—యే స్త్రీపురుషా! దివా స్వాపం రాత్రా వతిజాగరణం విహాయ యుక్తాహారవిహారా ఈశ్వరోపాసనతత్పరా భవేయు స్తానహర్నిశం సుఖకరం వస్తు ప్రాప్నోతి అతో యథా ప్రజ్ఞా వర్ధేత తథానుష్ఠాతవ్యమితి

పదార్థము—విద్వాంసుడా! లేక విదుషీమణి! నీవు, స్వాహా = సత్యక్రియచే, కేతునా = ఉత్కృటజ్ఞానముచే లేక జాగృదవస్థచే మఱియు, జ్యోతిషా = సూర్యాదుల ప్రకాశముచే లేక ధర్మాదుల ప్రకాశముచే, అహః సుజ్యోతిః = దినమును, విద్యను, జుషతామ్ = సేవించుము. స్వాహా = సత్యవాణితో, కేతునా = బుద్ధిచేత లేక సుందరకర్మచేత, జ్యోతిషా = ప్రకాశముతోపాటు, సుజ్యోతిః = సుందరమైన జ్యోతియుక్తమైన, రాత్రిః = రాత్రి మమ్ము, జుషతామ్ = సేవించుగాక! ॥౨౧॥

భావార్థము—ఏ స్త్రీ పురుషులు పగటినిద్ర, రాత్రి జాగరణ త్యజించి యుక్తాహారవిహార మొనర్చువారు, ఈశ్వరోపాసనా తత్పరులు నగుదురో, వారికి అహర్నిశము సుఖకర వస్తువులు లభించును. కావున బుద్ధి వికసించినకొలది అనుష్ఠాన మొనరించవలయును. ॥౨౧॥ 1918

అత్రేశ్వరస్య యోగినః సూర్యపృథివ్యో ర్యజ్ఞస్య సన్మార్గస్య స్త్రీపత్యోః పితృవద్వర్తమానస్య పరమేశ్వరస్య చ వర్ణనం యుక్తాహారవిహారస్య చానుష్ఠానముక్తమత ఏతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయేన సహ సంగతి రస్తీతి వేద్యమ్॥

ఈ యధ్యాయమున యోగులు, సూర్యుడు, పృథివి, యజ్ఞము, సన్మార్గము, స్త్రీ పతులు, పితృతుల్యుడుగ నున్న పరమేశ్వరుడు వీరందఱి వర్ణన, యుక్తాహార విహారముల యనుష్ఠానము చెప్పబడియుండుటచే నీ యధ్యాయోక్తార్థమును పూర్వాధ్యాయోక్త అర్థముతో సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

❖

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీ విరజానంద
సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య
భాషాభ్యాం విభూషితే సుప్రమాణయుక్తే
యజుర్వేదభాష్యే సప్తత్రింశోఽ
ధ్యాయః పూర్తి మగాత్.

❖

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీ మద్దయానన్దసరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౭ వ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథాష్టత్రింశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే.

(౩౮ వ అధ్యాయము ఆరంభము)

ఓం విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరా సువ । యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥

1919 దేవస్యేత్యస్యాథర్వణ ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ పత్న్యా కిం భూతయా భవితవ్య మిత్యాహ

ప్రథమ మంత్రమందు స్త్రీ ఎటులుండవలయునను విషయము వివరించెను.

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో

హస్తాభ్యామ్ । ఆదదేఽదిత్యై రాస్నాఽసి ॥౧॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, ఆ, దదే, అదిత్యై, రాస్నా, అసి ॥౧॥

పదార్థః—(దేవస్య)కమనీయస్య(త్వా) త్వామ్ (సవితుః) సకలజగదుత్పాదకస్య (ప్రసవే) ఉత్పత్తిధర్మకే(అశ్వినోః) సూర్యాచన్ద్రమసోః (బాహుభ్యామ్) బలవీర్యాభ్యామివ భుజాభ్యామ్ (పూష్ణః)పోషకస్య(హస్తాభ్యామ్) గతిధారణాభ్యామివ కరాభ్యామ్ (ఆ) (దదే) గృహ్ణీయామ్ (అదిత్యై)నాశరహితాయై నీత్యై (రాస్నా) దాత్రీ(అసి)భవసి. ॥౧॥ అన్వయః—హే విదుషి! యతస్త్వమదిత్యై రాస్నాసి తస్మాత్సవితుర్దేవస్య ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాం త్వాదదే. ॥౧॥ భావార్థః—హే స్త్రి! యథా సూర్యో భూగోలాన్, ప్రాణః శరీర మధ్యాపకోపదేశకా సత్యం గృహ్ణంతి తథైవ త్వామహం గృహ్ణామి. త్వం సతత మనుకూలా సుఖప్రదా చ భవ. ॥౧॥

పదార్థము—ఓ విదుషమణీ! నీవు, అదిత్యై=నాశరహితమగు నీతికై, రాస్నా అసి=దానశీలవు, కనుక, సవితుః=సకల జగదుత్పాదకుడు, దేవస్య=కామించదగిన వాడునగు పరమేశ్వరుని, ప్రసవే=సృష్టియందు, అశ్వినోః=సూర్యచంద్రులయొక్క, బాహుభ్యామ్ = బలపరాక్రమములవంటి బాహువులచేతను, పూష్ణః = పోషకమగు వాయువుయొక్క, హస్తాభ్యామ్=గమనధారణములవంటి హస్తములచేతను, త్వా ఆదదే=నిన్ను గ్రహించెదను. ॥౧॥

భావార్థము—ఓస్త్రీ! ఎటుల సూర్యుడు భూగోళములను, ప్రాణము శరీరమును, అధ్యాపకోపదేశకులు సత్యమును గ్రహించుచున్నారో అటులనే నేను నిన్ను గ్రహించుచున్నాను. నీవు నిరంతరము అనుకూలవతివి, సుఖప్రదవు కమ్ము. ॥౧॥ 1919

1920 ఇడ ఇత్యస్యాథర్వణ ఋషిః, సరస్వతీ దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

స్త్రీపురుషౌ కథం వివహేతా మిత్యాహ. స్త్రీ పురుషు లెటుల వివాహము చేసికొనవలయును?

ఇడ ఏహ్యదిత ఏహి సరస్వత్యేహి। అసావేహ్యసా వేహ్యసావేహి ॥

ఇడే, ఏహి, అదితే, ఏహి, సరస్వతి, ఏహి,
అసౌ, ఏహి, అసౌ, ఏహి, అసౌ, ఏహి ॥౨॥

పదార్థః—(ఇడే)సుశిక్షితావాగివ(ఏహి)ప్రాప్నుహి(అదితే)అఖణ్డితానన్దదే(ఏహి)(సరస్వతి)ప్రశస్తవిజ్ఞానయుక్తే(ఏహి)(అసౌ)ఏహి)(అసౌ)(ఏహి)(అసౌ)(ఏహి). ॥౨॥ అన్వయః—హే ఇడే! త్వం మామేహి యోఽసౌ త్వాం ప్రాప్నుయాత్ తమేహి. హే అదితే! త్వమసుఖాణ్డితానన్ద మేహి. యోఽసౌ త్వామఖణ్డితానన్దం దద్యాత్త మేహి. హే సరస్వతి! త్వం విద్వాంసమేహి యోఽసౌ సుశిక్షకః స్యాత్తమేహి. ॥౨॥ భావార్థః—యదా స్త్రీపురుషౌ వివాహం కర్తు మిచ్ఛేతాం తదా బ్రహ్మచర్యేణ విద్యయా స్త్రీపురుషధర్మాచరణే విదిత్వైవ కుర్యాతాం. ॥౨॥

పదార్థము—ఇడే=సుశిక్షితవాణికి తుల్యురాలవైన స్త్రీ! నీవు నాకు, ఏహి = ప్రాప్తించుము. అసౌ = ఏ అతడు నీకు లభించునో అతనికి నీవును, ఏహి = లభించుదువు గాక! అదితే=ఓ అదితీ! అఖండితానందము నొసగుదానా! నీవు అఖండితానందమును, ఏహి=పొందుము. అసౌ=ఏ అతడు నీ కఖండితానందము నిచ్చునో అతనిని, ఏహి=చేరుము. సరస్వతి=ప్రశస్త విజ్ఞానవతీ! నీవు విద్వాంసుని, ఏహి = పొందుము, అసౌ=సుశిక్షితుడగు నతనిని, ఏహి=పొందుము. ॥౨॥

భావార్థము—స్త్రీ పురుషులిరువురు వివాహము చేసుకొనదలచినప్పుడు బ్రహ్మచర్యముచేతను, విద్యచేతను స్త్రీ పురుషుల ధర్మాచరణముల నెఱిగియే వివాహమాడవలయును. ॥౨॥ 1920

1921 అదిత్యా ఇత్యస్యాథర్వణ ఋషిః, పూషా దేవతా, భురిక్ సామ్నీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః

స్త్రియా కిం కార్యమిత్యాహ స్త్రీ ఏమి చేయవలయును ?

అదిత్యై రాస్నాసీన్ద్రాణ్యా ఉష్ణీషః । పూషాసి ఘర్మాయ దీష్వ ॥౩॥

ఆదిత్యై, రాస్నా, అసి, ఇన్ద్రాణ్యై, ఉష్ణీషః, పూషా, అసి, ఘర్మాయ, దీష్వ. ॥

పదార్థః—(అదిత్యై)నిత్యవిజ్ఞానమ్. అత్ర కర్మణి చతుర్థీ(రాస్నా)దాత్రీ(అసి)(ఇన్ద్రాణ్యై) పరమైశ్వర్యకారణ్యై రాజన్యై(ఉష్ణీషః)శిరోవేష్టనమివ(పూషా) భూమిరివ పోషికా(అసి)(ఘర్మాయ)ప్రసిద్ధాఽప్రసిద్ధసుఖప్రదాయ యజ్ఞాయ(దీష్వ)దేహి. అత్ర శపో లుక్ ఛన్దస్యుభయథేత్యార్ధధాతుకత్వమ్ ॥౩॥ అన్వయః—కన్యే! యా త్వమాదిత్యై రాస్నాసి ఉష్ణీష ఇవేన్ద్రాణ్యై పూషాసి. సా త్వం ఘర్మాయ దీష్వ ॥౩॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః హే! స్త్రి! యథోష్ణీషాదీని వస్త్రాణి సుఖప్రదాని సన్తి తథాపత్యే సుఖాని ప్రయచ్ఛ ॥౩॥

పదార్థము—ఓ కన్యా! ఏ నీవు, అదిత్యై=నిత్యవిజ్ఞానమును, రాస్నా అసి = ఇచ్చుదానవో. ఇంద్రాణ్యై=పరమైశ్వర్యము కలిగించు నీతికొఱకు, ఉష్ణీషః=శిరోవేష్టనమగు తలపాగవలె, పూషా అసి=భూమివలె పోషణకర్త్రివో: ఆ నీవు, ఘర్మాయ =ప్రసిద్ధాప్రసిద్ధమగు సుఖమునిచ్చు యజ్ఞమునకై, దీష్వ=దానమొనర్చుము. ॥౩॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఓ స్త్రీ! తలపాగ మొదలైన వస్త్రములు సుఖము నిచ్చుచున్నటుల నీవు పతికి సుఖము సమకూర్చుదానవు కమ్ము.

1922 అశ్విభ్యామిత్యస్యాథర్వణ ఋషిః, సరస్వతీ దేవతా, ఆర్చీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అశ్విభ్యాం పిన్వస్వ సరస్వత్యై పిన్వస్వేన్ద్రాయ పిన్వస్వ ।
స్వాహేన్ద్రవత్స్వాహేన్ద్ర వత్స్వాహేన్ద్రవత్ ॥౪॥

అశ్విభ్యామ్, పిన్వస్వ, సరస్వత్యై, పిన్వస్వ, ఇన్ద్రాయ, పిన్వస్వ, స్వాహా, ఇన్ద్రవదితీన్ద్ర+వత్, స్వాహా, ఇన్ద్రవదితీన్ద్ర+వత్, స్వాహా,ఇన్ద్రవదితీన్ద్ర+వత్

పదార్థః—(అశ్విభ్యామ్) చన్ద్రసూర్యాభ్యామ్ (పిన్వస్వ) తృప్నుహి (సరస్వత్యై) సుశిక్షితాయై వాచే (పిన్వస్వ)(ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (పిన్వస్వ)(స్వాహా) సత్యయా క్రియయా (ఇన్ద్రవత్) ఇన్ద్రం పరమైశ్వర్యం విద్యతే యస్మింస్తత్ గృహీత్వా (స్వాహా)సత్యయా వాచా (ఇన్ద్రవత్) చేతనాత్మగుణసంయుక్తం శరీరం ప్రాప్య (స్వాహా)(ఇన్ద్రవత్)విద్యుద్వత్ ॥౪॥
అన్వయః—హే! విదుషి స్త్రీ! త్వమిన్ద్రవత్స్వాహాఽశ్విభ్యాం పిన్వస్వేన్ద్రవత్స్వాహా, సరస్వత్యై పిన్వస్వేన్ద్రవత్స్వాహేన్ద్రాయ పిన్వస్వ ॥౪॥ భావార్థః—యే స్త్రీపురుషా విద్యుదాదివిద్యామైశ్వర్య మున్నయేయు స్తే సుఖమపి లభేరన్. ॥౪॥

పదార్థము—ఓ విదుషీమతల్లీ! నీవు, ఇంద్రవత్ = పరమైశ్వర్యయుక్త వస్తువును గ్రహించి, స్వాహా=సత్యక్రియచే, అశ్విభ్యామ్ = సూర్యచంద్రులకొఱకు, పిన్వస్వ= తృప్తురాలవు కమ్ము. ఇంద్రవత్=చేతన గుణములచే సంయుక్తమైన శరీరమునుపొంది స్వాహా=సత్యవాణిచే, సరస్వత్యై=సుశిక్షితవాణికొఱకు, పిన్వస్వ=సంతుష్టురాలవు కమ్ము, ఇంద్రవత్=విద్యుద్విద్యను ఎఱిగి, స్వాహా=సత్యముతో, ఇంద్రాయ = పరమోత్తమైశ్వర్యమునకై, పిన్వస్వ=సంతుష్టురాలవు కమ్ము. ॥౪॥

భావార్థము—విద్యుదాది విద్యలచే నైశ్వర్యము నున్నతిపఱచు స్త్రీ పురుషులు సుఖమును కూడ పొందగలరు. ॥౪॥ 1922

1923 యస్త ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, వాగ్ దేవతా; నిచృదతిజగతీ ఛన్దః; నిషాదః స్వరః,

పునః స్త్రీపురుషౌ కిం కుర్యాతా మిత్యాహ. స్త్రీపురుషు లేమి చేయవలయును?

యస్తే స్తనః శశయో యో మయోభూర్యో రత్నధా వసువిద్యః సుదత్రః।యేన విశ్వా పుష్యసి వార్యాణి సరస్వతి తమిహ ధాతవేఽకః । ఉర్వన్తరిక్షమన్వేమి ॥

యః, తే, స్తనః, శశయః, యః, మయోభూ రితి మయః+భూః, యః,

రత్నధాఇతిరత్న+ధాః, వసువిదితి వసు+విత్, యః, సుదత్ర ఇతి సు+దత్రః, యేన, విశ్వా, పుష్యసి, వార్యాణి, సరస్వతి, తమ్, ఇహ, ధాతవే, అకరిత్యకః, ఉరు, అన్తరిక్షమ్, అను, ఏమి. ॥౫॥

పదార్థః—(యః)(తే) తవ (స్తనః) దుగ్ధాధారమఙ్గమ్ (శశయః) శేతే యస్మిన్ సః (సః) (మయోభూః) యో మయః సుఖం భావయతి సః (యః) (రత్నధాః) యో రత్నాని దధాతి సః (వసువిత్) యో వసూని ధనాని విన్దతి ప్రాప్నోతి సః (యః) (సుదత్రః) శోభనం దత్రం దానం యస్య సః (యేన) (విశ్వా) సమగ్రాణి (పుష్యసి) (వార్యాణి) వరితుమర్హాణి (సరస్వతి) బహువిజ్ఞానయుక్తే (తమ్) (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (ధాతవే) ధాతుమ్ (అకః) కుర్యాః (ఉరు) బహు (అన్తరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (అను) (ఏమి) ప్రాప్నోమి ॥౫॥ అన్వయః—హే ! సరస్వతి స్త్రి! యస్తే శశయః స్తనో యో మయోభూర్యో రత్నధా వసువిద్యః సుదత్రో యేన విశ్వా వార్యాణి పుష్యసి తమిహ ధాతవేఽకః తేనాహముర్వన్తరిక్షమన్వేమి ॥౫॥ భావార్థః— యది స్త్రీ న స్యాత్తర్హి బాలకానాం పాలనమప్యశక్యం భవేత్ యయా పురుషో బహుసుఖం యేన స్త్రీ చ పుష్కలం సుఖమాప్నుయాత్తౌ ద్వావితరేతరం వివహేతామ్. ॥౫॥

పదార్థము—సరస్వతి = బహు విజ్ఞానవతియగు నో స్త్రీ! యః తే శశయః = నీ యొక్క బాలకుడు నిద్రించుట కాధారము, స్తనః = దుగ్ధాధారమునగు నీ స్తనము [న్నదో], మఱియు, యః మయోభూః = సుఖసాధక మేది [ఉన్నదో], యః రత్నధాః = ఉత్తమగుణముల ధారణకర్త, వసువిత్ = ధనములను పొందువాడు, యః సుదత్రః = సుందరదానమిచ్చువాడు నగునే పతి [యున్నాడో] యేన = ఎవని ఆశ్రయమువలన, విశ్వా వార్యాణి = గ్రహించ యోగ్యములగు సకల వస్తువులను, పుష్యసి = పుష్టమొనర్చుచున్నావో, తమ్ = అతనిని, [దానిని] ఇహ = ఈ సంసారమున, ఈ గృహమున, ధాతవే = ధారణమొనర్చుటకు లేక దుగ్ధపాన మొనరింపజేయుటకు, అకః = నియమించుము. అతనిచే నేను, ఉరు = అధికతరమగు, అంతరిక్షమ్ = ఆకాశమును, అన్వేమి = అనుగమించి పొందెదను. ॥౫॥

భావార్థము—స్త్రీ లేనిచో బాలకుల రక్షణ జరుగుటయు కఠినమే యగును. ఏ స్త్రీతో పురుషు డధిక సుఖమును, పురుషునివలన స్త్రీ అధికతరానందమును పొందుదురో ఆ యిరువురే పరస్పరము వివాహమొనర్చుకొనవలయును. ॥౫॥ 1923

1924 గాయత్రమిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, నిచృదత్యష్టిశ్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః

పునః స్త్రీపురుషయోః కీదృశః సమ్బన్ధః స్యాదిత్యాహ ?

స్త్రీ పురుషులయొక్క సంబంధము ఎటు లుండ వలయును ?

గాయత్రం ఛన్దోఽసి త్రైష్టుభం ఛన్దోఽసి ద్యావాపృథివీభ్యాన్త్వా పరిగృహ్ణామ్యన్తరిక్షేణోపయచ్ఛామి। ఇన్ద్రాశ్వినా, మధునః సారఘస్య ఘర్మం పాత వసవో యజత వాట్। స్వాహా సూర్యస్య రశ్మయే వృష్టివనయే. ॥౬॥

గాయత్రమ్, ఛన్దః, అసి, త్రైష్టుభమ్, త్రైష్టుభ మితి త్రైష్టుభమ్, ఛన్దః, అసి, ద్యావాపృథివీభ్యామ్, త్వా, పరి, గృహ్ణామి, అన్తరిక్షేణ, ఉప, యచ్ఛామి, ఇన్ద్ర, అశ్వినా, మధునః, సారఘస్య, ఘర్మమ్, పాత, వసవః, యజత, వాట్, స్వాహా, సూర్యస్య, రశ్మయే, వృష్టివనయ+ఇతి వృష్టి+వనయే, ॥౬॥

పదార్థః—(గాయత్రమ్) గాయత్రీ ఛన్దసా ప్రకాశితమ్ (ఛన్దః) స్వతన్త్రాహ్లాదకరమివ (అసి)(త్రైష్టుభమ్) త్రిష్టుభా వ్యాఖ్యాతమర్థజాతమ్ (ఛన్దః) స్వతన్త్రమివ (అసి) (ద్యావాపృథివీభ్యామ్) సూర్యభూమీభ్యామ్ (త్వా) త్వామ్ (పరి) సర్వతః (గృహ్ణామి) స్వీకరోమి (అన్తరిక్షేణ) ఉదకేన సహ ప్రతిజ్ఞాతామ్ (ఉప, యచ్ఛామి) గృహ్ణామి (ఇన్ద్ర) పరమైశ్వర్యయుక్త (అశ్వినా) ప్రాణాఽపానావివ కార్యసాధకౌ (మధునః) మధురాదిగుణయుక్తస్య (సారఘస్య) సారఘాభిర్మధుమక్షికాభిర్నిర్మితస్య (ఘర్మమ్) సుఖవర్ధకం యజ్ఞం (పాత) రక్షత (వసవః) పృథివ్యాదయ ఇవ ప్రథమవిద్యాకల్పాః (యజత) సఙ్గచ్ఛధ్వమ్ (వాట్) సుష్టు (స్వాహా)సత్యయా క్రియయా (సూర్యస్య)(రశ్మయే)శోధనాయ (వృష్టివనయే) వృష్టేః సంవిభాజకాయ ॥౬॥ అన్వయః—హే! ఇన్ద్ర! యథా త్వం గాయత్రం ఛన్ద ఇవ హృద్యాం స్త్రియం ప్రాప్తవానసి, త్రైష్టుభం ఛన్ద ఇవ ప్రశంసితాం లబ్ధవానసి తథాఽహం త్వా దృష్ట్వా ద్యావాపృథివీభ్యామ్ ప్రియాం స్త్రియం పరిగృహ్ణామ్యన్తరిక్షేణోపయచ్ఛామి. హే అశ్వినా ! స్త్రీపురుషౌ! యువాం తథైవ వర్తేయాథామ్. హే వసవో విద్వాంసో ! యూయం స్వాహా మధునః సారఘస్య ఘర్మం పాత సూర్యస్య వృష్టివనయే రశ్మయే వాట్ యజత ॥౬॥

భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః యథా శబ్దానామర్థైః సహ వాచ్యవాచకసమ్బన్ధః, సూర్యేణ సహ పృథివ్యా రశ్మిభిస్సహ వృష్టేర్యజ్ఞేన సహ యజమానస్యర్త్విజాం చాస్తి తథైవ వివాహితయోః స్త్రీపురుషయోః సమ్బన్ధో భవతు. ॥౬॥

పదార్థము—ఇంద్ర=పరమైశ్వర్యయుక్త పురుషా! ఎటుల నీవు, గాయత్రమ్=గాయత్రీ ఛందస్సుచే ప్రకాశితము, ఛందః=స్వతంత్రము ఆనందకారకమునగు అర్థమువలె హృద్యయగు ప్రియస్త్రీని పొందినవాడవై, అసి = ఉన్నావో, త్రైష్టుభమ్ = త్రిష్టుప్ఛందస్సుచే వ్యాఖ్యానించబడిన, ఛందః అసి=స్వతంత్రార్థమువలె ప్రశంసితురాలైన పత్నిని పొందినవాడవై యున్నావో, అటుల నేను, త్వా = నిన్ను చూచి, ద్యావాపృథివీభ్యామ్=సూర్యభూములచే నతిశోభాయమానయగు ప్రియురాలిని, పరి గృహ్ణామి=అన్ని విధముల స్వీకరించుచున్నాను. మఱియు, అంతరిక్షేణ=చేతితో నీరు తీసుకొని ప్రతిజ్ఞ చేయించబడిన ఆమెను, ఉపగచ్ఛామి = స్త్రీ[పత్ని]త్వముతో పాటు గ్రహించుచున్నాను. అశ్వినా=ప్రాణాపానములవలె కార్యసాధకులగు నో స్త్రీ పురుషులారా! మీ రిరువురు నటులనే ప్రవర్తించుచుండుడు. వసవః=పృథివ్యాదులవలె మొదటితరగతికి జెందిన విద్వాంసులారా ! మీరు, స్వాహా = సత్యక్రియచే, మధునః సారఘస్య=మక్షికలు తయారుచేసిన మధురాది గుణయుక్తమైన తేనెను, ఘర్మమ్=సుఖము చేకూర్చు యజ్ఞమును, పాత=రక్షించుడు. సూర్యస్య = సూర్యునియొక్క, వృష్టివనయే=వర్షమును విభజించునట్టి, రశ్మయే=సంశోధకమగు కిరణమునకై, వాట్=చక్కగ, యజత=సంగత మొనర్పుడు. ॥౬॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఎటుల శబ్దములకు అర్థములతో వాచ్యవాచక సంబంధము, సూర్యునితో పృథ్వీసంబంధము, కిరణములతో వర్షముయొక్కయు, యజ్ఞముతో యజమానునియొక్కయు ఋత్విజులయొక్కయు సంబంధములున్నవో అటులనే వివాహిత స్త్రీ పురుషుల సంబంధముండవలయును. ౬.॥

1925 సముద్రాయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, వాతో దేవతా, భురిగష్టిశ్ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః

పునః కృతవివాహౌ స్త్రీపుంసౌ కిం కుర్యాతా మిత్యాహ

స్త్రీ పురుషులేమి చేయవలయును ?

సముద్రాయ త్వా వాతాయ స్వాహా। సరిరాయ త్వా వాతాయ స్వాహా। అనాధృష్యాయ త్వా వాతాయ స్వాహా। అప్రతిధృష్యాయ త్వా వాతాయ స్వాహా। అవస్యవే త్వా వాతాయ స్వాహా। అశిమిదాయ త్వా వాతాయ స్వాహా ॥౭॥

సముద్రాయ, త్వా, వాతాయ, స్వాహా, సరిరాయ, త్వా, వాతాయ,స్వాహా, అనాధృష్యాయ, త్వా, వాతాయ, స్వాహా, అప్రతిధృష్యాయేత్యప్రతి+ధృష్యాయ త్వా, వాతాయ, స్వాహా, అవస్యవే, త్వా, వాతాయ, స్వాహా, అశిమిదాయేత్యశిమి+దాయ, త్వా, వాతాయ, స్వాహా. ॥౭॥

పదార్థః—(సముద్రాయ) అన్తరిక్షే గమనాయ (త్వా) త్వామ్ (వాతాయ) వాయువిద్యాయై వాయోః శోధనాయ వా(స్వాహా) సత్యయా వాచా క్రియయా వా (సరిరాయ) ఉదకశోధనాయ (త్వా) (వాతాయ) గృహస్థాయ వాయవే (స్వాహా)(అనాధృష్యాయ) భయ ఘర్షణరాహిత్యాయ(త్వా)(వాతాయ)ఓషధిస్థవాయువిజ్ఞానాయ(స్వాహా) (అప్రతిధృష్యాయ) అధర్షితుం యోగ్యాన్ ప్రతి ప్రవర్తమానాయ (త్వా) (వాతాయ) వాయువేగగతివిజ్ఞానాయ (స్వాహా) (అవస్యవే) ఆత్మనోఽవమిచ్ఛవే(త్వా)(వాతాయ)ప్రాణశక్తివిజ్ఞానాయ (స్వాహా) (అశిమిదాయ) యదశ్యతే భుజ్యతే తదన్నం తన్మేదతే యస్మింస్తస్మై రసాయ (త్వా) (వాతాయ)ఉదానాయ(స్వాహా) ॥౭॥ అన్వయః—హే! స్త్రీ!పురుష! వాఽహం స్వాహా సముద్రాయ వాతాయ త్వా స్వాహా సరిరాయ వాతాయ త్వా స్వాహాఽనాధృష్యాయ వాతాయ త్వా స్వాహాఽప్రతిధృష్యాయ వాతాయ త్వా స్వాహాఽవస్యవే వాతాయ త్వా స్వాహాఽశిమిదాయ వాతాయ త్వోపయచ్ఛామి ॥౭॥ భావార్థః—అత్ర పూర్వస్మాన్మన్త్రాదుపయచ్ఛామీతి పదే అనువర్తేతే. కృతవివాహౌ స్త్రీపురుషౌ సృష్టివిద్యోన్నతయే ప్రయతేయాతామ్ ॥౭॥

పదార్థము—ఓ స్త్రీ లేక పురుషుడా! స్వాహా = సత్యక్రియచే, సముద్రాయ = ఆకాశమునందు నడచుటకై, వాతాయ = వాయువిద్యకొఱకు లేక వాయుశోధనకై, త్వా = నిన్ను, స్వాహా = సత్యక్రియతో, సరిరాయ = సలిల శోధనమునకై, వాతాయ = గృహవాయుశోధనార్థము, త్వా = నిన్ను, స్వాహా = సత్యవాణితో, అనాధృష్యాయ

=భయభీతులు లేకుండుటకై, వాతాయై=ఓషధిస్థ వాయువు నెఱుగుటకై, త్వా= నిన్ను, స్వాహా=సత్యవాణిచే లేక క్రియచే, అప్రతిధృష్యాయ = భయపెట్టబడుటకు తగనివారలపట్ల మెలగుటకై, వాతాయ=వాయువేగపు గతి నెఱుగుటకై, త్వా = నిన్ను, స్వాహా = సత్యక్రియతో, అవస్యవే = స్వరక్షను వాంఛించువానికొఱకు, మఱియు, వాతాయ=ప్రాణశక్తిని విశేషించి నెఱుగుటకై, త్వా=నిన్ను, స్వాహా =సత్యక్రియతో, అశిమిదాయ = స్నిగ్ధ రసముగల భోగ్యాన్నమునకై మఱియు వాతాయ=ఉదానవాయువునకై, త్వా=నిన్ను దగ్గరగా స్వీకరించుచున్నాను.

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు పూర్వమంత్రమునుండి(ఉప, యచ్ఛామి)అను పదముల అనువృత్తి వచ్చినది. వివాహిత స్త్రీపురుషులు సృష్టి విద్యయొక్క ఉన్నతికై ప్రయత్నమొనర్చుచుండవలెను. ॥౭॥ 1925

1926 ఇన్ద్రాయేత్య స్య దీర్ఘతమా ఋషిః; ఇన్ద్రో దేవతా, అష్టిశ్ఛన్దః; మధ్యమః స్వరః
పునః స్త్రీ పురుషైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. స్త్రీ పురుషులేమి చేయవలయును?

ఇన్ద్రా॑య త్వా వసు॒మతే॑ రు॒ద్రవ॑తే॒ స్వాహేన్ద్రా॑య త్వాది॒త్యవ॑తే॒ స్వాహేన్ద్రా॑య త్వాభిమాతి॒ఘ్నే స్వాహా॑। స॒వి॒త్రే త్వ॑ ఋభు॒మతే॑ విభు॒మతే॒ వాజ॑వతే॒ స్వాహా॒ బృహ॒స్పత॑యే త్వా వి॒శ్వదే॑వ్యావతే॒ స్వాహా॑ ॥౮॥

ఇన్ద్రా॑య, త్వా॒, వసు॒మత॒ ఇతి॑ వసు+మతే, రు॒ద్రవ॑త॒ ఇతి॑ రు॒ద్ర+వ॑తే, స్వాహా॑, ఇన్ద్రా॑య, త్వా॒, ఆ॒ది॒త్యవ॑త॒ ఇత్యా॑ది॒త్య+వ॑తే, స్వాహా॑, ఇన్ద్రా॑య, త్వా॒, అ॒భి॒మా॒తి॒ఘ్న ఇత్య॑భి+మా॒తి॒ఘ్నే, స్వాహా॑, స॒వి॒త్రే, త్వా॒, ఋ॒భు॒మత॒ ఇత్యృ॑భు॒+మ॑తే, వి॒భు॒మత॒ ఇతి॑ వి॒భు+మ॑తే, వాజ॑వత॒ ఇతి॑ వాజ+వ॑తే, స్వాహా॑, బృహ॒స్పత॑యే, త్వా॒, వి॒శ్వదే॑వ్యావతే, వి॒శ్వదే॑వ్యవత॒ ఇతి॑ వి॒శ్వ+దే॑వ్య+వ॑తే, స్వాహా॑ ॥

పదార్థః—(ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యాయ (త్వా)త్వాం స్త్రియం పురుషం వా(వసుమతే) బహుధనయుక్తాయ (రుద్రవతే) బహవో రుద్రాః ప్రాణా విద్యన్తే యస్మింస్తస్మై (స్వాహా) సత్యయా వాచా క్రియయా వా (ఇన్ద్రాయ) దుఃఖ విదారకాయ (త్వా) (ఆదిత్యవతే) పూర్ణ విద్యాయుక్తపాండిత్యవతే (స్వాహా)(ఇన్ద్రాయ)పరమైశ్వర్యప్రదాయ (త్వా)(అభిమాతిఘ్నే) యోఽభిమాతీన్ శత్రూన్ హన్తి తస్మై(స్వాహా) (సవిత్రే) సవితృవిద్యావిదే (త్వా) (ఋభుమతే)బహవ ఋభవో మేధావినో విద్యన్తే యస్మింస్తస్మై(విభుమతే) విభవః పదార్థా విదితా యేన తస్మై(వాజవతే) పుష్కలాన్నయుక్తాయ (స్వాహా) (బృహస్పతే) బృహత్యాః వాచః పత్యే (త్వా)(విశ్వదేవ్యావతే)విశ్వాపి దేవ్యాని విద్యన్తే యస్మింస్తస్మై(స్వాహా) ॥౮॥
అన్వయః—హే స్త్రి! పురుష! వాఽహం స్వాహా వసుమత ఇన్ద్రాయ త్వా స్వాహాఽఽదిత్యవతే రుద్రవత ఇన్ద్రాయ త్వా స్వాహాఽభిమాతిఘ్న ఇన్ద్రాయ త్వా స్వాహా సవిత్ర ఋభుమతే

విభుమతే వాజవతే త్వా స్వాహా బృహస్పతయే విశ్వదేవ్యావతే త్వోపయచ్ఛామి ॥ భావార్థః— అత్రాప్యుపయచ్ఛామీతి పదే అనువర్తేతే. యే స్త్రీపురుషా వసుభి రాదిత్యై ర్వర్ధై శ్వర్య్యమున్న యన్తి తే విఘ్నాన్ హత్వా బుద్ధిమతః సన్తానాన్ ప్రాప్య సర్వస్వరక్షాం విధాతుం శక్నువన్తి॥

పదార్థము—ఓ స్త్రీ లేక పురుషుడా! నేను, స్వాహా=సత్యవాణితో, వసుమతే =బహుధనయుక్తము, ఇంద్రాయ = ఉత్తమైశ్వర్యవంతమునగు సంతానమునకై, త్వా=నిన్ను, స్వాహా=ఉత్తమక్రియతో, ఆదిత్యవతే = సమస్తవిద్యల పాండిత్యము కలది, రుద్రవతే=అనేకప్రాణముల బలముగలది, ఇంద్రాయ = దుఃఖనాశకమునగు సంతానముకొఱకు, త్వా=నిన్ను, స్వాహా=సత్యవాణిచే, అభిమాతిఘ్నే=శత్రువు లను హతమొనర్చునది, ఇంద్రాయ = ఉత్తమైశ్వర్యమొసగునదియునగు సంతానము నకై, త్వా=నిన్ను, స్వాహా=సత్యక్రియతో, సవిత్రే=సూర్యవిద్యాభిజ్ఞాతము, ఋభు మతే = అనేక బుద్ధిమంతుల స్నేహితము, విభుమతే = ఆకాశాది విభుపదార్థముల నెఱుగునది, వాజవతే=పుష్కలమైన అన్నముగలదియునగు సంతానమునకై, త్వా =నిన్ను, మఱియు, స్వాహా=సత్యవాణితో, బృహస్పతయే=వేదము అను గొప్ప వాణిని రక్షించునది, విశ్వదేవ్యావతే=సమస్తవిద్వాంసులకు హితకరములగు పదార్థ ములు కలదియునగు సంతానమునకై, త్వా=నిన్ను గ్రహించుచున్నాను. ॥౮॥

భావార్థము--ఈ మంత్రమునందును (ఉప,యచ్ఛామి) పదముల అనువృత్తి వచ్చి నది. ఏ స్త్రీపురుషులు పృథివ్యాది వసువులచేతను, చైత్రాది మాసములచేతను తమ ఐశ్వర్యమును వృద్ధిపఱచుదురో వారు విఘ్నములను నాశనమొనరించి బుద్ధిమంతమగు సంతానమును పొంది అందఱిని రక్షించుటకు సమర్థులగుదురు. ॥౮॥ 1926

1927 యమాయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, వాయుర్దేవతా, భురిగ్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ, మరల విషయ మయ్యదియే.

యమాయ త్వాఙ్గిరస్వతే పితృమతే స్వాహా। స్వాహా
ఘర్మాయ। స్వాహా ఘర్మః పిత్రే ॥౯॥

యమాయ, త్వా, అఙ్గిరస్వతే, పితృమత ఇతి పితృమతే,
స్వాహా, స్వాహా, ఘర్మాయ, స్వాహా, ఘర్మః, పిత్రే. ॥౯॥

పదార్థః—(యమాయ) న్యాయాధీశాయ (త్వా)త్వామ్ (అఙ్గిరస్వతే) విద్యుదాదివిద్యా యస్మిన్ విద్యన్తే తస్మై (పితృమతే)పితరః పాలకా విజ్ఞానినో విద్యన్తే యస్మింస్తస్మై(స్వాహా) (స్వాహా)(ఘర్మాయ) యజ్ఞాయ (స్వాహా)(ఘర్మః)యజ్ఞః (పిత్రే) పాలకాయ ॥౯॥ అన్వయః— హే స్త్రీ! పురుష! వా ఘర్మోఽహం స్వాహాఽఙ్గిరస్వతే యమాయ పితృమతే స్వాహా ఘర్మాయ స్వాహా పిత్రే త్వోపయచ్ఛామి ॥౯॥ భావార్థః—అత్రోపయచ్ఛామీతి పదే అనువర్తేతే. యౌ స్త్రీపురుషౌ ప్రాణవన్న్యాయం జనకాన్ విదుషశ్చ సేవేతాం తౌ యజ్ఞవత్సర్వేషాం సుఖ కరౌ స్యాతామ్ ॥౯॥

పదార్థము—ఓ స్త్రీ లేక పురుషుడా! ఘర్మః=యజ్ఞమువలె ప్రకాశమానుడనగు నేను, స్వాహా=సత్యవాణితో, అంగిరస్వతే=విద్యుదాది విద్య నెఱుగునది, యమాయ =న్యాయాధీశము, పితృమతే=రక్షకులగు జ్ఞానులతో కూడినదియు నగు సంతానము కొరకు, స్వాహా=సత్యక్రియతో, ఘర్మాయ=యజ్ఞముకొఱకు, మఱియు, స్వాహా= సత్యక్రియతో, పిత్రే=రక్షకునికొఱకు, త్వా=నిన్ను స్వీకరించుచున్నాను. ॥౯॥

భావార్థము—ఈమంత్రమునందును (ఉప,గచ్ఛామి) పదముల అనువృత్తిజరిగినది. ఏ స్త్రీపురుషులు ప్రాణమువలె న్యాయమును, జనకులను, విద్వాంసులను సేవింతురో, వారు యజ్ఞమువలె నందఱికి సుఖకరులు అయ్యెదరు. ॥౯॥ 1927

1928 విశ్వా ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః, పున రధ్యాపకోపదేశకౌ కిం కుర్యాతా మిత్యాహ. అధ్యాపకోపదేశకు లేమి చేయవలయును?

విశ్వా ఆశా దక్షిణసద్విశ్వాన్దేవా నయాడిహ ।
స్వాహాకృతస్య ఘర్మస్య మధోః పిబత మశ్వినా ॥౧౦॥

విశ్వాః, ఆశాః, దక్షిణసదితి దక్షిణ+సత్, విశ్వాన్, దేవాన్, అయాట్, ఇహ, స్వాహాకృతస్యేతిస్వాహా+కృతస్య, ఘర్మస్య, మధోః, పిబతమ్,అశ్వినా॥

పదార్థః—(విశ్వాః) సర్వాః(ఆశాః) దిశః (దక్షిణసత్)యో దక్షిణే దేశే సీదతి (విశ్వాన్) సమగ్రాన్(దేవాన్)శుభాన్ గుణాన్ విదుషో వా (అయాట్) యజేత్సఙ్గచ్ఛేత్ (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (స్వాహాకృతస్య)సత్యక్రియానిష్పన్నస్య (ఘర్మస్య) యజ్ఞస్య (మధోః)మధురాదిగుణ యుక్తస్య(పిబతమ్) (అశ్వినా)అధ్యాపకోపదేశకౌ ॥౧౦॥ అన్వయః—హే అశ్వినా! యథా యువామిహ స్వాహాకృతస్య ఘర్మస్య మధోరవశిష్టం భాగం పిబతం తథాఽయం దక్షిణసజ్జనో విశ్వా ఆశా విశ్వాన్దేవా నయాట్ సఙ్గచ్ఛేత ॥౧౦॥ భావార్థః—యథోపదేశకాధ్యాపకాః శిక్షేర న్నధ్యాపయేయుశ్చ తథైవ సర్వే సఙ్గృహ్ణీయుః. ॥౧౦॥

పదార్థము—అశ్వినా=అధ్యాపకోపదేశకులారా! మీరు ఎటుల, ఇహ=ఈ జగత్తులో, స్వాహాకృతస్య=సత్యక్రియతో సిద్ధమొనర్చబడిన, ఘర్మస్య మధోః=మధురాది గుణయుక్తమగు యజ్ఞముయొక్క అవశిష్టభాగమును, పిబతమ్=త్రాగుదు, అటులనే దక్షిణసత్=వేదికి దక్షిణదిశయందు ఆసీనుడగుసీ యాచార్యుడు, విశ్వాః ఆశాః=సకలదిక్కులను, విశ్వాన్ దేవాన్=సమస్త ఉత్తమగుణములను, లేక సకల విద్వాంసులను, అయాట్=సంగమొనర్చునుగాక! సేవించునుగాక! పూజించునుగాక!

భావార్థము—ఉపదేశకు డెటుల శిక్షనొసగునో, అధ్యాపకు డెటుల బోధించునో అటులనే అందఱు గ్రహించవలయును. ॥౧౦॥ 1928

1929 దివి ధా ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా; విరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పునః స్త్రీపురుషాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. స్త్రీపురుషు లేమి చేయవలయును ?

దివి ధా ఇమం యజ్ఞమిమం యజ్ఞం దివి ధాః ।
స్వాహాఽగ్నయే యజ్ఞియాయ శం యజుర్భ్యః ॥౧౧॥

దివి, ధాః, ఇమమ్, యజ్ఞమ్, ఇమమ్, యజ్ఞమ్, దివి, ధాః, స్వాహా, అగ్నయే, యజ్ఞియాయ, శమ్, యజుర్భ్య ఇతియజుః+భ్యః ॥౧౧॥

పదార్థః—(దివి)సూర్యాదిప్రకాశే(ధాః)ధేహి(ఇమమ్)గృహాశ్రమ వ్యవహారాఽనుయోగినమ్ (యజ్ఞమ్)సఙ్గన్తుమర్హమ్పి (ఇమమ్) పరమార్థసిద్ధికరం సంన్యాసాశ్రమోపయోగినమ్ (యజ్ఞమ్) విద్వత్సంగయుక్తమ్(దివి)విజ్ఞానప్రకాశే(ధాః)ధేహి (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా (అగ్నయే) పావకాయ(యజ్ఞియాయ)యజ్ఞార్హాయ(శమ్)సుఖమ్(యజుర్భ్యః)యాజకేభ్యో యజుర్వేదవిభా గేభ్యో వా. ॥౧౧॥ అన్వయః—హే స్త్రీ! పురుష! వా త్వం యజుర్భ్యః స్వాహాఽగ్నయే యజ్ఞియాయ దివీమం యజ్ఞం శం ధాః. దివీమం యజ్ఞం శం ధాః ॥౧౧॥ భావార్థః—యే స్త్రీపురుషా బ్రహ్మచర్యేణాఽఖిలాం విద్యాసుశిక్షాం ప్రాప్య వేదరీత్యా కర్మాణ్యనుతిష్ఠేయుస్తే ఽతులం సుఖం లభేరన్ ॥౧౧॥

పదార్థము—ఓ స్త్రీ లేక పురుషుడా! నీవు, యజుర్భ్యః=యజ్ఞమునర్చువారి నుండి, లేక యజుర్వేదవిభాగములనుండి, స్వాహా=సత్యక్రియతో, అగ్నయే యజ్ఞియాయ=యజ్ఞకర్మకర్హమగు నగ్నికై, దివి=సూర్యాదుల ప్రకాశమున, ఇమమ్ యజ్ఞమ్ = సంగమొనర్ప దగినదైన గృహాశ్రమవ్యవహారమున కుపయోగించునగు నీ యజ్ఞమును, శమ్=సుఖముగ, ధాః=ధారణమొనర్చుము. దివి=విజ్ఞానప్రకాశమునందు, ఇమమ్ యజ్ఞమ్=పరమార్థమునకు సాధకము, సంన్యాసాశ్రమమున కుపయోగము, విద్వాంసుల సంగరూపమునగు నీ యజ్ఞమును సుఖపూర్వకముగ, ధాః= ధారణమొనర్చుము. ॥౧౧॥

భావార్థము—ఏ స్త్రీపురుషులు బ్రహ్మచర్యముతో సమగ్రవిద్యాయుక్తమగు నుత్తమశిక్షను పొంది వేదరీతిగ కర్మల ననుష్ఠించుదురో వారతులసుఖమును పొంద గలరు. ॥౧౧॥ 1929

1930 అశ్వినేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, ఆర్చీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

అశ్వినా ఘర్మం పాతఁ హార్ద్వాన మహ ర్దివాభి రూతిభిః ।
తన్త్రాయిణే నమో ద్యావాపృథివీభ్యామ్. ॥౧౨॥

అశ్వినా, ఘర్మమ్, పాతమ్, హార్ద్వానమ్, అహః, దివాభిః, ఊతిభిరిత్యూతి+భిః, తన్త్రాయిణే, నమః, ద్యావాపృథివీభ్యామ్. ॥౧౨॥

పదార్థః—(అశ్వినా) సుశిక్షితౌ స్త్రీపురుషౌ (ఘర్మమ్) (పాతమ్) రక్షతమ్ (హార్ద్వానమ్) హృదం వనతి సమ్భజతి యేన తదేవ(అహః) ప్రతిదినమ్ (దివాభిః) అహర్నిశవర్తమానాభిః(ఊతిభిః)రక్షాదిభిః(తన్త్రాయిణే)తన్త్రాణి కలాశాస్త్రాణి అయితుం జ్ఞాతుం ప్రాప్తుం వా శీలం యస్య తస్మై (నమః)అన్నమ్(ద్యావాపృథివీభ్యామ్) సూర్యాన్తరిక్షాభ్యామ్ ॥౧౨॥ అన్వయః—హే అశ్వినా! స్త్రీపురుషౌ! యువామహర్దివాభిరూతిభిస్తన్త్రాయిణే హార్ద్వానం ఘర్మం పాతం ద్యావాపృథివీభ్యాం తన్త్రాయిణే నమో దత్తమ్ ॥౧౨॥ భావార్థః—యథా భూమిసూర్యౌ సదా పరస్పరోపకారిణౌ సహ వర్తేతే తథా సౌహార్దేన సహితౌ సతతం స్త్రీపురుషౌ వర్తేయాతామ్

పదార్థము—అశ్వినా=సుశిక్షితులగు నో స్త్రీపురుషులారా! మీరు, అహః= ప్రతిదినము, దివాభిః=దివారాత్రములు వర్తమానములై యుండు, ఊతిభిః=రక్షణాది క్రియలతో, తంత్రాయణే=శిల్పవిద్యాశాస్త్రములను ఎఱుగుటకు, పొందుటకు, హార్ద్వానమ్=హృదయమునకుతట్టిన జ్ఞానసంబంధమగు, ఘర్మమ్=యజ్ఞమును, పాతమ్= రక్షించుడు. మఱియు, ద్యావాపృథివీభ్యామ్=సూర్యుడు మఱియు ఆకాశముయొక్క సంబంధముతో శిల్పశాస్త్రజ్ఞుడగు పురుషునికి, నమః=అన్నము నొసగుడు. ॥౧౨॥

భావార్థము—ఎటుల సూర్యుడు, భూమి పరస్పరము ఉపకారకములై కలిసి వర్తమానములై యున్నవో అటులనే మిత్రభావముతో గూడినవారలై, స్త్రీపురుషులు నిరంతరము ప్రవర్తించవలయును. ॥౧౨॥ 1930

1931 అపాతామిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, నిచదుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అపాతామశ్వినా ఘర్మమను ద్యావాపృథివీ
అమꣳసాతామ్ । ఇహైవ రాతయః సన్తు ॥౧౩॥

అపాతామ్, అశ్వినా, ఘర్మమ్, అను, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అమꣳసాతామ్, ఇహ, ఏవ, రాతయః, సన్తు ॥౧౩॥

పదార్థః—(అపాతామ్)రక్షేతమ్ (అశ్వినా) సురీత్యా వర్తమానౌ స్త్రీపురుషౌ (ఘర్మమ్) గృహాశ్రమవ్యవహారాఽనుష్ఠానమ్(అను)ఆనుకూల్యే(ద్యావాపృథివీ)సూర్య భూమీ ఇవ(అమంసాతామ్)మన్యేతామ్(ఇహ)అస్మిన్నాశ్రమే (ఏవ) (రాతయః) విద్యాదిసుఖదానాని (సన్తు) ॥౧౩॥ అన్వయః—హే అశ్వినా! యువాం వాయు విద్యుతావివ ఘర్మమపాతాం ద్యావాపృథివీ ఇవ ఘర్మమన్వమంసాతాం యత ఇహ రాతయ ఏవ సన్తు ॥౧౩॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యథా వాయువిద్యుతౌ భూమిసూర్యౌ సహ వర్తిత్వా సుఖాని దత్తస్తథైవ స్త్రీపురుషౌ ప్రీత్యా సహ వర్తమానౌ సర్వేభ్యోఽతులం సుఖం దద్యాతామ్ ॥౧౩॥

పదార్థము—అశ్వినా=సుందరపద్ధతిలోనున్న స్త్రీపురుషులారా! మీరు వాయు విద్యుత్తులవలె,ఘర్మమ్=గృహాశ్రమ వ్యవహారానుష్ఠానమును,అపాతామ్=రక్షించుడు, ద్యావాపృథివీ=సూర్య భూములవలె గృహాశ్రమవ్యవహారానుష్ఠానమును, అను అమం

ప్రతిరవేభ్యః=శబ్దమునకు ప్రతిశబ్దమొనర్చువారలకై, స్వాహా=సత్యవాణిని, గ్రావభ్యః =గర్జించు మేఘములకై, స్వాహా=సత్యక్రియను, ఊర్ధ్వబర్హిర్భ్యః=ఉత్తమగుణములందు పెరిగినవారు,ఘర్మపావభ్యః=యజ్ఞముచే లోకమును పవిత్రమొనర్చువారు,సిస్నాభ్యః= రక్షకములైన ఋతువులవలె నున్నవారును నగు సజ్జనులకై, స్వాహా=సత్యవాణిని, ద్యావాపృథివీభ్యామ్=సూర్యునికై ఆకాశమునకై, స్వాహా=సత్యక్రియను, విశ్వేభ్యః పృథివ్యాదులకై లేక విద్వాంసులకై, స్వాహా=సత్యక్రియను లేక సత్యవాణిని సదా ప్రయోగించుచుండవలయును. ॥౧౫॥

భావార్థము—స్త్రీపురుషులు సత్యవిజ్ఞానముతో, సత్యక్రియతో అందఱికి పుష్టి మఱియు ఆనందము కలుగునటుల పురుషార్థమునర్చవలయును. ॥౧౫॥ 1232

1234 స్వాహా రుద్రాయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, రుద్రాదయో దేవతాః, భురిగతిధృతిశ్ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును ?

స్వాహా రుద్రాయ రుద్రహూతయే స్వాహా సం జ్యోతిషా జ్యోతిః । అహః కేతునా జుషతాం సుజ్యోతిర్జ్యోతిషా స్వాహా । రాత్రిః కేతునా జుషతాం సుజ్యోతిర్జ్యోతిషా స్వాహా। మధు హుతమిన్ద్రతమే అగ్నావశ్యామ తే దేవ ఘర్మ నమస్తే అస్తు మా మా హింసీః ॥౧౬॥

స్వాహా, రుద్రాయ, రుద్రహూతయ ఇతి రుద్ర+హూతయే,స్వాహా, సమ్, జ్యోతిషా, జ్యోతిః, అహరిత్యహః, కేతునా, జుషతామ్, సుజ్యోతిరితి, సు+ జ్యోతిః, జ్యోతిషా, స్వాహా, రాత్రిః, కేతునా, జుషతామ్, సుజ్యోతిరితి సు+ జ్యోతిః, జ్యోతిషా, స్వాహా, మధు, హుతమ్, ఇన్ద్రతమ ఇతీన్ద్ర+తమే, అగ్నౌ, అశ్యామ, తే, దేవ, ఘర్మ, నమః, తే, అస్తు, మా, మా, హింసీః ॥౧౬॥

పదార్థః—(స్వాహా)(రుద్రాయ)జీవాయ(రుద్రహూతయే)రుద్రాః ప్రాణా జీవం వా హూయన్తే స్తూయన్తే యేన తస్మై(స్వాహా)(సమ్)(జ్యోతిషా)ప్రకాశేన(జ్యోతిః)ప్రకాశః (అహః) దినమ్(కేతునా)ప్రజ్ఞయా. కేతు రితి ప్రజ్ఞా నా...నిఘం ౩.౯(జుషతామ్) సేవతామ్ (సుజ్యోతిః) శోభనం విద్యాదిసద్గుణప్రకాశమ్(జ్యోతిషా) సత్యవిద్యోపదేశరూపప్రకాశేన (స్వాహా) (రాత్రిః) రాత్రిమ్. అత్ర విభక్తివ్యత్యయః (కేతునా)సంకేతరూపచిహ్నేన(జుషతామ్)(సుజ్యోతిః)ధర్మాది సద్గుణప్రకాశమ్(జ్యోతిషా) మననాదిరూపప్రకాశేన (స్వాహా) (మధు)మధురాదిగుణయుక్తం ఘృతాది (హుతమ్) వహ్నౌ ప్రక్షిప్తమ్ (ఇన్ద్రతమే) అతిశయేనైశ్వర్యకారకే విద్యుద్రూపే (అగ్నౌ)పావకే(అశ్యామ)ప్రాప్నుయామ(తే)తుభ్యమ్(దేవ) విద్వన్(ఘర్మ)ప్రకాశమాన(నమః)

(తే)(అస్తు)(మా)నిషేధే(మా)మామ్(హింసీః)హింస్యాః ॥౧౬॥ అన్వయః—హే స్త్రి! పురుష! వా భవతి భవన్త్వా! కేతునా రుద్రాయ రుద్రహూతయే స్వాహా జ్యోతిషా జ్యోతిః స్వాహా జ్యోతిషా సుజ్యోతి రహః స్వాహా సంజుషతామ్. కేతునా జ్యోతిషా సుజ్యోతిః రాత్రీ రాత్రిం స్వాహా జుషతామ్. హే దేవ ఘర్మ! యేన త ఇన్ద్రతమేఽగ్నౌ మధు హుత మశ్యామ తే నమోఽస్తు త్వం మా మా హింసీః ॥౧౬॥ భావార్థః—మనుష్యైః ప్రాణానాం జీవనస్య సమాజస్య చ రక్షణాయ విజ్ఞానేన కర్మాణ్యహోరాత్రశ్చ యుక్త్యా సేవనీయః ప్రతిదినం ప్రాతః సాయం కస్తూర్యాదిసుగన్ధయుక్తం ఘృతం వహ్నౌ హుత్వా వాయ్వాదిశుద్ధిద్వారా నిత్యం మోదనీయమ్. ॥౧౬॥

పదార్థము—ఓ స్త్రీ లేక పురుషుడా! మీరు, కేతునా=బుద్ధితో, రుద్రహూతయే=ప్రాణములను లేక జీవులను స్తుతించునదియగు, రుద్రాయ=జీవాత్మకై, స్వాహా=సత్యవాణితో. జ్యోతిషా=ప్రకాశముతోపాటు, జ్యోతిః=ప్రకాశమును, స్వాహా= సత్యక్రియతో, జ్యోతిషా = సత్యవిద్యోపదేశరూపప్రకాశముతోపాటు, సుజ్యోతిః=సుందరవిద్యాది సద్గుణముల ప్రకాశమును,మఱియు, అహః=దినమును, స్వాహా=సత్యక్రియచే, సమ్ జుషతామ్=చక్కగ సేవించుడు. కేతునా=సంకేతచిహ్నముతో మఱియు జ్యోతిషా=మననాదిప్రకాశముతో, సుజ్యోతిః=ధర్మాది సద్గుణముల ప్రకాశమును, రాత్రిః=రాత్రిని, స్వాహా=సత్యక్రియతో, జుషతామ్=సేవించుడు, ఘర్మ=ప్రకాశమానుడా! దేవ=విద్వాంసుడా! దేనిచే, తే=నీకై, ఇంద్రతమే అగ్నౌ=అతిశయైశ్వర్యమునకు హేతువగు విద్యుద్రూపాగ్నియందు, హుతమ్ మధు=హుతమొనర్చబడిన మధురాది గుణయుక్తములగు ఘృతాది పదార్థములను నాసికద్వారా, అశ్యామ=లభించునో, తే=అట్టినీకొఱకు,నమః అస్తు=నమస్కారము. నీవు, మా మా హింసీః=నన్ను హింసించకుము. ॥౧౬॥

భావార్థము—మానవులు ప్రాణజీవన సమాజముల రక్షణకై విజ్ఞానముతో కర్మను, దివారాత్రములను యుక్తితోను సేవించవలయును. ప్రతిదినము ప్రాతః సాయంకాలములందు కస్తూర్యాది సుగంధితద్రవ్యయుక్త ఘృతమును అగ్నియందు హోమమొనరించి, వాయ్వాదుల శుద్ధిద్వారా నిత్యము ఆనందితులు గావలయును.

1935 అభీమ మిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృదతిశక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ, మరల నావిషయమే.

అభీమం మహిమా దివం విప్రో బభూవ సప్రథాః । ఉత శ్రవసా పృథివీం సం సీదస్వ మహాఀ౨॥ఽ అసి రోచస్వ దేవవీతమః । వి ధూమమగ్నే అరుషం మియేధ్యసృజ ప్రశస్త దర్శతమ్ ॥౧౭॥

అభి, ఇమమ్, మహిమా, దివమ్, విప్రః, బభూవ, సప్రథా ఇతి స+ప్రథాః, ఉత, శ్రవసా, పృథివీమ్, సమ్, సీదస్వ, మహాన్, అసి, రోచస్వ,

దేవవీతమ ఇతి దేవ+వీతమః, వి, ధూమమ్, అగ్నే, అరుషమ్, మియేధ్య, సృజ, ప్రశస్త, దర్శతమ్ ॥౧౨॥

పదార్థః—(అభి) ఆభిముఖ్యే (ఇమమ్) (మహినా) (దివమ్) అవిద్యాగుణప్రకాశమ్ (విప్రః) మేధావి (బభూవ) భవతి (సప్రథాః) సుకీర్త్యా ఖ్యాతియుక్తః (ఉత) అపి (శ్రవసా) శ్రవణేనాఽన్నేన వా (పృథివీమ్) భూమిమ్ (సమ్) (సీదస్వ) సమ్యగాస్స్వ (మహాన్) (అసి) (రోచస్వ) అభితః ప్రాప్తో భవ (దేవవీతమః) యో దేవాన్ దివ్యాన్ గుణాన్ విదుషో వేతి వ్యాప్నోతి ప్రాప్నోతి సోఽతిశయితః (వి) (ధూమమ్) (అగ్నే) అగ్నిరివ ప్రకాశమాన విద్వన్! (అరుషమ్) ఆరక్తరూపవిశిష్టమ్ (మియేధ్య) దుష్టానాం ప్రక్షేపణశీల! (సృజ) సర్జయ (ప్రశస్త) (దర్శతమ్) దర్శనీయమ్ ॥౧౨॥ అన్వయః—హే ప్రశస్త మియేధ్యాఽగ్నే మహినా సప్రథా విప్రస్త్వమిమం దివమభి బభూవ. ఉతాపి శ్రవసా పృథివీం సం సీదస్వ యతో దేవవీతమో మహానసి తస్మాద్రోచస్వారుషం ధూమం విసృజ. ॥౧౨॥ భావార్థః—అయమేవ మనుష్యాణాం మహిమా యత్ బ్రహ్మచర్యేణ విద్యాం ప్రాప్య, సర్వత్ర విస్తార్య, శుభానాం గుణానాం ప్రచారం కృత్వా సృష్టివిద్యా మున్నయన్తి. ॥౧౨॥

పదార్థము—ప్రశస్త ప్రశంసలను పొందినవాడా! మియేధ్య=దుష్టులను దూర మొనర్చువాడా! అగ్నే= అగ్నివలె ప్రకాశమానుడా! తేజస్వీ! విద్వాంసుడా! మహినా=మహాగుణవిశిష్టుడవు, సప్రథాః=ప్రసిద్ధమైన శ్రేష్ఠకీర్తిగలవాడవు, విప్రః= బుద్ధిమంతుడవునగు నీవు, ఇమమ్ దివమ్=ఈ అవిద్యాది గుణముల ప్రకాశమును, అభి బభూవ=తిరస్కృతమొనర్చుచున్నావు. ఉత=మఱియు, అవసా=శ్రవణముచేతగాని, అన్నముచేతగాని, పృథివీమ్=భూమిమీద, సమ్ సీదస్వ=చక్కగా కూర్చొనుము. దేవవీతమః = దివ్యగుణములను లేక విద్వాంసులను అతిశయముగ పొందువాడవు, మహాన్ అసి=మహాత్ముడవు. కనుక, రోచస్వ=అన్నివైపులనుండి ప్రసన్నుడవుకమ్ము. అరుషమ్=ఈషద్రక్తరూప విశిష్టము, దర్శనయోగ్యము నగు, ధూమమ్=పొగను హోమముద్వారా, విసృజ=విశేషించి పుట్టించుడు. ॥౧౨॥

భావార్థము—"బ్రహ్మచర్యముచే విద్యనుపొంది, సర్వత్ర వ్యాపింపజేసి, శుభగుణ ముల ప్రచారమొనర్చి, సృష్టివిద్యను వృద్ధిపఱచుచున్నారు." ఇదియే మానవులలోనున్న మహిమావిశేషము. ॥౧౨॥ 1935

1936 యాత ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా; భురిగాకృతిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః,

పునః స్త్రీపురుషాః కిం కుర్యు రిత్యాహ, స్త్రీపురుషు లేమి చేయవలయును ?

యా తే ఘర్మ దివ్యా శుగ్యా గాయత్ర్యాꣳహవిర్ధానే। సా త ఆప్యాయతాన్నిష్ట్యాయతాన్తస్యై తే స్వాహా। యా తే ఘర్మాన్తరిక్షే శుగ్యా త్రిష్టుభ్యాగ్నీధ్రే। సా త ఆ ప్యాయతాన్నిష్ట్యాయతాన్తస్యై తే స్వాహా। యా తే ఘర్మ పృథివ్యాꣳ శుగ్యా జగత్యాꣳ సదస్యా। సా త ఆప్యాయతా న్నిష్ట్యాయతా

_త్తస్యై తే స్వాహా ॥౧౮॥

యా, తే, ఘర్మ, దివ్యా, శుక్, యా, గాయత్ర్యామ్, హవిర్ధాన+ఇతి హవిః+ధానే, సా, తే, ఆ,ప్యాయతామ్, నిః, ష్ట్యాయతామ్, తస్యై, తే,స్వాహా, యా, తే, ఘర్మ, అన్తరిక్షే, శుక్, యా, త్రిష్టుభి, త్రిస్తుభీతి త్రి+స్తుభి, ఆగ్నీధ్రే, సా, తే, ఆ, ప్యాయతామ్, నిః, ష్ట్యాయతామ్, తస్యై, తే, స్వాహా, యా, తే, ఘర్మ, పృథివ్యామ్, శుక్, యా, జగత్యామ్, సదస్యా, సా, తే, ఆ, ప్యాయతామ్, నిః, ష్ట్యాయతామ్, తస్యై, తే, స్వాహా. ॥౧౮॥

పదార్థః—(యా)(తే)(ఘర్మ)ప్రకాశాత్మన్(దివ్యా)దివ్యేషు గుణేషు భవా (శుక్)శోచన్తి విచారయన్తి యయా సా(యా) (గాయత్ర్యామ్) గాయత్రో రక్షికాయాం విద్యాయామ్(హవిర్ధానే)హవిషాం ధారణే(సా)(తే)తవ(ఆ)(ప్యాయతామ్)సర్వతో వర్ధతామ్(నిః)నితరామ్(ష్ట్యాయతామ్) అత్ర వ్యత్యయేనాత్మనేపదమ్. సంహతా భవన్తు(తస్యై)(తే)తుభ్యమ్(స్వాహా)ప్రశంసితా వాక్(యా)(తే)తవ(ఘర్మ)దినమివ విశాలవిద్య (అన్తరిక్షే) ఆకాశే (శుక్)సూర్యస్యేవ ప్రదీప్తిః(యా)(త్రిష్టుభి)త్రిష్టుబ్ నిర్మితేఽర్థే(ఆగ్నీధ్రే)అగ్నీధః శరణే(సా)(తే)తవ(ఆ) (ప్యాయతామ్)(నిః)(ష్ట్యాయతామ్)(తస్యై)(తే) (స్వాహా) (యా)(తే)తవ(ఘర్మ)విద్యుత ఇవ ప్రకాశ ఇవ వర్తమాన(పృథివ్యామ్)భూమౌ(శుక్)ప్రదీప్తిః(యా) (జగత్యామ్)జగదన్వితాయాం సృష్టౌ(సదస్యా)సదసి సభాయాం భవా(సా) (తవ) (ఆ)(ప్యాయతామ్) (నిః)(ష్ట్యాయతామ్)(తస్యై)(తే) (స్వాహా) సత్యవిద్యా　　అన్వయః—హే ఘర్మ! విద్వన్! విదుషి! వా యా తే గాయత్ర్యాం హవిర్ధానే శుగ్యా చ దివ్యా వర్తతే సా త ఆప్యాయతాం నిష్ట్యాయతాం తస్యై తే స్వాహా స్యాత్. హే ఘర్మ! యా తేఽన్తరిక్షే శుగ్యా ఆగ్నీధ్రే త్రిష్టుభి శుగస్తి సా త ఆప్యాయతాం నిష్ట్యాయతాం తస్యై తే స్వాహా హే ఘర్మ! యా తే పృథివ్యాం యా సదస్యా జగత్యాం శుగస్తి సా త ఆప్యాయతాం నిష్ట్యాయతాం తస్యై తే స్వాహా భవతు ॥౧౮॥　　భావార్థః—యే స్త్రీపురుషా దివ్యాం క్రియాం శుద్ధాముపాసనాం పవిత్రం విజ్ఞానం చ ప్రాప్య ప్రకాశన్తే త ఏవ మనుష్యజన్మఫలాపన్నా భవన్తి అన్యానపి తథైవ కుర్యుః. ॥౧౮॥

పదార్థము—ఘర్మ=ప్రకాశస్వరూప విద్వాంసుడా! లేక విదుషీమణీ! తే= నీయొక్క, గాయత్ర్యామ్=చదువువారిని రక్షించు విద్యయందు మఱియు, హవిర్ధానే =హోమమొనర్పదగు పదార్థములను ధరించుటయందు, యా శుక్=విచారించుటకు సాధనరూపమగు నే క్రియ యున్నదో మఱియు, యా దివ్యా=దివ్యగుణములందు కలిగిన యే క్రియయున్నదో, సా=అది, తే=నీకు, ఆ ప్యాయతామ్=అన్నివైపుల నుండి అభివృద్ధి నెందునుగాక! మఱియు, నిః ష్ట్యాయతామ్=నిరంతరము సంయుక్త మగుగాక! ఘర్మ=దినమువలె ప్రకాశవంతమగు విద్యగలవాడా! లేక మహిళా! తే= నీయొక్క, అంతరిక్షే=ఆకాశ విషయమునందు, యా శుక్=సూర్యదీప్తివలె విమానాదుల గమనక్రియ యేది యున్నదో, మఱియు, యా=ఏది, అగ్నీధ్రే=అగ్ని ఆశ్రయమున, మఱియు, త్రిష్టుభి=త్రిష్టుప్ఛందస్సు నుండి వెడలు అర్థమునందు నే విచా-

రూపక్రియ యున్నదో, సా తే=ఆ నీక్రియ, ఆ ప్యాయతామ్=వృద్ధిజెందుగాక! నిష్ట్యా యతామ్=నిరంతరము సంయుక్తమగుగాక! తస్యై=ఆ క్రియకు, మఱియు, తే= నీకొఱకు, స్వాహా=సత్యవాణి లభించునుగాక! ఘర్మ=విద్యుత్ప్రకాశముపలెనుండు పురుషుడా లేక పడతీ! యా పృథివ్యామ్=ఏది భూమిమీదను, యా సదస్యా=ఏది సభయందును, జగత్యామ్=ఏది చేతనప్రజలతో కూడిన జగత్తునందును, తే=నీయొక్క. ఏ క్రియ, శుక్=ప్రకాశయుక్తమై యున్నదో, సా తే=ఆ నీక్రియ. ఆ ప్యాయతామ్ =వృద్ధిజెందు గాక! నిః ష్ట్యాయతామ్=నిరంతరము సంబద్ధమైయుండుగాక! తస్యై= ఆ క్రియకు, తే=నీకు, స్వాహా=సత్యవాణి యగుగాక ! ॥౧౮॥

భావార్థము—దివ్యక్రియను, శుద్ధమైన ఉపాసనను, పవిత్రవిజ్ఞానమును పొంది ప్రకాశితులైన స్త్రీపురుషులే మానవజన్మఫలమును పొందువారగుచున్నారు. వారితరు లనుకూడ నటువంటి వారినిగా నొనర్చవలయును. ॥౧౮॥ 1936

1937 క్షత్రస్యేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా,
నిచృదుపరిష్టాద్బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః,
అథ రాజప్రజే కిం కుర్యాతామిత్యాహ. రాజు, ప్రజలు యేమి చేయవలయును ?

క్షత్రస్య త్వా పరస్పాయ బ్రహ్మణస్తన్వం యాహి ।
విశస్త్వా ధర్మణా వయమను క్రామామ సువితాయ నవ్యసే. ॥౧౯॥

క్షత్రస్య, త్వా, పరస్పాయ, పరఃపాయేతి పరః+పాయ, బ్రహ్మణః, తన్వ మ్, యాహి,విశః, త్వా,ధర్మణా, వయమ్, అను, క్రామామ, సువితాయ, నవ్యసే॥

పదార్థః—(క్షత్రస్య) రాజన్యకులస్య రాష్ట్రస్య వా(త్వా)త్వామ్(పరస్పాయ)యేన పరా నన్యాన్ పాతి తస్మై (బ్రహ్మణః) బ్రహ్మవిదః (తన్వమ్) శరీరమ్(యాహి) (విశః) మనుష్యాది ప్రజాః. విశ ఇతి మనుష్య నా. నిఘం.౨.౩.(త్వా) త్వామ్ (ధర్మణా) ధర్మేణ(వయమ్) (అను) (క్రామామ)అనుక్రమేణ గచ్ఛేమ(సువితాయ)ఐశ్వర్యప్రాప్తయే (నవ్యసే)అతిశయేన నవీనాయ. అన్వయః—హే రాజన్! రాజ్ఞి! వా త్వం పరస్పాయ క్షత్రస్య బ్రహ్మణస్త్వా తన్వం యాహి యథా వయం నవ్యసే సువితాయ ధర్మణాఽనుక్రామాయ తథైవ ధర్మేణ వర్తమానం త్వా విశోఽనుగచ్ఛన్తు ॥౧౯॥ భావార్థః—రాజ్ఞా రాజపురుషైశ్చ ధర్మేణ విదుషః ప్రజాశ్చ సంరక్షణీయాః. ఏవం ప్రజాభీ రాజపురుషైశ్చ రాజా సదా సంరక్షణీయ ఏవం న్యాయవినయాభ్యాం వర్తిత్వా రాజప్రజే నూతనమైశ్వర్య మున్నయేతామ్. ॥౧౯॥

పదార్థము—ఓ రాజా ! లేక ఓ రాణీ ! నీవు, పరస్పాయ=ఇతరులను రక్షించు కర్మకొఱకు, క్షత్రస్య=క్షత్రియకులముయొక్క, లేక రాజ్యముయొక్క, బ్రహ్మణః= వేదవేత్తయగు బ్రాహ్మణకులమునకు సంబంధియైన, త్వా తన్వమ్=నీయొక్క శరీర మును, యాహి=రక్షించుము,మేమెటుల, నవ్యసే సువితాయ=నవీనైశ్వర్యప్రాప్తికై, ధర్మణా=ధర్మముతోపాటు, అనుక్రామామ = అనుకూలముగ నడచెదరో, అటులనే

ధర్మముతోనుండు, త్వా=నీకును అనుకూలముగ, విశః=ప్రజలు సంచరించెదరుగాక!

భావార్థము—రాజు, రాజపురుషులు ధర్మముతో విద్వాంసులను ప్రజలను రక్షించ వలయును. అటులనే రాజును సదైవ రక్షించుటయు ప్రజలకు, రాజపురుషులకు తగిన కార్యము. ఈవిధముగ న్యాయ వినయములతోపాటు ప్రవర్తించి రాజు, ప్రజలు నిత్యము వీనైశ్వర్యములతో నున్నతి పొందుదురు గాక! ॥౧౯॥ 1937

1938 చతుఃస్రక్తిరిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః,

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మానవు లేమి చేయ వలయును?

చతుః స్రక్తి ర్నాభి ర్ఋతస్య సప్రథాః స నో విశ్వాయుః సప్రథాః స నః సర్వాయుః సప్రథాః అప ద్వేషో అప హ్వరోఽన్యవ్రతస్య సశ్చిమ. ॥౨౦॥

చతుఃస్రక్తి రితి చతుః+స్రక్తిః, నాభిః, ఋతస్య, సప్రథా ఇతి సప్రథాః, సః, నః, విశ్వాయురితి విశ్వ+ఆయుః, సప్రథా ఇతి స+ప్రథాః, సః, నః, సర్వా యురితి సర్వ+ఆయుః, సప్రథా+ఇతి స+ప్రథాః, అప, ద్వేషః, అప, హ్వరః, అన్యవ్రతస్యేత్యన్య+వ్రతస్య, సశ్చిమ. ॥౨౦॥

పదార్థః—(చతుఃస్రక్తిః)చతరస్రం(నాభిః)నాభి రివ (ఋతస్య)సత్య స్వరూపస్య(సప్రథాః) విస్తారేణ సహ వర్తమానః (సః) (నః) అస్మాన్ (విశ్వాయుః) సర్వమాయు ర్యస్య (సప్రథాః) విస్తారేణ సహ వర్తమానః (సః) (నః) అస్మాన్ (సర్వాయుః) విస్తారేణ సహ వర్తమానః (సః) (నః) అస్మాన్ (సర్వాయుః) సమ్పూర్ణజీవనమ్ (సప్రథాః) విస్తీర్ణసుఖః (అప) దూరీకరణే (ద్వేషః)యే ద్విషన్తి తాన్(అప) (హ్వరః)యే హ్వరన్తి కుటిలం గచ్ఛన్తి తాన్(అన్యవ్రతస్య) అన్యేషాం పాలనే వ్రతం శీలం యస్య తస్య(సశ్చిమ)దూరే ప్రాప్నుయామ గమయేమ వా ॥౨౦॥

అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా చతుఃస్రక్తిర్నాభి రివ సప్రథా అన్యవ్రతస్యర్తస్య పరమాత్మ నః సేవనం కరోతి స సప్రథః విశ్వాయు ర్నో ఽస్మాన్ బోధయతు. స సప్రథాః సర్వాయు ర్నః పర మేశ్వరవిద్యాం గ్రాహయతు. యేన వయం ద్వేషోపసశ్చిమ తథా యూయమపి కురుత ॥౨౦॥

భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా! యథా ప్రాప్తరసా నాభీ రస ము త్పాద్య సర్వాన్ శరీరావయవాన్ పుష్ణాతి తథా సేవితా విద్వాంస ఉపాసితః పరమేశ్వరశ్చ ద్వేషం కుటిలతాదిదోషాంశ్చ నివార్య సర్వాన్ జీవాన్ సంరక్షతీతి మత్వా తేషాం తస్య చ సతతం సేవా కార్యా. ॥౨౦॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల, చతుఃస్రక్తిః=చతురస్రమగు, నాభిః= నాభివలె, మధ్యమార్గమువలె నిష్పక్షపాతుడు, సప్రథాః=విస్తారముతో నున్నవాడు నగు సత్పురుషుడు, అన్యవ్రతస్య=ఇతర లోకమునంతటిని రక్షించు స్వభావము గల వాడు, ఋతస్య=సత్యస్వరూపుడునగు పరమాత్మను సేవించునో, స సప్రథాః= విస్తృత కార్యములొనర్చునతడు, విశ్వాయుః=సంపూర్ణాయువుతో కూడిన పురుషుడు, నః=మాకు బోధగఅపునో! స సప్రథాః=అధికసుఖ యగునతడు, సర్వాయుః=

నిండుఆయువు కలవాడై, నః = మా కీశ్వరసంబంధమైన విద్యను నేర్పునో! దేని వలన మేము, ద్వేషః = ద్వేషించు శత్రువులను, అప సశ్చిమ = దూరమొనర్చెదమో! హ్వారః = కుటిలాత్ములను, అప = వేరుచేయుదుమో! అటులనే మీరును ఒనర్పుడు.

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఓ మానవులారా! రసమును గ్రహించిన నాభి రసమును ఉత్పాదనమొనర్చి శరీరావయవములనన్నిటిని పుష్టమొనర్చునటుల, సేవించబడిన విద్వాంసులు లేక ఉపాసించబడిన పరమేశ్వరుడు ద్వేష కుటిలత్వాది దోషములను నివృత్తపఱచి సకలజీవముల రక్షయొనర్చెదరు, ఒనర్చును. అట్టి విద్వాంసులను, అట్టి పరమేశ్వరుని నిరంతరము సేవించవలయును. ॥౨౦॥ 1938

1939 ఘర్మైతదిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే చెప్పెను.

ఘర్మైతత్తే పురీషం తేన వర్ధస్వ చా చ ప్యాయస్వ ।
వర్ధిషీమహి చ వయమా చ ప్యాసిషీమహి. ॥౨౧॥

ఘర్మ, ఏతత్, తే, పురీషమ్, తేన, వర్ధస్వ, చ, ఆ, చ, ప్యాయస్వ, వర్ధిషీమహి, చ, వయమ్, ఆ, చ, ప్యాసిషీమహి. ॥౨౧॥

పదార్థః—(ఘర్మ) పూజనీయతమ!(ఏతత్)(తే)తవ(పురీషమ్)వ్యాపనం పాలనం వా(తేన) (వర్ధస్వ) (చ) (ఆ) (చ) (ప్యాయస్వ) పుషాణ(వర్ధిషీమహి)పూర్ణాం వృద్ధిం ప్రాప్నుయామ(చ) (వయమ్) (ఆ)(చ) (ప్యాసిషీమహి) సర్వతో వర్ధేమ ॥౨౧॥ అన్వయః—హే ఘర్మ సర్వతః ప్రకాశమయ జగదీశ్వర! విద్వన్! వా యదేతత్తే పురీషమస్తి తేన త్వం వర్ధస్వ చాఽన్యాన్ వర్ధయ స్వయమాప్యాయస్వాఽన్యాంశ్చ పోషయ తవ కృపయా శిక్షయా వా యథా వయం వర్ధిషీమహి తథాచాఽన్యాన్ వయం వర్ధయేమ యథా చ వయమాప్యాసిషీమహి తథాఽన్యాన్ సమన్తతః పోషయేమ తథా యూయమపి కురుత ॥౨౧॥ భావార్థః—అత్ర శ్లేష వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యా! యథేశ్వరేణ సర్వత్రాభివ్యాప్తేన సర్వం రక్ష్యతే వివర్ధ్యతే చ తథైవ వర్ధమానైః పుష్టై రస్మాభిః సర్వే జీవా వర్ధనీయాః పోషణీయాశ్చ. ॥౨౧॥

పదార్థము—ఘర్మ = అత్యంతపూజనీయా! అన్నివైపులనుండి ప్రకాశమయుడవగు నో జగదీశ్వరా! లేక విద్వాంసుడా! తే = నీయొక్క, ఏతత్ పురీషమ్ = ఏ యీ వ్యాప్తి లేక పాలనమున్నదో, తేన = దానిచే నీవు, వర్ధస్వ = వృద్ధిజెందుము, చ = మఱియు నితరులను వృద్ధిపఱచుము. నీవు స్వయముగ, ఆప్యాయస్వ = పుష్టుడవుకమ్ము, చ = మఱియు నితరులను పుష్టులుగ నొనర్చుము. నీ కృపచేతను లేక నీ శిక్షణచేతను మేమెటుల, వర్ధిషీమహి = పూర్ణవృద్ధిని పొందెదమో, చ = మఱియు నటులనే యితరులను వృద్ధిపఱచెదముగాక! చ = మఱియు మేమెటుల, ఆ ప్యాసిషీమహి = అన్నివైపుల నుండి వృద్ధిజెందెదమో అటులనే యితరులను నిరంతరము వృద్ధిపఱచెదముగాక! అటులనే మీరును ఒనర్పుడు. ॥౨౧॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు శ్లేష, వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. మానవులారా! సర్వత్ర అభివ్యాప్తుడైన యీశ్వరుడు అందరి రక్షణ, పుష్టి ఒనర్చినటులనే వర్ధమానులము, పుష్టులము నగు మనకును సకల జీవములు వర్ధనీయములు, పోషణీయములు నై యున్నవి. ॥౨౧॥ 1939

1940 అచిక్రదదిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, పరోష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః,
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అచి॑క్రదద్వృషా॒ హరి॑ర్మ॒హాన్మి॒త్రో న ద॑ర్శ॒తః ।
సꣳసూర్యే॑ణ దిద్యుత దుద॒ధి ర్ని॒ధిః. ॥౨౨॥

అచి॑క్రదత్, వృషా॑, హరిః॑, మ॒హాన్, మి॒త్రః, న, ద॒ర్శ॒తః, సమ్,
సూర్యే॑ణ, ది॒ద్యు॒త॒త్, ఉ॒ద॒ధి రిత్యు॑ద॒+ధిః, ని॒ధిరితి॑ ని॒+ధిః. ॥౨౨॥

పదార్థః—(అచిక్రదత్) శబ్దం కుర్వన్ (వృషా) వర్షకః (హరిః) ఆశుగన్తా సర్వేభ్యో జ్యేష్ఠః (మిత్రః) సఖా (న) ఇవ (దర్శతః) ద్రష్టవ్యః (సమ్) (సూర్యేణ) సవిత్రా (దిద్యుతత్) విద్యోతతే (ఉదధిః) ఉదకాని ధీయన్తే యస్మిన్ స సముద్రోఽన్తరిక్షం వా (నిధిః) నిధీయన్తే పదార్థా యస్మిన్ సః ॥
అన్వయః—హే మనుష్యా! యో వృషా హరి ర్మహానచిక్రద న్మిత్రో (న) దర్శతః సూర్యేణ సహ ఉదధి ర్నిధిరివ సందిద్యుతత్ స ఏవ విద్యుద్రూపోఽగ్నిః సర్వైః సంప్రయోజ్యః ॥౨౨॥ భావార్థః—అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యాః! యథా వృషభాస్తురఙ్గాశ్చ శబ్దాయన్తే, యథా సఖా సఖీన్ ప్రీణయతి తథైవ సర్వైర్లోకైః సహ వర్తమానా విద్యుత్ సర్వాన్ ప్రకాశయతి, తాం విజానీత. ॥౨౨॥

పదార్థము—మానవులారా! వృషా=వర్షమునకు నిమిత్తము, హరి=శీఘ్రముగ నడచునది, మహాన్=అన్నిటికంటె గొప్పది, అచిక్రదత్=శబ్దమొనర్చునదేది, మిత్రః న=మిత్రతుల్యముగ, దర్శతః=చూచుటకు యోగ్యమై, సూర్యేణ=సూర్యునితో పాటు, ఉదధిఃనిధిః=పదార్థములుంచబడు నాకాశమునందు, జలముప్రోగగు సముద్రమునందు, సమ్‌విద్యుతత్ = బాగుగ ప్రకాశిత మగుచున్నదో ఆ విద్యుద్రూపాగ్నిని అందఱు విని యోగించవలయును. ॥౨౨॥

భావార్థము—ఈమంత్రమునందు ఉపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఓ మానవులారా! ఎద్దులు లేక గుఱ్ఱములు యెటుల శబ్దమొనరించునో, మిత్రుడు మిత్రుల నెటుల తృప్తిపఱచునో, అటులనే సకల లోకములందు వ్యాప్తమైయున్న విద్యుదగ్ని అన్నిటిని ప్రకాశపఱచు చున్నది. దానిని ఎఱుగుడు. ॥౨౨॥ 1940

1941 సుమిత్రియా ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆపో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
అథ సజ్జన దుర్జన కృత్య మాహ. సజ్జన, దుర్జనుల కృత్యము.

సు॒మి॒త్రి॒యా న॒ ఆప॒ ఓష॑ధయః సన్తు॒ దు॒ర్మి॒త్రి॒యా స్తస్మై॑ సన్తు॒

యో౽స్మాన్ ద్వేష్టి యఞ్చ వయం ద్విష్మః. ॥ ౨౩ ॥

సుమిత్రియా ఇతి సు+మిత్రియాః, నః, ఆపః, ఓషధయః, సన్తు, దుర్మిత్రియా ఇతి దుః+మిత్రియాః, తస్మై, సన్తు, యః, అస్మాన్, ద్వేష్టి, యమ్, చ, వయమ్, ద్విష్మః. ॥ ౨౩ ॥

పదార్థః—(సుమిత్రియాః)సుష్ఠు సఖ్యాయ ఇవ(నః)అస్మభ్యమ్(ఆపః) ప్రాణాః (ఓషధయః) సోమాద్యాః(సన్తు)(దుర్మిత్రియాః)దుష్టాని మిత్రాణీవ(తస్మై)(సన్తు) (యః) పక్షపాతీ అధార్మికః (అస్మాన్)(ద్వేష్టి)(యమ్)(చ)(వయమ్)(ద్విష్మః)న ప్రీణీమః ॥ ౨౩॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! ఆప ఓషధయో నో౽స్మభ్యం సుమిత్రియా ఇవ సన్తు యో౽స్మాన్ ద్వేష్టి యఞ్చ వయం ద్విష్మ స్తస్మై అప ఓషధయశ్చ దుర్మిత్రియా ఇవ శన్తు ॥ ౨౩ ॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యే మనుష్యా అన్యేషాం సుపథ్యౌషధిప్రాణవద్రోగదుఃఖనివారకాః సన్తి త ధన్యాః యే చ కుపథ్యదుష్టౌషధమృత్యువదన్యేషాం దుఃఖప్రదాస్తాన్ ధిగ్ధిక్. ॥ ౨౩ ॥

పదార్థము—మానవులారా! ఆపః = ప్రాణములు లేక జలములు, మఱియు, ఓషధయః = సోమలతాద్యోషధులు, నః = మాకొఱకు, సుమిత్రియాః సంతు = సుందర మిత్రులవలె సుఖదాయకములగుగాక! యః = పక్షపాతి అధర్మియగు నెవడు, అస్మాన్ = ధర్మాత్ములమగు మమ్ములను, ద్వేష్టి = ద్వేషించునో, చ = మఱియు, యమ్ = ఏ దుష్టుని, వయమ్ = ధర్మాత్ములమైన మేము, ద్విష్మః = ద్వేషించెదమో, తస్మై = అతనికి ప్రాణములు జలములు ఓషధులు, దుర్మిత్రియాః సంతు = దుష్టమిత్రులవలె దుఃఖదాయకములగుగాక ! ॥ ౨౩ ॥

భావార్థము—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ మనుష్యులు ఇతరులకు సుపథ్యమువలెను, ఓషధివలెను, ప్రాణమువలెను రోగములను దుఃఖములను దూరమొనర్చెదరో వారు ధన్యవాదార్హులు. ఎవరు కుపథ్యమువలెను, దుష్టౌషధములవలెను, మృత్యువువలెను ఇతరులను దుఃఖపెట్టుదురో వారు మాటిమాటికి ధిక్కారయోగ్యులు. ॥ ౨౩ ॥ 1941

1942 ఉద్వయమిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, సవితా దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః, కీదృశో జనః సుఖమాప్నుయా దిత్యాహ. ఎట్టి పురుషులు సుఖమును పొందుదురు ?

ఉద్వయన్తమసస్పరి స్వః పశ్యన్త ఉత్తరమ్ । దేవం దేవత్రా సూర్యమగన్మ జ్యోతిరుత్తమమ్. ॥ ౨౪ ॥

ఉత్, వయమ్, తమసః, పరి, స్వరితిస్వః, పశ్యన్తః, ఉత్తరమిత్యుత్+తరమ్, దేవమ్, దేవత్రేతి దేవ+త్రా, సూర్యమ్, అగన్మ, జ్యోతిః, ఉత్తమ

మిత్త్యుత్ + త్తమమ్. ॥౨౧॥

పదార్థః—(ఉత్) (వయమ్) (తమసః) అన్ధకారాత్ (పరి) వర్జనే (స్వః) సుఖమ్ (పశ్యన్తః) (ఉత్తరమ్) సర్వేషాం పదార్థానామ్ ఉత్తరస్మిన్ వర్తమానమ్ (దేవమ్) దివ్యగుణకర్మస్వభావమ్ (దేవత్రా) దేవేషు దివ్యేషు పదార్థేషు (సూర్యమ్) సవితృవత్ ప్రకాశమయమ్ (అగన్మ) (జ్యోతిః) సర్వస్య ప్రకాశకమ్ (ఉత్తమమ్) సర్వోత్కృష్టమ్॥౨౧॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! యథా వయం యం తమసః పృథక్ వర్తమాన ముత్తరం దేవత్రా దేవ ముత్తమం జ్యోతిః సూర్యం పశ్యన్తః సన్తః స్వః సుఖం పర్యుదగన్మ తథైవ యూయమపి ప్రాప్నుత ॥౨౧॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. యే మనుష్యా విద్యుదాదివిద్యాం ప్రాప్య పరమాత్మానం సాక్షాత్పశ్యేయుస్తే ప్రకాశితాః సన్తః సుఖ మవాప్నుయుః. ॥౨౧॥

పదార్థము—మానవులారా! వయమ్ = మేమెటుల, తమసః = అంధకారమునకు భిన్నముగనున్నవాడు, ఉత్తరమ్ = సకలపదార్థముల కుత్తరభాగమున నున్నవాడు, దేవత్రా = దివ్యశ్రేష్ఠపదార్థములలో, దేవమ్ = ఉత్తమ గుణకర్మ స్వభావము గలవాడు, ఉత్తమమ్ = సర్వశ్రేష్ఠుడు, జ్యోతిః = సర్వప్రకాశకుడు, సూర్యమ్ = సూర్యునివలె ప్రకాశస్వరూపుడు నగు నీశ్వరుని, పశ్యంతః = జ్ఞానదృష్టితో గాంచుచు, స్వః = సుఖమును, పరి ఉత్ అగన్మ = అన్నివైపులనుండి ఉత్కృష్టరీతితో పొందెదమో, అటులనే మీరును పొందుడు. ॥౨౧॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఏ మనుష్యులు విద్యుదాది విద్యలను పొంది పరమాత్మని సాక్షాత్తుగ దర్శించెదరో వారు ప్రకాశితులై సదా సుఖమును పొందుదురు. ॥౨౧॥ 1942

1943 ఏధ ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, సామ్నీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః, అథాఽగ్నిమిషేణ యోగికృత్య మాహ. అగ్ని మిషతో యోగుల కర్తవ్యము.

ఏధో᳚ఽస్యేధిషీమహి సమిదసి తేజో᳚ఽసి తేజో మయి ధేహి. ॥౨౩॥

ఏధః, అసి, ఏధిషీమహి, సమిదితి సమ్ + ఇత్,

అసి, తేజః, అసి, తేజః, మయి, ధేహి. ॥౨౩॥

పదార్థః—(ఏధః) ఇన్ధతే ప్రదీపయన్తి తేన తద్వత్ (అసి) (ఏధిషీమహి) సర్వతో వర్ధయేమ (సమిత్) సమ్యక్ ప్రదీప్తేవ (అసి) (తేజః) ప్రకాశమయః (అసి) (తేజః) (మయి) (ధేహి) ॥౨౩॥ అన్వయః—హే పరమేశ్వర ! యస్త్వమస్మదాత్మస్వేధ ఇవ ప్రకాశకోఽసి సమిదివాఽసి తేజోవత్సర్వవిద్యాదర్శకోఽసి స త్వం మయి తేజో ధేహి భవన్తం ప్రాప్య వయ మేధిషీమహి॥౨౩॥ భావార్థః—హే మనుష్యా ! యథేన్ధనేన ఘృతేన చాగ్నే ర్జ్వాలా వర్ధతే తథైవోపసితేన జగదీశ్వరేణ యోగినామాత్మానః ప్రకాశితా భవన్తి. ॥౨౩॥

పదార్థము—ఓ పరమేశ్వరా! నీవు, ఏధః అసి = ప్రకాశమును కలిగించు ఇంధ

నమువలె మా యాత్మలందు ప్రకాశమొనర్చువాడవు, సమిత్ అసి = సమగ్ర్వదీప్తమగు సమిధ వంటివాడవు, తేజః అసి = ప్రకాశమయమగు విద్యుత్తువలె సకల విద్యలను చూపించువాడవు. అట్టి నీవు, మయి = నాయందు, తేజః = తేజస్సును, ధేహి = ధారణ మొనర్చుము. నిన్నుపొంది మేము, ఏధిషీమహి = అన్నివిధముల వృద్ధిపొందుదుముగాక!

భావార్థము—మానవులారా! ఇంధనమువలన, ఘృతమువలన అగ్ని బాగా వృద్ధియగుచున్నటుల ఉపాసించబడిన పరమాత్మునివలన యోగుల ఆత్మలు ప్రకాశితము లగును. ॥౭౫॥ 1943

1944 యావతీత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, స్వరాట్ పంక్తిశ్ఛన్దః, పంచమః స్వరః.

పున ర్విద్వాంసః కిం కుర్యు రిత్యాహ. విద్వాంసు లేమి చేయవలయును ?

యావతీ ద్యావా పృథివీ యావచ్చ సప్త సిన్ధవో వితస్థిరే । తావన్తమిన్ద్ర తే గ్రహమూర్జా గృహ్ణామ్యక్షితం మయి గృహ్ణామ్యక్షితమ్. ॥౭౬॥

యావతీ ఇతి యావతీ, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, యావత్, చ, సప్త, సిన్ధవః, వితస్థిర ఇతి వి+తస్థిరే, తావన్తమ్ ఇన్ద్ర, తే, గ్రహమ్, ఊర్జా, గృహ్ణామి, అక్షితమ్, మయి, గృహ్ణామి, అక్షితమ్. ॥౭౬॥

పదార్థః—(యావతీ) యావత్పరిమాణే (ద్యావాపృథివీ) భూమిసూర్యౌ (యావత్) యావ త్పరిమాణాః(చ)(సప్త)(సిన్ధవః)సముద్రాః(వితస్థిరే)విశేషేణ తిష్ఠన్తి(తావన్తమ్)(ఇన్ద్ర)విద్యుద్వద్వ వర్తమాన(తే)తవ(గ్రహమ్)గృహ్ణాతి యేన తమ్(ఊర్జా)బలేన (గృహ్ణామి) (అక్షితమ్) క్షయరహి తమ్(మయి)గృహ్ణామి(అక్షితమ్) నాశరహితమ్ ॥౭౬॥ అన్వయః—హే ఇన్ద్ర! తే యావతీ ద్యావాపృథివీ యావచ్చ సప్త సిన్ధవో వితస్థిరే తావన్త మక్షితం గ్రహమూర్జాఽహం గృహ్ణామి తావన్త మక్షితమహం మయి గృహ్ణామి ॥౭౬॥ భావార్థః—విద్వద్భి ర్యావచ్ఛక్యం తావద్భూమి విద్యుదాదిగుణాన్ గృహీత్వాఽక్షయం సుఖ మాప్తవ్యమ్. ॥౭౬॥

పదార్థము—ఇంద్ర = విద్యుత్తువలె నుండు పరమేశ్వరా! తే = నీ యొక్క, యావతీ ద్యావాపృథివీ = ఎంత సూర్యుడు, ఎంత భూమి, చ = మఱియు, యావత్సప్తసింధవః = ఎంత పెద్ద సప్తసముద్రములు, వితస్థిరే = విశేషించి స్థితములై యున్నవో, తావంతమ్ = అంత. అక్షితమ్ = నాశరహితము, గ్రహమ్ = గ్రహణమునకు సాధనరూపము నగు సామర్థ్యమును, ఊర్జా = బలముతో నేను, గృహ్ణామి = స్వీకరించుచున్నాను. అటులనే అంత. అక్షితమ్ = నాశరహిత సామర్థ్యమును నేను, మయి = నాయందు, గృహ్ణామి = గ్రహించుచున్నాను. ॥౭౬॥

భావార్థము—విద్వాంసులు వీలైనంతవఱకు శక్తికొలది భూమి విద్యుదాదుల గుణములను గ్రహించి అక్షయసుఖమును పొందవలయును. ॥౭౬॥ 1944

1945 మయి త్యదిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః,
అథ మనుష్యాన్ కిం సుఖయతీత్యాహ ॥

మానవుల కే వస్తువులు సుఖ మొసగుచున్నవి ?

మయి త్యదిన్ద్రియం బృహన్మయి దక్షో మయి క్రతుః। ఘర్మస్త్రిశుగ్విరాజతి
విరాజా జ్యోతిషా సహ బ్రహ్మణా తేజసా సహ. ॥ ౨౨ ॥

మయి, త్యత్, ఇన్ద్రియమ్, బృహత్, మయి, దక్షః, మయి, క్రతుః,
ఘర్మః, త్రిశుగితి త్రి+శుక్, వి,రాజతి, విరాజేతి వి+రాజా, జ్యోతిషా,
సహ బ్రహ్మణా, తేజసా, సహ. ॥ ౨౨ ॥

పదార్థః—(మయి) ఇన్ద్రే జీవాత్మని (త్యత్)తత్ (ఇన్ద్రియమ్) మన ఆది (బృహత్)మహత్ (మయి)(దక్షః)బలమ్(మయి)(క్రతుః)ప్రజ్ఞా కర్మ వా(ధర్మః)ప్రతాపో యజ్ఞో వా(త్రిశుక్)త్రిస్రో మృదుమధ్యతీవ్రా దీప్తయో యస్య సః(విరాజతి)విశేషేణ ప్రకాశతే(విరాజా)విశేషేణ ప్రకాశేన(జ్యోతిషా)ద్యోతమానేన(సహ)(బ్రహ్మణా)ధనేన(తేజసా)తీక్ష్ణేన(సహ) ॥ ౨౨ ॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యథా విరాజా జ్యోతిషా సహ బ్రహ్మణా తేజసా సహ చ త్రిశుక్ ఘర్మో విరాజతి తథా మయి బృహత్ త్యదిన్ద్రియం మయి దక్షో మయి క్రతు ర్విరాజతి తథా యుష్మాసు స్వయం విరాజతామ్ ॥ ౨౨ ॥ భావార్థః—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలఙ్కారః. హే మనుష్యాః! యథాఽగ్నివిద్యుత్సూర్యరూపేణ త్రివిధః ప్రకాశో జగత్ప్రకాశయతి తథోత్తమం బలం కర్మ ప్రజ్ఞాధర్మసఞ్చితం ధనం జితమిన్ద్రియం బృహత్సుఖం ప్రయచ్ఛతి. ॥ ౨౨ ॥

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల, విరాజా = విశేషముగ ప్రకాశించునది, జ్యోతిషా సహ = ప్రదీప్తమగు జ్యోతితోపాటు మఱియు, బ్రహ్మణా తేజసా సహ = తీక్ష్ణకార్యసాధకమగు ధనముతోపాటు, త్రిశుక్ = కోమల మధ్యమ తీవ్రములగు దీప్తులు గలదియునగు, ఘర్మః = ప్రతాపము, విరాజతి = విశేషించి ప్రకాశించుచున్నదో, అటులనే, మయి = జీవాత్మనైన నాయందు, బృహత్ త్యత్ ఇంద్రియమ్ = గొప్పవి యగు మనస్సు మొదలగు ఇంద్రియములు, మయి = నాయందు, దక్షః = బలము మఱియు, మయి = నాయందు, క్రతుః = బుద్ధి లేక కర్మ విశేషించి ప్రకాశితమగుచున్నది. అటులనే మీమధ్యకూడ ఇది విశేషించి ప్రకాశితమగుగాక! ॥ ౨౨ ॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. మానవులారా! అగ్ని విద్యుత్తు సూర్యరూపములలో మూడు విధములుగనున్న ప్రకాశము జగత్తును ప్రకాశిత మొనర్చుచున్నది. అటులనే ఉత్తమబలము, కర్మ, ప్రజ్ఞ, ధర్మసంచితధనము, జితేంద్రియత్వము, బృహత్సుఖమును ఇచ్చుచున్నవి. ॥ ౨౨ ॥ 1945

1946 పయస ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, స్వరాడ్ ధృతిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః,
పున ర్మనుష్యాః కిం కిం కుర్యు రిత్యాహ ॥ మానవు లేమేమి చేయవలయును ?

పయసో రేత ఆభృతం తస్య దోహమశీమహ్యుత్తరాముత్తరాం సమామ్। త్విషః సంవృక్ క్రత్వే దక్షస్య తే సుషుమ్ణస్య తే సుషుమ్ణాగ్నిహుతః। ఇన్ద్రపీతస్య ప్రజాపతిభక్షితస్య మధుమత ఉపహూత ఉపహూతస్య భక్షయామి. ॥౨౮॥

పయసః, రేతః, ఆభృతమిత్యా+భృతమ్, తస్య, దోహమ్, అశీమహి ఉత్తరాముత్తరామిత్యుత్తరామ్+ఉత్తరామ్, సమామ్, త్విషః, సంవృగితి సమ్+వృక్, క్రత్వే, దక్షస్య, తే, సుషుమ్ణస్య, సుసుమ్నస్యేతి సు+సుమ్నస్య, తే, సుషుమ్ణ, సుసుమ్నేతి సు+సుమ్న, అగ్నిహుత+ఇత్యగ్ని+హుతః, ఇన్ద్రపీత స్యేతీన్ద్ర+పీతస్య, ప్రజాపతిభక్షితస్యేతి ప్రజాపతి+భక్షితస్య, మధుమత ఇతి మధు+మతః, ఉపహూత ఇత్యుప + హూతః. ఉపహూతస్యేత్యుప+హూతస్య, భక్షయామి. ॥౨౮॥

పదార్థః—(పయసః) ఉదకస్య దుగ్ధస్య వా (రేతః) వీర్యమ్ (ఆభృతమ్) సమన్తాత్ పుష్టం ధృతం వా (తస్య)(దోహమ్) ప్రపూర్తిమ్ (అశీమహి) ప్రాప్నుయామ (ఉత్తరాముత్తరామ్) ఆగామినీ మాగామినీమ్ (సమామ్) వేలామ్ (త్విషః) ప్రదీప్తస్య (సంవృక్)యః సంవృణక్తి సః (క్రత్వే)ప్రజ్ఞాయై (దక్షస్య) బలస్య (తే) తవ (సుషుమ్ణస్య) శోభనం సుమ్నం సుఖం యస్య(తే) తవ(సుషుమ్ణ) శోభనసుఖయుక్త ! (అగ్నిహుతః) అగ్నౌ హుతం ప్రక్షిప్తం యేన(ఇన్ద్రపీతస్య) సూర్యేణ జీవేన వా పీతస్య (ప్రజాపతిభక్షితస్య) ప్రజాస్వామినేశ్వరేణ సేవితస్య భక్షితస్య వా (మధుమతః) మధురాదిగుణయుక్తస్య (ఉపహూతః) ఉప సమీపే కృతాఽఽహ్వానః (ఉపహూతస్య)సమీపమాహూతస్య (భక్షయామి) ॥౨౮॥ అన్వయః—హే సుషుమ్ణ! యథా త్వయా యస్య పయసో రేత ఆభృతం తస్య దోహముత్తరాముత్తరాం సమాం వయమశీమహి తస్య తే క్రత్వే త్విషో దక్షస్య త ఆభృతమశీమహి సుషుమ్ణస్యేంద్రపీతస్య ప్రజాపతిభక్షితస్యోపహూతస్య మధుమతః పయసో దోషాన్ సంవృక్ సన్నుపహూతోఽగ్నిహుతోఽహం భక్షయామి ॥ భావార్థః—మనుష్యైః సదా వీర్యం వర్ధనీయం, విద్యాదిశుభగుణా ధర్తవ్యాః, ప్రతిదినం సుఖం వర్ధనీయం, యథా స్వస్య సుఖమిచ్ఛేయుస్తథాఽన్యేషామప్యాకాఙ్క్షేరన్నితి. ॥౨౮॥

పదార్థము—సుషుమ్ణ=శోభనగుణయుక్తా ! ఎటుల నీచే, పయసః=ఏ జలము యొక్క లేక పాలయొక్క, రేతః=పరాక్రమము, ఆభృతమ్=పుష్ట మొనర్చబడి యున్నదో ధారణ మొనర్చబడియున్నదో, తస్య దోహమ్=దాని యొక్క పూర్ణత్వమును మఱియు, ఉత్తరాముత్తరామ్ సమామ్=ఉత్తరోత్తరసమయమును, అశీమహి=మేము పొందెదమో ! తే=ఆ నీయొక్క, క్రత్వే=బుద్ధికొఱకు, త్విషః = ప్రకాశితమగు, దక్షస్య=బలము యొక్కయు, తే=నీయొక్కయు పుష్టిని లేక ధారణమును పొందుదుమో! సుషుమ్ణస్య=సుందరము, సుఖదము, ఇంద్రపీతస్య=సూర్యుడు లేక జీవము

గ్రహించినది, ప్రజాపతిభక్షితస్య=ప్రజారక్షకుడగు ఈశ్వరుడు సేవించినది, లేక జీవము భుజించినది. ఉపహూతస్య = సమీపమునకు తీసుకరాబడినదియు (మధురము) నగు దుగ్ధము లేక జలముయొక్క దోషములను, సంవృక్=బాగుగవేఱు పఱచుచున్న వాడను, ఉపహూతః=సమీపమునకు పిలువబడినవాడను, అగ్నిహుతః=అగ్నియందు హోమమొనర్చువాడను నగు నేను భోజనములేక సేవను ఒనర్చెదనుగాక! ॥౨౮॥

భావార్థము—మనుష్యులకు ఉచితమేమనగ :- సదా వీర్యమును వృద్ధిపఱచవలయును. విద్యాది శుభగుణములను ధరించవలయును. తన సుఖమెటుల వాంఛించునో అటులనే ఇతరులకుకూడ సుఖమును ఆకాంక్షించవలయును. ॥౨౮॥ 1946

ఈ అధ్యాయమునందు ఈ సృష్టియందు శుభగుణ గ్రహణము, స్వపరపోషణము, యజ్ఞముచే లోకస్థ పదార్థశోధనము, సర్వత్ర సుఖప్రాప్తిసాధనము, ధర్మానుష్ఠానము, పుష్టివర్ధనము, ఈశ్వర గుణముల వ్యాఖ్య, అన్నివిధముల బలవృద్ధి, సుఖభోగము చెప్పబడినది. కనుక ఈ అధ్యాయమునందు చెప్పబడిన యర్థమునకు పూర్వాధ్యాయముతో సంగతి కలదని తెలుసుకొనవలయును.

❖

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీ విరజానంద
సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ శ్రీ మద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితే
సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే
యజుర్వేదభాష్యేఽష్టత్రింశోఽధ్యాయః
సమాప్తిమగమత్. ౩౮.

❖

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నె కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీ మద్దయానన్దసరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౮ వ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథైకోనచత్వారింశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే.

(౩౯ వ అధ్యాయము ఆరంభము)

ఓం విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరా సువ । యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥

1947 స్వాహా ప్రాణేభ్య ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ప్రాణాదయో
లింగోక్తా దేవతాః, పఙ్క్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః,

అథాన్త్యేష్టికర్మ విషయ మాహ. అన్త్యేష్టికర్మ విషయము చెప్పబడుచున్నది.

స్వాహా ప్రాణేభ్యః సాధిపతికేభ్యః పృథివ్యై స్వాహాఽగ్నయే స్వాహాఽన్తరిక్షాయ స్వాహా వాయవే స్వాహా దివే స్వాహా సూర్యాయ స్వాహా. ॥౧॥

స్వాహా, ప్రాణేభ్యః సాధిపతికేభ్య ఇతి సాధి+పతికేభ్యః, పృథివ్యై, స్వాహా, అగ్నయే, స్వాహా, అన్తరిక్షాయ, స్వాహా, వాయవే, స్వాహా, దివే, స్వాహా, సూర్యాయ, స్వాహా. ॥౧॥

పదార్థః—(స్వాహా)సత్యా క్రియా (ప్రాణేభ్యః) జీవనహేతుభ్యః (సాధిపతికేభ్యః) అధిపతినా జీవేన సహ వర్తమానేభ్యః (పృథివ్యై) భూమ్యై (స్వాహా) సత్యా వాక్ (అగ్నయే) పావకాయ (స్వాహా) (అన్తరిక్షాయ) ఆకాశే గమనాయ (స్వాహా) (వాయవే) వాయుప్రాప్తయే (స్వాహా) (దివే) విద్యుత్ప్రాప్తయే (స్వాహా) (సూర్యాయ) సవితృప్రాపణాయ (స్వాహా) ॥

అన్వయః—హే మనుష్యా! యుష్మాభిః సాధిపతికేభ్యః ప్రాణేభ్యః స్వాహా, పృథివ్యై స్వాహాఽగ్నయే స్వాహాఽన్తరిక్షాయ స్వాహా, వాయవే స్వాహా, దివే స్వాహా, సూర్యాయ స్వాహా చ యథావత్ సంప్రయోజ్యా ॥౧॥

భావార్థః—అస్మిన్నధ్యాయేఽన్త్యేష్టికర్మోచ్యతే నరమేధః పురుషమేధో దాహకర్మేత్యనర్థాన్తరం నామోచ్యతే. యదా కశ్చిన్మ్రియేత తదా శరీరభారతుల్యం ఘృతం గృహీత్వా తత్ర ప్రతిప్రస్థమేకరక్తికామాత్రాం కస్తూరీం మాషకమాత్రం కేసరం చన్దనాదీని కాష్ఠాని చ యథాయోగ్యం సంభృత్య యావానూర్ధ్వబాహుః పురుషస్తావదాయామప్రమితాం సార్ధత్రిహస్తమాత్రాముపరిష్టాద్విస్తీర్ణాం చాపద్గభీరాం వితస్తిమాత్రమర్వాగ్వేదిం నిర్మాయాఽధస్తాదర్ధమాత్రాం సమిద్భిః ప్రపూర్య తదుపరి శవం నిధాయ పునః పార్శ్వయో రుపరిష్టాచ్చ సమ్యక్ సమిధః సఞ్చిత్య వక్షఃస్థలాదిషు కర్పూరం సంస్థాప్య కర్పూరేణ ప్రదీప్తమగ్నిం చితాయాం ప్రవేశ్య యదా ప్రదీప్తోఽగ్నిర్భవేత్తదైతైః స్వాహాన్తైరేతదధ్యాయస్థైర్మన్త్రైః పునః పునరనువృత్త్యా ఘృతం హుత్వా శవం, సమ్యక్ ప్రదహేయుః ఏవం కృతే దాహకానాం యజ్ఞఫలం ప్రాప్నుయాన్న కదాచిచ్ఛవం భూమౌ నిదధ్యుర్నారణ్యే త్యజేయుర్న జలే నిమజ్జయేయుర్వినా దాహేన సమ్బన్ధినో మహత్పాపం ప్రాప్నుయుః. కుతః ప్రేతస్య వికృతస్య శరీరస్య సకాశాదధికదుర్గన్ధోన్నతేః ప్రాణ్యప్రాణిష్వసంఖ్యరోగప్రాదుర్భావాత్తస్మాత్పూర్వోక్తవిధినా శవస్య దాహ ఏవ కృతే భద్రం నాన్యథా ॥౧॥

పదార్థము—మానవులారా! మీరు, సాధిపతికేభ్యః = ఇంద్రియాదుల కధిపతియగు జీవముతో పాటునుండు, ప్రాణేభ్యః = జీవనసదృశప్రాణములకు, స్వాహా = సత్యక్రియను, పృథివ్యై = భూమికై, స్వాహా = సత్యవాణిని, అగ్నయే = అగ్నికై, స్వాహా = సత్యక్రియను, అన్తరిక్షాయ = ఆకాశమునందు విహరించుటకై, స్వాహా = సత్యవాణిని, వాయవే = వాయుప్రాప్తికై, స్వాహా = సత్యక్రియను, దివే = విద్యుత్ప్రాప్తికై, స్వాహా = సత్యవాణిని, మరియు, సూర్యాయ = సూర్యమండలప్రాప్తికై, స్వాహా = సత్యక్రియను, యథావసరముగ సంప్రయోగించుడు, ॥౧॥

భావార్థము—ఈ అధ్యాయమునందు అంత్యేష్టికర్మ [చెప్పబడినది.] దీనినే నరమేధము, పురుషమేధము, దాహకర్మ అనియు నందురు. ఎవరైనా మృతిబొందినప్పుడు అతని శరీరభారమునకు సమానముగ నేతిని గ్రహించి, సేరు[౮౦ తులములు]న కొక రత్తి[తులములో ౯౬వ వంతు]కస్తూరి, ఒక మాష[తులములో ౧౨వ వంతు]కుంకుమ పువ్వు చొప్పునను పిల్లైనన్ని చందనాదికాష్ఠములను సమకూర్చవలయును. ఊర్ధ్వబాహుపురుషునియంత బారు, మూడున్నరమూరల వెడల్పు, అంతయే లోతు, క్రింద జానెడు వెడల్పు ఉండునట్లు వేదిని రచించి, క్రిందనుండి సగమువరకు సమిధల నింపి దానిమీద శవమునుంచి, మరల పార్శ్వములందును, పైనను చక్కగా సమిధల పేర్చి వక్షఃస్థలాదులందు కర్పూరమునుంచి, కర్పూరముచే నగ్నిని రాజేసి చితియందు చొప్పించి, అగ్ని ప్రదీప్తమైనతర్వాత స్వాహాంతములైన ఈ అధ్యాయస్థ మంత్రములను అనేకసార్లు అనువృత్తి యొనర్చుచు నేతిని వ్రేల్చి, శవమును చక్కగా దహనమొనర్చవలయును. ఇటులొనర్చిన దాహకులకు యజ్ఞఫలము లభించును. శవము నెన్నటికి భూమియందు పాతిపెట్టగూడదు. అరణ్యములోను వదలిపెట్టగూడదు. జలములందును వదలకూడదు. దహనము చేయనిచో సంబంధీకులకు మహాపాపము సంభవించును. ఎందుకనగా:-ప్రేతశరీరమునుండి అధికదుర్గంధము వెలువడుటచే చరాచరజగత్తులో నసంఖ్యరోగము లుత్పన్నమగును. కనుక పూర్వోక్తవిధి ననుసరించి శవమును దహనమొనర్చుటలోనే కళ్యాణమున్నది. వేరువిధముగ లేదు. ॥౧॥ 1947

1948 దిగ్భ్య ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, దిగాదయో లింగోక్తా దేవతాః, భురిగనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః,

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యాదియే.

దిగ్భ్యః స్వాహా చన్ద్రాయ స్వాహా నక్షత్రేభ్యః స్వాహాద్భ్యః స్వాహా వరుణాయ స్వాహా నాభ్యై స్వాహా పూతాయ స్వాహా. ॥౨॥

దిగ్భ్య ఇతి దిక్+భ్యః, స్వాహా, చన్ద్రాయ, స్వాహా, నక్షత్రేభ్యః స్వాహా, అద్భ్య ఇత్యత్+భ్యః, స్వాహా, వరుణాయ, స్వాహా, నాభ్యై, స్వాహా, పూతాయ, స్వాహా

పదార్థః—(దిగ్భ్యః) దిక్షు హుతద్రవ్యస్య గమనాయ (స్వాహా) (చన్ద్రాయ) చన్ద్రలోకస్య ప్రాప్తయే (స్వాహా) (నక్షత్రేభ్యః) నక్షత్రప్రకాశప్రాప్తయే (స్వాహా) (అద్భ్యః) జలేషు గమనాయ (స్వాహా)(వరుణాయ)సముద్రాదిషు గమనాయ(స్వాహా)(నాభ్యై) నాభేర్దహనాయ (స్వాహా)(పూతాయ)పవిత్రకరణాయ(స్వాహా) ॥౨॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! యూయం శరీరస్య దాహే దిగ్భ్యః స్వాహా చన్ద్రాయ స్వాహా నక్షత్రేభ్యః స్వాహా౽ద్భ్యః స్వాహా వరుణాయ స్వాహా నాభ్యై స్వాహా పూతాయ స్వాహా సత్యాం క్రియాం సమ్ప్రయుఙ్ధ్వమ్ ॥ భావార్థః—మనుష్యాః పూర్వోక్తవిధినా శరీరం దగ్ధ్వా సర్వాసు దిక్షు శరీరావయవాన్ అగ్ని ద్వారా గమయేయుః ॥౨॥

పదార్థము—మానవులారా ! శరీరమును దహనమొనర్చునప్పుడు, దిగ్భ్యః= హుతద్రవ్యమును దిశలందు చేర్చుటకై, స్వాహా=సత్యక్రియను, చంద్రాయ=చంద్ర లోకప్రాప్తికై,స్వాహా=సత్యక్రియను,నక్షత్రేభ్యః=నక్షత్రలోకముల ప్రకాశప్రాప్తికై, స్వాహా=సత్యక్రియను, అద్భ్యః=జలములందు చరించుటకై, స్వాహా=సత్యక్రియను, వరుణాయ=సముద్రాదులందు పయనించుటకై, స్వాహా=సత్యక్రియను, నాభ్యై= నాభి దహించుటకై, స్వాహా=సత్యక్రియను, మఱియు, పూతాయ=పవిత్రమొనర్చుటకై, స్వాహా=సత్యక్రియను చక్కగ ప్రయోగించుడు. ॥౨॥

భావార్థము—మానవులు పూర్వోక్తవిధి ననుసరించి శరీరమును దహనమొనర్చి సకలదిశలందు శరీరావయవములను అగ్నిద్వారా చేర్పించవలయును. ॥౨॥ 1948

1949 వాచ ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, వాగాదయో లిఙ్గోక్తా దేవతాః, స్వరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః,
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

వాచే స్వాహా ప్రాణాయ స్వాహా। ప్రాణాయ స్వాహా చక్షుషే స్వాహా చక్షుషే స్వాహా శ్రోత్రాయ స్వాహా శ్రోత్రాయ స్వాహా ॥3॥

వాచే, స్వాహా, ప్రాణాయ, స్వాహా, ప్రాణాయ, స్వాహా, చక్షుషే, స్వాహా, చక్షుషే, స్వాహా, శ్రోత్రాయ, స్వాహా, శ్రోత్రాయ, స్వాహా ॥3॥

పదార్థః—(వాచే) వాగిన్ద్రియహోమాయ (స్వాహా) (ప్రాణాయ) శరీరస్యా౽వయవాన్ జగత్ప్రాణే గమనాయ (స్వాహా) (ప్రాణాయ)ధనంజయగమనాయ(స్వాహా)(చక్షుషే) ఏకస్య చక్షుర్గోలకస్య దహనాయ (స్వాహా) (చక్షుషే) ఇతరస్య నేత్రగోలకస్య దహనాయ (స్వాహా) (శ్రోత్రాయ) ఏకస్య శ్రోత్రగోలకస్య విభాగాయ (స్వాహా)(శ్రోత్రాయ) ద్వితీయస్య శ్రోత్రగోలకస్య విభాగాయ స్వాహా ॥3॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! యూయం మృతశరీరస్య వాచే స్వాహా ప్రాణాయ స్వాహా ప్రాణాయ స్వాహా చక్షుషే స్వాహా చక్షుషే స్వాహా శ్రోత్రాయ స్వాహా శ్రోత్రాయ స్వాహేత్యుక్తా ఘృతాహుతీః ఛిత్తాయాం ప్రక్షిపత ॥3॥ భావార్థః—యే సుగన్ధియుక్తేన ఘృతాదిసమ్భారేణ మృతం శరీరం దాహయేయుస్తే పుణ్యభాజో జాయన్తే. ॥3॥

పదార్థము—మానవులారా! మీరు చనిపోయిన శరీరము యొక్క, వాచే = వాణీంద్రియముల సంబంధమగు హోమమునకై, స్వాహా = సుందరహోమమును, ప్రాణాయ = శరీరావయవములను జగత్తులోని ప్రాణవాయువునందు చేర్చుటకై, స్వాహా = సత్యక్రియను, ప్రాణాయ = ధనంజయవాయువును పొందుటకై, స్వాహా = సత్యక్రియను, చక్షుషే = ఒక నేత్రగోళకమును దహించుటకై, స్వాహా = సుందరాహుతిని, చక్షుషే = ద్వితీయ నయనగోళకమును కాల్చుటకై, స్వాహా = మంచిఆహుతిని, శ్రోత్రాయ = ఒక చెవి విభాగమునకై, స్వాహా = సుందరాహుతిని, శ్రోత్రాయ = ద్వితీయకర్ణ విభాగమునకై, స్వాహా = ఈ శబ్దము నుచ్చరించుచు ద్వితీయాహుతి నివ్వవలయును. ॥౩॥

భావార్థము—మృతశరీరమును ఘృతాది సుగంధయుక్తసామగ్రితో దహనమొనరించువారు పుణ్యభాగులగుచున్నారు. ॥౩॥ 1949

1950 మనస ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, శ్రీర్దేవతా, నిచృద్బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నదే విషయము.

మనసః కామ మాకూతిం వాచః సత్య మశీయ । పశూనాం రూపమన్నస్య రసో యశః శ్రీః శ్రయతాం మయి స్వాహా ॥౪॥

మనసః, కామమ్, ఆకూతిమిత్యాఽఽకూతిమ్, వాచః, సత్యమ్, అశీయ, పశూనామ్, రూపమ్, అన్నస్య, రసః, యశః, శ్రీః, శ్రియతామ్, మయి, స్వాహా

పదార్థః—(మనసః) అన్తఃకరణస్య (కామమ్) ఇచ్ఛాపూర్తిమ్ (ఆకూతిమ్) ఉత్సాహమ్ (వాచః) వాణ్యాః (సత్యమ్) సత్సు సాధు వచః (అశీయ) ప్రాప్నుయామ్ (పశూనామ్) గవాదీనామ్ (రూపమ్) సున్దరం స్వరూపమ్ (అన్నస్య) అత్తుమర్హస్యోదనాదేః (రసః) మధురాదిః (యశః) కీర్తిః (శ్రీః) శోభనైశ్వర్యం చ (శ్రయతామ్) సేవతామ్ (మయి) జీవాత్మని (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా ॥౪॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! యథాహం స్వాహైవం పూర్వపరోక్తప్రకారేణ మృతాని శరీరాణి దగ్ధ్వా మనసో వాచశ్చ సత్యం కామ మాకూతిం పశూనాం రూపమశీయ యథా మయ్యన్నస్య రసో యశః శ్రీః శ్రయతాం తథైవం కృత్వా యూయమేనం ప్రాప్నుత ఏతా యుష్మాసు శ్రయన్తామ్ ॥౪॥ భావార్థః—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలఙ్కారః. యే మనుష్యాః! సువిజ్ఞానోత్సాహ సత్యవచనైర్మృతాని శరీరాణి విధినా దాహయన్తి తే పశూన్ ప్రజాధనధాన్యాదీని పురుషార్థేన లభన్తే. ॥౪॥

పదార్థము—మనుష్యులారా! ఎటుల నేను, స్వాహా = సత్యక్రియచే ముందువెనుకగా చెప్పబడిన యీవిధముగ మృతశరీరములను దహనమొనరించి, మనసః = మనస్సు యొక్క, వాచః = వాక్కు యొక్క, సత్యమ్ కామమ్ = విద్యమానములందు శ్రేష్ఠమైన ఇచ్ఛాపూర్తిని, ఆకూతిమ్ = ఉత్సాహమును, పశూనామ్ = గవాదుల, రూపమ్ = సుందరస్వరూపమును, అశీయ = పొందెదనో, ఎటుల, మయి = జీవాత్మయైన

నాయందు, అన్నస్య=తినదగిన అన్నాదుల, రసః=మధురాదిరసము, యశః=కీర్తి, శ్రీః=శోభ లేక ఐశ్వర్యము, శ్రయతామ్=ఆశ్రయించునో, అటులనే, మీరు వీనిని పొందుడు. మఱియు నివి మీ యందాశ్రయించును గాక! ॥౪॥

భావార్థము—వాచక లుప్తోపమాలంకారమిందున్నది.ఏ మానవులు సుందరవిజ్ఞానముతో, ఉత్సాహముతో, సత్యవచనములతో మృతశరీరములను విధిపూర్వకముగ దహనమొనర్చుచున్నారో వారు పశువులను, ప్రజలను, ధనధాన్యాదులను పురుషార్థముతో పొందుచున్నారు. ॥౪॥ 1950

1951 ప్రజాపతి రిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా. కృతిశ్ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహా. మరల నదే విషయము.

ప్రజాపతిః సమ్భ్రియమాణః సమ్రాట్ సమ్భృతో వైశ్వదేవః సꣳసన్నో ఘర్మః ప్రవృక్త స్తేజ ఉద్యత ఆశ్వినః పయస్యానీయమానే పౌష్ణో విష్యన్దమానే మారుతః క్లథన్। మైత్రః శరసి సన్తాయ్యమానే వాయవ్యో హ్రియమాణ ఆగ్నేయో హూయమానో వాగ్ఘుతః ॥౫॥

ప్రజాపతి రితి ప్రజా+పతిః, సమ్భ్రియమాణ ఇతి సమ్+భ్రియమాణః, సమ్రాడితి సమ్+రాట్, సమ్భృత, ఇతి సమ్+భృతః, వైశ్వదేవ ఇతి వైశ్వ+దేవః, సꣳసన్న ఇతి సమ్+సన్నః, ఘర్మః, ప్రవృక్త ఇతి ప్ర+వృక్తః, తేజః, ఉద్యత ఇత్యుత్+యతః, ఆశ్వినః, పయసి, ఆనీయమాన ఇత్యా+నీయమానే, పౌష్ణః, విష్యన్దమానే, విస్యన్దమాన ఇతి వి+స్యన్దమానే, మారుతః, క్లథన్, మైత్రః, శరసి, సన్తాయ్యమాన ఇతి సమ్ తాయ్యమానే, వాయవ్యః, హ్రియమాణః, ఆగ్నేయః, హూయమానః, వాక్, హుతః ॥౫॥

పదార్థః—(ప్రజాపతిః) ప్రజాయాః పాలకో జీవః (సమ్భ్రియమాణః) సమ్యక్ పోష్యమాణో ధ్రియమాణో వా (సమ్రాట్) యః సమ్యగ్రాజతే సః (సమ్భృతః)సమ్యక్ పోషితో ధృతో వా (వైశ్వదేవః) విశ్వేషాం దేవానాం దివ్యానాం జీవానాం పదార్థానాం వా యః సమ్బన్ధీ(సంసన్నః) సమ్యక్ గచ్ఛన్ ప్రాప్నువన్ (ఘర్మః) (ప్రవృక్తః) శరీరాత్పృథక్ భూతః (తేజః)(ఉద్యతః)ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్(ఆశ్వినః)అశ్వినోః ప్రాణాపానగత్యో రయం సమ్బన్ధీ (పయసి) ఉదకే (ఆనీయమానే) సమన్తాత్ప్రాప్తే (పౌష్ణః) పూష్ణః పృథివ్యా అయం సమ్బన్ధీ (విష్యన్దమానే) విశేషేణ స్యమానే (మారుతః) మనుష్యదేహో వా మయమ్(క్లథన్)హింసాం కుర్వన్

(మైత్రః) మిత్రస్యాయం సమ్భృతః (శరసి) తడాగే (సన్తాయ్యమానే) విస్తార్యమాణే పాల్యమానే వా (వాయవ్యః) వాయోః భవః (హ్రియమాణః) యో హ్రియతే సః (ఆగ్నేయః) అగ్నిదేవతాకః (హూయమానః) శబ్ద్యమానః (వాక్) యో వదతి సః (హుతః) శబ్దితః ॥౫॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యేనేశ్వరేణ సమ్భ్రియమాణః సమ్రాడ్ వైశ్వదేవః సంసన్నో ఘర్మస్తేజః ప్రవృక్త ఉద్యత ఆశ్విన ఆనీయమానే పయసి పౌష్ణో విష్యన్దమానే మారుతః క్లథన్ మైత్రః సన్తాయ్యమానే శరసి వాయవ్యో హ్రియమాణ ఆగ్నేయో హూయమానో వాగ్ఘుతః ప్రజాపతిః సమ్భృతోఽస్తి తమేవ పరమాత్మానం యూయ ముపాధ్వమ్ ॥౫॥ భావార్థః—యదాఽయం దేహం త్యక్త్వా సర్వేషు పృథివ్యాదిపదార్థేషు భ్రమన్ యత్ర కుత్ర ప్రవిశన్ యత స్తతో గచ్ఛన్ కర్మానుసారేణేశ్వరవ్యవస్థయా జన్మ ప్రాప్నోతి తదైవ సుప్రసిద్ధో భవతి ॥౫॥

పదార్థము—ఓ మనుష్యులారా! ఏ యీశ్వరునిచే, సంభ్రియమాణః = చక్కగా పోషించబడినది, ధారణమొనరించబడినది, సమ్రాట్ = చక్కగా ప్రకాశమానము, వైశ్వదేవః = సకలోత్తమజీవులకు లేక పదార్థములకు సంబంధించినది, సంసన్నః = చక్కగ లభించుచున్నదియు నగు, ఘర్మః = ఎండ తాపముగనున్న, తేజః = ప్రకాశము, మఱియు, ప్రవృక్తః = శరీరమునుండి వేరై, ఉద్యతః = పైకి వెళ్లుచున్న, ఆశ్వినః = ప్రాణాపానములకు సంబంధించిన తేజస్సు, ఆనీయమానే = చక్కగ పొందబడుచున్న, పయసి = జలమునందున్న, పౌష్ణః = పృథివీసంబంధమైన తేజస్సు, విష్యందమానే = విశేషించి లభించిన సమయమున, మారుతః = మనుష్యదేహసంబంధమైన తేజస్సు, క్లథన్ = హింసించుచున్న, మైత్రః = మిత్రమగు ప్రాణమునకు సంబంధించిన తేజస్సు, సంతాయ్యమానే = విస్తరించిన లేక పాలించబడిన, శరసి = చెఱువునందు, వాయవ్యః = వాయుసంబంధియైన తేజస్సు, హ్రియమాణః = హరించబడుచున్న, ఆగ్నేయః = అగ్నిదేవతాసంబంధమైన తేజస్సు, హూయమానః = పిలవబడినది, వాక్ = మాటలాడునది, హుతః = శబ్దమొనర్చిన[దియునైన] తేజస్సు, ప్రజాపతిః = ప్రజారక్షకమగు జీవము[ఇవియన్నియు], సంభృతః = చక్కగా పోషించబడి లేక ధారణమొనర్చబడి యున్నవో ఆ పరమాత్మనే మీరు ఉపాసించుడు. ॥౫॥

భావార్థము—ఈ జీవము శరీరమును వదలి, పృథివ్యాది సకల పదార్థములలో భ్రమణమొనర్చుచు ఎక్కడపడితే అక్కడ ప్రవేశించుచు, ఇటునటు పోవుచు, కర్మానుసారముగ ఈశ్వరుని వ్యవస్థచే జన్మ పొందుచున్నది. అప్పుడే మరల ప్రసిద్ధమగుచున్నది.

1952 సవితేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః సవిత్రాదయో దేవతాః, విరాడ్ ధృతిశ్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నావిషయమే.

సవితా ప్రథమేఽహన్నగ్నిర్ద్వితీయే వాయుస్తృతీయే ఆదిత్య శ్చతుర్థే చన్ద్రమాః పఞ్చమ ఋతుః షష్ఠే మరుతః సప్తమే బృహస్పతిరష్టమే మిత్రో నవమే వరుణో దశమ ఇన్ద్ర ఏకాదశే విశ్వే దేవా ద్వాదశే ॥౬॥

సవితా, ప్రథమే,అహన్, అగ్నిః, ద్వితీయే, వాయుః, తృతీయే,ఆదిత్యః, చతుర్థే, చన్ద్రమాః, పఞ్చమే, ఋతుః, షష్ఠే, మరుతః, సప్తమే, బృహస్పతిః, అష్టమే, మిత్రః, నవమే, వరుణః, దశమే,ఇన్ద్రః, ఏకాదశే,విశ్వే,దేవాః, ద్వాదశే

పదార్థః—(సవితా)సూర్యః (ప్రథమే)ఆదిమే(అహన్) దినే (అగ్నిః) వహ్నిః (ద్వితీయే) ద్వయోః పూర్ణే (వాయుః) (తృతీయే) (ఆదిత్యః) (చతుర్థే) (చన్ద్రమాః) (పఞ్చమే) (ఋతుః) (షష్ఠే) (మరుతః) మనుష్యాదయః (సప్తమే) (బృహస్పతిః) బృహతాం పాలకః సూత్రాత్మా (అష్టమే) (మిత్రః) ప్రాణః (నవమే) (వరుణః) ఉదానః (దశమే) (ఇన్ద్రః) విద్యుత్ (ఏకాదశే) (విశ్వే)సర్వే (దేవాః) దివ్యగుణాః (ద్వాదశే) ॥౬॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! అనేన జీవేన ప్రథమేఽహన్ సవితా ద్వితీయేఽగ్నిస్తృతీయే వాయుశ్చతుర్థ ఆదిత్యః పఞ్చమే చన్ద్రమాః షష్ఠ ఋతుః సప్తమే మరుతోఽష్టమే బృహస్పతి ర్నవమే మిత్రో దశమే వరుణ ఏకాదశ ఇన్ద్రో ద్వాదశేఽహని విశ్వే దేవాశ్చ ప్రాప్యన్తే ॥౬॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యదేమే జీవాః శరీరం త్యజన్తి తదా సూర్యప్రకాశాదీన్ పదార్థాన్ ప్రాప్య కిఞ్చిత్కాలం భ్రమణం కృత్వా స్వకర్మానుయోగేన గర్భాశయం గత్వా శరీరం ధృత్వా జాయన్తే తదైవ పుణ్య పాపకర్మణా సుఖదుఃఖాని ఫలాని భుఞ్జతే. ॥౬॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా! ఈ జీవమునకు, ప్రథమే అహన్ =శరీరము త్యజించిన మొదటిదినమున, సవితా = సూర్యుడు, ద్వితీయే =రెండవదినమున, అగ్నిః= అగ్ని, తృతీయే=మూడవదినమున, వాయుః=వాయువు, చతుర్థే=నాల్గవదినమున, ఆదిత్యః=మాసము, పంచమే=ఐదవదినమందు, చంద్రమాః=చంద్రుడు, షష్ఠే=ఆరవ దినమందు, ఋతుః=వసంతాది ఋతువులు, సప్తమే మరుతః=ఏడవదినమందు మనుష్యాది ప్రాణులు, అష్టమే బృహస్పతిః=ఎనిమిదవదివసమందు గొప్పవానిని రక్షించు సూత్రాత్మవాయువు, నవమే మిత్రః=తొమ్మిదవ దినమందు ప్రాణము, దశమే వరుణః =పదియవ దినమందు ఉదానము,ఏకాదశే ఇంద్రః=పదునొకండవదినమందు విద్యుత్తు, ద్వాదశే విశ్వేదేవాః=పండ్రెండవ దినమందు సకలోత్తమగుణములు లభించుచున్నవి.

భావార్థము—మానవులారా! ఈజీవములు శరీరములను త్యజించినప్పుడు సూర్య ప్రకాశాది పదార్థములను పొంది కొంతకాలము భ్రమణమొనర్చి, స్వకర్మల ననుసరించి, గర్భాశయములనుపొంది శరీరములను ధరించి ఉత్పన్నమగుచున్నవి.అప్పుడే పుణ్యపాప కర్మలచేత సుఖదుఃఖరూపఫలములను అనుభవించుచున్నవి. ॥౬॥ 1952

1953 ఉగ్రశ్చేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, మరుతో దేవతా, భురిగ్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునః కే జీవాః కింగుణాః సన్తీత్యాహ. ఏ జీవము లేగుణములు కలిగియున్నవి ?

ఉగ్రశ్చ భీమశ్చ ధ్వాన్తశ్చ ధునిశ్చ ।
సాసహ్వాంశ్చాభియుగ్వా చ విక్షిపః స్వాహా ॥౭॥

ఉగ్రః, చ, భీమః, చ, ధ్వాన్త ఇతి ధు+అన్తః, చ, ధునిః, చ, సాస హ్వాన్, ససహ్వానితి ససహ్వాన్, చ, అభి+యుగ్వేత్యభి యుగ్వా, చ, విక్షిప ఇతి వి+క్షిపః, స్వాహా ॥౭॥

పదార్థః—(ఉగ్రః) తీవ్రస్వభావః (చ) శాన్తః (భీమః) బిభేతి యస్మాత్స భయంకరః (చ) నిర్భయః (ధ్వాన్తః) ధ్వాన్తమన్ధకారం ప్రాప్తః (చ) ప్రకాశం గతః (ధునిః) కమ్పమానః (చ) నిష్కమ్పః (సాసహ్వాన్) భృశం సహమానః (చ) అసహమానో వా (అభియుగ్వా) యోఽభిమతో యుంక్తే స (చ) వియుక్తః (విక్షిపః) యో విక్షిపతి విక్షేపం ప్రాప్నోతి సః (స్వాహా) స్వకీయయా క్రియయా ॥౭॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః ! మరణం ప్రాప్తో జీవః స్వాహోగ్రశ్చ భీమశ్చ ధ్వాన్తశ్చ ధునిశ్చ సాసహ్వాంశ్చాభియుగ్వా చ విక్షిపో జాయతే ॥౭॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యే జీవాః పాపాచరణాస్తే ఉగ్రా, యే ధర్మాచరణాస్తే శాన్తా, యే భయప్రదాస్తే భీమాః, యే భయం ప్రాప్తాస్తే భీతా యే ఽభయప్రదాస్తే నిర్భయా యేఽవిద్యాయుక్తాస్తేఽన్ధకారావృతాః యే విద్వాంసో యోగినస్తే ప్రకాశయుక్తా యేఽజితేన్ద్రియాస్తే చఞ్చలాః యే జితేన్ద్రియాస్తే ఽచఞ్చలాః స్వస్వకర్మఫలాని సహమానాః సంయుక్తా విక్షేపం ప్రాప్తాః సన్తోఽత్ర జగతి నిత్యం భ్రమన్తీతి విజానీత. ॥౭॥

పదార్థము—మానవులారా ! మరణమును పొందిన జీవము, స్వాహా=స్వకర్మముచే, ఉగ్రః=తీవ్రస్వభావముగలది, చ=శాంతమైనదియు, భీమః=భయముగొల్పునది, చ=నిర్భయమైనదియు, ధ్వాంతః=అంధకారమును పొందునది, చ=ప్రకాశమును పొందునదియు, ధునిః=వణకునది, చ=నిష్కంపమైనదియు, సాసహ్వాన్=అతిశయ సహనశీలముగలది, చ=సహనములేనిదియును, అభియుగ్వా=అన్నివిధముల నియమధారి, చ=అన్నిటినుండి వేరుగా నుండునదియు, మఱియు, విక్షిపః=విక్షేపమును పొందునదియు [నగుచున్నది.] ॥౭॥

భావార్థము—మానవులారా ! పాపాచరణులైన జీవులు ఉగ్రులుగాను, ధర్మాత్ములు శాంతులుగను, భయముగొలుపునవి భీమములుగను, భయపడునవి భీతములుగను, అభయప్రదములు నిర్భయములుగను, అవిద్యాయుక్తములు అంధకారావృతములుగను, విద్వాంసులు యోగులైనవి ప్రకాశయుక్తములుగను, జితేంద్రియములు కానివి చంచలములుగను, జితేంద్రియములు చంచలతారహితములుగను నై తమతమ కర్మఫలములను పొందుచు సంయుక్తములు, విక్షేపప్రాప్తములునై యీ జగమున నిత్యము భ్రమణమొనర్చుచున్నవి. అని యెఱుగుడు. ॥౭॥ 1953

1954 అగ్నిమిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్న్యాదయో లిఙ్గోక్తా దేవతాః, నిచృదత్యష్టిశ్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః

కే జనా ఉభయజన్మనోః సుఖమాప్నువన్తీత్యాహ.

ఏ మానవులు రెండు జన్మలయందు సుఖమును పొందుచున్నారు ?

అగ్నిం హృదయేనాశనిం హృదయాగ్రేణ పశుపతిం కృత్స్నహృద యేన భవం యక్నా। శర్వం మతస్నాభ్యామీశానం మన్యునా మహాదేవ మన్తః పర్శవ్యేనోగ్రం దేవం వనిష్ఠునా వసిష్ఠహనుః శిఙ్గీని కోశ్యాభ్యామ్. ॥౮॥

అగ్నిమ్, హృదయేన, అశనిమ్, హృదయాగ్రేణేతి హృదయ+అగ్రేణ, పశుపతిమితి పశు+పతిమ్, కృత్స్నహృదయేనేతి కృత్స్న + హృదయేన, భవమ్, యక్నా, శర్వమ్, మతస్నాభ్యామ్, ఈశానమ్, మన్యునా, మహాదేవమితి మహా+దేవమ్, అన్తః+పర్శవ్యేన, ఉగ్రమ్, దేవమ్, వనిష్ఠునా, వసిష్ఠహనురితి వసిష్ఠ+హనుః, శిఙ్గీని, కోశ్యాభ్యామ్. ॥౮॥

పదార్థః (అగ్నిమ్)పావకమ్(హృదయేన)హృదయావయవేన(అశనిమ్)విద్యుతమ్(హృద యాగ్రేణ)హృదయస్య పురోభాగేన (పశుపతిమ్)పశూనాం పాలకం జగద్ధర్తారం రుద్రం సర్వ ప్రాణమ్ (కృత్స్నహృదయేన) సంపూర్ణహృదయావయవేన (భవమ్)యస్సర్వత్ర భవతి తమ్ (యక్నా)యకృతా శరీరావయవేన(శర్వమ్) విజ్ఞాతారమ్ (మతస్నాభ్యామ్) (హృదయపా ర్శ్వావయవాభ్యామ్(ఈశానమ్)సర్వస్య జగతః స్వామినమ్(మన్యునా) దుష్టాచారిణః పాపం చ ప్రతి వర్తమానేన క్రోధేన (మహాదేవమ్) మహాంశ్చాసౌ దేవశ్చ తం పరమాత్మానం (అన్తః పర్శవ్యేన)అన్తఃపార్శ్వావయవభావేన (ఉగ్రమ్) తీక్ష్ణస్వభావమ్ (దేవమ్) దేదీప్యమానమ్ (వని ష్ఠునా)ఆంత్రవిశేషేణ(వసిష్ఠహనుః)వసిష్ఠస్యాతిశయేన వాసహేతోర్హనురివ హను ర్యస్య తమ్ అత్ర సుపాం సులుగిత్యమః స్థానే సుః(శిఙ్గీని)జ్ఞాతుం ప్రాప్తుం యోగ్యాని. అత్ర వృగిధాతోః పృషో దరాది నాభీష్టరూపసిద్ధిః (కోశ్యాభ్యామ్) కోశ ఉదరే భవాభ్యాం మాంసపిణ్డాభ్యామ్ ॥౮॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యే తే మృతా జీవా హృదయేనాగ్నిం హృదయాగ్రేణాశనిం కృత్స్నహృదయేన పశుపతిం యక్నా భవం మతస్నాభ్యాం శర్వం మన్యునేశానమన్తఃపర్శవ్యేన మహాదేవముగ్రం దేవం వనిష్ఠునా వసిష్ఠహనుః కోశ్యాభ్యాం శిఙ్గీని ప్రాప్నువన్తీతి యూయం విజానీత ॥౮॥ భావార్థః—యే మనుష్యాః సర్వాఙ్గైర్ధర్మాచరణం విద్యాగ్రహణం సత్సఙ్గం జగ దీశ్వరోపాసనం చ కుర్వన్తి తే వర్తమానభవిష్యతోర్జన్మనోః సర్వాణి సుఖాని ప్రాప్నువన్తి ॥౮॥

పదార్థము—ఓ మానవులారా! చనిపోయిన జీవము లేవియున్నవో, యవి, హృదయేన=హృదయావయవముతో, అగ్నిమ్=అగ్నిని, హృదయాగ్రేణ=హృద యము యొక్క పురోభాగముచే, అశనిమ్=విద్యుత్తును, కృత్స్నహృదయేన=హృద యము యొక్క సంపూర్ణావయవముల వలన,పశుపతిమ్=పశువుల రక్షకుడు, జగద్ధారణ మొనర్చువాడు, అందఱికి జీవనహేతువునగు పరమేశ్వరుని, యక్నా=యకృత్తు అను శరీరావయవముచే,భవమ్=సర్వత్ర యున్న యీశ్వరుని,మతస్నాభ్యామ్=హృదయము యొక్క రెండువైపుల నున్న అవయవములతో. శర్వమ్ = విజ్ఞానముగల ఈశ్వరుని, మన్యునా=దుష్టాచారిపట్ల, పాపముపట్లనుండు క్రోధముచే, ఈశానమ్=సకలజగత్తు నకు స్వామియైన ఈశ్వరుని, అంతఃపర్శవ్యేన=లోపలి ప్రక్క ఎముకల యొక్క అవ

యనసములలో కలిగిన విజ్ఞానముచే, మహాదేవమ్=మహాదేవుడు, ఉగ్రమ్ దేవమ్=ఉగ్రస్వభావుడు, ప్రకాశవంతుడు నగు నీశ్వరుని, వనిష్ఠునా=ఒక ప్రత్యేకమైన ప్రేగుచే, పశుపతింపుః=అత్యంత పాలసీయుడవగు పానువువలె పానువు గలవానిని,కోశ్యాభ్యామ్=నడుములో నుండు రెండు మాంసపిండములచే,శింగీని=తెలుసుకొనదగిన లేక పొందదగిన వస్తువులను పొందుచున్నవి అని మీరెఱుగుడు. ॥౮॥

భావార్థము—శరీరముయొక్క సకలాంగములచే ధర్మాచరణము విద్యాగ్రహణము, సత్సంగము, జగదీశ్వరోపాసన చేయు మానవులు ఈ జన్మమున, రాబోవు జన్మమున సుఖములను పొందుచున్నారు. ॥౮॥ 1954

1955 ఉగ్రమిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః,ఉగ్రాదయో లిఙ్గోక్తా దేవతాః,భురిగష్టిశ్ఛన్దః,మధ్యమః స్వరః
మనుష్యాః కథ ముగ్రస్వభావాదీన్ ప్రాప్నువన్తీత్యాహ.
మానవు లెట్లు ఉగ్రస్వభావమును పొందుచున్నారు ?

ఉగ్రం లోహితేన మిత్రం సౌవ్రత్యేన రుద్రం దౌర్వ్రత్యేనేన్ద్రం ప్రక్రీడేన మరుతో బలేన సాధ్యాన్ప్రముదా । భవస్య కణ్ఠ్యం రుద్రస్యాన్తః పార్శ్వ్యం మహాదేవస్య యకృచ్ఛర్వస్య వనిష్ఠుః పశుపతేః పురీతత్ ॥౯॥

ఉగ్రమ్, లోహితేన, మిత్రమ్, సౌవ్రత్యేన, రుద్రమ్, దౌర్వ్రత్యేనేతి దౌః+వ్రత్యేన, ఇన్ద్రమ్, ప్రక్రీడేనేతి ప్ర+క్రీడేన, మరుతః, బలేన, సాధ్యాన్, ప్రముదేతి ప్ర+ముదా, భవస్య, కణ్ఠ్యమ్, రుద్రస్య, అన్తః+పార్శ్వ్యమిత్యన్తః+పార్శ్వ్యమ్, మహాదేవస్యేతి మహా+దేవస్య, యకృత్, శర్వస్య, వనిష్ఠుః, పశుపతేరితి పశు+పతేః, పురీతత్, పురితదితి పురి+తత్ ॥౯॥

పదార్థః—(ఉగ్రమ్)తీవ్రం గుణమ్(లోహితేన) శుద్ధేన రక్తేన (మిత్రమ్) ప్రాణమివ సఖాయమ్ (సౌవ్రత్యేన) శ్రేష్ఠేన కర్మణా(ఇన్ద్రమ్)పరమైశ్వర్యం విద్యుతం వా(రుద్రమ్) రోదయితారమ్ (దౌర్వ్రత్యేన) దుష్టాచారేణ (ప్రక్రీడేన) (మరుతః) ఉత్తమాన్ మనుష్యాన్ (బలేన) (సాధ్యాన్) సాద్ధుం యోగ్యాన్(ప్రముదా)ప్రకృష్టేన హర్షేణ (భవస్య)యః ప్రశంసితో భవతి తస్య (కణ్ఠ్యమ్) కణ్ఠే భవం స్వరమ్ (రుద్రస్య) దుష్టానాం రోదయితుః (అన్తఃపార్శ్వ్యమ్) అన్తః పార్శ్వే భవమ్ (మహాదేవస్య) మహతో విదుషః (యకృత్) హృదయస్థో రోహితః పిణ్డః (శర్వస్య)సుఖప్రాపకస్య(వనిష్ఠుః) ఆన్త్రవిశేషః. అత్ర సు పాం సులుగిత్యమః స్థానే సురాదేశః (పశుపతేః)(పురీతత్)హృదయస్యనాడీ ॥౯॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! గర్భాశయస్థా జీవా బాహ్యా వా లోహితేనోగ్రం సౌవ్రత్యేన మిత్రం దౌర్వ్రత్యేన రుద్రం ప్రక్రీడేనేన్ద్రం బలేన మరుతః ప్రముదా సాధ్యాన్ భవస్య కణ్ఠ్యం రుద్రస్యాన్తః పార్శ్వ్యం మహాదేవస్యయకృచ్ఛర్వస్య వని

ష్ఠుః పశుపతేః పురీతత్ ప్రాప్నువన్తి ॥౯॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యథా దేహినో రుధిరాద్యై రుగ్రాదిస్వభావాదీన్ ప్రాప్నువన్తి తథా గర్భాశయేఽపి లభన్తే ॥౯॥

పదార్థము—మానవులారా! గర్భాశయములోనున్న జీవములు లేక బయటనున్న జీవులు, లోహితేన=శుద్ధరక్తముచే, ఉగ్రమ్=తీవ్రగుణమును, సౌవ్రత్యేన=శ్రేష్ఠకర్మచే, మిత్రమ్=ప్రాణసమప్రియుని, దౌర్వ్రత్యేన=దుష్టాచరణముచే, రుద్రమ్=పీడిపించువానిని, ప్రక్రీడేన ఇంద్రమ్=ఉత్తమక్రీడతో పరమైశ్వర్యమును లేక విద్యుత్తును, బలేన మరుతః=బలముచే నుత్తమమానవులను, ప్రముదా సాధ్యాన్=ఉత్తమానందముతో సాధించదగు పదార్థములను, భవస్య = ప్రశంసను పొందువానియొక్క, కంఠ్యమ్=కంఠమునందు కలుగు స్వరమును, రుద్రస్య అంతఃపార్శ్వ్యమ్=దుష్టుల పీడిపించువానియొక్క ప్రక్కటెముకలలో నున్నదానిని, మహాదేవస్య యకృత్=మహావిద్వాంసునియొక్క హృదయములోనున్న ఎఱ్ఱని పిండమును, శర్వస్య=సుఖమును పొందు మానవునియొక్క, వనిష్ఠుః=ఒకానొక ప్రేగును, పశుపతేః పురీతత్=పశురక్షకపురుషునియొక్క హృదయనాడిని పొందుచున్నవి. ॥౯॥

భావార్థము—మానవులారా! దేహధారులు రుధిరాదులచే తేజస్సు మొదలగు స్వభావాదులను పొందుచున్నటులనే గర్భాశయమునందున్నవి కూడ పొందును.

1956 లోమభ్య ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, ఆ కృతిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః

మనుష్యై ర్భస్మాన్తం శరీరం మన్త్రై ర్దాహ్య మిత్యాహ.

మానవులు భస్మమగునంతవరకు శరీరమును మంత్రములతో దహనము చేయవలెను.

లోమభ్యః స్వాహా లోమభ్యః స్వాహా త్వచే స్వాహా త్వచే స్వాహా లోహితాయ స్వాహా లోహితాయ స్వాహా మేదోభ్యః స్వాహా మేదోభ్యః స్వాహా మాꣳసేభ్యః స్వాహా మాꣳసేభ్యః స్వాహా స్నావభ్యః స్వాహా స్నావభ్యః స్వాహాఽస్థభ్యః స్వాహాఽస్థభ్యః స్వాహా మజ్జభ్యః స్వాహా మజ్జభ్యః స్వాహా । రేతసే స్వాహా పాయవే స్వాహా ॥౧౦॥

లోమభ్య ఇతి లోమ+భ్యః, స్వాహా, లోమభ్య ఇతి లోమ+భ్యః, స్వాహా, త్వచే, స్వాహా, త్వచే, స్వాహా, లోహితాయ, స్వాహా, లోహితాయ, స్వాహా, మేదోభ్య ఇతి మేదః+భ్యః, స్వాహా, మేదోభ్య ఇతి మేదః+భ్యః, స్వాహా, మాꣳసేభ్యః, స్వాహా, మాꣳసేభ్యః, స్వాహా, స్నావభ్య ఇతి స్నావ+భ్యః, స్వాహా

స్నావభ్య ఇతి స్నావ+భ్యః, స్వాహా, అస్థభ్య ఇత్యస్థ భ్యః, స్వాహా, అస్థభ్య ఇత్యస్థ+భ్యః, స్వాహా, మజ్జభ్య ఇతి మజ్జ+భ్యః, స్వాహా, మజ్జభ్య ఇతి +మజ్జ భ్యః, స్వాహా, రేతసే, స్వాహా, పాయవే, స్వాహా ॥౧౦॥

పదార్థః—(లోమభ్యః)త్వగుపరిస్థేభ్యో జాతేభ్యః (స్వాహా)(లోమభ్యః)నఖాదిభ్యః(స్వాహా) (త్వచే) శరీరావరణదాహాయ(స్వాహా)(త్వచే)తదన్తరావరణదాహాయ(స్వాహా) (లోహితాయ) రక్తాయ(స్వాహా)(లోహితాయ) హృదయస్థాయ లోహితపిణ్డాయ (స్వాహా) (మేదోభ్యః) స్నిగ్ధేభ్యో ధాతుభ్యోఽవయవేభ్యః (స్వాహా) (మేదోభ్యః)సర్వశరీరావయవార్ద్రీకరేభ్యః (స్వాహా) (మాంసేభ్యః) బహిఃస్థేభ్యః (స్వాహా)(మాంసేభ్యః)శరీరాన్తర్గతేభ్యః (స్వాహా)(స్నావభ్యః)స్థూలనాడీభ్యః (స్వాహా)(స్నావభ్యః)సూక్ష్మాభ్యః సిరాభ్యః(స్వాహా)(అస్థభ్యః)శరీరస్థకఠినావయవేభ్యః (స్వాహా) (అస్థభ్యః) సూక్ష్మావయవాఽస్థిరూపేభ్యః (స్వాహా) (మజ్జభ్యః) అస్థ్యన్తర్గతేభ్యో ధాతుభ్యః (స్వాహా)(మజ్జభ్యః)తదన్తర్గతేభ్యః (స్వాహా) (రేతసే)వీర్యాయ(స్వాహా) (పాయవే)గుహ్యావయవదాహాయ(స్వాహా) ॥౧౦॥ అన్వయః—మనుష్యైః ప్రేతక్రియాయాం ఘృతాదే ర్లోమభ్యః స్వాహా లోమభ్యఃస్వాహాత్వచే స్వాహా త్వచే స్వాహా లోహితాయ స్వాహా లోహితాయ స్వాహా మేదోభ్యఃస్వాహా మేదోభ్యః స్వాహా మాంసేభ్యః స్వాహా మాంసేభ్యః స్వాహా స్నావభ్యః స్వాహా స్నావభ్యః స్వాహాఽస్థభ్యః స్వాహాఽస్థభ్యః స్వాహా మజ్జభ్యః స్వాహా రేతసే స్వాహా పాయవే స్వాహా సతతం ప్రయోజ్యా ॥౧౦॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యావల్లోమాన్యారభ్య వీర్యపర్యన్తస్య తచ్ఛరీరస్య భస్మ న స్యాత్తావద్ ఘృతేన్ధనాని ప్రక్షిపత ॥౧౦॥

పదార్థము—మానవులు దాహకర్మ సంస్కారమునందు ఘృతాదులచే, లోమభ్యః=త్వక్కుకుపైనున్న రోమములకై, స్వాహా= ఈశబ్దమును, లోమభ్యః స్వాహా= నఖాదులకు స్వాహాశబ్దమును, త్వచే స్వాహా=శరీరస్థ త్వక్కును కాల్చుటకై, త్వచే =లోపలి త్వక్కును దహనమొనరించుటకై, స్వాహా; లోహితాయ = రుధిరమును కాల్చుటకై, స్వాహా; లోహితాయ=హృదయస్థ రుధిరపిండమును వహింపజేయుటకై, స్వాహా;మేదోభ్యః=స్నిగ్ధధాతువులను కాల్చుటకై, స్వాహా; మేదోభ్యః=శరీరావయవములనన్నిటిని ఆర్ద్రిమొనరించు భాగములను కాల్చుటకై, స్వాహా; మాంసేభ్యః=బయటి మాంసమును కాల్చుటకు, స్వాహా, మాంసేభ్యః=లోపలి మాంసమును దహింపజేయుటకై, స్వాహా; స్నావభ్యః = స్థూలనాడులను కాల్చుటకై, స్వాహా; స్నావభ్యః=సూక్ష్మనాడులను దహనమొనరించుటకు, స్వాహా; అస్థభ్యః=శరీరస్థ కఠినావయవములను కాల్చుటకై, స్వాహా; అస్థభ్యః = సూక్ష్మాస్థిరూపావయవములను కాల్చుటకై, స్వాహా; మజ్జభ్యః=ఎముకలలోనుండు ధాతువులకై, స్వాహా; మజ్జభ్యః =తదంతర్గత భాగమును కాల్చుటకై, స్వాహా; రేతసే = వీర్యమును కాల్చుటకై, స్వాహా; మఱియు, పాయవే = గుదావయవమును కాల్చుటకై, స్వాహా శబ్దమును నిరంతరము ప్రయోగించవలయును. ॥౧౦॥

భావార్థము—మానవులారా! లోమము మొదలుకొని వీర్యమువరకు మృత శరీరభాగములు భస్మము కానంతవరకు ఘృతమును ఇంధనములను వ్రేల్చుచుండుడు.

1957 ఆయాసాయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాడ్ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః॥

పునర్మనుష్యైర్జన్మాన్తరే సుఖార్థం కిం కర్త్తవ్య మిత్యాహ ॥

మానవులు జన్మాంతర సుఖముకొఱకు ఏమి చేయవలయును ?

ఆయాసాయ స్వాహా ప్రాయాసాయ స్వాహా సంయాసాయ స్వాహా వియాసాయ స్వాహోద్యాసాయ స్వాహా । శుచే స్వాహా శోచతే స్వాహా శోచమానాయ స్వాహా శోకాయ స్వాహా ॥౧౧॥

ఆయాసాయే త్యా+యాసాయ, స్వాహా, ప్రాయాసాయ, ప్రాయాసాయేతి ప్ర+యాసాయ, స్వాహా, సంయాసాయేతి సమ్+యాసాయ, స్వాహా, వియాసాయేతి వి+యాసాయ, స్వాహా, ఉద్యాసాయేత్యుత్+యాసాయ, స్వాహా, శుచే, స్వాహా, శోచతే, స్వాహా, శోచమానాయ, స్వాహా, శోకాయ, స్వాహా ॥౧౧॥

పదార్థః—(ఆయాసాయ) సమన్తాత్ప్రాపణాయ (స్వాహా) (ప్రాయాసాయ) ప్రయాణాయ (స్వాహా) (సంయాసాయ) సమ్యగ్గమనాయ (స్వాహా) (వియాసాయ) వివిధప్రాప్తయే (స్వాహా) (ఉద్యాసాయ) ఊర్ధ్వం గమనాయ (స్వాహా) (శుచే) పవిత్రాయ (స్వాహా) (శోచతే) శుద్ధిం కర్త్రే (స్వాహా) (శోచమానాయ) విచారప్రకాశాయ (స్వాహా) (శోకాయ) శోచన్తి యస్మిన్ తస్మై (స్వాహా) ॥౧౧॥ అన్వయః—హే మనుష్యా ! యూయ మాయాసాయ స్వాహా ప్రాయాసాయ స్వాహా సంయాసాయ స్వాహా వియాసాయ స్వాహోద్యాసాయ స్వాహా శుచే స్వాహా శోచతే స్వాహా శోచమానాయ స్వాహా శోకాయ స్వాహా ప్రయుఙ్ధ్వమ్ ॥౧౧॥ భావార్థః— మనుష్యైః పురుషార్థాదిసిద్ధయే సత్యా వాగ్ మతిః క్రియా చానుష్ఠేయా యేన దేహాన్తరే జన్మాన్తరే చ మఙ్గలం స్యాత్ ॥౧౧॥

పదార్థము—మానవులారా ! మీరు, ఆయాసాయ = బాగుగా పొందుటకై, స్వాహా; ప్రాయాసాయ = వెళ్ళుటకై, స్వాహా; సంయాసాయ = బాగుగా నడచుటకై, స్వాహా; వియాసాయ = వివిధప్రకార వస్తువుల ప్రాప్తికై, స్వాహా; ఉద్యాసాయ = ఊర్ధ్వగమనమునకై, స్వాహా; శుచే = పవిత్రమునకై, స్వాహా; శోచతే = శుద్ధియొనర్చువానికై, స్వాహా; శోచమానాయ = విచార[భావ]ము[ల]ను ప్రకటించుటకై, స్వాహా; శోకాయ = శోకించబడుదానికై, స్వాహా శబ్దమును ప్రయోగించుడు ॥౧౧॥

భావార్థము—మానవులు పురుషార్థసిద్ధికై సత్యవాణిని, సత్యమతిని, సత్యక్రియను అనుష్ఠించవలయును. దానివలన దేహాంతరమున, జన్మాంతరమున మంగళము చేకూరును.

1958 తపసే ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః॥

పునర్మనుష్యైః కైః సాధనైః సుఖం ప్రాప్తవ్య మిత్యాహ ?

మానవు లేసాధనములతో సుఖమును పొందవలయును ?

తప॑సే॒ స్వాహా॑ తప్య॑తే॒ స్వాహా॑ తప్య॑మానా॒య స్వాహా॑ త॒ప్తాయ॒ స్వాహా॑ ఘ॒ర్మాయ॒ స్వాహా॑। నిష్కృ॑త్యై॒ స్వాహా॑ ప్రాయ॑శ్చిత్త్యై॒ స్వాహా॑ భే॑ష॒జాయ॒ స్వాహా॑

తప॑సే, స్వాహా॑, తప్య॑తే, స్వాహా॑, తప్య॑మానాయ, స్వాహా॑, త॒ప్తాయ, స్వాహా॑, ఘ॒ర్మాయ, స్వాహా॑, నిష్కృ॑త్యై, నిః కృత్యా+ఇతి నిః కృత్యై, స్వాహా॑, ప్రాయ॑శ్చిత్త్యై. స్వాహా॑, భే॒ష॒జాయ, స్వాహా॑ ॥౧౨॥

పదార్థః—(తపసే) ప్రతాపాయ(స్వాహా)(తప్యతే)యస్తాపం ప్రాప్నోతి తస్మై (స్వాహా) (తప్యమానాయ)ప్రాప్తతాపాయ(స్వాహా) (తప్తాయ) (స్వాహా) (ఘర్మాయ)దినాయ(స్వాహా) (నిష్కృత్యై) నివారణాయ (స్వాహా)(ప్రాయశ్చిత్త్యై)పాపనివారణాయ(స్వాహా)(భేషజాయ) సుఖాయ భేషజ మితి సుఖ నా. నిఘం. ౩.౬. స్వాహా ॥౧౨॥ అన్వయః—మనుష్యైస్తపసే స్వాహా తప్యతే స్వాహా తప్యమానాయ స్వాహా తప్తాయ స్వాహా ఘర్మాయ స్వాహా నిష్కృత్యై స్వాహా ప్రాయశ్చిత్త్యై స్వాహా భేషజాయ స్వాహా చ నిరన్తరం ప్రయోక్తవ్యా ॥౧౨॥ భావార్థః—మనుష్యైః ప్రాణాయామాదిసాధనైః సర్వం కిల్బిషం నివార్య సుఖం ప్రాప్తవ్యం ప్రాపయితవ్యం చ ॥౧౨॥

పదార్థము—మనుష్యులు, తపసే=ప్రతాపమునకై, స్వాహా; తప్యతే=సంతాపమును పొందువానికై, స్వాహా; తప్యమానాయ=తాపమును పొందువానికై, స్వాహా తప్తాయ=తపించబడినవానికై, స్వాహా; ఘర్మాయ=దినమగుటకు, స్వాహా; నిష్కృత్యై = నివారణముకొఱకు, స్వాహా; ప్రాయశ్చిత్త్యై = పాపనివృత్తికొఱకు, స్వాహా; మఱియు, భేషజాయ=సుఖమునకై, 'స్వాహా' శబ్దమును నిరంతరము ప్రయోగించవలయును. ॥౧౨॥

భావార్థము—మానవులు ప్రాణాయామాది సాధనములచే సకల కిల్బిషములను నివారించి స్వయముగ సుఖమును పొందవలయును. ఇతరులకుకూడ లభింపజేయవలయును. ॥౧౨॥ 1958

1959 యమాయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయవలయును ?

య॒మాయ॒ స్వాహా॒ఽన్తకా॑య॒ స్వాహా॑ మృ॒త్యవే॒ స్వాహా॑ బ్ర॒హ్మణే॒ స్వాహా॑ బ్ర॒హ్మహ॒త్యాయై॒ స్వాహా॑ విశ్వే॑భ్యో దే॒వేభ్యః॒ స్వాహా॑ ద్యావా॑పృథి॒వీభ్యా॒ స్వాహా॑

య॒మాయ, స్వాహా॑, అ॒న్తకా॑య, స్వాహా॑, మృ॒త్యవే॑, స్వాహా॑, బ్ర॒హ్మణే॑, స్వాహా॑, బ్ర॒హ్మహ॒త్యాయా+ఇతి బ్రహ్మహ॒త్యాయై॑, స్వాహా॑, విశ్వే॑భ్యః, దే॒వేభ్యః, స్వాహా॑, ద్యావా॑పృథి॒వీభ్యా॑మ్, స్వాహా॑. ॥౧౩॥

పదార్థః—(యమాయ)నియన్త్రే న్యాయాధీశాయ వాయవే వా (స్వాహా)(అన్తకాయ) నాశకాయ కాలాయ(స్వాహా)(మృత్యవే)ప్రాణత్యాగకారిణే సమయాయ (స్వాహా)(బ్రహ్మణే) బృహత్తమాయ పరమాత్మనే బ్రహ్మవిదుషే వా(స్వాహా) (బ్రహ్మహత్యాయై) బ్రహ్మణ ఈశ్వరస్య విదుషో వా హననివారణాయ(స్వాహా) (విశ్వేభ్యః)అఖిలేభ్యః(దేవేభ్యః)దివ్యగుణేభ్యో విద్వద్భ్యో జలాదిభ్యో వా (స్వాహా) (ద్యావాపృథివీభ్యామ్) సూర్యభూమిశోధనాయ(స్వాహా)

అన్వయః—హే మనుష్యా యూయం యమాయ స్వాహాఽన్తకాయ స్వాహా మృత్యవే స్వాహా బ్రహ్మణే స్వాహా బ్రహ్మహత్యాయై స్వాహా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా ద్యావాపృథివీభ్యాం స్వాహా చ ప్రయుఙ్ధ్వమ్ ॥౧౩॥ భావార్థః—యే మనుష్యా న్యాయవ్యవస్థాం పాలయిత్వాఽల్పమృత్యుం వినివార్యేశ్వర విదుషః సంసేవ్య బ్రహ్మహత్యాదిదోషాన్నివార్య సృష్టి విద్యాం విదిత్వాఽన్త్యేష్టిం విదధతి; తే సర్వేషాం మంగలప్రదా భవన్తి.సర్వదైవం మృతశరీరం దగ్ధ్వా సర్వేషాం సుఖమున్నేయమితి ॥౧౩॥

పదార్థము—మానవులారా! మీరు, యమాయ = నియంతయగు న్యాయాధీశునకై లేక వాయువునకై, స్వాహా; అంతకాయ = నాశమొనర్చు కాలమునకై, స్వాహా; మృత్యవే = ప్రాణత్యాగమొనరింపజేయు సమయమునకు,స్వాహా; బ్రహ్మణే = బృహత్తముడు, మిగుల గొప్పవాడునగు పరమాత్మునికై లేక బ్రాహ్మణ విద్వాంసునికై, స్వాహా; బ్రహ్మహత్యాయై = బ్రహ్మ హత్యను అనగా వేద-ఈశ్వర-లేక విద్వాంసుని హత్యను నివారించుటకై, స్వాహా; విశ్వేభ్యః దేవేభ్యః = సమస్త దివ్యగుణయుక్త విద్వాంసులకు లేక జలాది పదార్థములకు, స్వాహా; మఱియు, ద్యావాపృథివీభ్యామ్ = సూర్యుని, భూమిని శోధించుటకై, స్వాహా శబ్దమును ప్రయోగించుడు. ॥౧౩॥

భావార్థము-ఏ మానవులు న్యాయవ్యవస్థను పాలించి, అల్పమృత్యువును నివారించి, ఈశ్వరుని విద్వాంసుని సేవించి, బ్రహ్మహత్యాది దోషముల నివారించి, సృష్టి విద్యను గుర్తెఱిగి, అంత్యేష్టి[సంస్కార]విధిని ఆచరించుచున్నారో వారు అందఱికి మంగళములు సమకూర్చువారలగుచున్నారు. సకలకాలములందిటుల మృతకశరీరములను దహనమొనర్చి సర్వసుఖముల నున్నతిపఱచవలయును. ॥౧౩॥౧౪౮౪

అత్రాఽన్త్యేష్టికర్మవర్ణనా దేతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సఙ్గతి రస్తీతి వేదితవ్యమ్.

ఈ అధ్యాయములో అంత్యేష్టి కర్మవర్ణన ఉన్నది. కనుక ఈ యర్థమునకు పూర్వాధ్యాయోక్తార్థమునకు సంబంధము కలదని గ్రహించవలయును.

❖

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య - శ్రీ విరజానంద సరస్వతీస్వామినాం
శిష్యేణ శ్రీ మద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే యజుర్వేద
భాష్యే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే
ఏకోన చత్వారింశత్తమోఽధ్యాయః పూర్తి మగమత్

❖

కృష్ణా మండలాంతర్గత కుందేరు గ్రామవాస్తవ్యులగు
పాలడుగు శేషాచలాచార్య, తదేవమండలాంతర్గత ముదునూరు
గ్రామవాస్తవ్యుడు అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి గురుశిష్యు లిరువురు ఆంధ్రీకరించిన
శ్రీ మద్దయానన్దసరస్వతీ నిర్మిత యజుర్వేదభాషాభాష్యమందలి ౩౯ వ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

అథ చత్వారింశోఽధ్యాయారమ్భః

(౪౦ వ అధ్యాయము ఆరంభము)

ఓం విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరా సువ । యద్భద్రం తన్న ఆ సువ ॥

1960 ఈశావాస్యమిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ మనుష్యైః పరమాత్మానం విజ్ఞాయ కిఙ్కర్య్య మిత్యాహ.

మానవు లీశ్వరుని ఎఱిగి ఏమి చేయవలెను ?

ఈశా వాస్య మిదꣳ సర్వం యత్కిఞ్చ జగత్యాం జగత్ ।
తేన త్యక్తేన భుఞ్జీథా మా గృధః కస్య స్విద్ధనమ్ ॥ ॥౧॥

ఈశా, వాస్యమ్, ఇదమ్, సర్వమ్, యత్, కిమ్, చ, జగత్యామ్, జగత్, తేన, త్యక్తేన, భుఞ్జీథాః, మా, గృధః, కస్య, స్విత్, ధనమ్. ॥౧॥

పదార్థః—(ఈశా) ఈశ్వరేణ సకలైశ్వర్యసమ్పన్నేన సర్వశక్తిమతా పరమాత్మనా (వాస్యమ్) ఆచ్ఛాదయితుం యోగ్యం సర్వతోఽభివ్యాప్యమ్ (ఇదమ్) ప్రకృత్యాది పృథివ్యన్తమ్ (సర్వమ్) అఖిలమ్ (యత్) (కిమ్) (చ) (జగత్యామ్) గమ్యమానాయాం సృష్టౌ (జగత్) యద్గచ్ఛతి తత్ (తేన) (త్యక్తేన) వర్జితేన తచ్చిత్తరహితేన (భుఞ్జీథాః) భోగమనుభవేః (మా) (అభి)షే ధీ (గృధః) అభికాంక్షీః (కస్య) (స్విత్) కస్యాపి. స్విదితి ప్రశ్నే వా (ధనమ్) వస్తుమాత్రమ్ ॥౧॥ అన్వయః—హే మనుష్యా ! త్వం యదిదం సర్వం జగత్యాం జగదీశాఽఽవాస్యమస్తి తేన త్యక్తేన భుఞ్జీథాః. కిఞ్చ కస్య స్విద్ధనం మా గృధః ॥౧॥ భావార్థః—యే మనుష్యా ఈశ్వరాద్ బిభ్యత్యయ మస్మాన్ సర్వదా సర్వతః పశ్యతి. జగదిద మీశ్వరేణ వ్యాప్తం సర్వత్రేశ్వరోఽస్తీతి వ్యాపక మన్తర్యామిణం నిశ్చిత్య కదాచిద ప్యన్యాయాచరణేన కస్యాపి కిఞ్చిదపి ద్రవ్యం గ్రహీతుం నేచ్ఛేయుస్తే ధార్మికా భూత్వాఽత్ర పరత్రాభ్యుదయ నిఃశ్రేయసే ఫలే ప్రాప్య సదాఽఽనన్దేయుః ॥౧॥

పదార్థము-మానవులారా ! యత్ ఇదమ్ సర్వమ్ = ప్రకృతినుండి పృథివివరకే యీ సమస్తము [ఉన్నదో], జగత్యాం=పొందయోగ్యమగు సృష్టిలో, జగత్ = జంగమప్రాణి మాత్రము ఏది యున్నదో ఆ యీ సకలము, ఈశా=సంపూర్ణఐశ్వర్య యుక్తుడు సర్వశక్తిమంతుడునగు పరమాత్మకు, వాస్యమ్=ఆచ్ఛాదన యోగ్యము అనగా సకల దిశలనుండి వ్యాప్తయోగ్యమై యున్నది. తేన త్యక్తేన = త్యాగమొనర్చబడిన ఆ జగత్తుచే, భుంజీథాః=పదార్థములను భోగించుడు. భోగముల ననుభవించుడు. కాని, కస్య స్విత్ ధనమ్=ఏయితరుని వస్తుమాత్రమును, మా గృధః= అభిలషించకుడు. ॥౧॥

భావార్థము-ఈశ్వరునికి భయపడుచు నే మానవులు "ఇతడు మనల నన్నిదిక్కుల నుండి సర్వదా వీక్షించుచున్నాడు. ఈ జగత్తు ఈశ్వరునిచే వ్యాప్తము. సర్వత్ర ఈశ్వరు

డుండియున్నాడు" అని వ్యాపకుడైన పరమాత్మని నిశ్చయించుకొని, న్యాయాచరణ ముచే ఏ యితరుని ద్రవ్యమే మాత్రము గ్రహించగోరరో; వారు ధర్మాత్ములై ఈ లోక సుఖమును, పరలోకమున ముక్తిరూప సుఖమును పొంది సదా ఆనందయుతులై యుందురు.

1961 కుర్వన్నిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, భురిగనుష్టుప్ ఛన్దః గాన్ధారః స్వరః.
అథ వైదికకర్మణః ప్రాధాన్య ముచ్యతే. వేదోక్త కర్మయొక్క ఉత్తమత్వము.

కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతꣳ సమాః ।
ఏవం త్వయి నాన్యథేతోఽస్తి న కర్మ లిప్యతే నరే. ॥౨॥

కుర్వన్, ఏవ, ఇహ, కర్మాణి, జిజీవిషేత్, శతమ్, సమాః, ఏవమ్, త్వయి, న, అన్యథా, ఇతః, అస్తి, న, కర్మ, లిప్యతే, నరే. ॥౨॥

పదార్థః—(కుర్వన్) (ఏవ) (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (కర్మాణి) ధర్మ్యాణి వేదోక్తాని నిష్కామకృత్యాని (జిజీవిషేత్) జీవితు మిచ్ఛేత్ (శతమ్) (సమాః) సంవత్సరాన్ (ఏవమ్) అమునా ప్రకారేణ (త్వయి) (న) నిషేధే (అన్యథా) (ఇతః) అస్మాత్ ప్రకారాత్ (అస్తి) భవతి (న) నిషేధే (కర్మ) అధర్మ్య మవైదికం మనోర్థసంబన్ధి కర్మ (లిప్యతే) (నరే) నయనకర్తరి ॥౨॥ అన్వయః—మనుష్య ఇహ కర్మాణి కుర్వన్నేవ శతం సమా జిజీవిషేదేవం ధర్మ్యేషు కర్మసు ప్రవర్తమానే త్వయి నరే న కర్మ లిప్యతే ఇతోఽన్యథా నాస్తి లేపాభావః. ॥౨॥ భావార్థః—మనుష్యా ఆలస్యం విహాయ సర్వస్య ద్రష్టారం న్యాయాధీశం పరమాత్మానం కర్తు మర్హాం తదాజ్ఞాం చ మత్వా శుభాని కర్మాణి కుర్వన్తోఽశుభాని త్యజన్తో బ్రహ్మచర్యేణ విద్యాసుశిక్షే ప్రాప్యోపస్థేన్ద్రియ నిగ్రహేణ వీర్య మున్నీయాల్ప మృత్యుం ఘ్నన్తు. యుక్తాహారవిహారేణ శతవార్షిక మాయుః ప్రాప్నువన్తు. యథా యథా మనుష్యాః సుకర్మసు చేష్టన్తే తథా తథైవ పాపకర్మతో బుద్ధి ర్నివర్తతే, విద్యాయుః సుశీలతా చ వర్ధతే ॥౨॥

పదార్థము:—మనుష్యుడు, ఇహ = ఈసంసారమున, కర్మాణి = ధర్మయుక్త వేదోక్త నిష్కామకర్మలను, కుర్వన్ ఏవ = చేయుచునే, శతమ్ సమాః = శతవర్షములు, జిజీవిషేత్ = జీవించ వాంఛింపవలెను, ఏవమ్ = ఈ విధముగ ధర్మయుక్త కర్మమునందు ప్రవర్తమానుడవైన, త్వయి నరే = వ్యవహారములను నడిపించువాడవు జీవించుటకిచ్ఛకుడవు నగు నీ యందు, కర్మ = అధర్మయుక్తము అవైదికమునగు కామ్యకర్మ, న లిప్యతే = లిప్తము కాజాలదు. ఇతః = ఇంతకంటె వేరుగ, న అస్తి = కర్మ అంటుకొనకుండుటకు మార్గము లేదు. ॥౨॥

భావార్థము:—మానవులు ఆలస్యప్రమాదములను వదలి, ద్రష్ట, న్యాయాధీశుడు నగు పరమాత్మను, చేయదగిన అతని యాజ్ఞను మన్నించి, శుభకార్యముల నొనర్చుచు, అశుభములను త్యజించుచు, బ్రహ్మచర్యముచే విద్యాసుశిక్షల పొంది, ఉపస్థేంద్రియనిగ్రహముచే పరాక్రమమును వృద్ధిపఱచి, అల్పమృత్యువును తొలగించవలయును. యుక్తాహార

విహారములచే శతవర్షముల ఆయువును పొందవలయును, మనుష్యు లెటుల సుకర్మల యందు చేష్ట యొనర్చెదరో, అటులనే పాపకర్మలనుండి బుద్ధి మఱలును. మఱియు, విద్య, ఆయువు, సౌశీల్యము వృద్ధియగును. ॥౨॥ 1961

1962 అసుర్యా ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథాత్మహన్తారో జనాః కీదృశా ఇత్యాహ.

ఆత్మను హననమొనర్చువారు అనగ ఆత్మను మఱచినవారు ఎటువంటివారు అగుదురు?

> అసుర్యా నామ తే లోకా అన్ధేన తమసావృతాః ।
>
> తాఀస్తే ప్రేత్యాపి గచ్ఛన్తి యే కే చాత్మహనో జనాః ॥ ॥౩॥

అసుర్యాః, నామ, తే, లోకాః, అన్ధేన, తమసా, ఆవృతా, ఇత్యా+వృతాః, తాన్, తే, ప్రేత్యేతి, ప్ర+ఇత్య, అపి. గచ్ఛన్తి, యే, కే, చ, ఆత్మహన। ఇత్యాత్మ+హనః, జనాః. ॥౩॥

పదార్థః—(అసుర్యాః) అసురాణాం ప్రాణపోషణ తత్పరాణా మవిద్యాదియుక్తానా మిమే సమ్బన్ధిన స్తత్సదృశః పాపకర్మాణః (నామ) ప్రసిద్ధా (తే) (లోకాః) లోకన్తే పశ్యన్తి తే జనాః (అన్ధేన) అన్ధకారరూపేణ (తమసా) అజ్ఞానావరకేణ (ఆవృతాః) సమన్తాద్యుక్తా ఆచ్ఛాదితాః (తాన్)దుఃఖాన్ధకారావృతాన్ భోగాన్ (తే)(ప్రేత్య)మరణం ప్రాప్య (అపి) జీవన్తోఽపి (గచ్ఛన్తి) ప్రాప్నువన్తి (యే) (కే) (చ) (ఆత్మహనః) య ఆత్మానం ఘ్నన్తి తద్విరుద్ధ మాచరన్తి తే (జనాః) మనుష్యాః. ॥౩॥ అన్వయః—యే లోకా అన్ధేన తమసాఽఽవృతా యే కే చాత్మహనో జనాః సన్తి, తేఽసుర్యా నామ, తే ప్రేత్యాపి తాన్ గచ్ఛన్తి. ॥౩॥ భావార్థః—త ఏవ అసురా దైత్యా రాక్షసాః పిశాచా దుష్టా మనుష్యా య ఆత్మన్యన్యద్ వాచ్యన్యత్ కర్మణ్యన్యదాచరన్తి తే న కదాచి దవిద్యాదుఃఖసాగరాదుత్తీర్యాఽఽనన్దం ప్రాప్తుం శక్నువన్తి. యే చ యదాత్మనా తన్మనసా, యన్మనసా తద్వాచా, యద్వాచా తత్కర్మణాఽనుతిష్ఠన్తి, త ఏవ దేవా ఆర్యాః సౌభాగ్యవన్తోఽఖిల జగత్పవిత్రయన్త ఇహాముత్రాతులం సుఖ మశ్నుతే. ॥౩॥

పదార్థము:—లోకాః = ఏ చూచువారు, అంధేన తమసా = అంధకారమను జ్ఞానమును ఆవరణమొనరించు నజ్ఞానముచే, ఆవృతాః = అన్నిదిక్కులనుండి ఆవరించ బడియున్నారో వారు, చ = మఱియు, యే కే ఆత్మహనః జనాః = ఆత్మకు విరుద్ధ ముగ నాచరణమొనరించు మానవులెవరున్నారో వారును, అసుర్యాః = తనప్రాణపోషణ మందే తత్పరులును, అవిద్యాదిదోషయుక్తులునగు వారి సంబంధీకులై, వారివలె పాప కర్మ లొనరించువారలై, నామ = ప్రసిద్ధులగుచున్నారో. తే = వారు, ప్రేత్య = మర ణించిన తర్వాతను, అపి = జీవించియు, తాన్ = దుఃఖములు అజ్ఞానము అను అంధ కారముచే యుక్తములగు నా భోగములను, గచ్ఛంతి = పొందుచున్నారు. ॥౩॥

భావార్థము:—ఆత్మలోనొకటి భావించుచు, వాణిచే నొకటి యనుచును, వేఱొకటి యాచరించు మానవులే అసురులు, దైత్యులు, రాక్షసులు, పిశాచులునై యున్నారు. వారెన్నడు అవిద్యాంధకారమును తరించి ఆనందమును పొందజాలరు. ఎవరాత్మమనః వాణులచే, కర్మచే నిష్కపటులై ఒకేవిధముగ ఆచరింతురో వారే దేవతలు, ఆర్యులు, సౌభాగ్యవంతులునై సకల జగత్తును పవిత్రమొనరించుచు నీ లోకమున, పరలోకమున అతుల సుఖములను భోగించుచున్నారు, ॥౩॥ 1962

1963 అనేజదిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, బ్రహ్మ దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః ॥
కీదృశో జన ఈశ్వరం సాక్షాత్కరోతీత్యాహ. ఎటువంటివాడు ఈశ్వరుని సాక్షాత్కరించును ?

అనేజదేకం మనసో జవీయో నైనద్దేవా ఆప్నువన్పూర్వమర్షత్ ।
తద్ధావతోఽన్యానత్యేతి తిష్ఠత్తస్మిన్నపో మాతరిశ్వా దధాతి ॥౪॥

అనేజత్, ఏకమ్, మనసః, జవీయః, న, ఏనత్, దేవాః, ఆప్నువన్, పూర్వమ్, అర్షత్, తత్, ధావతః, అన్యాన్, అతి, ఏతి, తిష్ఠత్, తస్మిన్, అపః, మాతరిశ్వా, దధాతి ॥౪॥

పదార్థః—(అనేజత్) న ఏజతే కమ్పతే తదచలత్ స్వావస్థాయాశ్చ్యుతిః కమ్పనం తద్రహితమ్ (ఏకమ్) అద్వితీయం బ్రహ్మ (మనసః) మనోవేగాత్ (జవీయః) అతిశయేన వేగవత్ (న) (ఏనత్) (దేవాః) చక్షురాదీనీన్ద్రియాణి వా (ఆప్నువన్) ప్రాప్నువన్తి (పూర్వమ్) పురఃసరం పూర్ణం (అర్షత్) గచ్ఛత్ (ధావతః) విషయాన్ ప్రతి పతతః (అన్యాన్) స్వస్వరూపాద్భిన్నాన్ మనోవాగిన్ద్రియాదీన్ (అతి) ఉల్లంఘనే (ఏతి) ప్రాప్నోతి గచ్ఛతి (తిష్ఠత్) స్వస్వరూపేణ స్థిరం సత్ (తస్మిన్) సర్వత్రాఽభివ్యాప్తే (అపః) కర్మ క్రియాం వా (మాతరిశ్వా) మాతర్యన్తరిక్షే శ్వసితి ప్రాణాన్ధరతి వాయుస్తద్వద్వర్తమానో జీవః (దధాతి) ॥౪॥ అన్వయః—హే విద్వాంసో మనుష్యా యదేకమనేజన్మనసో జవీయః పూర్వమర్షద్ బ్రహ్మాఽస్త్యేనద్దేవా నాప్నువంస్తత్స్వయం తిష్ఠత్సత్స్వానన్తవ్యాప్త్యా ధావతోఽన్యానత్యేతి తస్మిన్ స్థిరే సర్వత్రాభివ్యాప్తే మాతరిశ్వా వాయురివ జీవోఽపో దధాతీతి విజానీత ॥౪॥ భావార్థః—బ్రహ్మణోఽనన్తత్వాద్యత్ర యత్ర మనో యాతి, తత్ర తత్ర పురస్తాదేవాఽభివ్యాప్తమగ్రస్థం బ్రహ్మ వర్తతే తద్విజ్ఞానం శుద్ధేన మనసైవ జాయతే. చక్షురాదిభిరవిద్వద్భిశ్చ ద్రష్టుమశక్యమస్తి. స్వయం నిశ్చలం సత్సర్వాన్ జీవాన్ నియమేన చాలయతి ధరతి చ తస్యాతి సూక్ష్మత్వాదతీన్ద్రియత్వాద్ధార్మికస్య విదుషో యోగిన ఏవ సాక్షాత్కారో భవతి నేతరస్య ॥౪॥

పదార్థము:—విద్వాంసులారా ! ఎవడు, ఏకమ్ = అద్వితీయుడై, అనేజత్ = కంపితుడుకాడో, అచలుడో, తన స్థితినుండి తొలగుట కంపనము—దానినుండి రహితుడో, మనసః = మనోవేగముకంటెకూడ, జవీయః = అతివేగవంతుడై, పూర్వమ్ = అందరికంటె ముందుగ, అర్షత్ = నడచుచు అనగా ఎవరైనా ఎక్కడికైనా నడచివెళ్ళుచో,

అక్కడ ప్రథమముగనే సర్వత్ర వ్యాప్తిచే చేరియున్న బ్రహ్మమైయున్నాడో, ఏనత్ = అట్టి ఈః పూర్వోక్త పరమాత్మను, దేవాః=చక్షురాదీంద్రియములు, న ఆప్నువన్ =పొందజాలవు,తత్ =అపరబ్రహ్మ తనంతటతాను, తిష్ఠత్ =స్థిరుడై తన యనంత వ్యాప్తిచే, ధావతః =విషయములవైపుకు పరుగిడుచున్న, అన్యాన్ =ఆత్మస్వరూపమునకు విలక్షణములగు మనోవాగింద్రియములను, అతి ఏతి=ఉల్లంఘించి పోవుచున్నాడు, తస్మిన్ = సర్వత్ర అభివ్యాప్తుడగు నా యీశ్వరుని స్థిరస్వములో, మాతరిశ్వా = అంతరిక్షమున ప్రాణములను ధరించు వాయువుపలెనున్న జీవము, అపః=కర్మను, క్రియను, దధాతి= ధారణమొనర్చుచున్నదని యెరుగుము. ॥౪॥

భావార్థము—బ్రహ్మ యనంతుడగుటచే నెక్కడెక్కడకు మనస్సుపోవుచున్నదో ఆయా తావులందు మొదటినుండియే అభివ్యాప్తుడై, ముందునుండియే స్థిరుడైఉన్నాడు. అతని విజ్ఞానము శుద్ధ మనస్సుతో లభించును. కాని చక్షురాదీంద్రియములకు దర్శన యోగ్యుడుగాడు. అవిద్వాంసులును గాంచజాలరు. అతడు స్వయముగ నిశ్చలుడై సకల జీవులను నియమముతో నడుపుచు, ధారణమొనర్చుచున్నాడు, అతడు అతి సూక్ష్ముడు అతీంద్రియుడు అగుటచే ధార్మికుడు విద్వాంసుడునగు యోగికే యతని సాక్షాత్కార జ్ఞానము లభించును. ఇతరులకు లభించజాలదు. ॥౪॥ 1963

1964 తదేజతీత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః విదుషాం నికటేఽవిదుషాం చ బ్రహ్మ దూరేఽస్తీత్యాహ.

బ్రహ్మ విద్వాంసులకు దగ్గఱగను, అవిద్వాంసులకు దూరముగను ఉన్నాడు.

తదేజతి తన్నైజతి తద్దూరే తద్వన్తికే ।
తదన్తరస్య సర్వస్య తదు సర్వస్యాస్య బాహ్యతః ॥ ॥౫॥

తత్, ఏజతి, తత్, న, ఏజతి, తత్, దూరే, తత్, ఊఁ ఇత్యూ, అన్తికే, తత్, అన్తః, అస్య, సర్వస్య, తత్, ఊఁ ఇత్యూ, సర్వస్య, అస్య, బాహ్యతః

పదార్థః—(తత్)(ఏజతి) కమ్పతే చలతి మూఢదృష్ట్యా (తత్)(న)(ఏజతి) కమ్పతే కమ్ప్యతే వా(తత్)(దూరే) అధర్మాత్మభ్యోఽవిద్వద్భ్యోఽయోగిభ్యః (తత్)(ఉ)(అన్తికే) ధర్మాత్మనాం విదుషాం యోగినాం సమీపే (తత్) అన్తః ఆభ్యన్తరే (అస్య) (సర్వస్య) అఖిలస్య జగతో జీవ సమూహస్య వా (తత్)(ఉ)(సర్వస్య) సమగ్రస్య (అస్య) ప్రత్యక్షాఽప్రత్యక్షాత్మకస్య (బాహ్యతః) బహిరపి వర్తమానః ॥౫॥ అన్వయః—హే మనుష్యా స్తద్బ్రహ్మైజతి, తన్నైజతి తద్దూరే తద్వన్తికే తదస్య సర్వస్యాన్త స్తదు సర్వస్యాఽస్య బాహ్యతో వర్తత ఇతి నిశ్చినుత. ॥౫॥ భావార్థః—హే మనుష్యా స్తద్బ్రహ్మ మూఢదృష్టౌ కమ్పత ఇవ తత్స్వతో వ్యాపకత్వాత్కదాచిన్న చలతి. యే తదాజ్ఞావిరుద్ధా స్తే ఇత స్తతో ధావన్తోఽపి తన్న విజాన న్తి. యే చేశ్వరాజ్ఞానుష్ఠాతార స్తే స్వాత్మస్థ మతినికటం బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తి. యద్బ్రహ్మ సర్వస్య ప్రకృ

త్యాదే ర్బాహ్యోఽభ్యన్తరాఽవయవా నభివ్యాప్య సర్వేషాం జీవానా మన్తర్యామి సన్ సర్వాణి పాపపుణ్యాత్మక కర్మాణి విజానన్ యాథాతథ్యం ఫలం ప్రయచ్ఛ తి స ఏవ సర్వై ర్ధ్యేయ మస్మాదేవ సర్వై ర్భేతవ్య మితి. ॥౫॥

పదార్థము-మానవులారా ! తత్ = ఆ పరమాత్మ, ఏజతి = మూర్ఖుల దృష్టిలో చలించుచున్నాడు. కాని, తత్ న ఏజతి = తనస్వరూపముతో చలించువాడు కాడు, చలించడు. తత్ = అతను, దూరే = అధర్మాత్ములకు, అవిద్వాంసులకు, యోగులు కానివారికి దూరము అనగా కొట్లకొలది వర్షములకుకూడ లభించడు కాని, తత్ = అతను, ఉ = నిశ్చయముగ, అంతికే = ధర్మాత్ములు విద్వాంసులునగు యోగులకు సమీపమున ఉన్నాడు. తత్ = అతడు, అస్య సర్వస్య = ఈ సకల జగత్తుకు, సర్వజీవములకు, అంతః = లోపలను ఉ = మరియు, తత్ = అతడు, అస్య సర్వస్య = ప్రత్యక్షా ప్రత్యక్షరూపములో నున్న యీ జగత్తుకు, బాహ్యతః = బయటను ఉన్నాడు. ॥౫॥

భావార్థము-మానవులారా! ఆ బ్రహ్మ మూఢుని దృష్టిలో కంపించుచున్నట్టు లుండును. కాని అతడు వ్యాపకుడగుటచే నెన్నడును కంపించడు. అతని యాజ్ఞకు విరుద్ధముగ సంచరించువారు ఇటునటు పరుగులిడుచు నతనిని ఎరుగజాలరు. ఈశ్వరాజ్ఞల ననుష్ఠించువారు తమ ఆత్మలో స్థితుడు, అతి నికటస్థుడునగు బ్రహ్మను పొందుచున్నారు. ఏ పరమాత్మ సర్వ ప్రకృతికి లోపల బయట అవయవములందు వ్యాప్తుడై అంతర్యామి రూపమున సకలజీవుల పాప పుణ్య కర్మల నన్నిటిని తెలుగుచు యదార్థ ఫలము నొసగుచున్నాడో అతడే అందరికి ధ్యానించతగినవాడు. అందరును అతనికి భయపడ వలయును. ॥౫॥ 1964

1965 యస్త్విత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః

అథేశ్వర విషయ మాహ. ఈశ్వర విషయము.

యస్తు సర్వాణి భూతాన్యాత్మన్నేవానుపశ్యతి ।
సర్వభూతేషుచాత్మానం తతో న వి చికిత్సతి ॥ ॥౬॥

యః, తు, సర్వాణి, భూతాని, ఆత్మన్, ఏవ, అనుపశ్యతీత్యను+పశ్యతి, సర్వభూతేష్వితి సర్వ+భూతేషు, చ, ఆత్మానమ్, తతః, న, వి, చికిత్సతి ॥౬॥

పదార్థః—(యః) విద్వాన్ జనః (తు) పునరర్థే (సర్వాణి) అఖిలాని (భూతాని) ప్రాణ్యప్రాణి రూపాణి (ఆత్మన్) పరమాత్మని (ఏవ) అనుపశ్యతి) విద్యాధర్మయోగాభ్యాసాన న్తరం సమీక్షతే (సర్వభూతేషు) సర్వేషు ప్రకృత్యాదిషు (చ) (ఆత్మానమ్) అతతి సర్వత్ర వ్యాప్నోతి తమ్(తతః) తదనన్తరమ్ (న) (వి) (చికిత్సతి) సంశయం ప్రాప్నోతి. ॥౬॥ అన్వయః—హే మనుష్యా ! య ఆత్మన్నేవ సర్వాణి భూతాన్యనుపశ్యతి, యస్తు సర్వభూతేష్వాత్మానం చ సమీక్షతే, స తతో న విచికిత్సతీతి యూయం విజానీత ॥౬॥ భావార్థః—హే మనుష్యా యే సర్వ

వ్యాపినం న్యాయకారిణం సర్వజ్ఞం సనాతనం సర్వాత్మానం సకలస్య ద్రష్టారం పరమాత్మానం విదిత్వా సుఖదుఃఖహానిలాభేషు స్వాత్మవత్సర్వాణి భూతాని విజ్ఞాయ ధార్మికా జాయన్తే త ఏవ మోక్షమశ్నువతే ॥౬॥

పదార్థము:-మానవులారా! యః = ఏ విద్వాంసుడు, ఆత్మన్ = పరమాత్మయందే, సర్వాణి భూతాని=ప్రాణ్యప్రాణుల నన్నిటిని, అను పశ్యతి=విద్యాధర్మ యోగాభ్యాసము లొనర్చిన పిమ్మట ధ్యానదృష్టితో చూచుచున్నాడో, తు=మరియు సెవడు, సర్వభూతేషు=ప్రకృత్యాది సకలపదార్థములలో, ఆత్మానమ్=ఆత్మను, చ=కూడ చూచుచున్నాడో; ఆ విద్వాంసుడు, తతః = తదనంతరము, న విచికిత్సతి= సంశయమును పొందడని యెఱుగుడు. ॥౬॥

భావార్థము-మానవులారా! ఎవరు సర్వవ్యాపకుడు, సర్వజ్ఞుడు, సనాతనుడు, అందరి యాత్మలందంతర్యామి, సర్వద్రష్టయునగు పరమాత్మను నెఱిగి, సుఖదుఃఖహానిలాభములందు తన ఆత్మకువలెనే సకలాత్మలకు అని భావించుచు ధార్మికులగుచున్నారో, వారే మోక్షమును పొందగలుగుచున్నారు. ॥౬॥ 1965

1966 యస్మిన్నిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః

అథ కేఽవిద్యాది దోషాన్ జహతీ త్యాహ.

ఎవరు అవిద్యాది దోషములను త్యజించుచున్నారు ?

యస్మిన్త్సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూద్విజానతః ।
తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వ మను పశ్యతః । ॥౭॥

యస్మిన్, సర్వాణి, భూతాని, ఆత్మా, ఏవ, అభూత్, విజానత ఇతి వి+జానతః, తత్ర, కః, మోహః, కః, శోకః, ఏకత్వమిత్యేక+త్వమ్, అనుపశ్యత ఇత్యనుపశ్యతః ॥౭॥

పదార్థః—(యస్మిన్) పరమాత్మని జ్ఞానే విజ్ఞానే ధర్మే వా (సర్వాణి)(భూతాని)(ఆత్మా) ఆత్మవత్(ఏవ) (అభూత్) భవన్తి. అత్ర వచనవ్యత్యయేనైకవచనమ్(విజానతః) విశేషేణ సమీక్షమాణస్య (తత్ర) తస్మిన్ పరమాత్మని స్థితస్య (కః) (మోహః) మూఢావస్థా (కః) (శోకః) పరితాపః (ఏకత్వమ్) పరమాత్మనోఽద్వితీయత్వమ్ (అనుపశ్యతః) అనుకూలేన యోగాభ్యాసేన సాక్షాద్ద్రష్టుః ॥౭॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యస్మిన్ పరమాత్మని విజానతః సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూత్, తత్రైకత్వ మనుపశ్యతో యోగినః కో మోహోఽభూత్కః శోకశ్చ ॥౭॥ భావార్థః—యే విద్వాంసః సంన్యాసినః పరమాత్మనా సహ చరితాని ప్రాణిజాతాని స్వాత్మవద్విజానన్తి, యథా స్వాత్మనో హితమిచ్ఛన్తి, తథైవ తేషు వర్తన్త. ఏవమేవాఽద్వితీయం పరమాత్మనః శరణముపాగతాః సన్తి తాన్ మోహశోకలోభాదయో దోషాః కదాచిన్నాప్నువన్తి యే చ స్వాత్మానం యథావద్విజ్ఞాయ పరమాత్మానం విదన్తి తే సదా సుఖినో భవన్తి ॥౭॥

పదార్థము—మానవులారా! యస్మిన్ = పరమాత్మయందు, ధర్మమందు, జ్ఞాన విజ్ఞానములందు, విజానతః = విశేషించి ధ్యానదృష్టితో చూచువానికి, సర్వాణి భూతాని = ప్రాణిమాత్రములన్నియు, ఆత్మా ఏవ = తనవలెనే సుఖదుఃఖములు గలవి, అభూత్ = అగుచున్నవి. తత్ర = ఆపరమాత్మాదులందు, ఏకత్వము = అద్వితీయ భావమును, అనుపశ్యతః = అనుకూలమగు యోగాభ్యాసముచే సాక్షాత్తుగ చూచు యోగికి, కః మోహః = మూఢావస్థ యేమిటి? కః శోకః = శోక మేమిటి? అనగా నేమియు లేదని భావము. ॥౭॥

భావార్థము—విద్వాంసులైన ఏ సంన్యాసులు పరమాత్మునికి సహచరములగు ప్రాణికోటిని స్వాత్మవతుగా నెఱుగుచున్నారో, స్వాత్మహితము నెటుల కోరుదురో అటులనే నితరులపట్ల ప్రవర్తించుచున్నారో; ఒకడు, అద్వితీయుడునగు పరమాత్ముని శరణమును పొందుదురో, వారికి మోహశోకలోభాదిదోషములు ఎన్నటికి కలుగవు. ఎవరు స్వాత్మను యథావత్తుగ నెఱిగి పరమాత్ముని ఎఱుగుచున్నారో వారు సదా సుఖులు అగుచున్నారు. ॥౭॥ 1966

1967 స పర్యగాదిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, స్వరాడ్ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పునః పరమేశ్వరః కీదృశ ఇత్యాహ. పరమేశ్వరు డెట్టివాడు?

స పర్యగాచ్ఛుక్ర మకాయ మవ్రణ మస్నావిరꣳ శుద్ధ మపాపవిద్ధమ్ ।
కవి ర్మనీషీ పరిభూః స్వయమ్భూ ర్యాథాతథ్యతోఽర్థాన్ వ్యదధాచ్ఛాశ్వ
తీభ్యః సమాభ్యః ॥౮॥

సః, పరి, అగాత్, శుక్రమ్, అకాయమ్, అవ్రణమ్, అస్నావిరమ్, శుద్ధమ్, అపాపవిద్ధమిత్యపాప+విద్ధమ్, కవిః, మనీషీ, పరిభూరితి పరి+భూః, స్వయమ్భూరితి స్వయమ్+భూః, యాథాతథ్యత ఇతి యాథా+తథ్యతః, అర్థాన్, వి, అదధాత్, శాశ్వతీభ్యః, సమాభ్యః ॥౮॥

పదార్థః—(సః) పరమాత్మా (పరి) సర్వతః (అగాత్) వ్యాప్తోఽస్తి (శుక్రమ్) ఆశుకరం సర్వశక్తిమత్ (అకాయమ్) స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరరహితమ్ (అవ్రణమ్) అచ్ఛిద్రమచ్ఛేద్యమ్ (అస్నావిరమ్) నాడ్యాదిసంబన్ధ బన్ధరహితమ్ (శుద్ధమ్) అవిద్యాదిదోషరహితత్వాత్సదా పవిత్రమ్ (అపాపవిద్ధమ్) యత్ పాపయుక్తం పాపకారి పాపప్రియం కదాచిన్న భవతి తత్ (కవిః) సర్వజ్ఞః (మనీషీ) సర్వేషాం జీవానాం మనోవృత్తీనాం వేత్తా (పరిభూః) యే దుష్టాన్ పాపినః పరిభవతి తిరస్కరోతి సః (స్వయమ్భూః) అనాదిస్వరూపో యస్య సంయోగేనోత్పత్తి ర్వియోగేన వినాశో మాతాపితరౌ గర్భవాసో జన్మవృద్ధిక్షయౌచ న విద్యన్తే (యాథాతథ్యతః) యథార్థతయా (అర్థాన్) వేదద్వారా

సర్వాన్ పదార్థాన్ (వి) విశేషేణ (అదధాత్) విదధాతి (శాశ్వతీభ్యః) సనాతనీభ్యోఽనాదిస్వరూపాభ్యః స్వస్వరూపేణోత్పత్తివినాశరహితాభ్యః (సమాభ్యః) ప్రజాభ్యః ॥౮॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యద్ బ్రహ్మ శుక్రమకాయమవ్రణమస్నావిరం శుద్ధమపాపవిద్ధం పర్యగాద్యః కవిర్మనీషీ పరిభూః స్వయమ్భూరస్తి స శాశ్వతీభ్యః సమాభ్యో యాథాతథ్యతోఽర్థాన్ వ్యదధాత్స ఏవ యుష్మాభిరుపాసనీయః ॥౮॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యద్యనన్తశక్తిమదజం నిరన్తరం సదా ముక్తం న్యాయకారి నిర్మలం సర్వజ్ఞం సర్వస్య సాక్షి నియన్తృ అనాదిస్వరూపం బ్రహ్మ కల్పాదౌ జీవేభ్యః స్వోక్తైర్వేదైః శబ్దార్థసమ్బన్ధవిజ్ఞాపికాం విద్యాం నోపదిశేత్తర్హి కోఽపి విద్వాన్న భవేత్, న చ ధర్మార్థకామమోక్షఫలం ప్రాప్తుం శక్నుయాత్ తస్మాదిదమేవ సదైవోపాస్యమ్. ॥౮॥

పదార్థము—మానవులారా! ఏ బ్రహ్మ, శుక్రమ్=శీఘ్రకారి, సర్వశక్తిమంతుడు, అకాయమ్=స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరములు లేనివాడు, అవ్రణమ్=ఛిద్రరహితుడు, ఛేదింపదగనివాడు, అస్నావిరమ్=నాడిమొదలైన బంధనములచే రహితుడు, శుద్ధమ్=అవిద్యాదిదోషములచే రహితుడగుటచే సదా పవిత్రుడు,మఱియు, అపాపవిద్ధమ్=పాపయుక్తుడుగ గాని, పాపకారిగ గాని, పాపప్రియుడుగ గాని, ఎన్నటికి కానివాడు, పర్యగాత్=అన్నివైపులనుండి వ్యాప్తుడై యున్నవాడు, కవిః=సర్వజ్ఞుడు, మనీషీ=సకలజీవుల మనోవృత్తులను ఎఱిగినవాడు, పరిభూః=దుష్టులగు పాపులను తిరస్కరించువాడు, మఱియు, స్వయంభూః=అనాది స్వరూపుడు, సంయోగముచే నుత్పత్తి, వియోగముచే వినాశము, మాతాపితరుల గర్భవాసము, జన్మవృద్ధి మరణములు మొ॥ లేని వాడునగు నే పరమాత్మ, శాశ్వతీభ్యః=సనాతనములు అనాది స్వరూపులు, స్వస్వరూపముచే నుత్పత్తి వినాశరహితులునగు, సమాభ్యః=ప్రజలకు, యథాతథ్యతః=యదార్థభావముతో, అర్థాన్=వేదముద్వారా సకల పదార్థములను, వ్యదధాత్=విశేషించి నిర్మించుచున్నాడో, ఆ పరమాత్మయే మీ యందఱికి ఉపాసించ యోగ్యుడు.॥౮॥

భావార్థము—మానవులారా! అనంతుడు, శక్తిమంతుడు, అజన్మ.సదా ముక్తుడు, న్యాయకారి, నిర్మలుడు, సర్వజ్ఞుడు, సర్వసాక్షి, నియంత, అనాది స్వరూపుడునగు బ్రహ్మ కల్పారంభములో జీవులకు తాను చెప్పిన వేదములద్వారా శబ్దార్థములను, వాని సంబంధములను తెలియజేయు నుపదేశమొనర్చక పోయినచో నెవరు విద్వాంసులు కాజాలక పోవుటయేగాక ధర్మార్థ కామ మోక్షముల ఫలములను భోగించు సమర్థులును కాజాలక పోవువారు. కావున నా బ్రహ్మనే సదైవ ఉపాసించుడు. ॥౮॥ 1967

1968 అన్ధన్తమ ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః గాన్ధారః స్వరః.

కే జనా అన్ధన్తమః ప్రాప్నువన్తీత్యాహ. ఏ మానవు లన్ధకారమును పొందుదురు ?

అన్ధన్తమః ప్రవిశన్తి యేఽసమ్భూతి ముపాసతే ।

తతో భూయ ఇవ తే తమో య ఉ సమ్భూత్యాꣳరతాః ॥ ॥౯॥

అన్ధమ్, తమః, ప్ర, విశన్తి, యే, అసమ్భూతి మిత్యసమ్+భూతిమ్, ఉపా

సత ఇత్యుప+ఆసతే, తతః, భూయ ఇవేతి భూయః+ఇవ, తే, తమః, యే, ఉ॰ ఇత్యూ॰, సమ్భూత్యామితి సమ్+భూత్యామ్, రతాః ॥౯॥

పదార్థః—(అన్ధమ్) ఆవరకమ్ (తమః) అన్ధకారమ్ (ప్ర) ప్రకర్షేణ (విశన్తి) (యే) (అసమ్భూతిమ్) అనాద్యనుత్పన్నం ప్రకృత్యాఖ్యం సత్వరజస్తమోగుణమయం జడం వస్తు (ఉపాసతే) ఉపాస్యతయా జానన్తి (తతః) తస్మాత్ (భూయ ఇవ) అధికమివ (తే) (తమః) అవిద్యామయమన్ధకారమ్ (యే) (ఉ) వితర్కేణ సహ (సంభూత్యామ్) మహదాదిస్వరూపేణ పరిణతాయాం సృష్ట్యాం (రతాః) రమన్తే తే ॥౯॥ అన్వయః—యే పరమేశ్వరం విహాయాఽసమ్భూతిముపాసతే తేఽన్ధన్తమః ప్రవిశన్తి యే సమ్భూత్యాం రతాస్త ఉ తతో భూయ ఇవ తమః ప్రవిశన్తి ॥౯॥ భావార్థః—యే జనాః సకలజడజగతోఽనాది నిత్యం కారణముపాస్యతయా స్వీకుర్వన్తి తేఽవిద్యాం ప్రాప్య సదా క్లిశ్యన్తి యే చ తస్మాత్కారణాదుత్పన్నం పృథివ్యాదిస్థూలసూక్ష్మం కార్యకారణాఖ్యమనిత్యం సంయోగజన్యం కార్యం జగదిష్టముపాస్యం మన్యన్తే తే గాఢమవిద్యాం ప్రాప్యాధికతరం క్లిశ్యన్తి తస్మాత్సచ్చిదానన్దస్వరూపం పరమాత్మానమేవ సర్వే సదోపాసీరన్. ॥౯॥

పదార్థము—యే=ఎవరు పరమేశ్వరుని త్యజించి, అసంభూతిమ్=అనాది, అనుత్పన్నము, సత్త్వరజస్తమో గుణమయమునగు ప్రకృతిరూప జడవస్తువును, ఉపాసతే=ఉపాస్యభావముతో భావించుచున్నారో, వారు, అంధమ్ తమః=ఆవరణమొనర్చు అంధకారమును, ప్రవిశంతి=నిస్సందేహముగా పొందుచున్నారు. యే=ఎవరు, సంభూత్యామ్=మహత్తత్త్వాది స్వరూపమున పరిణామము జెందిన సృష్టిలో, రతాః=రమించుదురో, తే=వారు, ఉ=వితర్కముతోపాటు, తతః భూయ ఇవ=దానికంటె నధికముగ నుండునట్టి, తమః=అవిద్యారూపాంధకారమును పొందుచున్నారు. ॥౯॥

భావార్థము :—ఏ మానవులు సకల జడజగత్తునకు అనాదియు, నిత్యమునగు కారణమును ఉపాస్యవస్తువుగ స్వీకరించెదరో వారవిద్యను పొంది ఎల్లప్పుడు క్లేశములను పొందుదురు, ఎవరు ఆకారణప్రకృతినుండి పుట్టిన పృథివ్యాదిస్థూలము,సూక్ష్మము, కార్యకారణాఖ్యము,అనిత్యము సంయోగజన్యమునగు కార్యజగత్తును ఇష్టమైన ఉపాస్యముగ భావించుదురో వారు గాఢమైన అవిద్యను పొంది అధికముగ క్లేశములను పొందుదురు. కావున సచ్చిదానంద స్వరూపుడగు పరమాత్మునినే అందరు సదా ఉపాసించవలయును.

1969 అన్యదిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మానవు లేమి యొనర్పవలెను ?

అన్యదేవాహుః సమ్భవాదన్యదాహు రసమ్భవాత్ ।
ఇతి శుశ్రుమ ధీరాణాం యే న స్తద్విచచక్షిరే ॥ ॥౧౦॥

అన్యత్, ఏవ, ఆహుః, సమ్భవాదితి సమ్+భవాత్, అన్యత్, ఆహుః, అసమ్భవాదిత్యసమ్+భవాత్, ఇతి, శుశ్రుమ, ధీరాణామ్, యే, నః, తత్, విచ

చక్షిర ఇతి వి+చచక్షిరే. ॥౧౦॥

పదార్థః—(అన్యత్) కార్యాఖ్యం ఫలం (ఏవ)(ఆహుః)కథయన్తి(సమ్భవాత్)సంయోగజన్యాత్ కార్యాత్(అన్యత్) భిన్నమ్ (ఆహుః) కథయన్తి (అసమ్భవాత్) అనుత్పన్నాత్కారణాత్(ఇతి) అనేన ప్రకారేణ(శుశ్రుమ)శృణుమః(ధీరాణామ్)మేధావినాం విదుషాం యోగినామ్(యే) (నః) అస్మాన్ ప్రతి (తత్) తయోర్వివేచనమ్ (విచచక్షిరే) వ్యాచక్షతే. ॥౧౦॥ అన్వయః—హే మనుష్యా యథా వయం ధీరాణాం సకాశాద్యద్వచః శుశ్రుమ యే నస్తద్విచచక్షిరే తే సమ్భవాదన్యదేవాహురసమ్భవాదన్యదాహు రితి యూయమపి శృణుత. ॥౧౦॥ భావార్థః—హే మనుష్యా! యథా విద్వాంసః కార్యాత్కారణాద్వస్తునో భిన్నమ్భిన్నం వక్ష్యమాణ ముపకారం గృహ్ణన్తి గ్రాహయన్తి, తద్గుణాన్ విజ్ఞాయ విజ్ఞాపయన్త్యేవమేవ యూయమపి నిశ్చినుత.

పదార్థము—మానవులారా! ఎటుల మేము, ధీరాణామ్ = మేధావులు యోగులు నగు విద్వాంసులనుండి యే వచనములను, శుశ్రుమ = వినుచున్నామో. యే = ఎవ్వారు, నః విచచక్షిరే = మాకు వ్యాఖ్యాన పూర్వకముగ చెప్పుచున్నారో, వారు, సంభవాత్ = సంయోగ జన్యకార్యమునుండి, అన్యత్ ఏవ ఆహుః = వేఱొక కార్యమును లేక ఫలమును చెప్పుచున్నారు, అసంభవాత్ = ఉత్పన్నముకాని కారణమునుండి, అన్యత్ ఆహుః = ఇంకొకటి చెప్పుచున్నారు, ఇతి = ఈ విషయమును మీరును ఎఱుగుడు. ॥౧౦॥

భావార్థము—ఓ మానవులారా! విద్వాంసు లెటుల కార్య కారణ రూపవస్తువు నుండి వేర్వేరు వక్ష్యమాణోపకారముల గ్రహింపగలుగుచున్నారో, మఱియు గ్రహింప జేయుచున్నారో అటులనే ఆ కార్యకారణముల గుణములను నెఱుగుచు తెలియ జేయుచున్నారో. అటులనే మీరును నిశ్చయ మొనర్పుడు. ॥౧౦॥ 1969

1970 సమ్భూతి మిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కార్యకారణాభ్యాం కిం కిం సాధనీయ మిత్యాహ.

మానవులు కార్యకారణములచే నేమేమి సాధించవలయును ?

సమ్భూతిం చ వినాశం చ య స్తద్వేదోభయꣳ సహ ।
వినాశేన మృత్యుం తీర్త్వా సమ్భూత్యాఽమృత మశ్నుతే ॥ ॥౧౧॥

సమ్భూతి మితి సమ్+భూతిమ్, చ, వినాశమితి వి+నాశమ్, చ, యః, తత్, వేద, ఉభయమ్, సహ, వినాశేనేతి వినాశేన, మృత్యుమ్, తీర్త్వా, సమ్భూత్యేతి సమ్+భూత్యా, అమృతమ్, అశ్నుతే. ॥౧౧॥

పదార్థః—(సమ్భూతిమ్)సమ్భవన్తి యస్యాం తాం కార్యాఖ్యాం సృష్టిమ్(చ)తస్యా గుణకర్మస్వభావాన్(వినాశమ్) వినశ్యన్త్యదృశ్యాః పదార్థా భవన్తి యస్మిన్ (చ) తద్గుణకర్మస్వభావాన్(యః)(తత్) (వేద)జానాతి(ఉభయమ్) కార్యకారణస్వరూపం జగత్(సహ) (వినాశేన) నిత్యస్వరూపేణ విజ్ఞాతేన కారణేన సహ (మృత్యుమ్) శరీరవియోగజన్యం దుఃఖమ్ (తీర్త్వా)

ఉల్లఙ్ఘ్య (సమ్భూత్యా) శరీరేన్ద్రియాన్తఃకరణరూపయోత్పన్నయా కార్యరూపయా ధర్మే ప్రవర్తయిత్ర్యా సృష్ట్యా(అమృతమ్)మోక్షమ్ (అశ్నుతే) ప్రాప్నోతి. ॥౧౧॥ అన్వయః—హే మనుష్యాః! యో విద్వాన్ సమ్భూతిం చ వినాశం చ సహోభయం తద్వేద స వినాశేన సహ మృత్యుం తీర్త్వా సమ్భూత్యా సహాఽమృత మశ్నుతే ॥౧౧॥ భావార్థః—హే మనుష్యాః! కార్యకారణాఖ్యే వస్తునీ నిరర్థకే న స్తః కిన్తు కార్యకారణయోర్గుణకర్మస్వభావాన్ విదిత్వా ధర్మాదిమోక్షసాధనేషు సంప్రయోజ్య స్వాత్మకార్యకారణయోర్నిత్యత్వేన విజ్ఞాయ మృత్యు భయం త్యక్త్వా మోక్షసిద్ధిం సమ్పాదయతేతి కార్యకారణాభ్యామన్యదేవ ఫలం నిష్పాదనీయమితి. అనయోర్నిషేధో హి పరమేశ్వరస్థాన ఉపాసనాప్రకరణే వేదితవ్యః ॥౧౧॥

పదార్థము—మానవులారా! యః=ఏ విద్వాంసుడు, సంభూతిమ్=సకల పదార్థములుత్పన్నమగు కార్యరూప సృష్టిని, చ=మఱియు, దాని గుణకర్మస్వభావములను, మఱియు, వినాశమ్=పదార్థములన్నియు నశించగ నేర్పడు కారణరూప జగత్తును, చ=దానియొక్క గుణకర్మ స్వభావములను, ఉభయమ్ తత్=కార్యకారణ రూపములగు నా రెంటిని, సహ=ఒకేసారి, వేద=ఎరుగుచున్నాడో, ఆ విద్వాంసుడు, వినాశేన=నిత్యస్వరూపము నెఱుగబడినదియు నగు కారణముచే, మృత్యుమ్=శరీరమును వదలు దుఃఖమును, తీర్త్వా=తరించి, సంభూత్యా=శరీరేంద్రియాంతః కరణ రూపమున ఉత్పన్నమైన కార్యరూపధర్మమునందు ప్రవృత్తమొనర్చు సృష్టిచే, అమృతమ్=మోక్ష సుఖమును, అశ్నుతే=పొందుచున్నాడు! ॥౧౧॥

భావార్థము—మానవులారా! కార్యకారణ రూపవస్తువులు నిరర్థకములుగావు. కాని కార్యకారణముల గుణకర్మ స్వభావములను తెలుసుకొని, ధర్మాది మోక్షసాధనములందు వినియోగించి, స్వాత్మయొక్క కార్యకారణముల నిత్యత్వమును తెలుసుకొని, మరణ భయమును త్యజించి మోక్షమును సాధించుడు. ఇటుల కార్యకారణములచే వేఱు ఫలితమునే సాధించవలయును. కాని పరమేశ్వరుని స్థానమున, ఉపాసనా ప్రకరణమున నీ కార్యకారణములను నిషేధించవలయును. ॥౧౧॥ 1970

1971 అన్ధన్తమ ఇత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
అథ విద్యాఽవిద్యోపాసన ఫల మాహ. విద్య-అవిద్యల ఉపాసనచే కలుగు ఫలము.

అన్ధన్తమః ప్ర విశన్తి యేఽవిద్యా ముపాసతే ।
తతో భూయ ఇవ తే తమో య ఉ విద్యాయాం రతాః. ॥౧౨॥

అన్ధమ్, తమః, ప్ర, విశన్తి, యే, అవిద్యామ్, ఉపాసత ఇత్యుప+ఆసతే, తతః, భూయ ఇవేతి భూయః+ఇవ, తే, తమః, యే, ఊం ఇత్యూం, విద్యాయామ్, రతాః. ॥౧౨॥

పదార్థః—(అన్ధమ్) దృష్ట్యావరకమ్ (తమః) గాఢ మజ్ఞానమ్ (ప్ర) (విశన్తి) (యే) (అవిద్యామ్) అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతి రవిద్యేతి జ్ఞానాదిగుణరహితం వస్తు కార్య

కారణాత్మకం జడం పరమేశ్వరాద్భిన్నమ్(ఉపాసతే)అభ్యస్యన్తి (తతః) (భూయ ఇవ)అధికమివ (తే)(తమః)అజ్ఞానమ్(యే)పణ్డితంమన్యమానాః (ఉ) (విద్యాయామ్)శబ్దార్థసమ్బన్ధవిజ్ఞానమాత్రే అవైదికే ఆచరణే(రతాః)రమమాణాః ॥౧౨॥ అన్వయః—యే మనుష్యా అవిద్యా ముపాసతే తేఽన్ధన్తమః ప్రవిశన్తి. యే విద్యాయాం రతా స్తే ఉ తతో భూయ ఇవ తమః ప్రవిశన్తి ॥౧౨॥ భావార్థః—అత్రోపమాలఙ్కారః. యద్యచ్చేతనం జ్ఞానాదిగుణయుక్తం వస్తు తజ్జ్ఞాతృ, యదవిద్యారూపం తజ్జ్ఞేయం, యచ్చ చేతనం బ్రహ్మ విద్వదాత్మస్వరూపం వా తదుపాసనీయం సేవనీయం చ. యదతో భిన్నం తన్నోపాసనీయం కిన్తూపకర్తవ్యమ్. యే మనుష్యా అవిద్యాస్మితా రాగద్వేషాభినివేశైః క్లేశై ర్యుక్తా స్తే పరమేశ్వరం విహాయాతో భిన్నం జడం వస్తూపాస్య మహతి దుఃఖసాగరే మజ్జన్తి. యే చ శబ్దార్థాన్వయమాత్రం సంస్కృతమధీత్య సత్యభాషణ పక్షపాతరహిత న్యాయాచరణాఖ్యం ధర్మం నాచర న్త్యభిమానారూఢాః సన్తో విద్యాం తిరస్కృత్యావిద్యామేవ మన్యన్తే తే చాఽధికతమసి దుఃఖార్ణవే సతతం పీడితా జాయన్తే. ॥౧౨॥

పదార్థము—యే = ఏ మానవులు, అవిద్యామ్ = అనిత్యమును నిత్యమని, అశుచిని శుచియని, దుఃఖమును సుఖమని, అనాత్మములగు శరీరాదులను ఆత్మబుద్ధి రూపములని భావించుట అవిద్య ; దానిని అనగా జ్ఞానాదిగుణ రహితమును, కారణరూపమును, పరమేశ్వర భిన్నమునగు జడవస్తువును, ఉపాసతే = ఉపాసించెదరో వారు, అంధమ్ తమః=దృష్టిని నిరోధించు నంధకారమును మఱియు అత్యంత అజ్ఞానమును, ప్రవిశంతి=పొందుచున్నారు. యే=ఏ పండితమ్మన్యులు, విద్యాయామ్=కేవలము శబ్దార్థములను, వాని సంబంధముల తెలుసుకొను యను అవైదికాచరణమునందే, రతాః= రమించుచుందురో, తే ఉ=వారుకూడ నిశ్చయముగ, తతః భూయ ఇవ=దానికంటె నధికతరమగు ఘోరతమాంధకారమున ప్రవేశించెదరు. ॥౧౨॥

భావార్థము—ఉపమాలంకార మిందున్నది. జ్ఞానాది గుణయుక్తము చేతనము జ్ఞాత, అవిద్యారూపవస్తువు జ్ఞేయము [తెలుసుకొదగినది]; చేతనమగు బ్రహ్మ ఉపాసనీయుడు, లేక చేతనమైన విద్వాంసుని ఆత్మ సేవించదగినది. తద్భిన్నమైనది ఉపకారము పొందదగినదే కాని ఉపాసనీయముగాదు. ఏ మానవులు అవిద్యా అస్మిత, రాగద్వేష అభినివేశములను క్లేశములచే కూడియున్నారో వారు పరమేశ్వరుని వదలి, దానికి భిన్నమగు జడవస్తువును ఉపాసించి, మహాదుఃఖసాగరమున మునిగిపోవుదురు. మఱియు నెవరు శబ్దార్థముల అన్వయమాత్రమెఱుగునంతటి సంస్కృతమునే చదివి, సత్యభాషణము, పక్షపాతరహితమునగు న్యాయాచరణరూప ధర్మమును ఆచరించరో, ఎవరు అభిమానారూఢులై విద్యను తిరస్కరించి అవిద్యనే స్వీకరించుదురో వారు అత్యంత తమోగుణరూప దుఃఖసాగరమున నిరంతరము పీడితులగుచుందురు. ॥౧౨॥ 1971

1972 అన్యదిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ జడచేతనయో ర్విభాగ మాహ. జడచేతనముల భేదము చెప్పబడుచున్నది.

అన్యదేవాహు ర్విద్యయా అన్యదాహురవిద్యయా।

ఇతి శుశ్రుమ ధీరాణాం యే న స్తద్విచచక్షిరే. ॥౧౩॥

అ॒న్యత్, ఏ॒వ, ఆ॒హుః, వి॒ద్యాయాః, అ॒న్యత్, ఆ॒హుః, అవిద్యాయాః, ఇతి, శు॒శ్రు॒మ, ధీరాణామ్, యే, న॒ః, తత్, వి॒చ॒చ॒క్షి॒ర ఇతి వి+చ॒చ॒క్షి॒రే. ॥౧౩॥

పదార్థః—(అన్యత్)అన్యదేవ కార్యం ఫలం వా (ఏవ) (ఆహుః) కథయన్తి (విద్యాయాః) పూర్వోక్తాయాః (అన్యత్)(ఆహుః)(అవిద్యాయాః) పూర్వమన్త్రేణ ప్రతిపాదితాయాః (ఇతి) (శుశ్రుమ) శ్రుతవన్తః (ధీరాణామ్) ఆత్మజ్ఞానాం విదుషాం సకాశాత్ (యే)(నః) అస్మభ్యమ్ (తత్) విద్యాఽవిద్యాజం ఫలం ద్వయోః స్వరూపం వా (విచచక్షిరే) వ్యాఖ్యాతవన్తః ॥౧౩॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యే విద్వాంసో నో విచచక్షిరే విద్యాయా అన్యదాహురవిద్యాయా అన్యదేవాహు రితి తేషాం ధీరాణాం తద్వచః వయం శుశ్రుమేతి విజానీత. ॥౧౩॥ భావార్థః—జ్ఞానాదిగుణయుక్తస్య చేతనస్య సకాశాద్య ఉపయోగో భవితుం యోగ్యో, న స అజ్ఞానయుక్తస్య జడస్య సకాశాత్, యచ్చ జడాత్ప్రయోజనం సిధ్యతి న తచ్చేతనాదితి సర్వైర్మనుష్యై ర్విద్వత్సఙ్గేన విజ్ఞానేన యోగేన ధర్మాచరణేన చానయో ర్వివేకం కృత్వోభయో రుపయోగః కర్త్తవ్యః ॥౧౩॥

పదార్థము—మానవులారా! ఏ విద్వాంసులు, నః=మాకు, విద్యాయాః అన్యత్ ఆహుః=పూర్వోక్త విద్యకు అన్యకార్యము లేక ఫలము అని చెప్పుచుండిరో, అవిద్యాయాః అన్యత్ ఆహుః = పూర్వమంత్రమునందు ప్రతిపాదించబడిన యవిద్యకు వేఱు ఫలమని చెప్పుదురో, విచచక్షిరే=వ్యాఖ్యాపూర్వకముగ చెప్పుచుండిరో, ధీరాణామ్=ఆత్మజ్ఞానులగు నా విద్వాంసులనుండి, తత్=ఆ వచనమును మేము, శుశ్రుమ =వినుచుంటిమని యెఱుగుడు. ॥౧౩॥

భావార్థము—జ్ఞానాదిగుణములుగల చేతనమువలన కాగలుగు ఉపయోగము అజ్ఞానయుక్తమగు జడమువలన నెన్నటికి కాజాలదు. మఱియు జడమువలన సిద్ధించు ప్రయోజనము చేతనమువలనను కాజాలదు. మానవులందరు విద్వాంసుల సాంగత్యముచే యోగవిజ్ఞానములచే, ధర్మాచరణముచే, నీ రెంటి వివేకమును నెఱిగి రెంటితో నుపయోగమును పొందవలయును. ॥౧౩॥ 1972

1973 విద్యామిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, స్వరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యాదియే.

వి॒ద్యాం చావిద్యాం చ॒ య స్తద్వేదో॒భయ౦ స॒హ ।
అవిద్యయా మృ॒త్యుం తీ॒ర్త్వా వి॒ద్యయామృత మశ్నుతే ॥ ॥౧౪॥

వి॒ద్యామ్, చ॒, అవిద్యామ్, చ॒, యః, తత్, వేద, ఉ॒భయమ్, స॒హ, అవిద్యయా, మృ॒త్యుమ్, తీ॒ర్త్వా, వి॒ద్యయా, అ॒మృతమ్, అ॒శ్ను॒తే. ॥౧౪॥

పదార్థః—(విద్యామ్)పూర్వోక్తామ్(చ)తత్సమ్బన్ధి సాధనోపసాధనమ్ (అవిద్యామ్)ప్రతిపాదిత పూర్వామ్(చ)ఏతదుపయోగి సాధనకలాపమ్ (యః)(తత్)(వేద)విజానీత(ఉభయమ్)(సహ)

(అవిద్యయా) శరీరాది జడేన పదార్థ సమూహేన కృతేన పురుషార్థేన (మృత్యుమ్) మరణదుఃఖ భయమ్ (తీర్త్వా) ఉల్లఙ్ఘ్య (విద్యయా) ఆత్మశుద్ధాన్తః కరణ సంయోగ ధర్మజనితేన యథార్థ దర్శనేన (అమృతమ్) నాశరహితం స్వస్వరూపం పరమాత్మానం వా (అశ్నుతే) ॥౧౪॥ అన్వయః— యో విద్వాన్ విద్యాం చాఽవిద్యాం చ తదుభయం సహ వేద సోఽవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృత మశ్నుతే. ॥౧౪॥ భావార్థః—యే మనుష్యా విద్యాఽవిద్యే స్వరూపతో విజ్ఞాయాఽనయో ర్జడచేతనౌ సాధకౌ వర్తేత ఇతి నిశ్చిత్య సర్వం శరీరాదిజడం చేతనమాత్మానం చ ధర్మార్థకామ మోక్షసిద్ధయే సహైవ సంప్రయుఞ్జతే తే లౌకికం దుఃఖం విహాయ పారమార్థికం సుఖం ప్రాప్నువన్తి. యది జడం ప్రకృత్యాది కారణం శరీరాది కార్యం వా న స్యాత్తర్హి పరమేశ్వరో జగదుత్పత్తిం, జీవః కర్మోపాసనే జ్ఞానం చ కర్తుం కథం శక్నుయాత్తస్మాన్న కేవలేన జడేన, న చ కేవలేన చేతనేనాథవా న కేవలేన కర్మణా, న కేవలేన జ్ఞానేన చ కశ్చిదపి ధర్మాదిసిద్ధిం కర్తుం సమర్థో భవతి. ॥౧౪॥

పదార్థము—యః = ఏ విద్వాంసుడు, విద్యామ్ = పూర్వోక్త విద్యను, చ = మఱియు దానికి సంబంధించిన సాధనోపసాధనములను, అవిద్యామ్ = పూర్వవర్ణిత అవిద్యను, చ = మఱియు దానికుపయుక్తమగు సాధనసమూహమును మఱియు, తత్ ఉభయమ్ = ధ్యాన గమ్యములగు నా ఉభయ మర్మములను, సహ వేద = ఒకేసారి యెఱుగుచున్నాడో, అతడు, అవిద్యయా = శరీరాది జడపదార్థ సమూహముతోచేయబడిన పురుషార్థమువలన, మృత్యుమ్ = మరణదుఃఖపు భయమును, తీర్త్వా = ఉల్లంఘించి, విద్యయా = ఆత్మ శుద్ధాంతః కరణముల సంయోగ ధర్మముచే కలిగిన యథార్థదర్శనమను విద్యచే, అమృతమ్ = నాశరహితమగు తన స్వరూపమును, లేక పరమాత్మను, అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు. ॥౧౪॥

భావార్థము—ఏ మానవులు విద్యావిద్యలను వాని స్వరూపముతో నెఱిగి, యీ రెంటికి జడచేతనములు సాధకములుగ నున్నవని నిశ్చయించుకొని, శరీరాదిజడ పదార్థముల నన్నిటిని, చేతనమగు నాత్మను - ధర్మార్థకామ మోక్షసిద్ధికై కలిపి తోడుగ విని యోగించుదురో, వారు లౌకికదుఃఖమును వదలి పారమార్థిక సుఖమును పొందుదురు. జడప్రకృతిరూప కారణము, శరీరాదికార్యము లేనిచో పరమేశ్వరుడు జగదుత్పత్తిని, జీవుడు కర్మోపాసనాజ్ఞానము చేయుట కెటుల శక్తినంతు లయ్యెదరు ? కావున కేవలము జడముచే గాని, కేవలము చేతనముచే గాని, కేవలము కర్మచే గాని, కేవలము జ్ఞానముచే గాని ధర్మాదిపదార్థములను సాధించుట కెవడును సమర్థుడు కాజాలడు॥౧౪॥ 1973

1974 వాయు రిత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, స్వరాడుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః
అథ దేహాన్తే కిం కార్య మిత్యాహ. దేహాన్త సమయమున ఏమిచేయవలయును ?

వాయు రనిల మమృత మథేదం భస్మాన్తగ్ం శరీరమ్ ।
ఓ౩మ్ క్రతో స్మర క్లిబే స్మర కృతగ్ం స్మర ॥ ॥౧౫॥

వాయుః, అనిలమ్, అమృతమ్, అథ, ఇదమ్, భస్మాన్తమితి భస్మ+అన్త

మ్, శరీరమ్, ఓ౩మ్, క్రతో ఇతి క్రతో, స్మర, క్లిబే, స్మర, కృతమ్, స్మర.

పదార్థః—(వాయుః) ధనంజయాదిరూపః (అనిలమ్) కారణరూపం వాయుమ్ (అమృతమ్) నాశరహితం కారణమ్ (అథ) (ఇదమ్) (భస్మాన్తమ్) భస్మ అన్తే యస్య తత్ (శరీరమ్) యచ్ఛీర్యతే హింస్యతే తదాశ్రయమ్ (ఓ౩మ్) ఏతన్నామ వాచ్య మీశ్వరమ్ (క్రతో) యః కరోతి జీవ స్తత్సమ్బుద్ధౌ (స్మర) పర్యాలోచయ (క్లిబే) స్వసామర్థ్యాయ (స్మర) (కృతమ్) యదనుష్ఠితమ్ (స్మర) తత్ ॥౧౫॥ అన్వయః—హే క్రతో! త్వం శరీరత్యాగసమయే (ఓ౩మ్) స్మర క్లిబే పరమాత్మానం స్వ స్వరూపం చ స్మర. కృతం స్మర. అత్రస్థో వాయు రనిల మనిలోఽమృతం ధరతి. అథేదం శరీరం భస్మాన్తం భవతీతి విజానీత ॥౧౫॥ భావార్థః—మనుష్యై ర్యాదృశీ మృత్యుసమయే చిత్తవృత్తి ర్జాయతే శరీరాదాత్మనః పృథగ్భావశ్చ భవతి సైవేదానీమపి జ్ఞేయమ్. ఏతచ్ఛరీరస్య భస్మాన్తా క్రియా కార్యా నాతో దహనాత్పరః కశ్చిత్సంస్కారః కర్తవ్యో వర్తమాన సమయ ఏకస్య పరమేశ్వరస్యైవాజ్ఞాపాలన ముపాసనం స్వసామర్థ్యవర్ధనం చైవ కార్యమ్, కృతం కర్మ విఫలం న భవతీతి మత్వా ధర్మే రుచి రధర్మేఽప్రీతిశ్చ కర్తవ్యా ॥౧౫॥

పదార్థము—క్రతో=కర్మ యొనరించు జీవమా! నీవు శరీరమును త్యజించు సమయమున, ఓ౩మ్ స్మర=ఓమ్‌నామ వాచ్యుడగు నీశ్వరుని స్మరించుము, క్లిబే స్మర =స్వసామర్థ్యముకొఱకు పరమాత్మ స్వరూపమును, స్వస్వరూపమును స్మరించుము. కృతమ్ స్మర=చేసినదానిని స్మరించుము. ఇక్కడనున్న, వాయుః=ధనంజయాది రూప వాయువు, అనిలమ్=కారణరూపవాయువును; ఆ కారణరూపవాయువు, అమృతమ్=అవినాశియగు కారణమును ధరించుచున్నది. అథ=తదనంతరము, ఇదమ్ శరీరమ్=నశ్వరము సుఖాదులకాశ్రయము నగు నీ శరీరము,భస్మాంతమ్=చివరకు భస్మము అగునది యని యెఱుగుము. ॥౧౫॥

భావార్థము—మృత్యుసమయమున చిత్తవృత్తి యెటులుండునో మఱియు శరీరమునుండి ఆత్మ ఎటుల వేఱు గావలసియున్నదో ఆవిధమును ఇప్పుడును ఎఱుగవలయును. ఈ శరీరమునకు భస్మమొనరించునంతవరకే కార్యమొనర్పవలయును. కాల్చిన తర్వాత శరీరమునకే సంస్కారము చేయగూడదు. బ్రతికియుండగ ఏకేశ్వరోపాసన, అతని ఆజ్ఞాపాలనము, స్వసామర్థ్యవర్ధనము చేయుచుండవలయును. చేసినపని విఫలము—నిష్ఫలము కాబోదని విశ్వసించి ధర్మము నందభిరుచి, అధర్మమునందు అప్రీతియు నుంచవలయును. ॥౧౫॥ 1074

1075 అగ్నే నయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః
ఈశ్వరః కానమనుగృహ్ణాతీ త్యాహ. ఈశ్వరుడే మానవులపై దయ చూపును ?

అగ్నే నయ సుపథా రాయే అస్మాన్విశ్వాని దేవ వయునాని విద్వాన్ ।
యుయోధ్యస్మజ్జుహురాణమేనో భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ ॥

అగ్నే, నయ, సుపథేతి సు+పథా, రాయే, అస్మాన్, విశ్వాని, దేవ, వయునాని, విద్వాన్, యుయోధి, అస్మత్, జుహురాణమ్, ఏనః, భూయిష్ఠామ్, తే,

నమ ఉక్తిం మిత్తి నమః+ఉక్తిమ్, విధేమ. ॥౧౬॥

పదార్థః—(అగ్నే) స్వప్రకాశ స్వరూప! కరుణామయ! జగదీశ్వర! (నయ)గమయ(సుపథా) ధర్మ్యేణ మార్గేణ(రాయే) విజ్ఞానాయ ధనాయ వసుసుఖాయ (అస్మాన్)జీవాన్(విశ్వాని) అఖిలాని (దేవ) దివ్యస్వరూప (వయునాని) ప్రశస్యాని ప్రజ్ఞానాని. వయున మితి ప్రశస్య నా...నిఘం. ౩.౮. ప్రజ్ఞా నామసు...నిఘం. ౩.౯. (విద్వాన్) యః సర్వం వేత్తి సః (యుయోధి) పృథక్కురు(అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(జుహురాణమ్) కౌటిల్యమ్(ఏనః)పాపాచరణమ్(భూయిష్ఠామ్) బహుతమామ్ (తే)తుభ్యమ్(నమఉక్తిమ్) సత్కారపురఃసరాం ప్రశంసామ్ (విధేమ) పరిచరేమ. ॥౧౬॥ అన్వయః—హే దేవాగ్నే! పరమేశ్వర! యతో వయం తే భూయిష్ఠాం నమ ఉక్తిం విధేమ తస్మాద్విద్వాం స్త్వమస్మజ్జుహురాణ మేనో యుయోధ్యస్మాన్ రాయే సుపథా విశ్వాని వయునాని నయ ప్రాపయ. ॥౧౬॥ భావార్థః—యే సత్యభావేన పరమేశ్వర ముపాసతే యథాసామర్థ్యం తదాజ్ఞాం పాలయన్తి సర్వోపరి సత్కర్తవ్యం పరమాత్మానం మన్యన్తే తాన్ దయాలు రీశ్వరః పాపాచరణ మార్గాత్ పృథుక్కృత్య ధర్మ్యమార్గే చాలయిత్వా విజ్ఞానం దత్వా ధర్మార్థకామమోక్షాన్ సాద్ధుం సమర్థాన్ కరోతి తస్మాత్ సర్వ ఏక మద్వితీయ మీశ్వరం విహాయ కస్యాప్యుపాసనం కదాచిన్నైవ కుర్యుః ॥౧౬॥

పదార్థము—దేవ=ద్వివ్యస్వరూపా! అగ్నే = ప్రకాశ స్వరూపా! కరుణామయా! జగదీశ్వరా! మేము, తే = నీకు, భూయిష్ఠామ్ = అత్యధికముగా, నమ ఉక్తిమ్‌విధేమ=సత్కార పూర్వకముగ ప్రశంసించెదము- సేవించెదము.కనుక,విద్వాన్ = సర్వజ్ఞుడవైన నీవు, అస్మత్ = మానుండి కౌటిల్యమును, ఏనః=పాపాచరణమును, యుయోధి=వేరుపఱచుము, అస్మాన్ =జీవులమగు మమ్ము, రాయే=విజ్ఞానధనము కొఱకు ధనముచే కలుగు సుఖముకొఱకు, సుపథా=ధర్మానుకూలమార్గమున [నడిపించుము]. ధనముచే, విశ్వాని వయునాని=[మాకు]సకలప్రశస్తజ్ఞానములను, నయ= లభింపజేయుము. ॥౧౬॥

భావార్థము—ఎవరు సత్యభావముతో పరమేశ్వరు నుపాసించెదరో, యథాశక్తి యతని యాజ్ఞను పాలించెదరో, మఱియు సర్వోపరిసత్కారమునకు యోగ్యునిగ పరమాత్మను భావించుచున్నారో, వారిని దయాళువగు నీశ్వరుడు పాపాచరణ మార్గము నుండి వేరుపఱచి, ధర్మయుక్త మార్గమున నడిపించి, విజ్ఞానమిచ్చి ధర్మార్థకామ మోక్షములను సాధించుటకు సమర్థులుగ నొనర్చుచున్నాడు. కనుక అద్వితీయుడగు నీశ్వరుని దక్క నితరుని నెన్నటికి ఉపాసించకూడదు. ॥౧౬॥ 197॥

---

197. హిరణ్మయేనేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషి, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథాన్తే మనుష్యా నీశ్వర ఉపదిశతి.

అంతమున మానవుల కీశ్వరు డుపదేశించుచున్నాడు.

హిరణ్మయేన పాత్రేణ సత్యస్యాపిహితం ముఖమ్ ।
యోఽసావాదిత్యే పురుషః సోఽసావహమ్। ఓ౩మ్ ఖం బ్రహ్మ ॥౧౭॥

మ్, శరీరమ్, ఓ౩మ్, క్రతో ఇతి క్రతో, స్మర, క్లిబే, స్మర, కృతమ్, స్మర.

పదార్థః—(వాయుః) ధనంజయాదిరూపః (అనిలమ్) కారణరూపం వాయుమ్ (అమృతమ్) నాశరహితం కారణమ్ (అథ) (ఇదమ్) (భస్మాన్తమ్) భస్మ అన్తే యస్య తత్ (శరీరమ్) యచ్ఛీర్యతే హింస్యతే తదాశ్రయమ్ (ఓ౩మ్) ఏతన్నామ వాచ్య మీశ్వరమ్ (క్రతో)యః కరోతి జీవ స్తత్సమ్బుద్ధౌ (స్మర) పర్యాలోచయ (క్లిబే) స్వసామర్థ్యాయ (స్మర) (కృతమ్) యదనుష్ఠితమ్ (స్మర)తత్ ॥౧౫॥ అన్వయః—హే క్రతో ! త్వం శరీరత్యాగసమయే (ఓ౩మ్) స్మర క్లిబే పరమాత్మానం స్వ స్వరూపం చ స్మర. కృతం స్మర. అత్రస్థో వాయు రనిల మనిలోఽమృతం ధరతి. అథేదం శరీరం భస్మాన్తం భవతీతి విజానీత ॥౧౫॥ భావార్థః—మనుష్యై ర్యథా మృత్యు సమయే చిత్తవృత్తి ర్జాయతే శరీరాదాత్మనః పృథగ్భావశ్చ భవతి తథైవేదానీమపి నిశ్చేయమ్. ఏతచ్ఛరీరస్య భస్మాన్తా క్రియా కార్యా నాతో దహనాత్పరః కశ్చిత్సంస్కారః కర్తవ్యో వర్తమాన సమయ ఏకస్య పరమేశ్వరస్యైవాజ్ఞాపాలన ముపాసనం స్వసామర్థ్యవర్ధనం చ కార్యమ్, కృతం కర్మ విఫలం న భవతీతి మత్వా ధర్మే రుచి రధర్మేఽప్రీతిశ్చ కర్తవ్యా ॥౧౫॥

పదార్థము—క్రతో=కర్మ యొనరించు జీవమా ! నీవు శరీరమును త్యజించు సమయమున, ఓ౩మ్ స్మర=ఓమ్‌నామ వాచ్యుడగు నీశ్వరుని స్మరించుము, క్లిబే స్మర =స్వసామర్థ్యముకొఱకు పరమాత్మ స్వరూపమును, స్వస్వరూపమును స్మరించుము. కృతమ్ స్మర=చేసినదానిని స్మరించుము. ఇక్కడనున్న, వాయుః=ధనంజయాది రూప వాయువు, అనిలమ్=కారణరూపవాయువును; ఆ కారణరూపవాయువు, అమృతమ్=అవినాశియగు కారణమును ధరించుచున్నది. అథ=తదనంతరము, ఇదమ్ శరీరమ్=నశ్వరము సుఖాదులకాశ్రయము నగు నీ శరీరము,భస్మాంతమ్=చివరకు భస్మము అగునది యని యెఱుగుము. ॥౧౫॥

భావార్థము—మృత్యుసమయమున చిత్తవృత్తి యెటులుండునో మఱియు శరీరమునుండి ఆత్మ ఎటుల వేఱు గావలసియున్నదో ఆవిధమును యిప్పుడును ఎఱుగవలయును. ఈ శరీరమునకు భస్మమొనరించునంతవరకే కార్యమొనర్చవలయును. కాల్చిన తర్వాత శరీరమునకే సంస్కారము చేయగూడదు. బ్రతికియుండగ ఏకేశ్వరోపాసన, అతని ఆజ్ఞాపాలనము, స్వసామర్థ్యవర్ధనము చేయుచుండవలయును. చేసినపని విఫలము —నిష్ఫలము కాబోదని విశ్వసించి ధర్మము నందభిరుచి, అధర్మమునందు అప్రీతియు నుంచవలయును. ॥౧౫॥ 1074

1075 అగ్నే నయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషిః, ఆత్మా దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః
ఈశ్వరః కాననుగృహ్ణాతీ త్యాహ. ఈశ్వరు డే మానవులపై దయ చూపును ?

అగ్నే నయ సుపథా రాయే అస్మా న్విశ్వాని దేవ వయునాని విద్వాన్ ।
యుయోధ్యస్మజ్జుహురాణ మేనో భూయిష్ఠాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ ॥

అగ్నే, నయ, సుపథేతి సు+పథా, రాయే, అస్మాన్, విశ్వాని, దేవ, వయునాని, విద్వాన్, యుయోధి, అస్మత్, జుహురాణమ్, ఏనః, భూయిష్ఠామ్, తే,

నమ ఉక్తి మితి నమః+ఉక్తిమ్, విధేమ. ॥౧౬॥

పదార్థః—(అగ్నే) స్వప్రకాశ స్వరూప! కరుణామయ! జగదీశ్వర! (నయ)గమయ(సుపథా) ధర్మ్యేణ మార్గేణ(రాయే) విజ్ఞానాయ ధనాయ వసుసుఖాయ (అస్మాన్)జీవాన్(విశ్వాని) అఖిలాని (దేవ) దివ్యస్వరూప (వయునాని) ప్రశస్యాని ప్రజ్ఞానాని. వయున మితి ప్రశస్య నా...నిఘం. ౩.౮. ప్రజ్ఞా నామసు...నిఘం. ౩.౯. (విద్వాన్) యః సర్వం వేత్తి సః (యుయోధి) పృథక్కురు(అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(జుహురాణమ్)కౌటిల్యమ్(ఏనః)పాపాచరణమ్(భూయిష్ఠామ్)బహుతమామ్ (తే)తుభ్యమ్(నమఉక్తిమ్) సత్కారపురఃసరాం ప్రశంసామ్ (విధేమ) పరిచరేమ. ॥౧౬॥ అన్వయః—హేదేవాగ్నే! పరమేశ్వర! యతో వయం తే భూయిష్ఠాం నమ ఉక్తిం విధేమ తస్మాద్విద్వాం స్త్వమస్మజ్జుహురాణ మేనో యుయోధ్యస్మాన్ రాయే సుపథా విశ్వాని వయునాని నయ ప్రాపయ. ॥౧౬॥ భావార్థః—యే సత్యభావేన పరమేశ్వర ముపాసతే యథాసామర్థ్యం తదాజ్ఞాం పాలయన్తి సర్వోపరి సత్కర్తవ్యం పరమాత్మానం మన్యన్తే తాన్ దయాలు రీశ్వరః పాపాచరణ మార్గాత్ పృథక్కృత్య ధర్మ్యమార్గే చాలయిత్వా విజ్ఞానం దత్వా ధర్మార్థకామమోక్షాన్ సాద్ధుం సమర్థాన్ కరోతి తస్మాత్ సర్వ ఏక మద్వితీయ మీశ్వరం విహాయ కస్యాప్యుపాసనం కదాచిన్నైవ కుర్యుః ॥౧౬॥

పదార్థము—దేవ=ద్వివ్యస్వరూపా! అగ్నే = ప్రకాశ స్వరూపా! కరుణామయా! జగదీశ్వరా! మేము, తే = నీకు, భూయిష్ఠామ్ = అత్యధికముగా, నమఉక్తిమ్విధేమ=సత్కార పూర్వకముగ ప్రశంసించెదము-సేవించెదము.కనుక,విద్వాన్ = సర్వజ్ఞుడవైన నీవు, అస్మత్ = మానుండి కౌటిల్యమును, ఏనః=పాపాచరణమును, యుయోధి=వేరుపఱచుము, అస్మాన్=జీవులమగు మమ్ము, రాయే=విజ్ఞానధనము కొఱకు ధనముచే కలుగు సుఖముకొఱకు, సుపథా=ధర్మానుకూలమార్గమున [నడిపించుము]. ధనముచే, విశ్వాని వయునాని=[మాకు]సకలప్రశస్తజ్ఞానములను, నయ=లభింపజేయుము. ॥౧౬॥

భావార్థము—ఎవరు సత్యభావముతో పరమేశ్వరు నుపాసించెదరో, యథాశక్తి యతని యాజ్ఞను పాలించెదరో, మఱియు సర్వోపరిసత్కారమునకు యోగ్యునిగ పరమాత్మను భావించుచున్నారో, వారిని దయాళువగు నీశ్వరుడు పాపాచరణ మార్గమునుండి వేరుపఱచి, ధర్మయుక్త మార్గమున నడిపించి, విజ్ఞానమిచ్చి, ధర్మార్థకామ మోక్షములను సాధించుటకు సమర్థులుగ నొనర్చుచున్నాడు. కనుక అద్వితీయుడగు నీశ్వరుని దక్క నితరుని నెన్నటికి ఉపాసించకూడదు. ॥౧౬॥ 197॥

1976 హిరణ్మయేనేత్యస్య దీర్ఘతమా ఋషి, ఆత్మా దేవతా, అనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథాన్తే మనుష్యా నీశ్వర ఉపదిశతి.

అంతమున మానవుల కీశ్వరు డుపదేశించుచున్నాడు.

హిరణ్మయేన పాత్రేణ సత్యస్యాపిహితం ముఖమ్ ।

యోఽసావాదిత్యే పురుషః సోఽసావహమ్ । ఓ౩మ్ ఖం బ్రహ్మ ॥౧౭॥

హిరణ్మయేన, పాత్రేణ, సత్యస్య, అపిహితమిత్యపి హితమ్, ముఖమ్,

యః, అసౌ, ఆదిత్యే, పురుషః, సః, అసౌ, అహమ్, ఓ౩మ్, ఖమ్, బ్రహ్మ.

పదార్థః—(హిరణ్మయేన)జ్యోతిర్మయేన (పాత్రేణ)రక్షకేణ (సత్యస్య) అవినాశినః యథార్థస్య కారణస్య(అపిహితమ్)ఆచ్ఛాదితమ్(ముఖమ్) ముఖవదుత్తమాఙ్గమ్(యః)(అసౌ)(ఆదిత్యే) ప్రాణే సూర్యమణ్డలే వా(పురుషః)పూర్ణః పరమాత్మా (సః)(అసౌ)(అహమ్)(ఓ౩మ్) యో ఽవతి సకలం జగత్తదాఖ్యా ఖమ్ ఆకాశవద్ వ్యాపకమ్ (బ్రహ్మ) సర్వేభ్యో గుణకర్మ స్వరూపతో బృహత్ ॥౧౭॥ అన్వయః—హే మనుష్యా! యేన హిరణ్మయేన పాత్రేణ మయా సత్యస్యాపిహితం ముఖం వికాశ్యతే యో ఽసావాదిత్యే పురుషో ఽస్తి సో ఽసావహం ఖమ్బ్రహ్మాస్మీతి విజానీత. ॥౧౭॥ భావార్థః—సర్వాన్మనుష్యాన్ ప్రతీశ్వర ఉపదిశతి. హే మనుష్యా! యో ఽహమత్రాస్మి స ఏవాన్యత్ర సూర్యాదౌ యో ఽన్యత్ర సూర్యాదౌ వస్మి స ఏవాత్రా ఽస్మి. సర్వత్ర పరిపూర్ణః ఖవద్వ్యాపకో న మత్తః కిఞ్చిదన్యద్ బృహదహమేవ సర్వేభ్యో మహానస్మి మదీయం సులక్షణపుత్రవత్ ప్రాణప్రియం నిజస్య నామౌ౩మితి వర్తతే. యో మమ ప్రేమ సత్యాచరణ భావాభ్యాం శరణం గచ్ఛతి. తస్యాన్తర్యామి రూపేణాహమవిద్యాం వినాశ్య తదాత్మానం ప్రకాశ్య శుభగుణకర్మస్వభావం కృత్వా సత్యస్వరూపావరణం స్థాపయిత్వా శుద్ధం యోగజం విజ్ఞానం దత్వా సర్వేభ్యో దుఃఖేభ్యః పృథక్కృత్య మోక్షసుఖం ప్రాపయామీత్యోం౩మ్. ॥౧౭॥

పదార్థము—మానవులారా! హిరణ్మయేన=జ్యోతిః స్వరూపుడను, పాత్రేణ=రక్షకుడను నగు నే నాచేత, సత్యస్య=అవినాశియు యథార్థమునగు కారణము యొక్క, అపిహితమ్= ఆచ్ఛాదితము, ముఖమ్ = ముఖతుల్యమగు నుత్తమాంగము ప్రకాశ మొనర్చబడుచున్నదో, ఆదిత్యే=ప్రాణమునందు లేక సూర్యమండలము నందు, యః అసౌ పురుషః=పూర్ణుడైన ఏ యీ, పరమాత్మయున్నాడో, సః=అతడే, అసౌ అహమ్=పరోక్షుడనగు నేను. ఆ నేను, ఖమ్=ఆకాశమువలె వ్యాపకుడను, బ్రహ్మ=గుణకర్మ స్వరూపములచే అందరికంటె నధికుడను, ఓ౩మ్=సకల రక్షకుడనునైయున్నాను. అట్టి నాయొక్క నామము "ఓ౩మ్" అని గ్రహించుడు. ॥౧౭॥

భావార్థము — సకలమానవుల కీశ్వరుడిటుల ఉపదేశించుచున్నాడు — ఓ మానవులారా! ఏనేనిచటయున్నానో, ఆ నేనే అన్యత్ర సూర్యాదులందును; అన్యత్ర సూర్యాదులందున్న నేనే ఇచటను ఉన్నాను. సర్వత్ర పరిపూర్ణుడనై ఆకాశమువలె వ్యాపకుడనై యున్నాను. నాకంటె నేదియు గొప్పది లేదు. నేనే సకలముకంటె మహాంతుడను. సులక్షణుడైన పుత్రునివలె ప్రాణప్రియమైన నా నిజ నామము ఓ౩మ్ అయి యున్నది. ఎవడు ప్రేమసత్యాచరణ భావములతో నాశరణము జొచ్చునో, నేను అంతర్యామిరూపమున అతని యవిద్యను వినాశమొనర్చి, ఆ యాత్మను ప్రకాశింపజేసి, శుభగుణకర్మ స్వభావయుక్తముగ నొనర్చి, సత్య స్వరూపావరణమును స్థిరముగ స్థాపింపజేసి, శుద్ధమైన యోగవిజ్ఞానము నిచ్చి, సకల దుఃఖముల నుండి వేఱుపఱచి, మోక్షసుఖమును లభింపజేయుచున్నాను. ఇత్యోం౩మ్. ॥౧౭॥ 1976

అత్రేశ్వరగుణవర్ణన మధర్మత్యాగోపదేశః సర్వదా సత్కర్మానుష్ఠా నా వశ్యకత్వ మధర్మా చరణనిన్దా పరమేశ్వరస్యాతిసూక్ష్మస్వరూపవర్ణనం విదుషా జ్ఞేయత్వ మవిదుషాం మవిజ్ఞేయత్వం సర్వ త్రాత్మభావే నాహింసాధర్మపాలనం తేన మోహశోకాదిత్యాగ ఈశ్వరస్య జన్మాది దోషరాహిత్యం వేద విద్యోపదేశనం కార్యకారణాత్మకస్య జడస్యోపాసన నిషేధ స్తాభ్యాం కార్యకారణాభ్యాం మృత్యుం నివార్య మోక్షసిద్ధికరణం జడవస్తున ఉపాసన నిషేధ శ్చేతనోపాసన విధి స్తదుభయ స్వరూప విజ్ఞానా౽వశ్యకత్వం శరీరస్వభావ వర్ణనం సమాధినా పరమేశ్వర మాత్మని నిధాయ శరీరత్యాగ కరణం శరీరదాహాదూర్ధ్వ మన్యక్రియానుష్ఠాన నిషేధో౽ధర్మత్యాగాయ ధర్మవర్ధనాయ పరమేశ్వర ప్రార్థన మీశ్వర స్వరూప వర్ణనం సర్వేభ్యో నామభ్య ఓమిత్యస్య ప్రాధాన్యప్రతిపాదనం చ కృతమత ఏతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సఙ్గతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ యధ్యాయమునందు ఈశ్వర గుణవర్ణనము, అధర్మ త్యాగోపదేశము, సర్వదా సత్కర్మానుష్ఠానావశ్యకత, అధర్మాచరణనింద, పరమేశ్వరుని అతిసూక్ష్మ స్వరూప నిర్ణయము, విద్వాంసులకు జ్ఞేయముగను, అవిద్వాంసులకు అజ్ఞేయముగ నుండుట, సర్వత్ర ఆత్మభావముతో మెలగి అహింసాధర్మమును రక్షించుట, దానిచేత మోహ శోకాదుల వీడుట, ఈశ్వరునికి జన్మాది దోషములు లేకుండుట, వేద విద్యోప దేశము, కార్యకారణరూపమున నున్న జడజగత్తుయొక్క ఉపాసనానిషేధము, ఆ కార్య కారణములచే మృత్యువును నివారణ మొనర్చి మోక్షాదులను సాధించుట, జడవస్తూ పాసనానిషేధము, చేతనోపాసనావిధి, ఆ జడచేతనముల రెంటిని నెఱుగు నవసరము' శరీరస్వభావ వర్ణనము, సమాధిద్వారా పరమేశ్వరుని తనయాత్మయందు ధరించి శరీర మును వదలుట, శరీరదాహము తర్వాత ఇతరక్రియల అనుష్ఠానమును నిషేధించుట, అధర్మ త్యాగమునకై, ధర్మమును వృద్ధిపఱచుటకై పరమేశ్వరుని ప్రార్థన, ఈశ్వర స్వరూప వర్ణన, సకల నామములలో ఓ౩మ్ నామముయొక్క శ్రేష్ఠత్వము ప్రతి పాదించబడినవి. ॥౧౭॥

కావున ఈ యధ్యాయమున చెప్పిన అర్థమునకు పూర్వాధ్యాయమున చెప్పబడిన
అర్థముతో సంగతి కలదని యెఱుగవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమ హంస పరివ్రాజ కాచార్యాణాం శ్రీపరమ విదుషాం విరజానంద సరస్వతీ
స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితే సంస్కృతార్య
భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే చత్వారింశ త్త
మో౽ధ్యాయః సమాప్తః. సమాప్తశ్చాయం గ్రన్థ ఇతి.

❖

మార్గశీర్ష కృష్ణ ౧ శనౌ, సంవత్ ౧౯౩౯
[౧౮౦౪ శా. శ. చిత్రభాను 1882 క్రీ. శ. ౨౩ ద. శ.] లో సమాప్తమైనది.
వైశాఖ శుక్ల ౧౧ శని సంవత్ ౧౯౪౬
[౧౮౧౧ విరోధి 1889 క్రీ. శ. ౬౨ ద. శ.] లో ముద్రణము సమాప్తమైనది.

ఓమ్

యజుర్వేదములో నేమున్నది ?

ఆర్యులారా !

ఆర్య సమాజాన్ని స్థాపించిన మహర్షి దయానంద సరస్వతి సమాజనియమాలలో "వేదము సమస్త సత్య విద్యల పుస్తకమనియు, దానిని చదువుట. చదివించుట, వినుట, వినిపించుట ఆర్యులందరికి పరమ ధర్మమని" నిర్దేశించి యుండుటయేగాక వేదములకు సత్య భాష్యము వ్రాసి అజ్ఞాన తిమిరమును పటాపంచ లొనర్చెను.

యజుర్వేదమున కాయన యొనర్చిన భాష్యమే యియ్యది.

ఇందు ఆయన (౧) ప్రతి మంత్రమునకు అక్కడికక్కడే దేవతను, ఋషిని, ఛందస్సును, స్వరమును నిర్దేశించి యుండెను. ఇంత సరళముగ మరే భాష్యకారుడును సూచించి యుండలేదు.

(౨) ఆ యా మంత్రము నందే విషయము గలదో ప్రతిచోట ముందుగ నిర్దేశించెను.

(౩) పద విభాగము అనే పద పాఠము నిచ్చెను.

(౪) సంస్కృతంలో I. ముందు ప్రతి పదార్థము. II. అన్వయము, III. భావార్థము, ఆరునెలల సంస్కృతం చదివిన వారికైనా తేలికగ అర్థమగు నంతటి సరళముగ వ్రాసెను.

(౫) మంత్రము లందలి అలంకారములను సూచించెను. దానికి తెలుగులో ప్రతి పదార్థ తాత్పర్యములు మేమనువదించి వ్రాయుచున్నాము. ఇటుల వైదిక సాహిత్యములోనే గాక ఆంధ్ర భాషలో కూడ నపూర్వ గ్రంథముగ నలరారునదై యున్న దియ్యది.

మహర్షి ప్రతి అధ్యాయాంతమున అందుగల విషయముల సూచిక ఇచ్చి యుండెను. ౪౦ అధ్యాయములలో నున్న ఆ యా విషయములను క్రోడీకరించి అకారాదిక్రమముగ నిట పొందు పఱచుచున్నాను. ప్రతి యధ్యాయాంతమునందు "నిందు చెప్పబడ్డ యర్థమునకు పూర్వోక్తాధ్యాయార్థమునకు సంబంధమున్నదని" ఆయన నిర్దేశించి యుండెను. కనుక నవీన పాఠకులకు. స్వాధ్యాయ పరులకు జిజ్ఞాసువులకు నిది యత్యంతోపయుక్తము కాగలదు.

యజుర్వేదములో నేమున్నది ?

శమిత్యోమ్.